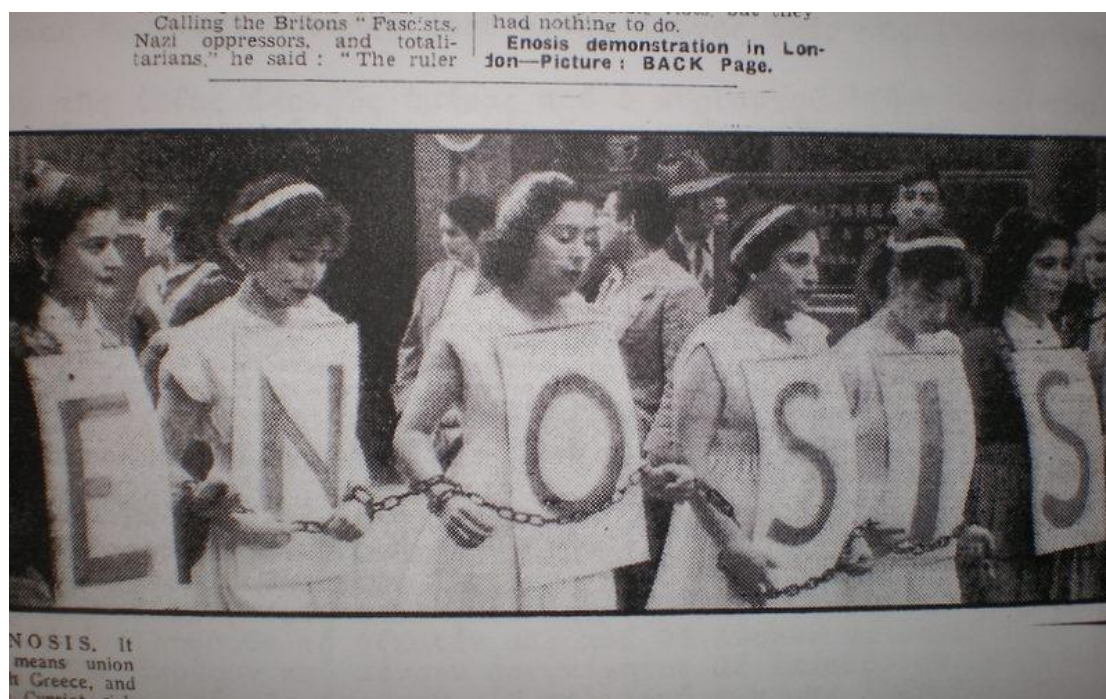

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Σοφία Αργυρίου

**ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ
ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟ ΤΗΣ ΑΓΓΛΟΚΡΑΤΙΑΣ 1945-1960**

Διδακτορική διατριβή

Τριμελής συμβουλευτική επιτροπή:

Δέσποινα Παπαδημητρίου, αναπληρώτρια καθηγήτρια

Αθανασία Αναγνωστοπούλου, αναπληρώτρια καθηγήτρια

Στέφανος Πεσμαζόγλου, καθηγητής

ΑΘΗΝΑ 2014

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ευχαριστίες.....	6

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Δομή της εργασίας	7
Πηγές της εργασίας	11
Η προβληματική της έρευνας	12

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.Μια πραγμάτευση των θεωριών του εθνικισμού.....	16
2.Το εθνικό κίνημα από τη σκοπιά της θεωρίας της συγκρουσιακής πολιτικής.....	27
3.Αντιαποικιοκρατικός αγώνας και μεταποικιακή κριτική.....	37
4.Ιμπεριαλισμός και αποικιοκρατία. Θεωρητικές προσεγγίσεις.....	46

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.Η ιστορική διαδικασία συγκρότησης του εθνικού κινήματος των Ελληνοκυπρίων.....	54
2.Η ιμπεριαλιστική λογική της βρετανικής αποικιακής εξουσίας.....	72
2.1.Η κατάκτηση της Κύπρου.....	77

A. Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ 1945- 1949

1.Η λήξη του πολέμου.....	83
2.Εκσυγχρονισμός της πολιτικής ζωής και εθνική αυτοδιάθεση.....	86
3.Αντιαποικιακός αγώνας και ταξική πάλη.	95
4.Ο Αρχιεπίσκοπος και η αντικομμουνιστική εκστρατεία.....	100
4.1.Εθνικοφροσύνη και αντικομμουνισμός υπό την επιρροή του ελληνικού εμφυλίου.....	107
5. Σχέδια συνταγματικών μεταρρυθμίσεων- Η Διασκεπτική.....	116
6. Ένωση: σύνθημα σε διπλό ερμηνευτικό πλαίσιο.....	125

B . ΕΘΝΙΚΗ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑ 1950-1954

1.ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ 1950-1954

1.1 Το Δημοψήφισμα για την Ένωση στο δεξιό και τον αριστερό τύπο.....	138
1.2 Θρησκεία και πολιτική. Πως η Εκκλησία αναλαμβάνει μέσα από το	

Δημοψήφισμα τον απόλυτα εθνικό ρόλο.....	143
1.3 Η ανάδειξη του Εθνάρχη.....	147
1.4 Οργάνωση και δράση.....	153
1.5 Η παράλληλη ενωτική πορεία του ΑΚΕΛ.....	160
1.6 Η αρχή της καταπίεσης	164
1.6.1 Ζήτημα «κλειστό».....	168
<u>2. Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ</u>	
2.1 Αντίσταση στη βρετανική πολιτική του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού. Αποδείξεις ελληνικότητας.....	171
2.2 Η χρήση της ιστορίας και της γλώσσας στη δικαίωση των εθνικιστικών διεκδικήσεων.....	182
2.3 Η ελληνική παιδεία υπέρμαχος του εθνικισμού	187
<u>3. Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ.....</u>	
Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ:	
3.1 Φορολογία.....	207
3.2 Γεωργία.....	213
3.3 Το πιστωτικό κεφάλαιο στην ύπαιθρο.....	222
3.4 Βιομηχανική ανάπτυξη.....	228
3.5 Κοινωνική πρόνοια.....	238
3.6 «Ο μύθος της αποικιακής ανάπτυξης» και η ένταση της εθνικής κινητοποίησης	243
3.6.1. Τεχνολογική πρόοδος.....	253
<u>4. ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ. ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ</u>	
4.1. Η Κύπρος και η παρακμή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας	260
4.2. Το αμερικανικό «ενδιαφέρον».....	270
4.3. Προσβλέποντας στην Ελλάδα. Οι εθνικές διεκδικήσεις.....	277
4.4. Η τουρκοκυπριακή πλευρά. Εκδηλώσεις του τουρκικού εθνικισμού.....	293
<u>5. ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΩΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΖΗΤΗΜΑ</u>	
5.1 ΟΗΕ: Μεταξύ πολιτικής και ηθικής υπόστασης.....	308

5.2 Οι απαρχές της διεθνοποίησης.....	316
5.3 Η πρώτη προσφυγή.....	327

Γ.Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ 1955-1959

1.Ο ΑΓΩΝΑΣ. ΜΙΑ ΜΑΖΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ

1.1 Η ΕΟΚΑ: δομές και συμμετοχή στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα	334
1.2 Στόχοι και μορφές δράσης	341
1.3 Οι αγωνιστές της ΕΟΚΑ.....	349
1.3.1Η εκκλησία στον αγώνα	353
1.3.2 Πόλεις και επανάσταση.....	357
1.3.3Η συμβολή της νεολαίας.....	364
1.3.4 Η γυναικεία συμβολή	376
1.3.5 Η οπισθοφυλακή. Ο αγροτικός κόσμος.....	379
1.3.6 Παθητική αντίσταση.....	384
1.4 Κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα.....	388

2. Η ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

2.1 Απόψεις περί βίας. Οι επαναστάτες	395
2.2Τρομοκρατία ή αντίσταση; Η οπτική των Άγγλων.....	398
2.3 Αξιωματική βία.....	400
2.4 Παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων.....	408

3.Η ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΧΡΟΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ

3.1 Η σχέση ΑΚΕΛ και ΕΟΚΑ.....	419
3.2 Δολοφονίες αριστερών από την ΕΟΚΑ.....	428

4. Η ΗΓΕΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ

4.1 Μακάριος και Γρίβας. Έχουμε έναν ή δυο αρχηγούς;.....	431
4.2 Η υποκατάσταση του συνθήματος της Ένωσης.....	436

5. <u>ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ</u>	439

6. <u>ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ</u>	
6.1 Οι Τουρκοκύπριοι και ο ρόλος της Τουρκίας.....	451
6.2 Διακοινοτικές συγκρούσεις.....	455
7. <u>ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΕΛΕΓΧΟΥ –ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ.....</u>	464
7.1 Αλλαγή γεωστρατηγικής.....	465
7.2 Αποικιακές «απόψεις» περί διαπραγματεύσεων. Η τριμερής.....	471
7.3 «Προσπάθειες» εξεύρεσης λύσης.	
7.3.1 Συνομιλίες Μακαρίου-Harding.....	475
7.3.2 Συνταγματικές προτάσεις Radcliffe.....	479
7.3.3 Μια μεταμφίηση της διχοτόμησης. Το σχέδιο Foot.....	483
7.3.4 Το διχοτομικό σχέδιο Macmillan.....	486
7.4 Η ιστορία της διχοτόμησης.....	489
8. <u>1960. Η ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ</u>	
8.1 Από την πολυπόθητη ένωση στην ανεξαρτησία.....	499
8.1.1 Η αποδοχή των συμφωνιών Ζυρίχης- Λονδίνου	503
8.1.2 Οι αντιδράσεις στις συμφωνίες	508
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	518
Χάρτες.....	527
ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ.....	549
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	553

ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Αν και η πορεία της έρευνας ήταν μακρά και επίπονη, θετικό ήταν ότι υπήρξαν αρκετά άτομα, τα οποία συνέβαλαν στην ολοκλήρωσή της. Θερμές ευχαριστίες οφείλω στην επόπτριά μου Δέσποινα Παπαδημητρίου, η οποία είχε την υπομονή να με καθοδηγεί και να με ενθαρρύνει. Πολλές ευχαριστίες οφείλω στην Σία Αναγνωστοπούλου της οποίας οι συμβουλές υπήρξαν καταλυτικές σε όλη τη διάρκεια της εργασίας μου και στον Στέφανο Πεσμαζόγλου για την υποστήριξή του.

Εκτός από τα μέλη της συμβουλευτικής επιτροπής οφείλω ένα μεγάλο ευχαριστώ στον Γιάννη Παπαδόπουλο, που είχε την υπομονή να με κατευθύνει στα πρώτα στάδια της εργασίας μου και να με στηρίζει στη συνέχεια. Ευχαριστώ ιδιαίτερα την Σωτηρούλα Μουστακά για τις παρατηρήσεις της και για την υπομονή να συζητά μαζί μου για διάφορους προβληματισμούς που είχα.

Είχα τη χαρά να γνωρίσω αρκετούς Κύπριους και την ευκαιρία να έχω διάφορες συζητήσεις μαζί τους. Θεωρώ υποχρέωσή μου να ευχαριστήσω τον Ρολάνδο Κατσιαούνη για τις συμβουλές του και τις πληροφορίες που έθεσε στη διάθεσή μου και τον Πέτρο Παπαπολυβίου για το ενδιαφέρον του και τα ενθαρρυντικά σχόλια του. Από καρδιάς ευχαριστίες οφείλω στον κύριο Ανδρέα Μουρούζη, ο οποίος με έφερε σε επαφή με αγωνιστές της ΕΟΚΑ και με πρόσωπα, τα οποία με βοήθησαν στη συλλογή πληροφοριών. Προ πάντων όμως τον ευχαριστώ, γιατί στις μακρές συζητήσεις που είχαμε, μοιράστηκε μαζί μου τις αναμνήσεις του και μου μετέφερε το κλίμα της εποχής. Για τους ίδιους λόγους θέλω να εκφράσω τη βαθύτατη ευγνωμοσύνη μου στον κύριο Ανδρέα Φωκαΐδη. Θέλω ακόμα να ευχαριστήσω ιδιαίτερα τη φίλη μου Κλειώ Περικλέους και την οικογένειά της για την υπέροχη φιλοξενία τους.

Ιδιαίτερο χρέος και ευχαριστίες, τέλος, οφείλω στην οικογένειά μου, για την αμέριστη αγάπη και συμπαράσταση που μου προσέφεραν, καθ' όλη τη διάρκεια της εργασίας μου. Ο πατέρας μου, εκτός των άλλων, μου είπε πολλές λεπτομέρειες σχετικά με τη κρίση στο Σουέζ, ως ναυτολογημένος σε εμπορικό πλοίο εκείνη την εποχή. Και βέβαια δίπλα μου, περισσότερο από όλους, είχα τα παιδιά μου Κώστα και Αγγέλικα, πραγματική ευλογία.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Βασική επιδίωξη της μελέτης είναι να καταδειχτεί ότι το εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων, ως κίνημα αυτοδιάθεσης και ένωσης με την Ελλάδα, μεταπολεμικά πήρε την μορφή ενός μαζικού, ανταποικιακού, εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και συγκρούστηκε με τον βρετανικό ιμπεριαλισμό. Οι Ελληνοκύπριοι, οι οποίοι δεν είχαν κινητοποιηθεί στο σύνολό τους γύρω από το εθνικό ζήτημα, μετατρέπονται σε ένα εθνικά, ταξικά, κοινωνικά και πολιτικά συνειδητοποιημένο σύνολο, ικανό να οργανωθεί και να διαδραματίσει ενεργητικό ρόλο κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Αγρότες, οι οποίοι αποτελούσαν σχεδόν το 80% του πληθυσμού, εργάτες, εργαζόμενοι σε ορυχεία, έμποροι, αλλά και η νεολαία και οι μαθητές έγιναν οι πιο συνειδητοί θιασώτες του ενωτικού ζητήματος. Ως κατακλείδα, ένα τεράστιο μαζικό κίνημα συγκροτήθηκε στην Κύπρο το 1955, με άξονα τον ανταποικιακό, εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, το οποίο παράλληλα εξέφραζε πολιτικά, κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα.

Σκοπός της μελέτης είναι να εξεταστεί η ανάπτυξη του εθνικού κινήματος των Ελληνοκυπρίων σε σχέση με τις επιρροές που δέχτηκε και κυρίως σε σχέση με την αποικιοκρατική πολιτική της Βρετανίας. Βασικός στόχος δεν είναι να τοποθετήσουμε τον εθνικισμό ή τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα μέσα στο στενό αποικιακό πλαίσιο, αλλά να παρουσιάσουμε ένα σώμα γνώσεων, των πολιτικών, κοινωνικών, οικονομικών και ιδεολογικών συνθηκών το οποίο δημιούργησε η αποικιοκρατία, μέσα στο οποίο περιέχεται ο εθνικισμός και μέσα στο οποίο κινήθηκε ένας λαός μη αυτόνομος και αναγκασμένος σε υποταγή.

Το τέλος του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου βρίσκει την Κύπρο, όπως και πολλές άλλες χώρες κάτω από αποικιακό καθεστώς. Ο Χάρτης των Ηνωμένων Εθνών και η αναγνώριση της αυτοδιάθεσης των εθνών¹ έγιναν αιτία για το ξέσπασμα

¹Το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση αναγνωρίζεται από τα άρθρα 1 και 55 του χάρτη των Ηνωμένων Εθνών. Στην παράγραφο 2 του άρθρου 1 τονίζεται ότι σκοποί των Ηνωμένων Εθνών είναι «Να αναπτύξουν ανάμεσα στα έθνη φιλικές σχέσεις που θα βασίζονται στο σεβασμό της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών και να παίρνουν άλλα μέτρα κατάλληλα για την ενίσχυση της παγκόσμιας ειρήνης.» A. LeRoy Bennett-James K. Oliver, *Διεθνείς Οργανισμοί. Αρχές και προβλήματα*, Αθήνα 2006, σ.581.

εθνικιστικών κινημάτων και για εντεινόμενες πιέσεις για απελευθέρωση από τους λαούς, οι οποίοι τελούσαν υπό αποικιακό καθεστώς και οι οποίοι το 1945 αποτελούσαν το ένα τρίτο του πληθυσμού της γης. Η αποικιοκρατία τέθηκε υπό αμφισβήτηση και οι πολιτικές, οικονομικές και κοινωνικές σχέσεις ανάμεσα στους κυρίαρχους και τις αποικίες τους υπέστησαν τεράστιες αλλαγές.

Ας μην λησμονούμε λοιπόν ότι η Κύπρος, αποτελώντας εξαίρεση στον ευρωπαϊκό χώρο, βρίσκεται υπό αποικιακό ζυγό. Κατά τη μεταπολεμική εποχή, εποχή αποαποικιοποίησης διεθνώς, εντείνεται στην Κύπρο ο ανταποικιακός απελευθερωτικός αγώνας, το εθνικό κίνημα αναβαπτίζεται, αποκτά μαζικότητα και διαφοροποιείται σε δεξιά και αριστερή πτέρυγα, με μια πρωτοφανή σε δυναμισμό αριστερά και τη δεξιά, να προσπαθεί να οικειοποιηθεί το ενωτικό ζήτημα. Από το 1947, περίοδο φιλελευθεροποίησης του αυταρχικού καθεστώτος, ο εθνικισμός παρουσιάζει σημαντικές διαφοροποιήσεις στο περιεχόμενο των αρχών που πρεσβεύει, στο περιεχόμενο των διεκδικήσεων του και στο βαθμό μαχητικότητας. Ο ελληνικός εθνικισμός αναλύεται σε συνάρτηση με το σημαντικό παράγοντα της ταξικής δομής της ελληνοκυπριακής κοινωνίας αλλά και με παράγοντες που τον επηρεάζουν όπως οι διακοινοτικές σχέσεις, οι σχέσεις με την Ελλάδα και τα ξένα συμφέροντα. Δίνεται έμφαση στην εσωτερική δυναμική του ελληνικού εθνικισμού και τη διεθνή διάσταση, που καθίσταται σταδιακά σημαντική και καθορίζει την ανάπτυξή του. Η εθνικιστική ιδεολογία αναλύεται ως προς τα εξής επίπεδα: α)ως προς την ιστορική διαδικασία συγκρότησης της στο πλαίσιο ενός κατεχοχίν ελληνικού πληθυσμού, β)ως προς την ιστορική πορεία εξέλιξής της σε σχέση με τις πραγματικότητες που αναδεικνύονται και τις πραγματικότητες που κυριαρχούν στο δυτικό κόσμο και γ)ως προς τους όρους που επηρέασαν την ανάπτυξή της και τους παράγοντες διαμόρφωσής της, οι οποίοι καθόρισαν τη συλλογική ταυτότητα των Ελληνοκυπρίων και οδήγησαν σε πολιτική ενότητα². Για την ανάλυση της

² Πασχάλης Κιτρομηλίδης «Το ιδεολογικό πλαίσιο της πολιτικής ζωής της Κύπρου: Κριτική θεώρηση» στο Γ.Κρανιδιώτης-Γ. Τενεκίδης (επ.), *Κύπρος. Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Αθήνα 2000, σελ.449

εθνικιστικής ιδεολογίας θα βασιστούμε στο ερμηνευτικό σχήμα του Miroslav Hroch (βλ. θεωρητικό πλαίσιο 1).

Μετά το Δημοψήφισμα του 1950 κινητοποιήθηκαν δύο πολύ βασικές ομάδες του πληθυσμού, η νεολαία και οι αγρότες. Η εθνικιστική ιδεολογία ενσωματώθηκε σε θεσμούς όπως τα σχολεία, τις χριστιανικές και αθλητικές ενώσεις και τις οργανώσεις νεολαίας, που διατήρησαν τη συνοχή της κοινωνίας. Το εθνικό κίνημα είχε την ιδιομορφία να ταυτιστεί με τον ισχυρότερο φορέα της παράδοσης την Εκκλησία της Κύπρου η οποία ανέλαβε τον απόλυτα εθνικό ρόλο, τη συγκρότηση του ανταποικιακού αγώνα και τη διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος. Επιπλέον η άνοδος αυτή του εθνικισμού βρίσκεται σε συνάρτηση με τις νέες ιστορικές συνθήκες που δημιούργησε για τους Ελληνοκυπρίους η Βρετανία. Οι αντικειμενικές συνθήκες, που δημιουργήθηκαν αυτή την περίοδο, έδωσαν μορφή στα πολιτικά προγράμματα που ανέλαβαν τα κόμματα στην Κύπρο, τα οποία υπέβαλλαν σε κριτική το οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό σύστημα που είχαν εγκαταστήσει οι Βρετανοί. Η αποικιοκρατία διαμόρφωσε στην Κύπρο ένα περιβάλλον διεκδικήσεων διαφορετικό σε σχέση με άλλα εθνικά κινήματα του ευρωπαϊκού χώρου. Χωρίς να αμφισβητούμε τον δυναμισμό του εθνικού κινήματος, την οργάνωση και την τακτική του αγώνα ή να αγνοήσουμε την ταξική του διάσταση, εξετάζεται ο βαθμός που οι ιμπεριαλιστικές μέθοδοι καθόρισαν το χαρακτήρα και την ένταση της εθνικής κινητοποίησης. Με δεδομένο τον εκδημοκρατισμό της πολιτικής ζωής και το εκσυγχρονισμό της, δίνεται έμφαση στις πολιτικές ευκαιρίες, αποτέλεσμα δομικών αλλαγών, οι οποίες προσέφεραν κίνητρα για πολιτική δράση. Για να κατανοήσουμε τη μορφή του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα θα στηριχτούμε στις θεωρίες της μεταποικιοκρατίας και του ιμπεριαλισμού (βλ. θεωρητικό πλαίσιο 3 και 4).

Ασφαλώς στη μελέτη επιδιώκεται να προβληθούν οι οργανωτικές δομές και οι τρόποι δράσης του εθνικού κινήματος. Το κίνημα βασίστηκε σε διάφορες μορφές συλλογικής δράσης, που χρησιμοποιήθηκαν ως μέσα άσκησης πίεσης και διεκδίκησης, στην ενεργητική και παθητική αντίσταση του πληθυσμού και στη μαζική υποστήριξη του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος. Ο βαθμός που χρησιμοποιήθηκε η βία αυξανόταν διαρκώς, ενώ η κλιμάκωσή της βρισκόταν σε άμεση σχέση με τα καταπιεστικά μέτρα και τη βία, που χρησιμοποιούσε η

αποικιακή κυβέρνηση. Επομένως στην αλληλεπίδραση με το πολιτικό περιβάλλον θα αναζητήσουμε την αιτιότητα, που διέπει τις επιλογές της δράσης. Θεωρώντας, όμως, ότι στο εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων τα υποκείμενα της δράσης δεν είναι μόνο πολιτικά, μεγάλη σημασία έχει η κοινωνική και πολιτισμική διάσταση της δράσης. Κύριο μέλημα λοιπόν είναι να αναδείξουμε τα κοινωνιολογικά και συμβολικά χαρακτηριστικά του εθνικού κινήματος. Μέσα από αυτό το πρίσμα η μελέτη θα έχει ως αντικείμενο την πολιτικοποίηση ευρέων κοινωνικών κατηγοριών, η οποία βασιζόταν στην κοινωνική αλληλεγγύη και την αναδυόμενη συμμετοχή αυτών σε δράσεις. Η πρωτοφανής αυτήν την περίοδο δημιουργία νέων κοινωνικών δικτύων καθώς και νέες ομαδοποιήσεις, που είχαν το χαρακτηριστικό της συνύπαρξης με παραδοσιακές κοινωνικές ομάδες, αποτέλεσαν πρωτοπορία. Για να καταδείξουμε πως οι παραδοσιακοί μηχανισμοί πολιτικής κοινωνικοποίησης επαναπροσδιορίζονται και ποια είναι η εσωτερική συγκρότηση και τα κοινωνικά και πολιτικά ερείσματα του εθνικισμού, όπως επίσης ποιες συμμαχίες δημιουργήθηκαν και ποιες μορφές δράσης χρησιμοποιήθηκαν θα στηριχτούμε στη συγκρουσιακή πολιτική (βλ. θεωρητικό πλαίσιο 2).

Τα ερωτήματα που καθορίζουν οι παραπάνω θεωρήσεις είναι: α)πώς αντιμετωπίζουν οι Ελληνοκύπριοι τόσο το πρόβλημα της αποικιοκρατίας, όσο και το θέμα της εθνικής αποκατάστασης, β)ποια τα επίπεδα σύγκρουσης και τα επίπεδα σύγκλισης ανάμεσα στους δυο χώρους, αριστερό και δεξιό σε ότι αφορά το εθνικό θέμα, γ)ποια είναι η κλιμάκωση των γεγονότων που οδήγησαν στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, δ)ποιος ο βαθμός εμπλοκής της Ελλάδας και της Τουρκίας και τέλος ε)βασικό ερώτημα το οποίο θα μας απασχολήσει είναι πόσο καταλυτικός ήταν ο ρόλος της βρετανικής αποικιακής εξουσίας και κατά πόσον η γνωστή βρετανική τακτική του «διαίρει και βασίλευε» εφαρμόστηκε στην Κύπρο με σκοπό να υποδαυλίζει τη διαίρεση του πληθυσμού, οδηγώντας τις δυο κοινότητες ελληνοκυπριακή και τουρκοκυπριακή στη σύγκρουση.

ΔΟΜΗ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Το ενδιαφέρον της όλης μελέτης εστιάζεται στους Ελληνοκύπριους και στην ανάλυση της πορείας του εθνικού κινήματος, το οποίο εξελίχθηκε σε ένα τετράχρονο εθνικοαπελευθερωτικό, ανταποικιακό, μαζικό αγώνα. Δίνεται έμφαση στην εικόνα που είχαν οι ίδιοι οι Ελληνοκύπριοι για το εθνικό τους κίνημα, στην ιδεολογία που διέπει τις πράξεις τους, στη γνώμη που είχαν για τους αγώνες, στις εκδηλώσεις και τις μαχητικές αντιδράσεις κατά των αποικιοκρατών. Εν ολίγοις καταβάλλεται προσπάθεια να ακουστεί η φωνή των Ελληνοκυπρίων όπως αυτή εκφράζεται στον ελληνοκυπριακό τύπο και να παρουσιαστεί η δική τους πλευρά μέσα από αρχειακές πηγές. Το ενδιαφέρον της μελέτης είναι στραμμένο στην πολιτική της αποικιοκρατικής κυβέρνησης και στον τρόπο που επηρέασε τα τεκταινόμενα στο εσωτερικό της Κύπρου και όχι τόσο στη «βρετανική πλευρά των γεγονότων» και στη διεθνή διάσταση του κυπριακού ζητήματος ή στην πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης, θέματα που τόσο έχουν αναλυθεί στις περισσότερες μελέτες.

Η περίοδος με την οποία ασχολείται η έρευνά μας διαιρείται αφ'εαυτής. Τα ίδια τα γεγονότα είναι τόσο καθοριστικά, ώστε μας καθοδηγούν και μας υποχρεώνουν να τα ακολουθήσουμε. Ως εκ τούτου η μελέτη διαιρείται σε τρία μέρη. Η αρχή κάθε μέρους ορίζεται από ένα γεγονός ορόσημο, που τέμνει τον ιστορικό χρόνο.

Το πρώτο μέρος ορίζεται από το τέλος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου και τις απαρχές της μαζικοποίησης του εθνικού κινήματος, ύστερα από τη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, η οποία οδήγησε στον εκσυγχρονισμό της πολιτικής ζωής της Κύπρου. Ενδιαφέρει πως μέσω των εργατικών αγώνων, των δημοτικών και των αρχιεπισκοπικών εκλογών επιτεύχθηκε η συμμετοχή του ελληνοκυπριακού πληθυσμού στην πολιτική, οικονομική και κοινωνική ζωή της Κύπρου και πως δημιουργήθηκαν πυρήνες αντίστασης κατά της αποικιακής εξουσίας. Επιπλέον, δίνεται έμφαση στις αντιπαλότητες που δημιουργήθηκαν εξαιτίας του Ψυχρού Πολέμου και της εμφύλιας σύγκρουσης που είχε φουντώσει στην Ελλάδα.

Εναρκτήρια χρονολογία του δεύτερου μέρους είναι το 1950 και το ενωτικό δημοψήφισμα για την ένωση με την Ελλάδα. Η περίοδος αυτή είναι πλούσια σε δράσεις στο εσωτερικό της Κύπρου και στο διεθνές στερέωμα. Σε αυτό το δεύτερο

μέρος καταγράφεται η ανάδειξη του Μακάριου ως εθνάρχη, η ανάληψη, από τον ίδιο, της εκστρατείας διαφώτισης του κυπριακού ζητήματος στο εξωτερικό, καθώς και της προβολής του στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, η έκφραση των ιδεολογικών, πολιτικών και οικονομικών αιτημάτων, η έντονη συλλογική δράση και οι ανταποικιακές εκδηλώσεις του πληθυσμού. Επιπλέον προβάλλονται οι εξωτερικοί παράγοντες, που επηρέασαν το κυπριακό ζήτημα με την πολιτική τους και κυρίως η βρετανική ιμπεριαλιστική τακτική. Ελλάδα, Τουρκία, Ηνωμένες Πολιτείες και Βρετανία για διαφορετικούς λόγους η κάθε μια βρέθηκαν να καθορίζουν τις εξελίξεις.

Και τέλος το τρίτο μέρος ορίζεται από την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ. Γίνεται προσπάθεια να περιγραφούν οι οργανωτικές δομές και οι μορφές δράσης του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ και οι τρόποι με τους οποίους επετεύχθη η μαζική συμμετοχή του πληθυσμού. Με δεδομένη την αντίδραση της αποικιακής κυβέρνησης, τα καταπιεστικά μέτρα και τη βίαιη καταστολή του κινήματος, αλλά και τις μαχητικές αντιδράσεις των Ελληνοκυπρίων εστιάζουμε στην αλληλεπίδραση δράσης και καταστολής. Επιπλέον δίνεται έμφαση στις επιπτώσεις που είχαν οι διακοινοτικές ταραχές στη ζωή της Κύπρου και στο σκηνικό που δημιούργησαν. Στη συνέχεια βασική επιδίωξη είναι όχι τόσο να περιγραφούν τα σχέδια λύσης του κυπριακού ζητήματος, αλλά να παρουσιαστούν οι αντιδράσεις ηγεσίας και λαού στα συνταγματικά σχέδια που καθόριζαν τις τύχες των Ελληνοκυπρίων. Ολοκληρώνοντας αναφερόμαστε στην ανεξαρτησία της Κύπρου, που αντικατέστησε την πολυπόθητη ένωση, στις αντιδράσεις των Ελληνοκυπρίων και στη μεταστροφή του πολιτικού λόγου, από τον ενωτικό χαρακτήρα που είχε αυτός, στις αρχές της δεκαετίας του 1950.

ΠΗΓΕΣ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Γεγονός είναι ότι το κυπριακό ζήτημα εξελίχθηκε σε μείζον διεθνές ζήτημα της μεταπολεμικής εποχής. Κατέστη πολύπλοκο πρόβλημα και κατέληξε να θεωρείται ως σημαντικός παράγοντας η αντιπαλότητα των δυο κοινοτήτων, ελληνοκυπριακής και τουρκοκυπριακής και η αντιπαράθεση ανάμεσα στην Ελλάδα και την Τουρκία. Ο ερευνητής καλείται να μελετήσει την ιστορία της περιόδου του

εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα υπό το φως του κυπριακού ζητήματος και να αναλύσει την ανάπτυξη του ελληνικού και συνακόλουθα του τουρκικού εθνικισμού και να δώσει ερμηνείες για όλες σχεδόν τις συνέπειες και τις εκβάσεις των γεγονότων. Επιπλέον ο μελετητής καλείται πέραν της κυπριακής και της ελλαδικής ιστορίας να διερευνήσει την πολιτική και επιρροή των Μεγάλων δυνάμεων και την αποικιακή πολιτική της Βρετανίας.

Η προσέγγιση που ακολουθούμε φυσικά έχει στηριχτεί στις μέχρι τώρα αναλύσεις και σε μια πληθώρα μελετών οι οποίες έχουν συμπεριληφθεί στη βιβλιογραφία. Πολλοί συγγραφείς συνεισέφεραν με τα έργα τους ή τις απόψεις τους στην παρούσα διατριβή. Το ενδιαφέρον μας εστιάστηκε σε εξειδικευμένες μελέτες για την περίοδο που εξετάζουμε, οι οποίες παρουσιάζουν την εξέλιξη του ελληνικού εθνικισμού και την πολιτική, οικονομική και κοινωνική ιστορία της Κύπρου, όπως αυτές της Σ. Αναγνωστοπούλου, του Ε. Χατζηβασιλείου, του Ρ. Κατσιαούνη, του R. Holland, αλλά και σε μελέτες που προσφέρουν μια πολυεπίπεδη ανάγνωση της κυπριακής ιστορίας. Αναφερόμαστε στα επιβλητικά έργα των Η. Richter και F. Crouzet, και στον τόμο που έχουν επιμεληθεί οι Γ. Τενεκίδης και Γ. Κρανιδιώτης, τα οποία παρουσιάζουν τον κυπριακό αγώνα σε σχέση με την βρετανική αποικιοκρατική πολιτική και αναλύουν τον ελληνικό και τουρκικό εθνικισμό αντίστοιχα, προσφέροντας στοιχεία για τις πολιτικές οικονομικές, κοινωνικές και ιδεολογικές εξελίξεις.

Η μελέτη στηρίχτηκε κυρίως σε πρωτογενές υλικό το οποίο συλλέχτηκε από αρχεία στην Ελλάδα, στη Λευκωσία και στο Λονδίνο. Έρευνα πραγματοποιήθηκε στα Κρατικά Αρχεία Κύπρου στη Λευκωσία, στο υλικό της Αρχιγραμματείας Κύπρου- Secretariat Archive (SA1). Για να αναλυθούν οι επίσημες βρετανικές απόψεις ήταν διαφωτιστικά τα Βρετανικά Εθνικά Αρχεία (National Archives) στο Λονδίνο όπου καταγράφηκαν στοιχεία από έγγραφα του Γραφείου Αποικιών (CO), του Υπουργείου Εξωτερικών (FO) και του Πρωθυπουργικού Αρχείου (PREM). Επιπλέον διεξήχθη έρευνα στα Αρχεία του Υπουργείου των Εξωτερικών της Ελλάδας για τα έτη 1945 έως 1954, 1956, 1957 και 1961 στην Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών (ΙΑΥΕ), η οποία έρριξε φως στις πολιτικές διεργασίες από την ελληνική πλευρά, αλλά και στην κυπριακή πολιτική πραγματικότητα, μέσω των προξενικών εγγράφων και της

επίσημης αλληλογραφίας γενικά. Σχετικά με την ανακίνηση του Κυπριακού Ζητήματος στο Συμβούλιο της Ευρώπης ερευνήθηκε το αρχείο του Σταμάτη Μερκούρη στο ΕΛΙΑ (Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο). Για να καταγραφεί ο ρόλος της νεολαίας και των μαθητών και ο αντίκτυπος που είχε το κυπριακό ζήτημα στο φοιτητικό κίνημα της Ελλάδας ερευνήθηκαν τα αρχεία της ΕΜΙΑΝ (Εταιρείας Μελέτης της Αριστερής Νεολαίας). Ερευνήθηκαν τα Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ) για να μελετηθεί μέσα από τα αρχεία του ΚΚΕ η σχέση της ελληνικής αριστεράς και του αριστερού κόμματος ΑΚΕΛ στην Κύπρο. Από το Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής χρησιμοποιήθηκαν στοιχεία για να φωτίσουν την ελληνική πολιτική και το διπλωματικό παρασκήνιο.

Σημαντική πηγή για την έρευνα απέβη ο ελληνοκυπριακός τύπος, κυρίως λόγω της στενής σχέσης με τα κόμματα στην Κύπρο, αλλά και εξαιτίας της αμεσότητας που είχε στον πληθυσμό³. Χρησιμοποιήθηκε σαν αρχειακή πηγή, γιατί όχι μόνο αποτυπώνει τα γεγονότα και βοηθά στην κατανόηση της συγκεκριμένης ιστορικής περιόδου, αλλά κυρίως γιατί διακρινόμενος σε δεξιό και αριστερό επιτρέπει την εξέταση των επιπέδων σύγκρουσης και σύγκλισης των δυο χώρων, της δεξιάς και της αριστεράς στην Κύπρο. Αποδελτίωση ελληνοκυπριακών εφημερίδων και περιοδικών πραγματοποιήθηκε στο Κέντρο Τύπου (PIO) και στη βιβλιοθήκη της Αρχιεπισκοπής στη Λευκωσία καθώς και στη βιβλιοθήκη της Βουλής των Ελλήνων. Οι εφημερίδες που αποδελτιώθηκαν σε καθημερινή βάση ήταν οι δεξιές: *Έθνος*, *Ελευθερία*, *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, *Φωνή της Κύπρου*, *Φιλελεύθερος*, οι αριστερές: *Δημοκράτης*, *Νέος Δημοκράτης*, *Χαραυγή*⁴ και η αγγλόφωνη *Times of Cyprus*, φίλα προσκείμενη προς τους Ελληνοκυπρίους. Περιοδικές εκδόσεις που μελετήθηκαν ήταν οι δεξιές *Αγωνιστής*, *Ελληνική Κύπρος*, *Μαθητική Εστία*, *Κυπριακά Γράμματα* και ο αριστερός *Δημοκράτης*. Ορισμένα φύλλα μεταφρασμένων τουρκικών

³ Οι αναγνώστες ήταν πιο πολλοί από τους επίσημους αριθμούς κυκλοφορίας των εφημερίδων γιατί όπως υποστηρίζει ο Percy Arnold στο βιβλίο του *Cyprus Challenge* η ίδια εφημερίδα διαβαζόταν από πολλούς, ή είχε παρατηρηθεί κάποιος εγγράμματος να τη διαβάσει δυνατά. Ελλείπει εκλεγμένης νομοθετικής συνέλευσης αποτελούσε κύρια έκφραση της κοινής γνώμης. Σχολιάζεται στην *Times of Cyprus*, 21 Αυγούστου 1956, σελ.3 και 22 Αυγούστου 1956, σελ.2. Μια φωτογραφία του 1954, όπου κάτοικοι του χωριού Γερόλακκος περιστοιχίζουν τον παπά, ο οποίος διαβάζει την εφημερίδα *Έθνος*, αποδεικνύει την περιγραφή του Percy Arnold. Βλ.Χρύσανθος Χρυσάνθου, *ΜΜΕ:Μάρτυρες και πρωταγωνιστές*, Λευκωσία 2008, σελ.67

⁴ Η *Χαραυγή* κυκλοφόρησε από το Μάρτιο του 1956 μετά από την κήρυξη σε παρανομία του ΑΚΕΛ και των εντύπων του, της εφημερίδας *Νέος Δημοκράτης* και της μηνιαίας επιθεώρησης *Δημοκράτης*.

εφημερίδων, καθώς και αγγλικών και αμερικανικών εφημερίδων βρέθηκαν σε προξενικά έγγραφα, στα Αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών.

Πέραν των προαναφερθέντων πηγών, οι οποίες αντιπροσωπεύουν διαφορετικά πολιτικά και κοινωνικά περιβάλλοντα σε συγκεκριμένες επικοινωνιακές συνθήκες, χρησιμοποιήθηκαν συνεντεύξεις ανθρώπων, οι οποίοι ενεπλάκησαν στον αγώνα της ΕΟΚΑ ή είχαν κάποιες αναμνήσεις από την περίοδο του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, αλλά και αφηγήσεις, που αποτυπώθηκαν με έντονη συναισθηματική φόρτιση σε τόμους αφιερωμένους σε αγωνιστές, καθώς και λογοτεχνικά έργα.

ΤΟ ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Καταρχάς αποπειράται μια διερεύνηση της περίπλοκης σχέσης του εθνικισμού και των συλλογικών δράσεων μέσα από εναλλακτικά θεωρητικά πρίσματα με σκοπό να καθορισθούν τα αίτια της ενδυνάμωσης του εθνικού κινήματος. Η περιήγηση σε θεωρητικές ατραπούς κάθε άλλο παρά περιπλέκει την έρευνα. Οι θεωρίες αποτελούν εργαλεία τα οποία χρησιμεύουν στην ανάγνωση της ιστορίας, στην εξήγηση του δομικού περιβάλλοντος, στην αποσαφήνιση πράξεων, στην ανάλυση και στην εξήγηση γεγονότων και στην κατηγοριοποίηση των παρατηρήσεων σχετικά με αυτά. Γι αυτό θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε το εθνικό κίνημα μέσα από τις θεωρίες του εθνικισμού, της συγκρουσιακής πολιτικής, της μεταποικιοκρατίας και του ιμπεριαλισμού.

1.Μια πραγμάτευση των θεωριών του εθνικισμού

Το θέμα του εθνικισμού όσο δελεαστικό κι αν είναι στις μελέτες των τελευταίων δεκαετιών γεννάει ερωτήματα όσο αφορά στη φύση του, τις ρίζες του, τις λειτουργίες του, τα παράγωγά του, τις τάσεις του, τα κοινωνικά ερείσματά του. Ο εθνικισμός σαν πολιτισμικό κατασκεύασμα⁵ απέκτησε ιστορική υπόσταση, συγχωνεύθηκε από διάφορα πολιτικά σχήματα, από τη δεξιά έως την αριστερά και αποτέλεσε την κινητήρια δύναμη της δημιουργίας εθνών – κρατών. Όπως εξελίχθηκε στο παρελθόν, ο εθνικισμός δέχεται θύελλα επικρίσεων, μένει εκτεθειμένος στην κριτική και την ηθικολογία, αντιμετωπίζεται σαν στερεότυπο, εξετάζεται εκ προοιμίου ως καταστροφικός και εκ των υστέρων δίνει ερμηνείες για όλες σχεδόν τις συνέπειες και τις εκβάσεις των γεγονότων, αφήνοντας δυσδιάκριτες τις προοπτικές άλλων, ή των επιμέρους ερμηνειών. Υπάρχει κίνδυνος, εξαιτίας της καχυποψίας και της σημασιολογικής ασάφειας που περιβάλλει τον εθνικισμό, ολόκληρες ομάδες, ή προσωπικότητες να δοκιμάσουν την μομφή, ή την επίκριση⁶.

Ορθό θα ήταν, να αποφύγουμε τη συναισθηματική και την πολιτική φόρτιση, όπου αυτή απειλεί να διαταράξει τις ερμηνείες των φαινομένων, ή των εξελίξεων.

⁵ Benedict Anderson, *Φαντασιακές Κοινότητες*, Αθήνα, 1997, σελ 24

⁶ Miroslav Hroch, « Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση» στο Miroslav Hroch, Maria Todorova, *Εθνικό Κίνημα στα Βαλκάνια*, Αθήνα, 1996, σελ. 17

Παλιές θεωρήσεις, ίσως να μη μας δίνουν επαρκείς ερμηνείες, σε ερωτήματα που θέτουμε για το παρελθόν. Αντί να κρίνουμε, αν οι εθνικιστές είχαν λάθος αντιλήψεις περί του έθνους, της φυλής και της ταυτότητας, θα πρέπει να λαμβάνουμε υπόψη τις ανησυχίες που είχαν για το παρόν τους, ως απόρροια του παρελθόντος τους, σε σχέση με τις προσδοκίες που συγκροτούσαν για το μέλλον. Θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι ο εθνικισμός έδωσε ώθηση στο σχηματισμό εθνών και δεν αποτελεί το «λάθος» στην ιστορία⁷. Άλλωστε πρόκειται για ένα πολύπλοκο φαινόμενο το οποίο μεταλλάσσεται. Αναφέρεται σε πνευματική κίνηση, χαρακτηρίζει την ιδεολογία μιας ομάδας ή τις ενέργειες μιας κοινωνίας ή ενός ολόκληρου λαού. Ο εθνικισμός έχει ενσωματωθεί στη ζωή της Ευρώπης ώστε είναι αδύνατον για οποιονδήποτε να μην ταυτιστεί με ένα έθνος –κράτος.

Επιχειρώντας μια τυπολογία του εθνικισμού, μπορούμε να ισχυριστούμε ότι ως κοινωνικο-ιστορικό φαινόμενο, το οποίο παρουσιάζεται σε διαφορετικά ιστορικά – πολιτισμικά περιβάλλοντα, εκδηλώνεται με διάφορους ιστορικούς τύπους. Η διάκριση που υποστηρίζεται από την ιστορική εξέλιξη του εθνικισμού, είναι εκείνη, ανάμεσα στο πολιτικό-δυτικό, που ήλθε στο προσκήνιο σαν συνέπεια του διαφωτισμού και στον πολιτιστικό -ανατολικό εθνικισμό, όπου το έθνος κατανοείται σαν συλλογική οντότητα, η ιδιαιτερότητα της οποίας εδράζεται στην κοινή καταγωγή, τη γλώσσα, την παράδοση και τη θρησκεία⁸. Στον πολιτικό-δυτικό, η εθνογένεση έλαβε χώρα στο πλαίσιο συμπαγών πολιτικών δομών, οι οποίες προϋπήρξαν του έθνους κράτους (Γαλλία, ΗΠΑ, Βρετανία, Ολλανδία). Οι απολυταρχίες παρείχαν στον εθνικισμό, την παράδοση μακρών ιστορικών κρατών και η εμπέδωση της εθνικής ταυτότητας συντελέστηκε μέσω των κρατικών μηχανισμών. Στον πολιτιστικό-ανατολικό εθνικισμό, ο οποίος λειτούργησε σε εντελώς διαφορετικό πολιτικό περιβάλλον (διαφορετικές εθνότητες στα πλαίσια της

⁷ Miroslav Hroch, *Comparative Studies in Modern European History. Nation, Nationalism, Social Change*, Aldershot 2007, σελ. 43. «Ο Εθνικισμός δεν είναι ασθένεια ούτε ιός που πρέπει να εξολοθρευτεί. Ο εθνικισμός είναι δυναμική λειτουργία και παράγωγο των υπαρχουσών ταυτοτήτων. Εφόσον υπάρχουν τα έθνη ο εθνικισμός θα παραμείνει παρών και απάντηση στα κοινωνικά και στα οικονομικά προβλήματα» και Παντελής Λέκκας, *Το παιχνίδι με το χρόνο. Εθνικισμός και νεωτερικότητα*, Αθήνα 2001, σελ. 24, «Ο εθνικισμός είναι ένα ιστορικό φαινόμενο και πρώτιστη υποχρέωση της κοινωνικής επιστήμης είναι να το κατανοήσει σ' αυτή ακριβώς την ιστορική του διάσταση.»

⁸ Νίκος Δεμερτζής, *Ο λόγος του Εθνικισμού. Αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις*, Αθήνα 1996, σελ. 224-253

οθωμανικής και της αυστροουγγρικής αυτοκρατορίας), ο εθνικισμός δια μέσου των διανοουμένων διέδωσε την ιδέα του έθνους και συγκρότησε εθνικότητες οι οποίες κατόπιν μετασχηματίστηκαν σε έθνη.

Για μια άλλη διάκριση των εθνικιστικών κινημάτων, βασικό ταξινομικό κριτήριο αποτελεί ο σκοπός του κινήματος. Έτσι μπορούμε να μιλήσουμε για α)απελευθερωτικό, που μπορεί να υπάρξει ως εθνικισμός της ενσωμάτωσης, οπότε στοχεύει στην πολιτιστική ομοιογένεια, (κλασικό παράδειγμα η Ιταλία και η Γερμανία), ως αποσχιστικός, (όπως ο ελληνικός, ο βουλγαρικός, ο τσέχικος και ο σερβικός εθνικισμός), ή ως εθνικισμός της διασποράς (Αρμένιοι) και β)επεκτατικό, που με τη σειρά του εκδηλώνεται ως αλυτρωτισμός (χώρες των Βαλκανίων), ή ιμπεριαλισμός (όλες οι αποικιοκρατικές δυνάμεις της Ευρώπης του 19^{ου} αιώνα, το Ισραήλ το 1948, η Γερμανία και η Ιταλία), ή παν-κίνημα (παντουρανισμός, πανσλαβισμός, πανγερμανισμός, παναραβισμός)⁹.

Ο εθνικισμός δεν μπορεί να εξηγηθεί με μια μόνο θεωρία. Όπως τον χαρακτηρίζει Tom Nairn «ο εθνικισμός είναι ένα αόριστο πεδίο αμφίβολων ακαδημαϊκών καταβολών που ταλαντεύεται ανάμεσα στα όρια της κοινωνιολογίας, της ιστορίας και της πολιτικής επιστήμης»¹⁰. Πρόκειται για ένα πολύπλοκο φαινόμενο το οποίο μεταλλάσσεται. Αναφέρεται σε πνευματική κίνηση, χαρακτηρίζει την ιδεολογία μιας ομάδας ή τις ενέργειες μιας κοινωνίας ή ενός ολόκληρου λαού. Υπάρχουν πολλοί τρόποι για να μελετήσει κανείς τον εθνικισμό: ως ιδεολογία, ως θεωρία, ως λόγο, ως νοοτροπία, ως κίνημα, όπως και πολλές θεωρητικές προσεγγίσεις. Γενικά θα μπορούσαμε να διακρίνουμε δυο κύριες κατηγορίες: τους εθνοτιστές και τους μοντερνιστές.

Οι εθνοτιστές, κύριος εκπρόσωπος των οποίων είναι ο Anthony Smith, δίνουν έμφαση στις αρχαϊκές καταβολές των εθνών και στον εθνικισμό σαν προϊόν της προϋπάρχουσας παράδοσης και κληρονομιάς όπως αυτή διαμορφώνεται από γενιά σε γενιά. Σύμφωνα με τον Smith¹¹ το έθνος, το οποίο σαν πολιτισμική κοινότητα έχει

⁹ Νίκος Δεμερτζής, *Ο λόγος του Εθνικισμού*. Όπ.σελ. 224-253

¹⁰ Tom Nairn, «Cyprus and the theory of nationalism», στο Peter Worsley-Paschalis Kitromilides (επ.) *Small States in the Modern World. The conditions of survival*, Λευκωσία 1979, σελ.21

¹¹ Anthony Smith, *Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα, 2000

επιβιώσει από τα βάθη των αιώνων μέχρι σήμερα, προηγείται του έθνους κράτους. Η κριτική που ασκήθηκε σε αυτή την θεωρία ήταν αρκετά έντονη. Όπως έχει επισημανθεί, πρόκειται για μια ανιστορική οπτική, που δεν μπορεί να συλλάβει τον αντιφατικό και μεταβαλλόμενο χαρακτήρα των εθνοτήτων. Κανένα εθνотικό μόρφωμα, όπως οι αρχαίοι Εβραίοι, δεν αποτελούσε ακόμη μοντέρνο έθνος, όπως συλλαμβάνουν τον εαυτό τους τα έθνη σήμερα. Ο Anthony Smith, ως κοινωνιολόγος, θεωρεί τον εθνικισμό σαν ένα ιδεολογικό κίνημα για την επίτευξη της αυτονομίας, αλλά και τη διατήρηση της εθνικής ταυτότητας ενός πληθυσμού.

Οι μοντερνιστές θεωρούν τον εθνικισμό, προϊόν του εκσυγχρονισμού. Σύμφωνα με τον Miroslav Hroch ο εθνικισμός αναλύεται στο πλαίσιο του σχηματισμού εθνών στην Ευρώπη και θα πρέπει να αντιμετωπίζεται σαν κάτι ανάλογο με την βιομηχανοποίηση, τον καπιταλισμό ή την συνταγματικότητα.¹² Αυτός ο τρόπος θεώρησης τοποθετεί τη γέννηση και την πορεία συγκρότησης του έθνους και του εθνικισμού στην ιστορική περίοδο μετάβασης από την παραδοσιακή στη σύγχρονη κοινωνία. Οι νέες μορφές κοινωνικής οργάνωσης που δημιουργήθηκαν, οφείλονταν στη ραγδαία αστικοποίηση, αποτέλεσμα της εκβιομηχάνισης, της επέκτασης των αγορών και του σύνθετου καταμερισμού εργασίας. Υπάρχουν τρεις θεωρητικές προσεγγίσεις σε αυτή τη θεωρία: α) η πολιτική, β) η πολιτισμική και γ) η θεωρία της ορθολογικής επιλογής.

Η πρώτη νεωτερική ερμηνεία δίνει έμφαση στο έθνος ως πολιτική οντότητα. Όπως έχει διατυπωθεί από τον Gellner «ο εθνικισμός είναι μια πολιτική αρχή η οποία υποστηρίζει την εναρμόνιση πολιτικής και εθνικής οντότητας»¹³. Αυτόν τον ορισμό αποδέχεται και ο Hobsbawm. Το πολιτικό στοιχείο ενυπάρχει στον εθνικισμό αφού δικαιώνει τον τρόπο πολιτικής κυριαρχίας ενός έθνους, το οποίο ως φορέας ενός ξεχωριστού πολιτισμού έχει το δικαίωμα στην πολιτική

¹² Miroslav Hroch, *Comparative studies* ..ό.π., σελ. 36,37. Επιπλέον ο Eric Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, θεωρεί το έθνος ως «νεωτερισμό» σ. 29 και ως «πρόοδο» σελ. 61, ενώ ο Stuart Woolf, *Ο Εθνικισμός στην Ευρώπη*, Αθήνα 1995, σ.13, θεωρεί τον εθνικισμό ως «μοντέρνο» φαινόμενο ταύτισης ενός λαού με το εδαφικό έθνος κράτος. Ο Νίκος Δεμερτζής, *Ο λόγος του Εθνικισμού*. Ό.π., σελ.56, επισημαίνει την ιστορική ιδιαιτερότητα του εθνικισμού ως φαινόμενου της νεωτερικότητας.

¹³ Ernest Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα, 1992, σελ. 13 και Θεόφιλος Βέϊκος, *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*, Αθήνα 1999, σελ.23, «Ο εθνικισμός συνδέθηκε με την ανάγκη πολιτικών συσπειρώσεων των εθνικών ομάδων.»

αυτοδιάθεση. Σύμφωνα με τον Δεμερτζή ο εθνικισμός δεν εκδηλώνεται μόνο στη σφαίρα των ιδεών, των νοοτροπιών και των θεωριών, αλλά εκδηλώνεται μονίμως στο επίπεδο της ιστορικής πολιτικής πράξης¹⁴. Για τον Eric Hobsbawm (*Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, Αθήνα, 1994) ο εθνικισμός, έδωσε ώθηση στο σχηματισμό εθνών και χαρακτηρίζει τις δραστηριότητες πολιτικών εθνικών κινήματων. Ο Miroslav Hroch (*Εθνικό κίνημα στα Βαλκάνια*, Αθήνα, 1996) εξετάζει τον εθνικισμό μέσα από την ιστορική διαδικασία εξέλιξης των εθνικών κινήματων.

Υπάρχουν εκτός από τις πολιτικές και οι πολιτισμικές προσεγγίσεις. Ο Benedict Anderson (*Φαντασιακές κοινότητες*, Αθήνα, 1997) προσεγγίζει τον εθνικισμό πολιτισμικά, χαρακτηρίζοντας το έθνος σαν φαντασιακή, πολιτική κοινότητα. Ο Elie Kedourie (*Ο Εθνικισμός*, Αθήνα, 2003) τον αναλύει σαν πολιτικό δόγμα που συγχέει πολιτικά και πολιτισμικά ζητήματα και αιχμαλωτίζει αρχηγούς και λαό. Ο Παντελής Λέκκας (*Η Εθνικιστική ιδεολογία*, Αθήνα, 1996) σαν πολιτική ιδεολογία της οποίας η πρακτικότητα καθορίζεται από ένα συνδυασμό πολιτισμικών αναφορών και πολιτικών στόχων.

Σε γενικές γραμμές ο καθένας δίνει έμφαση κυρίως σε μια μόνο διάσταση μέσα από τις πολλές όταν ερμηνεύει την ανάδυση των εθνών. Από αυτές τις νεωτερικές ερμηνείες σημαντική είναι αυτή του Gellner ο οποίος ισχυρίζεται ότι τα έθνη και ο εθνικισμός είναι προϊόν μιας «υψηλής εγγράμματης κουλτούρας», η οποία έχει ομολογουμένως δεσμούς με προηγούμενους τοπικούς παραδοσιακούς τρόπους και διαλέκτους, διαποτίζει ολόκληρη την κοινωνία, την ορίζει και ζητεί να υποστηριχθεί από αυτήν. Επίσης του Hobsbawm, σύμφωνα με τον οποίο, δεν είναι τα έθνη που δημιουργούν εθνικισμό, αλλά το αντίθετο. Σύμφωνα με τον Hobsbawm, είναι η ιστορική σχέση με ένα σημερινό κράτος ή με κάποιο που διέθετε μακροχρόνιο παρελθόν, που επιτρέπει σε ένα λαό να ταξινομηθεί ως έθνος, όπως ακόμη και η ύπαρξη της γλώσσας μιας φιλολογικής ελίτ, η οποία μέσω της δημόσιας εκπαίδευσης και του τύπου καθιερώνεται ως επίσημη γλώσσα, αποκτά σταθερότητα και επιτρέπει τη συνοχή. Τέλος υπάρχει η ερμηνεία του Anderson, περί φαντασιακής κοινότητας του έθνους, σύμφωνα με την οποία «κανένα μέλος ακόμη και του μικρότερου έθνους δεν θα γνωρίσει ποτέ τα περισσότερα από τα

¹⁴ Νίκος Δεμερτζής, ό.π., σελ. 219.

υπόλοιπα μέλη, δεν θα τα συναντήσει ούτε καν θα ακούσει γι' αυτά, όμως ο καθένας θα έχει την αίσθηση του συνανήκειν»¹⁵. Το αίσθημα της αδελφότητας δημιουργήθηκε μέσω της έντυπης γλώσσας, η οποία κατασκεύασε ενιαία πεδία ανταλλαγής και επικοινωνίας¹⁶.

Κοινό στοιχείο μεταξύ όλων αυτών των ερμηνειών είναι ότι δίνουν έμφαση στο ρόλο της εκπαίδευσης, της γλώσσας ως κριτήριο της εθνικότητας και του ρόλου των ΜΜΕ, μέσω των οποίων οι νέες ιδεολογίες κατάφεραν να τυποποιηθούν και να αποκτήσουν ομοιογένεια. Απέναντι στο πρότυπο του πολιτικού εθνικισμού, αντιπαραβάλλεται ο πολιτισμικός εθνικισμός, που προτείνει ως ενοποιητικά στοιχεία ενός έθνους τη γλώσσα, τη θρησκεία, τις παραδόσεις, την ιστορία και την κοινή κουλτούρα. Ο πολιτισμικός εθνικισμός κληροδοτήθηκε από το πρότυπο του γαλλικού και του γερμανικού εθνικισμού.¹⁷ Εμπλέκεται έτσι με τις ρομαντικές ιδέες του 19^{ου} αιώνα, οπότε η γλώσσα αποτέλεσε βασικό κριτήριο εθνικότητας. Εμπνευστής θεωρείται ο Herder, πολιτική φιλοσοφία του οποίου ήταν μια πλουραλιστική πολιτισμική κοινότητα. Εισήγαγε όμως τη θεωρία ότι κάθε γλώσσα, ως συνώνυμο της σκέψης, θεωρείται μοναδική. Η γλώσσα ορίζει την ομοιογένεια της εθνοπολιτισμικής ομάδας, είναι η ψυχή του έθνους, το κρίσιμο στοιχείο της εθνικότητας¹⁸. Ο εθνικισμός εκδηλώνεται κατά βάση υπό την πολιτιστική του εκδοχή, η οποία και προβάλλεται, οπότε περιστέλλεται η πολιτική του διάσταση. Θα λέγαμε ότι, οπωσδήποτε, στην εθνική ομοιογένεια που προτείνει η γλώσσα του εθνικισμού, επισημαίνεται η πολιτισμική διάσταση του. Η επέμβαση του όμως στο κοινωνικό γίνεσθαι με ένα σύστημα αξιών που προτείνει, η παρακίνηση σε δράση και η αποτροπή από ορισμένες συμπεριφορές παρουσιάζει την πολιτική του πλευρά και αποδεικνύει την συγχώνευση του με την πολιτική.

Τέλος, σύμφωνα με τη θεωρία της ορθολογικής επιλογής, κύριος εκπρόσωπος της οποίας είναι ο Hechter, ο εθνικισμός αποτελεί ορθολογική

¹⁵ Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες*, Αθήνα, 1997, σελ.26.

¹⁶ Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες*, Αθήνα,ό.π., σελ.79.

¹⁷ Νίκος Δεμερτζής, « Εννέα θέσεις για τον εθνικισμό», *Διαβάζω*, 322, 1993, σελ.53

¹⁸ Eric Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, Αθήνα, 1994, σελ.137. Και ο Anderson υποστηρίζει ότι το έθνος συλλαμβάνεται μέσω της γλώσσας. Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες*,ό.π., σελ.215

επιλογή¹⁹ με ωφελιμιστική διάσταση, γιατί το ζήτημα του εθνικού αυτοπροσδιορισμού είναι θέμα μιας ιστορικά δεσμευμένης επιλογής, που σχεδιάζεται με βάση το συμφέρον του έθνους²⁰ και αποβλέπει στην ευημερία, την ασφάλεια και την προστασία της εθνικής ταυτότητας. Έχει, ωστόσο, και κανονιστική διάσταση, γιατί βασίζεται στην αναζήτηση του πλέον αποτελεσματικού τρόπου για την επίτευξη των στόχων. Η ορθολογικότητα του εθνικισμού βρίσκεται στο γεγονός, ότι μια συλλογική δράση²¹ σχεδιάζει να φέρει την ταύτιση εθνικών και κρατικών ορίων και αφορά μια πολιτική διαδικασία, κατά την οποία μια πολιτιστικά διακριτή συλλογικότητα αποβλέπει στην αυτοδιάθεση. Η θεωρία της ορθολογικής επιλογής υποθέτει, ότι τα άτομα σκέπτονται με ορθολογικό τρόπο κι αυτό γιατί στο βαθμό που βρισκόμαστε ενταγμένοι σε ένα κοινωνικό σύστημα, είμαστε υποχρεωμένοι να αναγνωρίσουμε, πως η ορθολογική επιλογή συνιστά έναν από τους τρόπους με τους οποίους το σύστημα αυτό λειτουργεί και αναπαράγεται.

Αποτολμώντας έναν αναλυτικό ορισμό του εθνικισμού, θα λέγαμε ότι είναι μια θεωρία, κατά την οποία η ανθρωπότητα συγκροτείται από έθνη, τα οποία χαρακτηρίζονται από κοινά γνωρίσματα όπως κοινή γλώσσα, ιστορία, θρησκεία, παράδοση, ταυτίζονται με ένα εδαφικό έθνος – κράτος και έχουν στόχο την πολιτική αυτοδιάθεση. Με αυτόν τον ορισμό, προσπαθήσαμε να περιγράψουμε τα αντικειμενικά κριτήρια που καθορίζουν τον εθνικισμό και τα οποία είναι κατά κανόνα πολιτισμικά, γεωγραφικά και πολιτικά.²² Στον ορισμό, πρέπει να

¹⁹ Ian Craib, *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία. Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, Αθήνα 1998,σελ.74.Σύμφωνα με τον Πάρσονς ο κοινωνικός κόσμος είναι οργανωμένος με έλλογο ορθολογικό τρόπο και επομένως μπορεί να αναλυθεί με μια θεωρία που είναι οργανωμένη με απόλυτα λογικό τρόπο. Τα υποκείμενα προβαίνουν σε επιλογές ανάμεσα σε διαφορετικούς σκοπούς και μέσα για την επίτευξη τους, οι οποίες δεν γίνονται εν κενώ. Το περιβάλλον αποτελείται από μια σειρά κοινωνικών και φυσικών παραγόντων και περικλείει αξίες και κανόνες που επηρεάζουν την επιλογή σκοπών και μέσων.

²⁰ Νίκος Δεμερτζής,ό.π., σελ.63. Ο εθνικισμός οικοδομείται με την προϋπόθεση ότι τα συμφέροντα και οι αξίες του έθνους προέχουν κάθε άλλου συμφέροντος και αξίας.

²¹ Ian Craib, ό.π., σελ. 481.Σύμφωνα με τον Habermas η συναίνεση διαθέτει ορθολογική βάση γιατί κανείς δεν επιβάλλει τη θέλησή του στον άλλον είτε εργαλειακά, είτε στρατηγικά.

²² Παραθέτουμε ορισμούς του εθνικισμού: Anthony Smith, *Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα, 2000, σελ.111, «Ιδεολογικό κίνημα για την επίτευξη και τη διατήρηση της αυτονομίας, της ενότητας και της ταυτότητας ενός πληθυσμού, που από ένα μέρος των μελών του γίνεται αντιληπτός ως πραγματικό ή δυνάμει έθνος»,Stuart Woolf, *Ο Εθνικισμός στην Ευρώπη*, Αθήνα, 1995,σελ. 14, «Μοντέρνο φαινόμενο ταύτισης ενός λαού με το εδαφικό έθνος-κράτος», Παντελής Λέκκας, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, Αθήνα,1996 σελ.97 «Η ενεργός αλληλεγγύη μιας ομάδας που ισχυρίζεται ότι αποτελεί έθνος και επιδιώκει να καταστεί κράτος». Ο Benedict Anderson, *Φαντασιακές Κοινότητες*, Αθήνα 1997,σελ.26, ορίζει το έθνος ως μια ανθρώπινη κοινότητα που φαντάζεται τον εαυτό της ως πολιτική

προσθέσουμε την πίστη στις αξίες και τα συμφέροντα του έθνους, πάνω από όλες τις αξίες και τα συμφέροντα και τη βούληση να ανήκει κανείς σ' αυτό. Το έθνος έχει μια δοξασμένη κληρονομιά, που διαιωνίζεται στο χρόνο και εκφράζει ένα κοινό μέλλον μέσα από ένα κοινό όραμα, ένα κοινό προς υλοποίηση πρόγραμμα, το οποίο μετουσιώνεται σε μια αλληλεγγύη, συγκροτημένη από το αίσθημα των θυσιών που έγιναν για το έθνος και των θυσιών, στις οποίες το εθνικό σώμα είναι διατεθειμένο να υποβληθεί.²³ Το έθνος εμπνέει αγάπη που φθάνει μέχρι την αυτοθυσία. Η λέξη πατρίδα δηλώνει κάτι με το οποίο είμαι φυσικά δεμένος, δεσμός ο οποίος περιβάλλεται με το φωτοστέφανο της ανιδιοτέλειας. Όπως εύστοχα παρατηρεί ο Anderson: «το να πεθαίνει κανείς για την πατρίδα περικλείει ένα μεγαλείο. Δεν είναι το ίδιο να πεθαίνει για το εργατικό κόμμα ή τη Διεθνή Αμνηστία»²⁴.

Να προσθέσουμε, ότι η αρχή του εθνικισμού παραβιάζεται, όταν τα πολιτικά όρια του κράτους περιλαμβάνουν κάποιους αλλοεθνείς²⁵. Ο εθνικισμός επιβάλλει την ομοιογένεια ενάντια στην πολιτισμική ποικιλία²⁶, ανατρέπει τις ισορροπίες και υποθάλλει εχθρότητες ανάμεσα στους διαφορετικούς πληθυσμούς, γεννά την καχυποψία για όσους έχουν διαφορετικές πολιτικές πεποιθήσεις, όπως οι κομμουνιστές.

Επομένως στον παθολογικό χαρακτήρα του εθνικισμού, αποδίδεται και η ειδοποιός διαφορά του με τον πατριωτισμό. Ο πατριωτισμός με τη δόκιμη έννοια του όρου εκφράζει το συναίσθημα της αφοσίωσης και της αγάπης για την πατρίδα, υποδηλώνει την υπεράσπιση της από κάθε ξένη επιβουλή και την προστασία των δικαιωμάτων της. Ο εθνικισμός ενώ προϋποθέτει όλα όσα ο πατριωτισμός οροθετεί, διαφέρει ως προς τα εχθρικά συναισθήματα προς ετερογενείς ομάδες,

κοινότητα, εγγενώς οριοθετημένη και ταυτόχρονα κυρίαρχη. Για τον Eric Hobsbawm (*Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, Αθήνα, 1994) ο εθνικισμός, έδωσε ώθηση στο σχηματισμό εθνών και χαρακτηρίζει τις δραστηριότητες πολιτικών εθνικών κινημάτων. Ο Miroslav Hroch (*Εθνικό κίνημα και Βαλκάνια*, Αθήνα, 1996) εξετάζει τον εθνικισμό μέσα από την ιστορική διαδικασία εξέλιξης των εθνικών κινημάτων. Ο Elie Kedourie (*Ο Εθνικισμός*, Αθήνα, 2003) τον αναλύει σαν πολιτικό δόγμα που συγχέει πολιτικά και πολιτισμικά ζητήματα και αιχμαλωτίζει αρχηγούς και λαό.

²³ Ernest Renan, «Τι είναι Έθνος;» (Διάλεξη στη Σορβόνη, 11 Μαρτίου 1882), *Πολίτης*, 121

(Ιανουάριος – Μάρτιος 1993), σελ. 38

²⁴ Benedict Anderson, *Φαντασιακές κοινότητες*, ό.π., σελ.213

²⁵ «Η εθνική ταυτότητα εξαρτάται τόσο από το ποιους αποκλείει, όσο και από το ποιους περικλείει», Stuart Woolf, ό.π., σελ.70

²⁶ Ernest Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός*, ό.π.σελ. 241.

αλλά και ως προς την συναισθηματική προσκόλληση προς το έθνος²⁷. Με τις «επίφοβες» κοινωνικές κατηγορίες να απομονώνονται, η εθνικιστική ιδεολογία δείχνει τον αφοριστικό της ρόλο.²⁸ Ο πατριωτισμός δεν χρειαζόταν πολιτισμική, θρησκευτική και εθνική ομοιογένεια. Η γλώσσα του εθνικισμού, μας λέει ο Maurizio Viroli, προέκυψε σαν μετάλλαξη και προσαρμογή της γλώσσας του πατριωτισμού. Λέξεις όπως χώρα, πατρίδα και αγάπη για την πατρίδα απέκτησαν καινούργια νοήματα, ενώ κεντρικός ρόλος δόθηκε σε θέματα όπως πολιτισμική και εθνική ενότητα, θέματα, που δεν έθιξε ο δημοκρατικός πατριωτισμός, γιατί ασχολούνταν με την κοινή ελευθερία²⁹.

Άκρως σημαντική, η πολιτισμική διάσταση του εθνικισμού εμφανίζεται να διεκδικεί πρωτεύοντα ρόλο στη συνοχή ενός εθνικού κινήματος. Μέσα από τον ιδεολογικό προσδιορισμό τους, οι δρώντες, δεν προσδιορίζουν μόνο τον εαυτό τους, αλλά και τους αντιπάλους τους. Ως ιδεολογία λοιπόν ο εθνικισμός επιδρά και κυριαρχεί στον τρόπο δράσης των κοινωνικών υποκειμένων και καλείται να επιτελέσει τρεις βασικές λειτουργίες³⁰. Πρώτον τη νομιμοποίηση. Για να καθιερωθεί χρησιμοποιεί την εσωτερική ομογενοποίηση- ενοποίηση, η οποία επιτελείται μέσω της επεξεργασίας αξιών, κανόνων δράσης και κωδίκων, την απομόνωση επίφοβων κοινωνικών κατηγοριών και την συγκάλυψη των κοινωνικών αντιφάσεων. Δεύτερον την κινητοποίηση, η οποία αποσκοπεί στη βελτίωση της θέσης του κινήματος μέσα στο πολιτικό περιβάλλον, στη διεύρυνση της επιρροής του καθώς και στην υπονόμηση αντιπάλων. Η τρίτη μείζονος σημασίας λειτουργία, η οποία συγκροτεί και προϋποθέτει και τις άλλες δυο, είναι η συμβολή τους στο σχηματισμό ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων.

Ιστορικοί και κοινωνιολόγοι, στις μελέτες τους, τείνουν να αποκαθαίρουν τον εθνικισμό από την ένταξή του σαν ιδεολογία κι αυτό γιατί η ιδεολογία χαρακτηρίζει τα συναισθηματικά φορτισμένα υποπροϊόντα πρώην φιλοσοφιών ή πολιτικών

²⁷ Maurizio Viroli, *For love of country. An essay on patriotism and nationalism*, Οξφόρδη 1995, σελ. 2

²⁸ Θάνος Λίποβατς, Νίκος Δεμερτζής, *Δοκίμιο για την ιδεολογία: ένας διάλογος της κοινωνικής θεωρίας με την ψυχανάλυση*, Αθήνα 1988, σελ. 96.

²⁹ Maurizio Viroli, *ό.π.*, σελ. 8.

³⁰ Θάνος Λίποβατς- Νίκος Δεμερτζής, *ό.π.*, σελ. 94-101.

δογμάτων³¹. Και βέβαια θα αποτελούσε κακό μέτρο της πρακτικής του σπουδαιότητας να αναλυθεί σαν ιστορία ιδεών ή υπόθεση των διανοουμένων. Ο κίνδυνος να υπερτιμήσουμε την ακαταμάχητη δύναμη των ιδεών³², η ανάλυση των οποίων δύναται να επιφέρει σύγχυση, αποτελεί βασικό θέμα της θεωρητικής ενασχόλησης με τον εθνικισμό.

Προκύπτει επομένως το ερώτημα, πώς ο αριθμός και η φύση των επιχειρημάτων που χρησιμοποιούνται από θεωρητικούς, μπορεί να βρει εφαρμογή στο εθνικιστικό κίνημα στην Κύπρο. Σε κάθε θεωρητικό σχήμα θα προσθέτουμε μια πρακτική κατασκευή, μια περιγραφή που θα προσδιορίζει μια εξήγηση, η οποία θα μας οδηγεί σε ευρύτερα συμπεράσματα και θα ήταν σωστό να μην συγχέουμε το πλαίσιο μιας ιδέας με τα επακόλουθα της³³. Ο εθνικισμός δεν θα εξεταστεί σαν μια αποκλειστικά διανοητική κατάσταση, αλλά σαν ένα πρακτικό φαινόμενο, απόρροια κοινωνικοπολιτικών καταστάσεων, επακόλουθο σημαντικών γεγονότων και έκφραση συλλογική και ατομική της εθνικής ταυτότητας. Στην παρούσα μελέτη θα αναλύσουμε τον ελληνικό εθνικισμό στην Κύπρο μέσα από την ανάδυση και την πορεία του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος.

Η λέξη εθνικισμός έχει χρησιμοποιηθεί για να περιγράψει εθνικά κινήματα που διεκδικούσαν πολιτική αυτοδιάθεση, δηλαδή το δικαίωμα στην ίδρυση ανεξάρτητου κράτους³⁴. Όλα τα εθνικά κινήματα θεωρούσαν την εθνική υπόθεση κυρίαρχη στην πολιτική ζωή. Ο όρος *εθνικό κίνημα* υπερτερεί σε σχέση με τον όρο εθνικισμό γιατί δίνει τη δυνατότητα στον ερευνητή να αναλύσει τους στόχους, τα αιτήματα, τις δραστηριότητες, τους τρόπους οργάνωσης και την κοινωνική των κινήματων, τα οποία είχαν σκοπό την αυτοδιάθεση και την εθνική αποκατάσταση. Ο

³¹ Giovanni Sartori, *Σημασιολογία, έννοιες συγκριτική μέθοδος*, (επιμέλεια- εισαγωγή: Σεραφείμ Σεφεριάδης) Αθήνα 2004, σελ. 101.

³² Η κοινωνική ιστορία είναι ιστορία των αντιλήψεων και πρέπει να την διακρίνουμε από την ιστορία των ιδεών. Η κοινωνία είναι ένα πλέγμα εννοιών, ενσάρκωση ενός συστήματος αξιών γι' αυτό και είναι σημαντικός ο ρόλος της συλλογικής συνείδησης των ανθρώπων και των κοινών προθέσεων στη μεταβολή των δομών διαμέσου του χρόνου. Βλέπε γενικά, Γκέοργκ Ίγκερς, *Νέες κατευθύνσεις στην Ευρωπαϊκή Ιστοριογραφία*, Αθήνα 1995.

³³ «Μια επιστήμη [...] τείνει να ορίζει τους όρους της σε σχέση με τις παρατηρήσιμες ιδιότητές τους και, πιο ειδικά, ως συναρτήσεις των λειτουργιών που επιτρέπουν την εμπειρική εξακρίβωση», Giovanni Sartori, *Σημασιολογία...ό.π.*, σελ. 108.

³⁴ Elie Kedourie, *Ο Εθνικισμός*, σελ. 37, Παντελής Λέκκας, *Η Εθνικιστική Ιδεολογία*, σελ. 100, Anthony Smith, *Εθνική Ταυτότητα*, σελ. 109.

εθνικισμός λοιπόν πέρα από τη μαζική ταύτιση με το έθνος είναι έντονα πολιτικός στο βαθμό που κινητοποιεί και προκαλεί σε δράση. Ο πολιτικός εθνικισμός αναφέρεται στη συλλογικότητα του έθνους έχει κεντρικό στόχο την επίτευξη του δικαιώματος της ελευθερίας και χαρακτηρίζεται από την τάση για αναμόρφωση της κοινωνίας. Ωστόσο ερμηνεύοντας τις δράσεις σαν μέσα έκφρασης και ανάδυσης συλλογικών ταυτοτήτων στρεφόμαστε προς μια *φαινομενολογική/πολιτισμική* προσέγγιση και αναλύουμε τα φαινόμενα μέσα από την κατανόηση πολιτισμικών κωδίκων που προσδίδουν νόημα στις δράσεις. Υπάρχει ακόμη το ερώτημα πως ο αριθμός και η φύση των επιχειρημάτων που χρησιμοποιούνται από θεωρητικούς μπορεί να βρει εφαρμογή στο εθνικό κίνημα στην Κύπρο έτσι ώστε ο ερευνητής να αναλύσει τους στόχους, τα αιτήματα, τις δραστηριότητες, τους τρόπους οργάνωσης και την κοινωνική του κινήματος, το οποίο είχε σκοπό την αυτοδιάθεση και την εθνική αποκατάσταση.

Εδώ ακριβώς δίνει απάντηση το θεωρητικό σχήμα του Hroch σύμφωνα με τον οποίο τα εθνικά κινήματα τα οποία μπορούν να υποβληθούν εμπειρικά στην παρατήρηση υπόκεινται σε ανάλυση τριών φάσεων³⁵. Κατά την πρώτη δομική φάση του εθνικού κινήματος οι δραστηριότητες περιστρέφονται γύρω από την έρευνα και τη διάδοση γλωσσικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων ώστε να δημιουργηθεί μια εθνική κουλτούρα. Κατά τη δεύτερη φάση αναπτύσσεται πολιτική προπαγάνδα από ένα σώμα υπέρμαχων της εθνικής ιδέας, οι οποίοι προσπαθούν να προσεταιριστούν όσο το δυνατόν περισσότερους από την εθνοπολιτισμική ομάδα. Ενώ κατά την τρίτη φάση τα εθνικιστικά προγράμματα υποστηρίζονται από ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού, οπότε σχηματίζεται ένα μαζικό κίνημα το οποίο διαφοροποιείται σε δεξιά και αριστερή πτέρυγα κάθε μία με το δικό της εθνικό πρόγραμμα.

Οπωσδήποτε το ερμηνευτικό σχήμα του Hroch θα αποδειχθεί χρήσιμο εργαλείο για την περιγραφή του εθνικοαπελευθερωτικού κινήματος κατά την περίοδο που μας ενδιαφέρει. Ωστόσο υπάρχει ένας προβληματισμός με την *ντετερμινιστική*

³⁵ Miroslav Hroch, *Εθνικό...*, σελ. 24. Με τη διαίρεση των εθνικών κινήματων σε τρεις φάσεις συμφωνεί και ο Eric Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός...* σελ. 25, 26, λέγοντας ότι με το έργο του Hroch άνοιξε η καινούρια εποχή στην ανάλυση της σύνθεσης των εθνικών απελευθερωτικών κινήματων. Ο David Mc Crone, *Η κοινωνιολογία του εθνικισμού. Οι αυριανοί μας πρόγονοι*, σελ. 213, θεωρεί ότι το μοντέλο του Hroch συνιστά την πιο αποτελεσματική σύνθεση της εθνικής και της ταξικής διάστασης προκειμένου να εξηγηθεί η άνοδος του εθνικισμού.

ερμηνεία³⁶ του Hroch γιατί αδυνατεί να δώσει απάντηση για τη μετάβαση στην τρίτη φάση του εθνικού κινήματος, να προσδιορίσει τα αίτια ανάδυσης του κινήματος και περιορίζει στην πρώτη φάση του εθνικού κινήματος, τη διάδοση των γλωσσικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων. Η δημιουργία της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας στην Κύπρο έχει μακρά ιστορία σε όλες τις φάσεις και σε βάθος χρόνου και αξιοσημείωτο είναι, ότι είναι κυρίαρχη και στην τρίτη φάση, αυτή του μαζικού εθνικού κινήματος. Επιπροσθέτως πήραμε συγκεκριμένες απαντήσεις όσο αφορά το κίνημα ως παράγωγο εθνικιστικών ιδεών αλλά όχι όσο αφορά τη χρονική στιγμή δράσης όπως και γιατί η πολιτική συνειδητοποίηση επέφερε συγκρούσεις. Σε αυτό το σημείο θα αναζητηθούν απαντήσεις μέσα από την μελέτη της συμβολής της θεωρίας της συγκρουσιακής πολιτικής.

2. Το εθνικό κίνημα από τη σκοπιά της θεωρίας της συγκρουσιακής πολιτικής

Εάν το εθνικό κίνημα αντιμετωπιστεί ως μια μορφή συγκρουσιακής πολιτικής, εγγράφεται στα κοινωνικά κινήματα τα οποία αφορούν τη συλλογική διατύπωση διεκδικήσεων από υποκείμενα που έχουν κοινούς σκοπούς, προωθούν συμφέροντα και ταυτότητες, οργανώνονται, ασκούν επιρροή στην πολιτική, επιδιώκουν πολιτικές, κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές και συγκρούονται με τα συμφέροντα κυβερνήσεων. Οι κυβερνήσεις «εμφανίζονται είτε ως διεκδικήτριες, είτε ως στόχοι-αποδέκτες των διεκδικήσεων ή πάλι ως επιτηρητές της σύγκρουσης»³⁷. Η συλλογική δράση δεν μελετάται ως γεγονός και η εξέτασή της δεν εστιάζει στην έκβαση των δράσεων. Θεωρείται σαν μια διαδικασία κατά την οποία το πλέγμα των κοινωνικών σχέσεων, οι δημόσιες δραστηριότητες και οι συγκρούσεις με τις αρχές επηρεάζουν σε διάφορα επίπεδα το κοινωνικό σύστημα, περιέχουν διαφορετικούς στόχους και ανήκουν σε διαφορετικές φάσεις ανάπτυξης ανάλογα με την εκάστοτε ιστορική

³⁶ Doug McAdam, Sidney Tarrow, Charles Tilly, *Dynamics of Contention*, Κέμπριτζ, 2001, σελ.229

³⁷ Charles Tilly, *Κοινωνικά κινήματα 1768-2004*, Αθήνα 2007, σελ.19

συγκυρία³⁸. Για την ανάλυση της ανάπτυξης του εθνικού κινήματος η έρευνα μας στηρίζεται στα ερευνητικά εργαλεία της συγκρουσιακής πολιτικής και σε παράγοντες, όπως πολιτικές ευκαιρίες, κινητοποίηση πόρων, κοινωνικά δίκτυα, οργανωτικές δομές, μορφές δράσης και επιδείξεις πολυάριθμου, ενότητας και αφοσίωσης, για να εξηγήσουμε την ένταση της δράσης, τη μαζικότητα του κινήματος και τις βίαιες συγκρούσεις κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Μια πρώτη προσέγγιση για την μελέτη των δράσεων αποτελούν οι πολιτικές ευκαιρίες δηλαδή οι μεταβολές του πολιτικού περιβάλλοντος οι οποίες επιτρέπουν την πρόσβαση των δρώντων σε εξουσίες και την ενίσχυση της πολιτικής επιρροής τους³⁹. Το κίνημα βρίσκεται σε αλληλεπίδραση με το περιβάλλον αλλά και με τις δυνάμεις που δημιουργήσαν τον εκσυγχρονισμό⁴⁰. Η ύπαρξη θεσμών δημιούργησε μηχανισμούς για συνεχείς διαπραγματεύσεις σχετικά με εκπαιδευτικά και εργατικά ζητήματα ή θέματα κοινωνικής πολιτικής, πρόσφερε στα συνδικάτα, τις ενώσεις και τα κόμματα έδαφος για να κυριαρχήσουν στην πολιτική σκηνή, αύξησε τις απαιτήσεις και τις προσδοκίες⁴¹. Επομένως κρίσιμοι παράγοντες για την εκδήλωση συγκρούσεων και το βαθμό όξυνσης τους, αποτελούν οι κατάλληλες πολιτικές ευκαιρίες ή οι μεταβολές του δομικού περιβάλλοντος οι οποίες ωθούν τα υποκείμενα σε δράση. Η μελέτη της συγκρουσιακής πολιτικής αναζητά τις επιπτώσεις των πολιτικών ευκαιριών που προσφέρονται στους δρώντες και ευνοούν την ανάδυση κινήματων⁴². Οι πολιτικές ευκαιρίες μπορεί να προέρχονται από χαλαρότητα της κυβέρνησης και να δίνουν τη δυνατότητα στα κινήματα να αλλάξουν νόμους και τη δημόσια πολιτική και να δημιουργήσουν νέες ευκαιρίες

³⁸ Ο Melucci υποστηρίζει ότι πρέπει να μελετήσουμε τα στοιχεία των κινήματων στη συγχρονία αλλά και στη διαχρονία. Alberto Melucci, *Nomads of the Present. Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*, στο John Keane and Paul Mier (επ.), Philadelphia, 1986, σελ.42-45

³⁹ Σεραφείμ Σεφεριάδης «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα. Μια αποτύπωση» *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 27 (Μάιος 2006), σελ.12

⁴⁰ «Τα κινήματα και ο εκσυγχρονισμός συνδέονται μέσω της κοινωνικής κατασκευής της ταυτότητας και του κεντρικού ρόλου αυτής της συλλογικής ταυτότητας στις προκλήσεις που δέχτηκαν τα κινήματα». Steven M. Buechler, *Social Movements in Advanced Capitalism. The Political Economy and Cultural Construction of Social Activism*, Οξφόρδη, 2000, σελ.8

⁴¹ Craig Calhoun, «“New Social Movements” of the Early Nineteenth Century», στο Mark Traugott (επ.), *Repertoires and Cycles of Collective Action*, London, 1995, σελ.205.

⁴² Μαρία Κούση- Charles Tilly, (επ.) *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις σε συγκριτική προοπτική*, Θεσσαλονίκη 2008, σελ.35.

αντί να περιμένουν αλλαγές να συμβούν⁴³. Ή μπορεί να αποτελούν «πρόσκαιρα παράθυρα», δηλαδή να οφείλονται σε μεταβαλλόμενες συμμαχίες ανάμεσα σε συλλογικούς δρώντες και σε συγκεκριμένα γεγονότα⁴⁴.

Μεταπολεμικά το κύμα αποαποικιοποίησης συνεπήρε τα εθνικιστικά κινήματα τα οποία αύξησαν τις κινηματικές προσδοκίες τους και συγκρούστηκαν με τους κυριάρχους τους. Τα κινήματα αυτά επηρεάστηκαν αλλά και δανείστηκαν καινοτομίες ή μεθόδους αντιαποικιακού αγώνα το ένα με το άλλο. Στο εσωτερικό αυτών των καταπιεσμένων λαών κοινωνικές διεργασίες οδήγησαν στην πολιτικοποίηση των μαζών. Ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής ζωής διευκόλυνε, δημιουργήσε δηλαδή τις πολιτικές ευκαιρίες για την κινητοποίηση και το συντονισμό των δημοσίων διεκδικήσεων, πολλαπλασίασε το πλήθος των πολιτικά δραστήριων υποκειμένων⁴⁵ και ευνόησε το σχηματισμό του εθνικού κινήματος⁴⁶ το οποίο διεκδίκησε την αυτοδιάθεση και την εθνική κυριαρχία. Στις ήδη αποκρυσταλλωμένες αποικιακές δομές αρχίζει να διαμορφώνεται ένα πολιτικό περιβάλλον που υφίστατο αλλαγές. Ιστορικά το εθνικό κίνημα συνέπεσε με το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου όταν πραγματοποιήθηκε μια μετατόπιση από τις βασικές ανάγκες προς υψηλότερους στόχους ελέγχου της ζωής και του περιβάλλοντος, ικανοποιητικών συνθηκών εργασίας και υψηλότερης αμοιβής⁴⁷. Το δικαίωμα δημιουργίας ενώσεων, η ελευθερία έκφρασης του τύπου, η δημιουργία κομμάτων και το δικαίωμα ψήφου, ο ανταγωνισμός των πολιτικών αρχηγών, η μαζικοποίηση των αντιαποικιακών δυνάμεων, η κινητοποίηση αγροτών και εργατών οδήγησαν σε εσωτερικές εντάσεις που απειλούσαν να μεταμορφώσουν το παραδοσιακό σύστημα. Άκρως σημαντικές ήταν οι ανακατατάξεις, οι οποίες τη

⁴³ Charles Kurzman, «The Iranian Revolution», στο Jeff Goodwin and James M. Jasper (επ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, ΗΠΑ, 2003, σελ. 38.

⁴⁴ Marc W. Steinberg, «Καπιταλιστικός νόμος, σχέσεις παραγωγής και εκμετάλλευσης και δομημένες δυνατότητες για σύγκρουση, ή, χρησιμοποιώντας τρεις Tilly για να διατυπώσουμε ένα επιχείρημα.» στο Μαρία Κούση- Charles Tilly, (επιμ.), *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις σε συγκριτική προοπτική*, Θεσσαλονίκη 2008, σελ. 83

⁴⁵ Charles Tilly, *Κοινωνικά ...ό.π.*, σελ. 133.

⁴⁶ Ο Buechler αναφέρεται στα κοινωνικά κινήματα και στην κοινωνιολογία σαν 'αδέλφια' του εκσυγχρονισμού. Η ιστορία των κοινωνικών κινήματων αναδύθηκε σαν μαζική κοινωνική μετατροπή, η οποία συνοπτικά μπορεί να αποδοθεί με τον όρο εκσυγχρονισμός. Steven M. Buechler, *Social Movements in Advanced Capitalism*. Ό.π., σελ. 3, 4

⁴⁷ Jeff Goodwin and James M. Jasper (επ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, Ηνωμένες Πολιτείες 2003, σελ. 53.

συγκεκριμένη χρονική στιγμή έφεραν στην επιφάνεια τις διεκδικήσεις και οι διεθνείς συνθήκες⁴⁸ που οδήγησαν στην κλιμάκωση της έντασης.

Δεύτερον για να εξηγήσουμε την ανάδυση ενός κινήματος σύμφωνα με τους όρους της συγκρουσιακής πολιτικής απαραίτητο είναι να μελετήσουμε τις οργανωτικές δομές και την κινητοποίηση πόρων⁴⁹ ενός κινήματος. Η στήριξη που παρέχεται στα κινήματα προέρχεται από υλικούς πόρους δηλαδή χρήματα, διευκολύνσεις, εργασία που προσφέρουν υποστηρικτές, αλλά και ανθρώπινους πόρους⁵⁰. Η κινητοποίηση οπαδών αλλά και η μετατροπή του μαζικού κοινού σε θερμούς υποστηρικτές και συνοδοιπόρους είναι από τους βασικούς στόχους. Η παρατήρηση αποκαλύπτει κοινωνικοποίηση και συμμετοχή, η οποία πραγματοποιείται μέσα σε κοινωνικά δίκτυα, ριζωμένα στην καθημερινή ζωή καθώς και σε νέες ομαδοποιήσεις, οι οποίες έχουν το χαρακτηριστικό της συνύπαρξης με παραδοσιακές κοινωνικές ομάδες, ή παραδοσιακές μορφές πολιτικής εκπροσώπησης, όπως τα κόμματα⁵¹.

Με την πολιτικοποίηση ευρέων κοινωνικών κατηγοριών, η οποία βασίζεται στην κοινωνική αλληλεγγύη καθώς και στους συναισθηματικούς δεσμούς, τη φιλία, το θαυμασμό και την εμπιστοσύνη ανάμεσα στα μέλη, οι παραδοσιακοί μηχανισμοί πολιτικής κοινωνικοποίησης επαναπροσδιορίζονται. Επιπλέον ισχυροί σύμμαχοι με επιρροή και υποστηρικτικά δίκτυα στο εσωτερικό και στο εξωτερικό μιας χώρας διευκολύνουν την επιτυχία της δράσης. Εξηγήσεις για το πώς οι ευρωπαϊκοί και οι διεθνείς θεσμοί μπορούν να παρέχουν ευκαιρίες για τη συγκρουσιακή πολιτική μας

⁴⁸ Οι συγκρούσεις δεν είναι αποτέλεσμα μόνο μιας εσωτερικής κατάστασης αλλά και των διεθνών συνθηκών οι οποίες παρέχουν ευκαιρίες, πόρους, συμμάχους, αλλά και νομιμοποίηση. Βλ. *Ethnic Conflict and International Politics: Explaining Diffusion and Escalation*, στο Steven E. Lobell and Philip Mauceri, (επ.), Νέα Υόρκη, 2004,σελ.2.

⁴⁹ Για μια μελέτη της θεωρίας κινητοποίησης πόρων βλ. Doug McAdam, Sidney Tarrow, Charles Tilly, *Dynamics of Contention*, Cambridge,2001 και John D. McCarthy and Mayer N. Zald, «Social Movement Organisations», στο Jeff Goodwin and James M. Jasper (επ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, Ηνωμένες Πολιτείες,2003

⁵⁰ John D. McCarthy and Mayer N. Zald, «Social Movement Organisations», στο Jeff Goodwin and James M. Jasper (επ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, Ηνωμένες Πολιτείες 2003, σελ.171

⁵¹ Alberto Melucci, *Nomads of the Present*. Όπ., σελ.41

παρέχει ο Klaus Eder⁵². Η Ευρωπαϊκή Ένωση για παράδειγμα, νοούμενη ως μια μορφή παγκόσμιας υπερεθνικής συγκρότησης, διπλασιάζει τις «σκηνές» για τους συλλογικούς δρώντες και τους επιτρέπει να ασκήσουν πίεση σε περιφερειακό επίπεδο. Ένας βασικός θεσμός που συνεισφέρει στη συστηματική προσπάθεια για τη διάδοση των ιδεών και των μηνυμάτων του κινήματος καθώς και στην προπαγάνδα και την υπονόμηση των κρατικών επεμβάσεων είναι βέβαια ο τύπος. Η Μαρία Κούση επισημαίνει τη σπουδαιότητα των ΜΜΕ λέγοντας ότι η επικοινωνία βασίζεται περισσότερο στην ισότητα, ότι ενδυναμώνεται το σώμα των πολιτών απέναντι στους κατέχοντες την εξουσία και μειώνεται το χάσμα ανάμεσα σε αυτούς με άφθονους και σε αυτούς με ελάχιστους πόρους⁵³.

Οπωσδήποτε τα κινήματα για να επιτύχουν πρέπει να κινητοποιήσουν οργανωτικούς και συμβολικούς πόρους οι οποίοι δεν είναι απαραίτητα πολιτικής προέλευσης. Η δυσaráσκεια και η αντίδραση κατά των αποικιοκρατών ήταν φυσικό να συγκεραστούν με τον εθνικισμό. Στοιχεία του εθνικισμού, όπως η ένταξή του στο πολιτικό και κοινωνικό περιβάλλον της κυπριακής ζωής, οι συνθήκες στις οποίες καθίσταται αποτελεσματικός σαν ιδεολογία και πως χρησιμοποιείται για να δικαιώσει αντιλήψεις και να παρακινήσει σε δράση, είναι σημαντικό να καταδειχθούν. Μέσα από τον ιδεολογικό προσδιορισμό τους, οι δρώντες αισθάνονται μέλη μιας μεγάλης ομάδας μέσα στην οποία δεν προσδιορίζουν μόνο τον εαυτό τους αλλά και τους αντιπάλους τους. Διάφοροι φορείς όπως κόμματα και συνδικάτα, οργανώσεις και ενώσεις καθίστανται φορείς συμβολικών μηνυμάτων αλλά και φορείς ταυτοτήτων.

Η ιδεολογία εξελίσσεται και παίζει διάφορους και αντιφατικούς ρόλους. Ο Jack Goldstone ξεχωρίζει το «ριζοσπαστικό», τον «παραδοσιακό», τον «ενωτικό» και το «διαιρετικό» χαρακτήρα της ιδεολογίας⁵⁴. Οι πλασιώσεις, δηλαδή τα ερμηνευτικά σχήματα που αποτυπώνουν ένα σύνολο κανόνων, ιδεών και θεσμών τα οποία έχουν διαμορφωθεί από την πραγματικότητα και την εμπειρία, συνδέουν υπάρχουσες αντιλήψεις, αξίες και ιδεολογίες με τα υπάρχοντα προβλήματα, βοηθούν στην

⁵² Klaus Eder, «Από την κοινή αγορά στην πολιτική ένωση. Η μεταβαλλόμενη δομή ευκαιριών στη συγκρουσιακή πολιτική της Ευρώπης» στο Μαρία Κούση- Charles Tilly, επιμ., *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις σε συγκριτική προοπτική*, Θεσσαλονίκη 2008, σελ.211

⁵³ Μαρία Κούση- Charles Tilly, (επ.), *Οικονομικές ..ό.π.*, σελ.153.

⁵⁴ Jack A. Goldstone, *Revolution and Rebellion in the early Modern World*, ΗΠΑ, 1991,σ.417

κατανόηση του κόσμου⁵⁵. Σύμβολα, συνθήματα, πολιτικά μηνύματα χρησιμοποιούνται για να δικαιώσουν αντιλήψεις και να παρακινήσουν σε δράση. Η δράση περνά μέσα από αναπαραστάσεις και εικόνες που αφορούν το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον, επιστρατεύοντας εθνικές αφηγήσεις. Για να επιτευχθεί καλύτερη επικοινωνία χρησιμοποιούνται μηνύματα για να δημιουργηθούν ερμηνείες, πολλές από τις οποίες στηρίζονται σε παλιές, με σκοπό να θεμελιωθεί η συμβολικότητά τους. Με αυτόν τον τρόπο, δίνεται νέα μορφή στις πολιτικές ερμηνείες, μέσω της προβολής στο παρόν, μελλοντικών προσδοκιών και αιτημάτων.

Σε πολλές περιπτώσεις, ένα κίνημα δημιουργεί δεσμούς, συμμαχίες ή και συνασπισμούς δυνάμεων ακόμα και σε κοινωνικές ομάδες ή κόμματα με διαφορετικές ιδέες ή πολιτικές απόψεις. Σημαντικοί παράγοντες για τη δημιουργία συμμαχιών, κυρίως όσο αφορά τα εθνικιστικά κινήματα, είναι η κοινή ιδεολογία, η κοινή κουλτούρα και εθνικότητα ή ο αρχηγός του κινήματος⁵⁶. Ένα κίνημα αντιπροσωπεύεται από έναν αρχηγό, κατευθύνεται από αυτόν και επενδύει τις δυνάμεις του σ' αυτόν. Μια ηγετική μορφή καταφέρνει να επιτύχει τη μεγαλύτερη δυνατή υποστήριξη από το λαό σε βραχύ διάστημα και να δημιουργήσει συμμάχους ακόμη και ανάμεσα σε αντιπάλους του. Σύμφωνα με το μοντέλο της κινητοποίησης που προτείνουν οι Cobb και Elder⁵⁷ η πολιτική αρχή καθορίζει τις αποφάσεις που πρέπει να γίνουν αποδεκτές και για τις οποίες πρέπει να πείσει. Στο βαθμό που η επικοινωνία με το λαό είναι άμεση, η πολιτική συμμετοχή αυξάνεται και ορίζει το σύνολο των πρακτικών που αναλαμβάνει ο λαός με τις οποίες μπορεί να επηρεάσει τις πολιτικές δραστηριότητες⁵⁸.

⁵⁵ Οι Snow και Benford διακρίνουν τρεις διαδοχικούς τύπους πλαισίωσης για επιτυχή στράτευση: α) το διαγνωστικό. Το κίνημα πείθει ότι το πρόβλημα χρειάζεται αντιμετώπιση. β) το προγνωστικό. Το κίνημα πείθει για τη στρατηγική και το στόχο. γ) το προτρεπτικό όπου το κίνημα εξωθεί σε δράση. Βλ. Jeff Goodwin and James M. Jasper επιμ., *The social Movements Reader, Cases and concepts*, USA, 2003, σ.52

⁵⁶ Για τη δημιουργία συμμαχιών σε μια κοινωνία βλ. :Mario Diani, «Building civic networks: Logics of tie formation. Why alliances matter» στο διαδικτυακό τόπο www.scribd.com/doc/116578837/Diani-Alliance-Building

⁵⁷ Οι Cobb και Elder υποστηρίζουν ότι η χρήση συμβόλων και η ενίσχυση μέσω των MME καθορίζουν τις συνθήκες πρόσληψης του ζητήματος από ένα τμήμα των πολιτών. Ο σχηματισμός δρώντων καταλήγει στην προσωρινή αποκρυστάλλωση ενός χώρου ανταλλαγών και ενός χώρου δυνατοτήτων που ορίζονται εκ νέου με αφορμή τη διέλευση ενός σημαντικού αριθμού θεσμικών πρισμάτων. Pierre Muller- Yves Surel, *Η Ανάλυση των Πολιτικών του Κράτους. Ανάλυση των Δημόσιων Πολιτικών*, Αθήνα 2002, σελ.119,120

⁵⁸ Σε αυτή τη φάση «σημαντικό ρόλο κατέχουν οι διαδικασίες διαμόρφωσης της γνώμης και της βούλησης, που σχηματοποιούνται μέσω της ροής της επικοινωνιακής εξουσίας και της ανάπτυξης

Εδώ ακριβώς παρουσιάζεται ένα άλλο στοιχείο το *ρεπερτόριο δράσης*⁵⁹, που πρέπει να λάβουμε υπόψη. Το πέρασμα από τη μια μορφή δράσης στην άλλη και οι επιλογές της δράσης βρίσκονται σε αλληλεξάρτηση με την αποτελεσματικότητα της δράσης και με την επιτυχία ή αποτυχία προηγούμενων τρόπων διεκδίκησης. Η παρεμπόδιση οδηγεί σε επινόηση νέων μορφών πάλης καθώς και σε πιο βίαιες μορφές αντιπαράθεσης. Επιπλέον εμφανίζονται στο προσκήνιο ποικίλες ομάδες οι οποίες για διαφορετικούς λόγους η κάθε μια συμβάλλουν στη διάδοση της πεποίθησης ότι υπήρχε επιτακτική ανάγκη για διαφορετικές δυνατότητες δράσης⁶⁰ ή και εκσυγχρονισμού των μεθόδων της δράσης. Η ρίψη φυλλαδίων, η αναγραφή συνθημάτων, οι πορείες διαμαρτυρίας, τα οδοφράγματα, οι συμπλοκές με την αστυνομία, οι επιθέσεις, οι ρίψεις βομβών είναι κάποιες από αυτές. Η τακτική που ακολουθείται τροποποιείται και ανανεώνεται με ψηφίσματα, μαζική συλλογή υπογραφών, διαμαρτυρίες, συλλαλητήρια, λαϊκές κινητοποιήσεις, συγκεντρώσεις και απεργίες.

Το ρεπερτόριο δράσης και τα μέσα που χρησιμοποιούνται διαδίδονται σε όλη την κοινωνία και η όποια επιτυχημένη τακτική υιοθετείται σε πόλεις και χωριά, σχολεία και τόπους δουλειάς⁶¹. Οι λειτουργίες στις εκκλησίες, οι λιτανείες, οι παρελάσεις και γενικά το τελετουργικό παρέχει κάποια δικαιώματα συνάθροισης και ευκαιρίες για διαδήλωση και για την έκφραση αιτημάτων. Μορφές συλλογικής δράσης που χρησιμοποιούνται ως μέσα άσκησης πίεσης και διεκδίκησης είτε αφορούν ενεργητική ή ακόμη και παθητική αντίσταση του πληθυσμού συντελούν σε μια μαζική συμμετοχή.

Απαντήσεις για το πως επιτυγχάνεται η συνοχή του κινήματος και που οφείλεται το μέγεθος της υποστηρικτικής του βάσης θα αντλήσουμε από τον Charles Tilly. Ο Tilly ερμηνεύει τη συνοχή και την υποστήριξη με συλλογικές επιδείξεις *αξιοσύνης*,

της επιχειρηματολογίας μέσα από τη δημόσια συζήτηση». Βλ. Μαριάννα Ψύλλα, *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, Αθήνα 2003, σ.139

⁵⁹ Για μια διεξοδική μελέτη του ρεπερτορίου δράσης βλ. Charles Tilly, *Regimes and Repertoires*, Chicago, 2006, *Repertoires and Cycles of Collective Action*, Mark Traugott (επ.), Λονδίνο, 1995 και Jeff Goodwin and James M. Jasper (επ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, ΗΠΑ, 2003

⁶⁰ P.Muller-Y.Surel, *Η Ανάλυση των Πολιτικών..ό.π.,σελ.129*

⁶¹ Sidney Tarrow, «Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention», *Repertoires and Cycles of Collective Action*, Mark Traugott (επ.), Λονδίνο 1995, σελ.110

ενότητας, πολυάριθμου, αφοσίωσης⁶². Η επίδειξη αξιοσύνης είναι επίδειξη καταλληλότητας ατόμων, όπως είναι οι οικογένειες ή άτομα που ξεχωρίζουν στην κοινωνία. Η ενότητα προβάλλεται με συγκεκριμένη ενδυμασία, διακριτικά σήματα ή με χρήση συμβόλων και ύμνων. Η πολυάριθμη παρουσία συμμετεχόντων σε διαδηλώσεις και διαμαρτυρίες και η συλλογή υπογραφών μετράει σαν σημαντική υποστήριξη. Εδώ θα πρέπει να τονίσουμε ότι η στρατολόγηση ομάδων μαθητών και νεολαίας αποτελούσε πάντα χαρακτηριστικό των κοινωνικών κινημάτων και των εθνικιστικών αγώνων. Κατά πρώτο λόγο στις μαζικές διαδηλώσεις στις πόλεις πρωταγωνιστούν εργάτες, μαθητές και γενικά η νεολαία. Συνήθως όμως η επανάσταση στις πόλεις δεν επιτυγχάνει χωρίς την κινητοποίηση του αγροτικού κόσμου⁶³. Η αφοσίωση προϋποθέτει μαζική συμμετοχή παρά τις κάποιες αντίξοες συνθήκες, συμμετοχή παιδιών και ηλικιωμένων, αντίσταση κατά των αρχών, θυσίες.

Η στράτευση έχει ηθικές και συναισθηματικές διαστάσεις. Τα κοινωνικά δίκτυα άλλωστε βασίζονται κυρίως σε πολιτιστικούς και συναισθηματικούς δεσμούς, θέλουν να προσδώσουν νόημα στον κόσμο και να σφυρηλατήσουν μια συλλογική ταυτότητα. Όσο πιο πολύ συμμετέχουν και συνεργάζονται μεταξύ τους τα μέλη τόσο πιο πολύ δένονται και δημιουργείται μια συλλογική ταυτότητα και το πνεύμα του αγώνα⁶⁴. Οι μετέχοντες αφοσιώνονται στο σκοπό τους, παλεύουν γι αυτόν και τον θεωρούν δίκαιο από κάθε πλευρά και όπως προτείνει ο Hirsch το κίνημα επηρεάζεται από μια διαδικασία που ονομάζεται «συλλογική δυναμική»⁶⁵ η οποία αμφισβητεί και προκαλεί την εξουσία. Αυτή είναι μια βασική δοκιμασία κατά την οποία κάποιοι κινηματίες διακινδυνεύουν ακόμα και τη ζωή τους για το σκοπό του κινήματος. Το κίνημα έχει στρατηγική βάση, αλλά συναισθηματική λογική. Ο αγώνας για έναν ανώτερο σκοπό δίνει νόημα στις πράξεις, ενισχύει το αίσθημα της αδελφότητας, περικλείει ένα ηθικό μεγαλείο, ενέχει αλτρουισμό και ανιδιοτελείς θυσίες. Ο Luigi Ferrajoli δικαιολογεί τη βία που κυριαρχεί στην επανάσταση και λέει χαρακτηριστικά ότι:

⁶² Charles Tilly, *Regimes and Repertoires*, Σικάγο, 2006, σ.54

⁶³ *Revolutions Theoretical, Comparative, and Historical Studies*, Jack Goldstone (επ.), ΗΠΑ, 2003,σ.10

⁶⁴ Jeff Goodwin and James M. Jasper επιμ., *The social Movements Reader, Cases and concepts*, ΗΠΑ 2003, σελ.92

⁶⁵ Eric L. Hirsch «Generating Commitment among Students», στο Jeff Goodwin and James M. Jasper (επ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, ΗΠΑ,2003, σελ.95

«η Ηθική εξιδανίκευση του τελικού σκοπού συνοδεύεται από την πολιτική δικαιολόγηση οποιουδήποτε μέσου, ακόμα και του πιο ανέντιμου, στο όνομα της ιστορικής αναγκαιότητάς του, δηλαδή της δεδηλωμένης καταλληλότητας του ως προς τον Ηθικό και ιστορικό σκοπό που είναι η επανάσταση.....»⁶⁶

Ο βαθμός που χρησιμοποιείται η βία αυξάνεται, ενώ η κλιμάκωση της βρίσκεται σε άμεση σχέση με τα καταπιεστικά μέτρα και τη θεσμοθετημένη βία που χρησιμοποιούν οι αρχές, επομένως στην αλληλεπίδραση με το πολιτικό περιβάλλον θα αναζητήσουμε την αιτιότητα που διέπει τις επιλογές της δράσης. Οι συγκρουσιακοί κύκλοι προκύπτουν όταν περνάμε από το στάδιο της διαμαρτυρίας και των κινητοποιήσεων, σε πιο ακραία επιλογή αυτή της αντίστασης στις αρχές και της οργανωμένης μορφής αγώνων⁶⁷. Η πολιτική βία συνοδεύεται πάντα από μια στρατηγική πρόθεση. Σε ένα πρώτο στάδιο η κυβέρνηση αναγνωρίζει ή νομιμοποιεί ταυτότητες⁶⁸, κόμματα ή εφημερίδες ανάλογα με τη χρονική συγκυρία ή υπάρχουν περιπτώσεις που ανέχεται συγκεκριμένες εκδηλώσεις αλλά απαγορεύει άλλες. Όσο κλιμακώνονται οι ενέργειες και εντείνεται ο αγώνας τόσο αυξάνονται τα καταπιεστικά μέτρα της κυβέρνησης. Διάλυση συγκεντρώσεων με βίαια μέσα, συλλήψεις, δολοφονίες, βασανιστήρια είναι κάποιες από τις μορφές καταστολής. Οι τύποι και το πλήθος των δράσεων που αναλαμβάνονται αναμένεται να επηρεάσουν τις κρατικές αντιδράσεις⁶⁹. Η επιτυχία και η εμβέλεια της δράσης προκαλεί συνεχώς νέα κύματα μαχητικών αντιδράσεων.

Η περίοδος μιας σύγκρουσης ξεκινά συνήθως με διαμαρτυρίες, απεργίες, συλλαλητήρια και μποϊκοτάζ κατά της κυβέρνησης, που ακολουθείται από αντιπαραθέσεις με την κυβέρνηση και καταστολή των κινητοποιήσεων. Κατόπιν ακολουθεί η επιβολή στρατιωτικού νόμου και επανάσταση από τους κινηματίες που

⁶⁶ Συστατικά αυτής της βίας είναι μια μιλιταριστική και πειθαρχική αντίληψη του επαναστατικού αγώνα. Βλ. Luigi Ferrajoli, *Βία και Πολιτική*, Αθήνα 1985, σ.23

⁶⁷ Doug McAdam, Sidney Tarrow, Charles Tilly, *Dynamics of Contention*, Cambridge, 2001, σελ.28-32 και Mark Beissinger, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Cambridge, 2002, σ.275

⁶⁸ Craig Calhoun, «“New Social Movements” of the Early Nineteenth Century» στο *Repertoires and Cycles of Collective Action*, Mark Traugott (επιμ.), London, 1995, σ.175

⁶⁹ Μαρία Κούση «Οι κρατικές αντιδράσεις ως οικονομικές και κοινωνικές απειλές και ευκαιρίες της συγκρουσιακής πολιτικής στον τομέα του περιβάλλοντος στη Νότια Ευρώπη», στο Μαρία Κούση-Charles Tilly, επιμ., *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις σε συγκριτική προοπτική*, Θεσσαλονίκη, 2008, σ.355

οδηγεί σε ανταρτοπόλεμο και οργανωμένες δολιοφθορές και δολοφονίες⁷⁰. Κατάληξη είναι οι πολιτικές εκτελέσεις και η έναρξη εμφυλίου πολέμου. Η εθνικιστική βία είναι μια ιστορία συνηθισμένων ανθρώπων που καταλήγουν να κάνουν πράξεις τις οποίες ο Tarrow περιγράφει ως στιγμές τρέλας⁷¹. Αυτό σημαίνει ότι αφού έχουν εξαντληθεί οι «φυσιολογικές» μέθοδοι διαλόγου και διαμαρτυρίας, η αντίσταση και η ανυπακοή φαντάζουν σαν μοναδικές λύσεις αλλά και ότι η βία αποτελεί τακτική της σύγκρουσης⁷². Και έχει αξία γιατί δεν είναι αυτοσκοπός αλλά αντίθετα λειτουργική σε ένα σχέδιο και γι αυτό ορθολογική και δικαιολογημένη από πολιτικής πλευράς⁷³. Τα εθνικοαπελευθερωτικά ή τα επαναστατικά κινήματα αντλούν δύναμη και νομιμοποίηση από το γεγονός ότι αποτελούν άμεση έκφραση της συλλογικής βούλησης και δεν είναι μια δύναμη που στηρίζεται μόνο στη χρήση όπλων.

Οπωσδήποτε η επανάσταση χρειάζεται προσεκτική οργάνωση, πειθαρχία και καθοδήγηση για τη διεξαγωγή παρατεταμένης διεκδίκησης. Προϋποθέτει την κινητοποίηση μεγάλης μάζας του πληθυσμού από άτομα ή ομάδες που δεν ανήκουν στην ελίτ. Ο David Bell σκιαγραφεί τις απαραίτητες προϋποθέσεις⁷⁴: Στο στάδιο της προπαρασκευής η μύηση στην οργάνωση, η εισδοχή στην οποία επισφραγίζεται συνήθως με όρκο, εισάγει τους συμμετέχοντες στην απόλυτη μυστικότητα. Σε ένα δεύτερο στάδιο συγκροτούνται μαχητικές ομάδες για ανταρτοπόλεμο και δολιοφθορές οι οποίες καθοδηγούνται από έναν «επαγγελματία». Δημιουργούνται πολιτικοί πυρήνες σε πόλεις και χωριά και επιτυγχάνεται απόλυτη συνεργασία με οργανώσεις και συνδικάτα. Τέλος εξασφαλίζεται μαζική συμμετοχή με τη βοήθεια προπαγάνδας.

Ωστόσο για τα εθνικά κινήματα, η επανάσταση ήταν μια διαδικασία που ξεπερνούσε τα πολιτικά όρια, ένας αέρας αλλαγής. Όπως το θέτει ο Peter Calvert

⁷⁰ David V.J. Bell, *Resistance and Revolution*, Βοστώνη 1973, σ.67

⁷¹ Sidney Tarrow, «Cycles of Collective Action: Between Moments of Madness and the Repertoire of Contention», στο *Repertoires and Cycles of Collective Action*, Mark Traugott (επ.), London, 1995, σελ.89

⁷² Mark Beissinger, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Καίμπριτζ, 2002, σ.275

⁷³ Πρόκειται για ένα κανονιστικό πρότυπο βίας που παρουσιάζεται ταυτοχρόνως σαν Ορθολογικό και Ηθικό. Luigi Ferrajoli, *Βία και Πολιτική*, Αθήνα 1985, σελ.22-25. Τον εργαλειακό χαρακτήρα της βίας τονίζει και η Hannah Arendt. Hannah Arendt, *Περί βίας*, Αθήνα, 1970, σελ.107

⁷⁴ David V.J. Bell, *Resistance..όπ.*, σελ.102-104

όταν η επανάσταση εξαπλώθηκε σε όλα τα αποικιακά κράτη αποδείχτηκε ότι ήταν η δύναμη που μπορούσε να αλλάξει τον κόσμο⁷⁵. Θα πρέπει να θεωρείται σαν απότομη αλλαγή όπως στην περίπτωση των κοινωνικών κινήματων, με ένα επιπρόσθετο χαρακτηριστικό, ότι είναι μια αλλαγή με προσεκτικό σχεδιασμό γιατί δεν εμφανίζεται από το πουθενά, είναι αποτέλεσμα διεργασιών και σχεδιασμού⁷⁶. Είναι σίγουρα μυστική, έχει σύνθετο χαρακτήρα και υπάρχει δυσκολία στην παρατήρηση και καταμέτρηση των γεγονότων, πόσο μάλλον στην ερμηνεία τους.

Η παρουσία της ξένης αποικιακής δύναμης όξυνε την εσωτερική κατάσταση και υποκίνησε τις εθνικιστικές τάσεις. Με δεδομένο λοιπόν ότι το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα συγκρούεται με την αποικιακή εξουσία, θα εξετάσουμε δύο αλληλοεξαρτώμενους τύπους αντιπαράθεσης: ένα εθνικό κίνημα με στόχο την αυτοδιάθεση και μια κυρίαρχη δύναμη που αντιτίθεται στα αιτήματα του κινήματος. Απαραίτητα στην ανάλυση θα χρησιμοποιηθεί η εθνικιστική ιδεολογία αλλά για περισσότερες απαντήσεις θα στραφούμε και προς την *μεταποικιακή θεωρία* η οποία αποτελεί χρήσιμο εργαλείο για την ανάλυση του εθνικισμού καθόσον εξηγεί το αποικιακό περιβάλλον στο οποίο τα εθνικιστικά κινήματα έδρασαν και τους λόγους για τους οποίους οδηγήθηκαν σε έξαρση και προσφέρει μια εξέταση του δομικού περιβάλλοντος το οποίο δημιούργησε τις αντικειμενικές συνθήκες μέσα στις οποίες αναλήφθηκαν δράσεις.

3. Αντιαποικιοκρατικός αγώνας και μεταποικιακή κριτική

Κάθε αποικιακή κατάκτηση βασιζόταν στην εκμετάλλευση, οικονομική κυρίως, ή κατάκτηση που εξυπηρετούσε γεωστρατηγικά συμφέροντα. Επιπλέον κάθε αποικιακή κατάκτηση βασίστηκε σε κάποια ιδεολογία. Για παράδειγμα η ιδεολογία του γαλλικού αποικισμού ήταν βασισμένη στο Διαφωτισμό και είχε σχεδιαστεί έτσι, ώστε οι αποικιοκρατούμενοι να αφομοιώνουν τη γαλλική κουλτούρα. Διέφερε έτσι από τη βρετανική, η οποία βασιζόταν στη διαφορά και την ανισότητα των

⁷⁵ Peter Calvert, *Revolution and Counter-Revolution*, Milton Keynes, 1990, σελ.5

⁷⁶ Peter Calvert, *Revolution..όπ.*, σελ.15,16 και David V.J. Bell, *Resistance and Revolution*, ΗΠΑ, 1973, σελ.102.

κατακτημένων λαών. Γενικά, ο αποικισμός δεν ήταν μονολιθική επιχείρηση, αφού για αιώνες παρέτασσε διάφορες στρατηγικές και μεθόδους ελέγχου και εκπροσώπησης. Αυτή η ετερογένεια αποδεικνύει ότι υπήρχαν διαφορές που έκαναν τις αποικίες να ξεχωρίζουν μεταξύ τους.

Ασφαλώς το πλέγμα της αποικιοκρατίας και συγκεκριμένα της αγγλικής που εφαρμόστηκε στην Κύπρο, δεν ήταν το ίδιο με αυτό που εφαρμόστηκε στην Ινδία, λόγω ιστορικών διαφορών και διαφορών στο σύστημα εξουσίας και εκμετάλλευσης. Βέβαια αν και η βρετανική αυτοκρατορία ήταν εντελώς ετερογενής⁷⁷ και οι βρετανικές αποικίες διέφεραν μεταξύ τους ως προς τους τρόπους που αποκτήθηκαν, τον τρόπο που διοικούνταν ή το συνταγματικό τους καθεστώς, τα γενικά χαρακτηριστικά του αποικιακού συστήματος και οι αποικιακές τακτικές ίσχυαν σε όλες τις αποικίες παρά τις γεωγραφικές και ιστορικές τους διαφορές.

Από την άλλη, όποιες κι αν ήταν οι συνθήκες διακυβέρνησης και εκμετάλλευσης κάθε αποικίας, τα εθνικιστικά κινήματα είχαν τον ίδιο στόχο, την αποτίναξη της αποικιοκρατίας και πολλές φορές, η αντίσταση πραγματοποιούνταν με παρόμοιες πρακτικές. Ωστόσο οι μελέτες για την αποαποικιοποίηση εστιάζουν στις αυτοκρατορικές μητροπόλεις και αγνοούν τον αποφασιστικό ρόλο που διαδραμάτισαν οι λαοί, για την ίδια τους την απελευθέρωση. Ο εθνικισμός αναπτύχθηκε μέσα σε συνθήκες, οι οποίες επεβλήθησαν στους λαούς, κι ενώ δεν ήταν επιλογή τους, διαμόρφωσαν την ιστορία τους. Γι αυτό το λόγο, για την εξήγηση της εξέλιξης και ανάπτυξης του εθνικισμού κατά την τρίτη φάση του εθνικού κινήματος, χρήσιμο εργαλείο θα αποδειχτεί η μεταποικιοκρατική θεωρία, καθόσον εξηγεί το αποικιακό περιβάλλον, στο οποίο τα εθνικιστικά κινήματα έδρασαν και τους λόγους για τους οποίους οδηγήθηκαν σε έξαρση.

Η μεταποικιακή θεωρία αρνείται να υποβαθμίσει την ιστορία των απελευθερωτικών κινήματων και αναδεικνύει τις πλήρεις διαστάσεις των κινήματων ανεξαρτησίας μέσα από τη θεμελίωση της πλούσιας πνευματικής και

⁷⁷ Η βρετανική αποικιοκρατία λειτουργούσε με πολύ διαφορετικές αρχές και κατά την άποψη του Robert Young ήταν τόσο εκκεντρική και ιδιόρρυθμη όσο είναι οποιοσδήποτε άλλος βρετανικός θεσμός. Βλ.σχ. Robert Young , *Μεταποικιακή θεωρία. Μια ιστορική εισαγωγή*, Αθήνα, 2007, σελ.49.

πολιτικής τους ιστορίας⁷⁸. Ως μορφή γνώσης και πολιτικής η μεταποικιακή θεωρία ερμηνεύει τους τρόπους με τους οποίους βιώθηκε ή ερμηνεύτηκε η αποικιοκρατία από τους υποτελείς της. Δεν προβάλλει ένα ομοιόμορφο θεωρητικό πλαίσιο, αλλά προσφέρει πολιτικές, εννοιολογικές και ψυχολογικές κατευθύνσεις και προτείνει αντικειμενικούς στόχους σε κοινωνικό και πολιτισμικό επίπεδο, οι οποίοι εφαρμόζουν μια πλειάδα θεωρητικών ιδεών⁷⁹. Δίνει μαρξιστική προοπτική στις αναλύσεις γιατί ασκεί κριτική στις αντικειμενικές υλικές συνθήκες που δημιούργησαν οι αποικιοκράτες και το οικονομικό σύστημα που εγκατέστησαν μέσω της επιβολής της κυριαρχίας τους. Συνδυάζει ακόμη την κριτική των αντικειμενικών συνθηκών με την ανάλυση των τοπικών πολιτισμικών επιδράσεων και των πολιτιστικών πολιτικών, κι αυτό γιατί η επιβεβαίωση της εθνικής κουλτούρας αποτέλεσε μέσο για την αντιαποικιακή συνειδητοποίηση του εθνικού σώματος και όπλο στον αντιαποικιακό αγώνα⁸⁰.

Ο όρος μεταποικιοκρατία αναφέρεται στις συνθήκες που χαρακτηρίζουν τη παγκόσμια ιστορία μετά την αποαποικιοποίηση και την επίτευξη εθνικής κυριαρχίας αλλά και στις πραγματικότητες των εθνών, τα οποία ακόμη εντάσσονται σε ένα ιμπεριαλιστικό πλαίσιο οικονομικής και πολιτικής κυριαρχίας⁸¹. Ως αφετηρία της μεταποικιοκρατίας, ορίζεται η ιστορική αντίσταση ενάντια στην αποικιακή εξουσία και τον ιμπεριαλιστικό έλεγχο, η επιτυχία της οποίας επέφερε την ριζοσπαστική αμφισβήτηση των πολιτικών και εννοιολογικών δομών του συστήματος πάνω στο οποίο είχε βασιστεί η αποικιακή κυριαρχία. Η μεταποικιοκρατία ορίζεται έτσι και ως χρονική στιγμή και ως πολιτική κίνηση και ως ιδεολογική δράση.

Ενώ το «μετά» γενικά παραπέμπει σε αποαποικιοποίηση και το τέλος μιας κατάκτησης, η μεταποικιοκρατία ορίζει επιπλέον και την αμφισβήτηση της αποικιακής κυριαρχίας και αποτελεί μια περίοδο κριτικής επανεξέτασης της παγκόσμιας ιστορίας στην οποία η δύση θεωρείται υπεύθυνη της καθυστέρησης των αποικιών, και στις οποίες με την εγκατάσταση νέων δομών κράτους και κοινωνίας ή με τον μετασχηματισμό των παλιών, προσπάθησε να εκμεταλλευτεί.

⁷⁸ Robert Young, *Μεταποικιακή θεωρία. Μια ιστορική εισαγωγή*, Αθήνα, 2007, σελ.108.

⁷⁹ Robert Young, *ό.π.*, σελ.113-114.

⁸⁰ Robert Young, *ό.π.*, σελ.7.

⁸¹ Robert Young, *ό.π.*, σελ.103

Η μεταποικιοκρατία κατανοείται σαν ένα σημείο από το οποίο μπορεί να πραγματοποιηθεί εκ νέου μια αποτίμηση των ταξικών, κοινωνικών και φυλετικών αλληλεπιδράσεων και το οποίο αφορά ζητήματα εθνικισμού και έκφρασης των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων. Αποτελεί μια διαδικασία αποαποικιοποίησης της ιστορικής σκέψης και μαρξιστικής θεώρησης της ανισότητας που δημιούργησε η αποικιοκρατία⁸². Η κριτική που ασκείται επιδιώκει την ανάπτυξη νέων μορφών θεωρητικής εργασίας, όχι απαραίτητα πλήρως μεταμορφωμένης αλλά με μια διαφορετική θέαση⁸³, η οποία βρίσκεται σε αντιπαράθεση με μορφές οικονομικής, εθνικής ή πολιτισμικής κυριαρχίας, συνδέεται με διαφορετικές μορφές απελευθερωτικής πολιτικής και υποστηρίζει συλλογικές μορφές πολιτικής και πολιτισμικής ταυτότητας. Για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Robert Young «η διανοητική δέσμευση της μεταποικιακής κριτικής πάντα θα είναι να επιδιώκει την ανάπτυξη νέων μορφών στρατευμένης θεωρητικής εργασίας που να συντελεί στη δημιουργία μιας δυναμικής ιδεολογικής και κοινωνικής μεταβολής»⁸⁴.

Η μεταποικιοκρατική κριτική λοιπόν είναι η κριτική που ασκείται στην πολιτική κατάσταση και στα οικονομικά και κοινωνικά συστήματα που εγκατέστησαν και άφησαν πίσω τους οι αποικιοκράτες. Υπό το πρίσμα αυτής της κριτικής καίριο είναι να εξετάσουμε τις ιστορικές, νέες συνθήκες που διαμόρφωσαν οι αποικιοκράτες και μέσα στις οποίες οι αποικιοκρατούμενοι άρθρωσαν τα εθνικά τους αιτήματα. Δημιούργησαν ένα περιβάλλον, όπου διάφοροι μετασχηματισμοί παρείχαν νέες συνθήκες και νέες δυνατότητες κοινωνικής και πολιτικής δράσης. Οι αντικειμενικές συνθήκες που δημιουργήθηκαν κατά την περίοδο της αποικιοκρατίας, έδωσαν μορφή στα πολιτικά προγράμματα που ανέλαβαν τα κόμματα. Έτσι στο μεταποικιακό παρόν που βρισκόμαστε, ο εκσυγχρονισμός που έφεραν οι αποικιοκράτες, μας κάνει να στραφούμε προς μια ανάλυση του εθνικισμού στη σύγχρονη, νεωτερική διάστασή του. Γενικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι: οι αποικιοκράτες 1.εγκατέστησαν στις αποικίες τους νέους θεσμούς και

⁸² Robert Young, ό.π., σελ.15.

⁸³ Αυτό που είναι σημαντικό είναι όχι να αλλάξουμε τις αφηγήσεις της ιστορίας μας, αλλά να μεταμορφώσουμε την αίσθηση της θέσης που μπορεί να πάρει κανείς, στο σκηνικό της ζωής μιας άλλης εποχής, που αποκαλύπτεται. Βλ. σχ., Homi Bhabha, *The location of culture*, London, 1994, σελ.256.

⁸⁴ Robert Young, ό.π., σελ.41.

δομές,2. εφάρμοσαν το δόγμα του 'διαίρει και βασίλευε',3. δικαιολόγησαν την κατάκτηση με τη θεωρία περί ανώτερων και κατώτερων φυλών, 4.επιβλήθηκαν με τη μέθοδο της βίας αλλά και της συνεργασίας με τους κατακτημένους λαούς και 5.προκάλεσαν την ανάμιξη ξένων δυνάμεων.

Πρώτον λοιπόν οι αποικιοκράτες εισήγαγαν τους λαούς στη νεωτερικότητα. Οι αποικιοκρατούμενοι λαοί αναγκάστηκαν να δράσουν σε ένα περιβάλλον, όπου οι μεταβολές στις δομές της κοινωνίας σχημάτισαν νέες συνθήκες και έδωσαν νέες δυνατότητες κοινωνικής και πολιτικής δράσης. Παλιές παραδόσεις, παλιοί θεσμοί, η γλώσσα, η θρησκεία, η παιδεία εντάχθηκαν σε νέα πλαίσια και οι νέες δομές που δημιουργήθηκαν, ανάγκασαν τους λαούς να διάγουν τη ζωή τους, να κάνουν επιλογές και να δρουν σε μια ιστορική πορεία που χαρακτήριζε γι' αυτούς. Σύμφωνα με αυτή τη θεώρηση βασικό ερώτημα δεν είναι μόνο πως αναπτύχθηκε ο εθνικισμός και διεξήχθη αντιαποικιοκρατικός αγώνας, αλλά και πως η αποικιοκρατική δύναμη μεταμόρφωσε το έδαφος όπου η αντίσταση κατέστη δυνατή⁸⁵. Πως ο ανασχηματισμός και η αναδιοργάνωση των θεσμικών συνθηκών έδωσε νέα μορφή στις διεκδικήσεις τους. Ο Samuel Huntington εξηγεί τη μαζικότητα ενός κινήματος και την πολιτικοποίηση μεγάλου μέρους του πληθυσμού υποστηρίζοντας ότι η πολιτικοποίηση ομάδων οφείλεται στον εκσυγχρονισμό. Στο πέρασμα από τις παραδοσιακές κοινωνίες στις σύγχρονες κύρια στοιχεία είναι η αστικοποίηση, ο εκδημοκρατισμός, η εκπαίδευση και ο ρόλος των ΜΜΕ⁸⁶. Επομένως η συλλογική δράση επηρεάζεται από το πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό περιβάλλον.

Σαν συνέπεια η δραστηριότητα παλιών τρόπων διεκδίκησης φάνταζε αναχρονιστική, όταν η τακτική ενός πιο φιλελεύθερου καθεστώτος από την αποικιακή εξουσία έδωσε στους αποικιοκρατούμενους λαούς τη δυνατότητα νέων τρόπων αγώνα. Κατά κάποιον τρόπο η φύση των αντιαποικιοκρατικών αγώνων στηριζόταν στη φύση της αποικιακής διακυβέρνησης, που με τη σειρά της όριζε τα είδη της αντίστασης. Όποιοι κι αν ήταν οι στόχοι των εθνικών κινημάτων αναγκαίος και αναπόφευκτος τρόπος για την επίτευξη τους υπήρξε η μίμηση του «δυτικής

⁸⁵ David Scott, *Conscripts of modernity. The tragedy of colonial enlightenment*, Λονδίνο 2004,σ.σ.119.

⁸⁶ Samuel Huntington, *Political order in changing societies*, New Haven 1968

προέλευσης προτύπου» δηλαδή ο εκσυγχρονισμός των τρόπων διεκδίκησης⁸⁷. Κατά την άποψη του David Scott οι πρωταγωνιστές των εθνικιστικών κινημάτων «στρατολογήθηκαν» από τον νεωτερισμό⁸⁸. Το αποικιοκρατικό σύστημα επέδρασε δημιουργώντας ιδιαίτερες συνθήκες στην αποικιακή πραγματικότητα, γι' αυτό δεν μπορούμε να κρίνουμε αν οι εθνικιστές είχαν λάθος αντίληψη του έθνους, της φυλής ή της ταυτότητας. Άλλωστε η ίδια η βρετανική αυτοκρατορία «διέφθειρε»⁸⁹ τον κόσμο με τις ιδέες της ελευθερίας και της δημοκρατίας. Η αποικιακή δύναμη έγινε εν αγνοία της το εργαλείο της ιστορίας που προκάλεσε την επανάσταση, επειδή δημιούργησε τις συνθήκες, που καθιστούσαν εφικτή μια νέα μορφή κοινωνίας, η οποία θα μπορούσε να διεκδικήσει την ελευθερία.

Χαρακτηριστικό στοιχείο της κατάκτησης ήταν οι νέοι θεσμοί και οι δομές που εγκατέστησε η αποικιοκρατία. Επιβάλλοντας νέους οικονομικούς, κοινωνικούς και πολιτικούς όρους, μετέτρεψε τις εξαρτημένες κοινωνίες σε δυτικές. Για να εισάγει τις κοινωνίες αυτές στο διεθνές σύστημα, σφυρηλάτησε τους θεσμούς με τρόπο που να ανταποκρίνονται στις αξίες και στις δομές του μητροπολιτικού κέντρου. Ενεργώντας μέσα από το διοικητικό μηχανισμό με τα σχετικά νομοθετικά, δικαστικά, πολιτικά και αστυνομικά όργανα, μέσα από τις βιομηχανίες, την εκπαίδευση, το εκπαιδευτικό προσωπικό και τους δημοσίους υπαλλήλους, περιόρισε ή κατέστειλε τους τρόπους με τους οποίους λειτουργούσαν αυτές οι κοινωνίες πριν την έλευση τους. Το καθεστώς της αποικιοκρατίας κατήργησε ή κατέστρεψε το παρελθόν των αποικιών και στη συνέχεια το ανασχημάτισε σύμφωνα με τις ανάγκες του μηχανισμού εξουσίας της. Η αποικιοκρατία όμως δεν ενεγράφη σε *tabula rasa*, αφού προϋπήρχαν ενδογενείς ιδεολογίες, πρακτικές και ιεραρχίες πριν την επιβολή της. Γι αυτό και οι αναλύσεις θα πρέπει να βασίζονται στην ιστορία που υπήρχε πριν την αποικιοκρατία⁹⁰.

⁸⁷ Eric Hobsbawm, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Αθήνα 2006, σελ.263.

⁸⁸ Στρατολογημένος είναι και ο τίτλος του βιβλίου του. David Scott, *Conscripts of modernity. The tragedy of colonial enlightenment*. Λονδίνο, 2004, σελ.107.

⁸⁹ Robert J.C. Young, *Colonial desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*, Λονδίνο, 1996, σελ.167.

⁹⁰ Οι αναλύσεις των μεταποικιοκρατικών κοινωνιών δίνουν την αίσθηση ότι η αποικιοκρατία είναι η μόνη ιστορία αυτών των κοινωνιών. Ania Loomba, *Colonialism, Postcolonialism*, Λονδίνο Νέα Υόρκη, 1998, σελ.20

Δεύτερον, εκμεταλλευόμενη τις προϋπάρχουσες δομές και εφαρμόζοντας την περίφημη τακτική του «διαίρει και βασίλευε» η αποικιακή δύναμη υποδαύλιζε εθνοτικές διαιρέσεις ανάμεσα στους πληθυσμούς της αποικίας. Η ίδια τακτική της διαίρεσης ακολουθούνταν και για να προκαλέσει διχασμό στο εθνικό σώμα χρησιμοποιώντας το μέσο της συνεργασίας. Η εξασφάλιση της συνεργασίας μιας μεγαλοαστικής τάξης καθώς και μιας πιστής γραφειοκρατικής ιντελιγκέντσας και η οικονομική εξάρτηση από την μητρόπολη διαρρήγνυε κάθε φυσιολογική συνέχεια στην εξελικτική διαδικασία αυτών των κοινωνιών. Τις περισσότερες φορές η αποικιακή δύναμη δεν δημιουργούσε διαιρέσεις, αλλά μάλλον αναγνώριζε και επικύρωνε τις ήδη υπάρχουσες, κοινωνικές και ταξικές ανισότητες. Κατά τους Hardt και Negri η τριπλή επιταγή της αυτοκρατορίας ήταν: «*συγχώνευσε-διαφοροποίησε-διαχειρίσου*»⁹¹.

Τρίτον θα λέγαμε ότι για τη θεμελίωση των αιτίων της κατάκτησης και της καταπίεσης από τους αποικιοκράτες, προβαλλόταν η θεωρία των μη Ευρωπαίων «άλλων», η οποία συνοδευόταν από την μανιχαϊστική αντίληψη ανώτερων και κατώτερων φυλών, πρωτόγονων και πολιτισμένων⁹². Η αποικιακή λογική της ετερότητας δημιουργούσε την άρνηση του «Άλλου»⁹³ του διαφορετικού, του υπανάπτυκτου και ανίκανου να αυτοκυβερνηθεί. Ρατσιστικές θεωρίες επιβεβαίωναν την υπεροχή των πολιτισμένων λαών και δικαιολογούσαν την καταπίεση και τη συνέχιση της αποικιοκρατίας. Ο Edward Said στο βιβλίο του *Οριενταλισμός*, ορίζει την ανατολή σαν ένα δημιούργημα της δύσης, μια δυτική προβολή προς την ανατολή και επιθυμία της δύσης να την εξουσιάσει. Η δύση δημιούργησε ένα σώμα γνώσεων για την ανατολή στο οποίο δόθηκε το κύρος της επιστημονικής αλήθειας και η σφραγίδα του «Άλλου», του διαφορετικού⁹⁴. Η κατοχή του αποικιακού εδάφους σήμαινε αντίστοιχα επιβολή οικονομικών ρόλων

⁹¹ Michael Hardt- Antonio Negri, *Αυτοκρατορία*, Αθήνα, 2002, σ.274.

⁹² Homi Bhabha, *The location of culture*, ό.π., σελ.43.

⁹³ Michael Hardt- Antonio Negri, ό.π., σελ.174-184, Homi Bhabha, *The location of culture*, ό.π., σελ. 50-53, Robert J.C. Young, *Hybridity in Theory*, ό.π. ,σελ.159-160.

⁹⁴ Τη μαχητική ιδιότητα της κουλτούρας μας παρέχει ο Said προσδιορίζοντας την ως επιθετική γιατί διαφοροποιεί το «εμάς» από το «αυτούς» και αποτελεί το πεδίο όπου αλληλοσυγκρούονται πολιτισμοί και δυσφημούνται έθνη. Το έθνος εξυψώνεται και η κουλτούρα του αποκομμένη από το συνηθισμένο κόσμο αποτελεί ανώτερο χώρο δραστηριότητας. Edward Said, *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, Αθήνα, 1996, σελ. 10.

και ταυτοτήτων. Η διαδικασία αυτή σταματούσε όταν ωρίμαζε στην ιθαγενή κοινωνία ένα αντίθετο ρεύμα ιδεολογικής, οικονομικής και πολιτικής χειραφέτησης. Ταυτόχρονα η άρνηση ύπαρξης εθνικού εδάφους από την αποικιακή δύναμη ισοδυναμούσε με άρνηση ύπαρξης μιας εθνικής ταυτότητας. Δεν είναι παράξενο λοιπόν ότι οι αποικιοκρατούμενοι λαοί ζητούσαν «δικαίωση»⁹⁵ υπερασπιζόμενοι τον πολιτισμό τους και την εθνική τους ταυτότητα. Εκτός από την πολιτική κυριαρχία, η πολιτιστική κυριαρχία των αποικιοκρατών γινόταν δυνατή μέσα από τον έλεγχο και την καταπίεση της εθνικής κουλτούρας, της ελευθερίας της σκέψης και της πληροφόρησης⁹⁶.

Ο εθνικισμός των αποικιοκρατούμενων λαών από την άλλη προσπαθούσε να αποδείξει το σφάλμα των αποικιοκρατών περί «καθυστέρησης» των αποικιών, υποστηρίζοντας ότι το έθνος τους μπορούσε να αυτοκυβερνηθεί κρατώντας την πολιτιστική του ταυτότητα. Ο πολιτιστικός εθνικισμός χρησιμοποιήθηκε και σαν αντίσταση στις ιδεολογικές επιρροές της αποικιοκρατίας και αποτέλεσε την πιο δυνατή μορφή εθνικισμού⁹⁷.

Ο πολιτισμός των αποικιοκρατούμενων εκφραζόταν αυτόνομα στα σχολεία, στον τύπο, στην καλλιτεχνική δημιουργία. Ως εκ τούτου, η αυτονομία αυτή αποκαλύπτει την μοναδική ικανότητα των ανθρώπων να εκφράζουν την εθνική τους συνείδηση και να αντιστέκονται στις προσπάθειες καταστροφής της εθνικής τους ταυτότητας. Αυτή η αυτονομία επιτρέπει στην κουλτούρα να γίνεται χώρος αγώνα και αντίστασης⁹⁸. Οι χώροι πολιτιστικής δράσης όπως σύλλογοι, ενώσεις, εργοστάσια, ακόμη και η ύπαιθρος έγιναν χώροι συσπείρωσης και δράσης.

⁹⁵ David Scott, *Conscripts of modernity*.ό.π.,σελ.80.

⁹⁶Giulio Girardi , «Η απελευθέρωση των λαών και η πολιτιστική ταυτότητα», *Ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός*, επ. Γιάγκος Ανδρεάδης, Αθήνα, 1987, σελ.219.

⁹⁷ Η θέση που κατέχει ο πολιτισμός στους αντιαποικιακούς αγώνες, αποδεικνύει ότι δεν αποτελεί απλά μια μηχανιστική αντανάκλαση των υλικών συνθηκών. Μια προσέγγιση της μεταποικιακής κριτικής είναι η διάσταση του ανθρωπισμού, ενάντια στην απρόσωπη αντικειμενικότητα στην οποία προσφεύγουμε για την ανάλυση των αντικειμενικών συνθηκών. Βλ. σχ. *Postcolonial Criticism*, Bart Moore-Gilbert,Careth Stanton and Willy Maley, (επιμ.) Λονδίνο, Νέα Υόρκη 1997,σελ.3.

⁹⁸ Giulio Girardi , «Η απελευθέρωση των λαών και η πολιτιστική ταυτότητα», *Ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός*, ό.π., σ.223.

Ο πολιτισμός αποτέλεσε όπλο στη σύγκρουση με την αποικιοκρατία⁹⁹. Ο Robert Young χαρακτηρίζει τον ένοπλο αγώνα για την απελευθέρωση κυρίαρχα πολιτισμική πράξη. Οι ανταποικιακοί αγώνες έπρεπε να δημιουργήσουν ταυτότητες για να προκαλέσουν τους αποικιοκράτες, όχι μόνο σε πολιτικό, αλλά και σε πνευματικό και συναισθηματικό επίπεδο. Έτσι ο εθνικισμός δημιούργησε το δικό του κυρίαρχο έθνος, μέσα στο αποικιακό κράτος. Αμφισβήτησε τις δομές της αποικιοκρατίας, αντέκρουσε τις θεωρίες περί ανάπτυξης και οικονομικής βελτίωσης των αποικιών και προέβαλλε την άνθιση και την ευημερία σε όλους τους τομείς του δικού του έθνους¹⁰⁰.

Τέταρτο στοιχείο της αποικιακής εξουσίας ήταν η βία. Οι αγώνες για την αποτίναξη της αποικιοκρατίας βρίσκονταν σε διαλεκτική σχέση με την ίδια την αποικιοκρατία, η οποία με την κατάκτηση είχε επικυρώσει τη βία. Η επιβολή εξουσίας επικύρωνε τη βία και καλούσε σε βίαιη αντιπαράθεση. Η καταπίεση της αποικιακής αρχής, η οικονομική εκμετάλλευση και καθυστέρηση έφεραν διαμαρτυρίες. Διαμαρτυρίες κατά μιας εξουσίας που επιθυμούσαν να καταργηθεί, χάριν της αυτοκυβέρνησης που θα έδινε πολιτική εξουσία στο έθνος. Το έθνος σαν ανώτατη κοινότητα, συνέδεε τις κοινωνικές τάξεις ενάντια στο κοινό εχθρό, την αποικιοκρατική δύναμη με απώτατο σκοπό την εθνική ανεξαρτησία.

Όταν βέβαια οι αποικιοκράτες αντιλαμβάνονταν ότι δεν μπορούσαν να ικανοποιήσουν οικονομικά αιτήματα, τα οποία ούτε στην ίδια την μητρόπολη δεν μπορούσαν να ικανοποιηθούν και πολιτικές διεκδικήσεις οι οποίες έθιγαν τα συμφέροντα της αυτοκρατορίας, στρέφονταν προς την τακτική των αστυνομικών μέτρων και της καταπίεσης.

Κατακλείδα της αποικιακής πολιτικής ήταν, ότι όταν οι Βρετανοί δεν μπορούσαν πια να ελέγξουν το κύμα αποαποικιοποίησης και να επιβάλλουν την

⁹⁹ Η Ania Loomba μας προτείνει μια διάκριση ανάμεσα στον εθνικισμό σαν πολιτική κίνηση, παράγωγο της αποικιοκρατίας και τον εθνικισμό σαν πολιτισμική δομή που καθιστά ικανούς τους αποικιοκρατούμενους να θέσουν την αυτονομία τους αντλώντας ενέργεια από ενδογενείς πηγές. Ania Loomba, *Colonialism, Postcolonialism*, ό.π.,σελ.159.

¹⁰⁰ Ένα επιτυχημένο εθνικιστικό κίνημα, όπως διευκρινίζει η Spivak, προϋπόθετε την υιοθέτηση υλικοτεχνικών γνώσεων από τον σύγχρονο δυτικό κόσμο και τη ταυτόχρονη διατήρηση και ενδυνάμωση της διακριτής πνευματικής κληρονομιάς. Gayatri Spivak, *A critique of postcolonial reason. Toward a history of the vanishing present*, Κέμπριτζ, 1999,σελ.61.

διακυβέρνησή τους με ικανοποιητικό τρόπο, προκαλούσαν την ανάμιξη άλλων ξένων δυνάμεων. Το γεγονός αυτό οφείλεται στην αδυναμία του ιμπεριαλισμού να αντιμετωπίσει εσωτερικά προβλήματα στις αποικίες τους όποτε αυτά προέκυπταν¹⁰¹.

Συμπερασματικά αυτό που μας προτείνει η μεταποικιακή θεωρία είναι μια *δομιστική* ανάλυση, σημαντική για την κατανόηση του δομικού πλαισίου μέσα στο οποίο αναλαμβάνονται δράσεις, διαπίστωση που μας κάνει να αναλογιστούμε ότι οι δομές θέτουν περιορισμούς στις δράσεις των υποκειμένων και δεν προδικάζουν τις εξελίξεις. Αναπάντητο σε αυτό το σημείο μένει το ερώτημα κατά πόσον τα οικονομικά προβλήματα, αποτέλεσμα του βρετανικού ιμπεριαλισμού, αποτέλεσαν παράγοντες διεκδικήσεων και σύγκρουσης. Ακολουθώντας την προηγούμενη ανάλυσή μας θα εξετάσουμε τους οικονομικούς, και ιστορικούς παράγοντες που καθιστούν το εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων διαφορετικό από άλλα εθνικά κινήματα. Χωρίς να αμφισβητούμε τον δυναμισμό του εθνικού κινήματος, την οργάνωση και την τακτική του αγώνα ή να αγνοούμε την ταξική του διάσταση στη συνέχεια θα πρέπει, σαν απόρροια των παραπάνω παραδοχών, να εξεταστεί ο βαθμός που οι ιμπεριαλιστικές μέθοδοι καθόρισαν το χαρακτήρα και την ένταση της εθνικής κινητοποίησης. Γι αυτόν ακριβώς το λόγο θα αναλύσουμε στη συνέχεια τον ιμπεριαλισμό σε σχέση με την αποικιοκρατία.

4.Ιμπεριαλισμός και αποικιοκρατία. Θεωρητικές προσεγγίσεις

Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα η οικονομική και στρατιωτική υπεροχή της Βρετανικής αποικιακής αυτοκρατορίας είχε αρχίσει να αμφισβητείται. Η διεθνής ηγεμονία της είχε παύσει και είχε αναγκαστεί να βγει από την απομόνωσή της και να συνάψει συμμαχίες με άλλες κυρίαρχες δυνάμεις. Κατέρρευσε το στρατιωτικό και ναυτικό της κύρος και η βιομηχανική και εμπορική της κυριαρχία, εξαιτίας της μετατόπισης του κέντρου βάρους παγκόσμιας ισχύος προς άλλες παγκόσμιες δυνάμεις. Η φθορά της κυρίαρχης θέσης της υπονόμεισε τη γεωπολιτική σταθερότητα και η οικονομική

¹⁰¹Tony Smith, *ό.π.*, σελ.85.

παρακμή που ακολούθησε την ανταγωνιστικότητα με άλλες υπερδυνάμεις βάρυνε το Βρετανικό Θησαυροφυλάκιο, το οποίο είχε επιπλέον να αντιμετωπίσει αυξημένα έξοδα συντήρησης και οργάνωσης της αυτοκρατορικής άμυνας¹⁰².

Ηνωμένες Πολιτείες και Γερμανία αύξησαν την παραγωγική τους ικανότητα σε καίριες βιομηχανίες, όπως αυτή του σιδήρου, με αποτέλεσμα όχι μόνο να πάψουν να είναι οι κύριοι εισαγωγείς των βρετανικών προϊόντων, αλλά και να έχουν το πλεονέκτημα απορρόφησης της δικής τους παραγωγής από τις μεγάλες εσωτερικές αγορές τους¹⁰³. Όμως παρά τον εμπορικό, αποικιακό και ναυτικό συναγωνισμό με τις Ηνωμένες Πολιτείες και τη Γερμανία, ένας συνδυασμός από οικονομικούς πόρους, παραγωγική δυνατότητα, ναυτική δύναμη και αυτοκρατορικές κτήσεις καθιστούσαν τη Βρετανία πρώτη παγκόσμια δύναμη. Αναμφισβήτητα ήταν το Βασιλικό και το Εμπορικό Ναυτικό που έλεγχε και τροφοδοτούσε ένα δίκτυο βάσεων σε όλο τον κόσμο, αλλά και το City του Λονδίνου το οποίο με επενδύσεις, τράπεζες, ασφάλειες και εμπορικές συναλλαγές, καθιστούσε τη Βρετανία μια μεγάλη δύναμη στην παγκόσμια οικονομία¹⁰⁴.

Ωστόσο, η εθνική ευημερία απαιτούσε τη συνεχή εξάπλωση νέων αγορών, καθιστώντας απαραίτητο το ξένο και αποικιακό εμπόριο, το οποίο προμήθευε την μητρόπολη με προϊόντα και πρώτες ύλες, που δεν υπήρχαν στο εσωτερικό της και απέφερε σημαντικά κέρδη. Έτσι, η αύξηση της αυτοκρατορίας είχε σαν αποτέλεσμα την αύξηση του αποικιακού εμπορίου και συνεπώς την αύξηση του αυτοκρατορικού πλούτου, αποδεικνύοντας την ορθότητα της ρήσης «Trade follows the flag» (το

¹⁰² Η περίφημη αγγλική ναυτική υπεροχή, με μια παράδοση ξύλινων πλοίων, καταρρίπτεται με την βιομηχανική επανάσταση που φέρνει ένα νέο τύπου θωρηκτό (battleship), το οποίο απαιτούσε το διπλάσιο κόστος κατασκευής. Ενδείξεις των τεράστιων εξόδων για το Βρετανικό Ναυτικό προσφέρει ο Francis W. Hirst. Το 1896 τα έξοδα ήταν 19.724.000 λίρες και το 1900 ανήλθαν στο ποσό των 26.978.000 λιρών, ενώ το 1874 πριν τις μεγάλες προσαρτήσεις στην Αφρική ήταν γύρω στις 13.750.000 λίρες. Βλέπε σχετικά, Francis W. Hirst, «Imperialism and Finance», στο *The Empire and its Critics, 1899-1939: Classics of Imperialism*, volume 2, Peter Cain (επ.), Λονδίνο, 1998, reprint of 1900 edition, σελ.16-28.

¹⁰³ Το δυνητικό μέγεθος της Βρετανίας, σαν χώρα που αποτελείται από νησιά, αποτελεί τη βασική διαφορά της μς σχέση με χώρες τεράστιες σε έκταση, όπως οι ΗΠΑ και η Γερμανία. Τα βρετανικά νησιά ήταν κύρια πηγή εποίκων, ενώ οι ΗΠΑ ήταν και παραμένουν χώρα υποδοχής όχι προέλευσης πληθυσμού. Eric J. Hobsbawm, *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία και Τρομοκρατία*, Λονδίνο, 2007, σελ.75.

¹⁰⁴ Paul Kennedy, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic change and military conflict from 1500 to 2000*, London, 1988, σελ.226.

εμπόριο ακολουθεί τη σημαία)¹⁰⁵. Και βέβαια η διατήρηση της μεγάλης αποικιακής αυτοκρατορίας αποτελούσε στρατηγικό πλεονέκτημα, από τη στιγμή που αυτοκρατορικές φρουρές και σταθμοί σε καίριες θέσεις ενίσχυαν την άμυνα και υπερπόντιες κτήσεις συνέδραμαν είτε οικονομικά, είτε στέλνοντας στρατό και πρώτες ύλες. Ταυτόχρονα, η πολιτική και στρατιωτική εξάπλωση της αυτοκρατορίας γινόταν με νέους όρους, όπου τα πολιτικά και τα οικονομικά στοιχεία δεν μπορούσαν να διαχωριστούν με σαφήνεια, γεγονός που θα αποτελούσε ένα καινοφανές στάδιο στην καπιταλιστική ανάπτυξη, αυτό που θα ονομαζόταν «νέος ιμπεριαλισμός».

Ο ιμπεριαλισμός¹⁰⁶ αρχικά αποτελούσε περιγραφή ενός πολιτικού συστήματος κατάκτησης, κατοχής και κυριαρχίας ξένων περιοχών από μια κυρίαρχη δύναμη, ως μέσο απόκτησης και διατήρησης μιας αυτοκρατορίας. Ως βασικά κίνητρα της κατάκτησης έχουν ιστορικά καταγραφεί η καταλήστευση και εκμετάλλευση γης και πληθυσμών, η αναζήτηση αναγκαίων πρώτων υλών και το εμπόριο, με τη συνακόλουθη διασφάλιση αγορών καθώς και της πρόσβασης σε αυτές. Όποια μορφή κι αν τον χαρακτήριζε, οικονομική, πολιτική ή πολιτιστική αποτελούσε μονομερή άσκηση αποφασιστικής επιβολής, ή δια της βίας εδραίωση κυριαρχίας και περιελάμβανε την άσκηση εξουσίας μέσω θεσμών και ιδεολογιών. Αποτελούσε έναν από τους πολλούς τομείς των διεθνών σχέσεων, ο οποίος χαρακτηριζόταν από ανισότητα, είτε αφορούσε τον πολιτικό, τον οικονομικό, το στρατιωτικό ή τον πολιτιστικό τομέα, ανισότητα που βασιζόταν στην ιδεολογική και υλική υπεροχή του κατακτητή.

Η αυτοκρατορία¹⁰⁷ αποτελούσε μόνο μια μορφή ιμπεριαλισμού, ένα στάδιο στην ιστορία της δυτικής κυριαρχίας. Υπήρξαν αυτοκρατορίες χωρίς ιμπεριαλισμό, όπως

¹⁰⁵ Ο Hobson χρησιμοποιεί τη φράση αυτή στα άρθρα του γιατί συνήθως οι αποικίες συναλλάσσονταν με την μητρόπολη για την οποία το εξαγωγικό εμπόριο είχε μεγάλο κέρδος. *J.A. Hobson: A Collection of Economic Works*, Peter Cain (επ.) Μεγάλη Βρετανία, 1992, article 2, σελ.173.

¹⁰⁶ Για μια ερμηνεία του ιμπεριαλισμού βλέπε σχετικά: Hugh Seton Watson, *The new Imperialism*, Λονδίνο, 1961, σελ.7. Στις μέρες μας ο όρος ιμπεριαλισμός είναι πιο γενικός και σημαίνει την κυριαρχία ενός ανεπτυγμένου κράτους πάνω σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες. Βλέπε σχετικά, Anthony Brewer, *Marxist Theories of Imperialism. A critical survey*, Λονδίνο, 1980, σελ.80.

¹⁰⁷ Ο όρος αυτοκρατορία έχει χρησιμοποιηθεί ευρέως για αιώνες για να σημάνει μια πολιτική επέκτασης της κρατικής εξουσίας, που αναπτύχθηκε για ιδεολογικούς και οικονομικούς λόγους και μπορεί να χαρακτηριστεί ιμπεριαλιστική, αλλά και μια απρογραμμάτιστη πρακτική εγκατάστασης για

η ολλανδική και η πορτογαλική και περιπτώσεις όπου ο ιμπεριαλισμός ακολούθησε την αυτοκρατορία, όπως συνέβη με τη Γαλλία και την Ιαπωνία. Σε άλλες περιπτώσεις, όπως στη Νότια Αμερική, η καπιταλιστική εξαγωγή από μόνη της δεν προξένησε αποικιοκρατία. Οι ιστορικές ανομοιότητες αποδεικνύουν ότι η κατάκτηση δεν ήταν μονολιθική επιχείρηση, αλλά μια ετερογενής εμπειρία και ότι η εξαγωγή κεφαλαίου και ο ιμπεριαλισμός δεν είχαν άμεση σχέση.

Με την κατάκτηση, ο ιμπεριαλισμός είχε κατορθώσει να φέρει κάτω από την εθνική σημαία νέες περιοχές για επικερδές εμπόριο, δημιουργώντας άνισες οικονομικές, πολιτιστικές και εδαφικές σχέσεις με αυτές. Έτσι προς το τέλος του 19^{ου} αιώνα, ο ιμπεριαλισμός έγινε αντίστοιχο του αποικισμού και κατέστη όρος που περιέγραφε την επέκταση της πολιτικής κυριαρχίας των μεγάλων ναυτικών δυνάμεων¹⁰⁸. Ο «νέος» ιμπεριαλισμός, όπως χαρακτηρίστηκε στα τέλη του 19^{ου} αιώνα, αναβάθμιζε το οικονομικό ενδιαφέρον, αλλά στην πραγματικότητα ακολουθούσε πολιτικά κίνητρα και ουσιαστικά αποτελούσε πολιτικό φαινόμενο, συνδεδεμένο με την κυριαρχία των μεγάλων δυνάμεων¹⁰⁹ και την προβολή του εθνικού τους κύρους μέσω των κατακτήσεων.

Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα ο ιμπεριαλισμός γνώρισε ένα είδος στροφής από τάση που ευνοούσε τον αποικισμό ως μέθοδο άσκησης της πολιτικής κυριαρχίας, για να χαρακτηρίσει άλλες μορφές οικονομικής διείσδυσης. Το 1902 ο Hobson, Άγγλος φιλελεύθερος δημοσιογράφος, ανέπτυξε τη θεωρία του ιμπεριαλισμού στο βιβλίο του με τίτλο *Ιμπεριαλισμός*¹¹⁰, για να ασκήσει κριτική στην αυτοκρατορική επέκταση της Βρετανίας. Στον ορισμό που έδωσε, βασικό στοιχείο ήταν η καθιέρωση του πολιτικού ελέγχου ισχυρών κρατών, η αποικιακή εξάπλωση των οποίων βασιζόταν σε αναζήτηση αγορών, οι οποίες θα μπορούσαν να

εμπορικούς λόγους που θα χαρακτηρίζαμε ως αποικιοκρατία. Βλέπε σχ. Robert J.C. Young, *Μεταποικιακή θεωρία.ό.π.*, σελ.47

¹⁰⁸ H.L.Wesseling «Imperialism and Empire: An introduction», στο *Imperialism and after. Continuities and Discontinuities*, Wolfgang Mommsen, Jurgen Osterhammel (επ.), Λονδίνο, 1986,σελ.8

¹⁰⁹ Benjamin J. Cohen, *The question of Imperialism. The Political Economy of Dominance and Dependence*, Νέα Υόρκη, 1973, σελ.80.

¹¹⁰ Ο Hobson εφεύρε την ιδέα του οικονομικού ιμπεριαλισμού μετά από την εμπειρία του πολέμου των Boers που κάλυψε σαν δημοσιογράφος. Βασικό στοιχείο πίσω από τον ιμπεριαλισμό, την αποικιακή εξάπλωση και τη διαμάχη για την Αφρική ανάμεσα στις ευρωπαϊκές δυνάμεις ήταν το πλεόνασμα κεφαλαίου, που επιζητούσε νέες αγορές για επενδύσεις. Βλέπε σχετικά Benjamin J. Cohen, *The question of Imperialism. Ο.π.*, σελ.40,41.

απορροφήσουν το επενδυτικό πλεόνασμα. Δίνοντας λοιπόν την οικονομική ερμηνεία του ιμπεριαλισμού, συνέδεσε την αποικιακή εξάπλωση με την καπιταλιστική ανάπτυξη και υποστήριξε, ότι η συνταρακτική δύναμη πίσω από την αυτοκρατορική πολιτική, ήταν η οικονομική συνωμοσία¹¹¹. Ο όρος «νέος ιμπεριαλισμός» καθιερώθηκε λόγω της διαμάχης για την Αφρική, μια αντιζηλία ανάμεσα στις μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις για τον διαμελισμό της Αφρικής, η οποία απετέλεσε την κορύφωση της αποικιακής επέκτασης τον 19^ο αιώνα. Τα χαρακτηριστικά αυτού του μοντέρνου ιμπεριαλισμού νομιμοποιήθηκαν στο Συνέδριο της Δυτικής Αφρικής στο Βερολίνο το 1884-1885, όπου ορίστηκαν σφαίρες επιρροής¹¹². Για τη Βρετανία, η οποία είχε οργανώσει τις εξωτερικές της σχέσεις έχοντας ασυνήθιστους δεσμούς με την αυτοκρατορία της και μειονεκτούσε σε σχέση με πιο δυναμικά ευρωπαϊκά κράτη που αναδύθηκαν από το 1870 και μετά, η επέκταση κατέστη απαραίτητη πολιτική. Από την άλλη πλευρά οι καπιταλιστικές δυνάμεις ανέκαθεν αναπτύσσονταν με διαφορετικό ρυθμό, με αποτέλεσμα η διεθνής ισορροπία δυνάμεων να αλλάζει διαρκώς¹¹³.

Ο 20^{ος} αιώνας ήταν η περίοδος του μονοπωλιακού κεφαλαίου, κατά την οποία, η εξαγωγή κεφαλαίου αύξησε, παρά αντικατέστησε το εμπόριο αγαθών. Ο Lenin¹¹⁴

¹¹¹ Στην ανάλυση του ο *Hobson* επισημαίνει ότι ο ισχυρότερος παράγοντας πίσω από τον 'επιθετικό' ιμπεριαλισμό είναι ο καπιταλισμός και οι δυνάμεις που τον καθοδηγούν είναι οι οργανωμένες επιρροές επαγγελματικών και εμπορικών τάξεων οι οποίες έχουν κάποια συγκεκριμένα οικονομικά πλεονεκτήματα να κερδίσουν με την κάλυψη του ψευδοπατριωτικού μανδύα. Τελειώνοντας το άρθρο του παραθέτει απόσπασμα από έργο του του Thomas More: «Παντού διακρίνω μια συνωμοσία πλουσίων που επιδιώκουν το ιδιωτικό τους συμφέρον κάτω από το όνομα και το πρόσχημα της Κοινοπολιτείας.» *J.A. Hobson: A Collection of Economic Works*, Peter Cain (επ.), Μεγάλη Βρετανία, 1992, Article 3, σελ.15,16.

¹¹² Michael W. Doyle, *Empires*, Λονδίνο, 1986, σελ. 141

¹¹³ Ο Lenin αναφερόμενος στην εκπληκτική ανάπτυξη της Γερμανίας και της Ιαπωνίας, οι οποίες ήταν ασήμαντες σε σύγκριση με την Βρετανία και τη Ρωσία, υποστήριξε ότι με την πάροδο του χρόνου είναι αδύνατον οι ιμπεριαλιστικές δυνάμεις να παραμείνουν ίδιες, ούτε ο καπιταλισμός να εξελιχθεί σε ένα παγκόσμιο καρτέλ όλων των ιμπεριαλιστικών δυνάμεων, σε έναν 'υπεριμπεριαλισμό' όπως υποστήριζε ο Kautsky. Αυτός ήταν «ο νόμος της άνισης ανάπτυξης», μια πρωτότυπη συνεισφορά του Lenin στην μελέτη του ιμπεριαλισμού. Benjamin J. Cohen, *The question of Imperialism*.ό.π.,σελ.48-49.

¹¹⁴ Ο Lenin, στο έργο του, *Ιμπεριαλισμός. Το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού*, θεωρεί τον ιμπεριαλισμό ως στάδιο στην εξέλιξη του καπιταλισμού. Στα χαρακτηριστικά του ιμπεριαλισμού αναγνώριζε την άνοδο του μονοπωλίου και του κεφαλαίου ακολουθώντας το νόμο της άνισης ανάπτυξης. Αυτό σήμαινε ότι η εξέλιξη των κυρίαρχων καπιταλιστικών κρατών και η ανάπτυξη της οικονομικής και στρατιωτικής τους επιρροής που καθόριζε τη διαίρεση του κόσμου σε σφαίρες επιρροής, σε σφαίρες συμφερόντων και σε αποικίες, δεν ήταν ομοιόμορφη. Κάτι τέτοιο το θεωρούσε αδύνατο για τον καπιταλισμό, όπου η ισορροπία δυνάμεων μετατοπιζόταν συνεχώς. Βλέπε σχετικά Benjamin J. Cohen, *The question of Imperialism*. Ό.π., σελ 48, 49 και Anthony Brewer, *Marxist Theories*.ό.π., σελ.102.

και ο Kautsky¹¹⁵, ερμηνεύοντας τον ιμπεριαλισμό σαν ένα σύστημα οικονομικής κυριαρχίας, έδωσαν μια καινούργια έννοια στη λέξη, μαρξιστική. Η Rosa Luxemburg στο έργο της *The Accumulation of Capital*, ανέπτυξε τη μαρξιστική θεωρία της επέκτασης του καπιταλισμού σε άλλες αγορές εξαιτίας της υποκατανάλωσης, δηλαδή της έλλειψης επαρκούς αγοραστικής δύναμης των εργατών.¹¹⁶ Για τους κλασικούς μαρξιστές, Hilferding, Bukharin¹¹⁷ και Lenin, ο ιμπεριαλισμός οριζόταν ως ένα σύστημα επιβολής της κυριαρχίας των ισχυρών κρατών σε λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες και της διαμάχης ανάμεσα σε ισχυρά κράτη για την κατοχή τους. Στη δομική εξέλιξη του καπιταλισμού, η σύνδεση καπιταλιστικής εξάπλωσης και επιβολής κυριαρχίας αποτέλεσε για τον Lenin «στάδιο του καπιταλισμού», αυτό που ονόμασε ιμπεριαλισμό, στο έργο του *Ιμπεριαλισμός. Το ανώτατο στάδιο του καπιταλισμού* και αποτελούσε νέα μορφή καπιταλιστικής ανάπτυξης η οποία επέτρεπε κινήσεις προς μακρινές περιοχές¹¹⁸. Η ανάγνωση της συμβολής του Lenin στη θεωρία του ιμπεριαλισμού αποκαλύπτει τρεις επιπρόσθετους ισχυρισμούς: α)ότι ο καπιταλιστικός ιμπεριαλισμός¹¹⁹ χαρακτηρίζεται από χρόνιο ιμπεριαλιστικό πόλεμο, β)κορυφώνεται σε παρασιτική εκμετάλλευση καθυστερημένων οικονομικά

¹¹⁵ Ο Kautsky υποστήριξε ότι αυτά που είπε ο Marx για τον καπιταλισμό μπορούν να εφαρμοστούν και στον ιμπεριαλισμό δηλαδή ότι και στον ιμπεριαλισμό, το μονοπώλιο δημιουργεί συναγωνισμό και ο συναγωνισμός μονοπώλιο. Βλέπε σχετικά Anthony Brewer, *Marxist Theories* ό.π., σελ.123.

¹¹⁶ Βλέπε σχετικά Benjamin J. Cohen, *The question of Imperialism*.ό.π. σελ. 43 και Anthony Brewer, *Marxist Theorie..ό.π.*, σελ.19.

¹¹⁷ Ο Hilferding με το έργο του *Finance Capital* θεωρεί ότι το κεφάλαιο δεν μπορεί παρά να υιοθετήσει ιμπεριαλιστική πολιτική. Τα μονοπώλια επιδιώκουν την επέκταση των αγορών και γι αυτό το κεφάλαιο, που ελέγχεται από τις τράπεζες, υποστηρίζει την επεκτατική πολιτική. Για τον Bukharin, στο έργο του *Imperialism and World Economy*, ο ιμπεριαλισμός είναι χαρακτηριστικό της παγκόσμιας οικονομίας σε ένα συγκεκριμένο στάδιο της εξέλιξης της. Βλέπε σχετικά Anthony Brewer, *Marxist Theories* ό.π., σελ. 98-102.

¹¹⁸ Κατά τον Lenin 1) η συγκέντρωση παραγωγής και κεφαλαίου φθάνει σε τέτοιο στάδιο που δημιουργεί μονοπώλια, 2)το τραπεζικό κεφάλαιο συγχωνεύεται με το βιομηχανικό και δημιουργείται το Οικονομικό Κεφάλαιο (*Finance Capital* όπως το χαρακτήρισε ο Hilferding) 3) σχηματίζονται διεθνή καπιταλιστικά μονοπώλια που μοιράζονται τον κόσμο και 4)ολοκληρώνεται η εδαφική διαίρεση του κόσμου ανάμεσα σε καπιταλιστικές δυνάμεις. Βλέπε σχετικά Benjamin J. Cohen, *The question of Imperialism*.ό.π., σελ.46 και John Willoughby, *Capitalist Imperialism, Crisis and the State*, Λονδίνο, 1986,σελ. 3,4.

¹¹⁹ Ο καπιταλιστικός ιμπεριαλισμός ορίζεται σαν ένα σύστημα συσσώρευσης κεφαλαίου βασισμένο στην εξαγωγή κεφαλαίων από αναπτυγμένες οικονομικά χώρες σε χώρες λιγότερο αναπτυγμένες, που συνοδεύεται από πολιτικά ή στρατιωτικά μέσα για την προστασία των μέσων παραγωγής. Βλέπε σχετικά: John Willoughby, *Capitalist Imperialism*,ό.π.,σελ.7.

περιοχών και γ) οδηγεί σε τεχνολογική στασιμότητα και συνεχή εκμετάλλευση περιοχών από τις καπιταλιστικά προηγμένες χώρες¹²⁰.

Κατά τον Hobsbawm, η λέξη εισήχθη στο πολιτικό και δημοσιογραφικό λεξιλόγιο τη δεκαετία του 1890 με αφορμή τις διαμάχες γύρω από τις αποικιακές κατακτήσεις, αποκτώντας ταυτόχρονα και μια οικονομική διάσταση στο νόημα της¹²¹. Η σημασία αυτή αποτέλεσε την ειδοποιό διαφορά του από τον αποικισμό, καθιστώντας την πολιτική κυριαρχία και επιβολή πιθανή, αλλά όχι απαραίτητη προϋπόθεση του ιμπεριαλισμού. Ο ιμπεριαλισμός δεν έχει να κάνει με μια μόνο μορφή κυριαρχίας, αλλά με διάφορες δυνάμεις που τη διατηρούν, είτε αυτές εξασκούνται με επίσημη πολιτική εξουσία, είτε έμμεσα με διπλωματικές ή στρατιωτικές πιέσεις, ή οικονομική επιβολή. Ο ιμπεριαλισμός δημιούργησε ένα παγκόσμιο πολιτικό σύστημα και μπορεί να λειτουργήσει χωρίς επίσημες αποικίες, όπως οι ΗΠΑ σήμερα, αλλά η αποικιοκρατία όχι. Με αυτήν την έννοια, η άμεση αποικιακή εξουσία δεν ήταν απαραίτητη για τον ιμπεριαλισμό, γιατί οι οικονομικές σχέσεις εξάρτησης και ελέγχου εξασφάλιζαν και εργατικό δυναμικό και αγορές για την ευρωπαϊκή οικονομία. Από τη στιγμή βέβαια που η ανάπτυξη της ευρωπαϊκής βιομηχανίας και του κεφαλαίου έγινε δυνατή μέσω της αποικιακής κατάκτησης, μπορούμε να παραθέσουμε την παράφραση του κλασικού έργου του Λένιν: «ο ιμπεριαλισμός είναι το ανώτατο στάδιο του αποικισμού»¹²². Ο ιμπεριαλισμός υιοθέτησε χαρακτηριστικά της αποικιοκρατίας όπως α) την εγκατάσταση σε αποικίες και την ιδιοποίηση τους σε περίπτωση που φανούν χρήσιμες αργότερα και για να μην τις αποκτήσει κάποια άλλη δύναμη, β) την εκμετάλλευσή τους σαν πηγές πρώτων υλών και σαν αγορές βιομηχανικών προϊόντων, γ) τον ανταγωνισμό ανάμεσα στις ευρωπαϊκές αποικιοκρατικές δυνάμεις, δ) την προβολή του έθνους-κράτους συνδεδεμένου με μια «αυτοκρατορική» ταυτότητα και ε) την υποταγή λαών στη νεωτερικότητα του δυτικού πολιτισμού. Όλοι αυτοί οι σημαντικοί παράγοντες οι οποίοι χαρακτήριζαν την αποικιοκρατία συνέβαλλαν στη

¹²⁰ John Willoughby, *Capitalist Imperialism*, ό.π.,σελ.4-6.

¹²¹ Eric J. Hobsbawm, *Η εποχή των Αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα, 2007, σελ.99, 100.

¹²² Ania Loomba, *Colonialism, Post colonialism*, Λονδίνο 2005, σελ.11.

«συστηματοποίηση της αποικιοκρατικής δομής μέσα στην κυρίαρχη ιδεολογία του ιμπεριαλισμού»¹²³.

Συνοψίζοντας θα λέγαμε λοιπόν ότι: Η ιμπεριαλιστική τακτική περιείχε βία, εκμετάλλευση, πολιτιστική επιρροή αλλά και συνεργασία και παραχώρηση ελευθεριών για την διευκόλυνση της εξουσίας και εξυπηρετούσε στρατηγικά και οικονομικά συμφέροντα. Ένα ερώτημα που προκύπτει από τα παραπάνω είναι αν αρκεί η υλική στέρηση ή η εκμετάλλευση ενός εδάφους για την εμφάνιση συγκρούσεων. Οι Βρετανοί εξουσίαζαν την Κύπρο για ένα πολύ μεγάλο χρονικό διάστημα από το 1878 χωρίς να υπάρξουν μεγάλες εντάσεις, με εξαίρεση βέβαια τα γεγονότα του 1931. Την εξέλιξη του εθνικού κινήματος και την κορύφωσή του τη δεκαετία του 1950 θα εξετάσουμε στη συνέχεια.

¹²³ Robert J.C. Young, *Μεταποικιακή θεωρία*. Όπ., σελ.64.

ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1. Η ιστορική διαδικασία συγκρότησης του εθνικού κινήματος των Ελληνοκυπρίων

Ο ελληνικός εθνικισμός στην Κύπρο πέρασε από διάφορα στάδια ανάπτυξης. Το αίτημα της ένωσης δεν υπήρχε από πάντα ούτε ήταν ζήτημα στο οποίο εμπλέκονταν μαζικά οι Ελληνοκύπριοι. Γεγονός είναι όμως ότι το εθνικό ζήτημα ήταν ένα ζήτημα που είχε μεγάλη συναισθηματική απήχηση και η ένωση, ως αίτημα, αποτέλεσε τον ιδεολογικό πυρήνα, γύρω από τον οποίο περιστράφηκε η πολιτική ζωή της Κύπρου.

Η προσέγγιση που θα ακολουθήσουμε, αφορά την περιγραφή της συμμετοχικής διαδικασίας του πληθυσμού και τη συγκρότησή του σε ένα οργανωμένο σύνολο ατόμων με βάση τον κοινό σκοπό, δηλαδή την ένωση με την Ελλάδα. Έχοντας σαν οδηγό το θεωρητικό σχήμα του Hroch που προαναφέραμε (θεωρητικό πλαίσιο 1), θα περιγράψουμε το εθνικό κίνημα, ως διερχόμενο τρεις φάσεις, από τις απαρχές του έως την ένταση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Το συγκεκριμένο θεωρητικό σχήμα αποτελεί αφετηρία για την ανάλυση της εξέλιξης του εθνικού κινήματος στην Κύπρο και την περιγραφή της πορείας ανάδυσης, ενδυνάμωσης και έξαρσης του εθνικισμού.

Συγκεκριμένα στις απαρχές της πρώτης φάσης, κατά την οποία πραγματοποιείται η διάδοση γλωσσικών και πολιτισμικών στοιχείων, στην Κύπρο, δόθηκε έμφαση στην κρατική υπόσταση που έλαβε το ελληνικό έθνος. Η υπαγωγή των Κυπρίων σ' αυτό θεωρήθηκε αυτονόητη λόγω της ιστορικής σχέσης και του κοινού παρελθόντος, των κοινών εθνικών χαρακτηριστικών και των γλωσσικών και πολιτισμικών δεσμών. Η παράδοση και η ιστορία του ελληνισμού διαδόθηκε μέσω του σχολικού συστήματος και της ελληνικής παιδείας¹. Η εκπαίδευση στην Κύπρο είχε χαρακτήρα φυλετικό που οφείλεται στην εθνοφυλετική ταξινόμηση του πληθυσμού η οποία ίσχυε επί Millet και παρείχε στην οθωμανική αυτοκρατορία την δυνατότητα ελέγχου διαφόρων ομάδων. Αυτή η ταξινόμηση δημιούργησε τη βάση

¹ Πολλά στοιχεία για το ρόλο της παιδείας στον καθορισμό της εθνικής ταυτότητας βρίσκουμε στα έργα των Hobsbawm, Έθνη., ό.π.σελ.131, Kedourie, Ο εθνικισμός, ο.π.,σελ,127, Νίκος Δεμερτζής, Ο λόγος του εθνικισμού, ό.π., σελ.69.

για να χρησιμοποιηθούν τα πολιτισμικά στοιχεία του ελληνικού έθνους, τα οποία ενσωματώθηκαν στην ελληνική ταυτότητα που διαμορφώθηκε στο πλαίσιο των οθωμανικών θεσμών. Η διαμόρφωση αυτή συνέχισε τη διαδρομή της και ενισχύθηκε από τον εθνικισμό κατά τη διάρκεια της βρετανικής αποικιοκρατίας. Η ιστορική συνείδηση διαπλάστηκε με την διδαχή και την ιστορική τεκμηρίωση της μοναδικότητας του έθνους. Βασική βέβαια πηγή για την ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας αποτέλεσε η ορθόδοξη εκκλησία, η οποία θεωρείται ταυτόσημη με την ελληνικότητα. Θεσμός που τροφοδοτούσε τον εθνικισμό και ηγεμόνευε ολοκληρωτικά μαζί με την αστική διανοήση και την αστική τάξη, για την οποία η έκφραση του εθνικισμού αποσκοπούσε στην εδραίωση του κοινωνικού και πολιτικού της κύρους.

Η δεύτερη φάση του εθνικού κινήματος, κατά την οποία αναπτύσσεται πολιτική προπαγάνδα και διατυπώνεται το εθνικό αίτημα, συμπίπτει με μια περίοδο, από το τέλος του 19^{ου} αιώνα έως το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, κατά την οποία ο εθνικισμός ταυτίζεται με τα συμφέροντα της αστικής τάξης, χωρίς να βρίσκει απήχηση στα λαϊκά στρώματα, με αποτέλεσμα η αντιαποικιοκρατική πολιτική να μην εκφράζεται ενιαία και μαζικά.

Όλα άλλαξαν με την έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ο οποίος σηματοδότησε την απαρχή της τρίτης φάσης του εθνικού κινήματος. Στη μελέτη μας θα μας απασχολήσει αυτή η τρίτη φάση του εθνικού κινήματος, η οποία ορίζει και την έναρξη της χρονολογίας της μελέτης δηλαδή το 1945.

Όσο αφορά στη διαδικασία της λεγόμενης *πρώτης φάσης* θα λέγαμε ότι το σμίλευμα της εθνοπολιτισμικής ταυτότητας και η διάδοση των γλωσσικών και πολιτισμικών ιδιαιτεροτήτων στην Κύπρο έχει μακρά ιστορία και δεν μπορεί να περιοριστεί σε μια μόνο φάση του εθνικού κινήματος, αλλά προελαύνει δυναμικά σε όλες τις φάσεις και σε βάθος χρόνου και το θαυμαστό είναι, ότι είναι κυρίαρχη και στην τρίτη φάση, αυτή του μαζικού εθνικού κινήματος. Συγκεκριμένα στις απαρχές της φάσης Α στην Κύπρο, δόθηκε έμφαση στην κρατική υπόσταση που έλαβε το ελληνικό έθνος. Η υπαγωγή των Κυπρίων σ' αυτό, θεωρήθηκε αυτονόητη, λόγω της ιστορικής σχέσης και του κοινού παρελθόντος, των κοινών εθνικών

χαρακτηριστικών και των γλωσσικών και πολιτισμικών δεσμών. Κυρίως η γλωσσική τυποποίηση και το εκπαιδευτικό σύστημα βοήθησαν στη συνειδητοποίηση της εθνικής ταυτότητας.

Η αναμφισβήτητη κυρίαρχη θέση της ελληνικής γλώσσας μέσα στους αιώνες, που ταυτίζεται με τον ελληνισμό, συνδέει τους Ελληνοκύπριους με την μεγάλη «φανταστική» κοινότητα του ελληνικού έθνους και τους ενώνει με τη Μητέρα Πατρίδα και τα εδάφη της. Η γλώσσα, είναι η «*ψυχή του έθνους*»², αποτελεί βασικό κριτήριο εθνικότητας και «*προσκαλεί σε ένωση*»³. Η παράδοση και η ιστορία του ελληνισμού διαδόθηκε μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος και της ελληνικής παιδείας. Τα σχολεία μετέδωσαν την γλώσσα, την ιστορία, τη λογοτεχνία και τα σύμβολα του έθνους, έγιναν υπέρμαχοι της εθνικής ιδέας και ενεργοποιώντας μνήμες και αξίες νομιμοποίησαν τις επαναστατικές κατευθύνσεις των μαθητών και τους παρακίνησαν σε θυσίες. Μέσα από γιορτές, παρελάσεις, σημαίες, φωτογραφίες ηρώων, μέσα από το προανάκρουσμα του εθνικού ύμνου συντηρούσαν την εθνική ταυτότητα και το όραμα της ελευθερίας και πρόβαλλαν την επίσημη ιδεολογία του εθνικού κράτους. Αυτά τα σύμβολα αποτέλεσαν τους οπτικούς, ηχητικούς και τελετουργικούς συμβολισμούς οι οποίοι «*ενδυνάμωσαν με το συμπυκνωμένο τους μήνυμα την ενότητα του έθνους, υπογραμμίζοντας την αίσθηση της ιστορικής του συνέχειας*»⁴.

Για τους Ελληνοκύπριους που χρησιμοποιούσαν στην καθημερινή τους ομιλία την κυπριακή διάλεκτο και το πολιτιστικό επίπεδο του λαού ήταν χαμηλό, η έντυπη, εθνική, λόγια ελληνική γλώσσα που καθιερώθηκε μέσω του εκπαιδευτικού συστήματος και αντικατέστησε την κυπριακή διάλεκτο, ήταν η γλώσσα του έθνους⁵. Στην υπεράσπιση και επιβολή της επίσημης πολιτιστικής γλώσσας συνεισέφερε και ο τύπος, που διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο ήδη από το τέλος του 19^{ου} αιώνα, όταν

² Eric Hobsbawm, *Έθνη...*, ό.π.,σελ.136.

³ Ernest Renan, «Τι είναι Έθνος;»,ό.π.,σελ.36.

⁴ Παντελής Λέκκας, *Το παιχνίδι...*, ό.π., σελ 151,152.Ο Γρηγόρης Γκιζέλης, *Το πολιτισμικό σύστημα και ο σημειωτικός χαρακτήρας του*, Αθήνα ,1980, σελ.46, θεωρεί ότι τα συστήματα σημείων – συμβόλων, από τα οποία αποτελείται ένα πολιτισμικό σύστημα, βάζουν σε τάξη τις πίστεις των μελών μιας κοινωνίας και τους βοηθούν να προσανατολίσουν τους εαυτούς τους διαμορφώνοντας στάσεις και αξίες.

⁵ Όταν μια γλώσσα περνά στον τύπο αποκτά μια νέα σταθερότητα που την κάνει να φαίνεται πιο 'διαρκής' και πιο 'αιώνια'.Eric Hobsbawm, *Έθνη...*, ό.π.σελ.91.

παρατηρείται πλειάδα εκδόσεων εφημερίδων, οι οποίες εξέφραζαν την εθνικιστική ιδεολογία⁶. Σε αυτό το σημείο, πρέπει να τονιστεί η τεράστια ιδεολογική και πολιτική σημασία της έντυπης γλώσσας, καθώς είναι αυτή που δημιουργεί αλληλεγγύη⁷. Ο τύπος χρησιμοποιείται όχι απλά για να εξιστορεί, αλλά για να αναλύει τα γεγονότα, να παρουσιάζει σημαντικές πτυχές τους και σημασίες τους. Ακόμη και λογοτεχνικά έντυπα εκπαιδευτικού χαρακτήρα, όπως η *Ελληνική Κύπρος*, πολιτικοποιήθηκαν στην πορεία του αντιαποικιακού αγώνα. Οι πολιτισμικές επιρροές στις οποίες εκτέθηκαν οι διανοούμενοι διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της εθνικιστικής ιδεολογίας. Η πολιτική μορφή του εθνικισμού τέθηκε σε εφαρμογή από διανοούμενους και πολιτικούς με ελληνική παιδεία. Σημαντικός ήταν ο ρόλος του Πανεπιστημίου Αθηνών αλλά και του ελληνικού κράτους με την αποστολή δασκάλων και σχολικών βιβλίων, στην ελληνική παιδεία της Κύπρου και στη διαμόρφωση της εθνικής ταυτότητας⁸. Η «μόρφωση», επίσημα αλλά και ανεπίσημα σχεδιασμένη, προετοίμασε το έδαφος για τη συμμετοχή τους στην πολιτική ζωή του τόπου.

Ασφαλώς και ο ελληνικός εθνικισμός στην Κύπρο δεν είναι επίκτητος, συνδέεται με τον αλυτρωτισμό του ελληνικού κράτους και τις κινητοποιήσεις εμπορούμενες από την Μεγάλη Ιδέα. Η εθνική επικράτεια χρησιμοποιήθηκε σαν εφελκυστήρας για την εφαρμογή της Μεγάλης Ιδέας, από φόβο μήπως χαθούν τα εδαφικά κεκτημένα, αλλά και για να τεθούν σαφή όρια του ελληνικού έθνους και να συμπεριληφθούν οι περιοχές που δεν ανήκαν στον εθνικό κορμό, όπως η Κύπρος⁹. Οι Κύπριοι θεωρούνταν αντικείμενα διεκδίκησης σαν Έλληνες, εξαιτίας της κοινής γλώσσας και

⁶ Ανδρέας Σοφοκλέους, *Οι πρώτες κυπριακές εφημερίδες και τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ελλήνων της Κύπρου*, Λευκωσία, 1994, σελ.23.

⁷ Ernest Gellner, *Έθνη...*, ό.π., σελ.223, «είναι τα ίδια τα μέσα ...που γεννούν αυτόματα την κεντρική ιδέα του εθνικισμού».

⁸ «Το ελληνικό κράτος αποτέλεσε εθνικό κέντρο και φορέα συγκρότησης της εθνικής κοινότητας των έξω Ελλήνων» Σία Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία, 19^{ος} αι. -1919. Οι ελληνορθόδοξες Κοινότητες. Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, Αθήνα, 1998, σελ. 35 και Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια», στο Θάνος Βερέμης, *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, 1999, σελ.78.

⁹ «Η καλλιέργεια της εθνικής ταυτότητας αποτέλεσε τμήμα της εσωτερικής διακυβέρνησης και της εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας και είχε δύο διαστάσεις. Η μια ήταν εσωτερική και περιελάμβανε στάδια και πρωτοβουλίες που συνέτειναν στην καλλιέργεια της εθνικής συνοχής μέσα στο ανεξάρτητο βασίλειο της Ελλάδας. Η άλλη ήταν εξωτερική και αφορούσε τον προσανατολισμό του ελληνικού κράτους προς τα εδάφη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας όπου ζούσαν ελληνικοί πληθυσμοί.» Πασχάλης Κιτρομηλίδης, «Νοερές κοινότητες, ό.π., σελ.74

θηρσκειάς και με μια ιστορικά αδιάσπαστη συνέχεια εθνικής ύπαρξης από την αρχαιότητα.

Πριν την έλευση των Βρετανών, σημειώθηκαν κάποιες εξεγέρσεις και διαμαρτυρίες, οι οποίες οφείλονταν στην οθωμανική καταπίεση και σε οικονομική δυσαρέσκεια. Η μύηση Ελληνοκυπρίων στη Φιλική Εταιρεία και τα αντίποινα των Οθωμανών το 1821 δεν εμπόδισαν την εξέγερση του 1833, στην οποία ήταν αρχηγός ο Νικόλαος Θησέας, έμπορος και παλαίμαχος της επανάστασης του 1821. Η εξέγερση που εξαπλώθηκε σε αρκετές πόλεις της Κύπρου και στην οποία συμμετείχαν και αγρότες, καταδικάστηκε από την εκκλησία, αλλά απέδειξε τη δύναμη του εθνικισμού να συνασπίζει ελίτ και αγρότες¹⁰, συμμαχία η οποία επετεύχθη κατά τη δεκαετία του 1950.

Το 1878 μετά από μυστικές διαπραγματεύσεις η Βρετανία και η Υψηλή Πύλη προσυπέγραψαν τη Συνθήκη Αμυντικής Συμμαχίας σύμφωνα με την οποία η Οθωμανική Αυτοκρατορία παραχωρούσε την Κύπρο στην Βρετανία. Η προσδοκία της ένωσης φαίνεται ότι εκφράστηκε από τον Αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο κατά την προσφώνηση προς τον πρώτο Βρετανό ύπατο αρμοστή το 1878, αν και πρόσφατες έρευνες αμφισβητούν το ακριβές περιεχόμενο και τον τόπο αυτής της πρώτης ενωτικής διακήρυξης¹¹. Δεν παύει όμως σαν αίτημα να αποτελεί τον άξονα γύρω από τον οποίο περιστράφηκε η πολιτική ζωή της Κύπρου και οι εθνικές δράσεις. Στην εκδοχή της προσφώνησης που παρουσιάζει ο Hill¹² εμφανίζεται η ελπίδα πως η μεγάλη φιλελεύθερη δύναμη θα επαναλάβει και στην Κύπρο, όπως έκανε με τις Ιονίους νήσους, την ένωση με την Ελλάδα, ελπίδα η οποία αποτέλεσε μέρος της συλλογικής συνείδησης. Το παράδειγμα των Ιονίων αντικαταστάθηκε, ή και εναλλασσόταν, ανάλογα με την χρονική περίοδο ή την μετριοπάθεια της πολιτικής, με το κρητικό παράδειγμα και την εμφάνιση μαχητικών εκδηλώσεων ειδικά κατά την μεταπολεμική περίοδο που εξετάζουμε. Μέχρι το 1931 η τακτική της βρετανικής

¹⁰ Rolandos Katsiaounis, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, Λευκωσία, 1996, σελ. 19, 20.

¹¹ Rolandos Katsiaounis, *Labour, Society and Politics ...ό.π.* σελ.26,27

¹² Sir George Hill, *A History of Cyprus*, volume IV, Κέμπριτζ, 1952,σελ.297

κυβέρνησης να χρησιμοποιεί «*πότε ήπια μέτρα και πότε τυραννικά*» αναμενόταν να οδηγήσει τελικά στην απελευθέρωση και την ένωση¹³.

Βασική πηγή για την ενδυνάμωση της εθνικής ταυτότητας αποτέλεσε η ορθόδοξη εκκλησία, η οποία θεωρείται ταυτόσημη με την ελληνικότητα, θεματοφύλακας της ελληνικής ταυτότητας και του πολιτισμού. Θεσμός που τροφοδοτούσε τον εθνικισμό και ηγεμόνευε ολοκληρωτικά μαζί με την αστική διανόηση και την αστική τάξη, για την οποία η έκφραση του εθνικισμού αποσκοπούσε στην εδραίωση του κοινωνικού και πολιτικού της κύρους. Οι απαρχές του εθνικισμού ορίζονται με την ύπαρξη των Millet (εθνοθρησκευτικών μη μουσουλμανικών συνόλων), θεσμού που νομιμοποιεί την εξουσία της Εκκλησίας της Κύπρου σαν φορέα του Ελληνορθόδοξου γένους. Η εξουσία της Εκκλησίας νομιμοποιεί την πολιτική και εθνική ύπαρξη των Ελληνοκυπρίων, έτσι ώστε τα πρώην προνόμια (Millet) γίνονται πολιτικά και εθνικά δικαιώματα¹⁴. Ο Εκκλησιαστικός αρχηγός στην Κύπρο καθίσταται ο Εθνάρχης και η Εθναρχία αποτελεί το μοναδικό φορέα και ρυθμιστή, που ενισχύει την εθνική ενότητα, μέσα από την οποία αναπαράγεται και διασφαλίζεται η αξία του εθνικισμού.

Παρόλο που και προς τους νέους κυρίαρχους η εκκλησία εξέφρασε τη νομιμοφροσύνη της, βρέθηκε να χάνει τα πολιτικά και οικονομικά προνόμια της σαν αποτέλεσμα του βρετανικού ελέγχου στη δύναμη του κλήρου¹⁵ και να ασκεί κριτική στη βρετανική διοίκηση. Η ισχυρή πολιτική της θέση θεμελιώθηκε ιδεολογικά μέσα από τον αυτονόητο εθναρχικό ρόλο του αρχιεπισκόπου και σταδιακά μέσα από τη συμμετοχή μητροπολιτών στο Νομοθετικό Συμβούλιο. Κυρίως όμως, όπως υποστηρίζει η Σία Αναγνωστοπούλου η πολιτικοποίηση της διάκρισης χριστιανών-μουσουλμάνων στο σύστημα εκπροσώπησης στο Νομοθετικό Συμβούλιο νομιμοποιεί την εξουσία της εκκλησίας, γιατί «*εφόσον κατορθώσει να ελέγξει την πολιτικοποίηση του χριστιανικού συνόλου, κατορθώνει να αναγνωρίζεται από τη χριστιανική κοινότητα ως η νομιμοποιημένη, πολιτικά*

¹³ Φωνή της Κύπρου, 4 Ιανουαρίου 1930.

¹⁴ Στέφανος Παπαγεωργίου, *Η πρώτη περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο 1878-1914 Πολιτικός εκσυγχρονισμός και κοινωνικές αδράνειες*, Αθήνα 1996, σελ.246-250

¹⁵ Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Λευκωσία, 1979, σελ.60.

(δηλαδή εθνικά), εξουσία της»¹⁶. Η νομιμοποίηση της εξουσίας της εκκλησίας συντηρήθηκε κατά τη διάρκεια της αποικιοκρατίας γιατί αποτελούσε κανόνα ζωής, που ρύθμιζε όλες τις κοινωνικές δραστηριότητες, αλλά και τις σχέσεις με την βρετανική κυβέρνηση με αποτέλεσμα να διεκδικεί το μονοπώλιο της κυριαρχίας. Αυτή η «υπέρβαση» των καθηκόντων της εκκλησίας ήταν που «εξόργιζε» τους Βρετανούς, κυρίως κατά την δεκαετία του 1950¹⁷.

Η *δεύτερη* φάση του εθνικού κινήματος, κατά την οποία διατυπώνεται το εθνικό αίτημα, οριοθετείται από τη βρετανική κατάκτηση. Η ένωση, δηλαδή η προσάρτηση της Κύπρου στο ελληνικό κράτος, ήταν το κυρίαρχο πολιτικό αίτημα καθ' όλη τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας. Ενδεικτική των εθνικών προσδοκιών ήταν η έκδοση της εφημερίδας *Ένωσις* το 1885 και η ίδρυση του «Αναγνωστηρίου Ένωσις» το 1900 από τον Νικόλαο Καταλάνο Έλληνα καθηγητή στο Παγκύπριο Γυμνάσιο¹⁸. Ανάμεσα στις λέσχες και τα σωματεία που ιδρύθηκαν εκείνη την εποχή, κατά την οποία αναδύθηκε η αστική τάξη και προέβαλλε πολιτικά και εθνικά θέματα, ήταν η «Αγάπη του λαού», η οποία καθιέρωσε εορτασμό της 25^{ης} Μαρτίου¹⁹.

Κατά τη *δεύτερη* φάση του κινήματος, πολιτική προπαγάνδα αναπτύχθηκε από ένα σώμα κληρικών αλλά και αστών υπέρμαχων της εθνικής ιδέας, οι οποίοι ταυτόχρονα αντιπροσώπευαν ίδια συμφέροντα και προσπαθούσαν να προσεταιριστούν όσο το δυνατόν περισσότερους από το εθνικό σώμα, κυρίως για να εκλεγούν στο Νομοθετικό Συμβούλιο. Το Νομοθετικό Συμβούλιο αποτέλεσε κοινοβουλευτικό θεσμό γύρω από τον οποίο συγκροτήθηκε η πολιτική, κοινωνική και ιδεολογική ζωή της Κύπρου. Σε αυτό συμμετείχαν οι εκλεγμένοι εκπρόσωποι του πληθυσμού στην πλειοψηφία τους Έλληνοκύπριοι, αφού η ρύθμιση προέβλεπε εννέα μέλη να είναι «μη μωαμεθανοί» και τρεις «μωαμεθανοί». Στην ουσία όμως ποτέ δεν πλειοψήφησαν γιατί από τα δεκαοκτώ μέλη του σώματος έξι (βρετανικά) μέλη διορίζονταν από τον ύπατο αρμοστή, με αποτέλεσμα ο συνδυασμός των έξι

¹⁶ Σία Αναγνωστοπούλου, «Η Εκκλησία της Κύπρου και ο Εθναρχικός της ρόλος: 1878-1960» π. Σύγχρονα Θέματα 68-70, σελ.201

¹⁷ Σχόλιο των *Times*, Έθνος, 30 Μαΐου 1952

¹⁸ Rolandos Katsiaounis, ό.π.σελ.223.

¹⁹ Rolandos Katsiaounis, ό.π. σελ.165

βρετανικών ψήφων με τις τρεις τουρκικές να υπερνικά τις ελληνικές²⁰. Τα νομοθετικό Συμβούλιο κατέληξε να θεωρείται ως «πλατωνικό»²¹. Οι εκλογές ήταν υπόθεση μόνο της αστικής τάξης και ένας αγώνας μεταξύ των επιφανών για επικράτηση ενώ οι εφημερίδες, οι λέσχες και τα σωματεία έπαιξαν πολιτικό ρόλο στους εκλογικούς ανταγωνισμούς²². Μέχρι τις αρχές του 20ου αιώνα μπορούμε να μιλάμε για εθνικισμό της αστικής τάξης και αντικυβερνητικά αισθήματα των αγροτών τα οποία εκφράζονταν με οικονομικά αιτήματα, ενώ αν κυριαρχεί κάποιο πολιτικό αίτημα αυτό είναι ευρύτερες εξουσίες για το Νομοθετικό σώμα²³. Και βέβαια τα λαϊκά στρώματα έμεναν «εξοστρακισμένα» από τις δομές εξουσίας και τα κέντρα λήψης αποφάσεων, ενώ τα δημόσια αξιώματα προοριζόνταν για εκπροσώπους της αστικής τάξης²⁴.

Παρά την καταπολέμηση της δημόσιας διαφθοράς σε όλους τους τομείς της διοίκησης, τον έλεγχο στο διορισμό στις δημόσιες υπηρεσίες και τον έλεγχο στην κατανομή των δημοσίων χρημάτων οι πελατειακές σχέσεις παρέμειναν σε ισχύ, καθώς ένας μικρός αριθμός οικογενειών, είτε ήλεγχε τις εκλογές αρχιερέων και εκπροσώπων στο Νομοθετικό Συμβούλιο, είτε επιδιδόταν στο δανεισμό χρημάτων αυξάνοντας την επιρροή του στο λαό²⁵. Επιπρόσθετα η αύξηση της επιρροής αυτής της ανώτερης τάξης οφειλόταν στην κατευθυντήρια γραμμή που χάρασσε, αφού αποτελούσε ταυτόχρονα την ηγεσία σε εθνικά, εκπαιδευτικά και εκκλησιαστικά θέματα. Στην πλειοψηφία τους, τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου ήταν έμποροι, δικηγόροι, μεγαλοκτηματίες, δανειστές²⁶, είτε ασκούσαν ταυτόχρονα

²⁰ Για μια λεπτομερέστερη εξέταση του Συντάγματος βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960. Η Συνταγματική πτυχή*. Αθήνα, 1998, σελ. 45-47

²¹ ΙΑΥΕ: 1945, Φάκελος 55, 3^{ος} υποφάκελος «Το Ζήτημα της Κύπρου» υπόμνημα του Αλέξη Κύρου 20 Μαρτίου 1945

²² Για μια λεπτομερή αναφορά βλ. Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου. Πολιτευτές, Κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960*, Αθήνα 2012, σελ. 115

²³ Rolandos Katsiaounis, ό.π., σελ. 187.

²⁴ Ρολάνδος Κατσιαούνης, «Εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις πρώτες βουλευτικές εκλογές της Αγγλοκρατίας το 1883», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, ΧΧ, Λευκωσία 1994, σελ. 327.

²⁵ Βλέπε γενικά Hubert Faustmann, «Οι πελατειακές σχέσεις στην Ελληνοκυπριακή κοινότητα κατά τη διάρκεια της βρετανικής αποικιοκρατίας», στο Ανδρέας Στεργίου- Heinz Richter επιμ., *Το κυπριακό με το βλέμμα των ξένων*, 2006, σελ. 177-191.

²⁶ «Τα συμφέροντα των αγροτών αντιπροσωπεύονταν από ανθρώπους που τους εκμεταλλεύονταν» αφηγείται ο Ronald Storrs κυβερνήτης της Κύπρου από το 1926 έως το 1931. «Στο Νομοθετικό βρήκα οκτώ δικηγόρους, τρεις από τους οποίους ήταν δανειστές χρημάτων, έναν γαιοκτήμονα ο οποίος ήταν και δανειστής χρημάτων, έναν μητροπολίτη, έναν έμπορο και έναν γεωργό.» Ronald Storrs, *Orientations*, Μεγάλη Βρετανία, 1943, σελ. 473

ποικίλες δραστηριότητες και είχαν συγγένεια μεταξύ τους, ενώ επανεκλέγονταν για τρεις ή τέσσερις θητείες²⁷. Όπως αναφέρει ο Φίλιος Ζαννέτος, στο Νομοθετικό Συμβούλιο «Οι Κύπριοι μωαμεθανοί και μη μωαμεθανοί ενδιαφέροντο επ' ελάχιστον υπέρ του Συντάγματος.... Όλοι κλέφτες, είπε γέρων Κύπριος χωρικός, ότε ήκουσε τα ονόματα των υποψηφίων κατά την πρώτην εκλογήν και χωρίς να ασκήση το δικαίωμα της ψήφου επέστρεψεν εις τον αγρόν του»²⁸.

Κατά τη δεκαετία του 1890, η αστική τάξη ενισχύθηκε από γιατρούς, δικηγόρους και αποφοίτους του Πανεπιστημίου Αθηνών, με αποτέλεσμα μέσα σε κλίμα πολιτικών και κοινωνικών ζυμώσεων, την ανάπτυξη του εθνικισμού. Αυτήν την εποχή εμφανίζεται μια νέα, «εθνική», αδιάλλακτη πολιτική που αντιδιαστέλλεται στην παλιά συντηρητική τάξη γύρω από τον αρχιεπίσκοπο Σωφρόνιο, η οποία ακολουθούσε μια πιο μετριοπαθή τακτική²⁹. Η ελευθερία της εκδήλωσης των εθνικών συναισθημάτων και η ανάπτυξη πολιτικών δραστηριοτήτων, αλλά κυρίως η οικονομική δυσарέσκεια αύξησαν τις κινητοποιήσεις για Ένωση. Χαρακτηριστική ήταν η έκφραση του πόθου της εθνικής αποκατάστασης και της ένωσης σε υπόμνημα του 1895 προς τον υπουργό αποικιών Chamberlain³⁰. Αυτή η επίσημη έκφραση του ενωτικού αιτήματος έγινε ύστερα από ανακοίνωση του υπουργού οικονομικών της Βρετανίας, ότι σε περίπτωση που η Βρετανία εγκατέλειπε την Κύπρο θα την επέστρεφε στην Τουρκία³¹. Του υπομνήματος είχαν προηγηθεί συλλαλητήρια διαμαρτυρίας σε όλες τις πόλεις της Κύπρου, με επικεφαλής αρχιερείς και βουλευτές.

²⁷ Hubert Faustmann, ό.π., σελ.189,190.

²⁸ Απόσπασμα ιστορικής ανασκόπησης της αγγλικής διοίκησης στην Κύπρο, που δημοσιεύτηκε στην *Επιθεώρηση του Εδιμβούργου* το 1891 και παρατίθεται από το Φίλιο Ζαννέτο, *Ιστορία της νήσου Κύπρου από της Αγγλικής Κατοχής μέχρι σήμερα*, τόμος Β, σελ.682

²⁹ Το 1889 ο Σωφρόνιος ηγήθηκε πρεσβείας στο Λονδίνο, η οποία εξέφρασε τις εθνικές προσδοκίες, τη δυσарέσκεια για την αποικιακή διακυβέρνηση και τη φορολογία. Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου.ό.π.,σελ.104*

³⁰ Φίλιου Ζαννέτου, *Ιστορία της νήσου Κύπρου από της Αγγλικής Κατοχής μέχρι σήμερα*, τόμος Γ, σελ.853.

³¹ Χάιντς Ρίχτερ, *Η Ιστορία της Κύπρου*, τόμος 1^{ος} (1878-1949), Αθήνα, 2007,σελ. 115. Υπήρξαν διαδηλώσεις με ελληνικές σημαίες στη Λευκωσία και τη Λεμεσό. Ο αριθμός των διαδηλωτών κυρίως νέων, ιδιαίτερα στη Λευκωσία ήταν πολύ μεγάλος, πέντε με έξι χιλιάδες. Βλ. Rolandos Katsiaounis, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, Λευκωσία, 1996, σελ.209.

Οι Ελληνοκύπριοι εξέφραζαν την εθνική τους ταυτότητα και την αφοσίωσή τους προς το εθνικό κέντρο με κάθε τρόπο. Όταν ξέσπασε η κρητική επανάσταση το 1896, κάποιοι εθελοντές έφυγαν μυστικά για την Κρήτη, ενώ κατά τον ελληνοτουρκικό πόλεμο το 1897 το ρεύμα του εθελοντισμού ήταν μεγαλύτερο³².

Ο νέος αιώνας ξεκίνησε με αποφάσεις του Νομοθετικού Συμβουλίου, υποβολές αιτημάτων και υπομνημάτων με τα οποία οι Ελληνοκύπριοι κληρικοί και λαϊκοί εξέφραζαν τα εθνικά αισθήματα και το αίτημα της ένωσης. Το 1907, η επίσκεψη του Churchill κατέστη ευκαιρία για διαδηλώσεις, υπομνήματα και προβολή πολιτικών αιτημάτων. Το βασικό αίτημα της ένωσης παραλληλιζόταν με τη γενναϊόδωρη στάση των Βρετανών προς τα Ιόνια και συμπληρωνόταν από το αίτημα για αύξηση των μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου³³. Το 1912, η ομαδική παραίτηση των Ελλήνων μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου που ζητούσαν πλειοψηφία στο Νομοθετικό και οι διαδηλώσεις που ακολούθησαν, κορυφώθηκαν σε μια κρίση που παρόμοιά της δεν εκδηλώθηκε παρά μόνο κατά το τέλος της βρετανικής κυριαρχίας, ανάμεσα στους Ελληνοκυπρίους και τους Τουρκοκυπρίους, με αποτέλεσμα πέντε νεκρούς και δεκαεπτά σοβαρά τραυματισμένους³⁴.

Ενώ είχε ξεσπάσει ο πρώτος Βαλκανικός Πόλεμος³⁵, τον Αύγουστο του 1912, επιτροπή μετέβη στο Λονδίνο με προτάσεις για ένωση και αύξηση του αριθμού των Ελλήνων εκπροσώπων του Νομοθετικού Συμβουλίου, προς τον Υπουργό Αποικιών Lewis Harcourt³⁶. Τον ίδιο χρόνο ιδρύθηκε η «Κυπριακή Πολιτική Οργάνωσις», η κεντρική επιτροπή της οποίας απαρτιζόταν από τον Αρχιεπίσκοπο, τους μητροπολίτες, τον Ηγούμενο Κύκκου και τα εννέα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, με σκοπό την προώθηση της εθνικής υπόθεσης³⁷. Ήταν χαρακτηριστικό επομένως της περιόδου, ότι ο εθνικισμός εκφραζόταν από την εκκλησιαστική

³² Βλ.σχ. Πέτρος Παπαπολυβίου, *Φαεινόν Σημείον Ατυχούς Πολέμου: η συμμετοχή της Κύπρου στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897*, Λευκωσία 2002.

³³ Robert Holland-Diana Markides, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες. Αγώνες εξουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο, 1850-1960*, Αθήνα, 2007, σελ.316, 317.

³⁴ Robert Holland-Diana Markides, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες*.ό.π. σελ.320,321

³⁵ Για την μελέτη του κυπριακού εθελοντισμού βλ. Παπαπολυβίου Πέτρος, *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι: συμβολή στην ιστορία του κυπριακού εθελοντισμού*, Λευκωσία, 1997.

³⁶ Χάιντς Ρίχτερ, *Η Ιστορία της Κύπρου*, ό.π.,σελ. 119.

³⁷ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική 1946-1948, με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Λευκωσία, 2008,σελ.22.

ηγεσία και την κρατούσα τάξη με ψηφίσματα, υπομνήματα, αποστολές πρεσβειών, ενώ τα συλλαλητήρια λάμβαναν χώρα στις πόλεις.

Η προσφορά της Κύπρου στην Ελλάδα από την Βρετανία το 1915, με αντάλλαγμα την είσοδό της στον πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων και η απόρριψη της αντιμετώπιστηκε από την κυπριακή ηγεσία με μια «*συγκεχυμένη και παθητική στάση*», η οποία αντικατοπτρίζει την επίδραση του εθνικού διχασμού που είχε μεταφερθεί στην Κύπρο³⁸.

Με το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, η προοπτική της προώθησης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι το 1919, από τους ίδιους τους Ελληνοκυπρίους είχε σαν αποτέλεσμα την πιο φιλόδοξη εκστρατεία από την αρχή της βρετανικής κυριαρχίας. Η αντιπροσωπεία η οποία αποτελούνταν από τον αρχιεπίσκοπο Κύριλλο Γ΄ και τα εκλεγμένα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου, ακολούθησε τη συμβουλή του Βενιζέλου για προώθηση του ζητήματος διπλωματικά, συνάντησε τον Υπουργό Αποικιών Lord Milner, ο οποίος έδειξε να υπολήπτεται του πόθου των Ελληνοκυπρίων για ένωση με την Ελλάδα, έκανε γνωστό το θέμα της ένωσης με φυλλάδια και άρθρα στον τύπο, αλλά τελικά δεν κατάφερε να συναντήσει τον πρωθυπουργό Lloyd George, ο οποίος φαίνεται να είπε ότι θα παραχωρήσει την Κύπρο στην Ελλάδα³⁹.

Παρά την απογοήτευση, οι ελπίδες που δημιουργήθηκαν με την επιτυχημένη πολιτική του Βενιζέλου, οδήγησαν στην ίδρυση της «Πολιτικής Οργανώσεως Κύπρου» το 1921⁴⁰, τακτική της οποίας ήταν η άρνηση συνεργασίας με την βρετανική κυβέρνηση. Μετά τις ταραχές και συγκρούσεις με την αστυνομία κατά τους εορτασμούς της εκατοστής επετείου της επανάστασης του 1821, το υπόμνημα προς τον νέο Υπουργό Αποικιών Winston Churchill ζητούσε την αναγνώριση των

³⁸ Η διαμάχη ανάμεσα σε βενιζελικούς και φιλοβασιλικούς μπορεί να κλόνισε παλιές συμμαχίες αλλά δεν είχε τη διαιρετική δομή της Ελλάδας. Βλ.σχ. Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Εκλογική Ιστορία...ό.π.*,σελ.198-200

³⁹ Για μια λεπτομερή αναφορά βλ. Georghallides G.S., *A Political and Administrative History...ό.π.*,σελ. 108-131 και Χάιντς Ρίχτερ, *Η Ιστορία της Κύπρου*, τόμος πρώτος(1878-1949), Αθήνα, 2007,σελ.. 207-222.

⁴⁰ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική ..ό.π.*,σελ.22.

εθνικών δικαίων και τη διενέργεια δημοψηφίσματος⁴¹. Ένα «ανεπίσημο» δημοψήφισμα, όπως το αποκαλεί ο ιστορικός Γεωργαλλίδης έλαβε χώρα τότε στην Κύπρο, αλλά όχι από το σύνολο του πληθυσμού όπως το 1950. Είχε οργανωθεί από την «Κεντρική Επιτροπή Εθνικού Αγώνα» και αποτελείτο από πεντακόσιες διακηρύξεις υπογεγραμμένες από τον παπά, τον δάσκαλο και τα μέλη των κοινοτικών και σχολικών επιτροπών κάθε χωριού⁴².

Συμπεραίνουμε ότι ο εθνικισμός της περιόδου του μεσοπολέμου ταυτίζεται με τα συμφέροντα της αστικής τάξης, χωρίς ευρεία απήχηση στα λαϊκά στρώματα, με αποτέλεσμα η αντιαποικιοκρατική πολιτική να μην εκφράζεται ενιαία και μαζικά. Οι αγρότες, οι οποίοι αποτελούσαν σχεδόν το 80% του πληθυσμού, στην πλειοψηφία τους παρέμεναν έρμαια της εκμετάλλευσης και της τοκογλυφίας. Το 1924 και το 1925 οργανώθηκαν Αγροτικά Συνέδρια στο Λευκόνοικο με τη συμμετοχή και των Τουρκοκυπρίων, αλλά ήταν μεμονωμένες περιπτώσεις με πρωτοβουλία του Κυριάκου Ρωσσίδη, ο οποίος αμφισβήτησε την καθεστηκυία αστική τάξη και έδωσε έμφαση στα προβλήματα των αγροτών⁴³. Η οικονομική κρίση, που έπληξε κυρίως τους μικροκαλλιεργητές, οδήγησε σε αστικοποίηση και στην προλεταριοποίηση των αγροτών. Τα συμφέροντα της εργατικής τάξης αντιπροσωπεύθηκαν μόνο μετά τη δημιουργία του ΚΚΚ το 1926 και την ίδρυση των πρώτων συντεχνιών, οπότε τα λαϊκά στρώματα άρχισαν να αποκτούν πολιτική συνείδηση. Τη δεκαετία του 1920, πραγματοποιήθηκαν εργατικοί αγώνες και απεργίες σποραδικά, που απευθύνονταν προς τους εργοδότες, αλλά και τη βρετανική διοίκηση από την οποία ζητούσαν την εισαγωγή εργατικής νομοθεσίας⁴⁴.

Το 1930, η ίδρυση της Εθνικής Οργάνωσης μετά την αποτυχημένη προσπάθεια της αποστολής της πρεσβείας στο Λονδίνο το 1929, συνοδεύτηκε από την ίδρυση οργανώσεων νεολαίας και περιοδείες σε πόλεις και χωριά για την ενδυνάμωση του εθνικού φρονήματος κινήσεις που ενίσχυσαν τον εθνικισμό⁴⁵. Ενθαρρύνθηκε ο

⁴¹ Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia, 1979,σελ.174.

⁴² Georghallides G.S., *A Political and Administrative* ό.π.,σελ.195.

⁴³ Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου*. ό.π.,σελ.241 και 246

⁴⁴ Σωτηρούλα Μουστακά, *Το Εργατικό Κίνημα στην Κύπρο την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1878-1955*, Αθήνα 2010, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, σελ.127

⁴⁵ G.S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs: The causes of the 1931 crisis*, Nicosia, 1985, σελ. 354-355

θεσμός των προσκόπων και δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα στον εορτασμό της 25ης Μαρτίου, ο οποίος έγινε ευκαιρία για ένα δεύτερο δημοψήφισμα που υπογράφηκε και πάλι από ιερείς, τις εκκλησιαστικές και τις χωρητικές επιτροπές⁴⁶, αλλά και ευκαιρία για μια μαζική εκδήλωση στη Λευκωσία δεκαπέντε με είκοσι χιλιάδων ατόμων⁴⁷.

Η δεύτερη φάση του εθνικού κινήματος γνώρισε μια δυνατή στιγμή μεγάλης, αλλά ασυντόνιστης πολιτικά μαζικότητας, κατά την εξέγερση του 1931⁴⁸. Οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά αιτήματα εκφράστηκαν τότε, σε συνδυασμό με μια πολιτική αντιπαράθεση στους εθνικιστικούς κύκλους της εκκλησίας για το συντονισμό του ανταποικιοκρατικού αγώνα και τον έλεγχο της πολιτικής ζωής της Κύπρου⁴⁹. Στις αρχές του 1930, η ηγεσία διασπάται σε εθνικιστές ενωτικούς, γύρω από τον μητροπολίτη Κυρήνειας και μετριοπαθείς, γύρω από τον μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημο⁵⁰, ο οποίος συνέδεσε το ενωτικό κίνημα με κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα. Η ύπαρξη αντίπαλων ρευμάτων οδήγησε όχι μόνο στην παραγωγή αντίρροπων λόγων, αλλά και στη σύσταση μυστικής ριζοσπαστικής ένωσης της ΕΡΕΚ από τους αδιάλλακτους ενωτικούς της μητρόπολης Κυρήνειας. Η επιβολή πρόσθετης φορολογίας με Βασιλικό Διάταγμα εν Συμβουλίω, ύστερα από την αρνητική ψήφο του Τουρκοκύπριου Necati Ozkan⁵¹, ψήφο στην οποία πάντα βασιζόταν η κυβέρνηση για την ψήφιση νομοσχεδίων, πυροδότησε τις εξελίξεις. Η ψήφιση νόμων που βάρυναν οικονομικά το λαό και η παραίτηση του Νικόδημου από το Νομοθετικό Συμβούλιο, σε μια προσπάθεια να ηγηθεί της διαμαρτυρίας προλαμβάνοντας τους ριζοσπαστικούς, οδήγησαν σε μαζικές διαδηλώσεις σε πολλές πόλεις της Κύπρου.

Στη Λευκωσία, μια αυθόρμητη μάζα καταπιεσμένων και δυσανεσχημένων Ελληνοκυπρίων, «που δεν είχε συνειδητοποιήσει πόσο βίαια αντιδρούσε», όπως

⁴⁶ Φωνή της Κύπρου, 29 Μαρτίου 1930, τίτλος «Πανηγυρικών Δημοψήφισμα»

⁴⁷ G.S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs*. ό.π.,σελ.357

⁴⁸ Για μια ανάλυση των Οκτωβριανών βλ. Χάιντς Ρίχτερ, *Η Ιστορία της Κύπρου*, ό.π.,σελ. 473-485.

⁴⁹ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική* ό.π.σελ.34-38.

⁵⁰ Ως υποψήφιος στις εκλογές του 1925 ο Νικόδημος Μυλωνάς εξέδωσε σε βιβλιαράκι συγκεκριμένες προτάσεις που δεν περιοριζόταν σε συνθήματα και γενικολογίες. Βλ.σχ. Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου*. ό.π.,σελ.250

⁵¹ Σύμφωνα με τον Ronald Storrs ήταν ο 13^{ος} Έλληνας ο οποίος ανέτρεψε την ισορροπία στο Νομοθετικό Συμβούλιο Ronald Storrs, *Orientalism*, Λονδίνο, 1943, σελ. 502

περιγράφει ο τότε κυβερνήτης Ronald Storrs, ανάμεσα στους οποίους και πολλοί μαθητές⁵² κατευθύνθηκε προς το κυβερνείο το οποίο και πυρπόλησε. Το πλήθος, σύμφωνα με την *Φωνή της Κύπρου*, που υπολογιζόταν στις δέκα χιλιάδες άτομα πριν τα «θλιβερά γεγονότα» διαδήλωνε τους εθνικούς του πόθους⁵³. Εξαιτίας του μεγέθους των ταραχών, σε 389 από τα 598 ελληνοκυπριακά χωριά, επιστρατεύτηκαν ενισχύσεις. Η *Morning Post* αποφάνθηκε ότι το ενωτικό κίνημα υποκινούνταν από «φιλόδοξα» στοιχεία μεταξύ των διανοουμένων και οι *Times* ότι οι ταραχές ήταν αποτέλεσμα δημαγωγίας⁵⁴. Οι Βρετανοί, στην περίπτωση αυτή, λησμονούσαν ότι η παραβίαση συνταγματικών αρχών είχε επιφέρει στη δική τους χώρα τον αγγλικό εμφύλιο πόλεμο⁵⁵, όπως και κατά τον ίδιο τρόπο αργότερα, κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ξεχνούσαν το θεσπισμένο αιώνες πριν Habeas Corpus.

Την εξέγερση ακολούθησε η περίοδος της Παλμεροκρατίας⁵⁶ και οι καταπιεστικοί νόμοι του κυβερνήτη Palmer. Οι κυβερνήτες Storrs και Palmer, λέει χαρακτηριστικά ο συγγραφέας Percy Arnold, παρέμειναν ανάμεσα στους λίγους Βρετανούς μετά τον Disraeli, που έκαναν τα αδύνατα δυνατά να «αλυσοδέσουν» την Κύπρο στη Βρετανία, αλλά και να κάνουν τους Κύπριους, να θέλουν να ανήκουν στην Ελλάδα⁵⁷. Με τους ανελεύθερους νόμους που επέβαλλε ο Palmer, παρείχε στους Κύπριους ένα επίθετο με το οποίο μέμφονταν τους Άγγλους⁵⁸. Για να αποφευχθούν εθνικιστικές ταραχές και εκδηλώσεις, εξορίστηκαν οι υπεύθυνοι, λιτανείες, κωδωνοκρουσίες, συγκεντρώσεις, και ανάρτηση σημαιών θα επιτρέπονταν μόνο με την άδεια του κυβερνήτη, επιβλήθηκε λογοκρισία και περιοριστικά μέτρα στην παιδεία. Η κατάργηση του Νομοθετικού Συμβουλίου, καθώς και των πολιτικών

⁵² Ronald Storrs, *Orientations*, London, 1943, σελ.512

⁵³ *Φωνή της Κύπρου*, 31 Οκτωβρίου 1931

⁵⁴ *Φωνή της Κύπρου*, 31 Δεκεμβρίου 1931

⁵⁵ Σύμφωνα με τις απόψεις του ιστορικού Toynebee «Οι Άγγλοι υπάλληλοι δεν είχαν παρά να συμβουλευθούν τη συνταγματική ιστορία της δικής τους χώρας για να ενθυμηθούν ότι ένας μικρός φόρος ήταν ικανός να προκαλέσει μεγάλη αναστάτωση αν συνδεόταν με μια σημαντική συνταγματική αρχή.» Βλ.Γ.Σ. Γεωργαλλίδης, «Ο ιστορικός Arnold J. Toynebee και η Κύπρος», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XVIII, Λευκωσία, 1991, σελ.394

⁵⁶ Η περίοδος 1933-1939 ονομάστηκε Παλμεροκρατία από το όνομα του κυβερνήτη Palmer.

⁵⁷ *Times of Cyprus*, 23 Αυγούστου 1956, ελ.4, από δημοσιεύσεις του βιβλίου του Percy Arnold, *Cyprus Challenge*.

⁵⁸ *Times of Cyprus*, 23 Αυγούστου 1956, σελ.4, από δημοσιεύσεις του βιβλίου του Percy Arnold, *Cyprus Challenge*.

κομμάτων και των δημοτικών εκλογών παρέλυσε την πολιτική ζωή του τόπου. Το μεγαλύτερο πλήγμα όμως δόθηκε στην εκκλησία, η οποία έμεινε ακέφαλη μετά το θάνατο του αρχιεπισκόπου Κυρίλλου και τον εκτοπισμό του μητροπολίτη Κιτίου Νικόδημου και Κυρήνειας Μακάριου, έχοντας όμως με την εξέγερση αποδείξει τον ηγετικό της ρόλο και «τη μοναδική δύναμη ικανή να εκφράσει πολιτικά τις διεκδικήσεις του πληθυσμού»⁵⁹. Πριν την εξέγερση, ο Νικόδημος απέδειξε πόσο ηγετική μορφή υπήρξε. Σε γραπτή προκήρυξη προς τον κυβερνήτη καταδίκασε τις αυθαιρεσίες της κυβέρνησης και διακήρυξε τον διακαή πόθο για ένωση, θέτοντας εαυτόν ως τον «εκκλησιαστικό και εθνικό αρχηγό» των Ελληνοκυπρίων⁶⁰. Η εφημερίδα *Παρατηρητής* πασίχαρης έγραψε: «Έχουμε αρχηγό»⁶¹, πανηγυρίζοντας έτσι την πλήρωση του κενού μιας χαρισματικής ηγεσίας, σαν και αυτής του Μακάριου, σχεδόν είκοσι χρόνια μετά.

Η εκκλησία της Κύπρου είχε μείνει ακέφαλη, μετά το θάνατο του Κυρίλλου του Γ'⁶² το 1933. Ο τοποτηρητής του θρόνου Λεόντιος αμφισβήτησε το καθεστώς της Παλμεροκρατίας και αναδείχτηκε σε σύμβολο αντίστασης με την αντικυβερνητική του στάση. Καταδίκασε την αυταρχική επέμβαση της κυβέρνησης στον εθνικό χαρακτήρα του εκπαιδευτικού συστήματος και τις ενέργειες κατά της αυτονομίας της εκκλησίας ενώ με αφορμή κηρύγματά του που ασκούσαν κριτική στη κυβέρνηση καταδικάστηκε σε δωδεκάμηνο περιορισμό το 1938⁶³. Το 1940 η είσοδος της Ελλάδας στον πόλεμο και οι εκδηλώσεις υποστήριξης από τον Λεόντιο⁶⁴ επανέφεραν τον εθναρχικό ρόλο της εκκλησίας στο προσκήνιο, μόνο που αυτή τη φορά οι κοινωνικές και πολιτικές ζυμώσεις είχαν αλλάξει το σκηνικό, που υπήρχε προ της Παλμεροκρατίας. Το αναδυόμενο εργατικό κίνημα θα έφερνε μια νέα

⁵⁹ Σία Αναγνωστοπούλου, «Η Εκκλησία της Κύπρου ό.π., σελ.210

⁶⁰ G.S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs*:ό.π.,σελ.689

⁶¹ G.S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs*..ό.π.,σελ.695

⁶² Μετά την εξέγερση σε διάγγελμα του ο Κύριλλος τάχθηκε υπέρ νενομισμένων ενεργειών υπακούοντας τον Βενιζέλο. *Φωνή της Κύπρου*, 7 Νοεμβρίου 1931

⁶³ Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου*. ό.π.,σελ.342

⁶⁴ Ο Λεόντιος έθεσε εαυτόν ως Εθνάρχη κάνοντας έκκληση στους Ελληνοκύπριους να καταταγούν στον ελληνικό στρατό. Βλ. Πέτρος Παπαπολυβίου, *Αναζητώντας την Ελευθερία. Ένας Κύπριος στρατιώτης του βρετανικού στρατού στην κατοχική Θεσσαλονίκη και Χαλκιδική, 1941-1942*, Αθήνα,2009, σελ.33 και Anastasia Yangou, *Cyprus in World War II, Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean*, Λονδίνο, 2010, σελ.47-49

δυναμική, ταξικοί και κοινωνικοί αγώνες θα γίνονταν αιτία να προβληθούν εναλλακτικές πολιτικές λύσεις.

Το ΚΚΚ παρά τις διώξεις που υπέστη⁶⁵ άρχισε να αναδιοργανώνεται το 1935 μετά την επιστροφή του Πλουτή Σέρβα, ο οποίος ήταν από τα ιδρυτικά στελέχη του, κυρίως μέσα από τους εργατικούς αγώνες οι οποίοι διεξάγονταν υπό «κρυφοκομμουνιστική» κάλυψη⁶⁶. Σημαντική αναγνώριση τη δεκαετία του 1930 γνώρισε το εργατικό κίνημα, με την εισαγωγή εργατικής νομοθεσίας το 1932 και το νόμο «Περί Συντεχνιών», ο οποίος έδωσε ώθηση στη δημιουργία συνδικάτων και στη συμμετοχή σε συνδικαλιστικούς και απεργιακούς αγώνες. Ο νόμος παρά τις όποιες αδυναμίες του και παρά τη λειτουργική δυσκαμψία στην εφαρμογή του, ή τα προσκόμματα που προέβαλλε η διοίκηση, αποτέλεσε σημαντικό θεσμό για μια εποχή γεμάτη απαγορεύσεις και περιορισμούς⁶⁷. Η αντίσταση του ΚΚΚ είχε περάσει σε κατάσταση παρανομίας και ήταν γεγονός ότι βρισκόταν πίσω από την οργάνωση του συνδικαλιστικού κινήματος, της καθοδήγησης των εργατών και της ίδρυσης των συντεχνιών⁶⁸ και είχε στενούς δεσμούς με την εφημερίδα *Ανεξάρτητος*. Τις παραμονές του Β Παγκοσμίου Πολέμου, η λαϊκή διαμαρτυρία και η οικονομική δυσарέσκεια εκφράστηκε με απεργίες, αποτέλεσμα των οποίων ήταν η υπογραφή των πρώτων συλλογικών συμβάσεων⁶⁹. Η οργάνωση του συνδικαλισμού έδωσε μια καινούργια δυναμική στο αντιαποικιακό κίνημα, κυρίως με την ίδρυση, μετά από δύο παγκύπριες συντεχνιακές συνδιασκέψεις το 1939 και το 1941, ενιαίου συνδικαλιστικού φορέα, της ΠΣΕ (Παγκύπριας Συντεχνιακής Επιτροπής)⁷⁰. Στην ουσία με την ίδρυση της ΠΣΕ το ΚΚΚ δε διεύρυνε μόνο την πολιτική του βάση αλλά έπαψε πλέον να θεωρείται «σεκταριστικό κόμμα» με αποτέλεσμα να κατορθώσει να συναγωνιστεί τη δεξιά και την Εθναρχία⁷¹.

⁶⁵ «Μεταξύ των ενταύθα συλληφθέντων..... είναι και ο εν Κύπρω αρχηγός των κομμουνιστών όστις εξέδωκε μανιφέστον παρακινών τους υποστηρικτάς της ενώσεως να ενώσωσι τας δυνάμεις των μετά των κομμουνιστών δια να καταλύσωσι τας βρετανικάς αρχάς...». *Φωνή της Κύπρου*, 14 Νοεμβρίου 1931

⁶⁶ T.W. Adams, *The Communist Party of Cyprus*, Καλιφόρνια 1972,σελ.20

⁶⁷ Σωτηρούλα Μουστακά, *Το Εργατικό Κίνημα στην Κύπρο την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1878-1955*, Αθήνα 2010, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, σελ.162-169

⁶⁸ *Ιστορία της ΠΣΕ-ΠΕΟ 1941-1991*, Λευκωσία, 1991,σελ.85

⁶⁹ *Ιστορία της ΠΣΕ-ΠΕΟ 1941-1991*, Λευκωσία, 1991, σελ.56,57

⁷⁰ *Ιστορία της ΠΣΕ-ΠΕΟ 1941-1991*, Λευκωσία, 1991, σελ.61

⁷¹ T.W. Adams, *The Communist Party of Cyprus*, Καλιφόρνια 1972,σελ.21

Η έναρξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου σηματοδότησε την απαλλαγή από ιμπεριαλιστικές διαθέσεις και την απαρχή της *τρίτης φάσης* του εθνικού κινήματος. Η συμμετοχή των Ελληνοκυπρίων σ' ένα πόλεμο που διεξαγόταν στο όνομα της ελευθερίας, έλαβε το χαρακτήρα προσφοράς στο έθνος, ενώ οι εξαγγελίες περί αυτοδιάθεσης όρισαν κατά κάποιο τρόπο το τέλος της αποικιοκρατίας. Η ηθική της πράξης της αυτοδιάθεσης υλοποιήθηκε με την ίδρυση των Ηνωμένων Εθνών, ίδρυση που έδωσε το έναυσμα για ανταποικιακούς αγώνες.

Ο εκσυγχρονισμός της κυπριακής κοινωνίας κατά τη δεκαετία του 1940, το πέρασμα δηλαδή σε μια πιο μοντέρνα κοινωνία που πραγματοποιήθηκε μέσα από την αύξηση του αστικού πληθυσμού, την αλλαγή στην απασχόληση με μια αύξηση του αριθμού των εργατών, έφερε νέες κοινωνικές και οικονομικές επιδιώξεις, τις οποίες θα αναλύσουμε στο πρώτο μέρος της διατριβής. Κυρίως δε, ο εκδημοκρατισμός της πολιτικής ζωής με τη δημιουργία κομμάτων και τη διενέργεια δημοτικών και αρχιεπισκοπικών εκλογών φανέρωσε την πρόθεση των Βρετανών για φιλελευθεροποίηση της πολιτικής ζωής του τόπου και έκανε πιο έντονη την απαίτηση για αυτοδιάθεση. Οι απαιτήσεις ήρθαν στο προσκήνιο κυρίως με την δημιουργία του ΑΚΕΛ, το 1941 το οποίο σαν αριστερό κόμμα ζητούσε κοινωνικές, οικονομικές και εθνικοαπελευθερωτικές λύσεις⁷². Η ίδρυση του ΑΚΕΛ, ενός μετριοπαθούς αριστερού κόμματος με αντιπροσώπους απ' όλο το φάσμα των προοδευτικών δυνάμεων, ήταν συνέπεια της πολιτικής του εκδημοκρατισμού των Βρετανών. Το ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα του Εργαζόμενου Λαού) ήταν ένα σοσιαλδημοκρατικό κόμμα, κομμουνιστικό ως προς τις οργανωτικές δομές του, ανοικτό προς όλους, όσοι ήταν ουδέτεροι ή είχαν σοσιαλιστικές ιδέες και συνεργαζόταν με τμήμα της αστικής τάξης.

Είναι χαρακτηριστικό, ότι κατά τη διάρκεια του πολέμου, αλλά και μεταπολεμικά, ο ανταποικιακός αντιιμπεριαλιστικός αγώνας συνδέθηκε με την

⁷² Στις βασικές προγραμματικές του αρχές το ΑΚΕΛ δηλώνει ότι δεν μπορεί να υπάρξει συνταυτισμός συμφερόντων μεταξύ της εργατικής τάξης, των εργαζομένων αγροτικών στρωμάτων και των εργαζομένων στρωμάτων της πόλης και «του μεγάλου κεφαλαίου». Βλ. Φιφής Ιωάννου, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950) Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου*, Αθήνα 2005, σελ.43

αριστερά⁷³. Το ΑΚΕΛ, συνασπίζοντας εργάτες και προοδευτικά στοιχεία της μεσαίας τάξης κατέστησε τις πόλεις, στις οποίες θριάμβευσε κατά τις δημοτικές εκλογές, κέντρα επανάστασης. Οι δημοτικές εκλογές του 1943 και του 1946 οδήγησαν σε μια αναβίωση των πολιτικών θεσμών και προσέφεραν μεγαλύτερο πεδίο δράσης στα κόμματα και τη δυνατότητα να κινητοποιήσουν το λαό. Ελλείψει άλλης εξουσίας, αφού το Νομοθετικό σώμα, αν και δεν είχε καταργηθεί, ήταν εξ ολοκλήρου διορισμένο, οι δήμαρχοι και οι πολιτικοί σύμβουλοι είχαν σημαντικό κύρος. Ο Hroch μιλάει για το «Δήμο», σαν το πρώτο πολιτικό σχολείο για τα περισσότερα εθνικά κινήματα. Η πολιτική συμμετοχή και η εισαγωγή πολιτικής αντιπροσώπευσης, στοιχεία της δημοκρατικής πολιτικής των Βρετανών, βοήθησαν στην ανάπτυξη του ανταποικιακού εθνικισμού. Το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα είχε και κοινωνική διάσταση, που αποτελούσε συνέπεια της συνειδητοποίησης της ταξικής αλλά και της εθνικής ταυτότητας που καταπιεζόταν. Οι ηγέτες του ΑΚΕΛ, οι αριστεροί δήμαρχοι και κάποιοι ριζοσπαστικοί, αποτέλεσαν τους διανοούμενους της μεσαίας τάξης που αντιπαραβάλλονταν στους διανοούμενους της αστικής, με πολιτικές απόψεις που κυριαρχούσαν στην πολιτική των πόλεων.

Η μεσαία εμπορική τάξη χρησιμοποιούσε την εθνικιστική ιδεολογία για να επιβάλλει την ηγεμονία της ενώ η πλούσια μεσαία τάξη συνεργαζόταν ανοιχτά με τους Βρετανούς για να διατηρήσει τα προνόμια της. Αυτοί οι δυο πυλώνες της δεξιάς ασκούσαν έλεγχο σε ένα δίκτυο εργατικών, αγροτικών, πολιτιστικών, αθλητικών και φιλανθρωπικών οργανώσεων που απλωνόταν στην εργατική τάξη και τους αγρότες⁷⁴.

Σε αυτήν την τρίτη φάση του εθνικού κινήματος σχηματίζεται ένα μαζικό κίνημα το οποίο διαφοροποιείται σε δεξιά και αριστερή παράταξη, καθεμιά με το δικό της εθνικό πρόγραμμα, που προσπαθεί να ηγηθεί του ανταποικιακού αγώνα. Το ανανεωμένο όραμα της ένωσης υποστηρίχθηκε και από τις δυο παρατάξεις αλλά δεν λειτούργησε ενωτικά, δεν συμφιλίωσε δηλαδή τις δυο πολιτικές ομάδες στη μάχη για ένωση. Ωστόσο η πολιτική συμμετοχή, και οι συνδικαλιστικοί αγώνες

⁷³ Eric Hobsbawm, ό.π. σελ. 207-210.

⁷⁴ Vassilis Protopapas, *The Rise of a Bi-Polar Party System, Municipal Elections 1940-1955*, στο Hubert Faustmann and Nicos Peristianis (επ.), *Britain in Cyprus. Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006*, 2006, σελ.274

συνέβαλλαν στην ανάπτυξη του ανταποικιακού εθνικισμού και στην υποστήριξη της ενωτικής ιδέας από ένα μεγάλο μέρος του πληθυσμού. Σημαντικό ρόλο στην οργανωτική και ιδεολογική διαμόρφωση των οργανώσεων που σχηματίστηκαν, διαδραμάτισε η μαζική μετακίνηση εργατών και αγροτών προς τις πόλεις, κατά το διάστημα του πολέμου και των εκτεταμένων στρατιωτικών έργων.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1940 επετεύχθη η κινητοποίηση του εργατικού κόσμου και του πληθυσμού των πόλεων. Η κινητοποίηση όλου του ελληνοκυπριακού λαού ολοκληρώνεται τη δεκαετία του 1950, όταν οι μαθητές και η νεολαία αφοσιώθηκαν με ζήλο στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα και ο αγροτικός κόσμος σε ρόλο οπισθοφυλακής υποστήριξε μαζικά το εθνικό κίνημα. Αρχικά, φορείς της εθνικής, ανταποικιακής πολιτικής ήταν τα κόμματα, αλλά είναι η εκκλησία που σταδιακά και κυρίως μετά τις αρχιεπισκοπικές εκλογές, οικειοποιήθηκε την εθνικοαπελευθερωτική πολιτική και ηγήθηκε του εθνικού κινήματος.

2. Η ιμπεριαλιστική λογική της βρετανικής αποικιακής εξουσίας

Ο όρος Βρετανική Αυτοκρατορία τον 19^ο αιώνα περιέγραφε τις βρετανικές νήσους και όλες τις υπερπόντιες κτήσεις. Αν και η αυτοκρατορία δεν είχε δομική ενότητα, αφού διαιρείτο στην Αποικιακή Αυτοκρατορία και στην Αυτοκρατορία των Ινδιών, ακολουθούσε μια γραφειοκρατική μορφή διακυβέρνησης και διοικούσαν με άμεση φορολόγηση και στρατιωτικό και πολιτικό έλεγχο των κατεχόμενων περιοχών.

Οι ένδοξες κατακτήσεις των αποικιών αποτελούσαν καύχημα για την Βρετανική Αυτοκρατορία, αφού το ένα τρίτο του πλανήτη στα τέλη 19^{ου} αιώνα ήταν βρετανικό από οικονομική και πολιτισμική άποψη. Η Βρετανία επικρατούσε στη διεθνή οικονομία εξάγοντας όχι μόνο βιομηχανικά προϊόντα και κεφάλαιο αλλά και τεχνολογία, γνώσεις, και μια σειρά υπηρεσιών που είχαν σχέση με τράπεζες, ασφάλειες, νομοθεσία, μακροοικονομική διαχείριση, επικοινωνίες, συγκοινωνίες, υπερπόντιες επιχειρήσεις και εταιρείες. Εύστοχα παρατηρεί ο Doyle ότι η Βρετανία

αποτελούσε την «ατμομηχανή»⁷⁵ της παγκόσμιας οικονομίας και ταυτόχρονα ήταν το κέντρο που διαμόρφωνε το ρεύμα των παγκόσμιων χρηματικών και εμπορικών δραστηριοτήτων⁷⁶. Ο οικονομικός εκσυγχρονισμός συνέβαλε στη ριζική μεταβολή των οικονομικών δομών του καπιταλισμού, μια μεταβολή που έθεσε τα θεμέλια του οικονομικού ιμπεριαλισμού.

Αυτό ήταν έργο του «νέου ιμπεριαλισμού» που ενίσχυσε και επαναπροσδιόρισε την κληρονομιά της αποικιοκρατίας και του υπερπόντιου εμπορίου ενεργοποιώντας την αριστοκρατική ελίτ η οποία επεξέτεινε τον έλεγχό της στην παγκόσμια οικονομική αγορά, ιδρύοντας το παγκόσμιο οικονομικό κέντρο στο City του Λονδίνου. Οικονομικό κέντρο του τραπεζικού συστήματος των επενδύσεων και του εμπορίου ήταν το City του Λονδίνου, παγκόσμιο κέντρο πληρωμών και οικονομικών συναλλαγών. Για τον παγκόσμιο ρόλο του City από το 1850 έως το 1914 οι P. J. Cain και A. G. Hopkins παρατηρούν ότι:

*Μετά το 1850 το City επιτέλεσε ιστορικό ρόλο στην ενσωμάτωση περιοχών που δεν είχαν κεφαλαιαγορές. Χρηματοδοτώντας την υπερπόντια ανάπτυξη αύξησε τα ξένα δάνεια και γενικεύοντας ένα μαζικό αόρατο εισόδημα από αυτές τις δραστηριότητες συνεισέφερε σημαντικά στο βρετανικό ισοζύγιο πληρωμών.*⁷⁷

Το City, όμως, δεν ήταν ένα ουδέτερο άυλο σώμα⁷⁸. Αποτελείτο από μια αξιολύπηστη ελίτ με ανοιχτή άσκηση εξουσίας, που είχε την υποστήριξη της κυβέρνησης, γεγονός που αναιρεί την θεωρία περί συνομωσίας πλουσίων του Hobson⁷⁹. Οι Cain και Hopkins πρότειναν την ιδέα του «καπιταλισμού της

⁷⁵ Michael W. Doyle, *Empires*, London, 1986, σελ.271.

⁷⁶ Ο όγκος των διεθνών συναλλαγών ανάμεσα στο 1850 και το 1870 αυξήθηκε κατά 260% ενώ ανάμεσα στο 1800 και το 1840 δεν είχε καν διπλασιαστεί. Eric J. Hobsbawm, *Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875*, Αθήνα 2006, σελ. 60, 61.

⁷⁷ P. J. Cain and A. G. Hopkins, *British Imperialism: Innovation and expansion 1688-1914*, Λονδίνο Νέα Υόρκη, 1993, σελ.468

⁷⁸ Η Βρετανία δεν ανέκαμψε από τη βιομηχανική οπισθοδρόμηση γιατί δεν έγινε μια δεύτερη επανάσταση στο κράτος αλλά παρέμεινε η παλιά αριστοκρατική δομή του αγγλικού πολιτικού συστήματος η οποία αντιστάθηκε σοβαρών μεταρρυθμίσεων. Όταν ο ξένος ανταγωνισμός άρχισε να υπερνικά την αγγλική οικονομία το 'αρχαϊκό καλούπι' της αγγλικής κοινωνίας και του κράτους ενισχύθηκε και σαν αντιστάθμισμα η κυρίαρχη ελίτ ίδρυσε το City του Λονδίνου κέντρο του παγκόσμιου καπιταλισμού. Βλέπε Tom Nairn, *The Break-Up of Britain*, Λονδίνο, 1977, σελ.23.

⁷⁹ P. J. Cain and A. G. Hopkins, *British Imperialism: Innovation and expansion 1688-1914*, ό.π., σελ.471.

αριστοκρατίας»(gentlemanly capitalism)⁸⁰ σύμφωνα με την οποία ευγενείς και γενικά η πλούσια τάξη, συμφύροντας στάσεις και ταξικούς δεσμούς, ενεργώντας χωριστά ή παράλληλα, όχι μόνο αντιπροσώπευαν μεγάλο πλούτο αλλά και κοινωνικό γόητρο και εξασκούσαν ισχυρή πολιτική επιρροή, τόσο ώστε να χαράσσουν αυτοκρατορικές κτήσεις και σφαίρες επιρροής. Επιπλέον υπήρχαν και όλοι αυτοί που δεν αποτελούσαν την προνομιούχα μειονότητα του City αλλά συνδέονταν με αυτό με επιχειρήσεις, προσωπικούς δεσμούς και με ένα δίκτυο επαγγελματιών από χρηματομεσίτες, τραπεζίτες, στελέχη ασφαλιστικών εταιρειών, έμπορους, δικηγόρους, μεταφορείς, επιστήμονες, τεχνογνώστες καθώς και ποικίλες άλλες υπηρεσίες. Ο τομέας των υπηρεσιών περιελάμβανε και την υπηρεσία στις υπερπόντιες κατακτημένες περιοχές, η οποία περιείχε αίγλη που την ακολουθούσε το βρετανικό «life style»⁸¹. Προνομιούχοι και μη, στρατιωτικοί, πολιτικοί, υψηλόβαθμοι υπάλληλοι, κυβερνήτες αποικιών, ήταν συνδεδεμένοι μεταξύ τους με έναν ιστό δραστηριοτήτων που είχε άμεση σχέση με την άσκηση του οικονομικού ιμπεριαλισμού. Η σταθεροποίηση των συμφερόντων τους εξασφαλιζόταν από αριστοκρατικούς οικογενειακούς δεσμούς, παλιές γνωριμίες από το σχολείο και κοινή συμμετοχή στα ίδια κλαμπ. Στο κέντρο του συστήματος ήταν οι πολιτικοί και η κυβέρνηση που έφεραν το βάρος των αποφάσεων και οι οποίοι δεν ενεργούσαν σαν οργανική ενότητα. Το Υπουργείο Εξωτερικών, το Γραφείο Αποικιών, το Ναυαρχείο, το Θησαυροφυλάκιο δέχονταν αμοιβαίες επιδράσεις οπότε η διαχείριση καταστάσεων δεν ήταν μεμονωμένη υπόθεση, ούτε η διαμόρφωση της πολιτικής της κυβέρνησης ήταν ανεξάρτητη από επιρροές. Με την εξέταση αυτών των αλληλεπιδράσεων μπορεί να διαπιστωθεί, αν οι αιτιώδεις διαδικασίες που βρίσκονταν σε εξέλιξη στην αυτοκρατορία ήταν οικονομικές, εμπορικές, πολιτικές, στρατηγικές ή ανθρωπιστικές⁸².

⁸⁰ *Gentlemanly Capitalism and British Imperialism. The new debate on Empire*, Raymond Dumett (επ.), Λονδίνο Νέα Υόρκη, 1999, και P. J. Cain and A. G. Hopkins, *British Imperialism: Innovation and expansion 1688-1914*, ό.π.

⁸¹ Η κοσμοπολιτική εξωτερική πολιτική διαμορφώθηκε από τον Disraeli, ο οποίος μιλούσε για την αναπόφευκτη μοίρα της αυτοκρατορικής χώρας, όπου Άγγλοι θα κατείχαν κυρίαρχες θέσεις και θα είχαν την εκτίμηση και το σεβασμό του κόσμου. Michael W. Doyle, *Empires*, Λονδίνο, 1986, σελ.282.

⁸² Raymond Dumett, «Exploring the Cain/Hopkins paradigm: issues for debate; critique and topics for new research», *Gentlemanly Capitalism and British Imperialism. The new debate on Empire*, ό.π., σελ.11.

Η ανάγκη για μεγαλύτερο ιμπεριαλιστικό έλεγχο κατακτημένων περιοχών από τη Βρετανία και για απόκτηση νέων αποικιών υπαγορεύτηκε από το συναγωνισμό που προέκυψε στα μέσα του 19^{ου} αιώνα με άλλες μεγάλες ευρωπαϊκές δυνάμεις⁸³. Έπρεπε να αποκλειστούν αντίπαλοι από τις βρετανικές αγορές⁸⁴, αλλά και να εμποδιστεί η εισχώρηση τους σε υπανάπτυκτες, ή σε υπό ανάπτυξη περιοχές και αυτήν τη προσπάθεια ήταν αποφασισμένοι να υπεραμυνθούν φιλελεύθεροι και συντηρητικοί⁸⁵. Τα οικονομικά κίνητρα ελλόχευαν πάντα, ακόμη και στην πολιτική μη συντηρητικών κυβερνήσεων. Η υπεράσπιση ενός φιλελεύθερου ιμπεριαλισμού στην Αίγυπτο από τον Gladstone, ο οποίος ήταν πολέμιος της επεκτατικής πολιτικής και η κατάκτηση της το 1882 μπορεί να μην υπαγορεύθηκε από καθαρά οικονομικούς λόγους αλλά ίσως να πρέπει να ληφθεί υπόψη ότι 37% των επενδύσεων του ήταν σε αιγυπτιακά ομόλογα⁸⁶ και ότι η Βρετανία ήταν ο κύριος πιστωτής της Αιγύπτου.

Στην πιο εκτεταμένη και με τον μεγαλύτερο πληθυσμό αυτοκρατορία, δεν ήταν τυχαίο ότι το 1902 καθιερώθηκε η «ημέρα της αυτοκρατορίας». Η Βρετανία από το 1871 έως το 1901 απέκτησε απέραντες νέες εκτάσεις σε Αφρική και Ασία και μόνο μια στην Ευρώπη, την Κύπρο. Στο γνωστό σχόλιο ότι οι αποικίες αποκτήθηκαν σε μια «κρίση αφηρημάδας» οι ίδιοι οι Βρετανοί περιπαικτικά είπαν:

*Εφόσον η παλιότερα αποκτηθείσα αποικία η Βερμούδα χρονολογείται από το 1612 και η νεώτερη το Σαραβάκ μόλις το 1946, οι Βρετανοί πρέπει να πάσχουν από χρόνια αφηρημάδα.*⁸⁷

⁸³ «Και, αφού η πολιτική και η στρατιωτική ισχύς βασιζόνταν όλο και περισσότερο στο βιομηχανικό δυναμικό, στη τεχνολογία και στη τεχνογνωσία, οι πολιτικές συνέπειες της βιομηχανικής ανάπτυξης ήταν σοβαρότερες από κάθε άλλη φορά.» Eric J. Hobsbawm, *Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875*, Αθήνα, 2006, σελ.70.

⁸⁴ Το βρετανικό δυναμικό σε βαμβάκι, κάρβουνο, σίδηρο και ατμομηχανές φαινόταν ανεξάντλητο, μέχρι που Γερμανία, Γαλλία και Ηνωμένες Πολιτείες ανέπτυξαν βιομηχανίες όπου η εφευρετικότητα και η επιδεξιότητα σε συνδυασμό με την επιστημονική πρόοδο κατέστησε αυτές τις χώρες ανταγωνιστικές, αλλά και σοβαρές αντιπάλους της Βρετανίας.

⁸⁵ P. J. Cain and A. G. Hopkins, *British Imperialism*., ό.π.σελ. 347-348 και Michael W. Doyle, *Empires*, ό.π., σελ. 275-295.

⁸⁶ Raymond Dumett, «Exploring the Cain/Hopkins paradigm: ό.π., σελ.23.

⁸⁷ Κανονικά η τελευταία αποικία ήταν η Τανγκανίκα που αποκτήθηκε το 1919 γιατί το Σαραβάκ ήταν προτεκτοράτο από το 1880. ΙΑΥΕ:1952,Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος. Βρετανικό φυλλάδιο με τίτλο *Introducing the Colonies*, το οποίο διαβιβάζει το τμήμα πληροφοριών της πρεσβείας του Λονδίνου 1^η Δεκεμβρίου 1952.

Ένα τόσο έντονο φαινόμενο και σε τόσο μεγάλη έκταση όσο ο αποικισμός δεν θα μπορούσε να είχε συμβεί σε μια ατυχή στιγμή. Οι σκόπιμες και κατά συρροή βρετανικές κατακτήσεις οφείλονταν σε βαθύτερες αιτίες, στις οποίες κατατάσσονται οικονομικοί, εμπορικοί, στρατηγικοί και πολιτισμικοί σκοποί. Όταν το 1883 ο J.R. Seeley δήλωσε ότι η Βρετανία κατέκτησε τον κόσμο σε μια «κρίση αφηρημάδας», ήθελε να δώσει έμφαση στο γεγονός ότι ήταν δύσκολο να εντοπιστεί μια κύρια ιμπεριαλιστική τακτική πίσω από την επεκτατική πολιτική της Βρετανίας και να υπαινιχθεί ότι οι οικονομικοί λόγοι δεν ήταν πάντα στο επίκεντρο.⁸⁸ Στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, ο Chamberlain, κύριος υπερασπιστής της ιμπεριαλιστικής πολιτικής, κινήθηκε από καθαρά πολιτικά κίνητρα, όπου κύρια, ήταν η ιδέα της αυτοκρατορικής επέκτασης και τα οικονομικά κέρδη δεν έπαιξαν καθοριστικό ρόλο.

Ωστόσο οι αποικίες εξυπηρετούσαν το παγκόσμιο σύστημα εμπορικών δραστηριοτήτων της Βρετανικής Αυτοκρατορίας και βρίσκονταν στην άμεση πολιτική και στρατιωτική σφαίρα επιρροής της. Ένα ενιαίο δίκτυο συναλλαγών και διακίνησης αγαθών στην βρετανική αυτοκρατορία, συμπεριλαμβανομένης και της αυτοκρατορίας των Ινδιών, συνέδεε την μητρόπολη με τις αποικίες και είχε σαν συνέπεια ένα αυξημένο ενδιαφέρον για υποθέσεις που αφορούσαν απομακρυσμένες περιοχές. Όλα τα στρατηγικά σημεία που θεωρούνταν ζωτικής σημασίας για τα εμπορικά συμφέροντα της αυτοκρατορίας και για τον έλεγχο των θαλάσσιων οδών, επέβαλλαν τη διατήρηση και την προστασία τους, είτε με στρατιωτικό έλεγχο, είτε με την επιβολή άμεσης πολιτικής κυριαρχίας. Στο γεγονός ότι η Ινδία ήταν το «πετράδι του στέμματος», η πιο σημαντική αποικία, οφειλόταν και η μεγάλη σημασία ύπαρξης στρατηγικών σημείων για την πρόσβαση σ' αυτήν. Σύμφωνα με αυτή τη λογική, το Σουέζ, η Μέση Ανατολή, η Ερυθρά Θάλασσα, ο Περσικός Κόλπος, ήταν ζωτικής σημασίας για τούς Βρετανούς.

⁸⁸ Βλ. σχ. E.H.H. Green, «Gentlemanly capitalism and British economic policy, 1880-1914: the debate over bimetallism and protectionism», *Gentlemanly Capitalism and British Imperialism. The new debate on Empire*, Raymond Dumett (επ.), Λονδίνο, 1999, σελ.46.

Τα στρατηγικά επιχειρήματα δεν ακυρώνουν το γεγονός ότι η πολιτική εξάπλωσης αναβάθμιζε το άμεσα οικονομικό κίνητρο για την απόκτηση αποικιών⁸⁹. Η αυτοκρατορία ήταν επίσημα εδαφική, ενώ ανεπίσημα επεκτεινόταν με το εμπόριο και τις επενδύσεις. Υπήρχε ο πυρήνας της οικονομικής ισχύος μέσα στον ιμπεριαλισμό γύρω από τον οποίο κινούνταν τα οικονομικά συμφέροντα⁹⁰. Εν τω μεταξύ το κύρος της Βρετανίας ενισχυόταν με την απόκτηση νέων αποικιών, γεγονός που την καθιέρωσε ως Μεγάλη Δύναμη. Το 1878, εποχή της αυτοκρατορικής επέκτασης του Disraeli, στον οποίο οφειλόταν το Κανάλι του Σουέζ, αποκαλούμενο και «γραμμή ζωής της Βρετανίας»⁹¹, αποκτήθηκε και η Κύπρος.

2.1.Η κατάκτηση της Κύπρου

Η βρετανική οικονομική επέκταση στην Οθωμανική Αυτοκρατορία σκοπό είχε την απόκτηση φιλικών εμπορικών εταίρων και πολιτικών συμμάχων στην ευρύτερη περιοχή της Μέσης Ανατολής. Όμως η Οθωμανική Αυτοκρατορία αποτέλεσε ξεχωριστή περίπτωση για την βρετανική διείσδυση γιατί ο εκσυγχρονισμός εκεί όχι μόνο δεν επετεύχθη αλλά και ανακόπηκε από μια παραδοσιακή αυτοκρατορία που προϋπήρχε εκεί για αιώνες. Η συνθήκη ελεύθερου εμπορίου που υπογράφηκε ανάμεσα στην Βρετανία και την Υψηλή Πύλη το 1938 απέδωσε στη Βρετανία σταθερά πλεονάσματα, αποτέλεσμα της κατάργησης κρατικών μονοπωλίων και του καθορισμού προστατευτικών δασμών⁹².

Επιπλέον μια σειρά θεσμικών μεταρρυθμίσεων προτάθηκαν και στην ουσία επιβλήθηκαν στο Οθωμανικό κράτος και σκοπό είχαν τον εκδυτικισμό⁹³ της Αυτοκρατορίας και την προστασία των χριστιανικών πληθυσμών της. Η συνθήκη

⁸⁹ «Η πολιτική και η οικονομία δεν μπορούν να διαχωριστούν σε μια καπιταλιστική κοινωνία, όπως σε μια ισλαμική δεν μπορούμε να διαχωρίσουμε τη θρησκεία από την κοινωνία». Eric J. Hobsbawm, *Η εποχή των Αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα, 2007, σελ.114.

⁹⁰ Κάποιες αποικίες αποκτήθηκαν χωρίς να έχουν οικονομική αξία για να χρησιμοποιηθούν σαν αμυντικές βάσεις που θα φρουρούσαν ήδη υπάρχουσες κατακτήσεις και άλλες γιατί υπόσχονταν κάποια μελλοντική οικονομική αξία, προλαμβάνοντας έτσι κάποιον άλλον ιμπεριαλιστή αντίπαλο. Βλέπε σχετικά Benjamin J. Cohen, *The question of Imperialism*, ό.π. σελ.69,70.

⁹¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Λόρδων 12 Απριλίου 1957.

⁹² P. J. Cain and A. G. Hopkins, *British Imperialism: ό.π.*, σελ.400.

⁹³ Σία Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία, 19^{ος} αι. -1919. Ό.π.*, σελ.19, 20

απέφερε κέρδη μόνο στη βρετανική πλευρά και έτσι η άσχημη δημοσιονομική κατάσταση της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ύστερα και από τον πόλεμο της Κριμαίας, οδήγησε στην έκδοση του πρώτου οθωμανικού δανείου το 1854, το οποίο ακολούθησαν πολλά άλλα για τα επόμενα είκοσι χρόνια.

Το 1856 ιδρύθηκε η Οθωμανική Τράπεζα στο Λονδίνο και απέβη ένας από τους σημαντικότερους οικονομικούς συντελεστές στην Αυτοκρατορία αλλά και μια φανερή απόδειξη ενός νέου τρόπου βρετανικής επέκτασης⁹⁴. Ως το 1876 που κατέρρευσε οικονομικά η Αυτοκρατορία, σε αντάλλαγμα των βρετανικών οικονομικών διευκολύνσεων εισήγαγε διοικητικές, νομικές και εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις. Μπορεί να διαπιστώσει κανείς ότι και τα δύο μεταρρυθμιστικά διατάγματα της περιόδου από το 1839 έως το 1876, η οποία είναι γνωστή ως περίοδος Τανζιμάτ, το Χαττ-ι Σερίφ, το 1839 και το Χαττ-ι Χιουμαγιούν, το 1856 αντίστοιχα⁹⁵, συνέπεσαν με ανάλογες οικονομικές διευκολύνσεις από την βρετανική πλευρά.

Η Βρετανία, μετά τις ρωσικές επιτυχίες κατά τον ρωσοτουρκικό πόλεμο, υπό την απειλή ζωτικών της συμφερόντων στην Ανατολή, στη διάσκεψη του Βερολίνου το 1878, μετά από μυστικές διαπραγματεύσεις, συνήψε αμυντική συμμαχία με την Οθωμανική Αυτοκρατορία, που σκοπό είχε να την εξασφαλίσει από μια πιθανή ρωσική επέμβαση. Παριστάνοντας τον προστάτη της ακεραιότητας της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, την οποία στήριζε σε ένα απροσδιόριστο έργο εξέλιξης και εκσυγχρονισμού, πήρε ως αμοιβή την Κύπρο, την οποία θα χρησιμοποιούσε ως στρατιωτική βάση (*place d'armes*)⁹⁶ για ανεφοδιασμό σε περίπτωση πολέμου εναντίον της Ρωσίας.

Από στρατιωτικοπολιτική άποψη η Κύπρος έδινε τη δυνατότητα ελέγχου πάνω στη διώρυγα του Σουέζ και στους δρόμους προς την Ινδία, σε περίπτωση δε κινδύνου η αποβίβαση δυνάμεων στις ακτές της Αιγύπτου θα ήταν ευκολότερη.

⁹⁴ P. J. Cain and A. G. Hopkins, *British Imperialism: ό.π.*, σελ. 401,402.

⁹⁵ Ο εκδυτικισμός της Αυτοκρατορίας ήταν ένας «έξω-θεσμικός» εκδυτικισμός ο οποίος αποκαλύπτει το μέγεθος της διάλυσης των παραδοσιακών κοινωνικών και οικονομικών δομών λόγω της όλο και μεγαλύτερης οικονομικής εξάρτησης από τη Δύση, αλλά και της δημιουργίας ενδιάμεσων οικονομικών δυνάμεων στο πλαίσιο της Αυτοκρατορίας εξαρτημένων όμως από τη Δύση. Βλ. Σία Αναγνωστοπούλου, *Μικρά Ασία, 19^{ος} αι. -1919. Ό.π.*, σελ.45.

⁹⁶ Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus ό.π.*,σελ.14.

Παρόλο που το ναυτικό θεωρούσε την Κύπρο μειονέκτημα , για τον Disraeli ήταν το κλειδί στη δυτική Ασία, ενώ την κίνηση για την απόκτησή της τη χαρακτήρισε όχι «μεσογειακή» αλλά «ινδική»⁹⁷.

Όσο αφορά στην παρουσία της Βρετανίας στην περιοχή της Μεσογείου, της Μέσης Ανατολής και στις περιοχές της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στις ερμηνείες σχετικά με τη διαμόρφωση της Βρετανικής εξωτερικής πολιτικής, πέρα από την κυριαρχία των οικονομικών κινήτρων υπερτονίζεται η σημασία των στρατηγικών παραγόντων. Ο Gladstone καταδίκασε τον τρόπο με τον οποίο αποκτήθηκε η Κύπρος και θεώρησε ότι δεν ήταν σημαντική για την Βρετανία. Λέγεται δε ότι είπε:

*Εάν η Κύπρος ήτο τόσο χρήσιμος, όσον είναι άχρηστος δι'ημάς, θα την απέρριπτα και πάλιν διότι απεκτήθη δια μέσων ατίμων δια τον χαρακτήραν της χώρας μας*⁹⁸.

Μαζί με την Αίγυπτο, η Κύπρος αποτελούσε άλλο ένα κληροδότημα του Disraeli και για τα επόμενα χρόνια μέχρι την ανεξαρτησία της πολιτικοί, διπλωμάτες και στρατηγοί θεωρούσαν ότι είχε χάσει πολλή από την πρότερη αίγλη που περιέβαλε την απόκτηση της και αν την έβλεπαν σαν «ξεθωριασμένη δάφνη από το στέμμα του ή σαν καταραμένη κληρονομιά»⁹⁹ ήταν θέμα επιλογής.

Η επιτυχία απόκτησης της Κύπρου οφειλόταν στο γεγονός ότι βρισκόταν στην περιφέρεια του ενδιαφέροντος της Βρετανίας, αν και η σημασία της ωχριούσε μπροστά στη «γραμμή ζωής της αυτοκρατορίας» που ήταν το Σουέζ¹⁰⁰. Κύριος σκοπός ήταν να εξασφαλιστεί με την κατοχή της Κύπρου η πιθανή χρήση της νήσου για ναυτικές και στρατιωτικές επιχειρήσεις στην Μέση Ανατολή και η ασφαλής επικοινωνία μέσω του Σουέζ, προς την Αυτοκρατορία των Ινδιών¹⁰¹, σκοπός για τον οποίο τηρούνταν βάσεις και αποικίες στην Παλαιστίνη, στη βόρεια και ανατολική

⁹⁷ *Times of Cyprus*, 20 Αυγούστου 1956, απόσπασμα από το βιβλίο του Percy Arnold, *Cyprus Challenge*.

⁹⁸ Τζων Μόρλεϋ, Η ζωή του Γλάδστωνος, τόμος II, σ. 200, από καταγγελία των Νέων Συντεχνιών, 19 Οκτωβρίου 1951, ΙΑΥΕ: 1951, Φάκελος 72, 3^{ος} υποφάκελος.

⁹⁹ «*Damnosa hereditas*» χαρακτήρισε την Κύπρο σε αγόρευσή του ο Clement Attlee στη Βουλή των Λόρδων, ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Λόρδων της 12ης Απριλίου 1957 με θέμα 'Μέση Ανατολή' τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 10 Απριλίου 1957.

¹⁰⁰ Georgiades G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus* ό.π., σελ.13.

¹⁰¹ C.W.J. Orr, *Cyprus under British Rule*, Λονδίνο, 1972, σελ.44.

Αφρική (Αίγυπτο, Σουδάν, Σομαλία, Κένυα, Τανγκανίκα), στο Άντεν και στις Σεϋχέλλες.

Η σημασία της Κύπρου έφθινε, όσο είχε εγκαταλειφθεί από τη Βρετανία η πολιτική της ανάμιξης στην Ανατολία και στην περιοχή από την Αλεξανδρέττα μέχρι τον Περσικό κόλπο, ενώ κύριος λόγος επιβολής της βρετανικής κυριαρχίας δεν ήταν η συνθήκη με το Σουλτάνο, αλλά η διατήρηση της Βρετανίας ως μεγάλης δύναμης. Το Βασιλικό Ναυτικό για πολύ καιρό θεωρούσε την Κύπρο ως μειονέκτημα. Οι φιλελεύθεροι μείωσαν την αξία της και από πλεονέκτημα κατέληξε να αποτελεί «τροχοπέδη» σύμφωνα με τα ιμπεριαλιστικά οικονομικά κριτήρια που έθεταν για τις αποικίες¹⁰². Ο λόρδος Salisbury, ένας όχι και τόσο ενθουσιώδης ιμπεριαλιστής, δήλωσε λίγα χρόνια μετά την κατάκτηση ότι «η Βρετανία είχε ποντάρει σε λάθος άλογο»¹⁰³ γι αυτό και μείωσε τη στρατιωτική δύναμη στην Κύπρο κατά το ήμισυ. Μια αλλαγή προς ιμπεριαλιστικές διαθέσεις παρατηρείται τα επόμενα χρόνια όταν αποικιακός γραμματέας ήταν ο Joseph Chamberlain και πραγματοποιήθηκαν έργα ανάπτυξης στην Κύπρο τα οποία προσέδωσαν στρατηγική αξία στη νήσο, όπως τα έργα στο λιμάνι της Αμμοχώστου.

Στις αρχές του εικοστού αιώνα και μέχρι τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο εγκαταλείφθηκαν τα σχέδια ανάπτυξης και δόθηκε έμφαση στη μείωση των κοινωνικών και οικονομικών ανισοτήτων¹⁰⁴. Η στρατηγική και οικονομική αξία της Κύπρου ήταν μηδαμινή, «δεν ήτο παρά ένας λευκός ελέφας, ήγουν κάτι το οποίον ούτε ηδύνατο να εξυπηρετήσει κανέναν σκοπόν ούτε ηδύνατο να αποδώσει τίποτε» σχολιάζεται στη *Φωνή της Κύπρου*¹⁰⁵. Παρόλα αυτά, η Βρετανία, σίγουρη για την υπεροχή της ως μεγάλης ναυτικής δύναμης και έχοντας την απαίτηση να επιβάλλεται στην ανατολική Μεσόγειο, δεν σκεφτόταν να παραχωρήσει αποικία της σε ένα αδύναμο κράτος, όπως ήταν η Ελλάδα, παρά την ενδυνάμωση του ενωτικού κινήματος¹⁰⁶. Για την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα το 1912, με αντάλλαγμα ναυτική βάση στο Αργοστόλι, αλλά και την παραχώρηση του 1915, ο

¹⁰² Andrekos Varnava, *British Imperialism in Cyprus*, ό.π., σελ.127

¹⁰³ C.W.J. Orr, *Cyprus under British Rule*, Λονδίνο, 1972, σελ.46.

¹⁰⁴ Andrekos Varnava, *British Imperialism in Cyprus*, ό.π., σελ.35,36

¹⁰⁵ *Φωνή της Κύπρου*, 8 Αυγούστου 1936

¹⁰⁶ Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus* ό.π., σελ.14.

Andrekos Varnava υποστηρίζει ότι η Κύπρος βρέθηκε στα ιμπεριαλιστικά στρατηγικά σχέδια των Βρετανών να αποτελεί ένα «πιόνι», ρόλο που θα διατηρούσε και στο μέλλον ανάλογα με την περίσταση¹⁰⁷.

Αντίθετος σε παραχώρηση στην Ελλάδα ήταν ο Lord Curzon, υπουργός εξωτερικών, ο οποίος επηρέασε την πολιτική του Lloyd George στο Συνέδριο Ειρήνης το 1919¹⁰⁸. Το 1924, η δήλωση της εργατικής κυβέρνησης, ότι δεν προβλέπεται καμία μεταβολή στο πολιτικό καθεστώς της Κύπρου, επεφύλασσε την ανακήρυξή της σε αποικία του στέμματος τον επόμενο χρόνο. Η πολιτική, σε κάθε περίπτωση, δεν αποτελούσε μεμονωμένο γεγονός, αλλά ήταν αποτέλεσμα πολυετούς εμπειρίας. Η Κύπρος, η οποία επί μακρόν θεωρείτο άχρηστη από στρατηγική άποψη, κατέστη πλέον όργανο που εξυπηρετούσε στρατηγικές σκοπιμότητες, μια αποικία στα χέρια της Βρετανίας, ως αποικιακής δύναμης.

Στις παραμονές του Β Παγκοσμίου Πολέμου, αν και ο κυβερνήτης Palmer τόνισε, ότι η Κύπρος δεν είχε παρά μηδενική αξία και ήταν μια αποικία με εγγενείς αδυναμίες, «επιζήμια» για το γόητρο της Μεγάλης Βρετανίας στην Ανατολική Μεσόγειο η οποία είχε να αντιμετωπίσει τις «άλλες μεσογειακές δυνάμεις»¹⁰⁹ η πραγματικότητα ήταν διαφορετική. Κατά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, ιδιαίτερα στον ευρύτερο χώρο της Ανατολικής Μεσογείου, η Βρετανία είχε καταστεί πόλος προστασίας. Για το μέλλον της Κύπρου, η απόφαση του πρωθυπουργού Winston Churchill ήταν να αφήσουν τους εδαφικούς διακανονισμούς για το τέλος του πολέμου. Ο Churchill ανέπτυξε ένα είδος εμμονής για τις ελληνικές υποθέσεις¹¹⁰, καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου και απέρριψε την πρόταση του Eden να συμπεριληφθεί η Κύπρος, στα ζητήματα που θα συζητούνταν με τη λήξη των

¹⁰⁷ Andrekos Varnava, *British Imperialism in Cyprus*, ό.π., σελ. 253-256

¹⁰⁸ Andrekos Varnava, *British Imperialism in Cyprus*, ό.π., σελ. 265

¹⁰⁹ Σε υπόμνημα του ο κυβερνήτης Palmer προς τον Malcolm McDonald στις 16 Δεκεμβρίου 1938 θεωρεί την Κύπρο «res nullius», *The dependent Empire, 1900-1948 Colonies, Protectorates, and Mandates Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth*, volume VII, Frederick Madden and John Darwin, (επιμ.)1994, σελ.543

¹¹⁰ Robert Holland-Diana Markides, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες*. Όπ., σελ.18

εχθροπραξιών¹¹¹. Οι δυσχερείς περιστάσεις του πολέμου επέβαλλαν τη συνοχή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.

Το 1944 και το 1945 το Foreign Office φαινόταν να διάκειται ευνοϊκά προς τους ελληνικούς πόθους και να θεωρεί ότι η Ελλάδα αξίζει ανταμοιβής μετά την προσφορά της στον πόλεμο, γνώμη που δεν συμεριζόταν το Γραφείο Αποικιών ειδικά με την αναταραχή που επικρατούσε στην Ελλάδα στις αρχές του 1945¹¹². Ο αντίκτυπος της κατάστασης στην Ελλάδα, η είσοδος της Τουρκίας στον πόλεμο, η αβεβαιότητα σχετικά με τις μεταπολεμικές ρυθμίσεις άφηναν για ακόμη μια φορά την απόφαση για το μέλλον της Κύπρου σε εκκρεμότητα αποδεικνύοντας τις αμφιταλαντεύσεις της βρετανικής πολιτικής σχετικά με μια «αναλώσιμη»¹¹³ κτήση.

¹¹¹ Ο Eden υποστήριζε τότε την παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα γιατί δεν ήταν ενάντια στα αυτοκρατορικά συμφέροντα. Βλ. Anastasia Yangou, *Cyprus in World War II, Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean*, Λονδίνο, 2010, σελ.58 και Robert Holland-Diana Markides, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες*, ό.π., σελ.387

¹¹² Anastasia Yangou, *Cyprus in World War II*, ό.π., σελ. 152,153

¹¹³ Andrekos Varnava, *British Imperialism in Cyprus*, ό.π., σελ. 4

Η ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΗ ΚΥΠΡΟΣ 1945- 1949

1. Η λήξη του πολέμου

Με τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου ένα εθνικιστικό κύμα συνεπήρε τις αποικίες της Βρετανικής Αυτοκρατορίας¹. Τα εθνικιστικά αυτά κινήματα προσέφεραν ένα ιδεολογικό μοντέλο διαφορετικό από τον ευρωπαϊκό εθνικισμό και απαλλαγμένο από τις φασιστικές μορφές του που οδήγησαν στον Β Παγκόσμιο Πόλεμο². Ο εθνικισμός μεταπολεμικά στρέφεται εναντίον του ξένου ιμπεριαλιστή κατακτητή και εναντίον της χάραξης των εδαφών, «στα οποία η αυτοκρατορική εποχή είχε χωρίσει τον εξαρτημένο κόσμο»³ και υποστηρίζει την ιδέα της πολιτικής αυτοδιάθεσης. Η αυτοδιάθεση των λαών αναγνωρίστηκε από τη διεθνή σύμβαση, γνωστή ως «Χάρτα του Ατλαντικού», «διαπρυσιώτερος κήρυξ»⁴ της οποίας ήταν ο ίδιος ο Winston Churchill. Το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση αποτελούσε νομικό έρεισμα της διαδικασίας αποαποικιοποίησης και ζήτημα βούλησης και επιλογής ενός λαού⁵.

Όπως ήταν φυσικό, οι αποικιακοί λαοί απαίτησαν αυτοδιάθεση και δημοκρατική διακυβέρνηση. Η ύπαρξη της ίδιας της βρετανικής αυτοκρατορίας βρισκόταν σε απόλυτη αντίθεση με τον πολιτικό αυτοπροσδιορισμό της Βρετανίας, δηλαδή το πνευματικό κληροδότημα του φιλελευθερισμού και με τις πεποιθήσεις ενός πολιτικού συστήματος αξιών, όπως η εθνική αυτοδιάθεση και η ιδέα του έθνους κράτους.⁶ Παρά τη θεσμοθέτηση νέων μεθόδων διοίκησης, η κοινωνική και οικονομική δυσαρέσκεια ήταν εμφανής στην Κύπρο, κατά τη διάρκεια του Β Παγκόσμιου Πολέμου, ενός πολέμου που γινόταν στο όνομα της ελευθερίας.

¹ Όπως χαρακτηριστικά λέει ο David Sanders «το κύμα αποαποικιοποίησης στάθηκε κίνητρο και μοντέλο για τους εθνικιστές αλλού». David Sanders, *Losing an Empire, finding a Role. British Foreign Policy since 1945*, Λονδίνο, 1990 σελ. 109.

² Paolo Pistoì, *Εθνική ταυτότητα και πολιτική κινητοποίηση*, Αθήνα 1991 σελ.44

³ Eric Hobsbawm, *Έθνη και Εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα*, Αθήνα 1994, σελ. 214

⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950 σελ. 5

⁵ Σπύρος Καλογερόπουλος –Στράτης, *Το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση. Η παραβίασή του στην Κύπρο*, Αθήνα 1977, σελ. 244

⁶ Eric Hobsbawm, *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία, Τρομοκρατία*, Λονδίνο, 2007 σελ. 66 και John Darwin, *The End of the British Empire. The Historical Debate*, Οξφόρδη 1991, σελ.87

Το κύμα απελευθέρωσης, περιγράφει και το Έθνος: «Άνεμος ελευθερίας δονεί το σύμπαν. Πνέει παντού, δημιουργικός, μυροβόλος, ζωογόνος. Εθνικόν οξυγόνον ζητούν οι μικροί λαοί και αξιούν όπως οι μεγάλοι σύμμαχοι φανούν συνεπείς και τιμήσουν τας υπογραφάς των εις τας διακηρύξεις και τας αλληπαλλήλους υποσχέσεις των»⁷. Το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου αναβιώνει την ελπίδα για αποκατάσταση των αλύτρωτων Ελλήνων, καθώς η Ελλάδα, «αιματηρά συνταγμένη»⁸ στο πλευρό των νικητών, ανέμενε την εκπλήρωση των εθνικών της πόθων, ως νόμιμων δικαιωμάτων. «Αι δάφναι κατηγορούν», είχε τίτλο το Έθνος σχετικά με την υπόσχεση της Αγγλίας να μοιραστεί τους καρπούς της νίκης με τους συμμάχους και να ανταμείψει την Ελλάδα με την ικανοποίηση των εθνικών της πόθων⁹.

Για τους Ελληνοκυπρίους η αλληλεγγύη στην ελληνική αντίσταση αποδεικνυόταν με την κατάταξη στον στρατό, ενώ η έκκληση των Βρετανών «*Δια την Ελλάδα και την Ελευθερίαν*»¹⁰ έδινε υποσχέσεις για ένωση μετά τον πόλεμο. Οι εθελοντές υπολογίζεται ότι ήταν περίπου 15.000, ένας μεγάλος αριθμός σε σχέση με τον πληθυσμό του νησιού, ενώ μεγάλη ήταν και η οικονομική συμπαράσταση προς την Ελλάδα. Στον ελληνοκυπριακό τύπο της μεταπολεμικής περιόδου καταγράφονται οι διαψευσμένες ελπίδες για ένωση με την Ελλάδα, η παρέλκυση του ζητήματος και η αθέτηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης για έναν λαό, ο οποίος κατά τη διάρκεια του πολέμου συνέβαλε με έμπυχο και άψυχο υλικό¹¹. Από τις επίσημες δηλώσεις της Βρετανίας, που νομιμοποιούσαν και ενθάρρυναν το ενωτικό αίτημα, ήταν η προκήρυξη «*Για την Ελλάδα και την Ελευθερία*» που δημοσιεύθηκε στα στρατολογικά γραφεία κατά τον πόλεμο¹².

Οι Ελληνοκύπριοι, όπως και πολλοί λαοί, κινητοποιήθηκαν από την βρετανική προπαγάνδα, ανταποκρίθηκαν στο εθνικό κάλεσμα και πολέμησαν επειδή πίστεψαν

⁷ Έθνος, 6 Αυγούστου 1949

⁸ Ελληνική Κύπρος, Ιούνιος 1950, σελ. 147.

⁹ Έθνος, 28 Οκτωβρίου 1953.

¹⁰ Ελληνική Κύπρος, Ιανουάριος 1950, σελ.3

¹¹ «Ο Χάρτης του Ατλαντικού, οι επαγγελίες της Αυτοδιάθεσης, οι διακηρύξεις περί δικαιωμάτων του ανθρώπου απεδεικνύοντο δια την Ελλάδα και την Κύπρον γράμμα κενόν» Ελληνική Κύπρος, Ιανουάριος 1950.

¹² «Και ως ήτο πολύ φυσικόν, οι Κύπριοι αυθόρμητοι κατετάχθησαν εις τον Αγγλικόν στρατόν και επολέμησαν δια την Ελλάδα και την Ελευθερίαν» Ελληνική Κύπρος, Σεπτέμβριος 1949 σ. 11 και Ιανουάριος 1950, σελ.8 και Νέος Δημοκράτης, 14 Απριλίου 1950.

ότι ο αγώνας αυτός ήταν δική τους υπόθεση. Πίστεψαν, ότι μετά τον πόλεμο, οι Βρετανοί θα αναγκάζονταν να κάνουν παραχωρήσεις και ότι οι θυσίες του πολέμου θα ανταμείβονταν. «Τερματισθέντος όμως του πολέμου, έπεα πτερόεντα απεδείχθησαν αι περί ελευθερίας επαγγελίαι της Μεγάλης Βρετανίας και φενάκη αι προς την Ελλάδα και Κύπρον αφειδείς υποσχέσεις της περί μερισμού των αγαθών της νίκης»¹³, σχολιάζεται με απογοήτευση στην *Ελληνική Κύπρο*. Ο αριστερός τύπος υποστήριζε, ότι το αποικιακό σύστημα αποτελούσε «παραφωνία»¹⁴ προς το φιλελεύθερο πνεύμα της εποχής. Η πραγματοποίηση της Ένωσης θεωρείτο «ζήτημα πολιτικής τιμής» για την Βρετανία, μια χώρα η οποία δεν ήταν ναζιστική για να «σκίζει ως κουρελόχαρτα» συνθήκες και συμβάσεις διεθνείς¹⁵.

Ακόμη και στο θέμα της αποστράτευσης περίπου δέκα χιλιάδων Κύπριων εθελοντών, η κυβέρνηση επέδειξε αυταρχικό πρόσωπο κωλύοντας την απόλυσή τους, με τη δικαιολογία ότι θα δημιουργούνταν προβλήματα κατά την επανένταξή τους σαν πολίτες¹⁶. Όταν διατάχθηκαν να επιβιβαστούν σε πλοία με προορισμό την Αίγυπτο υπήρξαν αιματηρά επεισόδια¹⁷. Οι περισσότεροι των εθελοντών ήταν ήδη πολιτικοποιημένοι πριν καταταγούν και βέβαια η συναναστροφή με στρατιώτες από άλλες χώρες και γενικά οι εμπειρίες επέδρασαν στο χαρακτήρα τους¹⁸.

Τα γεγονότα αυτά που συνέπιπταν με τη λήξη του Β Παγκοσμίου Πολέμου και τις απαρχές της αβεβαιότητας των Ελληνοκυπρίων σχετικά με το μέλλον της ένωσης, επιβεβαίωναν τη βρετανική πολιτική που παγιώθηκε με τη διακήρυξη του Churchill

¹³ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ. 43

¹⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 24 Μαΐου, 1952.

¹⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950, σελ. 8

¹⁶ Anastasia Yangou, *Cyprus in World War II*, ό.π., σελ. 147, 148

¹⁷ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική 1946-1948 Με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Λευκωσία, 2008, σελ. 128

¹⁸ Anastasia Yangou, *Cyprus in World War II*, ό.π. σελ. 147, 148. Όπως αναφέρεται σε Έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών περί της πολιτικής κατάστασης στην Κύπρο το ΑΚΕΛ διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στην πολιτικοποίησή των στρατευμένων γιατί όταν το 1943 κατετάγησαν οκτακόσια μέλη και στελέχη του, τους ακολούθησαν χιλιάδες Ελληνοκυπρίων. Μέλη και στελέχη αποτέλεσαν προπαγανδιστές των θεωριών του κόμματος και μύησαν στο ΑΚΕΛ περισσότερο του 80% των στρατιωτικών συναδέλφων τους. Βλ. ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος-Πολιτικά-Στρατιωτικά, 28 Μαΐου 1954. Σε έκθεσή του περί του κομμουνισμού στην Κύπρο ο πρόξενος Παππάς αναφέρει ότι «Μετά το πέρας του πολέμου προσεχώρησε σ' αυτό (ΑΚΕΛ) και μέγα τμήμα απολυθέντων εκ του Αγγλικού στρατού, οι οποίοι, ως φαίνεται εκ της επαφής των με στρατιώτες διαφόρων κρατών, είχαν εμβολιασθεί με ισχυράς κομμουνιστικής ενέσεις.» βλ. ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, Θέμα: Κύπρος-Κομμουνιστές, 18 Οκτωβρίου 1954, Παππάς προς το Υπουργείο Εξωτερικών

το Νοέμβριο 1942, περί διατήρησης της ακεραιότητας της βρετανικής αυτοκρατορίας. Στη διακήρυξη αυτή προσέτρεξε και η κυβέρνηση των εργατικών, που διαδέχτηκε τους συντηρητικούς τον Ιούλιο του 1945¹⁹, για να επικαλεστεί για άλλη μια φορά τα βρετανικά συμφέροντα. Ωστόσο ενθαρρυντική ήταν η δήλωση του πρωθυπουργού λόρδου Attlee στη Βουλή των Κοινοτήτων: «Προσκαλούμεν, αλλά δεν υποχρεούμεν τους λαούς να παραμείνουν εντός της Βρετανικής Αυτοκρατορίας»²⁰.

2.Εκσυγχρονισμός της πολιτικής ζωής και εθνική αυτοδιάθεση

Θα εστιάσουμε τώρα στα αίτια ανάδυσης της τρίτης φάσης του εθνικού κινήματος, τα οποία οφείλονται στις κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές αλλαγές, που επήλθαν με την έναρξη του Β Παγκοσμίου Πολέμου και δημιούργησαν τις συνθήκες διαμόρφωσής του αλλά και μετασχηματισμού του.

Η Βρετανική αποικιακή κυβέρνηση, κάτω από τις νέες συνθήκες που είχαν δημιουργηθεί κατά τη διάρκεια του πολέμου και για να μην επιδείξει αντιφατικό πρόσωπο όσο αφορούσε στη συμμετοχή των Ελληνοκυπρίων, ανέστειλε αρκετά από τα ανελεύθερα μέτρα της Παλμεροκρατίας και φιλελευθεροποίησε το αποικιακό καθεστώς στην Κύπρο. Με την ίδρυση κομμάτων και την παραχώρηση δικαιωμάτων αυτοδιοίκησης στους Κυπρίους, όπως η διεξαγωγή δημοτικών εκλογών, μπορούμε να μιλάμε για έναν κατά κάποιο τρόπο εκσυγχρονισμό της πολιτικής ζωής μίας κοινωνίας παγιδευμένης σε παραδοσιακούς θεσμούς και υποκείμενης στην εκμετάλλευση ξένων, αλλά και ντόπιων²¹. Ο πρόξενος της Λευκωσίας Κουντουριώτης, σχολιάζοντας τη διεξαγωγή δημοτικών εκλογών, είπε ότι ήταν επόμενο σε μια υπόδουλη χώρα ο λαός να χρησιμοποιεί και τα ελάχιστα ψιχία ελευθερίας, που κατά καιρούς παρέχονται, για να εκδηλώσει το εθνικό του

¹⁹ PREM 8/740 Hall προς Bevin 7 Σεπτεμβρίου 1945

²⁰ Συνεδρίαση της 20^{ης} Δεκεμβρίου 1946. *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1954, σελ. 109

²¹ Σία Αναγνωστοπούλου, «Η Εκκλησία της Κύπρου ό.π., σελ.202

φρόνημα και να μεταχειρίζεται τους δημοτικούς άρχοντες σαν όργανα για να εκδηλώνει τους εθνικούς του πόθους²².

Η πολιτική του εκδημοκρατισμού των Βρετανών είχε σαν συνέπεια, όπως προαναφέραμε (Ιστορικό πλαίσιο 1), την ίδρυση του ΑΚΕΛ, ενός μετριοπαθούς αριστερού κόμματος, με αντιπροσώπους από όλο το φάσμα των προοδευτικών δυνάμεων²³. Το ΑΚΕΛ (Ανορθωτικό Κόμμα του Εργαζόμενου Λαού) συγκροτήθηκε από στελέχη του ΚΚΚ και μια ομάδα αστών. Σαν κόμμα το ΚΚΚ, όπως αποσαφηνίζεται στο *Δημοκράτη*, «περιστρεφόταν γύρω από στενά, δογματικά, συγχισμένα, ανεδαφικά συνθήματα (σοβιετική Κύπρος μέσα σε σοβιετικά Βαλκάνια, αυτόνομη Κύπρος και αργότερα- 1939- ένωση με τη δημοκρατική Ελλάδα) που εμπόδιζαν την εργατική τάξη και το κόμμα της να αναδειχτεί ο ηγέτης πλατιού εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Ο λαθμενός στρατηγικός προσανατολισμός του δεν του επέτρεψε να κατακτήσει την εθνικοαπελευθερωτική εξέγερση του 1931»²⁴.

Το ΚΚΚ υιοθέτησε μια ηπιότερη στάση απέναντι στην αστική τάξη, ιδιαίτερα μετά την επάνοδο του Πλουτή Σέρβα το 1935²⁵. Αποτέλεσμα ήταν, όπως περιγράφει ο πρόξενος Κουντουριώτης, μια μερίδα από αυτούς τους διανοούμενους, δημοκρατικούς «αγνούς» κατά βάθος «πατριώτες» να ενταχθούν στο ΑΚΕΛ, είτε για προσωπικούς λόγους, είτε από αντίδραση προς ορισμένους «αγγλόδουλους», οι οποίοι είχαν παρεισφρήσει στις τάξεις του δεξιού κόμματος²⁶ και να αποτελέσουν τους συνοδοιπόρους του ΑΚΕΛ. Η απόψεις των μελών της Κεντρικής Επιτροπής του ΑΚΕΛ για την αστική τάξη δεν συνέπιπταν. Ο Ν. Ζιαρτίδης και ο Ανδρέας Φάντης πίστευαν, πως πριν εμφανιστεί το εργατικό κίνημα, ήταν η αστική τάξη που διεξήγαγε εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, ενώ ο Ε. Παπαϊωάννου και ο Π. Σέρβας

²² ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 33.1, 28 Μαΐου 1946.

²³ Χάιντς Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου* ό.π., σελ. 654 και Άντρος Παυλίδης, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου*, τόμος 4, Λευκωσία 1991-1993, σελ. 328.

²⁴ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1952, σελ. 3

²⁵ ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 126, 3^{ος} υποφάκελος, 16 Σεπτεμβρίου 1945, από τον Κουντουριώτη πρόξενο στη Λευκωσία σχετικά με το Δ Συνέδριο του ΑΚΕΛ.

²⁶ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 88, 5^{ος} υποφάκελος, 27 Σεπτεμβρίου 1948, από τον διευθυντή Εποικισμού προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

υποστήριζαν, πως η αστική τάξη ταύτιζε τα συμφέροντά της με τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα και δεν έκανε ποτέ εθνικό αγώνα²⁷.

Το ΑΚΕΛ, όπως σχολιάζει ο πρόξενος Παππάς, εμφανίστηκε «*υπό μίαν εθνικήν και κοινωνικήν λεοντήν*», εκμεταλλεύτηκε την ανυπαρξία εργατικής νομοθεσίας και ασφάλισης των εργαζομένων, την «*ασυδοσία*» του κεφαλαίου και την άσκηση τοκογλυφίας εις βάρος των αγροτών και κατάφερε να παρασύρει μεγάλες μάζες εργατών, αγροτών και μικροαστών²⁸. Η πιο μετριοπαθής στάση του ΑΚΕΛ και η σύνδεσή του με εξωκομματικούς δημοκρατικούς παράγοντες, η βασική του επιδίωξη για ένωση και η ανταποικιακή του δράση μείωσε την καχυποψία του πληθυσμού και έκανε ευκολότερη τη μαζικοποίησή του²⁹.

Στον αριστερό τύπο το ΑΚΕΛ παρουσιάζεται σαν το κόμμα που έθεσε τα θεμέλια του εθνικού κινήματος στην Κύπρο, με «*καθημερινή διαφώτιση και διαπαιδαγώγηση των μαζών*»³⁰ και συσπείρωσε τον αριστερό πολιτικό χώρο για έναν ανταποικιοκρατικό αντιιμπεριαλιστικό αγώνα με στόχο την άμεση έξοδο της Κύπρου από τα αποικιακά πλαίσια, θέτοντας στο λαό «*την ξεκάθαρη γραμμή της μαχητικής και αποφασιστικής απελευθερωτικής πάλης*»³¹. Ο εθνικιστικός του λόγος εξέφραζε την ιδέα της πολιτικής αυτοδιάθεσης, σαν λαϊκό κίνημα δε επεδίωκε τη λαϊκή συμμετοχή και διεξήγαγε αγώνες συντονίζοντας τις προοδευτικές δυνάμεις, με στόχο την εθνική απελευθέρωση³².

Επιδεικνύοντας ανταποικιοκρατική, εθνικοαπελευθερωτική πολιτική με έντονο κοινωνικό και οικονομικό περιεχόμενο, συσπείρωσε το λαό μέσα από συνδικαλιστικές οργανώσεις όπως την ΠΕΟ (Παγκύπρια Εργατική Ομοσπονδία) και την ΕΑΚ (Ένωση Αγροτών Κύπρου) και προώθησε τις διεκδικήσεις του

²⁷ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 371, Αλληλογραφία του ΚΚΕ με το ΑΚΕΛ Κύπρου 1948-1953, Φ=20/21/35, επιστολή του Ε. Παπαϊωάννου προς τον Ιωαννίδη, 20 Ιουλίου 1951

²⁸ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, Θέμα: Κύπρος-Κομμουνιστές, 18 Οκτωβρίου 1954, Παππάς προς το Υπουργείο Εξωτερικών

²⁹ Φιφής Ιωάννου, Έτσι άρχισε το Κυπριακό..., σελ.35

³⁰ Νέος Δημοκράτης, 14 Απριλίου 1950

³¹ Δημοκράτης, Δεκέμβριος 1949 άρθρο του Ε. Παπαϊωάννου

³² Δημοκράτης, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 1949 τίτλος «Η πολιτικο-οικονομική κατάσταση στην Κύπρο – Το Εθνικό μας ζήτημα». Αναφέρεται χαρακτηριστικά: «*Το Κόμμα μας θέτει μπροστά στο λαό τη ξεκάθαρη γραμμή της αδιάλλακτης, μαχητικής και αποφασιστικής πάλης για το σπάσιμο των αποικιακών κλοιών του, για την οριστική απολύτρωση από τα φαρμακερά ιμπεριαλιστικά πλοκάμια που τον περιζώνουν*».

οργανώνοντας απεργίες και συλλαλητήρια. Στην ύπαιθρο το ΑΚΕΛ είχε ιδρύσει τους «Μορφωτικούς Συλλόγους» τους οποίους διαδέχτηκαν οι «Αγροτικές Ενώσεις». Επιπλέον τον Ιανουάριο του 1949 ιδρύεται η ΠΟΔΓ (Ένωση Γυναικών Λευκωσίας). Το 1948 εκδίδονταν έξι αριστερές εφημερίδες: *Εργάτης*, *Δημοκράτης*, *Ελεύθερος Τύπος*, *Ανεξαρτησία*, *Γράμματα*, *Πάφος*³³ και το περιοδικό *Δημοκράτης* (Πολιτικό θεωρητικό όργανο της Κεντρικής Επιτροπής του ΑΚΕΛ). Για πρώτη φορά θεωρείται υπολογίσιμη δύναμη για την παραδοσιακή δεξιά, στην οποία αντιτάσσει τον μαχητικό, πειθαρχημένο χαρακτήρα του εργατικού κινήματος.

Ο πρωτοφανής βαθμός ανάπτυξης οργανώσεων από το ΑΚΕΛ φαίνεται με την δημιουργία του ΕΑΣ (Εθνικού Απελευθερωτικού Συνασπισμού), που σκοπό είχε το συντονισμό του αγώνα για εθνική απελευθέρωση και Ένωση³⁴ και με την ΑΟΝ (Ανορθωτική Οργάνωση Νέων), της οποίας ο ρόλος ήταν η οργάνωση, καθοδήγηση και διαπαιδαγώγηση της νεολαίας³⁵. Ο ΕΑΣ ιδρύθηκε με την ελπίδα διεύρυνσης της βάσης του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και της συμμετοχής σε αυτό «των ανοργάνωτων αστικών και μικροαστικών πατριωτικών στοιχείων»³⁶. Σκοπός ήταν, όπως υποστηρίζει ο Κουντουριώτης, να συμπεριληφθούν σε αυτόν οι «συνοδοιπόροι αστοί» και οι δυσανεκτούμενοι με τους αρχηγούς του ΚΕΚ³⁷. Ο πρόξενος που τον διαδέχτηκε ο Αλέξης Λιάτης για να προσδώσει λόγω της συνήχησης κομμουνιστικό χαρακτήρα στον ΕΑΣ, τον χαρακτήρισε «είδος κυπριακού ΕΑΜ»³⁸. Ο *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* τον χαρακτήρισε «απλή μεταμφίεση του κομμουνιστικού ΑΚΕΛισμού»³⁹. Τα μέλη του ανέρχονταν σε επτά χιλιάδες και συμπεριελήφθησαν σε αυτόν δώδεκα χιλιάδες μέλη της ΠΕΟ και τρεις χιλιάδες μέλη του ΑΚΕΛ, οπότε αποτέλεσε μια δυνατή φωνή στις διεκδικήσεις.⁴⁰ Σε ορισμένες περιοχές το ΑΚΕΛ ίδρυσε κολεχτίβες τύπου γεωργικών συνεταιρισμών, λαϊκά ιατρεία, λαϊκά εστιατόρια και λαϊκές πολυκατοικίες για αναξιοπαθούντα μέλη

³³ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17.5, 5 Απριλίου 1948

³⁴ *Δημοκράτης*, 9 Δεκεμβρίου 1947. Ο ΕΑΣ συγκροτήθηκε στις 7 Δεκεμβρίου 1947. Την ίδρυση αναφέρει και ο Κουντουριώτης ΙΑΥΕ 1948, Φάκελος 17.5, 9 Δεκεμβρίου 1948.

³⁵ *Δημοκράτης*, 9 Μαΐου 1948.

³⁶ *Δημοκράτης*, Ιανουάριος 1949, σελ.236

³⁷ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17.5, 19 Ιανουαρίου 1948

³⁸ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 49, 1^{ος} υποφάκελος, 1 Φεβρουαρίου 1950.

³⁹ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 7 Ιανουαρίου 1947

⁴⁰ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17.5, 19 Ιανουαρίου 1948, από τον Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

του ΑΚΕΛ, άπορους, άστεγους και οπαδούς⁴¹. Αποτέλεσμα όλων αυτών των κινήσεων ήταν η φθορά της παραδοσιακής κοινωνικής δομής της κυπριακής κοινωνίας και η μείωση της επιρροής της Εκκλησίας.⁴²

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι η δεξιά, μέχρι το 1946, όταν το ΑΚΕΛ κατήγαγε συντριπτικές νίκες στις δημοτικές εκλογές, δεν είχε το μονοπώλιο του εθνικισμού, γιατί δεν είχε καταφέρει να κινητοποιήσει το λαό στο βαθμό που το ΑΚΕΛ το είχε κατορθώσει⁴³. Στις δημοτικές εκλογές του 1946, στατιστικά στοιχεία έδιναν ότι το ΑΚΕΛ είχε ποσοστό 59% στους αγροτικούς δήμους και είχε καταλάβει τις έξι μεγάλες πόλεις όπου το ποσοστό του ήταν 56,1%.⁴⁴ Αντίστοιχα η δεξιά είχε λάβει 48,8% στους αγροτικούς δήμους και 48,4% στις μεγάλες πόλεις.

Κομματικός φορέας της δεξιάς ήταν το ΚΕΚ (Κυπριακό Εθνικό Κόμμα), το οποίο είχε ιδρύσει το 1943 ο Θεμιστοκλής Δέρβης για τον οποίο όλοι γνώριζαν ότι συνεργαζόταν ανοικτά με τους Βρετανούς κατά τη διάρκεια της Παλμεροκρατίας.⁴⁵ Όταν το ίδρυσε προσπάθησε να πείσει ότι δεν ήταν προσωπική οργάνωση που του ανήκε.⁴⁶ Το ΚΕΚ σύμφωνα με έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών 1.διευθυνόταν από ανθρώπους οι οποίοι κατά το παρελθόν συνεργάστηκαν αλλά και εξακολουθούσαν να συνεργάζονται με τους Άγγλους και λάμβαναν μέρος σε δημόσιες συναθροίσεις και δεξιώσεις άγγλων διοικητών, 2.θεωρείτο κόμμα κεφαλαιοκρατών 3. Οι ηγέτες του από μίσος προς ορισμένους ηγέτες της Εκκλησίας ενεργούσαν πολιτική απαλλοτριώσεως της εκκλησιαστικής περιουσίας και 4. Στο κόμμα υπήρχε έλλειψη ικανής διοικήσεως συνέπεια της οποίας παρατηρούνταν

⁴¹ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 85,Θέμα: Κύπρος-Πολιτικά-Στρατιωτικά-Διοικητικά, έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών περί της κατάστασης στην Κύπρο, 28 Μαΐου 1954

⁴² Πανταζής Τερλεξής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού Ανατομία ενός λάθους*, Αθήνα 2004, σελ. 56, 57.

⁴³ Σε άρθρο του ο Κώστας Παρτασίδης δημοτικός σύμβουλος στο δήμο Λεμεσού και δήμαρχος Λεμεσού στις εκλογές του 1949 λέει χαρακτηριστικά: «Σήμερα χάρις στη σωστή πολιτική γραμμή ελέγχουμε τους δήμους των μεγαλυτέρων πόλεων και κωμοπόλεων της Κύπρου.» *Δημοκράτης*, 14 Σεπτεμβρίου 1947

⁴⁴ Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Η εκλογική ιστορία της Κύπρου*, ό.π. σελ.407-409

⁴⁵ Αυτός ήταν ο λόγος όπως υποστηρίζεται από τον Κουντουριώτη που μια μερίδα αστών συνεργάστηκε με το ΑΚΕΛ. ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 33.1, 28 Μαΐου 1946.

⁴⁶ Christophoros Christoforou, *The Emergence of Modern Politics in Cyprus(1940-1959)* στο Hubert Faustmann and Nicos Peristianis (επ.), *Britain in Cyprus .Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006*, σελ.301

διάσπαση του εθνικόφρονος κόσμου⁴⁷. Η επίσης δεξιά ΠΕΣΠ (Παγκύπρια Ελληνική Σοσιαλιστική Πρωτοπορία) ιδρύθηκε από τον Χριστόδουλο Γαλατόπουλο στην Πάφο το 1945⁴⁸.

Ανάμεσα στις οργανώσεις της δεξιάς, ήταν η ΠΕΚ (Παναγροτική Ένωση Κύπρου), η οποία, αν και είχε ιδρυθεί από τη δεξιά για να εξυπηρετεί τα συμφέροντα της άρχουσας τάξης, αποφάσισε να απέχει από οποιοδήποτε κόμμα ακόμη και εθνικό.⁴⁹ Οι βασικές αρχές της ΠΕΚ «Θρησκεία, Πατρίδα, Οικογένεια, Ατομική ιδιοκτησία»⁵⁰ απηχούσαν βέβαια αντικομμουνιστικές απόψεις. Παρόμοια και οι Νέες Συντεχνίες(ΣΕΚ), οι οποίες ιδρύθηκαν το 1943 για να συνασπίσουν τον εργατικό κόσμο, συνταγμένες με τη δεξιά ασπάζονταν τα ιδανικά της «*θρησκείας*» και της «*πατρίδας*»⁵¹ και πάλευαν για την «*ανακούφιση της καταπιεζόμενης εργατικής τάξης*» ανεπηρέαστες, όπως δήλωναν στο επίσημο όργανό τους την *Εργατική Φωνή*, από «*κομμουνιστικούς υλισμούς*»⁵². Η ΣΕΚΑ (Συντονιστική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνος), η οποία ιδρύθηκε στον αντίποδα του ΕΑΣ τον Ιούλιο του 1949, δήλωνε ότι δεν θα είχε ουδεμία συνεργασία με τους κομμουνιστές οι οποίοι ήταν πρόθυμοι «*να πουλήσουν την Ελλάδα και τη θρησκεία*»⁵³.

Μετά το 1931 στη δεξιά επικρατούσε μια «*χαώδης*» κατάσταση, απότοκος αφενός μεν του «*απορφανισμού*» της εκκλησίας,⁵⁴ αφετέρου δε της υπαναχώρησης από την ιδεολογική κονίστρα κάθε υπεύθυνου πολιτικού παράγοντα.⁵⁵ Η δεξιά

⁴⁷ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, 28 Μαΐου 1954, Θέμα: Κύπρος-Πολιτικά-Στρατιωτικά-Διοικητικά. Έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών περί της πολιτικής κατάστασης στην Κύπρο

⁴⁸ Ο Γαλατόπουλος χαρακτηριζόταν ως ήπιος κομμουνιστής και είχε παραμείνει στη φυλακή για τέσσερα χρόνια επί Πάλμερ. Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Η εκλογική ιστορία της Κύπρου*, όπ.σελ. 306 και 317. Ο πρόξενος Κουντουριώτης τον χαρακτήριζε κενόδοξο και μεγαλορρήμονα ΙΑΥΕ, 1948,Φάκελος 48, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, από τον Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 11 Ιουνίου 1948

⁴⁹ Christophoros Christoforou Ό.π.

⁵⁰ ΙΑΥΕ:1948, Φάκελος 42, 4^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Έκθεση της ΠΕΚ προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 4 Νοεμβρίου 1947

⁵¹ «Θρησκεία- Πατρίδα –Λαός» το τριπλούν σύνθημα.» *Εργατική Φωνή*,24 Μαΐου 1948 στο ΙΑΥΕ, 1948,Φάκελος 42, 4^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, από τον Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

⁵² *Εργατική Φωνή*,17 Μαΐου 1948 στο ΙΑΥΕ: 1948,Φάκελος 42, 4^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, από τον Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

⁵³ Έθνος, 6 Φεβρουαρίου 1950

⁵⁴ Για το αρχιεπισκοπικό ζήτημα βλ. σχ. Βενέδικτος Εγγλεζάκης, « Η Εκκλησία της Κύπρου από το 1878 μέχρι το 1955», *Κυπριακά 1878-1955, Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου*, Λευκωσία 1986,σ.40

⁵⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1949, σελ. 5

ανοργάνωτη⁵⁶, χωρίς πολιτική ενότητα και ικανή ηγεσία⁵⁷ και δίχως την αποκλειστική υποστήριξη του αρχιεπισκόπου και εθνάρχη⁵⁸, κινούνταν διασπασμένη⁵⁹ και «αναιμική»⁶⁰ όσο αφορούσε τις ανταποικιακές εκδηλώσεις. Η φαινομενικά συμπαγής δεξιά ήταν ένας κόσμος γεμάτος «πάθη και διαιρέσεις»⁶¹.

Σαν αντίρροπο στην κατάσταση που επικρατεί, εμφανίζεται μια μορφή μεσσιανισμού στο χώρο της πολιτικής σκηνής στην Κύπρο, όπου κυριαρχεί η αναζήτηση ενός χαρισματικού ηγέτη, ο οποίος θα διαθέτει εξαιρετικές ικανότητες ώστε να κατευθύνει και να επιλύσει το εθνικό ζήτημα. Στο *Νέο Κυπριακό Φύλακα* η ελπίδα αυτή εκφράζεται ως εξής: «Δεν θ' αργήσει πολύ ν' αναφανεί ο 'Άνθρωπος' της Κύπρου γύρω από τον οποίον θα συσπειρωθούν οι πατριωτικοί πολίται και οι εθνικοί αγρόται δια μεθοδικήν διεξαγωγήν του εθνικού αγώνος»⁶². Ο Έλληνας πρόξενος σε ανασκόπηση του Δεκεμβρίου 1949 μίλησε για την έλλειψη αρχηγού με παγκύπριο κύρος και αναρωτήθηκε: «Τι θα γίνει με τον λαό αν παραστεί ανάγκη στροφής; Ποιος θα στρέψει το πηδάλιο;»⁶³. Ήταν έκδηλη η «ανάγκη» μιας ηγεσίας η οποία θα διηύθυνε τον ενωτικό αγώνα⁶⁴ και η ανάγκη αυτή εκφραζόταν συχνά κυρίως σε αναφορές στο πρόσωπο του Νικόδημου Μυλωνά και στην εξέγερση του 1931. Αυτό που ανέμεναν ήταν να γίνει «έναρξις σοβαρού και συντονισμένου αγώνος υπό την αιγίδα της Εθναρχούσης Εκκλησίας»⁶⁵.

Αντίθετα, οι αριστεροί είχαν αποδειχτεί δυναμικοί παράγοντες του ενωτικού αγώνα, ικανοί να υποσκελίσουν τους δεξιούς, που δεν φημίζονταν, σύμφωνα με τον

⁵⁶ Υπόμνημα του Αχιλλέα Αιμιλιανίδη ο οποίος υπογραμμίζει την έλλειψη συστηματικής προσπάθειας εκ μέρους των εθνικοφρόνων. ΙΑΥΕ, 1948, Φάκελος 17.4, 15 Σεπτεμβρίου 1947

⁵⁷ Το ΚΕΚ (Κυπριακό Εθνικό Κόμμα) από το 1943 αποτελούσε μία απ' τις κυριότερες εκφράσεις της δεξιάς. Ωστόσο το 1946 ο Θεμιστοκλής Δέρβης χάνει το δήμο Λευκωσίας από τον Ι. Κληρίδη που υποστήριζε το ΑΚΕΛ.

⁵⁸ Αρχιεπισκοπικές εκλογές διεξήχθησαν τον Μάιο του 1947 για πρώτη φορά μετά τα γεγονότα του 1931.

⁵⁹ Στην *Ελληνική Κύπρο* Μαΐου 1949 σελ. 5 κατηγορείται «μια ομάς εθελοδούλων και μισθάρνων Κυπρίων» η οποία «μένουσα στενώς προσηλωμένη εις τα οικονομικά της συμφέροντα, κολακεύει τους Άγγλους κυρίους της».

⁶⁰ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 92, υποφάκελος 4, 2 Δεκεμβρίου 1949.

⁶¹ Σάββας Λοϊζίδης, *Η Κύπρος. Μεγάλη Ιδέα του Ελληνισμού σήμερα*, Διάλεξις γενομένη εις Λευκωσίαν (Ενωσις Νέων) την 19 Σεπτεμβρίου 1948, Λευκωσία 1949

⁶² *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 10 Οκτωβρίου 1948.

⁶³ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 4^{ος} υποφάκελος, Λιάτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 2 Ιανουαρίου 1950.

⁶⁴ *Αγωνιστής*, 10 Δεκεμβρίου 1944 σ. 5 και 7 άρθρο του Ν.Γ. Δημητρίου δημάρχου Λάρνακας με τίτλο «Ανάγκη ηγεσίας».

⁶⁵ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 17.4, υπόμνημα του Αιμιλιανίδη, 15 Σεπτεμβρίου 1949

πρόξενο Κουντουριώτη, για την μαχητικότητά τους⁶⁶. Αλλά και ο πρόξενος που τον διαδέχτηκε το 1949, ο Αλέξης Λιάτης, τόνισε την ανισότητα του αγώνα των δυο παρατάξεων «αρνητικού, ανερμάτιστου και ασυντόνιστου των μεν, θετικού, δυναμικού και συστηματικού των δε»⁶⁷ με τους δεξιούς να υστερούν «τραγικώς» και τους αριστερούς, ιδιαίτερα μετά το υπόμνημά τους προς τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, να εμφανίζονται οι σθεναρότεροι και μαχητικότεροι διεκδικητές των «εθνικών δικαιών»⁶⁸. Σύμφωνα με τον Λιάτη, η υπεροχή των αριστερών οφειλόταν στα στελέχη, αλλά και στην οργάνωση και την πειθαρχία του κομμουνιστικού κόμματος, το οποίο κατεύθυνε και εξουσίαζε όλους όσους συνεργάζονταν με αυτό.

Σχολιάζοντας τον προεκλογικό αγώνα του 1949 αναφέρει: «οι κομμουνισταί ωμοιάζον μάλλον με τακτικόν στρατόν, καλώς συντεταγμένον και οργανωμένον με άριστον επιτελείον, πλήρη υπηρεσίαν συνδέσμων και λαμπρόν συντονισμόν»⁶⁹. Οι δε δεξιοί όχι μόνο στερούνταν πολιτικής οργάνωσης αλλά και κατατρώχονταν από διχόνοιες, ενώ ο αγώνας τους περιοριζόταν στον αντικομμουνιστικό «εξυγιαντικό» σκοπό⁷⁰ και βασιζόταν στον αγώνα από τους άμβωνες των εκκλησιών με νουθεσίες, κηρύγματα και απειλές⁷¹. Ενδεικτική της πολιτικής κατάστασης είναι η κυκλοφορία του ημερήσιου τύπου το 1949 με το δεξιό τύπο βέβαια να υπερτερεί αλλά με την αναλογία του αριστερού τύπου επί του συνόλου να είναι σε σχετικά υψηλά επίπεδα: *Νέος Δημοκράτης* 8.200, *Έθνος* 6.700-7.000, *Ελευθερία* 4.600-5.000, *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* 2.000, *Ανεξάρτητος* 2.000.⁷²

Συνοψίζοντας, η άνοδος του εθνικισμού στην πολιτική βρήκε τη δεξιά να ανταγωνίζεται το ΑΚΕΛ. Το ΑΚΕΛ απευθυνόταν στο λαό βάσει της ταξικής

⁶⁶ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 79, 6^{ος} υποφάκελος, 19 Ιανουαρίου 1949

⁶⁷ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 79, 7^{ος} υποφάκελος, από τον Αλέξη Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 26 Απριλίου 1949 και 12 Μαρτίου 1949

⁶⁸ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 92, 4^{ος} υποφάκελος, από τον Αλέξη Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 2 Δεκεμβρίου 1949

⁶⁹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, από τον Αλέξη Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 31 Μαΐου 1949

⁷⁰ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 79, 7^{ος} υποφάκελος, 26 Απριλίου 1949

⁷¹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, από τον Αλέξη Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 31 Μαΐου 1949

⁷² ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 48, 4^{ος} υποφάκελος, 4 Ιανουαρίου 1950 από τον πρόξενο Λιάτη προς Υπουργείο Εξωτερικών

ταυτότητας αλλά και της εθνικής έχοντας σαν πρωταρχικό στόχο την πολιτική αυτοδιάθεση, ενώ η δεξιά ζητούσε την υποστήριξη του λαού κάνοντας έκκληση στην εθνική ταυτότητα, με στόχο την προαγωγή της εθνικής υπόθεσης, στιγματίζοντας ταυτόχρονα τους κομμουνιστές ως προδότες⁷³. Ο άξονας γύρω από τον οποίο περιστρεφόταν η δεξιά ήταν η εκκλησία, η οποία κατείχε τεράστια περιουσία, έλεγχε τις εκκλησιαστικές επιτροπές και το εκπαιδευτικό σύστημα και ως υπερασπιστής του κυρίαρχου συστήματος αξιών, αποτελούσε το συνεκτικό στοιχείο του συντηρητικού πολιτικού φάσματος⁷⁴.

Ο πρόξενος Κουντουριώτης δίνει την εικόνα της πολιτικής κατάστασης στην Κύπρο και του διπαραταξιακού⁷⁵ συστήματος που συγκροτείται, κατακεραυνώνει την δεξιά και κατηγορεί την αριστερά ως καιροσκόπο. Λέει μεταξύ άλλων: «*Η Κύπρος είναι διηρημένη εις δύο μεγάλας παρατάξεις, την δεξιά και την αριστερά, οι οποίες διεξάγουν καθαρώς ταξικόν αγώνα υπό το κάλυμμα της ενωτικής ιδέας. Δια μέν τους δεξιούς πρόκειται περί αγώνος επιβιώσεως δια δε τους αριστερούς αγών επικρατήσεως...Το θλιβερόν όμως έγκειται εις τους ημετέρους. Η περίφημος δεξιά κυπριακή παράταξις, η κατ'ευφημισμόν 'εθνικόφρων' της οποίας η ηγεσία έχει περιβληθεί την ενωτικήν λεοντήν χωρίς να πιστεύη εις την Ένωσιν. Την περιεβλήθη δια να της χρησιμεύση ως όπλον κατά του άθεου και απάτριδος κομμουνισμού από τον οποίο κινδυνεύει. Το υλικό συμφέρον το οποίον αποτελεί το πιστεύω της ηγεσίας της δεξιόφρονος παρατάξεως δεν επιθυμεί την αποχώρησιν των Άγγλων. Τα αρχεία της αποικιακής διοικήσεως είναι αρκούντως εφωδιασμένα με αποδείξεις περί τούτου...Η ηγεσία της δεξιάς στηρίζεται σήμερον επί της Εθναρχούσης Εκκλησίας επειδή αυτό υπαγορεύει το κομματικό της συμφέρον.....Η αριστερά ηγεσία μετά το τέλος του Β Παγκοσμίου Πολέμου και προς εσωτερικήν κατανάλωσιν, εθεώρει κομματικώς ωφέλιμον να τεθεί επικεφαλής της ενωτικής*

⁷³ Eric Hobsbawm, *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα 2007, σελ. 224. Ο Hobsbawm, προβάλλει αυτόν ακριβώς τον ισχυρισμό ότι η δεξιά στην πολιτική είχε το μονοπώλιο του πατριωτισμού, και συνεπώς όλοι οι άλλοι στιγματίζονταν ως προδότες.

⁷⁴ Vassilis Protopapas, *The Rise of a Bi-Polar Party System, Municipal Elections 1940-1955*, στο Hubert Faustmann and Nicos Peristianis (επιμ.), *Britain in Cyprus. Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006*, ό.π., σελ. 273.

⁷⁵ Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Η εκλογική Ιστορία της Κύπρου*, ό.π. σελ.379

κίνησης και.... ωργίασε εις πατριδοκαπηλείαν.»⁷⁶ «Αμφότερα στρατόπεδα» σχολιάζει και ο Αλέξης Λιάτης «συνηγωνίζοντο άλληλα εις αξιοποίησιν της σημαίας της ενώσεως»⁷⁷. Το εθνικό κίνημα στην Κύπρο δεν ταυτιζόταν κατ' ανάγκην με κάποιο απ' τα χρώματα του πολιτικού φάσματος και το σημαντικό είναι ότι εξαιτίας της διάσπασης, ο εθνάρχης δεν είχε τον απόλυτο έλεγχο της πολιτικής κατάστασης και του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Θα διαπιστώσουμε ότι η διαιρετική δομή της ελληνοκυπριακής κοινωνίας οδήγησε στην εκδήλωση πολιτικών αντιπαραθέσεων και ότι το εθνικό κίνημα έγινε πεδίο μάχης για επιδίωξη εξουσίας και για απόκτηση της ηγεσίας του αγώνα .

3.Αντιαποικιακός αγώνας και ταξική πάλη

Στην πολιτική σκηνή στην Κύπρο, η κατάσταση είναι ώριμη για αλλαγές. Η δημιουργία κομμάτων, η διενέργεια δημοτικών εκλογών και η νομιμοποίηση των εργατικών συνδικάτων δεν θα ήταν βέβαια δυνατή χωρίς την κατάργηση του «καθαρού δεσποτισμού»⁷⁸, που επικράτησε στην Κύπρο, μετά το 1931. Οι κοινωνικές αλλαγές και ο ανταγωνισμός ανάμεσα στα δύο μεγάλα κόμματα, μετά τον Β Παγκόσμιο πόλεμο, ενδυνάμωσαν το αίτημα της ένωσης. Η δυσαρέσκεια σημαντικών τμημάτων του πληθυσμού, κυρίως της αγροτικής και της εργατικής τάξης, ήταν εμφανής, πριν την έναρξη του Β Παγκοσμίου Πολέμου. Οι κρίσιμες στιγμές του πολέμου έφεραν την ανατροπή στην παλιά τάξη πραγμάτων, με αποτέλεσμα οι παραδοσιακοί εκπρόσωποι του εθνικισμού, κυρίως οι αστοί, να παραγκωνιστούν από τη μαζική εκπροσώπηση και ανάμιξη μεγάλων τμημάτων του ελληνοκυπριακού λαού.

Για τις κοινωνικές ομάδες που κινητοποιήθηκαν, εργάτες αλλά και αγρότες με οικονομικά και κοινωνικά αιτήματα, το αίτημα της ένωσης ήταν συνυφασμένο με τη

⁷⁶ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 60, 6^{ος} υποφάκελος, 13 Σεπτεμβρίου 1948, από τον Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

⁷⁷ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, από τον Αλέξη Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 31 Μαΐου 1949.

⁷⁸ ΙΑΥΕ: 1946, Φάκελος 126, 2^{ος} υποφάκελος, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 5^{ης} Μαρτίου 1946, τα οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου

λύση των προβλημάτων τους. Το ΑΚΕΛ κατέστη ο κύριος καθοδηγητής του εργατικού κόσμου με τη δημιουργία της ΠΣΕ και του διάδοχου σχήματος της ΠΕΟ. Έτσι ενώ προπολεμικά το εργατικό κίνημα βρισκόταν σε «νηπιώδη»⁷⁹ κατάσταση, αφού μέχρι το 1936 μια μόνο συντεχνία είχε αναγνωριστεί, το 1948 υπήρχαν δύο αποχρώσεων συντεχνίες, οι παλιές και οι νέες. Σύμφωνα με τις επίσημες πληροφορίες που στάλθηκαν στα Ηνωμένα Έθνη το 1947 οι εργατικές ενώσεις (συντεχνίες) είχαν 11.139 μέλη⁸⁰, πολύ μεγάλο αριθμό οργανωμένων εργατών για την εποχή.

Το ΑΚΕΛ, αναδεικνύει στον *Δημοκράτη* τις βαρύτατες οικονομικές συνέπειες του μύθου της αποικιακής ανάπτυξης και προσδίδει εθνικό χαρακτήρα στις οικονομικές διεκδικήσεις⁸¹. Κατακρίνει τον βρετανικό ιμπεριαλισμό και τα σχέδια οικονομικής ανάπτυξης τα οποία σκοπό έχουν την οικοδόμηση πολεμικών βάσεων και το μονοπώλιο του εμπορίου⁸². Καταγγέλλει την κυβερνητική επέμβαση στο εμπόριο αγροτικών προϊόντων και την έλλειψη ενδιαφέροντος για βελτίωση της γεωργίας όπως στα «πολιτισμένα»⁸³ κράτη και οργανώνει αγροτικά συλλαλητήρια για την κρίση στην παραγωγή με αιτήματα όπως φθηνό ψωμί.⁸⁴ Η δεξιά, μακριά από τα προβλήματα του λαού, εκμεταλλευόμενη το παραμελημένο από την αριστερά σύνθημα της Ένωσης, λοιδορούσε τα αιτήματά της. Γράφει ο *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*: «*Η Ένωση θα χρησιμοποιηθεί ως γαρνιτούρα. Ν' αφήσει ο λαός την άγονη κι ανωφέλητη Ένωση και να ζητήσει ψωμί, προκοπή, εξουσίες και λευτεριά αν θέλει επιδόρπιο*»⁸⁵.

Η παγίδευση της οικονομίας σε χαμηλούς ρυθμούς ανάπτυξης ήταν βέβαια συνέπεια της εξάρτησης και της οικονομικής και πολιτικής υποτέλειας στους

⁷⁹ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 42, 4^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3ο, 8 Ιουνίου 1948, από τον Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών. Ο εργατικός νόμος που ίσχυε από το 1925, ελάχιστη προστασία παρείχε στους εργάτες. Ο νόμος αυτός αντικαταστάθηκε το 1932 και για πρώτη φορά καθιερώθηκε επαγγελματική οργάνωση.

⁸⁰ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17.3, 1^{ος} υποφάκελος, United Nations General Assembly, 14th July 1948, information from non-self governing territories, σ.15.

⁸¹ *Δημοκράτης*, 14 Ιανουαρίου 1947 τίτλος 'Εθνικός αγώνας και υλικό περιεχόμενο' «*Είναι λάθος να διαχωρίζεται το ζήτημα της οικονομικής ανάπτυξης του τόπου και της υλικής ευημερίας του λαού από την υπόθεση της λευτεριάς του*».

⁸² *Δημοκράτης*, 21 Μαρτίου 1948

⁸³ *Δημοκράτης*, 29 Αυγούστου 1948.

⁸⁴ *Δημοκράτης*, 13 Απριλίου 1948 και 21 Σεπτεμβρίου 1948.

⁸⁵ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 20 Οκτωβρίου 1948.

Βρετανούς, αλλά μεγάλη ευθύνη έχει και η αστική τάξη που αρκέστηκε στο μεσολαβητικό της ρόλο και στις πελατειακές της σχέσεις⁸⁶ και όχι τόσο σε επιχειρηματικές δραστηριότητες. Συμπτώματα της οικονομικής κρίσης αποτέλεσαν η ομαδική κάθοδος αγροτών στις πόλεις και τα μεταλλεία⁸⁷ προς ανεύρεση εργασίας, με την ανεργία να παίρνει επικίνδυνες διαστάσεις⁸⁸, καθώς και η αυξανόμενη μετανάστευση που προκάλεσε η ανεργία.

Η κακή κατάσταση των εργαζομένων οδήγησε, το 1948, σε τρεις μεγάλες απεργίες, που υποκίνησε το ΑΚΕΛ, στηρίζοντας τους απεργούς ακόμη και με εράνους⁸⁹. Η απεργία των μεταλλωρύχων διήρκεσε τέσσερις μήνες και τέσσερις μέρες από 13 Ιανουαρίου έως 16 Μαΐου, η απεργία των αμιαντωρύχων ένα μήνα από 2 Αυγούστου έως 31 Αυγούστου και η απεργία των κτιστών τέσσερις μήνες από 26 Αυγούστου έως 18 Δεκεμβρίου.

Στον απολογισμό που γίνεται στον τύπο, περιγράφεται η απεργία των μεταλλωρύχων σαν μία μαχητική απεργία που συνεχίστηκε με *«αυταπάρνηση στο θύελλο της δοκιμασίας»* και πήρε *«ιστορική θέση»*.⁹⁰ Αποδεικνύεται ο μαχητικός, πειθαρχημένος χαρακτήρας του συντεχνιακού κινήματος, γιατί για πρώτη φορά στην Κύπρο το εργατικό κίνημα αποτέλεσε τη *«λυδία λίθο»*⁹¹ πολιτικών και κοινωνικών αντιθέσεων και *«το ασφαλέστερο κριτήριο για το ζύγισμα δυνάμεων»* αφού απέδειξε ότι το λαϊκό κίνημα έχει *«γόνιμες δυνάμεις στα σπλάχνα του»*⁹².

Για το ΑΚΕΛ, ο μαχητικός χαρακτήρας των εργατικών αγώνων επεκτεινόταν και στους Τουρκοκύπριους, τους οποίους καλούσαν σε συμμετοχή σε κοινές συντεχνίες και επαγγελματικές οργανώσεις με τον ισχυρισμό ότι η λύση των

⁸⁶ Στον *Δημοκράτη* 7 Σεπτεμβρίου 1947 κατηγορούνται τοκογλύφοι που λυμαίνονται την ύπαιθρο και οι οποίοι δεν εκμεταλλεύονται μόνο τη φτώχεια αλλά και την αμορφωσιά των χωρικών αναρριχόμενοι σε κοινοτικά αξιώματα υποχρεώνοντας τους να ψηφίζουν εθνικόφρονες στις εκλογές.

⁸⁷ *Δημοκράτης*, 23 Ιανουαρίου 1949 «αγρότες ξεκληρίζονται».

⁸⁸ 2.500 ανέργους στην Κύπρο αναφέρει ο *Δημοκράτης* σε άρθρα στις 8 Ιουλίου 1948, 13 Ιουλίου 1948, 23 Ιανουαρίου 1949 και 13 Φεβρουαρίου 1949.

⁸⁹ *Δημοκράτης*, 4 Απριλίου 1948 αναφέρεται ότι οι οικογένειες των απεργών αντιμετώπισαν μεγάλες στερήσεις και πόλεμο νεύρων, τρομοκρατία, ομαδικές συλλήψεις, εξώσεις από σπίτια, φυλακίσεις.

⁹⁰ *Δημοκράτης*, 8 Απριλίου 1948 άρθρο του Τεύκρου Ανθία.

⁹¹ *Δημοκράτης*, 6 Απριλίου 1948 «μαχητική άμυνα αυτοθυσία 2000 απεργών»

⁹² *Δημοκράτης*, 23 Δεκεμβρίου 1948 «τιτανομαχία των Κυπρίων μεταλλωρύχων».

εργατικών ζητημάτων είναι κοινά σ' όλο τον εργαζόμενο κόσμο ανεξάρτητα από φυλή, εθνικότητα, θρησκεία και γλώσσα. Ο Τεύκρος Ανθίας περιγράφει τη σύμπνοια Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων ως εξής: «Όλοι εκεί άντρες, γυναίκες και παιδιά, Έλληνες και Τούρκοι είναι σαν μια μεγάλη οικογένεια που συγκεντρώνεται κάθε φορά στο εργατικό της σπίτι για να μιλήσει αδελφικά, να μελετήσει υποθέσεις με πλήρη αλληλοκατανόηση»⁹³.

Τα συλλαλητήρια, κατά κανόνα και με απόλυτη επιτυχία όσο αφορούσε στη διοργάνωσή τους και στη δυναμική τους, οργάνωνε το ΑΚΕΛ. Στις λαϊκές κινητοποιήσεις, συγκεντρώσεις και απεργίες βρισκόταν πάντα στην πρώτη γραμμή. Η Εθναρχία οργάνωσε για πρώτη φορά μια μεγάλη εκδήλωση στις 30 Σεπτεμβρίου 1948⁹⁴, η οποία δεν μπορεί να συγκριθεί με αυτή του ΑΚΕΛ στις 31 Οκτωβρίου 1948 ως προς το μέγεθος⁹⁵, αλλά σηματοδότησε την μετακίνηση της Εθναρχίας από την τακτική των υπομνημάτων⁹⁶ στην οργάνωση συλλαλητηρίων κατά το πρότυπο του ΑΚΕΛ, τα οποία μετέτρεψε σε μαζικές κινητοποιήσεις. Ο Δημοκράτης για πρώτη φορά σχολιάζει το μέγεθος της συγκέντρωσης με μειωτικό τρόπο και τονίζει ότι επιστρατεύτηκε κόσμος με ηθική πίεση και βία⁹⁷.

Στις εφημερίδες, τονίζεται, ότι στις τρεις μεγάλες απεργίες του 1948, η δεξιά κράτησε μια εξαιρετικά «λυσσασμένη στάση ενάντια στην εργατική τάξη»⁹⁸, δυσφήμιζε τους αγώνες της, ενθάρρυνε την απεργοσπαστική δράση και υποστήριξε τις εκμεταλλευτικές εταιρείες, σε μία προσπάθεια αποδοκιμασίας και απόρριψης της αριστεράς, ως εταίρου στη διεύθυνση της πολιτικής και κοινωνικής ζωής της

⁹³ Δημοκράτης, 8 Απριλίου 1948

⁹⁴ Δημοκράτης, 5 Οκτωβρίου 1948 Αναφέρεται ότι σε «Γυμναστήριο 6.000 ατόμων, οι κερκίδες παρουσιάζουν αραιώματα» γι' αυτό και υπολογίζονται «4 με 4.500» άτομα. Ο Κουντουριώτης θεωρεί τον αριθμό των εξήντα χιλιάδων που έδωσαν οι δεξιές εφημερίδες υπερβολικό. ΙΑΥΕ, 1948, Φάκελος 17, 1^{ος} υποφάκελος, 4 Οκτωβρίου 1948

⁹⁵ Δημοκράτης, 2 Νοεμβρίου 1948 Αναφέρεται ότι ήταν «70.000 λαού ... αν και 25.000 λέει η Τάιμς». Για του λόγου το αληθές υποστηρίζεται ότι η περιοχή είχε 2000 πόδια μήκος επί 25 πλάτος και υπολογίζεται ότι αναλογούσε ένα άτομο για κάθε πόδι.

⁹⁶ Ρολάνδος Κατσιαούνης, «Η Διασκεπτική» σελ. 496.

⁹⁷ Δημοκράτης, 5 Οκτωβρίου 1948 «αυτοκίνητα που ήρθαν από άλλες επαρχίες... μετρήσαμε 186 μεγάλα, 100 ταξί και ιδιωτικά... ηθική πίεση και βία χρησιμοποιήθηκαν ανοιχτά... οικονομικές ευκολίες έγιναν πολλές».

⁹⁸ Δημοκράτης, 10 Οκτωβρίου 1948.

Κύπρου⁹⁹. Για τους δεξιούς οι συντεχνίες του ΑΚΕΛ προέβαιναν σε εγκληματικές παραβάσεις του ποινικού κώδικα¹⁰⁰. Επιπλέον, υποστήριζαν ότι στις εργατικές συντεχνίες και άλλους «εξαρτημένους» κομμουνιστικούς οργανισμούς έδραζε ο «ανθελληνισμός των κομμουνιστικών πυρήνων»¹⁰¹. Ο ανταγωνισμός παλαιών και νέων συντεχνιών έπαιρνε την μορφή ενός ολοένα βιαιότερου πολιτικού αγώνα με αποτέλεσμα ο αριθμός των παλαιών να μειωθεί από 11.259 το 1947, σε 9.604 το 1948 ενώ ο αριθμός των νέων να αυξηθεί από 1.145 σε 2.641¹⁰². Το 1949 η δεξιά στροφή της κοινής γνώμης στις δημοτικές εκλογές επηρέασε τις παλιές συντεχνίες και ο αριθμός τους μειώθηκε κι άλλο και ήταν 9.447 σε σύγκριση με 3.500 των νέων¹⁰³. Σε ένα έντονο προεκλογικό κλίμα, οι αριστεροί δήμαρχοι κατηγορήθηκαν ότι παρά τις διακηρύξεις τους για υπεράσπιση των εργατικών δικαιών, έκαναν διακρίσεις στις προσλήψεις εργατών σε δημοτικά έργα, από τα οποία απέκλειαν τους εργάτες των Νέων Συντεχνιών¹⁰⁴.

Στη βίαιη αυτή αντιπαράθεση δεξιάς και αριστεράς αυτήν την περίοδο, σημαντικός πρωταγωνιστής εμφανίζεται ο Μακάριος Β΄ ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου, ο οποίος εκδίδει το Μάρτιο του 1948 μια εγκύκλιο που ζητά από τους απεργούς να επιστρέψουν στην εργασία τους¹⁰⁵ και να μην ενδώσουν στους «εργατοπατέρες που υπόσχονται ευτυχία μακράν της πίστεως και των μητρικών αγκάλων της Ελευθέρας Πατρίδος»¹⁰⁶. Είναι γνωστό πόσο ο Μακάριος αντιμάχεται τους κομμουνιστές αφού έχει δηλώσει ότι: «Ο αγών κατά του κομμουνισμού είναι πλέον επείγων, παρά ο αγών για την Ένωση».¹⁰⁷ Οι απεργιακοί αγώνες κατέστησαν πεδίο ταξικής και

⁹⁹ Δημοκράτης, 1 Απριλίου 1948 άρθρο του Φ. Ιωάννου γ.γ. ΑΚΕΛ «Θρασύδειλοι... εθνικόφρονες... μισούν τη δημοκρατικοποίηση του τόπου μας... καταπρόδωσαν τον αγώνα των ηρωικών μεταλλωρύχων... πλήρωσαν μπράβους για να βρουν απεργοσπάστες... προθυμία να συμμαχήσουν με ξένες ιμπεριαλιστικές δυνάμεις».

¹⁰⁰ Έθνος, 22 Μαρτίου 1949.

¹⁰¹ Έθνος, 22 Μαρτίου 1949, σελ.4

¹⁰² ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 3^{ος} υποφάκελος, σημείωμα του Λιάτη προξένου Λευκωσίας για τις εργατικές συνθήκες στην Κύπρο, 30 Μαΐου 1949.

¹⁰³ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 49, 2^{ος} υποφάκελος, σημείωμα του Λιάτη προξένου Λευκωσίας για τη δύναμη των κομμουνιστικών και «εθνικοφρόνων» εργατικών ενώσεων 8 Μαΐου 1950

¹⁰⁴ Ανακοινωθέν των Νέων Συντεχνιών, Λάρνακα 24 Απριλίου 1949 από το βιβλίο του Σπύρου Παπαγεωργίου, ΑΚΕΛ το άλλο ΚΚΕ, Λευκωσία 2004, σελ.111

¹⁰⁵ Δημοκράτης, 22 Μαρτίου 1948 τίτλος «Η Μαύρη Εγκύκλιος», «Ο Μακάριος φερέφωνο της αντιλαϊκής πολιτικής δεξιοφρόνων».

¹⁰⁶ Δημοκράτης, 23 Ιουλίου 1948

¹⁰⁷ Δημοκράτης, 19 Δεκεμβρίου 1947

πολιτικής αντιπαράθεσης ανάμεσα στους εργάτες, την αστική τάξη, τις εταιρείες, την κυβέρνηση αλλά και την εκκλησία.

4.Ο Αρχιεπίσκοπος και η αντικομμουνιστική εκστρατεία

Πρέπει να σημειωθεί, ότι η Εκκλησία της Κύπρου είναι αδύναμη και ο πολιτικός της ρόλος σχεδόν ανύπαρκτος, μέχρι το 1947, οπότε εκλέγεται ο Λεόντιος. Το 1946, ως τοποτηρητής του αρχιεπισκοπικού θρόνου, ο Λεόντιος ηγείται πρεσβείας στο Λονδίνο, με αίτημα την εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο και την ένωση με την Ελλάδα. Έχει μεγάλη σημασία ο αντιπροσωπευτικός χαρακτήρας της πρεσβείας. Παίρνει μέρος σε αυτήν ο Ι. Κληρίδης δήμαρχος Λευκωσίας τον οποίο υποστήριζε το ΑΚΕΛ¹⁰⁸. Η αποστολή της ήταν το πρώτο θετικό πολιτικό βήμα μετά τα Οκτωβριανά¹⁰⁹, αλλά και η πρώτη μεταπολεμικά, με την οποία η βρετανική κυβέρνηση εγκαινίασε μια σειρά σταθερών και αμετακίνητων απαντήσεων σε σχέση με το μέλλον της νήσου.

Μεταπολεμικά οι ανακοινώσεις της βρετανικής κυβέρνησης ήταν γεμάτες υπεκφυγές, ενώ η απάντηση σε όλες τις αποστολές, τα υπομνήματα, τις εκκλήσεις για ένωση ήταν ότι καμία αλλαγή δεν προβλέπεται για το καθεστώς της Κύπρου¹¹⁰. Αυτή ήταν και η απάντηση που δόθηκε στην αποστολή των Ελληνοκυπρίων στο Λονδίνο, το Φεβρουάριο του 1947. Ο Arthur Creech Jones, ως υπουργός αποικιών, πληροφόρησε την αποστολή ότι καμία αλλαγή δεν προβλεπόταν στο καθεστώς της Κύπρου εκτός από την προοπτική οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης μέσα από ένα πιο φιλελεύθερο καθεστώς¹¹¹.

Η απουσία του Λεόντιου στο Λονδίνο δίνει την ευκαιρία στον μητροπολίτη Κυρήνειας Μακάριο, ο οποίος είχε μόλις επιστρέψει από την εξορία, να αναδειχτεί ως καθοδηγητής του λαού. Προτρέπει οργανώσεις, παρατάξεις και ιδρύματα να ενισχύσουν το έργο της πρεσβείας με τηλεγραφήματα προς τον Υπουργό

¹⁰⁸ *Δημοκράτης*, 9 Ιανουαρίου 1947 «η πλατειά κινητοποίηση του λαού ...προς ενίσχυσιν του έργου της πρεσβείας είναι αποστομωτική απάντηση προς τους φληναφούντας καλοθελητάς που θέλουν να αμφιβάλλουν για τον αντιπροσωπευτικό χαρακτήρα ...» και ΙΑΥΕ: 1947,Φάκελος 33.1, 19 Σεπτεμβρίου 1947, από τον πρόξενο στην Κύπρο Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «ο καταρτισμός της πρεσβείας..... παρά τας φατριαστικές αντιθέσεις ... είναι πενταμελής».

¹⁰⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1949, σελ. 5.

¹¹⁰ ΙΑΥΕ: 1947 Φάκελος 32.2 . Απάντηση στην αποστολή στο Λονδίνο, 27 Φεβρουαρίου 1947

¹¹¹ ΙΑΥΕ. 1947,Φάκελος 33.1,27 Φεβρουαρίου 1947,Αποικιακό Γραφείο Λονδίνου.

Αποικιών¹¹² και οργανώνει συλλαλητήριο πενήντα χιλιάδων ατόμων περίπου στο οποίο συμμετέχει και η αριστερά με τον όρο να αποσύρει όλα τα άλλα συνθήματά της και να χρησιμοποιήσει το «Ζήτω η Ένωση»¹¹³. Αυτή ήταν η μοναδική προσπάθεια συνεργασίας του Μακάριου με το ΑΚΕΛ πριν να εγκαινιαστεί ένα εμφυλιοπολεμικό κλίμα.

Η Εκκλησία αντιμετώπισε αποτελεσματικά την πρόκληση του ΑΚΕΛ και τις κοινωνικοοικονομικές αλλαγές. Ο αρχιεπίσκοπος Κύπρου και Εθνάρχης θεωρείτο πάντα ο αναγνωρισμένος φορέας που εκπροσωπούσε τα συμφέροντα του Ελληνικού πληθυσμού και ενίσχυε την εθνική ενότητα μέσα από την οποία διασφαλιζόταν η αξία του εθνικισμού¹¹⁴. Η προσπάθεια να κρατηθεί η αριστερά εκτός του Γραφείου της Εθναρχίας δεν μπορούσε να χαρακτηρίσει το σώμα αντιπροσωπευτικό¹¹⁵. Η επιδίωξη δε του Λεόντιου σύστασης ενός εθνικού συμβουλίου για το συντονισμό των πολιτικών δυνάμεων, αν και δεν συμπεριελάμβανε την αριστερά, αμαύρωσε τη σύντομη θητεία του στον Αρχιεπισκοπικό θρόνο το 1947¹¹⁶.

Ο Λεόντιος δημιούργησε το 1945 το Γραφείο της Εθναρχίας¹¹⁷, για να τον βοηθά στα εθναρχικά του καθήκοντα και παρά το γεγονός ότι αποτελούνταν από πρόσωπα της δεξιάς, η αρχιεπισκοπή κλυδωνιζόταν από σφοδρές κομματικές διαμάχες, και εκτός από το ΚΕΚ, την ΠΕΚ και την ΠΕΣΠ είχε ξεκινήσει και ο «αμείλικτος πόλεμος» της Μητρόπολης Κυρήνειας. Μολαταύτα η στελέχωση του Γραφείου της Εθναρχίας από προσωπικότητες της άρχουσας κοινωνικής τάξης, κατ' αποκλειστικότητα, με εξαίρεση τον Ι. Κληρίδη, συσπείρωσε τη δεξιά ενάντια στο ανερχόμενο ΑΚΕΛ. Η δε

¹¹² Έθνος, 11 Ιανουαρίου 1947

¹¹³ Έθνος, 15 Φεβρουαρίου 1947 και Δημοκράτης, 18 Φεβρουαρίου 1947 με τίτλο «Ένωση, ενότητα, συμφιλίωση, δράση.»

¹¹⁴ Στον Αγωνιστή 2 Οκτωβρίου 1947 σ. 7 άρθρο για τα δέκα χρόνια απ' το θάνατο του Νικόδημου: «Το Ράσο που ανέμιζε τη λευτεριά κατήχησε παιδιά κι έφτιαξε χαρακτήρες έτοιμους για τη μεγάλη θυσία» και σελ. 9 του Ν. Κλ. Λανίτη «Το ράσο έγινε σημαία ενωτική και σύμβολο αγώνος».

¹¹⁵ Αλλά και το Εθναρχικό Συμβούλιο κατηγορείται από το Δημοκράτη ως «διορισμένο» και μισοφεουδαρχικό». Δημοκράτης 11 Ιανουαρίου 1947

¹¹⁶ Αγωνιστής, 2 Οκτωβρίου 1947 «Συνεργασία Λεόντιου με κομμουνιστές αποκρούουν σήμερα άνθρωποι του Μακαριακού μετώπου».

¹¹⁷ ΙΑΥΕ:1947, Φάκελος 33.1, 19 Ιουνίου 1945. Το 1946 το Γραφείο της Εθναρχίας μετονομάστηκε σε Συμβούλιο της Εθναρχίας όπως ενημερώνει το υπουργείο εξωτερικών ο πρόξενος Λευκωσίας Κουντουριώτης, ΙΑΥΕ:1947, Φάκελος 33.1, 12 Ιουνίου 1946.

ονομασία του «νεοϊδρυθέντος σώματος αναβάθμιζε το προσωπικό ρόλο του Εθνάρχη»¹¹⁸ και προσέδιδε κύρος στις αποφάσεις του.

Αυτήν την περίοδο η Εκκλησία και κυρίως οι κύκλοι της Κερύνειας και ο μητροπολίτης Κερύνειας, μετέπειτα Μακάριος Β, προσπαθούσε, σχολιάζει ο πρόξενος Κουντουριώτης, να «αποσπάσει την ενωτικήν ιδέαν από τους κομμουνιστάς, οίτινες καπηλεύονται αυτήν υπέρ ανταγγλικών σκοπών»¹¹⁹. Παρέβλεπαν όπως σχολιάζει ο Δημοκράτης ότι κύριος αντίπαλος ήταν «οι ξένοι κατακτητές»¹²⁰.

Η δεξιά ανησυχούσε ότι η εκλογή του Λεόντιου από κομμουνιστές θα παρουσίαζε την Κύπρο, προς το συμφέρον της Αγγλίας βέβαια, «κομμουνιστική απ' άκρου εις άκρον»¹²¹. Είναι αλήθεια, ότι ο Λεόντιος είχε την υποστήριξη του ΑΚΕΛ, το οποίο επέδειξε σεβασμό στα θρησκευτικά ήθη και σεβασμό στο πρόσωπο του Λεόντιου σαν εκφραστή της ενότητας και εθνικό ηγέτη.¹²² Το ΑΚΕΛ κατηγορήθηκε τότε, ότι πρόβαλε τον αρχιεπίσκοπο ως κομματικό σύμβολο για «υφαρπαγή» ψήφων¹²³ και ότι εξέλαβε την εκλογή σαν δική του κομματική επιτυχία¹²⁴. Σε επιστολή του ο Λεόντιος έγραφε σχετικά με τις αντιπαλότητες που είχαν δημιουργηθεί λόγω της επίδρασης του εμφυλίου και τις προσπάθειές του για συντονισμό του αγώνα και την «εξακολουθητική λοιδωρία εναντίον του ΑΚΕΛ το οποίον εάν συγκροτήσωμεν συλλαλητήριον θα προσέλθωσι. Οι δε εθνικοί (ών οι πλείστοι των ηγετών είναι πλούσιοι παρασημοφορεμένοι των Άγγλων) ίνα μη προβώσιν εις ανεπιθυμήτους εις την κυβέρνησιν ενέργειας ...θα επαναλάβωσι τάς τυπικάς συκοφαντίας ...έργον αριστερών ίνα καλύψωσι δια του εθνικού μανδύα την εθνικήν παράλειψιν. Πολλάκις εξήγησα και εις τας δύο παρατάξεις ειπών εις αμφοτέρας ότι

¹¹⁸ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική*, ό.π.,σελ.121.

¹¹⁹ ΙΑΥΕ: Φάκελος 32.1, 27 Φεβρουαρίου 1946, από τον Κουντουριώτη πρόξενο στη Λευκωσία.

¹²⁰ Δημοκράτης, Ιούνης-Ιούλης 1949, σελ.73

¹²¹ Αγωνιστής, 31 Μαΐου 1947 «Η αμφιρρέπουσα τακτική του έφερε σε αμηχανία το λαό».

¹²² Δημοκράτης, 20 Απριλίου 1947 «για να παλέψει επαξίως δια την περιφρούρησιν του εκκλησιαστικού και εθνικού μας σκάφους» και 25 Μαΐου 1947 «ριζική ανασυγκρότηση της εθνικής ηγεσίας» με «εκλογή αρχιεπισκόπου».

¹²³ Έθνος, 26 Απριλίου 1947.

¹²⁴ Ελευθερία, 24 Αυγούστου 1949.

σφάλλονται περιπίπτουσαι εις την ψευδαίσθησιν ότι ευρίσκονται εν Ελλάδι.....μιμούμενοι τας εν Ελλάδι διαιρέσεις»¹²⁵.

Είναι γεγονός, ότι μέχρι το 1949 η δεξιά δεν φημιζόταν για δυναμικές ενέργειες, ή κινητοποιήσεις. Το ΑΚΕΛ πρωτοστατούσε στους αγώνες και η άρνηση της δεξιάς να συνεργασθεί με την αριστερά, ιδιαίτερα κατά τη διάρκεια του εμφυλίου δημιουργούσε αδράνεια¹²⁶. Το ΑΚΕΛ μιλά για «εθνικό αγώνα» που δεν είναι «κλήμα ή πρόγραμμα των κομμάτων αλλά αγών όλων των Ελλήνων της Κύπρου»¹²⁷. Εκφράζει όμως μονόπλευρα ομοθυμία και διάθεση για συνεργασία με τη Δεξιά. Ο θάνατος του Λεόντιου, σοβαρού παράγοντα συναίνεσης, σήμανε την επιστροφή της Εκκλησίας στην πάγια και ολοκληρωτική συνεργασία με τη συντηρητική τάξη, καθώς και τη διαχείριση της Εθναρχίας από έναν κύκλο σημαντικών προσώπων, με αποκλειστικά δεξιά απόκλιση.

Μετά το θάνατο του Λεόντιου, η δεξιά, για να πληρώσει το ηγετικό κενό στις αρχιεπισκοπικές εκλογές του Οκτωβρίου 1947, υποστηρίζει τον μητροπολίτη Κυρήνειας Μακάριο Β' «τον αδιάλλακτο υπερπατριώτη, εθνικιστή ρασοφόρο» ο οποίος είναι «πρώτα Έλλην και ύστερα παπάς»¹²⁸. Ήταν γνωστό ότι ο Μακάριος Β' ήταν ακραιφνής αντικομμουνιστής, γι' αυτό και η εκλογή του πήρε τη διάσταση της «σύγκρουσης δύο κόσμων». Στον Αγωνιστή υπογραμμίζεται ότι ο ελληνορθόδοξος λαός δεν θα εκλέξει μόνο αρχιεπίσκοπο και Εθνάρχη αλλά θα κάνει εκλογή σε δύο συστήματα, «δυο κοσμοθεωρίες»: «τον Κυρήνειας Μακάριο αγωνιστή εθνομάρτυρα που πρόταξε τα στήθια του στον ξένο κυρίαρχο» και «τους ουραγούς του διεθνούς κομμουνισμού που έχουν μειωμένο εθνικό φρόνημα και εγγυώνται την καταπρόδωση της εθνικής υπόθεσης»¹²⁹.

Το ΑΚΕΛ έκανε εντατική προπαγάνδα υπέρ του μητροπολίτη Δέρκων, τον οποίο θεωρούσε ακομμάτιστο και συνεχιστή του Λεόντιου¹³⁰. Οι εκκλήσεις του ΑΚΕΛ προς

¹²⁵ ΙΑΥΕ: Φάκελος 32.1, υποφάκελος 1, επιστολή Λεόντιου προς τον πρόξενο Κουντουριώτη, 27 Ιουνίου 1946.

¹²⁶ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 48, 1^{ος} υποφάκελος, ο Κουντουριώτης σε αναφορά του προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Ιουνίου 1948 λέει σχετικά ότι «οι δεξιόφρονες καθεύδουν την νήδυμον».

¹²⁷ Δημοκράτης, 24 Ιουλίου 1947.

¹²⁸ Αγωνιστής, 2 Οκτωβρίου 1947.

¹²⁹ Αγωνιστής, 18 Σεπτεμβρίου 1947.

¹³⁰ Δημοκράτης, 14 Σεπτεμβρίου 1947

το λαό αφορούσαν το πρόσωπο του μέλλοντος Εθνάρχη, όχι μόνο ως θρησκευτικού αλλά και πολιτικού αρχηγού. Είναι χαρακτηριστικό το κάτωθι απόσπασμα: *«Καλείται ο λαός να ψηφίσει τον Εθνάρχη του, το πρόσωπο δηλαδή που θ'αναλάβει όχι μονάχα την αρχηγία της απορραφισμένης εκκλησίας μας αλλά και την αρχηγία του εθνικού αγώνα»*¹³¹.

Το γεγονός ότι το αξίωμα του Εθνάρχη ήταν το μεγαλύτερο σε πολιτική και ιστορική σημασία αξίωμα των Ελλήνων της Κύπρου, σε συνδυασμό με το κύρος που εξέπεμπε η προσωπικότητα του Μακάριου του Β', καθιστούσε τη νίκη της δεξιάς στις αρχιεπισκοπικές εκλογές, πιο σημαντική από τις νίκες του ΑΚΕΛ στις δημοτικές εκλογές του 1946. Οι κληρικοί της Κύπρου απηχούσαν πάντοτε πολιτικές απόψεις και ο πολιτικός τους ρόλος αποτελούσε μία ιδιαίτερη παράδοση, παράλληλη με τη θρησκευτική.¹³² Για τη δεξιά ο Μακάριος Β' ήρθε για να συνεχίσει την παράδοση, όπου *«η εκκλησία ήταν φύσει και θέσει επικεφαλής»*,¹³³ ενώ το ΑΚΕΛ αντιδρά με δυσαρέσκεια κατά της τάξης *«των μεγαλοαστών και τοκογλύφων που δεν ζήτησε να εκλέξει αρχιεπίσκοπο όλων των Ελλήνων της Κύπρου αλλά κομματικό ηγέτη για να συνεχίσει την πολιτική του μίσους»*¹³⁴. Στο Δημοκράτη καταγγέλλεται *«το ιεροκομματικό συνονθύλευμα»*, που *«μετέτρεψε τους άμβωνες σε θήμα της πλουτοκρατίας»* και τις εκκλησίες σε *«τόπους εκδίκησης κατά του λαού»*¹³⁵.

Κατά τις αρχιεπισκοπικές εκλογές του 1947, ο Παντελής Μπίστης (εκδότης της εφημερίδας Έθνος) στη δεκαπενθήμερη επιθεώρηση Αγωνιστής καταφέρεται κατά της συνωμοσίας των *«σλαβοκομμουνιστών»*, οι οποίοι θεωρούνται ξένοι προς το εθνικό σώμα και μιλά για το ιδεώδες του χριστιανισμού που αντιδιαστέλλεται στον υλισμό του κομμουνισμού: *«Γιατί κόπτονται οι περιοδεύοντες ντελάληδες για το πρόσωπο του μέλλοντος αρχιεπισκόπου. Από τότε ο κομμουνισμός, ο οποίος ως κοσμοθεωρία βασίζεται επί του αθεϊσμού και της υλιστικής αντίληψης της ζωής,*

¹³¹ Δημοκράτης, 19 Σεπτεμβρίου 1947

¹³² Χάιντς Ρίχτερ σ. 537 και Χατζηβασιλείου Ε. «Το Κυπριακό Ζήτημα 1878-1960. Η συνταγματική πτυχή» σ. 57.

¹³³ Αγωνιστής, 30 Αυγούστου 1947 *«την μακράν αλυτρωτικήν παράδοσιν όπου η εκκλησία ήταν φύσει και θέσει επικεφαλής»*.

¹³⁴ Δημοκράτης, 15 Οκτωβρίου 1947.

¹³⁵ Δημοκράτης, 31 Οκτωβρίου 1948 άρθρο του Ε. Παπαϊωάννου.

ενδιαφέρεται για πράγματα καθαρώς πνευματικά όπως είναι το εκκλησιαστικόν»¹³⁶. Αλλά και η εκλογική μάχη στις δημοτικές εκλογές του 1949 δεν ήταν μεταξύ δυο κομμάτων ή δυο συνδυασμών. Δυο κόσμοι αντίθετοι με αντίθετα ιδεώδη.¹³⁷

Πράγματι, με τον Μακάριο Β΄, στη παλιά εικόνα του ιερωμένου που αντιμάχεται τον κατακτητή και εκφράζει την αλυτρωτική, εθνικιστική παράδοση, είχε προστεθεί η αντικομμουνιστική εκστρατεία¹³⁸. Είναι χαρακτηριστική η αφήγηση του προξένου Παππά, για τον εθνικό και αντικομμουνιστικό αγώνα που είχε αναλάβει η Εθναρχία: «Το 1947 η Εθναρχία αποτελούσα την πολιτικήν και εθνικήν ηγεσία ανέλαβε διμέτωπον αγώνα. Την εθνικήν αποκατάστασιν της νήσου και αφετέρου την καταπολέμησιν του κομμουνισμού»¹³⁹. Όπως υποστήριζε το Έθνος μετά την εκλογή του Μακαρίου «οι αντίπαλοι του ελληνισμού αντιμετώπισθησαν με σθένος και δεξιότητα και ο κυπριακός λαός απέκτησε τον Εθνάρχη του»¹⁴⁰. Η εξόντωση αυτή του αντίπαλου δέους ήταν φυσικά επηρεασμένη από την κατάσταση στην Ελλάδα, με τον εμφύλιο πόλεμο να μαίνεται. Το ΑΚΕΛ στην Κύπρο θεωρείτο επικίνδυνο για το έθνος και το λαό και υπεύθυνο για αντιθρησκευτική, αντεθνική και αντιλαϊκή προπαγάνδα¹⁴¹. Η αντικομμουνιστική εκστρατεία είχε αποκτήσει το χαρακτήρα πραγματικής «σταυροφορίας»¹⁴².

Το αποκορύφωμα ήταν ότι, τον Οκτώβριο του 1948, με απόφαση του Μακαρίου κυκλοφόρησε εγκύκλιος του καταστατικού Χάρτη της Εκκλησίας, με την οποία αποκλειόταν η συμμετοχή των αριστερών στα εκκλησιαστικά και θρησκευτικά ζητήματα¹⁴³. Η εγκύκλιος αποτελούσε ιερή αποστολή και τη βάση για την

¹³⁶ Αγωνιστής, 18 Σεπτεμβρίου 1947, σ.1 «Η σύγκρουσις δύο κόσμων»

¹³⁷ Ελληνική Κύπρος, Ιούνιος 1949, σελ.4

¹³⁸ Δημοκράτης, 15 Ιουνίου 1948 «Η Ιερά Σύνοδος και η φωνή του κυρίου της ανάβει αλληλοσπαραγμό και αλληλοεξόντωση».

¹³⁹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, Θέμα: Κύπρος-Κομμουνιστές, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 28 Ιουνίου 1950

¹⁴⁰ Έθνος, 3 Φεβρουαρίου 1950

¹⁴¹ Ελευθερία, 13 Ιουνίου 1948 «Δεν αντελήφθη (η εκκλησία) του υπό τους πόδας της και εν μέσω του ποιμνίου της ελευσόμενον κίνδυνον εκ μέρους εξωτικής κακοδόξου διδασκαλίας... τον κίνδυνον της αντιθρησκευτικής αντεθνικής και αντιλαϊκής προπαγάνδας».

¹⁴² ΙΑΥΕ 1948, Φάκελος 60, 6^{ος} υποφάκελος, 13 Δεκεμβρίου 1948 από Κουντουριώτη προς Υπουργείο Εξωτερικών

¹⁴³ Δημοκράτης, 21 Οκτωβρίου 1948 «όσοι οι εκδηλώσαντες απόψεις αντιτιθεμένες προς την ορθόδοξον χριστιανικήν διδασκαλίαν, οι εκφρασθέντες κατά τρόπον ασεβήν δια ταύτην ή την εκκλησίαν ή τους λειτουργούς αυτής»

«ενάσκηση του παιδαγωγικού της έργου»¹⁴⁴. Τον Απρίλιο του 1949 ακολούθησε ανακοίνωση της Εθναρχίας σύμφωνα με την οποία «πάσα συνεργασία μετά του κομμουνισμού στιγματίζεται ως αποτελούν σοβαρώτατον παράπτωμα ισοδυναμούν με εθνικήν προδοσίαν»¹⁴⁵. Παρόμοια διακήρυξη, με την οποία οι κομμουνιστές αποκλείονταν από τον εθνικό αγώνα, εξέδωσε και η ΣΕΚΑ (Συντονιστική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνος), η οποία είχε ιδρυθεί στον αντίποδα του ΕΑΣ και έκανε το χωρισμό αριστεράς δεξιάς πιο βαθύ παρά μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων¹⁴⁶.

Είναι αμφίβολο βέβαια αν πρωταγωνιστικό ρόλο στις αποφάσεις είχε ο Μακάριος και όχι τα μέλη του Γραφείου της Εθναρχίας τουλάχιστον από τις αρχές του 1949 και μετά. Κι αυτό γιατί σε έκθεσή του «περί του ποιού» των ηγετικών στελεχών της δεξιάς παράταξης, ο Κουντουριώτης γράφει επακριβώς για τον αρχιεπίσκοπο: «Αγνότερος όλων. Τα προσόντα του εξουδετερώνει πνευματική ανικανότης (γεροντική αμνησία)»¹⁴⁷. Ο Λιάτης ανακοινώνοντας το θάνατο του γράφει: «δεν ήτο παρά ένα σύμβολο κυρίως λόγω εξασθενίσεως των πνευματικών του δυνάμεων από της αναρρήσεως του εις το θρόνο του Αποστόλου Βαρνάβα..»¹⁴⁸. Αφού λοιπόν από την εκλογή του και μετά ήταν φυσικώς και πνευματικώς αδύναμος, συμπεραίνουμε ότι πίσω από την αντικομμουνιστική εκστρατεία, βρισκόταν η δεξιά και η αστική τάξη που την υποστήριζε.

Μετά την εκλογή του Μακάριου Β΄, αποκαταστάθηκε ο πλήρης έλεγχος της δεξιάς επί της γενικότερης διοίκησης της Εκκλησίας και του Γραφείου της Εθναρχίας. Η εκκλησία ίδρυσε με συνεδρία της, στις 25 Νοεμβρίου 1948, το *Γραφείο της Εθναρχίας*, ως εκτελεστικό όργανο της Εθναρχίας με πρόεδρο τον μητροπολίτη Κιτίου Μακάριο Γ και ανακοίνωσε την ίδρυση γραφείων της Εθναρχίας σε Νέα Υόρκη, Λονδίνο και Αθήνα¹⁴⁹. Τα παράπονα που υπήρξαν από δημοσιογραφικά όργανα της εθνικόφρονας παράταξης αφορούσαν στην «αριστίνδην» εκλογή των συμβούλων του γραφείου και συνεπώς τον αποκλεισμό αγροτών και εργατών οι

¹⁴⁴ Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 21 Σεπτεμβρίου 1948.

¹⁴⁵ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 79, 7^{ος} υποφάκελος, Λιάτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 26 Απριλίου 1949

¹⁴⁶ Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 21 Μαΐου 1948

¹⁴⁷ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 3^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, 13 Ιανουαρίου 1949

¹⁴⁸ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 48, 5^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, Λιάτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 28 Ιουνίου 1950

¹⁴⁹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 79, 6^{ος} υποφάκελος, από Κουντουριώτη προς Υπουργείο Εξωτερικών, 4 Δεκεμβρίου, 1948.

οποίοι αποτελούσαν τη «σπονδυλική στήλη του συνόλου του κυπριακού λαού»¹⁵⁰. Το *Εθναρχικό Συμβούλιο*, που καταρτίστηκε τον Ιούλιο του 1948 για την καλύτερη διεξαγωγή του αγώνα, είχε συμβουλευτικό χαρακτήρα.¹⁵¹ Η αντικομμουνιστική τακτική της Εθναρχίας, χαρακτηριζόταν από την προσπάθεια της ιθύνουσας τάξης και του ανώτατου κλήρου, να διεκδικήσει την ηγεσία του εθνικού αγώνα και να ελέγξει ιδεολογικά και πολιτικά το λαό.

Για να νομιμοποιηθεί ως κυρίαρχη ομάδα η δεξιά, μέσω της ιδεολογίας της εθνικοφροσύνης, ενοποιεί την εθνική ομάδα με την εγκατάσταση της στο συμβολικό χώρο της εκκλησίας. Παράλληλα η εκκλησία έπρεπε να διατηρήσει την θρησκευτική και κοσμική της θέση, η οποία ποτέ πριν δεν είχε απειληθεί μέσα στην ελληνοκυπριακή κοινωνία. Δεξιά και εκκλησία αποδύθηκαν σε μία προσπάθεια να καταστείλουν την επιρροή της αριστεράς, προσπάθεια που στηριζόταν σε θεσμούς, οργανώσεις, πνευματικούς και πολιτιστικούς φορείς, τους οποίους ούτως ή άλλως έλεγχε η αστική τάξη που εκπροσωπούσε η δεξιά. Θα συμφωνούσαμε με την άποψη του Ρ. Κατσιαούνη ότι σ' αυτήν την περίοδο «βρίσκονται οι ρίζες και οι ιδεολογικές αρχές της κατοπινής και μεθοδικής προσπάθειας να χρησιμοποιηθούν η εκπαίδευση και λογής λογιών πνευματικοί και πολιτιστικοί φορείς ως μέσο πολιτικής επιβολής»¹⁵².

4.1.Εθνικοφροσύνη και αντικομμουνισμός υπό την επιρροή του ελληνικού εμφυλίου

Η λέξη εθνικοφροσύνη κατέληξε να αποκτήσει πολυσήμαντο χαρακτήρα. Οι συνειρμοί είναι πραγματικά πολλοί. Επιχειρώντας τον υποδηλωτικό ορισμό της λέξης, κοινώς τον ορισμό που επιδιώκει να καταστήσει αντιληπτό το σύνολο των πραγμάτων, στα οποία η λέξη βρίσκει εφαρμογή, θα αντιπαραβάλλουμε την λέξη προς το σημασιολογικό πεδίο στο οποίο ανήκει, δηλαδή την σειρά των σχετικών

¹⁵⁰ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 49, 4^{ος} υποφάκελος, 2 Απριλίου 1951, από τον πρόξενο Παππά προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁵¹ ΙΑΥΕ: 1951, Φάκελος 72, 2^{ος} υποφάκελος, 2 Απριλίου 1951, από τον πρόξενο Παππά προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁵² Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική*, σ. 409.

προς τον όρο λέξεων, όπως αντικομμουνισμός, εθνικισμός, πατριωτισμός, δεξιά. Παραθέτοντας αυτές τις συνωνυμίες, διαπιστώνουμε ότι η εθνοφροσύνη απορροφά άλλες έννοιες και αντικαθίσταται από αυτές χωρίς να τις υποκαθιστά. Άλλο ένα συμπέρασμα είναι, ότι το σημασιολογικό πεδίο της εθνοφροσύνης αποτελείται από μια σειρά σχετικών μεταξύ τους όρων που αλληλοεξαρτώνται¹⁵³. Η αλληλοεπικάλυψη με τις άλλες έννοιες μορφοποιεί το περιεχόμενό της εθνοφροσύνης, το οποίο περικλείει και ενσωματώνει την πολλαπλότητα του πολιτικού-κοινωνικού νοηματικού πλαισίου και της ιστορίας ως πεδίου της ανθρώπινης εμπειρίας¹⁵⁴. Σύμφωνα με αυτό το ερμηνευτικό πλαίσιο, η εθνοφροσύνη ως ιδεολογία αποτελείται από έννοιες που νοηματοδοτούν ιστορικές εμπειρίες και ενσωματώνουν ορισμένες αντιλήψεις. Η ιδεολογία αποτελεί μια διαδικασία παραγωγής νοημάτων και ιδεών. Είναι υπεύθυνη για ένα σύστημα πεποιθήσεων, που χαρακτηρίζει μια ομάδα και το οποίο περιέχει ψευδείς ιδέες, που νομιμοποιούν τη δεσπόζουσα πολιτική εξουσία¹⁵⁵.

Στην Κύπρο η έννοια ακολουθεί την ελληνική, τρόπον τινά, πορεία αλλά επαναοριοθετείται. Κινείται στο ίδιο μήκος κύματος με την Ελλάδα, αλλά σε διαφορετικές συχνότητες κι αυτό όχι μόνο γιατί η εσωτερική πολιτική κατάσταση διαφέρει, αλλά και γιατί η Κύπρος ακολούθησε διαφορετική ιστορική πορεία, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές αλλαγές. Η εθνοφροσύνη εκτός από τις έννοιες που προαναφέρθηκαν, κατά τη δεκαετία του 1950, ταυτίζεται με την εθνική γραμμή, δηλαδή την ένωση. Εθνικόφρων είναι κατεχοχήν ο ενωτικός. Ο όρος εθνοφροσύνη επαναπροσδιορίζεται για τις ανάγκες του αλυτρωτικού εθνικισμού και του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα και αναδεικνύεται σε εθνική αξία.

Η μάχη για επικράτηση στην πολιτική σκηνή δόθηκε πρώτιστα στο ιδεολογικό πεδίο, για να νομιμοποιηθούν οι αξίες που υποστήριζε η εθνοφροσύνη. Όπως διακηρυσσόταν, ο εθνικισμός των εθνοφρόνων έβαλλε κατά των «εχθρών» του ελληνισμού¹⁵⁶. Για τον εθνικόφρονα, ο «αντικομμουνιστικός» αγώνας ήταν εξίσου σημαντικός με τον εθνικό αγώνα. Ο αντικομμουνιστικός αγώνας δεν ήταν

¹⁵³ Giovanni Sartori, ό.π.σελ. 278

¹⁵⁴ Δέσποινα Παπαδημητρίου, ό.π. σελ.22

¹⁵⁵ Λίποβατς- Δεμερτζής, ό.π.σελ.22

¹⁵⁶ ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 17.4, 15 Σεπτεμβρίου 1947

κομματικός, αλλά προσπάθεια «εξουδετερώσεως του κομμουνισμού». Παρατηρείται μια αναπόφευκτη μεταφορά του ελληνικού εμφυλίου στην Κύπρο, που διαχωρίζει τις δύο παρατάξεις, αριστερά και δεξιά. Η επιρροή που ασκούσε ο εμφύλιος και οι πολιτικές δυνάμεις στην Ελλάδα, δεν άφησαν τα δύο κόμματα ανεπηρέαστα. Η ανοιχτή υποστήριξη του ΑΚΕΛ προς το ΕΑΜ και τον Δημοκρατικό στρατό Ελλάδας, και η διενέργεια εράνου για την οικονομική ενίσχυση των θυμάτων του αγώνα¹⁵⁷, τον τοποθέτησαν στο στόχαστρο της αντικομμουνιστικής εκστρατείας της δεξιάς. Ο αριστερός τύπος φιλοξενούσε στις στήλες του ειδήσεις για τις νίκες του Δημοκρατικού Στρατού κατά του «μοναρχοφασισμού»¹⁵⁸, για τις συλλήψεις και τους διωγμούς των αριστερών αλλά και σοβιετικά νέα και σταλινικές απόψεις. Είναι γεγονός δε ότι σε συλλαλητήριο του ΑΚΕΛ «στεφανωμένες» φωτογραφίες του Μάρκου και του Ζαχαριάδη είχαν τοποθετηθεί εκατέρωθεν του βήματος¹⁵⁹.

Όπως ήταν φυσικό αυτή η υποστήριξη του ΑΚΕΛ προς το ΕΑΜ προκάλεσε τη μήνι της δεξιάς και της Εθναρχίας. Αντίστοιχα ο δεξιός τύπος αφιέρωνε άρθρα στο παιδομάζωμα και τον ξεριζωμό των παιδιών της Ελλάδας αλλά και το έργο της Φρειδερίκης και διακήρυττε ότι η Κύπρος θα ήταν ελεύθερη αν η Ελλάδα δεν «*συνεταράσσετο από τα κομμουνιστικά εγκλήματα*»¹⁶⁰. Διασύροντας την ελληνική κυβέρνηση και αποκαλώντας την «*μοναρχοφασιστική*», οι «*επιτελείς*» του ΑΚΕΛ, όπως έλεγε σε επιστολή του ο Μακάριος «*αναμφισβήτως διαιρούσι τον λαόν, υπονομεύουσι το εθνικόν αυτού φρόνημα, ζημιούσι τα μέγιστα τον εθνικόν αγώνα και συνελόντι ειπείν απεργάζονται επικινδύνως τον αφελληνισμόν αυτού*»¹⁶¹.

Ο αγώνας κατά του κομμουνισμού αποτέλεσε ένα από τα κύρια καθήκοντα της Εθναρχίας, γιατί αυτό που προείχε, ήταν η άμυνα εναντίον της «ξένης» προπαγάνδας.¹⁶² Στο δεξιό τύπο επικρατεί μια συνωμοσιακή εξήγηση του κομμουνισμού, ο οποίος θεωρείται ξένη οργάνωση. Η «*ευάριθμος*» κομμουνιστική

¹⁵⁷ Απόφαση του Ε' Συνεδρίου του ΑΚΕΛ, *Δημοκράτης*, 14 Σεπτεμβρίου 1947

¹⁵⁸ *Δημοκράτης*, 1 Ιανουαρίου 1949, σελ.4

¹⁵⁹ *Δημοκράτης*, 3 Δεκεμβρίου 1948

¹⁶⁰ *Έθνος*, 18 Απριλίου 1947

¹⁶¹ Απαντητική επιστολή του Μακαρίου προς το ΑΚΕΛ, το οποίο τον μέμφεται για τις φράσεις που χρησιμοποίησε εναντίον του, 12 Μαρτίου 1947 και καταχωρίζεται στο βιβλίο του Σπύρου Παπαγεωργίου, *ΑΚΕΛ το άλλο ΚΚΕ*, Λευκωσία 2004, σελ.139

¹⁶² *Έθνος*, 9 Οκτωβρίου 1952.

παράταξη δαιμονοποιείται. Παρομοιάζεται με «ερυθρό τέρας»,¹⁶³ με «έχιδνα»,¹⁶⁴ το «μίασμα»,¹⁶⁵ ο «κακός δαίμων»¹⁶⁶, η «μεγάλη αρρώστεια»,¹⁶⁷ ένας «σατανικός μηχανισμός»¹⁶⁸. Ο δε κομμουνιστής «σκέπτεται και δρα ως Ρώσος..... δηλητηριάζει»¹⁶⁹. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε έκκληση του ΑΚΕΛ για κοινούς εορτασμούς ο τίτλος του Έθνους ήταν «αμόλυντον την σημαίαν»¹⁷⁰. Ο μύθος της κομμουνιστικής συνωμοσίας, ο «μπαμπούλας»¹⁷¹ του κομμουνισμού λειτούργησε στη συνείδηση του λαού ως στερεότυπο, αναπαράγοντας μεταφορές, οι οποίες στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκαν ως κυριολεξία. Τη θέση παλιών νομιμοποιήσεων καταλαμβάνουν νέες ερμηνείες του κόσμου, οι οποίες χαρακτηρίζονται από ανθρωποδικία¹⁷². Εμφανίζεται έτσι ένας φυλετικός εθνικισμός, αλλά όπως παρατηρεί η Δ. Παπαδημητρίου, «όχι ως καθαρή βιολογία αλλά ως κοινωνική βιολογία, στο επίπεδο δηλαδή των ιστορικών παραδόσεων, των ταυτοτήτων, του πολιτισμού, της πολιτικής κοινότητας»¹⁷³.

Η εθνικοφροσύνη εκφράζει την ταυτότητα του δεξιού, αντικομμουνιστή, εθνικιστή- ενωτικού και υποστηρίζει τις αξίες του δυτικού πολιτισμού σαν αντίρροπο στον κομμουνισμό. Μεταπολεμικά ο δεξιός ή «δεξιόφρων»¹⁷⁴, «φανατικός ενωτικός»¹⁷⁵ διεξάγει αγώνα «εθνικό» διακείμενος ωστόσο φιλικά προς τους Βρετανούς¹⁷⁶. Και επειδή προέχει η εξάλειψη του κομμουνισμού, ζητείται από την κυβέρνηση η σκλήρυνση των μέτρων εναντίον τους, ώστε με την ευόδωση της ένωσης να έχει μειωθεί ο αριθμός τους. Ο κομμουνισμός θεωρείται υπεύθυνος ακόμη και για την δυσμενή έκβαση των εθνικών πόθων γιατί «χωρίς τον

¹⁶³ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1949, σ.3.

¹⁶⁴ *Έθνος*, 22 Μαρτίου 1949

¹⁶⁵ *Ελευθερία*, 27 Οκτωβρίου 1949.

¹⁶⁶ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 14 Οκτωβρίου 1948.

¹⁶⁷ *Έθνος*, 14 Σεπτεμβρίου 1947

¹⁶⁸ *Έθνος*, 28 Ιανουαρίου 1951

¹⁶⁹ *Έθνος*, 28 Ιανουαρίου 1951.

¹⁷⁰ *Έθνος*, 16 Μαρτίου 1952.

¹⁷¹ *Νέος Δημοκράτης*, 28 Ιανουαρίου 1950 και ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, πρόξενος Λευκωσίας προς Υπουργείο Εξωτερικών, 31 Μαΐου 1949

¹⁷² Λίποβατς- Δεμερτζής, σ.50.

¹⁷³ Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949- Καταβολές, συνέχειες και ασυνέχειες» *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, επιμ. Χ.Φλάισερ, Αθήνα 2003, σελ.148,149.

¹⁷⁴ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 129, υποφάκελος 3 τμήμα 1, 13 Ιανουαρίου 1949

¹⁷⁵ *Έθνος*, 6 Αυγούστου 1949, « η αδιάλλακτη ενωτική γραμμή στην οποία εμμένει ο εθνικόφρων λαός»

¹⁷⁶ *Δημοκράτης*, 30 Αυγούστου 1947, «το «κελλί των φιλικών πλαισίων»

κομμουνισμό δεν θα είχαν οι εν Αγγλία να αντιτάξουν κανένα σοβαρό επιχείρημα»¹⁷⁷.

Ένα άλλο στοιχείο της εθνικοφροσύνης ήταν, ότι παρουσίαζε την αντίφαση, να επιδιώκει την ένωση και το εθνικό συμφέρον, αλλά μέσα στα φιλικά πλαίσια των δυτικών συμμαχιών. Η δεξιά διακήρυττε ανοιχτά την προτίμηση στην φιλελεύθερη, «φίλη» Αμερική και δεν ανησυχούσε για τα σχέδια πιθανής ενεργούς συμμετοχής της στην διακυβέρνηση της νήσου¹⁷⁸. Η Αμερική ήρθε να συμπληρώσει τα κενά που δημιούργησε η αποχώρηση των Δυτικών Δυνάμεων, γιατί ίσως, όπως υποστηρίζει το Έθνος, το κενό θα καταλαμβάνόταν από «Μοσκοβίτας κομμουνιστάς».¹⁷⁹

Κοινή άμυνα κατά του ερυθρού κινδύνου¹⁸⁰ είχε αναλάβει και η Ελλάδα, με την ένταξη της στη «δυτική συμμαχία»¹⁸¹. Τα πρότυπα είχαν τεθεί στο ψυχροπολεμικό διεθνές σκηνικό, αφενός με το σιδηρούν παραπέτασμα, αφετέρου με την εξαγγελία του δόγματος Τρούμαν, ενώ το παράδειγμα της Ελλάδας επηρέαζε τις συνειδήσεις στην Κύπρο. Στις ΗΠΑ είχε ανατεθεί η ηγεσία του αντικομμουνιστικού μετώπου και η προστασία της ελευθερίας του πολιτισμένου δυτικού κόσμου¹⁸². Στον αριστερό τύπο εκφραζόταν ο φόβος, ότι οι Αμερικανοί ήθελαν να θέσουν την Κύπρο ολοκληρωτικά υπό την εξουσία τους, να τη νοικιάσουν¹⁸³ και σε περίπτωση πολέμου να την καταστήσουν μια νέα «Χιροσίμα»,¹⁸⁴ ενώ η εγκατάσταση βάσεων ήταν απόδειξη της πρόθεσης της Βρετανίας να καταστήσει την Κύπρο ένα «πρώτης τάξεως επιθετικό ορμητήριο στη Σοβιετική Ένωση»¹⁸⁵. Το Έθνος επιτίθεται ως εξής: «οι κομμουνιστές δεν θέλουν να ισχυροποιηθεί η άμυνα της Μεσογείου δια να εγερθώμεν μίαν πρωίαν και να αντικρίσωμεν τους Μουζίκους και τους Μογγόλους

¹⁷⁷ *Ελευθερία*, 13 Μαρτίου 1949

¹⁷⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σελ. 5.

¹⁷⁹ *Έθνος*, 12 Οκτωβρίου 1952.

¹⁸⁰ *Έθνος*, 28 Ιανουαρίου 1951

¹⁸¹ *Έθνος*, 10 Ιανουαρίου 1952

¹⁸² Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα, 2006, σ.178

¹⁸³ *Νέος Δημοκράτης*, 1 Ιουνίου 1951, σελ. 2.

¹⁸⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 21 Δεκεμβρίου 1950. Ένα σύνθημα στο άρθρο είναι «No Parking USA».

¹⁸⁵ *Δημοκράτης*, 17 Δεκεμβρίου 1947 και 25 Φεβρουαρίου 1949 όπου αναφέρεται ότι η Κύπρος θα χρησιμοποιηθεί όχι τόσο για να αμυνθεί η Βρετανία σε περίπτωση επέκτασης της Σοβιετικής Ένωσης όσο για να επιτεθεί σ' αυτήν. «Με κέντρο την Κύπρο και με ακτίνα 1000 χιλ. σχηματίζεται ένα τεράστιο επιθετικό ημικύκλιο που καλύπτει ζωτικά κέντρα της Σοβιετικής Ένωσης από την Οδησό και την Κριμαία ως το Μπακού - Περσικό Κόλπο».

καταλαμβάνοντες την νήσον»¹⁸⁶. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι αντίθετα η *Ελευθερία* ακολουθεί μια πιο σκληρή στάση στο θέμα των βάσεων και δεν αποδέχεται την τακτική της προσφοράς βάσεων ως προτεινόμενου ανταλλάγματος για την ένωση¹⁸⁷. Το θέμα της προσφοράς των βάσεων συζητήθηκε από τις ελληνικές κυβερνήσεις και ήταν αποδεκτό από τη δεξιά στην Κύπρο στο πλαίσιο των δυτικών συμμαχιών.

Στον αντικομμουνισμό, ο υλισμός αντιδιαστέλλεται με τα ιδεώδη της πατρίδας και της θρησκείας. Για να προπαγανδίσουν τις απεργίες και τα οικονομικά αιτήματα, το Μάιο του 1948, δημοσιεύτηκε μια «Διακήρυξη Ελλήνων Επιστημόνων Κύπρου», η οποία προσπαθούσε να αποδείξει ότι η θρησκεία οδηγεί ανάμεσα σε άλλα και στη λύση των οικονομικών προβλημάτων. Ως πρότυπο κοινωνικού καθεστώτος προέτασαν το Βυζάντιο, το οποίο «*απέλαυεν ηθικού μεγαλείου και οικονομικής ευρωστίας επί χίλια έτη*» αλλά καταστράφηκε όταν «*υπεισλήθην ο υλισμός*»¹⁸⁸.

Η υπονόμευση των «αντιπάλων» και η αύξηση της επιρροής της δεξιάς οδήγησε σε μια σειρά από κινητοποιήσεις. Για να σταματήσει το «*φθοροποιό έργο*» του κομμουνισμού στον αγροτικό κόσμο, τον οποίο χαρακτήριζε η «*προσήλωση στα εθνικά ιδεώδη*»¹⁸⁹ και αποτελούσε τα τρία τέταρτα του πληθυσμού, ενεργοποιήθηκε η ΠΕΚ. Η ΠΕΚ σε έκθεσή της δήλωνε αντικομμουνιστική παράταξη και ενέτεινε τις προσπάθειες για την επικράτηση και την κυριαρχία της σε πόλεις και χωριά, παρόλο που εξουσίαζε την πλειονότητά τους και υπερίσχυε της ΕΑΚ¹⁹⁰. Στην έκθεση αυτή τονίζεται, ότι για την επικράτηση της ΠΕΚ είναι απαραίτητο να ιδρυθούν γραφεία «*τα οποία θα ίστανται ως απειλητικά φυλάκια και οχυρά απέναντι των ομοίων τούτων των Ακελιστών*» και ότι απαιτούνται αρκετά στελέχη και περιοδεύοντες ομιλητές και προπαγανδιστές. Ταυτόχρονα με τον εθνικό και

¹⁸⁶ Έθνος, 19 Ιανουαρίου 1951

¹⁸⁷ Πέτρος Παπαπολυβίου «Οι ελληνικές κυπριακές πολιτικές δυνάμεις και η εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων στο νησί, 1945-1955», Π. Παπαπολυβίου-Α. Συρίγος-Ε. Χατζηβασιλείου (επ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974: Αναζητώντας θέση στον κόσμο*, Λευκωσία 2013, σελ.53

¹⁸⁸ *Δημοκράτης*, Ιούνιος 1948, σελ.5

¹⁸⁹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 3^{ος} υποφάκελος, Λιάτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 3 Αυγούστου 1949.

¹⁹⁰ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 42, 4^{ος} υποφάκελος, 4 Νοεμβρίου 1947.

αντικομμουνιστικό αγώνα, η ΠΕΚ, δεν έπαυε να προστατεύει τα συμφέροντα της, όντας μια «κερδοσκοπική ανώνυμη εμπορική εταιρία (LTD)» η οποία εξυπηρετούσε τα συμφέροντα των μελών της¹⁹¹. Στο μέτωπο των αγροτών το ΑΚΕΛ δεν είχε διεισδύσει στο βαθμό που η δεξιά είχε καταφέρει να ενεργοποιήσει παραδοσιακούς θεσμούς και κυρίως τη θρησκευτικότητα των απλών ανθρώπων της υπαίθρου. Η ΠΕΚ, αν και δεν οργάνωνε συλλαλητήρια όπως η ΕΑΚ, εξουσίαζε την πλειονότητα που πειθαρχούσε στα συνθήματα αποχής, με αποτέλεσμα η ΕΑΚ να σημειώνει περιορισμένη επιρροή στον αγροτικό κόσμο¹⁹².

Εξίσου αντικομμουνιστικές ήταν και οι μέθοδοι που χρησιμοποιήθηκαν για τον έλεγχο της παιδείας και την ανάπτυξη του εθνικισμού στα σχολεία. Η Εκκλησία έλεγχε πλήρως πνευματικούς φορείς όπως οι σχολικές εφορείες. Αποτέλεσμα της δράσης τους ήταν αυτή τη περίοδο μια δήλωση που είχε κυκλοφορήσει, γνωστή ως «Υπέρ Πίστεως και Πατρίδος» για υπογραφή από τους εκπαιδευτικούς. Στην ουσία επρόκειτο περί αποκήρυξης του κομμουνισμού¹⁹³ σε επίσημη μορφή, πράγμα που έκανε «μαρτυρική τη ζωή των προοδευτικών δασκάλων»¹⁹⁴.

Όπως υποστήριζε ο αριστερός τύπος η «κομματικοποίηση» της παιδείας ασκούσαν με απροκάλυπτο τρόπο στα σχολεία και κυρίως στο Παγκύπριο Γυμνάσιο διευθυντής του οποίου ήταν ο εθναρχικός σύμβουλος Κ. Σπυριδάκης. Ο *Δημοκράτης* ασκεί δριμεία κριτική στην αντικομμουνιστική προπαγάνδα¹⁹⁵ και κατηγορεί τη σχολική εφορία για την παύση τριών καθηγητών με την κατηγορία ότι είναι κομμουνιστές οι οποίοι «εμφωλεύουν» στα Ελληνικά Γυμνάσια¹⁹⁶. Σε άλλα άρθρα του *Δημοκράτη* το Παγκύπριο Γυμνάσιο χαρακτηρίζεται «εκκολαπτήριο φασισμού»¹⁹⁷ και τα σχολεία «φασιστικά φυτώρια με φυλλάδια μακαρικά, με απανωτές διδαχές ενάντια στον κομμουνισμό»¹⁹⁸. Τα ελληνικά σχολεία θα

¹⁹¹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 3^{ος} υποφάκελος, Λιάτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 11 Μαΐου 1949.

¹⁹² ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 33.1, 3^{ος} υποφάκελος, 28 Δεκεμβρίου 1946, από τον Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁹³ *Δημοκράτης*, 28 Μαΐου 1948. Η δήλωση θεωρείται από το ΑΚΕΛ σαν «εκμετάλλευση της ιδέας της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας».

¹⁹⁴ *Δημοκράτης*, 23 Μαΐου 1948

¹⁹⁵ *Δημοκράτης*, 17 Δεκεμβρίου 1947

¹⁹⁶ *Δημοκράτης*, 24 Ιουλίου 1948 και στις 22 Ιουλίου 1948 οι καθηγητές περιγράφονται σαν «θύματα απολυταρχισμού και πολιτικής αποχαλίνωσης».

¹⁹⁷ *Δημοκράτης*, 8 Οκτωβρίου 1948.

¹⁹⁸ *Δημοκράτης*, 11 Νοεμβρίου 1948.

παρέμεναν οι άγρυπνοι φρουροί των εθνικών ιδεωδών, ενώ τη διαφώτιση των νέων ανέλαβαν η ΟΧΕΝ και αργότερα η ΠΕΟΝ καθώς και μια πληθώρα εντύπων όπως *Κυπριακά Γράμματα*, *Μαθητική Εστία* και *Ελληνική Κύπρος*. Η μάχη με τον κομμουνισμό δινόταν σε πνευματικό επίπεδο. «Δι' ημάς δε τους Έλληνες υποχρεωμένους να ζώμεν μίαν ζωήν προφυλακής μεταξύ του πολιτισμού και της βαρβαρότητας η δύναμις του πνεύματος αποτελεί εν εκ των αποφασιστικωτέρων όπλων προς αντιμετώπιση των κινδύνων από την κομμουνιστική διάβρωση»¹⁹⁹, έγραφε σε άρθρο του στην *Ελληνική Κύπρο* ο Παναγιώτης Πιτινέλης.

Η κομματική «αποχαλίνωση»²⁰⁰ μεμφόταν ο *Δημοκράτης*, επεκτεινόταν και σε άλλους τομείς όπως ο αθλητισμός. Το αθλητικό σωματείο «Ολυμπιακός» κατηγορήθηκε γιατί «ξέφυγε απ' το προορισμό του»²⁰¹, αφού χρησιμοποιήθηκε σαν αρχηγείο και εκπαιδευτήριο Χιτών, ενώ Χίτες μέλη των δεξιών σωματείων ΟΧΕΝ και «Διγενής Ακρίτας» κατηγορούνταν για «άναντρη επίθεση»²⁰². Όσο αφορά τους Χίτες, ήταν μέλη τρομοκρατικών οργανώσεων που έδρασαν στην Κύπρο σε μια προσπάθεια να μεταφερθούν στοιχεία από τον εμφύλιο στην Ελλάδα, αν και όπως δήλωνε το Υπουργείο Εξωτερικών δεν είχαν καμία σχέση με την παράνομη στην Ελλάδα οργάνωση Χ.²⁰³ Ήδη από το 1947 έχουμε στοιχεία για εμφάνιση Χιτών στην Κύπρο, δημιουργία «Ταγμάτων Φρουράς» από τις Νέες Συντεχνίες για την προστασία των «εθνικοφρόνων» πολιτών από δολοφονικές επιθέσεις και των εθνικών οργανώσεων από τις τρομοκρατικές ενέργειες των κομμουνιστών²⁰⁴. «Τραμπουκισμούς»²⁰⁵ Χιτών, επιθέσεις, απειλητικές επιστολές²⁰⁶ ή και τρομοκρατία²⁰⁷ με το σήμα «Χ» σε τοίχους διαφόρων σπιτιών, καταστημάτων και γραφείων από την άλλη, καταγγέλλει ο αριστερός τύπος. Το Υπουργείο Εξωτερικών ζητούσε πληροφορίες από το προξενείο Λευκωσίας για το σώμα των Χιτών, του οποίου θεωρητικά το έργο ήταν η παρακολούθηση εμπορών, που τροφοδοτούσαν

¹⁹⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1952, σελ. 11.

²⁰⁰ *Δημοκράτης*, 9 Οκτωβρίου 1948.

²⁰¹ *Δημοκράτης*, 2 Οκτωβρίου 1948.

²⁰² *Δημοκράτης*, 8 Οκτωβρίου 1948 τίτλος «Αθλητισμός και κομματισμός».

²⁰³ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Δεκεμβρίου 1948.

²⁰⁴ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Δεκεμβρίου 1948.

²⁰⁵ *Δημοκράτης*, 23 Φεβρουαρίου 1949

²⁰⁶ *Δημοκράτης*, 20 Μαρτίου 1949 «απειλητικές επιστολές Χιτών με κεφαλαία γράμματα στην Κερύνεια»

²⁰⁷ *Δημοκράτης*, 17 Σεπτεμβρίου 1947, σελ.2 και 25 Νοεμβρίου 1948

με διαφημίσεις τα αριστερά έντυπα²⁰⁸. Η αστυνομία πάντως προέβη στη σύλληψη νέων που έφεραν πηλίκιο με το σήμα «Χ» της οργάνωσης, «*ως φέροντες στολήν ξένου κράτους*»²⁰⁹.

Υπήρξαν απειλές για εκκαθάριση κομμουνιστών από ένα Έλληνα Χίτη λοχαγό τον Κωνσταντίνο Ντάβιο, ο οποίος οργάνωσε στη Μόρφου ομάδες οπαδών²¹⁰ και μίλησε στην εφημερίδα των Νέων Συντεχνιών *Εργατική Φωνή*, περί «*νέου Δεκέμβρη*»²¹¹ στην Κύπρο και περί προγραφών της αριστεράς. Η συνεργασία με τους Χίτες της Ελλάδας ήταν στενή²¹². Ο εθνικισμός και αντικομμουνισμός της «Χ» του Γρίβα στην Ελλάδα και η πολιτική των όπλων που υιοθετούσε σαν οργάνωση αποτέλεσαν το πρότυπο και προετοίμασαν το έδαφος για την αντικομμουνιστική τρομοκρατία στην Κύπρο²¹³.

Για τον φανατικό πόλεμο που δέχονταν οι αριστεροί, ο Μίνως Πέρδιος γράφει, ότι οι δεξιοί παρουσιάζονταν σαν «*μονοπωλητές του πατριωτισμού*» οι οποίοι καπηλεύονταν το τρίπτυχο «*πατρίδα, θρησκεία, οικογένεια*»²¹⁴. Η ταύτιση δεξιάς και εκκλησίας επιχειρείται μέσα από το μύθο της συνέχειας του ελληνισμού, μέσω του θεσμού της εκκλησίας, ως θεματοφύλακα των παραδόσεων. Η δεξιά, ως εθνικό κόμμα που σέβεται και υποστηρίζει το θεσμό αποκτά τον κυρίαρχο ρόλο, εκπροσωπεί τον λαό και υπερέχει του κόμματος του υλισμού, λόγω της ταύτισης του με τον εθνικισμό και το χριστιανισμό. Νομιμοποιεί έτσι τη θέση της μέσα από τη σχέση της με την εκκλησία. Εκκλησία και δεξιά ταυτίζονται με το εθνικό ζήτημα. Ο ενωτικός και εθνικιστής δεν νοείται έξω από το χώρο της Εθναρχίας η οποία υποστηρίζεται από τη δεξιά, ενώ το εθναρχικό συμβούλιο είναι κατεξοχήν διορισμένο και απαρτίζεται από δεξιούς. Ο *Νέος Δημοκράτης* καταγγέλλει τις έριδες της δεξιάς για του θώκους του εθναρχικού συμβουλίου²¹⁵. Η δεξιά με τη συμμετοχή

²⁰⁸ ΙΑΥΕ, 1948, Φάκελος 88, 1^{ος} υποφάκελος, 5^ο τμήμα,, 19 Δεκεμβρίου 1948.

²⁰⁹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Δεκεμβρίου 1948.

²¹⁰ *Δημοκράτης*, 17 Σεπτεμβρίου 1947.

²¹¹ *Δημοκράτης*, 20 Σεπτεμβρίου 1947

²¹² Η *Εφημερίς των Χιτών* φιλοξενούσε άρθρα σχετικά με τα κυπριακά νέα υπογεγραμμένα από άγνωστο «Κύπριο Χίτη». *Εφημερίς των Χιτών*, 4 Αυγούστου 1947 και 8 Σεπτεμβρίου 1947.

²¹³ Δέσποινα Παπαδημητρίου «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949-Καταβολές, συνέχειες και ασυνέχειες» στο Χάγκεν Φλάισερ επιμ. *Η Ελλάδα '36-'49 Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο Τομές και συνέχειες*, Αθήνα 2003, σελ.145,146

²¹⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 16 Φεβρουαρίου 1950

²¹⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 3 Ιανουαρίου 1951.

της αυτή ακολουθούσε την τακτική σύνδεσης με την υπάρχουσα ισχυρή δομή της Εθναρχούσης Εκκλησίας, ενώ η συνεχής επίκληση στην παράδοση την καθιστούσε βασικό υποστηρικτή του θεσμού της Εκκλησίας, πυλώνα των εθνικών διεκδικήσεων. Ευρισκόμενοι σε ένα χώρο ο οποίος είχε τα εχέγγυα και τη νομιμότητα για να συγκροτήσει συλλογική ταυτότητα, οι εθνικόφρονες δεξιοί, με την υποστήριξη της Εκκλησίας, την κατάτμηση των κοινωνικών ομάδων, των οποίων η δράση απειλούσε την εξουσία τους, την παραποίηση των κοινωνικών αντιφάσεων και την προβολή της ένωσης ως καθολικού αιτήματος, κατόρθωσαν αντλώντας νοηματικούς προσανατολισμούς από μύθους, τη θρησκεία και την παράδοση, να κυριαρχήσουν ως εθνική ομάδα, να αποτελέσουν δηλαδή τις «εθνικές δυνάμεις»²¹⁶ της Κύπρου.

5. Σχέδια συνταγματικών μεταρρυθμίσεων- Η Διασκεπτική

Η περίοδος 1945 έως 1949 χαρακτηρίζεται, όπως εξετάσαμε, από την πόλωση αριστεράς και δεξιάς στην Κύπρο, με τον ανταποικιοκρατικό αγώνα να μπαίνει σε δεύτερη μοίρα και τον εθνικισμό να αποκτά τη διάσταση της βίαιης ταξικής και ιδεολογικής αντιπαράθεσης. Πρόκειται για μία αντινομία που παρουσιάζει ο εθνικισμός και προέρχεται από την επίταση της ανησυχίας της δεξιάς, μετά τις νίκες του ΑΚΕΛ στις δημοτικές εκλογές του 1946.

Μετά το Β Παγκόσμιο Πόλεμο, η Βρετανία είχε αναλάβει να οδηγήσει τις αποικίες στην ανεξαρτησία, πραγματοποιώντας βελτιώσεις στον οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό τομέα. Οι Βρετανοί θεωρούσαν, ότι η ανάπτυξη πολιτικής οργάνωσης στις αποικίες, ήταν ένα βήμα πριν την αυτοκυβέρνηση. Επιπλέον με μια δημοκρατική διακυβέρνηση και βελτίωση του επιπέδου ζωής των αποικιοκρατούμενων λαών, πίστευαν πως θα επιτύγχαναν την αποδοχή τους. Ο υπουργός αποικιών Arthur Creech Jones πρότεινε δημοκρατικούς τρόπους τοπικής διακυβέρνησης, ώστε τα μέλη του Νομοθετικού Συμβουλίου να συνεργάζονται

²¹⁶ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 23 Ιουνίου 1948.

στενά με το Εκτελεστικό Συμβούλιο και να εκφράζουν τις επιθυμίες τους για οικονομικές, κοινωνικές και αναπτυξιακές πολιτικές²¹⁷.

Επακόλουθο του εκσυγχρονισμού της πολιτικής ζωής στην Κύπρο ήταν η ανακοίνωση της σύστασης Συμβουλευτικής Συνέλευσης στην Κύπρο, γνωστής ως Διασκεπτικής, που θα αναλάμβανε την εκπόνηση συντάγματος και τη δημιουργία Νομοθετικού Συμβουλίου. Εκφράστηκε η ελπίδα, ότι η Διασκεπτική θα οδηγούσε τους εκπροσώπους των Κυπρίων σε διαβουλεύσεις με την κυβέρνηση, για τον έλεγχο των τοπικών ζητημάτων²¹⁸. Η πρόταση για εισαγωγή συνταγματικών μεταρρυθμίσεων θεωρήθηκε ένα βήμα πριν την αυτοκυβέρνηση, που θα πραγματοποιούνταν σταδιακά, όπως στην περίπτωση της Μάλτας. Ο βρετανικός τύπος θεώρησε, ότι οι συνταγματικές ελευθερίες θα ανέκοπταν το κίνημα της ένωσης, αν βέβαια οι Ελληνοκύπριοι εκλάμβαναν την προσφορά σαν «ορόσημο στην πορεία τους προς την αυτονομία»²¹⁹.

Όταν ο κυβερνήτης, λόρδος Winster, στις 9 Ιουλίου 1947, εξαγγέλλει τη σύγκληση Διασκεπτικής Συνέλευσης για ψήφιση Συντάγματος, το ΑΚΕΛ δράττεται της ευκαιρίας που προσφέρει η Διασκεπτική για να συμμετάσχει σε πολιτικές ελευθερίες²²⁰. Ο λόρδος Winster κατηγορήθηκε ότι ήρθε για να προσφέρει το «δόλωμα του ψευδοσυντάγματος», δηλαδή την παράταση και διαιώνιση του αποικιακού καθεστώτος²²¹. Στην ουσία το αποκαλούμενο «δόλωμα» περισσότερων πολιτικών ελευθεριών θα οδηγούσε στη συνεργασία με τους πολιτικούς αρχηγούς και στην ενδυνάμωση της βρετανικής επιρροής. Ενώ αρχικά είχαν κληθεί να συμμετάσχουν 32 άτομα, δήμαρχοι και εκπρόσωποι οργανώσεων και ιδρυμάτων, τελικά η Διασκεπτική Συνέλευση απαρτίστηκε από δέκα Ελληνοκυπρίους, επτά Τουρκοκυπρίους και έναν Μαρωνίτη. Επτά από τους Ελληνοκυπρίους εξέφραζαν τον αριστερό χώρο και ήταν οι δήμαρχοι Λευκωσίας Ιωάννης Κληρίδης, Λεμεσού Πλουτής Σέρβας, Αμμοχώστου Αδάμ Αδάμαντος, Λάρνακας Λύσος Σανταμάς,

²¹⁷ D.K.Fieldhouse, *The Labour Governments and the Empire-Commonwealth, The Foreign Policy of the British Labour Governments, 1945-1951*, Ritchie Ovendale (επιμ.), 1984, σ.106,107

²¹⁸ Αναφορά στη δήλωση του Υπουργού Αποικιών στο Κοινοβούλιο στις 23 Οκτωβρίου 1946. PREM 8/740 Υπουργικό Συμβούλιο προς Atlee, 19 Δεκεμβρίου 1949

²¹⁹ *Manchester Guardian* 12 Μαΐου 1948, *ΙΑΥΕ* 1948, Φάκελος 48, 1ος υποφάκελος από Υπηρεσία Πληροφοριών Λονδίνου

²²⁰ *Ανεξάρτητος*, 22 Μαΐου 1948

²²¹ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 28 Απριλίου 1948

Μόρφου Πολύκαρπος Νικολόπουλος και οι εκπρόσωποι της ΠΕΟ Ανδρέας Ζιαρτίδης και Ανδρέας Φάντης²²².

Τα μέλη της Διασκεπτικής Συνέλευσης σε υπόμνημά τους το Νοέμβριο του 1947 ζητούσαν σύνταγμα αυτοκυβέρνησης, το οποίο θα προνοούσε για την εξάσκηση νομοθετικής εξουσίας από ένα «*εξ ολοκλήρου εκλεγόμενο κοινοβούλιο*»²²³. Ο Υπουργός Αποικιών πρότεινε παραχώρηση αυτοκυβέρνησης μετά την παρέλευση πέντε χρόνων, απάντηση που επεξεργάστηκε το Υπουργικό Συμβούλιο²²⁴. Ο Atlee θεώρησε τις προτάσεις των μελών της Διασκεπτικής ως καθοδηγούμενες από την αριστερά, η οποία ήθελε να αποκτήσει όσο το δυνατόν περισσότερες εξουσίες ενόψει μιας Ελλάδας δορυφόρου των Σοβιετικών²²⁵. Πίστευε ακράδαντα στη διατήρηση ελέγχου της εξωτερικής πολιτικής και της άμυνας και στην παραχώρηση αυτοκυβέρνησης σε όλους τους άλλους τομείς ώστε οι Ελληνοκύπριοι να απομακρυνθούν από την «αυταπάτη» της ένωσης. Ταυτόχρονα έκανε αναφορά και στην προάσπιση των συμφερόντων των μειονοτήτων.

Αρχικά το ΑΚΕΛ αντιμετώπισε αρνητικά τον κυβερνήτη Winster και μέσω του *Δημοκράτη* διακήρυξε αποχή από «*συσκέψεις επί του συνταγματικού μέλλοντος της νήσου*»²²⁶. Ωστόσο η έλλειψη δημοκρατικών θεσμών και νόμων και ο αγώνας «*υπέρ των εθνικών και οικονομικών συμφερόντων του λαού*» απαιτούσε ένα Σύνταγμα που να καταργεί τα πολιτικά δεσμά και να δίνει εκτελεστικές εξουσίες στο λαό και ουσιαστικές ελευθερίες για τη διαχείριση των εσωτερικών του υποθέσεων²²⁷. Ο Φ. Ιωάννου γενικός γραμματέας του ΑΚΕΛ γράφει ότι η αριστερά δίνει πάλι να προσδώσει στο σύνταγμα ουσιαστικό λαϊκό περιεχόμενο και απαιτεί παραχώρηση εξουσιών στο λαό, για να λύσει τα καθημερινά οικονομικά, κοινωνικά, εκπαιδευτικά προβλήματα²²⁸. Το ΑΚΕΛ ζητά από τη Διασκεπτική πλήρη Αυτοκυβέρνηση²²⁹ και εκτιμά τη Διασκεπτική Συνέλευση σαν «*ένα επιβεβλημένο*

²²² Ρολάνδος Κατσιαούνης «*Η Διασκεπτική*» σελ. 308, 309

²²³ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική 1946-1948 Με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Λευκωσία, 2008, σελ.349

²²⁴ PREM 8/740, Υπόμνημα του Υπουργού Αποικιών, 19 Δεκεμβρίου 1947

²²⁵ PREM 8/740, Υπόμνημα του Atlee, 22 Δεκεμβρίου 1947

²²⁶ *Δημοκράτης*, 28 Ιανουαρίου 1947

²²⁷ *Δημοκράτης*, 20 Μαΐου 1948

²²⁸ *Δημοκράτης*, 12 Μαΐου 1948

²²⁹ *Δημοκράτης*, 7 Νοεμβρίου 1947

μέτρο που θα βγάλει το λαό από το απολυταρχικό καθεστώς της 16ετίας»²³⁰ και θα αλλάξει το «μονοκρατορικό σύνταγμα»²³¹ που είναι σε εφαρμογή. Με τη συμμετοχή του ζητούσε σύνταγμα ανεξαρτησίας, διακηρύττοντας ότι «οποιοσδήποτε συνταγματικές μεταρρυθμίσεις δεν θ' αποτελέσουν αντικατάστατο ή παρέλκυση της ενωτικής (μας) υπόθεσης»²³².

Ο λόρδος Winster διαβεβαίωνε ότι δεν υπήρχε «τετελεσμένο» σχέδιο συντάγματος, το οποίο θα ανέμενε μια τυπική επισφράγιση από τη Συμβουλευτική Συνέλευση, αλλά επρόκειτο για μια πραγματική ευκαιρία να γραφτεί «μια νέα σελίδα στην ιστορία της Κύπρου»²³³. Ο αγγλικός τύπος εξέφραζε την ελπίδα οι δεξιοί να μην ακολουθήσουν την αδιάλλακτη στάση του γηραιού αρχιεπισκόπου²³⁴ και να συνεργάζονταν για την αποδοχή συντάγματος.

Αντίθετα, η Εθναρχία συνθηματολόγησε υπέρ της αποχής από τη Διασκεπτική, θεωρώντας την «καίριο πλήγμα» κατά της ενωτικής υπόθεσης²³⁵ και περιόρισε τον εθνικισμό της δεξιάς αυστηρά, στο σύνθημα «ένωση και μόνο ένωση». Η δεξιά πιστεύει ότι η Διασκεπτική μπορεί να παρέχει μόνο «ψευδοελευθερίες» και ότι λειτουργεί ως «αντικατάστατο της Ένωσης»²³⁶. Το δε Εθναρχικό Συμβούλιο το οποίο απαρτίζεται εξ' ολοκλήρου από διορισμένα άτομα κύρους της ελληνοκυπριακής κοινωνίας και ηγέτες της δεξιάς²³⁷ σε συνεδρία του στις 16 Απριλίου του 1947 απέρριψε δογματικά τα σχέδια συνταγματικών μεταρρυθμίσεων και τα χαρακτήρισε «κατασκευάσμα»²³⁸ του Υπουργείου Αποικιών, μια πολιορκητική μηχανή, που απειλούσε να αλώσει την «εθνικήν έπαλξιν»²³⁹ και ενέμεινε ακλόνητα στην ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα, ως το μοναδικό και αναλλοίωτο αίτημα του

²³⁰ Δημοκράτης, 6 Νοεμβρίου 1947 δικτατορικά μέτρα ισχύουν από τα γεγονότα του 1931

²³¹ Δημοκράτης, 28 Νοεμβρίου 1947 «Το σύνταγμα που είναι σε εφαρμογή περιέχεται στα συντάγματα του βασιλέως της Αγγλίας το 1925 και το 1931.»

²³² Δημοκράτης, 15 Μαΐου 1948 του Φ. Ιωάννου

²³³ Ελευθερία, 10 Ιουλίου 1947.

²³⁴ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 48, 1^{ος} υποφάκελος, άρθρο της *Economist*, 29 Μαΐου 1948.

²³⁵ Αγωνιστής, 18 Σεπτεμβρίου 1947

²³⁶ Αγωνιστής, ό.π. «Χαλκεύονται δια της Διασκεπτικής τα δεσμά της δουλείας μας».

²³⁷ Δημοκράτης, 11 Ιανουαρίου 1947 «δεν θέλουν συνεργασία οι ηγέτες των εθνικοφρόνων του τόπου μας... διαχωρίζουν φαρισαϊκά την Εθναρχία από το Εθναρχικό Συμβούλιο. Ρίχνουν το βάρος στο δεύτερο, το διορισμένο, μη αντιπροσωπευτικό, μισοφεουδαρχικό».

²³⁸ Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 27 Απριλίου 1948.

²³⁹ Ελευθερία, 30 Απριλίου 1949

Κυπριακού λαού.²⁴⁰ Οι δεξιόφρονες, ο ηγέτης του ΚΕΚ, Θεμιστοκλής Δέρβης, ο ηγέτης της ΠΕΣΠ δήμαρχος Πάφου Γαλατόπουλος και η πλειονότητα των ηγετικών στελεχών της ΠΕΚ, δυσανασχέτησαν με το διάγγελμα και υπήρχε διάχυτη η επιθυμία να λάβουν μέρος, αλλά φοβήθηκαν να παρακούσουν τη φωνή της Εθναρχίας για να μη στιγματιστούν ως προδότες.²⁴¹ Ο Δέρβης υποστήριξε ότι η εθνικόφρων παράταξη θα έπρεπε να λάβει μέρος σε συνταγματικές προτάσεις για να αποτραπεί ο κίνδυνος να δημιουργηθεί «αριστεροκομματική βουλή».²⁴² Ο Κουντουριώτης παρουσίασε την αποχή της δεξιάς ως «παθητική αντίσταση», η οποία σαν είδος αγώνα βρισκόταν σε πλήρη αντίθεση με την μαχητικότητα που επέδειξαν σε άλλα ελληνικά νησιά που κέρδισαν την ελευθερία τους με αίμα²⁴³.

Ο Μακάριος Β' υιοθέτησε άκαμπτα, εθνικιστική στάση και καταδίκασε με διάγγελμά του, στις 12 Οκτωβρίου 1947, τους «υψούντες την σημαίαν συνταγματικών μεταρρυθμίσεων». Αλλά και ο Λεόντιος είχε καταδικάσει τη συνεργασία στη Διασκεπτική όταν είχε εξαγγελθεί τον Ιούλιο του 1947²⁴⁴. Άλλωστε η Εθναρχία δεν μπορεί να συγκατατεθεί σε μία συνέλευση, όπου η Εκκλησία όχι μόνο δεν εκπροσωπείται αλλά εξαιρείται και δεν αναγνωρίζεται ο πολιτικός της ρόλος²⁴⁵. Ο Μακάριος υπερασπίζεται την Εκκλησία, έναν παλιό και συγκροτημένο θεσμό, έναν παγκύπριο πολιτικό θεσμό, τον οποίο δίνει μάχη να καταστήσει τον μόνο εκπρόσωπο της εθνικής απαίτησης για ένωση και κατ' επέκταση της εθνικής ολοκλήρωσης²⁴⁶.

Η απόρριψη της συνεργασίας με την αριστερά είναι συνυφασμένη με την αντικομμουνιστική ιδεολογία²⁴⁷ και την εκδήλωση της εμφύλιας διαμάχης στην

²⁴⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1949, σελ. 5

²⁴¹ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 48 , 1^{ος} υποφάκελος, 11 Ιουνίου 1948, από τον πρόξενο στην Κύπρο Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών, «*Κάρφος εις τους οφθαλμούς της ηγεσίας των δεξιών απέβη γνωστόν διάγγελμα της Ιεράς Συνόδου.... να μείνουν μακράν από την Διασκεπτικήν.....*»

²⁴² ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 48 , 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, 21 Μαρτίου 1948, από τον πρόξενο Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών

²⁴³ ΙΑΥΕ:1948, Φάκελος 60 , 6^{ος} υποφάκελος, από τον πρόξενο Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 22 Νοεμβρίου 1948

²⁴⁴ ΙΑΥΕ:1947, Φάκελος 33.1, 12 Ιουλίου 1947.

²⁴⁵ Στη Διασκεπτική δεν κλήθηκαν να συμμετάσχουν εκτός από την Εκκλησία, τα κόμματα και καθηγητές της μέσης εκπαίδευσης βλ. Κατσιαούνης «*Η Διασκεπτική*» σελ. 233, 234.

²⁴⁶ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Το Κυπριακό Ζήτημα 1878-1960. Η Συνταγματική πτυχή» σελ. 57

²⁴⁷ *Αγωνιστής*, 18 Σεπτεμβρίου 1947. Σχολιάζεται ότι ο χριστιανισμός αντίκειται στον αθεϊσμό του κομμουνισμού και στην υλιστική αντίληψη για τη ζωή.

Ελλάδα. Η Δεξιά εξαπέλυσε σκληρές επιθέσεις κατά της αριστεράς για την παρουσία της στη Διασκεπτική²⁴⁸, παρουσία η οποία θα μπορούσε να κατευθύνει τις διαβουλεύσεις προς όφελός της και να δημιουργηθεί ένα «κομμουνιστικό κοινοβούλιο». Ενώ είναι «ακατανόητο» όπως είπε ο Θ. Δέρβης ηγέτης του ΚΕΚ να εφαρμόζεται σ' όλο τον κόσμο αντικομμουνιστική εκστρατεία και στην Κύπρο «οι κομμουνιστάι να καλώνται για Συνταγματικόν Χάρτην»²⁴⁹. Στην πολεμική που εξαπολύει το Έθνος, οι κομμουνιστές είναι οι «δοσίλογοι»²⁵⁰, οι «ανθηνωτικοί»²⁵¹, που «εξεκοκκάλισαν από τον κυπριακόν προϋπολογισμόν χιλιάδας λιρών απλώς για να παρακάθηνται»²⁵² στην Διασκεπτική.

Το ΑΚΕΛ στο στόχαστρο αυτών των διεργασιών κατά τη Διασκεπτική, που σημειωτέον διήρκεσε 11 μήνες από την εξαγγελία της στις 9 Ιουλίου 1947 έως τη διάλυση της 20 Μαΐου 1948 και έδωσε την ευκαιρία στην Δεξιά να ανασυνταχτεί²⁵³, στρέφεται προς μία αμυντική και απολογητική στάση. Ωστόσο αντιμάχεται τη Δεξιά και κρατά σταθερό το δυναμισμό του αφού οργανώνει τις μεγάλες απεργίες του 1948. Δεν παύει όμως να αμύνεται και να αναγκάζεται να απολογείται στη Δεξιά για τις επιλογές του. Βλέπουμε στα έντυπα του το ΑΚΕΛ να ακολουθεί μια εθνικιστική ενωτική γραμμή όπου υπερασπίζεται το σκοπό της ένωσης και τον καθιερώνει σαν βασική «πολιτική πλατφόρμα».²⁵⁴

Το ΑΚΕΛ φαίνεται να δικαιολογείται για τα συνθήματά του ήδη από την επιστροφή της κοινής πρεσβείας στην Αγγλία στις αρχές του 1947 εποχή που η αμφισβήτηση του από την Δεξιά και την Εθναρχία είχε αρχίσει να παίρνει σάρκα και οστά με τον δυναμισμό που επιδείκνυε ο Μακάριος Β΄, τότε μητροπολίτης Κυρήνειας. Τότε είχε «συμμορφωθεί» το ΑΚΕΛ με την απόφαση του Εθναρχικού

²⁴⁸ Έθνος, 4 Σεπτεμβρίου 1947 «οι προδοτικώς και ανάνδρως τορπιλλίσαντες τον εθνικό μας αγώνα» και 23 Σεπτεμβρίου 1947 «η ξεθωριασμένη κομματική παράταξη έφθασε στο βυθό του πολιτικού εκτραχηλισμού, της αναξιοπρέπειας, της εθελοδοουλείας.»

²⁴⁹ Το αναφέρει ο Δημοκράτης, 20 Απριλίου 1948.

²⁵⁰ Έθνος, 9 Νοεμβρίου 1947.

²⁵¹ Έθνος, 26 Νοεμβρίου 1947.

²⁵² Έθνος, 22 Μαρτίου 1949 και Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 1 Αυγούστου 1948 «κηφήνες του δυστυχισμένου κυπριακού προϋπολογισμού». Ο Κληρίδης επέκρινε την κυβέρνηση ότι διασπάθιζε χρήματα του προϋπολογισμού πληρώνοντας 30 λίρες το μήνα στα μέλη της Διασκεπτικής, Δημοκράτης, 24 Φεβρουαρίου 1949

²⁵³ Stefanidis, σελ. 110 και Nancy Crawshaw, «The Cyprus Revolt» σελ. 39.

²⁵⁴ G.Kelling, *Countdown to Rebellion British Policy in Cyprus 1939-1955* σελ. 113.

Συμβουλίου και αποφάσισε να αποσύρει όλα τα άλλα «εκδοθέντα συνθήματα» και να χρησιμοποιήσει το σύνθημα «Ζήτω η Ένωσις»²⁵⁵.

Βασική γραμμή του ΑΚΕΛ αποτελούσε το σύνθημα «Αυτοκυβέρνηση – Ένωση» με τη συμπλήρωση ότι «στην Ένωση βρίσκεται το κλειδί για την ευτυχία του λαού μας. Στην Αυτοκυβέρνηση το κλειδί για την Ένωση»²⁵⁶. Θεωρούν ότι το σύνθημα της «Αυτοκυβέρνησης» απορρέει από την απαίτηση στο δημοκρατικό δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και στην αναγνώριση του δικαιώματος της πλήρους αυτοδιοίκησης για να μπορέσει «η χώρα (μας) σύμφωνα με τις επιθυμίες του λαού της να ενωθεί με την μητέρα πατρίδα την Ελλάδα»²⁵⁷. Το ΑΚΕΛ υπερασπίζεται τη συμμετοχή του στη Διασκεπτική διαβεβαιώνοντας ότι η διακυβέρνηση δεν θα βλάψει το ενωτικό ζήτημα²⁵⁸ και ότι το σύνταγμα δεν αποτελεί κίνδυνο για το λαό και την Ένωση²⁵⁹. Κατηγορεί τη δεξιά ότι με το σύνθημα «Ένωση και μόνο Ένωση» προσπαθεί να παρασύρει την πολιτικά αμόρφωτη μερίδα του λαού, που δεν ξέρει τι σημαίνει σύνταγμα, το οποίο δεν εμποδίζει την ένωση²⁶⁰.

Το διάστημα που η Διασκεπτική είναι σε εξέλιξη κλιμακώνεται η αγωνία της αριστεράς για αναγνώριση από το λαό και είναι διάχυτος ο φόβος για τη διεκδίκηση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα από τη δεξιά²⁶¹, η οποία της έχει κηρύξει ανελέητο ιδεολογικό πόλεμο. Αυτό το διαπιστώνουμε από τη συνθηματολογία του ΑΚΕΛ που αλλάζει σταδιακά. Έτσι μετά τη λήξη της Διασκεπτικής στις 20 Μαΐου 1948 παρατηρούμε μια υποχώρηση όσο αφορά την υπεράσπιση του δικαιώματος της Αυτοκυβέρνησης και των συνταγματικών ελευθεριών. Το ΑΚΕΛ φαίνεται ότι αναγκάζεται να παρεκκλίνει της πολιτικής του γραμμής και να χαράσσει καθαρά

²⁵⁵ *Δημοκράτης*, 18 Φεβρουαρίου 1947 αναφέρεται ότι «Φρονούμε όμως ότι και τα άλλα συνθήματα του κόμματός μας», «Το κυπριακό να τεθεί στον ΟΗΕ», «Να φύγουν οι Άγγλοι», «Η ελληνική κυβέρνηση να διεκδικήσει την Κύπρο» είναι όλα πατριωτικά και στο πνεύμα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα».

²⁵⁶ *Δημοκράτης*, 25 Μαρτίου 1948

²⁵⁷ *Δημοκράτης*, 2 Απριλίου 1947

²⁵⁸ *Δημοκράτης*, 4 Δεκεμβρίου 1947

²⁵⁹ *Δημοκράτης*, 8 Αυγούστου 1947 «Ζούμε και θα ζούμε για την Ένωση».

²⁶⁰ *Δημοκράτης*, 28 Νοεμβρίου 1947

²⁶¹ *Δημοκράτης*, 1 Οκτωβρίου 1947 «μονοπωλούν τον πατριωτισμό» και 4 Δεκεμβρίου «δημαγωγία της Δεξιάς»

ενωτική γραμμή καθώς η πολιτική του «καλύπτεται» στο κύριο αίτημά της από την εκκλησία²⁶².

Η δεξιά αφού έκανε εντατική καμπάνια ενάντια στη Διασκεπτική συνέλευση, αποδείχτηκε δικαιωμένη και η ρήξη με την αριστερά έγινε βαθύτερη. Η Εθναρχία υποστήριξε ότι οι αριστεροί ήταν προδότες, που δεν κινήθηκαν από εθνική ευθύνη²⁶³, αλλά «ορέχθηκαν έδρες στο νομοθετικό συμβούλιο»²⁶⁴ και συνεργάστηκαν με την αποικιακή κυβέρνηση για «ανεπαρκείς και απαράδεκτες προτάσεις»²⁶⁵. Θεώρησε την Διασκεπτική αποτυχία των αριστερών, οι οποίοι έγιναν «επαίται συνταγματικών ψυχίων»²⁶⁶ και απεργάζονταν τον τάφο της Ένωσης με το σύνθημα της Αυτοκυβέρνησης.²⁶⁷

Από την πλευρά του το ΑΚΕΛ έχοντας την ευθύνη της συμμετοχής «πέταξε κατάμουτρα στο κατακτητή» το σύνταγμα που απεργαζόταν καινούργια εθνικοκοινωνικά δεσμά²⁶⁸. Δεν μπορούσε να δεχτεί προτάσεις που αντιστρατεύονταν τα λαϊκά συμφέροντα και δεν παρείχαν ουσιαστικές ελευθερίες για τη διαχείριση των εσωτερικών υποθέσεων. Επρόκειτο για σχέδια, όπου η εκτελεστική εξουσία θα παρέμενε στα χέρια των Βρετανών με βάση μία κυπριακή «ψευδοβουλή» και όχι σύστημα ελεύθερης εκλογής αντιπροσώπων που να πλειοψηφούν στη Βουλή²⁶⁹.

Ο αριστερός τύπος κάνοντας απολογισμό της Διασκεπτικής τη χαρακτηρίζει «πλεκτάνη»²⁷⁰ και το προταθέν σχέδιο συντάγματος «φενάκη»²⁷¹, «ψευδοσύνταγμα»²⁷² και «συνταγματικό εξάμβλωμα»²⁷³. Το βέβαιο ήταν ότι το σύνταγμα που προτάθηκε δεν ήταν τόσο προσοδευτικό όσο τα φιλελεύθερα

²⁶² Σία Αναγνωστοπούλου, «Η Εκκλησία...ό.π. σ. 213

²⁶³ Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 20 Μαΐου 1948 και 20 Ιουλίου 1948 «υποκρισία ο εθνικισμός των».

²⁶⁴ Δημοκράτης, 26 Ιουλίου 1948 και Έθνος, 17 Οκτωβρίου 1947 «για την ελπίδα εξασφάλισης ενός οφφικίου».

²⁶⁵ Δημοκράτης, 15 Μαΐου 1948

²⁶⁶ Δημοκράτης, 6 Ιουλίου 1948

²⁶⁷ Έθνος, 8 Νοεμβρίου 1947, «Αυτονομία, επί το ευχότερον αυτοκυβέρνηση».

²⁶⁸ Δημοκράτης, τεύχος Ιουλίου 1948 σελ. 37

²⁶⁹ Δημοκράτης, 18 Μαΐου 1948 «Έχει φτιαχτεί για να βαραίνει η πλάστιγγα εκεί που θέλουν οι εγγλέζοι».

²⁷⁰ Δημοκράτης, τεύχος 8, 1948-1949 σελ. 225

²⁷¹ Δημοκράτης, 18 Μαΐου 1948

²⁷² Δημοκράτης, 21 Μαΐου 1948

²⁷³ Δημοκράτης, 9 Ιουνίου 1948

συντάγματα που παραχωρούνταν σε άλλους λαούς υπό αποικιακό καθεστώς. Ο Πρόεδρος της Διασκεπτικής Σερ Έντουαρντ Τζάκσον είχε λάβει ενεργό μέρος στα συντάγματα της Κεϋλάνης το 1931 και της Μάλτας το 1939, τα οποία ήταν προοδευτικά²⁷⁴ και συχνά αναφέρονταν στον τύπο σαν παραδείγματα παραχώρησης σημαντικού βαθμού αυτοδιοίκησης²⁷⁵. Η πολιτική της βρετανικής κυβέρνησης συμπίπτει με όλα τα σημαντικά γεγονότα του 1947: την κρίση της στερλίνας, την ανεξαρτητοποίηση αποικιών, την αποχώρηση από την Παλαιστίνη, τα οποία ίσως είναι η αιτία που καθυστέρησε η έναρξη των εργασιών της Διασκεπτικής Συνέλευσης έναν ολόκληρο χρόνο, από την ανακοίνωση τον Οκτώβριο του 1946 έως τη σύγκλησή της το Νοέμβριο του 1947²⁷⁶. Αποτελούν ίσως και το λόγο, για τον οποίο η βρετανική κυβέρνηση καταθέτει προς ψήφιση συνταγματικές προτάσεις, αντί αυτές να συνταχτούν από την ίδια τη Διασκεπτική Συνέλευση και κατά αυτόν τον τρόπο ακυρώνουν το ρόλο της.

Στον τύπο δεν σχολιάζεται μόνο με ειρωνεία το γεγονός ότι οι Κύπριοι τελικά δικαιούνται μικρότερο βαθμό αυτοδιοίκησης από ότι στη Μάλτα, τη Κεϋλάνη και την Ιαμαϊκή(Τζαμάικα),²⁷⁷ αλλά και με υποτιμητικά σχόλια που υπαγορεύονταν από φυλετικά κριτήρια ανωτερότητας: «Οι Κύπριοι δεν είναι καμία φυλή αγρίων που είναι ανάγκη να οδηγηθούν από τη βαρβαρότητα στον κοινοβουλευτισμό»²⁷⁸ και να δεχτούν με «ταμ-τουμ και μαύρικα χοροπηδήματα... τις γυαλιστερές χάντρες του ιμπεριαλισμού»²⁷⁹. Είναι φανερό η «ατυχέστατη αλαζονεία»²⁸⁰ που εξέφραζε το κυπριακό ενωτικό κίνημα προς άλλα αντιαποικιοκρατικά κινήματα. Αντίστοιχες υποτιμητικές απόψεις εκφράστηκαν και στο δεξιό τύπο: «μας παρέχει για την ώρα

²⁷⁴ Στο σύνταγμα της Μάλτας οι υπουργοί προέρχονταν από το Νομοθετικό Συμβούλιο και ο κυβερνήτης δεν είχε δικαίωμα να εφαρμόζει σχέδια παρά τη θέληση της Βουλής. Χάιντς Ρίχτερ, ό.π.σελ. 740

²⁷⁵ Έθνος, 27 Απριλίου 1948 «το σχέδιον το οποίον τυγχάνει μεγαλυτέρας υποστηρίξεως είναι το Σύνταγμα της Μάλτας» και Δημοκράτης, 29 Μαΐου 1948 «Αυτοκυβέρνηση για τους Μαλτέζους, συνταγματική κοροϊδία για τους Κύπριους».

²⁷⁶ Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική 1946-1948 Με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Λευκωσία, 2008, σελ.526

²⁷⁷ Δημοκράτης, 18 Δεκεμβρίου 1947

²⁷⁸ Δημοκράτης, 17 Αυγούστου 1948

²⁷⁹ Δημοκράτης, 12 Νοεμβρίου 1948, Έθνος, 6 Αυγούστου 1949 «έμποροι προς απολίτιστους μαύρους» και Ελευθερία, 6 Αυγούστου 1949 «νόμισε ότι δύναται να εξαγοράση την εθνικήν συνείδησιν με ολίγα απαστράπτοντα δώρα, όπως ακριβώς οι έμποροι εξαπατούν τους απολίτιστους μαύρους προσφέροντες εις αντάλλαγμα ευτελή εκ πολυχρώμου υάλου αντικείμενα και κυρίως βραχιόλια ή περιδέραια από χάντρες»

²⁸⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, «Στρατηγικές του Κυπριακού. Η δεκαετία του 1950» σ. 245.

το νέο αυτό σύνταγμα σαν και αυτό που προσφέρει στην Αγγλοκρατούμενη, μισοάγρια και απολίτιστη Ιαμαϊκή. Αργότερα θα μας προβιβάσει σε καλύτερο καθεστώς διοικήσεως, όπως της Μάλτας και ακόμη αργότερα θα μας παραχωρήσει πιο ελεύθερο καθεστώς, όπως της Κεϋλάνης»²⁸¹.

Το σχέδιο του Συντάγματος παρουσίαζε μία σοβαρή πρόοδο σε σχέση με το παρελθόν, γιατί στη συνέλευση θα υπήρχε σαφής πλειοψηφία Ελλήνων αντιπροσώπων, αλλά δεν παραχωρούσε αυτοκυβέρνηση που ήταν και το ζητούμενο από το ΑΚΕΛ και ασφαλώς καμία πιθανότητα για ένωση με την Ελλάδα. Η ελληνική πλευρά με αγανάκτηση σχολίασε, ότι η Βρετανία, «με αλχημικές και κομπογιαννίτικες μεθόδους προωρισμένες να εξαπατήσουν μόνο πολύ μικρά παιδιά εξακολουθεί φράττουσα τον δρόμον της πολιτικής χειραφέτησης του κυπριακού λαού»²⁸². Με πολλές μειωτικές μεταφορές για τα βρετανικά συνταγματικά σχέδια εμφανίζεται ο δεξιός τύπος. Ένα «ανάπηρο και ανίκανο» νομοθετικό σώμα με σκιώδη δικαιώματα, που περιείχε τη ρητή διάταξη ότι δεν θα μπορούσε να συζητεί το εντός της βρετανικής κοινοπολιτείας καθεστώς της Κύπρου, και το «ξίφος των προνομίων του κυβερνήτη» πάνω από το κεφάλι του, ήταν από τα βασικότερα μειονεκτήματα των συνταγματικών προτάσεων για τη δεξιά²⁸³. Η Κύπρος ήταν ο «αρραγής θράχος»²⁸⁴, ο «γρανίτης» της λαϊκής αξίωσης για ένωση²⁸⁵, όπου θα συντρίβονταν και θα ναυαγούσαν τα βρετανικά συνταγματικά σχέδια και η αδιάλλακτη πολιτική της δεξιάς απέδειξε ότι θα συνέχιζε να απορρίπτει πειράματα σαν της Διασκεπτικής.

6. Ένωση: σύνθημα σε διπλό ερμηνευτικό πλαίσιο

Στον ανταποικιοκρατικό αγώνα στην Κύπρο, θα μπορούσε να θεωρηθεί δεδομένο, ότι θα πρυτάνευε το κοινό συμφέρον και ότι η εθνική ομοψυχία θα

²⁸¹ Αγωνιστής, 8 Αυγούστου 1948

²⁸² ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 88, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, απόρρητο από τον Κουντουμά στο Υπουργείο Εξωτερικών προς τον πρόξενο Κουντουριώτη, 19 Μαΐου 1948

²⁸³ Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 15 Μαΐου 1948.

²⁸⁴ Έθνος, 26 Ιανουαρίου 1949

²⁸⁵ Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 26 Ιανουαρίου 1949

υπερέβαινε τις όποιες αντιθέσεις. Εντούτοις, η περίοδος 1947-1949 παρουσιάζει μία σύνθετη δομή, στην οποία αναφύεται η εξής περιπλοκή: η στοίχιση δεξιάς και αριστεράς σε μία διελκυστίνδα αντιθέσεων. Ο εθνικισμός δε, έχει την ιδιορρυθμία να εκφράζεται όχι μόνο με αλυτρωτικούς, αλλά και αντικομμουνιστικούς όρους.

Μετά τη Διασκεπτική, το ΑΚΕΛ έχει να αντιμετωπίσει επιθέσεις σε πολλά μέτωπα, ενώ σαν κόμμα βρίσκεται σε σύγχυση που προκαλείται από τη διάλυση και την αποτυχία της Διασκεπτικής Συνέλευσης. Για να αντιμετωπίσει τις κατηγορίες της Δεξιάς για αντεθνική πολιτική και για να προτάξει τα εθνικιστικά του αισθήματα, στον «πατριωτισμό της Δεξιάς» αντιπαρατάσσει τον «πατριωτισμό της Αριστεράς»²⁸⁶. Σκοπός του ΑΚΕΛ ήταν «η εκμηδένιση κάθε αμφιταλάντευσης και ηττοπάθειας», ώστε «το λαϊκό κίνημα στην Κύπρο να μπει σε αναπροσαρμογή της τακτικής του και να μεταπηδήσει από μία προσωρινή περίοδο άμυνας σε επίθεση και αντεπίθεση»²⁸⁷. Κατηγορεί λοιπόν τη δεξιά ότι «αποκοίμιζε το λαό»²⁸⁸ και περιόριζε τη πολιτική της σε «δεήσεις»²⁸⁹ και συνθήματα «ουτοπιστικά»²⁹⁰.

Η αντιπαράθεση αριστεράς – δεξιάς κατά τη διάρκεια της Διασκεπτικής έγινε εντονότερη μετά τη λήξη της. Ο έλεγχος που ασκούσε η δεξιά στη παιδεία, τους αθλητικούς συλλόγους και η σύνδεσή της με την Εκκλησία, χρησιμοποιήθηκαν για την ανασυγκρότησή της, τη διάδοση των εθνικιστικών ιδεών αλλά και την επιθετική πολιτική κατά του ΑΚΕΛ. Η αντικομμουνιστική εκστρατεία που εξαπέλυσε ήταν σε έξαρση στο δεύτερο μισό του 1948 και οδήγησε σε τριπλή αντιπαλότητα: δεξιά, αριστερά και βρετανική κυβέρνηση έδιναν μάχη για κυριαρχία.²⁹¹ Αλλά και ο ανταγωνισμός για την καθοδήγηση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ήταν σε έξαρση.

Ιδιαίτερα δυσχερή καθιστούσε τη θέση του ΑΚΕΛ και η πίεση από το αποικιακό καθεστώς. Η δίωξη από τη βρετανική κυβέρνηση, ήταν άλλο ένα μέτωπο που είχε να αντιμετωπίσει το ΑΚΕΛ. Μεταπολεμικά, οι αυξημένες κινητοποιήσεις

²⁸⁶ *Δημοκράτης*, τεύχος Σεπτεμβρίου 1948 σελ. 99

²⁸⁷ *Δημοκράτης*, 4 Ιουλίου 1948 του Φ. Ιωάννου

²⁸⁸ *Δημοκράτης*, 19 Ιουνίου 1948

²⁸⁹ *Δημοκράτης*, 6 Ιουλίου 1948 τίτλος «Δεήσεις και αγώνας» Ο Γ. Λέρνης γράφει «Οι εθνικόφρονες θα έχουν τρυπήσει τα γόνατα απ' τις πολλές μετάνοιες».

²⁹⁰ *Δημοκράτης*, 2 Ιουλίου 1948

²⁹¹ Robert Holland, ό.π., σ. 11

και κυρίως η δράση του ΑΚΕΛ οδήγησαν την κυβέρνηση σε βίαιη καταστολή διαδηλώσεων με νεκρούς, όπως στην περίπτωση της παρέλασης αριστερών κατά τους εορτασμούς της 25^{ης} Μαρτίου 1945 στο Λευκόνειο²⁹². Δυο μήνες αργότερα, η σύνδεση του ΑΚΕΛ με την ΠΣΕ έδωσε αφορμή για μια δριμύτατη επίθεση στο συνδικαλιστικό κίνημα και τη σύλληψη δεκαοκτώ μελών της ΠΣΕ ύστερα από επιδρομή στα γραφεία της προς εύρεση στασιαστικού υλικού. Στόχος της κυβέρνησης δεν ήταν τόσο η επίθεση στο εργατικό κίνημα, όσο η αποδυνάμωση του ΑΚΕΛ, το οποίο πίστευαν ότι προπαγάνδιζε τις θέσεις του κομμουνισμού μέσω των συντεχνιών και η μείωση της επιρροής του στα εργατικά στρώματα²⁹³.

Κατά τη διάρκεια της Διασκεπτικής, η κυβέρνηση κινητοποίησε ανελεύθερα²⁹⁴ μέτρα και έσυρε στα δικαστήρια εργαζόμενους, αλλά και ηγέτες του ΑΚΕΛ. Στο *Δημοκράτη* δημοσιεύονται καταγγελίες για επιδρομές,²⁹⁵ για κακοποιήσεις και βανδαλισμούς²⁹⁶ και για συλλήψεις. Συνελήφθησαν σημαντικά στελέχη του ΑΚΕΛ όπως ο δήμαρχος Αμμοχώστου Αδάμος Αδάμαντος²⁹⁷ και ο δήμαρχος Λεμεσού Πλουτής Σέρβας,²⁹⁸ για παράνομη συγκέντρωση και παρέλαση και ο Μ. Χριστοδούλου μέλος του κεντρικού γραφείου του ΑΚΕΛ, ο οποίος και καταδικάστηκε σε έξι μήνες φυλάκιση²⁹⁹. Το Μάρτιο του 1949 διώκεται ο *Δημοκράτης*, αλλά επανακυκλοφορεί ως *Νέος Δημοκράτης* στις 3 Απριλίου 1949.

Η βρετανική αντικομμουνιστική εκστρατεία εντεινόταν συνεχώς. Το 1948 η κυβέρνηση τροποποίησε τους νόμους σχετικά με τις δημοτικές εκλογές ύστερα από έκκληση των «δεξιοφρόνων»³⁰⁰, με σκοπό να μειώσει την επιρροή του ΑΚΕΛ. Ο *Δημοκράτης* διαμαρτύρεται γιατί πολλοί ψηφοφόροι, κυρίως εργάτες, δεν

²⁹² *Ιστορία της ΠΣΕ-ΠΕΟ 1941-1991*, Λευκωσία, 1991, σελ. 84 και Ρολάνδος Κατσιαούνης, «*Η Διασκεπτική*» σελ.125

²⁹³ Σωτηρούλα Μουστακά, *Το Εργατικό Κίνημα στην Κύπρο την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1878-1955*, Αθήνα 2010, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή, σελ.286,287

²⁹⁴ *Δημοκράτης*, 12 Αυγούστου 1948 χαρακτηρίζονται ως «ούλτρα δημοκρατικά μέτρα» και 24 Νοεμβρίου «Δικτατορικοί νόμοι».

²⁹⁵ *Δημοκράτης*, 9 Νοεμβρίου 1948 Έγινε επιδρομή στο γραφείο συντεχνιών και έλεγχος εντύπων.

²⁹⁶ *Δημοκράτης*, 7 Οκτωβρίου 1948

²⁹⁷ *Δημοκράτης*, 11 Νοεμβρίου 1948

²⁹⁸ *Δημοκράτης*, 20 Νοεμβρίου 1948

²⁹⁹ *Δημοκράτης*, 23 Νοεμβρίου 1948

³⁰⁰ *Δημοκράτης*, Ιούνιος-Ιούλιος 1949, σελ.73. Ο λόρδος Winster επικαλέστηκε εισηγήσεις του Δέρβη και δεξιών δημάρχων για την τροποποίηση των νόμων. Βλ. σχετικά Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Η εκλογική ιστορία της Κύπρου* ό.π. σελ.458

συμπεριελήφθησαν στους εκλογικούς καταλόγους, είτε γιατί διέμεναν στα περίχωρα της Λευκωσίας οπότε ήταν έξω από τα δημοτικά όρια, είτε γιατί μετακινούνταν λόγω εργασίας και έτυχε να βρίσκονται μακριά από την πόλη τους με αποτέλεσμα να μειωθεί το ποσοστό του ΑΚΕΛ στις δημοτικές εκλογές του 1949³⁰¹. Εξαιτίας του νόμου, ο Πλουτής Σέρβας, που βρισκόταν στη φυλακή, αποκλείστηκε από τους εκλογικούς καταλόγους και δεν τέθηκε επικεφαλής του συνδυασμού στη Λεμεσό.

Παρόλο όμως, που αντιστράφηκαν οι όροι σε σχέση με το 1946 και αυξήθηκε η δύναμη της δεξιάς, εκλέχτηκαν αριστεροί δήμαρχοι στους πολυπληθείς δήμους της Λεμεσού, της Αμμοχώστου και της Λάρνακας οπότε το ποσοστό του ΑΚΕΛ και πάλι ήταν υψηλό. Έφθασε στο 47,1% και της δεξιάς στο 55,1%.³⁰² Ο πρόξενος Αλέξης Λιάτης συνέκρινε τα αποτελέσματα του 1949, με αυτά των προηγούμενων εκλογών και θεώρησε ότι έγινε μια «καλή αρχή» για μεγαλύτερη νίκη της δεξιάς στο μέλλον και μείωση της επιρροής του κομμουνισμού. Και δεν περιορίστηκε στο να περιγράψει τους «πλοκάμους» της «ερυθράς αράχνης» αλλά τους χάραξε σε δυο χάρτες της Κύπρου, για το 1946 και το 1949 αντίστοιχα, με κόκκινες ακτίνες που συνέδεαν τις πόλεις και τις κωμοπόλεις, ώστε να φανεί η διαφορά ανάμεσα στις δυο εκλογικές αναμετρήσεις³⁰³.

Πέρα από τις επιθέσεις εναντίον του, το ΑΚΕΛ είχε να αντιμετωπίσει διάσπαση στο εσωτερικό του. Η δεξιά το έβλεπε βυθισμένο σε μειονεξία και «έναρξιν καταρρεύσεως»³⁰⁴. Η αλλαγή πολιτικής οδήγησε στην παραίτηση της Κεντρικής Επιτροπής και στην ανάθεση της ηγεσίας σε μια «προσωρινή κεντρική καθοδήγηση» υπό τον Εζεκία Παπαϊωάννου³⁰⁵, ο οποίος εκλέχτηκε νέος γενικός γραμματέας

³⁰¹ *Δημοκράτης*, Ιούνιος-Ιούλιος 1949, σελ.73

³⁰² Βασίλης Πρωτοπαπάς, *Η εκλογική ιστορία της Κύπρου*, ό.π. σελ.471

³⁰³ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Κύπρου από τον Αλέξη Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 31 Μαΐου 1949.

³⁰⁴ *Δημοκράτης*, 18 Μαρτίου 1949 «Η δεξιοφροσύνη είδε μόνο σοβαράν κρίσην και έναρξιν καταρρεύσεως του ΑΚΕΛ»

³⁰⁵ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ κ.371 Φ=20/21/18 Κριτική και αυτοκριτική των μελών της Κεντρικής Επιτροπής του ΑΚΕΛ, 26,27 Φεβρουαρίου 1949. Αναφέρεται ότι ο Εζεκίας Παπαϊωάννου μετρούσε 16 χρόνια σταθερής κομματικής ζωής και ανάπτυξης στο κόμμα μέσα από σκληρή δουλειά και θυσίες (φυλακίσεις αρρώστιες, στρατιωτική υπηρεσία και τραυματισμό στον Ισπανικό εμφύλιο). Εξαίρεται η αφοσίωσή του στο κόμμα που έφθανε στα όρια της αυταπάτης, η υποδειγματική εργατικότητα του και η αγωνιστική του πείρα.

αντικαθιστώντας τον Φιφή Ιωάννου. Ταυτόχρονα, εξαιτίας της διαφωνίας ως προς τη γραμμή πλεύσης, κατηγορήθηκαν στελέχη όπως ο Αδάμ Αδάμαντος, Φιφής Ιωάννου και Πλουτής Σέρβας ως καιροσκόποι, που επιδίωκαν να κάνουν προσωπική καριέρα με τη στήριξη του κόμματος³⁰⁶. Στην κριτική του *Δημοκράτη* εμφανίζονται ως κομματικά απειθάρχητα στελέχη, που δεν έκαναν προσπάθειες να μορφώσουν μαρξιστικά τα κομματικά μέλη, ενώ άνοιξαν διάπλατα τις πόρτες του κόμματος σε ένα μεγάλο αριθμό ανθρώπων από την αστική διανοήση, που ονειρεύονταν υπουργικά αξιώματα, με τη συμμετοχή τους σε συνταγματικά σχέδια³⁰⁷. Η ιδεολογική γραμμή που θα ακολουθείτο πλέον ήταν καθαρά λενινιστική, γραμμή ιδεολογικής καθαρότητας όπου κάθε μέλος έπρεπε να υποτάσσεται στις αποφάσεις του κόμματος.

Σε όλα αυτά ήρθε να προστεθεί και η διάσπαση της γραμμής του ΕΑΣ (Εθνικός Απελευθερωτικός Συνασπισμός), όταν το ΑΚΕΛ διαφώνησε με τον Ι. Κληρίδη πρόεδρο του ΕΑΣ. Ο ΕΑΣ, ακριβώς γιατί περιείχε στους κόλπους του όχι μόνο τους οπαδούς του ΑΚΕΛ και τους συνοδοιπόρους του, αλλά και αστικά και μικροαστικά στοιχεία, ήταν αδύνατον να εξασφαλίσει ιδεολογική ενότητα, ενώ παρουσίαζε και οργανωτικές αδυναμίες³⁰⁸. Ο Ι. Κληρίδης, μετριοπαθής πολιτικός ήταν μέλος της Εθναρχίας μέχρι τις δημοτικές εκλογές του 1946, όταν είχε εκλεγεί δήμαρχος Λευκωσίας με την υποστήριξη των κεντροαριστερών, προοδευτικών δυνάμεων, κυρίως του ΑΚΕΛ. Ήταν μέλος της πρεσβείας το 1946 και σαν πρόεδρος του ΕΑΣ προσπαθούσε να συμφιλιώσει τις αντίπαλες πολιτικές δυνάμεις και να σταματήσει το «φατριασμό»³⁰⁹. Οι κατηγορίες του ΑΚΕΛ ότι προσχώρησε «στο στρατόπεδο των

³⁰⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ κ.371 Φ=20/21/18 Κριτική και αυτοκριτική των μελών της Κεντρικής Επιτροπής του ΑΚΕΛ, 26,27 Φεβρουαρίου 1949. Σχολιάζεται ότι η άνοδος του Φιφή Ιωάννου στην κομματική ηγεσία δεν ήταν καθόλου φυσιολογική γιατί χωρίς καμία δοκιμασία μέσα σε πέντε χρόνια από την είσοδο του στο κόμμα πήρε το πιο υψηλό πόστο, αυτό του Γενικού Γραμματέα. Ο Πλουτής Σέρβας ενώ κατέλαβε ανώτερα πόστα φυσιολογικά, βρέθηκε επικεφαλής του ΚΚΚ το 1935 δίχως ισχυρούς συνεργάτες, δίχως έλεγχο σχεδόν απόλυτος ρυθμιστής των αποφάσεων του κόμματος με αποτέλεσμα να αναπτύξει όλα τα μικροαστικά του ελαττώματα όπως τον εγωισμό και τη φιλοδοξία κυρίως ως δήμαρχος. Κατά τη διάρκεια της Διασκεπτικής ήταν απείθαρχος και πάλεψε πίσω από την πλάτη του κόμματος για να επιβάλλει τη δική του άποψη. Τέλος ο Αδάμ Αδάμαντος κατηγορείται ότι μετέφερε στο κόμμα μικροαστικές επιδράσεις.

³⁰⁷ *Δημοκράτης*, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1952, σελ. 202,203

³⁰⁸ *Δημοκράτης*, Ιανουάριος 1949, σελ.236-237

³⁰⁹ *Δημοκράτης*, 28 Αυγούστου 1948 «να μην ανακατώνουμε το ελληνικό αλληλοφάγωμα στη Κύπρο» και «γιατί τα κόμματα για το λαό είναι η καταστροφή του, κομματιάζουν τις δυνάμεις του».

εχθρών»³¹⁰ αλλά και της Δεξιάς μέσω του Πολύκαρπου Ιωαννίδη γενικού γραμματέα της Μητρόπολης Κυρήνειας, ότι έγινε «δούλος του αρχικομμουνισμού»³¹¹ του κόστισαν την ήττα του στις δημοτικές εκλογές του 1949. Η αντιπαλότητα ολοκληρώνεται με το «*τρίτο κόμμα*», που σχεδίαζε να δημιουργήσει ο Ι. Κληρίδης το 1949 με «*τις ευλογίες των εγγλέζικων οργάνων*» όταν «*ξέκοψε*» από το ΑΚΕΛ με «*το πρώτο φύσημα του αντικομμουνιστικού ανέμου*»³¹². Στη διακήρυξη του Πολιτικού Γραφείου του ΑΚΕΛ, ο Κληρίδης κατηγορήθηκε σαν αστικό στοιχείο, που «*πλεύρισε*» την παράταξη για καιροσκοπικούς λόγους, με σκοπό να αναδειχθεί σε δημόσια αξιώματα. Σκόπευε σύμφωνα με την διακήρυξη να δημιουργήσει μια «*τρίτη κατάσταση..... με σοσιαλδημοκρατικό μανδύα σαν δήθεν συμφιλιωτική κατάσταση μεταξύ δεξιάς και αριστεράς*»³¹³. Με την ίδρυση κόμματος «*σοσιαλιστικών αρχών*»³¹⁴ ο Κληρίδης εισέπραξε αρνητικά σχόλια και από τον Λιάτη, για την οικονομική ενίσχυσή του από «*αντιδερβικούς*» και φιλοκυβερνητικούς παράγοντες³¹⁵.

Με τη λήξη της Διασκεπτικής, το ΑΚΕΛ προβαίνει σε αλλαγή πολιτικής γραμμής που υπαγορεύεται, όχι μόνο από την εσωτερική κατάσταση στην Κύπρο και την έντονη διαμάχη δεξιάς – αριστεράς, αλλά και από την κατάσταση στην Ελλάδα όπου μαινόταν ο Εμφύλιος. Οι δύο παρατάξεις στην Κύπρο ταυτίζονταν, όπως ήταν φυσικό, με τους ομοϊδεάτες τους στην Ελλάδα. Η *Χαλκίν Σεσί*, με τη διάλυση της Διασκεπτικής, έβλεπε τους μέχρι τότε συμπαγείς Ρωμιούς να αλληλομάχονται όπως και οι Ρωμιοί στην μητέρα πατρίδα τους.³¹⁶ Σίγουρα είναι αναπότρεπτες οι συγκυρίες που οδήγησαν το ΑΚΕΛ σε αλλαγές και σε στροφή προς το ενωτικό αίτημα, αλλά τον καθοριστικό ρόλο έπαιξε η κατευθυντήρια γραμμή του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας.

³¹⁰ *Δημοκράτης*, 8 Οκτωβρίου 1948

³¹¹ *Δημοκράτης*, 1 Μαρτίου 1948 Ο Πολύκαρπος Ιωαννίδης καταδικάστηκε σε 3 μήνες φυλάκιση για το «*λίβελλο*» κατά του Κληρίδη σε έκδοση της «*Εφημερίδος*» του.

³¹² *Δημοκράτης*, τεύχος Δεκεμβρίου 1949 σελ.63 Στη διακήρυξη του Πολιτικού Γραφείου του ΑΚΕΛ κατηγορήθηκε ως «*νεοπαλμερικός*» για τον συμβιβασμό του με τον ιμπεριαλισμό.

³¹³ *Δημοκράτης*, τεύχος Δεκεμβρίου 1949 σελ.63

³¹⁴ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 48, 3^{ος} υποφάκελος, από Λιάτη προς Υπουργείο Εξωτερικών, 9 Νοεμβρίου 1949

³¹⁵ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 48, 3^{ος} υποφάκελος, από Λιάτη προς Υπουργείο Εξωτερικών, 31 Οκτωβρίου 1949

³¹⁶ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 88, 7^{ος} υποφάκελος, άρθρο της *Χαλκίν Σεσί*, 18 Αυγούστου 1948.

Δύο πολύ σημαντικά στελέχη, ο Φ. Ιωάννου γενικός γραμματέας του ΑΚΕΛ και ο Ν. Ζιαρτίδης γενικός γραμματέας της ΠΕΟ, αναχωρούν τον Οκτώβριο του 1948 για το Συνέδριο της Παγκόσμιας Συνδικαλιστικής Οργάνωσης στις Βρυξέλλες.³¹⁷ Η ανασύνταξη του ΑΚΕΛ θεωρείτο ότι ήταν σχετική με το ταξίδι αυτό και τις οδηγίες που έλαβαν κατά την επιστροφή τους από το Βουκουρέστι³¹⁸. Κατά το πέρασμά τους από την Ελλάδα πραγματοποιούν μια παράτολμη συνάντηση με τους Ζαχαριάδη και Μάρκο στα βουνά και με την επιστροφή τους στην Κύπρο αποφασίζεται αλλαγή πλεύσης στην πολιτική του κόμματος³¹⁹. Ο Ζαχαριάδης φαίνεται να διαφώνησε με την τακτική του ΑΚΕΛ κα σύμφωνα με το Φιφή Ιωάννου είπε: « Η γραμμή για συνταγματικές μεταρρυθμίσεις στην Κύπρο είναι μια μορφή «λιμπεραλισμού» (φιλελευθερισμού). Εμείς εδώ θα είμαστε έτσι ή αλλιώς σε δυο μήνες στην Αθήνα. Έτσι, εσείς εκεί στην Κύπρο δεν μπορεί να μιλάτε για ενδιάμεσο στάδιο Αυτοκυβερνήσεως, με τελικό στόχο την Ένωση. Η Ένωση με την Ελλάδα πρέπει να γίνει άμεσος στόχος σας.»³²⁰.

Για πρώτη φορά από το 1946, όταν το ΑΚΕΛ έμπαινε στον πολιτικό στίβο δυναμικά ασκώντας αντιαποικιοκρατική πολιτική, εμφανίζεται παρέκκλιση από το σύνθημα της «Αυτοκυβέρνησης-Ένωσης»³²¹ προς ένωση και μόνο ένωση, σύνθημα που εκφράζεται με διακηρύξεις για την εκπλήρωση ενός «ακοίμητου και ασίγηστού εθνικού πόθου» και την πραγμάτωση της «Ένωσης με την Μητέρα Ελλάδα»³²². Προβάλλεται η ιδέα του τόπου ως διακριτικό γνώρισμα του έθνους και πληθαίνουν οι αναφορές στην πατρίδα, «Μάνα Ελλάδα» και στα χρώματά της³²³. Η εθνική

³¹⁷ Δημοκράτης, 10 Οκτωβρίου 1948

³¹⁸ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} υποφάκελος, από τον πρόξενο Α. Λιάτη προς Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Μαρτίου 1949

³¹⁹ Βλ. σχετικά Φιφής Ιωάννου, Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου, Αθήνα, 2005, σελ.335,336. Για μια ανάλυση της συνάντησης με τον Ζαχαριάδη και από την πλευρά του Ζιαρτίδη βλ. Yiorghos Leventis "Self-Government- Enosis or immediate Enosis: The Influence of Zakhariadis on the shift in AKEL's Strategy (November 1948-January 1949)" *The Cyprus Review*, 2001, σελ. 75-84

³²⁰ Βλ. σχετικά Φιφής Ιωάννου, Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-1950). Σχέσεις ΑΚΕΛ-ΚΚΕ στα χρόνια του εμφυλίου, Αθήνα, 2005, σελ.336

³²¹ Δημοκράτης, 11 Νοεμβρίου 1948 και 16 Νοεμβρίου «Αυτοκυβέρνηση κι απ' την Αυτοκυβέρνηση Ένωση με τη Μάνα Ελλάδα».

³²² Δημοκράτης, 17 Φεβρουαρίου 1949.

³²³ Δημοκράτης, 8 Ιανουαρίου 1949 «Εμείς βλέπουμε την Ελλάδα, με τα χρώματά της, με την ιστορία της, με το λαό της». Ο τόπος ως αναπόσπαστο κομμάτι της εθνικής κληρονομιάς εκφράζει σε φυσικό επίπεδο τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά του έθνους. Στο Geoffrey Parker, Γεωπολιτική: παρελθόν παρόν και μέλλον, Αθήνα, 2002 σελ.154

απελευθέρωση ταυτίζεται με την ένωση και αποτελεί «τον μόνο τρόπο που μπορεί να ανοίξει το δρόμο για τη ζωή, την παραπέρα ανάπτυξη και την κοινωνική πρόοδο του κυπριακού λαού»³²⁴. Ως εκ τούτου ο εθνικισμός αποτέλεσε την έμπνευση και το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας έδωσε την ώθηση για πολιτική σταθερότητα και οικονομική ευημερία υπό την αιγίδα του επίσημου κράτους της Ελλάδας³²⁵.

Πριν τη λήξη του εμφυλίου η έννοια της ενιαίας πατρίδας είχε ανατραπεί. Με ποια Ελλάδα ήθελαν να ενωθούν; Και η λύση που δίνει ο Ε. Παπαϊωάννου αποδεικνύει τη διαίρεση: «Εμείς μια Ελλάδα ξέρουμε, δεν χωρίζουμε στα δύο την Ελλάδα. Όταν ενωθούμε, ο καθένας είναι λεύτερος να πάρει τη θέση του στο πλευρό της μιας ή της άλλης παράταξης στην Ελλάδα»³²⁶. Η πατρίδα όπως και στη διαιρεμένη από τον εμφύλιο Ελλάδα «διχάστηκε μανιχαϊστικά, ανάλογα με τον τρόπο που ο καθένας διεκδικούσε την ύπαρξή της»³²⁷ και αποκτούσε για τον καθένα διαφορετικό νόημα ανάλογο με τις ερμηνείες που της είχαν προσδώσει.

Αποκορύφωμα της αλλαγής του ΑΚΕΛ για Ένωση και μόνο Ένωση, είναι μία δημόσια ομολογία σε διακήρυξη της Κεντρικής Επιτροπής του ΑΚΕΛ, ομολογία και αποδοχή του Λάθους του «τρομερού» και «σοβαρού» λάθους της συμμετοχής στην Διασκεπτική Συνέλευση.³²⁸ Στη διακήρυξη της «προσωρινής κεντρικής καθοδήγησης του ΑΚΕΛ» «με τόλμη» παραδέχονται ότι η στροφή προς την Αυτοκυβέρνηση ήταν μία «αυταπάτη» γιατί «τίποτε δεν μπορεί να σώσει την Κύπρο παρά η άμεση απαλλαγή της Νήσου από τον Εγγλέζικο ιμπεριαλισμό και η Ένωση με την Ελλάδα»³²⁹. Δηλώνουν ακόμη, ότι ο αγώνας για οικονομικές διεκδικήσεις, ο αγώνας για την κατάργηση ανελεύθερων νόμων, αλλά και ενάντια στη μεταβολή του τύπου σε πολεμική βάση είναι αναπόσπαστα συνδεδεμένος με τον ενωτικό αγώνα.³³⁰

³²⁴ Δημοκράτης, 6 Φεβρουαρίου 1949 του Φ. Ιωάννου και 19 Ιανουαρίου «Σ' αυτή τη πάλη θα αποδυθεί ο λαός μας πάλι για την εθνική αποκατάσταση του λαού, πάλι για την πραγματοποίηση του αναλλοίωτου εθνικού πόθου του λαού μας – την Ένωση με τη Μάνα Ελλάδα» άρθρο του Ε. Παπαϊωάννου.

³²⁵ Paschalis Kitromelides «Small states in a modern world» σελ. 157

³²⁶ Δημοκράτης, 5 Φεβρουαρίου 1949

³²⁷ Γιώργος Μαργαρίτης «Από τον Μεταξά στον Εμφύλιο- Τα σύμβολα της πατρίδας», *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Χ.Φλάισερ, (επ.), Αθήνα 2003, σελ.127.

³²⁸ Δημοκράτης, 18 Μαρτίου 1949, σελ.2

³²⁹ Δημοκράτης, 17 Μαρτίου 1949, σελ.2 «Με τόλμη ομολογούμε τα λάθη μας μπροστά στο λαό και με τόλμη μπαίνουμε στον αγώνα κρατώντας ψηλά την σημαία του ενωτικού μας ζητήματος.»

³³⁰ Δημοκράτης, 17 Μαρτίου 1949

Μπορεί να έχασαν τον «προσανατολισμό»³³¹ τους, αλλά συγκροτώντας κομματικές καθοδηγήσεις θεωρούν ότι πρέπει να προχωρήσουν «κρατώντας ψηλά τη σημαία του ενωτικού αγώνα»³³².

Μετά την απόρριψη του συντάγματος, η απολογητική στάση του ΑΚΕΛ και η σταδιακή υποστήριξη κυρίως του συνθήματος της Ένωσης φαίνεται στα ακόλουθα αποσπάσματα:

«Αυτοκυβέρνηση – μεταβατικός σταθμός ως την ημέρα της εθνικής μας αποκατάστασης»³³³. «Ζητάμε σύνταγμα σαν προσωρινό μέτρο ωσότου πραγματοποιηθεί η Ένωση. Σύνταγμα ανεξαρτησίας ή Σύνταγμα που θα επιτρέπει στο κυπριακό λαό όποτε θέλει να αποχωρισθεί από τη Βρετανική Αυτοκρατορία»³³⁴. «Το αίτημά μας για Αυτοκυβέρνηση ήρθε να μπει δίπλα στο αίτημα της Ένωσης για να γίνει υπόβαθρο του αιτήματος της Ένωσης»³³⁵. «Κάτω ο πόλεμος και κάτω οι βάσεις είναι απόλυτα και οργανικά συνδεδεμένα με την πραγμάτωση του προαιώνιου κυπριακού ονείρου για εθνική αποκατάσταση»³³⁶. «Το ΑΚΕΛ δεν έχει σχέση με την Κομινφόρμ. Στόχοι του κόμματος... αγωνίζεται για τα εσωτερικά προβλήματα με βασικό στόχο την Ένωση με την Ελλάδα»³³⁷. «Αυτοκυβέρνηση κι από την Αυτοκυβέρνηση την Ένωση με τη Μάνα Ελλάδα».³³⁸ «Η Ένωση αποτελεί το Α και το Ω της ζωής και της σκέψης του λαού»³³⁹

Το «λάθος» του ΑΚΕΛ σηματοδοτεί το τέλος μιας πορείας προβληματισμού, που ξεκίνησε με το τέλος της Διασκεπτικής και αφορούσε στο σκοπό της Ένωσης σαν πολιτικό πρόγραμμα. Η ένωση για το ΑΚΕΛ αποτελούσε πάντα μια προοπτική αλλά όχι τη βασική, απαρέγκλιτη, μοναδική και άνευ όρων προϋπόθεση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Ο εθνικισμός του ΑΚΕΛ καθορίστηκε και υπαγορεύτηκε από τις εξελίξεις μέσα και έξω από την Κύπρο το τελευταίο εξάμηνο

³³¹ Δημοκράτης, 18 Μαρτίου 1949

³³² Δημοκράτης, 17 Μαρτίου 1949 «Η γραμμή μας τώρα είναι ξεκάθαρη. Αγώνας για την ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα».

³³³ Δημοκράτης, 21 Μαΐου 1948 από την ομιλία του Ι. Κληρίδη στη Διασκεπτική.

³³⁴ Δημοκράτης, 2 Ιουλίου 1948 του Χ. Νούση

³³⁵ Δημοκράτης, 6 Ιουλίου 1948 του Γ. Λέρνη

³³⁶ Δημοκράτης, 12 Αυγούστου 1948 του Φ. Ιωάννου

³³⁷ Δημοκράτης, 12 Νοεμβρίου 1948 από τη γραμματεία του ΑΚΕΛ σε συνδιάσκεψη αντιπροσώπων ξένου τύπου.

³³⁸ Δημοκράτης, 16 Νοεμβρίου 1948 του Ε. Παπαϊωάννου

³³⁹ Δημοκράτης, 26 Ιανουαρίου 1949

του 1948. Η ενωτική στροφή του ΑΚΕΛ με την αποδοχή του «λάθους» της Διασκεπτικής ήταν δίχως αμφιβολία κομματική καθοδήγηση και κυρίως η δογματική άποψη του Ζαχαριάδη, αν και το Κομμουνιστικό Κόμμα της Βρετανίας είχε συμβουλέψει το ΑΚΕΛ να ακολουθήσει το δρόμο της σταδιακής επίλυσης του ζητήματος, ενώ καμία οδηγία δεν δόθηκε από την Κομινφόρμ³⁴⁰.

Έτσι την τακτική της δεξιάς και της Εθναρχίας να αποκηρύσσει κάθε προσφορά συντάγματος και να ακολουθεί αδιάλλακτη στάση, μιμήθηκε και η αριστερά μετά την αποτυχία της Διασκεπτικής. Για πρώτη φορά το ΑΚΕΛ εμφανίζει τις απόψεις του να συγκλίνουν με αυτές της δεξιάς. Τοιουτοτρόπως, εμφανίστηκε το παράδοξο δεξιοί και αριστεροί να συμμαχούν ενάντια σε συνταγματικά σχέδια και να έχουν κοινό σκοπό παρά τις ιδεολογικές τους αντιθέσεις³⁴¹. Σε άρθρο του *Δημοκράτη* σχολιάζεται ότι η δεξιά και η αριστερά στην Κύπρο έχουν ιδεολογικές διαφορές μεταξύ τους τις οποίες φυσικά έχουν δικαίωμα να διατηρήσουν. Συναντιούνται όμως «στον ένα και διακαή πόθο... την Ένωση με την Ελλάδα»³⁴². Αυτό που προσδιόρισε το χαρακτήρα του εθνικισμού του ΑΚΕΛ ήταν μια μετάβαση, από τα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα, προς τη συναισθηματική προσκόλληση στο εθνικό κέντρο. Έτσι η ώθηση προς τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα έγινε με εθνικούς παρά με κοινωνικούς ή πολιτικούς όρους³⁴³. Το ΑΚΕΛ παρά την προσπάθεια να μην πέσει στο λάθος της «δεξιάς παρέκκλισης του εθνικισμού» και «στο δρόμο που αρέσει στους μικροαστούς»³⁴⁴, αναπόφευκτα ακολουθεί τις εθνικιστικές τάσεις της ελληνοκυπριακής κοινωνίας. Ο T. W. Adams υποστηρίζει αυτήν ακριβώς την τάση των κομμουνιστικών κομμάτων, να προσανατολίζονται εθνικά και όχι διεθνιστικά και να ισχυροποιούν τη θέση τους μέσα από την

³⁴⁰ Yiorgchos Leventis "Self-Government- Enosis or immediate Enosis: The Influence of Zakhariadis on the shift in AKEL's Strategy (November 1948-January 1949)" *The Cyprus Review*, 2001, σελ. 80-84

³⁴¹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120,5^{ος} Υποφάκελος Από την ελληνική υπηρεσία πληροφοριών Λονδίνου, *Daily Telegraph*, 28 Απριλίου 1949, « Right and left allied. Cyprus must therefore be the only country in the world where Right and Left, Church and Communists stand on a common platform..... after left abandoned constitution.»

³⁴² *Δημοκράτης*, 19 Φεβρουαρίου 1949

³⁴³ Anderson B. *Φαντασιακές κοινότητες* ο.π σ.22 και Hroch M. ο.π. σ.32

³⁴⁴ *Δημοκράτης*, Οκτώβρης 1948, σελ.142

αμοιβαία επενέργειά τους με το πολιτικό περιβάλλον, ακριβώς όπως και τα κόμματα της εξουσίας³⁴⁵.

Για την Εθναρχία η Ένωση αποτελούσε το μοναδικό κυρίαρχο και βασικό αίτημα. Απέδειξε την σταθερότητα της με αδιάλλακτη μαχητικότητα την οποία βέβαια σημάδεψε η πόλωση με την αριστερά. Το Έθνος σαρκαστικά σχολιάζει τις αποφάσεις του συνεδρίου του ΑΚΕΛ: «*θα είναι Αυτονομισταί; Ενωτικοί; Υπέρ της Αυτοκυβέρνησης πάλιν;*»³⁴⁶. Με την παραδοχή του «*λάθους*» δίνει το προβάδισμα στην Εθναρχία να ρυθμίσει την πολιτική κίνηση στην Κύπρο. Όπως υποστηρίζεται στο δεξιό τύπο, ο ελληνικός κυπριακός λαός, ο οποίος, παρά την προσήλωσή του στα «*εθνικά ιδεώδη*», είχε παραμείνει πολιτικά ακαθοδήγητος, βρήκε στην Εθναρχία τον ιθύνοντα νου για να προάγει την εθνική του υπόθεση³⁴⁷. Ο εθνικισμός, τον οποίο εκφράζει η Εθναρχία, δεν προέρχεται μόνο από αλυτρωτισμό που υπαγορεύεται από την «*κληρονομιά αιώνων*»³⁴⁸ αλλά αντιπροσωπεύει και μια «*ενσυνείδητη και απολύτως ρεαλιστική πολιτική*»³⁴⁹. Πολιτική που εκφράζει ένα δεξιό εθνικιστικό κόμμα, με την καθοδήγηση της εκκλησίας και όχι ένα κοσμικό, ριζοσπαστικό αριστερό κόμμα, του οποίου η πολιτική υπαγορεύεται από ρεαλιστικά κριτήρια κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής φύσεως όπως το ΑΚΕΛ.

Η ελληνοκυπριακή πολιτική δεν φαίνεται να ξεπερνά τη συναισθηματική έλξη που ασκεί η ένωση, αλλά έχοντας συνείδηση της δυναμικής που ενδημεί στην έννοια της λέξης θα την αναγάγει σε «*ύψιστη πολιτική αξία*»³⁵⁰. Το σύνθημα – σύμβολο της ένωσης δημιούργησε ένα πλαίσιο, μέσα στο οποίο διαμορφώθηκαν οι συμπεριφορές και οι προσδοκίες των Ελληνοκυπρίων. Ήταν το σύμβολο που ενσωματώθηκε στο ψυχικό κόσμο των ατόμων. Αυτός που το κατείχε, και στη συγκεκριμένη περίπτωση ήταν όπλο της δεξιάς και της Εθναρχίας, κατείχε και την

³⁴⁵ T.W. Adams, *The Communist Party of Cyprus*, Καλιφόρνια 1972, εισαγωγικό σημείωμα του εκδότη

³⁴⁶ Έθνος, 22 Μαρτίου 1949.

³⁴⁷ Ελληνική Κύπρος, Μάιος 1949, σελ. 5

³⁴⁸ Αγωνιστής, 15 Οκτωβρίου 1944 σελ. 2 «*Τα αναμφισβήτητα ιστορικά και εθνολογικά δεδομένα τα οποία θροντοφωνούν τα επί της Κύπρου απαράγραπτα δικαιώματα της Ελλάδας*».

³⁴⁹ Ελληνική Κύπρος, τεύχος Μαΐου 1949 σελ. 6, «*Η Ένωση είναι υπόθεση δια την οποία τρέφει έντονον ενδιαφέρον σύμπας ο λαός της Κύπρου. Δεν είναι απλώς μια συμπαθητική ή αναιμική εκδήλωση έρωτος προς την Ελλάδα... είναι μία ενσυνείδητη και απολύτως ρεαλιστική πολιτική*».

³⁵⁰ Καίσαρ Μαυράτσας, *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974-1996*, Αθήνα 1998, σελ.44

εξουσία και τη δύναμη να επηρεάζει. Και το ΑΚΕΛ, για να λειτουργήσει στην ελληνοκυπριακή κοινωνία, ήταν υποχρεωμένο να υιοθετήσει το σύνθημα της ένωσης και να ακολουθήσει τη γραμμή της Εθναρχίας³⁵¹. Στην δεκαετία του 1950 η ένωση είχε αποκτήσει μεσσιανικό χαρακτήρα και «η καθαρή απόρριψη του ενωτικού συμβολισμού όχι μόνο θα επέφερε εκλογικές απώλειες κυρίως για το ΑΚΕΛ, αλλά θα θεωρείτο και απειλή για την ελληνοκυπριακή κοινότητα»³⁵².

Ο αγγλικός τύπος, πάντως, σχολίασε ότι η Κύπρος ήταν η μοναδική χώρα στον κόσμο όπου οι δεξιοί και οι αριστεροί είχαν συμμαχήσει και ακολουθούσαν κοινό πολιτικό πρόγραμμα και ενώνονταν στο σύνθημα της ένωσης³⁵³. Οι *Times* χαρακτήρισαν την ένωση ως διφυές πρόβλημα, λόγω του ότι, η εκ μέρους της αριστεράς και της δεξιάς υποκίνηση καθοδηγούνταν από διαφορετικές βλέψεις.³⁵⁴ Ο θεμελιώδης τόνος του συνθήματος, μπορεί να αποδοθεί με το παρακάτω απόσπασμα: «Το σύνθημα της Ένωσης ρυθμίζει τη ζωή μας. Δεν είναι σύνθημα κόμματος αλλά της Κύπρου. Σύνθημα με βαρύ περιεχόμενο, το περιεχόμενο του εθνικού αγώνος. Υψηλόν αίτημα εμπνέει και τον πολίτη και τον αγρότη, άνδρες, γυναίκες. ΕΝΩΣΙΣ.»³⁵⁵

Στην Κύπρο τα κόμματα, τα οποία οργάνωναν το εθνικό κίνημα είχαν μια συσχετισμένη με το έθνος σύγκρουση συμφερόντων. Μολαταύτα η κοινή επιδίωξη της ένωσης, οποία ήταν ανώτερη από όλες τις άλλες επιδιώξεις και συμφέροντα, είχε αποβεί το σημείο σύγκλισης των αντιμαχόμενων κομμάτων, δεξιάς και αριστεράς, που βρέθηκαν παρά τις διαφορές τους οπαδοί του ίδιου εθνικιστικού αιτήματος. Πρόκειται για μια αντίφαση που παρουσιάζει ο εθνικισμός, ο οποίος μπορεί να αποτελεί «ιδεολογία της εξουσίας»³⁵⁶ και ταυτόχρονα να ταυτίζεται με τα

³⁵¹ Γκιζέλης Γ. «Το Πολιτισμικό Σύστημα» σελ. 43.

³⁵² Καίσαρ Μαυράτσας, *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο. Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974-1996*, Αθήνα 1998, σελ. 48

³⁵³ «Η πολιτική της Ένωσης ήταν το ένα και μοναδικό αίτημα που ένωνε τον ευτραφή παπά με τον κομμουνιστή λιμενεργάτη της Λεμεσού και τον κουστουμαρισμένο υπάλληλο της Λευκωσίας.» Δημοσίευμα της *Daily Telegraph* στις 28 Απριλίου 1949, από την ελληνική υπηρεσία πληροφοριών Λονδίνου ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} υποφάκελος. Το ίδιο σχόλιο απαντάμε και στην *Irish Independent*. Αναδημοσίευση στο *Έθνος*, 3 Αυγούστου 1947

³⁵⁴ Δημοσίευση στην *Ελευθερία* άρθρου των *Times*, 12 Οκτωβρίου 1949

³⁵⁵ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 8 Ιουνίου 1948.

³⁵⁶ Kedourie, *Ο Εθνικισμός* σ.134. Ο Gellner υποστηρίζει ότι αντίθετα από τις μαρξιστικές προβλέψεις η σύγκρουση των τάξεων σπάνια οξύνεται. Προνομιούχοι και μη βρίσκουν μια ταυτότητα για να

σοσιαλιστικά ιδανικά. Το κίνημα που δημιουργήθηκε, διαφοροποιήθηκε σε συντηρητική –κληρική και φιλελεύθερη-δημοκρατική πτέρυγα που είχε το δικό της πρόγραμμα³⁵⁷. Στη συνέχεια, υπήρξε διαπλοκή σχέσεων ανάμεσα στις πολιτικές και κοινωνικές επιδιώξεις των δυο κομμάτων, στο εθνικό πρόγραμμα που ακολουθούσαν.

Συμπεραίνουμε, ότι ένας πολιτικός εθνικισμός που εδράζεται στο δικαίωμα της εθνικής αυτοδιάθεσης έδωσε τη θέση του σε έναν πολιτισμικό εθνικισμό που βασίζεται στην εξάρτηση από γλωσσικούς, ιστορικούς, θρησκευτικούς δεσμούς και την αντανάκλασή τους στη συλλογική συνείδηση³⁵⁸.

αλληλοαναγνωρίζονται με άλλους, πολιτισμικούς όρους, εθνοτικά. Gellner, *Έθνη και Εθνικισμός* σελ.140

³⁵⁷ Hroch M. ο.π. σελ.24

³⁵⁸ Οι μύθοι, οι οποίοι πλάθουν την εθνική ταυτότητα, ενσωματώνονται σε οικονομικά, κοινωνικά και πολιτικά προγράμματα και το έθνος συλλαμβάνεται σαν δημιουργική δύναμη και προσφέρει αυθεντικά εθνικά μοντέλα προόδου. John Hutchinson, *The dynamics of cultural nationalism: the gaelic revival and the creation of the irish nation state*, Λονδίνο 1987, σελ.9

B. ΕΘΝΙΚΗ ΚΙΝΗΤΟΠΟΙΗΣΗ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΗΝ ΑΠΟΙΚΙΟΚΡΑΤΙΑ

1. ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΕΞΕΛΙΞΕΙΣ 1950 -1954

1.1 Το Δημοψήφισμα για την Ένωση στο δεξιό και τον αριστερό τύπο

Η περίοδος κατά την οποία διεξήχθη στην Κύπρο το Δημοψήφισμα για την Ένωση, δηλαδή ο Ιανουάριος 1950, έθεσε το Δημοψήφισμα στο ιστορικό πλαίσιο μιας μεταβατικής εποχής διεθνώς, όπως είναι αυτή που διαδραματίζεται μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αλλά και εποχής μετάβασης του πολιτικού ελέγχου του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα των Ελληνοκυπρίων από τα χέρια του ΑΚΕΛ στα χέρια της Εθναρχίας. Με ρυθμιστή την Εθναρχία διαμορφώνεται μια νέα πραγματικότητα, η οποία προβάλλεται σαν μια μαζικά αποδεκτή, αδιάλλακτη στη βάση της εθνική πολιτική. Οι *Times* περιγράφουν τη δύναμη της εκκλησίας να καθοδηγεί τα εθνικιστικά συναισθήματα, ως εξής: «*Πέριξ του σκληρού πυρήνος της Εκκλησίας συσπειρούται η μάζα των Ελλήνων Κυπρίων. Αι αξιώσεις των παράλογοι, άλλ' η δύναμις των πνευματικών και πολιτιστικών δεσμών των δεν δύναται να αμφισβητηθή. Οι Έλληνες Κύπριοι είναι λαός αναζητών εθνικόν βάθρον. Θέλουν δια της ταυτίσεως εαυτών μετά του μεγάλου πολιτισμού της αρχαίας Ελλάδος, να διαφύγουν από το αποικιακόν καθεστώς το οποίον θεωρούν ως όνειδος*»¹. Η εκκλησία κατοχυρώνεται ως ο κατεξοχήν θεσμός διεκδίκησης της ένωσης, ανατρέποντας το ΑΚΕΛ, το οποίο στη δεκαετία του 1940 ηγείται του ανταποικιοκρατικού, αντιμπεριαλιστικού αγώνα, με σύνθημα «Αυτοκυβέρνηση-Ένωση».

Το Δημοψήφισμα ήταν η έκφραση της λαϊκής θέλησης για το σπουδαίο ζήτημα της ένωσης με την Ελλάδα, έκφραση η οποία εκδηλώνεται με καθολική συμμετοχή και ακολουθείται από μια μεγαλειώδη νίκη² όπου το 96% των Ελληνοκυπρίων ψήφισε υπέρ της ένωσης. Έκβαση ίσως αναμενόμενη, απόληξη ενός παρελθόντος προσπαθειών και αγώνων, επικύρωση της πνευματικής ένωσης που υπήρχε με την Ελλάδα μέσα από την κοινή γλώσσα και τις βαθιές ιστορικές

¹ Δημοσίευση στην *Ελευθερία* άρθρου των *Times*. *Ελευθερία*, 12 Οκτωβρίου 1949

² Σε διάγγελμά της η Εθναρχία ανακοινώνει ότι πανηγυρικά και θριαμβευτικά διατρανώθηκε η αδάμαστη θέληση της πλειονότητας του λαού. *Έθνος*, 29 Ιανουαρίου 1950

ρίζες. Το Δημοψήφισμα σηματοδοτεί την αρχή μιας δεκαετίας σημαντικών εξελίξεων, σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, καθορίζει τον εθνικισμό και την έξαρσή του, δίνει το έναυσμά για τον απελευθερωτικό αγώνα, πολιτικοποιεί και νομιμοποιεί εθνικά το λόγο της Εθναρχίας. Δίνει καινούρια ώθηση, για ένα πιο αποφασιστικό αγώνα και θεμελιώνει την πάγια στάση της Εθναρχίας για «ένωση και μόνο ένωση», σύνθημα που κυριαρχεί και επιβάλλεται σαν ανταποικιοκρατικό σύνθημα, «σημαία» όχι μόνο του εθναρχικού χώρου, αλλά και του αριστερού πολιτικού χώρου³.

Τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος αποτελούν την έκβαση της «βούλησης» του Κυπριακού λαού, μια συναίνεση και επιθυμία για ένωση. Επιθυμία που συνιστά το μόνο «νόμιμο κριτήριο» στο οποίο πρέπει να βασίζεται το μέλλον ενός λαού⁴, μια «πρακτική αλάνθραστη μέθοδος επιβεβαίωσης της αλήθειας» ανάμεσα στους βρετανικούς «υπαινιγμούς» και στην πραγματικότητα του αιτήματος της ένωσης⁵. Εν τω μεταξύ νομική κατοχύρωση της αξίωσης του δημοψηφίσματος για ένωση θεωρείτο ότι παρείχε η διεθνώς αναγνωρισμένη αρχή της αυτοδιάθεσης. Ήταν κατανοητό στη βρετανική πλευρά, ότι σε περίπτωση δημοψηφίσματος, η πλειοψηφία αναμφίβολα θα ψήφιζε ένωση⁶ και σίγουρα δεν μπορούσε να αγνοήσει το «λαϊκό ρεύμα»⁷. Ωστόσο τα υποτιμητικά σχόλια δεν έλειπαν, κυρίως γιατί το δημοψήφισμα διενεργούσε ένα ανεπίσημο σώμα, όπως η εκκλησία⁸. Η κυβέρνηση προσπάθησε να μειώσει τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος και να το υποβιβάσει σε απλή «συλλογική αίτηση»⁹ και «συσσωρευση υπογραφών»¹⁰.

³ Σία Αναγνωστοπούλου, «Η εκκλησία της Κύπρου και ο εθναρχικός της ρόλος : 1878-1960» *Σύγχρονα Θέματα* 69-71 σ.211

⁴ Ernest Renan, «Τι είναι Έθνος;» (Διάλεξη στη Σορβόνη, 11 Μαρτίου 1882), *Πολίτης*, 121 (Ιανουάριος – Μάρτιος 1993), σελ. 37,38

⁵ ΙΑΥΕ 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} υποφάκελος, πληροφοριακό σημείωμα από πρεσβεία Ουάσιγκτον, 3 Ιανουαρίου 1949

⁶ *Daily Mail*, 12 Νοεμβρίου 1948 με τίτλο «Let Greeks be Greeks in Cyprus» ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 88, 6^{ος} υποφάκελος, και *Cyprus Mail*, 5 Ιανουαρίου 1950

⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.39

⁸ *Cyprus Mail*, 9 Δεκεμβρίου 1949, τίτλος «Sham Plebiscite» (Ψευδές Δημοψήφισμα)

⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950, σελ.4

¹⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.46

Ως νόμιμο μέσο, το δημοψήφισμα, συχνά αποτέλεσε αίτημα και τέθηκε ζήτημα διεξαγωγής του για τη διαπίστωση της θέλησης του κυπριακού λαού. Ο αρχιεπίσκοπος Λεόντιος απαίτησε από την ίδια την κυβέρνηση να «προκαλέσει» δημοψήφισμα, ώστε να «εξακριβώσει την τόσο διάχυτον ενωτικήν αξίωσιν»¹¹. Εισηγήσεις για δημοψήφισμα προς το Υπουργείο Αποικιών και προς την κυβέρνηση καταγράφονται, ήδη από το 1947 και στο δεξιό και στον αριστερό τύπο. Ο *Νέος Κυπριακός Φύλαξ* συζητά για το δημοψήφισμα που θα ζητούσε η πρεσβεία των Ελληνοκυπρίων στο Λονδίνο το 1947¹². Η *Ελευθερία* δηλώνει ότι το δημοψήφισμα είναι ένα δημοκρατικό μέσο, προς «εξακρίβωση της θέλησης του ελληνικού λαού»¹³. Ο *Νέος Δημοκράτης* θεωρεί ότι ένα δημοψήφισμα θα απεδείκνυε ότι το αίτημα της ένωσης δεν είναι «ρητορικό και αισθηματικό»¹⁴. Ο *Ανεξάρτητος* δημοσίευσε τις αποφάσεις του ΕΑΣ για προσφυγή στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών και τη διενέργεια δημοψηφίσματος¹⁵, ενώ είχε ανακοινωθεί η πρόθεση του ΑΚΕΛ για διεξαγωγή δημοψηφίσματος πριν από την Εθναρχία το 1949.

Το ενωτικό δημοψήφισμα, το οποίο, όπως υποστηρίζεται στην *Ελληνική Κύπρο*, όφειλε η Βρετανική κυβέρνηση να προκαλέσει, ώστε να διαπιστώσει τη θέληση του λαού¹⁶, εξήγγειλε η Εθναρχία την 1η Δεκεμβρίου 1949¹⁷. Αποτέλεσε την επίσημη κατακύρωση του ενωτικού πόθου των Ελληνοκυπρίων και τους επέτρεψε να εκφράσουν «νομιμοφρόνως και αξιοπρεπώς»¹⁸ τους εθνικούς τους στόχους, να διαδηλώσουν επισήμως την θέλησή τους για ένωση και να την επισφραγίσουν με τη ψήφο τους. Το Δημοψήφισμα θεωρείται μια ειρηνική μάχη που εκφράζεται με σοβαρό τόνο και επιβλητική αξιοπρέπεια από έναν λαό «που δεν ήσκησε επί αιώνας το δικαίωμα ψήφου», ένδειξη πολιτικής ωριμότητας και ανώτερου πολιτισμού «απορρέοντος από ενδόμυχες επιταγές της εθνικής συνείδησης»¹⁹. Στο

¹¹ ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 33.1, 12 Ιουλίου 1947

¹² *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 21 Ιανουαρίου 1947

¹³ *Ελευθερία*, 25 Ιανουαρίου 1949 και *Εσπερινή Πρωτεύουσα*, 20 Ιανουαρίου 1949

¹⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 30 Απριλίου 1949

¹⁵ *Ανεξάρτητος*, 9 Ιουλίου 1948 αποστέλλεται από τον Κουντουριώτη ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 88, 1^{ος}

Υποφάκελος

¹⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1949, σελ.5

¹⁷ «Πειθαρχούντες εις την φωνήν της Εθναρχίας» οι Έλληνες Κύπριοι προσήλθαν στις εκκλησίες για να διαδηλώσουν τη θέληση τους να ενωθούν με την «Μητέρα Ελλάδα». Βλ. *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950, σελ.3

¹⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950, σελ.3

¹⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.34

δημοψήφισμα για πρώτη φορά στην ιστορία της Κύπρου συμμετέχουν με τη ψήφο τους και οι γυναίκες, οι οποίες με τις εκδηλώσεις τους ενισχύουν την ατμόσφαιρα που επικρατεί²⁰. Προηγήθηκαν περιοδείες από ιερείς, δασκάλους και γενικά άτομα που ήθελαν να εξυπηρετήσουν το σκοπό σε πόλεις και χωριά προς ενημέρωση των Ελληνοκυπρίων, ενώ κατά τη διάρκεια του δημοψηφίσματος, το οποίο σημειωτέον διήρκεσε δέκα ημέρες, πραγματοποιήθηκαν και επισκέψεις στα σπίτια ενοριτών οι οποίοι δεν προσήλθαν να ψηφίσουν²¹. Σε συνέντευξη τύπου, ο Μακάριος δήλωσε, ότι η πλειοψηφία υπέρ της ένωσης θα ήταν ακόμη μεγαλύτερη, αν η ψηφοφορία ήταν μυστική και ψήφιζαν οι δημόσιοι υπάλληλοι, στους οποίους απαγορεύτηκε να συμμετάσχουν²².

Το Δημοψήφισμα περιγράφεται στον τύπο με συγκινητικό, αλλά και εορταστικό, πανηγυρικό τόνο, τέτοιο που θα ταίριαζε σε εθνικό ξεσηκωμό²³. Τα εθνικά χρώματα επικρατούσαν. Οδοί και πλατείες ήταν διακοσμημένες με εθνικά εμβλήματα, ελληνικές σημαίες κυμάτιζαν παντού και τα ενωτικά συνθήματα δονούσαν την ατμόσφαιρα²⁴. Με ενθουσιασμό και συγκίνηση περιγράφονται οι στιγμές κατά την έναρξη του δημοψηφίσματος όπου γέροντες, ανάπηροι, άνδρες, γυναίκες, νέοι σχημάτιζαν ουρές, προσέρχονταν στις εκκλησίες και υπέγραφαν το έγγραφο υπέρ της ένωσης κρατώντας ελληνικές σημαίες²⁵. Η Κύπρος παλλόταν από ενθουσιασμό, ο εθνικός ύμνος και κωδωνοκρουσίες ηχούσαν σε ολόκληρο το νησί. «Ήτο μια συγκινητική μυσταγωγία»²⁶ δηλώνεται στην *Ελληνική Κύπρο*.

Η ιερότητα²⁷ της πράξης κορυφωνόταν μέσα στις εκκλησίες όπου ελάμβανε χώρα το δημοψήφισμα με τον κόσμο να ασπάζεται τις εικόνες και να ανάβει κεριά, κάποιοι μάλιστα να υπογράφουν γονυπετείς. Είναι φανερό η «εθνικοθρησκευτική

²⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.39

²¹ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.39

²² *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σελ.70

²³ «Ο Κυπριακός λαός ευρίσκεται εις πατριωτικόν συναγερμόν» *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.46

²⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 14 Ιανουαρίου 1950 «Η Κύπρος θα πλέει σε πέλαγος σημαιών και κάτω από τον κυματισμό τους θα σχηματίζονται ουρές Ελλήνων πατριωτών»

²⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.36,39, 42,48, 52

²⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.35

²⁷ Ο σκοπός του δημοψηφίσματος περιγράφεται ως ιδιαίτερα ιερός. *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.60

ταύτιση»²⁸ και η συγχώνευση της θρησκείας από τον εθνικισμό, αφομοίωση που έχει τις ρίζες της στην ταύτιση του ελληνισμού και χριστιανισμού, παράδοση που χρονολογείται από την βυζαντινή εποχή και μαρτυρεί την δεσπόζουσα σημασία του θρησκευτικού κριτηρίου στον προσδιορισμό της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Αυτή η ταύτιση έθνους και θρησκείας αποτυπώνεται γλαφυρά στην περιγραφή του Θ. Σοφοκλέους: «Εἰς ἓνα μικρὸ χωριὸ ὁ παπὰς εἶχε καταστρώσει μετὰ τὴν βοήθειαν μερικῶν χωρικῶν καὶ πρόγραμμα με ἐθνικὸν περιεχόμενον καὶ ἐπέμενε νὰ το τελειώσῃ πρὶν ἀρχίσῃ ἡ ψηφοφορία. Εξετελέσθησαν ὅλα τὰ μέρη το προγράμματος, τὸ ἓνα μετὰ τὸ ἄλλο, καὶ εἰς τὸ τέλος, χωρὶς καμμίαν διακοπὴν ἢ προετοιμασίαν, ὁ Ἐθνικὸς Ὕμνος προεξάρχοντος ἐνὸς χωρικοῦ. Εἰς τὴν ἀρχὴν με ἐξένισεν ἡ πρόχειρος ἐκείνη χορωδία, εἰς τὴν ὁποίαν ἀνεμῖγνύνοντο ἀνδρικά, γυναικεῖα καὶ παιδικὰ φωναί εἰς ὅλας τὰς διαπάσων, ἀλλ'ἀμέσως βαθεῖα συγκίνησις διεδέχθη τὴν ἐκπληξίν μου ἀπὸ το παλμόν τῆς εὐλικρινείας καὶ τοῦ αἰσθήματος πού περιείχον αἰ ἀκαλλιέργηται ἐκεῖνα φωναί. Μιὰ γρηοῦλλα ἐσταυροκοπεῖτο διαρκῶς. «Δεν εἶναι δέηση, θειοῦλλα» τῆς λέγω. «Τὸ ἐκατάλαβα, γυιέ μου, μα τὸ ἴδιον ἐνί», μού ἀπήντησεν ὡς ἐν ἐκστάσει»²⁹.

Ἡ διεξαγωγή το δημοψηφίσματος παρακολουθεῖται ἀπὸ τον ξένο καὶ ἀθηναϊκό τύπο. Σκηνές το δημοψηφίσματος κινηματογραφοῦνται ἀπὸ ἀπεσταλμένο τοῦ ἀμερικάνικης κινηματογραφικῆς εταιρείας 20th Century Fox καὶ καταγράφονται ἀπὸ ανταποκριτές τοῦ Reuter, Associated Press καὶ London Times καὶ μ' αὐτό τον τρόπο γίνεται προβολή τοῦ ζητήματος καὶ δημοσιοποίησή τοῦ στο ἐξωτερικό³⁰. Το σημαντικό εἶναι ὅτι κινηματογραφήθηκε καὶ ἡ ομιλία τοῦ μητροπολίτη Κιτίου Μακάριου τὴν προηγούμενη τοῦ δημοψηφίσματος³¹, σημαντικό, ὄχι μόνο γιατί καθιστᾷ γνωστή τὴν πολιτικοποίηση τοῦ θρησκείας στὴν Κύπρο, ἡ ὁποία προσδιορίζει το ἔθνος καὶ παρουσιάζει δυναμικά στο λόγο τοῦ εθνικισμοῦ, ἀλλὰ καὶ γιατί ἀποτελεῖ μιὰ παρακαταθήκη τοῦ μέλλοντος, ἀπ' τὴ στιγμή που ὁ μητροπολίτης Κιτίου καθίσταται ὁ Ἐθνάρχης τοῦ Κύπρου καὶ διαδραματίζει πολιτικό ρόλο στὶς δεκαετίες που θ' ἀκολουθήσουν.

²⁸ Eric Hobsbawm, *Ἐθνη καὶ Ἐθνικισμός...* σελ. 102

²⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.34

³⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.38

³¹ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.36

Επιπλέον, θα πρέπει να γίνει μνεία των φωτογραφιών που δημοσιεύονται στις εφημερίδες *Ελευθερία* και *Κυπριακός Φύλαξ* όπως και στην *Ελληνική Κύπρο* οι οποίες δονούνται μηνυμάτων, ελκύουν την προσοχή και συγκινούν. Φωτογραφίες από ψηφοφόρους που ανάβουν κεριά πριν ψηφίσουν, ή κατοίκους που ζητωκραυγάζουν, ή «ανυπόμονους» και «ενθουσιώδεις» χωρικούς που εγκαταλείπουν τις καθημερινές τους ασχολίες για να σπεύσουν στις εκκλησίες και οι οποίοι, σε αρκετές περιπτώσεις, χρειάστηκε να διανύσουν δεκάδες μίλια με χιονοθύελλα³², για να προσέλθουν στο δημοψήφισμα, έρχονται να γίνουν μέρος του περιεχομένου των άρθρων.

Ο τύπος διακήρυξε, ότι το δημοψήφισμα διακρίβωσε το καθεστώς, με το οποίο ήθελε να κυβερνηθεί ο κυπριακός λαός και το ποσοστό επιτυχίας του το καθιστά αδιαφιλονίκητο. Δεν συναλλάσσεται και δεν διαπραγματεύεται από την Εθναρχία, η οποία το διεξήγαγε και αναλαμβάνει αποτελεσματικά την ηγεσία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα έχοντας στα χέρια της κατά γενική πίστη, ένα «χάρτινο» αλλά «τρομερό όπλο»³³.

1.2 Θρησκεία και πολιτική. Πως η Εκκλησία αναλαμβάνει μέσα από το Δημοψήφισμα τον απόλυτα εθνικό ρόλο

«Συγκεντρωμένοι περί την Εθναρχίαν, αληθή πολιτικήν εξουσίαν, οι εθνικισταί της Κύπρου εννοούν να συνεχίσουν αμειλίκτως τον αγώνα των δια την Ένωσιν και οι κομμουνισταί δεν ημπορούν να αγνοούν την δύναμιν ενός τοιούτου αισθήματος» γράφει ο Μαρκ Μαρσώ³⁴ και συμπυκνώνει σ' αυτή τη φράση την πολιτική πραγματικότητα που δημιουργήθηκε στην Κύπρο και τον εθνικό ρόλο που αναλάμβανε η Εκκλησία μετά το Δημοψήφισμα. Η εκκλησία αναλαμβάνει την προάσπιση των συμφερόντων του λαού, μέσω του δημοψηφίσματος και μέσω της Εθναρχίας, η οποία αποτελείται όχι μόνο από ιερωμένους, αλλά και την ελίτ της Κύπρου. Θεωρείται, ότι το δημοψήφισμα θα νομιμοποιήσει εμφαντικότερα την

³² *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.37 και 39

³³ *Έθνος*, 13 Ιανουαρίου 1952 και *Νέος Δημοκράτης*, 12 Ιανουαρίου 1950

³⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σελ.84

Εθναρχία, ως «εντολοδόχο» του ελληνικού κυπριακού λαού, στην αξίωση του υπέρ της ένωσης³⁵. Άλλωστε η εθναρχική εγκύκλιος, χωρίς να κάνει καμία διάκριση, καλούσε σε «επιστράτευση» όλους ανεξαιρέτως τους Κυπρίους³⁶, ενώ σε άρθρο της *Ελληνικής Κύπρου*, δηλωνόταν, ότι το ζήτημα της ένωσης, ήταν ζήτημα, το οποίο αφορούσε τον Κυπριακό λαό ως σύνολο, και όχι ως κομματικές παρατάξεις³⁷.

Μετά τη συγκρότηση του εθναρχικού συμβουλίου με πρόεδρο τον Μακάριο Κιτίου, οργανώνεται πολιτικά ο δεξιός χώρος, που αρχίζει να καθοδηγεί το λαό και να προαγάγει την εθνική υπόθεση, διεκδικώντας από το ΑΚΕΛ το μονοπώλιο του νόμιμου φορέα της αντιαποικιοκρατικής εθνικοαπελευθερωτικής πολιτικής³⁸. Ενώ λοιπόν, θεωρεί το ΑΚΕΛ, ότι κρατά τα ηνία στην πολιτική αρένα και διεξάγει τον αντιαποικιοκρατικό αγώνα, δείχνοντας εθνική εθνικοαπελευθερωτική προσήλωση, παίρνει την πρωτοβουλία η Εθναρχία και οργανώνει το Δημοψήφισμα, για να φέρει το εθνικό ζήτημα σε «ακατάλληλα χέρια», όπως σχολιάζει ο Μίνως Περδίας. Στο ίδιο άρθρο, καταγγέλλει την πολιτική της Εθναρχίας ως μη εθνική, γιατί η εθνική γραμμή είναι ασυμβίβαστη με τα «κομματικοταξικά συμφέροντα και την κεφαλαιοκρατία» και τελειώνει με το σχόλιο: «Τι γυρεύει η αλεπού στο παζάρι; Τι γυρεύει η εθνικοφροσύνη στους αγώνες;»³⁹

Από φορέας της αντιαποικιοκρατικής πολιτικής και εκφραστής της λαϊκής θέλησης το ΑΚΕΛ, βρίσκεται παραμονές του Δημοψηφίσματος στην οπισθοφυλακή, αναγκάζεται να συμμαχήσει με τη δεξιά, ζητά από το λαό να συμμετάσχει στο Δημοψήφισμα και προσέρχεται ως λαϊκή παράταξη σε όλες τις συγκεντρώσεις της δεξιάς, με συνθήματα όπως: «Δεξιοί κι αριστεροί ενωθείτε στον εθνικό αγώνα», «Έλληνες δώστε τα χέρια», «Ζήτω το Δημοψήφισμα»⁴⁰. Το ΑΚΕΛ χαιρετίζει τις προσπάθειες της δεξιάς για συμφιλίωση, όπως του Εθναρχικού συμβούλου

³⁵ *Ελευθερία*, 8 Δεκεμβρίου 1949

³⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1950, σελ.43

³⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σελ.67

³⁸ Σία Αναγνωστοπούλου, «Η εκκλησία της Κύπρου και ο εθναρχικός της ρόλος : 1878-1960» *Σύγχρονα Θέματα*, 69-71, σελ.212

³⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 3 Ιανουαρίου 1950

⁴⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 18 Ιανουαρίου 1950 άρθρο του Χριστοδούλου «Μονάχα ενωμένοι δεν δίνουμε στον ξένο κυρίαρχο την ευκαιρία να εφαρμόσει πολιτική διαίρεσης και αλληλοφαγώματος»

Σωκράτη Τορναρίτη⁴¹, ο οποίος ζήτησε να προσέλθουν όλοι στο Δημοψήφισμα, αδιάφορο αν είναι αριστεροί η δεξιοί, ή του εθναρχικού Βία Μακρίδη που δήλωσε «Στο Δημοψήφισμα δεν υπάρχουν αριστεροί και δεξιοί. Εδώ πρόκειται για Ένωση. Τη θέλετε και τη θέλουμε»⁴². Εκδίδει ακόμη και διακήρυξη προς τους Τούρκους της Κύπρου για ενότητα και αδελφосύνη αποκαλώντας τους «Αδέλφια» που καταπιέζονται εθνικά και πολιτικά από τους Βρετανούς. Το σύνθημα δεν βρήκε απήχηση στις πλατιές μάζες, αφού δεν υιοθετήθηκε, ούτε αποτέλεσε στρατηγική της Εθναρχίας να φιλοξενήσει στους κόλπους της την μειοψηφία.

Το ΑΚΕΛ συναινεί με την Εκκλησία κατά τη διάρκεια του Δημοψηφίσματος και αυτό όχι γιατί την αναγνωρίζει σαν εθνική εξουσία, αλλά σε μια προσπάθεια συμφιλίωσης και συνεργασίας για το κοινό καλό. Ο ίδιος ο Πλούτης Σέρβας ζητά να «τσακιστεί» κάθε διασπαστική κίνηση, με σύνθημα «Ενότητα- Συμφιλίωση- Ένωση» και να προσέλθει ο λαός πάνω από κόμματα και παρατάξεις στο Δημοψήφισμα⁴³. Πρόκειται για μια ομόφωνη διαδήλωση της εθνικής αξίωσης, την οποία όμως διεξάγει η Εθναρχία. Η Εθναρχία είναι ο πρωταγωνιστής και υποστηρικτές οι προοδευτικές δυνάμεις του τόπου, αν και ποτέ πριν δεν είχαν οι αριστεροί αναγνωρίσει στην Εθναρχία «το αποκλειστικό δικαίωμα χειρισμού της εθνικής (μας) υπόθεσης»⁴⁴. Βέβαια το ΑΚΕΛ υποστηρίζει ότι αυτό πρωτοστάτησε στις ενέργειες για τον ενωτικό αγώνα και έκανε έκκληση προς την Εθναρχία να προχωρήσουν στον ΟΗΕ,⁴⁵ σπουδή για την οποία κατηγορείται, αφού με τις κινήσεις του προσπάθησε να «οικειοποιηθεί» το δημοψήφισμα⁴⁶.

Η προσπάθεια σύμπλευσης με την Εθναρχία συνεχίζεται και μετά το δημοψήφισμα, με το ΑΚΕΛ να ζητά κοινά διαβήματα προς τον ΟΗΕ και συντονισμό από κοινού⁴⁷. Η έκκλησή του για αποστολή κοινής πρεσβείας, που θα ανακοίνωνε τα αποτελέσματα του δημοψηφίσματος, αγνοείται από την Εθναρχία, θεωρείται

⁴¹ Νέος Δημοκράτης, 3 Ιανουαρίου 1950

⁴² Νέος Δημοκράτης, 12 Ιανουαρίου 1950

⁴³ Νέος Δημοκράτης, 12 Ιανουαρίου 1950

⁴⁴ Νέος Δημοκράτης, 28 Ιανουαρίου 1950

⁴⁵ Νέος Δημοκράτης, 14 Ιανουαρίου 1950

⁴⁶ Ελευθερία, 8 Δεκεμβρίου 1949

⁴⁷ «Για ένα κοινό πρόγραμμα» του Μιλτιάδη Χριστοδούλου. «Πρέπει αριστεροί δεξιοί να μελετήσουμε τρόπο προώθησης της εθνικής μας υπόθεσης». Νέος Δημοκράτης, 18 Ιανουαρίου 1950

κομματική και δημαγωγική εκμετάλλευση του ενωτικού αγώνα⁴⁸, ενώ ο Μακάριος Κιτίου δηλώνει: «Δεν έχομεν επαφήν με το ΑΚΕΛ. Η αριστερά δεν θα μετάσχει εις την πρεσβείαν»⁴⁹. Στο τέλος, ενεργεί αυτόνομα σαν πολιτικό κόμμα και στέλνει την 1η Ιουνίου χωριστή πρεσβεία, την Εθνική Λαϊκή Πρεσβεία,⁵⁰ η οποία υποστηρίχτηκε οικονομικά από έρανο⁵¹ και περιηγήθηκε σε Λονδίνο, Παρίσι, Πράγα, Βουδαπέστη και Βουκουρέστι. Έτσι αντί «μικτής» πρεσβείας, στέλνονται «κομματικές»⁵² πρεσβείες που μαρτυρούν τη διαίρεση ηγεσίας και λαού.

Το ΑΚΕΛ φαίνεται να εμπιστεύεται τον μητροπολίτη Κιτίου Μακάριου, όταν θεωρεί «ακομμάτιστη»⁵³ την ομιλία του πριν το δημοψήφισμα και «μετριοπαθέστατη» τη δήλωσή του να αναμένουν και να εμπιστεύονται οι κομμουνιστές την Εθναρχία, η οποία ενεργεί για την ενότητα των εθνικών δυνάμεων⁵⁴. Όμως αυτή η ελπίδα συμπόρευσης και συνεργασίας διαψεύδεται, πριν ακόμη τελειώσει το δημοψήφισμα, με τη δεξιά να διακηρύττει, ότι η ηγεσία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα θα παραμείνει στην Εθναρχία. Οπότε το ΑΚΕΛ μένει εκτός του εθνικού χώρου, ο οποίος νομιμοποιείται μόνο από την Εκκλησία. Οι κομμουνιστές θα είναι υποχρεωμένοι να ακολουθούν τη γραμμή της Εθναρχίας⁵⁵, η οποία καθίσταται ο «μοναδικός ρυθμιστής»⁵⁶ του αγώνα και διεκδικεί το αποκλειστικό δικαίωμα της διαχείρισης της εθνικής υπόθεσης. Παρά τις εκκλήσεις του ΕΑΣ για οργάνωση κοινού μετώπου, το αντικομμουνιστικό κλίμα δεν άφηνε κανένα περιθώριο συνεργασίας. Ο Μακάριος, σε συνέντευξή του τόνισε τα

⁴⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σελ.67

⁴⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 8 Μαρτίου 1950

⁵⁰ Η πρεσβεία αποτελείτο από τον Εζεκία Παπαϊωάννου, γενικό γραμματέα του ΑΚΕΛ, τον Εύδωρο Ιωαννίδη, εκπρόσωπο της Κυπριακής Εθνικής Επιτροπής του Λονδίνου, τον Αδάμο Αδάμαντο, δήμαρχο Αμμοχώστου και τον Αννίβα Φράνσις, αντιδήμαρχο Λάρνακας. *Νέος Δημοκράτης*, 18 Μαρτίου 1950

⁵¹ «Κατάθεση εμπιστοσύνης του κυπριακού λαού.....Το ποσό έφτασε 2.272 λίρες...» βλ. *Νέος Δημοκράτης*, 9 Μαΐου 1950

⁵² *Νέος Δημοκράτης*, 16 Μαρτίου 1950

⁵³ *Νέος Δημοκράτης*, 15 Ιανουαρίου 1950,σελ.4

⁵⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 17 Φεβρουαρίου 1950

⁵⁵ *Έθνος*, 25 Ιανουαρίου 1950 και *Έθνος*, 6 Φεβρουαρίου 1950 «Οι κομμουνιστές αποτελούν την ουρά στην ενωτική μας κίνηση»

⁵⁶ Σύμφωνα με τα δεξιά έντυπα η Εθναρχία αποτελούσε το μοναδικό ρυθμιστή του αγώνα. *Νέος Δημοκράτης*, 28 Ιανουαρίου 1950

κομματικά ελατήρια της κατ' επίφαση εθνικής πολιτικής του ΑΚΕΛ⁵⁷, η οποία θα εξέθετε την Εθναρχία και φαίνεται να δήλωσε: «να συνεχίσουμε προχωρούντες χωρισμένοι. Είναι καλύτερα»⁵⁸.

Αποτέλεσμα ήταν, στην πολιτική σκηνή να υπερισχύσει η αδιάλλακτη εθνικιστική πολιτική γραμμή της Εθναρχίας, η οποία θα μονοπωλούσε πλέον τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, θα απομόνωνε τα μετριοπαθή στοιχεία και θα αποσοβούσε τις προκλήσεις του ΑΚΕΛ⁵⁹. Θα καλλιεργούσε την απόλυτη ταύτιση εκκλησίας και έθνους και θα έδινε και ιερό χαρακτήρα στις διεκδικήσεις διότι «η εκκλησία δεν είναι δύναμις γήινη που δύναται να καμφθῇ με οιονδήποτε εμπόδιον, αλλά είναι δύναμις πνευματική που ζή έξω από τα ανθρώπινα και τα διέπει»⁶⁰.

1.3 Η ανάδειξη του Εθνάρχη

Ο Μακάριος Γ εκλέχτηκε αρχιεπίσκοπος στις 20 Οκτωβρίου 1950, μετά το θάνατο του Μακαρίου Β και είχε να αντιμετωπίσει ένα εσωτερικό και ένα εξωτερικό μέτωπο. Ο μητροπολίτης Κυρήνειας⁶¹, μοναδικός του αντίπαλος, είχε μεταβεί με την πρεσβεία στο εξωτερικό και αργότερα εμφανίστηκε να τον αντιστρατεύεται. Κανένας από τους μητροπολίτες δεν ήταν τόσο δημοφιλής όσο ο Μακάριος. Σύμφωνα με βρετανικά έγγραφα, ο μητροπολίτης Κυρήνειας με τις προσβολές εξαγρίωνε το ποίμνιό του, τον μητροπολίτη Κιτίου κατηγορούσαν για κακοδιαχείριση, ενώ ασκείτο κριτική στον μητροπολίτη Πάφου για τα οικονομικά του⁶².

⁵⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1951, σελ.52 «αν το κομματικό συμφέρον το επιβάλλη συμφωνούν μαζί μας. Δεν μπορούμε να είμεθα βέθαιοι τι επιδιώκουν εις το βάθος και ποίαν πολιτικήν θ' ακολουθήσουν αύριον.»

⁵⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 20 Φεβρουαρίου 1951

⁵⁹ Πασχάλης Κιτρομηλίδης «Το ιδεολογικό πλαίσιο της πολιτικής ζωής της Κύπρου: Κριτική θεώρηση» στο Γ.Κρανιδιώτης-Γ. Τενεκίδης επιμ. *Κύπρος. Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Αθήνα 2000, σελ.453

⁶⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1949, σελ.7

⁶¹ Στην Κυρήνεια εκδιδόταν η *Εφημερίς* του Πολύκαρπου Ιωαννίδη με επικεφαλής τον μητροπολίτη Κυπριανό, η οποία σύμφωνα με έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών διεξήγαγε πολιτική «ζημιούσα την εθνικήν ενότητα». ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 85,Θέμα: Κύπρος-Πολιτικά-Στρατιωτικά-Διοικητικά, έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών περί της κατάστασης στην Κύπρο, 28 Μαΐου 1954

⁶² CO 926/19, Αναφορά του Φεβρουαρίου 1952 για την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο.

Το Εθναρχικό Συμβούλιο είχε καταντήσει να είναι ένα ατροφικό σώμα⁶³, που δεν επεδείκνυε ενεργητικότητα και στο οποίο ήταν συχνοί οι διαπληκτισμοί για τις υποψήφιες θέσεις. Μετά από πολλές συζητήσεις και επικρίσεις, ο Μακάριος προχώρησε στην «αριστίνδην» εκλογή των μελών του νέου Συμβουλίου, τον Μάιο του 1951⁶⁴. Η σύνθεσή του καθορίστηκε με το κριτήριο επιλογής προσώπων, τα οποία θα ήταν σε θέση να παράσχουν συμβουλές στην Εθναρχία, αλλά δεν είχαν καμία λαϊκή αντιπροσωπευτική ιδιότητα⁶⁵. Πριν την ανάρρησή του στον αρχιεπισκοπικό θρόνο, είχε επιλεγεί ως πρόεδρος του Γραφείου της Εθναρχίας, εκφραστικό όργανο του οποίου το Μάιο του 1949 αποτέλεσε η *Ελληνική Κύπρος*, διευθυντής της οποίας ήταν ο Νίκος Κρανιδιώτης. Εξασφάλισε καλύτερη μισθοδοσία για τους εφημέριους της μητροπολιτικής του περιφέρειας, με την ίδρυση «Κοινού Ταμείου Κλήρου», στο οποίο κάθε ναός εισέφερε ποσά ανάλογα των εισοδημάτων του και σύστησε φιλόπτωχους αδελφότητες στη Λάρνακα και στη Λεμεσό, για την παροχή βοηθημάτων σε πτωχούς και ασθενείς⁶⁶.

Για την καλύτερη διαχείριση της εκκλησιαστικής περιουσίας, ο Έλληνας οικονομολόγος Αγαπητίδης του πρότεινε τη δημιουργία ενός «Κεντρικού Διοικητικού Συμβουλίου της Εκκλησιαστικής Περιουσίας», ιδέα η οποία συνάντησε εμπόδια, ιδιαίτερα σε ανεξάρτητες μονές όπως η Μονή Κύκκου⁶⁷. Ο Μακάριος για να αντιμετωπίσει τις απαιτήσεις του ΑΚΕΛ για απαλλοτρίωση προχώρησε σε δημοπρασίες, στις οποίες ωστόσο οι τιμές ήταν πολύ υψηλές⁶⁸. Ισχυριζόταν ότι η εκκλησιαστική περιουσία έπρεπε να παραμείνει ακέραιη, για να εξυπηρετεί τον εθνικό αγώνα αλλά και για να ενισχύει την Μέση Παιδεία⁶⁹. Επιπλέον κατήγγειλε την πρόθεση της κυβέρνησης να επιβάλλει φόρο εισοδήματος στην εκκλησιαστική

⁶³ *Νέος Δημοκράτης*, 5 Ιουλίου 1952 «Συμβούλιο ακίνητων πολυθρόνων» και *Φωνή της Κύπρου*, 17 Μαρτίου 1951 «Συμβούλιον ναφθαλίνης» στο *Νέος Δημοκράτης*, 9 Ιουλίου 1952

⁶⁴ Προσφώνηση του Μακάριου προς το νέο Εθναρχικό Συμβούλιο, *Έθνος*, 18 Μαΐου 1951

⁶⁵ «.....απογυμνούνται παντός λαϊκού χρίσματος. Από τα 22 μέλη 12 είναι δικηγόροι καθ' ήν στιγμήν ο Δικηγορικός Σύλλογος ΔΕΝ καταδίκασε τα αντιδημοκρατικά νομοσχέδια.» *Νέος Δημοκράτης*, 6 Ιουλίου 1952

⁶⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1950, σελ.277

⁶⁷ CO 926/19, Αναφορά του Ιανουαρίου 1952 για την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο.

⁶⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 13 Οκτωβρίου 1953, σελ.4

⁶⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 3 Δεκεμβρίου 1953

περιουσία, τα εισοδήματα της οποίας προορίζονταν για κοινωφελείς σκοπούς, την ενίσχυση της παιδείας και των αγροτικών και εργατικών ενώσεων⁷⁰.

Αναμφισβήτητα κατόρθωσε να «αποκαταστήσει το πεσμένο γόητρο της εκκλησίας»⁷¹, με την ανακίνηση του ζητήματος της ένωσης και τη διοργάνωση του δημοψηφίσματος απογειώνοντας την πολιτική του καριέρα. Με κηρύγματα και πύρινες ομιλίες προώθησε εντατικά τον ενωτικό αγώνα και ανέλαβε το ρόλο εθνικού ηγέτη αποτελώντας, όπως σχολιάζεται στους *Times*, «ο ίδιος και οι οπαδοί του ένα πολιτικό κόμμα με μοναδικό πρόγραμμα την ένωση»⁷². Αν και δεν αναγνωριζόταν εξ αρχής από το ΑΚΕΛ, επειδή «μονοπωλούσε» τον εθνικό αγώνα, αποτέλεσε τον «φύσει και θέσει ηγέτη» του εθνικού ζητήματος και τον μοναδικό εκπρόσωπο ολόκληρου του ελληνοκυπριακού λαού⁷³. Σε έκδοση της αμερικανικής εφημερίδας *Ελληνικά Χρονικά*, προβλήθηκε ως η μεγαλύτερη ελληνική προσωπικότητα του 1954: «ο αιγλήεις Εθνάρχης ο οποίος ηγήθη κατά τρόπον μεθοδικόν θαρραλέας εκστρατείας εις μιαν απόπειραν όπως επιτύχει την αναγνώρισην της αυτοδιαθέσεως δια τον λαόν του. Απτόητος ενώπιον του ατιθάσου βρετανικού λέοντος επέτυχεν όπως η διεθνής συνείδηση εκτιμήσει και λάβει σοβαρώς υπόψιν το κυπριακό ζήτημα. Δημοφιλής ιεράρχης, λίαν δημοφιλής ηγέτης. Οι δε επισκέψεις του εις την χώραν αυτήν αποδεικνύουν ότι ούτος είναι άνθρωπος παγκοσμίου αναστήματος.»⁷⁴

Η αρμοδιότητα του Εθνάρχη, ως λειτουργού, αναγνωρισμένη και γενικά εξαρτημένη από πεποιθήσεις που αφορούσαν τον πολιτικό του ρόλο, απαιτούσε την ανάληψη πολιτικής δράσης σχετικά με το ενωτικό ζήτημα. Ως ηγέτης, ο Εθνάρχης έπρεπε να επιτυγχάνει να είναι ο επιδεξιότερος, εκείνος που βρίσκεται σε τέτοια θέση, ώστε να μετατρέπει οικονομικά και κοινωνικά μέσα, σε πολιτικά μέσα. Εκείνος ο αρχηγός, που να μπορεί να αναδιατυπώνει τα συμφέροντα του λαού με όρους γενικού συμφέροντος και κοινωνικής και οικονομικής προόδου⁷⁵. Όπως

⁷⁰ *Ελευθερία*, 15 Μαΐου 1955

⁷¹ Άρθρο του *Time and Newsweek* 19 Μαρτίου 1956 στο ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 5, 5^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, από την πρεσβεία της Ουάσιγκτον προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Μαρτίου 1956

⁷² *Έθνος*, 30 Μαΐου 1952

⁷³ *Νέος Δημοκράτης*, 4 Ιουλίου 1951

⁷⁴ *Έθνος*, 23 Φεβρουαρίου 1955

⁷⁵ Jacques Lagroye, *Πολιτική κοινωνιολογία*, Αθήνα 2002, σελ.184

βέβαια και εκείνος που να μπορεί να προτείνει την κατάλληλη διατύπωση των προσδοκιών των Ελληνοκυπρίων και να αναδείξει τις συμβολικές πλευρές του ρόλου του. Ο Αρχιεπίσκοπος και Εθνάρχης είχε καθιερωθεί ως φύλακας θεσμών, εγγυητής της εθνικής ενότητας, λαϊκή ρητορική μορφή και διπλωματικός αρχηγός. Ο Μακάριος κατάφερε να συγκεντρώσει όλες αυτές τις ιδιότητες στο πρόσωπό του. Κατάφερε να επιτύχει τη μεγαλύτερη δυνατή υποστήριξη από το λαό, σε βραχύ διάστημα και να δημιουργήσει συμμάχους, ακόμη και ανάμεσα σε αντιπάλους του. Κατάφερε να εκφράσει με τον καλύτερο τρόπο το προϋπάρχον πολιτικό και θρησκευτικό υπόβαθρο, σεβόμενος τις ιστορικές παραδόσεις και τους πολιτιστικούς κανόνες και τέλος κατόρθωσε να γίνει σύμβολο των προσδοκιών του λαού, να εγγυηθεί με την ίδια του τη δύναμη το καλύτερο δυνατό αποτέλεσμα, δημιουργώντας εμπιστοσύνη στο πρόσωπό του.

Οπωσδήποτε, ο Μακάριος εκλέχτηκε ως ικανότερος όλων, για να συνεχίσει την πολιτική του προκατόχου του. Αν και τον χαρακτήριζε διστακτικότητα και αμφιταλάντευση στις αποφάσεις του, επιδόθηκε με δυναμισμό στην υπόθεση της ένωσης και στο συντονισμό διαφόρων μορφών δράσης⁷⁶. Στην έκθεσή του ο πρόξενος Αλέξης Λιάτης παρουσιάζει τον Μακάριο ως ικανό, υπομονετικό, πράο, ευπροσέγγοδο, μελίχιο, στερρό στην πίστη και το εθνικό φρόνημα, διαλλακτικό αλλά άπειρο και διστακτικό στη λήψη αποφάσεων⁷⁷. Αναφέρει επιπλέον τρία βασικά στοιχεία του προγράμματος του τα οποία ήταν η πνευματική και υλική «εξύψωση» του κλήρου, ο αδιάλλακτος αγώνας για τη δικαίωση των εθνικών πόθων και η φροντίδα για την επιστροφή «*στους κόλπους της εκκλησίας και της πατρίδος των πολυπληθών ενταύθα παραπλανηθέντων αριστερών*».

Ο Μακάριος ανέπτυξε «εθνική» δράση, ήδη από τη θέση που κατείχε το 1949, ως μητροπολίτης Κιτίου και παρουσιαζόταν ως «*απόστολος της ενωτικής ιδέας*»⁷⁸. Πριν το Δημοψήφισμα προώθησε την κυπριακή αξίωση σε συναντήσεις που είχε με τον πρόεδρο της ελληνικής κυβέρνησης Αλέξανδρο Διομήδη, τον αντιπρόεδρο

⁷⁶ Francois Crouzet , *Η Κυπριακή Διένεξη 1946-1959*, τόμος Α΄, Αθήνα 2011, σελ.308-310

⁷⁷ ΙΑΥΕ:1950, Φάκελος 48, 8^{ος} υποφάκελος, 21 Οκτωβρίου 1950

⁷⁸ *Έθνος*, 17 Σεπτεμβρίου 1949.

Τσαλδάρη, τον Σοφοκλή Βενιζέλο και τον βασιλιά Παύλο⁷⁹ και κατήγγειλε την ελληνοβρετανική φιλία ως «μονόπλευρη και ετεροβαρή»⁸⁰.

Με το τίτλο του «Εθνάρχη», ο οποίος αντικατέστησε ή χρησιμοποιούνταν παράλληλα με την προσωνομία «Αρχιεπίσκοπος» στον τύπο, ο Μακάριος άρχισε να καθιερώνεται το 1951 και να προβάλλεται, ως ο φύσει και θέσει ηγέτης του εθνικού ζητήματος. Εθνάρχης άρχισε να αποκαλείται από το δεξιό τύπο, κατά την πρώτη επίσκεψη του στην Αθήνα το Μάρτιο του 1951. Από τότε, συχνές ήταν οι επισκέψεις του στο εθνικό κέντρο, αλλά και στο εξωτερικό. Μετέβη στις συνελεύσεις του ΟΗΕ το 1951 και το 1952, ενώ το Μάιο του 1952 περιόδευσε⁸¹ στην Αίγυπτο, το Λίβανο και τη Συρία και κατέστη κυριολεκτικά ένας «περιπλανώμενος προπαγανδιστής»⁸² της ένωσης.

Όπως ελέγχθη στη Βουλή των Λόρδων, ήταν αποφασισμένος να πραγματοποιηθεί η ένωση με την Ελλάδα και δεν τον ενδιέφερε από ποια πηγή θα έπαιρνε υποστήριξη⁸³. Για τις εκκλήσεις του και προς την ανατολή και προς τη δύση και την κοινή ενωτική γραμμή που Εθναρχία και ΑΚΕΛ ακολουθούσαν, κατηγορήθηκε ως ερυθρός πράκτωρ από τον τουρκικό τύπο. Για τον ίδιο λόγο τον έψεξαν οι Βρετανοί, οι οποίοι υποστήριζαν, ότι αυτές οι ενέργειές του, σκοπό είχαν να προσελκύσουν οπαδούς και από το κομμουνιστικό ακροατήριό του⁸⁴. Είναι γεγονός ότι στο συλλαλητήριο της Φανερωμένης στις 28 Ιουνίου 1953 είπε: «*Εν τη προσπάθειά μας να ανακτήσομεν την πολυπόθητον ελευθερίαν θα τείνωμεν και την δεξιάν και την αριστεράν χείραν δια να δεχθώμεν προσφερόμενην βοήθειαν και εξ ανατολών και εκ δυσμών.*»⁸⁵

Αλλαγές στο εσωτερικό της κυπριακής ζωής, καθώς και αλλαγές σε διεθνές επίπεδο, συνέβαλλαν στη διάδοση της πεποίθησης ότι υπήρχε επιτακτική ανάγκη

⁷⁹ *Ελευθερία*, 17 Σεπτεμβρίου 1949 και *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σελ.4

⁸⁰ *Έθνος*, 6 Ιουλίου 1952

⁸¹ *Νέος Δημοκράτης*, 19 Φεβρουαρίου 1952, «Σταυροφορίες»

⁸² Doros Alastos, *Cyprus Guerilla, Grivas, Makarios and the British*, London, 1960, σελ.13

⁸³ FO 371/112874 Αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής των Λόρδων, 10 Νοεμβρίου 1954

⁸⁴ FO 371/112874 Αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής των Λόρδων, 10 Νοεμβρίου 1954

⁸⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 30 Ιουνίου 1953

για διαφορετικές δυνατότητες δράσης⁸⁶, ή και εκσυγχρονισμού των μεθόδων της δράσης. Οι μορφές αρμοδιότητας που αποδόθηκαν τότε στον Εθνάρχη, σύμφωνα με την απαίτηση για οικονομικές, κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές, μετέβαλλαν σταδιακά τη φυσιογνωμία του και απέβη ο ίδιος παράγοντας εκσυγχρονισμού⁸⁷, επιβεβαιώνοντας έναν από τους κανόνες που ο Μακιαβέλι προτείνει για τους ηγεμόνες της εποχής του. Ο υποψήφιος θα έπρεπε να συγκεντρώνει όλα τα προσόντα, όχι μόνο να εκπληρώνει τον παραδοσιακό του ρόλο, αλλά να κάνει άριστο χειρισμό εύρους γνώσεων⁸⁸. Επαφίεται σε έναν ηγέτη να αξιολογεί και να εκτιμά καταστάσεις, να θέτει στόχους, να σταθμίζει τους τρόπους δράσης και να υποστηρίζει με όλα τα μέσα που διαθέτει την επίτευξη του τελικού σκοπού⁸⁹. Ο Μακάριος εκσυγχρόνισε τον αγώνα, μέσα από νέες επικοινωνιακές πρακτικές που αφορούσαν μέσα μαζικής ενημέρωσης, συνεντεύξεις τύπου, ταξίδια και επαφές στο εξωτερικό, συμμετοχή σε συνέδρια και υπομνήματα προς τον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών που έρχονταν να προστεθούν στους γενικούς κανόνες των παραδοσιακών πρακτικών. Η άνεση με την οποία μετέβαινε από το θρησκευτικό, στον κοσμικό και πολιτικό του ρόλο φαίνεται από το γεγονός ότι ζητούσε από τους αμερικανούς διπλωμάτες να τον αποκαλούν «Μας»⁹⁰.

Τον Ιούλιο του 1952 δημοσιεύτηκαν στον τύπο πέντε από τα έξι άρθρα του «ιερού συμφώνου» μεταξύ των αρχιεπισκόπων Αθηνών και Κύπρου με τον τίτλο «Ιερά Μυστική Συμφωνία»⁹¹. Στο πρώτο άρθρο της συμφωνίας κηρυσσόταν άμεση επιστράτευση όλων των φιλενωτικών στοιχείων κάθε πολιτικής πεποίθησης στον κοινό «απολίτευτον» αγώνα «απαλυσώσεως» της Κύπρου. Στο δεύτερο άρθρο, η διαφώτιση «δια λόγων εν τοις ναοίς και αγορά ως και δι' εβδομαδιαίων αιθεροφυλλάδων» περί της ελληνικής ιστορίας και του πολιτισμού των Ελληνοκυπρίων και του πνεύματος της αυτοδιάθεσης. Στο τρίτο άρθρο, ο σχηματισμός ενωτικού μυστικού απελευθερωτικού «πολιτοστρατεύματος»

⁸⁶ P.Muller-Y.Surel, *Η Ανάλυση των Πολιτικών του Κράτους. Ανάλυση των Δημόσιων Πολιτικών*, Αθήνα 2002, σ 129, C.Tilly, *Κοινωνικά κινήματα 1768-2004*

⁸⁷ «Στρατολογήθηκε» από τη νεωτερικότητα μεταφράζοντας το τίτλο του David Scott, *Conscripts of modernity. The tragedy of colonial enlightenment*. London, 2004, σελ.119.

⁸⁸ Jacques Lagroye *Πολιτική κοινωνιολογία*, Αθήνα 2002, σελ.183

⁸⁹ Jacques Lagroye, *ό.π.σ.* 418

⁹⁰ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κυπριακό Ζήτημα, αποστολή ξένου τύπου από την πρεσβεία της Ουάσιγκτον, *New York Times*, 11 Δεκεμβρίου 1954

⁹¹ *Έθνος*, 31 Ιουλίου 1952

«βαπτιζομένου δια του υπεραγίου εθνικού ονόματος Φιλική Εταιρεία». Στο τέταρτο άρθρο, πνευματική και διπλωματική εκστρατεία της Φιλικής Εταιρείας προς προσηλύτιση πάσης ξένης δυνάμεως και «θορυβώδης» προσφυγή στον ΟΗΕ. Και στο πέμπτο μύηση στον αγώνα όλων των θρησκευτικών ηγετών.

Η απόφαση για τον ένοπλο αγώνα είχε ληφθεί στους κύκλους της Αθήνας και η διαδικασία προετοιμασίας είχε ξεκινήσει, αλλά ο ίδιος φυσικά το απέκρυπτε. Έχει σημασία όταν δημοσιογράφος του Ρώτερς τον ρώτησε: Σε μια εφημερίδα ελληνικού τύπου αναγράφεται: «να αφήσετε να ανάψουν φωτιές δια να λιώσουν οι σιδερένιοι δεσμοί οι οποίοι κρατούν αιχμάλωτη την Κύπρο», δηλαδή δια την ανάληψιν ενός αγώνος βίας τι σκοπεύετε, ο Μακάριος απάντησε: «Δεν γνωρίζω αν θα μας οδηγήσουν εκεί οι Άγγλοι. Αλλά και να υποτεθεί ότι πρόκειται να χρησιμοποιήσωμεν αυτά τα μέσα ως θα αντιλαμβάνεσθε δεν θα το ελέγομεν εις μιαν συνάντησιν μετά των εκπροσώπων του τύπου.»⁹²

1.4 Οργάνωση και δράση

Η έξαρση του εθνικισμού τη δεκαετία του 1950 οφείλεται στην επιρροή που ενασκούσαν οι ιθύνοντες στα σχολεία, ενώσεις νέων και οργανώσεις σε συνάρτηση πάντα με τον πολιτικό χώρο που εξέφραζαν. Η εθνικιστική ιδεολογία ενσωματώθηκε σε θεσμούς όπως η εκκλησία, τα πολιτικά κόμματα, τα συνδικάτα και τα σχολεία. Κυρίως όμως υπήρξε ψυχολογική και ιδεολογική κινητοποίηση του λαού και επιστρατεύτηκε όλος ο μηχανισμός της εκκλησίας, που έφτανε ακόμη και στα μικρά χωριά⁹³ και είχε κύριο σκοπό την στράτευση κυρίως της νεολαίας στις τάξεις καθαρά πολιτικών και αγωνιστικών οργανώσεων.

⁹² Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Α' 1948-1954, Λευκωσία, 1991. Δηλώσεις Μακαρίου επί τη αναχωρήσει εξ Ελλάδος και απαντήσεις εις δημοσιογράφους, 25 Ιουλίου 1952, σελ. 308

⁹³ Παυλίδης Α. «Ιστορία της νήσου Κύπρου» σ. 347. Όσο αφορούσε τον αγροτικό κόσμο, η ΠΕΚ, αντίθετα από το ΑΚΕΛ, είχε τη δυνατότητα να κινητοποιήσει τους αμόρφωτους απλούς χωρικούς οι οποίοι εξαρτώνταν από τους τοκογλύφους. Εκτός από την ΠΕΚ(Παναγροτική Ένωση Κύπρου) υπήρχαν οι ΑΤΕ (Αγροτικές Τοπικές Οργανώσεις) ενώ οι νέοι οργανώθηκαν στην ΟΧΕΝ (Ορθόδοξος Χριστιανική Ένωση Νέων) και την ΠΕΟΝ (Παγκύπριος Εθνική Οργάνωση Νεολαίας).

Η εκκλησία είχε περίοπτη θέση και ως προς το τελετουργικό⁹⁴. Οι εκκλησίες και οι χώροι γύρω από αυτές, αποτέλεσαν χώρους συγκέντρωσης, διαμαρτυριών ενώ οι καμπάνες προσκαλούσαν σε δράση. Οι τελετουργίες και οι ιδέες που προωθήθηκαν στηρίζονταν στα εκκλησιαστικά σύμβολα και προέβαλαν την ιερότητα των εθνικών αξιών. Στοιχείο χαρακτηριστικό της εθνικής ταυτότητας, είναι η προσωποποίηση του έθνους σε σύμβολα, που αμφισβητούσαν την κυριαρχία των Βρετανών και τελετουργικές πρακτικές, όπως παρελάσεις και λιτανείες, ως στοιχεία του εθνικού κινήματος. Απέναντι στα σύμβολα της κατάκτησης, αντιτάχθηκαν εθνικά σύμβολα και κυρίως η ελληνική σημαία η οποία αναπαρήγαγε τη δύναμη του ελληνικού κράτους και διαμόρφωνε μια εθνική πολιτική ταυτότητα. Στολές, τελετές, μνημεία υπενθύμιζαν τη κοινή κληρονομιά και την πολιτισμική συγγένεια με την Ελλάδα. Η Κύπρος έπλεε σε πελάγη ελληνικών σημαίων κατά την διάρκεια εθνικών επετείων όπως της 25^{ης} Μαρτίου, της 28^{ης} Οκτωβρίου και της 9^{ης} Ιουλίου. Δινόταν έμφαση στο σημαϊστολισμό και από δεξιά και αριστερά. Τα εθνικά αισθήματα εκφράζονταν με σημαϊστολισμούς, παρελάσεις, εικόνες ηρώων σε προθήκες καταστημάτων. Οι εθνικές εορτές οργανώνονταν μέρες πριν, από δεξιά και αριστερά και γιορτάζονταν με λαμπρότητα σε σχολεία πόλεις και χωριά. Πατριωτικά μηνύματα εκφέρονταν σε ομιλίες και ποιήματα, ενώ στα σχολεία ανέβαζαν θεατρικά έργα και παρουσίαζαν εθνικούς χορούς όπου οι μαθητές έφεραν εθνικές ενδυμασίες. Σημαντική ήταν στην αρχή της σχολικής χρονιάς η εορτή της σημαίας, η οποία είχε καθιερωθεί στην Κύπρο όπως στα σχολεία του ελληνικού κράτους από το 1909⁹⁵. Στην καθιερωμένη αυτή γιορτή, οι μαθητές του Γυμνασίου έδιναν όρκο, ότι με αυτοθυσία θα διαφύλατταν το εθνικό σύμβολο.

Η εκκλησία είχε ιδρύσει σε πόλεις και χωριά κατηχητικά σχολεία, θρησκευτικές οργανώσεις νεολαίας ΟΧΕΝ (Ορθόδοξες Χριστιανικές Ενώσεις Νέων και Νεανίδων) με πλούσια πολιτιστική και αθλητική δράση και τους θρησκευτικούς συλλόγους ΘΟΙ

⁹⁴ Για τα σύμβολα της πατρίδας και το τελετουργικό είναι σχετική η μελέτη του Γιώργου Μαργαρίτη «Από τον Μεταξά στον Εμφύλιο- Τα σύμβολα της πατρίδας», στο *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Χ. Φλάισερ, επιμ., Αθήνα 2003, σ.σ.121-129.

⁹⁵ Κλεόβουλου Ι. Μυριανθόπουλου, *Η Παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946*, Λεμεσός, 1946, σελ.253

(Θρησκευτικά Ορθόδοξα Ιδρύματα)⁹⁶. Ηγετικά στελέχη της ΟΧΕΝ στελέχωσαν αργότερα την ΕΟΚΑ. Το 1951, η καθοριστικότερη παρουσία της νεολαίας στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα πραγματοποιήθηκε με την ίδρυση της ΠΕΟΝ (Παγκύπριος Εθνική Οργάνωσις Νεολαίας) η οποία φιλοδοξούσε να αποβεί ισχυρό στήριγμα του εθνικού αγώνα, με πρωτοβουλία του Μακάριου. Ο Μακάριος ίδρυσε την ΠΕΟΝ στον αντίποδα της ΑΟΝ (οργάνωση νεολαίας του ΑΚΕΛ), με αποτέλεσμα «το μέγα και δυναμικόν κεφάλαιον της Ελληνικής νεότητος της Νήσου» να οργανωθεί με επιτυχία⁹⁷.

Το εθνικό κίνημα είχε σκοπό τη στράτευση της νεολαίας στις τάξεις καθαρά πολιτικών και αγωνιστικών οργανώσεων. Σε έκκλησή του προς τη νεολαία, ο Μακάριος προέτρεπε τους νέους, όχι μόνο να δράσουν, αλλά και να καταλάβουν θέσεις στο μέτωπο του αγώνα, λέγοντας: *«Εις τας εθνικάς επάλξεις καλούμεν πρώτους στρατιώτας να καταλάβουν θέσεις την Κυπριακήν Νεολαίαν, το παλλάδιον των Κυπριακών ελπίδων. Εις τόν ιερόν στίβον τού ευγενούς αγώνος με μαχητικότητα και σθένος, άς προσέλθῃ πρώτη η Κυπριακή Νεότης. Ωργανωμένη ήδη επί Παγκυπρίου κλίμακος, νέον στήριγμα και δυναμικὴν υπόστασιν θα δώσῃ εἰς τό Παγκύπριον και Πανελλήνιον αίτημα τῆς Ενώσεως. Επί της Νεολαίας δε κυρίως θά στηρίξωμεν την διεξαγωγὴν τού αγώνος εἰς τό εσωτερικόν Μέτωπον. Οι νέοι της Κύπρου άς κρατήσουν υψηλά τήν σημαίαν του αγώνος εἰς τά προκεχωρημένα φυλάκια»*⁹⁸.

Καθίσταται φανερό η πρόθεση, να στηριχτεί ο αγώνας στη νεολαία, η οποία αποτελούσε πάντοτε χαρακτηριστικό των εθνικιστικών δραστηριοτήτων. Οι νέοι όπως σχολιάζεται στην *Ελληνική Κύπρο*, έχοντας επίγνωση της εθνικής τους αποστολής και αποτελώντας την «εμπροσθοφυλακή των ιδεών» διαδραμάτισαν πρωτεύοντα ρόλο, σε όλα τα εθνικά απελευθερωτικά κινήματα και αναμενόταν να «αποθούν παράγοντες θετικής εξυπηρέτησης και προαγωγής του αγώνος».⁹⁹ Η ΠΕΟΝ ήταν η κύρια οργάνωση, από την οποία η ΕΟΚΑ στρατολογούσε τα μέλη της.

⁹⁶ Το πρώτο κατηχητικό σχολείο ιδρύθηκε στη Λεμεσό το 1933 και η πρώτη οργάνωση της ΟΧΕΝ ιδρύθηκε στη Λεμεσό το 1939. Βλ. Βενέδικτος Εγγλεζάκης, *20 Μελέται δια την Εκκλησίαν Κύπρου* (4^{ος} -20^{ος} αιών), Αθήνα 1996.

⁹⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1952, σελ.24

⁹⁸ *Έθνος*, 15 Ιανουαρίου 1952

⁹⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1951, σ.32

Ως προάγγελος της ΕΟΚΑ, η ΠΕΟΝ, η οποία τελούσε υπό την καθοδήγηση της Εθναρχίας, ζητούσε από τα μέλη της πειθαρχία και «τυφλή» προσήλωση προς τους νόμους και τις επιδιώξεις της οργάνωσης και υπακοή στην ηγεσία της οργάνωσης¹⁰⁰. Παρά τις μαχητικές διαδηλώσεις των μαθητών και τις συγκρούσεις με την αστυνομία, όπως συνέβη κατά τον δεύτερη επέτειο του δημοψηφίσματος, η κυβέρνηση μείωνε τις επιτυχίες της ΠΕΟΝ και δεν διέβλεπε επιτυχία στη στρατολόγηση μελών στην οργάνωση¹⁰¹.

Το 1952 κλήθηκε από τον Μακάριο «έτος μάχης της Κύπρου», μάχης στο εσωτερικό αλλά και στο εξωτερικό. Ο Μακάριος κάλεσε το λαό, σε συστηματικό και αδιάλλακτο αγώνα¹⁰². Στο εσωτερικό, η αμεσότητα με το λαό, τους πολιτικούς αρχηγούς και τους συλλόγους και η προπαγάνδα από τον άμβωνα¹⁰³, ήταν απολύτως επιτυχείς. Ενίσχυσε την ΠΕΚ, παλεύοντας δυναμικά για τα προβλήματα των αγροτών. Το 1951 οργάνωσε τα αγροτικά συμβούλια και υποστήριξε συλλαλητήρια. Ήρθε κοντά στους αγρότες, οι οποίοι αποτελούσαν σχεδόν το 75% του πληθυσμού και υπέφεραν από οικονομική καχεξία, δέσμιοι της τοκογλυφίας και σε σχετική απομόνωση από τις πόλεις που ο κόσμος ήταν πιο πολιτικοποιημένος. Χρησιμοποίησε κοινωνικά συνθήματα, σχετικά με τις κοινωνικές ασφάλισεις, την αγροτική νομοθεσία, την αγροτική πίστη σε αγρότες και παραγωγούς σε εποχές ανομβρίας ή θεομηνίας, τα οποία μέχρι τότε αποτελούσαν τομέα, με τον οποίο ασχολείτο το ΑΚΕΛ¹⁰⁴ και είχαν ιδιαίτερη σημασία σε μια χώρα όπου δεν υπήρχε καμία κοινωνική μέριμνα. Πολλοί εργάτες και αγρότες είχαν στραφεί στις οργανώσεις και συντεχνίες του ΑΚΕΛ, χωρίς να είναι «πραγματικοί» κομμουνιστές για να επιλύσουν τις οικονομικές τους ανάγκες¹⁰⁵.

Όταν η κυβέρνηση κατήρτισε σχέδια αγροτικής ανάπτυξης, των οποίων την εκτέλεση ανέθεσε σε αγροτικά συμβούλια, ο Μακάριος και το ΑΚΕΛ μίλησαν για

¹⁰⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1951, σ.32

¹⁰¹ CO926/19, Αναφορά του Wright για την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο, Ιανουάριος 1952

¹⁰² Από ομιλία του Μακαρίου σε συγκέντρωση στη Φανερωμένη, Έθνος, 15 Ιανουαρίου 1952

¹⁰³ Το πλεονέκτημα του κηρύγματος από του άμβωνος προς ένα «πειθήνιο ακροατήριο» σχολιάζουν και οι *Times*, Έθνος, 30 Μαΐου 1952

¹⁰⁴ Όπως παρατηρεί ο Doros Alastos «Οι εξτρεμιστές του Κομμουνισμού έδειξαν το δρόμο και οι εξτρεμιστές του Εθνικισμού ακολούθησαν τα βήματά τους.» Doros Alastos, *Cyprus Guerilla, Grivas, Makarios and the British*, London, 1960, σελ. 76

¹⁰⁵ ΙΑΥΕ 1954, Φάκελος 45, Θέμα: Κύπρος –Κομμουνιστές, Ο πρόξενος Παππάς διαβιβάζει έκθεση της Εθναρχίας 18 Οκτωβρίου 1954

πρόθεση της κυβέρνησης, να εμφανίσει την Κύπρο, υπό καθεστώς τοπικής αυτοδιοίκησης. Σε κάθε κοινότητα, το συμβούλιο θα απαρτιζόταν από τέσσερα επίσημα και τρία αιρετά μέλη, για να μεριμνά για την ύδρευση, τον εξωραϊσμό, την οδοποιία, αφαιρώντας τις εξουσίες αυτές από τις χωρικές αρχές¹⁰⁶. Η λύση ήταν ένα χωριό, όπου κανείς δεν έβαλε υποψηφιότητα και κανείς δεν προσήλθε στις κάλπες. Ο Μακάριος, τότε, είχε επιληφθεί του θέματος της λύσης και έθεσε το συμβούλιο που εξέλεξε ο λαός, υπό την αιγίδα της εκκλησίας και κάλεσε και τα υπόλοιπα χωριά να ακολουθήσουν το παράδειγμά της¹⁰⁷.

Στον τομέα των εργατικών διεκδικήσεων, ο Μακάριος τόνισε την ανάγκη του θεσμού των κοινωνικών ασφαλίσεων και της καθιέρωσης εργατικής νομοθεσίας, αποβλέποντας στη βελτίωση των οικονομικών συνθηκών της εργατικής τάξης, η οποία ήταν σημαντική για την *«επάνδρωση όχι μόνο των κοινωνικών, αλλά και των εθνικών επάλξεων»*¹⁰⁸. Θεωρούσε ωστόσο, ότι θα μπορούσε να επιτευχθεί συνεργασία κεφαλαίου και εργασίας, γιατί όπως έλεγε: *«δεν υφίσταται μεγάλο χάσμα μεταξύ των κοινωνικών τάξεων και οι οικονομικά αντιθέσεις δεν είναι οξείες»*¹⁰⁹.

Το εργατικό κίνημα συνέχισε τον αγώνα του δυναμικά και κατά το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1950. Τα μέλη των Παλιών Συντεχνιών αυξήθηκαν από 9.604 το 1948 σε 12.540 το 1952 και των Νέων (ΣΕΚ) κατά την ίδια περίοδο, από 2.641 σε 2.702 και το 1953 σε 3.260¹¹⁰. Παρά τη δίωξη του Μ.Πισσά, προέδρου της ΣΕΚ, και τη φυλάκισή του, η αύξηση των μελών της ΣΕΚ, αυτό το διάστημα, σχετίζεται με τις σχέσεις που ανέπτυξε με τη ΓΣΕΕ, τις επιχορηγήσεις που έλαβε, την παροχή τεχνικής βοήθειας και την βοήθεια στην οργάνωση των εργατών που παρείχαν αποστολές συνδικαλιστών¹¹¹. Επιπλέον, η Εκκλησία βοήθησε στην ανοικοδόμηση οικημάτων,

¹⁰⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1950, σελ.303

¹⁰⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1951, σελ.153 Ομιλία του Μακάριου στη λύση στις 24 Ιουνίου 1951

¹⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, 16/12/1952 έως 29/12/ 1953, τμήμα 1^ο, ομιλία του Μακάριου στο συνέδριο των Νέων Συντεχνιών, 27 Σεπτεμβρίου 1953

¹⁰⁹ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, 16/12/1952 έως 29/12/ 1953, τμήμα 1^ο, ομιλία του Μακάριου στο συνέδριο των Νέων Συντεχνιών, 27 Σεπτεμβρίου 1953

¹¹⁰ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, 16/12/1952 έως 29/12/ 1953, τμήμα 1^ο, 8^ο Παγκύπριο Συνέδριο των Νέων Συντεχνιών, 27 Σεπτεμβρίου 1953

¹¹¹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 100, Θέμα: Κυπριακό, Εργατικές Ενώσεις, Συνδικαλιστικά Ζητήματα, επιστολή της ΓΣΕΕ προς τον Παπάγο, 17 Νοεμβρίου 1954

για τη στέγαση γραφείων της ΣΕΚ. Στην προσπάθεια να καταγγελλεί η αδιαφορία της κυβέρνησης σε καίριους τομείς της ζωής στην Κύπρο, ο Μακάριος δήλωνε: «*Η Εκκλησία έρχεται να καλύψη το μέγα κενόν το οποίον αφήνη η Κυβέρνησις εις την Παιδείαν και την παντός είδους πρόνοιαν. Χιλιάδες λιρών διατίθενται ετησίως εις ενίσχυσιν της Μέσης Παιδείας, των αγροτικών οργανισμών και των εργατικών ενώσεων*»¹¹².

Το 1952 εντείνεται η «πολιτική ανυπακοή», για την οποία μίλησε στα κηρύγματά του¹¹³. Η δεύτερη επέτειος του δημοψηφίσματος γιορτάστηκε με συγκεντρώσεις και διαδηλώσεις, κυρίως μαθητών, σε όλες τις πόλεις της Κύπρου. Όπως ισχυρίστηκε ο ελληνοκυπριακός τύπος, στην Πάφο η αστυνομία επιτέθηκε στα παιδιά με κλομπ¹¹⁴. Την ομιλία του Μακάριου στη Φανερωμένη παρακολούθησε πλήθος 6.000 ατόμων, όπου κυρίαρχη ήταν και η παρουσία των «κομμουνιστών», ενώ διακόσιοι περίπου μαθητές γυμνασίου αποπειράθηκαν να διαδηλώσουν, μέχρι το γραφείο του διοικητή Λευκωσίας¹¹⁵. Στις 4 Ιουλίου 1952 κηρύχθηκε παναπεργία και έγινε μια πρωτοφανής, επιβλητική διαδήλωση διαμαρτυρίας ενάντια στην κατακράτηση της Κύπρου¹¹⁶, ενώ το Σεπτέμβριο οργανώθηκε διαμαρτυρία κατά την επίσκεψη στην Κύπρο του υπουργού αμύνης Anthony Head¹¹⁷. Παγκύπριο συλλαλητήριο οργανώθηκε και στις 28 Ιουνίου 1953¹¹⁸, μετά τα επεισόδια της εορτής της στέψης της βασίλισσας Ελισάβετ. Συχνές βέβαια ήταν οι απεργίες με οικονομικά και εργατικά αιτήματα. Κατά τη διάρκεια του εορτασμού της στέψης της βασίλισσας Ελισάβετ, εορτασμούς από τους οποίους η Εθναρχία κάλεσε το λαό να απόσχει¹¹⁹, οι μαθητές όχι μόνο δεν συμμετείχαν, αλλά και πήραν μέρος σε πικετοφορίες, διαδήλωσαν στους δρόμους φωνάζοντας συνθήματα υπέρ της ένωσης, ενώ σε κάποια σχολεία οι μαθητές δεν δέχτηκαν τα δώρα της στέψης και έσπασαν τα φλιτζάνια που τους προσφέρθηκαν μπροστά

¹¹² *Ελευθερία*, 15 Μαΐου 1955

¹¹³ *Έθνος*, 30 Μαΐου 1952

¹¹⁴ CO 926/19, Αναφορά του Ιανουαρίου 1952 για την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο.

¹¹⁵ CO 926/19, Αναφορά του Ιανουαρίου 1952 για την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο.

¹¹⁶ *Έθνος*, 4 και 5 Ιουλίου 1952

¹¹⁷ *Έθνος*, 20 Σεπτεμβρίου 1952

¹¹⁸ *Έθνος* 9 Ιουνίου 1953 και *Νέος Δημοκράτης* 13 Ιουνίου 1953 «να μετατρέψουμε το συλλαλητήριο της 28^{ης} Ιούνη στην μαζικότερη ειρηνική εθνικοαπελευθερωτική εκδήλωση».

¹¹⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 28 Μαΐου 1953

στους δασκάλους¹²⁰. Επεισόδια έγιναν στην Πάφο, όπου μαθητές του Γυμνασίου κατέστρεψαν αγγλικές σημαίες. Σύμφωνα με τον Παππά οι μαθητές, που ήταν συγκεντρωμένοι στο Γυμνάσιο Πάφου, χτυπήθηκαν αδιακρίτως από αστυνομική δύναμη που είχε παραταχθεί απέξω με κράνη, ασπίδες και κλομπ, ενώ ο γυμνασιάρχης απειλήθηκε από ομάδα Τούρκων που είχε μπει από την πίσω αυλή κρατώντας σιδερένιους πασσάλους και ρόπαλα. Οι μαθητές κατέστρεψαν και φωτεινή επιγραφή «God save the Queen» στερεωμένη στο κτίριο του αστυνομικού σταθμού. Από τα τριανταεπτά άτομα που προσήχθησαν σε δίκη στην Πάφο, δεκαεπτά ήταν μαθητές και μάλιστα δύο από αυτούς ήταν μαθητές του δημοτικού¹²¹. Εξαιτίας αυτής της «λεπτής» πολιτικής κατάστασης που επικρατούσε, η βασίλισσα Ελισάβετ απέφυγε να επισκεφτεί την Κύπρο κατά την περιοδεία της στις αποικίες¹²².

Αν και ο Μακάριος κώφευε στις εκκλήσεις του ΕΑΣ για τη σύγκληση μιας παγκύπριας σύσκεψης¹²³, τελικά συγκάλεσε Παγκύπρια Εθνοσυνέλευση, στις 23 Ιουλίου 1954, στην οποία συμμετείχαν πάνω από πεντακόσιοι αντιπρόσωποι, από όλες τις πόλεις και τα χωριά της Κύπρου και από την οποία αποκλείστηκε το ΑΚΕΛ. Σκοπός αυτής της σύγκλησης ήταν η επίτευξη στενότερης συνεργασίας μεταξύ Εθναρχικής ηγεσίας και λαϊκών στρωμάτων, ώστε και να κατατοπιστεί η ηγεσία επί των απόψεων των ευρύτερων μαζών και να ενισχυθεί το κύρος της «δια του λαϊκού χρίσματος» εν όψει της προσφυγής στον ΟΗΕ¹²⁴.

Οι συγκεντρώσεις, μετά την αποτυχία της προσφυγής, γνώρισαν πολεμικές στιγμές και αιματηρά επεισόδια¹²⁵. Σε ένδειξη διαμαρτυρίας, κηρύχτηκε απεργία από δεξιές και αριστερές οργανώσεις, ενώ τα καταστήματα και τα κέντρα διασκέδασης παρέμειναν κλειστά. Η κατάσταση σε όλες τις πόλεις της Κύπρου περιγράφεται στην *Ελληνική Κύπρο*¹²⁶. Οι αστυνομικοί με κράνη, ασπίδες και

¹²⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 3 Ιουνίου 1953

¹²¹ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, 4^ο τμήμα, από τον πρόξενο Λευκωσίας Α. Παππά προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 10 Αυγούστου 1953.

¹²² *Έθνος*, 21 Ιανουαρίου 1954

¹²³ *Νέος Δημοκράτης*, 19 Ιουλίου 1951

¹²⁴ ΙΑΥΕ: Αρχείο Πολίτη, Φάκελος 49, από τον πρόξενο Παππά προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 15 Ιουλίου 1954

¹²⁵ *Έθνος*, 21 Δεκεμβρίου 1954 και *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ.263

¹²⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ.263

ράβδους διέλυαν τους διαδηλωτές χρησιμοποιώντας δακρυγόνα. Στη Λευκωσία, εκατοντάδες μαθητών διαδήλωσαν και πέταξαν πέτρες και φιάλες κατά των αστυνομικών, επιτέθηκαν κατά αυτοκινήτων, τα οποία οδηγούσαν Βρετανοί και λιθοβόλησαν το Αμερικανικό Προξενείο, το Κυβερνητικό Τουριστικό Γραφείο Πληροφοριών και το βρετανικό ξενοδοχείο Carlton. Οι διαδηλωτές φώναζαν αντιαμερικανικά και αντιβρετανικά συνθήματα και παρέλαυναν με ελληνικές σημαίες. Τα βρετανικά στρατεύματα άνοιξαν πυρ σε διαδηλωτές στη Λεμεσό, όπου τραυματίστηκαν τρία άτομα και η αστυνομία προέβη σε συλλήψεις. Ο διοικητής Λευκωσίας Clemens εξέδωσε προειδοποίηση, με σειρά μέτρων για την αντιμετώπιση νέων εκδηλώσεων.¹²⁷ Το κοινό προειδοποιήθηκε, ότι απαγορευόταν συγκέντρωση περισσότερων των πέντε ατόμων, σε οποιοδήποτε δημόσιο χώρο.

Ο υπουργός αποικιών Alan Lennox Boyd, για τις ταραχές του 1954, είπε στο Κοινοβούλιο, ότι υποκινήθηκαν από μαθητές και εισέπραξε τα ειρωνικά σχόλια βουλευτών¹²⁸. Πράγματι όμως, το φαινόμενο της συμμετοχής μεγάλου αριθμού μαθητών είχε αρχίσει να παίρνει μεγάλες διαστάσεις, δεδομένης της προετοιμασίας τους μέσα από την ένταξή τους στις οργανώσεις ΠΕΟΝ και ΟΧΕΝ και της εθνικιστικής υποκίνησης στα σχολεία. Οι συλλήψεις και κυρίως οι τραυματισμοί των διαδηλωτών δημιούργησαν, όπως σχολίαζαν οι αγγλικές εφημερίδες, τους πρώτους μάρτυρες, λίγο πριν την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ και κατέδειξαν, ότι για άλλη μια φορά, επαναλαμβανόταν η τραγική ιστορία της αποικιακής διακυβέρνησης, μετά τα πρόσφατα παραδείγματα της Παλαιστίνης και του Σουέζ¹²⁹.

1.5 Η παράλληλη ενωτική πορεία του ΑΚΕΛ

Στις ομιλίες του, ο Μακάριος τόνιζε πάντα, ότι ο ενωτικός αγώνας δεν ήταν κομματικός, στην προσπάθεια να τον εμφανίσει ως αγώνα ολόκληρου του ελληνοκυπριακού λαού και χωρίς κομματικές προελεύσεις, κυρίως για να μειώσει την εκπροσώπηση του ΑΚΕΛ, η οποία όπως διατείνονταν οι Βρετανοί ήταν πολύ

¹²⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ. 270

¹²⁸ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 57, Πρακτικά Βουλής Κοινοτήτων 20 Δεκεμβρίου 1954.

¹²⁹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος, *Economist* και *New Statesman and Nation* 25 Δεκεμβρίου 1954

μεγάλη. Ο ίδιος την παρουσίασε στο 15%¹³⁰, ποσοστό που αντικρούεται από την έκθεση της Εθναρχίας, η οποία εμφάνιζε το ΑΚΕΛ να επηρεάζει το 25%¹³¹. Ο Γενικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ Ε. Παπαϊωάννου δήλωσε, ότι ο αριθμός των μελών ήταν 4.500 και ότι το ΑΚΕΛ επηρεάζει το 50% του λαού¹³². Για 45% μιλούσε σε έκθεσή του το ΑΚΕΛ και υποστήριζε, ότι η αριθμητική του δύναμη ήταν δυσανάλογη προς την επιρροή του στο λαό. Υπολόγιζε, ότι μόνο η οργανωμένη δύναμη, ήταν περίπου 23 με 24 χιλιάδες¹³³.

Για τον αντιιμπεριαλιστικό, εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα που διεξήγαγε το ΑΚΕΛ και τη μάχη για ενότητα που το κόμμα έδινε, ο γενικός γραμματέας του κόμματος Ε. Παπαϊωάννου ανέφερε: «Είμαστε ένας λαός εθνικά υποδουλωμένος και κατά συνέπεια ο αγώνας μας δε μπορεί νάναι άλλος από αγώνας για απαλλαγή από ξενικό ζυγό. Σ' αυτό τον αγώνα μπορούμε και επιβάλλεται να κινητοποιήσουμε ολόκληρο το λαό ανεξάρτητα από ιδεολογικές διαφορές και κοινωνικές πεποιθήσεις»¹³⁴. Ωστόσο παρά την έκκληση για ενότητα και συνεργασία, το ΑΚΕΛ, στο εσωτερικό του, ταλανιζόταν από διαφορές, όσο αφορούσε την πολιτική γραμμή του κόμματος, όπως αυτή είχε τεθεί το 1949 μετά την προτροπή του Ζαχαριάδη.

Το 1952, το ΑΚΕΛ βρισκόταν σε εσωτερική κρίση και είχε αρχίσει να χάνει έδαφος¹³⁵. Την παραδοχή της ηγεσίας ότι αποτελεί κόμμα κομμουνιστικό¹³⁶, ενώ πριν δήλωνε δημοκρατική παράταξη, ακολούθησε η αποσκίρτηση σημαντικών μελών της, που κατηγορήθηκαν ως αποστάτες. Διεγράφησαν ο Πλουτής Σέρβας, πρώην γενικός γραμματέας και πρώην δήμαρχος Λεμεσού, ο Βάσος Λυσσαρίδης πρόεδρος της Παγκύπριας Επιτροπής Ειρήνης και σημαντικά στελέχη, όπως ο Χριστοφής Νούσης, ο Γιώργος Κακογιάννης και ο Χρύσανθος Σαββίδης ως «φορείς

¹³⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 31 Οκτωβρίου 1952 και *Έθνος*, 30 Οκτωβρίου 1952

¹³¹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, Θέμα: Κύπρος –Κομμουνιστές, έκθεση της Εθναρχίας που διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς 18 Οκτωβρίου 1954

¹³² *Νέος Δημοκράτης*, 30 Απριλίου 1954

¹³³ Στην έκθεση αυτή η δύναμη των συντεχνιών υπολογίζεται στις 10 με 11 χιλιάδες, η ΕΑΚ στις 7.000, η Ένωση Μικροεπαγγελματιών 1.200, η ΑΟΝ 3.300 και η Δημοκρατική Οργάνωση Γυναικών 1.500. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 371, Φ=20/21/34, 19 Ιουλίου 1951,σελ.31

¹³⁴ *Δημοκράτης*, Απρίλιος - Μάιος 1953, σελ.73

¹³⁵ *Έθνος*, 7 Σεπτεμβρίου 1952 «αποσύνθεση ΑΚΕΛ»

¹³⁶ Οι αποφάσεις της 3^{ης} ολομέλειας της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ, που συνήλθε στις 17 και 18 Φεβρουαρίου, βασίστηκαν σε μεγάλο βαθμό στις αποφάσεις του 19^{ου} Συνεδρίου της Σοβιετικής Ένωσης και στο έργο του Στάλιν. *Δημοκράτης*, Μάρτιος 1953, σελ.64

της οππορτουνιστικής δεξιάς παρέκκλισης και οργανωτές της φραξιονιστικής δράσης ενάντια στο κόμμα» και παραβάτες του κομματικού καταστατικού¹³⁷. Ζητήθηκε να απομονωθούν οι «συνταγματόφιλοι», ο τέως γενικός γραμματέας του κόμματος, Φιφής Ιωάννου και ο δήμαρχος Αμμοχώστου Αδάμος Αδάμαντος με την κατηγορία ότι προπαγάνδιζαν συνταγματικές λύσεις, οι οποίες θα άφηναν τους Βρετανούς «ανενόχλητους» στα πολεμικά τους σχέδια¹³⁸. Μετά την αποσκίρτηση κάποιων στελεχών και τη διαγραφή άλλων, το 1953, στις δημοτικές εκλογές, το ΑΚΕΛ συγκρότησε νέους συνδυασμούς και πήρε μόνο τρεις δήμους της Λεμεσού, της Λάρνακας και της Αμμοχώστου, με αποτέλεσμα το ποσοστό του να συρρικνωθεί¹³⁹.

Πέρα από τις ενδοκομματικές διαφορές, η τακτική του ΑΚΕΛ να οργανώνει μέχρι την τελευταία λεπτομέρεια τις εκδηλώσεις, τις διαδηλώσεις και τα συλλαλητήρια συνεχιζόταν αμείωτη. Επιτύγχανε με την οργάνωση απεργιών και την ικανοποίηση κάποιων εργατικών αιτημάτων, να εμπνέει στους εργαζόμενους την πεποίθηση, ότι είναι το μόνο κόμμα που μπορεί να βελτιώσει τη θέση τους¹⁴⁰. Συγκροτούσε οργανωτικές επιτροπές, κυκλοφορούσε φυλλάδια και διαφωτιστικό υλικό, ζητούσε κοινές εκδηλώσεις με τη δεξιά¹⁴¹ και υποστήριζε τα συλλαλητήρια που προανήγγελλε η Εθναρχία.

Τη μικρή επιρροή, που το ΑΚΕΛ είχε στον αγροτικό κόσμο, απέδιδε στο γεγονός, ότι είχε, σαν κόμμα, παραγνωρίσει την αγροτική σύνθεση του πληθυσμού και δεν είχε δώσει την απαιτούμενη σημασία στο αγροτικό στοιχείο, με αποτέλεσμα η δεξιά ΠΕΚ να κυριαρχεί¹⁴². Αν και η ΠΕΚ οργάνωνε χωριστές συγκεντρώσεις, παρά τις εκκλήσεις από την ΕΑΚ για ενιαία κινητοποίηση¹⁴³, στα αγροτικά συλλαλητήρια

¹³⁷ Ανακοίνωση της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ. *Δημοκράτης*, Αύγουστος-Σεπτέμβριος 1952, σελ.152

¹³⁸ *Δημοκράτης*, Μάρτιος 1953, σελ.66

¹³⁹ Στη Λεμεσό δήμαρχος εκλέχτηκε ο Κ. Παρτασίδης, στη Λάρνακα ο Γ. Χριστοδουλίδης και στην Αμμόχωστο ο Α. Πούγιουρος. ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, τμήμα 5^ο, Παππός προς Υπουργείο Εξωτερικών, 18 Μαΐου 1953

¹⁴⁰ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, Θέμα: Κύπρος –Κομμουνιστές, έκθεση της Εθναρχίας που διαβιβάζει ο πρόξενος Παππός, 18 Οκτωβρίου 1954

¹⁴¹ «Ας δώσουμε τα χέρια» *Νέος Δημοκράτης*, 28 Ιουνίου 1953, 15 Οκτωβρίου 1953

¹⁴² Έκθεση για την «πορεία του Κυπριακού Κινήματος» του Ι. Φωτίου από τη Βουδαπέστη, 1 Αυγούστου 1951. ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 371, Αλληλογραφία του ΚΚΕ με το ΑΚΕΛ Κύπρου 1948-1953, Φ=20/21/40

¹⁴³ *Νέος Δημοκράτης*, 13 Απριλίου 1954

λάμβαναν πολλές φορές μέρος, από κοινού, αγρότες που πρόσκεινται στην ΠΕΚ και στην ΕΑΚ, αλλά και Τουρκοκύπριοι, επιδεικνύοντας ενιαία αγωνιστική διάθεση¹⁴⁴. Με την ίδια ενότητα εκφράστηκε σε Παγκύπρια Συνδιάσκεψη, το αίτημα για απαλλοτρίωση και διανομή γης, που θα μπορούσε να λύσει τα προβλήματα χιλιάδων αγροτών¹⁴⁵.

Το γυναικείο κίνημα, αποτελούσε έναν από τους τομείς, στον οποίο έδινε ιδιαίτερη έμφαση το ΑΚΕΛ και στον οποίο τόνιζε τη συνεργασία Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων¹⁴⁶. Επιπλέον το ΑΚΕΛ διοργάνωνε συλλαλητήρια για εφαρμογή σχεδίου κοινωνικών ασφαλίσεων και παράλληλα συνέχιζε να παρέχει ιατροφαρμακευτική περίθαλψη μέσω συνδρομών¹⁴⁷. Ημίμετρα, χαρακτήρισε τα μέτρα που πήρε η κυβέρνηση για τους σεισμοπαθείς, μετά το μεγάλο καταστροφικό σεισμό στην περιοχή της Πάφου το 1953, σε μια προσπάθεια να εμφανίσει την αποικιακή κυριαρχία αδιάφορη προς τον κυπριακό λαό¹⁴⁸.

Ο Wright επεδίωξε πολύ πριν την κήρυξη του ΑΚΕΛ στην παρανομία το Δεκέμβριο του 1955 να ασκήσει διώξεις στο ΑΚΕΛ, αιτούμενος να περιβληθεί με τις κατάλληλες εκτελεστικές εξουσίες¹⁴⁹. Κι αυτό, γιατί το ΑΚΕΛ, παρέμενε σταθερά μια μεγάλη δύναμη, ικανή να κινητοποιήσει το λαό, σε τομείς που άπτονταν όχι μόνο οικονομικών, αλλά και πολιτισμικών θεμάτων, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

¹⁴⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 18 Μαΐου 1954

¹⁴⁵ Η Παγκύπρια Συνδιάσκεψη οργανώθηκε για τις 6 Ιουνίου 1954. *Νέος Δημοκράτης*, 1 Ιουνίου 1954, σελ.4

¹⁴⁶ Το 1953 στο Συνέδριο της Παγκύπριας Οργάνωσης Δημοκρατικών Γυναικών Λευκωσίας έλαβαν μέρος πάνω από 400 γυναίκες «Ελληνίδες, Τούρκισσες και Αρμένισσες». *Νέος Δημοκράτης*, 25 Σεπτεμβρίου 1953, σελ.4

¹⁴⁷ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Μαΐου 1954, σελ.4

¹⁴⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 8 και 13 Οκτωβρίου 1953

¹⁴⁹ Ο υπουργός αποικιών, Oliver Lyttleton, θεώρησε ότι αυτά τα μέτρα θα δημιουργούσαν περισσότερα προβλήματα. CO 926/12, Oliver Lyttleton προς Anthony Eden, 10 Απριλίου 1952

1.6 Η αρχή της καταπίεσης

Όσο κλιμακώνονταν οι ενέργειες και εντεινόταν το εθνικοαπελευθερωτικό κίνημα, τόσο αυξάνονταν τα ανελεύθερα και καταπιεστικά μέτρα της κυβέρνησης. «*Το απαγορεύεται έγινε το Α και το Ω της πολιτικής της κυβέρνησης*» έγραφε ο *Νέος Δημοκράτης* για να επικρίνει τα αστυνομικά μέτρα που ελάμβανε η κυβέρνηση για να εμποδίσει συγκεντρώσεις, εκδηλώσεις και εορτασμούς επετείων¹⁵⁰. Ο Andrew Wright, κυβερνήτης από το 1949 ως το 1953, από την αρχή της θητείας του ήταν υπέρ μιας αυστηρής τακτικής. Ως νέος κυβερνήτης έτυχε ψυχρότατης υποδοχής αφού ήταν γνωστή η θητεία του στην Κύπρο από το 1922 μέχρι το 1939 και αντιμετώπιστηκε με εχθρότητα κυρίως για τη θέση του αποικιακού γραμματέα που έλαβε επί Παλμεροκρατίας¹⁵¹. Ιδιαίτερα μετά το Δημοψήφισμα ζήτησε από τον υπουργό αποικιών Griffiths την επιβολή μέτρων για τον περιορισμό της δράσης του εθνικού κινήματος καθώς και της δράσης των κομμουνιστών, αλλά δεν έλαβε την ανάλογη υποστήριξη¹⁵². Γενικά δεν ήταν υπέρ μιας «παρατεταμένης απραξίας»¹⁵³ και γι αυτό ήταν συχνά τα ταξίδια του στο Λονδίνο.

Είχε ήδη ασκήσει δίωξη στην εφημερίδα του ΑΚΕΛ Δημοκράτης με τρίμηνη αναστολή της έκδοσής της και ο εκδότης του είχε καταδικαστεί σε τρίμηνη φυλάκιση. Σε αντιδιαστολή με το φιλελεύθερο νομοσχέδιο του 1947 σύμφωνα με το οποίο δεν απαιτούνταν άδεια του αποικιακού γραμματέα για την έκδοση εφημερίδων¹⁵⁴, το 1950 ο Wright με την υποχρεωτική καταβολή του ποσού των 500 λιρών προσπάθησε να εμποδίσει την έκδοσή τους. Το 1951 εκδίδει νέο περί τύπου νόμο, που απαγόρευε την εισαγωγή εφημερίδας η οποία θα ήταν επιζήμια για την ειρήνη, τη δημόσια τάξη ή την καλή διακυβέρνηση της αποικίας¹⁵⁵, πρώτη εφαρμογή του οποίου ήταν η απαγόρευση της εισαγωγής του *Κυπριακού Αγώνα*. Ο νόμος, επιπλέον, απαγόρευε τη χορήγηση άδειας έκδοσης εφημερίδας, αν ο

¹⁵⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Ιανουαρίου 1953

¹⁵¹ *Ελληνική Κύπρος*, Σεπτέμβριος, 1949, σελ.5

¹⁵² Ο Griffiths απεχθανόταν αυτές τις ξεπερασμένες αποικιακές πρακτικές. Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας, 1954-1959*, Αθήνα 2001, σελ.50

¹⁵³ CO 926/12, Lennox Boyd προς Anthony Eden, 13 Φεβρουαρίου 1952

¹⁵⁴ ΙΑΥΕ:1947, Φάκελος 33.1, 5 Δεκεμβρίου 1947, πρόξενος Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁵⁵ *Έθνος*, 22 Φεβρουαρίου 1951 και *Νέος Δημοκράτης*, 25 Ιανουαρίου 1951 «Τα νομοσχέδια μπορούν να χαρακτηριστούν με δυο λέξεις: ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟ ΚΑΘΕΣΤΩΣ»

διευθυντής ήταν πρόσωπο, που στο παρελθόν είχε εκδώσει καταδικασθείσα εφημερίδα. Το 1953 απαγορεύθηκε η έκδοση του περιοδικού *Φωνή της Κύπρου*¹⁵⁶. Η επίσκεψη του Wright στο Λονδίνο ήταν σχετική με τις εξουσίες που ζητούσε για την παύση εφημερίδων, χωρίς προσφυγή σε δικαστήρια αλλά και την προγραφή του ΑΚΕΛ, μέτρα, που είχε ανεπιτυχώς προσπαθήσει να πετύχει από την εργατική κυβέρνηση και τα οποία, ο νέος Υπουργός Αποικιών Oliver Lyttleton θεωρούσε, ότι θα οδηγούσαν σε μεγαλύτερα προβλήματα¹⁵⁷. Τυχόν προγραφή του ΑΚΕΛ, θα προσέδιδε στη βρετανική κυβέρνηση το στίγμα της καταπίεσης, ενώ το ΑΚΕΛ θα συνέχιζε στην παρανομία, λειτουργώντας μέσα από το συνδικαλιστικό κίνημα¹⁵⁸.

Τέσσερα ανελεύθερα, όπως χαρακτηρίζονται, νομοσχέδια δημοσιεύτηκαν και τέθηκαν σε εφαρμογή το 1951¹⁵⁹, τα οποία ξεσήκωσαν κύμα διαμαρτυριών και ψηφισμάτων. Ο Μακάριος έστειλε υπόμνημα διαμαρτυρίας στον ΟΗΕ¹⁶⁰, ο ΕΑΣ έστειλε υπόμνημα στην Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του ΟΗΕ¹⁶¹ και οργανώθηκαν μεγάλες συγκεντρώσεις σε όλη την Κύπρο στις 18 Φεβρουαρίου. Ο Ε. Παπαϊωάννου χαρακτήρισε την εφαρμογή των νομοσχεδίων ως «επαναφορά του Παλμερισμού»¹⁶². Από αυτά, το δεύτερο, ήταν ο περί τύπου νόμος, που προαναφέραμε, ενώ τα υπόλοιπα αφορούσαν τη δίωξη προσώπων. Το πρώτο «Περί Ειρήνης και Τάξεως», το οποίο αντικατέστησε το νόμο του 1935 «Περί προλήψεως του εγκλήματος», εφαρμοζόταν σε πρόσωπα, των οποίων οι εκφράσεις, ή οι δημοσιεύσεις, ή η συμπεριφορά διατάρασσαν τη δημόσια γαλήνη, ή ήταν επιζήμια στην «καλή διακυβέρνηση της αποικίας». Το τρίτο, αφορούσε την εξορία ξένου υπηκόου, «έστω και ιθαγενή της αποικίας», ή Κύπριου, ο οποίος απέκτησε ξένη ιθαγένεια και ο οποίος ήταν επικίνδυνος, για τη δημόσια ειρήνη, ή ήταν μέλος παράνομης οργάνωσης. Το τέταρτο και τελευταίο, αφορούσε το αδίκημα της «στάσεως» και σε εκείνα τα πρόσωπα, τα οποία έφεραν μίσος και περιφρόνηση έναντι προσώπων «της Αυτού Μεγαλειότητος». Ταυτόχρονα το 1952 ο Wright

¹⁵⁶ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, τμήμα 4^ο, πληροφοριακό σημείωμα του Υπουργείου Εσωτερικών, 20 Ιουλίου 1953

¹⁵⁷ CO926/12, Oliver Lyttleton προς Anthony Eden, 10 Απριλίου 1952

¹⁵⁸ CO926/12, απόρρητο έγγραφο, 19 Μαρτίου 1952

¹⁵⁹ Έθνος, 22 Φεβρουαρίου 1951

¹⁶⁰ Ελληνική Κύπρος, Μάρτιος 1951, σελ.53

¹⁶¹ Νέος Δημοκράτης, 15 Φεβρουαρίου 1951

¹⁶² Νέος Δημοκράτης, 9 Φεβρουαρίου 1951

εντείνει τα καταπιεστικά μέτρα, αφού πρώτα δημιούργησε σώμα ειδικών εθελοντών χωροφυλάκων¹⁶³, ενώ οι συγκεντρώσεις και τα συλλαλητήρια απαγορεύονταν ή κηρύσσονταν παράνομα, με προκήρυξη του κυβερνήτη. Ο νόμος για την ίδρυση του σώματος των ειδικών χωροφυλάκων, προέβλεπε την εκπαίδευση τους, σε θέματα σχετιζόμενα με την αστική άμυνα¹⁶⁴. Ο αριθμός των αστυνομικών, μέχρι το 1948, ήταν 1.012. Το 1954, παρόλο που είχαν αυξηθεί στους 1.418, εγκαινιάζεται ένας νέος κλάδος, με τον τίτλο «Πολιτική Άμυνα» (Civil Defense)¹⁶⁵. Δεν ήταν τυχαίο, ότι κτίζονταν νέοι αστυνομικοί σταθμοί σε όλη την Κύπρο¹⁶⁶. Όσο αφορούσε τις θεωρήσεις διαβατηρίων, για πληροφορίες σχετικά με τα «εθνικά και κοινωνικά φρονήματα» των ταξιδιωτών, από τις αρχές του 1953, η κυπριακή αστυνομία θα απευθυνόταν προς το Defense Security Office (Υπηρεσία Ασφαλείας)¹⁶⁷.

Το 1953 ο Wright κηρύσσει παράνομη την ΠΕΟΝ, με την αιτιολογία ότι η οργάνωση εργάζεται για παράνομους σκοπούς¹⁶⁸ και απαγορεύει τον εορτασμό των εθνικών επετείων¹⁶⁹. Η κήρυξη της ΠΕΟΝ σε παρανομία, πραγματοποιήθηκε μετά από τις ταραχές, που δημιούργησαν οι μαθητές και κυρίως μετά τα επεισόδια της εορτής της στέψης της βασίλισσας Ελισάβετ. Κατά τους εορτασμούς της επετείου του δημοψηφίσματος, τα επεισόδια ήταν βίαια, ιδιαίτερα στις διαδηλώσεις των μαθητών τις οποίες κατέστειλε η αστυνομία¹⁷⁰.

Το 1954, ο κυβερνήτης που διαδέχτηκε τον Wright, ο Armitage επέβαλλε αυστηρότερα μέτρα στον τύπο και στις συγκεντρώσεις, τα οποία το Γραφείο Αποικιών απαίτησε να επιβληθούν στην Κύπρο όπως συνέβαινε και σε άλλες

¹⁶³ *Νέος Δημοκράτης*, 10 Ιανουαρίου 1952, σελ.4

¹⁶⁴ Κείμενο προσφώνησης του κυβερνήτη στις 27 Ιανουαρίου 1953 προς τα μέλη του Εκτελεστικού Συμβουλίου που περιλαμβάνει απολογισμό του έργου κατά το 1952. ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, τμήμα 5^ο, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 6 Μαρτίου 1953

¹⁶⁵ Το ποσό του προϋπολογισμού για την αστυνομία είχε αυξηθεί. Από 243.203 λίρες το 1951(βλ. *Νέος Δημοκράτης*, 2 Οκτωβρίου 1951) το ποσό για το 1954 ήταν 506.169. *Νέος Δημοκράτης*, 5 Ιανουαρίου 1954

¹⁶⁶ *Νέος Δημοκράτης*, 30 Απριλίου 1954

¹⁶⁷ Οι θεωρήσεις δίνονταν πριν από τις προξενικές αρχές. ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, τμήμα 3^ο, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 13 Οκτωβρίου 1953

¹⁶⁸ *Έθνος*, 21 Ιουνίου 1953

¹⁶⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 23 Οκτωβρίου 1953, σελ.4

¹⁷⁰ *Έθνος*, 16, 17 Ιανουαρίου 1952 και 16 Ιανουαρίου 1953, *Νέος Δημοκράτης*, 16, 17, 19 Ιανουαρίου 1952 και 16 Ιανουαρίου 1953

αποικίες¹⁷¹. Επανέφερε τον αντιστασιαστικό νόμο. Ο νόμος προέβλεπε ότι η πρόθεση αλλαγής καθεστώτος της κυριαρχίας της Κύπρου θεωρείται στασιαστική πρόθεση και οποιαδήποτε τέτοια εκδήλωση θα τιμωρείται με φυλάκιση 5 ετών¹⁷². Στασιαστική συνωμοσία θεωρούνταν και δημοσιεύσεις, προφορικές ή γραπτές και εκδηλώσεις που γίνονταν με στασιαστική πρόθεση. Ο Γενικός Εισαγγελέας Κρίτων Τορναρίτης, ο οποίος ανακοίνωσε τα μέτρα και είχε την ευθύνη για την εφαρμογή του νόμου, έγινε αντικείμενο βιαιότατων επιθέσεων αλλά προτίμησε να μην παραιτηθεί για να μην αντικατασταθεί από άλλο Βρετανό ή Τούρκο, ο οποίος θα απέπνεε «μισελληνικά αισθήματα»¹⁷³. Η αντίδραση κατά των μέτρων ήταν μεγάλη. Οι εφημερίδες ανέστειλαν την κυκλοφορία τους για μια εβδομάδα και ήταν χαρακτηριστικό, ότι δεν εξεδόθη η *Cyprus Mail* γιατί οι τυπογράφοι της ανήκαν στις Παλιές Συντεχνίες¹⁷⁴. Δεξιοί και αριστεροί δήμαρχοι έστειλαν κοινή διαμαρτυρία, αριστερές και δεξιές οργανώσεις με κοινή προκήρυξή τους ανακοίνωσαν, ότι θα κατέβαιναν σε απεργία, στις 12 Αυγούστου¹⁷⁵ και ο Μακάριος έστειλε διαμαρτυρία στον Υπουργό Αποικιών, στην οποία κατήγγειλε, ότι τα μέτρα επεδίωκαν να «υποβιβάσουν έναν ιδεολόγον λαόν, έχοντα από αρχαιοτάτων χρόνων ακμαιότατον ελληνικόν πολιτισμόν εις ευτελή και άψυχον ύλην»¹⁷⁶.

Ο Churchill φαίνεται να διαφωνούσε με το χειρισμό του Armitage. Συγκεκριμένα στο σχετικό υπόμνημά του έλεγε: «*Το να αφήσουμε τα πράγματα όπως έχουν δεν θα είναι προς όφελος μας. Μας υποχρεώνει να έχουμε διάφορες θεωρητικές θέσεις τις οποίες στην πράξη δεν μπορούμε να επιβάλλουμε χωρίς να δημιουργούμε αντιδράσεις. Να μην εμφανιστούμε στην άλλη πλευρά ότι αντιπροσωπεύουμε το ανεκτικό καθεστώς στην Κύπρο σαν ένα σταθερό σύστημα πνευματικών περιορισμών. Ωστόσο ο κυβερνήτης φαίνεται ότι πολύ αδέξια επέλεξε να παλέψει*

¹⁷¹ PREM 11/605, υπόμνημα του Γραφείου Αποικιών προς τον πρωθυπουργό Churchill 10 Αυγούστου 1954

¹⁷² *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ.217

¹⁷³ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, τμήμα 1ο,θέμα: Κυπριακό Ζήτημα, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Αυγούστου 1954

¹⁷⁴ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, τμήμα 1ο,θέμα: Κυπριακό Ζήτημα, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 4 Αυγούστου 1954

¹⁷⁵ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, τμήμα 1ο,θέμα: Κυπριακό Ζήτημα, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 7 Αυγούστου 1954

¹⁷⁶ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, τμήμα 1ο,θέμα: Κυπριακό Ζήτημα, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 10 Αυγούστου 1954

με αυτό το ακανθώδες και γενικό θέμα του αντιστασιαστικού νόμου»¹⁷⁷. Σε άλλο υπόμνημα κατέκρινε την επιβολή του νόμου, ο οποίος θα δυσφήμιζε τη βρετανική διακυβέρνηση σαν καταπιεστική, αντί να την εμφανίσει σαν μια «σώφρονα», χωρίς προβλήματα διακυβέρνηση, που προάγει την ευημερία των αποικιών¹⁷⁸. Το αδιέξοδο των συζητήσεων ανάμεσα στον κυβερνήτη και το Γραφείο Αποικιών αποδεικνύει, όπως υποστηρίζει ο Ρόμπερτ Χόλλαντ, ότι το απομονωμένο καθεστώς στην Κύπρο είχε ξεφύγει από τον έλεγχο της μητρόπολης¹⁷⁹.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1950, η δυσaráεσκια των Ελληνοκυπρίων, εξαιτίας της καταπίεσης, ήταν τέτοια, ώστε θα μπορούσε να χαρακτηριστεί αληθές, όπως περιέγραφε ο Sulzberger, ότι το συναίσθημα που επικρατούσε στην Κύπρο ήταν ότι «με τη βρετανική κατάκτηση η Κύπρος είχε ξεφύγει από τα νύχια του σκύλου για να βρεθεί στα νύχια του λέοντα»¹⁸⁰.

1.6.1 Ζήτημα «κλειστό»

Η στερεοτυπική απάντηση, από το 1947 και εντεύθεν, ήταν «λακωνική»¹⁸¹, ότι το κυπριακό ζήτημα ήταν «κλειστό» και ότι η αγγλική κυβέρνηση δεν μελετούσε μεταβολή του καθεστώτος της νήσου. Η βρετανική κυβέρνηση δήλωνε, ότι καμία μεταβολή δεν προβλέπεται στην κυριαρχία της Κύπρου, ενώ ο ένας μετά τον άλλον οι κυβερνήτες της Κύπρου διατυμπάνιζαν, ότι το ζήτημα ήταν κλειστό.¹⁸² Όλη αυτή την περίοδο η βρετανική ακαμψία, οι αμετακίνητες απόψεις και η αδιάλλακτη απάντηση ότι το κυπριακό ζήτημα ήταν κλειστό συγκρούονται με τον εθνικισμό των Ελληνοκυπρίων¹⁸³. Τα επιχειρήματα για το «κατηγορώ» κατά των βρετανικών

¹⁷⁷ PREM 11/605, υπόμνημα του πρωθυπουργού Churchill προς το Γραφείο Αποικιών 11 Αυγούστου 1954

¹⁷⁸ PREM 11/605, υπόμνημα του πρωθυπουργού Churchill προς το Γραφείο Αποικιών 13 Αυγούστου 1954

¹⁷⁹ Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας, 1954-1959*, Αθήνα 2001, σελ.54

¹⁸⁰ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 76, Θέμα: Κυπριακό, Τύπος, ΗΠΑ, *New York Times*, 11 Δεκεμβρίου 1954, που αποστέλλει η πρεσβεία της Ουάσιγκτον στις 13 Δεκεμβρίου 1954

¹⁸¹ Το αδιέξοδο του Κυπριακού Ζητήματος αναλύεται στο φυλλάδιο που εξέδωσε η «Επιτροπή Κυπριακών Υποθέσεων» στο Λονδίνο και αποστέλλεται από την πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών. ΙΑΥΕ : 1954, Φάκελος 107, Θέμα: Κυπριακό Ζήτημα. Τύπος 28-8-54 έως 18-10-54

¹⁸² Έθνος, 1 Αυγούστου 1953

¹⁸³ Κατά την πρώτη προσφυγή στον ΟΗΕ η ελληνική κυβέρνηση και οι Ελληνοκύπριοι αντίθετα έβλεπαν το κυπριακό ζήτημα τελείως ανοιχτό. Άρθρο της *New York Times* που αποστέλλει η

ιμπεριαλιστικών διαθέσεων ενισχύονταν από την βαθμιαία ενίσχυση των βρετανικών δυνάμεων, τη συνεχή εγκατάσταση του βρετανικού στρατού και τη μεταφορά στην Κύπρο του αρχηγείου των επιτελείων της Μέσης Ανατολής μετά την αναταραχή στο Σουέζ.

Το Υπουργείο Αποικιών, σε περίπτωση που θα δέχονταν πιέσεις να απαντήσουν σχετικά με το μέλλον της Κύπρου, είχε έτοιμη την απάντηση : «δεν προβλέπεται καμία αλλαγή της κυριαρχίας στην Κύπρο»¹⁸⁴. Ο αγγλικός τύπος αρνούσαν την ένωση¹⁸⁵ και ομοίως διατυμπάνιζε ότι το ζήτημα ήταν κλειστό. Πολιτικοί, όπως ο Eden, αρνούσαν πεισματικά οποιαδήποτε συζήτηση επί του θέματος, ή τη συζήτηση στον ΟΗΕ¹⁸⁶, ή επαναλάμβαναν, ότι ήταν ανοιχτή η προσφορά του συντάγματος του 1948¹⁸⁷. Αλλά και η απάντηση του κυβερνήτη Wright σε επιστολή του Μακάριου ήταν, ότι η βρετανική κυβέρνηση θεωρεί το ζήτημα «κλειστό»¹⁸⁸. Η συντηρητική κυβέρνηση που αντικατέστησε τους εργατικούς θεωρούσε την Κύπρο άκρως σημαντική για τους στρατηγικούς σκοπούς της και δεν προέβλεπε καμία αλλαγή στην κυριαρχία επί αυτής, για «αόριστο χρόνο», τόσο αόριστο, μέχρι «επανεξέτασης» της κατάστασης, που επικρατούσε εκείνη την περίοδο¹⁸⁹.

Ημερομηνία «ορόσημο»¹⁹⁰ για την ιστορία του κυπριακού ζητήματος, αποτέλεσε η 28^η Ιουνίου 1954, κατά την οποία ο Υφυπουργός Αποικιών Hopkinson προέβη σε μια δήλωση στη Βουλή των Λόρδων, για το μέλλον της Κύπρου, γνωστή ως «ουδέποτε»¹⁹¹. Ο Hopkinson αφού είπε ότι η προσφορά του συντάγματος του 1948 ήταν ανοιχτή, δήλωσε ότι κάποιες περιοχές της Κοινοπολιτείας, εξαιτίας ειδικών συνθηκών, δεν θα μπορούσαν ποτέ να καταστούν ανεξάρτητες και ότι μόνο με τη διατήρηση της κυριαρχίας της στην Κύπρο, θα μπορούσε η Βρετανία να εκπληρώσει της στρατηγικές της υποχρεώσεις στην Ευρώπη, τη Μεσόγειο και τη

πρεσβεία της Ουάσιγκτον 18 Δεκεμβρίου 1954 στο ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 76, Θέμα: Κυπριακό -Τύπος - ΗΠΑ

¹⁸⁴ PREM 8/740 υπόμνημα του υπουργού αποικιών προς τον πρωθυπουργό, 22 Οκτωβρίου 1946

¹⁸⁵ *Cyprus Mail*, 23 Νοεμβρίου 1951, 'No nearer enosis' (Ένωση. Ούτε κατά διάνοια)

¹⁸⁶ *Έθνος*, 2 Αυγούστου 1953 και 24 Μαΐου 1953

¹⁸⁷ *Έθνος*, 3 Φεβρουαρίου 1954

¹⁸⁸ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 17, Μάρτιος 1952-1953, 11 Μαΐου 1953

¹⁸⁹ CO926/12, κυβερνητική δήλωση, 27 Μαρτίου 1953

¹⁹⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ.211

¹⁹¹ *Έθνος*, 19 Νοεμβρίου 1954 «ουδέποτε.... δηλαδή η Κύπρος είναι από τα εδάφη, στα οποία δεν θα δοθεί εις τον αιώνα τον άπαντα ανεξαρτησία»

Μέση Ανατολή¹⁹². Ο Υπουργός Αποικιών Lyttleton, που κλήθηκε να υποστηρίξει τον Horkinson, απέκλεισε κάθε μελλοντική μεταβολή του καθεστώτος, γιατί η στρατηγική ασφάλεια απαιτούσε να διατηρηθεί η βρετανική εξουσία στην Κύπρο, χαρακτήρισε ολέθρια πολιτική την παράδοση της Κύπρου σε φιλική αλλά ασταθή δύναμη και ανακοίνωσε την προσφορά νέου συντάγματος¹⁹³. Ο Eden, σε ερώτηση της αντιπολίτευσης σχετικά με την απογοήτευση που προκάλεσε στην Κύπρο το «ουδέποτε», απάντησε ότι ο Horkinson δεν είχε αντιληφθεί ότι είχε χρησιμοποιήσει τη λέξη, παρά μόνο αφού ο λόγος του τυπώθηκε¹⁹⁴. Οι δηλώσεις αυτές έγιναν εν όψει της προσφυγής της Ελλάδας στον ΟΗΕ και οι οποίες αντί να αποτρέψουν, τουναντίον σκλήρυναν την πολιτική Εθναρχίας και Ελλάδας και ενέτειναν τις εθνικιστικές εκδηλώσεις.

Όχι, σε οποιαδήποτε αλλαγή της κυριαρχίας στην Κύπρο, όχι, σε οποιαδήποτε συζήτηση περί του κυπριακού ζητήματος, επαναλάμβαναν ο Anthony Eden και ο υπουργός εξωτερικών Selwyn Lloyd, πριν το περιβόητο «ουδέποτε»¹⁹⁵. Είναι γνωστό το επεισόδιο Παπάγου Eden, το Σεπτέμβριο του 1953. Ο Eden, ως υπουργός εξωτερικών τότε απάντησε με απότομο τόνο στον Παπάγο, ότι «*ζήτημα Κύπρου δεν υπάρχει, ούτε εις το παρόν, ούτε εις το μέλλον*». Το Μάρτιο του 1954, ο Eden απέρριψε τις προτάσεις της ελληνικής κυβέρνησης, για διεξαγωγή διμερών συνομιλιών και είπε ότι «ουδέποτε» πρόκειται να δεχτεί να συζητήσει, για το καθεστώς της Κύπρου¹⁹⁶. Η άρνηση δεν ήταν κάτι καινούργιο¹⁹⁷, αλλά ήρθε να επιβεβαιώσει την παγιωμένη βρετανική πολιτική της άκαμπτης στάσης απέναντι στο κυπριακό ζήτημα.

¹⁹² ΙΑΥΕ: Αρχείο Πολίτη, Φάκελος 51, 4^{ος} υποφάκελος, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων, 28 Ιουλίου 1954

¹⁹³ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ. 211, 212

¹⁹⁴ ΙΑΥΕ: Αρχείο Πολίτη, Φάκελος 52, 4^{ος} υποφάκελος, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων, 19 Οκτωβρίου 1954

¹⁹⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 2 Απριλίου 1954, σελ. 4 και 13 Μαΐου 1954, σελ. 4

¹⁹⁶ ΙΑΥΕ: Αρχείο Πολίτη, Φάκελος 52, Κυριώτερα έγγραφα επί Κυπριακού, 21 Ιανουαρίου-2 Δεκεμβρίου 1954, από τον Στεφανόπουλο προς τις πρεσβείες Ουάσινγκτον, Παρισίων, Καμπέρας και Λονδίνου, 18 Μαρτίου 1954

¹⁹⁷ «Αι δηλώσεις αυταί δεν μας εξέπληξαν διότι έχομεν δυστυχώς πικράν πείραν της υπό αποικιακού πνεύματος εμπνεομένης πολιτικής». Ομιλία του Μακάριου σχετικά με τις δηλώσεις του υπουργού εξωτερικών, ότι δεν δέχεται συνομιλίες επί του κυπριακού *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1954, σελ. 85

2.Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΟΥ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

2.1 Αντίσταση στη βρετανική πολιτική του πολιτισμικού ιμπεριαλισμού. Αποδείξεις ελληνικότητας

Η αυταρχικότητα του βρετανικού αποικισμού και η εγκαθίδρυση μιας κυβέρνησης με απόλυτες εξουσίες, σε συνδυασμό με τη συγκατάθεση του πληθυσμού¹⁹⁸, βοήθησαν στη σταθεροποίηση της κατάκτησης. Η αποδοχή της κυριαρχίας από τους υποτελείς λαούς είχε λαθεμένα θεωρηθεί και ως κατοχύρωση της ηγεμονίας¹⁹⁹. Ο ιμπεριαλισμός, λειτουργούσε με μια ανωτερότητα, που ήταν χαρακτηριστική, κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα, η οποία αποδείχτηκε «αβάσιμη έπαρση» και έχει σήμερα χάσει την ηθική εγκυρότητά της²⁰⁰. Τα επιτεύγματα της επιστήμης και της τεχνολογίας θεμελίωσαν μια λανθασμένη αντίληψη, περί φυλετικής ανωτερότητας²⁰¹. Ίσως ο Heinz Richter δεν χαρακτηρίζει άδικα την βρετανική κυριαρχία σαν «πεφωτισμένο ιμπεριαλισμό»²⁰². Η αυτοκρατορική κατάκτηση, προϋποθέτει την ανωτερότητα των αποικιοκρατών, η οποία μεταμφιέζεται σε εκπολιτισμό, που χρησιμοποιείται σαν πρόσχημα, για να καλύψει ρατσιστικές αντιλήψεις.

Ο Rider Haggard, αν και θιασώτης της άποψης περί αυτοκρατορικής ευθύνης, άποψη που συμμεριζόταν με το στενό του φίλο Rudyard Kipling²⁰³, γράφει για την Κύπρο του 1900: «Στο νησί κατοικούν ουσιαστικά μόνο δύο τάξεις ανθρώπων, οι κυβερνητικοί υπάλληλοι και οι ντόπιοι Κύπριοι. Ανάμεσα σε αυτές τις τάξεις υπάρχει ένα τεράστιο χάσμα που δεν το βρίσκω καθόλου θετικό. Είτε πρόκειται περί ενός μεμονωμένου ατόμου, είτε περί ομάδας ανθρώπων δεν είναι καλό να

¹⁹⁸ Το 1929, ο Κυβερνήτης Nicholson, σε προτάσεις του προς το Υπουργείο Αποικιών ανέφερε ότι οι Κύπριοι αγρότες ήταν καλοί υπήκοοι που για δύο χιλιάδες χρόνια είχαν συνηθίσει σε ξένη διακυβέρνηση. Χάιντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α':1878-1949*, Αθήνα, 2007, σελ.369

¹⁹⁹ Bart Moore-Gilbert, *Postcolonial Theory. Contexts, Practices, Politics*, όπ. σελ.160.

²⁰⁰ Βλέπε σχετικά Michael Adas, *Ανδρών μέτρον μηχανή. Επιστήμη, τεχνολογία και ιδεολογίες δυτικής κυριαρχίας*, Αθήνα 2003, σελ.395

²⁰¹ Michael Adas, *Ανδρών μέτρον μηχανή. Ό.π.*, σελ. 153,154

²⁰² Χάιντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α':1878-1949*, Αθήνα, 2007, σελ.317.

²⁰³ Η ιδέα της εκπολιτιστικής αποστολής της βρετανικής αυτοκρατορικής δύναμης, γνωστής ως «βάρος του Λευκού Ανθρώπου» (White Man's burden), έχει συνδεθεί με τον Rudyard Kipling, κατεξοχήν ποιητή του βρετανικού ιμπεριαλισμού. Στα ποιήματά του, που αποτελούν ιστορικά ακριβή περιγραφή του πως ένας βρετανός στρατιώτης στο τέλος του 19^{ου} αιώνα έβλεπε τις αποικίες, εξυμνεί τα επιτεύγματα της χώρας του, αλλά περιγράφοντας την πορεία της αυτοκρατορίας τελικά δεν την βλέπει σαν μια θεϊκή κατασκευή στην οποία συνεισέφερε και προβλέπει το εύθραυστο της επιτυχίας της.

περιοιχίζεται κανείς από ανθρώπους που τους θεωρεί πολύ κατώτερους του»²⁰⁴. Η κατάσταση βέβαια δεν άλλαξε και πολύ τις δεκαετίες που ακολούθησαν²⁰⁵.

Μια αποικία, όπως η Κύπρος, κατακλυζόταν από Βρετανούς, είτε αυτοί αποτελούσαν διοικητικό ή κυβερνητικό προσωπικό, είτε στρατιώτες και σώματα ασφαλείας. Φυσικά οι Βρετανοί δεν έκαναν τον κόπο να μάθουν την ελληνική ή την τουρκική γλώσσα²⁰⁶, έτσι ώστε η επικοινωνία να γεφυρώσει το χάσμα με τον κατακτημένο λαό. Στην επίσημη αλληλογραφία, επιβεβαιωνόταν το γεγονός, ότι η κυβέρνηση ήταν πάντα απομονωμένη από τον πληθυσμό και ότι πολλοί Βρετανοί υπηρετούσαν για χρόνια στην Κύπρο, χωρίς να κάνουν καμία προσπάθεια να μάθουν τη γλώσσα²⁰⁷. Το 1957, από τους 3.160 κυβερνητικούς υπαλλήλους, 791 ήταν ξένοι, 1.728 Ελληνοκύπριοι και 582 Τουρκοκύπριοι²⁰⁸, ενώ το βρετανικό στράτευμα έφθανε τις 20.000. Το ίδιο έτος, από τους Βρετανούς ανώτερους υπαλλήλους που απαιτούνταν για να υπηρετήσουν στην Κύπρο, 54 πέρασαν τις εξετάσεις επάρκειας στην ελληνική γλώσσα, 10 στην τουρκική και 7 και στις δύο²⁰⁹.

Ο ιμπεριαλισμός, για να δικαιολογήσει την κατάκτηση συνεργάζεται με άλλες ευγενικές δυνάμεις, που έχουν υψηλούς και αγνούς σκοπούς και οι οποίες ξεχωρίζουν για τα κοινωνικά και ανθρωπιστικά κίνητρα τους. Έτσι προβλήθηκε η επιθυμία να προαχθεί ο πολιτισμός και ο χριστιανισμός και να βελτιωθούν οι πνευματικές, κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες των κατώτερων φυλών, ενώ εκδίδονταν φυλλάδια, τα οποία προπαγάνδιζαν τον «εκπολιτιστικό»²¹⁰ ρόλο της Βρετανίας. «Εμφανίζονται σαν ιεραπόστολοι με υψηλά ιδανικά» έγραφε ο Νέος

²⁰⁴ Και στη συνέχεια διαβάζουμε: «Μεταξύ της πλειονότητας των Βρετανών υπαλλήλων πνεύμα το οποίον χαρακτηρίζεται άριστα δια της ελληνικής λέξεως 'ύβρις', εν είδος καταφρονήσεως αλαζονείας». Rider Haggard, *Ταξίδι στην Κύπρο το 1900*, Αθήνα 1994, σελ.175.

²⁰⁵ Η δυσaráσκεια ήταν μεγάλη γιατί οι Ελληνοκύπριοι αισθάνονταν ότι τους φέρονταν σαν πολίτες δεύτερης κατηγορίας. Ακόμη και στις αρχές της δεκαετίας του 1950 δεν τους επιτρεπόταν να γίνονται μέλη του κλαμπ της Λευκωσίας. Tabitha Morgan, *Sweet and Bitter island. A History of the British in Cyprus*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη 2010, σελ.204,205

²⁰⁶ «Μερικοί βρίσκονταν στο νησί πάνω από πέντε χρόνια χωρίς να αισθανθούν την ανάγκη να μάθουν πως λένε στα ελληνικά ή στα τουρκικά την «Καλημέρα».» Λώρενς Ντάρρελ, *Πικρολέμονα*, Αθήνα 1959, σελ.40.

²⁰⁷ FO 371/123882 από το πολιτικό γραφείο των Δυνάμεων Μέσης Ανατολής προς το υπουργείο εξωτερικών, 9 Απριλίου 1956

²⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 14ης Μαΐου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 27 Μαΐου 1957.

²⁰⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 31^{ης} Οκτωβρίου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 5 Νοεμβρίου 1957.

²¹⁰ Έθνος, 1 Απριλίου 1955

Δημοκράτης για να σχολιάσει την ιμπεριαλιστική πολιτική «της άρχουσας βρετανικής τάξης»²¹¹.

Η τακτική που εφαρμόστηκε στην Κύπρο ήταν ασφαλώς διαφορετική από αυτή των άλλων αποικιών, αφού δεν ήταν δυνατόν να επικαλεστούν τον εκπολιτισμό ενός πρωτόγονου λαού, ούτε να αντιπαρατεθούν στο συγχρωτισμό ενός δυτικού και ενός εξωτικού λαού. Για τους Βρετανούς, οι οποίοι θεωρούσαν ότι κατείχαν ανώτερες δυτικές γνώσεις, οι Κύπριοι δεν έπαυαν να είναι κατώτεροι, αδύναμοι και καθυστερημένοι ιθαγενείς. Κι ενώ στην Ελλάδα οι Ελληνοκύπριοι μπορούσαν να πάρουν σημαντικές θέσεις, για τους Βρετανούς όπως ειρωνικά σχολιάζει ο Laurence Durrell, «ήταν ένα μάτσο *Cypriots* (υποκοριστικό της λέξης Κύπριοι) –όπως θα μπορούσε κανείς να πη ένα μάτσο *Chimps* (Χιμπατζήδες)»²¹², δηλώνοντας την υποτιμητική διάθεση με την οποία τους αντιμετώπιζαν.

Ωστόσο, η αντίφαση είναι, ότι και οι ίδιοι οι Βρετανοί μοιράζονταν τις ίδιες αντιλήψεις περί του λαμπρού ελληνικού πολιτισμού, την εκτίμηση της ελληνικής γλώσσας και του πλούτου του πολιτισμού των αρχαίων αλλά και το ίδιο ρεπερτόριο μύθων. «Ο πολιτισμός των Κυπρίων γέννησε το δικό μας», ή «Δεν θα ικανοποιηθούν με μορφή διακυβέρνησης που εφαρμόζεται στους πρωτογόνους της Κένυας», ή σχολίαζαν την ανεπιτυχή επιλογή του Armitage ως κυβερνήτη ο οποίος δεν τα κατάφερε στην Ουγκάντα πόσο μάλλον στο «λίκνο του πολιτισμού»²¹³. Ο διευθυντής της *Daily Mail*, Guy Schofield σχολίασε τη «βλακώδη αμέλεια» της κυβέρνησης, όσο αφορούσε την αναγνώριση της ελληνικότητας του «περήφανου και αρχαίου λαού» των Κυπρίων, τους οποίους δεν έπρεπε να αντιμετωπίζει με τον ίδιο τρόπο που αντιμετώπιζε τους Αφρικανούς²¹⁴.

Στον ελληνοκυπριακό τύπο, προβάλλονταν οι Ελληνοκύπριοι, ως ένας λαός με μακραίωνη ιστορία και κληρονόμος ενός σημαντικού πολιτισμού θεωρούσε την

²¹¹ *Νέος Δημοκράτης*, 16 Νοεμβρίου 1952.

²¹² Λώρενς Ντάρρελ, *Πικρολέμονα*, Αθήνα 1959, σ.158.

²¹³ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 97, *English Review* Σεπτέμβριος 1954

²¹⁴ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κυπριακό Ζήτημα, αποστολή ξένου τύπου από την πρεσβεία της Ουάσιγκτον, *Daily Mail*, 6 Δεκεμβρίου 1954

ξένη διακυβέρνηση σαν «μεταβατικό ιστορικό ατύχημα»²¹⁵, γιατί πραγματική εθνική ολοκλήρωση θα έβρισκε στην ένωση με την Ελλάδα. Ο ιστορικός Toynbee μιλά για τον εθνικισμό των Κυπρίων, ο οποίος όπως και αλλού ξεκινά από τους διανοούμενους, επεκτείνεται στις επαγγελματικές τάξεις κατακτά τον αστικό πληθυσμό και τέλος διεισδύει στην ύπαιθρο και που δεν διαφέρει από άλλα εθνικά κινήματα. Σε άρθρο του, λέει χαρακτηριστικά: «Στην ιστορία των εθνικών κινήματων αυτή είναι η κλασσική περίπτωση και δυστυχώς η βρετανική αντίδραση είναι επίσης κλασσική στην ιστορία του ιμπεριαλισμού. Η επίσημη βρετανική θέση είναι ότι δεν υπάρχουν Έλληνες στην Κύπρο αλλά μόνο Βρετανοί υπήκοοι, ορθόδοξοι το θρήσκευμα, οι οποίοι τυγχάνει να μιλούν ελληνικά ως μητρική τους γλώσσα.»²¹⁶.

Η τάση των Βρετανών να αρνούνται την ελληνικότητα των Ελληνοκυπρίων, φορτίζει το πολιτικό και κοινωνικό κλίμα. Οι Ελληνοκύπριοι παρουσιάζονται ως «ελληνόφωνοι» σε φυλλάδιο που απευθυνόταν σε αμερικανούς περιηγητές²¹⁷. Σε έντυπα του Γραφείου Τουρισμού οι κάτοικοι της Κύπρου είτε παρουσιάζονται ως ελληνόφωνοι και τουρκόφωνοι, είτε ως Έλληνες και Τούρκοι²¹⁸. Η επίσημη βρετανική θέση για τους Κυπρίους, η οποία συχνά επαναλαμβανόταν, ήταν ότι αποτελούσαν αρχαίο λαό, μίγμα ελληνικών, τουρκικών και αραβικών επιρροών²¹⁹. «Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι η πλειονότητα των ελληνόφωνων Κυπρίων είναι στην πραγματικότητα Έλληνες, αλλά κατάγονται από μια εθνότητα γνωστή ως Λεβαντίνικη», εξηγούσε ένα αγγλικό ενημερωτικό φυλλάδιο²²⁰. Το 1954, όταν είχαν αρχίσει ταραχές στην Κύπρο μετά την αποτυχία της ελληνικής προσφυγής στον ΟΗΕ, ο Lennox Boyd πρότεινε, ο κυβερνήτης να διεξάγει συνομιλίες με τις διάφορες «φυλές (races) οι οποίες είχαν κάνει την Κύπρο πατρίδα τους»²²¹. Ο θρησκευτικός χαρακτήρας διάκρισης του πληθυσμού σε μη μουσουλμανικό και μουσουλμανικό

²¹⁵ *Times of Cyprus*, 27 Αυγούστου 1956, απόσπασμα από το βιβλίο του Percy Arnold, *Cyprus Challenge*.

²¹⁶ Γ.Σ. Γεωργαλλίδης, «Ο ιστορικός Arnold J. Toynbee και η Κύπρος», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XVIII, Λευκωσία, 1991, σ.387.

²¹⁷ *Έθνος*, 11 Μαρτίου 1952

²¹⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 25 Αυγούστου 1953

²¹⁹ Αναφέρεται στο βρετανικό φυλλάδιο «*Introducing the colonies*», σ.24, ΙΑΥΕ:1952, Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος, από το τμήμα πληροφοριών Λονδίνου, 1 Δεκεμβρίου 1952.

²²⁰ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 17, 4^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, αγγλικό δελτίο επί του κυπριακού που διαβιβάζει η πρεσβεία της Νέας Υόρκης, 1 Μαρτίου 1957

²²¹ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 57, θέμα : Κυπριακό Ζήτημα, συζήτηση στο Βρετανικό Κοινοβούλιο, 20 Δεκεμβρίου 1954.

είχε διατηρηθεί σε όλη τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας και ακόμη κι όταν στη δεκαετία του 1950 αναφέρονταν στον πληθυσμό, με το χαρακτηρισμό Έλληνες και Τούρκοι, συχνά επανέρχονταν στη θρησκευτική διάκριση, χριστιανοί και μουσουλμάνοι, για να καλυφθεί ο εθνικός χαρακτήρας των δύο κοινοτήτων και να εμφανίσουν τον πληθυσμό της Κύπρου «χωρίς τάχα εθνικήν συνείδησιν»²²².

Στις ανθενωτικές ενέργειες των Βρετανών, το Ελληνικό Υπουργείο Εσωτερικών κατέγραφε εκτός από τη διευκόλυνση της αποδημίας Ελληνοκυπρίων σε διάφορες χώρες και κυρίως στη Βρετανία, την αλλοίωση του πληθυσμού, μέσω της εγκατάστασης αλλοδαπών στην Κύπρο. Έξι χιλιάδες Άραβες από το Ισραήλ πολιτογραφήθηκαν ως Άγγλοι υπήκοοι, από το 1949 έως το 1953 και εκατό Λιβανέζοι Μαρωνίτες το 1953²²³, ενώ το 1950 υπήρχε στη Δεκέλεια καταυλισμός περίπου πέντε χιλιάδων προσφύγων Μαλτέζων οι οποίοι επρόκειτο να εγκατασταθούν στην Λάρνακα²²⁴. Σχέδιο μετανάστευσης Μαλτέζων αναφέρεται και το 1878 και το 1920 ώστε να ενισχυθεί ο πληθυσμός με πιο «υπάκουους» κατοίκους από τους Έλληνες Κύπριους²²⁵. Είχε μελετηθεί επίσης, η εγκατάσταση Εβραίων από την Ανατολική Ευρώπη, σαν αντίβαρο του ελληνικού πληθυσμού, μετά από σιωνιστικές προτάσεις²²⁶. Αλλά το «αποκορύφωμα της αγγλικής ατιμίας», όπως το αποκαλεί ο *Εθνικός Κήρυξ* της Washington, ήταν η αλλοίωση της σύνθεσης του πληθυσμού, με την μελετώμενη εγκατάσταση 30.000 Τούρκων Πομάκων εκ Βουλγαρίας²²⁷. Η είδηση για την εγκατάσταση, που θα έφερνε «ισορροπία» μεταξύ του ελληνικού και του τουρκικού πληθυσμού και η οποία δημοσιεύτηκε στις τουρκικές εφημερίδες, αναστάτωσε την ελληνική κοινή γνώμη. Αντίθετα από την

²²² ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 45, τμήμα 1, 26 Αυγούστου 1954, σχόλιο του Ξανθόπουλου Παλαμά, μόνιμου αντιπροσώπου στα Ηνωμένα Έθνη σχετικά με τις πληροφορίες της βρετανικής κυβέρνησης για την Κύπρο, βάσει του άρθρου 73^ε του Χάρτη.

²²³ ΙΑΥΕ:1953, Φάκελος 213, τμήμα 2, σημείωμα πληροφοριών του Υπουργείου Εσωτερικών της 2ας Νοεμβρίου 1953.

²²⁴ ΙΑΥΕ:1950, Φάκελος 50, 5^{ος} υποφάκελος, σημείωμα πληροφοριών του Υπουργείου Εσωτερικών της 24^{ης} Μαΐου 1951.

²²⁵ Το σχέδιο προτάθηκε το 1878 από τον Adrian Dingli συνήγορο του θρόνου στην κυβέρνηση της Μάλτας και τον νομικό σύμβουλο του Wolsley και αντίστοιχα το 1920 σχέδια επεξεργαζόταν ο Υπουργός Αποικιών Lord Amery. Βλ. Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia, 1979, σελ. 39 και 157.

²²⁶ Βλ. Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia, 1979, σ. σ. 156, 157.

²²⁷ *Εθνικός Κήρυξ*, 8 Μαρτίου 1951, ΙΑΥΕ: 1951, Φάκελος 71, 7^{ος} Υποφάκελος. Από το Υπουργείο Εξωτερικών προς τις πρεσβείες Λονδίνου και Ουάσινγκτον.

εύκολη διείσδυση των «ξένων», υποστηρίζει το Έθνος, το 1922 οι Έλληνες της Μικράς Ασίας δεν επετράπη να μείνουν, γιατί η Κύπρος δεν θα μπορούσε να τους συντηρήσει, ενώ «δρακόντειοι» νόμοι απαγόρευαν την είσοδο Κυπρίων, που δεν είχαν την βρετανική υπηκοότητα²²⁸.

Ο πρώην υπουργός Αποικιών Amery, μεταπολεμικά, πρότεινε διπλή αγγλοελληνική υπηκοότητα²²⁹. Η Ελευθερία τότε μίλησε για «απαράδεκτη λύση» και ο Δημοκράτης για απόπειρα διαιώνισης της βρετανικής κυριαρχίας, ενώ ο Κουντουριώτης θεώρησε αδύνατη τη «συνύπαρξη δύο ευρύτερων πατριωτισμών» σχολιάζοντας χαρακτηριστικά «ουδείς δύναται δυσίν κυρίοις δουλεύειν»²³⁰. Μια άλλη λύση την οποία δημοσίευσε η Cyprus Mail ήταν να συνεχιστεί το «φιλόανθρωπο, καλοπροαίρετο και ανεκτικό» αγγλικό καθεστώς για μια δεκαετία ή και περισσότερο, μέχρι αποκατάστασης της ειρήνης και της ασφάλειας στον κόσμο, ώστε η επόμενη γενιά να αποφασίσει αν επιθυμεί να διαρρήξει τους δεσμούς της με την Αγγλία, ή να ενωθεί με το «μικρόν έθνος» με το οποίο αναμφίβολα η Κύπρος είχε εθνολογικούς, μορφωτικούς, γλωσσικούς και θρησκευτικούς δεσμούς²³¹. Η αδυναμία των Βρετανών να αντιμετωπίσουν την ενωτική αξίωση με μια σοβαρή επιχειρηματολογία και η κλονιζόμενη θέση τους στο διεθνές στερέωμα, ώθησαν την Economist να αρθρογραφήσει υπέρ μιας αγγλοελληνικής λύσης, που θα ικανοποιούσε όλα τα «γούστα» στην Ανατολική Μεσόγειο²³². Τη διπλή υπηκοότητα απέρριψε και ο Eden. Μια τέτοια πρόταση θα αποτελούσε σημάδι αδυναμίας και υποχώρησης, από τη θέση της κυβέρνησης να διατηρήσει την κυριαρχία της στην Κύπρο²³³. Στα πλαίσια δε μιας φιλελεύθερης διακυβέρνησης, αλλά και προστασίας των συμφερόντων της τουρκοκυπριακής κοινότητας, φάνταζε στους Βρετανούς ιδανική λύση, το ελβετικό δημοκρατικό μοντέλο²³⁴.

Το Έθνος σχολίαζε ότι η ιστορία της Κύπρου παρουσιαζόταν έτσι, ώστε να «θάβεται» η ελληνικότητα της νήσου. Στο βιβλίο του αιδεσιμότατου Wilfried

²²⁸ Έθνος, 23 Μαΐου 1954.

²²⁹ The Cypriot, 24 Ιανουαρίου 1947.

²³⁰ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 88, 4^{ος} Υποφάκελος, Κουντουριώτης προς ΥΠΕΞ, 9 Απριλίου 1947

²³¹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} Υποφάκελος, Α. Λιάτης πρόξενος Ελλάδας στη Λευκωσία, 21 Ιουλίου 1949.

²³² Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 11 Ιουνίου 1950.

²³³ FO 371/112874, επιστολή του Eden προς τον βουλευτή Patrick Maitland, 24 Νοεμβρίου 1954

²³⁴ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 92, 4^{ος} Υποφάκελος, εφημερίδα Cyprus Mail, 14 Σεπτεμβρίου 1949.

Castle Κύπρος. *Η ιστορία των ταχυδρομείων και των γραμματοσήμων της*, υποστηριζόταν ότι η Κύπρος ανήκει γεωγραφικά και πολιτικά στην Μέση Ανατολή, ότι από την αρχαιότητα ανήκε στις περισσότερες από τις μεγάλες Μεσογειακές Αυτοκρατορίες και ότι έχει κάτι και από την αποικιακή πατρίδα της, γιατί τα δάση της Πάφου θύμιζαν στο συγγραφέα τα δάση του Aberdeenshire²³⁵. Ο συγγραφέας, συνεχίζει η εφημερίδα, εισηγείτο «με ιμπεριαλιστικό τουπέ», την έκδοση γραμματοσήμων για να εορτασθεί η εκατονταετηρίδα της βρετανικής κυριαρχίας το 1978²³⁶. Η σιγουριά της κυριαρχίας, όπως και η βεβαιότητα για τη διάρκεια της κατάκτησης και τη διατήρηση της Αυτοκρατορίας και η οργανωμένη προσπάθεια ελέγχου των αποικιών συμβάδizαν. Στο βρετανικό φυλλάδιο με τίτλο «Μια παρουσίαση των αποικιών» (Introducing the colonies), η Κύπρος συμβολίζεται με ένα οικόσημο, που παριστά τους δύο βρετανικούς λέοντες, αποτελώντας εξαίρεση μαζί με την Κένυα, σε σχέση με τις άλλες αποικίες, οι οποίες συμβολίζονταν, είτε με στοιχεία που αντιπροσώπευαν τη χλωρίδα και την πανίδα της κάθε χώρας, είτε με κάποια στοιχεία της ιστορικής τους κληρονομιάς²³⁷.

Υπήρξαν διαμαρτυρίες για τα στοιχεία που οι Βρετανοί εισήγαγαν στη διοίκηση, αλλά και στον τρόπο ζωής στην Κύπρο «εν είδει πολιτισμού». Σύμφωνα με την περιγραφή του πρόξενου Αλέξη Λιάτη, όπως και σε άλλες αποικίες, το ξένο νόμισμα, οι αγγλικές πινακίδες στα δημόσια κτίρια, η κυκλοφορία των αυτοκινήτων προς τα αριστερά, η «εξωτική» εμφάνιση των αστυνομικών, αποτελούσαν «παραφωνία», σε μια χώρα που ήταν ελληνική σε όλες της τις εκφάνσεις: γλώσσα, ήθη έθιμα, κοινωνική κίνηση και οι εθνικές εορτές και οι επέτειοι δονούνταν από γνήσιο ελληνικό παλμό²³⁸. Ο ίδιος προσθέτει στοιχεία για το ξένο χρώμα που προσέδιδαν στην Κύπρο τα μεσαιωνικά τείχη, τα στενά τουρκικά σοκάκια και οι

²³⁵ Η ανάγκη των Βρετανών να αναπαράγουν το περιβάλλον της εξοχής της Βρετανίας στις αποικίες τους γενικά αλλά και στην Κύπρο, με σκοπό να διατηρήσουν στοιχεία της βρετανικής κοινωνίας και κουλτούρας, έχει μελετηθεί από τον Andrekos Varnava «Recreating Rural Britain and maintaining Britishness in the Mediterranean» *The Cyprus Review*, volume 17 n.2 2005

²³⁶ Έθνος, 18 Ιανουαρίου 1953.

²³⁷ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος, Το φυλλάδιο Introducing the Colonies διαβιβάζει το τμήμα πληροφοριών της πρεσβείας του Λονδίνου, 1^η Δεκεμβρίου 1952

²³⁸ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 3^{ος} υποφάκελος, πρόξενος Λευκωσίας Λιάτης προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 3 Αυγούστου 1949.

μιναρέδες, αλλά και τα άφθονα ποδήλατα που θύμιζαν Ολλανδία²³⁹. Και συνεχίζει λέγοντας, ότι για να ξεφύγει κανείς από αυτήν την ατμόσφαιρα και να διατηρήσει την επαφή του με το ελληνικό στοιχείο, θα μπορούσε να στραφεί στα αρχαία μνημεία της Κύπρου, τα οποία όμως είχαν γίνει βορά στους ξένους.

Διαμαρτυρίες υπήρξαν ήδη από τον 19^ο αιώνα για τις αρχαιότητες της Κύπρου και την προστασία τους από τις εξαγωγές, αφού η σύληση των αρχαιοτήτων με την άδεια του Τούρκου πασά της Κύπρου στο διάστημα 1873-1876 υπήρξε ευρεία από τον πρόξενο της Αμερικής Cesnola, ο οποίος πούλησε 35.573 κυπριακά αρχαία αντικείμενα στο Μητροπολιτικό μουσείο της Νέας Υόρκης για 100.000 λίρες.²⁴⁰ Οι εκτεταμένοι αρχαιολογικοί χώροι έμεναν εκτεθειμένοι για πολλά χρόνια στις ιδιωτικές ανασκαφές και την τυμβωρυχία και όταν η κυβέρνηση ανέλαβε την προστασία τους, πολλά ευρήματα κατέληγαν στο Βρετανικό Μουσείο.²⁴¹ Είχε προηγηθεί ψήφισμα του Νομοθετικού το 1897 περί προστασίας των αρχαιοτήτων και ακολούθησε το υπόμνημα του 1903 όπου καταγγελλόταν η αδιαφορία της Αγγλικής κυβέρνησης. Στο υπόμνημα τονιζόταν ότι οι αρχαιότητες «έχουσι δια πάντα ξένον απλώς επιστημονικήν αξίαν» ενώ για τους Κύπριους «έχουσι την πρόσθετον αξίαν τού ότι είναι αντικείμενα λατρείας, ήν πάς πεπολιτισμένος λαός οφείλει να αισθάνηται δια τους προγόνους του»²⁴². Οι αρχαιότητες σαν συμβολικό θεμέλιο της εθνικής ταυτότητας αποτέλεσαν αντικείμενο ιδεολογικής και πολιτικής χρήσης στα χρόνια που ακολούθησαν .

Το 1883, ιδρύθηκε το μουσείο της Κύπρου και το κτίριο ανεγέρθηκε το 1908, αλλά η βρετανική πλευρά έδειχνε περιορισμένο ενδιαφέρον για τους αρχαιολογικούς θησαυρούς του νησιού. Το 1927, επιτράπηκε η εξαγωγή αρχαιοτήτων, ενώ με νόμο του 1935 επιτράπηκαν επίσημα οι αρχαιολογικές ανασκαφές οι οποίες διεξάγονταν από ξένες αποστολές, αγγλική, αμερικανική,

²³⁹ Σύμφωνα με βρετανικά στατιστικά στοιχεία, το 1952 υπήρχαν 50.000 ποδήλατα στην Κύπρο. ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ.34.

²⁴⁰ Rider H Haggard, *Ταξίδι στην Κύπρο το 1900*, Αθήνα, 1994, σελ.151,152 και Φίλιου Ζαννέτου, *Ιστορία της νήσου Κύπρου από της Αγγλικής Κατοχής μέχρι σήμερα*, τόμος Γ, σελ.518, υπόμνημα του 1903.

²⁴¹ Rider H. Haggard, *Ταξίδι στην Κύπρο το 1900*, Αθήνα, 1994, σελ.187

²⁴² Φίλιου Ζαννέτου, *Ιστορία της νήσου Κύπρου από της Αγγλικής Κατοχής μέχρι σήμερα*, τόμος Γ, σελ.519.

γαλλική και του Κυπριακού Μουσείου, από τις οποίες απουσίαζε η ελληνική²⁴³. Ο νόμος αυτός εκτός από διευκολύνσεις, επέτρεπε στις αποστολές να στέλνουν στις χώρες τους όσα ευρήματα βρίσκονταν «εις διπλούν». Φυσικό ήταν αυτές οι κραυγαλέες εξαιρέσεις στο νόμο για την προστασία της αρχαίας κληρονομιάς, να έφερναν δυσарέσκεια στους Έλληνες Κυπρίους.

Ωστόσο αδιαφορία χαρακτήριζε και την μεσαιωνική πολιτιστική κληρονομιά της Κύπρου, η οποία πρέπει να σημειωθεί ότι δεν τύγχανε κάποιας αναγνώρισης και από τους ίδιους τους Κύπριους. Ο κυβερνήτης Ronald Storrs εξέφρασε παράπονα στα απομνημονεύματα του, για την απροθυμία των μελών του Νομοθετικού Συμβουλίου να διατεθούν χρήματα, για την διατήρηση των μεσαιωνικών μνημείων τα οποία φρόντιζε ο ίδιος να αποκατασταθούν²⁴⁴. Η καταστροφή μεσαιωνικών μνημείων ήταν εκτεταμένη, από την αρχή της αγγλικής κατοχής. Το μοναστήρι Μπελλαπαΐς χρησιμοποιήθηκε σαν σκοπευτήριο των βρετανικών στρατευμάτων και το ανάκτορο των Λουζινιάν γκρεμίστηκε λίγα χρόνια μετά την κατάκτηση²⁴⁵ ενώ τα εναπομείναντα διασωθέντα κτίρια υπέφεραν από εγκατάλειψη. Τα μεσαιωνικά τείχη με λίγη πολεοδομική μέριμνα, όπως γράφει μια βρετανική κριτική, θα μπορούσαν να σωθούν και η Κύπρος να κερδίσει εκατομμύρια από τους τουρίστες²⁴⁶.

Στις βρετανικές εκθέσεις είτε τονιζόταν η μικρή απόσταση της Κύπρου από την Τουρκία, είτε η θέση της στο ανατολικότερο σημείο της Μεσογείου σε μικρή απόσταση από τη Μέση Ανατολή, χωρίς να αναφέρεται η σχέση της με την Ελλάδα ή η απόσταση από αυτήν. Η βρετανική αναφορά του 1948 προς τα Ηνωμένα Έθνη, τοποθετεί την Κύπρο 60 μίλια από την Μικρά Ασία, 41 από τη Συρία και 238 από το Άντεν θέλοντας να υποδείξει τη γεωγραφική της εγγύτητα προς την Μέση Ανατολή²⁴⁷. Όσο εντεινόταν το εθνικό κίνημα και διεξαγόταν η συζήτηση της ελληνικής προσφυγής στον ΟΗΕ, η Βρετανία, δια στόματος του Υπουργού

²⁴³ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος, πρόξενος Λευκωσίας Πεσμαζόγλου προς Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Νοεμβρίου 1952.

²⁴⁴ Χάιντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α': 1878-1949*, Αθήνα, 2007, σ. 412.

²⁴⁵ Χάιντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α': 1878-1949*, Αθήνα, 2007, σ. 136.

²⁴⁶ Λώρενς Ντάρρελ, *Πικρολέμονα*, Αθήνα 1959, σ. 123.

²⁴⁷ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17, τμήμα 1, 14 Ιουλίου 1948, πληροφορίες της βρετανικής κυβέρνησης για την Κύπρο προς τα Ηνωμένα Έθνη, αναφορά του Γενικού Γραμματέα, Α/566, σ. 15.

Εξωτερικών Lloyd George, μηδένισε την σχέση Κύπρου Ελλάδας, με σκοπό να υποστηρίξει την κυριαρχία της στην Κύπρο και να κατηγορήσει την Ελλάδα για επέμβαση στα εσωτερικά της ζητήματα σύμφωνα με το άρθρο 2 παράγραφο 7 του Χάρτη. Η Κύπρος λοιπόν, είπε ο Lloyd George, ποτέ δεν ανήκε στην Ελλάδα εκτός από τον 4^ο αιώνα π.Χ., γεωγραφικά δεν αποτελεί τμήμα της Ελλάδας αλλά βρίσκεται κοντά στις ακτές της Τουρκίας και της Συρίας και η Ελλάδα αναγνώρισε την κυριαρχία που επικυρώθηκε από τη Συνθήκη της Λωζάννης²⁴⁸. Η απάντηση σε τέτοιου τύπου «ανιστόρητες» απόψεις που συχνά επαναλαμβάνονταν ήταν ότι *«ούτε η Ήπειρος, ούτε η Μακεδονία, ούτε η Θράκη, ούτε τα Δωδεκάνησα είναι ελληνικά διότι προ της ενσωματώσεώς των εις την Ελλάδα δεν ανήκον ποτέ εις ενιαίον ελληνικόν κράτος»*²⁴⁹.

Η άρνηση ύπαρξης εθνικού εδάφους από την αποικιακή δύναμη ισοδυναμούσε με άρνηση ύπαρξης της εθνικής ταυτότητας. Καταδικάζεται ότι υπονομεύει ή αρνείται την ελληνικότητα της Κύπρου, όπως ο ισχυρισμός του Λόρδου Ουίνστερ ότι η Κύπρος ουδέποτε ανήκε στην Ελλάδα. Η απάντηση που δίνεται είναι ότι μια τέτοια θεωρία είναι «ανιστόρητη» γιατί μεταξύ αρχαίων ελληνικού κόσμου δεν υπήρχε πολιτική ενότητα αλλά μόνο ηθική και εκπολιτιστική²⁵⁰. Βέβαια το παράδοξο ήταν ότι ακόμη και ο βρετανικός τύπος αναφερόταν σε ρήσεις φιλελλήνων και μη Βρετανών που υπερασπίζονταν την ελληνικότητα της Κύπρου. Η επίκληση στις ρήσεις βρετανών πολιτικών για την ελληνική καταγωγή των Ελληνοκυπρίων και την υποχρέωση της Βρετανίας να αποδώσει την Κύπρο στην Ελλάδα ήταν συχνή στον ελληνοκυπριακό τύπο. Ο Gladstone είχε πει : *«Θα ήτο δι' εμέ ικανοποίησις, εάν αυτή μου παρείχετο πριν κλείσω δια παντός την μακράν ζωήν μου, να ίδω τον ελληνικόν πληθυσμόν της Κύπρου να αποτελέ δια φιλικής διευθετήσεως έν οργανικόν σύνολον μετά των αδελφών του ελληνικού βασιλείου»*, ενώ ο Churchill κατά την επίσκεψή του στην Κύπρο το 1907 είπε: *«Υπολαμβάνω φυσικόν το ότι η πλειονότης των κατοίκων της Κύπρου, ήτις είναι ελληνικής καταγωγής, θεωρεί την συσσωμάτωσιν της φυλής ως ιδεώδες, το οποίον πρέπει να επιδιώξωσιν οι Έλληνες*

²⁴⁸ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, θέμα «Κυπριακό Ζήτημα», U.S. General Assembly, 9th session, 27 Σεπτεμβρίου 1954, Αρχείο της 93^{ης} συνεδρίας, Νέα Υόρκη, 23 Σεπτεμβρίου 1954.

²⁴⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1949, σελ.15

²⁵⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1949, σελ.15

ευθαρσώς και επιμόνως»²⁵¹. Ο Lloyd George είχε πει στο Βενιζέλο: «*Η ένωση της Κύπρου είναι ζήτημα δικαιοσύνης και ηθικής*»²⁵² και ο Ramsey MacDonald πριν την εκλογή του το 1929 είχε δηλώσει στην Εργατική και Σοσιαλιστική Διάσκεψη της Βέρνης «*Αι αρχαί αι διατυπωθείσαι εν τη αποφάσει της Διασκέψεως (δικαίωμα όλων των λαών να καθορίσουν την ιδίαν αυτών τύχην και να αποφασίσουν εις ποίον κράτος θα ανήκουν εντός της Κοινωνίας των Εθνών) θα εφαρμοσθούν ως προς το αγγλικόν εργατικόν κόμμα, και υπέρ του Λαού της Κύπρου*»²⁵³.

Μετά τον ΒΠΠ, εκδόθηκαν πολλές μελέτες και φυλλάδια που υποστήριζαν το ενωτικό αίτημα, ανέπτυσαν μακροσκελώς την ιστορική βάση του αιτήματος, παρέθεταν τις περιπτώσεις που στάλθηκαν πρεσβείες και υπομνήματα για την επίτευξη της Ένωσης και επαναλάμβαναν τεκμήρια ελληνικότητας, επιστρατεύοντας πλήθος κορυφαίων της παγκόσμιας διανόησης. Στις δεξιές συγκαταλέγονται αυτές του Αχιλλέα Αιμιλιανίδη: *Ελληνική Κύπρος*, του Σάββα Λοϊζίδη: *Το Κυπριακό ζήτημα και ο νόμος των Ηνωμένων Εθνών*, *Το Κυπριακό ζήτημα Η εξέλιξη του μετά το Δημοψήφισμα του 1950*, *Η διεθνής εξέλιξη του κυπριακού ζητήματος και Η Κύπρος ζητεί αυτοδιάθεσιν*, του Κ. Σπυριδάκι: *Μια σύντομη ιστορία του κυπριακού ζητήματος* και του Ζ. Ρωσσίδη: *Το νησί της Κύπρου και η ένωση με την Ελλάδα (1951)* και *Το Κυπριακό ζήτημα (1957)*. Αριστερές είναι αυτές του Τόμας Άνθεμ: *Οι Έλληνες έχουν μια λέξη ένωση*, του ΕΑΣ: *Η Κύπρος παρουσιάζει την υπόθεση της στον κόσμο και του ΑΚΕΛ Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά*.

Την πιο ηχηρή και γλαφυρή, ωστόσο, απάντηση, σε όσους αμφισβητούσαν την ελληνικότητα των Ελληνοκυπρίων, είχε δώσει ο Μακάριος : «*Ελλάδα όμως μαρτυρούν τα μνημεία και τα μνήματα, Ελλάδα κυκλοφορεί εις τας φλέβας μας, Ελλάδα κλείει η ψυχή μας, Ελλάδα κτυπά η καρδιά μας, προς την Ελλάδα κατευθύνεται η σκέψις και ο νους, ο πόθος και η θέλησις. Έλληνες είμεθα, Έλληνες θα μείνωμεν, ως Έλληνες θ' αγωνισθώμεν δια να αποθάνωμεν ελεύθεροι Έλληνες*»²⁵⁴.

²⁵¹ *Ελληνική Κύπρος*, Σεπτέμβριος 1949, σελ.11 και Μάρτιος 1953, σελ.57

²⁵² *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950, σελ.8

²⁵³ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1954, σελ.109

²⁵⁴ Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Α' 1948-1954, Λευκωσία 1991, σελ.138, ομιλία του Μακαρίου για τη δεύτερη επέτειο του δημοψηφίσματος και την ίδρυση της ΠΕΟΝ

2.2 Η χρήση της ιστορίας και της γλώσσας στη δικαίωση των εθνικιστικών διεκδικήσεων

Το εθνικό αφήγημα, όπως αρθρώθηκε στον περιοδικό και ημερήσιο τύπο άντλησε στοιχεία από την εθνική ιστορία, τη λογοτεχνία και τη λαϊκή κουλτούρα, με πλούσιες αναφορές σε ιστορικά πρόσωπα και γεγονότα. Οι αναφορές περιείχαν μια σειρά από ιστορίες, εικόνες, τοπία, γεγονότα, εικόνες αρχαιολογικών μνημείων και ηρώων που προσέφεραν οπτικές αναπαραστάσεις του παρελθόντος και προσπαθούσαν να αποδείξουν την ελληνικότητα της Κύπρου. Οι αποδείξεις της εθνικής ταυτότητας έπαιρναν την μορφή αφήγησης και το λεξιλόγιο της κουλτούρας που χρησιμοποιήθηκε από τους εθνικιστές για την δικαίωση και την υπεράσπιση του κύρους του πολιτισμού τους, περιείχε τον αφηγηματικό ιδιωματοισμό του «επαναστατικού ρομαντισμού».²⁵⁵ Ένα ολόκληρο πολιτισμικό σύστημα, με αποδείξεις υπερηφάνειας και ανεξαρτησίας της φυλής, αποκαλύπτει τη σχέση του ρομαντισμού με τα εθνικά κινήματα. Αποτελεί σημαντική παρατήρηση, ότι ο πολιτισμικός εθνικισμός προήχθη σε διάφορες μορφές στα κινήματα απελευθέρωσης, καταφέρθηκε κατά του ιμπεριαλισμού και αποτέλεσε την πιο δυνατή μορφή εθνικισμού. Η πολιτιστική πολιτική ήταν πάντα κεντρική στην πρακτική της απελευθέρωσης, γι' αυτό και ο ρόλος των διανοουμένων αποκτά πολιτική σημασία. Οι διανοούμενοι με πάθος υπερασπίζονταν την εθνική κουλτούρα και πρόβαλαν τα αρνητικά στοιχεία των αποικιοκρατών²⁵⁶.

Οι διανοούμενοι και οι δημοσιογράφοι στην Κύπρο χρησιμοποίησαν την εφημερίδα, τον περιοδικό τύπο ως μέσα για την προώθηση σκέψεων, συναισθημάτων, ιδεών και αξιών. Ο διανοούμενος συγγραφέας πολιτικοποιώντας το λόγο του, καθίστατο εκφραστής του δικαίου και της αλήθειας, φορέας αξιών και ιδεολογιών²⁵⁷. Ιστορικοί, αρχαιολόγοι, φιλόλογοι, λαογράφοι κατάφεραν μέσω του τύπου και της εκπαίδευσης να εμπνεύσουν την εθνική αλληλεγγύη, να

²⁵⁵ David Scott, *Conscripts of modernity. The tragedy of colonial enlightenment*. Λονδίνο, 2004, σ.96.

²⁵⁶ Βλ. σχ., *Politics in Transitional Societies. The Challenge of Change in Asia, Africa, and Latin America*, Harvey Kebschull, (επ.), Νέα Υόρκη, 1968, σελ.171-179.

²⁵⁷ «Οι ιδεολογίες είναι κατά κύριο λόγο έργο των διανοουμένων» Θάνος Λίποβατς Νίκος Δεμερτζής, *Δοκίμιο για την ιδεολογία: ένας διάλογος της κοινωνικής θεωρίας με την ψυχανάλυση*, Αθήνα 1988, σελ.70

συγκινήσουν, να αποκαλύψουν και να αποδείξουν τις ιστορικές ρίζες, να εκφράσουν την παράδοση και τους μύθους. Ο ρόλος του τύπου ήταν λοιπόν πρωτοποριακός αλλά και καθοριστικός. Με τη μαχητική, καθοδηγητική και επικριτική αρθρογραφία επεδίωκε να αφυπνίσει και να τονώσει το εθνικό φρόνημα του λαού, να ενθαρρύνει τις μαζικές εκδηλώσεις και να ασκήσει πιέσεις προς τη βρετανική διοίκηση.

Η εφημερίδα χρησιμοποιείται ως «*διαρκής μνήμη*», η οποία συγκρατεί εικόνες ιδέες²⁵⁸. Το ιστορικό υλικό επεξεργασμένο από τους αρθρογράφους προσφέρει μια διαχρονική εμπειρία. Η ανάγνωση του τύπου βοηθά το κοινό στην ενδελεχή διερεύνηση της ιστορίας, στη διαμόρφωση της αντίληψης του κοινωνικού περιγύρου και κάνει συγκεκριμένη την παρουσία ενός σοβαρού οράματος για το συλλογικό μέλλον²⁵⁹. Η τυπωμένη σελίδα είναι από μόνη της ένας κρίκος που μας συνδέει με το παρελθόν και καλλιεργεί προσδοκίες και ανάγκες.

Στο δεξιό και αριστερό ελληνοκυπριακό τύπο χρησιμοποιείται η ιστορία, για την αφήγηση της ιστορικής συνέχειας από την αρχαιότητα και την ενίσχυση του εθνικισμού. Η ιστορική κληρονομιά κάνει δυνατή τη σύσταση της παράδοσης, γεφυρώνει το χάσμα με το χρόνο υπάγοντας τον αναγνώστη σε προσωπική εμπλοκή και συνειδητή επεξεργασία των στοιχείων της εθνικής παράδοσης. Το περιοδικό «*Ελληνική Κύπρος*» μηνιαίο όργανο του γραφείου της Εθναρχίας περιγράφεται ως το αναγκαίο θεωρητικό υποστήριγμα που έρχεται να πληρώσει τη βασική ανάγκη της εθνικής καθοδήγησης, αφού μέσα από τις σελίδες του παρελαύνουν η ιστορία, η λαογραφία, η τέχνη και η πολιτική με ελληνικό χρώμα και χαρακτήρα²⁶⁰.

Η ιστορία είναι αυτή που εμπνέει τον ελληνικό εθνικισμό στην Κύπρο, γράφει ο Ανδρέας Καραντώνης στην *Ελληνική Κύπρο*. Στο ίδιο άρθρο, δίνει στον ελληνικό εθνικισμό την ερμηνεία ενός ανθρωπιστικού ιδεώδους, που συνάδει με έναν αγαθοποιό πολιτισμό που κληρονόμησαν οι Έλληνες, ο οποίος δεν υπάγεται στο δόγμα της εθνοφυλετικής υπεροχής αλλά συνδέεται με το εθνικό παρελθόν²⁶¹.

²⁵⁸ Vilem Flusser, *Η γραφή: έχει μέλλον το γράφειν*, Αθήνα 2003, σελ.165

²⁵⁹ Σβεν Μπίρκετς, *Οι ελεγείες του Γουτεμβέργιου : η μοίρα της ανάγνωσης στην ηλεκτρονική εποχή*, Αθήνα, 1997, σελ.23

²⁶⁰ *Κυπριακά Γράμματα*, Ιούνιος 1949

²⁶¹ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1951, σελ.63

Αφηγούμενος το έργο, το οποίο είχε να επιδιώξει όχι ένας «θεωρητικός» αλλά ένας «μαχόμενος εθνικισμός», εισηγείται τα εξής: «Είναι χρέος μας, α ξεχώριστα φυλετικό και ανθρώπινο, να προφυλάξουμε τον εθνικισμό μας από κάθε στενότητα αντιλήψεως, να τον οπλίσουμε με λογική και να τον κρατήσουμε ντυμένον ελληνικά, με λευκούς παρθενικούς χιτώνες, όπως ήταν ντυμένες οι Αθηναίες κόρες στην πομπή των Παναθηναίων. Μια που η μοίρα θέλησε να μας γεννήση πάνω σε τούτους τους θαλασσόδαρτους κι' αστραφτερούς βράχους και να μας σπείρη λιγοστούς σε μια γη που είναι όλη πνεύμα, δεν μας μένει παρά ν' αγωνιζόμαστε για τη διάδοσι του εθνικισμού μας- όμως, μήτε στιγμή δεν πρέπει να ξεχνούμε πως είμαστε έθνος ελληνικό, δηλαδή άνθος ανθρώπινο». Στο ίδιο τεύχος του περιοδικού ο Χριστοφίδης υποστηρίζει ότι ο ελληνικός εθνικισμός βασίζεται σε μια κοσμοθεωρία που στηρίζεται στον ελληνοχριστιανικό πολιτισμό και την αδιάσπαστη συνέχεια της ελληνικότητας από τα χρόνια του Χρυσού Αιώνα²⁶². Την ίδια θεωρία της αδιάρρηκτης συνέχειας από την αρχαιότητα υποστηρίζει και ο Ν. Κρανιδιώτης διευθυντής των περιοδικών «Ελληνική Κύπρος» και «Κυπριακά γράμματα»²⁶³.

Καταβαλλόταν κάθε προσπάθεια να προβληθεί η αδιάρρηκτη συνέχεια με την αρχαιότητα και να αποδειχθεί η ελληνικότητα της Κύπρου. Ιδιαίτερη ήταν η έμφαση στο «πνευματικό περιεχόμενο»²⁶⁴ του αγώνα, στην πνευματική δηλαδή κινητοποίηση του λαού η οποία θα οδηγούσε στην εκδήλωση των εθνικών αισθημάτων και στην ενδυνάμωση του εθνικισμού. Η ελληνικότητα συμβολίζει το πάθος για τις αξίες του πνεύματος και την ελευθερία, είναι οδηγός για αγώνες.²⁶⁵ Ο «Ελληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου» που σκοπό είχε να προβάλλει τους πνευματικούς δεσμούς με την Ελλάδα καλούσε ανθρώπους του πνεύματος, όπως ο Σεφέρης²⁶⁶, να επισκεφθούν την Κύπρο. Το 1954, ο Μακάριος έκανε τα

²⁶² Ελληνική Κύπρος, Φεβρουάριος 1951, σελ.64

²⁶³ Κυπριακά Γράμματα, Απρίλιος 1954, τίτλος «Το βαθύρριζο δένδρο της φυλής»

²⁶⁴ Ελληνική Κύπρος, Μάρτιος 1951, σελ.64 «Το πνευματικόν περιεχόμενον του Κυπριακού αγώνος»

²⁶⁵ Κυπριακά γράμματα, τεύχος Ιανουαρίου 1950 σελ. 26. «παλαίουμε για τις ιερές μας παραδόσεις [...]για την υπόθεση πολιτισμού, γιατί διαφεντεύομε την Ελλάδα και την Ιδέα που αυτή εκπροσωπεί»

²⁶⁶ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, 16/12/1952-29/12/1953, Παππάς προς Υπουργείο Εξωτερικών, 16 Δεκεμβρίου 1953

αποκαλυπτήρια της προτομής του Διονυσίου Σολωμού, για την οποία ο «Ελληνικός Πνευματικός Όμιλος Κύπρου» είχε διενεργήσει έρανο²⁶⁷.

Στα *Κυπριακά Γράμματα* υποστηρίζεται ότι ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας έχει ειρηνικό χαρακτήρα και είναι στη βάση του πνευματικός αγώνας προσηλωμένος στις πνευματικές και ηθικές αξίες της «φυλής»²⁶⁸. «Οι ιστορικοί του μέλλοντος», γράφει ο Ν. Κρανιδιώτης «όταν θα κρίνουν αυτήν την περίοδο, εκείνο που θα προσέξουν είναι η πνευματική ζωή μας και οι πνευματικοί μας δεσμοί»²⁶⁹. Στο δεξιό και στον αριστερό τύπο, υποστηρίζεται, ότι οι αμοιβαίοι δεσμοί με την Ελλάδα, δεσμοί όπως η κοινή καταγωγή, η γλώσσα, η θρησκεία, τα ήθη και τα έθιμα, η ιστορία και ο πολιτισμός²⁷⁰, είναι οι λόγοι για τους οποίους η Βρετανία έχει την ηθική υποχρέωση να αποδώσει την Κύπρο στην Ελλάδα, εκεί «όπου φυσικώς και εθνολογικώς ανήκει»²⁷¹.

Αδιαφιλονίκητο ενοποιητικό στοιχείο με την Ελλάδα, η ελληνική γλώσσα προσφέρει μια ζωντανή αίσθηση της ελληνικής ταυτότητας και αποτελεί ένα «συναισθηματικό εργαλείο» για τον ελληνοκυπριακό πληθυσμό, ο οποίος μέσω αυτής ταυτίζεται με το ιστορικό, γεωγραφικό και εθνικό του παρελθόν. Η ελληνική γλώσσα συνδέει την ελληνοκυπριακή κοινωνία με την ελληνική ιστορία, την ποίηση και τη λογοτεχνία, ενισχύει την εθνικιστική ρητορική.

Η αρθρογραφία προσπαθεί να αποδείξει τη βαθιά επίδραση του Βυζαντίου στην κυπριακή γλώσσα και υποστηρίζει, ότι η ύπαρξη της κυπριακής διαλέκτου, επιβεβαιώνει μια εξέλιξη της ελληνικής γλώσσας στη Κύπρο, ύστερα από την αποξένωση της νήσου από το κέντρο της Κωνσταντινούπολης εξαιτίας των αραβικών επιδρομών²⁷². Έτσι, ενώ οι λόγοι δέχθηκαν επιρροές από τις γλώσσες των κατακτητών, «η λαλούμενη γλώσσα εξελίχθηκε στην Κύπρο ελεύθερα και

²⁶⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1954, σελ.160

²⁶⁸ *Κυπριακά γράμματα*, τεύχος Ιανουαρίου 1950, σελ. 27

²⁶⁹ Στα *Κυπριακά γράμματα*, τεύχος Απριλίου 1951 σελ. 99, τίτλος «Πνευματικοί δεσμοί» ο Ν. Κρανιδιώτης δηλώνει «τα πνευματικά σύνορα της Κύπρου ταυτίζονται απόλυτα με κείνα της Ελλάδος».

²⁷⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 10 Ιανουαρίου 1950, σελ.2 και *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 21 Δεκεμβρίου 1949

²⁷¹ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949 σελ.11 άρθρο του Λοϊζίδου

²⁷² *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σελ.73, «Η κυπριακή διάλεκτος δείγμα της ελληνικότητας της Νήσου»

αβίαστα, χωρίς την επίδραση της λογίας, ώστε να καταντήσει ξεχωριστό ιδίωμα»²⁷³. Ακόμη και τα ξενικά στοιχεία στην κυπριακή διάλεκτο ισχυρίζονται ότι έχουν ιστορική αξία, αφού μαρτυρούν την ξενική κατοχή, κυρίως λατινική και τούρκικη²⁷⁴ σε μια Κύπρο «Ελληνοπούλα στη ψυχή και τη γλώσσα»²⁷⁵. Ακόμη και οι ονομασίες των ασθενειών στην Κύπρο, οι οποίες περιλαμβάνουν αρχαίες ελληνικές λέξεις, αλλά και κοινές ονομασίες με αυτές που χρησιμοποιούνται στην ηπειρωτική Ελλάδα, τονίζεται ότι αποτελούν «αψευδέστερο μάρτυρα» της ελληνικότητας της Κύπρου²⁷⁶. Όσο για τις ομηρικές λέξεις στην κυπριακή διάλεκτο υποστηρίζεται, ότι αποτελούν «αποστομωτική απάντηση», σε όσους «μυωπιάζουν» μπροστά στην ελληνικότητα της Κύπρου²⁷⁷.

Ο χαρακτήρας της κυπριακής λογοτεχνίας παρέμεινε ελληνικός και σύμφωνα με άρθρο στην *Ελληνική Κύπρο*, ακολούθησε τα ελληνικά πρότυπα, αρχής γενομένης από τα «Κύπρια Έπη», τα οποία αποδίδονται στον αρχαίο επικό ποιητή Στασίνο και τα φιλοσοφικά κείμενα του Ζήνωνα του Κιτιέα, στη συνέχεια τη βυζαντινή λογοτεχνία και τα ακριτικά τραγούδια, ενώ η φιλολογική ζωή δεν διαφέρει από τη ζωή μιας «ελληνικής επαρχίας»²⁷⁸. Την Κύπρο ως ελληνική επαρχία προβάλλει και ο αριστερός τύπος και μιλά για μια εθνική στη μορφή λογοτεχνία, δηλαδή «οργανικά δεμένη με τις κατακτήσεις του παρελθόντος, γιομάτη από το ζωντανό χειροπιαστό άνθρωπο, τον Κύπριο, τον Έλληνα»²⁷⁹.

Το πλαίσιο μέσα στα οποία κινείται η κυπριακή λογοτεχνία είναι σφυρηλατημένο από την επίδραση της νεοελληνικής λογοτεχνίας, ενώ τα θέματα τα οποία απασχολούν τους Κύπριους λογοτέχνες, οι οποίοι ως επί το πλείστον εγκαταστάθηκαν στην Αθήνα, όπως ο Αιμίλιος Χουρμούζιος και ο Λουκής Ακρίτας, «παραμερίζουν» τον τοπικό κυπριακό παράγοντα και ασχολούνται με τα γενικότερα προβλήματα της νεοελληνικής ζωής²⁸⁰. Στην προσπάθεια να αποκρούσει την επιχειρηματολογία άρθρων, που δημοσιεύονταν στον βρετανικό τύπο και

²⁷³ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σελ.73

²⁷⁴ *Μαθητική Εστία* τεύχος Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 1950, σελ.25

²⁷⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σελ.73

²⁷⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούνιος 1949, σελ.15

²⁷⁷ *Μαθητική Εστία*, τεύχος Απριλίου-Ιουνίου 1953, σελ. 172

²⁷⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1949, σελ.18

²⁷⁹ *Δημοκράτης*, 4 Ιουλίου 1948

²⁸⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1949, σελ.22

αμφισβητούσαν τους πνευματικούς δεσμούς της Κύπρου με την Ελλάδα, ο Ν. Κρανιδιώτης διακήρυττε με απόλυτο τρόπο την ελληνικότητα των Κυπρίων διανοουμένων και καλλιτεχνών λέγοντας: «είναι λάθος να μιλούμε για κυπριακή διανόηση, κυπριακή λογοτεχνία, κυπριακό θέατρο ή κυπριακή μουσική. Υπάρχουν απλώς Έλληνες διανοούμενοι της Κύπρου, Έλληνες λογοτέχνες της Κύπρου, Έλληνες καλλιτέχνες της Κύπρου»²⁸¹.

2.3 Η ελληνική παιδεία υπέρμαχος του εθνικισμού

Το εκπαιδευτικό σύστημα στην Κύπρο, το οποίο ήταν υπό τον έλεγχο της εκκλησίας και την καθοδήγηση του ελληνικού κράτους, αποτέλεσε το θεσμικό, πολιτισμικό φορέα, ο οποίος υπό την επίδραση των εθνικιστικών ιδεωδών διαμόρφωνε πεποιοθήσεις και αξίες, καθοδηγούσε τους νέους, μετέδιδε την κληρονομιά του έθνους και ενέπνεε την αφοσίωση σ' αυτό.

Τα σχολεία στην Κύπρο συνέβαλαν στην αναζωπύρωση της εθνικής ζωής και κατέστησαν υπέρμαχοι του εθνικισμού, αποτέλεσαν τον ιδεολογικό μηχανισμό για τη μεταβίβαση της εθνικιστικής ιδεολογίας. Αποτελούσε στόχο της εκπαίδευσης να μεταδώσει μέσω της γλώσσας, της ιστορίας και της λογοτεχνίας την πίστη στο έθνος και στις αξίες του. Και ήταν βέβαια το σύστημα της εκπαίδευσης που δραστηριοποίησε εθνικιστικά την νεολαία. Σ' αυτό το σημείο πρέπει να πούμε, πόσο σημαντικός ήταν ο ρόλος του Πανεπιστημίου Αθηνών, από το οποίο αποφοίτησαν πολλοί Ελληνοκύπριοι λόγιοι, κληρικοί, πολιτικοί, δάσκαλοι και καθηγητές για την ομοιογενοποίηση της εθνικής κοινότητας.

Η αυτονομία της παιδείας ήταν απαραίτητη προϋπόθεση για την έκφραση της εθνικής συνείδησης και την υπεράσπιση της πολιτισμικής κληρονομιάς. Η παιδεία αποτελούσε χώρο αντίστασης σε κάθε προσπάθεια καταστροφής ή αλλοίωσης της εθνικής ταυτότητας που επιχειρούσε η αποικιοκρατική δύναμη.

²⁸¹ *Κυπριακά γράμματα*, Ιούνιος 1950, σελ.163

Από τις στήλες της *Ελληνικής Κύπρου* ο διευθυντής του Παγκύπριου Γυμνασίου Κ.Σπυριδάκης προειδοποιούσε: «να διατηρήσωμεν αλώβητον την προγονικήν κληρονομίαν της παιδείας μας που αποτελεί το μεγαλύτερον μας αγαθόν και κτήμα. Είναι το ισχυρότερον μας όπλον, όπως είναι δια κάθε λαόν»²⁸². Και αλλού έδινε έμφαση στη σημασία της ελληνικής παιδείας: «Διότι μόνο η εθνική εκπαίδευσις διατηρεί τον εθνικόν χαρακτήρα ενός λαού. Όταν αυτός λείψη, παύει πλέον να υπάρξη και ο λαός.»

Το 1946 γίνεται μνεία της έκδοσης του βιβλίου του Κλεόβουλου Μυριανθόπουλου, *Η Παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας 1878-1946*, το οποίο εξέθετε τους περιορισμούς που επιβλήθηκαν στην ελληνική εκπαίδευση στην Κύπρο από το 1923 και εξής. Αλλά και στον τύπο εξιστορείτο ότι η Βρετανία επιχείρησε τον έλεγχο της παιδείας ήδη από την εγκατάστασή της ως αποικιοκρατικής δύναμης. Το 1880, ο αρμοστής Bidaulf εισηγήθηκε την ίδρυση αγγλικών σχολών στην Κύπρο και την καθιέρωση της αγγλικής γλώσσας σαν κύρια γλώσσα διδασκαλίας²⁸³. Η ιδέα ίδρυσης του Αγγλικού Κολλεγίου (English School), προτάθηκε το 1899 από τον τότε αρμοστή Η. Smith στον αποικιακό γραμματέα J.Chamberlain για να συγκρατήσουν τις «ελληνοιστικές» τάσεις του Γυμνασίου Λευκωσίας²⁸⁴. Το γεγονός ότι τα σχολεία μέσα από τη λειτουργία του ελληνικού εκπαιδευτικού ελληνικού συστήματος είχαν μετατραπεί σε «εστίες αντιβρετανικής προπαγάνδας» είχε επισημανθεί σε υπόμνημα για την εκπαίδευση το 1929²⁸⁵. Μετά την εξέγερση του 1931 εντάθηκαν οι προσπάθειες για τον περιορισμό της εξάπλωσης των εθνικιστικών ιδεών στα σχολεία. Μεταπολεμικά, όταν άρχισε να εντείνεται ο αντιαποικιακός αγώνας, κλιμακώθηκαν τα μέτρα κατά της παιδείας και υποστηρίχθηκε ότι αν η βρετανική κυβέρνηση είχε εξ αρχής εισαγάγει το αγγλικό

²⁸² *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1951, σ. 244.

²⁸³ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1951, σ.43.

²⁸⁴ Panayotis K. Persianis, *Church and State in Cyprus Education, The Contribution of the Greek Orthodox Church of Cyprus to Cyprus Education during the British Administration (1878-1960)* Λευκωσία, 1978,σ.136.

²⁸⁵ Hubert Faustmann, «Οι πελατειακές σχέσεις στην ελληνοκυπριακή κοινότητα κατά τη διάρκεια της βρετανικής αποικιοκρατίας» Ανδρέας Στεργίου – Heinz Richter επιμ., *Το κυπριακό με το βλέμμα των ξένων*, 2006, σ.198.

σύστημα, οι Κύπριοι θα ήταν Άγγλοι στην ομιλία τους και στον πολιτισμό τους και τα σχολεία δεν θα είχαν καταστεί «κοιτίς αντιπολίτευσης»²⁸⁶.

Από το 1935 ιδρύθηκαν και τεχνικά γυμνάσια τα οποία παρά τα χαμηλά τους δίδακτρα, σε σύγκριση με τα ελληνικά, δεν προσέλκυαν πολλούς Ελληνοκύπριους μαθητές²⁸⁷.

Η δημοτική εκπαίδευση ήταν δωρεάν και αν και υποκείμενη σε κυβερνητικό έλεγχο, το εκπαιδευτικό πρόγραμμα ήταν ελληνικό ή τουρκικό για τα αντίστοιχα ελληνικά και τουρκικά σχολεία. Τα βιβλία, μέχρι το 1931, εισάγονταν χωρίς κανένα περιορισμό από την Ελλάδα, τα περισσότερα σχολεία υπάγονταν στο ελληνικό Υπουργείο Παιδείας, οι δάσκαλοι εκπαιδεύονταν στα ελληνικά ορθόδοξα Παγκύπρια Διδασκαλεία και σαν αποτέλεσμα, σύμφωνα με το φυλλάδιο *Cyprus*, του συνδέσμου British Society for International Understanding, οι μαθητές ελάμβαναν μεγάλες δόσεις ενωτικής προπαγάνδας από πολύ μικρή ηλικία²⁸⁸.

Επί Παλμεροκρατίας όμως διατείνεται ο τύπος, έγινε προσπάθεια «στραγγαλισμού»²⁸⁹ της ελληνικής παιδείας. Τα κυβερνητικά μέτρα που ελήφθησαν μετά από την εθνική εξέγερση του 1931 ήταν δραστικά και περιοριστικά. Η εξέγερση χρησιμοποιήθηκε «ως πρόσχημα για την υποδούλωση της παιδείας»²⁹⁰. Το 1933 όταν κυβερνήτης της Κύπρου ήταν ο Πάλμερ όλες οι εκπαιδευτικές εξουσίες περιήλθαν στα χέρια του. Καταργήθηκε το ελληνικό εκπαιδευτικό πρόγραμμα και συντάχθηκε νέο με την εισαγωγή της αγγλικής στις δυο τελευταίες τάξεις του δημοτικού και την κατάργηση της διδασκαλίας της ελληνικής ιστορίας στα δημοτικά.

Τα αναγνωστικά βιβλία εξακολούθησαν να είναι τα ίδια με τα ισχύοντα στην Ελλάδα αλλά το 1935 καταργήθηκαν όλα τα βοηθητικά βιβλία με αποτέλεσμα, όπως ο δεξιός και ο αριστερός τύπος καταγγέλλει, το μάθημα της ιστορίας να

²⁸⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1952, σ.66. Αυτό υποστήριξε ο συγγραφέας του βιβλίου «The orphaned Realm» (Το απορφανισμένο Βασίλειο), Λόρδος Κίνρος. Η Κύπρος θεωρείτο από το συγγραφέα απορφανισμένη, γιατί είχε αποχωριστεί από τη μητέρα πατρίδα Ελλάδα.

²⁸⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1952, σελ. 135.

²⁸⁸ ΙΑΥΕ:1951, Φάκελος 71, 1^{ος} υποφάκελος, από την υπηρεσία πληροφοριών Λονδίνου, 18 Σεπτεμβρίου 1951.

²⁸⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 1 Απριλίου 1950.

²⁹⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1951, σ. 245.

καταπολεμηθεί με «λύσσα»²⁹¹ και να αφαιρεθεί από αυτήν «κάθε ίχνος εθνισμού»²⁹². Η ελληνική ιστορία «εξοβελίστηκε» και διδασκόταν σαν ιστορία ξένης χώρας²⁹³. Στη γεωγραφία εισήχθησαν αγγλικά κείμενα που στόχο είχαν να δικαιολογήσουν και να επαινέσουν την αγγλική ιμπεριαλιστική πολιτική η οποία προσπαθούσε για την πρόοδο και την ανάπτυξη των αποικιών της. Έτσι παρουσίαζε τους αποικιακούς λαούς στην πιο πρωτόγονη δυνατή μορφή, δικαιολογώντας με το δικό της φακό τη διακυβέρνηση της πολιτισμένης Βρετανίας στις πρωτόγονες, πολιτικά ανώριμες αποικίες της²⁹⁴. Ήταν αδιανόητο να αποκόπτονται οι μαθητές από την ελληνική παιδεία με μέτρα που απέβλεπαν στο να αποσυνδέσουν τα σχολεία από δεσμούς με την Ελλάδα. Καταδικαζόταν επιπλέον η προσπάθεια που γινόταν να αποβάλλουν οι μαθητές την εθνική τους συνείδηση και να διδάσκονται να είναι νομιμόφρονα μέλη της αυτοκρατορίας και να αγαπούν την υποδούλωσή τους²⁹⁵.

Στα δημοτικά σχολεία απαγορεύτηκαν οι χάρτες που εικόνιζαν την Κύπρο με την υπόλοιπη ελληνική επικράτεια, απαγορεύτηκε η ανάρτηση εικόνων των ηρώων της ελληνικής επανάστασης, ο ελληνικός εθνικός ύμνος, ο οποίος αντικαταστάθηκε από τον αγγλικό, η ελληνική σημαία και ο εορτασμός των ελληνικών εθνικών επετείων²⁹⁶. Για τον απόλυτο έλεγχο που ασκούσε η κυβέρνηση στη δημοτική εκπαίδευση ο σχολικός έφορος Ν. Ιακωβίδης με πικρία σχολίασε: «Συγκρίνων τον πάλαι ποτέ εθνικόν παλμόν και τον εθνικόν ενθουσιασμόν των μαθητών των Δημοτικών μας Σχολείων, τους λάμποντας οφθαλμούς των και το προέχον στήθος, καθ'όν χρόνον απήγγελλον οι μικροί μαθηταί πατριωτικά ποιήματα, είτε εξιστόρουν τα Ιστορικά γεγονότα της ενδόξου Ελληνικής Ιστορίας μας, καταλαμβάνομαι υπό μελαγχολίας, όταν παρευρίσκωμαι κατά τους παρόντας καιρούς εις εορτάς των Δημοτικών μας Σχολείων, όπου η εθνική διαπαιδαγώγησις παρέχεται εις τους τροφίμους των με το σταγονόμετρον»²⁹⁷.

²⁹¹ Ελληνική Κύπρος, Οκτώβριος 1952, σελ.164.

²⁹² Δημοκράτης, Μάρτης 1951, σελ.60.

²⁹³ Ελληνική Κύπρος, Νοέμβριος 1951, σελ. 244.

²⁹⁴ Δημοκράτης, Μάρτης 1951, σελ.60.

²⁹⁵ Ελληνική Κύπρος, Νοέμβριος 1951, σελ. 245

²⁹⁶ Ελληνική Κύπρος, Οκτώβριος 1952, σελ.164.

²⁹⁷ Ελληνική Κύπρος, Μάρτιος 1951, σελ.55.

Μια έντονη διαμαρτυρία σχετικά με τα ελληνικά βιβλία εκφράστηκε το 1949, για το νέο πρόγραμμα των δημοτικών σχολείων της Κύπρου, το οποίο αντικατέστησε το παλαιότερο του 1935, στο βιβλίο της αγωγής του πολίτου και στο οποίο η αξία της Ελλάδας «εκμηδενιζόταν εκ του τέρματος»²⁹⁸. Το βιβλίο δίδασκε νομιμοφροσύνη προς τον ξενικό ζυγό και προπαγάνδιζε την εθνική παιδεία. Τα παιδιά μάθαιναν το σύστημα μιας μονοκρατορικής κυβέρνησης ξένης προς τον λαό, τα αισθήματα, την καταγωγή, την γλώσσα και τις παραδόσεις του και όπως διατείνεται το άρθρο του στην Έλληνική Κύπρο ο Κ. Σπυριδάκης «την έννοια του πολίτου και του έθνους, μόνο μητρική κυβέρνηση δύναται να του διδάξη»²⁹⁹.

Μια δεύτερη διαμαρτυρία ακολούθησε το Μάιο του 1949 όπου καταγγέλθηκε η επέμβαση της βρετανικής κυβέρνησης προς την αρμόδια ελληνική υπηρεσία για αφαίρεση από τα αναγνωστικά του δημοτικού, σημείων που σχετίζονταν με την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Επρόκειτο για το αναγνωστικό της Δ΄ τάξης που περιείχε χάρτη της Ελλάδας στον οποίο η Κύπρος εμφανιζόταν να αποτελεί τμήμα της ελληνικής επικράτειας και για το αναγνωστικό της ΣΤ΄ τάξης, το οποίο περιείχε ποίημα που αναφερόταν στην Ένωση με τίτλο «Κύπρος Αλύτρωτη»³⁰⁰. Εκδηλώθηκε έντονη δυσaréσκεια ενάντια στην βρετανική κυβέρνηση που στρεφόταν κατά της «εθνικής μόρφωσης»³⁰¹ και διαμαρτυρία από τους δασκάλους των οποίων καθήκον είναι η «ελληνοπρεπής διαπαιδαγώγηση»³⁰² των παιδιών του ελληνοκυπριακού λαού αλλά και απεργίες από τους μαθητές προς τη βρετανική κυβέρνηση που δεν μπορούσε να αφαιρεί οτιδήποτε ανταποκρινόταν στα πατριωτικά αισθήματα και στους εθνικούς στόχους³⁰³.

Η ελληνοπρεπής ανατροφή των παιδιών ενισχυόταν από το σχολείο και από τα βιβλία τα οποία αποτελούσαν το παιδαγωγικό εργαλείο μέσω του οποίου προωθούνταν οι αξίες του έθνους, οι παραδόσεις και ο πολιτισμός. Και ασφαλώς δεν μπορούσε να ρυθμίζει την έκδοση των σχολικών βιβλίων, με πολλές περικοπές

²⁹⁸ Έλληνική Κύπρος, Οκτώβριος 1949, σελ.7.

²⁹⁹ Έλληνική Κύπρος, Οκτώβριος 1949, σελ.7.

³⁰⁰ Νέος Δημοκράτης, 3 Μαΐου 1950.

³⁰¹ Νέος Δημοκράτης, 28 Ιουνίου 1950.

³⁰² Νέος Δημοκράτης, 13 Ιουνίου 1950.

³⁰³ Νέος Δημοκράτης, 22 Ιουνίου 1950.

στην ελληνική ύλη³⁰⁴, μια ξένη προς το λαό κυβέρνηση. Μόνο μια εθνική εκπαίδευση μπορούσε να διατηρήσει τον εθνικό χαρακτήρα του λαού γι αυτό έπρεπε να προστατευθεί από μια κυβέρνηση που προσπαθούσε να την ελέγχει και να την υποδουλώνει³⁰⁵.

Όταν έγινε προσπάθεια από την βρετανική κυβέρνηση να αντικατασταθούν και τα ελληνικά αναγνωστικά με άλλα που θα συγγράφονταν στην Κύπρο, «ο κυπριακός λαός εξηγέρθη σύσσωμος» ανέφερε ο πρόξενος Λιάτης, και έδωσε «την μάχη των αναγνωστικών» υπό τη σημαία της Εθναρχίας³⁰⁶. Η αριστερά παρά την ιδεολογική αντιπαράθεση με το ελληνικό καθεστώς, εξανέστη σχετικά με την αντικατάσταση των ελληνικών αναγνωστικών με αυτά που θα επέβαλλε η βρετανική κυβέρνηση και σε άρθρο του *Δημοκράτη* τονίστηκε: «Προτιμούμε αναγνωστικά από την Ελλάδα. Παρά τη μεταξική σαπίλα τους, παρά τα ιδεολογικά δηλητήρια που περιέχουν, περιέχουν τουλάχιστον το ελληνικό χρώμα... πνοή της Ελλάδας...»³⁰⁷.

Τη φροντίδα για την προώθηση των εθνικών ιδεωδών είχαν αναλάβει και μαθητικά περιοδικά όπως η *Μαθητική Εστία* και τα *Κυπριακά Γράμματα* των οποίων ο ρόλος περιοριζόταν σε αφιερώματα στη λογοτεχνία, στις τέχνες και σε σχολικά νέα και δεν απέκτησαν τον έντονο αντιαποικιακό χαρακτήρα που θα είχαν αργότερα κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα το *Εγερτήριο Σάλπισμα* και η *Αγωγή των Νέων*. Όπως ήταν φυσικό καταδικάστηκε έντονα η έκδοση του κυβερνητικού σχολικού περιοδικού *Το Περιοδικό μας*, το οποίο διανεμόταν δωρεάν στους μαθητές. Εφιστούσαν προσοχή στον ανθελληνικό του χαρακτήρα και στην προπαγάνδα που ασκούσε, κυρίως δε στην προσπάθεια να εμφανιστεί η Κύπρος ως «ιδία εθνική οντότης» δίχως δεσμούς με την Ελλάδα³⁰⁸.

Υπήρχαν και άλλα εκπαιδευτικά μέτρα που αφορούσαν τους δασκάλους, στα χέρια των οποίων βρισκόταν «η αναγέννηση του λαού και η διαμόρφωση του

³⁰⁴ Αναφέρεται σε διάγγελμα του Μακάριου, *Έθνος*, 20 Μαρτίου 1952

³⁰⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1951, σελ. 245.

³⁰⁶ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, 21 Νοεμβρίου 1949.

³⁰⁷ *Δημοκράτης*, 7 Ιανουαρίου 1949

³⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος, διαβιβάζεται ανακοίνωση του Εκπαιδευτικού Συμβουλίου της Εθναρχίας από τον πρόξενο Α. Παππά, 2 Δεκεμβρίου 1954 και *Νέος Δημοκράτης*, 8 Μαΐου 1954 «μια νέα έκδοση για κυβερνητική προπαγάνδα».

πνεύματος»³⁰⁹ των παιδιών και τα οποία ομόφωνα δεξιός και αριστερός τύπος χαρακτήριζαν ως «ιμπεριαλιστικά». Με νόμο του 1929 οι δάσκαλοι προβιβάζονταν, μεταθέτονταν ή παύονταν από τον κυβερνήτη. Επιπλέον από το 1937 που καταργήθηκαν τα Παγκύπρια Διδασκαλεία, η εκπαίδευση των δασκάλων γινόταν στο αγγλικό Διδασκαλικό Κολλέγιο Μόρφου, το οποίο μεταφέρθηκε το 1954 στη Λευκωσία, για την εισαγωγή στο οποίο η γνώση της αγγλικής ήταν απαραίτητος όρος. Για άμβλυνση του γλωσσικού αισθήματος και γλωσσική ανεπάρκεια των αποφοίτων μιλούσε ο *Νέος Δημοκράτης*³¹⁰. Θεωρείτο ότι ο δάσκαλος από «*όργανο της εθνικής ιδέας*» είχε μετατραπεί σε ακούσιο «*όργανο του ιμπεριαλισμού*»³¹¹ και «*ευπειθή υπηρέτη της προϊσταμένης αρχής*»³¹² καθόσον τόσο κατά την εκπαίδευση του όσο και κατά την άσκηση του επαγγέλματος του τελούσε υπό την άμεση κυβερνητική κατεύθυνση.

Η είδηση περί ίδρυσης και άλλου διδασκαλικού κολλεγίου στη Λευκωσία, το 1952, για Έλληνες, Τούρκους και Αρμένιους, έκανε ισχυρότερη την απαίτηση για την επαναλειτουργία των ελληνικών διδασκαλείων εξαιτίας της «*νόθευσης*» της εκμάθησης της ελληνικής γλώσσας στους δασκάλους³¹³.

Ο Μακάριος σε διάγγελμα του προς τους δασκάλους, τους προέτρεπε να «*ίστανται εις το ύψος της αποστολής των όταν με την διδασκαλίαν των δημιουργούν ουχί αχρώμους κοσμοπολίτας αλλά Έλληνες επιγνώμονας της υψηλής αυτών αποστολής και των μεγάλων εθνικών παραδόσεων*» και προσέθετε ότι «*η κυβερνητική υπαλληλοποίηση και η απόλυτη εξάρτηση από το Γραφείο Παιδείας με εκφοβιστικά καταπιεστικά μέτρα, δυσχεραίνει την ανταπόκριση των διδασκάλων εις την υψηλήν αυτών αποστολήν*»³¹⁴.

Έντονες ήταν οι διαμαρτυρίες όταν λίγες μέρες πριν το δημοψήφισμα η βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι δεν επιτρεπόταν στους δασκάλους, ως δημόσιοι υπάλληλοι του κράτους, να συμμετάσχουν στο δημοψήφισμα. Η Π.Δ.Ο.

³⁰⁹ *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 19 Μαΐου 1948

³¹⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 7 Οκτωβρίου 1953

³¹¹ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1951,σελ.44 και *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1951, σελ 245.

³¹² *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1951, σελ. 245

³¹³ *Έθνος*, 2 Ιουλίου 1952.

³¹⁴ *Έθνος*, 20 Μαρτίου 1952.

(Παγκύπρια Διδασκαλική Ομοσπονδία) αποφάσισε παρά τις απαγορεύσεις και την αντιδημοκρατική στάση της κυβέρνησης να υποστηρίξει το δημοψήφισμα. Στο *Νέο Δημοκράτη* εξαιρείται ο δάσκαλος ο οποίος δεν είναι απλώς ένας επαγγελματίας, αλλά ο άνθρωπος που έχει αναλάβει να διαπαιδαγωγήσει τους αυριανούς πολίτες, να τους κάνει «καλούς πατριώτες» και έχει χρέος προς τον κυπριακό λαό ο οποίος του εμπιστεύεται τα παιδιά του να μορφωθούν σύμφωνα με την καταγωγή, την εθνότητα και τη συνείδηση³¹⁵.

Η δημοτική εκπαίδευση βρισκόταν αποκλειστικά στα χέρια της κυβέρνησης. Λειτουργούσαν 705 δημοτικά σχολεία το 1952 και σε 184 από αυτά διδάσκονταν τα αγγλικά στις δυο τελευταίες τάξεις. Το παράδοξο ήταν ότι ενώ τα έξοδα λειτουργίας των σχολείων καλύπτονταν από τον κυπριακό προϋπολογισμό και από την φορολογία των κατοίκων, ο αριθμός των τουρκικών σχολείων ήταν δυσανάλογος με την πληθυσμιακή αναλογία των Τούρκων κατοίκων, αφού από τα 705 δημοτικά σχολεία τα 484 ήταν ελληνικά και τα 206 τουρκικά.³¹⁶ Η προκατάληψη δε των αποικιακών αρχών ήταν καταφανής όταν σε επίσημες εκθέσεις, όπως παρατήρησε ο Κ.Σπυριδάκης, γινόταν πρώτα μνεία και εκτενέστερη πάντα, των τουρκικών σχολείων και μετά των ελληνικών³¹⁷. Ο *Νέος Δημοκράτης* επέρριψε στο Γραφείο Παιδείας την ευθύνη και για την κακή κατάσταση των σχολικών κτιρίων³¹⁸. Πολλά από αυτά, υποστήριζε, ήταν σε άθλια κατάσταση πρόχειρα φτιαγμένα από τσίγκους και παράγκες.

Τα μέτρα για τον έλεγχο της παιδείας ήταν πολιτικά και εντείνονταν όσο πιο έντονη γινόταν η πολιτική κίνηση για την Ένωση. Το Έθνος αναρωτιόταν για το ποια ήταν η παιδαγωγική αξία των εκάστοτε εκδιδόμενων νόμων και κατά πόσον εξυπηρετούσαν τους σκοπούς της παιδείας ως παιδείας ή τελικά αποσκοπούσαν στον «εκφυλισμό» της εθνικής συνείδησης³¹⁹. Υποστηρίζεται ότι η κυβέρνηση

³¹⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 4 Ιανουαρίου 1950.

³¹⁶ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 160, 2^{ος} υποφάκελος, άρθρο της *New York Times*, 3 Ιουνίου 1952, Υπουργείο Εξωτερικών 8 Ιουλίου 1952

³¹⁷ *Ελευθερία*, 16 Απριλίου 1950.

³¹⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 12 Νοεμβρίου 1950, σελ.3.

³¹⁹ *Έθνος*, 8 Ιανουαρίου 1952

έβαλλε κατά της παιδείας γιατί την θεωρούσε «το ισχυρότερο οχυρό της δούλης Κύπρου»³²⁰.

Η άμεση επαφή με την ελληνική κυβέρνηση σε θέματα της παιδείας στην Κύπρο ήταν άλλο ένα σημείο αιχμής για τους Βρετανούς. Ο αποικιακός γραμματέας John Fletcher Cooke, αναφερόμενος στην παρουσία του Έλληνα προξένου στις σχολικές εορτές, οι οποίες συνοδεύονταν από παρελάσεις, συνθήματα υπέρ της Ένωσης και επιδείξεις των ελληνικών χρωμάτων, τόνισε ότι τα σχολεία στην Κύπρο δεν ήταν ελληνικά και ότι οι Έλληνες Κύπριοι μπορούσαν να αναπτύσσουν τον ελληνικό πολιτισμό εντός του βρετανικού πλαισίου³²¹. Αντίθετα βέβαια το ελληνικό κράτος έκρινε απολύτως αναγκαία την ελληνική παιδεία στην Κύπρο και την λειτουργία των σχολείων με καθηγητές από την Ελλάδα για την διατήρηση και την τόνωση των εθνικών αισθημάτων της νεολαίας³²². Η δε αποστολή του Γενικού Επιθεωρητή Μέσης Παιδείας ήταν δεδομένη μέχρι το 1951, όταν η είσοδός του δεν επιτράπη από τις Βρετανικές Αρχές της Κύπρου³²³. Όπως ανακοίνωσε το Foreign Office δεν υπήρχε «επίσημη συμφωνία»³²⁴ σχετικά, αλλά και όταν το ζήτημα είχε ανακινηθεί το 1950 από την ελληνική κυβέρνηση, όπως αναφέρει ο Παπάγος, και το 1951 από το Προξενείο Λευκωσίας το θέμα της μετάβασης του Έλληνα επιθεωρητή παρέμενε άλυτο³²⁵. Εντούτοις οι καθηγητές της Αγγλικής στα ελληνικά σχολεία επιθεωρούνταν, βάσει νόμου του 1951, από ειδικούς Άγγλους ή Αμερικανούς Επιθεωρητές υποδεικνυόμενους από τις οικείες πρεσβείες³²⁶.

Το 1952, έτος που είχε ανακηρυχθεί και έτος «Μάχης της Κύπρου», ψηφίστηκαν δύο νέα νομοσχέδια που στρέφονταν κατά της αυτοτέλειας της Μέσης

³²⁰ Έθνος, 17 Αυγούστου 1952.

³²¹ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 3^{ος} υποφάκελος, διαβιβάζεται από τον πρόξενο Α.Παππά, 19 Δεκεμβρίου 1952.

³²² ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 42, 3^{ος} υποφάκελος, από το Υπουργείο Εξωτερικών προς το Β επί των Στρατιωτικών Υπουργείο, 30 Οκτωβρίου 1948.

³²³ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45 με θέμα «Μορφωτικά, Εκπαιδευτικά Κύπρου» διαβιβάζεται από τον πρόξενο Α.Παππά, 28 Μαρτίου 1951.

³²⁴ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45 με θέμα «Μορφωτικά, Εκπαιδευτικά Κύπρου» διαβιβάζεται από την Πρεσβεία του Λονδίνου, 6 Απριλίου 1954.

³²⁵ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45 με θέμα «Μορφωτικά, Εκπαιδευτικά Κύπρου», έγγραφο του Παπάγου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 7 Μαρτίου 1953

³²⁶ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45 με θέμα «Μορφωτικά, Εκπαιδευτικά Κύπρου», έγγραφο του Παπάγου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 7 Μαρτίου 1953.

εκπαίδευσης, «του τελευταίου οχυρού του εθνικού φρονήματος»³²⁷. Αφορούσαν την κρατική επιχορήγηση προς τα σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης. Τα γυμνάσια ήταν τελείως ανεξάρτητα στην επιλογή του αναλυτικού προγράμματος και χρηματοδοτούνταν από ιδιωτικά σχολικά τέλη και από την εκκλησία. Δημιουργώντας τα Δημόσια Επιχορηγούμενα Σχολεία η κυβέρνηση προσπαθούσε να αφαιρέσει και «τα τελευταία λείψανα εκπαιδευτικών ελευθεριών» που είχαν τα Γυμνάσια επεμβαίνοντας ανοιχτά στο αναλυτικό τους πρόγραμμα³²⁸. «Δια να μην δημιουργηθούν νέοι γενίτσαροι», είχε τίτλο το Έθνος χαρακτηρίζοντας το νόμο σαν την σοβαρότερη κυβερνητική επίθεση που επιχειρούσε να ιδρύσει «χαλκεία», όπου θα παραμελούνταν η ελληνική γλώσσα και τα ελληνόπουλα θα διδάσκονταν τον αγγλικό τρόπο ζωής³²⁹. Ο διευθυντής της παιδείας θα ενέκρινε τον κανονισμό του σχολείου, θα μπορούσε να περιορίσει τον αριθμό των σχολικών εορτών και θα είχε το δικαίωμα να διατάξει την παύση δασκάλων για συμπεριφορά, η οποία θα φαινόταν «επιβλαβής» για το συμφέρον της παιδείας και τη σωστή διακυβέρνηση³³⁰.

Τα επιχορηγούμενα Γυμνάσια κλήθηκαν να αποκηρύξουν εγγράφως κάθε ενωτική εργασία στα σχολεία τους³³¹ οπότε υπήρχε περίπτωση ότι κάποια σχολεία όπως και το 1923 όταν είχε επιβληθεί αυτό το μέτρο, θα κάμπτονταν από το βάρος των εξόδων συντήρησης και θα ενέδιδαν στην κρατική επιχορήγηση.

Ήταν φανερό ότι με την κρατική επιχορήγηση και τους υψηλούς μισθούς των καθηγητών, η κυβέρνηση προσπαθούσε να καταπνίξει τις «εθνικές φωνές» και με τον έλεγχο του αναλυτικού προγράμματος των σχολείων να εξαφανίσει το εθνικό φρόνημα του λαού³³². Στον τύπο η διαμαρτυρία στρεφόταν κατά της αποικιακής δύναμης η οποία χρησιμοποιώντας τα χρήματα του φορολογούμενου λαού προσπαθούσε να μετατρέψει τα σχολεία «εις φυτώρια ταπεινών υπηκόων της Αυτού Βρετανικής Μεγαλειότητος, εις άβουλα άτομα άνευ εθνότητος, άνευ εθνικής

³²⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1952,σελ.189.

³³¹*Ελληνική Κύπρος*, Ιούνιος, Ιούλιος, Αύγουστος 1952,σελ.103.

³²⁹ *Έθνος*, 19 Ιουλίου 1952

³³⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούνιος, Ιούλιος, Αύγουστος 1952,σελ.121.

³³¹ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1951,σελ.261.

³³² *Ελληνική Κύπρος*, Ιούνιος, Ιούλιος, Αύγουστος 1952,σελ.121

υποστάσεως και ιστορίας»³³³. Τονιζόταν ότι τυχόν οικονομικό ναυάγιο των γυμνασίων ή παραβίαση των πνευματικών προσανατολισμών του λαού με τις αφελληνιστικές, αντιπαιδαγωγικές επεμβάσεις της κυβέρνησης στο αναλυτικό πρόγραμμα της κατώτερης και της μέσης εκπαίδευσης, θα είχε καταστρεπτικές συνέπειες. Σε άρθρο της *Ελληνικής Κύπρου*, η έμφαση στη σημασία του αγώνα να διατηρηθεί αλώβητη η ελληνική παιδεία δινόταν ως εξής: «Ο αγών δια την σωτηρίαν και την διασφάλισιν της παιδείας μας είναι αγών δι' εθνικήν και πολιτιστικήν επιβίωσιν, είναι αγών δια την πνευματικήν αξιοπρέπειαν του τόπου μας, είναι αγών δια την Ελλάδαν και την Ελευθερίαν»³³⁴.

Τα νομοσχέδια σαν οικονομικό «δέλεαρ» ήρθαν σε μια εποχή που και ο αριθμός των Γυμνασίων αλλά και ο αριθμός των μαθητών είχε αυξηθεί εξαιτίας των κοινωνικών αλλαγών μεταπολεμικά και η μέση παιδεία διερχόταν οικονομική κρίση. Η συνέπεια ήταν ότι είχαν αυξηθεί τα έξοδα για την εκκλησία αφού ο αριθμός των μαθητών είχε σχεδόν διπλασιαστεί το 1954 και η ίδια δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις αυξημένες απαιτήσεις³³⁵. Τα παρακάτω στοιχεία αποδεικνύουν αυτήν την αύξηση³³⁶:

ΣΧΟΛΙΚΟ ΕΤΟΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΜΑΘΗΤΩΝ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
1946-47	7.780	5.632	2.148
1947-48	9.268	5.670	2.698
1948-49	10.087	7.120	2.967
1949-50	11.007	7.849	3.158
1950-51	13.226	9.806	3.415
1951-52	14.231	10.195	4.036
1952-53	17.127	11.797	5.400

³³³ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1952,σελ.64

³³⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1951,σελ.266

³³⁵ Panayotis K. Persianis, *Church and State in Cyprus Education, The Contribution of the Greek Orthodox Church of Cyprus to Cyprus Education during the British Administration (1878-1960)* Λευκωσία, 1978,σ.132.

³³⁶ *Νέος Δημοκράτης*, 20 Ιουνίου 1953

Όπως και τα στατιστικά στοιχεία για τις εκπαιδευτικές συνθήκες στην Κύπρο τα οποία υπέβαλλε η Βρετανία στον ΟΗΕ³³⁷:

	<u>1946-49</u>		<u>1949-50</u>		<u>1950-51</u>	
ΜΑΘΗΤΕΣ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ	ΑΓΟΡΙΑ	ΚΟΡΙΤΣΙΑ
ΔΗΜΟΤΙΚΑ	33.493	27.838	33.060	28.076	34.416	29.587
ΓΥΜΝΑΣΙΑ	7.286	2.967	8.047	3.161	9.806	3.415
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	124	48	129	74	118	77

Το γυμνάσιο βέβαια που έπαιρνε την μεγαλύτερη οικονομική υποστήριξη από την εκκλησία και αρνήθηκε παντελώς την κρατική επιχορήγηση ήταν το Παγκύπριο Γυμνάσιο, «το καύχημα της Κυπριακής Πρωτεύουσας»³³⁸. Σημαντικές ήταν ιδιαιτέρως οι πνευματικές δραστηριότητες και η «εθνική» διαπαιδαγώγηση που επιτελούνταν στο Παγκύπριο Γυμνάσιο, το οποίο απέβη «σημαντικός μοχλός της όλης εθνικής και κοινωνικής ζωής»³³⁹ της Κύπρου και συνεισέφερε σημαντικά στη διαμόρφωση του εθνικού φρονήματος. Τις ανάγκες του Παγκύπριου για τακτικούς, πάγιους πόρους κλήθηκε να καλύψει η εκκλησία³⁴⁰. Πληροφορούμαστε από επίσημη αναφορά την πληρωμή 18.000 από την Αρχιεπισκοπή για την κάλυψη χρεών του Παγκύπριου³⁴¹. Ο διευθυντής του Κ. Σπυριδάκης τόνισε την οικονομική ευθύνη της εκκλησίας έναντι της παιδείας, γενικά και ειδικά του Παγκύπριου το οποίο χρειαζόταν συνδρομές για τους άπορους μαθητές³⁴². Πράγματι οι συνδρομές της εκκλησίας από 1.000 περίπου λίρες που ήταν το 1951 αυξήθηκαν στις 28.200 λίρες κατά το σχολικό έτος 1953-1954³⁴³.

³³⁷ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ.49

³³⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1951, σελ.55 .

³³⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1950, σελ.176 και *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1951, σελ.55 .

³⁴⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1951, σελ.55.

³⁴¹ CO926/19, αναφορά για την πολιτική κατάσταση στην Κύπρο Οκτωβρίου 1952

³⁴² *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1951, σ.54.

³⁴³ Panayotis K. Persianis, *Church and State in Cyprus Education, The Contribution of the Greek Orthodox Church of Cyprus to Cyprus Education during the British Administration (1878-1960)* Λευκωσία, 1978, σ.133.

Το 1953 ένας άλλος νόμος και αυτός «πλήγμα» κατά της παιδείας, έδινε τη δυνατότητα στη κυβέρνηση να διορίζει σχολικές εφορείες οι οποίες θα αποτελούνταν από κυβερνητικούς υπαλλήλους. Δεν είναι τυχαίο ότι αυτός ο νόμος ψηφίστηκε μετά τα επεισόδια που έγιναν την 31^η Μαΐου, κατά του εορτασμού της στέψης της βασίλισσας Ελισάβετ, στη διάρκεια των οποίων, μαθητές του Γυμνασίου Πάφου κατέστρεψαν αγγλικές σημαίες. Την παύση της σχολικής εφορείας Πάφου καθώς και την αναστολή της άδειας ασκήσεως επαγγέλματος του Γυμνασιάρχη Πάφου Π. Παυλίδη, ακολούθησε η καταγγελία του νέου νόμου από τον Μακάριο ο οποίος μεταξύ άλλων είπε: *«ως δαμόκλειος σπάθη θα επικρέμαται ο νόμος επί πάντων των σχολείων της Νήσου, των εθνικών και πνευματικών τούτων φυτωρίων της δούλης πατρίδος, τα οποία άσβεστον εκράτησαν μέχρι τούδε την δάδα της εθνικής συνειδήσεως»*³⁴⁴. Στην ουσία οι εξουσίες των σχολικών εφορειών θα καθίσταντο πλέον σκιώδεις.

Εκδηλώσεις και παρελάσεις κατά των εορτών της στέψης έγιναν και σε άλλες πόλεις της Κύπρου και φυσικά στη Λευκωσία όπου συνελήφθησαν ο γενικός γραμματέας της ΠΕΟΝ Σταύρος Ποσκώτης και τέσσερα μέλη για συμμετοχή σε παράνομη παρέλαση και τοιχοκόλληση συνθημάτων³⁴⁵. Αποτέλεσμα των ταραχών ήταν η απόφαση της κυβέρνησης να μην ανανεώσει τις άδειες στις λέσχες της ΠΕΟΝ γιατί η οργάνωση *«εργαζόταν για παράνομους σκοπούς»*³⁴⁶. Ο Μακάριος διαμαρτυρόμενος για τις διώξεις μαθητών και το διορισμό σχολικών εφορειών είπε: *«Θα προτιμήσουμε να κλείσουμε τα σχολεία παρά να επιτρέψουμε την υποδούλωση τους»*³⁴⁷. Ένα δεύτερο νομοσχέδιο κατά της Μέσης Παιδείας που ψηφίστηκε τον Ιανουάριο του 1954 έδινε στην κυβέρνηση το δικαίωμα επέμβασης στα σχολεία καθώς και στο διευθυντή Παιδείας το δικαίωμα να κλείσει ένα σχολείο, δικαίωμα του οποίου θα γινόταν χρήση κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

³⁴⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Αύγουστος 1953, σελ. 165.

³⁴⁵ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, 4^ο τμήμα, από τον πρόξενο Λευκωσίας Α. Παππά προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 10 Αυγούστου 1953.

³⁴⁶ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 213, 4^ο τμήμα, από τον πρόξενο Λευκωσίας Α. Παππά προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 4 Ιουλίου 1953.

³⁴⁷ *Έθνος*, 17 Ιουλίου 1953.

Η αντίσταση στην πολιτισμική αφομοίωση και στους κινδύνους που αυτή εγκυμονούσε για την ελληνική παιδεία, εξαιτίας της αγγλικής πολιτικής, εκτεινόταν και κατά των ξενόγλωσσων σχολείων. Το 1949 ο Μακάριος Β' με εγκύκλιο του καταδείκνυε «το άτοπον και επιζήμιον της αποστολής των ελληνοπαίδων εις ξένας σχολάς»³⁴⁸. Και σε εγκύκλιο που εξέδωσε ο Μακάριος το 1952, καταδίκασε την τάση της «αξιοθρηνήτου ξενομανίας» των γονέων να στέλνουν τα παιδιά τους σε ξενόγλωσσα σχολεία και συμβούλευσε την παροχή «Ορθοδόξου Χριστιανικής και Εθνικής Ελληνικής μορφώσεως» λέγοντας ότι «ότι ουδείς λαός απαρνηθείς την ιδίαν αυτού εθνικήν εκπαίδευσιν, εθνικήν γλώσσαν και εθνικήν συνείδησιν και μη κραταιωθείς εις την ιδίαν αυτού θρησκείαν, ηδυνήθη να επιζήση και επιτελέση τι εις τον κόσμον».³⁴⁹ Αποτελούσε άμυνα κατά της ξένης επιβουλής και η αποχή από τις τάσεις ξενομανίας και από διάφορες τελετές, «φεστιβάλ» και συγκεντρώσεις που οργανώνονταν από τους Άγγλους³⁵⁰.

Το 1954 εκφράστηκε η υποψία ότι το ποσό των 1.000.000 λιρών που επρόκειτο να δαπανηθεί για την παιδεία, θα είχε σκοπό την απόκτηση από τους μαθητές μιας περισσότερο αγγλικής νοοτροπίας. Το Έθνος θεώρησε σπατάλη χρημάτων και «σαμποτάζ» κατά της ελληνικής εκπαίδευσης την ίδρυση Αγγλικής Σχολής (English School) για κορίτσια³⁵¹ και με αγανάκτηση σχολίαζε την βρετανική προπαγάνδα λέγοντας: «Μας λένουν Έλληνες, μας θέλουν αγγλοποιημένους»³⁵². Ο Νέος Δημοκράτης μίλησε για σχέδιο αφελληνισμού μέσω του αγγλικού τρόπου ζωής που καλλιεργείτο στις ψυχές των παιδιών, αφού τα παιδιά μορφώνονταν τόσο ελληνικά όσο και αγγλικά³⁵³ και ο Δημοκράτης για γλωσσική επίθεση των Αγγλοσαξόνων οποίοι μετά την οικονομική υποδούλωση στόχο είχαν και την πολιτιστική υποδούλωση των υποτελών χωρών.³⁵⁴ Υποστηριζόταν, ότι αποτελέσματα αυτής της γλωσσικής επίθεσης ήταν ο γλωσσικός «ερμαφροδιτισμός» και η γλωσσική ανεπάρκεια. Το παράδοξο ήταν ότι πολλοί Ελληνοκύπριοι, είτε λόγω του κύρους της, είτε λόγω της παραδοσιακής αγγλικής

³⁴⁸ *Ελευθερία*, 20 Αυγούστου 1949.

³⁴⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1952, σελ.161.

³⁵⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1953, σελ.235.

³⁵¹ *Έθνος*, 4 Μαΐου 1954.

³⁵² *Έθνος*, 31 Δεκεμβρίου 1954.

³⁵³ *Νέος Δημοκράτης*, 13 Απριλίου 1952.

³⁵⁴ *Δημοκράτης*, Μάρτης 1954, σελ.66.

φιλίας, έστελναν τα παιδιά τους στην Αγγλική Σχολή (English School). Σίγουρα, η αντίσταση στη βρετανική προπαγάνδα και στη βρετανική πολιτισμική διείσδυση περιορίστηκε σε ανταποικιακές διαδηλώσεις και όχι στον τρόπο ζωής, όπως ακριβώς γινόταν και στην Ελλάδα τη δεκαετία του 1950³⁵⁵.

Ακόμη και η πρόταση του προξένου Λευκωσίας Λιάτη το 1950 και του Χωροεπισκόπου Σαλαμίνας το 1953, για αύξηση των ωρών των Νέων Ελληνικών στα Γυμνάσια, έστω και εις βάρος των Αρχαίων, έγινε με σκοπό να δίνεται στους μαθητές «πιστή εικόν» της Σύγχρονης Ελλάδας ώστε να ενισχύεται η ιδέα της Ένωσης αλλά κυρίως για αντίσταση στην βρετανική πολιτική. «Θα ήτο παραδοξολογία» υποστηρίζει ο πρόξενος Α.Παππάς, «αν η εκπαίδευση η οποία παρέχεται γίνεται ακουσίως συνεργός της αγγλικής πολιτικής εις την Κύπρον η οποία ενώ διακηρύττει θαυμασμόν προς την Αρχαία Ελλάδα, εντέχνως και καταλλήλως εμφανίζει σύγχρονον ως παράγοντα παλαιόντα προς μύριας όσας εσωτερικάς και εξωτερικάς δυσχέρειας και κατά λογικήν συνέπειαν ανάξιον όπως συνδέσει την τύχην του με αυτήν»³⁵⁶.

Αποκηρύχθηκε και η ιδέα ίδρυσης Πανεπιστημίου στην Κύπρο, ίδρυση προς αντιπερισπασμό της ενωτικής κίνησης³⁵⁷. Και αυτό γιατί αν οι Άγγλοι ίδρυσαν Πανεπιστήμιο θα ανέκοπταν την φοίτηση στα ελληνικά Πανεπιστήμια και θα υπονόμευαν τους πνευματικούς δεσμούς μεταξύ Ελλάδας και Κύπρου. Απεύχονταν τη δημιουργία του γιατί φαντάζονταν όπως έγραφε η *Ελληνική Κύπρος* ότι «δια του συναγελασμού» Ελλήνων, Αράβων, Ισραηλιτών, Σύρων, Τούρκων και Ιρακινών σπουδαστών θα διαμόρφωναν έναν ιδιαίτερο «Μεσανατολικό» πνευματικό χαρακτήρα του οποίου κέντρο και φορέας θα ήταν η Κύπρος³⁵⁸. Το κυπριακό Πανεπιστήμιο, σύμφωνα με τους όρους που έθεσε σε άρθρο του ο Αχιλλέας Αιμιλιανίδης, θα έπρεπε να έχει ως βασική γλώσσα την ελληνική, να είναι επιστημονικά ανεξάρτητο και όχι υποκείμενο στην κυβερνητική προπαγάνδα και οι

³⁵⁵ Για τις στρατηγικές πολιτισμικής διείσδυσης των Βρετανών βλ. Χάγκεν Φλάισερ, «Στρατηγικές πολιτισμικής διείσδυσης των μεγάλων δυνάμεων» στο *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, επιμ. Χ.Φλάισερ, Αθήνα 2003, σελ.116

³⁵⁶ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45 με θέμα «Μορφωτικά, Εκπαιδευτικά Κύπρου», έγγραφο του προξένου Λευκωσίας Παππά προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 12 Ιουνίου 1953.

³⁵⁷ *Έθνος*, 18 Ιουλίου 1953.

³⁵⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Αύγουστος 1953, σ.163.

προσλήψεις του διδακτικού προσωπικού να μην γίνονται με μεροληψία ή χαριστικά και προπάντων όχι εις βάρος των «αυτοχθόνων»³⁵⁹.

Η βρετανική κυβέρνηση δεν ήθελε με έναν ενδεχόμενο απόλυτο έλεγχο τη Μέσης Παιδείας, να έρθει σε σύγκρουση με την ελληνική κυβέρνηση και την εκκλησία³⁶⁰. Όπως σχεδίαζαν όμως, η ίδρυση Πανεπιστημίου στην Κύπρο, που θα συνδεόταν με τα βρετανικά Πανεπιστήμια, θα μπορούσε να αποτραβήξει τους νέους από την επιρροή των Αθηνών³⁶¹.

Στο *Νέο Δημοκράτη* καταγγέλλεται η προσπάθεια της κυβέρνησης, που εκδηλώνεται με μαζικές υποτροφίες στο Λονδίνο για να υποκαταστήσει τους πνευματικούς δεσμούς με την Ελλάδα με πνευματικούς δεσμούς με την Αγγλία. Επιπλέον εφιστάται η προσοχή στο γεγονός ότι διπλώματα από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, όπως το δίπλωμα της νομικής επιστήμης δεν ίσχυε στην Κύπρο για την εξάσκηση του επαγγέλματος και δεν αποκλειόταν το μέτρο αυτό να εφαρμοστεί και σε άλλες επιστήμες³⁶². Ο πρόξενος Α. Παππάς πληροφορούσε το Υπουργείο Εξωτερικών ότι οι Βρετανοί εξέταζαν τις δυνατότητες εφαρμογής του μέτρου αυτού και στους γιατρούς³⁶³.

Υποστηριζόταν ότι η μεθοδική προσπάθεια της βρετανικής κυβέρνησης να οδηγήσει στον «αφελληνισμό της παιδείας»³⁶⁴ και να ελέγξει την εκπαίδευση των Ελληνοκυπρίων φαινόταν από τον τρόπο με τον οποίο τεχνηέντως τους προσήλκυε σε αγγλικές σπουδές. Οι βρετανικές αρχές προέβαλλαν δυσχέρειες στην έκδοση διαβατηρίων και συναλλάγματος στους σπουδαστές που εκδήλωναν την επιθυμία να ακολουθήσουν σπουδές σε ελληνικά πανεπιστήμια ή τους συνέστησαν «ευσχήμως» όπως μεταβούν για σπουδές στην Αγγλία όπου το κόστος ζωής ήταν χαμηλότερο³⁶⁵. Οι νέοι, οι προοριζόμενοι για ανώτερες σπουδές, ενθαρρύνονταν να σπουδάσουν σε αγγλικές σχολές, όπως στη Βρετανική Στρατιωτική Ακαδημία, οι

³⁵⁹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, άρθρο της εφημερίδας *The Cypriot*, 9 Μαΐου 1949.

³⁶⁰ PREM 11/833 Alan Lennox Boyd προς Eden 19 Ιουλίου 1955

³⁶¹ PREM 11/833 Eden προς Alan Lennox Boyd, 1 Ιουλίου 1955

³⁶² *Νέος Δημοκράτης*, 13 Απριλίου 1952.

³⁶³ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 191, 4^{ος} υποφάκελος, 25 Ιουλίου 1952.

³⁶⁴ *Έθνος*, 17 Αυγούστου 1952

³⁶⁵ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 57 με θέμα «Πολιτικά/Δελτία Πληροφοριών», Πληροφοριακό σημείωμα του Υπουργείου Εσωτερικών, 4 Σεπτεμβρίου 1954.

νέες στην ειδική σχολή Γυναικών Αξιωματικών³⁶⁶ και οι νέοι ηλικίας 14 ½ και 16 ½ προτρέπονταν να καταταγούν στον αγγλικό στρατό με ημερήσια αποζημίωση και προοπτική εκμάθησης κάποιου τεχνικού επαγγέλματος.³⁶⁷ Το δεκαετές πρόγραμμα ανάπτυξης που άρχισε να εφαρμόζεται το 1946 χορηγούσε 1.000.000 λίρες σε υποψήφιους από τις αποικίες για να ολοκληρώσουν τις σπουδές τους στα βρετανικά Πανεπιστήμια, με απώτερο σκοπό να καθίστανται ικανοί να στελεχώσουν τον αποικιακό διοικητικό μηχανισμό³⁶⁸. Η ιδέα βασιζόταν στην «ευγενική» χειρονομία της Βασίλισσας της Αγγλίας, η οποία μισό αιώνα πριν είχε αποφασίσει να συμπεριλάβει αποίκους από κάθε φυλή και δόγμα στους κυβερνητικούς υπαλλήλους των αποικιών³⁶⁹.

Όσοι ήθελαν να κάνουν ανώτατες σπουδές μετέβαιναν κυρίως στην Ελλάδα. Οι Κύπριοι σπουδαστές στην Ελλάδα, οι οποίοι υπολογίζονταν στους τριακόσιους, ζούσαν τέσσερα ή και παραπάνω χρόνια εκεί, εμποτιζόνταν «βαθειά από το Ελληνικό πνεύμα» και αποφοιτούσαν με *«ανεπτυγμένο το εθνικό φρόνημα και με τη ψυχή στραμμένη προς την Ελλάδα»*³⁷⁰. Ήταν οργανωμένοι στην ΕΦΕΑΚ (Εθνική Φοιτητική Ένωση Κυπρίων) η οποία αριθμούσε 150 μέλη, δηλαδή πάνω από το μισό συνολικό αριθμό των φοιτώντων και προωθούσε το αίτημα της ένωσης³⁷¹.

Με ανεπτυγμένο το εθνικό φρόνημα επέστρεφαν και οι Κύπριοι μαθητές εκδρομείς στην Ελλάδα. Η κάθε εκδρομή αποτελούσε *«εθνικό προσκύνημα»* στη *«γη των προγόνων»*, ήταν ο καημός του ξενιτεμένου που δημιουργούσε συγκινητικές στιγμές. Το εθνικό κέντρο ως «ιερό» κέντρο αποτελούσε αντικείμενο πνευματικού και ιστορικού προσκυνήματος, προσδιόριζε τον κοινωνικό χώρο μέσα στον οποίο έπρεπε να ζουν και να κινούνται τα μέλη του ελληνικού έθνους. Το Έθνος τόνιζε την μεγάλη σημασία των μαθητικών εκδρομών στην Ελλάδα για την τόνωση της εθνικής συνείδησης και του εθνικού φρονήματος, συμφωνώντας με την

³⁶⁶ Έθνος, 24 Απριλίου 1951.

³⁶⁷ *Cyprus Mail*, 6 Ιουνίου 1952.

³⁶⁸ ΙΑΥΕ:1952, Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος, φυλλάδιο «Introducing the Colonies» που εκδόθηκε το 1949 από το Αποικιακό Γραφείο και το οποίο αποστέλλεται από το τμήμα πληροφοριών του Λονδίνου, 1 Δεκεμβρίου 1952.

³⁶⁹ Ό.π., «Introducing the Colonies».

³⁷⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1953, σελ.96.

³⁷¹ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1953, σελ.96

παρατήρηση του καθηγητή Παπανούτσου ότι αποτελούσαν «ένα έξοχον και αποτελεσματικόν μέσον ορθής και βέβαιης εθνικής αγωγής»³⁷².

³⁷² *Ἔθνος*, 4 Οκτωβρίου 1953. Και στην *Ελευθερία*, 11 Αυγούστου 1950, ο Κ. Σπυριδάκης τόνιζε ότι η εκδρομή των τροφίμων του Παγκύπριου Γυμνασίου στην Ελλάδα ωφελούσε από εκπαιδευτικής και εθνικής άποψης.

3.Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΙΣΜΟΥ

Παρά την εισαγωγή νέων θεσμών και την εφαρμογή νέων μεθόδων, η Κύπρος παρέμεινε μια παραμελημένη αποικία, η «Σταχτοπούτα» της βρετανικής αυτοκρατορίας. Θα πρέπει λοιπόν να αναλογιστούμε την οικονομική δύναμη της Βρετανίας, να στραφούμε στα οικονομικά κίνητρα του ιμπεριαλισμού για να εξετάσουμε τη σύγκρουση εθνικισμού και οικονομικού ιμπεριαλισμού. Ο εθνικισμός αμφισβήτησε τις δομές της αποικιοκρατίας, αντέκρουσε τις θεωρίες περί ανάπτυξης και οικονομικής βελτίωσης των αποικιών και προέβαλλε την άνθιση και την ευημερία σε όλους τους τομείς του δικού του έθνους. Η μάχη για την επιβεβαίωση της εθνικής ταυτότητας, την οποία εξετάσαμε, σήμαινε και τη διεκδίκηση όχι μόνο της πολιτισμικής αλλά και της πολιτικής και οικονομικής αυτονομίας.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, εμφανίζονται στον τύπο αριστερό και δεξιό και σε ενημερωτικά φυλλάδια που διανέμονται στο εξωτερικό, άρθρα με διαμαρτυρίες κατά της αποικιακής διακυβέρνησης αλλά και ενάντια στην προπαγάνδα που συστηματικά καλλιεργούσε η βρετανική κυβέρνηση. Οι μελέτες και τα άρθρα βασίζονται σε στοιχεία από τις επίσημες πλέον εκθέσεις, τις οποίες η Βρετανία ήταν υποχρεωμένη να υποβάλλει στον ΟΗΕ σύμφωνα με το άρθρο 73ε³⁷³. Η Βρετανία είχε την υποχρέωση να προωθήσει την ευημερία των κατοίκων και να υποβάλλει στο Γενικό Γραμματέα στατιστικές και άλλες πληροφορίες τεχνικής φύσεως, σχετικές με τις οικονομικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνθήκες στις αποικίες της³⁷⁴. Τις πληροφορίες αυτές έλεγχε η Επιτροπή Πληροφοριών, την οποία συγκροτούσαν μέλη από μη αποικιακά κράτη συμπεριλαμβανομένης και της

³⁷³ Άλκης Παπακώστας, *Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών*, Αθήνα 1985, σελ.136,137.

³⁷⁴ Η γραφειοκρατία και ο ενδελεχής έλεγχος στοιχείων βάρυναν κυρίως τον κυβερνήτη. Ο κυβερνήτης Wright ο οποίος έπρεπε να συμπληρώσει τις λεπτομερείς αναφορές για τα Ηνωμένα Έθνη γράφει σε υπόμνημά του «απελπίστηκα όταν άνοιξα την επιστολή από το Υπουργείο Εσωτερικών και ανακάλυψα ότι ήταν κι άλλα τέσσερα έγγραφα της Διεθνούς Οργάνωσης Εργασίας (ILO) και των Ηνωμένων Εθνών που απαιτούσαν λεπτομερείς απαντήσεις». SA1/1623/1949 υπόμνημα του Wright, 31 Μαρτίου 1950

Σοβιετικής Ένωσης, καθώς και η Διεθνής Οργάνωση Εργασίας, ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας, η Unesco και η Παγκόσμια Οργάνωση Υγείας³⁷⁵.

Η ιμπεριαλιστική πολιτική εφαρμόστηκε μέσω της πολιτικής κυριαρχίας, της οικονομικής διείσδυσης και του στρατιωτικού ελέγχου και συνοδεύτηκε από ένα ευρύτερο πρόγραμμα ανάπτυξης για την προαγωγή του πολιτισμού και τη βελτίωση του επιπέδου ζωής των κατοίκων. Στόχος ήταν η ανάπτυξη της αποικιοκρατικής οικονομίας *«ώστε να καταστεί περισσότερο συμβατή με τη μητροπολιτική οικονομία κάθε ιμπεριαλιστικού συστήματος»* και αποτέλεσμα η οικονομική εξάρτηση των αποικιών από τη βιομηχανική Δύση³⁷⁶. Η Βρετανία προφασιζόμενη την ανάπτυξη ενίσχυε την ιμπεριαλιστική τακτική που χαρακτηριζόταν από ανισότητα. Απορροφούσε το πλεόνασμα της Κύπρου μέσω της φορολογίας, των τόκων, των δικαιωμάτων ξένων εταιρειών με αποτέλεσμα να μην υπάρχει περίσσειμα που θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για αναπτυξιακούς ή παραγωγικούς σκοπούς. Ταυτόχρονα την χρησιμοποιούσε για να της παρέχει προϊόντα και πρώτες ύλες αλλά και για να απορροφά τα προϊόντα της. Κατά συνέπεια, η οικονομική καθυστέρηση της Κύπρου ήταν ιστορικό προϊόν της άνισης σχέσης της με την αναπτυγμένη μητρόπολη, ανισότητα η οποία ήταν συνέπεια αλλά και αιτία της υπανάπτυξης που ακολούθησε τον ιμπεριαλισμό³⁷⁷. Σκοπός μας δεν είναι να ασκηθεί κριτική στην βρετανική πολιτική για κακοδιαχείριση, ή να κατηγορηθεί ο βρετανικός ιμπεριαλισμός για την έλλειψη ανάπτυξης, αλλά να καταδειχθούν οι ιμπεριαλιστικές μέθοδοι που οδήγησαν την Κύπρο σε κακή οικονομική κατάσταση, δημιούργησαν δυσарέσκεια στον πληθυσμό και ένταση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Θα δούμε στη συνέχεια την απάντηση του εθνικισμού στον οικονομικό ιμπεριαλισμό της Βρετανίας.

³⁷⁵ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82, 1^{ος} υποφάκελος, αναφορά της Επιτροπής Πληροφοριών, Γενική Συνέλευση Ηνωμένων Εθνών, 10 Οκτωβρίου 1952

³⁷⁶ Michael Adas, *Ανδρών μέτρον μηχανή. Επιστήμη, τεχνολογία και ιδεολογίες δυτικής κυριαρχίας*, Αθήνα 2003, σελ.425

³⁷⁷ Ranjit Sau, *Unequal Exchange, Imperialism and Underdevelopment. An Essay on the Political Economy of World Capitalism*, Καλκούτα 1978, σελ.9

Η ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗ

3.1 Φορολογία

Με την αγγλική κατάκτηση ο πληθυσμός της Κύπρου έπρεπε να καταβάλλει «υποτελικό φόρο». Σύμφωνα με την αγγλοτουρκική συνθήκη θα αποδίδονταν στην Υψηλή Πύλη τα ετήσια πλεονάσματα από τα δημοσιονομικά του νησιού, μετά την αφαίρεση των διοικητικών εξόδων. Το ποσό, όπως υπολογίστηκε, ανερχόταν στις 92.799 λίρες, αλλά αντί να καταβάλλεται στην Πύλη, κρατούνταν από τους Βρετανούς για αποπληρωμή των τόκων του οθωμανικού δανείου του 1855. Από αυτό το ποσό αφαιρούνταν το βοηθητικό επίδομα για την Κύπρο ύψους 40.000 λιρών το οποίο το 1911 έγινε 50.000. Αυτό σήμαινε ότι ο πληθυσμός έπρεπε να πληρώνει 42.799 λίρες το χρόνο, ποσό δυσβάστακτο για την εποχή. Με αυτό τον τρόπο η Κύπρος ήταν καταδικασμένη σε οικονομική εξαθλίωση.

Οι Έλληνες βουλευτές του Νομοθετικού Συμβουλίου επανειλημμένα έστελναν υπομνήματα κατηγορώντας το σφετερισμό του χρήματος που ανήκε στην καταβάλλουσα αυτό Κύπρο, επιμένοντας ότι οι πρόσοδοι σύμφωνα με τη ρητή υπόσχεση της Αγγλίας θα έπρεπε να δαπανώνται «*υπέρ της προόδου της Νήσου*»³⁷⁸. «*Την νοικιάσαμε*», έγραψε σε άρθρο του ο Sir Compton Mackenzie διευθυντής της Intelligence Service του Αιγαίου το 1954, σχολιάζοντας ότι το ενοίκιο πληρωνόταν με φορολογία η οποία επιβαλλόταν στους Κυπρίους, ενώ η βρετανική διακυβέρνηση της νήσου βρισκόταν για καιρό σε κάποιο είδος στασιμότητας³⁷⁹. Και συνέχιζε λέγοντας ότι η εκπαίδευση, η δημόσια υγεία και κυρίως η γεωργία ήταν τελείως παραμελημένες και καμία σημαντική πρόοδος δεν είχε γίνει στη κατασκευή δημοσίων έργων. Παρόμοια, η στέρηση πόρων εξαιτίας της αφαίρεσης του πλεονάσματος προς όφελος του Θησαυροφυλακίου καταγγέλλθηκε και από τον Sir Charles King- Harman³⁸⁰, Υπάτο Αρμοστή το 1904-1911, τον Υπουργό Εξωτερικών Sir

³⁷⁸ Φίλιου Ζαννέτου, *Ιστορία της νήσου Κύπρου από της Αγγλικής Κατοχής μέχρι σήμερα*, τόμος Γ, σελ.506-516, υπόμνημα του 1903.

³⁷⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σ.275, άρθρο που δημοσιεύτηκε στη αγγλική εφημερίδα *Sunday Dispatch*, 29 Αυγούστου 1954.

³⁸⁰ *The Dependent Empire, 1900-1948 Colonies, Protectorates, and Mandates Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth Volume VII*, Frederick Madden and John Darwin (επ.), Ουέστπορτ, Κοννέκτικατ, Λονδίνο 1994, σελ.519,520.

Edward Grey το 1908³⁸¹, ενώ πιο έντονα διαμαρτυρήθηκαν οι κυβερνήτες Malcolm Stevenson και Ronald Storrs, μετά την ανακήρυξη της Κύπρου σε αποικία του Στέμματος.

Για το επίδομα έγραψε ο Haggard: «χορηγείται κάθε χρόνο από το Κοινοβούλιο για δήθεν ενίσχυση των εσόδων της Κύπρου αλλά στην πραγματικότητα για να συμπληρωθεί το ποσό που η ίδια η Κύπρος δεν μπορεί να συγκεντρώσει όσο κι αν την ξεζουμίζουμε»³⁸². Το 1904 σε συζήτηση στο Κοινοβούλιο το Υπουργείο Αποικιών παραδέχτηκε ότι η Κύπρος είχε το μεγαλύτερο ποσοστό φορολογίας στο κόσμο³⁸³. Ο ίδιος ο Churchill σε μνημόνιο του το 1907, κατηγόρησε την αγγλική κυβέρνηση λέγοντας ότι δεν υπήρχε πιο απεχθές θέαμα από την καταπίεση που ασκεί μια Μεγάλη Δύναμη σε μια μικρή κοινωνία για χρηματικό κέρδος. Το κείμενο αυτό παραμένει ακόμη η πιο σκληρή κριτική για την βρετανική πολιτική που έχει καταγραφεί στους φακέλους της Κύπρου³⁸⁴.

Ο υποτελικός φόρος καταργήθηκε το 1927, μετά από σχεδόν πενήντα χρόνια βρετανικής κυριαρχίας, μετά από πολλές διαμαρτυρίες, παρόλο που η Κύπρος είχε προσαρτηθεί στην Βρετανική Αυτοκρατορία το 1914 και είχε ανακηρυχθεί αποικία του στέμματος το 1925, οπότε δεν συνέτρεχε λόγος να πληρώνεται ένας φόρος που είχε σχέση με μια συνθήκη που είχε προσβληθεί. Η συνθήκη της Λωζάννης το 1923 απάλλασσε την Τουρκία από το δάνειο του 1855 αλλά η Κύπρος συνέχισε να πληρώνει το φόρο υποτελείας που είχε πλέον μετατραπεί σε δημόσιο χρέος. Ο υπουργός αποικιών, Leopold Amery, το 1927 τόνισε ότι η Κύπρος πλήρωσε πολύ περισσότερα από όλα τα άλλα διάδοχα κράτη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας και αυτό παρά το γεγονός ότι αποτελούσε βασικά βρετανική κτήση για πολλές δεκαετίες³⁸⁵. Το ερώτημα που συχνά ανέκυπτε για τους Ελληνοκυπρίους και συνοδευόταν από αγανάκτηση, ήταν σχετικά με το τι απέγιναν τα χρήματα και οι

³⁸¹ *The Dependent Empire, 1900-1948 Colonies, Protectorates, and Mandates Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth Volume VII*, Frederick Madden and John Darwin, ό.π., σελ.520.

³⁸² Rider Haggard, *Ταξίδι στην Κύπρο το 1900*, Αθήνα, 1994, σελ.231.

³⁸³ Χάιντς Α.Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α':1878-1949*, Αθήνα, 2007, σελ. 108.

³⁸⁴ Ronald Hyam, «Churchill and the British Empire» στο *Churchill*, Robert Blake and Wm. Roger Louis (επ.), Οξφόρδη, 1996, σελ.185

³⁸⁵ *The Dependent Empire, 1900-1948 Colonies, Protectorates, and Mandates Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth Volume VII*, Frederick Madden and John Darwin (επ.), ό.π. σελ. 524, 525.

τόκοι από το φόρο. Το «θύμα» πλήρωσε 2.557.049 λίρες στο βρετανικό θησαυροφυλάκιο στην περίοδο 1879-1927, που με τόκο 4% θα ανέβαιναν σε ένα τεράστιο ποσό το οποίο θα ωφελούσε το νησί³⁸⁶.

Άλλος ένας λόγος της κακής οικονομικής κατάστασης ήταν, ότι εκτός από το φόρο υποτελείας μεγάλο μέρος των δημοσίων εξόδων κάλυπτε την ακριβή αποικιακή γραφειοκρατία, δηλαδή τους μεγάλους μισθούς του κυβερνήτη, των δικαστών και των ανώτερων κυβερνητικών υπαλλήλων³⁸⁷. Γενικά πάντως για την επενέργεια της εξουσίας απαιτούνταν και ασφαλώς παρέχονταν μόνο απειροελάχιστα οικονομικά κονδύλια και η ελάχιστη δυνατή στρατιωτική παρουσία³⁸⁸. Πριν τον Α Παγκόσμιο Πόλεμο, αναμενόταν από τις αποικίες να αυτοσυντηρούνται και να μην έχουν απαιτήσεις από την μητρόπολη. Οι Βρετανοί προσπάθησαν να κυβερνήσουν την Κύπρο με όσο το δυνατόν μικρότερο κόστος, για να μη δημιουργείται παθητικό στο θησαυροφυλάκιο³⁸⁹, ακολουθώντας το παράδειγμα των Τούρκων, προσαρμόζοντας τη φορολογία σε τέτοιο βαθμό γενναιοδωρίας, ώστε να μην εμποδίζεται τελείως η πρόοδος³⁹⁰.

Την πρώτη περίοδο της Αγγλοκρατίας μέχρι την προσάρτηση το 1914, και εφόσον η Κύπρος εθεωρείτο τμήμα της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, συνέχισε να έχει τις φορολογικές υποχρεώσεις που είχε προς τον Σουλτάνο και προς τη νέα διοίκηση των Βρετανών. Το αποτέλεσμα ήταν ότι η Κύπρος υπέφερε από εγκατάλειψη και σήκωνε το βάρος βαριάς φορολογίας, αποτελώντας μοναδική περίπτωση στην αποικιακή ιστορία.³⁹¹ Όπως παραδέχονταν οι *Καιροί* του Λονδίνου το 1888: «την Κύπρον κατέχομεν χάριν ιδίων ημών σκοπών. Εάν επήρχετο διαρκής τις συμφωνία, τα περισσεύματα θα διετίθεντο προς ελάττωσιν των φόρων ή

³⁸⁶ Νέος Δημοκράτης, 27 Ιουλίου 1952.

³⁸⁷ Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia, 1979, σ.σ.32,337 και Katsiaounis Rolandos, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, Λευκωσία, 1996, σελ.72.

³⁸⁸ John Darwin, *The end of the British Empire. The historical debate*, Οξφόρδη, 1991, σελ.93.

³⁸⁹ Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Λευκωσία, 1979, σελ.16.

³⁹⁰ C.W.J Orr., *Cyprus under British Rule*, London, 1972, σελ.71.

³⁹¹ Αυτό αναφέρεται από τον Χάιντς Α.Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α': 1878-1949*, Αθήνα, 2007, σ. 108, τον G.S. Georghallides, *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia, 1979, σ.16, και τον C.W.J. Orr, *Cyprus under British Rule*, ό.π., σελ.63.

ανάπτυξιν των γεωργικών και βιομηχανικών πόρων της Νήσου, ενώ τώρα ωφελούν μόνο το αγγλικόν θησαυροφυλάκιον»³⁹².

Όπως υποστήριζε η βρετανική πλευρά, η φορολογία ήταν μηδαμινή συγκρινόμενη με αυτήν της τουρκικής κυβέρνησης³⁹³, η οποία κάλυπτε το κόστος της διοίκησης και την πληρωμή των υπαλλήλων χρησιμοποιώντας ανατολίτικες μεθόδους, ώστε να μην επιβαρύνονται οι δαπάνες, ενώ εξέλειπε οποιαδήποτε δαπάνη για δρόμους, λιμάνια, τις καλλιέργειες, τα δάση, ή την εκπαίδευση.

Τα έσοδα από τους φόρους προέρχονταν από διάφορους τομείς παραγωγής, κατανάλωσης και ανταλλαγών και διατηρήθηκαν καθ' όλη τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας εκτός από τον κεφαλικό φόρο που καταργήθηκε το 1903³⁹⁴. Οι Βρετανοί διατήρησαν το φόρο της δεκάτης, ένα φόρο που είχε οδηγήσει πολλούς αγρότες σε υπερδανεισμό, για σιτηρά και όσπρια και τον κατήργησε για τα οπωροκηπευτικά και τα σταφύλια. Το σύστημα συλλογής φόρων έμεινε ουσιαστικά ανέπαφο, με μόνη αλλαγή την πληρωμή των φόρων απευθείας στην κυβέρνηση³⁹⁵, με σκοπό να εξαλειφθούν τα προνόμια των φοροσυλλεκτών τους οποίους αντικατέστησε με μόνιμους εφοριακούς υπαλλήλους³⁹⁶. Στην ουσία η βρετανική ικανότητα συλλογής φόρων σήμαινε μεγαλύτερο πλεόνασμα για την κυβέρνηση προερχόμενο από ένα φτωχό πληθυσμό του οποίου η οικονομική κατάσταση χειροτέρευε³⁹⁷. Ο φόρος της δεκάτης ίσχυσε μέχρι το 1927, οπότε και η περισυλλογή του γινόταν κανονικά από τους Βρετανούς. Σε ισχύ ήταν ο φόρος ακίνητης περιουσίας, ο «αναχρονιστικός» επαγγελματικός φόρος για ιδιώτες και εταιρείες³⁹⁸

³⁹² Ήβη Νησιώτου, *Ο περιοδικός τύπος της Ε.Ο.Κ.Α.. Εγερτήριοι Σάλπισμα και Αγωγή των Νέων. Μελέτη*, Λευκωσία, 1999, σελ.85.

³⁹³ Όπως αναφέρεται σε βρετανική έκθεση το 1881 «Οι Τούρκοι κυβερνούσαν 'φθηνά' επειδή κυβερνούσαν κακά», Χάιντς Α.Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α':1878-1949*, Αθήνα, 2007, σ.95 και C.W.J Orr, *Cyprus under British Rule*, ό.π. σελ.49.

³⁹⁴ Βλ. σχετικά R. Katsiaounis, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, ό.π., σελ. 194.

³⁹⁵ Οι Βρετανοί επέβαλλαν ένα σύστημα συλλογής φόρων παρόμοιο με το «ryotwari» που εφαρμοζόταν στην Ινδία. Απαιτούσε προσωπικές επιβεβαιώσεις από κάθε έμπορο ή αγρότη και σκοπό είχε τη μεγιστοποίηση των εσόδων. Βλέπε σχετικά R. Katsiaounis, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, ό.π. σελ. 99.

³⁹⁶ Χάιντς Α.Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α':1878-1949*, Αθήνα, 2007, σελ.100.

³⁹⁷ Rolandos Katsiaounis, «Social and Political Change in Cyprus:1878-1924» *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXI, Λευκωσία, 1995, σελ.226

³⁹⁸ «Η κυβέρνηση απέρριπτε όλες τις εισηγήσεις για την κατάργηση του και την αντικατάσταση του με ένα ποσοστό (επιπρόσθετο ή όχι) πάνω στο φόρο εισοδήματος, ή σ' ενάντια περίπτωση την αύξηση

και ο φόρος εισοδήματος. Για να αυξηθεί η αποτελεσματικότητα συλλογής του φόρου εισοδήματος, ο φόρος από το 1953 θα αφαιρείτο από τις απολαβές του εργαζόμενου. Ο εργοδότης θα ήταν υπόλογος για την απόδοση του φόρου στον ελεγκτή Εσωτερικών Προσόδων³⁹⁹.

Μετά το 1920, οι αλλαγές στη φορολόγηση προϊόντων και οι επιπρόσθετοι φόροι ήταν συχνό φαινόμενο. Είδη κατανάλωσης όπως καπνός, οινόπνευματώδη, βενζίνη, εισαγόμενα όπως αυτοκίνητα, μοτοσυκλέτες και εξαρτήματα μηχανών και χώροι ψυχαγωγίας θίγονταν περισσότερο από αυξήσεις⁴⁰⁰. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950, όπως υποστηρίζει έκθεση της Εθναρχίας⁴⁰¹, η φορολογία είχε υποστεί αύξηση της τάξεως του 700% από το 1939. Τα έσοδα από τη φορολογία είχαν φτάσει τα 7.000.000 λίρες, σε σύγκριση με τις 900.000 που ήταν το 1939. Μεγάλο μέρος τους το οποίο θα έπρεπε να διατίθεται για τη γεωργία, απορροφούσε η πολυέξοδη διοίκηση και επενδύσεις σε μη παραγωγικές εγκαταστάσεις, όπως ο ραδιοφωνικός σταθμός ο οποίος κόστισε 1.000.000. Κατά πόσο αυτό ήταν υψηλή η φορολογία, μπορούμε να διαπιστώσουμε με στοιχεία από τον ισολογισμό του 1953, όπου φαίνεται ότι ο φόρος της βενζίνης ήταν 140% της αξίας της, των καπνών 137%, των σπίρτων 153% και της ζάχαρης 36%⁴⁰². Σε ανακοίνωση του στο Εκτελεστικό Συμβούλιο σχετικά με τη δημοσιονομική κατάσταση της Κύπρου, ο κυβερνήτης Andrew Wright έδωσε στοιχεία για τον προϋπολογισμό του 1954, σύμφωνα με τα οποία τα έσοδα προϋπολογίζονταν σε 7.342.515 λίρες. «Αναμένεται» είπε «ότι οι τελωνειακοί δασμοί και οι φόροι καταναλώσεως θα αποφέρουν περίπου το ήμισυ και ο φόρος εισοδήματος ποσόν μόλις υπερβαίνουν το ένα τρίτο των εσόδων»⁴⁰³. Υπήρχε και ο φόρος ακίνητης περιουσίας, τον οποίο παρέλειψε να αναφέρει.

Η φορολογική πολιτική της κυβέρνησης βάρυνε το λαό κυρίως με έμμεσους φόρους. Η φορολογία ήταν βαρεία σε είδη πλατειάς κατανάλωσης, όπως

του επαγγελματικού φόρου για τις εταιρείες σε 200 λίρες το μάξιμουμ.» Δημοκράτης, Ιούλης 1950, σελ.233.

³⁹⁹ Νέος Δημοκράτης, 27 Νοεμβρίου 1952, σελ.4.

⁴⁰⁰ G.S Georghallides., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, ό.π.,σελ. 242 και 246.

⁴⁰¹ ΙΑΥΕ: 1952,Φάκελος 30, 8^ος υποφάκελος, Έκθεση της Εθναρχίας την οποία απέστειλε ο Μακάριος στον πρόεδρο των Ηνωμένων Εθνών το 1952 και διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι.Παππάς, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Οκτωβρίου 1952.

⁴⁰² Νέος Δημοκράτης, 20 Δεκεμβρίου 1953

⁴⁰³ Απόσπασμα της ομιλίας του κυβερνήτη Andrew Wright στην *Ελευθερία*, 27 Ιανουαρίου 1954.

βαμβακερά και μάλλινα, ζάχαρη, σπίρτα και πετρέλαιο, καπνό και αλκοόλ και έφθανε στις 4.200.000 λίρες⁴⁰⁴. Σύμφωνα με το *Δημοκράτη*, τα τσιγάρα και τα οινοπνευματώδη ποτά ήταν τα πρώτα είδη στα οποία αυξανόταν η φορολογία, με την δικαιολογία ότι αποτελούσαν είδη πολυτελείας και οι 'μάζες' θα μπορούσαν να μειώσουν την κατανάλωση τους. Η αδιαφορία της κυβέρνησης για την προώθηση των κλάδων παραγωγής, χαρακτήριζε την φορολογική πολιτική της στα εισαγόμενα είδη. Τα σπίρτα που εισάγονταν φορολογούνταν το ίδιο με αυτά που κατασκευάζονταν στην Κύπρο. Η Κύπρος εισήγαγε κάθε χρόνο σπίρτα αξίας 25.000 λιρών περίπου, για τα οποία η κυβέρνηση εισέπραττε φόρο 40.000, ενώ θα μπορούσε να αναπτυχθεί βιομηχανία σπίρτων και να σταματήσει η εξαγωγή χρήματος⁴⁰⁵. Στα κατεργασμένα δέρματα, πρώτη ύλη για τη βιοτεχνία κατασκευής παπουτσιών, η κυβέρνηση επέβαλε φόρο 25%. Ταυτόχρονα φορολογούσε τα εισαγόμενα παπούτσια κατά 15%, δηλαδή χαμηλότερα από τις πρώτες ύλες που χρειάζονταν για την κατασκευή τους⁴⁰⁶.

Η τακτική αυτή είχε σαν αποτέλεσμα, όχι μόνο την αύξηση του κόστους ζωής, αλλά έκανε δύσκολη την αντιμετώπιση του ξένου συναγωνισμού και την σταθεροποίηση της ντόπιας βιομηχανικής ανάπτυξης. Η βρετανική αποικιακή πολιτική κρατούσε την Κύπρο σε χαμηλό επίπεδο οικονομικής ανάπτυξης, για να την χρησιμοποιεί σαν πηγή πρώτων υλών και σαν αγορά για τα βιομηχανικά προϊόντα της μητρόπολης. Το ενδιαφέρον της κυβέρνησης έπεφτε κυρίως στις μεταλλευτικές εταιρείες στις οποίες είχε συμφέροντα και οι οποίες είχαν το δικαίωμα να εξάγουν τα κέρδη τους. Οι εταιρείες εξήγαγαν μεταλλεύματα μεγάλης αξίας χωρίς την επιβολή μεγάλης φορολογίας από την κυβέρνηση και με συγκριτικά μικρά ποσά πληρωμής σε μεροκάματα⁴⁰⁷, με αποτέλεσμα να γίνεται κάθε χρόνο μια 'τρομερή αφαίμαξη' με την εξαγωγή των κερδών. Επιπλέον η φορολογία στην ξυλεία, το σίδηρο και το τσιμέντο ανέβαζε το κόστος των σπιτιών και αυτός ήταν ένας παράγοντας που συντελούσε στην έλλειψη στέγης και στα υψηλά ενοίκια.

⁴⁰⁴ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 32,8^{ος} υποφάκελος, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά), το οποίο αποστέλλει ο πρόξενος Λευκωσίας Πεσμαζόγλου στις 27 Νοεμβρίου 1952.

⁴⁰⁵ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σ.233.

⁴⁰⁶ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σ.233.

⁴⁰⁷ Η αξία των μεταλλευμάτων που εξήχθησαν το 1950 ήταν περίπου 5.000.000 λίρες ενώ τα ποσά που πληρώθηκαν σε μεροκάματα ήταν 900.000. *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σελ.233.

Ενδεικτικά παρατίθενται κάποια από τα κυβερνητικά έσοδα από τους φόρους το 1949 τα οποία δημοσιεύει ο *Δημοκράτης*: «καπνός 687.108, οινοπνευματώδη ποτά 94.157, αλάτι 51.573, ζάχαρη 91.338, βαμβακερά είδη 81.205, μάλλινα 70.539, μεταξωτά 149.539, βενζίνη 412.738, δέρματα 31.368, σπίρτα 33.297 κ.τ.λ.. Το 1949 τα έσοδα από εισαγωγικούς δασμούς και τους δασμούς πάνω στα ντόπια τσιγάρα, οινοπνευματώδη ποτά και το αλάτι ήταν 2.866.259 λίρες ή το 57,85 των εσόδων. Ο φόρος εισοδήματος απέφερε 17,8%. Τα υπόλοιπα έσοδα προέρχονταν από το κτηματικό φόρο, την εγγραφή ακίνητης περιουσίας, την πώληση γραμματοσήμων, τα δάση, το σιδηρόδρομο, διάφορες άδειες κ.λ.π.»⁴⁰⁸.

3.2 Γεωργία

Σε μια χώρα όπως η Κύπρος, με τρία τέταρτα αγροτικού πληθυσμού, η αγροτική οικονομία αποτελούσε το βαρόμετρο της ευημερίας του λαού. Όμως, παρά την έκταση της καλλιεργήσιμης γης και την ευφορία του εδάφους η γεωργία ήταν σε άσχημη κατάσταση και δεν ήταν αυτάρκης.

Η Κύπρος παρατηρούσε ο *Δημοκράτης* παρέμενε μια καθυστερημένη αποικία στα χέρια του βρετανικού ιμπεριαλισμού, μια αγροτική περιοχή όπου οι αγρότες αποτελούσαν περίπου το 78% του πληθυσμού στις αρχές της δεκαετίας του 1950⁴⁰⁹. Η δε πολιτική της βρετανικής διοίκησης, σύμφωνα με το έντυπο του ΕΑΣ, όσο αφορούσε τη γεωργία, ήταν «πολιτική αδιαφορίας»⁴¹⁰. Ο αριθμός των αγροτών δεν είναι εξακριβωμένος, αλλά σίγουρα στον αριθμό των 136.620 αγροτών, ποσοστό 56,9%⁴¹¹, που παρουσίαζε η Βρετανία θα πρέπει να συνυπολογίσουμε και τον αριθμό των μελών των οικογενειών των αγροτών, ώστε να αντιληφθούμε πόσο μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού αποτελούσαν.

⁴⁰⁸ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σελ.232.

⁴⁰⁹ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1952, σελ.2. Για την αιτία της οικονομικής καθυστέρησης ο *Νέος Δημοκράτης* σχολιάζει: «Η δύναμη που συνθλίβει τις αντικειμενικές προϋποθέσεις που εγγυώνται την ευημερία μας είναι η αποικιακή μας υπόσταση.»

⁴¹⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 10 Δεκεμβρίου 1952 σελ.2, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά).

⁴¹¹ Σύμφωνα με την αγγλική επιθεώρηση *Great Britain and the East*, τεύχος Φεβρουαρίου 1954, το οποίο διαβιβάζει το τμήμα πληροφοριών της πρεσβείας του Λονδίνου, 29 Μαρτίου 1954, ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος –Πολιτικά-Στρατιωτικά-Διοικητικά.

Προτάσεις για τη βελτίωση της αγροτικής πολιτικής, τη δημιουργία ειδικού τομέα Γεωργίας, τη σύσταση Αγροτικής Τράπεζας και τη διατήρηση πρότυπου αγροκτήματος είχαν γίνει επανειλημμένα από αντιπροσωπείες στο Λονδίνο, αλλά η κυβέρνηση προέβη μόνο στην ίδρυση του τμήματος Γεωργίας (Agricultural Department). Επικεφαλής αυτού του τμήματος ετέθη Έλληνας⁴¹², αν και υπήρχαν επιφυλάξεις, ως προς την έλλειψη προοδευτικότητας που χαρακτήριζε τις ελληνικές γεωργικές μεθόδους. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 το Υπουργείο Γεωργίας στελεχωνόταν μόνο από 15 ειδικούς υπαλλήλους, από τους οποίους 12 ήταν Κύπριοι, 9 κτηνίατροι, από τους οποίους 5 ήταν Κύπριοι και μια ομάδα για την καταπολέμηση της ακρίδας με τρεις υπαλλήλους εκ των οποίων μια ήταν γυναίκα⁴¹³.

Ένα μεγάλο ποσοστό της γης βρισκόταν στα χέρια μπέηδων, αγάδων, τοκογλύφων, τσιφλικάδων, τζαμιών και μοναστηριών και αρκετή από αυτήν ήταν αναξιοποίητη. Τα αναχρονιστικό και πολύπλοκο σύστημα κατοχής της ιδιωτικής γης, που χαρακτηριζόταν από δυαδική ή πολλαπλή μορφή ιδιοκτησίας, περιόριζε σε μεγάλο βαθμό την αγροτική ανάπτυξη. Οθωμανικό κατάλοιπο, το οποίο συνεχίστηκε κατά τη διάρκεια της βρετανικής κυριαρχίας, το σύστημα αυτό παρέμεινε ανασταλτικός παράγοντας καλλιέργειας και αγροτικής προόδου, γιατί επέτρεπε σε ιδιοκτήτες γης, σε άλλον να πουλούν τη γη, σε άλλον τα δένδρα και σε άλλον τα δικαιώματα των υπόγειων υδάτων, με αποτέλεσμα να εμποδίζεται η πλήρης εκμετάλλευση της γης. Οι ακτήμονες και οι μικροκαλλιεργητές, οι οποίοι ενοικίαζαν τη γη από τσιφλικάδες, εκκλησίες, μοναστήρια και τζαμιά πληρώνοντας αστρονομικά ποσά σε ενοίκια, σαράντα φορές πάνω από τα προπολεμικά δεδομένα, όπως διατεινόταν το ΑΚΕΛ⁴¹⁴, θα μπορούσαν να αποκτήσουν γη μόνο με

⁴¹² Ο πρώτος Έλληνας ήταν ο Π. Γεννάδιος, διακεκριμένος γεωπόνος. Βλ. G.S. Georghallides, *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia, 1979, σελ. 30.

⁴¹³ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ. 28.

⁴¹⁴ Ανασκόπηση της οικονομικοπολιτικής κατάστασης της Κύπρου στο 8^ο Συνέδριο του ΑΚΕΛ, *Δημοκρατής*, Ιούνης 1954, σελ.125.

την κατάργηση των φεουδαρχικών προνομίων και την απαλλοτρίωση της γης, που στην πλειοψηφία της ανήκε σε μια μικρή μειονότητα του 2,8%⁴¹⁵.

Σύμφωνα με επίσημα στατιστικά στοιχεία, σχολίαζε ο *Δημοκράτης*, το 1954 από το σύνολο 100.000 περίπου αγροτικών νοικοκυριών 42.000, δηλαδή σχεδόν οι μισοί, ήταν ακτήμονες, ενώ 31.400 ήταν μικροκαλλιεργητές κατέχοντας γη κάτω από 20 σκάλες⁴¹⁶, 16.300 διέθεταν γη από 20 έως 49 σκάλες, 7.400 κατείχαν γη από 50 έως 99 σκάλες και μόνο 2.800 ήταν «μεγαλονοικοκυραίοι» και τσιφλικάδες.⁴¹⁷ Βασικά δηλαδή τα $\frac{3}{4}$ των αγροτών ζούσαν μια εξαθλιωμένη ζωή σε πρωτόγονες συνθήκες, παραμελημένοι, στο έλεος των καιρικών συνθηκών, υπό βρετανική αποικιακή κατοχή. Σε έκθεση του Υπουργείου Γεωργίας της Ελλάδας σχετικά με την γεωργική κατάσταση στην Κύπρο εκτός από το χαμηλό βιοτικό επίπεδο των γεωργών, την έλλειψη αρδευτικών έργων και την έλλειψη αγροτικής πίστεως, τονίζεται κυρίως η ανεπάρκεια γεωργικού κλήρου. Τα επίσημα στοιχεία που παρατίθενται σε αυτήν είναι πιο αναλυτικά, ως προς τον ακριβή αριθμό των αγροτών και την παρουσίαση τουλάχιστον των μισών, ως κατεχόντων επαρκή γη για την επιβίωση τους, όμως και σε αυτά, με δεδομένο ότι η καλλιεργήσιμη γη ήταν 2.097 τετραγωνικά μίλια δηλαδή 5.432.642 στρέμματα, εξακριβώνεται ότι η πλειοψηφία της γης ανήκε σε μια μικρή κατηγορία του λαού :

- α) 16.1% (9.820 αγρόται) έχουν τελείως ανεπαρκή κλήρο, από 0-12 στρέμματα.
- β) 40,4% (24.474 αγρόται) έχουν κλήρο μόλις επαρκούντα την στοιχειώδη συντήρησίν των, από 12-52 στρέμματα.
- γ) 41,2% (25.489) έχουν επαρκή κλήρο (80-265 στρέμματα).
- δ) 2,22% (1.634) ανήκουν στην κατηγορία μέσης ιδιοκτησίας (265-1.350 στρέμματα).
- ε) 47 μεγάλα αγροκτήματα άνω των 1350 στρεμμάτων. 32 ανήκουν σε Έλληνες, 10 σε μουσουλμάνους, 5 σε καθολικούς ή διαμαρτυρόμενους.⁴¹⁸

⁴¹⁵ *Δημοκράτης*, Φεβράρης 1954,σελ.29.

⁴¹⁶ Η σκάλα είναι μονάδα μέτρησης εμβαδού, κυρίως τεμαχίων γης και ισούται με 14.400 τετραγωνικά πόδια ή 1.337,80 τετραγωνικά μέτρα, είναι δηλαδή παραπάνω από ένα στρέμμα.

⁴¹⁷ *Δημοκράτης*, Φεβράρης 1954,σελ.29.

⁴¹⁸ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 1, τμήμα 5^ο, « Έκθεση της εν Κύπρω γεωργικής καταστάσεως», Από τον διευθυντή εποικισμού του Υπουργείου Γεωργίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Σεπτεμβρίου 1948.

Πρέπει να τονίσουμε, ότι η Εκκλησία της Κύπρου ήταν ο μεγαλύτερος ιδιοκτήτης γης. Μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου, ο Μακάριος σε δηλώσεις του είπε, ότι στην Εκκλησία της Κύπρου, ανήκαν τα 25% της συνολικής έκτασης της νήσου⁴¹⁹. Ο *Νέος Δημοκράτης* σε άρθρο για την Παγκύπρια Συνδιάσκεψη για την απαλλοτρίωση, από τις 3.246.000 σκάλες ιδιόκτητης γης που υπήρχαν στην Κύπρο, σύμφωνα με την απογραφή του 1946, παρουσίαζε 210.000 να ανήκουν σε τσιφλικάδες και 320.000 σε εκκλησίες, μοναστήρια και τζαμιά⁴²⁰. Η έκθεση του απεσταλμένου διευθυντή Γεωργίας του Υπουργείου Συντονισμού της Ελλάδας αποκαλύπτει το μέγεθος της εκκλησιαστικής περιουσίας⁴²¹:

1. Ιερά αρχιεπισκοπή	35.743	σκάλες
2. Ιερά Μητρόπολις Κιτίου	9.060	σκάλες
3. Ιερά Μητρόπολις Πάφου	18.629	σκάλες
4. Ιερά Μονή Κύκκου	29.555	σκάλες
5. Ιερά Μονή Χρυσορροϊατίσσης	2.800	σκάλες
6. Ιερά Μονή Σταυροβουνίου	1.040	σκάλες

Ωστόσο δεν υπήρχαν στοιχεία για την Ιερά Μητρόπολη Κυρήνειας και τη Μονή Μαχαιρά καθώς και στοιχεία για τα χωριά ώστε να έχουμε ολοκληρωμένη άποψη⁴²². Στην έκθεση προτεινόταν αξιοποίηση της εκκλησιαστικής περιουσίας και ενέργεια μισθώσεων κατά τρόπο που θα εξυπηρετούσε τους αγρότες, δεδομένου ότι η εθνική κίνηση στηριζόταν στον αγροτικό πληθυσμό.

Σύμφωνα με τον οθωμανικό κώδικα, που ήταν σε ισχύ μέχρι το 1946, τεράστιες εκτάσεις γης κρατούνταν σαν χαλίτικα, δηλαδή κρατική γη, η οποία σύμφωνα με τη Γενική Χωρομετρία, που έγινε ανάμεσα στο 1909 και το 1929, αποτελούσε το 24,7% της κυπριακής γης, ήταν ακαλλιέργητη, κυρίως άγονη και προοριζόταν για την ελεύθερη βοσκή των αιγοπροβάτων. Κάποιο μέρος κρατικής γης ήταν ενοικιαζόμενο, κυρίως στην περιοχή της Αμμοχώστου και το διευθετούσαν οι Συνεργατικές

⁴¹⁹ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 29 Α', Κυπριακό 1959, Μάρτιος και εξής, Δηλώσεις Μακάριου, Μάρτιος- Ιούνιος 1959, δήλωση της 4^{ης} Απριλίου 1959

⁴²⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 1 Ιουνίου 1954, σελ.4

⁴²¹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα :Κύπρος, Έκθεση περί αξιοποίησης της αγροτικής κτημοσύνης της Εκκλησίας της Κύπρου την οποία διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς, 3 Δεκεμβρίου 1954

⁴²² Σίγουρα το σύνολο της εκκλησιαστικής περιουσίας ξεπερνούσε τα 66.000 στρέμματα που υπολόγιζαν οι Βρετανοί. ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42,1^{ος} υποφάκελλος, τμήμα 2ο, αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής των Κοινοτήτων της 11^{ης} Μαρτίου τα οποία διαβιβάζονται από την πρεσβεία του Λονδίνου 18 Μαρτίου 1957.

Εταιρείες για την καλλιέργεια αμπελών και δένδρων⁴²³, ή ήταν κάμποι πειραματικής καλλιέργειας που προήλθαν από τα τσιφλίκια της Πάφου, απομεινάρια παλιών φέουδων της οθωμανικής περιόδου, τα οποία απαλλοτρίωσε η βρετανική κυβέρνηση το 1948. Υπήρχαν επίσης εύφορα εδάφη, τα οποία υποχρεωτικά περιήλθαν στην κυβέρνηση, για να μεταβληθούν σε στρατόπεδα, βάσεις και αεροδρόμια.

Στην επίσημη βρετανική αναφορά του 1952, από τα 2097 τετραγωνικά μίλια καλλιεργήσιμης γης μόνο 60 τύγχαναν ετήσιας άρδευσης, δηλαδή μόνο το 3% της γης⁴²⁴. Παρά την ύπαρξη του ειδικού Τμήματος Άρδευσης, στα χωριά δυτικά της Λευκωσίας προς του Μόρφου, οι γεωργοί με δικά τους χρήματα διεξήγαγαν γεωτρήσεις⁴²⁵. Διατρήσεις δεν διενεργούνταν σε όλα τα σχέδια άρδευσης, εξαιτίας της έλλειψης σωλήνων. Απεσταλμένος των *Times* στην Κύπρο παρατήρησε ότι κατά το 1948 παρελήφθησαν μόνο 538 τόνοι σωλήνων από παραγγελία 3.500 τόνων⁴²⁶. Από το σύνολο των 3.246.012 στρέμματα αγροτικής γης 468.000 αρδεύονταν με έργα ιδιωτικής πρωτοβουλίας και μόνο 221.000 με κυβερνητικά έργα⁴²⁷. Το δεκαετές πρόγραμμα ανάπτυξης προέβλεπε από το σύνολο των χορηγήσεων 328.915 το χρόνο για τη γεωργία και 770.617 για την άρδευση⁴²⁸. Για μια αγροτική χώρα όπως η Κύπρος μηδαμινό ήταν, στην πραγματικότητα, το ποσό που διέθετε η κυβέρνηση για την ανάπτυξη της γεωργίας σε σχέση με άλλες κατηγορίες που θεωρούσε ότι προείχαν, ιδιαίτερα η ενίσχυση της αστυνομίας για την αντιμετώπιση του όλο και δυναμικότερου ενωτικού κινήματος στις αρχές της δεκαετίας του 1950⁴²⁹.

Ένα άλλο γεγονός που εμπόδιζε τους αγρότες να κάνουν κανονική χρήση των πηγών νερού, ήταν ότι αναγκάζονταν να αγοράζουν νερό από αυτούς που είχαν

⁴²³ *Ελευθερία*, 12 Οκτωβρίου 1949, αναδημοσίευση άρθρου των *Times* της 8^{ης} Οκτωβρίου 1949.

⁴²⁴ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁴²⁵ ΙΑΥΕ, 1952, Φάκελος 106, 2^{ος} υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952.

⁴²⁶ *Ελευθερία*, 12 Οκτωβρίου 1949, αναδημοσίευση άρθρου των *Times* της 8^{ης} Οκτωβρίου 1949.

⁴²⁷ *Νέος Δημοκράτης*, 14 Ιανουαρίου 1954

⁴²⁸ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 32,8^{ος} υποφάκελος, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά).

⁴²⁹ 121.235 λίρες διέθεσε η κυβέρνηση για την ανάπτυξη της αγροτικής οικονομίας και για την αστυνομία τα διπλάσια, 243.203 λίρες. *Νέος Δημοκράτης*, 2 Οκτωβρίου 1951.

δικαιώματα υπογείων υδάτων ή ποταμών, οπότε δεν ήταν ασυνήθιστο φαινόμενο το κόστος άρδευσης για ένα στρέμμα με πατάτες να φτάνει τις 60 λίρες⁴³⁰. Νόμος για την ανησυχητική διάβρωση του εδάφους εκδόθηκε μόλις το 1951⁴³¹. Για την ιστορία, ο *Νέος Δημοκράτης* αναφέρει ότι η κυβέρνηση εξέδωσε το 1937 «Έκθεση περί διάβρωσης του εδάφους στην Κύπρο», ενώ το 1948 ιδρύθηκε στην υπηρεσία του τμήματος Γεωργίας «Τομέας διάσωσης του εδάφους».⁴³² Σύμφωνα με τον ειδικό των Ηνωμένων Εθνών, η Κύπρος εξαιτίας της διάβρωσης θα αντιμετώπιζε λιμό τα επόμενα 50 ή 100 χρόνια⁴³³. Στην πραγματικότητα, ο νόμος περί διατήρησης του εδάφους θεσπίστηκε το 1951, αλλά δεν είχε τεθεί ακόμη σε εφαρμογή όπως παρατήρησε ο Κυβερνήτης Wright κατά τον απολογισμό του 1952, ενώ η εξημέρωση ελωδών, αλατούχων και μη παραγωγικών γαιών θα ξεκινούσε εντός του 1953, με πόρους του Προϋπολογισμού Ανάπτυξης⁴³⁴.

Ενώ δε ο πληθυσμός αυξήθηκε από το 1900 έως το 1951 κατά 290.000 και ειδικά από το 1935 η αύξηση ήταν 35%, η γεωργική παραγωγή έμεινε στάσιμη, ή σημείωσε ελάττωση. Η παραγωγή των δημητριακών κάλυπτε μόλις το 70% των αναγκών της κατανάλωσης, γιατί χρησιμοποιούνταν αρχέγονα μέσα, δεν γινόταν προμήθεια λιπασμάτων, η μηχανική καλλιέργεια, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων ήταν άγνωστη και δεν γινόταν συστηματική χρήση γεωργικών μηχανημάτων.⁴³⁵ Υπήρξε μια αύξηση στην εισαγωγή τρακτέρ⁴³⁶, τα οποία προορίζονταν όμως για τα ορυχεία και τα δυο τρία μεγάλα αγροκτήματα, τα οποία παρουσίαζε ως υποδείγματα η βρετανική προπαγάνδα, εκ των οποίων το ένα ανήκε σε ισραηλινή κοινοπραξία στο Φασούρι και το άλλο του Λανίτη θα το παρομοίαζε κανείς με τις παλιές μεγάλες ιδιοκτησίες,

⁴³⁰ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 32,8^{ος} υποφάκελος, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά).

⁴³¹ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁴³² *Νέος Δημοκράτης*, 5 Μαρτίου 1953.

⁴³³ ΙΑΥΕ, 1952, Φάκελος 106, 2^{ος} υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952.

⁴³⁴ ΙΑΥΕ, 1953, Φάκελος 213, τμήμα 5, προσφώνηση του Κυβερνήτη προς τα μέλη του Εκτελεστικού Συμβουλίου στις 27 Ιανουαρίου 1953, η οποία περιλαμβάνει τον απολογισμό του έργου κατά το 1952 και την οποία διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς στις 6 Μαρτίου 1953.

⁴³⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σ.69 «Η Κύπρος φθίνει παρά τον πλούτο της».

⁴³⁶ Εισήχθησαν 97 τρακτέρ το 1950 και 140 το 1952 αλλά θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι υπήρχαν 100.000 νοικοκυριά. ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82, 1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

τα τσιφλίκια⁴³⁷. Δεν αποτελούσε υπερβολή ακόμη και τη δεκαετία του 1950 αυτό που έγραψε ο C.W.J. Orr, πρώην αρχιγραμματέας της κυπριακής κυβέρνησης, στο βιβλίο του με τίτλο «Cyprus under British rule» που εκδόθηκε το 1918, για την πρωτόγονη κατάσταση του αγροτικού πληθυσμού της Κύπρου και το χρησιμοποίησε σε ομιλία του ο Μακάριος :

*Η αγροτική ζωή στην Κύπρο ελάχιστα διαφέρει από αυτή που υπήρχε τις τρεις προηγούμενες χιλιετίδες. Πλίνθιναι οικίαι, λιθόστρωτα αλώνια, πρωτόγονα γεωργικά εργαλεία αναπολούν το ζοφερό παρελθόν του πρώιμου πολιτισμού. Το ξύλινον άροτρον με το αιχμηρόν μεταλλικόν υνίον είναι παρόμοιον εκείνου το οποίο απεικονίζεται εις τους τοίχους αρχαίων ναών και το οποίον εχρησιμοποιήθη επί χιλιετηρίδας.*⁴³⁸

Οι γεωργικές εργασίες με χρήση ζώων γινόνταν από την πλειοψηφία των αγροτών, όπως δείχνουν τα στατιστικά στοιχεία της μελέτης *The myth of the prosperity of Cyprus (Ο μύθος της ευημερίας της Κύπρου)*⁴³⁹:

ΓΕΩΡΓΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ

χειρωνακτική	χρήση ζώων	ζώα και τρακτέρ	κυρίως τρακτέρ	
			ιδιόκτητα	νοικιασμένα
2,7%	85,7%	5,95%	3,85%	1,8%

Ωστόσο η βρετανική επιθεώρηση *Great Britain and the East*, τακτική της οποίας ήταν να παρουσιάζει την οικονομική κατάσταση της Μέσης Ανατολής να ανθεί, ισχυριζόταν ότι η μέθοδος οργώματος με ζώα είχε εκλείψει και τη συναντούσε κανείς μόνο σε «απομακρυσμένες» περιοχές της Κύπρου⁴⁴⁰.

⁴³⁷ ΙΑΥΕ: 1952: Φάκελος 106, 2^{ος} υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952.

⁴³⁸ Αναφέρεται σε ομιλία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου προς τους γενικούς αντιπροσώπους της Β Παγκύπριας Εθνοσυνέλευσης 23 Ιουλίου 1954. *Απαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ*, τόμος Α 1948-1954, Λευκωσία 1991, σελ.235, και στο πρωτότυπο έργο του C.W.J. Orr, *Cyprus under British Rule*, London, 1972, σελ.18.

⁴³⁹ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 106, 2^{ος} υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952.

⁴⁴⁰ *Great Britain and the East*, τεύχος Φεβρουαρίου 1954, το οποίο διαβιβάζει το τμήμα πληροφοριών της πρεσβείας του Λονδίνου, 29 Μαρτίου 1954, ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος – Πολιτικά-Στρατιωτικά-Διοικητικά.

Με δεδομένο ότι 82% της κυπριακής γης ήταν καλλιεργήσιμο, το 1951, 61% του σιταριού και σίκαλης, 26% των υπόλοιπων δημητριακών, 48% των οσπρίων και 67% των ελαίων ήταν εισαγόμενα⁴⁴¹. «Εισάγουμε σιτάρι από Αυστραλία και Καναδά, όσπρια από Μέση Ανατολή, βούτυρο από Ολλανδία και Αυστραλία»⁴⁴² σχολιάστηκε επικριτικά στο συνέδριο της ΕΑΚ (Ένωση Αγροτών Κύπρου). Αποτέλεσμα της μειωμένης παραγωγής δημητριακών ήταν η υψηλή τιμή του ψωμιού. Η υπερτίμηση του άρτου κατά 25% το 1951⁴⁴³ και οι διαμαρτυρίες για τη συνεχή αύξηση της τιμής αυτού του βασικού είδους διατροφής ήταν συχνές. Οι σιτοπαραγωγοί διαμαρτύρονταν με συγκεντρώσεις και για τα υψηλά ποσά που πλήρωναν σε ενοίκια⁴⁴⁴.

Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, η αύξηση στις τιμές των τροφίμων γενικά από το 1950 ως το 1953 ήταν 30%⁴⁴⁵. Όσο αφορούσε τα ελαιουργεία χρειαζόνταν κονδύλια για να εισαγάγουν σπόρους από το εξωτερικό, όπως συνέβη με αυτό της Καρπασίας, το οποίο αναγκάστηκε να κλείσει εξαιτίας της άρνησης επιχορήγησης από την κυβέρνηση.⁴⁴⁶ Πολλά αγροτικά προϊόντα όπως οι πατάτες, έμεναν απούλητα γιατί δεν υπήρχε η κατάλληλη αγροτική πολιτική προσαρμογής της παραγωγής ανάλογα με τη ζήτηση. Οι πατατοπαραγωγοί, είτε εκπροσωπούνταν από την ΠΕΚ είτε από την ΕΑΚ, με κοινά συλλαλητήρια, στα οποία μάλιστα συμμετείχαν και Τουρκοκύπριοι, μάταια προσπαθούσαν να κινήσουν το ενδιαφέρον της κυβέρνησης για τα προβλήματα στη διάθεση των προϊόντων τους⁴⁴⁷. Επιπλέον οι

⁴⁴¹ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 32, 8^ο υποφάκελος, έκθεση της Εθναρχίας προς τον πρόεδρο του ΟΗΕ, που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, 14 Οκτωβρίου 1952

⁴⁴² *Νέος Δημοκράτης*, 9 Απριλίου 1952

⁴⁴³ *Έθνος*, 1 Ιουλίου 1951.

⁴⁴⁴ «Πληρώνουν 32 λίρες για κάθε σκάλα γης» *Νέος Δημοκράτης*, 13 Απριλίου 1954

⁴⁴⁵ *Δημοκράτης*, Ιούνης 1954, σ.126.

⁴⁴⁶ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 8^ο υποφάκελος, Έκθεση της Εθναρχίας την οποία απέστειλε ο Μακάριος στον πρόεδρο των Ηνωμένων Εθνών το 1952 και διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Οκτωβρίου 1952.

⁴⁴⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1954, σελ.27, *Νέος Δημοκράτης*, 15 Ιουλίου 1953 «Ενιαίο πατατοπαραγωγικό συλλαλητήριο στο Δάλι. Στενή συνεργασία ΕΑΚ ΠΕΚ...μετέχουν Έλληνες και Τούρκοι παραγωγοί» και *Νέος Δημοκράτης*, 14 Νοεμβρίου 1953 «θαυμαστή ενότητα πατατοπαραγωγών». Στο παγκύπριο συλλαλητήριο των πατατοπαραγωγών οι παραγωγοί με αυτοκινητοπομπές και μαύρες σημαίες σκόρπιζαν τα απούλητα προϊόντα τους στους δρόμους της Λευκωσίας « μαζί Έλληνες, Τούρκοι, δεξιό κι αριστεροί, παπάδες και χότζηδες» *Νέος Δημοκράτης*, 22 Δεκεμβρίου 1953

συστάσεις της κυβέρνησης, για αλλαγή των καλλιεργειών, προσέκρουαν στα οικονομικά, αλλά και τεχνικά προβλήματα που αντιμετώπιζαν οι αγρότες⁴⁴⁸.

Και εκεί που η Κύπρος εξήγαγε ζώα στην Αίγυπτο και αλλού, εξαγωγή η οποία αποτελούσε μία από τις βασικές πηγές εσόδων,⁴⁴⁹ εισήγαγε πλέον κρέας και γάλα «του κουτιού»⁴⁵⁰. Το 1953 η αυξημένη ζήτηση οδήγησε την κυβέρνηση στο να επιτρέψει εισαγωγή ζώων από την Τουρκία⁴⁵¹. Η μείωση στον αριθμό των ζώων αποδεικνύεται θεαματική αν αναλογιστούμε την αύξηση του πληθυσμού. Στον παρακάτω πίνακα τα στοιχεία του 1896 είναι από τη βίβλο του ΕΑΣ *Cyprus fights for freedom* (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά), αυτά του 1923 προέρχονται από το βιβλίο *Cyprus* του W.H. Flines, τα οποία μαζί με τα στοιχεία για το διάστημα 1935-1939 βρίσκονται στη μελέτη *The myth of the prosperity of Cyprus* (Ο μύθος της ευημερίας της Κύπρου) και τα υπόλοιπα στις Πληροφορίες από τις μη Αυτοκυβερνώμενες Περιοχές που υπέβαλλε η Βρετανία στα Ηνωμένα Έθνη το 1952 και το 1954:

	1896-99	1923	1935-39	1945-49	1950	1951	1952	1953
βοοειδή	54.000	47.000	38.444	36.899	32.538	33.000	30.257	----
πρόβατα	272.000	255.000	293.714	311.035	287.405	294.992	311.378	351.267
αίγες	252.000	-----	211.108	195.783	153.986	148.655	163.126	194.680
χοίροι	35.000	39.400	31.423	38.353	33.317	39.081	32.117	34.981

Ένας λόγος που εμπόδιζε την ανάπτυξη της κτηνοτροφίας ήταν γιατί η πολιτική της κυβέρνησης είχε κάνει απροσπέλαστα τα χαμηλά δάση, τα οποία ήταν ιδεώδη βοσκοτόπια⁴⁵². Και παρόλο που η Κύπρος είναι νησί, τα ψάρια θεωρούντο είδος πολυτελείας.⁴⁵³ Οι παράκτιες αλιευτικές περιοχές, εξαιτίας της έλλειψης θρεπτικών

⁴⁴⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 22 Οκτωβρίου 1953

⁴⁴⁹ Orr C.W.J., *Cyprus under British Rule*, ό.π., σελ.148.

⁴⁵⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 18 Νοεμβρίου 1952.

⁴⁵¹ *Νέος Δημοκράτης*, 3 Φεβρουαρίου 1953, σελ.4.

⁴⁵² *Δημοκράτης*, 16 Ιανουαρίου 1947 και *Νέος Δημοκράτης*, 9 Απριλίου 1952.

⁴⁵³ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 106, 2^{ος} υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952.

αλάτων, μπορούσαν να προμηθεύσουν μόνο μικρού μεγέθους ψάρια, τα οποία δεν ανταποκρίνονταν στη ζήτηση⁴⁵⁴. Τα αίτια υποστηρίζει η Εθναρχία οφείλονταν στην αδιαφορία της κυβέρνησης. Δεν διεξαγόταν υδροβιολογική έρευνα, δεν λαμβανόταν βοήθεια με τη μορφή πιστώσεων, ώστε να κατασκευάζονται ψαροκάικα και δεν υπήρχαν ασφαλή καταφύγια για να προστατεύονται σε περίπτωση κακοκαιρίας⁴⁵⁵. Ο αριθμός των καϊκιών ναι μεν ήταν μεγάλος, όσο αφορούσε τα μικρά ψαροκάικα, όπως μας δείχνει ο παρακάτω πίνακας, αλλά τα αλιεύματα, όπως υποστηρίζει βρετανική έκθεση ήταν αμελητέα⁴⁵⁶.

	1950	1951	1952
Τράτες	13	10	10
Ψαροκάικα	320	320	266
Βοηθητικά καϊκια	19	20	54
Σπογγαλιευτικά		6	15

ΕΤΗΣΙΑ ΑΛΙΕΥΜΑΤΑ ΣΕ ΟΚΑΔΕΣ

	1950	1951	1952
	362.000	303.424	320.575
ΑΞΙΑ	87.000	74.978	88.610 ⁴⁵⁷

3.3 Το πιστωτικό κεφάλαιο στην ύπαιθρο

Οι γεωργοί έμεναν αβοήθητοι στο έλεος των καιρικών συνθηκών και των τοκογλύφων. Μέχρι και σε μια κυβερνητική έκθεση λέχθηκε ότι «ο Κύπριος χωρικός

⁴⁵⁴ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁴⁵⁵ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 8^{ος} υποφάκελος, Έκθεση της Εθναρχίας την οποία απέστειλε ο Μακάριος στον πρόεδρο των Ηνωμένων Εθνών το 1952 και διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Οκτωβρίου 1952.

⁴⁵⁶ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁴⁵⁷ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 104, 10 Αυγούστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

γεννιέται χρεωμένος, ζει χρεωμένος και πεθαίνει χρεωμένος»⁴⁵⁸. Μέχρι το 1940 ήταν κοινό μυστικό ότι οι αγρότες ήταν στο έλεος των τοκογλύφων, στους οποίους πλήρωναν τόκο πολύ μεγαλύτερο από το ανώτατο όριο του 12%. Προπολεμικά, πληροφορούμαστε στο *Δημοκράτη*, ο νόμιμος και συνηθισμένος τόκος ήταν 12% και είχε καθοριστεί από νόμο του 1919. Από το 1944 ο νόμιμος τόκος υποβιβάστηκε στο 9% και οι συνεργατικές εταιρείες με την Αγροτική Τράπεζα δάνειζαν με 6%⁴⁵⁹.

Τις πληροφορίες που ακολουθούν αφηγείται ο *Δημοκράτης*⁴⁶⁰ σε μια ιστορική ανασκόπηση σχετικά με το πιστωτικό κεφάλαιο στην ύπαιθρο. Υποστήριζε ότι ακόμη και οι Άγγλοι πρόξενοι τον 18^ο αιώνα ήταν δανειστές και συνεργάζονταν με τη Levant Company, η οποία ήταν βρετανική εταιρεία που διαχειριζόταν το εμπόριο της Μέσης Ανατολής, στην αγορά κυπριακών προϊόντων για την αγγλική βιομηχανία. Κατά το δεύτερο μισό του 19^{ου} αιώνα το αγγλικό και το γαλλικό τραπεζιτικό κεφάλαιο άρχισε να αντικαθιστά το τοκογλυφικό κεφάλαιο, που διοχετευόταν μέσω των προξενείων. Μαζί με τη βρετανική κατάκτηση, ιδρύθηκε στην Κύπρο υποκατάστημα της Άγγλο-Αιγυπτιακής Τράπεζας, αλλά το 1890 εξαγοράστηκε από την Οθωμανική Τράπεζα. Η Οθωμανική Τράπεζα είχε συγκροτηθεί στην Κωνσταντινούπολη το 1863, με αγγλικά και γαλλικά κεφάλαια, ενώ υποκατάστημα της άνοιξε στη Λάρνακα το 1868. Στα 1899 ιδρύθηκε το ταμιευτήριο Λευκωσίας, που το 1913 μετονομάστηκε σε Τράπεζα Κύπρου. Οι Άγγλοι διοικητές, τυπικά, μόνο στις εκθέσεις τους αναγνώριζαν την ανάγκη να ιδρυθεί μια αγροτική τράπεζα, ενώ ο Υπατος Αρμοστής Sir Robert Biddulph το 1879 αντί να εισηγηθεί την ίδρυση της, περιορίστηκε να συγκρίνει τον αριθμό των φυλακισμένων χρεωστών με τα προηγούμενα έτη λέγοντας : « Κάτω από την τούρκικη διοίκηση, οι χρεώστες που δεν πλήρωναν τα χρέη τους φυλακίζονταν και οι φυλακές ήταν γεμάτες. Τώρα οι δανειστές πληρώνουν μισό σελίνι την ημέρα για συντήρηση των φυλακισμένων χρεωστών τους κι έτσι οι φυλακισμένοι λιγόστεψαν». Στη συνέχεια, το 1885, η κυβέρνηση θέσπισε το νόμο, που καθόριζε τον τρόπο καταναγκαστικής πώλησης ενυπόθηκων κτημάτων, βασικά για να εξυπηρετήσει το τοκογλυφικό

⁴⁵⁸ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σελ.227. Σύμφωνα με αναφορά του κυβερνήτη Nicholson, το 1929 το 70% των αγροτών είχε μόνιμα χρέη. G.S. Georghallides, *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs*..όπ.,σελ.163

⁴⁵⁹ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σελ.230, 231.

⁴⁶⁰ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σελ. 227-232.

κεφάλαιο και να καταργήσει την αρχή που ακολουθούσε η οθωμανική κυβέρνηση να μην επιτρέπει στους τοκογλύφους να εκποιούν τα κτήματα των αγροτών.

Στο *Δημοκράτη*, στη συνέχεια, πληροφορούμαστε, ότι η ίδρυση Αγροτικής Τράπεζας στην Κύπρο, από την οποία οι αγρότες θα μπορούσαν να δανείζονται με πολύ χαμηλό τόκο, τελικά ιδρύθηκε το 1925, σαράντα επτά χρόνια μετά την κατάκτηση.⁴⁶¹ Η Αγροτική Τράπεζα δάνειζε με τόκο 8% αλλά τα κεφάλαια της γρήγορα εξαντλήθηκαν οπότε το πρόβλημα των αγροτικών χρεών παρέμεινε οξύ. Στην περίοδο μεταξύ του Α' και του Β' Παγκοσμίου Πολέμου εκποιήθηκαν 18.000 υποθήκες ακίνητης περιουσίας και βγήκαν άλλες 19.500 δικαστικές αποφάσεις για καταναγκαστική πώληση ανυποθήκευτων κτημάτων. Με αυτόν τον τρόπο, πουλήθηκαν στη δημοπρασία 600.000 στρέμματα γης, ένα εκατομμύριο δέντρα και 8.000 σπίτια. Αν λάβουμε υπόψη, πως σύμφωνα με την απογραφή του 1931, όλη η καλλιεργήσιμη γη ήταν 2,5 εκατομμύρια στρέμματα, τα δέντρα 4,5 εκατομμύρια και τα αγροτικά σπίτια 69.000, τότε βρίσκουμε πως το 1/4 της καλλιεργήσιμης γης και των δέντρων και το 1/8 των αγροτικών σπιτιών «βγήκαν στο σφυρί»⁴⁶².

Κατά τη διάρκεια του πολέμου η απαλλοτρίωση εξαιτίας της υπερβολικής αύξησης των τιμών των γεωργικών προϊόντων δεν είχε φθάσει σε ανησυχητικές διαστάσεις. Ο πληθωρισμός της πολεμικής περιόδου βοήθησε τους αγρότες να ελαττώσουν τα χρέη τους ακόμη και κατά 2/3. Τα στοιχεία του *Δημοκράτη*⁴⁶³ αποκαλύπτουν, ότι ενώ τα προηγούμενα χρόνια οι εισπράξεις της Αγροτικής Τράπεζας κυμαίνονταν μεταξύ 20.000 και 25.000 λιρών, μέσα στο 1942 οι εισπράξεις από τους χρεώστες της εξαπλασιάστηκαν και έφθασαν τις 132.000. Όμως μεταπολεμικά, οι υποθήκες από 1.000.000 λίρες που ήταν το 1943-1944

⁴⁶¹ Οι αγρότες και το Νομοθετικό Συμβούλιο με διαβήματα ζητούσαν την ίδρυση Αγροτικής Τράπεζας κατά το πρότυπο της ελληνικής, καθώς και τη χρηματοδότησή της από τα ετήσια πλεονάσματα των 11.000 λιρών ετησίως από το φόρο υποτελείας. Βλ. Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, ό.π., σελ. 226, 239, 250, 279, 333.

⁴⁶² *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σελ. 227-232. Τα στοιχεία του Δημοκράτη μπορούμε να συγκρίνουμε με αυτά που παραθέτει ο Γεωργαλλίδης από επίσημες στατιστικές, σύμφωνα με τα οποία ο μεγαλύτερος αριθμός καταναγκαστικών πωλήσεων γης πραγματοποιήθηκε ανάμεσα στο 1920 και το 1926 όταν έγιναν 16.599 πωλήσεις. 238.230 σκάλες και 2.899 σπίτια και διάφορα οικοδομήματα εκποιήθηκαν για να καταλήξουν στην πλειονότητα τους στους τοκογλύφους. Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, ό.π., σελ. 401, 402.

⁴⁶³ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σελ.231.

ανέβηκαν το 1951, σύμφωνα με το *Νέο Δημοκράτη* και την *Ελληνική Κύπρο*, στο «τρομακτικό» ποσό των 6.500.000 λιρών⁴⁶⁴, ποσό που η επίσημη έκθεση της Βρετανίας στον ΟΗΕ παρουσίαζε στα 2.000.000.⁴⁶⁵ Το σύνολο των αγροτικών χρεών στα 2.000.000 παρουσίαζε μια άλλη οικονομική έκθεση, αλλά αυτή ήταν μια έκθεση του 1934 από τον Οικονομικό Επίτροπο Ralph Oakden⁴⁶⁶.

Αντίθετα με όσα διατυμπάνιζε η βρετανική προπαγάνδα, η ετήσια έκθεση του διευθυντή του Κτηματολογικού και Χωρομετρικού τμήματος, που δημοσιεύει η *Ελληνική Κύπρος*, έδινε για το 1952 μια πολύ «σκοτεινή» εικόνα για την Κύπρο⁴⁶⁷. Σύμφωνα με την έκθεση, τα ενυπόθηκα δάνεια αυξήθηκαν κατά 1.0380.800, φθάνοντας τις 7.250.000 λίρες και έγιναν 160 καταναγκαστικές πωλήσεις ακίνητης περιουσίας, συνολικής αξίας 37.763 λιρών. Σκηνές της «πολυσέλιδης τραγωδίας» των αγροτών, εξαιτίας των αγροτικών χρεών, παρουσίαζε ο *Νέος Δημοκράτης* σε σειρά άρθρων, τον Ιούλιο του 1954, μαζί με στοιχεία για τα αστρονομικά ποσά που χρωστούσαν⁴⁶⁸.

Ο Μακάριος σε ομιλία του επισήμανε ότι η ίδρυση μιας άλλης τράπεζας, της Συνεργατικής Κεντρικής Τράπεζας το 1938, σε ένδειξη «κυβερνητικής στοργής», δεν κατάφερε να παράσχει μακροπρόθεσμα δάνεια λόγω ανεπάρκειας κεφαλαίων και προειδοποίησε τον κόσμο λέγοντας: «*Φοβού τους Δαναούς και δώρα φέροντας*»⁴⁶⁹. Η Συνεργατική Τράπεζα από την ίδρυσή της χρηματοδοτείτο από την τράπεζα Barclay's, η οποία ήταν παρακλάδι μιας από τις πέντε κολοσσιαίες τράπεζες του Λονδίνου και βέβαια αντιπροσώπευε τα συμφέροντα του ιμπεριαλισμού.⁴⁷⁰ Η κυβέρνηση, σύμφωνα με την επίσημη βρετανική αναφορά στα Ηνωμένα Έθνη το 1953, χρηματοδοτούσε την Αγροτική Τράπεζα με βρετανικά κεφάλαια για να

⁴⁶⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1952, σελ.207, *Νέος Δημοκράτης*, 18 Νοεμβρίου 1952 από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom».

⁴⁶⁵ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁴⁶⁶ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1951, σελ.230.

⁴⁶⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Αύγουστος 1953, σελ.164.

⁴⁶⁸ Το χωριό με ρεκόρ χρεών ήταν η Ξυλοφάγου με το ποσό των 150.000 λιρών, ενώ τα άλλα χωριά είχαν γύρω στις 50.000. *Νέος Δημοκράτης*, 8, 9 και 11 Ιουλίου 1954

⁴⁶⁹ Το ανέφερε ο Αρχιεπίσκοπος Μακάριος σε ομιλία του προς τους γενικούς αντιπροσώπους της Β Παγκύπριας Εθνοσυνέλευσης 23 Ιουλίου 1954. *Απαντα Αρχιεπισκόπου Κύπρου Μακαρίου Γ*, τόμος Α 1948-1954, Λευκωσία 1991, σελ.236,237.

⁴⁷⁰ *Δημοκράτης*, Δεκέμβριος 1951, σελ.231.

παρέχει μακροπρόθεσμα δάνεια⁴⁷¹. Έτσι παρατηρούμε ότι και οι δύο τράπεζες αποτέλεσαν μέσο προσοδοφόρας επένδυσης για τα βρετανικά κεφάλαια.

	1950	1951	1952
Αριθμός Τραπεζών	9	9	
Αριθμός πιστωτικών οργανισμών	450	462	
Συνεργατική Κεντρική Τράπεζα			
Μακροπρόθεσμα δάνεια	515.000	889.747	1.500.000
Μεσοπρόθεσμα δάνεια	85.000	60.988	
Αγροτική Τράπεζα			
Μακροπρόθεσμα δάνεια	55.400	134.539	150.569

Εκτός από το αγγλικό κεφάλαιο, το 1954 υπήρχαν πληροφορίες για ίδρυση υποκαταστήματος της ισχυρής Τουρκικής Τράπεζας «Ις Μπανκασι» στη Λευκωσία το οποίο απέβλεπε στη χορήγηση δανείων προς τους Τούρκους κτηματίες με χαμηλότερο επιτόκιο από τις τράπεζες στην Κύπρο της τάξεως του 4%⁴⁷².

Στις πληροφορίες προς τα Ηνωμένα Έθνη το 1952 η βρετανική κυβέρνηση ισχυριζόταν ότι με μεγάλη προσοχή αντιμετωπιζόταν το πρόβλημα του αγροτικού χρέους γιατί μια επίσημη επιτροπή φρόντιζε για την ανάπτυξη του συνεργατικού κινήματος⁴⁷³. Οι Συνεργατικές Εταιρείες⁴⁷⁴ παρείχαν αγορές για αγροτικά προϊόντα και χώρους αποθήκευσης και επεξεργασίας προϊόντων για την εξυπηρέτηση των αγροτών. Σύμφωνα με μια κυβερνητική έκθεση, διατίθεντο στους αγρότες δύο εταιρείες παραγωγής, επτά βασικού εμπορίου, μια οινοπαραγωγής, οκτώ

⁴⁷¹ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 104, 10 Αύγουστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

⁴⁷² ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 57 με θέμα «Κυπριακό Ζήτημα». Τις πληροφορίες διαβιβάζει ο πρόξενος Λευκωσίας Παππάς, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, στις 27 Οκτωβρίου 1954.

⁴⁷³ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82, 1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ. 30.

⁴⁷⁴ Η πρώτη Συνεργατική Εταιρεία ιδρύθηκε στο Λευκόνειο το 1909. Βλ. Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, ό.π., σελ.313.

οινοποιείων, πέντε χαρουπιών, οκτώ ελαιοτριβείων, μια αλεστική, μια κατασκευαστική, δέκα μεταφορών, μια μεσιτική, μια αγροτική, πέντε μηχανημάτων, μια αρδευτική και μια γενική αγροτική⁴⁷⁵. Επιπλέον μια εγκατάσταση θα σχεδίαζε προγράμματα για βελτιώσεις στα βοσκοτόπια και την παραγωγή ζωοτροφών με τη βοήθεια του FAO⁴⁷⁶. Οι περισσότερες Συνεργατικές Εταιρείες όμως, όπως υποστήριζε το έντυπο του ΕΑΣ, ήταν πιστωτικές⁴⁷⁷ και μεγάλο μέρος των χρημάτων προερχόταν από την Κεντρική Συνεργατική Τράπεζα, η οποία λίγο διέφερε από κυβερνητικό τμήμα. Φαινομενικά διοικείτο από επιτροπή, που εκλεγόταν από αντιπροσώπους όλων των εταιρειών μελών, αλλά στην πραγματικότητα ο έφορος των Συνεργατικών Εταιρειών διαχειριζόταν όλες τις υποθέσεις της Τράπεζας. Ο έφορος Surridge διορίστηκε το 1935, αλλά ως το 1939, ο συνεργατισμός δεν είχε σημειώσει πρόοδο. Εκτός από τον έφορο υπήρχε ο βοηθός του, δώδεκα επιθεωρητές, τριάντα ελεγκτές και υπαλληλικό προσωπικό⁴⁷⁸.

ΣΥΝΕΡΓΑΤΙΚΕΣ ΕΤΑΙΡΕΙΕΣ

	1951	1952	1953
ΑΡΙΘΜΟΣ	643	684	734
ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ	105.521	113.729	119.116
Συνολικές καταθέσεις	1.364.877	1.744.795	2.089.405
Εκδοθέντα δάνεια	1.453.528	1.967.586	2.142.645
ΤΖΙΡΟΣ	1.007.363	1.138.209	1.241.207 ⁴⁷⁹

Η Κεντρική Συνεργατική Τράπεζα συσώρευε κέρδη για τα βρετανικά κεφάλαια και με άλλους τρόπους, εκτός από το δανεισμό. Οι παραγωγοί αναγκάζονταν να αγοράζουν, πολλές φορές σε ψηλότερες τιμές, από την Τράπεζα, η οποία σαν

⁴⁷⁵ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ. 30.

⁴⁷⁶ Ο FAO είναι ο Οργανισμός Τροφίμων και Γεωργίας των Ηνωμένων Εθνών.

⁴⁷⁷ Σύμφωνα με την έκθεση του τμήματος Συνεργατικής Ανάπτυξης υπήρχαν 462 Συνεργατικές Πιστωτικές Εταιρείες. *Νέος Δημοκράτης*, 1 Αυγούστου 1953, σελ. 4

⁴⁷⁸ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ. 40.

⁴⁷⁹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, Πληροφορίες για την Κύπρο που αποστέλλει η βρετανική κυβέρνηση στα Ηνωμένα Έθνη και διαβιβάζει ο μόνιμος αντιπρόσωπος στον ΟΗΕ, Ξανθόπουλος Παλαμάς, 26 Αυγούστου 1954, U.S. General Assembly, Information from non self governing territories.

προμηθευτής λιπασμάτων και άλλων ειδών της εταιρείας Imperial Chemical Industry, έδινε μακροπρόθεσμα δάνεια για την πληρωμή τους⁴⁸⁰. Με αυτόν τον τρόπο, το συνεργατισμό εκμεταλλευόταν το βρετανικό τραπεζιτικό και βιομηχανικό κεφάλαιο.

Οι Βρετανοί δεν ανέλαβαν βέβαια μια κοινωνία έτοιμη για εκβιομηχάνιση, ούτε και εμπόδισαν την ανάπτυξη της. Απλά άφησαν το σύστημα που υπήρχε χωρίς βελτιώσεις. Υποβίβασαν έτσι τους υποτελείς τους σε λιγότερο δυναμικές μορφές ανάπτυξης, που είχαν σχέση κυρίως με τη γεωργία⁴⁸¹. Και δεν ήταν η ανάμιξη των Βρετανών που επιδείνωσε την τοκογλυφία. Η βρετανική κατάκτηση επέτρεψε απλά στο σύστημα της τοκογλυφίας να εξαπλωθεί και να ριζώσει στην κυπριακή κοινωνία, να εξαθλιώσει τον πληθυσμό. Για να χρησιμοποιήσουμε τα λόγια του Tony Smith *«η μεγαλύτερη δύναμη του συστήματος δεν προέρχεται από την ενεργή απειλή της ανάμιξης, αλλά από την απειλή της υποχώρησης, μιας υποχώρησης που αφήνει τις εξαρτώμενες περιοχές στην μοίρα τους ώστε να μην μπορούν να αντιμετωπίσουν πολιτικές και εσωτερικές διαμάχες»*⁴⁸².

3.4 Βιομηχανική ανάπτυξη

Η βιομηχανία ήταν ελάχιστα ανεπτυγμένη και κάποιες βιομηχανικές εγκαταστάσεις ήταν προσαρμοσμένες στο να υπηρετούν τις στρατιωτικές ανάγκες των Βρετανών. Ακόμη και οι νέες βιομηχανίες όπως η «κόκα κόλα» και τα ζυθοποιεία δεν μπορούσαν να απασχολήσουν παρά μια μικρή αναλογία του αυξανόμενου εργατικού πληθυσμού⁴⁸³. Η αμερικανική εισχώρηση βιομηχανιών με την άδεια της βρετανικής κυβέρνησης αφορούσε και ίδρυση εταιρειών που συναγωνίζονταν την ντόπια παραγωγή. Η αμερικανική εταιρεία 'Αρταδ' ίδρυσε

⁴⁸⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 12 Δεκεμβρίου 1952, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά) το οποίο διαβιβάζει ο πρόξενος στη Λευκωσία Πεσμαζόγλου, 27 Νοεμβρίου 1952

⁴⁸¹ Tony Smith, *The pattern of imperialism. The United States, Great Britain and the late industrializing world since 1815*, USA, 1981, σελ.69,75.

⁴⁸² Οπ., σελ.71.

⁴⁸³ *Νέος Δημοκράτης*, 3 Δεκεμβρίου 1952, σελ.2.

καπνεργοστάσιο στη Λευκωσία, παρόλο που υπήρχαν επτά ντόπια καπνεργοστάσια⁴⁸⁴.

Από τα 34 συνολικά εργοστάσια που υπήρχαν στο νησί, έξι ήταν ζυμαρικών, δύο ζωοτροφών, δύο τούβλων, ένα μαρμελάδας, ένα μεταξιού, ένα τεχνητών δοντιών, ένα χαρουπιών, ένα καρφιών, ένα ελαστικών, οκτώ τσιγάρων, τρία ήταν ζυθοποιεία και τρία σαπωνοποιεία⁴⁸⁵. Η τακτική της προστασίας των βρετανικών συμφερόντων μέσω δασμών που επιβάλλονταν στις αποικίες, εφαρμοζόταν και στην Κύπρο. Αν και όπου αναπτυσσόταν βιομηχανική παραγωγή, όπως στην Ινδία η Βρετανία επέβαλλε προστατευτικούς δασμούς (tariffs) για να συγκρατεί και να εμποδίζει την ανάπτυξη της αποικίας ώστε να διασώζεται η βρετανική βιομηχανία. Η τακτική αυτή περιγράφεται ως εξής στην *Ελληνική Κύπρο*: «Αι βιομηχανίαι μας καταπολεμούνται, το δε εμπόριόν μας ρυθμίζεται, ουχί επί τη βάσει των συμφερόντων του Κυπριακού λαού, αλλ' επί τη βάσει των συμφερόντων της Βρετανικής Μητροπόλεως. Δασμοί προτιμήσεως και φραγμοί εις τας συναλλαγάς μας μετ' άλλων χωρών οδηγούν τον τόπον εις μαρασμόν και επικίνδυνον οικονομικήν εξάρθρωσιν»⁴⁸⁶. Η έκθεση της Εθναρχίας το 1952 αναφέρει, ότι σε κάποιες βιομηχανίες στην Κύπρο ο φόρος που επιβλήθηκε στις πρώτες ύλες ήταν υψηλότερος από αυτόν για τα έτοιμα προϊόντα που εισάγονταν, κατασκευασμένα από τις ίδιες πρώτες ύλες. Η περίπτωση τριών εργοστασίων μαρμελάδας που έκλεισαν, γιατί δεν μπορούσαν να συναγωνιστούν τα έτοιμα προϊόντα που εισάγονταν από Αγγλία και Αυστραλία, εξαιτίας της υψηλής τιμής της εισαγόμενης ζάχαρης, είναι ενδεικτική. Η ζάχαρη, όπως υποστήριζε το Έθνος, ήταν επτά φορές πιο ακριβή από την προπολεμική τιμή και λόγω του όλο και αυξανόμενου φόρου εισαγωγών ήταν πιο ακριβή από το Λίβανο, την Ελλάδα και τη Βρετανία όπου επιχορηγείτο⁴⁸⁷. Το ίδιο συνέβη σε ένα εργοστάσιο σπίρτων που έκλεισε γιατί η

⁴⁸⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 1 Ιανουαρίου 1952.

⁴⁸⁵ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ.34.

⁴⁸⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1953, σελ.259

⁴⁸⁷ *Έθνος*, 9 Μαΐου 1954. Στο *Νέο Δημοκράτη* σχολιάζεται το πρόβλημα κατασκευής γλυκών εξαιτίας της υψηλής τιμής της ζάχαρης. *Νέος Δημοκράτης*, 2 Ιουλίου 1953, σελ.4

κυβέρνηση αρνήθηκε να μειώσει το φόρο κατανάλωσης, ή να περιορίσει την εισαγωγή σπίρτων από αλλού⁴⁸⁸.

Το 1931, η χορηγία μονοπωλίου σε δύο βρετανικές εταιρείες καπνών και κρασιού αντίστοιχα, οδήγησε στην πτώση παραγωγής καπνών και στην δυσκολία πώλησης κρασιών. Ένα παράδειγμα της καταστροφής που υφίσταντο οι οινοπαραγωγοί έδινε το φυλλάδιο του ΕΑΣ. Όταν το 1938 οινοπαραγωγοί που μετέβησαν στη Λεμεσό δεν βρήκαν αγορά για τα κρασιά τους, προτίμησαν να τα ρίξουν στη θάλασσα, για να μην πληρώσουν πάλι για να τα μεταφέρουν πίσω στο χωριό τους⁴⁸⁹. Το 1949, περίπου εξήντα χιλιάδες άνθρωποι που ζούσαν από τη βιομηχανία κρασιών, δηλαδή το 1/8 του πληθυσμού, αναγκάζονταν να πωλούν σε χαμηλές τιμές εξαιτίας του συναγωνισμού από τις εισαγωγές κρασιών που έκανε η κυβέρνηση από Πορτογαλία και Ισπανία⁴⁹⁰. Αυτό δημιουργούσε πρόβλημα στον καθορισμό των τιμών των αμπελουργικών προϊόντων, που προορίζονταν για βιομηχανοποίηση, τιμές οι οποίες θα ήταν σε τέτοιο επίπεδο ώστε και οι παραγωγοί να ικανοποιούνται και τα βιομηχανικά προϊόντα να κρατούνται σε τιμές που θα επέτρεπαν διεθνή συναγωνισμό. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς, ο ΣΟΔΑΠ (Συνεργατικός Οργανισμός Διαθέσεως Αμπελουργικών Προϊόντων), ο οποίος αριθμούσε 5.000 μέλη και διέθετε δική του οινοβιομηχανία, λειτουργούσε με κυβερνητική πρωτοβουλία και προσπαθούσε να πείσει ότι προστάτευε τα συμφέροντα των αμπελουργών έναντι των βιομηχάνων. Καχύποπτοι ήταν απέναντι του η ΠΕΚ, η ΣΕΚ και η ΕΑΚ ενώ έχθρα διακείμενες ήταν οι βιομηχανίες, κυρίως η ΚΕΟ (Κυπριακή Εταιρεία Οίνων) των επιχειρήσεων Μποδοσάκη - Αθανασιάδη, οι οποίες με την καταβολή υψηλότερων τιμών στους παραγωγούς θα ανέβαζαν το κόστος παραγωγής και συνακόλουθα τις τιμές των προϊόντων τους. Οι αμπελουργοί συγκρότησαν Επιτροπή Αγώνα η οποία

⁴⁸⁸ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 32, 8^{ος} υποφάκελος, έκθεση της Εθναρχίας προς τον πρόεδρο του ΟΗΕ, που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, 14 Οκτωβρίου 1952.

⁴⁸⁹ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 32, 8^{ος} υποφάκελος, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά) το οποίο διαβιβάζει ο πρόξενος στη Λευκωσία Πεσμαζόγλου, 27 Νοεμβρίου 1952

⁴⁹⁰ ΙΑΥΕ: Φάκελος 49, 2^{ος} υποφάκελος, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus presents its case to the world» (Η Κύπρος παρουσιάζει την υπόθεση της στον κόσμο), «Κείμενα υπομνημάτων της κομμουνιστικής εθνικής αντιπροσωπείας» τα οποία διαβιβάζει ο Κύρου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 17 Νοεμβρίου 1950. Καλές αγορές ήταν το Ισραήλ και οι Σκανδιναβικές χώρες αλλά υπήρχαν συναλλαγματικές δυσκολίες για τις εξαγωγές. *Νέος Δημοκράτης*, 9 Αυγούστου 1953

αποτελούνταν από επτά μέλη «τέσσερις εθνικόφρονες, δύο φιλοκυβερνητικούς και έναν κομμουνιστή» και η οποία συγκάλεσε συλλαλητήρια σε Λευκωσία και Λεμεσό⁴⁹¹.

Η αδιαφορία που χαρακτήριζε την τακτική της βρετανικής κυβέρνησης για τη βιομηχανική ανάπτυξη της Κύπρου, συμπαρέσυρε κλάδους που θα μπορούσαν να γνωρίσουν σημαντική ανάπτυξη λόγω των πρώτων υλών που αφθονούσαν στην Κύπρο και αφορούσαν την γεωργία και την εξόρυξη. Επιπλέον θα μπορούσαν να κατασκευαστούν εργοστάσια μεταλλουργίας, όπου θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν πρώτες ύλες από το πλούσιο υπέδαφος⁴⁹².

Τη διανομή του εργατικού πληθυσμού μας παρέχει ο παρακάτω πίνακας από τις πληροφορίες της Βρετανικής Κυβέρνησης προς τα Ηνωμένα Έθνη⁴⁹³:

	<u>1946(απογραφή)</u>	<u>1950</u>
Δημόσιες Υπηρεσίες	9.015	12.645
Γεωργία	61.849	136.620
Ορυχεία		6.284
Βιομηχανίες		43.933
Βιοτεχνίες		38.797
Δασοκομία και Αλιεία		1.500
ΣΥΝΟΛΟ	165.422	239.779

Ένας μεγάλος αριθμός εργαζομένων εξαρτάτο για δουλειά από τις στρατιωτικές αρχές ή την κυβέρνηση. Το κύμα της μετανάστευσης που στερούσε από την Κύπρο κυρίως τους νέους ανθρώπους, ήταν μεγάλο. Σύμφωνα με έκθεση της Εθναρχίας

⁴⁹¹ ΙΑΥΕ: 1954,Φάκελος 85, πληροφορίες για το αμπελουργικό πρόβλημα που διαβιβάζει ο πρόξενος Α. Ι. Παππάς, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Οκτωβρίου 1954.

⁴⁹² ΙΑΥΕ: 1952,Φάκελος 30, 8^{ος} υποφάκελος, Έκθεση της Εθναρχίας την οποία απέστειλε ο Μακάριος στον πρόεδρο των Ηνωμένων Εθνών το 1952 και διαβιβάζει ο πρόξενος Α. Ι. Παππάς, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Οκτωβρίου 1952.

⁴⁹³ ΙΑΥΕ: 1952,Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories σ.38 και ΙΑΥΕ: 1953,Φάκελος 104, 10 Αύγουστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

εκτιμάτο στα 2.000 άτομα το χρόνο, αριθμός που αυξήθηκε με τις ανάγκες που δημιουργήθηκαν στο Σουέζ από το 1951 και μετά⁴⁹⁴. Οι *Times* ανέφεραν ότι περίπου 1.600 Κύπριοι μετανάστες μετέβαιναν το χρόνο στην Αγγλία και υπολόγιζαν σε 26.000 τον συνολικό αριθμό των διαβιούντων εκεί⁴⁹⁵. Η «μάστιγα» της ανεργίας είχε χτυπήσει τον κυπριακό λαό από το 1948⁴⁹⁶. Σύμφωνα με τη βίβλο του ΕΑΣ ο αριθμός των ανέργων το 1949 είχε ανέβει ανησυχητικά στις 5.000⁴⁹⁷, αν και στη λογοδοσία του Γενικού Γραμματέα του Κυπριακού Εμπορικού Επιμελητηρίου εμφανίζονται ως εγγεγραμμένοι άνεργοι 2.506 το 1952 και 2.488 το 1953⁴⁹⁸. Η μετανάστευση δεν μπορεί να προκλήθηκε από μια ανθούσα οικονομία, αλλά από μια ανισόρροπη και ασύμμετρη ανάπτυξη. Η «οικτρή» πραγματικότητα της μετανάστευσης, κυρίως ανδρών, αποδεικνυόταν σε επίσημο ανακοινωθέν, το οποίο δημοσιεύει η *Ελληνική Κύπρος* σχετικά με την κίνηση του πληθυσμού, όπως και το γεγονός ότι παρόλο που ο αριθμός των ετήσιων γεννήσεων των αρρένων ήταν κατά πολύ μεγαλύτερος εκείνου των θηλέων, εν τούτοις, το 1952 οι άρρενες κάτοικοι ήταν κατά 10.000 λιγότεροι των θηλέων⁴⁹⁹.

Το 1938 μια έρευνα των κυπριακών αρχών αποκάλυπτε ότι το 25% του πληθυσμού είχε χαμηλό βιοτικό επίπεδο και ζούσε σε συνθήκες πείνας, το 50% είχε το καθορισμένο βιοτικό επίπεδο και το υπόλοιπο 25% είχε ανώτερο βιοτικό επίπεδο⁵⁰⁰. Το 1952 ο τιμαριθμικός δείκτης έφθασε στο πιο ψηλό σημείο από το 1950, τις 125,9 μονάδες⁵⁰¹. Το 1950 ο δείκτης έδειχνε 101,2 μονάδες και το 1951,

⁴⁹⁴ ΙΑΥΕ, 1952, Φάκελος 32, 8^{ος} υποφάκελος, Έκθεση της Εθναρχίας που αποστέλλει ο πρόξενος Παππάς, 14 Οκτωβρίου 1952.

⁴⁹⁵ Τις πληροφορίες διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, 9 Νοεμβρίου 1954 στο ΙΑΥΕ, 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος

⁴⁹⁶ *Δημοκράτης*, 13 Φεβρουαρίου 1949.

⁴⁹⁷ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 49, 2^{ος} υποφάκελος, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus presents its case to the world» (Η Κύπρος παρουσιάζει την υπόθεση της στον κόσμο), «Κείμενα υπομνημάτων της κομμουνιστικής εθνικής αντιπροσωπείας» τα οποία διαβιβάζει ο Κύριος προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 17 Νοεμβρίου 1950

⁴⁹⁸ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, 1^{ος} υποφάκελος, Λογοδοσία του Γενικού Γραμματέα του Κυπριακού Εμπορικού Επιμελητηρίου, 12 Ιουνίου 1954

⁴⁹⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1953, σ. 259.

⁵⁰⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 30 Νοεμβρίου 1952 σ.2, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά).

⁵⁰¹ *Νέος Δημοκράτης*, 28 Νοεμβρίου 1952 σ.2, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά).

122 μονάδες⁵⁰². Ο *Δημοκράτης* κατέκρινε την κυβέρνηση για τη αντιλαϊκή πολιτική της ήδη από το 1948 όταν μιλούσε για το «φτεροκόπημα του τιμάριθμου σε δυσθεώρητα ύψη»⁵⁰³. Η άνοδος αυτή σήμαινε ότι οι τιμές των τροφίμων είχαν αυξηθεί κατά 37%. Αντίστοιχα η αύξηση στην τιμή του ψωμιού ήταν 25%, του βοδινού 40% και του αρνιού 32%⁵⁰⁴.

Τα οικονομικά συμφέροντα του ιμπεριαλισμού γίνονταν φανερά στις εισαγωγές στην Κύπρο από την Βρετανία και τις άλλες χώρες της Κοινοπολιτείας, οι οποίες κατά την τριετία 1949-1951 έφθαναν περίπου στο 60%. Οι αντίστοιχες εξαγωγές ανέρχονταν στο 25%, ενώ οι εισαγωγές από την Ελλάδα ήταν μηδαμινές⁵⁰⁵.

	Εισαγωγές			Εξαγωγές		
	1949	1950	1951	1949	1950	1951
Βρετανία	44	47	39	16	20	18
Βρετανική Κοινοπολιτεία	19	12	20	4	5	5 ⁵⁰⁶

Στο Έθνος τονιζόταν η ανάγκη ανάπτυξης οικονομικών δεσμών Ελλάδας και Κύπρου ύστερα από τη διαπίστωση της μείωσης των εισαγωγών από την Ελλάδα. Με εξαίρεση τα βιβλία, υπήρχε μεγάλη πτώση στην εισαγωγή λιπασμάτων και καπνών σε σύγκριση με τα προπολεμικά επίπεδα⁵⁰⁷. Όπως ανέφερε δε ο πρόξενος, από την Εμποροβιομηχανική Έκθεση που οργανώθηκε στην Κύπρο από τις 30 Μαΐου έως τις 29 Ιουνίου 1953 και η οποία προωθούσε τις εμπορικές συναλλαγές με την Κύπρο ως κέντρο εμπορίου της Μέσης Ανατολής, αντενδεικνυόταν η επίσημη συμμετοχή της Ελλάδας⁵⁰⁸.

Ο περιορισμός των εξαγωγών προς την Βρετανία σε ρυθμιζόμενες τιμές πολύ χαμηλότερες από αυτές που θα μπορούσαν να εξασφαλιστούν στην ελεύθερη

⁵⁰² *Νέος Δημοκράτης*, 16 Δεκεμβρίου 1951, υπόμνημα του ΕΑΣ προς την Επιτροπή Κηδεμονιών του ΟΗΕ.

⁵⁰³ *Δημοκράτης*, 8 Δεκεμβρίου 1948.

⁵⁰⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 28 Νοεμβρίου 1952 σ.2, από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά).

⁵⁰⁵ Επί συνόλου 20.374.766 λιρών, οι εισαγωγές από την Ελλάδα ήταν μόλις 100.000. *Έθνος*, 25 Σεπτεμβρίου 1953.

⁵⁰⁶ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82, 1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories

⁵⁰⁷ *Έθνος*, 25 Σεπτεμβρίου 1953

⁵⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, 1^{ος} υποφάκελος, έγγραφο που διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς 14 Απριλίου 1954

αγορά και οι φραγμοί στις συναλλαγές με άλλες χώρες, ήταν τακτική του οικονομικού ιμπεριαλισμού. Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία του 1953⁵⁰⁹, σημειώθηκε αύξηση στις εξαγωγές σε σχέση με τις προηγούμενες χρονιές, η οποία συνοδεύτηκε από αντίστοιχη αύξηση στις εισαγωγές. Ουσιαστικά η αύξηση ήταν της τάξεως του 12%.

	Εισαγωγές				Εξαγωγές			
	1950	1951	1952	1953	1950	1951	1952	1953
Βρετανία	46,7	38,7	43,4	47,6	20	18,1	21,3	31,5
Βρετανική κοινοπολιτεία	12,1	19,7	14	10,6	5,06	5	3,6	5,8
Γερμανία	2,3	3,4	3,9	3,8	22,8	26,4	30,4	24
Ιταλία	5,7	6,2	6,2	6,7	3,5	5,7	6,7	5,1
Αίγυπτος				0,5	4,8	5,5	6,4	5,2
Ηνωμένες Πολιτείες	4,8	3,4	5,1	5,5	6,6	8	8	5,8

Η μεγάλη μεταπολεμική ανισοσκέλεια του κυπριακού εμπορικού ισοζυγίου οδήγησε την Κύπρο σε οικονομική κρίση. Η επιδεινωμένη θέση της κυπριακής οικονομίας οφειλόταν και στην πτώση τιμών στη διεθνή αγορά και την δυσχέραση της θέσης της στερλίνας στο διεθνή εμπορικό συναγωνισμό. Η γενική στασιμότητα στην αγορά, η πτώση τιμών των εγχωρίων προϊόντων και η δυσχέρεια στην διάθεση τους στο εξωτερικό, εν μέρει μπορεί να οφείλονταν στις εισαγωγές διαρκούντος του πολέμου, όπως υποστηρίζει η έκθεση του προξένου στην Κύπρο Λιάτη, οι οποίες δημιούργησαν υπέρογκα αποθέματα πληρωμένα σε υψηλές τιμές⁵¹⁰. Ήταν χαρακτηριστικό του οικονομικού ιμπεριαλισμού, ο έλεγχος του εμπορίου, το μονοπωλιακό σύστημα αγοράς και πώλησης και η οργάνωση παραγωγής και εξαγωγής προϊόντων.

Το χρηματικό κεφάλαιο κατασπαταλιόταν σε εισαγωγές ειδών πολυτελείας και ειδών που ανταγωνίζονταν τα ντόπια προϊόντα. Βασικά προϊόντα που εισάγονταν

⁵⁰⁹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, Πληροφορίες για την Κύπρο που διαβιβάζει ο μόνιμος αντιπρόσωπος στον ΟΗΕ, Ξανθόπουλος Παλαμάς, 26 Αυγούστου 1954, U.S. General Assembly, Information from non self governing territories.

⁵¹⁰ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 92, 4^{ος} υποφάκελος, έκθεση για την οικονομική κατάσταση στην Κύπρο ου διαβιβάζει ο πρόξενος Λιάτης στο Υπουργείο Εξωτερικών, 7 Ιουνίου 1949.

ήταν βρώμη, βαμβακερά, μεταξωτά, πλεκτά, πιάτα, σεντόνια, πετρέλαιο, βενζίνη, τσιμέντο, λιπάσματα, σιδερένιες ράβδοι, σιδερένιοι σωλήνες, και μηχανήματα και μέσα μεταφοράς. Ορισμένα είδη εισάγονταν μονοπωλιακά από την Αγγλία όπως τα αυτοκίνητα των οποίων η εισαγωγή αυξήθηκε το 1953. Σύμφωνα με την κυβερνητική έκθεση "*Colonial Reports, Cyprus 1953*", 1316 αυτοκίνητα εισήχθησαν το 1953 σε σύγκριση με 796 το 1951⁵¹¹. Οι κύριες εξαγωγές από την Κύπρο εκτός από εσπεριδοειδή, σταφίδες, κουμπιά και κάποιες σημαντικές ποσότητες από κριθάρι, πατάτες και χαρούπια, αφορούσαν ορυκτά όπως αμίαντο και σε τεράστιο ποσοστό χαλκοπυρίτη, σιδηροπυρίτη και χαλκώδη παράγωγα⁵¹². Πολλά αγροτικά προϊόντα έμεναν απούλητα ενώ η κρίση μάστιζε και την κυπριακή βιοτεχνία και βιομηχανία⁵¹³. Η διάθεση των πατατών απασχολούσε τους πατατοπαραγωγούς το 1953 γιατί η μείωση των εξαγωγών έκανε τη ζημιά ανεπανόρθωτη⁵¹⁴, αν και όπως είπε ο Andrew Wright στην προσφώνηση του προς το Εκτελεστικό Συμβούλιο είχαν «προειδοποιηθεί περί πιθανών δυσκολιών» στην εξεύρεση αγορών⁵¹⁵. Χιλιάδες τόνοι θα μπορούσαν να εξαχθούν στην Κεϋλάνη, όπου υπήρχε ζήτηση αλλά η κυβέρνηση δεν επιχορηγούσε την μεταφορά τους⁵¹⁶.

Η απορρόφηση των εξαγωγών από τη Βρετανία θα ήταν ακόμη μικρότερη αν δεν υπήρχε αυξημένη ζήτηση μεταλλευμάτων τα οποία αποτελούσαν το 50% περίπου των εξαγωγών⁵¹⁷. Η Κύπρος ήταν πλούσια σε ορυκτά (αμίαντο, χαλκοπυρίτη), αλλά και τα πέντε μεταλλεία, του Μαυροβουνίου, του Αμιάντου, της Καλαβασού, του Χρωμίου και της Σιάς δούλευαν επ' ωφελεία ξένων μεταλλευτικών εταιρειών και απέφεραν τεράστια κέρδη⁵¹⁸. Τα δικαιώματα της παραγωγής ορυκτών ανήκαν στο κράτος αλλά η λειτουργία των ορυχείων ρυθμιζόταν

⁵¹¹ *Δημοκράτης*, Ιούνης 1954, σ.125.

⁵¹² ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, Πληροφορίες για την Κύπρο που διαβιβάζει ο μόνιμος αντιπρόσωπος στον ΟΗΕ, Ξανθόπουλος Παλαμάς, 26 Αυγούστου 1954, U.S. General Assembly, Information from non self governing territories.

⁵¹³ *Δημοκράτης*, 1 Ιανουαρίου 1949, «αζητησία αγροτικών προϊόντων», *Νέος Δημοκράτης*, 11 Νοεμβρίου 1952 « Το πρόβλημα εξαγωγής πατάτας»

⁵¹⁴ *Δημοκράτης*, Ιούνης 1954, σ.125.

⁵¹⁵ *Ελευθερία*, 27 Ιανουαρίου 1954.

⁵¹⁶ *Νέος Δημοκράτης*, 8 Ιουλίου 1953

⁵¹⁷ *Δημοκράτης*, Ιούνης 1951, σ.133 και ΙΑΥΕ, 1952, Φάκελος 106, 2^{ος} υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952.

⁵¹⁸ *Δημοκράτης*, Ιούνης 1951, σελ.133.

εσωτερικά από εταιρείες. Με τα προνόμια που είχαν τα κέρδη τους ήταν τεράστια ενώ τα δικαιώματα (royalties) που πλήρωναν ήταν μηδαμινά, περίπου 0,53% των εισπράξεών τους⁵¹⁹. Σύμφωνα με βρετανικά στατιστικά στοιχεία⁵²⁰ η παραγωγή ορυκτών είχε ως εξής:

	ΑΡΙΘΜΟΣ ΟΡΥΧΕΙΩΝ		ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΡΓΑΤΩΝ		ΕΤΗΣΙΕΣ ΕΞΑΓΩΓΕΣ(ΣΕ ΤΟΝΟΥΣ)	
	1951	1952	1951	1952	1951	1952
ΧΑΛΚΟΣ ΚΑΙ						
ΣΙΔΗΡΟΠΥΡΙΤΗΣ	4	5	3.452	3.510	818.669	895.442
ΑΜΙΑΝΤΟΣ	1	1	1.924	1.950	15.088	18.182
ΧΡΩΜΙΟ	1	1	168	142	12.453	13.274

Από τις πέντε μεταλλευτικές εταιρείες η ΚΜΕ (Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρεία) ήταν αμερικανική, μια αγγλοδανική εταιρεία είχε στην ιδιοκτησία της τα κυπριακά αμιαντωρυχεία, η Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρεία Χρωμίου ήταν σουηδική, η ΕΜΕ (Ελληνική Μεταλλευτική Εταιρεία) ανήκε στον έλληνα Μποδοσάκη και μια μεταλλευτική εταιρεία στη Λίμνη ήταν αγγλική⁵²¹. Υπήρχε ακόμη η Κυπριακή Εταιρεία Τσιμέντου και η Εταιρεία Γύψου Μπογαζίου.

Η εργασία και η εκμετάλλευση εργατικού δυναμικού και πηγών πλούτου είχε οργανωθεί έτσι για να εξυπηρετήσει τους επιχειρηματικούς και εμπορικούς σκοπούς του ιμπεριαλισμού. Το εμπόριο είχε αναλάβει το σύστημα δουλικής εργασίας, την ανάπτυξη περιοχών και την βελτίωση των τρόπων εκμετάλλευσης του πλούτου. Το ΑΚΕΛ επανειλημμένα είχε καταγγείλει την αθέμιτη κερδοσκοπία των μεταλλευτικών εταιρειών εις βάρος των εργαζομένων⁵²² και τις συνθήκες εργασίας,

⁵¹⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 21 Ιανουαρίου 1954

⁵²⁰ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 104, 10 Αύγουστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

⁵²¹ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Ιανουαρίου 1953, σ.3 Τα μεταλλεία Σκουριώτισσας- Μαυροβουνίου της ΚΜΕ παρήγαγαν χαλκό, χαλκοπυρίτη, χρυσό, τσιμεντοχαλκό και σιδηροπυρίτη. Τα μεταλλεία της ΕΜΕ σε Μιτσερό, Καλαβασό, Καμπιά, Μαθιάτη και Σιά παρήγαγαν σιδηροπυρίτη και χαλκοπυρίτη όπως και τα μεταλλεία στη Λίμνη και στην Κυνούσα. Το μεταλλείο της σουηδικής εταιρείας στο Τρόδος παρήγαγε χρώμιο. Η αμερικανική ΚΜΕ κάλυπτε το 68% όλων των μεταλλευμάτων που παρήγαγε η Κύπρος το χρόνο. Βλ. σχ. *Οι απεργιακοί αγώνες των μεταλλωρύχων και των αμιαντωρύχων του 1948. Ιστορικός σταθμός στην πορεία του Κυπριακού συνδικαλιστικού κινήματος*, Λευκωσία 1979, σελ. 9,10

⁵²² *Νέος Δημοκράτης*, 1 Απριλίου 1951.

καθώς και την ιμπεριαλιστική συμμαχία με την κρατούσα δύναμη. Η κακή κατάσταση των εργαζομένων οδήγησε το 1948 σε δύο μεγάλες απεργίες που υποκίνησε το ΑΚΕΛ στηρίζοντας τους απεργούς ακόμη και με εράνους⁵²³. Η απεργία των μεταλλωρύχων διήρκεσε τέσσερις μήνες και τέσσερις μέρες, από 13 Ιανουαρίου έως 16 Μαΐου και η απεργία των αμιαντωρύχων ένα μήνα, από 2 Αυγούστου έως 31 Αυγούστου 1948.

Ακολουθώντας την αντικομμουνιστική τακτική της περιόδου του Ψυχρού Πολέμου, «μπαράζ» απολύσεων εξαπέλυσαν οι μεταλλευτικές εταιρείες εναντίον μελών των Παλαιών Συντεχνιών τις οποίες δήλωναν ότι δεν αναγνώριζαν. Η αμερικανική ΚΜΕ απέλυσε 300 μεταλλωρύχους το 1949 και 200 το 1953⁵²⁴. Η αγγλοδανική απέλυσε 100 εργαζόμενους στα αμιαντωρυχεία την περίοδο 1950-51⁵²⁵. Η Ελληνική Μεταλλευτική Εταιρεία απέλυσε 29 το 1949, δέκα το 1951 και είκοσι το 1952, ενώ η εταιρεία χρωμίου και η αγγλική εταιρεία Λίμνης απείλησαν με απολύσεις⁵²⁶.

Η ΚΜΕ, η οποία απασχολούσε χιλιάδες εργαζομένους και επιχορηγούσε αθλητικούς και άλλους συλλόγους του προσωπικού της, απείλησε το 1954 να διακόψει τις επιχορηγήσεις, αν τα σωματεία δεν κατέβαζαν τις ελληνικές σημαίες από τα γραφεία των συλλόγων για να υψώσουν τις αγγλικές, με τη δικαιολογία ότι σαν φιλοξενούμενη εταιρεία δεν ήταν δυνατόν να επιχορηγεί σωματεία με αντιβρετανική δράση⁵²⁷. Τότε, μόνο ο *Νέος Δημοκράτης* άσκησε αντιαμερικανική πολιτική ενώ η δεξιές εφημερίδες «εσιώπησαν»⁵²⁸. Ο Κυρήνειας Κυπριανού όμως, ως προεδρεύων του Γραφείου της Εθναρχίας απέστειλε υπόμνημα καταγγέλλοντας την εταιρεία για επέμβαση που έθιγε «τα εθνικά αισθήματα του τόπου»⁵²⁹. Ένα πάγιο αίτημα ήταν η παροχή ιατρικής περίθαλψης στους μεταλλωρύχους. Υπόμνημα των Παλαιών Συντεχνιών προς τον Αποικιακό Γραμματέα αναφέρει, ότι οι

⁵²³ *Δημοκράτης*, 4 Απριλίου 1948 αναφέρεται ότι οι οικογένειες των απεργών αντιμετώπισαν μεγάλες στερήσεις και πόλεμο νεύρων, τρομοκρατία, ομαδικές συλλήψεις, εξώσεις από σπίτια, φυλακίσεις.

⁵²⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 4 Φεβρουαρίου 1953, σελ.4

⁵²⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Ιανουαρίου 1953, σελ.3

⁵²⁶ *Νέος Δημοκράτης*, 13 Ιανουαρίου 1953, σελ.2

⁵²⁷ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 57 με θέμα «Κυπριακό Ζήτημα- Εσωτερική κατάσταση» από τον πρόξενο Λευκωσίας Παππά, 3 Δεκεμβρίου 1954.

⁵²⁸ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 57 με θέμα «Κυπριακό Ζήτημα- Εσωτερική κατάσταση» από τον πρόξενο Λευκωσίας Παππά, 3 Δεκεμβρίου 1954.

⁵²⁹ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 57 με θέμα «Κυπριακό Ζήτημα- Εσωτερική κατάσταση» από τον πρόξενο Λευκωσίας Παππά, 19 Νοεμβρίου 1954.

εργάτες, ενώ υπέφεραν από ασθένειες, ήταν απρόθυμοι να μεταβούν στην ιατρική υπηρεσία της ΚΜΕ γιατί φοβούνταν την απόλυση⁵³⁰. Εν τω μεταξύ σε διάστημα έξι χρόνων από το 1948 σκοτώθηκαν 22 εργάτες μεταλλείων και τραυματίστηκαν σοβαρά 535 οπότε τίθετο σοβαρά το πρόβλημα των κοινωνικών ασφαλίσεων⁵³¹.

Οι οικονομικές επιπτώσεις του ιμπεριαλισμού ήταν σημαντικές, αλλά αποτελούσαν άνισο φαινόμενο γιατί η σχέση ανάμεσα στις μητροπόλεις και τις κτήσεις ήταν ασύμμετρη⁵³². Η εκμετάλλευση των πλουτοπαραγωγικών πηγών των αποικιών, σε συνδυασμό με μια εργατική δύναμη που είχε χαμηλό κόστος, τις μετέτρεψε σε εδάφη, όπου μεταλλευτικές εταιρείες, εταιρείες πετρελαίου ή εισαγωγών και εξαγωγών έκαναν τις επενδύσεις τους χωρίς να ενδιαφέρονται για την ανάπτυξή τους. Στις αποικίες της, η Βρετανία κάλυπτε τις ανάγκες της σε πρώτες ύλες και έβρισκε αγορές για τα προϊόντα της. Τις εγκλώβισε έτσι, σε ένα πυκνό ιστό οικονομικών συναλλαγών και μετακινήσεων αγαθών, που συνέδεε τις αποικίες με την μητρόπολη φροντίζοντας για τα κέρδη της και όχι για την ανάπτυξη ή την εκβιομηχάνιση τους.

Στην Κύπρο η έλλειψη τοπικής αγοράς, η έλλειψη κεφαλαίων, οι κλιματικές συνθήκες, οι λιγοστές τεχνικές ικανότητες και γνώσεις των ντόπιων, χειροτέρεψαν την οικονομική κατάσταση και παγίωσαν τις ταξικές διαφορές. Οι αποικίες δεν είχαν καταδικαστεί μόνο σε εκμετάλλευση και καθυστέρηση. Το οικονομικό σύστημα που επιβλήθηκε ενίσχυσε τις παραδοσιακές διαφορές δημιουργώντας υπανάπτυξη.

3.5 Κοινωνική πρόνοια

Όπως καταγγελλόταν, η κοινωνική πολιτική ήταν άγνωστη. Δεν υπήρχε προστασία των απόρων, πολλοί από τους οποίους έμεναν σε τρώγλες στις πόλεις ή περίθαλψη των υποσιτισμένων παιδιών ή αποζημίωση στους εργάτες σε περίπτωση

⁵³⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 3 Φεβρουαρίου 1954

⁵³¹ *Νέος Δημοκράτης*, 14 Ιουλίου 1954

⁵³² Eric J. Hobsbawm, *Η εποχή των Αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα, 2007, σελ.121.

ατυχήματος⁵³³. Δεν υπήρχαν νόμοι που να προστατεύουν την μητρότητα⁵³⁴ και 2.000 περίπου νέοι εργάτες κάτω των 18 δεν καλύπτονταν από καμία νομοθεσία, γιατί απαγορευόταν να συνδικαλιζονται⁵³⁵.

Το 1951, υπήρχαν 2.980 εισφορές στο κυβερνητικό πρόγραμμα κοινωνικής ασφάλισης με 6.140 μέλη. Η συνεισφορά προερχόταν εξίσου από τους εργαζόμενους και τους εργοδότες τους⁵³⁶. Το 1953 η κυβέρνηση ανακοίνωσε ένα «περιορισμένο» σχέδιο κοινωνικών ασφαλίσεων, το οποίο όμως συγκρινόμενο με αυτό που εφαρμοζόταν στην Ελλάδα δεν μπορούσε να καλύψει τις ανάγκες των εργαζομένων και όπως παραδεχόταν η επίσημη βρετανική έκθεση, προγράμματα για ασθένειες και εργατικά ατυχήματα, υγειονομική περίθαλψη, συντάξεις και επιδόματα πρόνοιας οργανώνονταν από ιδιωτικές εταιρείες ή από τοπικές ενώσεις και εργατικά συνδικάτα⁵³⁷. Πράγματι από τις 245.000 που προέβλεπε, μόνο οι πέντε προορίζονταν για τις κοινωνικές ασφαλίσεις, ενώ οι 40.000 ήταν επιχορηγήσεις για σπίτια και οι 200.000 για δάνεια για σπίτια⁵³⁸. Σημαντική νίκη, πάντως, ήταν η δημιουργία συντεχνιακών ταμείων κοινωνικών ασφαλίσεων που είχαν πετύχει οι συντεχνίες⁵³⁹. Τα συλλαλητήρια για τις κοινωνικές ασφαλίσεις που προκήρυξε η ΠΕΟ, ήταν συχνά⁵⁴⁰ και το αίτημα των κοινωνικών ασφαλίσεων ήλθε να προστεθεί, στα ήδη δεσπάζοντα συνδικαλιστικά συνθήματα.

Για ένα πληθυσμό που το 1951 υπολογιζόταν στις 494.000 υπήρχαν, σύμφωνα με τα στατιστικά δεδομένα, υπήρχαν μόνο 38 κυβερνητικοί γιατροί και 8 νοσοκομεία, που σήμαινε ότι έπρεπε κανείς να βασίζεται στους 231 ιδιωτικούς γιατρούς και στις

⁵³³ *Νέος Δημοκράτης*, 19 Νοεμβρίου 1952 από το έντυπο του ΕΑΣ «Cyprus fights for freedom» και ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 106, 2^ος υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι. Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952.

⁵³⁴ Εγκύκλιος του 1954 δεν επέτρεπε σε παντρεμένες δασκάλες να εγγραφούν στον κατάλογο του μόνιμου προσωπικού των δημοτικών σχολείων και προέβλεπε την απόλυση προσωρινής δασκάλας όταν αυτή έφθανε σε προχωρημένο στάδιο εγκυμοσύνης. *Νέος Δημοκράτης*, 7 Φεβρουαρίου 1954

⁵³⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 1 Μαΐου 1954

⁵³⁶ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82, 1^ος υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁵³⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1953, σελ. 259

⁵³⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 12 Ιανουαρίου 1954

⁵³⁹ Από ομιλία του αντιπροσώπου της Παγκόσμιας Συνδικαλιστικής Ομοσπονδίας Tom Dinkwater που επισκέφτηκε την Κύπρο για να βοηθήσει την ΠΕΟ με το θέμα των κοινωνικών ασφαλίσεων. *Νέος Δημοκράτης*, 9 Φεβρουαρίου 1954. Ο Ζιαρτίδης μετέβη στο Παρίσι για να συζητήσει με εμπειρογνώμονες της Γενικής Συνομοσπονδίας Εργατών Γαλλίας ζητήματα σχετικά με τις κοινωνικές ασφαλίσεις. *Νέος Δημοκράτης*, 20 Μαΐου 1954, σελ. 4

⁵⁴⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 6 Απριλίου 1954, σελ. 4, 11 Μαΐου 1954, σελ. 4 και 14 Μαΐου 1954

49 ιδιωτικές κλινικές που κόστιζαν υπερβολικά⁵⁴¹. Τα προσωπικό στα νοσοκομεία ήταν αντίστοιχα μικρό και δεν κάλυπτε τις ανάγκες του πληθυσμού. Αντίθετα υπήρχε μεγάλος αριθμός μαιών, κυρίως ιδιωτικών.⁵⁴² Υπήρχαν ακόμη δύο βρεφοκομεία και μαιευτήρια των οποίων ο ακριβής αριθμός δεν αναφερόταν και μια τράπεζα αίματος στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας. Την ανεπαρκή κυβερνητική ιατρική υπηρεσία κατέκρινε ο *Νέος Δημοκράτης*: «Πώς μπορούν 20 κυβερνητικοί γιατροί αποσπασμένοι στην ύπαιθρο, να παρακολουθήσουν την υγεία χιλιάδων του αγροτικού πληθυσμού, των 627 χωριών;»⁵⁴³.

ΙΑΤΡΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟ	1951		1952		1953	
	ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟ- ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟ- ΙΔΙΩΤΙΚΟ ΚΥΒΕΡΝΗΤΙΚΟ-ΙΔΙΩΤΙΚΟ					
ΓΙΑΤΡΟΙ ΜΕ ΑΔΕΙΑ ΑΣΚΗΣΕΩΣ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΟΣ	38	6	41	9	41	12
ΓΙΑΤΡΟΙ ΜΕ ΑΔΕΙΑ	25	231	22	238	32	227
ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΟΙ		106				
ΝΟΣΟΚΟΜΕΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	33	26	37	26	58	29
ΝΟΣΟΚΟΜΕΣ(ΜΕ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ)	20	-	18	-	25	-
ΝΟΣΟΚΟΜΕΣ (ΜΕΡΙΚΩΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΜΕΝΕΣ)	193	100	208	100	273	100
ΜΑΙΕΣ ΑΝΩΤΑΤΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	13	27	14	8	16	18
ΜΑΙΕΣ(ΜΕ ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΣΗ)	32	424	32	418	35	438
ΥΓΕΙΟΝΟΜΙΚΟΙ ΕΠΙΘΕΩΡΗΤΕΣ	52	13				
ΤΕΧΝΙΚΟΙ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΩΝ ΚΑΙ ΑΚΤΙΝΟΛΟΓΟΙ	13	-	13	-	15	6
ΦΑΡΜΑΚΟΠΟΙΟΙ	39	163	39	163	43	168
ΦΥΣΙΟΘΕΡΑΠΕΥΤΕΣ	1	-	1	-	1	-

⁵⁴¹ Από στοιχεία που παρουσιάζονται στη βρετανική έκθεση με πληροφορίες για τις μη αυτοκυβερνώμενες περιοχές, ΙΑΥΕ: 1952,Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁵⁴² ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45,Πληροφορίες για την Κύπρο που αποστέλλει η βρετανική κυβέρνηση στα Ηνωμένα Έθνη και διαβιβάζει ο μόνιμος αντιπρόσωπος στον ΟΗΕ, Ξανθόπουλος Παλαμάς, 26 Αυγούστου 1954, U.S. General Assembly, Information from non self governing territories.

⁵⁴³ *Νέος Δημοκράτης*, 4 Απριλίου 1953 και *Νέος Δημοκράτης*, 25 Αυγούστου 1953 «50 κυβερνητικοί γιατροί, 250 ιδιωτικοί. Ένας γιατρός για κάθε 300 πρόσωπα.»

ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΑ : 8

(487 ΚΛΙΝΕΣ)

13 ΑΓΡΟΤΙΚΑ

(101 ΚΛΙΝΕΣ)

49 ΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΚΛΙΝΙΚΕΣ (401 ΚΛΙΝΕΣ)⁵⁴⁴

Κατά τη διάρκεια του χειμώνα προσφερόταν στα φτωχά παιδιά ένα γεύμα στα σχολεία τους, από την σχολική επιτροπή. Σε κάποια χωριά έδιναν ζεστό γάλα με χρήματα των χωρικών στα οποία προστίθετο επιδότηση από το Υπουργείο Παιδείας⁵⁴⁵. Ευτυχώς, όπως ανέφερε η έκθεση, ο πληθυσμός δεν υπέφερε από κάποια σοβαρή επιδημία εκτός από τυφοειδή πυρετό ο οποίος ήταν ενδημική ασθένεια, γι αυτό και γινόταν εκστρατεία εμβολιασμού στις αγροτικές περιοχές. Τα κρούσματα της ελονοσίας, αναφέρουν οι *Times*, ελαττώθηκαν μετά την εκστρατεία της Υπηρεσίας Εξαλείψεως των Ανωφελών η οποία στοίχισε 200.000 λίρες.⁵⁴⁶ Έτσι ενώ το 1937 τα κρούσματα σε κάποιες περιοχές ανέρχονταν στο 42%, το 1947 μειώθηκαν στο 2,2% και το 1948 στο 1,3%⁵⁴⁷. Όπως σχολιάζει ο ανταποκριτής της εφημερίδας οι μέθοδοι της υπηρεσίας που συμπεριελάμβαναν εξάλειψη εστιών σε πεδιάδες και δύσβατα όρη από ξηράς και από θαλάσσης και η απολύμανση φρεατίων και λιμναζόντων υδάτων, δεν ετύγχαναν της εκτίμησης των «παράλογων» χωρικών γιατί οι απολυμάνσεις γίνονταν συνήθως την νύχτα⁵⁴⁸.

Προβλήματα στέγης υπήρχαν κυρίως στις πόλεις όπου η αύξηση του πληθυσμού ήταν μεγαλύτερη από την αύξηση των σπιτιών και η φθορά των παλιών σπιτιών ήταν μεγάλη. Σύμφωνα με την απογραφή του 1946, 14% των σπιτιών χτίστηκαν πριν την αγγλική κατοχή, δηλαδή μπορεί να ήταν και εκατό ετών και 27% από το 1878 έως το 1911⁵⁴⁹. Οι εργατικές οικογένειες στοιβάζονταν σε ετοιμόρροπα σπίτια και πολλοί έμεναν σε παράγκες από τενεκέδες ή από σακούλες, κάτω από γέφυρες και

⁵⁴⁴ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁵⁴⁵ Κατά τα έτη 1950- 1951 διανεμήθηκε γάλα σε 6.203 παιδιά σε 160 χωριά. ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁵⁴⁶ *Ελευθερία*, 12 Οκτωβρίου 1949, αναδημοσίευση άρθρου των *Times* της 8^{ης} Οκτωβρίου 1949.

⁵⁴⁷ *Ελευθερία*, 12 Οκτωβρίου 1949, αναδημοσίευση άρθρου των *Times* της 8^{ης} Οκτωβρίου 1949.

⁵⁴⁸ *Ελευθερία*, 12 Οκτωβρίου 1949, αναδημοσίευση άρθρου των *Times* της 8^{ης} Οκτωβρίου 1949

⁵⁴⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 31 Δεκεμβρίου 1952, σελ.3.

μέσα σε σπήλαια⁵⁵⁰. Στα χωριά πάνω από 37% των σπιτιών αποτελούνταν από ένα δωμάτιο, 45% είχαν απλώς χώμα για πάτωμα, 63% ήταν κατασκευασμένα από πλίνθους και μόνο 19% είχαν γυάλινα παράθυρα⁵⁵¹. Η ύδρευση χωριών και πόλεων που θα βελτίωνε σημαντικά τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων είχε πραγματοποιηθεί στο 27% των χωριών το 1946 ενώ το 1949 είχε αυξηθεί στο 42%⁵⁵².

Πάνω από 9.362 σπίτια των πόλεων δηλαδή 38.5% αποτελούνταν από ένα μόνο δωμάτιο, μόνο τα μισά είχαν νερό και το ενοίκιο για ένα σπίτι δύο τριών δωματίων ήταν 8 σελίνια το μήνα, σε εποχή που το μεροκάματο ήταν 10 σελίνια⁵⁵³ ενώ δεν υπήρχε πρόβλεψη για ανέγερση λαϊκών πολυκατοικιών⁵⁵⁴. Το ενοικιοστάσιο αποτελούσε βαρύ φορτίο για πολλές οικογένειες και είχε σαν αποτέλεσμα τις άθλιες συνθήκες στέγασης των λαϊκών στρωμάτων στη Λευκωσία⁵⁵⁵. Τα ενοίκια ανέβηκαν από το 1950 ως το 1953 κατά 42% με συνέπεια ένα κύμα εξώσεων⁵⁵⁶. Η πολιτική του πολέμου προκαλούσε αύξηση των τιμών. Η αύξηση των ενοικίων και η άνοδος στις τιμές των οικοπέδων ήταν αποτέλεσμα της μεγάλης ζήτησης από οικογένειες Βρετανών στρατιωτικών και αξιωματικών⁵⁵⁷. Αναμφισβήτητα η συγκέντρωση κεφαλαίου από τα υψηλά ενοίκια, τα οποία προέρχονταν μια ευκατάστατη τάξη ανθρώπων, βοήθησε στην ανέγερση περισσότερων σπιτιών, ιδιαίτερα στη Λευκωσία⁵⁵⁸. Σαν αποτέλεσμα το 1954 αυξήθηκαν τα ενοίκια σε σπίτια και καταστήματα κατά 275%⁵⁵⁹ παρά τις διαμαρτυρίες και το κλείσιμο των καταστημάτων⁵⁶⁰. Στις απεργίες, η «σιωπή» του Έθνους και της Ελευθερίας αποδιδόταν σύμφωνα με το *Νέο Δημοκράτη* στην υποστήριξη της εκκλησιαστικής

⁵⁵⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 31 Οκτωβρίου 1952, σελ.3.

⁵⁵¹ *Νέος Δημοκράτης*, 6 Δεκεμβρίου 1952, σελ.2.

⁵⁵² *Ελευθερία*, 12 Οκτωβρίου 1949, αναδημοσίευση άρθρου των *Times* της 8^{ης} Οκτωβρίου 1949.

⁵⁵³ *Νέος Δημοκράτης*, 6 Δεκεμβρίου 1952, σελ.2.

⁵⁵⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 8 Απριλίου 1953

⁵⁵⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 8 Απριλίου 1953

⁵⁵⁶ *Δημοκράτης*, Ιούνης 1954, σελ.126.

⁵⁵⁷ *Νέος Δημοκράτης*, 28 Νοεμβρίου 1952.

⁵⁵⁸ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 106, 2^{ος} υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι.Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ιουλίου 1952.

⁵⁵⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 5 Φεβρουαρίου 1954, σελ.4 και 17 Απριλίου 1954

⁵⁶⁰ Πραγματοποιήθηκαν συγκεντρώσεις και 24ωρο κλείσιμο των καταστημάτων στις 23 Φεβρουαρίου. *Νέος Δημοκράτης*, 16 Φεβρουαρίου 1954. Μετά τη ψήφιση του νομοσχεδίου κηρύχθηκε 48ωρη απεργία σε καταστήματα, αρτοποιεία και λαϊκές αγορές στις 12 Μαρτίου 1954. *Νέος Δημοκράτης*, 11 Μαρτίου 1954, σελ.4

περιουσίας και των μεγαλοϊδιοκτητών ακινήτων, που ήλεγχαν τους εμπορικούς δρόμους στις μεγάλες πόλεις της Κύπρου⁵⁶¹.

Έπρεπε να φτάσουν τα μέσα της δεκαετίας του 1950, όταν η Βρετανική Κυβέρνηση πιεζόμενη από την άνοδο του εθνικισμού, τον διεθνή αντίκτυπο στον Οργανισμό των Ηνωμένων Εθνών και την κρίση στο Σουέζ, προέβη σε αναδιοργάνωση της Αρχιγραμματείας της Κύπρου ώστε να βελτιώσει βασικούς τομείς ανάπτυξης. Όπως πληροφορούμαστε από την *Ελευθερία* δημιουργήθηκαν τρία νέα τμήματα: 1) Φυσικών Πόρων σχετιζόμενα με τη γεωργία, τα δάση, την ανάπτυξη υδάτων, τις χωρομετρήσεις, την επιτροπή σιτηρών και τα μεταλλεία, 2) Κοινωνικών Υπηρεσιών όπου θα υπάγονταν ζητήματα σχετιζόμενα με την εργασία, τις επαγγελματικές ενώσεις, την ευημερία, τις ιατρικές υπηρεσίες, τη στέγαση, τον έλεγχο των ενοικίων, τις φυλακές και το Βρετανικό Συμβούλιο και 3) Συγκοινωνιών και Έργων για τα δημόσια έργα, τα ταχυδρομεία, την πολιτική αεροπορία, τις αρχαιότητες, την αρχή ηλεκτρισμού, τις τηλεπικοινωνίες, τους λιμένες, τη ναυτιλία και τα οδικά μέσα μεταφοράς.

3.6 «Ο μύθος της αποικιακής ανάπτυξης»⁵⁶² και η ένταση της εθνικής κινητοποίησης

Η άσχημη οικονομική κατάσταση της Κύπρου, η οποία γινόταν συχνά αντικείμενο σχολιασμού στον τύπο και σε ομιλίες⁵⁶³ ή φυλλάδια, δεν ανησυχούσε μόνο τον ντόπιο πληθυσμό. Ήταν ένα θέμα που απασχόλησε κατά καιρούς και τον αγγλικό τύπο. Οι *Times* συνήθιζαν να ονομάζουν την Κύπρο Σιντερέλλα, δηλαδή Σταχτοπούτα της Αυτοκρατορίας, μια παραμελημένη αποικία. Ο Peter Worsley χαρακτηρίζει την παραμέληση αυτή, η οποία αποτελεί «στάμπα» της αποικιακής περιόδου, ως «καλόβουλη» γιατί ήταν φανερό ότι η Βρετανία δεν κατείχε την Κύπρο

⁵⁶¹ *Νέος Δημοκράτης*, 12 Μαρτίου 1954

⁵⁶² *Νέος Δημοκράτης*, 8 Απριλίου 1950, τίτλος άρθρου

⁵⁶³ «Με οικονομικές καταπιέσεις η ξένη κυβέρνηση επιζητεί να λυγίσει την αγωνιστική προσπάθεια του λαού.» Ομιλία του Μακάριου στον ναό Αγίας Νάπας Λεμεσού, 14 Μαΐου 1950. Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Α' 1948-1954, Λευκωσία 1991

για αναπτυξιακούς σκοπούς αλλά για την στρατηγική της σημασία⁵⁶⁴. Ωστόσο, η βρετανική κυβέρνηση δεν έπαυε καθ' όλη τη διάρκεια της κυριαρχίας της να χρησιμοποιεί πάμπολλες προφάσεις για να δικαιολογήσει την παραμονή της στην Κύπρο, ακολουθώντας, όπως την μέμφεται ο Percy Arnold, μια εντελώς «παρακμιακή και ξεπερασμένη τακτική του ιμπεριαλισμού» και να υποστηρίζει ότι βρίσκεται στην Κύπρο «για να κτίσει δρόμους, να εξαλείψει τη μαλάρια, να φυτέψει δάση..... Για τρία τέταρτα του αιώνα η Βρετανία άφηνε αυτή τη λανθασμένη εντύπωση στους Κυπρίους και κάθε κυβερνήτης ήλπιζε να σκαρώσει με επιτυχία αυτή τη φάρσα»⁵⁶⁵. Δεν έπαυε βέβαια να αποποιείται των ευθυνών για τα γενικά προβλήματα των αποικιών της, όπως ο αναλφαβητισμός, η κακή διατροφή, οι συνθήκες εργασίας ή κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα, τα οποία σύμφωνα με την εκτίμηση του Αποικιακού Γραμματέα John Fletcher Cooke, «δεν ήταν δυνατόν να εξεταστούν μεμονωμένα, αλλά σε σχέση με τα γενικά στάνταρ προόδου της χώρας και όχι να μετρώνται με υποθετικά στάνταρ τελειότητας»⁵⁶⁶.

Στο Νέο Δημοκράτη η αποικιακή διακυβέρνηση περιγραφόταν σαν ένας συνεταιρισμός «με το ζόρι», μεταξύ αδύναμων και ισχυρών⁵⁶⁷. Υποστηριζόταν ακόμη, ότι οι Βρετανοί για να ενισχύσουν την ιμπεριαλιστική τους πολιτική και να υποστηρίξουν τα συμφέροντά τους, εμφανίζονταν σαν «ιεραπόστολοι» με υψηλά ιδανικά, με αποστολή να παρέχουν στις αποικίες τους μόρφωση, οικονομική βοήθεια, υγεία, τεχνολογία⁵⁶⁸. Για να εξηγηθεί γιατί οι μη αυτοκυβερνώμενοι λαοί, δηλαδή οι αποικιοκρατούμενοι λαοί, χρειάζονταν τη βοήθεια των αποικιακών δυνάμεων για να ορθοποδήσουν, θα πρέπει να γνωρίζουμε τη δύναμη και τα κίνητρα της μητρόπολης και το γεγονός ότι η αποικία υπόκειται σε πολιτικό έλεγχο και ότι περιορίζεται η οικονομική, κοινωνική και πολιτική της αυτονομία. Και βέβαια δεν μπορεί να γνωρίζει κανείς πόσο προοδευμένη θα ήταν μια αποικία, αν δεν ήταν υπό κατοχή, αλλά ήταν ανεξάρτητη.

⁵⁶⁴ Peter Worsley, «Communalism and Nationalism in small countries. The case of Cyprus», Paschalis Kitromilides, Peter Worsley (επ.) *Small States in the Modern World. The conditions of survival*, Λευκωσία 1979, σελ.10.

⁵⁶⁵ *Times of Cyprus*, 20 Αυγούστου 1956, σελ.2, απόσπασμα από το βιβλίο του Percy Arnold, *Cyprus Challenge*.

⁵⁶⁶ Συνέντευξη του Αποικιακού Γραμματέα John Fletcher Cooke στην εφημερίδα *Cyprus Mail*, 23 Σεπτεμβρίου 1954.

⁵⁶⁷ *Νέος Δημοκράτης*, 16 Νοεμβρίου 1952.

⁵⁶⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 16 Νοεμβρίου 1952, «Τα παραμύθια του Ήντεν στον ΟΗΕ»

Στην Ελληνική Κύπρο κατακρίνεται το έντυπο *Κυπριακή Επιθεώρηση* που εξέδιδε το Γραφείο Δημοσίων Πληροφοριών της κυβέρνησης, για να εκθειάσει τα εκτελούμενα έργα, σε ένα τόπο που υπέφερε από χρόνια οικονομική καχεξία. Η προπαγανδιστική του προβολή σχολιάζεται ως εξής: «Κάτω από πηχυαίους συναρπαστικούς τίτλους ο αναγνώστης συναντά καλώς σκηνοθετημένες εικόνες, εις τας οποίας ομάς χωρικών αποθαυμάζει μίαν συνήθη γέφυραν, παρακολουθεί το άνοιγμα ενός κοινού αγροτικού δρόμου ή παρατηρεί την αύλακα ρέοντος ύδατος, την οποίαν η λεζάντα της εικόνας προσπαθεί να παρουσιάσει ως σημαντικόν αρδευτικόν έργον! Και η διαφήμις της κυβερνητικής δραστηριότητος προχωρεί με εικόνες λιμενικών εγκαταστάσεων, σχεδίων γεωργικής ανάπτυξης, σχολικών κτιρίων, ...μηχανικής καλλιέργειας.... από τας οποίας θα ηδύνατο ο απληροφόρητος αναγνώστης να συναγάγει το συμπέρασμα, ότι όλα βαίνουν καλώς εις τον μακάριον τούτον τόπον, τον οποίον η «στοργή» της κυβερνώσης δυνάμεως έχει μεταβάλει εις επίγειον παράδεισον»⁵⁶⁹.

Ο Νέος Δημοκράτης μιλά για κυβερνητική προπαγάνδα ενός άλλου φυλλαδίου *Cyprus for business*, το οποίο κυκλοφόρησε στη Βρετανία στη βιομηχανική έκθεση του 1951 και παρουσίαζε και αυτό την Κύπρο σαν επίγειο παράδεισο. «Θα δούνε την μνημειώδη πρόοδο» έλεγε ο Νέος Δημοκράτης και «θα συσκοτιστούν τα μυαλά τους από τις επιτυχίες».⁵⁷⁰ Για το βρετανικό ιμπεριαλισμό, η ιδέα του κόσμου βασιζόταν κατά ένα μεγάλο μέρος στην αντίληψη του Kipling ότι η βρετανική διοίκηση μπορούσε να κάνει θαύματα. Επιπλέον υποστήριζαν ότι η Ένωση με την Ελλάδα, θα ανάκοπτε την ανάπτυξη και θα έφερνε οικονομική καταστροφή στην Κύπρο⁵⁷¹.

Οι Βρετανοί εισήγαγαν στην Κύπρο όλες τις αρχές διοίκησης των αποικιών τους, απαλλάσσοντας την από τους αναχρονιστικούς οθωμανικούς θεσμούς και επέφεραν σημαντικές πολιτικές και νομικές αλλαγές, δηλωτικές μιας μεγάλης φιλελεύθερης δύναμης. Δεν κατάφεραν όμως, εξαιτίας του ακραίου συντηρητισμού τους που συνοδευόταν από υπερβολική γραφειοκρατική οργάνωση, να αναθέσουν

⁵⁶⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1951, σελ.221.

⁵⁷⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Φεβρουαρίου 1953.

⁵⁷¹ Αναδημοσίευση από την εφημερίδα *Truth, Έθνος*, 5 Αυγούστου 1955.

στον Αποικιακό κυβερνήτη να προτείνει κάτι εκ νέου ή να κάνει καινοτομίες γιατί θα έπρεπε να προστατευτούν τα οικονομικά της αποικίας και να υπάρξει προσεκτική διαχείριση των εξόδων.⁵⁷² Μια εικόνα της άκαμπτης διοικητικής μηχανής μας δίνει ο Laurence Durrell από τη θητεία του στο Γραφείο Τύπου της Κυβέρνησης της Κύπρου:

Βρέθηκα φυλακισμένος στους αποστεωμένους τοίχους του Υπουργείου Αποικιών. Με την καλύτερη θέληση του κόσμου (και υπήρχαν πολλοί άνθρωποι έτοιμοι να παρακάμψουν τη γραφειοκρατική ρουτίνα και να λάβουν γοργές προσωπικές αποφάσεις) ήταν αδύνατο να ανοίξει κανείς δρόμο ανάμεσα από τη χαρτοθάλασσα όπου είχαμε εμπλακεί - όλοι μας, κι ο Κυβερνήτης μαζί.⁵⁷³

Μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο η Βρετανία είχε αναλάβει να οδηγήσει τις αποικίες στην ανεξαρτησία, πραγματοποιώντας βελτιώσεις στον οικονομικό, πολιτικό και κοινωνικό τομέα. Το 1946 μπήκε σε εφαρμογή το δεκαετές πρόγραμμα ανάπτυξης το οποίο εξήγγειλε ο υπουργός αποικιών Arthur Creech Jones. Οι επενδύσεις προχωρούσαν με αργό ρυθμό, αφού από τα 12 εκατομμύρια λίρες που προέβλεπε, σύμφωνα με τις πληροφορίες για τις «μη αυτοκυβερνώμενες περιοχές», που ήταν υποχρεωμένη να στέλνει η βρετανική κυβέρνηση στα Ηνωμένα Έθνη για τις αποικίες της, τρία είχαν δαπανηθεί μέχρι το 1952⁵⁷⁴ και τέσσερα μέχρι το 1953⁵⁷⁵, επτά χρόνια μετά την έναρξή του.

Στο βρετανικό φυλλάδιο «*Introducing the colonies*»⁵⁷⁶ (Μια παρουσίαση των αποικιών), το συνολικό ποσό που θα διέθεταν για όλες τις αποικίες σύμφωνα με το διάταγμα του 1945 ήταν 120.000.000 από τα οποία 23.500.000 θα κατανέμονταν σε κεντρικά προγράμματα ως εξής:

Έρευνες	7.500.000
Εκπαίδευση	6.500.000
Ειδίκευση προσωπικού για την αποικιακή διοίκηση	2.500.000

⁵⁷² Orr C.W.J., *Cyprus under British Rule*, London, 1972, σ.176.

⁵⁷³ Λώρενς Ντάρρελ, *Πικρολέμονα*, Αθήνα, 1959, σελ.178.

⁵⁷⁴ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82, 1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories.

⁵⁷⁵ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 104, 1^{ος} 10 Αύγουστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

⁵⁷⁶ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος, 1^η Δεκεμβρίου 1952. Το φυλλάδιο *Introducing the Colonies* διαβιβάζει το τμήμα πληροφοριών της πρεσβείας του Λονδίνου. Τα οικονομικά στοιχεία για το πρόγραμμα οικονομικής ανάπτυξης των αποικιών βρίσκονται στις σελίδες 58 και 59.

Τοπογραφικές μελέτες	2.000.000
Γεωλογικές μελέτες	1.000.000
Ασύρματη επικοινωνία	1.000.000
Μετεωρολογική υπηρεσία	1.000.000
Διάφορα	2.000.000

Τα χρήματα, λοιπόν, που θα διανέμονταν στις αποικίες σαν εισφορές για το δεκαετές πρόγραμμα ανάπτυξης, ήταν 85.500.000 και το ποσό που αναλογούσε στην Κύπρο ήταν μόνο 1.750.000. Όλο αυτό το ποσό των εκατόν είκοσι εκατομμυρίων λιρών περιγραφόταν όχι απλώς σαν αρωγή, αλλά σαν «μετάγγιση αίματος» (blood transfusion) που βάρυνε τον Βρετανό φορολογούμενο. Οι αποικίες, στις οποίες στηριζόταν όλο το κόστος της διοίκησης τους, σύμφωνα με το ίδιο φυλλάδιο, χρειάζονταν όλο και περισσότερο κεφάλαιο για την ανάπτυξη της βιομηχανίας τους, τα δημόσια έργα και την κοινωνική ευημερία τους. Βέβαια τα έσοδα τους από τη φορολογία ήταν πενιχρά και έπρεπε να βασίζονται κυρίως σε δάνεια από τη μητρόπολη, η οποία είχε αναλάβει να προάγει την αποικιακή ευημερία όπως διατυμπάνιζε στο φυλλάδιο, σε άρθρο για τις οικονομικές χορηγήσεις με τίτλο «Η Βρετανία προάγει την ευημερία των αποικιών» (Britain promotes colonial prosperity)⁵⁷⁷.

Η πραγματικότητα ήταν ότι η Κύπρος στην ουσία θα ελάμβανε μόνο 1.750.000 από το πρόγραμμα ανάπτυξης αντί των 12 εκατομμυρίων που επίσημα δηλωνόταν γιατί το πρόγραμμα εισηγείτο 6 εκατομμύρια από την κυβέρνηση, 2 από τις τοπικές αρχές και τα υπόλοιπα από κυβερνητικά «δάνεια»⁵⁷⁸. Ο παρακάτω πίνακας με τα στατιστικά στοιχεία για την Κύπρο, τα οποία απέστειλε η Βρετανία στα Ηνωμένα

⁵⁷⁷ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος, 1^η Δεκεμβρίου 1952. Το φυλλάδιο *Introducing the Colonies* διαβιβάζει το τμήμα πληροφοριών της πρεσβείας του Λονδίνου.

⁵⁷⁸ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 104, 10 Αύγουστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, *Information from non self governing territories*, σ. 12. Η ιδέα των δανείων που χρησιμοποιούνταν για τη οικονομική ανάπτυξη των αποικιών υπήρχε από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, όταν ο Chamberlain ο οποίος συνέδεσε το όνομά του με το «νέο ιμπεριαλισμό» ενθάρρυνε μια τέτοια δανειοδότηση. Επρόκειτο για την Colonial Loans Act του 1899 με την οποία το Βρετανικό Θησαυροφυλάκιο πρόσφερε δάνεια στις αποικίες με τους ίδιους όρους που δίνονταν και τα δάνεια στις τοπικές κοινότητες στην Βρετανία. G.S Georghallides., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, ό.π., σελ.30.

έθνη το 1953, παρουσιάζουν τη διαχείριση των οικονομικών της από την αποικιακή κυβέρνηση.⁵⁷⁹

	<u>1950</u>	<u>1951</u>	<u>1952</u>
ΕΣΟΔΑ	5.982.534	7.201.062	8.053.269
ΕΞΟΔΑ	5.214.763	6.418.634	7.068.032
Α. ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΑΝΑΠΤΥΞΗ	200.000	1.400.000	950.000
Β. ΔΗΜΟΣΙΑ ΥΓΕΙΑ	216.322	311.997	372.976
Γ. ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	388.611	535.746	861.201
Έκτακτα έξοδα για τη χρηματοδότηση του προγράμματος ανάπτυξης		790.426	985.717

Μια πρώτη παρατήρηση αφορά το ποσό των εσόδων του 1951, το οποίο ανέρχεται στα 6.957.736 και των εξόδων στα 6.807.552 ποσά που δεν αντιστοιχούν στον παραπάνω πίνακα, σύμφωνα με τις πληροφορίες του 1952 στον ΟΗΕ.⁵⁸⁰

⁵⁷⁹ ΙΑΥΕ, 1953, Φάκελος 104, 10 Αύγουστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

⁵⁸⁰ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82, 1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ. 36.

	<u>1949</u>	<u>1950</u>	<u>1951</u>
ΕΣΟΔΑ	4.957.844	5.982.534	6.957.736
ΕΞΟΔΑ	4.595.148	5.214.763	6.807.552

Το πλεόνασμα του 1951 περιελάμβανε 1.200.000 λίρες από το έκτακτο ποσό της χρηματοδότησης, συν το ετήσιο κονδύλι 200.000 λιρών, με τη συμπλήρωση ότι το δημόσιο χρέος ανερχόταν στις 5.204.991 λίρες. Χωρίς καμία φειδώ, όπως δήλωνε η Βρετανία στα Ηνωμένα Έθνη, από τα τρία εκατομμύρια που διατέθηκαν, από το σύνολο των δώδεκα εκατομμυρίων του δεκαετούς προγράμματος, χορηγήθηκαν μέχρι το 1952, 950.000 για αγροτικά και αρδευτικά προγράμματα, 450.000 για ιατρική περίθαλψη και 240.000 για την υδροδότηση χωριών ενώ τα έξοδα το 1951 για την ανάπτυξη ήταν 790.000 συγκρινόμενα με 535.000 το 1950⁵⁸¹. Το πώς διανεμόνταν τα ποσά της χρηματοδότησης, δεν καθίσταται απολύτως σαφές. Τα στοιχεία μάλλον συσκοτίζουν την αλήθεια και αποδεικνύουν, ότι οι Βρετανοί μηχανεύονταν τρόπους, ώστε να ωραιοποιούν την οικονομική ανάπτυξη της Κύπρου. Τα στοιχεία που εκδόθηκαν για τον προϋπολογισμό του 1954 αποδείκνυαν, ότι τα μισά σχεδόν, έπρεπε να διατεθούν για τους μισθούς των κυβερνητικών υπαλλήλων, οπότε απέμεναν μικρά ποσά για τη γεωργία, την άρδευση, την παιδεία και την υγεία⁵⁸².

Παρά τους προσφιλέστατους βρετανικούς ισχυρισμούς, που επαναλαμβάνονταν κατά κόρον από τις στήλες βρετανικών εντύπων και από την επίσημη έκθεση στον ΟΗΕ το 1952 ότι η Κύπρος ευημερούσε, η πραγματικότητα ήταν πολύ διαφορετική. Δεξιός και αριστερός τύπος αντιπαρέβαλαν στοιχεία που αναιρούσαν τον μύθο περί «προόδου»⁵⁸³ της βρετανικής διακυβέρνησης και «ευδαιμονίας»⁵⁸⁴ της νήσου.

⁵⁸¹ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82, 1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ. 36.

⁵⁸² Από τα 7.342.515 τα 3.106.627 προορίζονταν για τους κυβερνητικούς υπαλλήλους, για τη γεωργία 259.767, για την υδατοπρομήθεια και την άρδευση 269.872, για την υγεία 959.380 από τα οποία 223.333 ήταν μισθοί και για την παιδεία 898.551 από τα οποία 683.322 ήταν μισθοί. *Νέος Δημοκράτης*, 13 Δεκεμβρίου 1953, σελ. 4

⁵⁸³ *Νέος Δημοκράτης*, 18 και 19 Νοεμβρίου 1952.

Μια μελέτη από τη δεξιά είχε τίτλο *The myth of the prosperity of Cyprus* (Ο μύθος της ευημερίας της Κύπρου) και ένα έντυπο του ΕΑΣ *Cyprus fights for freedom* (Η Κύπρος παλεύει για τη λευτεριά), ανασκεύαζαν τους «απατηλούς αριθμούς και τας πολυπλόκους στατιστικές»⁵⁸⁵ που υποχρεωνόταν η Βρετανία να υποβάλλει στον ΟΗΕ. «Η αποικιακή Άλγεβρα και οι καπιταλιστικές αξιώσεις όχι μόνο δεν λύουν τα άλυτα οικονομικά προβλήματα του λαού αλλά οξύνουν το αδιέξοδο της λαϊκής επιβίωσης» σχολίαζε ο Νέος Δημοκράτης⁵⁸⁶. «Δι' ακροβατικών συλλογισμών»⁵⁸⁷ όπως κατακρίνεται στην *Ελληνική Κύπρο*, φρόντισαν να παρουσιάσουν την Κύπρο πλούσια και ευημερούσα, «ως παράδεισον του οποίου την αίγλην αμαυρώνει η διάχυτος ανησυχία του ενωτικού κινήματος»⁵⁸⁸.

Ο βρετανικός τύπος παρουσίαζε μεροληπτικά μια ανθούσα οικονομικά νήσο, η οποία απολάμβανε τα πλεονεκτήματα της βρετανικής ευημερίας, την οποία όμως σκίαζε το κίνημα της ένωσης με μια φτωχότερη χώρα, την Ελλάδα.⁵⁸⁹ Οι Ελληνοκύπριοι, πάντως, δεν έπαυαν να ισχυρίζονται, ότι αν η Κύπρος ήταν υπό ελληνική διοίκηση θα ευημερούσε, γιατί οι ελληνικές αγορές θα ήταν ανοικτές και θα απορροφούσαν τα κυπριακά προϊόντα⁵⁹⁰ και να κατηγορούν «το φιλελευθερισμό του ιμπεριαλισμού» ο οποίος στην ουσία αντιπροσώπευε «λαϊκή καταπίεση, οικονομική εξαθλίωση και εθνικό εξανδραποδισμό των λαών»⁵⁹¹. Τονιζόταν η ανάγκη ανάπτυξης οικονομικών δεσμών με την Ελλάδα όπου επιτελέστηκε το θαύμα της ελληνικής ανασυγκρότησης⁵⁹². Ο Μακάριος μίλησε για προσπάθεια των Βρετανών να εμφανιστεί η Ελλάδα ως πενόμενη και δυστυχούσα, ενώ στην πραγματικότητα υπήρχε αύξηση της γεωργικής, βιομηχανικής και ηλεκτρικής

⁵⁸⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1951, σελ. 11, Δεκέμβριος 1953, σελ. 259 και Φεβρουάριος 1954, σελ. 27.

⁵⁸⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1953, σελ. 259

⁵⁸⁶ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Απριλίου 1954

⁵⁸⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1954, σελ. 27

⁵⁸⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1953, σ. 259.

⁵⁸⁹ Απόψεις Βρετανού ιστορικού τα οποία σχολιάζονται από τον Ν. Κλ. Λανίτη, *Έθνος*, 1 Ιανουαρίου 1952 και *ΙΑΥΕ*:1952, Φάκελος 192,1^{ος} υποφάκελος, *Εθνικός Κήρυξ*, 13 Ιανουαρίου 1953. Και οι *Times* σχολίασαν τη ρήση των Ελληνοκυπρίων «Καλύτερα μια πτωχή μητέρα παρά ένας πλούσιος πατέρας» *Έθνος*, 30 Μαΐου 1952

⁵⁹⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Μάρτιος 1950, σ. 69.

⁵⁹¹ *Δημοκράτης*, 17 Μαρτίου 1949, σ. 2.

⁵⁹² *Έθνος*, 25 Οκτωβρίου 1953 και *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1954, σ. 40

παραγωγής, επιδότηση των γεωργικών προϊόντων, προηγμένη εργατική νομοθεσία, κοινωνικές ασφαλίσεις και δωρεάν Μέση Παιδεία⁵⁹³.

Η αλήθεια είναι ότι στην Ελλάδα, παρά την περικοπή της αμερικανικής βοήθειας το 1952 και την υποτίμηση της δραχμής το 1953, επιτεύχθηκαν υψηλότεροι ρυθμοί ανάπτυξης μέσα από την εκβιομηχάνιση και την αύξηση των εξαγωγών, ενώ υπήρξε σημαντική αύξηση των ιδιωτικών τραπεζικών καταθέσεων. Την περίοδο ειδικά από το 1953 και μετά μέσω των εγγειοβελτιωτικών έργων που έγιναν, της καλύτερης άρδευσης και της εκμηχάνισης υπήρξε αύξηση τόσο της παραγωγικότητας της εργασίας όσο και των στρεμματικών αποδόσεων. Υπήρξε αξιόλογη αναδιάρθρωση των καλλιεργειών προς όφελος προϊόντων με καλύτερες προοπτικές στην εγχώρια και τη διεθνή αγορά⁵⁹⁴.

Από την αρχή της βρετανικής αποικιακής εξουσίας η εξάντληση των πόρων της Κύπρου δεν άφηνε πλεόνασμα αρκετό ώστε να διατεθεί για τα δημόσια έργα, την εκπαίδευση ή την περίθαλψη, αν και όπως διατεινόταν η βρετανική κυβέρνηση οι Κύπριοι έχαιραν καλύτερης διοίκησης από την προηγούμενη οθωμανική. Αντιμετωπίζοντας την μόνιμη αντίδραση του Νομοθετικού Συμβουλίου και την εχθρική στάση του δυσαρεστημένου αγροτικού και εργατικού πληθυσμού η κυβέρνηση δεν προχωρούσε σε μεταρρυθμίσεις από μυστικοπάθεια και από φόβο ότι οι όποιες παραχωρήσεις θα ενθάρρυναν τους Κύπριους να απαιτήσουν περισσότερα δικαιώματα και θα ενίσχυαν τις εκκλήσεις για Ένωση με την Ελλάδα⁵⁹⁵. Άλλωστε οι Βρετανοί δεν περίμεναν από τους Κυπρίους να γίνουν ποτέ πιστοί υπήκοοι όταν μόνιμο όραμα και στόχος παρέμενε η ένωση με την Ελλάδα. Την εποχή της κατάκτησης της Κύπρου ο Άγγλος υπουργός εξωτερικών λόρδος Darby γνώριζε πολύ καλά τι θα μπορούσαν να περιμένουν από έναν ελληνικό πληθυσμό:

Βεβαίως η νήσος αυτή καλώς διοικούμενη θα λάβει μεγάλην ανάπτυξιν, αλλά ο πληθυσμός θα παραμείνει ελληνικός το φρόνημα και όχι αγγλικός. Στα Ιόνια ελάβομεν ιδίαν πείραν συμπεριφοράς

⁵⁹³ Ο Μακάριος ανασκευάζει συκοφαντίες ανώνυμου φυλλαδίου, 29 Οκτωβρίου 1955, *Απαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.98-100

⁵⁹⁴ Χ. Ι. Ιορδάνογλου, *Μετεμφυλιακή Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*

⁵⁹⁵ Georgiallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia, 1979, σ. σ. 406, 407.

*Ελλήνων, ὧν δια παντός μέσου υπεθάλψαμεν τὴν υλικὴν ευημερίαν, ἀλλὰ οἱ ὁποῖοι παρ' ὅλα αὐτὰ νέοι καὶ γέροντες, πτωχοὶ καὶ πλούσιοι οὐδὲν ἀπῆτουν παρ' ἡμῶν ἢ νὰ φύγομεν ἐκεῖθεν*⁵⁹⁶.

Ἡ Κύπρος βγήκε μετὰ τὸν πόλεμο με αὐξημένο πληθυσμό καὶ αὐξημένο χρηματικό κεφάλαιο που δὲν χρησιμοποιοῦνταν γιὰ παραγωγικούς σκοπούς ἢ γιὰ τὴν ἀνάπτυξη τῆς. Οἱ Κύπριοι ζητοῦσαν ἀρδευτικά ἔργα, ἀναφύτευση τῶν δασῶν, γεωργικὲς βελτιώσεις, εἰσαγωγή νέων σπόρων, φυτῶν, ζώων καὶ γεωργικῶν εργαλείων, ἰδρυση γεωργικῶν σχολῶν καὶ Γεωργικῆς Τράπεζας που δὲν υπῆρχαν στὴν πραγματικότητα⁵⁹⁷. Επιπλέον δὲν ἐγίναν οἱ οδοὶ καὶ τὰ λιμάνια που ἦταν ἀναγκαῖα, ἐνῶ ἡ κατασκευὴ κάποιων οδικῶν ἀρτηριῶν βάρυνε τοὺς χωρικοὺς με χρήματα ἢ προσωπικὴ ἐργασία⁵⁹⁸. Ἡ ἔλλειψη χρηματοδότησης συνοδεύετο ἀπὸ τὴν ἔλλειψη οργάνωσης ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀπροθυμία τῶν Κυπρίων νὰ συνεργαστοῦν με τὴν βρετανικὴ διοίκηση. Οὔτε ἐλήφθη πρόνοια γιὰ τὶς θαλάσσιες συγκοινωνίες τῆς νήσου με τὸν λοιπὸ κόσμον, με ἀποτέλεσμα τὰ ἐμπορεύματα καὶ οἱ ἐπιστολὲς νὰ ἐρχοῦνται καθυστερημένα καὶ δια πλαγίων οδῶν⁵⁹⁹. Υπῆρχαν μόνο 16 ταχυδρομεῖα καὶ 29 ταχυδρομικὰ πρακτορεῖα γιὰ τὰ 627 χωριά καὶ τὶς μεγάλες πόλεις, που διαχειρίστηκαν 11.000.000 ἀντικείμενα τὸ 1950, 14.011.976 τὸ 1951 καὶ 22.225.077 τὸ 1952⁶⁰⁰.

Μια κτυπητὴ παράλειψη, που προσάφθηκε στὴ βρετανικὴ διακυβέρνηση, μετὰ ἀπὸ τόσα χρόνια κατάκτησης, ἦταν ὅτι ἐκτὸς κάποιων ἐξαιρέσεων δὲν υπῆρχαν ἐντυπωσιακὰ κτίρια στὴν Κύπρο καὶ ὅτι τὰ περισσότερα κυβερνητικὰ κτίρια ἦταν ετοιμόρροπα ἢ ἐμοιάζαν με στρατώνες⁶⁰¹. Ὁ Laurence Durrell παραθέτει τὴ δριμύεια κριτικὴ ἐνὸς Ἀγγλοῦ φίλου του:

⁵⁹⁶ Δημοσιεύθηκε στὴν ἐφημερίδα *The Times*, 19 Ἰουλίου 1878 καὶ σχολιάζεται στὸ *Ἔθνος*, 13 Ἰανουαρίου 1952.

⁵⁹⁷ Απόσπασμα ἱστορικῆς ἀνασκόπησης τῆς ἀγγλικῆς διοίκησης στὴν Κύπρο, που δημοσιεύθηκε στὴν *Επιθεώρηση τοῦ Εδιμβούργου* τὸ 1891 καὶ παρατίθεται ἀπὸ τὸ Φίλιο Ζαννέτο, *Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου ἀπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Κατοχῆς μέχρι σήμερα*, τόμος Β, σελ.680.

⁵⁹⁸ C.W.J.Orr, *Cyprus under British Rule*, ὁ.π. σελ. 55,56.

⁵⁹⁹ Απόσπασμα ἱστορικῆς ἀνασκόπησης τῆς ἀγγλικῆς διοίκησης στὴν Κύπρο, που δημοσιεύθηκε στὴν *Επιθεώρηση τοῦ Εδιμβούργου* τὸ 1891 καὶ παρατίθεται ἀπὸ τὸ Φίλιο Ζαννέτο, *Ἱστορία τῆς νήσου Κύπρου ἀπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Κατοχῆς μέχρι σήμερα*, τόμος Β, σελ. 671,672.

⁶⁰⁰ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 104, 10 Αὐγούστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

⁶⁰¹ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 106, 2^{ος} υποφάκελος, μελέτη που διαβιβάζει ὁ πρόξενος Α.Ι.Παππάς, με τίτλο «The myth about the prosperity of Cyprus», 25 Ἰουλίου 1952.

*Και κοίτα γύρω σου, δεν θα βρεις ούτε ένα και μόνο κτίσμα, από την τρόμπα του χωριού ως το δημαρχιακό μέγαρο που συνέβη να κατασκευάσουμε, που να μη μας στιγματίζει σαν απαθείς βανδάλους στα μάτια του πολιτισμένου κόσμου.*⁶⁰²

Έχει δε μείνει παροιμιώδης ότι η σύζυγος του Storrs όταν αντίκρισε το διοικητήριο, νόμισε ότι ήταν στάβλοι⁶⁰³.

3.6.1 Τεχνολογική πρόοδος

Το 1952, παρά τα χρήματα που ξοδεύονταν από το πρόγραμμα ανάπτυξης, από το δίκτυο δρόμων 3.250 μιλίων μόνο 740 ήταν ασφαλτοστρωμένοι⁶⁰⁴, κι αυτό, ισχυρίζεται ο *Νέος Δημοκράτης*, για να εισάγονται και να κινούνται βρετανικά οχήματα και να εξυπηρετείται η διοικητική και στρατιωτική μηχανή.⁶⁰⁵ Επί συνόλου 7.784 οχημάτων 4.167 ήταν ιδιωτικά αυτοκίνητα, ενώ υπήρχαν και 2.693 μοτοσυκλέτες⁶⁰⁶. Εκπληκτικός ήταν ο αριθμός των ποδηλάτων που κυκλοφορούσαν, αλλά και όσων εισάγονταν. Το 1952, εισήχθησαν 8.304 ποδήλατα και το 1953, 11.707⁶⁰⁷. Οι δευτερεύοντες δρόμοι ήταν επικίνδυνοι. Δεν υπήρχαν καινούργια λεωφορεία, παρά μόνο κάποια που συναρμολογούνταν στην Κύπρο με εισαγόμενα σασί.

Ο σιδηρόδρομος, που διένυε 71 μίλια από την Αμμόχωστο στη Λευκωσία, έκλεισε το 1951 αφήνοντας την τύχη 217 εργαζομένων σε επιτροπή που θα πρότεινε εναλλακτικές θέσεις εργασίας⁶⁰⁸. Ο Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος⁶⁰⁹ λειτουργούσε από τον Οκτώβριο του 1905 μέχρι τον Δεκέμβριο του 1951 διανύοντας την απόσταση από την Αμμόχωστο ως την Ευρύχου. Εξυπηρετούσε το λιμάνι της Αμμοχώστου, από και προς το οποίο μεταφέρονταν φορτία, μετέφερε

⁶⁰² Λώρενς Ντάρρελ, *Πικρολέμονα*, Αθήνα, 1959, σελ.123.

⁶⁰³ Χάιντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου, Τόμος Α':1878-1949*, Αθήνα, 2007, σελ. 326.

⁶⁰⁴ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ.34.

⁶⁰⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 28 Αυγούστου 1954.

⁶⁰⁶ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ.34.

⁶⁰⁷ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, 1^{ος} υποφάκελος, Λογοδοσία του Γενικού Γραμματέα του Κυπριακού Εμπορικού Επιμελητηρίου που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι.Παππάς, 12 Ιουνίου 1954.

⁶⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 82,1^{ος} υποφάκελος, Αύγουστος 1952, U.S. General Assembly, 7th session, Information from non self governing territories, σελ.39.

⁶⁰⁹ Βλ. σχετικά Αλέξανδρος Μιχαήλ Χατζηλύρας, *Ο Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος 1905-1951*, Λευκωσία 2006.

ξυλεία από τα βουνά του Τροόδους, εξυπηρετούσε στη διανομή του ταχυδρομείου, κυρίως όμως μετέφερε μεταλλεύματα και ορυκτά σε συνεργασία με την Κυπριακή Μεταλλευτική Εταιρεία. Η χρήση του για οικονομικό όφελος αποδεικνύεται ακόμη και στη διάλυση του, όταν σε δημοπρασία πουλήθηκαν ράγες και τμήμα του τροχαίου υλικού στην εταιρεία Meyer Newman & Co., ενώ τα βαγόνια αγόρασαν Αίγυπτος και Παλαιστίνη. Χρησιμοποιήθηκε για στρατιωτικούς σκοπούς κατά τους δύο Παγκοσμίους Πολέμους και για την μεταφορά 50.000 περίπου Εβραίων στο στρατόπεδο συγκεντρώσεως στον Καραολό κατά το σύντομο πέρασμα τους στην Κύπρο το 1946-1949. Η κατασκευή του συνδέθηκε με την επίδειξη ισχύος της βρετανικής βιομηχανίας σιδήρου. Ο σιδηρόδρομος αποτελούσε το θαυματικότερο σύμβολο μιας εποχής της οποίας χαρακτηριστικά προϊόντα ήταν ο σίδηρος και ο άνθρακας.

Υπήρχαν σύμφωνα με την κυβερνητική αναφορά επτά αερογραμμές, οι οποίες εξυπηρετήσαν 33.370 επιβάτες σε 2.406 πτήσεις το 1951 και 41.587 επιβάτες σε 2.351 πτήσεις το 1952⁶¹⁰ στην πλειοψηφία τους στρατιωτικό προσωπικό από το Σουέζ με τις οικογένειές τους. Μόνο το καλοκαίρι του 1953, πραγματοποιήθηκαν μη προγραμματισμένες πτήσεις για 19.000 μέλη των αγγλικών ενόπλων δυνάμεων και τις οικογένειές τους που έκαναν διακοπές στην Κύπρο⁶¹¹. Στην έκθεσή του για το 1953, ο διευθυντής της πολιτικής αεροπορίας D.K. Forsdyke παρουσιάζει το συνολικό αριθμό των επιβατών στους 70.602, με μια αύξηση της τάξης του 36% και αναφέρει ότι εκτός από τη βασική κυβερνητική Cyprus Airways⁶¹², υπήρχαν εννέα ακόμη αερογραμμές, οι οποίες διενεργούσαν πτήσεις δύο με τρεις φορές την εβδομάδα⁶¹³. Μια εξ αυτών, η βρετανική εταιρεία Skyways, η οποία δεν ήταν μέλος της διεθνούς ένωσης IATA, είχε πολύ χαμηλότερες τιμές από άλλες εταιρείες και

⁶¹⁰ IAYE, 1953, Φάκελος 104, 10 Αύγουστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

⁶¹¹ IAYE: 1954, Φάκελος 85, 1^{ος} υποφάκελος, Λογοδοσία του Γενικού Γραμματέα του Κυπριακού Εμπορικού Επιμελητηρίου, 12 Ιουνίου 1954

⁶¹² Οι μετοχές της εταιρείας μοιράζονταν ως εξής: τοπικοί επενδυτές 23%, η Κυβέρνηση 31%, η British Overseas Airways Corporation 23% και η British European Airways Corporation 23%. IAYE: 1954, Φάκελος 86, Θέμα: Κύπρος- Πολιτιστικά, την έκθεση διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς στη Λευκωσία, 13 Απριλίου 1954

⁶¹³ Οι αερογραμμές ήταν οι εξής: British Overseas Airways Corporation, British European Airways Corporation, Skyways, National Greek Airlines, TAE (Turkish State Airlines), Beirut, Middle East Airlines, Air Liban, El Al, Misrair. IAYE: 1954, Φάκελος 86, Θέμα: Κύπρος- Πολιτιστικά, την έκθεση διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς στη Λευκωσία, 13 Απριλίου 1954

προωθούνταν η ανάπτυξή της για τουριστικούς σκοπούς, αλλά και στρατιωτικές μεταφορές στην περιοχή της Μέσης Ανατολής⁶¹⁴.

	ΑΕΡΟΓΡΑΜΜΕΣ	ΕΠΙΒΑΤΕΣ
1946	3	3.892
1947	4	6.085
1948	5	15.000
1949	6	29.124
1950	7	38.016(+20.000 Εβραίοι πρόσφυγες)
1951	7	49.489
1952	7	51.877
1953	10	70.602 ⁶¹⁵

Μικρός σχετικά ήταν ωστόσο, ο αριθμός των πλοίων που προσλιμενίστηκαν στην Κύπρο το 1953. Συγκεκριμένα ήταν 1.784, ενώ υπήρχαν συνολικά 33.182 αφίξεις και αναχωρήσεις επιβατών⁶¹⁶. Αυτό ίσως οφείλεται στο γεγονός ότι μοναδικό λιμάνι παρέμενε από την περίοδο των Λουζινιάνων, αυτό της Αμμοχώστου το οποίο όχι μόνο παρέμεινε αδιάφορο, από στρατηγικής άποψης, σαν λιμάνι της ανατολικής Μεσογείου για τους Βρετανούς αλλά κρίθηκε ακατάλληλο για εμπορικούς σκοπούς γιατί ο κυπριακός λαός ήταν φτωχός και δεν είχε τα μέσα να κάνει αγορές προϊόντων⁶¹⁷. Κάποιες εργασίες διάνοιξης πραγματοποιήθηκαν το 1931 από τον κυβερνήτη Storrs για να δίνεται η δυνατότητα ελλιμενισμού σε μεγαλύτερα πλοία αλλά το λιμάνι μπορούσε να φιλοξενήσει μόνο τρία ή τέσσερα πλοία το πολύ δέκα χιλιάδων τόνων. Τα λιμάνια της Λάρνακας, της

⁶¹⁴ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος, απόκομμα της *Cyprus Mail* 17 Νοεμβρίου που διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς στη Λευκωσία, 30 Νοεμβρίου 1954

⁶¹⁵ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 86, Θέμα: Κύπρος- Πολιτιστικά, έκθεση του διευθυντή της πολιτικής αεροπορίας D.K. Forsdyke που διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς στη Λευκωσία, 13 Απριλίου 1954

⁶¹⁶ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 86, Θέμα: Κύπρος- Πολιτιστικά, έκθεση του διευθυντή της πολιτικής αεροπορίας D.K. Forsdyke που διαβιβάζει ο πρόξενος Παππάς στη Λευκωσία, 13 Απριλίου 1954

⁶¹⁷ G.S. Georghallides, *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Nicosia, 1979, σ.25. Ο Γεωργαλλίδης παραθέτει και επίσημη αλληλογραφία με το Γραφείο Αποικιών.

Λεμεσού, της Κερύνειας και της Πάφου ήταν πολύ μικρότερα και καμία προσπάθεια βάθυνσης ή πλάτυνσης δεν έγινε ποτέ.

Τηλέφωνο είχαν έξι πόλεις και 123 χωριά, αλλά αυτόματο είχε μόνο η Λευκωσία, τηλέγραφο έξι πόλεις και 15 χωριά⁶¹⁸. Με αυτά τα δεδομένα η επικοινωνία ήταν δύσκολη έως αδύνατη για μεγάλο μέρος της υπαίθρου. Η Αρχή Ηλεκτρισμού και τα τηλέφωνα βρίσκονταν στην ιδιοκτησία κρατικών εθνικοποιημένων εταιρειών. Η Ηλεκτρική Εταιρεία Λευκωσίας, η οποία λειτουργούσε από το 1913, απαλλοτριώθηκε από την Κυβέρνηση την 1^η Νοεμβρίου 1952, όπως και άλλες επιχειρήσεις ηλεκτρισμού⁶¹⁹, με αποτέλεσμα πολλοί εργαζόμενοι, οι περισσότεροι από τους οποίους είχαν υπηρεσία 25 και 30 χρόνων, να απολυθούν⁶²⁰, είτε κάποιοι να επαναπροσληφθούν με χαμηλότερα μεροκάματα⁶²¹. Κατά τα τελευταία χρόνια της λειτουργίας της, από το 1947 έως το 1952 η εταιρεία είχε αυξήσει την παραγωγή ρεύματος και τα κέρδη της, οπότε η απαλλοτρίωση στερούσε από την Κύπρο χιλιάδες λίρες που θα διοχετεύονταν πλέον εκτός αυτής⁶²². Η κυβέρνηση το 1921 απέρριψε την πρόταση της εταιρείας να αγοράσει την επιχείρηση με έκπτωση 50% επειδή δεν ήταν προσοδοφόρα. Συγκεκριμένα είχε χρησιμοποιηθεί η φράση: «Δεν πρόκειται να αγοράσουμε θνήσκον βρέφος»⁶²³. Όπως ισχυρίζεται το Έθνος το έργο της ηλεκτροδότησης έγινε με δάνειο με τόκο 5,5%, υψηλότερο από τον επενδυτικό τόκο του 1,5%⁶²⁴ και όχι με τα χρήματα του προγράμματος ανάπτυξης σε αντίθεση με άλλες αποικίες όπως η Μάλτα⁶²⁵.

⁶¹⁸ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 104, 10 Αύγουστου 1953, U.S. General Assembly, 8th session, Information from non self governing territories.

⁶¹⁹ Η εταιρεία του δήμου Αμμοχώστου απέφερε κέρδη στο δήμο με τα οποία ο δήμος επωφελείτο δωρεάν ρεύματος για το φωτισμό της πόλης και παραχωρούσε σχεδόν δωρεάν ρεύμα σε όλα τα σχολεία της πόλης. *Νέος Δημοκράτης*, 1 Μαΐου 1953

⁶²⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Ιουλίου 1954, σελ.4

⁶²¹ *Νέος Δημοκράτης*, 17 Ιουλίου 1954, σελ.4

⁶²² Συγκεκριμένα τα κέρδη από 12.000.000 που ήταν το 1947 αυξήθηκαν σε 61.000.000 το 1951 και το 1952 μέχρι την απαλλοτρίωση είχαν φτάσει τα 100.000.000. ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος, Εμπιστευτικό σημείωμα του Προξενείου Λευκωσίας το οποίο διαβιβάζει το Υπουργείο Εξωτερικών προς την Πολιτική Διεύθυνση του Υπουργείου, 10 Δεκεμβρίου 1954.

⁶²³ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος, Εμπιστευτικό σημείωμα του Προξενείου Λευκωσίας το οποίο διαβιβάζει το Υπουργείο Εξωτερικών προς την Πολιτική Διεύθυνση του Υπουργείου, 10 Δεκεμβρίου 1954.

⁶²⁴ *Έθνος*, 4 Μαΐου 1954.

⁶²⁵ *Έθνος*, 5 Μαΐου 1954.

Σαφέστατα η αποϊδιωτικοποίηση και το πέρασμα στην εθνικοποίηση σκοπό είχε την εξυπηρέτηση αγγλικών κεφαλαιοκρατικών συμφερόντων⁶²⁶ αλλά και η κοινή αγγλοαμερικανική άμυνα εν όψει του Ψυχρού Πολέμου απαιτούσε τη χρήση της τεχνολογίας για στρατιωτικούς σκοπούς και όχι για την εξυπηρέτηση του λαού. Υπήρχαν δύο σταθμοί ραδιοφώνου οι οποίοι προέβαλλαν το βρετανικό τρόπο ζωής και χρησιμοποιούνταν για βρετανική προπαγάνδα. Η δαπάνη για τους ραδιοσταθμούς βάρυνε τον Κύπριο φορολογούμενο⁶²⁷. Η αμερικανική κυβέρνηση απέκτησε άδεια λειτουργίας σταθμού ασυρμάτου ραδιοτηλεπικοινωνίας για λήψη και μετάδοση τηλεγραφημάτων και ιδιοκτησία περιοχών, ιδιοκτησία που προέκυψε είτε με αγορά, είτε με έγγραφες συμφωνίες με ιδιοκτήτες, οι οποίες ίσχυαν για πενήντα χρόνια.⁶²⁸ Οι περιοχές που επιλέχθηκαν ήταν στον Καραβά, στο Γερόλακκο βορειοδυτικά της Λευκωσίας και στο χωριό Μηλιά βορειοανατολικά της Λευκωσίας⁶²⁹. Στο *Δημοκράτη* ήταν συχνές οι αναφορές στη περιοχή Ξυλοτύμπου, τόπος όπου μέχρι σήμερα εδράζουν αγγλικές βάσεις, για κατασχέσεις γης και στη Δεκέλεια, όπου βρίσκονται στρατιωτικές βάσεις⁶³⁰, όπως και στην Επισκοπή και το Ακρωτήρι, όπου για να κατασκευαστούν στρατιωτικές βάσεις κατασχέθηκαν εύφορες εκτάσεις με υπόγεια νερά για άρδευση και κόπηκαν χιλιάδες παραγωγικά δέντρα⁶³¹. Τα παράπονα των χωρικών για την κατάσχεση της γης τους εκφράστηκαν με κινητοποιήσεις και διαμαρτυρία προς το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ειρήνης⁶³². Πληροφορούμαστε ακόμη την εγκαθίδρυση αμερικανικού προξενείου στην Κύπρο και μια επιστημονική αποστολή το 1947 από τους «πλασιέδες» του ιμπεριαλισμού για αναγνωρίσεις καταλληλότητας εδαφών, με σκοπό την ίδρυση αγγλοαμερικανικής βάσης.⁶³³ Στο περιοδικό *Labour Monthly*, ο αριστερός

⁶²⁶ *Νέος Δημοκράτης*, 9 Ιανουαρίου 1953.

⁶²⁷ Σύμφωνα με τον προϋπολογισμό του 1953 η συνολική δαπάνη υπολογιζόταν στις 253.575 λίρες. Από το ποσό αυτό 147.000 χορηγούνταν από τη Βρετανία ενώ 106.575 προέρχονταν από τον Κύπριο φορολογούμενο. *Νέος Δημοκράτης*, 23 Αυγούστου 1953

⁶²⁸ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 4^ο Υποφάκελος, 19 Ιανουαρίου 1949. Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων.

⁶²⁹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 69, 2^{ος} Υποφάκελος, 25 Ιουνίου 1949 από Κουντουριώτη προς Υπουργείο Εξωτερικών.

⁶³⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 17 Οκτωβρίου 1950 'Καταγγέλθηκε ότι κατασχέθηκαν 6.000 στρέμματα.' και *Νέος Δημοκράτης*, 4 Νοεμβρίου 1951, 'Ανέγερση στρατιωτικής επισταθμίας στη Δεκέλεια και η σημασία της για χιλιάδες αγροτών'.

⁶³¹ *Νέος Δημοκράτης*, 4 Φεβρουαρίου 1954

⁶³² *Νέος Δημοκράτης*, 8 και 24 Ιουνίου 1954

⁶³³ *Δημοκράτης*, 22 Ιανουαρίου 1949.

δημοσιογράφος Γ. Πεύκος το 1954 μιλούσε για 87.000 στρέμματα εύφορης γης που είχαν κατασχεθεί μέχρι τότε από τη βρετανική κυβέρνηση για στρατιωτικούς σκοπούς⁶³⁴.

Το αυξημένο ενδιαφέρον των Βρετανών για την Κύπρο και η εγκατάσταση βάσεων, ήταν θέματα που ενέτειναν την ανησυχία των Ελληνοκυπρίων και τα οποία αντιμετώπισαν με διαμαρτυρίες και άρθρα στον τύπο που ζητούσαν αποστρατικοποίηση της νήσου, αλλά και κινητοποίηση της Παγκύπριας Επιτροπής Ειρήνης. Το 1951, η Παγκύπρια Επιτροπή Ειρήνης διενήργησε εκστρατεία συλλογής υπογραφών για τη σύναψη συμφώνου ειρήνης ανάμεσα στις 5 Μεγάλες Δυνάμεις ακολουθώντας το Παγκόσμιο κίνημα ειρήνης⁶³⁵, ενώ συχνές ήταν οι εκδηλώσεις για την ειρήνη⁶³⁶ και οι συμμετοχές σε Παγκόσμια Συνέδρια Ειρήνης⁶³⁷.

Συνοψίζοντας, η ιμπεριαλιστική εξουσία μπορεί να περιγραφεί σαν άνιση συμφωνία, την οποία διέκρινε μια «τεράστια ανισορροπία»⁶³⁸ σε οικονομικές, πνευματικές, στρατιωτικές και πολιτικές δυνατότητες. Έτσι το σύστημα δημιούργησε τους υπηρέτες του, εκμεταλλεύτηκε τις αποικίες, τις χρησιμοποίησε για επενδύσεις, έλεγχε τις παγκόσμιες αγορές. Η παραμέληση της Κύπρου αποδεικνύει ότι όποια σχέδια ανάπτυξης προωθήθηκαν, αποσκοπούσαν όχι στη βελτίωση της ζωής των κατοίκων, αλλά στην εξυπηρέτηση των σκοπών της αποικιακής δύναμης. Επιπρόσθετα, οι αποικιακοί λαοί έπρεπε να σηκώνουν το βάρος του εξοπλισμού, της άμυνας, των στρατιωτικών προετοιμασιών και των πολέμων. Οι περικοπές δαπανών για να καλυφθούν τα έξοδα αυτά, αποδείκνυαν ότι την ιμπεριαλιστική κρίση πλήρωναν οι ασθενέστεροι.

Τα προγράμματα ανάπτυξης προτάθηκαν μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο, εβδομήντα χρόνια μετά την κατάκτηση της Κύπρου. Οι Βρετανοί επεδείκνυαν μια παράλογη άγνοια και αδιαφορία για τις αποικίες τους που απέκτησαν με τόση

⁶³⁴ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 45, θέμα: Κύπρος, *Labour Monthly*, Νοέμβριος 1954.

⁶³⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 16 Μαΐου 1951

⁶³⁶ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Αυγούστου 1953 «εκδρομή ειρήνης»

⁶³⁷ *Νέος Δημοκράτης*, 20 Αυγούστου 1953 «Παγκόσμιο Συνέδριο Ειρήνης στη Βουδαπέστη», *Νέος Δημοκράτης*, 22 Μαΐου 1954, σελ.4. Συμμετοχή στη συνεδρίαση του Παγκοσμίου Συμβουλίου Ειρήνης στο Βερολίνο 23-28 Μαΐου και *Νέος Δημοκράτης*, 1 Ιουλίου 1954

⁶³⁸ Wolfgang Mommsen, «The end of Empire and the Continuity of Imperialism», *Imperialism and after. Continuities and Discontinuities*, Wolfgang Mommsen, Jurgen Osterhammel, (επ.), Λονδίνο, 1986, σελ.335

βιάση στα τέλη του 19^{ου} αιώνα⁶³⁹ και ήταν σίγουροι ότι καμία από τις αποικίες τους δεν επρόκειτο να μεταμορφώσει μια βιομηχανική επανάσταση, παρόμοια με της Βρετανίας στις αρχές του 19ου αιώνα⁶⁴⁰. Η αισθητή ανάμιξη του City του Λονδίνου μέσα από την εισροή του ξένου εκμεταλλευτικού κεφαλαίου σε κάποιες κερδοφόρες εταιρείες και επιχειρήσεις ολοκλήρωσε, παράλληλα με την εκμετάλλευση, την φορολογική επιβάρυνση, την προαγωγή εισαγωγών και τον περιορισμό εξαγωγών προς όφελος της Βρετανίας, την καταπάτηση πολιτικών ελευθεριών και τη χρήση της Κύπρου για στρατιωτικούς σκοπούς, τη βρετανική πολιτική που περιγράφεται από τον γραμματέα του ΑΚΕΛ Εζεκία Παπαϊωάννου ως «καπιταλιστικός ιμπεριαλισμός»⁶⁴¹. Με την διείσδυση του καπιταλισμού αυξήθηκε η άνιση κατανομή του πλούτου, τα χρέη και οι αναγκαστικές πωλήσεις γης αυξήθηκαν και η τοκογλυφία διαιωνιζόταν. Τα αρδευτικά έργα που έγιναν, τα φράγματα, η οδοποιία, η κατασκευή του σιδηροδρόμου, η εκμετάλλευση των μεταλλείων δεν κατάφεραν να δημιουργήσουν μια ευημερούσα αποικία. Δημιούργησαν μόνο μια εικονική ανάπτυξη που προέβαλλε την ισχυρή θέση που είχε η τεχνολογία και ο καπιταλισμός σε στρατηγικούς τομείς της οικονομίας. Η Κύπρος προσδέθηκε σε ένα παγκόσμιο δίκτυο συναλλαγών όπου επικρατούσε το πολυμερές, διεθνές εμπόριο, η ιδιοκτησία και ο έλεγχος εταιρειών από μια διεθνή κυρίαρχη τάξη και η διεθνοποίηση του κεφαλαίου από τις τράπεζες.

⁶³⁹ John Darwin, *The end of the British Empire. The historical debate*. Ό.π., σελ.94.

⁶⁴⁰ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος, βρετανικό φυλλάδιο με τίτλο «Introducing the Colonies», σελ.18, το οποίο διαβιβάζει το τμήμα πληροφοριών της πρεσβείας του Λονδίνου, 1^η Δεκεμβρίου 1952

⁶⁴¹ *Νέος Δημοκράτης*, 1 Ιανουαρίου 1952. Σύμφωνα με τον Παπαϊωάννου η Κύπρος ανήκε «στην τρίτη κατηγορία αποικιών όπως και η Ινδία» γιατί η καπιταλιστική ανάπτυξη είχε προχωρήσει σε αισθητό βαθμό. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 371, Αλληλογραφία του ΚΚΕ με το ΑΚΕΛ Κύπρου 1948-1953, Φ=20/21/35, επιστολή του Ε. Παπαϊωάννου προς τον Ιωαννίδη, 20 Ιουλίου 1951

4.ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗ- ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΣΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΚΙΝΗΜΑ

4.1. Η Κύπρος και η παρακμή της Βρετανικής Αυτοκρατορίας

Παρόλο που στο εργατικό κόμμα, το οποίο ανέλαβε την εξουσία στη Βρετανία το 1945 υπήρχε έντονη η αντιιμπεριαλιστική παράδοση¹, το ζήτημα της εθνικής αυτοδιάθεσης παρελκύεται τεχνηέντως από το βρετανικό υπουργείο εξωτερικών και με διάφορες υποσχέσεις και αναβολές παρέμενε σε εκκρεμότητα.

Η εργατική κυβέρνηση του Clement Attlee συνέχισε την πολιτική της υπεράσπισης των αυτοκρατορικών συμφερόντων και της διατήρησης των αποικιών σαν μέρος της στρατηγικής της². Για τον Attlee και τον Bevin, η διατήρηση της Αυτοκρατορίας ήταν σημαντική για την επιβίωση και την ευημερία της Βρετανίας. Υπάρχει έτσι μια συντηρητική συνέχεια εξωτερικής πολιτικής από τον Churchill ως τον Attlee, «μια σοσιαλιστική συνέχεια μιας παραδοσιακής βρετανικής εξωτερικής πολιτικής» όπως εύστοχα παρατηρεί ο Taylor³. Οι ελπίδες των Ελληνοκυπρίων βέβαια αναπτρώθηκαν, γιατί η εργατική κυβέρνηση που ανέλαβε στη Βρετανία την επαύριον του Β Παγκοσμίου Πολέμου, είχε δεσμευτεί με αποαποικιοποίηση των αποικιών. Το σίγουρο όμως ήταν, ότι η εργατική κυβέρνηση δεν επρόκειτο να κάνει δραστικές αλλαγές, γιατί διατηρούσε την ίδια «στατική» άποψη με τις συντηρητικές κυβερνήσεις περί της Βρετανίας σαν «φιλόανθρωπου ηγεμόνα»⁴. Σύμφωνα με τις ιδέες της Φαβιανής Εταιρείας⁵, ο σοσιαλισμός εμπεριείχε το ισχυρό στοιχείο του «πατερναλισμού» προς τις αποικίες. Η αποχώρηση αποικιών από την αυτοκρατορία θα μπορούσε να πραγματοποιηθεί μόνο μέσα από την «προετοιμασία» για ανεξαρτησία. Το εργατικό κόμμα υιοθετούσε την πολιτική της

¹ Η εργατική κυβέρνηση ενσωμάτωσε τρία στοιχεία στη διαμόρφωση της εξωτερικής πολιτικής της. 1.Τον φιλελεύθερο διεθνισμό του Woodrow Wilson της Κοινωνίας των Εθνών και των Ηνωμένων Εθνών 2.τον ηγεμονικό διεθνισμό με ιδανικό την Pax Britannica και 3. τον αντιιμπεριαλιστικό διεθνισμό, βλ.σχ. Peter Taylor, *Britain and the Cold War 1945 as Geopolitical Transition*,ό.π. σελ.64,65.

² «Η προσέγγιση των σοσιαλιστών του Εργατικού κόμματος απέπνεε το συντηρητικό πνεύμα των υποστηρικτών της Αυτοκρατορίας» βλ. Ρολάνδος Κατσιαούνης, *Η Διασκεπτική. Με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*. Λευκωσία 2000. σελ. 162-165

³ Ο.π. Peter Taylor σελ.66

⁴ D.K.Fieldhouse, *The Labour Governments and the Empire-Commonwealth*, Ritchie Ovendale (επ.), *The Foreign Policy of the British Labour Governments, 1945-1951*, Leicester 1984, σελ.104

⁵ Η Φαβιανή Εταιρεία ήταν πολιτική οργάνωση σοσιαλιστικού χαρακτήρα η οποία προωθούσε τα συμφέροντα της εργατικής τάξης. Στις αρχές του 19^{ου} αιώνα μέλη της Φαβιανής Εταιρείας συγκρότησαν μια εργατική επιτροπή από την οποία προήλθε το Εργατικό Κόμμα της Βρετανίας.

Φαβιανής Εταιρείας της σταδιακής εξέλιξης και των μεταρρυθμίσεων, που θα οδηγούσαν στο επιθυμητό αποτέλεσμα.

Διάφορα στρατηγικά επιχειρήματα χρησιμοποιήθηκαν, για να ενισχύσουν τα πολιτικά και οικονομικά αίτια διατήρησης της Κύπρου, υπό αγγλική κατοχή. Η «στρατηγική αξία ή απαξία»⁶ της νήσου ήταν ένα θέμα, που συχνά συζητείτο στις στήλες του βρετανικού τύπου. Με τη λήξη του πολέμου οι Αρχηγοί των Επιτελείων συνέδεσαν την Κύπρο με την άμυνα της Μέσης Ανατολής. Οι απόψεις τους είχαν ως εξής: α) παρόλο που η κατοχή της Κύπρου παρέχει περιορισμένα στρατηγικά πλεονεκτήματα, ο έλεγχός της από εχθρικές δυνάμεις θα προξενούσε μεγάλα προβλήματα, β) σε καιρό πολέμου το νησί έχει τέτοια στρατηγική θέση, ώστε να βοηθήσει στην άμυνα των συμφερόντων μας στη Μέση Ανατολή, γ) σε καιρό ειρήνης παρέχει εναλλακτικές αεροπορικές βάσεις και ναυτικές και αεροπορικές εγκαταστάσεις, για τον έλεγχο της ασφάλειας στην Ανατολική Μεσόγειο και δ) είναι η μόνη περιοχή, όπου η άμυνα μπορεί να διεξαχθεί, ανεξάρτητα από διεθνείς συνθήκες και συμφωνίες⁷.

Αν και οι Αρχηγοί των Επιτελείων τόνισαν την αξία της θέσης της Κύπρου για την άμυνα των συμφερόντων της Βρετανίας και τη στρατηγική αναγκαιότητα των βάσεων⁸, το υπουργείο εξωτερικών διαφώνησε, υποδεικνύοντας την ακαταλληλότητα της για στρατιωτικούς σκοπούς⁹. Ο διευθυντής διεθνών σχέσεων στο τμήμα της Μεσογείου John Bennett, θεωρούσε την κατακράτηση της Κύπρου αναχρονιστική και παράλογη και καταδίκασε τη σκληρή γραμμή που ακολουθούσε ο κυβερνήτης Andrew Wright, πίστευε δε ότι η άμυνα στη Μέση Ανατολή θα έπρεπε να περιλαμβάνει φιλικές σχέσεις με τις Αραβικές χώρες¹⁰.

⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούνιος 1954, σ.128.

⁷ PREM 8/740 Hall προς Bevin 7 Σεπτεμβρίου 1945

⁸ Edward Johnson, *British strategic interests and Enosis in colonial Cyprus*, στο Michalis S. Michael and Anastasios M. Tamis (επ.). *Cyprus in the modern world*, Θεσσαλονίκη 2005, σελ.18

⁹ Ο Sir Oliver Harvey αναπληρωτής υφυπουργός στο υπουργείο εξωτερικών δήλωνε το 1947: «Η πολιτική της αποχώρησης από την Παλαιστίνη και η πιθανότητα ανεξαρτησίας της Κυρηναικής σε συνδυασμό με τα πεπραγμένα στην Ινδία και τη Βιρμανία καταστεί την παρουσία μας στην Κύπρο αδικαιολόγητη.» *The dependent Empire, 1900-1948 Colonies, Protectorates, and Mandates Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth*, volume VII, Frederick Madden and John Darwin, ό.π., σελ.546, 547

¹⁰ Ronald Hyam, *Understanding the British Empire*, Κέμπριτζ 2010, σελ.279

Το 1947, η κοσμοϊστορικής σημασίας έναρξη του Ψυχρού Πολέμου αλλάζει τα γεωπολιτικά¹¹ δεδομένα και μεταθέτει το ενδιαφέρον σε πολιτικής, γεωγραφικής και ιδεολογικής υφής προβλήματα, αλλά και σε προβλήματα ταυτοτήτων. Σε ένα κόσμο αντικρουόμενων ιδεολογιών, η μείωση του κινδύνου της κομμουνιστικής εξάπλωσης ήταν ζωτικής σημασίας για τον υπουργό εξωτερικών Ernest Bevin¹². Ο Ψυχρός Πόλεμος και η μετάβαση σε ένα διπολικό σύστημα δυνάμεων ενίσχυσε την ιμπεριαλιστική τακτική της Βρετανίας, που θα βοηθούσε στη διατήρηση του ηγεμονικού της ρόλου. Το 1949, η Βρετανία δεχόταν διεθνείς πιέσεις εξαιτίας της υποτίμησης της λίρας έναντι του δολαρίου και της δημιουργίας της Βορειοατλαντικής Συμμαχίας (NATO) που επέβαλλε τη διατήρηση ενός αμυντικού συστήματος κατά της σοβιετικής απειλής. Η περίοδος οικονομικής κρίσης που διένυε από το 1947 έως το 1951, οδήγησε την κυβέρνηση σε μια επαναξιολόγηση του ρόλου των αποικιών, οι οποίες έπρεπε να αναπτυχθούν ώστε να παρέχουν στην μητρόπολη κερδοφόρα προϊόντα¹³. Είναι ενδεικτικό, ότι το προσωπικό του Γραφείου Αποικιών υπερδιπλασιάστηκε σε σχέση με τα προπολεμικά δεδομένα και αυξανόταν συνεχώς ως τα μέσα της δεκαετίας του 1950¹⁴.

Βέβαια, η απώλεια αποικιών μετά τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο ήταν μεγάλη¹⁵. Το «ξέφτισμα»¹⁶ της αυτοκρατορίας οδήγησε στην μετατροπή της σε Κοινοπολιτεία¹⁷, η

¹¹ Η γεωπολιτική ασχολείται με την κατανόηση της παγκόσμιας πολιτικής, πολιτική που βασίζεται στη γεωγραφική διάσταση. Αναφέρεται στην κατανομή δύναμης στον κόσμο και στο ρόλο που έχει μια χώρα στη διεθνή σκηνή, καθώς και σε εδάφη που έχουν ιδιαίτερη σημασία για την ασφάλεια, σε σχέσεις φιλικές ή εχθρικές ανάμεσα σε χώρες, κράτη ή περιοχές και έχει πολιτικό και γεωγραφικό περιεχόμενο που είναι σημαντικό για την ερμηνεία του κόσμου. Βλ. σχετικά Klaus Dodds, *Geopolitics. A Very Short Introduction*, Οξφόρδη 2007, σελ.4,5

¹² Frank K. Roberts, «Ernest Bevin as Foreign Secretary», στο Ritchie Ovendale (επ.) *The Foreign Policy of the British Labour Governments, 1945-1951*, Λέστερ 1984, σελ.31

¹³ Η κρίση της στερλίνας το 1947 οδήγησε σε μια «δεύτερη» κατάκτηση της Αφρικής και το 1948 στη προσπάθεια να καταπνίξουν την υποκινούμενη από τους κομμουνιστές εξέγερση στην πλούσια σε καουτσούκ Μαλαισία. John Darwin, *The End of the British Empire. The Historical Debate*, Oxford 1991, σελ. 45,46

¹⁴ Από 450 που ήταν το 1939, αυξήθηκαν στους 1.189 το 1947 και ανήλθαν στους 1661 το 1954. Ronald Hyam, *Understanding the British Empire*, ό.π., σελ.212

¹⁵ Η Ιορδανία ανεξαρτητοποιήθηκε το 1946, η Ινδία το 1947, η Βιρμανία και η Κεϋλάνη (Σρι Λάνκα) το 1948.

¹⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1950 σ. 181

¹⁷ Το 1909 η Βρετανική Αυτοκρατορία αναγνωρίζεται σαν μια οικογένεια εθνών και ορίζεται ως Κοινοπολιτεία σε επίσημες συνεδριάσεις. Με τη δήλωση Balfour επισημοποιείται ο όρος Βρετανική Κοινοπολιτεία των Εθνών το 1926. Οι δύο όροι Βρετανική Αυτοκρατορία και Βρετανική Κοινοπολιτεία χρησιμοποιούνται ταυτόχρονα, ώσπου τελικά το 1948 αντικαθίσταται ο όρος Βρετανική

οποία σαν εναλλακτικός συνασπισμός, όρισε μια πορεία εξέλιξης που οδήγησε στη σταδιακή διάλυση της αυτοκρατορίας. Η Βρετανία, στο τέλος της δεκαετίας του 1940, αποτελούσε έναν διεθνή συνδυασμό οικονομικών και στρατηγικών συμφερόντων. Σκοπός ήταν, νέες μορφές διακυβέρνησης, να ενώσουν μητρόπολη και αποικία με αόρατους, οικονομικούς και στρατιωτικούς δεσμούς¹⁸. Η πρώην αποικία θα γινόταν ανεξάρτητη και θα έμενε πρόθυμα στη διεθνή ένωση, την Κοινοπολιτεία όπως συνέβη με την Ινδία, το Πακιστάν και την Κεϋλάνη το 1947. Ως διεθνής οργάνωση, η Κοινοπολιτεία, αποτελούσε για το Εργατικό κόμμα το όχημα για την αντιμετώπιση των αναγκών του τρίτου κόσμου και ήταν ζωτικής σημασίας για την προαγωγή του ρόλου της Βρετανίας, στη συμφιλίωση Ανατολής και Δύσης¹⁹. Ο Bevin τόνισε ότι για να αναπτύξει η Βρετανία δύναμη και επιρροή ίση με των Σοβιετικών και των Αμερικανών θα έπρεπε να υποστηριχτεί από πόρους της Κοινοπολιτείας και των Ηνωμένων Πολιτειών²⁰. Τα χρήματα του σχεδίου Μάρσαλ έμελλε να στηρίξουν την πιο αδύναμη αριθμητικά και την πιο μικρή γεωγραφικά από τις μεγάλες υπερδυνάμεις²¹.

Η ανάδυση του Ψυχρού Πολέμου σήμανε την ανάγκη, για ένα μεσογειακό σύστημα ασφάλειας, απαραίτητο για την άμυνα της Μέσης Ανατολής και τον έλεγχο των θαλάσσιων συγκοινωνιών. Η Μέση Ανατολή προοριζόταν να αποτελέσει μια αποκλειστική σφαίρα επιρροής της Βρετανίας και να αποκτήσει σημασία πραγματικά υπαρκτική γι αυτήν, μετά τα συνεχή πλήγματα που δεχόταν σαν αποικιοκρατική δύναμη²². Η περιοχή θα παρέμενε στρατηγικής σημασίας, γιατί ήταν κέντρο επικοινωνιών, κέντρο του μουσουλμανικού κόσμου, ήταν χρήσιμη για

Αυτοκρατορία με τον όρο Κοινοπολιτεία. H. Duncan Hall, *Commonwealth: A History of the British Commonwealth of Nations*, Λονδίνο 1971, σελ. 641-651

¹⁸ Η αυτοκρατορία υφίστατο ενδογενείς πιέσεις για αλλαγή μετά τον πόλεμο και ο ρόλος της επαναξιολογήθηκε. Οι Βρετανοί προσπάθησαν να εφαρμόσουν στις αποικίες νέες μορφές διακυβέρνησης, που θα ενδυνάμωναν τη Βρετανική επιρροή και νέες μεθόδους οικονομικής ανάπτυξης. Οι πρώην αποικίες θα μπορούσαν να μείνουν στη διεθνή ένωση, την Κοινοπολιτεία και να περιστρέφονται γύρω από την οικονομική και στρατιωτική δύναμη της Βρετανίας. Βλ. σχ. Στο John Darwin ό.π. σ. 105 και στο David Sanders ό.π. σελ.89

¹⁹ John Darwin, *The End of the British Empire. The Historical Debate*, ό.π., σελ.27

²⁰ Anne Orde, *The Eclipse of Great Britain. The United States and British Imperial Decline, 1895-1956*, Λονδίνο, 1996, σελ.171

²¹ Ό.π. Anne Orde, *The Eclipse of Great Britain*. σελ.160

²² Βλ. John Kent, *British Imperial Strategy and the origins of the Cold War 1944-1949*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη, 1993 σελ. 213 και Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, Αθήνα, 2004, σελ.287.

την παροχή πετρελαίου και άλλων πόρων, ανάχωμα για να εμποδιστεί τυχόν κομμουνιστική διείσδυση στην Αφρική, ενώ επηρεαζόταν άμεσα από τις ενέργειες της Σοβιετικής Ένωσης, κυρίως στην Τουρκία²³. Η παρουσία της Βρετανίας στην Μεσόγειο ήταν απαραίτητη γιατί ακόμη και σε καιρό ειρήνης το κενό στην Ελλάδα²⁴, την Τουρκία, το Ιράν και το Ιράκ θα μπορούσε εύκολα να καλυφθεί από την Σοβιετική Ένωση²⁵.

Η επισφαλής θέση της Μ. Βρετανίας στην Μέση Ανατολή αρχίζει να διαφαίνεται το 1947. Το Υπουργείο εξωτερικών ανακοίνωσε, ότι οι υποχρεώσεις της Μεγάλης Βρετανίας στην Μέση Ανατολή επέβαλλαν τη διατήρηση της στρατιωτικής ασφάλειας στην περιοχή²⁶. Λόγω της αποχώρησης από την Παλαιστίνη, με τη λήξη της βρετανικής εντολής, η Βρετανία προσπάθησε να διατηρήσει τα υπόλοιπα ερείσματα της στην Μέση Ανατολή, πιστεύοντας ότι έτσι θα διατηρούσε την διεθνή ισχύ της, στη χορεία των Μεγάλων Δυνάμεων²⁷. Λόγοι ηθικής και γοήτρου, λόγοι εμπορικοί και στρατηγικοί έκαναν την αξία της Κύπρου μεγαλύτερη παρά ποτέ. Άλλωστε, ήταν η μοναδική περιοχή όπου η Βρετανία λειτουργούσε αδέσμευτη από συνθήκες. Η επιδείνωση της κατάστασης στην Παλαιστίνη και την Αίγυπτο κατέστησε την Κύπρο στρατηγικά απαραίτητη, «*το στήριγμά μας στην Ανατολική Μεσόγειο*», δήλωσε ο Attlee²⁸.

Παρατηρείται μια γεωπολιτική μετάβαση στην περιοχή της Μέσης Ανατολής, οπότε η σημασία της Κύπρου αλλάζει και ανανοηματοδοτείται²⁹. Μεταπολεμικά, αποτέλεσε το κλειδί ανάμεσα στην έξοδο των Δαρδανελλίων και την είσοδο του Σουέζ³⁰. Το βρετανικό ενδιαφέρον στράφηκε στην Κύπρο και εφαρμόστηκαν σχέδια

²³ FO371/112863 υπόμνημα του Υπουργείου Άμυνας, 18 Σεπτεμβρίου 1954

²⁴ Από την Ελλάδα μπόρεσαν να αποσυρθούν το 1947 όταν το κενό καλύφθηκε από τις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής.

²⁵ Ο.π. Anne Orde, *The Eclipse oh Great Britain*. σελ.162

²⁶ Ο.π. Anne Orde, *The Eclipse oh Great Britain*. σελ.165

²⁷ Οι προϋποθέσεις για κυριαρχία στην Μεσόγειο δεν υπήρχαν μετά τις δυσκολίες που παρουσιάστηκαν σε Παλαιστίνη και Αίγυπτο. Βλ. σχ. George Kelling, *Countdown to Rebellion. British policy in Cyprus 1939-1955*, Νέα Υόρκη 1990, σελ. 97.

²⁸ PREM 8/740, Υπόμνημα του Atlee, 22 Δεκεμβρίου 1947

²⁹ Η σημασία της Κύπρου αλλάζει καθώς το ιστορικό πλαίσιο τη δεκαετία του 1950 αλλάζει. βλ. Peter Taylor, *Britain and the Cold War. 1945 as Geopolitical Transition*, Λονδίνο, 1990, σελ.10

³⁰ Η εφημερίδα *New York Times* έγραψε ότι η Κύπρος αντιπροσώπευε το κλειδί ανάμεσα στην έξοδο των Δαρδανελλίων και στην είσοδο του Σουέζ. ΙΑΥΕ: 1949 Φάκελος 120, Υποφάκελος 5 από την Ελληνική Πρεσβεία προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 17 Μαΐου 1949.

που περιελάμβαναν αεροδρόμια, σταθμούς ασυρμάτου, στρατόπεδα, καθώς και κάθε είδους στρατιωτικές εγκαταστάσεις³¹. Το 1947, δημοσιογραφικές πληροφορίες έδιναν στοιχεία για την ίδρυση ναυτικής βάσης στη Δεκέλεια και για την ανέγερση στρατώνα αναψυχής σε προάστιο της Αμμοχώστου, στο οποίο θα έστελναν στρατιώτες των βρετανικών δυνάμεων της Μέσης Ανατολής³². Υπήρχαν ακόμη πληροφορίες για επικείμενη ανέγερση ισχυρής αεροπορικής βάσης στη Λευκωσία, το παλιό αεροδρόμιο Λεμεσού επισκευάστηκε για να τεθεί σε χρήση από την RAF, ενώ περίξ της πόλης εγκαταστάθηκαν στρατώνες για να στεγαστούν τα εξ Αιγύπτου και Παλαιστίνης αγγλικά στρατεύματα³³.

Ταυτόχρονα η Κύπρος χρησιμοποιούνταν για τη μεταφορά και την εγκατάσταση Εβραίων μεταναστών σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Πολλοί Εβραίοι εκτοπίζονταν από την Παλαιστίνη³⁴ πριν την αποχώρηση των Βρετανικών στρατευμάτων και η «φιλοξενία» τους σε στρατόπεδα στην Κύπρο, αποτελούσε ένα επιπλέον πρόβλημα για τους Ελληνοκύπριους αλλά και για τον κυβερνήτη Winster. Το 1948 αριθμούσαν 15.000³⁵ και ήταν συχνές οι συμπλοκές τους με τους βρετανούς στρατιώτες³⁶. Η Βρετανία είχε επικριθεί για την τακτική της στην Παλαιστίνη, τακτική που ευνοούσε τους Άραβες, οι καλές σχέσεις με τους οποίους εγγυούνταν τον έλεγχο των πετρελαιοπηγών³⁷.

³¹ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17,1^{ος} Υποφάκελος, Κύρου προς Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Μαρτίου 1948 και Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών 11 Μαρτίου 1948

³² ΙΑΥΕ:1947,Φάκελος 33.1,2^{ος} Υποφάκελος, Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών,28 Μαΐου 1947. Το 1948 το σύνολο των ενόπλων δυνάμεων στην Κύπρο ήταν 4.443 και 771 άτομα του Κυπριακού Συντάγματος. ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 60,6^{ος} Υποφάκελος, Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 14 Οκτωβρίου 1948. Το 1949 υπήρχαν πληροφορίες για την άφιξη μιας αγγλικής ταξιαρχίας και τον στρατωνισμό 4.000 ανδρών στη Δεκέλεια. ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, Λιάτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 2 Ιουλίου 1949.

³³ ΙΑΥΕ:1948,Φάκελος 17,1^{ος} Υποφάκελος, Διεύθυνση αλλοδαπών, δελτίο πληροφοριών 3 Φεβρουαρίου 1948

³⁴ Ο πλεονάζων αριθμός των Εβραίων που μετανάστευσαν στην Παλαιστίνη πριν την ίδρυση του κράτους του Ισραήλ το 1949 δυσχέραινε την κατάσταση εκεί και ενέτεινε τον εθνικισμό των Αράβων. Ο υπουργός εξωτερικών Bevin επικρίθηκε έντονα από Σιωνιστές γιατί εμπόδιζε την εισροή Εβραίων στην Παλαιστίνη. Βλ. σχ. Ritchie Ovendale ο.π. σ.32

³⁵ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} υποφάκελος, πληροφοριακό σημείωμα του Υπουργείου Εξωτερικών, 8 Δεκεμβρίου 1948

³⁶ *Δημοκράτης*, 13 Μαρτίου 1947, σελ.2

³⁷ Αν και η Βρετανία δεν ήθελε να εξαφθεί ο αραβικός εθνικισμός, οι απώλειες που είχε εξαιτίας του εβραϊκού εθνικισμού την ανάγκασαν να συναινέσει στη λύση του διαμελισμού της Παλαιστίνης. Βλ.σχ. Ronald Hyam, *Britain's declining Empire. The Road to Decolonisation 1918-1968*, ό.π. σελ. 123-130.

Ενώ το 1946, οι Αρχηγοί των Επιτελείων είχαν τονίσει την αξία της θέσης της Κύπρου για την άμυνα των συμφερόντων της Βρετανίας, το 1950, υπέδειξαν τη στρατηγική αναγκαιότητα βάσεων στην Κύπρο³⁸. Στο *Δημοκράτη* αλλά και στην *Ελληνική Κύπρο* καταγγέλλεται ότι την περίοδο αυτή από το 1947 έως το 1952, οι πολεμικές προπαρασκευές του ιμπεριαλισμού στον Μεσανατολικό χώρο προωθούνταν με γοργό ρυθμό και υπήρχαν κινήσεις για σύναψη Μεσογειακού Συμφώνου. Η αρχή του Ψυχρού Πολέμου σήμανε την ανάγκη για ένα μεσογειακό σύστημα ασφάλειας, απαραίτητο για την άμυνα της Μέσης Ανατολής και τον έλεγχο των θαλάσσιων συγκοινωνιών. Πράγματι, το 1951, η πολιτική αστάθεια ώθησε την αγγλική διοίκηση να προτείνει σχέδιο σύστασης αρχηγείου Μέσης Ανατολής, με τη συμμετοχή της Αμερικής, της Γαλλίας, της Τουρκίας, της Αυστραλίας, της Νέας Ζηλανδίας και της Νότιας Αφρικής, του οποίου έδρα θα ήταν η Κύπρος³⁹.

Στην Αίγυπτο, εκτός από τον εθνικισμό των Αράβων έπρεπε να ρυθμιστεί και το θέμα του αριθμού των δυνάμεων που θα παρέμεναν στο Σουέζ, μετά την ανανέωση της αγγλοαγυπτιακής συνθήκης το 1946. Η Κύπρος ήταν μέσα στη ζώνη Βρετανικής ασφάλειας και αποτελούσε, όπως υποστηρίζει και ο αριστερός τύπος, το τελευταίο προπύργιο της Βρετανίας στην Μέση Ανατολή⁴⁰. Τα ιμπεριαλιστικά συμφέροντα της Βρετανίας απαιτούσαν την κατακράτηση της Κύπρου σαν σταθερή βάση για την άμυνα της αυτοκρατορίας, εξαιτίας της αναταραχής στο Σουέζ⁴¹. Αυτό τουλάχιστον ισχυριζόταν φυλλάδιο του συνδέσμου «British Society for International Understanding» σαν απάντηση στην ερώτηση «Why we retain Cyprus» (Για πιο λόγο κρατάμε την Κύπρο)⁴². Το αυξημένο ενδιαφέρον των Βρετανών για την Κύπρο ήταν ένα θέμα που ενέτεινε την ανησυχία των Ελληνοκυπρίων. Όπως σχολιάζεται στον *Δημοκράτη*, «η Σιντερέλλα της Βρετανικής αυτοκρατορίας ξεκαθαρίστηκε από

³⁸ Edward Johnson , *British strategic interests and Enosis in colonial Cyprus*, Michalis Michael and Anastasios Tamis (επ.), *Cyprus in the modern world*, ό.π., σελ.18

³⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1952, σελ.159

⁴⁰ *Δημοκράτης*, 10 Ιανουαρίου 1948 και 6 Ιουνίου 1948, *Νέος Δημοκράτης* 3 Ιουνίου 1952, ενώ στις 5 Ιουλίου 1951 στο *Νέο Δημοκράτη* αναφέρεται ο τίτλος άρθρου αγγλικής εφημερίδας: «Κύπρος το ουσιώδες στήριγμά μας στην Μέση Ανατολή»

⁴¹ *Έθνος*, 18 Σεπτεμβρίου 1952 «Κύπρος. Διάδοχος βάσις διώρυγος Σουέζ».

⁴² ΙΑΥΕ: 1951, Φάκελος 71, 1^{ος} υποφάκελος. Πληροφοριακό σημείωμα από το τμήμα πληροφοριών του Λονδίνου, 18 Σεπτεμβρίου 1951.

τη στάχτη της και ξαναμπαίνει στο προσκήνιο της πολιτικοστρατιωτικής ιμπεριαλιστικής σκηνής»⁴³.

Η διώρυγα του Σουέζ, μια από τις βασικότερες αρτηρίες της βρετανικής αυτοκρατορίας, συνέδεε την Ευρώπη με την Ανατολή. Σύμφωνα με την αγγλοαιγυπτιακή συνθήκη του 1936, η οποία θα ίσχυε για 20 χρόνια, η Βρετανία μπορούσε να διατηρεί στρατό και αεροπλάνα, ώστε να ελέγχει αλλά και να φροντίζει για την ασφάλεια του «λαιμού» της Αγγλίας όπως τον χαρακτηρίζει ο γενικός γραμματέας του ΑΚΕΛ Εζεκίας Παπαϊωάννου. Και συνεχίζει ως εξής: «Μέσω αυτού του λαιμού καταβροχθίζουν πετρέλαια, καουτσούκ, τενεκέ και άλλες ακατέργαστες ύλες.....περνούν τα εμπορεύματά τους και παραπλανούν τον αγγλικό λαό με το ψεύτικο επιχείρημα πως αν του κοπεί ο λαιμός θα αποθάνει της πείνας»⁴⁴.

Όσο μικρότερη καθίστατο η αγγλική επιβολή στη Αίγυπτο, τόσο περισσότερο εξήραν τα στρατηγικά πλεονεκτήματα της Κύπρου, η οποία βρισκόταν αντίκρου των διωλιστηρίων πετρελαίου της Χάιφας, σε κοντινή απόσταση από αέρος για τη φρούρηση των πλούσιων σε πετρέλαιο χωρών της Μέσης Ανατολής αλλά και σε απόσταση βολής από τις πετρελαιοπηγές του Μπακού και της Ρουμανίας τις οποίες έλεγχε η Σοβιετική Ένωση⁴⁵. Την ίδια εποχή που συζητήθηκε στην αιγυπτιακή βουλή το νομοσχέδιο για την εθνικοποίηση της Διώρυγας του Σουέζ, άλλη μια βουλή στη Μέση Ανατολή, η περσική, αποφάσισε την εθνικοποίηση της βιομηχανίας πετρελαίων, με αποτέλεσμα να προκληθεί μεγάλη πτώση των μετοχών της αγγλοϊρανικής εταιρείας⁴⁶.

Η Κύπρος ήταν απαραίτητη στη σύνδεση με τη Μέση Ανατολή και με τις κτήσεις στην Ινδία και την Άπω Ανατολή. Εξασφαλιζόταν έτσι, η διακίνηση του εμπορίου, οι οικονομικές συναλλαγές και η εκμετάλλευση του πετρελαίου, του οποίου η αυξημένη ανάγκη καθόριζε την ιμπεριαλιστική πολιτική Βρετανίας και Ηνωμένων

⁴³ *Δημοκράτης*, 25 Φεβρουαρίου 1949. Ο όρος Σιντερέλλα οφείλεται στο γεγονός ότι η Κύπρος ήταν πάντα μια παραμελημένη αποικία. Τον όρο συναντάμε και στο δεξιό τύπο. Βλ. σχ. *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1950 σ. 176.

⁴⁴ *Δημοκράτης*, Μάρτης 1952, τόμος 5^{ος}, τεύχος 3.

⁴⁵ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 2^{ος} Υποφάκελος, 8 Μαρτίου 1951, εφημερίδα *San Francisco News*.

⁴⁶ *Νέος Δημοκράτης*, 10 Μαρτίου 1951.

Πολιτειών. Οι πετρελαιοπηγές του Περσικού Κόλπου βρίσκονταν κάτω από αγγλικό έλεγχο, ενώ η Σαουδική Αραβία έδωσε στους Αμερικανούς στα 4/5 της γης της και προνόμια εκμετάλλευσης των πετρελαίων της.⁴⁷

Τον Ιανουάριο του 1952, ο Churchill, σε λόγο του στο αμερικανικό Κογκρέσο εισηγήθηκε να σταλεί συμβολική δύναμη τεσσάρων δυνάμεων, δηλαδή της Βρετανίας, των Ηνωμένων Πολιτειών, της Γαλλίας και της Τουρκίας για την προστασία της Αιγύπτου κι αυτό γιατί η Βρετανία, όπως είπε, δεν μπορούσε πλέον να σηκώνει μόνη το βάρος της διατήρησης της ελευθερίας του Σουέζ. Μίλησε ακόμη για μια δύναμη 50.000 ανδρών εκεί, εξηγώντας ότι οι Βρετανοί δεν επιθυμούσαν να είναι οι κυρίαρχοι της Αιγύπτου, αλλά οι «*υπηρέτες και φύλακες του παγκόσμιου εμπορίου*»⁴⁸. Ο Churchill και ο Truman συζήτησαν τη θέση της Κύπρου σαν βάση άμυνας, μετά την απόφαση της αιγυπτιακής βουλής να ζητηθεί από τους Βρετανούς να εκκενώσουν το Σουέζ⁴⁹.

Λίγο αργότερα, ανακοινώθηκαν από το Υπουργείο Αποικιών σχέδια για την ανέγερση στην Κύπρο στρατιωτικών εγκαταστάσεων των οποίων το συνολικό κόστος θα έφτανε τα 25 περίπου εκατομμύρια λίρες. Αυτά τα σχέδια, τα οποία θα διαρκούσαν επτά με οκτώ χρόνια, θα απαιτούσαν περίπου πέντε χιλιάδες εργάτες από τον ντόπιο πληθυσμό⁵⁰. Στη συνέχεια και για τα επόμενα τέσσερα χρόνια κι ενώ το πρόβλημα της Αιγύπτου κυριαρχούσε στη βρετανική εξωτερική πολιτική, η Κύπρος άρχισε να θεωρείται όπως γράφει το Έθνος, ο «*διευθύνων νούς*»⁵¹ μιας δυναμικής πολεμικής ζώνης εκτεινόμενης από την Αδριατική μέχρι τον Περσικό κόλπο. Επιπλέον σύμφωνα με τους *Times* «*το ηθικό εμπορικό γόητρο και η στρατηγική σημασία της Κύπρου*» την καθιστούσε «*περισσότερο κομμάτι του Λεβάντε παρά τμήμα της Ευρώπης*»⁵².

⁴⁷ Δημοκράτης, 2 Μαρτίου 1949.

⁴⁸ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 53, 3^{ος} Υποφάκελος, συνημμένο έγγραφο της ομιλίας του Churchill στο Κογκρέσο στις 17 Ιανουαρίου 1952, το οποίο αποστέλλεται από την Πρεσβεία της Ουάσιγκτον, 24 Ιανουαρίου 1952. Ο Churchill είχε πάντα την ακλόνητη πεποίθηση ότι η αυτοκρατορία προσέφερε στην Βρετανία τη διεθνή της δύναμη.

⁴⁹ Έθνος, 10 Ιανουαρίου 1952.

⁵⁰ CO 926/12 από τον υπουργό αποικιών Oliver Lytletton προς τον Andrew Wright, 10 Απριλίου 1952

⁵¹ Έθνος, 12 Μαρτίου 1953.

⁵² ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 29, 4^{ος} Υποφάκελος, άρθρο των *Times* που αποστέλλει η Πρεσβεία του Λονδίνου στις 29 Μαΐου 1952.

Όμως «η αποτυχία στο παρελθόν να χρησιμοποιηθεί (η Κύπρος) για αμυντικούς σκοπούς» καθιστούσε δύσκολο, όπως σχολίαζε σε άρθρο της η Nancy Crawshaw, «να πεισθούν οι Κύπριοι ότι η συνέχιση της βρετανικής κατοχής» αποτελούσε «στρατηγική ανάγκη» και έτσι η διαρκώς αυξανόμενη απαίτηση για ένωση απειλούσε τη Βρετανία με μεγάλες δυσκολίες την άμυνα της Μέσης Ανατολής⁵³. Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 επικρατούσε αναβρασμός στο Σουδάν και στο Σουέζ, η Υεμένη απαιτούσε το Άντεν, η Γουατεμάλα την Ονδούρα και η Ελλάδα την Κύπρο. «Μας κυνηγάνε τα τσακάλια» σχολίασε με πικρία ένας Βρετανός αξιωματούχος για να περιγράψει τη δύσκολη θέση, στην οποία βρισκόταν η μεγάλη αποικιακή δύναμη⁵⁴. Επιπλέον η Βρετανία είχε να αντιμετωπίσει τους κομμουνιστές αντάρτες στη Μαλαισία και το κίνημα των Μάου Μάου στην Κένυα. Στην περίπτωση της Μαλαισίας οι πλούσιες φυτείες καουτσούκ και η εξόρυξη κασσίτερου ήταν απαραίτητα για την οικονομική ανόρθωση της Βρετανίας. Όσο για την Κένυα δεν ήταν μόνο η στρατηγική της σημασία, αλλά η ιμπεριαλιστική τακτική της απαλλοτρίωσης εδαφών από τους ιθαγενείς και της διατήρησης των κεκτημένων που προείχε.

Στην ουσία, δεν ήταν μόνο αμυντικοί σκοποί και στρατηγικές ανάγκες, που υποχρέωναν τη Βρετανία να κρατήσει τα κεκτημένα και να αναδείξει την Κύπρο σε ρόλο κλειδί για την άμυνα της Μέσης Ανατολής. Ο λόγος του Churchill στο αμερικανικό Κογκρέσο αποδεικνύει, ότι το οικονομικό στοιχείο ήταν κυρίαρχο στην ιμπεριαλιστική πολιτική και επέβαλλε τη διατήρηση στρατηγικών σημείων, ζωτικής σημασίας για τα βρετανικά εμπορικά συμφέροντα. Ασφαλώς βέβαια, τα συγκεκριμένα στρατηγικά σημεία σχετίζονταν με την αντιμετώπιση της σοβιετικής επέκτασης και τη στρατιωτική ενίσχυση της περιοχής της Μέσης Ανατολής.

⁵³ Άρθρο της Nancy Crawshaw στην εφημερίδα *Manchester Guardian*, το οποίο δημοσιεύει ο *Νέος Δημοκράτης*, 10 Ιουλίου 1952. Το *Έθνος* της 10ης Ιουλίου 1952 ασκεί κριτική στο ίδιο άρθρο στο οποίο «πιπιλίζεται η αγγλικής κατασκευής καραμέλα της υλικής δυσπραγίας, της στρατηγικής σκοπιμότητας και άλλων συναφών».

⁵⁴ ΙΑΥΕ:1951, Φάκελος 125, 5^{ος} υποφάκελος, απόσπασμα από φύλλο των *Times* που αποστέλλει στο Υπουργείο Εξωτερικών, η μόνιμη επιτροπή στα Ηνωμένα Έθνη, στις 24 Νοεμβρίου 1951.

4.2. Το αμερικανικό «ενδιαφέρον»⁵⁵ (THE AMERICAN STORY OF CYPRUS⁵⁶)

Ο ελληνικός εθνικισμός στην Κύπρο θα πρέπει να αναλυθεί σε συνάρτηση με ένα σημαντικό παράγοντα, μια ξένη δύναμη, της οποίας η παρουσία άλλαξε το διεθνές σκηνικό κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, καθόρισε τις μεταπολεμικές εξελίξεις, έδωσε το εναρκτήριο λάκτισμα για τον Ψυχρό Πόλεμο, φούντωσε τον αντικομμουνιστικό πυρετό και προπαγάνδισε το Κυπριακό ζήτημα. Αυτή η δύναμη ήταν οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, στην οποία εναπόθεσαν πολλές ελπίδες, με τη σιγουριά ότι σε καμία χώρα του κόσμου δεν ήταν τόσο μισητή η έννοια της αποικιοκρατίας. Βέβαια, όπως υποστηρίζει ο Hobsbawm, η τυπική μορφή εξουσίας της δεν θα μπορούσε να είναι αποικιακή, κάτι που λείπει από την ιδεολογική της ατζέντα, ούτε έμμεση διακυβέρνηση σ' ένα αποικιακό πλαίσιο άμεσου ελέγχου⁵⁷. Ποια ήταν λοιπόν η θέση των Ηνωμένων Πολιτειών στον κόσμο που αναδύθηκε μετά το Β Παγκόσμιο Πόλεμο και κατά πόσο συνάδει η θέση αυτή με τις αμερικανικές διακηρύξεις περί του ιδεώδους της ελευθερίας, ιδεώδες το οποίο εξακολουθούσε να απουσιάζει στην Κύπρο;

Το 1946, αποτέλεσε ένα μεταβατικό στάδιο για τις αμερικανοσοβιετικές σχέσεις, οι οποίες επηρέασαν την πολιτική της Αμερικής και την οδήγησαν στην πολιτική της ανάσχεσης του σοβιετικού κινδύνου και των σοβιετικών επεκτατικών στόχων⁵⁸. Η έναρξη του Ψυχρού πολέμου τοποθετείται το 1947, με το δόγμα Τρούμαν, το οποίο παρείχε οικονομική και στρατιωτική βοήθεια στην Ελλάδα και την Τουρκία, ώστε οι δύο χώρες να αντισταθούν στον κομμουνισμό. Στις ΗΠΑ είχε

⁵⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 22 Νοεμβρίου 1951, «το ύποπτο αμερικανικό ενδιαφέρον για την Κύπρο».

⁵⁶ Τίτλος άρθρου της *Cyprus Mail*, 7 Ιουλίου 1948.

⁵⁷ Eric Hobsbawm, *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία, Τρομοκρατία*, Λονδίνο, 2007, σελ. 77, 78.

⁵⁸ Το Φεβρουάριο του 1946 ο George Kennan, ανώτατο στέλεχος της αμερικανικής πρεσβείας στη Μόσχα, έστειλε ένα μακρύ τηλεγράφημα όπου υποστήριζε ότι οι Σοβιετικοί ακολουθούσαν επεκτατική πολιτική κυριαρχία. Έθεσε έτσι τη φιλοσοφική βάση της πολιτικής της ανάσχεσης. Ένα μήνα μετά στο Missouri των ΗΠΑ ακολούθησε η ομιλία του Τσώρτσιλ περί Σιδηρού Παραπετάσματος. Βλ. σχ. John Lukacs, *George Kennan. A study of character*, Νέα Υόρκη, 2007, σελ. 73 και Ιωάννης Στεφανίδης, *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στο Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Αθήνα, 2002, σελ. 29,30.

ανατεθεί η ηγεσία του αντικομμουνιστικού μετώπου και η προστασία της ελευθερίας του πολιτισμένου δυτικού κόσμου⁵⁹.

Η αλλαγή στο χαρακτήρα και στο μέγεθος της αμερικανικής ανάμιξης στα παγκόσμια γεγονότα, έγινε ακόμα πιο φανερή με το σχέδιο Marshall, τον Ιούνιο του ίδιου χρόνου, που είχε στόχο την υπονόμηση της θέσης του κομμουνισμού στη Δυτική Ευρώπη. Αποσκοπούσε στην παροχή γενναιόδωρης οικονομικής και υλικής βοήθειας, για την σταθεροποίηση των οικονομιών των χωρών της Δυτικής Ευρώπης δημιουργώντας αμερικανικές σφαίρες επιρροής⁶⁰.

Η παροχή βοήθειας στην Ελλάδα, εξυπηρέτησε στην αντιμετώπιση των κομμουνιστών⁶¹ και συνοδεύτηκε από τη νίκη του κυβερνητικού στρατού, αλλά και την εξάρτηση της Ελλάδας από τις Ηνωμένες Πολιτείες που θα επενέβαιναν ανοιχτά πια στα ελληνικά πολιτικά πράγματα. Η εξαγγελία του δόγματος Truman ήρθε ένα μήνα μετά την οικονομική κρίση της Βρετανίας. Η αδυναμία της Βρετανίας να στηρίξει οικονομικά και στρατιωτικά την Ελλάδα, η οποία από το καλοκαίρι του 1946 διένυε την πρώτη περίοδο του εμφυλίου πολέμου, δεν άφησε στην Αμερική περιθώρια παρά να εκμεταλλευτεί την κατάσταση, καθώς η οικονομία της Αγγλίας είχε πληγεί ανεπανόρθωτα μετά τον πόλεμο. Το 1949 μάλιστα έγινε υποτίμηση της αγγλικής λίρας έναντι του δολαρίου. Έτσι η Βρετανία έχασε τον τίτλο της πρώτης δύναμης, αφήνοντας την αμερικανική κυβέρνηση να σπάσει τον απομονωτισμό της και εξαιτίας της δυνητικής εχθρότητας της Σοβιετικής Ένωσης να προωθήσει τη δημοκρατία μέσα από την οικονομική ανάκαμψη της Δυτικής Ευρώπης⁶².

⁵⁹ Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα, 2006, σελ.178

⁶⁰ Σκοπός της βοήθειας ήταν η οικονομική ανόρθωση που θα επέτρεπε την ανάδυση πολιτικών και κοινωνικών συνθηκών στις οποίες θα μπορούσαν να αναπτυχθούν ελεύθεροι θεσμοί. Βλ. σχ. Foster Rhea Dulles, ό.π., σελ. 234.

⁶¹ Η επικράτηση κομμουνιστικού καθεστώτος σε Ελλάδα και Τουρκία θα αποτελούσε την απαρχή της Επικράτησης του κομμουνισμού σε ολόκληρη την Ευρώπη και την Μέση Ανατολή. ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 27, 4^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2, 16 Φεβρουαρίου 1948. Από πρεσβεία Άγκυρας. Συνομιλίες με πρεσβευτή ΗΠΑ.

⁶² Ο Πρόεδρος Τρούμαν στις 12 Μαρτίου 1947, τελείωσε την ομιλία του λέγοντας: «Οι σπόροι του ολοκληρωτισμού τρέφονται από την αθλιότητα και την ανάγκη. Αναπτύσσονται στο ύπουλο έδαφος της φτώχειας και της διαμάχης. Φθάνουν στο υψηλότερο σημείο ακμής, όταν η ελπίδα των ανθρώπων για καλύτερη ζωή έχει πεθάνει. Πρέπει να διατηρήσουμε την ελπίδα ζωντανή. Οι ελεύθεροι άνθρωποι του κόσμου προσβλέπουν στην υποστήριξή μας για να διατηρήσουν την

Ουσιαστικά, οι ΗΠΑ, σύμφωνα με τον Eric Hobsbawm, δεν έχουν όπως τα ευρωπαϊκά κράτη παραδοσιακούς εχθρούς ή μόνιμους γείτονες με μνήμες αιωνόβιων συγκρούσεων, εναντίον των οποίων αυτοπροσδιορίζονται, αλλά μόνο ιδεολογικά προσδιορισμένους εχθρούς⁶³. Σκοπός των ΗΠΑ ήταν η ανάσχεση ενός ιδεολογικού εχθρού, του κομμουνισμού. Αυτή την ιδέα, αυτοσχέδια και επινενοημένη, κατάφεραν να συγχωνεύσουν με το αρχικό τους όραμα μίας και μόνης παγκόσμιας τάξης που θα φρόντιζε για την κοινή ασφάλεια⁶⁴. Στα βόρεια σύνορα της Ελλάδας και της Τουρκίας, χώρες που ήταν σημαντικές για την αναχαίτιση των Σοβιετικών, σχηματίστηκαν τα στρατιωτικά και ιδεολογικά όρια του Ψυχρού Πολέμου στην Ευρώπη και τη Μέση Ανατολή.

Μέσα στη δίνη του Ψυχρού Πολέμου στην οποία βυθιζόταν ο κόσμος, η Κύπρος αποτέλεσε το «μήλον της έριδος στους κόλπους του αγγλοσαξωνικού μπλοκ»⁶⁵. Από την Πρεσβεία της Ουάσιγκτον σχολιάστηκε, ότι το αμερικάνικο ενδιαφέρον για την Κύπρο έβαινε παράλληλα με το αγγλικό⁶⁶, ενώ το υπουργείο στρατιωτικών των ΗΠΑ εξήρε τη γεωγραφική θέση της Κύπρου για την αγγλοαμερικανική άμυνα κατά των Σοβιετικών⁶⁷. Η *New York Times* σημείωνε, ότι στους αμερικανικούς κύκλους η ανησυχία ήταν μεγάλη, για την όλο και αυξανόμενη δύναμη του κομμουνισμού στην Κύπρο⁶⁸. Το 1948, αναφέρεται η ίδρυση αμερικανικής πρεσβείας στην Κύπρο, καθώς και η ίδρυση βάσεων⁶⁹. Οι πληροφορίες επιβεβαιώνονται από τα πρακτικά της συνεδρίασης της Αγγλικής Βουλής, το 1949, σύμφωνα με τα οποία η αμερικανική κυβέρνηση απέκτησε άδεια λειτουργίας σταθμού ασυρμάτου ραδιοτηλεπικοινωνίας, για λήψη και μετάδοση τηλεγραφημάτων και ιδιοκτησία

ελευθερία τους». Βλ. Paul Y. Hammond, *Cold War and détente: the american foreign policy process since 1945*, Νέα Υόρκη 1975, σελ. 38.

⁶³ Eric Hobsbawm, *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία, Τρομοκρατία*, ό.π., σελ. 78-82.

⁶⁴ John Lewis Gaddis, ό.π., σ. 37.

⁶⁵ *Δημοκράτης*, 10 Οκτωβρίου 1948 και *Έθνος*, 10 Αυγούστου 1952.

⁶⁶ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 88, 1^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο. Από την πρεσβεία της Ουάσιγκτον, 30 Ιουνίου 1948.

⁶⁷ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 60, 6^{ος} Υποφάκελος, 14 Οκτωβρίου 1948. Από τον Κουντουριώτη, πρόξενο Λευκωσίας.

⁶⁸ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο. Από την πρεσβεία της Ουάσιγκτον, 17 Μαΐου 1949.

⁶⁹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 79, 7^{ος} Υποφάκελος, 17 Μαΐου 1949 από Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς Υπουργείο Εξωτερικών.

περιοχών, ιδιοκτησία που προέκυψε είτε με αγορά, είτε με έγγραφες συμφωνίες με ιδιοκτήτες, οι οποίες ίσχυαν για πενήντα χρόνια⁷⁰.

Ο σταθμός ραδιοτηλεπικοινωνίας θα παρακολουθούσε κυρίως εκπομπές σταθμών της Σοβιετικής Ένωσης και των δορυφόρων της, ήταν είκοσι φορές πιο δυνατός από όσο ήταν επιτρεπτό στην Αμερική και αποτελούσε βασικό μέρος στρατιωτικής προετοιμασίας για πόλεμο⁷¹. Η *Daily Graphic* τον ονόμαζε το «Μεγάλο Αυτί» της Δύσης⁷². Τα σχέδια επεκτείνονταν και σε αεροπορικές βάσεις για βομβαρδιστικά αεροπλάνα στο αεροδρόμιο Τύμπου έξω από τη Λευκωσία⁷³.

Η πραγματικότητα ήταν, ότι οι Ελληνοκύπριοι ανέμεναν την υποστήριξη της μεγάλης δύναμης. Μετά τη λήξη του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής προέβησαν σε μια ευνοϊκή δήλωση για το Κυπριακό, η οποία δεν έμελλε να αποκτήσει ισχύ γιατί αποσύρθηκε. Επρόκειτο για μία έκθεση για διάφορα πολιτικά, οικονομικά και εθνικά ζητήματα στην οποία διατυπωνόταν η θέση των Ηνωμένων Πολιτειών επί του Κυπριακού ζητήματος. Η αναφορά του State Department είχε ως εξής: «Θεωρούμεν το κυπριακόν ζήτημα ως εν ζήτημα το οποίον πρέπει να διευθετηθεί δια κοινής συμφωνίας μεταξύ Ελλάδος και Μεγάλης Βρετανίας. Εν τούτοις, ημείς ευνοούμεν την παραχώρησιν της Κύπρου εις την Ελλάδα, εάν η τοιαύτη μεταβίβασις δύναται να γίνει προς ικανοποίησιν των δύο ενδιαφερομένων χωρών και εάν ληφθεί η δέουσα πρόνοια δια την ασφάλειαν νομίμων γραμμών συγκοινωνίας εις την Ανατολικήν Μεσόγειον και δια την προστασίαν των συμφερόντων του μη ελληνικού πληθυσμού της νήσου»⁷⁴. Ήταν βέβαια σαφείς οι προϋποθέσεις της αναφοράς, όσο αφορούσε στην ικανοποίηση όλων των «άλλων» πλευρών, της Μεγάλης Βρετανίας, της τουρκοκυπριακής μειονότητας, αλλά και τον έλεγχο της προσλαμβάνουσας ζωτική σημασία πλέον, περιοχής της Μέσης Ανατολής. Η δήλωση αυτή, έδωσε αφορμή στην αγγλική

⁷⁰ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 4^ο Υποφάκελος, 19 Ιανουαρίου 1949. Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων.

⁷¹ Η χρήση ασυρμάτων για προπαγανδιστικούς σκοπούς ήταν ευρεία αυτήν την περίοδο. Το Ring Plan ήταν ένα φιλόδοξο σχέδιο στον τομέα των διεθνών εκπομπών και έκανε χρήση ασύρματου αναμεταδότη. Βλ. σχ. Andrew Defty, *Britain, America and anti – communist propaganda 1945-1953: the Information Research Department*, Λονδίνο 2004, σελ. 135-160.

⁷² *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σελ. 5.

⁷³ *Έθνος*, 19 Φεβρουαρίου 1952

⁷⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σελ. 5.

διπλωματία να κινηθεί και να πετύχει την απάλειψη της σχετικής με την Κύπρο παραγράφου, οπότε το έγγραφο θεωρήθηκε άκυρο⁷⁵.

Στο «αόριστο» ευχολόγιο, κατατάσσονται μηνύματα των Αμερικανών προέδρων για επιδίωξη της ελευθερίας των λαών, όπως το μήνυμα του Truman την ημέρα εορτασμού της Αμερικανικής ανεξαρτησίας το 1951. «*Διαπνεόμεθα*» είπε «*από θερμόν αίσθημα αδελφосύνης για τους ανθρώπους που αγωνίζονται να ρίψουν τους φραγμούς που τους χωρίζουν από την ελευθερία τους*»⁷⁶. Ο πρόεδρος Eisenhower που διεδέχθη τον Truman μιλώντας περί της διεθνούς κατοχύρωσης της ειρήνης το 1953, είπε μεταξύ άλλων: «*Οφείλομεν να επιδιώξομεν όπως ανταποκριθώμεν προς τους νόμιμους πόθους και τας ελπίδας όλων των λαών*»⁷⁷. Η δεξιά ερμήνευε τις διακηρύξεις θετικά προς το κυπριακό ζήτημα και απέβλεπε προς την «*Μεγάλη Συμμαχία ως προς τον δίκαιον μεσολαβητήν και ρυθμιστήν των κακώς εχόντων*» με την ελπίδα ότι οι λόγοι αυτοί δεν θα αποτελούσαν «κενό ρητορικό σχήμα»⁷⁸.

Το 1953, μια θερμή συνηγορία υπέρ του ζητήματος της Κύπρου προήλθε από τον Αμερικανό γεροϋσιαστή John F. Kennedy, ο οποίος δεν περιορίστηκε στο γενικό ευχολόγιο, αλλά μιλώντας από το ραδιόφωνο προς τον ελληνικό λαό είπε: «*Μαχόμεθα για την ελευθερία και ελευθερία πρέπει να δοθεί εις όλους τους λαούς. Πρέπει να δοθεί εις την νήσον Κύπρον και την Βόρειον Ήπειρον. Ως γεροϋσιαστής των Ηνωμένων Πολιτειών Αμερικής θα υψώσω την φωνήν μου δια να ζητήσω δικαιοσύνην δια την Κύπρον*»⁷⁹. Σε λόγο του, στη γερουσία, τόνισε ότι η Κύπρος είναι ελληνική και ζήτησε να υποστηριχτεί η προσπάθεια των Ελληνοκυπρίων για ένωση⁸⁰.

⁷⁵ *Ελληνική Κύπρος*, ό.π., και *Δημοκράτης*, Ιούλιος 1948, σ. 36, «με επέμβαση του Foreign Office». ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 79, 7^{ος} Υποφάκελος, Ο πρόξενος της Ελλάδας στην Κύπρο σχολίασε ότι αυτή έμελλε να είναι μια καταφατική απάντηση στο κυπριακό ζήτημα η οποία όμως τελούσε «υπό ανασταλτική αίρεση». 17 Μαΐου 1949

⁷⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1951, σελ. 154.

⁷⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1953, σελ. 236.

⁷⁸ Ό.π. Ο Κέννεντυ «διαπρύσιος κήρυξ» υπέρ της ένωσης σε ομιλία του την 25^η Μαρτίου, Έθνος 16 Απριλίου 1953

⁷⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1953, σελ. 92 και Έθνος, 16 Απριλίου 1953.

⁸⁰ ΙΑΥΕ: Αρχείο Πολίτη, Φάκελος 52, δελτίο υπηρεσίας πληροφοριών πρεσβείας Ουάσινγκτον, 19 Αυγούστου 1954

Γενικά όμως, επικρατούσε «σιγή» στην Αμερική σχετικά την αναπτυσσόμενη κίνηση στην Κύπρο εν όψει του Δημοψηφίσματος, αν και ο αμερικάνικος τύπος υποστήριζε τις απελευθερωτικές τάσεις των αποικιακών λαών⁸¹. Η στάση της αμερικανικής κυβέρνησης καθοριζόταν από την κρίσιμη διεθνώς περίοδο και την εμπλοκή της στον πόλεμο της Κορέας από τις αρχές της δεκαετίας του 1950. Οι αμερικανικές ενέργειες για οργάνωση της άμυνας της Μεσογείου, η πολιτική της Ανάσχεσης και η αντικομμουνιστική προπαγάνδα, έβαιναν παράλληλα με τα γεγονότα στην Κύπρο, το Δημοψήφισμα, την αποστολή πρεσβειών στο εξωτερικό και την ανακίνηση του κυπριακού ζητήματος στον ΟΗΕ. Οι Αμερικανοί άρχισαν να ανησυχούν για το «αγωνιστικό»⁸² πνεύμα στην Κύπρο, το οποίο θα μπορούσε να φέρει αναταραχή στην μετατροπή της Κύπρου σε συμμαχική βάση.

Η αλήθεια ήταν, ότι οποιεσδήποτε αναφορές, ή εισηγήσεις για το κυπριακό ζήτημα δεν ήταν ευπρόσδεκτες και τονιζόταν, ότι η αμερικανική κυβέρνηση «πάν άλλο ή με βλέμμα ευμενές» θα έβλεπε ενδεχόμενη ανακίνηση του κυπριακού στον ΟΗΕ.⁸³ Το 1953, ήταν σαφής η δήλωση του υπουργού εξωτερικών των ΗΠΑ, Ντάλλες, ότι το κυπριακό ήταν ένα ζήτημα το οποίο θα έπρεπε να διευθετηθεί με κοινή συμφωνία⁸⁴ και ότι η Αμερική θεωρούσε τα ζητήματα αποικιακής φύσης ως εσωτερικά των Μεγάλων Δυνάμεων και «ως μη υπαγόμενα στην αρμοδιότητα των Ηνωμένων Εθνών»⁸⁵. Η Βρετανία, είχε δηλώσει το 1952, ότι δεν επρόκειτο να δεχθεί επέμβαση των Ηνωμένων Εθνών στις αποικίες της, απειλή την οποία είχε εκτοξεύσει στις 2 Δεκεμβρίου 1949, όταν η 4^η Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών αποφάσισε να συστήσει ειδική επιτροπή για ζητήματα των μη αυτοκυβερνώμενων χωρών, δηλαδή των αποικιών⁸⁶. Σαν επακόλουθο όχι μόνο των βρετανικών πιέσεων αλλά και της πολιτικής της η Αμερική σκόπευε να τηρήσει στάση «ευμενούς ουδετερότητας» στον ΟΗΕ⁸⁷.

⁸¹ *Ελευθερία*, 27 Δεκεμβρίου 1949.

⁸² *Έθνος*, 22 Μαΐου 1952.

⁸³ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 49, 5^{ος} Υποφάκελος, 31 Ιουλίου 1950. Από τον Λιάτη Πρόξενο Κύπρου προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

⁸⁴ *Έθνος*, 16 Ιουνίου 1953

⁸⁵ *Έθνος*, 20 Νοεμβρίου 1953.

⁸⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1952, σελ.71.

⁸⁷ *Έθνος*, 22 Ιουλίου 1954

Αν και οι αντιρρήσεις των Αμερικανών επισήμων λειτουργούσαν ανασταλτικά, η ατμόσφαιρα στις ΗΠΑ δικαιολογούσε την αναπτέρωση της αισιοδοξίας. Τη συμπάθεια της κοινής γνώμης και την αμέριστη υποστήριξη έγκριτων Αμερικανών γερουσιαστών, πολιτευτών και αντιπροσώπων των Ηνωμένων Εθνών εξασφάλισε η κυπριακή πρεσβεία κατά την επίσκεψη της στην Αμερική και στη συνέλευση του ΟΗΕ.⁸⁸ Στην Αμερική το έδαφος ήταν πρόσφορο, η ατμόσφαιρα θερμή, ο ελληνισμός οργανωμένος, οι δε ισχυροί φιλέλληνες πολυάριθμοι⁸⁹.

Η ελληνοαμερικανική οργάνωση ΑΧΕΠΑ ήταν για το δεξιό τύπο, άξια συγχαρητηρίων για τις πατριωτικές της ενέργειες και τα διαβήματα προς την αμερικανική κυβέρνηση. Σε ψήφισμα της προς τον υπουργό εξωτερικών Acheson το 1950, ζήτησε από τις Ηνωμένες Πολιτείες να ενδιαφερθούν για το Κυπριακό ζήτημα.⁹⁰ Επιπλέον το 1952 ιδρύθηκε μια μεγάλη ελληνοαμερικανική οργάνωση για την προώθηση του κυπριακού ζητήματος. Η νεοσυσταθείσα αυτή οργάνωση «Δικαιοσύνη για την Κύπρο» ασχολήθηκε το 1953 με την συλλογή υπογραφών, σε μια έκκληση για την εφαρμογή της αυτοδιάθεσης στην Κύπρο⁹¹. Υποστήριξη προσφερόταν φυσικά από την «Κυπριακή Ομοσπονδία Αμερικής»⁹² και συμπαραστάση υπήρξε και από τις εφημερίδες *Ατλαντίς* και *Εθνικός Κήρυξ*, φίλα προσκείμενες στον εθνικό αγώνα της Κύπρου⁹³. Η εφημερίδα *Εθνικός Κήρυξ*, κατάγγελλε τις «τυραννικές» μεθόδους, των οποίων έκανε χρήση η Βρετανία για να καταστείλει τον ενωτικό πόθο των Κυπρίων, αλλά και την «υποκριτική» αμερικανική τακτική από την μια να υποστηρίζει εθνικιστικά κινήματα και από την άλλη να στηρίζει οικονομικά τα «νόμιμα συμφέροντα» των αποικιακών δυνάμεων, τακτική που την κατέστησε συνένοχο καταπιεστών⁹⁴.

Με τη διαφώτιση της αμερικανικής κοινής γνώμης και έντονη προπαγάνδα στις Ηνωμένες Πολιτείες, υποστήριζε ο Σάββας Λοϊζίδης, μπορούσαν να

⁸⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1950, σ. 252.

⁸⁹ *Ελληνική Κύπρος*, ό.π.

⁹⁰ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 2^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1, 22 Σεπτεμβρίου 1950, απόκομμα της εφημερίδας *Atlantis* από την πρεσβεία της Ουάσινγκτον.

⁹¹ *Έθνος*, 14 Ιανουαρίου 1953.

⁹² Έκανε έκκληση προς τον Τρούμαν, *Έθνος*, 15 Ιουλίου 1952 και προς τον Άιζενχauer, *Έθνος*, 18 Ιουλίου 1954.

⁹³ *Έθνος*, 14 Νοεμβρίου 1952.

⁹⁴ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 2^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1, αντίγραφο της *Times Herald* 7 Ιουνίου 1950 από το Γραφείο Τύπου και Πληροφοριών, 21 Ιουνίου 1950.

εξουδετερωθούν οι δισταγμοί της αμερικανικής διπλωματίας⁹⁵. Μολαταύτα η αμφιταλάντευση της αμερικανικής στάσης γινόταν όλο και πιο πρόδηλη και «*αι ολίγαι φωναί συμπαθείας έξωθεν 'πνίγονταν' μέσα εις την τύρβην των διεθνών αντιθέσεων και των ιμπεριαλιστικών συμφερόντων*»⁹⁶. Η εφημερίδα *New York Herald Tribune* παρομοίαζε το κυπριακό ζήτημα με την Δυσδαιμόνα. Πίστευε ότι το κυπριακό ζήτημα θα καταπιεζόταν και ίσως να «*πέθαινε από ασφυξία*» στα κέντρα διεθνών διαβουλεύσεων, όπως πέθανε η Δυσδαιμόνα από τα χέρια του Οθέλλου στο λιμάνι της Αμμοχώστου⁹⁷. Πράγματι, παρατηρείται στις αρχές της δεκαετίας του 1950, μια μεταστροφή της αμερικανικής στάσης, «*από ευνοήτου ουδετερότητος προς απόλυτον σχεδόν άρνησιν*» παρά τις προσπάθειες των Ελληνοκυπρίων να εισακουστούν στον ΟΗΕ⁹⁸.

4.3. Προσβλέποντας στην Ελλάδα. Οι εθνικές διεκδικήσεις

Η πολιτική του ελληνικού κράτους στο ζήτημα της Κύπρου δεν ήταν, την μεταπολεμική περίοδο που εξετάζουμε, ανεπηρέαστη από διεθνείς αναθέσεις και ιμπεριαλιστικά συμφέροντα. Οι αγγλικές και οι αμερικανικές δυνάμεις καθόρισαν τις εξελίξεις, κατά την διάρκεια του εμφύλιου πολέμου και κατά την κρίσιμη για την Κύπρο δεκαετία του 1950. Στα κέντρα λήψης αποφάσεων οι επιρροές, οι πιέσεις και οι διπλωματικές γύρω από τα εθνικά θέματα ήταν συχνές. Οι Κύπριοι έμεναν «μόνοι», παραδέχεται ο δεξιός τύπος, στον αγώνα τους για ένωση γιατί «*η ελληνική κυβέρνηση, ήτις ήτο το αμέσως ενδιαφερόμενον υπέρ της υποθέσεως επίσημον σώμα, υπό την πίεσιν ισχυρών παρασκηνιακών παραγόντων και την παραπλανητικήν χειραγώγησιν υπόπτων διπλωματικών επεμβάσεων, απέφευγε να*

⁹⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1952, σελ. 33.

⁹⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σελ. 3.

⁹⁷ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 2^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1. Απόκομμα της *New York Herald Tribune* της 15^{ης} Οκτωβρίου 1950, από την Πρεσβεία της Ουάσινγκτον 17 Οκτωβρίου 1950. Στην γνωστή τραγωδία «Οθέλλος», ο Σαίξπηρ θέλει τον ήρωα του Οθέλλο να πνίγει την αγαπημένη του Δυσδαιμόνα γιατί πιστεύει ότι τον πρόδωσε.

⁹⁸ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 5^{ος} Υποφάκελος, 9 Φεβρουαρίου 1951. Από τον Α. Κύρου μόνιμο αντιπρόσωπο στα Ηνωμένα Έθνη προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

αναλάβει οιαδήποτε αποφασιστική πρωτοβουλία δια την προώθησιν του ζητήματος»⁹⁹.

Σύμφωνα με την εξιστόρηση των ελληνικών διεκδικήσεων στην *Ελληνική Κύπρο*¹⁰⁰, η βρετανική κυβέρνηση είχε φανεί διατεθειμένη να εκχωρήσει την Κύπρο σε διαπραγμάτευση που είχε στο Λονδίνο ο Ελευθέριος Βενιζέλος κατά τη λήξη του Α΄ Βαλκανικού Πολέμου το 1912 – 1913 με τον Lloyd George. Η Ελλάδα δέχθηκε τότε να παραχωρήσει βάσεις στο Αργοστόλι με αντάλλαγμα την Κύπρο, αλλά οι διεθνείς εξελίξεις δεν επέτρεψαν τη συνέχιση του σχεδίου. Στη συνέχεια το 1915 η Κύπρος προσφέρθηκε στην Ελλάδα για να πεισθεί να εισέλθει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο στο πλευρό των συμμάχων. Αυτό βέβαια συνέβη κατά την εποχή διαμάχης μεταξύ του Ελευθερίου Βενιζέλου και του βασιλιά Κωνσταντίνου. Η ιδέα εγκαταλείφθηκε και όταν η προσφορά επαναλήφθηκε προς τον πρωθυπουργό Ζαΐμη, αυτός την αποποιήθηκε χάριν της ουδετερότητας. Κατόπιν στο Παρίσι το 1919, ο Ελευθέριος Βενιζέλος έλαβε υποσχέσεις ότι μόλις λυνόταν το ελληνικό πρόβλημα στο σύνολό του, η Κύπρος θα καθίστατο τμήμα της Ελλάδας. Μετά τη συνθήκη της Λωζάννης όμως, δεν μπορούμε να μιλάμε για συστηματική διατύπωση του αιτήματος της ένωσης από τις ελληνικές κυβερνήσεις.

Αν και το αίτημα της εθνικής ολοκλήρωσης και της ενσωμάτωσης των αλύτρωτων περιοχών, ως πολιτική του εθνικού κέντρου είχε εγκαταλειφθεί με την πολιτική τοποθέτηση του Ελευθερίου Βενιζέλου, αμέσως μετά την είσοδο της Ελλάδας στον πόλεμο, αλλά και μετά την απελευθέρωση το ζήτημα της Κύπρου προβλήθηκε από το Ελληνικό κράτος μέσω βουλευτών, υπουργών, πρωθυπουργών και του βασιλιά Παύλου. Το ζήτημα της Κύπρου είχε τεθεί στον υπουργό εξωτερικών της Μεγάλης Βρετανίας Anthony Eden, όταν είχε επισκεφτεί την Αθήνα το 1941 λίγους μήνες μετά τη γερμανική εισβολή, από τον πρωθυπουργό Κορυζή¹⁰¹. Η απάντηση τότε ήταν ότι το κυπριακό ζήτημα θα συζητηθεί μετά τη λήξη του πολέμου. Η ίδια απάντηση δόθηκε λίγους μήνες μετά στον πρωθυπουργό Εμμανουήλ Τσουδερό, όταν προέβαινε στον «πολιτικό οραματισμό»¹⁰² του για την

⁹⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1954, σ. 3.

¹⁰⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1951, σελ. 33.

¹⁰¹ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σελ. 3.

¹⁰² Ό.π.

μετά τον πόλεμο ενσωμάτωση της Βορείου Ηπείρου, της Δωδεκανήσου και της Κύπρου στο ελληνικό κράτος. Η Κύπρος μνημονεύθηκε από τον Τσουδερό και σε σημείωμα εθνικών διεκδικήσεων το οποίο υπέβαλλε στον αμερικανό πρόεδρο Roosevelt το 1942¹⁰³. Αντίγραφο του δόθηκε στον Eden ο οποίος σε επιστολή του στον Τσουδερό ανέφερε αόριστα ότι είχε μελετήσει το «υπόμνημα»¹⁰⁴. Μάλιστα σύμφωνα με δήλωση του Τσουδερού στον τύπο ο Eden τον κάλεσε στο Foreign Office και του είπε: «Γνωρίζετε ότι εδημιουργήσατε επανάστασιν εις έν μέρος τής Αυτοκρατορίας»¹⁰⁵. Αντίθετα, σύμφωνα με την ίδια δήλωση, ο στρατάρχης Smuts του είπε: «μετά τον πόλεμο κάτι θα γίνει με την Κύπρο».

Με τη λήξη του Β΄ Παγκόσμιου Πολέμου, ο αρχιεπίσκοπος Δαμασκηνός, από τη θέση του ως αντιβασιλέας, ανακίνησε το κυπριακό ζήτημα, το Σεπτέμβριο του 1945 στο Λονδίνο, κατά τη συνάντησή του με τον υπουργό εξωτερικών. Ο δεξιός τύπος τον χαρακτήρισε ανθρωπιστή και πατριώτη, του οποίου η επίσημη και εθνική δράση τον κατέτασσε στις εξέχουσες μορφές της ορθόδοξης εκκλησίας¹⁰⁶. Ο Δαμασκηνός, όπως αναφέρει ο Γιώργος Σεφεριάδης, ήγειρε το θέμα στο Λονδίνο «λίαν εντόνως» και τόνισε ότι ο εθνικός πόθος των Ελλήνων θα έπρεπε να ικανοποιηθεί από την ίδια τη Βρετανία, για να μην φανεί ότι η κυβέρνηση συνεργούσε με τους κομμουνιστές για τη μεταβολή της υπόθεσης¹⁰⁷.

Η κατάσταση στην Ελλάδα έμελλε να καθορίσει την επεμβατική πλέον πολιτική της βρετανικής κυβέρνησης¹⁰⁸. Ενώ ο υπουργός αποικιών George Hall πίεζε

¹⁰³ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 2^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1, 16 Φεβρουαρίου 1951, Υπηρεσιακό σημείωμα «Επί των περιπτώσεων καθ' ας η Ελληνική κυβέρνηση προέβαλλε το αίτημα της Ένωσης της Κύπρου». Και ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 5^{ος} Υποφάκελος, Δηλώσεις Τσουδερού στο αθηναϊκό *Βήμα* της 15^{ης} Φεβρουαρίου 1949. Το 1943 όπως αναφέρει ο Διαμαντόπουλος, πρέσβης στην Ουάσιγκτον, σε συνομιλία του με τον πρόεδρο Ρούσβελτ έθεσε το θέμα της Κύπρου μαζί με τις άλλες εθνικές διεκδικήσεις. Βλ. ΙΑΥΕ 1945, Φάκελος 22, 7^{ος} υποφάκελος 27 Ιουλίου 1944

¹⁰⁴ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 2^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1, 16 Φεβρουαρίου 1951, Υπηρεσιακό σημείωμα «Επί των περιπτώσεων καθ' ας η Ελληνική κυβέρνηση προέβαλλε το αίτημα της Ένωσης της Κύπρου».

¹⁰⁵ ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 32.1, 1^{ος} Υποφάκελος, απόκομμα εφημερίδας *Δημοκράτης* με δηλώσεις Τσουδερού και Σβώλου επί του κυπριακού ζητήματος, 16 Οκτωβρίου 1946.

¹⁰⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούνιος 1949, σελ. 4. Άρθρο για το θάνατο του Δαμασκηνού.

¹⁰⁷ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 2^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1, 13 Σεπτεμβρίου 1950, Από την Πρεσβεία της Άγκυρας προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

¹⁰⁸ Για την εποπτεία των επιλογών της ελληνικής κυβέρνησης από τους Βρετανούς βλέπε Θανάσης Σφήκας «Από τις «κυβερνήσεις ανδρικού» στην «αντι-ιμπεριαλιστική, μη επεμβατική ευπρέπεια» - Η ελληνική πολιτική της Βρετανίας: 1936-1949» στο Χάγκεν Φλάισερ επιμ. *Η Ελλάδα '36-'49 Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο Τομές και συνέχειες*, Αθήνα 2003, σελ. 79-86

για μια σταθεροποίηση της κατάστασης¹⁰⁹, ο υπουργός εξωτερικών Ernest Bevin δεν ήθελε να πάρει κάποια απόφαση για το μέλλον της Κύπρου, πριν ανακοινωθούν τα αποτελέσματα των εκλογών στην Ελλάδα το Μάρτιο του 1946, για να μην αποσταθεροποιηθεί η κυβέρνηση Σοφούλη¹¹⁰.

Στις προσπάθειές του να «επινοήσει» την κατάλληλη απάντηση προς τον αρχιεπίσκοπο Δαμασκηνό κατά την επίσκεψή του στο Λονδίνο τον Σεπτέμβριο του 1945, η οποία δεν θα απογοήτευε την ελληνική πλευρά αλλά ταυτόχρονα θα κατεύναζε τις οποιεσδήποτε ταραχές, ο Bevin κατέληξε στη διατύπωση ότι καμία αλλαγή δεν προβλέπεται για την Κύπρο (no change is contemplated)¹¹¹, απάντηση που τελικά δεν επισημοποιήθηκε παρά ένα χρόνο αργότερα από τον νέο υπουργό αποικιών Arthur Creech Jones¹¹². Ο Bevin θεωρούσε ότι η συγκεκριμένη φράση δεν απέκλειε πιθανή αλλαγή πολιτικής, αλλά άφηνε το περιθώριο στην ελληνική πλευρά να συνάγει το συμπέρασμα ότι η Βρετανία απέρριψε το αίτημά της, γεγονός που θα προκαλούσε αναταραχή και κυβερνητική αστάθεια καθώς και δυσάρεστες συνέπειες για τη βρετανική θέση στην Ελλάδα. Ο Hall πρότεινε, να ανακοινωθεί στον Δαμασκηνό, ότι η παραχώρηση της Κύπρου στην Ελλάδα δεν ήταν ζήτημα που αφορούσε τις μεταπολεμικές διευθετήσεις εδαφών¹¹³.

Ο αριστερός τύπος κατέταξε τον Δαμασκηνό σ' αυτούς που «κάτι» έκαναν για τους Κύπριους¹¹⁴, δεδομένου ότι θεωρούσε ότι η Κύπρος δεν ελάμβανε στήριξη από το εθνικό κέντρο, με εξαίρεση την υποστήριξη του ΚΚΕ. Ήδη από τις 2 Ιουνίου του 1945 η κεντρική επιτροπή του πολιτικού συνασπισμού των κομμάτων του ΕΑΜ σε συνεδρίασή της καθόρισε τις εθνικές διεκδικήσεις ως εξής: «α) απόδοση της Βορείου Ηπείρου β) απόδοση της Κύπρου και των Δωδεκανήσων γ) συνοριακή

¹⁰⁹ Αφού εξιστορεί το κίνημα της ένωσης ο Hall θεωρεί υπεύθυνη την ανεξάρτητη εκκλησία της Κύπρου για τις ταραχές και τις κινητοποιήσεις και χαρακτηρίζει τον νυν τοποτηρητή του αρχιεπισκοπικού θρόνου «ελαφρόμυαλο, ταραξία και αχρείο». PREM 8/740, Hall προς Attlee, 21 Ιανουαρίου 1946

¹¹⁰ PREM 8/740, Bevin προς Creech Jones, 21 Ιανουαρίου 1946

¹¹¹ PREM 8/740, Bevin προς Hall, 4 Δεκεμβρίου 1945

¹¹² PREM 8/740, Γραφείο Αποικιών προς Attlee, 22 Οκτωβρίου 1946

¹¹³ PREM 8/740, Hall προς Bevin, 7 Σεπτεμβρίου 1945

¹¹⁴ *Δημοκράτης*, Σεπτέμβρης 1948, σελ. 108.

διαρρύθμιση προς τη Βουλγαρία με αποκλειστικό σκοπό την ασφάλεια των συνόρων μας»¹¹⁵.

Η κριτική που ασκούσε η αριστερά, θέτοντας την Κύπρο σαν μια από τις πρωταρχικές εθνικές διεκδικήσεις και η εξάρτηση της κυβέρνησης από τη Βρετανία για την αντιμετώπιση του ΕΑΜ, ενίσχυε την άποψη, ότι αν η Βρετανία από γενναιόδωρα αισθήματα αποφάσιζε να παραχωρήσει την Κύπρο στην Ελλάδα, η εικόνα της θα βελτιωνόταν και θα αυξανόταν το κύρος των πολιτικών δυνάμεων οι οποίες στήριζαν τη βρετανική επέμβαση στα ελληνικά πράγματα¹¹⁶.

Μετά την ανακίνηση του Δαμασκηνού ακολούθησε η διακήρυξη του πρωθυπουργού Μάξιμου στη Βουλή το 1947 η οποία είχε ως εξής: «*Ουδεμία αμφιβολία υπάρχει και δεν επιτρέπεται ποσώς να υπάρχει, ότι η Ελλάς θεωρεί την Κύπρον ως ελληνικήν διεκδίκησιν δια την οποίαν θα επιμείνει*»¹¹⁷. Στην παρατήρηση του υπουργού αποικιών Arthur Creech Jones, ότι η δήλωση αποτελούσε απλώς έκφραση πόθου και όχι αξίωση, εντοπίζεται και ο ήπιος τόνος της διεκδίκησης και η έλλειψη επίσημης ενέργειας¹¹⁸. Άλλωστε, δεν ήταν σίγουρο, κατά πόσο ήταν επιθυμητή η ένωση, σε μια περίοδο κατά την οποία η πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα ήταν σε σύγχυση.¹¹⁹

Από την απελευθέρωση και εντεύθεν, ισχυρίζεται ο ελληνοκυπριακός τύπος, οι ελληνικές κυβερνήσεις ακολουθούσαν «*την επιφυλακτική τακτική της σιωπηράς εγκολπώσεως*» του Κυπριακού ζητήματος¹²⁰. Δηλώσεις, όπως αυτή του Θεμιστοκλή Σοφούλη στη Βουλή το 1947, ότι η ένωση δεν αποτελούσε πλέον ευχή ή πόθο, αλλά «*ομόφωνη και επιτακτική αξίωση όλου του έθνους*»¹²¹, περιορίζονταν πάντα στο

¹¹⁵ *Ελεύθερη Ελλάδα*, 14 Ιουλίου 1945, «Το Εθνικό Θέμα».

¹¹⁶ Αν η Κύπρος καθίστατο τμήμα της ελληνικής επικράτειας ως αποτέλεσμα μιας αντιβρετανικής εκστρατείας θα ήταν δύσκολο να διατηρηθεί η απομόνωση του ΕΑΜ και θα ωθούσε το κέντρο σε συμμαχία μαζί τους κατά των φιλοβρετανικών κομμάτων. Βλ. σχ. Ρολάνδος Κατσιαούνης, «Οι Ελληνοβρετανικές σχέσεις, ο αντιβασιλέας Δαμασκηνός και η Κύπρος, Οκτώβριος 1944 – Σεπτέμβριος 1945», *Επετηρίς XIX του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, Λευκωσία 1992.

¹¹⁷ *Ελευθερία* 14 Φεβρουαρίου 1947 και *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σ. 3.

¹¹⁸ ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 32.2, 14 Φεβρουαρίου, 1947. Από την πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

¹¹⁹ ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 33.1, από το Γραφείο Πληροφοριών Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών. Άρθρο της *Manchester Guardian* σχετικό με τα πεπραγμένα της Κυπριακής Πρεσβείας στο Λονδίνο, 22 Ιανουαρίου 1947.

¹²⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1951, σελ. 103.

¹²¹ *Ελληνική Κύπρος*, Φεβρουάριος 1951, σελ. 33.

στάδιο των «ακαδημαϊκών, θεωρητικών εκδηλώσεων»¹²². Ψηφίσματα και δηλώσεις για το κυπριακό ζήτημα απευθύνονταν αόριστα προς το λαό και όχι επίσημα προς τη βρετανική κυβέρνηση, ήταν «παραπλανητικά» και γίνονταν κάτω από την πίεση της κοινής γνώμης της οποίας η θέρμη διέφερε εξ' ολοκλήρου από την ήπια ή απαθή στάση της ελληνικής κυβέρνησης¹²³. Η Ελληνική κυβέρνηση «επεδείκνυε διαλλακτικότητα ασυμβίβαστον προς την θέλησιν των εκλογέων της και αντίθετον προς τας προσδοκίας ολοκλήρου του ελληνικού λαού»¹²⁴.

Η διαλλακτικότητα των ελληνικών κυβερνήσεων προφανώς οφειλόταν στις γνωστές, «αγνώστους»¹²⁵ για το δεξιό τύπο, διπλωματικές υποχρεώσεις με τις οποίες δεσμεύονταν απέναντι στους Άγγλους, οπότε ανέμεναν την ένωση από την «αυτοπροαίρετον απόφασιν»¹²⁶ της μεγάλης συμμάχου. Ο δεξιός τύπος δικαιολόγησε την εφεκτικότητα της Ελλάδας, πριν και μετά το Δημοψήφισμα, εξηγώντας, ότι λόγοι πολιτικής σκοπιμότητας επέβαλλαν τον πλάγιο και συντηρητικό μάλλον, παρά τον άμεσο και αποφασιστικό χειρισμό του κυπριακού ζητήματος¹²⁷.

Για τον αριστερό τύπο «το κελί των φιλικών πλαισίων»¹²⁸, μέσα στο οποίο έπρεπε να κινηθούν οι ελληνικές κυβερνήσεις, είχε αρχίσει να διαφαίνεται σ' αυτήν την κρίσιμη καμπή της ιστορίας, το 1947, στις απαρχές του Ψυχρού Πολέμου. Στην αντιμετώπιση του ΕΑΜ και των αριστερών, κατά τον εμφύλιο πόλεμο που διεξαγόταν στην Ελλάδα, οι βρετανικές δυνάμεις ήταν απαραίτητες για την Κυβέρνηση. Το γεγονός ότι δεν συμπεριελήφθη η Κύπρος στις εθνικές διεκδικήσεις, κατά τη Διάσκεψη Ειρήνης των Παρισίων το 1946, θεωρήθηκε «πλήγμα»¹²⁹ για την κυπριακή αποστολή στο Παρίσι.

¹²² Ελληνική Κύπρος, Ιούνιος 1950, σελ. 147.

¹²³ Δημοκράτης, Γενάρης 1951, σελ. 83.

¹²⁴ Ελληνική Κύπρος, Ιανουάριος 1954, σελ. 3.

¹²⁵ Ελληνική Κύπρος, Ιούνιος 1950, σ. 148.

¹²⁶ Έθνος, 3 Ιανουαρίου 1947. Δήλωση Γονατά και Βενιζέλου

¹²⁷ Ελληνική Κύπρος, Ιούνιος 1951, σελ. 148.

¹²⁸ Δημοκράτης, 30 Αυγούστου 1947.

¹²⁹ ΙΑΥΕ: 1946, Φάκελος 32, 1ος υποφάκελος, 3 Σεπτεμβρίου 1946, Ανακοίνωση της αποστολής της Επιτροπής Κυπριακών Υποθέσεων στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

Ο αριστερός τύπος θεωρούσε ότι η «αδιατάρακτος» φιλία εξυπηρετούσε ιμπεριαλιστικές σκοπιμότητες¹³⁰ και κατηγορούσε ευθέως τις «ξενόδουλες» ελληνικές κυβερνήσεις, που δεν είχαν τον «ανδρισμό και το θάρρος» να διεκδικήσουν αποφασιστικά την Κύπρο.¹³¹ Η τακτική των ελληνικών κυβερνήσεων δεν ήταν παρά «αναίδεια των εθνικοφρόνων»,¹³² «εμπαιγμός» και «ξεπούλημα των υποτακτικών του Τρούμαν» «χάριν της αδιασάλευτης βρετανικής φιλίας».¹³³ Ο αριστερός τύπος δεν έπαυε να χαρακτηρίζει τις ελληνικές κυβερνήσεις «ξενοκίνητες»,¹³⁴ «ανδρείκελα»¹³⁵ και «δωσίλογες» κυβερνήσεις, που στηρίζονταν στα «δεκανίκια» που τους πρόσφερε ο αγγλοαμερικανικός ιμπεριαλισμός¹³⁶. Αλλού, παρατηρούσε ότι η «Τσαλδαροσοφουλική дуάδα»¹³⁷ φρόντιζε, όπως όλες οι ελληνικές κυβερνήσεις, να κλείνει το δρόμο για την ένωση και να ανοίγει το δρόμο για την αμερικανική διείσδυση.

Σε σιγή καταδίκασε η κυβέρνηση Τσαλδάρη τις δηλώσεις του βασιλιά Παύλου, τον Ιούλιο του 1948, στους *Times* της Νέας Υόρκης. Τις «ευθαρσείς» δηλώσεις του Παύλου δέχθηκαν με ενθουσιασμό και συγκίνηση στην Κύπρο, ενώ ο Μακάριος Β σε τηλεγράφημά του προς το βασιλιά εξέφρασε ευγνωμοσύνη και «την ακράδαντον πεποίθησιν ότι βασιλική στοργή και μητρική μερίμη της ελληνικής κυβέρνησης», θα συνεχιστούν οι ενέργειες «προς ευόδωσιν του πανελληνίου και παγκυπρίου πόθου της Ένωσης»¹³⁸.

Την επισημότητα της δήλωσης διατυμπάνιζε ο δεξιός τύπος¹³⁹ και παρωδούσε ο αριστερός λέγοντας: «το παραμύθι πρέπει κάθε τόσο να φρεσκάρεται στη φαντασία των κουτών... και ξαναθερμαίνεται ο μύθος του μαρμαρωμένου

¹³⁰ *Δημοκράτης*, Ιούνης 1950, σελ. 205.

¹³¹ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1951, σελ. 83.

¹³² *Δημοκράτης*, 4 Ιανουαρίου 1947.

¹³³ *Δημοκράτης*, 27 Νοεμβρίου 1948.

¹³⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 3 Οκτωβρίου 1950.

¹³⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 17 Δεκεμβρίου 1950.

¹³⁶ *Δημοκράτης*, Αύγουστος 1949, σελ. 104.

¹³⁷ *Δημοκράτης*, 10 Οκτωβρίου 1948. Παρόλο που τελικά υπέκυψε στις έντονες βρετανικές και αμερικανικές πιέσεις για το σχηματισμό κυβέρνησης με το Θεμιστοκλή Σοφούλη, η γραμμή του λαϊκού κόμματος του Κ. Τσαλδάρη, ήταν να συμπεριληφθούν η Βόρειος Ήπειρος, τα Δωδεκάνησα και η Κύπρος στις εθνικές εδαφικές διεκδικήσεις το 1945. Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή, Αρχείο Τσαλδάρη, Φάκελος 11, 5^{ος} υποφάκελος, 1945: Εθνικές και οικονομικές διεκδικήσεις.

¹³⁸ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17.3, 1^{ος} Υποφάκελος, 8 Αυγούστου 1948, Από Κουντουριώτη πρόξενο Κύπρου προς το Υπουργείο Εξωτερικών.

¹³⁹ *Ελευθερία*, 30 Ιουλίου 1948 και *Έθνος* 30 Ιουλίου 1948.

βασιλιά, από βασιλιά αυτή τη φορά»¹⁴⁰. Το γεγονός ότι η δήλωση στερούνταν επιστημότητας και δεν ακολουθήθηκε από σχετικά διαβήματα της ελληνικής κυβέρνησης, τονίζεται από το Foreign Office¹⁴¹. Άλλωστε, ο Τσαλδάρης έσπευσε να δηλώσει, ότι ο βασιλιάς εξέφρασε προσωπικές απόψεις, χωρίς προηγουμένως να συσχεφθεί με τους υπουργούς του,¹⁴² τακτική που παρουσιάζει «τυχοδιωκτική» ο Δημοκράτης γιατί παρουσιάζεται ανεπίσημα «βασιλικά» το εθνικό αίτημα κι από την άλλη, επίσημα κυβερνητικά ακολουθείται από διάψευση και επίπληξη¹⁴³.

Ο ελληνικός τύπος έκλεισε το ζήτημα λέγοντας ότι ο βασιλιάς δυνάμει του άρθρου 52 και 53 του Συντάγματος δεν δικαιούταν να προβεί σε οιοσδήποτε δηλώσεις «εξ ιδίας πρωτοβουλίας»¹⁴⁴. Από την άλλη η αγγλική κυβέρνηση «εταράχθη»¹⁴⁵ με τις δηλώσεις του Παύλου, οι οποίες έπεσαν σαν βόμβα στους κύκλους της κυβέρνησης.¹⁴⁶ Ο *Economist* κατέκρινε το βασιλιά λέγοντας: *το ελληνικό στέμμα δεν εξυπηρετείται δια της υποθάλψεως των κυπριακών πόθων την στιγμήν ταύτην... Ευλόγως δύναται να υπομνησθεί προ του βασιλέα Παύλου ... ότι να δέχεται δια μιάς χειρός την βρετανικήν βοήθειαν, ενώ δι' ετέρας να διαθέτει την τύχην μιας βρετανικής αποικίας, δεν αποτελεί καλλίτερον τρόπον διατηρήσεως του θρόνου.*¹⁴⁷

Για τη δεξιά στην Κύπρο που ήταν συνταγμένη με τη φιλοβασιλική εθνικόφρονα κυβέρνηση, ο βασιλιάς αποτέλεσε το σύμβολο και την ενσάρκωση της εθνικής ιδέας, «την φωνή των Ελλήνων όταν η Ελλάδα σιωπούσε με το «φίμωτρο της διπλωματίας»¹⁴⁸. Και βέβαια θεωρούσε φυσικό να είναι δέσμιες της διπλωματίας¹⁴⁹. Άλλωστε υποστήριζε, ανάλογη στάση είχαν τηρήσει προηγούμενα και άλλες ελληνικές κυβερνήσεις προς τα Επτάνησα και την Κρήτη, γιατί το

¹⁴⁰ Δημοκράτης, 30 Ιουλίου 1948.

¹⁴¹ Ελευθερία, 30 Ιουλίου 1948.

¹⁴² ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17.3, 1^{ος} Υποφάκελος, 5 Αυγούστου 1948, Τηλεγράφημα του πρακτορείου Ρώϋτερ.

¹⁴³ Δημοκράτης, 27 Νοεμβρίου 1948.

¹⁴⁴ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 92, 4^{ος} Υποφάκελος, Από Λιάτη πρόξενο Κύπρου, 12 Σεπτεμβρίου 1949.

¹⁴⁵ Νέος Κυπριακός Φύλαξ, 7 Αυγούστου 1948.

¹⁴⁶ Ελευθερία, 30 Ιουλίου 1948.

¹⁴⁷ ΙΑΥΕ: 1948, Φάκελος 17.3, 1^{ος} Υποφάκελος, Άρθρο του *Economist* που αποστέλλεται από το γραφείο τύπου της Πρεσβείας του Λονδίνου, 17 Σεπτεμβρίου 1948. Η στάση του Παύλου θεωρήθηκε αγνωμοσύνη προς τον μεγάλο υποστηρικτή για την παλινόρθωση της βασιλείας της Βρετανίας. Το δημοψήφισμα για την επάνοδο του βασιλιά Γεωργίου στο θρόνο οφειλόταν στην επιμονή της Βρετανίας, η οποία επεδίωκε την επαναφορά του παλαιού πολιτικού συστήματος στην Ελλάδα.

¹⁴⁸ Ελληνική Κύπρος, Ιανουάριος 1952, σελ. 8.

¹⁴⁹ Ελληνική Κύπρος, Δεκέμβριος 1951, σελ. 259.

επέβαλλαν άλλα γενικότερα συμφέροντα του έθνους¹⁵⁰. Γενικά η πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης υπαγορευόταν, όπως σχολιάζεται στην *Ελληνική Κύπρο*, από σκληρή πολιτική αναγκαιότητα, αποτέλεσμα της ασκηθείσης βρετανικής διπλωματικής πίεσης¹⁵¹. Λόγω της εξάρτησης, οι χειρισμοί της κυπριακής υπόθεσης ήταν ιδιαίτερα προσεκτικοί προς αποφυγή της διασάλευσης των ελληνοβρετανικών σχέσεων και προς το καλό των παγίων ελληνικών συμφερόντων, όπως τόνιζε ο Τσαλδάρης σε συνέντευξη του στην *Εσπερινή*¹⁵².

Αντίθετα προς την επιφυλακτική στάση της κυβέρνησης, την διπλωματική περίφραση και τις συμβατικές δηλώσεις, η Ελληνική Βουλή με ψήφισμά της το 1947 διατύπωσε το αίτημα της ενσωμάτωσης της Κύπρου στο ελληνικό κράτος θεωρώντας ότι «επέστη ο καιρός του διακανονισμού της ιεράς και εθνικής διεκδικήσεως»¹⁵³. Το 1949, ένα μήνα πριν το Δημοψήφισμα, στήριξε θερμά τον εθνικό αγώνα της Κύπρου με ψήφισμα, το οποίο ακολουθήθηκε από παρέμβαση του Βρετανού Πρεσβευτή στην Αθήνα¹⁵⁴. Η δε αποδοχή των τόμων του Δημοψηφίσματος από τον πρόεδρο της Βουλής Γόντικα, στις 3 Ιουλίου 1950, αποτέλεσε χειρονομία υψίστης εθνικής σημασίας και απέδειξε το πατριωτικό πνεύμα από το οποίο εμφορούνταν όλος ο πολιτικός κόσμος της Ελλάδας¹⁵⁵. Ενθαρρυντικές ήταν οι δηλώσεις επί του κυπριακού ζητήματος που έκαναν οι αρχηγοί των κομμάτων και ο πρωθυπουργός Σοφοκλής Βενιζέλος μετά το Δημοψήφισμα. Ο Κασιμάτης έγραφε το *Έθνος*, ως υπουργός τύπου με τις δηλώσεις

¹⁵⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950, σελ. 4.

¹⁵¹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1950, σελ. 4.

¹⁵² ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 51, 4^{ος} Υποφάκελος, Λιάτης πρόξενος Κύπρου προς Υπουργείο Εξωτερικών, 21 Φεβρουαρίου 1950. Παρά την επιφυλακτικότητά του ο Τσαλδάρης, ως αρχηγός του λαϊκού κόμματος, το οποίο ήταν πρώτη δύναμη της δεξιάς, επιλήφθηκε ενεργειών για την προώθηση του κυπριακού ζητήματος στις ΗΠΑ το 1950. Είχε επαφές με αρμοδίους του Κογκρέσσου και του Υπουργείου Εξωτερικών και ασχολήθηκε με τον τύπο τις οργανώσεις των Κυπρίων Αμερικής. Επιπλέον ζήτησε την αποστολή του κινηματογραφικού συνεργείου 20th Century Fox. . Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή, Αρχείο Τσαλδάρη, Φάκελος 47, 1^{ος} υποφάκελος, 1950 Κύπρος-Κυπριακό ζήτημα, απόρρητη έκθεση Τσαλδάρη προς Υπουργείο Εξωτερικών, 24 Μαΐου 1950

¹⁵³ Το *Έθνος*, 1 Μαρτίου 1947, είχε τίτλο «Ιστορικό γεγονός», η *Ελευθερία*, 2 Μαρτίου 1947, «Στώμεν καλώς» και ο *Δημοκράτης*, 2 Μαρτίου 1947, «Επέστη ο χρόνος».

¹⁵⁴ *Έθνος*, 12 Απριλίου 1950.

¹⁵⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1950, σελ. 176.

του έσπασε τον πάγο της σιωπής η οποία είχε επιβληθεί από την ισχυρή Βρετανία στην μικρή Ελλάδα¹⁵⁶.

Μολαταύτα την αισιοδοξία ακολούθησε ο πεσιμισμός. «Αλγεινή»¹⁵⁷ εντύπωση προκάλεσε η στάση της κυβέρνησης να δεχθεί ανεπίσημα «ως πτωχούς συγγενείς»¹⁵⁸ την επίσημη Κυπριακή Πρεσβεία στην Αθήνα. Αντί για τις «αποκαρδιωτικές»¹⁵⁹ δηλώσεις του Πλαστήρα, περίμεναν έστω μια «διφορούμενη ανακοίνωση»¹⁶⁰. Η δυσαρέσκεια εκφράζεται έντονα από τις στήλες του Έθνους: «Ο Πλαστήρας υπήρξε γενναίος στρατιώτης, αλλά ωμίλησε γλώσσαν τρομοκρατημένου νεοσύλλεκτου»¹⁶¹. Και η Ελευθερία αμφισβητεί το σθένος της κυβέρνησης Πλαστήρα, την οποία είχαν πτοήσει τα διάφορα «μορμολύκεια περί ανωμάτων καταστάσεων και περί ψυχρών πολέμων»¹⁶².

Την εξήγηση για την εφεκτικότητα της ελληνικής κυβέρνησης δίνει η παροιμιώδης φράση, την οποία φέρεται να είπε ο Γ. Παπανδρέου και η οποία είχε ως εξής: «Η Ελλάς αναπνέει σήμερα με δύο πνεύμονας, τον μεν αγγλικόν, τον δε αμερικανικόν και δι' αυτό δεν μπορεί λόγω του κυπριακού να κινδυνεύσει να πάθει από ασφυξίαν»¹⁶³. «Τρέμει» γράφει το Έθνος, η ελληνική κυβέρνηση αναλογιζόμενη ότι η Αγγλία θα πάψει να ενισχύει την Ελλάδα¹⁶⁴.

Για την εθνικόφρονα παράταξη στην Κύπρο, γράφει ο πρόξενος Λιάτης, η οποία είχε εξογκώσει τη σημασία διαφόρων εκδηλώσεων ενδιαφέροντος στην Ελλάδα, από αντίδραση κυρίως προς το ΑΚΕΛ, το οποίο στιγματίζε την αποκαλούμενη προδοσία του μοναρχοφασισμού, η απογοήτευση ήταν μεγάλη για την «ψυχρολουσία» από το εθνικό κέντρο¹⁶⁵.

¹⁵⁶ Έθνος, 12 Απριλίου 1950.

¹⁵⁷ Ελευθερία, 28 Μαΐου 1950.

¹⁵⁸ Ελευθερία, 2 Ιουνίου 1950.

¹⁵⁹ Έθνος, 9 Ιουνίου 1950.

¹⁶⁰ Έθνος, 28 Ιουνίου 1950.

¹⁶¹ Έθνος, 15 Ιουνίου 1950.

¹⁶² Ελευθερία, 15 Ιουνίου 1950.

¹⁶³ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 49, 4^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Από τον Λιάτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών, συνομιλία του Θ. Δέρβη με τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Γ. Παπανδρέου 20 Ιουνίου 1950.

¹⁶⁴ Έθνος, 30 Οκτωβρίου 1950.

¹⁶⁵ ΙΑΥΕ: 1950, Φάκελος 50, 4^{ος} Υποφάκελος, 18 Δεκεμβρίου 1949.

Ο Δημοκράτης και ο Νέος Δημοκράτης δεν είχαν πάψει να μιλούν για προδοσία του «μοναρχοφασισμού»¹⁶⁶ και να δηλώνουν ότι η κυβέρνηση έπασχε από «αμερικανοπληξία ή αγγλοπληξία»,¹⁶⁷ ότι από υπαιτιότητα των ελληνικών κυβερνήσεων το κυπριακό ζήτημα «εμαχαιρώθη και ενεταφιάσθη» και η κυπριακή αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ «ήχθη εις ευνουχισμόν και εκμηδένισιν».¹⁶⁸ Καταδίκάζαν δε την τακτική της ταπείνωσης και της ικεσίας από την ανύπαρκτη μεγαθυμία της Αγγλίας.

Ακριβώς αυτή η παλινωδία των ελληνικών κυβερνήσεων, που είχε φέρει σε αμφιθυμία την κυπριακή δεξιά, ήρθε στο προσκήνιο μετά την συνέλευση του ΟΗΕ τον Νοέμβριο του 1950, όπου η κυβέρνηση περιορίστηκε μόνο σε «κρούσεις»¹⁶⁹. Η πικρία ήταν έκδηλη στο σχόλιο του Ν. Κλ. Λανίτη στην ελληνική Κύπρο: «Τι κάμνει η Ελλάς; Αντί να ελευθερώσει την Κύπρον υποδηλούται η ίδια εις την Αγγλίαν;»¹⁷⁰. Και ο Μακάριος δήλωσε ότι δεν ήταν δυνατόν οι Έλληνες, να είναι ταυτόχρονα και φίλοι και δούλοι των Άγγλων¹⁷¹. Ο δεξιός τύπος σε απολογητικό τόνο σχετικά με τα περιβόητα φιλικά πλαίσια, είπε ότι ο όρος ήταν πολύ ελαστικός, αλλιώς δεν θα συμφωνούσαν και οι αριστεροί αρχηγοί Σβώλος και Σοφιανόπουλος με την επιφυλακτική τακτική της ελληνικής κυβέρνησης¹⁷².

Η μεταστροφή του τύπου το 1951 είχε το χαρακτήρα νουθεσίας. Ζητούσε από την ελληνική κυβέρνηση να αφήσει την επιφυλακτικότητα που επέβαλλε η πίεση διπλωματικών παραγόντων και την εφεκτική στάση να χειριστεί «θαρραλεώτερον» την υπόθεση¹⁷³, να μην εκλιπαρήσει ως ελεημοσύνη ή χάρισμα την Κύπρο, αλλά να τη διεκδικήσει «ως ίδιον αυτής τμήμα... ως κάτι που είναι ήδη Ελλάς»¹⁷⁴. Μετά τις δηλώσεις του Σ. Βενιζέλου περί υπεύθυνης πρωτοβουλίας για να μην «χρονίσει» άλλο το ζήτημα, ζήτησε από την ελληνική κυβέρνηση να αρθεί

¹⁶⁶ Νέος Δημοκράτης, 25 Μαΐου 1950, 7 Απριλίου 1951.

¹⁶⁷ Νέος Δημοκράτης, 25 Μαΐου 1950, 5 Μαρτίου 1952.

¹⁶⁸ Νέος Δημοκράτης, 4 Ιανουαρίου 1951.

¹⁶⁹ Ελληνική Κύπρος, Δεκέμβριος 1950, σελ. 306.

¹⁷⁰ Ό.π.

¹⁷¹ Έθνος, 4 Ιουλίου 1952.

¹⁷² Έθνος, 22 Μαρτίου 1951.

¹⁷³ Ελληνική Κύπρος, Δεκέμβριος 1950, σελ. 306.

¹⁷⁴ Ελληνική Κύπρος, Απρίλιος 1951, σ. 75.

στο ύψος των περιστάσεων και να πράξει το «ιερό» καθήκον της¹⁷⁵. Άλλοτε τη θέση των συμβουλών έπαιρνε η επικριτική στάση και η απαίτηση για δράση.¹⁷⁶ «Να εξαναγκάσομεν» έλεγε το Έθνος «την ελληνικήν κυβέρνησιν, αυτήν ή την άλλην να φανή ανταξία των περιστάσεων»¹⁷⁷.

Μεταπολεμικά οι πρωθυπουργοί και οι υπουργοί κυβερνούσαν είτε «ελέω Σκόμπυ»¹⁷⁸, είτε «ελέω Αμερικανών»¹⁷⁹ την Ελλάδα. Τους Βρετανούς διαδέχτηκε τον Μάρτιο του 1947, με την διακήρυξη του δόγματος Τρούμαν, ο έλεγχος των Αμερικανών και η ανάμιξή τους στην εσωτερική πολιτική κατάσταση της Ελλάδας. Μέχρι το 1952 οι Αμερικανοί διόριζαν απ' ευθείας τις κυβερνήσεις και ζητούσαν από το βασιλιά και τους πρωθυπουργούς το διορισμό ευνοουμένων τους στις ανώτερες πολιτικές και στρατιωτικές θέσεις¹⁸⁰, αποσταθεροποιώντας έτσι τον κρατικό μηχανισμό στον οποίο στηρίζονταν για τις παρεμβάσεις τους. Ο Νέος Δημοκράτης μας λέει ότι η Ελλάδα υπήρξε το πρώτο «θύμα» του σχεδίου Μάρσαλ και του δόγματος Τρούμαν. Σαν αποτέλεσμα οι Αμερικανοί κατείχαν υπεύθυνες θέσεις στο εμπόριο και τις κυβερνητικές υπηρεσίες¹⁸¹.

Τα ελληνικά κόμματα που αναδύθηκαν μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ήταν κόμματα στελεχών. Οι οργανώσεις των οπαδών τους δεν συμμετείχαν στα κέντρα λήψης αποφάσεων και δεν είχαν τη λαϊκή συμμετοχή και αντιπροσώπευση που υπήρχε στο κομμουνιστικό κόμμα. Κοινό σημείο όλων ήταν ο αντικομμουνισμός κι αυτό γιατί το κύρος του ΚΚΕ είχε αυξηθεί μεταπολεμικά, με τον ηγεμονικό ρόλο που είχε ως κύρια δύναμη του ΕΑΜ¹⁸². Θα πρέπει να διευκρινιστεί, ότι στο διάστημα από τον Μάρτιο του 1950 έως τον Νοέμβριο του 1952 οι ελληνικές κυβερνήσεις

¹⁷⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1951, σελ. 103 και 104.

¹⁷⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1952, σελ. 84.

¹⁷⁷ *Έθνος*, 31 Μαΐου 1950.

¹⁷⁸ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1951, σελ. 83. Ο Σκόμπυ ήταν ο Άγγλος στρατηγός, αρχηγός των δύο βρετανικών μονάδων που συνόδευσαν τους Έλληνες πολιτικούς της κυβέρνησης εθνικής ενότητας στην Αθήνα μετά την απελευθέρωση το 1944.

¹⁷⁹ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1951, σ. 83.

¹⁸⁰ David Close, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Αθήνα 2006, σελ. 143.

¹⁸¹ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Ιουλίου 1952.

¹⁸² Βλ.σχ., Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία, κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα 2001, σελ.29.

προέκυπταν από συνδυασμούς κομμάτων και συμμαχίες πολλές φορές διαφορετικές και αντιθετικές μεταξύ τους¹⁸³.

Αυτήν την περίοδο η Ελλάδα, επηρεάζεται από την όξυνση του Ψυχρού Πολέμου και γίνεται αποδέκτης οικονομικής και στρατιωτικής βοήθειας, η οποία κορυφώθηκε κατά τη διάρκεια του εμφυλίου και του πολέμου της Κορέας, αλλά ταλανίζεται και από εσωτερικές πολιτικές διαφωνίες που αφορούσαν τη νομοθεσία του Εμφυλίου Πολέμου, τα έκτακτα μέτρα και τις φυλακίσεις κομμουνιστών¹⁸⁴. Στις αρχές του 1950 επιδιώχθηκε κατευνασμός των διαιρέσεων του εμφυλίου και συμφιλιοτική πολιτική με την αριστερά, η οποία εκπροσωπήθηκε στη Βουλή με την Δ.Π. (Δημοκρατική Παράταξη) στις εκλογές της 5^{ης} Μαρτίου 1950 και με την ΕΔΑ (Ενιαία Δημοκρατική Αριστερά) στις εκλογές της 9^{ης} Σεπτεμβρίου 1951.

Την πολιτική αστάθεια της περιόδου διαδέχεται, με την νίκη του ΕΣ (Ελληνικού Συναγερμού) του στρατηγού Α. Παπάγου, η σταθεροποίηση της πολιτικής κατάστασης με τον σχηματισμό μονοκομματικής δεξιάς κυβέρνησης¹⁸⁵. Η κυβέρνηση Παπάγου μετά την εκλογή της τον Νοέμβριο του 1952 έθεσε σαν σημαντική επιδίωξη το θέμα της Κύπρου. Η προσβλητική στάση του Eden σε μια συνάντηση του με τον Παπάγο οδήγησε σε ψύχρανση τις σχέσεις μεταξύ βρετανικής και ελληνικής κυβέρνησης και οδήγησε τον Παπάγο στην απόφαση να προσφύγει στον ΟΗΕ¹⁸⁶.

¹⁸³ Από το 1946 έως το 1952 υπήρξαν δεκαέξι διαδοχικά κυβερνητικά σχήματα. Τα κόμματα του κέντρου ΕΠΕΚ (Εθνική Προοδευτική Ένωση Κέντρου) του Ν. Πλαστήρα, το Κ.Φ. (Κόμμα Φιλελευθέρων) του Σ. Βενιζέλου, το Λ.Κ. (Λαϊκό Κόμμα) του Τσαλδάρη και το Δ.Σ.Κ. (Δημοκρατικό Σοσιαλιστικό Κόμμα) του Γ. Παπανδρέου, χαρακτηρίζονταν από συνεχείς μετατροπές στη συμμαχία τους για τη σύνθεσή της μιας ή της άλλης κυβέρνησης, μετά από επεμβάσεις των Αμερικανών βέβαια. Για τις εκλογές κατά την μεταπολεμική περίοδο βλ. γενικά, Ηλίας Νικολακόπουλος, *Η καχεκτική δημοκρατία, κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα 2001.

¹⁸⁴ Τα έκτακτα μέτρα του εμφυλίου πολέμου παρέμεναν σε ισχύ και λειτούργησαν παράλληλα προς το νέο σύνταγμα του 1952 οδηγώντας σε έναν νέο διχασμό. Βλ.σχ. Γιάννης Γιανουλόπουλος, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και Ευρωπαϊκή ιστορία, 1945-1963*, Αθήνα 1992, σελ.218

¹⁸⁵ «Η επικράτηση του Ε.Σ. δεν αποτελούσε συγκυριακή εκλογική επιτυχία, αλλά αντίθετα συνιστούσε επιλογή συνολικής πολιτικής κατεύθυνσης με μακροχρόνια προοπτική. Γεγονός που επιβεβαιώθηκε άλλωστε με την αδιατάραχτη διακυβέρνηση της χώρας επί 11 χρόνια από τον ΕΣ και το διάδοχο σχήμα του την ΕΡΕ του Κωνσταντίνου Καραμανλή.» Ηλίας Νικολακόπουλος, ό.π., σ.179.

¹⁸⁶ Για τη συνάντηση αυτή και το «σφάλμα» του Eden μίλησε ο Macmillan, σε προσωπική συνάντησή του στο Στρασβούργο, με τον Σταμάτη Μερκούρη, πολιτικό σύμβουλο στο Συμβούλιο της Ευρώπης. Ο Macmillan το απέδωσε στη μεγάλη νευρική κατάσταση που διακατείχε τον Eden κατά την ανάρρωσή του, από φόβο μήπως δεν μπορέσει να αναλάβει την πρωθυπουργία. ΕΛΙΑ: Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.1, Κυπριακό, Επιστολή του Μερκούρη προς τον Παπάγο, 18 Ιουλίου 1955

Με ιδιαίτερη ικανοποίηση είδε τη στάση του Παπάγου ο δεξιός τύπος και θεώρησε την κυβέρνηση κατάλληλη να χειριστεί το κυπριακό ζήτημα λόγω της σταθερότητας και του κύρους της σαν αμιγώς δεξιά κυβέρνηση.¹⁸⁷ Η κυβέρνηση Παπάγου βρισκόταν σε πλεονεκτική θέση, όσο αφορούσε το κυπριακό ζήτημα το οποίο αποτελούσε προτεραιότητα της εξωτερικής της πολιτικής, σε σχέση με όλες τις προγενέστερες κυβερνήσεις γιατί είχε ισχυρή κοινοβουλευτική δύναμη αφού είχε εξασφαλίσει μια πρωτοφανή κοινοβουλευτική πλειοψηφία του 49,2%¹⁸⁸.

Σε απόλυτη αντιδιαστολή βρισκόταν η άποψη του ΑΚΕΛ για την κυβέρνηση Παπάγου. Ο *Δημοκράτης* την κατηγορούσε για τις θανατικές καταδίκες και την λαιμοδούσε, γιατί έβαζε την Ελλάδα στη διάθεση των Αμερικάνων οι οποίοι την μετέτρεπαν σε «αποικία και φέουδό τους»¹⁸⁹.

Όμως παρά την αμφιταλάντευση των κυβερνήσεων, η υποστήριξη διαφόρων φορέων, ιδρυμάτων, σωματείων οργανώσεων, επίσημων προσώπων, φοιτητών και λαού ήταν αδιάλειπτη και απεριόριστη. Η ένωση αποτελούσε την πλέον έντονη εθνική διεκδίκηση.

Το 1949, ιδρύθηκε στην Αθήνα παράρτημα του Γραφείου της Εθναρχίας της Κύπρου που αποτελούνταν από τον Σάββα Λοϊζίδη, Θ.Κολοκασίδη, Θ.Τσαγγαρίδη, Αχιλλέα Κύρου και Ν.Λανίτη¹⁹⁰. Δυναμική εμφανίστηκε στο προσκήνιο η Πανελλήνια Επιτροπή Κυπριακού Αγώνα (ΠΕΚΑ), υπό την προεδρία του Αρχιεπισκόπου Αθηνών Σπυρίδωνα, η οποία καλούσε το λαό σε πάνδημα συλλαλητήρια και έστελνε αντιπροσωπείες της στις ΗΠΑ για να κατατοπίσει την κοινή γνώμη. Ο δε ελληνικός τύπος αφιέρωνε καθημερινά στις στήλες του άρθρα, με τις εξελίξεις για το κυπριακό ζήτημα, υποστηρίζοντας τις διαδηλώσεις για να νομιμοποιήσει την πολιτική της ένωσης¹⁹¹. Ο δεξιός τύπος στην Κύπρο, αναφέρει συχνά τον επικριτικό τρόπο, με τον οποίο ο αθηναϊκός τύπος κατακρίνει την «πλαδαρή» στάση της

¹⁸⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1953, σελ. 67.

¹⁸⁸ Ό.π.

¹⁸⁹ *Δημοκράτης*, Φλεβάρης 1954, σελ.60.

¹⁹⁰ Η ίδρυση του ανακοινώθηκε στην *Βραδυνή* 25 Ιανουαρίου 1949 με τίτλο 'Αλύτρωτοι Έλληνες', ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 79, 6^{ος} υποφάκελος.

¹⁹¹ Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Ο εθνικισμός των εθνικοφρόνων και το κυπριακό 1950-1959», Σύγχρονα Θέματα, 68-69-70,(Ιούλιος 1998-Μάρτιος 1999),σελ.229.

ελληνικής κυβέρνησης¹⁹² και χαιρετίζει τη θερμή του συνηγορία υπέρ του κυπριακού ζητήματος¹⁹³.

Η υποστήριξη και ο ενθουσιασμός φοιτητών και λαού ήταν τέτοια που το Έθνος εξανέστη για την εφεκτική στάση της ελληνικής κυβέρνησης λέγοντας: «10 εκατομμύρια Ελλήνων ωπλισμένα με σθένος και αποφασιστικότητα έτοιμα να υποστούν πάσαν θυσίαν δια να φέρουν εις πέρας εκείνο που απαιτεί η εθνική αξιοπρέπεια. Ενώ η πολιτική ηγεσία, κατωτέρα ενός υπέροχου λαού διστάζει και αποφεύγει.»¹⁹⁴ Και η Ελευθερία έγραφε ότι «σύσσωμος ο ελληνικός λαός από του γερασμένου σθεναρού πρωθυεράρχου Σπυρίδωνος μέχρι και του τελευταίου πολίτου, ίσταται αλληλέγγυος και άγρυπνος παραστάτης της ιεράς υποθέσεως»¹⁹⁵.

Αιτία για την πρώτη μαζική συγκέντρωση της μετεμφυλιακής περιόδου και την πρώτη μαζική εμφάνιση του νεανικού κινήματος στις 21 Ιουλίου 1950 αποτέλεσε η άφιξη της κυπριακής αντιπροσωπείας, με τους τόμους του δημοψηφίσματος. Ακολούθησαν πολλές άλλες πανελλαδικές συγκεντρώσεις για να εκφραστούν διαμαρτυρίες σχετικά με την προσφυγή στον ΟΗΕ, κατά τις οποίες δημιουργούνταν επεισόδια με την αστυνομία και συμπλοκές¹⁹⁶. Διαμαρτυρίες και αλληπάλληλα επεισόδια συνέβαιναν στην Αθήνα και τη Θεσσαλονίκη και σε άλλες πόλεις της Ελλάδας σαν μέσο άσκησης πίεσης ώστε να κατατεθεί η ελληνική προσφυγή στον ΟΗΕ¹⁹⁷.

Στον τύπο καταγράφονται φοιτητικές συγκεντρώσεις αλληλεγγύης για τον κυπριακό λαό, που λαμβάνουν χώρα στην Αθήνα, αδιάλειπτα από την εποχή του Δημοψηφίσματος αλλά και οι συγκρούσεις τους με την αστυνομία¹⁹⁸, που

¹⁹² Έθνος, 30 Μαΐου 1950.

¹⁹³ Έθνος, 2 Οκτωβρίου 1952.

¹⁹⁴ Έθνος, 27 Ιουλίου 1952.

¹⁹⁵ Ελευθερία, 15 Ιουνίου 1950.

¹⁹⁶ Στις 22 Νοεμβρίου 1951, στις 19 Ιανουαρίου, στις 9 Μαΐου και στις 4 Ιουλίου 1952. Μιχάλης Λυμπεράτος, «Νεανικοί αγώνες στις απαρχές της μετεμφυλιακής περιόδου (1950-1953)» στο *Η ελληνική νεολαία στον 20ο αιώνα Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Β. Καραμανωλάκης, Ε. Ολυμπίτου, Ι. Παπαθανασίου (επ.), Αθήνα 2010, σελ.84-87

¹⁹⁷ Έθνος, 27 Μαρτίου 1954, σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη, Έθνος, 31 Μαρτίου 1954, σε Κάλυμνο και Κρήτη, Έθνος, 20 Μαρτίου 1954, στη Ρόδο με την άφιξη εκεί του Μακάριου.

¹⁹⁸ Έθνος, 20 Ιανουαρίου 1950, Συλλαλητήριο τριών χιλιάδων φοιτητών, Έθνος, 9 Μαΐου 1952 Έθνος, 5 Μαρτίου 1953 ογκώδες συλλαλητήριο κατά την επίσκεψη Μακάριου, Έθνος, 28 Μαρτίου 1954

οφείλονταν στις απαγορεύσεις τους από το επίσημο ελληνικό κράτος. Το 1954, όταν εντάθηκαν σε όλη την Ελλάδα οι διαμαρτυρίες για την βρετανική στάση, το Πανεπιστήμιο Αθηνών έστειλε ψήφισμα, καταγγελία προς όλα τα πανεπιστήμια του κόσμου ενάντια στην κατακράτηση της Κύπρου από τη Βρετανία¹⁹⁹. Το ψήφισμα διακήρυττε την ελληνικότητα της Κύπρου και ανέπτυσε το αίτημα της ένωσης και «τα ιστορικά δίκαια του ελληνισμού επί της Κύπρου»²⁰⁰. Από τα ανώτατα εκπαιδευτικά ιδρύματα το Πανεπιστήμιο Αθηνών ήταν αυτό που πρωτοστατούσε στις επιδιώξεις για την περιφρούρηση της ελληνικής παιδείας στην Κύπρο και συχνά επικαλούνταν την μέριμνα του Υπουργείου Παιδείας για την διατήρηση και ενδυνάμωση των θεσμών και προνομίων που είχαν οι «Έλληνες» της Κύπρου²⁰¹. Έστειλε ψηφίσματα για να υποστηρίξει τον ενωτικό αγώνα²⁰² και οι φοιτητές του ξεχύνονταν στους δρόμους σε διαδηλώσεις και συλλαλητήρια για την Ένωση της Κύπρου με την Ελλάδα. Σε επίδειξη διαμαρτυρίας για τη βρετανική πολιτική οι φοιτητές του Πανεπιστημίου Αθηνών απείχαν από τα μαθήματα των Αγγλικών το Μάρτιο του 1954²⁰³ και καταγράφηκε η καταστροφή των πινακίδων Churchill στο κέντρο της Αθήνας²⁰⁴.

Στην πολυκύμαντη δεκαετία του 1950, δεν ήταν λίγες οι φορές, ανεξάρτητα με το ποια ήταν η εκάστοτε κυβέρνηση, που οι Ελληνοκύπριοι δεν πέτυχαν την έγκριση του εθνικού κέντρου, για την δρομολόγηση του κυπριακού ζητήματος. Γενικά, ακολούθησαν τη δική τους τακτική, άλλοτε ερχόμενοι σε αντίθεση με την ελληνική κυβέρνηση και άλλοτε σε συνεργασία με αυτήν²⁰⁵.

¹⁹⁹ Έθνος, 6 Μαΐου 1954.

²⁰⁰ Ελληνική Κύπρος, Ιούνιος 1954, σελ.132

²⁰¹ ΙΑΥΕ:1948, Φάκελος 42, 3^{ος} υποφάκελος, από το Εθνικό Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών προς το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, 24 Ιουνίου 1947.

²⁰² Έθνος, 29 Ιανουαρίου 1950.

²⁰³ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος- Πολιτικά- Στρατιωτικά –Διοικητικά, *New York Times*, 24 Μαρτίου 1954

²⁰⁴ Έθνος, 24 Μαρτίου 1954

²⁰⁵ Για την αναγνώριση της αρμοδιότητας της Λευκωσίας από την Αθήνα κατά τη διάρκεια του αγώνα της ΕΟΚΑ βλ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, Αθήνα, 2004, σελ. 341-354

4.4. Η τουρκοκυπριακή πλευρά. Εκδηλώσεις του τουρκικού εθνικισμού

Στην εφημερίδα *Έθνος*, τον Ιανουάριο του 1947, δημοσιεύεται το επίσημο ανακοινωθέν σχετικά με την απογραφή που έγινε στην Κύπρο στις 10 Νοεμβρίου 1946, την πρώτη απογραφή μετά το 1931, σύμφωνα με την οποία οι Έλληνες ορθόδοξοι αποτελούσαν το 79,7% του πληθυσμού, ενώ οι Τούρκοι μουσουλμάνοι το 17,8%.²⁰⁶ Στη διενεργηθείσα απογραφή τα στοιχεία για σύγκριση των δύο εθνικών ομάδων του πληθυσμού, της ελληνικής πλειοψηφίας και της τουρκικής μειοψηφίας, δεν είναι πλήρη ώστε να γίνει σωστή εκτίμηση της θέσης και της σπουδαιότητας των Ελλήνων και των Τούρκων στη ζωή της νήσου²⁰⁷. Η αριθμητική υπεροχή του Ελληνικού στοιχείου ήταν αναμφισβήτητη, αλλά η εφημερίδα θεώρησε ότι έπρεπε να τονίσει ότι το ποσοστό των Τούρκων μουσουλμάνων παρουσίασε μείωση σε σχέση με το ποσοστό του 1931 που ήταν 18,5%. Προκαλεί δε αίσθηση το γεγονός ότι ο χαρακτηρισμός του πληθυσμού της νήσου γίνεται με εθνοθρησκευτικά κριτήρια.

Πριν την Αγγλοκρατία, η απογραφή αποσκοπούσε στη σύνταξη φορολογικών ή στρατολογικών καταλόγων σε έναν πληθυσμό διαιρεμένο σε θρησκευτικά σύνολα μουσουλμάνων – μη μουσουλμάνων²⁰⁸. Οι Βρετανοί αποικιοκράτες με την προσάρτηση της Κύπρου το 1878, πολιτικοποίησαν τη διάκριση χριστιανών – μουσουλμάνων και οργάνωσαν την διοίκηση και τη γραφειοκρατία πάνω στην αρχή αυτή²⁰⁹. Η απογραφή ευθυγραμμιζόταν με την πολιτική εθνοποίηση των θρησκευτικών κοινοτήτων. Κύρια κατηγορία στην απογραφή ήταν η θρησκευτική

²⁰⁶ *Έθνος* 15 Ιανουαρίου 1947. Ο πληθυσμός της Κύπρου ήταν 462.381. Οι Έλληνες ορθόδοξοι ήταν 362.214 ποσοστό 79,7%, οι Τούρκοι μουσουλμάνοι 81.139 ποσοστό 17,8% και από άλλα θρησκευτά 11.482 ποσοστό 2,5%.

²⁰⁷ ΙΑΥΕ: 1949 Φάκελος 79, 6^{ος} Υποφάκελος, Λιάτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 6 Δεκεμβρίου 1949.

²⁰⁸ Ρολάνδος Κατσιαούνης, «Εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις πρώτες βουλευτικές εκλογές της Αγγλοκρατίας το 1883», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, ΧΧ, Λευκωσία 1994, σ. 327. «την περίοδο της Τουρκοκρατίας δεν είχε επιχειρηθεί απογραφή με την ευρωπαϊκή έννοια του όρου και στη συνείδηση του λαού η οποιαδήποτε καταγραφή των κατοίκων ήταν συνυφασμένη με την επιβολή φορολογίας ή την κατάταξη στο στρατό».

²⁰⁹ Το θρησκευτικό έγινε στοιχείο πολιτικής διάκρισης. Η Κύπρος χωρίστηκε σε τρεις εκλογικές περιφέρειες και η ηγεσία της κάθε μίας έπρεπε να αποτελείται από τέσσερα μέλη, τρεις μη μουσουλμάνους και έναν μουσουλμάνο. Στο δε Νομοθετικό Συμβούλιο από τα δώδεκα αιρετά μέλη εννέα εκλέγονταν από μη μουσουλμάνους και τρία από μουσουλμάνους. Έτσι το σύστημα θεμελιώνεται στην παραδοσιακή διαίρεση μουσουλμάνων – μη μουσουλμάνων. Βλ. σχ. Σία Αναγνωστοπούλου, «Η Εκκλησία της Κύπρου και ο εθναρχικός της ρόλος: 1878-1960», περ. Σύγχρονα Θέματα, 68-69-70, Ιούλιος 1998 – Μάρτιος 1999, σελ. 200-201.

ταυτότητα των εθνικών συνόλων. Μια παράδοση που άφησε πίσω της η οθωμανική κυριαρχία με την υπαγωγή των μη μουσουλμάνων σε millet με τα οποία ο πληθυσμός διαιρείτο σε εθνοθρησκευτικά σύνολα. Η κατηγοριοποίηση αυτή εξυπηρετούσε την αποικιακή εξουσία και αποσκοπούσε στη διαίρεση του πληθυσμού σε ξεχωριστές πολιτικοθρησκευτικές κοινότητες ενισχύοντας την αντιπαλότητα μεταξύ τους²¹⁰.

Οι μουσουλμάνοι και αργότερα Τούρκοι μουσουλμάνοι, τουρκική μειονότητα, Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν μια μειοψηφία αλλά και την άρχουσα τάξη πριν την έλευση των Άγγλων. Μια παράδοση κυριαρχίας η οποία αιωρούνταν καθ' όλη τη διάρκεια της Αγγλοκρατίας. Η αίσθηση της κυριαρχίας συνεχίστηκε μέσα από τις θέσεις που κατείχαν στο διοικητικό μηχανισμό αλλά και τη συνεργασία τους με τους Βρετανούς αποικιοκράτες. Κατά κάποιο τρόπο σαν να αντλούσαν μέσα από την υπακοή και τη συνεργασία την νομιμοποίηση τους σαν μέρος της κρατικής εξουσίας, εξουσία κατάλοιπο της οθωμανικής κυριαρχίας.

Άλλωστε η αποικιοκρατική δύναμη φρόντισε να μην αγνοήσει την Αγγλο-Τουρκική Σύμβαση του 1878 και την έλαβε σοβαρά υπόψη στο σχέδιο συντάγματος που εφάρμοσε στις πρώτες βουλευτικές εκλογές του 1883²¹¹. Και βέβαια η Νομοθετική Συνέλευση συγκροτήθηκε σε βάση με την οποία οι Βρετανοί σε συνεργασία με τους Μουσουλμάνους θα μπορούσαν να ελέγχουν την πλειοψηφία στην Κύπρο. Η Νομοθετική Συνέλευση αποτελούνταν από 18 μέλη, έξι επίσημα διορισμένα και δώδεκα αιρετά από τα οποία εννέα ήταν μη μουσουλμάνοι και τρεις μουσουλμάνοι. Τα έξι διορισμένα μέλη με τα τρία μουσουλμανικά συν την ψήφο του κυβερνήτη, εξουδετέρωναν τη θέληση των εννέα μη μουσουλμανικών μελών δηλαδή των Ελλήνων.

Το διοικητικό σύστημα των Βρετανών επέτρεψε στους μουσουλμάνους να διατηρήσουν τα ιδιαίτερα πολιτιστικά τους χαρακτηριστικά και θεσμούς θρησκευτικούς, αλλά δεν μπορούμε να μιλάμε για τουρκική συνείδηση ή τουρκική

²¹⁰ Η γνωστή πολιτική του «διαίρει και βασίλευε» εφαρμόστηκε και στην Κύπρο με την χρήση της τουρκοκυπριακής μειονότητας για την εξυπηρέτηση της αποικιακής διακυβέρνησης, ενώ η μετάβαση στη νεωτερικότητα στην Κύπρο πραγματοποιήθηκε μέσα από την οικειοποίηση του οθωμανικού κοινοτισμού, δηλαδή της θρησκείας σαν πολιτικό κριτήριο εθνικής συγκρότησης.

²¹¹ Ρολάνδος Κατσιαούνης, ο.π. σελ. 315.

ταυτότητα παρά μετά την ίδρυση του τουρκικού κράτους το 1923. Πριν την ίδρυση του τουρκικού κράτους οποιεσδήποτε αντιδράσεις απέναντι στην ελληνορθόδοξη κοινότητα αφορούσαν στην άρνηση τους να ενωθούν με ένα χριστιανικό κράτος.

Επιπρόσθετα οι μουσουλμάνοι δεν είχαν πολιτική αντιπροσώπευση παρόμοια με τους Έλληνες ορθόδοξους, γιατί ο μουφτής, ο θρησκευτικός ηγέτης των μουσουλμάνων δεν είχε τα εθνικά χαρακτηριστικά του Εθνάρχη²¹² και επεδίωκε υποταγή στους Βρετανούς και συνεργασία με την αποικιακή διοίκηση. Ο θεσμός του μουφτή ατόνησε και καταργήθηκε το 1929 ενώ ο άλλος θεσμός το ΕΝΚΑΦ, το ίδρυμα της ιεράς κτημοσύνης, ένας σημαντικός θεσμός για τους μουσουλμάνους, αντίστοιχος του κράτους – πρόνοιας, διοικούνταν από επίτροπο που διοριζόταν από τους Άγγλους και αποτέλεσε το προπύργιο της βρετανικής εξουσίας.²¹³ Οι Βρετανοί περιόρισαν και υπέταξαν τους θεσμούς που μπορούσαν να ελέγξουν, δεν κατόρθωσαν όμως να αλώσουν «οχυρά», όπως η Εκκλησία της Κύπρου και το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα. Σ' αυτό το σημείο θα λέγαμε ότι η ανάπτυξη του τουρκικού και του ελληνικού εθνικισμού ήταν ασύγχρονη και αντίστοιχα η σχέση τους με την αποικιακή εξουσία ήταν ασύμμετρη²¹⁴.

Η τουρκοκυπριακή κοινότητα μετά το 1923 συγκροτήθηκε εθνοπολιτικά βάσει των αρχών του κεμαλισμού²¹⁵, οι οποίες αργά αλλά σταδιακά εισήχθησαν στην Κύπρο. Η κεμαλική ιδεολογία διαμόρφωσε μια τουρκική, κοσμική εθνικιστική ταυτότητα με ταυτόχρονη μείωση της σημασίας της θρησκείας. Με την συνθήκη της Λωζάννης το 1923, η Τουρκία παραιτήθηκε των δικαιωμάτων της στην Κύπρο, προέτρεψε μάλιστα τους Τούρκους της Κύπρου να επιλέξουν την τουρκική

²¹² Ο θρησκευτικός αρχηγός και Εθνάρχης ηγείτο ενός εθνοθρησκευτικού συνόλου των ορθόδοξων και είχε θρησκευτική αλλά και κοσμική – πολιτική εξουσία βλ. σχ. Σία Αναγνωστοπούλου ο.π. σ. 204.

²¹³ Το ΕΝΚΑΦ παρέμεινε υπό αγγλικό έλεγχο μέχρι το 1948 βλ. σχ. Μ. Ατταλίδης, «Οι σχέσεις των Ελληνοκυπρίων με τους Τουρκοκυπρίους» στο *Κύπρος, Ιστορία, Προβλήματα και Αγώνες του Λαού* της επιμ. Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης, Αθήνα, 1981, σ.420.

²¹⁴ Michael Attalides, *Cyprus: nationalism and international politics*, Εδιμβούργο 1979, σελ. 3

²¹⁵ Κεμαλισμός είναι η ιδεολογία του Κεμάλ Ατατούρκ ιδρυτή της τουρκικής δημοκρατίας και δημιουργού του τουρκικού έθνους. Ο Κεμαλισμός στρέφεται κατά του Οθωμανοϊσλαμικού παρελθόντος και επιχειρεί την ενότητα κράτους και έθνους. Η ενίσχυση της κοσμικότητας, ο εκσυγχρονισμός, ο εκδυτικισμός, και η διαμόρφωση της τουρκικής εθνικιστικής ταυτότητας, με την εφαρμογή μεταρρυθμίσεων, ήταν απ' τους βασικούς σκοπούς του. βλ. σχ. Niyazi Kizilyurek, *Κεμαλισμός. Η γένεση και η εξέλιξη της επίσημης ιδεολογίας της σύγχρονης Τουρκίας*, , 2006.

εθνικότητα και να μεταναστεύσουν στην Τουρκία²¹⁶. Οποιοσδήποτε αλυτρωτικές τάσεις δεν ήταν επιτρεπτές σύμφωνα με το πνεύμα του κεμαλικού αντιιμπεριαλισμού πνεύμα που συσπείρωσε τους Τουρκοκύπριους εναντίον της αποικιοκρατίας²¹⁷. Αποτέλεσμα ήταν η ανάπτυξη ενός αντιαποικιακού κλίματος ανάμεσα στους Τουρκοκυπρίους που εκδηλώθηκε έντονα όταν το 1931, ο τουρκοκύπριος κεμαλικός Νετζατί Οζκάν, μέλος της Νομοθετικής Συνέλευσης συντάχθηκε με τους Ελληνοκύπριους και κλόνισε την παραδοσιακή συνεργασία με τους αποικιοκράτες.²¹⁸ Στόχος του Νετζατί Οζκάν δεν ήταν η συνεργασία με τους Ελληνοκυπρίους για ένωση. Βρέθηκε σε κοινή αντιαποικιακή πλατφόρμα με την ελληνοκυπριακή πλευρά για το καλό της τουρκοκυπριακής κοινότητας²¹⁹.

Σύμφωνα με την κεμαλική παράδοση, δεν εννοείτο συνεργασία με τους Βρετανούς. Η αποικιακή κυβέρνηση έλαβε όπως ήταν φυσικό αυστηρά μέτρα για να εμποδίσει την ανάπτυξη του τουρκικού εθνικισμού. Οι εκπαιδευτικές μεταρρυθμίσεις του Κεμάλ Ατατούρκ, ήταν δύσκολο να αφομοιωθούν καθόσον το εκπαιδευτικό σύστημα των Τουρκοκυπρίων σε αντίθεση με των Ελληνοκυπρίων βρισκόταν στα χέρια της Βρετανικής κυβέρνησης. Οι διευθυντές των τουρκικών λυκείων ήταν Άγγλοι ενώ οι διορισμοί των δασκάλων γίνονταν από το Βρετανό διοικητή της εκπαίδευσης²²⁰. Το 1935 η βρετανική κυβέρνηση απαγόρευσε την εισαγωγή βιβλίων από την Τουρκία και το 1936 διόρισε Άγγλο διευθυντή στο Λισέ, (Λύκειο) το οποίο το 1937 προσονομάστηκε ισλαμικό και όχι τουρκικό Λισέ.²²¹ Το Λύκειο της Λευκωσίας ήταν προπύργιο του κεμαλισμού, σημαντικό για τη διάδοση της τουρκικής εθνικής παιδείας αλλά η παρουσία του Άγγλου διευθυντή δυσχέρανε

²¹⁶ Με τη συνθήκη της Λωζάννης οριοθετούνται τα σύνορα μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Οριοθετούνται όμως και οι διεκδικήσεις των δύο μητροπόλεων. Παραιτούνται από εδαφικές αξιώσεις και εγκαταλείπουν τον αλυτρωτισμό. Βλ. σχ. Niyazi Kizilyurek, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Αθήνα 2009 σελ. 40, 41 και Πανταζή Τερλεξή, *Διπλωματία και πολιτική του κυπριακού Ανατομία ενός λάθους*, εκδ. Ράππα, Αθήνα 1971 σ. 63 .

²¹⁷ Σία Αναγνωστοπούλου, *Τουρκικός εκσυγχρονισμός Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του Κεμαλισμού*, Αθήνα 2004, σελ. 118, 176, 177.

²¹⁸ Νιαζί Κιζιλγιουρέκ, *Κύπρος: το αδιέξοδο των εθνικισμών*, Αθήνα 1999, σελ. 57.

²¹⁹ Altay Nevzat, *Nationalism Amongst the Turks of Cyprus: The First Wave*, Oulu, 2005, σελ. 402

²²⁰ Michael Attalides ο.π. σ. 42 και 45

²²¹ Niyazi Kizilyurek, *Οι Τουρκοκύπριοι...* ο.π. σελ. 70

την αποστολή δασκάλων και διδακτικών βιβλίων από την Τουρκία που θα βοηθούσαν στη διαμόρφωση των εθνικών αισθημάτων των Τουρκοκυπρίων²²².

Βέβαια ο κεμαλισμός δεν ήταν η μόνη τάση που εμφανίστηκε στους κόλπους της τουρκοκυπριακής κοινότητας μετά το 1923. Οι υποστηρικτές του κεμαλισμού ίδρυσαν ένα εθνικιστικό κόμμα βασισμένο σ' έναν σοβινιστικό, εθνοτικό / πολιτισμικό χαρακτήρα²²³ κι από την άλλη οι πιστοί μουσουλμάνοι, αντίθετοι στις κεμαλικές κοσμικές μεταρρυθμίσεις είχαν συγκροτήσει φιλοαγγλικό κόμμα κι επιθυμούσαν να παραμείνουν υπό βρετανικό καθεστώς. Οι δύο αυτές τάσεις, τη δεκαετία του 1940, θα ακολουθήσουν διαφορετική πορεία, αλλά θα συναντηθούν για να αντιμετωπίσουν τον κίνδυνο της Ένωσης. Η φιλελευθεροποίηση της πολιτικής ζωής στην Κύπρο, με την έναρξη του Β' παγκοσμίου πολέμου οδήγησε αρκετά τουρκικά ηγετικά κεμαλικά στοιχεία να συνασπιστούν και να δημιουργήσουν το 1943 το κόμμα ΚΑΤΑΚ, (Τουρκοκυπριακή Μειονοτική Οργάνωση) κυρίως γιατί η τουρκική μειοψηφία στερούνταν ανδρών μορφωμένων, λόγω τα μετανάστευσης στην Τουρκία κατά τα έτη 1925-1935 και το Λαϊκό Κόμμα, ιδρυτής του οποίου ήταν ο γιατρός Φαζίλ Κιουτσούκ²²⁴. Παρά τις διαφορές τους (το ΚΑΤΑΚ κατηγορήσε τον Κιουτσούκ ότι παρέσυρε με δημαγωγικές μεθόδους τους αγράμματους στο κόμμα του), επήλθε η «ενότης των μέχρι τούδε διαπληκτιζομένων» τουρκικών πολιτικών κομμάτων, με την ίδρυση της «Ένωσης Τουρκικών Οργανώσεων Κύπρου» για από κοινού διεξαγωγή και συστηματοποίηση ανθενωτικού αγώνα.²²⁵ Το 1945 στέλνουν τηλεγράφημα στον Churchill και το 1946 επιτροπή στο Λονδίνο, για να διαμαρτυρηθεί κατά των ενωτικών κινήσεων των

²²² ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11,4^{ος} Υποφάκελος, τουρκική αρθρογραφία, εφ. Χουριέτ 31 Αυγούστου 1949

²²³ Niyazi Kizilyurek, *Κεμαλισμός Η γένεση και η εξέλιξη της επίσημης ιδεολογίας της σύγχρονης Τουρκίας*, Αθήνα 2006, σελ. 81.

²²⁴ ΙΑΥΕ: 1946, Φάκελος 126, 3^{ος} Υποφάκελος, Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών 15 Ιουνίου 1944. Το 1944 ο Κιουτσούκ ανεξαρτητοποιήθηκε ιδρύοντας το ΚΤΜΗΡ (Τουρκοκυπριακό Εθνικό Λαϊκό Κόμμα) και στράφηκε στην Τουρκία για τα προβλήματα της μειονότητας. Βλ.σχ. Ελένη Μπουλετή, *Η αγγλική πολιτική απέναντι στην τουρκοκυπριακή κοινότητα 1878-1950. Η πορεία προς την εθνοποίηση της μουσουλμανικής-κυπριακής κοινότητας*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή σελ.452,453

²²⁵ ΙΑΥΕ: 1947, Φάκελος 32, 4^{ος} Υποφάκελος, Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Δεκεμβρίου 1945.

Ελληνοκυπρίων, φοβούμενοι ότι τυχόν προσάρτηση της Κύπρου στην Ελλάδα θα επιδείνωνε τη θέση τους²²⁶ και οργάνωσαν συγκέντρωση χιλίων περίπου ατόμων²²⁷.

Το 1944 ιδρύεται η Ένωση Τούρκων Εργατών και το 1945 το Ίδρυμα Τουρκοκυπριακών Εργατικών Ενώσεων (ΙΤΕΕ)²²⁸, σε μια προσπάθεια κοινωνικού εκσυγχρονισμού και προστασίας των δικαιωμάτων του Τουρκοκυπρίων. Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι συνεργάζονταν βέβαια μέσα στις συντεχνίες του ΑΚΕΛ, το οποίο διακήρυττε ότι η λύση των εργατικών ζητημάτων είναι κοινά σ' όλο τον εργαζόμενο κόσμο, σ' όποια φυλή εθνικότητα, θρησκεία ή γλώσσα κι αν ανήκουν²²⁹. Για το ΑΚΕΛ που φιλοξενούσε στις συντεχνίες του πολλούς Τουρκοκύπριους εργάτες, με τους οποίους διεξήγαγαν κοινούς αγώνες κατά τη διάρκεια των μεγάλων απεργιών του 1948 ήταν «θλιβερό» να τους βλέπει να «*παρασύρονται από αντιλαϊκά στοιχεία*» και να οργανώνουν συλλαλητήρια κατά της ένωσης²³⁰. Θεωρείται, ότι είναι καθήκον του κόμματος, η οργάνωση και η διαφώτιση της τουρκικής μειονότητας για να εξασφαλιστεί η «*συμμαχία*» της στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα²³¹.

Διαπιστώνουμε ότι το ΑΚΕΛ προσπάθησε να πετύχει μία κοινή πολιτικοϊδεολογική γραμμή Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων δημιουργώντας μια πολιτική ταυτότητα με αντικαπιταλιστικό, αντιιμπεριαλιστικό περιεχόμενο, διασφαλίζοντας τα εθνικά δικαιώματα και τα συμφέροντα των Τουρκοκυπρίων στην μειονότητα. Αυτή τη γραμμή προσπάθησε να διατηρήσει και τη δεκαετία του 1950, διαβεβαιώνοντας τους, ότι με την ένωση, θα αναγνωρίζονταν τα πολιτικά τους δικαιώματα και θα ήταν εγγυημένη η ελευθερία και η δημοκρατία για όλες τις κοινότητες ενώ η διαχείριση του ΕΒΚΑΦ και της παιδείας θα επέστρεφε στα χέρια τους²³². Ωστόσο η

²²⁶ ΙΑΥΕ:1947,Φάκελος 33, 3^{ος} Υποφάκελος, Κουντουριώτης προς Υπουργείο Εξωτερικών 2 Ιανουαρίου 1947, Ο Φαζίλ Κιουτσούκ σε ανοιχτή επιστολή του στη *Χαλκίν Σεσί* γράφει: «*ημείς οι Τούρκοι της Κύπρου άμα τω ακούσματι των δύο αυτών λέξεων Αυτονομία και Ένωσης ανατριχιάζομεν*».

²²⁷ ΙΑΥΕ:1947,Φάκελος 33.1, 3^{ος} Υποφάκελος, δελτίο πληροφοριών της 15^{ης} Ιανουαρίου 1947 που αφορά συγκέντρωση της 15^{ης} Δεκεμβρίου 1946.

²²⁸ Βλ. σχ. Niyazi Kizilyurek, Οι Τουρκοκύπριοι... ό.π., σελ. 46-50.

²²⁹ *Δημοκράτης*, 8 Απριλίου 1948.

²³⁰ *Δημοκράτης*, 8 Ιανουαρίου 1949.

²³¹ *Δημοκράτης*, Σεπτέμβρης – Οκτώβρης 1949 σελ. 17

²³² ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 85,Θέμα: Κύπρος-Πολιτικά-Στρατιωτικά-Διοικητικά, έκθεση του Υπουργείου Εσωτερικών περί της κατάστασης στην Κύπρο, 28 Μαΐου 1954

έλλειψη οργάνωσης των Τουρκοκύπριων εργατών και η χαμηλή ταξική συνειδητοποίηση συντελούσαν στο να διατηρούνται χωριστές οργανώσεις, ενώ μικρό ήταν το ποσοστό που πύκνωνε τις γραμμές της ΠΕΟ. Η ύπαρξη χωριστών οργανώσεων και κομμάτων και η ανάπτυξη του τουρκικού εθνικισμού, συνετέλεσαν στην απομάκρυνση των Τουρκοκυπρίων από το ΑΚΕΛ.

Λίγο πριν το δημοψήφισμα η κεντρική επιτροπή του ΑΚΕΛ εξέδωσε διακήρυξη προς τους Τούρκους της Κύπρου προσφωνώντας τους αδέρφια με την εξής διαβεβαίωση: *«εμείς σεβόμαστε τα εθνικά δικαιώματα και τα συμφέροντα των μειονοτήτων. Έλληνες και Τούρκοι θα ζούμε πάντα εδώ στην Κύπρο. Πέρασαμε δύσκολες μέρες στο παρελθόν θα περάσουμε και τις καλές. Η ζωή η ίδια μας ενώνει, μας κάνει αδέρφια»*.²³³ Ήταν γνωστή η καχυποψία των Τουρκοκυπρίων και ο φόβος για διωγμό τους από την Κύπρο σε περίπτωση ένωσης με την Ελλάδα. Ο Φαζίλ Κιουτσούκ το 1947 εναντιώθηκε στο σχέδιο πόλεως της Λευκωσίας, με το οποίο όπως υποστήριξε οι ελληνοκύπριοι επιχειρούσαν «εξολόθρευση» της τουρκικής παρουσίας και «εκκαθαρίσεις» Τούρκων της Κύπρου.²³⁴ Διαμαρτυρίες υπήρξαν ακόμη και από την ισλαμική, φιλοαγγλική μερίδα των Τουρκοκυπρίων για θρησκευτικά θέματα. Τουρκικές εφημερίδες κατηγορήσαν το δημοτικό συμβούλιο του δήμου Αμμοχώστου το οποίο δεν επέτρεπε στους Τούρκους δημοσίους υπαλλήλους να αργούν κατά τις γιορτές του Μπαϊραμιού.²³⁵

Για το ΑΚΕΛ οι Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν μια «μεγάλη» μειονότητα η οποία κυριαρχούνταν από «βαθύ σοβινιστικό αίσθημα», που εκφραζόταν στη «γενική άρνηση εθνικοαπελευθερωτικών λύσεων»²³⁶. Οποιαδήποτε αναφορά στην ένωση δεν ήταν ανεκτή, σε μια κοινότητα που απέκτησε εθνική τουρκική συνείδηση και επιπλέον θεωρούσε μειωτικό τον όρο μειονότητα. Αναμφισβήτητα σύμφωνα με το ποσοστό της απογραφής του 1946 οι Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν μειονότητα. Μια «ασήμαντη» μειονότητα που «μαίνεται και ωρύεται κατά της Ένωσης» για το

²³³ *Νέος Δημοκράτης*, 12 Ιανουαρίου 1950.

²³⁴ *Δημοκράτης*, 27 Ιουνίου 1947. Όσο αφορά στο θέμα των περιουσιών επρόκειτο για τη διαπλάτυνση της οδού Λήδρας η οποία απαιτούσε την απαλλοτρίωση σε πολύ χαμηλές τιμές των παρακείμενων περιουσιών οι οποίες ανήκαν σε Τουρκοκύπριους. Βλ.σχ. Ρολάνδος Κατσιαούνης ό.π. σελ.294,295.

²³⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 13 Οκτωβρίου 1950.

²³⁶ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1949, σελ. 234.

δεξιό τύπο²³⁷. Μια μειοψηφία η οποία δεν μπορούσε να έχει απαίτηση να κατευθύνει την πολιτική ζωή και να αποφασίζει «περί του εθνικού βίου της πλειονοψηφίας»²³⁸. Γι' αυτούς μπορούσαν μόνο να ληφθούν μέτρα σαν μειονότητα, φυλετική, θρησκευτική και γλωσσική μειονότητα, η οποία δικαιούταν να έχει ορισμένα δικαιώματα.²³⁹

Ο Φαζίλ Κιουτσούκ προσπαθούσε να διαρρήξει τα δεσμά των Τουρκοκυπρίων με την αριστερά, απείχε από τις δημοτικές εκλογές του 1946 και διακήρυξε με άρθρο του στη *Χαλκίν Σεσί*, ότι οι Τούρκοι της Κύπρου δεν εμπιστεύονταν ούτε δεξιούς, ούτε αριστερούς, γιατί αμφότεροι υποστήριζαν την ένωση, η οποία συνεπαγόταν την εκμηδένιση των τουρκικών κοινοτήτων²⁴⁰. Ο κίνδυνος να μείνουν οι Τουρκοκύπριοι «*αιχμάλωτοι στη διοίκηση των Ρωμηών*»²⁴¹ φάνταζε πιθανός κατά τη διάρκεια της Διασκεπτικής, γι αυτό και εναντιώθηκαν στη παραχώρηση πλήρους αυτοκυβέρνησης. Μετά το Δημοψήφισμα, τουρκοκυπριακές εφημερίδες έγραψαν, ότι οι Ελληνοκύπριοι ακολουθούσαν «*πολιτική εξόντωσης των Τούρκων της Κύπρου*»²⁴².

Το 1949, ιδρύθηκε ο Ομοσπονδία Τουρκικών Οργανώσεων, που συσπείρωσε όλες τις τουρκοκυπριακές οργανώσεις και τα σωματεία. Έτσι βλέπουμε στη δεκαετία του 1950 βρετανόφιλοι και κεμαλικοί να ευθυγραμμίζονται, να υποστηρίζουν το αποικιακό καθεστώς και να συμμαχούν με τους Βρετανούς κατά της ένωσης.²⁴³ Μετά την αποτυχία της Διασκεπτικής, οι Τουρκοκύπριοι συσπειρώθηκαν γύρω από τον κυβερνήτη Winster, ο οποίος περιφρόνησε τα συμφέροντα τους, ιδρύοντας, ο ίδιος, τον Ιούνιο του 1948, «Επιτροπή Τουρκικών Υποθέσεων», για να ασχοληθεί με θέματα που απασχολούσαν την τουρκική κοινότητα²⁴⁴.

²³⁷ *Έθνος*, 17 Δεκεμβρίου 1949 σελ. 5.

²³⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1951, σ.4.

²³⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σελ.5

²⁴⁰ ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 120,5^{ος} Υποφάκελος 3 Αυγούστου 1949

²⁴¹ ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 11,4^{ος} Υποφάκελος, τουρκική εφημερίδα *Κιορκαντή* 1 Ιουλίου 1948.

²⁴² ΙΑΥΕ:1950, Φάκελος 48, 7^{ος} Υποφάκελος Από Υπουργείο Δημοσίας Τάξεως, Διεύθυνση Αλλοδαπών προς Υπουργείο Εξωτερικών 13 Οκτωβρίου 1950.

²⁴³ Niyazi Kizilyurek, *Οι Τουρκοκύπριοι...* ο.π., σελ. 72.

²⁴⁴ ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 120, Υποφάκελος 4, Λόγος του κυβερνήτη προς το Εκτελεστικό Συμβούλιο.

Οι Τουρκοκύπριοι είχαν ζητήσει το 1948 από την αγγλική διοίκηση να αρθεί ο έλεγχος επί των τουρκικών ΕΝΚΑΦ, να ανασυσταθεί ο θεσμός της Μουφτείας και τα ιδρύματα να μη χαρακτηρίζονται μουσουλμανικά αλλά τουρκικά²⁴⁵. Σε ανακοίνωσή της, η «Ένωση Τούρκων Εργατών Κύπρου» ΚΤΙΒΚ ζητεί η διεύθυνση του Λυκείου και της κατώτερης παιδείας να γίνεται από επιτροπές εκλεγμένες από το λαό, το δικαίωμα της αργίας κατά τις επίσημες τουρκικές γιορτές και την άδεια ανάρτησης φωτογραφιών μεγάλων ανδρών²⁴⁶.

Η πολιτικοποίηση των Τουρκοκυπρίων δεν ήταν άσχετη από την πολιτική της επίσημης Τουρκίας. Διαρκούντος του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, αρχίζει να αναπτύσσεται ένα παντουρανιστικό κίνημα, με εδαφικές αξιώσεις σε περίπτωση ήττας της Σοβιετικής Ένωσης από τη Γερμανία²⁴⁷, το οποίο μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο εγκαταλείπεται. Στοιχεία του όμως, κυρίως η προβολή της εθνοτικής καταγωγής και φυλετικοί μύθοι που διαδόθηκαν με την εκπαιδευτική πολιτική καλλιέργησαν ένα αλυτρωτικό κλίμα²⁴⁸ ενταγμένο πλέον στα πλαίσια του Ψυχρού Πολέμου με έντονα αντικομμουνιστικά αισθήματα²⁴⁹. Ο αλυτρωτισμός τώρα δεν αφορούσε τα εδάφη της Σοβιετικής Ένωσης όπου υπήρχαν εκατομμύρια Τούρκοι αλλά τους Τουρκοκύπριους αδελφούς που έπρεπε να υπερασπιστούν στην Κύπρο²⁵⁰. Η τουρκοκυπριακή κοινότητα είχε αποκτήσει τουρκική εθνική συνείδηση και προσκολλήθηκε στη Μητέρα Πατρίδα τη Τουρκία η οποία άρχισε να

²⁴⁵ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} Υποφάκελος, εφημερίδα *Χουριέτ*, 1 Σεπτεμβρίου 1948.

²⁴⁶ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 95, 3^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο.

²⁴⁷ Βλ. σχ. Σία Αναγνωστοπούλου, *Τουρκικός εκσυγχρονισμός* ο.π. σ. 178-182 και Niyazi Kizilyurek, *Κεμαλισμός...* ο.π. σ. 98, 99. Ο παντουρανισμός είναι μία παντουρκιστική ιδεολογία που έχει στόχο την ανασυγκρότηση της διαλυμένης τουρκικής δύναμης και την ένωση των Τούρκων στην απέραντη πατρίδα του Τουράν. Αναπτύχθηκε στα τέλη του 19^{ου} αι. και αρχές του 20^{ου}. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκόσμιου Πολέμου παρατηρήθηκε έκρηξη παντουρκιστικών εκδόσεων στην Τουρκία με την ανοχή της κυβέρνησης. Το παντουρκιστικό κλίμα άρχισε να υποχωρεί με την ήττα της Γερμανίας. Η Τουρκία έκρυψε την φιλογερμανική της τάση και την κρυφή χρηματοδότηση της Γερμανίας στους παντουρανιστικούς κύκλους.

²⁴⁸ Παρά την απόρριψη του Παντουρκιστικού αλυτρωτισμού ως πολιτικού προγράμματος, κάποια στοιχεία του Παντουρκισμού προστέθηκαν στον κεμαλικό εθνικισμό. Στις περιπτώσεις που οι συνθήκες το επέτρεπαν ο προσανατολισμός προς τον πολιτικό παντουρκισμό έβγαине στην επιφάνεια. Βλ. σχ. Niyazi Kizilyurek, *Κεμαλισμός...* ο.π. σελ. 94 και 98.

²⁴⁹ Η αντιδυτική τάση που εξέφραζε ο Ισλαμισμός και ο Κεμαλισμός εναλλάσσεται με έναν έντονο αντικομμουνισμό μεταπολεμικά. Βλέπε σχετικά Στέφανος Πεσμαζόγλου, *Ευρώπη –Τουρκία Αντανακλάσεις και Διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων*, Αθήνα, 1993, σελ. 150

²⁵⁰ Οι Τουρκοκύπριοι αποτελούν μέρος του έθνους το οποίο απειλείται τόσο από τον κομμουνισμό όσο και από τον ιμπεριαλιστή εχθρό τους Έλληνες. Βλ. σχ. Σία Αναγνωστοπούλου. *Τουρκικός εκσυγχρονισμός...* ο.π. σελ. 182.

ενδιαφέρεται για τους «ομοεθνείς» στην Κύπρο²⁵¹. Η ίδρυση της ειδικής επιτροπής για τουρκικές υποθέσεις από την αγγλική διοίκηση της Κύπρου καλλιέργησε μια πιο στενή συνεργασία με την Τουρκία και προετοίμασε το έδαφος για εθνικιστικές απαιτήσεις με την υποστήριξη της Τουρκίας. Οι Τουρκοκύπριοι απέκτησαν δική τους ιδεολογία και σκέψη και όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζει ο Φαζίλ Κιουτσούκ: «οι Έλληνες τρέχουν όπισθεν ενός ονείρου ενώ ημείς βασιζόμεθα σε γεγονότα»²⁵².

Στην Τουρκία δημιουργήθηκαν εθνικιστικοί σύνδεσμοι, που ιδρύθηκαν και διοικούνταν από φοιτητές πανεπιστημίων και εξέφραζαν εθνικιστικά και αντικομμουνιστικά αισθήματα²⁵³. Ο *Δημοκράτης* μιλάει για μερικά «θερμοκέφαλα και αντιδραστικά Τουρκάκια» στη Σμύρνη και στην Άγκυρα που οργάνωσαν ανθελληνικές εκδηλώσεις τονίζοντας ότι δεν θα εγκαταλείψουν τους αδελφούς της Κύπρου, ενώ δεν έλειπαν και συνθήματα όπως «Κάτω ο κομμουνισμός»²⁵⁴. Δεν είναι τυχαία η σχέση της Σμύρνης με τα συλλαλητήρια. Έχουν ξυπνήσει οι μνήμες της μικρασιατικής εκστρατείας και αυξάνονται οι ανθελληνικές δραστηριότητες. Συλλαλητήρια πραγματοποιήθηκαν και στη Νέα Έφεσο(Κουσάντασι),τη Μαγνησία, το Ικόνιο και τη Καισάρεια²⁵⁵.

Ο τουρκικός εθνικισμός όμως δεν στρεφόταν μόνο κατά της Ελλάδας, αλλά και μέσα στο ψυχροπολεμικό κλίμα που έχει αρχίσει να δημιουργείται, και κατά των κομμουνιστών. Όσο διαρκούσε ο Εμφύλιος στην Ελλάδα υπήρχε ο φόβος ότι η ενσωμάτωση της Κύπρου με την Ελλάδα, σήμαινε ένωση με ένα κομμουνιστικό κράτος²⁵⁶. Ο Φαζίλ Κιουτσούκ και άλλοι Τούρκοι διανοούμενοι ζήτησαν τότε από τη «μητέρα πατρίδα» ενδιαφέρον και υποστήριξη ανάλογη με αυτήν που «απολάμβαναν οι Ρωμηοί της Κύπρου», οι οποίοι ήταν σε επαφή με Έλληνες της Αμερικής, της Αγγλίας και της Γαλλίας που κατέβαλαν προσπάθειες για την

²⁵¹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1951, σελ. 155.

²⁵² ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 95,3^{ος} Υποφάκελος, εφημερίδα *Χαλκίν Σεσί*, 2 Δεκεμβρίου 1948

²⁵³ Αυτές οι οργανώσεις ιδρύθηκαν με σκοπό να εμψυχώσουν το λαό με τουρκικά ιδανικά και να βοηθήσουν τους Τούρκους του εξωτερικού. Τον Μάιο του 1951 οι οργανώσεις αυτές συνενώθηκαν με την ονομασία Σύνδεσμος Τούρκων εθνικιστών. Βλ. σχ. Niyazi Kizilyurek, *Κεμαλισμός...* ο.π. σελ. 109, 110.

²⁵⁴ *Δημοκράτης*, 25 Φεβρουαρίου 1949.

²⁵⁵ ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 95,3^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο, εφημερίδα *Γενή Ασίρ* 29 Ιανουαρίου 1949

²⁵⁶ ΙΑΥΕ: Ό.π., εφημερίδα *Γενή Σαμπάχ* 27 Δεκεμβρίου 1948 και *Γενή Ασίρ* 29 Ιανουαρίου 1949 «η καταπράσινη Κύπρος δε θα γίνει κόκκινη».

υπόθεσή τους²⁵⁷. Μετά το Δημοψήφισμα δεν παρέμειναν άπραγοι παρά έστειλαν ψήφισμα διαμαρτυρίας στο Συμβούλιο Ασφαλείας και τη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών επιχειρηματολογώντας κατά της επιθυμίας των Ελλήνων της Κύπρου για ένωση με την Ελλάδα, ζητώντας στην ουσία την επιστροφή της Κύπρου στην Τουρκία ως πρώην κυρίαρχου του νησιού και μόνης σταθερής δύναμης στην Μέση Ανατολή²⁵⁸.

Τα συλλαλητήρια συνεχίστηκαν και στην Κωνσταντινούπολη το 1949 και το 1950 κατά της ένωσης²⁵⁹. Στην Κύπρο δε λίγο μετά το Δημοψήφισμα με την ευκαιρία της άφιξης Τούρκων φοιτητών, Τουρκοκύπριοι στόλισαν την λεωφόρο Αθηνών στο Κτήμα κοντά στην Πάφο με τουρκικές σημαίες και συνθήματα όπως: «Καλωσορίσατε στην Τουρκική Κύπρο»²⁶⁰. Η «προκλητική» αυτή στάση όπως χαρακτηρίζεται προκάλεσε την αντίδραση των Ελληνοκυπρίων. Με εντολή του δήμαρχου αναρτήθηκαν ελληνικές σημαίες και συνθήματα. «Καλωσορίσατε στην Ελληνική Κύπρο». Ο ίδιος ενθουσιασμός επικράτησε κατά την άφιξη Τούρκων αεροπόρων τον Ιούνιο του 1949 όταν η πλατεία Λευκωσίας έπλεε σε τουρκικά χρώματα²⁶¹, ενώ τον Αύγουστο η επίσκεψη 108 Τούρκων δασκάλων έδωσε έμφαση στο ζήτημα της τουρκικής παιδείας²⁶².

Δεν ήταν όμως μόνο η νεολαία της Τουρκίας, αλλά και ο τουρκικός τύπος έδειξε ενδιαφέρον για την Κύπρο, από τα τέλη του 1948 μετά την παραχώρηση των Δωδεκανήσων στην Ελλάδα. Στον ελληνοκυπριακό τύπο αναφέρεται, ότι δημιουργήθηκε «*θόρυβος*»²⁶³ από τουρκικές εφημερίδες, οι οποίες ισχυρίζονταν ότι η Κύπρος έπρεπε να ενσωματωθεί με την Τουρκία και όχι με την Ελλάδα. Εκφράστηκε τότε η πίστη ότι η Τουρκία είχε δικαιώματα στην Κύπρο σαν πρώην κυρίαρχη δύναμη, αλλά και λόγω εγγύτητας. Αυτός ο θόρυβος που εγέρθηκε από

²⁵⁷ ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 95,3^ο Υποφάκελος, τμήμα 2^ο εφημερίδα *Σον Ποστά*, 11 Ιανουαρίου 1949.

²⁵⁸ Ελένη Μπουλετή, *Η αγγλική πολιτική απέναντι στην τουρκοκυπριακή κοινότητα 1878-1950. Η πορεία προς την εθνοποίηση της μουσουλμανικής-κυπριακής κοινότητας*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή σελ.457,458

²⁵⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 4 Ιανουαρίου και 10 Ιανουαρίου 1950.

²⁶⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 2 Μαρτίου 1950.

²⁶¹ ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 120,2^ο Υποφάκελος, τμήμα 1^ο, εφημερίδα *Χαλκίν Σεσί*, 22 Ιουνίου 1949.

²⁶² ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 95,3^ο Υποφάκελος, τμήμα 1^ο, περιοδικό *Yesil Ada*, 22 Αυγούστου 1949.

²⁶³ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1951 σ. 104 και *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 4 Δεκεμβρίου 1948 όπου αναφέρεται το εξής «Δεν σοβαρεύονται βέβαια οι τουρκικές εφημερίδες της Κωνσταντινούπολης όταν γράφουν ότι η Κύπρος πρέπει να ενσωματωθεί με την Τουρκία και όχι με την Ελλάδα».

τουρκικής πλευράς, θεωρήθηκε αντιπερισπασμός στο ενωτικό αίτημα. Από εκδηλώσεις στην Τουρκία όπως λέει ο *Νέος Δημοκράτης* ακούστηκε τότε το εξής: «*Τούρκοι της Κύπρου δεν είστε μόνοι. Πριν λίγους μήνες ήρθαμε στην Κύπρο ως εκπαιδευτική αποστολή. Τώρα θα έλθουμε σαν εθνικός στρατός*»²⁶⁴. Ο «σοβινισμός» που εξέφραζαν τουρκικές αλλά και τουρκοκυπριακές εφημερίδες οδήγησαν σε «*υπερβολές και ακρότητες*» και «*αναταραχή μεταξύ του ελληνικού πληθυσμού της Κύπρου και της συνοικουμένης μικράς Τουρκικής μειονότητας*».²⁶⁵ Η εφημερίδα *Χουριέτ* τόλμησε μάλιστα να προτείνει τη λύση της «*διχοτόμησης*», διαίρεσης δηλαδή σε δύο ζώνες, όπως στην Ιρλανδία, σε περίπτωση αλλαγής του καθεστώτος της Κύπρου²⁶⁶. Μια ιδέα που άρχισε να καλλιεργείται από το φόβο της ένωσης, ενδυναμώθηκε από τον τουρκικό εθνικισμό, αργότερα μετατράπηκε σε ιστορική συμμετοχή και εξελίχθηκε σε κατάσταση με μοιραίες επιπτώσεις.

Η τουρκική κυβέρνηση χαρακτηρίστηκε ότι λειτουργούσε «*υπό την επήρεια του σοβινισμού εξτρεμιστικών φανατικών στοιχείων της Άγκυρας και της Κωνσταντινούπολης*»²⁶⁷. Πράγματι το ενδιαφέρον εκφράστηκε και επίσημα από την Τουρκία. Το Φεβρουάριο του 1949 ο Τούρκος υπουργός εξωτερικών Σαντάκ είχε συνομιλίες με τον Μπέβιν, υπουργό εξωτερικών Τσαλδάρη για σύναψη Μεσογειακού συμφώνου. Αν και οι συζητήσεις δεν ευοδώθηκαν, δημιουργήθηκε ένταση με την ανακοίνωση του Σαντάκ, ότι η Βρετανία δεν είχε καμία πρόθεση να παραχωρήσει την Κύπρο στην Ελλάδα²⁶⁸.

Βασιζόμενοι στην υποστήριξη που έλαβαν από Τουρκία και Βρετανία, οι Τουρκοκύπριοι ξέσπασαν λέγοντας: «*Δεν είμαστε ορφανοί. Προστάτις μας η έξοχος αγγλοτουρκική σκιά...αν αυτοί από κοινού τραθήξουν το εν ωτίον της Ελλάδος...*»²⁶⁹. Το γνωστό τέχνασμα του «*διαίρει και βασίλευε*» είχε μπει για άλλη μια φορά σε εφαρμογή, υποδαυλίζοντας τη διαίρεση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Ο τύπος δεξιός και αριστερός θεωρεί ότι είναι «*βρετανικός δάκτυλος*», που

²⁶⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 11 Ιανουαρίου, 1950 σελ. 2.

²⁶⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούνιος 1953, σελ. 112.

²⁶⁶ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} Υποφάκελος, *Χουριέτ*, 23 Οκτωβρίου 1948.

²⁶⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1951, σελ. 104.

²⁶⁸ *Δημοκράτης*, 18 Φεβρουαρίου 1949.

²⁶⁹ ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 95,3^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1^ο, εφημερίδα *Κύπρος*, 12 Δεκεμβρίου 1949

υποδαύλισε τη διαίρεση μεταξύ Ελλήνων και Τούρκων²⁷⁰. Ο Έλληνας πρόξενος στη Λευκωσία Α. Λιάτης κατηγόρησε τους Άγγλους ότι ευνοούσαν το μειονοτικό στοιχείο και χαρακτήρισε τους Τουρκοκύπριους «*χαϊδεμένα παιδιά*» τους²⁷¹. Στην *Ελληνική Κύπρο* σχολιάστηκε, ότι η Τουρκία έφθασε σε σημείο να μεταθέσει το Κυπριακό από ζήτημα μεταξύ Βρετανίας και Ελλάδας, σε ζήτημα μεταξύ Τουρκίας και Βρετανίας²⁷². Η εφημερίδα *Palestine Post* σε άρθρο με τίτλο 'Britain wants Turks to oppose Enosis' μίλησε για τη ξαφνική ανάδυση της Τουρκίας, σαν ενεργό δύναμη στην Μέση Ανατολή και για «Βρετανούς πράκτορες», που «δρούσαν» στην Τουρκία «υποδαυλίζοντας» το «φθόνο» για τους Έλληνες²⁷³.

Ο Σαντάκ συνέχισε τις προκλητικές δηλώσεις του πριν το δημοψήφισμα για την ένωση, λέγοντας, ότι αν οι Τούρκοι από φιλικά για την Ελλάδα αισθήματα, δεν αντέδρασαν στην προσάρτηση της Δωδεκανήσου δεν θα ήταν ορθό να επαναλάβουν το ίδιο λάθος προκειμένου περί Κύπρου²⁷⁴. Όπως υποστήριξαν οι τουρκικές εφημερίδες, η Κύπρος, όπως και η Χατάη, αποτελούσε «*εθνική και ιερά*» υπόθεση, μια δίκαιη νόμιμη και ιερή βλέψη, η οποία δεν έβλαπτε την πατροπαράδοτη τουρκική πολιτική²⁷⁵. Η Χατάη, ή Αλεξανδρέτα της Συρίας, ήταν η πρώτη τουρκική προσάρτηση που άλλαξε τα σύνορα της Τουρκίας, μετά τη συνθήκη της Λωζάννης και βασίστηκε σε φυλετικά και εθνοτικά κριτήρια²⁷⁶. «*Η Κύπρος*», διακήρυξε μια τουρκική εφημερίδα «*θα γίνει δική μας καθ'όν τρόπον έγινε δική μας η Χατάη*»²⁷⁷. Φαίνεται ότι μια παντουρκιστική τάση βγήκε στην επιφάνεια, παρά το εθνικό σύμφωνο του Κεμάλ και το σεβασμό στη συνθήκη της Λωζάννης, η οποία

²⁷⁰ *Δημοκράτης*, 8 Ιανουαρίου 1949, *Νέος Κυπριακός Φύλαξ*, 30 Δεκεμβρίου 1948, «δάκτυλος προκαλεί τη τουρκική αντίδραση», *Έθνος*, 24 Σεπτεμβρίου 1949, «ξένος δάκτυλος» και *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1949, σ. 5 «υποκινούμενοι υπό των Άγγλων».

²⁷¹ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 120, 3ος Υποφάκελος, 1 Ιουλίου 1949, Ανασκόπηση του μηνός Ιουνίου.

²⁷² *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1951, σελ. 155.

²⁷³ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 95, 3^{ος} Υποφάκελος, 2^ο τμήμα, από τον πρόξενο Ιεροσολύμων προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 6 Ιανουαρίου 1949.

²⁷⁴ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 95, 3^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 1^ο, από πρεσβεία Άγκυρας προς Υπουργείο Εξωτερικών, 21 Δεκεμβρίου 1949. Στον ίδιο Φάκελο, περιοδικό *Αλή Νταή*. «Η Ρόδος πήγε χάθηκε... για την Κύπρο το πράγμα διαφέρει... η νήσος ομοιάζει προς ένα εγχειρίδιο που ενεπήχθη εις τα πλευρά της Μικράς Ασίας... δεν θα το παραδώσουμε στους Έλληνες ερυθρούς...»

²⁷⁵ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 95, 3^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο, εφημερίδα *Σον Σαάτ* 14 Δεκεμβρίου 1948.

²⁷⁶ Πρόκειται για μια βιογενετική διάσταση που πρόβαλλε ο τουρκικός εθνικισμός. Βλ. σχ. Niyazi Kizilyurek, *Κεμαλισμός* ο.π. σελ. 96-98.

²⁷⁷ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 95, 3^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο, εφημερίδα *Τασθίρ*, 3 Αυγούστου 1949

απαιτούσε να συμπεριληφθεί η Κύπρος εντός των τουρκικών συνόρων²⁷⁸. Παρόλο που στην κεμαλική παράδοση δεν υπήρχαν αλυτρωτικές τάσεις, η Χατάη αποτελεί «κληρονομιά» του Κεμάλ, αν και η προσάρτησή της έγινε ένα χρόνο μετά το θάνατό του το 1939 και έχει εκπληκτικές ομοιότητες με την μετέπειτα εισβολή στην Κύπρο και τις προτάσεις για ομοσπονδιακό κράτος²⁷⁹.

Γενικά πάντως οι ισχυρισμοί της Τουρκίας, σύμφωνα με τον ελληνοκυπριακό τύπο, αντίκεινται στην αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών, είναι «ατυχείς και αυθαίρετοι» και αντίθετοι προς τη διαλλακτική πολιτική της Τουρκίας.²⁸⁰ Το γεγονός ότι Ελλάδα και Τουρκία συνδέονται με τη συνθήκη συμμαχίας Ελευθερίου Βενιζέλου – Κεμάλ δεν συμβιβάζεται με τις πράξεις της Τουρκίας και με την μέχρι τώρα διαλλακτικότητά της. Πιστεύεται ότι η όλη κατάσταση αποτελεί θόρυβο ορισμένων τουρκικών κύκλων και μόνο που τείνουν να βλάψουν την απαραίτητη και «χρήσιμη» ελληνοτουρκική φιλία²⁸¹ και ότι δημοσιογράφοι της Άγκυρας και της Κωνσταντινούπολης παρασύρονται από φανατισμό και διαταράσσουν την αρμονία των σχέσεων των δυο γειτονικών χωρών²⁸².

Σαφέστατα το πλέγμα σχέσεων που συνέδεε Ελλάδα και Τουρκία ήταν βαθύ και η «στενή» συνεργασία αναγόταν τόσο στο δόγμα Τρούμαν το 1947, όσο και στο Σύμφωνο του ΝΑΤΟ το 1952. Η διατήρηση σε φιλοδυτική τροχιά τριών κρατών που παρεμβάλλονταν μεταξύ της Σοβιετικής Ένωσης και των θερμών θαλασσών του νότου, της Ελλάδας της Τουρκίας και του Ιράν που έμειναν γνωστά ως το «βόρειο

²⁷⁸ ΙΑΥΕ:1949, Φάκελος 95,3^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο, εφημερίδα *Σον Ποστά*, 18 Ιουλίου 1947 «Αν και το πράσινο νησί ευρίσκεται έξω από τα εθνικά μας σύνορα, τους ομοφύλους μας που ζουν εκεί θεωρούμε ζώντας εντός των συνόρων μας.»

²⁷⁹ Η Χατάη, μετά από τη Γαλλοτουρκική συμφωνία του 1921, ανήκε στην υπό γαλλική εντολή Συρία με ειδικό καθεστώς προστασίας για την τουρκική μειονότητα η οποία αποτελούσε το 40% του πληθυσμού. Το 1936, η προοπτική μιας ανεξάρτητης Συρίας οδήγησε την Τουρκία να ζητήσει να της παραχωρηθεί και να επιτύχει την αυτονομία της το 1937. Οι αναταραχές που δημιουργήθηκαν στις πρώτες εκλογές στη Χατάη έφεραν τουρκικό και γαλλικό στρατό εκεί για την προστασία της αυτονομίας της. Το 1938 κερδίζοντας είκοσι δύο από τις σαράντα εκλογικές θέσεις οι Τούρκοι της Χατάης κήρυξαν την ανεξαρτησία της και τον επόμενο χρόνο ψήφισαν την ένωση με την Τουρκία. Βλ. Robert Stephens, *Cyprus A place of Arms. Power Politics and Ethnic Conflict in the Eastern Mediterranean*, Λονδίνο, 1966, σελ.116,117

²⁸⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1951, σελ. 155.

²⁸¹ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος 1951, σελ. 104.

²⁸² *Έθνος*, 3 Φεβρουαρίου 1952.

κρηπίδωμα»²⁸³, ήταν άκρως σημαντική για τη Βρετανία και την Αμερική. Επρόκειτο για μία αντικομμουνιστική συμμαχία προς την οποία κατέτειναν το δόγμα Τρούμαν, που παρείχε οικονομική βοήθεια σε Ελλάδα και Τουρκία και το Βορειοατλαντικό Σύμφωνο ΝΑΤΟ (στρατιωτική συμμαχία) το οποίο υπέγραψαν Ελλάδα και Τουρκία στις 4 Απριλίου του 1952. Στις 28 Φεβρουαρίου 1953 υπεγράφη επίσης και το τριμερές αμυντικό σύμφωνο μεταξύ Ελλάδας, Τουρκίας και Γιουγκοσλαβίας και δημιουργήθηκε σύμφωνα με το Έθνος μια «Νέα Βαλκανική Αντάντ»,²⁸⁴ ενώ στις 9 Αυγούστου 1954 στο Βled το σύμφωνο αυτό συμπληρώθηκε από τη Συνθήκη Συμμαχίας, Πολιτικής Συνεργασίας και Αμοιβαίας Βοήθειας²⁸⁵.

Γίνεται έτσι κατανοητό το πόσο Ελλάδα και Τουρκία επιθυμούσαν αλλά και επιβαλλόταν να διατηρήσουν φιλικές σχέσεις. Το 1952, οι δύο υπουργοί εξωτερικών, Τουρκίας και Ελλάδας, Κιοπρουλού και Βενιζέλος επισκέφθηκαν αντίστοιχα Αθήνα και Άγκυρα ενώ το Νοέμβριο του 1952 όταν ο Πρόεδρος της Τουρκίας Τζελάλ Μπαγιάρ επισκέφθηκε την Αθήνα υπήρξαν ενθουσιώδεις εκδηλώσεις υπέρ της Ελληνοτουρκικής φιλίας.²⁸⁶ Κυκλοφόρησε και η είδηση ότι συμφωνήθηκε κι απ' τις δύο πλευρές η αμοιβαία κατάργηση της θεώρησης βίζας²⁸⁷. Το «χορό» των επισκέψεων συμπλήρωσαν οι επισκέψεις του γενικού διευθυντή του υπουργείου Παιδείας Ευάγγελου Παπανούτσου καθώς και του βασιλιά Παύλου και της βασίλισσας Φρειδερίκης οι οποίοι έγιναν δέκτες θερμών εκδηλώσεων από τους Τούρκους²⁸⁸.

Η Βρετανία υποστήριζε την Τουρκία για λόγους της εξωτερικής της πολιτικής. Σε ένα μεσογειακό σύστημα ασφαλείας η Τουρκία αποτελούσε απαραίτητο σύμμαχο για την αντιμετώπιση της κομμουνιστικής απειλής και εκδηλώθηκε η επιθυμία να παίξει ενεργότερο ρόλο στη Μέση Ανατολή. Σαν αποτέλεσμα ο ηγετικός ρόλος της Τουρκίας στην περιοχή της Μεσογείου κατέστη πρόσθετος

²⁸³ Ελλάδα, Τουρκία και Ιράν αποτέλεσαν το «βόρειο κρηπίδωμα» (Northern Tier) το οποίο συγκρατούσε τη σοβιετική παλίρροια προς το νότο βλ. σχ. Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2001, σ. 98.

²⁸⁴ Έθνος, 8 Φεβρουαρίου 1953

²⁸⁵ Βλ. σχ. Δημήτρης Μιχαλόπουλος, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959. Η χαμένη προσέγγιση*, Αθήνα 1989. σελ. 45,46.

²⁸⁶ Έθνος, 29 Νοεμβρίου 1952.

²⁸⁷ Έθνος, 24 Απριλίου 1952

²⁸⁸ Έθνος, 11 και 13 Ιουνίου 1952 και *Νέος Δημοκράτης*, 8 Ιουνίου 1952.

παράγοντας για την παρεμπόδιση λύσης του Κυπριακού ζητήματος. Η Βρετανία προωθούσε σχέδια που ευνοούσαν την Τουρκία και την Τουρκοκυπριακή κοινότητα στην Κύπρο, εφαρμόζοντας εμφανώς την τακτική του «διαίρει και βασίλευε».

5.ΤΟ ΚΥΠΡΙΑΚΟ ΩΣ ΔΙΕΘΝΕΣ ΖΗΤΗΜΑ

5.1 ΟΗΕ: Μεταξύ πολιτικής και ηθικής υπόστασης

Στις μελέτες για το Κυπριακό ζήτημα, στις αποτιμήσεις των χαμένων ευκαιριών, στις αναλύσεις περί διεθνών δικαίων και γενικά στις εξηγήσεις σχετικά με τη διεθνοποίηση του κυπριακού, παρουσιάζεται το ανεδαφικό της προσφυγής στον ΟΗΕ και της υπερεκτίμησης των δυνατοτήτων του διεθνούς αυτού οργανισμού από την κυπριακή και την ελλαδική ηγεσία. Η κριτική δεν μπορεί να εξηγήσει πως γίνονταν αντιληπτές οι δυνατότητες του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στην Ελλάδα και στην Κύπρο, ούτε και γιατί εναπόθεσαν τόσες ελπίδες οι Ελληνοκύπριοι σε αυτόν τον διεθνή οργανισμό. Ο ΟΗΕ αποτέλεσε για τον ελληνοκυπριακό λαό, ένα νέο τρόπο διεκδίκησης των εθνικών δικαιωμάτων και τη βάση της διεκδίκησης του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης, προτείνοντας ένα σχήμα εγκυρότητας υπερκείμενο του εθνικού κράτους, όπου τα μεμονωμένα κράτη που υπάγονται στον οργανισμό θεωρούνται νομικά ισότιμες οντότητες, ανεξάρτητα από το μέγεθος τους ή το διεθνές βάρος τους.

Η μεταπολεμική οργάνωση της διεθνούς κοινωνίας συμπεριελάμβανε την σύσταση των Ηνωμένων Εθνών, σαν ένα νέο σύστημα συλλογικής ασφάλειας που απαγόρευε τη χρήση βίας και εθεωρείτο από τους Ελληνοκύπριους ως ένα διεθνές όργανο για τη διατήρηση και την εδραίωση της ειρήνης και για την εφαρμογή των αρχών της ελευθερίας και της δημοκρατίας²⁸⁹. Όπως εξήγγειλε ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Βρετανίας στο Συμβούλιο Ασφαλείας το 1950, τα Ηνωμένα Έθνη ήταν «η μόνη βάση μιας δυνατής παγκοσμίου κοινωνίας, διαφόρου της άλλης του εξ ενός κέντρου διευθυνομένου παγκοσμίου δεσποτισμού»²⁹⁰.

²⁸⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 15 Μαρτίου, 1952.

²⁹⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1952, σ.71.

Μια γενική διαπίστωση είναι, ότι πάντα κυριαρχούσε η έλλειψη μιας υπερεθνικής εξουσίας στο διεθνές στερέωμα, ικανής να παρέμβει καθοριστικά στη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης και σταθερότητας²⁹¹. Τα Ηνωμένα Έθνη όπως και άλλοι διεθνείς οργανισμοί αποτέλεσαν όργανα των εθνών κρατών και συνεπώς διαμορφώθηκαν και επηρεάστηκαν από αυτά. Με δεδομένο ότι «η εθνική κυριαρχία αποτελεί έναν από τους ακρογωνιαίους λίθους του οικοδομήματος των Ηνωμένων Εθνών»²⁹², η εξουσία τους περιορίζεται όταν οι αποφάσεις εξαρτώνται από τη βούληση των εθνών κρατών, ή όταν διαμορφώνονται με βάση τα εθνικά τους συμφέροντα. Οι αρχιτέκτονες των Ηνωμένων Εθνών σχεδίασαν το Χάρτη σκεπτόμενοι με τους καθιερωμένους όρους του εθνικισμού, της εθνικής κυριαρχίας και των εθνικών συμφερόντων που στερεοτυπικά ρύθμιζαν τις διεθνείς σχέσεις, με αποτέλεσμα η εφαρμογή των διακηρύξεων του Χάρτη να επαφίεται στις επιθυμίες των μελών του.

Επιπλέον γνωρίζουμε, ότι ο Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών είχε περιορισμένη δραστηριότητα και μια μακρά ιστορία συμβιβασμών. Στην περίπτωση της Κύπρου οι συζητήσεις στην Γενική Συνέλευση είχαν κάποια επιρροή, αλλά οι καθεαυτού αποφάσεις δεν ήταν μεγάλης σημασίας. Παρόλο δε που το κλίμα ήταν υπέρ μιας λύσης οι συμφωνίες και οι διαπραγματεύσεις έγιναν εκτός Ηνωμένων Εθνών από τα ενδιαφερόμενα μέλη²⁹³. Άλλωστε, ο οργανισμός είναι πολιτικό όργανο, όχι δικαστικό, του οποίου οι αποφάσεις έχουν χαρακτήρα συστάσεων και δεν είναι δεσμευτικές για τα κράτη μέλη. Σε υπόμνημα του ο καθηγητής Σ. Καλογερόπουλος Στράτης μέλος της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ το 1956 τονίζει την πολιτική φύση του Οργανισμού λέγοντας:

Η πολιτική αυτού φύσις απεικονίζεται εντόνως εις την διάρθρωσιν του όλου Οργανισμού ως και εις την εν γένει οικονομίαν του. Αι εν αυτώ συζητήσεις ως και αι

²⁹¹ Χριστοδουλίδης Θ.-Μπουραντώνης Δ., *Ο ΟΗΕ στο κατώφλι της Μεταψυχροπολεμικής εποχής*, Αθήνα, 1998, σ. 24

²⁹² Alvin LeRoy Bennett - James K. Oliver, *Διεθνείς Οργανισμοί: αρχές και προβλήματα*, Αθήνα 2006, σελ.87

²⁹³ Sydney D. Bailey, *The United Nations. A Short Political Guide*, Λομβίνο 1963, σελ.55,56.

λαμβανόμεναι αποφάσεις επηρεάζονται από πολιτικά ελατήρια, ακόμη δε και αιτιδόμεναι ψήφοι υπακούουν κατά κανόνα εις πολιτικές σκέψεις και επιδιώξεις²⁹⁴.

Η διατύπωση του Χάρτη στερείται της συνήθους αυστηρής μορφής κανόνων αλλά η διατήρησή τους είναι υποχρεωτική «άλλως κινδυνεύει να καταρρεύση ολόκληρον το οικοδόμημα»²⁹⁵. Η Γενική Συνέλευση μπορεί να προβαίνει μόνο σε συστάσεις, οι δε σχετικές αποφάσεις έχουν ηθικό χαρακτήρα και δεν δύνανται να εξαναγκάσουν αυτόν στον οποίο απευθύνονται²⁹⁶. Οι συστάσεις, υπάρχει πιθανότητα, να καθησυχάσουν συνειδήσεις, να επιβεβαιώσουν σημαντικές αρχές του Χάρτη και να δημιουργήσουν την εντύπωση ότι έχει γίνει κάποια πρόοδος, αλλά να μην κατορθώσουν να τροποποιήσουν την πολιτική των υπευθύνων για το ζήτημα που έχει προκύψει. Ο οργανισμός δεν κατάφερε να χειριστεί θέματα σχετιζόμενα με την αποαποικιοποίηση, ή με τις συνέπειες που είχε η αποαποικιοποίηση σε κάποιες περιοχές. Άρχισαν να αντιλαμβάνονται και στην Κύπρο μετά την πρώτη προσφυγή ότι μπορούσαν να βασίζονται μόνο στην «ηθική» φύση των άρθρων του ΟΗΕ γιατί «Η Γενική Συνέλευσις του Οργανισμού τούτου δεν είναι εισέτι περιβεβλημένη με την εξουσίαν εκείνην, ήτις απαιτείται δια την κατοχύρωσιν και εφαρμογήν των υπ'αυτής λαμβανομένων αποφάσεων. Μια ευμενής όμως απόφασις θα αποτελέει ισχυρόν ηθικόν όπλον εις χείρας των Κυπρίων δια την συνέχισιν του αγώνος των»²⁹⁷.

Ήταν γνωστό στους διπλωματικούς κύκλους, τη δεκαετία του 1950, ότι ο χάρτης δεν αποτελεί «μη ευέλικτο» σύστημα κανόνων και ότι βασίζεται σε μια σειρά φιλοσοφικών αρχών που θα πρέπει να καθοδηγούν τις σχέσεις ανάμεσα σε έθνη²⁹⁸. Το μόνο αρμόδιο για μέτρα εξαναγκασμού είναι το Συμβούλιο Ασφαλείας

²⁹⁴ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.6, Κυπριακό- Διάφορα (1955-1959), Υπόμνημα « Περί της θεμελιώσεως του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των λαών κατά τα εν τω ΟΗΕ κρατούντα» του καθηγητή Σ. Καλογερόπουλου Στράτη μέλους της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ, Νέα Υόρκη, 27 Δεκεμβρίου 1956, σελ.1

²⁹⁵ Ο.π. ΕΛΙΑ.

²⁹⁶ Άλκης Παπακώστας, *Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών*, Αθήνα 1985,σ.σ.30-36.

²⁹⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955,σελ.207.

²⁹⁸ ΙΑΥΕ:1951,Φάκελος 125,5^{ος} υποφάκελος, 22 Νοεμβρίου 1951, αναφορά αντιπροσώπου της Ελλάδας προ της 4^{ης} επιτροπής στην 6^η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.

το οποίο παρέλυε²⁹⁹, στις περιπτώσεις που μια διαφωνία αφορούσε κάποια από τα μόνιμα μέλη της και τα οποία μπορούσαν να προβάλλουν βέτο.

Με τη διεθνοποίηση και την παραπομπή στον ΟΗΕ η επίκληση του καταστατικού του χάρτη οδηγούσε σε μια διαδικασία όπου η αρχή της αυτοδιάθεσης των λαών γινόταν σεβαστή. Η εφαρμογή της αρχής της αυτοδιάθεσης προϋποθέτει την ύπαρξη ενός ομοιογενούς πληθυσμού, με εσωτερική οργάνωση που κατοικεί σε ένα ορισμένο έδαφος και εκφράζει την κοινή θέληση να αποχωριστεί το κράτος στο οποίο ζει. Το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση αναγνωρίζεται από τα άρθρα 1 και 55 του χάρτη. Στις παραγράφους 2 και 3 του άρθρου 1 τονίζεται ότι σκοποί των Ηνωμένων Εθνών είναι :

2. Να αναπτύσσουν ανάμεσα στα έθνη φιλικές σχέσεις που θα βασίζονται στο σεβασμό της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών και να παίρνουν άλλα μέτρα κατάλληλα για την ενίσχυση της παγκόσμιας ειρήνης.

3. Να επιτυχαίνουν διεθνή συνεργασία για την επίλυση διεθνών προβλημάτων οικονομικής, κοινωνικής, πολιτιστικής και ανθρωπιστικής φύσεως, και για την ανάπτυξη και ενθάρρυνση του σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας.³⁰⁰

Και στο άρθρο 55, το οποίο προσβλέπει στη διεθνή οικονομική και κοινωνική συνεργασία αναφέρεται ότι:

Αποβλέποντας στη δημιουργία συνθηκών σταθερότητας και ευημερίας, οι οποίες είναι αναγκαίες για να υπάρξουν μεταξύ των εθνών ειρηνικές και φιλικές σχέσεις, βασισμένες στο σεβασμό της αρχής των ίσων δικαιωμάτων και της αυτοδιάθεσης των λαών τα Ηνωμένα Έθνη θα ευνοήσουν :

α. την ανύψωση του βιοτικού επιπέδου, εργασία για όλους και συνθήκες οικονομικής και κοινωνικής προόδου και ανάπτυξεως,

β. τη λύση διεθνών προβλημάτων, οικονομικών, κοινωνικών, δημόσιας υγείας και άλλων συναφών, τη διεθνή πολιτιστική και εκπαιδευτική συνεργασία και

²⁹⁹ ΙΑΥΕ:1952,Φάκελος 32,2^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο εξωτερικών, 11 Απριλίου 1952, 'Δυνατότητες προσφυγής εις ΟΗΕ επί του Κυπριακού'. Στο έγγραφο αναφέρεται ότι «η διορατική διπλωματία των Μεγάλων αφαίρεσε το όπλο της εκτέλεσης από τας αμφιβόλους χείρας της Γενικής Συνέλευσης για να το εμπιστευθεί στο Συμβούλιο Ασφαλείας όπου τον τελευταίο λόγο έχει το βέτο.»

³⁰⁰ Bennett A. LeRoy - Oliver James K., *Διεθνείς Οργανισμοί: αρχές και προβλήματα.*, Αθήνα 2006, σελ.581

γ. τον παγκόσμιο και αποτελεσματικό σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών για όλους, χωρίς διάκριση φυλής, φύλου, γλώσσας ή θρησκείας.³⁰¹

Μια πρώτη παρατήρηση σχετικά με τη διακήρυξη του Χάρτη είναι ότι είναι «ένα γενικό κείμενο που ενίοτε πλατειάζει»³⁰². Στα άρθρα 1 και 55 ο πλατειασμός προκύπτει από τις επαναλήψεις και τους γενικούς και ασαφείς στόχους που περιγράφονται σε αυτά και οι οποίοι υπαινίσσονται ποικίλες ερμηνείες και δεν καθορίζουν μέσα εφαρμογής. Τα άρθρα αυτά έχουν να κάνουν με τους σκοπούς του Χάρτη και όχι με τις αρχές του που αναφέρονται στο άρθρο 2, οπότε η αυτοδιάθεση προβάλλεται σαν μια από τις επιθυμίες του³⁰³. Παρόλο δε που θεωρητικά οι διατάξεις του Χάρτη είναι δεσμευτικές για τα κράτη μέλη, οι αρχές και οι πρακτικές των Ηνωμένων Εθνών δεν είναι απολύτως ξεκάθαρες και παρατηρείται η έλλειψη αναφοράς των μέσων εφαρμογής των διακηρύξεων. Σύμφωνα με την ανάλυση του καθηγητή Σ. Καλογερόπουλου Στράτη μέλους της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ, το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση και η αόριστη διατύπωση της εφαρμογής του εμπίπτει σε διακηρύξεις «πολιτικής αρχής, ηθικού περιεχομένου»³⁰⁴. Όπως συμπληρώνει: «Ως γνωστόν η έλλειψις κυρώσεως καθιστά τον κανόνα αδύναμον και προσβλητόν, ουδέποτε όμως δύναται να προδικάση ή να μεταβάλη την φύσιν αυτού. Το φαινόμενον της *Lex Imperfecta* είναι σύνηθες εις την επιστήμην του Δικαίου, έτι περισσότερο εις το Δημόσιον Δίκαιον και κυρίως εις το Διεθνές, το οποίον είναι ο νεώτερος κλάδος του Δικαίου και καλείται να ρυθμίση σχέσεις ενός κοινωνικού συνόλου, ακαθορίστου ακόμη ενόττης και ευρισκόμενου εισέτι εν εξελίξει»³⁰⁵.

Η Κύπρος αποτελούσε μη αυτοκυβερνώμενη περιοχή, δηλαδή αποικία, όπως περιγράφεται στη διακήρυξη του κεφαλαίου XI, άρθρο 73 και 74. Υπό την

³⁰¹ A. LeRoy Bennett-James K. Oliver,ό.π., σ.594.

³⁰² A. LeRoy Bennett-James K. Oliver,ό.π., σ.85.

³⁰³ Thomas D. Musgrave, *Self-Determination and National Minorities*, Οξφόρδη, 1997, σ.12 και 96.

³⁰⁴ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.6, Κυπριακό- Διάφορα (1955-1959), Υπόμνημα « Περί της θεμελιώσεως του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των λαών κατά τα εν τω ΟΗΕ κρατούντα» του καθηγητή Σ. Καλογερόπουλου Στράτη μέλους της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ, Νέα Υόρκη, 27 Δεκεμβρίου 1956, σελ.5

³⁰⁵ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.6, Κυπριακό- Διάφορα (1955-1959), Υπόμνημα « Περί της θεμελιώσεως του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των λαών κατά τα εν τω ΟΗΕ κρατούντα» του καθηγητή Σ. Καλογερόπουλου Στράτη μέλους της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ, Νέα Υόρκη, 27 Δεκεμβρίου 1956, σελ.7

προϋπόθεση της αρχής της αυτοδιάθεσης, τρεις μορφές πολιτικού *modus Vivendi* αναγνωρίζονται, οι οποίες δικαιολογούν τον χαρακτηρισμό ενός εδάφους ως μη υπαγόμενου στα μη αυτοκυβερνώμενα, ή μη αυτόνομα εδάφη (αποικίες) τα προβλεπόμενα στο άρθρο 73. Αυτές οι μορφές αφορούσαν α. καθεστώς πλήρους ανεξαρτησίας β. ένωση με άλλη επικράτεια γ. ενσωμάτωση και πλήρη εξομοίωση προς τα μητροπολιτικά εδάφη της διοικούσης δύναμης³⁰⁶.

Σκοπός και προσπάθεια των κρατών που διοικούσαν μη αυτοκυβερνώμενες περιοχές (αποικίες), ήταν να βοηθήσουν τους λαούς αυτών των περιοχών να αναπτύξουν την ικανότητά τους για αυτοδιοίκηση και να τους οδηγήσουν στην αυτοδιάθεση, λαμβάνοντας υπόψη τους πολιτικούς πόθους των λαών όπως προτείνει το άρθρο 73 του χάρτη. Ο καθηγητής Σ. Καλογερόπουλος Στράτης μέλος της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ υποστήριζε ότι το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση προέκυπτε εμμέσως από το άρθρο 73, το οποίο όριζε ως υποχρέωση το σεβασμό των πολιτικών διαθέσεων του αποικιοκρατούμενου λαού και κυρίως από το άρθρο 76 το οποίο ανέφερε ρητώς ότι ο σκοπός της αυτοδιάθεσης είναι διαζευκτικός, είτε αυτοκυβέρνηση είτε ανεξαρτησία, επιλογή η οποία εξαρτάται από τη βούληση του λαού³⁰⁷. Η επιτροπή που συστάθηκε το 1952 *ad hoc* (για αυτό το σκοπό), για να εξετάσει τους παράγοντες που καθόριζαν αν μια περιοχή ήταν έτοιμη για αυτοκυβέρνηση, αναγνώριζε το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και θεώρησε, ότι βασικά έπρεπε να ληφθεί υπόψη, η πολιτική πρόοδος του πληθυσμού καθώς και η γνώμη του εκφρασμένη με δημοκρατικές διαδικασίες, αλλά τόνιζε ότι κάθε μια περίπτωση έπρεπε να εξεταστεί χωριστά και ότι κανένας παράγοντας ή συνδυασμός παραγόντων δεν ήταν καθοριστικός ή αποφασιστικός³⁰⁸.

Ήταν φανερή η ευελιξία που επιτρεπόταν στον καθορισμό μιας περιοχής ως «έτοιμης» για αυτοκυβέρνηση αλλά στην Κύπρο οι προσδοκίες ήταν πάντα μεγάλες για μια διεθνή αναγνώριση. Ήταν γεγονός δε ότι πραγματοποιήθηκε ενσωμάτωση ή

³⁰⁶ ΙΑΥΕ:1952,Φάκελος 32,5^{ος} υποφάκελος, Τμήμα ΟΗΕ. Υπόμνημα για τα μη αυτόνομα εδάφη, άρθρο 73, Αθήνα 27 Φεβρουαρίου,1952.

³⁰⁷ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.6, Κυπριακό- Διάφορα (1955-1959), Υπόμνημα « Περί της θεμελιώσεως του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των λαών κατά τα εν τω ΟΗΕ κρατούντα» του καθηγητή Σ. Καλογερόπουλου Στράτη μέλους της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ, Νέα Υόρκη, 27 Δεκεμβρίου 1956, σ. 2

³⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1952,Φάκελος 82, 1^{ος} υποφάκελος, αποσπάσματα αποφάσεων της Γενικής Συνέλευσης, 8 Σεπτεμβρίου 1952.

ομοσπονδιακή ένωση προς άλλο κράτος βάσει της θέλησης του λαού στις κάτωθι περιπτώσεις: η Τεργέστη επανήλθε στην Ιταλία το 1955, οι Γαλλικές Ινδίες προσαρτήθηκαν από την Ινδία το 1954, η Ερυθραία αποτέλεσε ομοσπονδία με την Αιθιοπία το 1952, η Νέα Γη κατόπιν δημοψηφίσματος ομοσπονδία με τον Καναδά, η Σάαρ, μετά από δημοψήφισμα επίσης, ενώθηκε με τη Γερμανία το 1956, το Τόγκο ενώθηκε με τη Χρυσή Ακτή το 1956 και η Γροιλανδία αποτέλεσε δανική περιοχή με αυτοδιάθεση³⁰⁹. Επιπλέον τη δεκαετία του 1950 γνώρισαν την ανεξαρτησία εντός του ΟΗΕ το Λάος, η Καμπότζη και το Βιετνάμ το 1953, το Σουδάν το 1955, το Μαρόκο και η Τύνιδα το 1956.

Η υιοθέτηση μιας σειράς ψηφισμάτων στις 16 Δεκεμβρίου 1952 από τη Γενική Συνέλευση με τις οποίες οριζόταν ότι οι διοικούσες χώρες όφειλαν να αναγνωρίζουν και να προάγουν την πραγματοποίηση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης των μη αυτοκυβερνώνμενων χωρών και να διευκολύνουν την άσκηση του δικαιώματος αυτού μέσω δημοψηφισμάτων ή άλλων αναγνωρισμένων δημοκρατικών μέσων, κατά προτίμηση υπό την αιγίδα των Ηνωμένων Εθνών, θεωρήθηκε ότι εξασφάλισε στον ελληνοκυπριακό λαό μια εδραία νομική βάση και ένα δικονομικό μέσο για την επιδίωξη της ελευθερίας του³¹⁰. Ο Κύρου θεώρησε ότι οι αποφάσεις είχαν ιδιαίτερη σημασία για το κυπριακό γιατί κατοχυρωνόταν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και γίνονταν συστάσεις στις διοικούσες χώρες, ώστε στις παρεχόμενες πληροφορίες όσο αφορούσε τις οικονομικές, κοινωνικές και εκπαιδευτικές συνθήκες στις περιοχές για τις οποίες ήταν υπεύθυνα βάσει του άρθρου 73, να περιλαμβάνονται και πληροφορίες περί της πολιτικής προόδου των ενδιαφερόμενων λαών. Τόνισε δε ότι η τρίτη απόφαση προέβαλε το θέμα της αυτοδιάθεσης όχι μόνο ως θέμα αποικιακό αλλά ως παγκόσμιο³¹¹. Σε αυτήν την απόφαση η Γενική Συνέλευση ζητούσε από την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων

³⁰⁹ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.6, Κυπριακό- Διάφορα (1955-1959), Υπόμνημα « Περί της θεμελιώσεως του δικαιώματος της αυτοδιαθέσεως των λαών κατά τα εν τω ΟΗΕ κρατούντα» του καθηγητή Σ. Καλογερόπουλου Στράτη μέλους της Ελληνικής Αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ, Νέα Υόρκη, 27 Δεκεμβρίου 1956, σελ.36

³¹⁰ Έθνος, 30 Δεκεμβρίου και 10 Μαΐου, 1952, *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1953, σελ.3 και Μάιος 1953, σελ.92.

³¹¹ ΙΑΥΕ: 1953, Φάκελος 22, μόνιμη ελληνική αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, 11 Αυγούστου 1953.

να συνεχίσει να προετοιμάζει συστάσεις που θα αφορούσαν τον 'διεθνή' σεβασμό για το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση³¹².

Ο Κύρου θεώρησε άλλη μια απόφαση σημαντική, αυτή της 4^{ης} επιτροπής της 8^{ης} Γενικής Συνέλευσης στις 17 Νοεμβρίου 1953. Στους ενδεικτικούς παράγοντες για την ελεύθερη σύνδεση μιας μη αυτοκυβερνώμενης περιοχής (αποικίας) με τη μητροπολιτική ή άλλη χώρα, εκτός από τη γνώμη του πληθυσμού που θα έπρεπε να εκφραστεί ελεύθερα με δημοκρατική διαδικασία, δινόταν το δικαίωμα στη μητρόπολη να αλλάξει το πολιτικό καθεστώς της περιοχής αφού ελάμβανε υπόψη αν αυτή η περιοχή διεκδικείτο ή όχι από μια άλλη χώρα³¹³.

Για τους Ελληνοκύπριους το κυπριακό ζήτημα μπορούσε να βγει έξω από τα βρετανικά και τα ελληνικά πλαίσια, σε διεθνή σφαίρα, να τεθεί πλέον μπροστά σε μια «Ανώτατη Διεθνή Οργάνωση» τον ΟΗΕ και από το βήμα του αναμφισβήτητα, να υποστηριχτεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης³¹⁴. Αποτελούσε ευχή ο ΟΗΕ να ανταποκριθεί στις προσδοκίες τους και να πραγματοποιήσει τις επαγγελίες περί ελεύθερων δημοκρατικών λαών και περί αυτοδιάθεσης και να συντελέσει στην ταχεία απόδοση της Κύπρου στην Ελλάδα³¹⁵. Σύμφωνα με τον ορισμό του όρου «αυτοδιάθεση» που δίνει ο υπουργός εξωτερικών Γ. Μελάς και προέβαλλε η *Ελληνική Κύπρος*: «δικαίωμα αυτοδιαθέσεως είναι το δικαίωμα των λαών να καθορίζουν κατ' ιδίαν αυτών κρίσιν την τύχην των και δι' αποσπάσεως ακόμη από τα κρατικά πλαίσια του μέχρι τούδε ξένου κυριάρχου των, δια να δημιουργήσουν ιδίαν κρατικήν οντότητα ή και ακόμη να προσκολληθούν εις άλλην τοιαύτην, προς την οποίαν αισθάνονται εθνικήν ομοιογένειαν ή και απλήν συγγένειαν»³¹⁶.

³¹² ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 22, μόνιμη ελληνική αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ,19 Δεκεμβρίου, 1952.

³¹³ ΙΑΥΕ: 1953,Φάκελος 104, 8th session of the General Assembly,17th November 1953.

³¹⁴ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1949,σ.61.

³¹⁵ *Απόστολος Βαρνάβας*, Οκτώβριος 1950, τεύχος 10, σ.395, τηλεγράφημα του Μακάριου προς το Γενικό Γραμματέα του ΟΗΕ Τρήγκβε Λη.

³¹⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1954,σελ.156.

5.2 Οι απαρχές της διεθνοποίησης

Γενικά βέβαια στη Κύπρο, η διεθνής προβολή θεωρείτο ότι θα βοηθούσε στη λύση και θα ασκούσε πίεση στην αγγλική κυβέρνηση. Η επιτακτική ανάγκη να καταστεί η κυπριακή υπόθεση ζήτημα διεθνές και η παγκόσμια συνείδηση να αισθανθεί την «*τερατώδη αδικίαν εις βάρος του αναξιοπαθούντος κυπριακού λαού*»³¹⁷, φανερώθηκε αμέσως μετά το Β Παγκόσμιο Πόλεμο, στο Συνέδριο Ειρήνης στο Παρίσι το 1946. Μια αποστολή της επιτροπής κυπριακών υποθέσεων, η οποία παρευρέθηκε στο Παρίσι και αποτελούνταν και από τις δύο παρατάξεις «*παρά τις φατριαστικές τους αντιθέσεις*», έθεσε την αξίωση της ένωσης³¹⁸. Θεώρησε όμως την άρνηση της ελληνικής αντιπροσωπείας να θέσει την Κύπρο ως εθνική διεκδίκηση ως «*πλήγμα*»³¹⁹. Η έναρξη του εμφυλίου επέβαλλε «*συμμόρφωση*» με τις βρετανικές επιταγές και διευθέτηση του κυπριακού ζητήματος σε φιλικά πλαίσια μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας.

Μια δεύτερη κίνηση διεθνοποίησης έγινε όταν το ΑΚΕΛ, μέσω του ΕΑΣ, (Εθνικού Απελευθερωτικού Συνασπισμού), το 1949, παίρνει πρωτοβουλία, στέλνει υπόμνημα στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών σε μια προσπάθεια να μεταφέρει το εθνικό ζήτημα σε διεθνή σφαίρα, πιστεύοντας ότι είναι ο ισχυρότερος εξωτερικός παράγοντας για την υποστήριξη και προαγωγή της εθνικής υπόθεσης³²⁰. Θεωρεί έτσι ότι επωμίζεται «*βαρύτερα εθνικοαπελευθερωτικά καθήκοντα*»³²¹ και όπως τονίζει στο *Νέο Δημοκράτη* αν έγινε γνωστό το κυπριακό αυτό οφείλεται στο ΑΚΕΛ³²².

Ο ΕΑΣ αντιπροσώπευε τις αριστερές δυνάμεις, το ΑΚΕΛ, την ΠΕΟ, την ΕΑΚ, την ΠΕΜ, την ΑΟΝ και την Ένωση Προοδευτικών Γυναικών. Είχε προηγηθεί το Σεπτέμβριο πρόταση του ΕΑΣ προς την Εθναρχία για αποστολή κοινής

³¹⁷ ΙΑΥΕ:1947,Φάκελος 32,1^{ος} υποφάκελος, Πρεσβεία Λονδίνου προς Υπουργείο Εξωτερικών,3 Σεπτεμβρίου 1946, 'ανακοίνωση της αποστολής της επιτροπής κυπριακών υποθέσεων εις το Συνέδριον Ειρήνης εις Παρισίους'.

³¹⁸ Η πρεσβεία αποτελούνταν από τον Μητροπολίτη Κυρήνειας, τον Ι. Κληρίδη που εκπροσωπούσε τους δημάρχους και τους αντιδημάρχους του ΑΚΕΛ, τον Δ. Δημητρίου που εκπροσωπούσε τη δεξιά (ΚΕΚ, ΠΕΚ και την ΠΕΣΠ του Γαλατόπουλου), ΙΑΥΕ:1947,Φάκελος 33.1,από τον πρόξενο Λευκωσίας Κουντουριώτη προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 19 Σεπτεμβρίου 1946.

³¹⁹ ΙΑΥΕ:1947,Φάκελος 32,1^{ος} υποφάκελος, Πρεσβεία Λονδίνου προς Υπουργείο Εξωτερικών,3 Σεπτεμβρίου 1946

³²⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 29 Σεπτεμβρίου 1949.

³²¹ *Δημοκράτης*, Δεκέμβριος 1949

³²² *Νέος Δημοκράτης*, 14 Απριλίου 1950

αντιπροσωπείας στον ΟΗΕ η οποία απερρίφθη. Στις 31 Ιανουαρίου 1950, ο ΕΑΣ με τηλεγράφημα προς το Γενικό Γραμματέα γνωστοποίησε τα αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος και ζήτησε να αχθεί το κυπριακό προς συζήτηση στην προσεχή σύνοδο. Τον Μάρτιο, μετά από άρνηση της Εθναρχίας να υιοθετήσει την εισήγηση του ΕΑΣ για αποστολή κοινής πρεσβείας στο εξωτερικό, καταρτίστηκε εθνική λαϊκή πρεσβεία με μέλη τον Ε. Παπαιωάννου, γενικό γραμματέα του ΑΚΕΛ και τον Α. Αδάμαντο, δήμαρχο Αμμοχώστου, που θα κατατόπιζε κοινή και επίσημη γνώμη πάνω στο κυπριακό ζήτημα³²³. Η πρεσβεία αναχώρησε τον Μάιο για Λονδίνο και κυκλοφόρησε ένα φυλλάδιο με τίτλο «*Cyprus presents its case to the world*», το οποίο παρουσίαζε τα αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος, μιλούσε για την Ένωση σαν εθνικό πιστεύω, έκανε αναφορά στην βρετανική διοίκηση, την κατάργηση του Νομοθετικού, την ενίσχυση αντιφιλελεύθερων νόμων και την οικονομική κατάσταση³²⁴. Το 1952 κυκλοφόρησε φυλλάδιο με τίτλο «*Ο Δρόμος προς τη Λευτεριά*» αποβλέποντας στη συγκρότηση ενιαίου απελευθερωτικού μετώπου³²⁵.

Η Εθναρχία, μέχρι το Δημοψήφισμα, δεν είχε πάρει δραστικές πρωτοβουλίες. Στο πρώτο μεγάλο συλλαλητήριο που οργάνωσε στις 3 Οκτωβρίου 1948, είχε προκρίνει την απάλειψη της φράσης «*μέχρι και του Οργανισμού των Ηνωμένων Εθνών*» την οποία είχαν συμπεριλάβει στο ψήφισμα ο Ν. Λανίτης και ο Θ. Δέρβης, γιατί την θεώρησε επιζήμια για το κυπριακό ζήτημα³²⁶. Ακόμη και μετά το Δημοψήφισμα υπήρχε ο φόβος να γίνει το κυπριακό στον ΟΗΕ θέμα διεθνούς ανταγωνισμού και να μεταβληθεί σε αντικείμενο εκμετάλλευσης εκ μέρους των εχθρών της Μεγάλης Βρετανίας και της Ελλάδας³²⁷. Φυσικά, ο κίνδυνος θα μπορούσε να αποσοβηθεί, με την έγκυρη συνεννόηση μέσα στα πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας. Σταδιακά, ωστόσο, άλλαξε το τοπίο των τρόπων

³²³ *Νέος Δημοκράτης*, 10 και 18 Μαρτίου 1950.

³²⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 17 Σεπτεμβρίου, 1950.

³²⁵ ΙΑΥΕ:1952, Φάκελος 191, 3^{ος} υποφάκελος, πληροφοριακό σημείωμα από το Υπουργείο Εσωτερικών, 1 Αυγούστου 1952.

³²⁶ ΙΑΥΕ:1948, Φάκελος 60, 6^{ος} υποφάκελος, από τον πρόξενο Λευκωσίας Κουντουριώτη, 4 Οκτωβρίου 1948.

³²⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούνιος 1950.

διεκδίκησης οπότε ο ΟΗΕ θεωρήθηκε ο μεγαλύτερος διεθνής οργανισμός που γνώρισαν οι αιώνες, μια «τεράστια Αμφικτυονία»³²⁸.

Η αποστολή εθνικής πρεσβείας στο εξωτερικό η οποία θα έκανε γνωστά τα αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος και θα διαφώτιζε τη διεθνή κοινή γνώμη ήταν μια «οδύσσεια»³²⁹ που ξεκίνησε από την Αθήνα ,βρέθηκε στο Λονδίνο τον Αύγουστο και ολοκληρώθηκε στην Νέα Υόρκη το Σεπτέμβριο, χωριστά από την λαϊκή πρεσβεία που έστειλε το ΑΚΕΛ. Η πρεσβεία αποτελούμενη από τους μητροπολίτη Κυρήνειας Κυπριανό, Νικόλαο Λανίτη, Σάββα Λοιζίδη και Ζήνωνα Ρωσσίδη, παρέδωσε τους τόμους του Δημοψηφίσματος στον βοηθό γενικό γραμματέα του ΟΗΕ Β. Κοέν,³³⁰ εισέπραξε όμως έναν «ωκεανό αδικίας»³³¹ και αποκαρδιώθηκε από την απάθεια που αντιμετώπισε. Η *Cyprus Mail* είχε χαρακτηρίσει την προσπάθεια της πρεσβείας σαν «μάταιη περιπλάνηση», χάσιμο χρόνου και χρήματος για ένα ζήτημα που μόνο βάρος θα γινόταν στον ΟΗΕ.³³²

Ταυτόχρονα με την εκστρατεία, κυκλοφόρησε και έντυπο διαφωτιστικό υλικό. Τον Ιούνιο του 1950 κυκλοφόρησε η πραγματεία του Σάββα Λοιζίδη μέλους της Εθναρχίας με τίτλο «*The Cyprus question. Its evolution and present aspect after the plebiscite of January 1950*» (Το Κυπριακό Ζήτημα. Η εξέλιξή του και η παρούσα κατάσταση μετά το Δημοψήφισμα του Ιανουαρίου 1950) που γνωστοποιούσε τα αποτελέσματα του Δημοψηφίσματος για τη διαφώτιση της διεθνούς κοινής γνώμης καθώς και η «*Σύντομος ιστορία του ενωτικού ζητήματος Κύπρου*» σε ελληνική και σε αγγλική έκδοση με τίτλο «*A brief history of the Cyprus Question*»³³³. Ένα χρόνο μετά κυκλοφόρησε η διατριβή του ιδίου με τίτλο «*The Cyprus Question and the law of the United Nations*» (Το Κυπριακό Ζήτημα και ο νόμος των Ηνωμένων Εθνών), η οποία

³²⁸ Έθνος, 24 Οκτωβρίου 1953. Τον παραλληλισμό του οργανισμού με αμφικτυονία συναντάμε στην *Ελληνική Κύπρο*, Δεκεμβρίου 1951, σελ. 259 και στο Έθνος, 29 Ιουλίου 1952.

³²⁹ ΙΑΥΕ:1950, Φάκελος 50, 1^{ος} υποφάκελος, 21 Νοεμβρίου, 1950, από πρεσβεία Ουάσινγκτον εφημερίδα *Christian Science Monitor* με τίτλο 'Cyprus seeks US support for Union with Greece'.

³³⁰ Έθνος, 28 Σεπτεμβρίου, 1950.

³³¹ Έθνος, 23 Σεπτεμβρίου, 1950.

³³² *Cyprus Mail*, 22 Μαρτίου 1950.

³³³ ΙΑΥΕ:1950, Φάκελος 50, 2^{ος} υποφάκελος, από τον πρόξενο Λευκωσίας Λιάτη, 20 Σεπτεμβρίου 1950.

επεξεργαζόταν τις αρχές του Χάρτη και ανέλυε τη διαδικασία που έπρεπε να ακολουθηθεί στο κυπριακό ζήτημα³³⁴.

Στη διατριβή του αυτή ο Σ. Λοϊζίδης προέβαλε ένσταση στο επιχείρημα της Βρετανίας ότι τα Ηνωμένα Έθνη με την επέμβασή τους στα μη αυτοκυβερνώμενα εδάφη αναμιγνύονται σε θέματα εσωτερικής της δικαιοδοσίας, δηλαδή στις αποικίες της, σύμφωνα με το άρθρο 2 παράγραφος 7. Το άρθρο αυτό όταν διατυπώθηκε, υποστηρίζει ο Λαγάκος του Υπουργείου Εξωτερικών, δεν τέθηκε για να καθυστερήσει τα μικρά κράτη από ενδεχόμενες επεμβάσεις των «μεγάλων», όσο για να εξασφαλίσει τους «μεγάλους» από τις προβλεπόμενες ανταποικιακές τάσεις των «μικρών»³³⁵. Ο Λοϊζίδης υποστήριξε ότι η περίπτωση της Κύπρου δεν ήταν εσωτερικό θέμα της Βρετανίας αλλά διεθνές θέμα που αφορούσε τη Βρετανία από τη μια και την Ελλάδα ως μητέρα πατρίδα των Ελληνοκυπρίων και από την άλλη τους Ελληνοκυπρίους που απαιτούσαν ένωση με την Ελλάδα βασιζόμενοι στο δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, επικαλούμενος την μελέτη του Hans Kelsen³³⁶.

Την ίδια μελέτη επικαλέστηκε και ο Μακάριος στη επιστολή του προς τον ΟΗΕ, το 1953, τονίζοντας ότι η ένσταση για θέματα εσωτερικής φύσεως αφορούσε μόνο περιοχές που δεν είχαν γίνει διεθνές ζήτημα³³⁷. Άλλωστε όπως υποστηρίζεται και στο υπόμνημα του πρέσβη Κούστα επί του κυπριακού, ήταν αστήρικτη η διαμαρτυρία της Μεγάλης Βρετανίας περί ανάμιξης ξένων κυβερνήσεων στα εσωτερικά της ζητήματα και κυρίως της ελληνικής κυβέρνησης, η οποία είχε κάθε δικαίωμα και υποχρέωση να αναμιγνύεται. Κι αυτό γιατί ενώ σύμφωνα με το άρθρο 74 του κεφαλαίου ΧΙ³³⁸, είχε αναλάβει υποχρέωση καλής γειτονίας με την Ελλάδα,

³³⁴ ΙΑΥΕ:1951,Φάκελος 71,1^{ος} υποφάκελος, από τον πρόξενο Λευκωσίας Κουντουριώτη, 6 Οκτωβρίου 1951.

³³⁵ ΙΑΥΕ:1952,Φάκελος 32,2^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο εξωτερικών, 11 Απριλίου 1952, 'Δυνατότητες προσφυγής εις ΟΗΕ επί του Κυπριακού'.

³³⁶ ΙΑΥΕ:1951,Φάκελος 71,1^{ος} υποφάκελος, από τον πρόξενο Λευκωσίας Κουντουριώτη, 6 Οκτωβρίου 1951.

³³⁷ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 17, επιστολή Μακάριου προς ΟΗΕ, 10 Αυγούστου 1953.

³³⁸ Άρθρο 74: Τα μέλη των Ηνωμένων Εθνών αναγνωρίζουν ότι η πολιτική του καθενός των μελών που έχουν αναλάβει να διοικούν τις περιοχές που οι λαοί τους δεν έχουν επιτύχει πλήρη αυτοδιοίκηση, σχετικά τόσο με τις περιοχές αυτές, όσο και με τα μητροπολιτικά τους εδάφη, πρέπει να βασίζεται, ως προς τα κοινωνικά, οικονομικά και εμπορικά ζητήματα, στη γενική αρχή της καλής γειτονίας, υπολογίζοντας και τα συμφέροντα και την ευημερία του υπόλοιπου κόσμου. Άλκης Παπακώστας, *Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών*, Αθήνα 1985,σελ.137.

με την πολιτική που εφαρμόζε στην Κύπρο δημιούργησε στην Ελλάδα εξεγέρσεις οι οποίες προέρχονταν από ανησυχίες για το μέλλον της Κύπρου³³⁹.

Στην Ελλάδα προσέβλεπαν οι Ελληνοκύπριοι, η οποία με την προσφυγή της στον ΟΗΕ θα διευθετούσε οριστικά το κυπριακό ζήτημα. Η εξασφάλιση ότι θα ετίθετο η κυπριακή αξίωση ενώπιον του ΟΗΕ περιελάμβανε δύο στάδια: α) την εγγραφή στο πρόγραμμα εργασιών της Γενικής Συνέλευσης και β) τη συζήτησή του. Και για τα δύο στάδια ήταν απαραίτητη η σύμπραξη κράτους μέλους του ΟΗΕ αφού ο χάρτης δεν παρείχε στο λαό το δικαίωμα να θέσει ο ίδιος το ζήτημα στον ΟΗΕ. Ποιος άλλος βέβαια θα ήταν καταλληλότερος συμπαραστάτης και ομόδικος από τον άμεσα ενδιαφερόμενο, δηλαδή την Ελλάδα;³⁴⁰

Η δεξιά δεν περίμενε απλώς από την ελληνική κυβέρνηση να υιοθετήσει την κυπριακή υπόθεση και να φέρει το ζήτημα επισήμως στον ΟΗΕ, αλλά θεωρούσε βέβαιη την συμμετοχή της στην προώθηση του.³⁴¹ Όταν κατά την παράδοση των τόμων του Δημοψηφίσματος διαπιστώθηκε με απογοήτευση η επιφυλακτικότητα της ελληνικής κυβέρνησης, η δεξιά αποφάσισε να μην ακολουθήσει τη «χελωνοειδή»³⁴² πορεία της και να την «εξαναγκάσει»³⁴³ να φανεί αντάξια των περιστάσεων. Την απαίτηση να λάβει θέση, «σαφώς και κατηγορηματικώς» η ελληνική κυβέρνηση, σαν όργανο της πανελλήνιας γνώμης επαναλάμβανε συχνά³⁴⁴ και ζητούσε μια ρεαλιστική πολιτική και έγκαιρη εγγραφή του κυπριακού στην ημερήσια διάταξη της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ.

Το ΑΚΕΛ, επειδή δεν ανέμενε άμεσα την ανάληψη θετικής πρωτοβουλίας από την ελληνική κυβέρνηση, έκανε έκκληση προς όλους τους φιλελεύθερους λαούς συμπεριλαμβανομένων και των ανατολικών χωρών, μια προσέγγιση που η δεξιά προσπαθούσε να αποτρέψει³⁴⁵. Πίστευε σε κράτη μέλη που δεν φοβούνταν τον ιμπεριαλισμό για να μεταφέρουν τη φωνή του λαού στον ΟΗΕ. Θεωρούσε ότι παρά

³³⁹ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 29, 1^{ος} υποφάκελος, υπόμνημα του πρέσβη Κούστα επί του κυπριακού, 4 Αυγούστου 1952.

³⁴⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1954, σελ. 14.

³⁴¹ *Έθνος*, 19 Φεβρουαρίου, 1950.

³⁴² *Έθνος*, 28 Μαΐου, 1950.

³⁴³ *Έθνος*, 31 Μαΐου, 1950.

³⁴⁴ *Έθνος*, 15 Ιανουαρίου, 1952, *Ελληνική Κύπρος*, Σεπτέμβριος 1953, σελ. 187, «Η Ελληνική Κυβέρνησις πρέπει επιτέλους να ρίψη τον κύβον»

³⁴⁵ *Νέος Δημοκράτης*, 23 Νοεμβρίου 1951.

τις αντιφάσεις και τις αντιθέσεις κρατικών συμφερόντων που εσώκλειε ο ΟΗΕ, και παρά την πλειοψηφία που είχαν συγκεντρώσει οι Αμερικανοί στη μάχη για τη διατήρηση του ιμπεριαλισμού, στον ΟΗΕ μπορούσε να υποστηριχτεί το δικαίωμά τους στην αυτοδιάθεση³⁴⁶.

Πράγματι, το 1950, οι αντιπρόσωποι της Πολωνίας και της Τσεχοσλοβακίας προσφέρθηκαν να συνεννοηθούν με τις κυβερνήσεις τους για να εγείρουν το ζήτημα της ένωσης, το οποίο υποστήριζαν ανεπιφύλακτα³⁴⁷. Τελικά μια «σθENAρη» ανακίνηση του κυπριακού το 1951 προήλθε από τον Πολωνό αντιπρόσωπο Κατσούχου, ο οποίος όχι μόνο αναγνώρισε την Κύπρο ως τμήμα της Ελλάδας αλλά επιτέθηκε και στην ελληνική κυβέρνηση γιατί δεν ύψωσε την φωνή της να την διεκδικήσει³⁴⁸. Ο Κατσούχου τόνισε ότι: «ενώ ο κυπριακός λαός αξιώνει την ένωση με την Ελλάδα, η ελληνική κυβέρνηση δεν τολμά να υψώσει τη φωνή της να διεκδικήσει την ελληνική αυτή νήσο»³⁴⁹.

Σε πλήρη αντίθεση με την ανακίνηση αυτή, ο αρχηγός της ελληνικής αντιπροσωπείας Πολίτης, γράφει ο *Νέος Δημοκράτης* προέβη σε μια «νύξη» για το κυπριακό που παρουσιάστηκε από τη δεξιά σαν έμμεση ανακίνηση και επίδειξη ενδιαφέροντος από την ελληνική κυβέρνηση³⁵⁰. Όμως και η ίδια η δεξιά αν και εξέφρασε ευγνωμοσύνη προς την ελληνική αντιπροσωπεία, χαρακτήρισε «άτολμη»³⁵¹ και «ασθενή»³⁵² την έμμεση νύξη του Πολίτη. Θεώρησε το λόγο του Πολίτη και τις ομιλίες του Μαύρου και του Λουκή Ακρίτα³⁵³, ως μια πρώτη φάση του αγώνα που προσπαθούσε να δημιουργήσει μια ευμενή ατμόσφαιρα και ωρίμανση του θέματος σε διεθνές επίπεδο, αλλά φρονούσε ότι τα διαβήματα έπρεπε να είναι αποφασιστικότερα και δραστηκότερα³⁵⁴. Συγκεκριμένα ο Πολίτης

³⁴⁶ *Δημοκράτης*, Δεκέμβρης 1949, σελ.61.

³⁴⁷ *Νέος Δημοκράτης*, 12 Μαρτίου και 18 Οκτωβρίου 1950.

³⁴⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 27 και 28 Νοεμβρίου, 1951.

³⁴⁹ *Νέος Δημοκράτης*, 27 Νοεμβρίου, 1951, και ΙΑΥΕ, 1952, Φάκελος 32, 2^{ος} υποφάκελος, Official Record of the General Assembly, 23rd November 1951.

³⁵⁰ *Νέος Δημοκράτης*, 10 και 15 Νοεμβρίου 1951.

³⁵¹ *Έθνος*, 17 Νοεμβρίου 1951.

³⁵² *Ελληνική Κύπρος*, Δεκέμβριος 1951, σελ. 259.

³⁵³ Ο ΕΑΣ είχε στείλει επιστολή, έκκληση στο Λουκή Ακρίτα, βουλευτή της ΕΠΕΚ να «πρωτοστατήσει» για να τεθεί το ζήτημα της Ένωσης στον ΟΗΕ. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 371, Αλληλογραφία του ΚΚΕ με το ΑΚΕΛ Κύπρου 1948-1953, Φ=20/21/49, 13 Νοεμβρίου 1951. Ο Λουκής Ακρίτας ήταν κυπριακής καταγωγής.

³⁵⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1952, σελ.3

χωρίς να αναφέρει τη λέξη 'Κύπρος', ζήτησε την τροποποίηση του άρθρου 72, ώστε να μπορούν και τα μη αυτοκυβερνώμενα εδάφη να παρέχουν πολιτικής φύσεως πληροφορίες στην Δ Πολιτική Επιτροπή Κηδεμονιών περί της κατάστασής τους, αφήνοντας να «εννοηθεί» ότι η Ελλάδα ενδιαφέρεται για την Κύπρο³⁵⁵. Η ελληνική κυβέρνηση θα αντιμετώπιζε δυσχέρειες σε περίπτωση προσφυγής, ενώ το πιο αισιόδοξο αποτέλεσμα θα συνίστατο σε συστάσεις ηθικού χαρακτήρα και άνευ νομικής δέσμευσης για την Αγγλία. Όπως προέκρινε ο πρέσβης Λαγάκος η προσφυγή θα προσέκρουε σε δύο «συμπληγάδες», η μια θα ήταν η ένσταση από την Βρετανία της επέμβασης στα εσωτερικά ζητήματα κράτους μέλους επί τη βάση του άρθρου 2 παράγραφος 7 και η άλλη, η *sine die* αναβολή του ζητήματος, ως προσφιλές μέσον «ενταφιασμού» θεμάτων και παραπομπής του στις καλένδες³⁵⁶.

Το 1952, ενώ είχε ανακηρυχθεί από την Εθναρχία έτος «Μάχης της Κύπρου» και η ανάγκη προσφυγής από την ελληνική κυβέρνηση θεωρείτο από τον ελληνικό και ελληνοκυπριακό τύπο ηθική υποχρέωση³⁵⁷, οι εργασίες της 7^{ης} Συνόδου άρχισαν και η προθεσμία εγγραφής έληξε, χωρίς να συμπεριληφθεί το κυπριακό στην εγγραφή των θεμάτων. Με απογοήτευση η δεξιά γράφει ότι η ελληνική κυβέρνηση ενέδωσε στις «ηττοπαθείς» απόψεις των διπλωματικών συμβούλων της παρά την «ομόθυμο» θέληση που εξεδήλωσε το πανελλήνιο με ψηφίσματα και συλλαλητήρια³⁵⁸.

Πράγματι ο Α. Κύρου, ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Ελλάδας στον ΟΗΕ, δεν έπαψε, όπως αναφέρει ο ίδιος, να αντιτίθεται «εις την διοχέτευσιν της όλης κυπριακής υποθέσεως προς τον ΟΗΕ», υποδεικνύοντας και προς τον Μακάριο και προς την ελληνική κυβέρνηση να μην εκλαμβάνεται ως τελικός σκοπός ο ΟΗΕ ή οι αποφάσεις του, αλλά ως όπλο ψυχολογικής πίεσης στις σχέσεις με την Βρετανία³⁵⁹. Σύστησε δε την μη υποβολή αιτήσεως εγγραφής με την βεβαιότητα ότι θα αποτύγχανε και θα γελοιοποιούνταν. Όπως αποκαλύπτει ο ίδιος, είχε ανεπίσημα ζητήσει από τον

³⁵⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1952, σελ.12.

³⁵⁶ ΙΑΥΕ:1952,Φάκελος 32,2^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο εξωτερικών, 11 Απριλίου 1952, «Δυνατότητες προσφυγής εις ΟΗΕ επί του Κυπριακού».

³⁵⁷ *Έθνος*, 15 Ιουνίου 1952.

³⁵⁸ *Ελληνική Κύπρος*, Οκτώβριος 1952, σελ.160.

³⁵⁹ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 22, από Κύρου προς Στεφανόπουλο, υπουργό εξωτερικών, 5 Ιανουαρίου 1953.

αρχηγό μιας αγγλόφωνης χώρας να μιλήσει για το κυπριακό με τον επί κεφαλής της αγγλικής αντιπροσωπείας Selwyn Lloyd ώστε να πληροφορηθούν τις προθέσεις της αγγλικής πλευράς³⁶⁰. «Ως εδώ και μη παρέκει» φέρεται να είπε ο Lloyd για την καταστρεπτική τάση του ΟΗΕ παρέμβασης στις εσωτερικές υποθέσεις των μελών του. Ο Κύρου δεν ήθελε η Ελλάδα να βρεθεί στην αντίθετη με την Βρετανία παράταξη ή να δυσανεστήσει κυρίως τον Churchill εξαιτίας της «γεροντικής επιμονής του» να μην συνεχιστεί η διάλυση της αυτοκρατορίας.

Τις προσωπικές του απόψεις, οι οποίες ήταν σε απόλυτη σύμπτωση με την τακτική της κυβέρνησης περί μιας λύσης στα πλαίσια της ελληνοβρετανικής φιλίας, εξέφρασε προς το Σ.Βενιζέλο λέγοντας: *«σε περίπτωση που θα καθίστατο ποτέ δυνατή η Ένωση παρά την αγγλικήν θέλησιν, θα εδίσταζον, καίτοι Κύπριος, να χαρώ δια μιαν λύσιν ήτις θα εσυνοδεύετο με την βαρύτατην υποθήκην ψυχράνσεως των σχέσεων μετά της Μεγάλης Δυνάμεως»*³⁶¹.

Ο Α. Κύρου ως γενικός πρόξενος της Ελλάδας στην Κύπρο είχε ενθαρρύνει την εξέγερση του 1931, την οποία αποδοκίμασε τότε ο Ελευθέριος Βενιζέλος. Αν και τότε δεν ήταν θιασώτης του βενιζελικού πραγματισμού, που συγκρουόταν με το ενωτικό όραμα, ως γόνος βενιζελικής οικογένειας τώρα ήταν της γνώμης να ακολουθήσουν την πολιτική του μεγάλου Βενιζέλου και να μην αφήσουν την αισθηματολογία να παραμερίσει την κρίση. Θεωρούσε ότι η υπόταξη της όλης εξωτερικής πολιτικής της Ελλάδας στο κυπριακό θα απέβαινε καταστρεπτική και για την Ελλάδα και για την Κύπρο, γι αυτό οι αντιπρόσωποι της αποστολής βρέθηκαν, όπως ισχυρίστηκε, αναγκασμένοι να ψηφίσουν κατά τρόπον όχι απολύτως σύμφωνο προς την ψυχική τους προδιάθεση³⁶². Έτσι ο Κύρου απέφυγε να ανακινήσει το κυπριακό στη Γενική Συνέλευση και είπε ότι δεν βρήκε την κατάλληλη ευκαιρία³⁶³.

³⁶⁰ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 22, από Κύρου προς Στεφανόπουλο, υπουργό εξωτερικών, 5 Ιανουαρίου 1953.

³⁶¹ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 22, από Κύρου προς Στεφανόπουλο, υπουργό εξωτερικών, 5 Ιανουαρίου 1953.

³⁶² ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 22, από Κύρου προς Στεφανόπουλο, υπουργό εξωτερικών, 5 Ιανουαρίου 1953.

³⁶³ *Ελληνική Κύπρος*, Νοέμβριος 1952, σελ. 184.

Οι πρέσβεις όμως Κ. Τριανταφυλλάκος και Δ. Λάμπρος κατά τη διάρκεια συζήτησης του άρθρου 73 έκαναν κάποιες αναφορές στην πολιτική ωριμότητα της Κύπρου³⁶⁴, οι οποίες χαρακτηρίστηκαν «σαφείς και ευθαρσείς»³⁶⁵. Συγκεκριμένα, ο Τριανταφυλλάκος δήλωσε κατά τη διάρκεια συζήτησης του άρθρου 73ε, ότι υπήρχαν εξαρτημένες περιοχές οι οποίες είχαν φθάσει σε σημείο πολιτικής ωριμότητας και ήταν έτοιμες να αυτοκυβερνηθούν, φέρνοντας για παράδειγμα την Κύπρο³⁶⁶. Ο Δημήτρης Λάμπρος κατά τη Γενική Συνέλευση επί του θέματος της αυτοδιάθεσης των λαών εξανέστη για την αδικία που γινόταν στην Κύπρο, γιατί δήθεν ο λαός της δεν ήταν πολιτικά ώριμος, αλλά στη συνέχεια ελίχθηκε διπλωματικά εξαίροντας την αγγλοελληνική φιλία και τονίζοντας ότι καίτοι Κύπριος ως εκπρόσωπος της Ελλάδας θα τηρούσε αντικειμενική στάση έναντι του θέματος³⁶⁷.

Ο αθηναϊκός τύπος σχολίασε ότι η Ελλάδα έχασε τη μάχη της Κύπρου χωρίς να τη δώσει³⁶⁸ και το ΑΚΕΛ σχολιάζοντας την αποστολή του Εθνάρχη στα Ηνωμένα Έθνη είπε, ότι το 1952 από «έτος μάχης» μετατράπηκε σε έτος οπισθοχώρησης και φυγής³⁶⁹. Οι ενέργειες του Μακάριου στην Αμερική αποσκοπούσαν στην καλλιέργεια ενός ευμενούς εδάφους και στη διαφώτιση της αμερικανικής και διεθνούς κοινής γνώμης. Δεν περίμεναν να προκύψει το παν από αυτήν εφόσον δεν υπήρχαν οι προϋποθέσεις ούτε από την ελληνική κυβέρνηση ούτε από κάποιο άλλο κράτος το οποίο θα ήταν πρόθυμο να φέρει το ζήτημα ενώπιον του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών.

Οι αόριστες εκφράσεις συμπάθειας και οι θεωρητικές διαβεβαιώσεις της ελληνικής κυβέρνησης που δεν συνοδεύονταν από την ανάληψη κάποιας θετικής πρωτοβουλίας δεν ήταν αρκετές. Παρά την εκλογή του Παπάγου και τη διαβεβαίωσή του ότι η κυβέρνηση θα πράξει το καθήκον της, συνεχίστηκε και το

³⁶⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1953,σελ.6

³⁶⁵ *Έθνος*, 27 Νοεμβρίου 1952

³⁶⁶ Κατά την εξέταση πληροφοριών οικονομικής, κοινωνικής και πνευματικής φύσεως για τις αποικίες από την 4^η Επιτροπή Κηδεμονιών και Μη Αυτοκυβερνώντων εδαφών. ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 22, από Κύρου προς Στεφανόπουλο, υπουργό εξωτερικών, 5 Ιανουαρίου 1953.

³⁶⁷ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 22, από Κύρου προς Στεφανόπουλο, υπουργό εξωτερικών, 5 Ιανουαρίου 1953.

³⁶⁸ *Έθνος*, 15 Νοεμβρίου, 1952.

³⁶⁹ *Δημοκράτης*, Γενάρης 1953,σ.65.

1953 η προτίμηση της ελληνικής κυβέρνησης στις διμερείς με την Βρετανία συνομιλίες. Με χαρά όμως είδε ο δεξιός τύπος την δημόσια παρέμβαση, για άλλη μια φορά, του βασιλιά Παύλου, «ενσαρκωτή των εθνικών ιδεωδών»³⁷⁰, ο οποίος μίλησε στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 3 Σεπτεμβρίου 1953³⁷¹.

Ο Μακάριος, τον Αύγουστο του 1953, είχε προχωρήσει αποφασιστικά στη υποβολή αίτησης προς το Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών, όπου εξέθετε το κυπριακό ζήτημα και υπέβαλλε διαμαρτυρία για την άρνηση της Βρετανίας να σεβαστεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης³⁷². Από νομικής άποψης, ο Μακάριος υποστήριξε ότι η αίτηση απευθυνόταν προς τον Γενικό Γραμματέα, το Οικονομικό και Κοινωνικό Συμβούλιο και το Συμβούλιο Ασφαλείας, όργανα εξουσιοδοτημένα από το άρθρο 13 του χάρτη να προτείνουν θέματα προς συζήτηση στην ημερήσια διάταξη³⁷³. Την αίτηση επρόκειτο να προωθήσει ο ίδιος, με μέλη τους εθναρχικούς συμβούλους Σάββα Λοιζίδη και Ζήνωνα Ρωσσίδη, κατά την 8^η Σύνοδο αλλά το ταξίδι ματαιώθηκε για να ανατεθεί η εξέλιξη του ζητήματος στην ελληνική διπλωματία.³⁷⁴ Παράλληλα απηύθυνε αγωνιώδη έκκληση προς τον Παπάγο, να προσφύγει στα Ηνωμένα Έθνη, για να μην αναγκαστεί να εκλιπαρήσει τη βοήθεια άλλου κράτους μέλους³⁷⁵.

Εν τω μεταξύ, ο Σάββας Λοιζίδης έστειλε ο ίδιος επιστολή προς τον πρόεδρο της 4^{ης} επιτροπής της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ για να διαμαρτυρηθεί, επειδή η βρετανική κυβέρνηση δεν παρείχε πληροφορίες πολιτικής φύσεως για την Κύπρο, κίνηση με την οποία ο Κύρου διαφώνησε, γιατί συνέδεε το κυπριακό ζήτημα με θέματα αποικιακά³⁷⁶. Μολαταύτα, προσφυγή δεν έγινε και ο Α. Κύρου και πάλι έθεσε το κυπριακό ως ζήτημα μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας με την οποία η ελληνική κυβέρνηση θα επεδίωκε διαπραγματεύσεις πριν ζητήσει να επιληφθεί

³⁷⁰ Έθνος, 31 Μαΐου, 1953. Στο άρθρο αυτό σημειώνουμε το σχόλιο που μιλά για την ιστορική συνέχεια από το Βυζάντιο : «αφότου ο τελευταίος αυτοκράτορας της Κωνσταντινούπολης Παλαιολόγος έπεσε μέχρι σήμερα, οι Έλληνες βασιλείς ήσαν οι γενναιότεροι στρατιώται και οι καλύτεροι πολιτικοί της πατρίδος.»

³⁷¹ Έθνος, 4 Σεπτεμβρίου, 1953.

³⁷² Ελληνική Κύπρος, Ιούλιος 1953, σ.141

³⁷³ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 17, επιστολή Μακάριου προς ΟΗΕ, 10 Αυγούστου 1953.

³⁷⁴ Έθνος, 16 Οκτωβρίου, 1953.

³⁷⁵ Ελληνική Κύπρος, Ιανουάριος 1954,σελ.14

³⁷⁶ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 17, επιστολή Λοιζίδη προς ΟΗΕ, 18 Σεπτεμβρίου 1953 και Κύρου προς Υπουργείο Εξωτερικών, 23 Σεπτεμβρίου 1953.

αυτού η Γενική Συνέλευση³⁷⁷. Ο Κύρου στο χειρισμό του κυπριακού ακολουθούσε τις οδηγίες του Υπουργείου Εξωτερικών. Έπρεπε να κηρυχθεί υπέρ του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης και να υπερασμυνθεί του κυπριακού ζητήματος μέσα στο πλαίσιο των αρχών του χάρτη, χωρίς να προσδώσει σε αυτό χαρακτήρα αντεγκλήσεως ή προκλήσεως προς τη Μεγάλη Βρετανία³⁷⁸. Συγκεκριμένα κατά την αγόρευση του είπε, ότι η ελληνική κυβέρνηση παρά την ισχυρή πίεση της κοινής γνώμης δεν θα προσέφευγε στον ΟΗΕ πριν να εξαντλήσει άλλα μέσα όπως απευθείας διαπραγματεύσεις³⁷⁹. Ο ίδιος στο βιβλίο του υποστηρίζει ότι η «κατηγορηματική και απροκάλυπτη» δήλωση του ότι «η Ελληνική Κυβέρνησις θα ηναγκάζεται να φέρη το Κυπριακόν εις τον Οργανισμόν Ηνωμένων Εθνών» αν η Αγγλική Κυβέρνηση απέκλειε τη διεξαγωγή διμερών συνομιλιών, αποτέλεσε «προειδοποίηση» προς την Μεγάλη Βρετανία, στην οποία επέρριπτε την ευθύνη για την έλλειψη διαλλακτικότητας³⁸⁰.

Θετικά είδε την τοποθέτηση και τη «διπλωματική λεπτότητα» του Κύρου η δεξιά, γιατί έθεσε το κυπριακό ζήτημα ως ελληνικό εθνικό ζήτημα και διαφορά μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας³⁸¹. Η δε προειδοποίησή του αν και «άτονη» ότι «η θύρα είναι πάντοτε ανοιχτή δια να προχωρήσωμεν και εις μέτρα οδηγούντα εις διεθνείς αποφάσεις», ερμηνεύτηκε σαν προσφυγή από την Ελλάδα τον επόμενο χρόνο³⁸². Ο ίδιος ο Κύρου έμεινε ικανοποιημένος για την αποδοχή που έχαιρε ο λόγος του από τη βρετανική αντιπροσωπεία, αλλά και από τους Αμερικανούς.³⁸³ Ανέφερε ότι ο Dulles τον συνεχάρη για τον μετριοπαθή και συνετό τρόπο με τον οποίο χειρίστηκε το κυπριακό ζήτημα³⁸⁴, ενώ ο Αμερικανός πρέσβης στην Αθήνα, Sir Charles Peake, που τον επισκέφτηκε στις 5 Φεβρουαρίου 1954, είπε ότι οι δηλώσεις του είχαν βαθύτατα εκτιμηθεί από το Foreign Office³⁸⁵.

³⁷⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1954, σελ.8 και ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 17,ομιλία Κύρου στην 8^η Σύνοδο του ΟΗΕ, 21 Σεπτεμβρίου 1953.

³⁷⁸ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 17,από το Υπουργείο Εξωτερικών προς την μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, 12 Σεπτεμβρίου 1953.

³⁷⁹ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 198,ομιλία Κύρου στην 8^η Σύνοδο του ΟΗΕ, 21 Σεπτεμβρίου 1953.

³⁸⁰ Αλέξης Αδ. Κύρου, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, Αθήνα 1955, σελ. 272.

³⁸¹ *Έθνος*, 23 Σεπτεμβρίου, 1953.

³⁸² *Έθνος*, 23 Σεπτεμβρίου, 1953.

³⁸³ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 17,από Κύρου προς Υπουργείο Εξωτερικών, 24 Σεπτεμβρίου 1953.

³⁸⁴ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 17,από Κύρου προς Υπουργείο Εξωτερικών, 21 Σεπτεμβρίου 1953.

³⁸⁵ Αλέξης Αδ. Κύρου, *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, Αθήνα 1955, σελ. 273.

Να τονίσουμε ότι στις αγορεύσεις του 1952 και του 1953, καταβλήθηκε προσπάθεια να αποδειχτεί ότι ο ελληνοκυπριακός λαός δεν είχε μόνο φτάσει σε σημείο πολιτικής ωριμότητας και ήταν έτοιμος να αυτοκυβερνηθεί, αλλά είχε και έναν ανώτερο πολιτισμό που δεν μπορούσε να συγκριθεί με άλλες αποικίες. Δεν μπορούσε να αγνοηθεί, ότι παραχωρήθηκε ανεξαρτησία στο λαό της Χρυσής Ακτής πολύ πριν «ο υποαναπτυγμένος»³⁸⁶ αυτός λαός ήταν παρασκευασμένος να αυτοκυβερνηθεί και στο σουδανικό λαό, ο οποίος ήταν «*αναμφισβήτητα κατώτερου πολιτισμού*»³⁸⁷ από τον Κυπριακό. Αποτελούσε μάλιστα κατάφωρη αδικία, τα υπό κηδεμονία εδάφη³⁸⁸ τα υπαγόμενα στο κεφάλαιο XII του χάρτη, όπως η Σομαλία ή το Καμερούν να δικαιούνται να υποβάλλουν αιτήσεις απευθείας στον ΟΗΕ, ενώ οι Ελληνοκύπριοι, ένας ώριμος πολιτικά λαός να βρίσκεται σε μειονεκτικότερη θέση³⁸⁹. Τις ατέλειες του χάρτη που υποχρέωνε τις εντολοδόχους δυνάμεις να οδηγήσουν τις υπό κηδεμονία περιοχές, όπως την «*ημιάγρια*» Ρουάντα ή το Τόγκο, σε καθεστώς πλήρους ανεξαρτησίας, ενώ για λαούς «*με ιστορία και πολιτισμό αιώνων*» όπως ο κυπριακός, τόνισε ο Πολίτης³⁹⁰. Αυτή την περίοδο η εθνικιστική φιλολογία προσπαθούσε να αποδείξει ότι δεν ήταν δυνατόν «*εις λευκός και προηγμένος λαός, τμήμα της Φυλής εκείνης, ήτις edίδαξεν εις τον κόσμον τα ηθικά και πνευματικά αγαθά του πολιτισμού*»³⁹¹ να καταδικάζεται σε αποικιακή δουλεία.

5.3 Η πρώτη προσφυγή

Το 1954 τις απαιτήσεις του Μακάριου για προσφυγή της ελληνικής κυβέρνησης στα Ηνωμένα Έθνη³⁹², ακολούθησαν οι επίσημες δηλώσεις του Παπάγου ότι το κυπριακό θα ετίθετο ως εθνική αξίωση³⁹³. Η απόφαση πάρθηκε, όχι μόνο για να

³⁸⁶ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, από τον πρέσβη Πολίτη, Ουάσινγκτον, 16 Μαΐου 1952.

³⁸⁷ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 29, 1^{ος} υποφάκελος, υπόμνημα του πρέσβη Κούστα επί του Κυπριακού, 4 Αυγούστου 1952.

³⁸⁸ Τα εδάφη αυτά είχαν δοθεί παλαιότερα υπό «εντολή» και είχαν τεθεί «υπό την κηδεμονία» της Βρετανίας. Τη διοίκησή τους όφειλε να επιβλέπει η Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.

³⁸⁹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1953, σ.144.

³⁹⁰ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 1^{ος} υποφάκελος, υπηρεσιακό σημείωμα του πρέσβη Λαγάκου επί του λόγου του Ι.Πολίτη κατά την ΣΤ Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 12 Νοεμβρίου 1951.

³⁹¹ *Ελληνική Κύπρος*, Σεπτέμβριος 1950, σελ.228.

³⁹² *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1954, σελ.9.

³⁹³ *Έθνος*, 4 Μαρτίου, 4 Μαΐου, 17 Ιουνίου 1954.

ικανοποιήσουν την κοινή γνώμη στην Ελλάδα και την Κύπρο, αλλά και κατόπιν άρνησης της αγγλικής κυβέρνησης για διμερείς συνομιλίες και μετά την προσβλητική συμπεριφορά του Eden, τότε υπουργού εξωτερικών, προς τον Παπάγο σε ιδιωτική συνομιλία τους³⁹⁴. Καθοριστική της απόφασης, όπως τόνισε ο Κύρου, ήταν και το περίφημο «ουδέποτε» του υφυπουργού των αποικιών της Αγγλίας Hopkinson³⁹⁵.

Στο στάδιο της προσφυγής έπρεπε να τηρηθούν οι προθεσμίες υποβολής, που κανονισμοί δικονομίας της Γενικής Συνέλευσης όριζαν. Η Γενική Συνέλευση άρχιζε τις εργασίες της την 3^η Τρίτη του Σεπτεμβρίου και υπήρχαν τρεις προθεσμίες προσφυγής: 1. Της προσωρινής ημερήσιας διάταξης που κοινοποιείται από τον Γενικό Γραμματέα στα κράτη μέλη εξήντα τουλάχιστον ημέρες πριν την έναρξη των εργασιών, 2. Η των θεμάτων του συμπληρωματικού καταλόγου που υποβάλλεται τριάντα ημέρες πριν και 3. Η των πρόσθετων θεμάτων, τα οποία είναι δυνατόν να προταθούν ακόμη και κατά την διάρκεια των εργασιών όταν πρόκειται περί σοβαρών και επειγόντων ζητημάτων³⁹⁶.

Ο Σάββας Λοϊζίδης ήταν της γνώμης ότι η έγκαιρη προσφυγή θα έδινε στο κυπριακό επικαιρότητα, θα γεννούσε το ενδιαφέρον του παγκόσμιου τύπου και θα δημιουργούσε ευνοϊκή ατμόσφαιρα στους κύκλους των Ηνωμένων Εθνών³⁹⁷.

Τελικά η κατάθεση της προσφυγής έγινε τριάντα ημέρες πριν, στις 20 Αυγούστου 1954. Την κατάθεση υποστήριξε αυτή τη φορά ο Κύρου, ο οποίος μαζί με τον Στεφανόπουλο και τον Κούστα αποτέλεσαν την ελληνική αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, ενώ μόνιμος αντιπρόσωπος ήταν τώρα ο Ξανθόπουλος Παλαμάς. Ο *Δημοκράτης* μίλησε για προσφυγή «με το στανιό», που έγινε αφού ο «Παπαγικός Συναγερμός» συνέχισε για ένα χρόνο το παιχνίδι των προκατόχων του, δηλαδή την πολιτική του συμβιβασμού και της υποτέλειας στο ζήτημα της Κύπρου και όχι γιατί το ήθελε η ελληνική κυβέρνηση, αλλά γιατί το απαιτούσε ο λαός της Κύπρου. Εντόπισε την αιτία της αποτυχίας της προσφυγής στην εχθρική στάση της αμερικανικής

³⁹⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1954, σελ.85, « αι προ ημερών ιταμαί δηλώσεις του Άγγλου υπουργού εξωτερικών ότι δεν δέχεται συνομιλίας επί του κυπριακού ».

³⁹⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ.241.

³⁹⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1954,σελ.77.

³⁹⁷ *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1954,σελ.77

κυβέρνησης, που έκανε το κυπριακό «θύσιν» στο βωμό του ΝΑΤΟ και της βαλκανικής συμμαχίας, Ελλάδας, Γιουγκοσλαβίας και Τουρκίας³⁹⁸.

Ταυτόχρονα, άρχισαν οι αμφιβολίες για τη δυνατότητα εύρεσης λύσης στον ΟΗΕ λόγω όχι μόνο του ίδιου του καταστατικού του οργανισμού, αλλά και της παρασκηνιακής δράσης της Βρετανίας³⁹⁹ και της στάσης των ΗΠΑ⁴⁰⁰. Οι διαπραγματεύσεις που γίνονταν στον ΟΗΕ καθορίζονταν από τα συμφέροντα των διαφόρων χωρών και τις σχέσεις τους με την Αγγλία, την οποία δεν ήθελαν να δυσαρεστήσουν. Το Έθνος με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Δικαστήριο ή Χρηματιστήριο» σχολίασε ότι στον ΟΗΕ οι διαπραγματεύσεις δεν γίνονταν επί μετοχών και χρυσού αλλά επί λαών⁴⁰¹. Το ψήφισμα «ευχής»⁴⁰² στο οποίο κατέληξε η προσφυγή ισοδυναμούσε με τον «ενταφιασμό» του κυπριακού από τους «υπερρεαλιστές»⁴⁰³.

Για την δεξιά, η «θλιβερή» έκβαση της προσφυγής οφειλόταν στην παρασκηνιακή δραστηριότητα των «Μεγάλων», οι οποίοι ιδιοποιούνται τις διεθνείς αρχές όταν επιθυμούν να εξαπατήσουν τους μικρούς λαούς, ενώ τις προδίδουν όσες φορές το υπαγορεύει το συμφέρον τους⁴⁰⁴. Ο Μακάριος, που είχε παραβρεθεί αυτή τη φορά στον ΟΗΕ, μίλησε με πικρία για το διπλωματικό παρασκήνιο: «Υπέρ της κυπριακής ελευθερίας εδώσαμεν μάχην εις τα Ηνωμένα Έθνη..... Δυστυχώς όμως καιροσκοπική διπλωματία, κακώς εννοούμενη πολιτική σκοπιμότης, κατίσχυσαν έστω και προσωρινώς των δυνάμεων του αγαθού, ώστε να μην ληφθή απόφασις επί του ζητήματός μας. Δεν αποκρύπτομεν ότι εδοκιμάσαμεν πικρίαν, παρακολουθήσαντες εκ του σύνεγγυς, επί της διεθνούς σκηνης, εκπροσώπους κρατών, τα οποία εμφανίζονται ως στυλοβάται των Ηνωμένων Εθνών

³⁹⁸ Δημοκράτης, Οκτώβρης 1954, σελ.234.

³⁹⁹ Το παρασκήνιο αποκαλύπτεται από τα βρετανικά αρχεία. Χαρακτηριστική είναι η επιστολή του υπουργού εσωτερικών προς τον Krishna Menon η οποία τον «ενημερώνει» σχετικά με την εκκλησία της Κύπρου που πρωτοστατεί στο κίνημα για ένωση, τους κομμουνιστές, το φιλελεύθερο σύνταγμα του 1947 και το αίτημα της Ελλάδας να της παραχωρηθεί η Κύπρος, ένα νησί που δεν ήταν «ποτέ» υπό ελληνική διακυβέρνηση. CO 926/180 Υπουργός Εσωτερικών προς Krishna Menon, Αύγουστος 1954

⁴⁰⁰ Έθνος, 3 Σεπτεμβρίου 1954.

⁴⁰¹ Έθνος, 14 Σεπτεμβρίου 1954.

⁴⁰² Δημοκράτης, Γενάρης 1955, σελ.3

⁴⁰³ Δημοκράτης, Μάρτης 1955, σελ.1.

⁴⁰⁴ Ελληνική Κύπρος, Ιανουάριος 1955, σ.207. Το Έθνος στις 3 Σεπτεμβρίου 1954 έγραφε ότι την παρασκηνιακή δράση της Βρετανίας αποκάλυψε ο Άρθουρ Λαλ, μονιμος αντιπρόσωπος της Ινδίας.

και διαπρύσιοι κήρυκες των αρχών της ελευθερίας και της αυτοδιαθέσεως των λαών, να ενδύονται τον μανδύαν υποκρίτου ηθοποιού δια να παίξουν ρόλον επονείδιστον δια το κυπριακόν δράμα. Δεν αναμένομεν βεβαίως ότι το ζήτημά μας θα ελύετο αυτομάτως με μίαν ευνοϊκὴν υπέρ ημῶν απόφασιν των Ηνωμένων Εθνῶν προς την οποίαν ίσως δεν συνεμορφούτο η κυρίαρχος δύναμις. Αναμένομεν ὅμως ἀπὸ τα Ηνωμένα Ἐθνη να λάβωμεν ἓν επιπλέον ηθικόν ὄπλον διεξαγωγῆς του αγώνος μας»⁴⁰⁵.

Ἡ πίστη στον ΟΗΕ κλονίστηκε⁴⁰⁶, ἐνῶ ἡ Ἀμερική θεωρήθηκε ὅτι ἐπληξε τον ἐλληνισμό προσχωρώντας στο στρατόπεδο της ἀδικίας ὡς «θεραπαινίδα» της Ἀγγλίας⁴⁰⁷. Οἱ ἀμερικανικὲς ἐφημερίδες δικαιολόγησαν τὴν στάση των Ηνωμένων Πολιτειῶν, περιγράφοντας τὴ «λεπτή»⁴⁰⁸ θέση σὴν ὁποία βρίσκονταν. Ἀπὸ τὴ μια δὲν ἠθέλαν νὰ δώσουν λαβὴ στους «Κομμουνιστές» ὅτι υποστηρίζουν τὴν ἀποικιοκρατία καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλη ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴν ευθυγραμμίσουν τὴν πολιτικὴ τους με τους Βρετανούς συμμάχους⁴⁰⁹. Ὅπως ἀποκάλυψε ρεπορτάζ στο *Βήμα*, δύο διαδοχικὲς μεταβολές τῆς ἀμερικανικῆς πολιτικῆς σημειώθηκαν τὸ 1954. Ἡ πρώτη τὸν Ιούνιο ἦταν μεταβολὴ ἀπὸ «συμπαθείας» εἰς «ουδετερότητα» καὶ ἡ δεύτερη κινήσεις τῆς ἀμερικανικῆς ἀντιπροσωπείας παρασκηνιακά κατὰ τὴ Συνέλευση τοῦ ΟΗΕ⁴¹⁰.

Στὴν Κύπρο οἱ ἐκδηλώσεις διαμαρτυρίας κατέληξαν σὲ δραματικὰ ἐπεισόδια. Συμπλοκές, τραυματισμοί, συλλήψεις, χρῆση δακρυγόνων ἀναφέρθηκαν σὲς πόλεις τῆς Κύπρου. Δεξιές καὶ ἀριστερές ὁργανώσεις κήρυξαν ἀπεργίες ἐνῶ οἱ μαθητές Μέσης Παιδείας ἀπείχαν ἀπὸ τὰ μαθήματά τους. Οἱ ἀντιαμερικανικὲς ἐκδηλώσεις

⁴⁰⁵ *Ελευθερία*, 11 Ιανουαρίου 1955

⁴⁰⁶ *Ἔθνος*, 17 Δεκεμβρίου 1954.

⁴⁰⁷ *Ἔθνος*, 18 Δεκεμβρίου 1954. Ἡ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ.259, δημοσιεύει φωτογραφίες ὅπου φοιτητές σὲ συλλαλητήριο στο Πανεπιστήμιο Ἀθῆνας κρατοῦν πανό με σύνθημα «ΑΙΣΧΟΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ» καὶ στὴ σελ. 262, « ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ ΜΗΝ ΠΡΟΔΙΔΕΤΕ ΤΙΣ ΑΡΧΕΣ ΣΑΣ».

⁴⁰⁸ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 57 με θέμα «Πολιτικά/ Περί Κυπριακοῦ, τμήμα 3^ο, ἀρθρα ἀμερικανικοῦ τύπου, Πρεσβεία Ουάσινγκτον 6 Δεκεμβρίου 1954, ἐφημερίδα *Chattanooga (Tenn.) Times*, 26 Οκτωβρίου 1954.

⁴⁰⁹ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 57 με θέμα «Πολιτικά/ Περί Κυπριακοῦ, τμήμα 3^ο, ἀρθρα ἀμερικανικοῦ τύπου, Πρεσβεία Ουάσινγκτον 6 Δεκεμβρίου 1954, ἐφημερίδα *Anniston (Ala.) Star*, 28 Οκτωβρίου 1954.

⁴¹⁰ *Ἔθνος*, 6 Ἀπριλίου 1955

δεν περιορίστηκαν σε συνθήματα αλλά και σε λιθοβολισμό του Αμερικανικού προξενείου⁴¹¹.

Η Βρετανία προέβαλλε τον ισχυρισμό ότι το κυπριακό αποτελούσε εσωτερική της υπόθεση στην οποία τα Ηνωμένα Έθνη ήταν αναρμόδια να επέμβουν⁴¹². Παρουσίασε τη διεκδίκηση της Ελλάδας σαν «μεταβίβαση κυριαρχίας»⁴¹³ και «σαν εδαφική αξίωση» που σε περίπτωση εγγραφής, όπως ισχυρίστηκε ο αρχηγός της βρετανικής αντιπροσωπείας, υφυπουργός των εξωτερικών Selwyn Lloyd, «αι αντιπλημμυρικάί πύλαι θα ήνοιγαν εις διεκδικήσεις και αντιδιεκδικήσεις, προστριβάς, κακά αισθήματα και ανατρεπτικές ενεργείας μεταξύ των απανταχού εθνικών ομάδων. Αξιοθρήνητον προηγούμενον θα καθιερούτο»⁴¹⁴. Επέμεινε ότι οι συζητήσεις στον ΟΗΕ δεν θα έκαναν τίποτε άλλο παρά να εξάψουν τα αισθήματα των διαφόρων μερίδων του Κυπριακού πληθυσμού, Ελλήνων και Τούρκων κυρίως. Ο αμερικανικός τύπος μίλησε για ελληνικό αλυτρωτισμό και «ψευτο-αντιαποικιακό» αγώνα⁴¹⁵.

Και η Τουρκία παρουσίασε την ελληνική προσφυγή ως εδαφική αξίωση και ως «Μεγάλη Ιδέα»⁴¹⁶ και έθεσε θέμα διαφοράς Ελλάδας Τουρκίας, προβάλλοντας επιχειρήματα περί γεωγραφικής εγγύτητας της Κύπρου με την Τουρκία και περί κυριαρχικών δικαιωμάτων που απέρρεαν από την οθωμανική κατοχή. Είναι η πρώτη επίσημη εμφάνιση της Τουρκίας μέσω του αντιπροσώπου της Σαρπέρ, που θορυβεί τον Κύρου και αναστάτωση τον ελληνοκυπριακό τύπο. Να τονίσουμε ότι το 1953 ο Κύρου το είχε θεωρήσει κέρδος ότι ο Τούρκος συνάδελφος του δεν ενεγράφη για να μιλήσει στη Γενική Συνέλευση και έτσι αποφεύχθηκε δημόσια αντιδικία μεταξύ δύο

⁴¹¹ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ.263.

⁴¹² *Ελληνική Κύπρος*, Αύγουστος 1954, σ.179 και *Έθνος*, 28 Αυγούστου 1954. Η Αγγλία το 1949 είχε ψέξει τον ΟΗΕ για επέμβασή του στις αποικίες της όταν είχε αποφασίσει να συστήσει ειδική επιτροπή για τα ζητήματα των μη αυτοκυβερνώνμενων χωρών. Έκτοτε βέβαια συμμετείχε ως νομοταγές μέλος. Βλ. σχ. *Ελληνική Κύπρος*, Απρίλιος 1952, σελ. 71.

⁴¹³ *Έθνος*, 27 Νοεμβρίου 1954.

⁴¹⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σ.242. Το βρετανικό Foreign Office σε υπόμνημα προς το αμερικανικό Foreign Office τόνιζε ότι με την ελληνική προσφυγή θα υπήρχαν εδαφικές διεκδικήσεις από κομμουνιστικές χώρες, όπως διεκδίκηση της βόρειας Μπούρμα και της Ινδίας από την Κίνα ή πρόταση για αυτοδιάθεση στους Τάι στο Σιάμ. FO 371/112863, 20 Σεπτεμβρίου 1954

⁴¹⁵ *ΙΑΥΕ*, 1954, Φάκελος 76, Θέμα: Κυπριακό- Τύπος-ΗΠΑ, φύλλο της *Washington Post and Times Herald* που αποστέλλει η πρεσβεία της Ουάσιγκτον 26 Δεκεμβρίου 1954

⁴¹⁶ *Έθνος*, 4 Δεκεμβρίου 1954.

συμμαχικών χωρών⁴¹⁷. Το Έθνος σε άρθρο με τίτλο «Ιδού το μαρτύριον του πράγματος», δεν ήθελε να δεχτεί την πιθανότητα το κυπριακό να μεταμορφωθεί σε υπόθεση μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας⁴¹⁸.

Στην ελληνική προσφυγή του 1954 το «αισθηματικόν»⁴¹⁹ ενδιαφέρον της Ελλάδας συγκρούστηκε με το στρατηγικό της Αγγλίας. Ο Lloyd τόνισε ότι η Κύπρος ήταν ζωτική για την εκπλήρωση των αμυντικών υποχρεώσεων της Αγγλίας δυνάμει των συνθηκών με τα μεσανατολικά κράτη και της συνθήκης του ΝΑΤΟ. Για πρώτη φορά δε η Αγγλία επικαλούμενη τη συνθήκη της Λωζάννης, τάχθηκε στο πλευρό της Τουρκίας αφού ανέτρεξε στην ιστορία της νήσου χρησιμοποιώντας τα ίδια επιχειρήματα με τον Σαρπέρ περί γεωγραφικής εγγύτητας και κυριαρχικών δικαιωμάτων⁴²⁰.

Ολοκληρώνοντας, διεθνής προβολή θα ήταν δυνατή και στο Συμβούλιο της Ευρώπης, το οποίο ως ένας άλλος διεθνής οργανισμός θα μπορούσε να επιληφθεί του ζητήματος της Κύπρου. Σύμφωνα με τον Ξανθόπουλο Παλαμά και τον Μελά, η Ελλάδα θα μπορούσε να φέρει το ζήτημα στο Συμβούλιο της Ευρώπης με το επιχείρημα ότι η Κύπρος δεν αποτελούσε αποικία, αφού ήταν έδαφος ευρωπαϊκό και κατοικείτο από λαό ευρωπαϊκό⁴²¹. Τοιουτοτρόπως η Ελλάδα δεν θα δεχόταν επικρίσεις για έλλειψη συμμαχικής αλληλεγγύης και το ζήτημα της Κύπρου θα διαχωριζόταν από τα αποικιακά ζητήματα. Ο Ξανθόπουλος Παλαμάς παίρνοντας αφορμή από την εξέταση της αντιδικίας μεταξύ Γερμανίας και Γαλλίας για την περιοχή Σάαρ⁴²², θεώρησε ότι μια πιθανή λύση θα μπορούσε να είναι η Κύπρος να τεθεί υπό την εποπτεία του Συμβουλίου της Ευρώπης για τρία ή πέντε χρόνια και

⁴¹⁷ ΙΑΥΕ:1953,Φάκελος 17,από Κύρου προς Υπουργείο Εξωτερικών, 24 Σεπτεμβρίου 1953.

⁴¹⁸ Έθνος, 16 Δεκεμβρίου 1954

⁴¹⁹ ΙΑΥΕ: 1951, Φάκελος 72, 5^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο Εξωτερικών, Συμβούλιο Αρχηγών Κομμάτων, 20 Μαρτίου 1951.

⁴²⁰ Ελληνική Κύπρος, Ιανουάριος 1955, σελ.241,243

⁴²¹ ΙΑΥΕ, 1951, Φάκελος 72, 5^{ος} υποφάκελος, άκρως απόρρητον, σημείωμα Παλαμά, 11 Φεβρουαρίου 1952, σημείωμα Μελά, 24 Μαρτίου 1952.

⁴²² Η περιοχή Σάαρ είναι παραμεθόριο έδαφος της Γερμανίας. Αποτέλεσε γαλλικό προτεκτοράτο το 1945 στο πλαίσιο του βιομηχανικού αφοπλισμού της Γερμανίας αλλά διεκδικήθηκε από την Γερμανία. Επειδή είναι πλούσια σε ορυκτά αποθέματα Γαλλία και Γερμανία βρέθηκαν σε αντιδικία. Με δημοψήφισμα το 1955 οι κάτοικοι, στην πλειοψηφία τους Γερμανοί, απέρριψαν σχέδιο ανεξαρτησίας και επέλεξαν την ένωση με τη Γερμανία που πραγματοποιήθηκε το 1957. Ήταν η τελευταία μεταπολεμική ρύθμιση συνόρων πριν τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης.

μετά να αποφασίσει ο λαός με δημοψήφισμα την τύχη του⁴²³. Ανακίνηση στο Συμβούλιο της Ευρώπης έγινε τελικά το 1954 από την ελληνική αντιπροσωπεία και χαιρετίστηκε στην Κύπρο για το «οικογενειακό πνεύμα» στο οποίο συζητήθηκε⁴²⁴. Ο πρόεδρος της πολιτικής επιτροπής του Συμβουλίου της Ευρώπης παρόλο που η βρετανική αντιπροσωπεία αρνήθηκε να συζητήσει θέματα που αφορούσαν την εσωτερική κατάσταση της αυτοκρατορίας, δήλωσε ότι είναι καθήκον του Συμβουλίου να επεμβαίνει στις αναφυόμενες διαφορές μεταξύ μελών και να προσπαθεί να εξεύρει λύση όπως στην περίπτωση της Σάαρ⁴²⁵. Το 1956 το κυπριακό συζητήθηκε στο Συμβούλιο της Ευρώπης σε συνεδρία σχετική με τα ανθρώπινα δικαιώματα⁴²⁶.

Τα γεωπολιτικά δεδομένα στην περιοχή φάνηκε να αλλάζουν και την πολιτική της Αγγλίας στο κυπριακό ζήτημα. Η προβολή του στο διεθνές στερέωμα φάνηκε να χειροτερεύει και να μεταστρέφει τις καταστάσεις. Για το νέο έτος 1955 η πορεία είχε ήδη χαραχτεί και εξελίξεις πιο δραματικές από ποτέ περίμεναν την Κύπρο. Η Βρετανική Κυβέρνηση χρησιμοποιούσε όλο και πιο καταπιεστικά μέτρα για να καταστείλει τις κινητοποιήσεις και να περιορίσει τη δράση του εθνικού κινήματος.

Δεν μπορούμε να γνωρίζουμε ποιες θα ήταν οι επιπτώσεις σε περίπτωση που το κυπριακό ζήτημα δεν ελάμβανε διεθνή χαρακτήρα, αλλά σίγουρα ένας αποικιοκρατούμενος λαός, όπως ο κυπριακός, ανέπτυξε την εθνικιστική του δράση στο έδαφος που διαμόρφωσαν γι αυτόν οι σύγχρονες συνθήκες, με τους νέους τρόπους διεκδίκησης που πρότειναν και τις ευκαιρίες δράσης που προσέφεραν.

⁴²³ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 1^{ος} υποφάκελος, σημείωμα Παλαμά, 11 Φεβρουαρίου 1952.

⁴²⁴ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1954, σελ.155

⁴²⁵ ΕΛΙΑ, Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, 1^{ος} Φάκελος, Κυπριακό Φάκελος 1.1, επιστολή Σταμάτη Μερκούρη προς Παπάγο, 7 Σεπτεμβρίου 1954

⁴²⁶ ΕΛΙΑ, Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, 1^{ος} Φάκελος, Κυπριακό Φάκελος 1.5, επιστολή Σταμάτη Μερκούρη προς υπουργό εξωτερικών, 17 Νοεμβρίου 1956

Γ. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΥ ΑΓΩΝΑ ΤΗΣ ΕΟΚΑ 1955-1959

Ο ΑΓΩΝΑΣ. ΜΙΑ ΜΑΖΙΚΗ ΕΞΕΓΕΡΣΗ

1.1 Η ΕΟΚΑ: δομές και συμμετοχή στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα

Την 1^η Απριλίου 1955 εκρήξεις σημειώθηκαν σε 3 μεγάλες πόλεις, Λευκωσία, Λεμεσό και Λάρνακα σηματοδοτώντας την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα. Κάποιες εκρήξεις ήταν σφοδρές και άλλες μικρότερες σε ένταση και συνεχίζονταν κατά χρονικά διαστήματα μερικών λεπτών μεταξύ τους, ενώ ο κόσμος βγήκε στους δρόμους αναρωτώμενος περί των συμβάντων¹. Την ευθύνη ανέλαβε η ΕΟΚΑ (Εθνική Οργάνωση Κυπρίων Αγωνιστών) με αρχηγό κάποιον που είχε το μυθικό όνομα Διγενής. Όσο αφορούσε την ονομασία της οργάνωσης αυτή δόθηκε από τον στρατηγό Γεώργιο Γρίβα² ο οποίος ήταν ο αρχηγός της.

Σημειολογικά τα τρία πρώτα γράμματα ήταν τα ίδια με αυτά της οργάνωσης ΕΟΚ (Εθνική Οργάνωση Κύπρου) η οποία είχε σχηματιστεί πριν την εξέγερση του 1931. Πριν την ΕΟΚΑ είχαν ιδρυθεί η ΚΑΡΗ (Κύπριοι αγωνισταί Ριψοκίνδυνοι Ηγέται) το 1953 και η ΕΜΑΚ (Εθνικόν Μέτωπον Απελευθερώσεως Κύπρου). Η οργάνωση ΚΑΡΗ δημιούργησε πυρήνες στην Αθήνα και ξεκίνησε το έργο μύησης μελών με απόλυτη μυστικότητα³. Από το 1955 ενσωματώθηκε στην ΕΟΚΑ και πολλά στελέχη της έδρασαν στην Κύπρο. Σχετικά με την ΕΜΑΚ εμφανίστηκε σαν ονομασία μιας μυστικής, επαναστατικής οργάνωσης σε φυλλάδιο που κατασχέθηκε από τον Σωκράτη Λοϊζίδη, απελαθέντα, πρώην Γενικό Γραμματέα της ΠΕΚ, κατά τη σύλληψή του στο πλοιάριο Άγιος Γεώργιος, το οποίο μετέφερε μεγάλες ποσότητες οπλισμού. Ο Σωκράτης Λοϊζίδης μαζί με τον αδελφό του Σάββα ήταν από τους πρώτους που

¹ Έθνος, 1 Απριλίου 1955

² Ο Γρίβας στην κατοχή ήταν αρχηγός της στρατιωτικής οργάνωσης Χ που είχε επαφές με την κατοχική κυβέρνηση. Έντονα αντικομμουνιστική η Χ συγκρούστηκε με το ΕΑΜ στη γνωστή μάχη του Θησείου. Μεταπολεμικά ίδρυσε το Εθνικό Κόμμα Χιτών. Το 1948 (όπως αναφέραμε στο πρώτο μέρος της μελέτης) Χίτες ανέλαβαν αντικομμουνιστική δράση στην Κύπρο. Βλ. αναλυτικά Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, Αθήνα 2005, σελ.50-53

³ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα*, Λευκωσία 1977, σελ.80,81

είχαν κεντρικό ρόλο και οργάνωσαν συζητήσεις και συναντήσεις στην Αθήνα σχετικά με την έναρξη εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Η απόφαση για έναρξη εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα πάρθηκε στην Αθήνα από τους αδελφούς Κύρου και τον Ελληνοκύπριο δικηγόρο Χριστόδουλο Παπαδόπουλο. Σύμφωνα με όσα αφηγείται ο Σάββας Λοϊζίδης στο βιβλίο του, ο ίδιος και ο αδελφός του Σωκράτης ήλθαν σε επαφή με το Γεώργιο Στράτο, πρώην υπουργό στρατιωτικών. Ο τελευταίος πρότεινε στο Γρίβα να ηγηθεί του ένοπλου αγώνα και το Μάιο του 1951 τον συνάντησαν οι αδελφοί Σάββας και Σωκράτης Λοϊζίδης. Ο Σωκράτης Λοϊζίδης είχε ήδη προσεγγίσει τον Μακάριο ο οποίος δέχτηκε να συμβάλλει οικονομικά στον αγώνα. Ακολούθησε συνάντηση της Επιτροπής Αγώνα στην οικία του καθηγητή Δ. Βεζανή στις 2 Ιουλίου 1952, και στις 21 Ιουλίου στην οικία Σάββα Λοϊζίδα και τελικά η Επιτροπή Αγώνα με πρόεδρο τον Μακάριο έδωσε όρκο στο σπίτι του καθηγητή Γ. Κονιδάρη, στις 7 Μαρτίου 1953, για τον αγώνα ένωσης της Κύπρου με την Ελλάδα⁴.

Ο Γρίβας έκανε δύο αναγνωριστικά ταξίδια στην Κύπρο, που αφορούσαν επιτόπια έρευνα καταλληλότητας του εδάφους και διαφόρων ορεινών θέσεων, για διενέργεια ανταρτοπόλεμου και για τη μύηση και την εκπαίδευση στελεχών και τη μεταφορά οπλισμού. Πραγματοποίησε το πρώτο ταξίδι τον Ιούλιο του 1951 και το επόμενο το Δεκέμβριο του 1953. Πολλά στοιχεία σχετικά με τη μεταφορά οπλισμού αλλά και σχετικά με την ταυτότητα του Γρίβα ήταν γνωστά στους Βρετανούς. Η RAF διενεργούσε έρευνες επί εννέα ημέρες στην περιοχή γύρω από τη Χλώρακα πριν τη σύλληψη του πληρώματος του πλοιαρίου Άγιος Γεώργιος⁵ και όπως σημειώνει στο ημερολόγιό του ο Γρίβας, η αστυνομία επιτηρούσε το χωριό Τρίκωμο, από όπου και καταγόταν⁶.

Οι βάσεις της μύησης και της οργάνωσης στελεχών είχαν τεθεί από την ΠΕΟΝ και την ΟΧΕΝ. Ο Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου της ΟΧΕΝ ίδρυσε την «*Οργάνωση Εθνικής Σωτηρίας*» η οποία είχε στελέχη σε πόλεις και χωριά με σκοπό την ανάληψη

⁴ Σάββα Λοϊζίδα, *Ατυχη Κύπρος Πως έζησα τους πόθους και τους καημούς της 1910-1980*, Αθήνα 1980, σελ.97-99

⁵ *Ελευθερία*, 27 Ιανουαρίου 1955

⁶ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα*, ό.π., σελ.308

δυναμικής δράσης⁷. Μετά την άφιξη του Γρίβα συγκροτήθηκαν αντάρτικες ομάδες που αρχικά υπολογίζονταν στα 70 άτομα και δημιουργήθηκαν πολιτικοί πυρήνες σε πόλεις και χωριά. Σε κάθε πόλη και χωριό οργανώθηκαν ομάδες για ενέδρες, σαμποτάζ, εκτελέσεις, προσβολή στόχων, οι οποίες δεν γνωρίζονταν μεταξύ τους και υπάγονταν σε ένα τομεάρχη. Στη συνέχεια οργανώθηκαν δίκτυα πληροφοριών, για τη συλλογή και μεταβίβαση πληροφοριών και την οργάνωση δικτύου αντικατασκοπείας, καθώς και ένα σύστημα συνδέσμων για την επικοινωνία μεταξύ των ομάδων των πόλεων και των ομάδων των ανταρτών και ατόμων, ή ομάδων ατόμων, τα οποία ήταν υπεύθυνα για την τροφοδοσία, την απόκρυψη, τη συνοδεία ή την μετακίνηση αγωνιστών.

Για την οργάνωση τομέων δράσης κρίθηκε απαραίτητη από το Γρίβα η διαίρεση της Κύπρου σε τομείς και η ανάληψη δράσης σε κάθε τομέα από έναν τομεάρχη. Οι τομεάρχες οι οποίοι είχαν άμεση επικοινωνία με το Γρίβα συντόνιζαν τις δράσεις και είχαν υπό τις διαταγές τους συνδέσμους, αντάρτικες ομάδες, ομάδες δολιοφθορέων, ομάδες εκτελεστών, ομάδες καταδρομών τυφεκιοφόρων (ΟΚΤ), ομάδες εναντίον των Τουρκοκυπρίων και την ευθύνη για την οργάνωση και τη λειτουργία της ΠΕΚΑ και της ΑΝΕ⁸. Για τη μυστική οργάνωση του πληθυσμού και το συντονισμό του πολιτικού αγώνα συγκροτήθηκε η ΠΕΚΑ (Πολιτική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνα) και για την οργάνωση της νεολαίας η ΑΝΕ (Άλκιμος Νεολαία ΕΟΚΑ) σε κάθε τομέα της οποίας υπήρχαν τρία τμήματα νεολαίας, τμήμα μαθητών, τμήμα εξωσχολικών νέων και τμήμα νεανίδων⁹.

Για να εξασφαλιστεί η μυστικότητα της επικοινωνίας και η απόκρυψη της ταυτότητας των αγωνιστών ο Γρίβας και οι τομεάρχες έδιναν ψευδώνυμα σε όλα τα στελέχη της ΕΟΚΑ αλλά και σε τομείς, σε τοποθεσίες, κρησφύγετα, μέσα μεταφοράς και στόχους. Τα ψευδώνυμα άλλαζαν όταν υπήρχε κίνδυνος να γίνουν γνωστά από τους Βρετανούς, ύστερα κυρίως από συλλήψεις αγωνιστών, ή όταν γίνονταν αλλαγές στους τομείς και στους ρόλους της οργάνωσης. Ο Κ. Κωνσταντινίδης, ο

⁷ Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου, *Η μαρτυρία μου. Πως έζησα την προπαρασκευή και τον αγώνα της ΕΟΚΑ*, Λευκωσία 1995, σελ.214,215

⁸ Γεωργίου Γρίβα –Διγενή, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος (Πολιτικοστρατιωτική μελέτη)*, Αθήνα 1962, σελ.41,42

⁹ Γεωργίου Γρίβα –Διγενή, *Αγών ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ.41,42,43

οποίος συγκέντρωσε στη μελέτη του τα ψευδώνυμα των αγωνιστών, διαπιστώνει ότι κυριότερες πηγές άντλησης ψευδωνύμων ήταν η ελληνική μυθολογία, η αρχαία και η βυζαντινή ιστορία και το αγιολόγιο της ορθόδοξης εκκλησίας¹⁰. Χρησιμοποιούνταν ακόμη αριθμητικοί ή συμβατικοί ψηφιακοί κωδικοί, αρχικά ονομάτων και παρατσούκλια. Ο Γρίβας αλλά και σημαντικά πρόσωπα και αγωνιστές είχαν πολύ περισσότερα του ενός ψευδώνυμα¹¹. Ο αριθμός δεν εξαντλείται στα 2.474 ψευδώνυμα που έχει καταγράψει ο Κωνσταντινίδης, είτε γιατί δεν υπάρχουν στοιχεία, είτε γιατί κάποιοι αγωνιστές και μέλη ήθελαν να παραμείνουν ανώνυμοι.

Πρώτος λοιπόν και κύριος κανόνας της επιλογής και μύησης των μελών των ομάδων είτε αυτές ήταν ομάδες της πόλης, είτε της υπαίθρου, είτε ανταρτικές, ήταν η μυστικότητα και η εχεμύθεια ενώ η οργάνωσή τους ακολουθούσε συνωμοτικό χαρακτήρα. Οι ομάδες δεν έπρεπε να γνωρίζονται μεταξύ τους και καθένας από τα μέλη έπρεπε να γνωρίζει μόνο όσους και ό,τι έπρεπε να γνωρίζει, να εφαρμόζει αυστηρά συνωμοτικό σύστημα σε όλη εν γένει την εργασία του, να απέχει οποιασδήποτε επίδειξης ή ενέργειας που θα μπορούσε να προκαλέσει εναντίον του υπόνοιες και να διάγει «φαινομενικώς βίον ήσυχον και ειρηνικόν»¹². Εξαιτίας της όποιας ακριτομυθείας του δεν έπρεπε να θέτει τον εαυτό του ή μέλη της ομάδας του σε κίνδυνο ή να προδίδει μυστικά της οργάνωσης ειδάλλως θα τιμωρούνταν ακόμη και με θάνατο¹³. Ο όρκος της ΕΟΚΑ ήταν σαφής: «Δεν θα αποκαλύψω ποτέ εις οιονδήποτε, μυστικόν της οργανώσεως, ούτε τα ονόματα των προϊστάμενων μου, ούτε των άλλων μελών της οργανώσεως, έστω κι αν συλληφθώ και βασανισθώ. Δεν θα αποκαλύψω, επίσης, εντολάς, αι οποίαι μου ανατίθενται και εις αυτούς ακόμη τους συμμαχητάς μου». Τα μέλη σύμφωνα με διαταγή του Γρίβα, εάν κινδύνευαν, ή αντιλαμβάνονταν ότι θα συλληφθούν, έπρεπε να κρύβονται και «να εργάζονται εν

¹⁰ Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης, *Ψευδώνυμα και Κωδικοί ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 2011, σελ.111-114

¹¹ Ο Γρίβας είχε τα περισσότερα καταγεγραμμένα ψευδώνυμα, τριάντα έξι τον αριθμό, ο Μακάριος επτά, ο Γρηγόρης Αυξεντίου έντεκα, ο Μάρκος Δράκος επτά και ο Πολύκαρπος Γιωρκάτζης πέντε. Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης, *Ψευδώνυμα και Κωδικοί ό.π.*, σελ.152-259. Αναφερόμαστε σε πολλές σελίδες γιατί ο κατάλογος των ψευδωνύμων είναι μακρύς.

¹² Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1972, σελ. 7-9

¹³ Την περίπτωση ενός μέλους, το οποίο παραλίγο να εκτελεστεί από το Γρίβα για την αμέλειά του, περιγράφει η Κλαίρη Αγγελίδου. Κουβάλησε στο καταφύγιο του Γρίβα δυο βαλίτσες με όπλα χωρίς να πάρει τις απαραίτητες προφυλάξεις με κίνδυνο να εντοπιστεί. Κλαίρη Αγγελίδου, *Κωδικός: Αταλάντη*, Αθήνα 2011, σελ.72

κρυπτώ»¹⁴, οι δε καταζητούμενοι δεν έπρεπε να κυκλοφορούν, αλλά να κρύβονται στα υποδεικνυόμενα σπίτια, που παρείχαν καταφύγιο σε πόλεις και χωριά.

Δεύτερος πολύ σημαντικός κανόνας ήταν η τυφλή υπακοή στις διαταγές της οργάνωσης. Απόλυτη μυστικότητα και τυφλή υπακοή υπαγόρευε ο όρκος, που υπέγραψε η Επιτροπή Αγώνα, η οποία συνήλθε στην Αθήνα στις 7 Μαρτίου 1953: «Ορκίζομαι εις το όνομα της Αγίας και Ομοουσίου και Αδιαιρέτου Τριάδος να φυλάξω θυσιάζων και την ιδίαν μου ζωήν, υποφέρων και τα πλέον σκληρά βάσανα, μυστικόν παν ότι γνωρίζω και θέλω ακούση δια την υπόθεσιν της Ενώσεως της Κύπρου. Θα υπακούω δε τυφλώς εις τας εκάστοτε διδομένας μοι σχετικές επιταγάς»¹⁵. Τυφλή υπακοή επέτασσε και ο όρκος της ΕΟΚΑ: «Θα εκτελώ άνευ αντιρρήσεως απάσας τας εντολάς της οργανώσεως αίτινες θα μου ανατεθούν και δεν θα φέρω ουδεμίαν αντίρρην, όσον δύσκολον και επικίνδυνον κι αν είναι».

Τρίτον, μια ηθικής υφής ιδέα για πράξεις ανιδιοτέλειας και αλτρουισμού ήταν η έννοια της θυσίας. «Θα αγωνισθώ....θυσιάζων και αυτήν την ζωήν μου» υπαγόρευε ο όρκος της ΕΟΚΑ. «Ή ταν ή επί τας» επέτασσε ο Γρίβας στην πρώτη προκήρυξή του συμπληρώνοντας ότι «η απελευθέρωσις από τον ζυγόν δυνάστου αποκτάται πάντοτε με το ΑΙΜΑ»¹⁶. Αγώνα μέχρις εσχάτων και πνεύμα αυτοθυσίας¹⁷ ζητούσε ο Μακάριος και τους προέτρεπε να αντλήσουν παραδείγματα από την ελληνική ιστορία και τις θυσίες των ηρώων υπέρ της πατρίδας και να μην φανούν «κατώτεροι της ηρωικής των παραδόσεως»¹⁸, «πιστοί έως θανάτου εις το καθήκον της απελευθερώσεως της υποδούλου ιδιαιτέρας [ημών] Πατρίδος».¹⁹ Και στον τύπο

¹⁴ Διαταγή της 16^{ης} Ιουλίου 1955, Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ* ό.π., σελ. 7

¹⁵ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα*, ό.π., σελ.73

¹⁶ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον των Παράνομων Εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959*, Λευκωσία 1984, σελ.59,60

¹⁷ Ομιλία του Μακαρίου στην εκκλησία του Αγίου Κασσιανού, 1^η Ιανουαρίου 1956, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, τόμος Β΄ 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.137

¹⁸ Ομιλία του Μακαρίου κατά τα αποκαλυπτήρια της στήλης των Κυπρίων Αγωνιστών στον Άγιο Δομέτιο, 20 Μαρτίου 1955, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, τόμος Β΄ 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.26,27

¹⁹ Αρχιεπισκοπική εγκύκλιος για την εθνική εορτή της 25^{ης} Μαρτίου, 21 Μαρτίου 1955, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, τόμος Β΄ 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.28. Την ομιλία του στη Φανερωμένη για την τέταρτη επέτειο του δημοψηφίσματος τελειώνει ως εξής: «Κι αν είναι να πεθάνωμεν για την Ελλάδα θεία είναι η δάφνη», 15 Ιανουαρίου 1954, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄, τόμος Α΄ 1948-1954*, Λευκωσία 1991,σελ.222

ήταν συχνές οι αναφορές στη «*θυσία της ζωής για το σύνολο*»²⁰ και σε αγώνα «*μέχρι την τελευταία ρανίδα αίματος*»²¹. Στο φυλλάδιο Ένωσις δηλώνεται: «*Τα μέλη μας είναι αποφασισμένα να θυσιάσουν τα πάντα εις τον αγώνα. Και αυτήν την ζωή των, αφού είναι ζωή δούλων.*»²² Επιπλέον τα στελέχη ορκίζονταν να μη λυγίσουν μπροστά στις φυλακίσεις και τα βασανιστήρια²³. Ο Μακάριος έδινε μια τέτοια υπόσχεση εκ μέρους του ελληνοκυπριακού λαού: «*Δεν θα λυγίσωμεν από τους ανελεύθερους νόμους, δεν θα πτοηθώμεν από τας διώξεις, τας φυλακίσεις, τας εξορίας και από τον θάνατον ακόμη*»²⁴.

Οι κανόνες διέπονταν όχι μόνο από συνωμοτικό πνεύμα, αλλά και από το πνεύμα της θυσίας και δημιουργούσαν δυνατά εθνικιστικά συναισθήματα, το συναίσθημα της αυτοθυσίας και κυρίως της ευθύνης για τη συμμετοχή και τη συμβολή του καθενός στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Άλλωστε ο Γρίβας ως στρατιωτικός σκοπό είχε να ενισχύσει την πειθαρχία, να εντάξει τους στρατιωτικούς κανόνες στους κανονισμούς της οργάνωσης και να ενδυναμώσει με τον όρκο την πίστη και την αφοσίωση στην πατρίδα. Μεγάλη σημασία απέδιδε ο Γρίβας στα σύμβολα του αγώνα, κυρίως την πατρίδα και τη θρησκεία, τις δυο κινητήριες δυνάμεις για το ξεσηκωμό του λαού, που πυροδοτούσαν εθνικιστικές εξάρσεις.

Τέτοια ήταν η αποδοχή του πληθυσμού και η συμμετοχή, ώστε όλοι θεωρούνταν ότι ανήκαν στην ΕΟΚΑ. Οι Βρετανοί είχαν αντιληφθεί ότι για την πάταξη της ΕΟΚΑ δεν αρκούσε η σύλληψη ορισμένων ανταρτών, γιατί η ΕΟΚΑ δεν βρισκόταν σε μεμονωμένα άτομα και αρχηγούς, αλλά σύμφωνα με τη βουλευτή Lena Jaeger «*υπάρχει κάτι από την ΕΟΚΑ σε χιλιάδες ανθρώπους. Είναι αυτό το κάτι στον κρεοπώλη, στο φούρναρη, στον κηροπλάστη που τους κάνει πατριώτες, που έχουν*

²⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος 1954, σελ. 169

²¹ *Έθνος*, 8 Ιουλίου 1955

²² Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου, *Η μαρτυρία μου*. Ό.π., σελ.214,215

²³ «*Υποφέρων και τα πλέον σκληρά βάσανα*» έλεγε ο όρκος της Επιτροπής Αγώνα. «*Έστω κι αν συλληφθώ και βασανισθώ*», ο όρκος της ΕΟΚΑ.

²⁴ Ομιλία του Μακαρίου στην εκκλησία της Αγίας Ειρήνης στην Αθήνα στις 8 Μαΐου 1955, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ΄ 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.49

επιδιώξεις διαφορετικές από τις δικές μας. Αυτό ισχύει κυρίως ανάμεσα στους νέους.»²⁵

Διαφορετική γνώμη για την κινητοποίηση του πληθυσμού είχε ο ανταποκριτής του αμερικανικού Διεθνούς Πρακτορείου Ειδήσεων. Αν και είχε τη γνώμη, ότι όλοι οι Ελληνοκύπριοι ανήκαν στην ΕΟΚΑ, θεωρούσε ότι κάποιους την ακολουθούσαν από φόβο. Περιέγραφε τη σύνθεση της ΕΟΚΑ ως εξής: «Υπάρχουν τόσο λίγοι και όμως τόσο πολλοί τρομοκράτες. Εκτός από τους επικηρυγμένους μαθητές που αποτελούν τα μέλη της, οι οποίοι χρησιμοποιούνται ως σύνδεσμοι, αγγελιοφόροι και για να διενεργούν δολιοφθορές, δάσκαλοι, καθηγητές, αγρότες, τεχνίτες, ιδιοκτήτες καφενείων και υπάλληλοι αποτελούν τα υπόλοιπα μέλη. Είναι αδύνατον να υπολογίσει κανείς πόσοι είναι. Όπως και να'χει θα μπορούσε κάποιος να πει ότι κάθε Ελληνοκύπριος ενήλικας είναι οικειοθελώς ή υποχρεωτικά μέλος της ΕΟΚΑ. Εκτελεί διαταγές είτε γιατί πιστεύει ότι θα φέρει την ελευθερία στον τόπο του είτε γιατί θα δολοφονηθεί αν αρνηθεί να τις εκτελέσει.»²⁶

Ωστόσο, ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας είχε συνεπάρει με το αγωνιστικό πνεύμα και το πνεύμα της αυτοθυσίας τόσο μεγάλο μέρος του πληθυσμού, ώστε η *Tablet*, όταν είχε εξοριστεί ο Μακάριος, τόνιζε ότι «Ουδέν κατασταλτικόν μέτρον πλην της εξορίας ολοκλήρου του Ελληνικού πληθυσμού της Κύπρου δύναται να σβήση τας φλόγας του εθνικιστικού φρονήματος»²⁷. Η εξέγερση, όπως την περιγράφει ο Κώστας Μόντης, «φούντωνε σε πόλεις και χωριά, σε βουνά και κάμπους και τύλιγε νέους και γέρους και τύλιγε άνδρες, γυναίκες, παιδιά», «λες κι ήταν ένα προμελετημένο, ένα προσχεδιασμένο κρεσέντο»²⁸. Θα συμφωνούσαμε με τον Ε. Χατζηβασιλείου ότι ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας δεν ήταν μόνο αντάρτικο, ήταν συνδυασμός ένοπλου αγώνα και παλλαϊκής εξέγερσης²⁹.

Σκοπός του Γρίβα ήταν να μεταβάλλει ολόκληρη την Κύπρο, σε πεδίο μάχης, αλλά και να εξασφαλίσει τη συμμετοχή όλου του ελληνοκυπριακού πληθυσμού. Και

²⁵ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής των Κοινοτήτων, 19 Φεβρουαρίου 1957, σελ.317

²⁶ *Times of Cyprus*, 24 Οκτωβρίου 1956, σελ.2

²⁷ *Ελευθερία*, 16 Φεβρουαρίου 1957

²⁸ Κώστας Μόντης, *Κλειστές πόρτες*, ΗΠΑ 1964, σελ.26

²⁹ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Στρατηγικές του Κυπριακού: ό.π.*, σελ.238

πράγματι το πέτυχε. Άνδρες, γυναίκες, γέροι, νέοι και παιδιά, είτε ως αντάρτες, είτε ως μέλη, είτε ως αγγελιοφόροι, είτε συμμετέχοντας σε διαδηλώσεις, είτε διανέμοντας φυλλάδια, είτε γράφοντας συνθήματα, είτε μέσω της ανυπακοής, της παθητικής αντίστασης και της προσφοράς, ανήκαν στην ΕΟΚΑ.

1.2 Στόχοι και μορφές δράσης

Στόχος της ΕΟΚΑ ήταν αρχικά να προκαλέσει δολιοφθορές στους Βρετανούς. Ειδικές ομάδες των πόλεων, ανταρτικές ομάδες και ομάδες καταδρομών τυφεκιοφόρων (ΟΚΤ) χρησιμοποιούσαν εκρηκτικά, βόμβες και όπλα, χτυπούσαν από ενέδρες ή εφάρμοζαν διάφορες τεχνικές επίθεσης. Η κατάλληλη προετοιμασία, βάσει οργανωμένου σχεδίου και η τακτική του αιφνιδιασμού που ακολουθούνταν, κατατάσσει το είδος της δράσης στις μεθόδους του ανταρτοπόλεμου, οι οποίες χρησιμοποιούνται για να καταφέρουν πλήγματα σε έναν αριθμητικά και οργανωτικά ισχυρότερο αντίπαλο³⁰. Η ΕΟΚΑ διενεργούσε ενέδρες και επιθέσεις εναντίον των δυνάμεων ασφαλείας, εμπρησμούς αυτοκινήτων, ανατινάξεις στρατιωτικών εγκαταστάσεων, αστυνομικών τμημάτων, κυβερνητικών κτιρίων και σπιτιών τα οποία ανήκαν σε Βρετανούς με σκοπό να επιφέρει απώλειες σε άψυχο υλικό και να παραλύσει τον αντίπαλο. Αστυνομικοί σταθμοί, στρατιωτικά οχήματα, συστήματα παραγωγής ρεύματος, καλώδια τηλεφώνων, αντλίες νερού, συστήματα άρδευσης, αγροτικοί και δασονομικοί σταθμοί, μηχανήματα για την κατασκευή δρόμων και γενικά η δημόσια περιουσία ήταν στόχοι της ΕΟΚΑ.

Υπήρχαν κτίρια σύμβολα της δομής της εξουσίας εναντίον των οποίων εξαπολύονταν επίθεση είτε με βόμβες ή με επιθέσεις και καταστροφές. Αλλά και κέντρα διασκέδασης, μπαρ και καφέ όπου σύχναζαν Άγγλοι, κινηματογράφοι. Το Βρετανικό Συμβούλιο το οποίο στέγαζε υπηρεσίες υπεύθυνες για την διεξαγωγή αγγλικών εξετάσεων και αποτελούσε σύμβολο της αποικιοκρατίας σε θέματα εκπαίδευσης καταστράφηκε ολοσχερώς. Επιθέσεις έγιναν και κατά του

³⁰ Γεωργίου Γρίβα –Διγενή, *Αγών ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ.92-95

ραδιοφωνικού σταθμού Κύπρου³¹, που λειτουργούσε με τακτικές εκπομπές σε 3 γλώσσες και χρησιμοποιείτο για την κυβερνητική προπαγάνδα³². Στις πόλεις εκρήξεις λάμβαναν χώρα ακόμη και κατά τη διάρκεια του κατ' οίκον περιορισμού από βόμβες ρίχνονταν και από τις σκεπές σπιτιών.³³

Μόνο κατά το διάστημα μεταξύ 1^{ης} Απριλίου 1955 και 15ης Ιουλίου 1955 είχαν προξενηθεί καταστροφές που υπολογίζονταν στις 100.000 λίρες και οι οποίες προξενήθηκαν από 82 βόμβες που εξερράγησαν, 29 επιθέσεις σε σπίτια βρετανών στρατιωτικών και 11 επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα³⁴. Επιπλέον έγιναν εννέα απόπειρες δολοφονίας χωρίς θύματα ενώ απειλήθηκαν μουχτάρηδες, αστυνομικοί και βρετανοί στρατιωτικοί. Μεταξύ Αυγούστου και Οκτωβρίου 1955 οι βρετανικές αρχές είχαν καταγράψει τις περισσότερες απειλητικές επιστολές³⁵. Ο μήνας κατά τον οποίο σημειώθηκαν οι περισσότερες δολιοφθορές, εκρήξεις βομβών, καταστροφές οχημάτων και οι περισσότεροι τραυματισμοί μέχρι το τέλος του 1955 ήταν ο Νοέμβριος³⁶.

Η ένταση της εκστρατείας της ΕΟΚΑ συνέπεσε με την ανάληψη της εξουσίας από το Harding και αποτέλεσε την έναρξη συνεχών και αλληπάλληλων κινητοποιήσεων, που θα σημάδευαν το 1956, με την αλληλεπίδραση δράσης και καταστολής. Συνολικά μέσα στο 1955 σημειώθηκαν 405 ρίψεις βομβών σε αστυνομικά τμήματα, στρατιωτικές εγκαταστάσεις, δημόσια κτίρια και σπίτια³⁷. Επιπλέον υπήρξαν 152

³¹ Οι πρώτες ραδιοφωνικές εκπομπές άρχισαν τον Οκτώβριο του 1952, σε τρεις γλώσσες, στην ελληνική, την αγγλική και την τουρκική. Βλ. Χρύσανθος Χρυσάνθου, *ΜΜΕ: Μάρτυρες και πρωταγωνιστές*, Λευκωσία 2008, σελ.75

³² ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 45,υπηρεσιακό σημείωμα από τον πρόξενο Λευκωσίας Παππά, 5 Φεβρουαρίου 1954. Το 1952 εισήχθησαν 5.680 ραδιόφωνα και το 1953, 16.613. ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 85, 1^{ος} υποφάκελος, Λογοδοσία του Γενικού Γραμματέα Κυπριακού Εμπορικού Επιμελητηρίου, 12 Ιουνίου 1954

³³ *Times of Cyprus*, 22 Μαΐου 1956

³⁴ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, απάντηση στο ελληνικό μνημόνιο από τον F. Vallat, Foreign Office, προς τον Π. Μοδινό, αντιπρόσωπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Συμβούλιο της Ευρώπης, 17 Οκτωβρίου 1956

³⁵ 44 τον Αύγουστο, 15 το Σεπτέμβριο και 27 τον Οκτώβριο. ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, απάντηση στο ελληνικό μνημόνιο από τον F. Vallat, Foreign Office, προς τον Π. Μοδινό, αντιπρόσωπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Συμβούλιο της Ευρώπης, 17 Οκτωβρίου 1956 Παράρτημα VI, μέρος II.

³⁶ Εξερράγησαν 131 βόμβες, καταστράφηκαν 11 οχήματα και 23 γραμμές τηλεφώνων και υπήρξαν 34 τραυματισμοί και 7 θάνατοι. ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, απάντηση στο ελληνικό μνημόνιο από τον F. Vallat, Foreign Office, προς τον Π. Μοδινό, αντιπρόσωπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Συμβούλιο της Ευρώπης, 17 Οκτωβρίου 1956 Παράρτημα VI, μέρος II.

³⁷ *Times of Cyprus*, 1 Ιανουαρίου 1956

περιπτώσεις ένοπλων επιθέσεων σε αστυνομικά τμήματα, στρατόπεδα και αποθήκες πυρομαχικών, εμπρησμοί και ενέδρες σε στρατιωτικά οχήματα³⁸.

Τεράστιος ήταν ο αριθμός στις εκρήξεις βομβών και κατά το 1956. Συνολικά εξερράγησαν 972 βόμβες, που προκάλεσαν σημαντικές καταστροφές, αλλά και ανθρώπινες απώλειες και τραυματισμούς³⁹. Ο Μάιος και ο Νοέμβριος ήταν οι μήνες με τα περισσότερα βίαια γεγονότα, 395 και 416 αντίστοιχα. Επιπλέον μεγάλος ήταν ο αριθμός των θυμάτων στρατιωτικών και αστυνομικών, αλλά κυρίως πολιτών.

Οι επιθέσεις, οι δολιοφθορές, οι εκρήξεις βομβών έφερναν απώλειες και σε έμψυχο υλικό, ακούσιες ή εκούσιες. Οι εσκεμμένες δολοφονίες και επιθέσεις σκοπό είχαν τον εκφοβισμό των Βρετανών και των προδοτών. Στη μέση του δρόμου, σε σπίτια ακόμη και σε εκκλησίες, τα άτομα- στόχοι που είχαν επιλεγεί εκτελούνταν, κατόπιν οργανωμένου σχεδίου, πολλές φορές μπροστά στα μάτια δεκάδων ατόμων, ή και των δυνάμεων ασφαλείας.

Σύμφωνα με βρετανικά στατιστικά στοιχεία, οι δολοφονηθέντες από την ΕΟΚΑ κατά το διάστημα από 1^{ης} Απριλίου 1955 έως 30 Ιουνίου 1956 ήταν⁴⁰:

ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ

ΒΡΕΤΑΝΟΙ	ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
2	9	7	-	18

ΠΟΛΙΤΕΣ (συμπεριλαμβάνονται θύματα και από βόμβες που έπεφταν αδιακρίτως)

ΒΡΕΤΑΝΟΙ	ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
5	46	2	2	55

³⁸ *Times of Cyprus*, 1 Ιανουαρίου 1956

³⁹ Επιπλέον ρίφθηκαν 440 βόμβες οι οποίες δεν ανατινάχτηκαν. *Ελευθερία*, 1 Ιανουαρίου 1957

⁴⁰ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, απάντηση στο ελληνικό μνημόνιο από τον F. Vallat, Foreign Office, προς τον Π. Μοδινό, αντιπρόσωπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Συμβούλιο της Ευρώπης, 17 Οκτωβρίου 1956, Παράρτημα VI, μέρος Ι.

ΣΤΡΑΤΟΣ

ΒΡΕΤΑΝΟΙ	ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
39	-	-	-	39

Οι τραυματισθέντες από την ΕΟΚΑ κατά το ίδιο διάστημα ήταν:

ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ

ΒΡΕΤΑΝΟΙ	ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
6	21	25	-	52

ΠΟΛΙΤΕΣ (συμπεριλαμβάνονται θύματα και από βόμβες που έπεφταν αδιακρίτως)

ΒΡΕΤΑΝΟΙ	ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
23	82	21	12	148

ΣΤΡΑΤΟΣ

ΒΡΕΤΑΝΟΙ	ΕΛΛΗΝΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ	ΑΛΛΟΙ	ΣΥΝΟΛΟ
226	-	-	-	226

Γενικά τις περισσότερες ανθρώπινες απώλειες και τραυματισμούς είχε ο στρατός. Θάνατοι και τραυματισμοί δεν είχαν σημειωθεί κατά τους δυο πρώτους μήνες του αγώνα της ΕΟΚΑ και γενικά ήταν πολύ λίγοι, μέχρι το Νοέμβριο του 1955. Πολλοί δε από τους θανάτους ή τους τραυματισμούς των πολιτών οφείλονταν, σύμφωνα με τα βρετανικά στοιχεία, σε εκρήξεις βομβών σε κατοικημένες περιοχές, ή στους στενούς δρόμους των πόλεων σε ώρες πυκνής κυκλοφορίας πεζών ή κατά τη διάρκεια διαδηλώσεων. Η πρώτη και μοναδική δολοφονία προδότη που έχει καταγράψει ο Γρίβας στα απομνημονεύματά του, χωρίς να δίνει στοιχεία ή να κάνει αναφορά στις

υπόλοιπες, είναι στις 10 Αυγούστου 1955 στα Βαρώσια⁴¹. Μνεία γίνεται μόνο στους φόνους αστυνομικών. Τα βρετανικά στοιχεία κάνουν αναφορά σε δολοφονίες Ελληνοκυπρίων, πολλές φορές από μασκοφόρους, από τον Ιανουάριο του 1956, όταν παρατηρείται αύξηση στους φόνους πολιτών⁴². Πράγματι οι θεωρούμενοι ως προδότες, είτε γιατί προσχώρησαν στο στρατόπεδο των Βρετανών, είτε γιατί κατέδωσαν στοιχεία για την οργάνωση, είτε γιατί ομολόγησαν ύστερα από βασανιστήρια, εκτελούνταν⁴³.

Συνολικά από τους 196 νεκρούς το 1956, 60 ήταν από τις δυνάμεις ασφαλείας και 23 αστυνομικοί. Οι υπόλοιποι ήταν πολίτες: 94 Ελληνοκύπριοι, 12 Βρετανοί, 4 Τουρκοκύπριοι, ένας Αμερικανός και ένας Αρμένιος. Οι τραυματισθέντες ήταν 382 από τους οποίους οι 224 ήταν από τις δυνάμεις ασφαλείας⁴⁴. Αντίθετα, το 1957, συγκριτικά ελάχιστες ήταν οι ανθρώπινες απώλειες. Ήταν συνολικά 33, από τους οποίους 9 μόνο ήταν αυτοί που δολοφονήθηκαν από την έναρξη της εκεχειρίας δηλαδή από το Μάρτιο του 1957⁴⁵. Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία⁴⁶ μέχρι το Μάρτιο του 1957 φονεύτηκαν 130 Βρετανοί στρατιώτες και αστυνομικοί και περίπου 170 «Κύπριοι». Για τις δικές της απώλειες η ΕΟΚΑ εξέδωσε φυλλάδιο με τα ονόματα 60 δικών της αγωνιστών. Το 1958 όταν άρχισε ο κύκλος των διακοινοτικών και ενδοκοινοτικών συγκρούσεων (βλ. στη συνέχεια 3.2 και 6.2) προστέθηκαν και άλλα θύματα Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων αλλά και Βρετανών που αυξάνουν τους παραπάνω αριθμούς. Γενικά θα λέγαμε ότι δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι για τον ακριβή αριθμό των θυμάτων που υπήρξαν σε όλη τη διάρκεια του

⁴¹ Γεωργίου Γρίβα – Διγενή, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Αθήνα 1961, σελ. 7

(παράρτημα) «10-8-55: Εις Βαρώσια: Εφονεύθη Έλληνα, πράκτωρ του εχθρού».

⁴² ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, απάντηση στο ελληνικό μνημόνιο από τον F. Vallat, Foreign Office, προς τον Π. Μοδινό, αντιπρόσωπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Συμβούλιο της Ευρώπης, 17 Οκτωβρίου 1956 Παράρτημα VI, μέρος II.

⁴³ Περιπτώσεις προδοτών, οι οποίοι αρκετές φορές ήταν αντάρτες της ΕΟΚΑ αναφέρει ο Παπαπολυβίου. Πέτρος Παπαπολυβίου, «Ο αγώνας της ΕΟΚΑ και η ταυτότητα «προδότης»: η χρήση της λέξης, η προϊστορία, το έγκλημα και η τιμωρία», στο Βασίλης Κ.Γούναρης, Στάθης Ν. Καλύβας, Ιωάννης Δ. Στεφανίδης (επ.), *Ανορθόδοξοι πόλεμοι: Μακεδονία, Εμφύλιος, Κύπρος*, Αθήνα 2010, σελ.386-390. Την περίπτωση ενός αμιαντωρύχου που πυροβολήθηκε από προσωπιδοφόρους όταν αφέθηκε ελεύθερος ύστερα από κράτηση 15 ημερών στις Πλάτρες αναφέρει η *Ελευθερία*, 17 Αυγούστου 1956

⁴⁴ SA1/1000/1956, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.68

⁴⁵ SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.65

⁴⁶ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/20/94, χωρίς ημερομηνία, Έκθεση των Παπαϊωάννου και Φάντη «Ο ρόλος του ΑΚΕΛ στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του κυπριακού λαού»

εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ούτε και μπορούμε να πούμε με σιγουριά πόσοι ήταν οι νεκροί από υπαιτιότητα της ΕΟΚΑ.

Βασικές μορφές δράσης ήταν οι διαμαρτυρίες, οι διαδηλώσεις και οι απεργίες. Διαδηλώσεις και απεργίες βρίσκονταν σε αλληλεπίδραση με τα πολιτικά γεγονότα. Συνέπιπταν με αποφάσεις της βρετανικής κυβέρνησης ή με τις συζητήσεις των προσφυγών στον ΟΗΕ και σκοπό είχαν να εκφράσουν αιτήματα και να προκαλέσουν. Οι συγκρούσεις με τις δυνάμεις ασφαλείας ήταν έντονες και συνήθως τις διέλυαν με δακρυγόνα, κλομπ και πυροβολισμούς. Οι διαδηλωτές ήταν οπλισμένοι με πέτρες και ξύλα. Ο εφοδιασμός με αυτά τα πρόχειρα όπλα γινόταν από πριν, ενώ έχει αναφερθεί ότι κάποια ήταν αποθηκευμένα και σε σχολεία⁴⁷.

Οι διαδηλώσεις, οι απεργίες και οι ταραχές που σημειώθηκαν κατά το διάστημα από 1^ης Απριλίου 1955 έως 30 Ιουνίου 1956 ήταν⁴⁸:

	ΑΠΕΡΓΙΕΣ	ΔΙΑΔΗΛΩΣΕΙΣ	ΤΑΡΑΧΕΣ
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1955	-	-	-
ΜΑΪΟΣ 1955	16	-	-
ΙΟΥΝΙΟΣ 1955	-	1(μαθητική)	-
ΙΟΥΛΙΟΣ 1955	-	14(ΑΚΕΛ)	-
ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ 1955	-	6	1 (2.000 νέοι)
ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 1955	1	21	5
ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 1955	1	24	10
ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1955	-	(μαθητικές, χωρίς αριθμό)	20
ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1955	5	13	8(μαθητικές)

⁴⁷ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Αποσπάσματα από τα πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 12^{ης} Σεπτεμβρίου 1957, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 16 Δεκεμβρίου 1957. Απαντήσεις του υφυπουργού αποικιών John Profumo προς την Lena Jeger.

⁴⁸ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, απάντηση στο ελληνικό μνημόνιο από τον F. Vallat, Foreign Office, προς τον Π. Μοδινό, αντιπρόσωπο Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Συμβούλιο της Ευρώπης, 17 Οκτωβρίου 1956, Παράρτημα VI, μέρος II.

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1956	4 (σε στρατιωτικά έργα)	15	6 (μαθητών και εργατών)
ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ 1956	6 (οι 3 μεγάλης κλίμακας)	-	-
	και 32 μαθητικές		
ΜΑΡΤΙΟΣ 1956	1(σε στρατιωτικά έργα)	55	4
ΑΠΡΙΛΙΟΣ 1956	25	-	3
ΜΑΪΟΣ 1956	2	29	1
ΙΟΥΝΙΟΣ 1956	-	8	-

Οι κηδείες και τα μνημόσυνα αγωνιστών και δολοφονηθέντων από τις δυνάμεις ασφαλείας ήταν και αυτές περιστάσεις, όπου παρείχετο η ευκαιρία να εκφραστεί η τιμή και η αφοσίωση στους νεκρούς ήρωες. Πολλές από αυτές κατέληγαν σε συγκρούσεις με στρατό και αστυνομία⁴⁹ και σίγουρα αυτό αποδεικνύει την πολυάριθμη συμμετοχή του πληθυσμού. Επιπλέον η χρήση σημαιών και διακριτικών σημάτων προέβαλλε την ενότητα, όπως στην περίπτωση μνημόσυνου αγωνιστών, όπου οκτώ χιλιάδες άτομα φορώντας μαύρα ρούχα και μαύρα περιβραχιόνια απότισαν φόρο τιμής στους νεκρούς του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα⁵⁰.

Πέρα από τις οργανωμένες στην εντέλεια δομές της ΕΟΚΑ, την οποία διεύθυνε ο Γρίβας χωρίς επιτελείο, σαν ένας «*αόρατος αρχηγός*»⁵¹, σημαντικό μέσο για την εμψύχωση, έμπνευση και ενημέρωση του πληθυσμού ήταν ο τύπος του αγώνα, δηλαδή οι προκηρύξεις του Γρίβα και τα φυλλάδια της ΕΟΚΑ και της ΠΕΚΑ(Πολιτικής Επιτροπής Κυπριακού Αγώνος). Παράνομα φυλλάδια, που εκδόθηκαν πριν την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, ήταν αυτά που εξέδωσε ο Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου, με τίτλο *Ένωσις*. Η ΑΝΕ (Άλκιμος Νεολαία ΕΟΚΑ) εξέδιδε δυο παράνομα περιοδικά, το *Εγερτήριο Σάλπισμα*, περιοδικό για τους μαθητές του Γυμνασίου και την *Αγωγή των Νέων*, για τους μαθητές του δημοτικού.

⁴⁹ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 7, 3^{ος} υποφάκελος, σχέδιο υπομνήματος της κατατεθείσης προσφυγής στον ΟΗΕ, από τη μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, Δεκέμβριος 1957, 2^ο έγγραφο,σελ.9

⁵⁰ *Times of Cyprus*, 1 Σεπτεμβρίου 1958

⁵¹ Σπύρος Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα*, ό.π., σελ.112

Το περιεχόμενο του περιοδικού τύπου, όπως και των φυλλαδίων της ΕΟΚΑ και του Γρίβα, ακολουθούσε τις ίδιες κατευθύνσεις. Σκοπό είχε να καταγγείλει την αποικιακή διακυβέρνηση, τους καταπιεστικούς νόμους και τη βάρβαρη μεταχείριση κρατουμένων, να δώσει διδάγματα ηρωισμού και αυτοθυσίας από την ελληνική ιστορία αλλά και από τις θυσίες των ηρώων της ΕΟΚΑ, να εξηγήσει τις επιδιώξεις της παθητικής αντίστασης και να προειδοποιήσει για τη στάση του ΑΚΕΛ απέναντι στην ΕΟΚΑ⁵².

Τα φυλλάδια τυπώνονταν κρυφά σε εγκατεστημένους σε διάφορα σημεία πολυγράφους, μεταφέρονταν από γυναίκες, άντρες και παιδιά καλά κρυμμένα σε τσάντες, ρούχα, ποδήλατα και αυτοκίνητα και διανέμονταν είτε με μυστικότητα είτε εμφανώς στους δρόμους, σχεδόν μπροστά στα μάτια των δυνάμεων ασφαλείας, πολλές φορές από μαθητές του δημοτικού⁵³. Αυστηρές ποινές επεφύλασσε η κατοχή φυλλαδίων και δεν ήταν λίγες οι φορές, που κάποιοι συλλαμβάνονταν έχοντας στην κατοχή τους μεγάλες ποσότητες. Η κυκλοφορία και η διάδοση των φυλλαδίων συνέβαλε στην προπαγάνδα της ΕΟΚΑ, αλλά κυρίως μεγάλη ήταν η συμβολή στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, εξαιτίας της συμμετοχής ευρέων στρωμάτων του λαού στην όλη διαδικασία.

Η αναγραφή συνθημάτων ήταν άλλη μια μυστική δραστηριότητα που γινόταν τη νύχτα. Σε τοίχους σπιτιών, κτιρίων, στην ασφαλτο, ακόμη και πάνω σε αυτοκίνητα όπως σε αυτό του διοικητή της αστυνομίας Robins⁵⁴ αναγράφονταν συνθήματα όπως «Ένωσις» και «ΕΟΚΑ». Πολλοί αναγκάζονταν να καλύψουν τα συνθήματα με μπογιά⁵⁵, ή υποχρεώνονταν να τα σβήσουν ακόμη και με τη γλώσσα τους, όπως στον Πολύστιυπο⁵⁶. Ακόμη και πινακίδες με συνθήματα της ΕΟΚΑ έκαναν την εμφάνισή τους σε εκκλησίες, σε δημόσιους χώρους, σε δρόμους των πόλεων και των χωριών. Οι δε απαγορευμένες ελληνικές σημαίες βρίσκονταν να κυματίζουν

⁵² Βλ. σχετικά, Ήβη Νησιώτου, *Ο περιοδικός τύπος της Ε.Ο.Κ.Α. Εγερτήριο Σάλπισμα και Αγωγή των Νέων*, Λευκωσία 1999 και Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον των Παράνομων Εγγράφων ό.π.*

⁵³ Γεωργίου Γρίβα – Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ. 31,32

⁵⁴ *Έθνος*, 24 Ιουνίου 1955

⁵⁵ Φωτογραφία δρόμου της Λευκωσίας, όπου νέοι σβήνουν με μπογιά στην ασφαλτο συνθήματα της ΕΟΚΑ, υπό την επίβλεψη των δυνάμεων ασφαλείας στη *Daily Telegraph*, 14 Σεπτεμβρίου 1956. ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, άρθρα βρετανικού τύπου που διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου.

⁵⁶ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 7, 3^{ος} υποφάκελος, σχέδιο υπομνήματος της κατατεθείσης προσφυγής στον ΟΗΕ, από τη μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, Δεκέμβριος 1957, 2^ο έγγραφο, σελ.9

παντού. Αψηφώντας τις απαγορεύσεις, εκτός από τα σχολεία, όπου συχνά δημιουργούνταν επεισόδια εξαιτίας της ανάρτησης τους, σημαίες τοποθετούνταν σε ψηλούς βράχους⁵⁷, στα καμπαναριά των εκκλησιών, στις κορυφές πανύψηλων δέντρων⁵⁸, στα μπαλκόνια των σπιτιών. Υπήρξαν αρκετές περιπτώσεις όπου οι σημαίες ήταν παγιδευμένες με βόμβες με σκοπό να προκαλέσουν απώλειες στους Βρετανούς, αφού ήταν γνωστό ότι κομμάντος καλούνταν να τις καταβιάσουν⁵⁹.

1.3 Οι αγωνιστές της ΕΟΚΑ

Μικρός, όπως υπολογίζεται σχετικά με τις καταστροφές, τις δολιοφθορές και τις δολοφονίες ήταν ο αριθμός των ανδρών της ΕΟΚΑ. Υπολογίζονται γύρω στους τριακόσιους, νέοι στην πλειοψηφία τους, μαχητικοί και ικανοί να φέρουν σε πέρας δύσκολες αποστολές⁶⁰. Ως τομεάρχης ο Νίκος Κόσσης μας περιέγραψε τις δυσκολίες που αντιμετώπισε, τη σύλληψή του και την απόδρασή του. Υπογράμμισε τα αγνά πατριωτικά αισθήματα και τη στερρή πίστη στον αγώνα για απελευθέρωση και ένωση που διέκρινε τους άνδρες της ΕΟΚΑ⁶¹.

Οι απαγορεύσεις που επεβλήθηκαν με την κήρυξη κατάστασης έκτακτης ανάγκης, οι έρευνες και οι επιχειρήσεις στρατού και αστυνομίας για τη σύλληψή τους δεν απέδωσαν, παρά δυο χρόνια μετά την έναρξη του αγώνα. Μέσα σε διάστημα έξι μηνών είχε συλληφθεί ένας πολύ μεγάλος αριθμός αγωνιστών. Στις σπηλιές και στους κρυψώνες των αγωνιστών ανακαλύφθηκαν μεγάλες ποσότητες όπλων και πυρομαχικών⁶². Οι Βρετανοί παρακολουθούσαν διαβάτες σε ερημικά μέρη του Τροόδους και υπήρξαν περιπτώσεις που πλησίασαν πολύ σε κρησφύγετα και ήρθαν

⁵⁷ *Έθνος*, 28 Σεπτεμβρίου 1955

⁵⁸ *Φιλελεύθερος*, 20 Μαρτίου 1956, σελ.6

⁵⁹ Σημαία και βόμβα ανακάλυψαν στη στέγη της αστικής σχολής του Αγίου Κασσιανού. *Έθνος*, 25 Οκτωβρίου 1956

⁶⁰ Ο ακριβής τους αριθμός δεν είναι γνωστός. Πάντως ο Γρίβας μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης-Λονδίνου και την κήρυξη αμνηστίας μίλησε για την τύχη 250 συναγωνιστών του. *Φιλελεύθερος*, 5 Μαρτίου 1959

⁶¹ Συνέντευξη με το Νίκο Κόσση, τομεάρχη Λευκωσίας και Μόρφου, 4 Δεκεμβρίου 2009

⁶² Το Φεβρουάριο του 1957 ανακαλύφθηκαν τα περισσότερα. 66 πιστόλια, 27 καραμπίνες, 5 τουφέκια, ένα οπλοπολυβόλο στέρλινγκ, 5 ρουκέτες, 5.000 σφαίρες, 23 νάρκες, 363 βόμβες, 52 πυροκροτητές και 2.000 φυσίγγια *Times of Cyprus*, 2 Μαρτίου 1957

σε σύγκρουση με αγωνιστές, όπως στη μάχη στα Σπήλια⁶³. Οι αγωνιστές βρίσκονταν πολλές φορές σε μια «κόλαση πυρός» από την οποία όταν κατάφερναν να ξεφύγουν, οι αντιξοότητες που αντιμετώπιζαν ήταν πολλές⁶⁴. Υπήρξαν περιπτώσεις, που συλληφθέντες αγωνιστές, ή μέλη δεν άντεξαν τα βασανιστήρια και πρόδωσαν συναγωνιστές τους, με αποτέλεσμα να ανακαλυφθούν άνδρες, κρησφύγετα και οπλισμός⁶⁵.

Ο επίσημος υπολογισμός των επιχειρήσεων στρατού και αστυνομίας στον Πενταδάκτυλο, τον Οκτώβριο του 1956, ήταν οι συλλήψεις 31 ανδρών της ΕΟΚΑ, καθώς και 25 μελών⁶⁶. Στης μεγάλης κλίμακας έρευνες στις επαρχίες Λεμεσού και Λάρνακας το Δεκέμβριο συνελήφθησαν 52 μέλη της ΕΟΚΑ⁶⁷. Ένα μήνα αργότερα, ένα από τα ηγετικά στελέχη της ΕΟΚΑ, ο Μάρκος Δράκος⁶⁸, έπεσε μαχόμενος σε ενέδρα των Βρετανών, το Φεβρουάριο ο Στυλιανός Λένας⁶⁹ και το Μάρτιο του 1957, έπεσε μετά από δεκάωρη μάχη ο Γρηγόρης Αυξεντίου⁷⁰.

Παρά το γεγονός ότι ο Γρίβας κήρυξε εκεχειρία τον Αύγουστο του 1956, για να βοηθήσει στην προσέγγιση των δυο αντιμαχόμενων μερίδων, με τη λήξη της το Σεπτέμβριο, η κυβέρνηση επανέλαβε τις εκτελέσεις αγωνιστών και η ΕΟΚΑ τις επιχειρήσεις της. Η προταθείσα από την ΕΟΚΑ εκεχειρία, το Μάρτιο του 1957, ήταν

⁶³ Ο Γρηγόρης Αυξεντίου, με την αντάρτικη ομάδα του, προκάλεσε μεγάλες απώλειες στους Βρετανούς όταν αυτοί πλησίασαν στα κρησφύγετα στις 11 Δεκεμβρίου 1955. Μέσα στην πυκνή ομίχλη που επικρατούσε, δυο ομάδες Βρετανών στρατιωτών αλληλοπυροβολήθηκαν.

⁶⁴ Οι αγωνιστές αναγκάζονταν να περπατήσουν για ώρες σε βουνά και χαράδρες μέχρι να βρουν ασφαλές καταφύγιο. Συνέντευξη με τον Χαράλαμπο Μπαταριά, μέλος αντάρτικης ομάδας που περιστοίχιζε το Γρίβα, 8 Σεπτεμβρίου 2011

⁶⁵ Ο Κώστας Μουσίδης, αγρότης και μέλος της ΠΕΚ με πλούσια δράση στην ΕΟΚΑ, προδόθηκε από συναγωνιστή του και συνελήφθη στον κατ'όικον περιορισμό της Κοκκινοτριμιθιάς. Βασανίστηκε και κρατήθηκε στα κρατητήρια της Πύλας και στο στρατόπεδο της Κοκκινοτριμιθιάς. Τον απέλυσαν τρεις μήνες μετά για να τον παρακολουθήσουν, όπως έκαναν και με πολλούς άλλους. Συνέντευξη με τον Κώστα Μουσίδη, 26 Ιουνίου 2012

⁶⁶ *Χαραυγή*, 12 Οκτωβρίου 1956, σελ.4

⁶⁷ *Χαραυγή*, 14 Δεκεμβρίου 1956, σελ.4

⁶⁸ Ο Μάρκος Δράκος αρχικά δραστηριοποιήθηκε στην ΠΕΟΝ και δίδαξε σε κατηχητικά σχολεία. Διεύθυνε με την αντάρτικη ομάδα του πολλές επιχειρήσεις κατά των Βρετανών.

⁶⁹ Ο Στυλιανός Λένας ως ομαδάρχης Λευκωσίας αναλάμβανε επιχειρήσεις δολιοφθορών, ενέδρες και επιθέσεις κατά των Βρετανών. Τραυματίστηκε βαριά σε ενέδρα έξω από το κρησφύγετό του και πέθανε μετά από περίπου ένα μήνα.

⁷⁰ Ο Γρηγόρης Αυξεντίου, έφεδρος ανθυπολοχαγός του ελληνικού στρατού, επέστρεψε στην Κύπρο το 1953 και διετέλεσε υπαρχηγός της ΕΟΚΑ. Ανέλαβε τις αντάρτικες ομάδες και ηγήθηκε σημαντικών μαχών. Όταν Βρετανοί στρατιώτες περικύκλωσαν το κρησφύγετό του διεξήχθη πολύωρη μάχη. Αφού διέταξε τους άνδρες της ομάδας του να φύγουν, ο ίδιος έμεινε μέσα μέχρι που οι Βρετανοί πυρπόλησαν το κρησφύγετό και τον έκαψαν ζωντανό.

μια έκκληση για τερματισμό του αδιεξόδου. Η ΕΟΚΑ είχε δεχθεί πολλά πλήγματα. Επί ένα χρόνο διώκετο συστηματικά. Ο Γρίβας είχε αποφύγει τη σύλληψή του και είχε περιοριστεί σε ένα κρυψώνα, ενώ οι συλλήψεις⁷¹ και οι θάνατοι αγωνιστών είχαν στερήσει την οργάνωση από πολλά σημαντικά στελέχη.

Το 1958, ένα χρόνο μετά την έναρξη της εκεχειρίας, ο Γρίβας ενέτεινε τις επιθέσεις κατά των Βρετανών και πάλι. Οι αρχές εξαπέλυσαν το μεγαλύτερο ανθρωποκυνηγητό κατά της ΕΟΚΑ, μετά από τους φόνους Βρετανών. Τρεις άνδρες της ΕΟΚΑ στη Λύση⁷² και πέντε μετά από τετράωρη μάχη στο Λιοπέτρι⁷³ δολοφονήθηκαν από Βρετανούς στρατιώτες. Άλλοι δυο πυροβολήθηκαν στον Κόρνο⁷⁴ και 25 συνελήφθησαν στο χωριό Ερήμη κοντά στη Λεμεσό⁷⁵. Το Νοέμβριο μετά από την επιχείρηση «Notebook» συνελήφθησαν είκοσι ενεργά μέλη της ΕΟΚΑ στην Πάφο⁷⁶, ενώ μαζικές συλλήψεις μελών έγιναν λίγες ημέρες, αργότερα στη μεγάλη επιχείρηση «Dovetail», στην Ακανθού και στο Λευκόνοικο⁷⁷. Στις 19 Νοεμβρίου 1958, έπεφτε και ο Κυριάκος Μάτσης, όταν οι Βρετανοί ανατίναξαν το κρυσφήγετό του⁷⁸.

Σε όλα αυτά προσθέτονταν και οι εκτελέσεις. Οι απαγχονισμοί αγωνιστών σκοπό είχαν, να καμφθεί το ηθικό των αγωνιστών και να μειωθεί η αντίσταση των Ελληνοκυπρίων. Οι θανατικές καταδίκες δεν δημιουργούσαν ευνοϊκό κλίμα για επάνοδο στην ομαλότητα. Αντίθετα δημιουργούσαν μια γενική ατμόσφαιρα πικρίας και αγανάκτησης. Παρά τις εκκλήσεις και τα διαβήματα, οι θανατικές ποινές εννέα αγωνιστών εκτελέστηκαν. Μέσα σε διάστημα πέντε μηνών είχαν εκτελεστεί οκτώ αγωνιστές. Ο Μιχαλάκης Καραολής και ο Ανδρέας Δημητρίου⁷⁹ εκτελέστηκαν στις

⁷¹ Από τα επικηρυγμένα μέλη που συνελήφθησαν ήταν ο Γιαννάκης Δρουσιώτης. Ελευθερία 16 Μαρτίου 1957

⁷² *Times of Cyprus*, 26 Αυγούστου 1958

⁷³ *Times of Cyprus*, 3 Σεπτεμβρίου 1958. Επική χαρακτηρίστηκε η μάχη στο Λιοπέτρι και ο αχυρώνας όπου διεξήχθη «Χάνι της Γραβιάς».

⁷⁴ *Times of Cyprus*, 18 Σεπτεμβρίου 1958

⁷⁵ *Times of Cyprus*, 11 Οκτωβρίου 1958

⁷⁶ *Times of Cyprus*, 28 Νοεμβρίου 1958

⁷⁷ *Ελευθερία*, 13 Δεκεμβρίου 1958

⁷⁸ Το κρυσφήγετο του Μάτση ήταν κάτω από ένα σπίτι στο Δίκωμο. Όταν αρνήθηκε να παραδοθεί το ανατίναξαν. *Times of Cyprus*, 20 Νοεμβρίου 1958

⁷⁹ Ο Μιχαλάκης Καραολής είχε συλληφθεί για το φόνο του αστυνομικού Ηρόδοτου Πουλλή και ο Ανδρέας Δημητρίου μετά από την απόπειρα εκτέλεσης ενός Βρετανού πράκτορα.

10 Μαΐου 1956. Ο Ανδρέας Ζάκος, ο Χαρίλαος Μιχαήλ⁸⁰ και ο Ιάκωβος Πατάτσος⁸¹ στις 9 Αυγούστου και ο Στέλιος Μαυρομάτης⁸², ο Ανδρέας Παναγίδης και ο Μιχαήλ Κουτσόφτας⁸³ στις 21 Σεπτεμβρίου. Ο τελευταίος και μικρότερος των αγωνιστών, Ευαγόρας Παλληκαρίδης⁸⁴, απαγχονίστηκε στις 14 Μαρτίου 1957, στην ηλικία των δεκαοκτώ. Πολλά από τα μέτρα έκτακτης ανάγκης καθώς και οι κανονισμοί που προέβλεπαν καταδίκες σε θάνατο ανακλήθηκαν στα μέσα του 1957⁸⁵.

Αξιοθαύμαστο ήταν το θάρρος που επεδείκνυαν οι αγωνιστές, ακόμη και μπροστά στην αγχόνη. Η ΕΟΚΑ προέτρεπε τους νέους να μιμηθούν το παράδειγμα του Καραολή και του Δημητρίου, που *«αντιμετώπισαν ηρωικά τον θάνατον και εφώτισαν με το άγιον φως της θυσίας των το πυκνόν σκοτάδι της σκλαβιάς της Κύπρου»*⁸⁶.

Όπως περιέγραφαν οι εφημερίδες, οι μελλοθάνατοι διατήρησαν μέχρι τέλους τη ψυχραιμία τους. Έψαλλαν εμβατήρια και επέδειξαν αυτοθυσία ως και την ύστατη στιγμή. Περιέγραφαν ακόμη πως με ηρεμία και καρτερία πέρασαν τις τελευταίες ημέρες της ζωής τους. Ο Ανδρέας Ζάκος ζήτησε να ακούσει κλασική μουσική και συγκεκριμένα έργα Μπετόβεν και Μπαχ⁸⁷. Φανταζόμαστε τι συγκίνηση προκαλούσαν οι επιστολές τους προς τους γονείς και τους συγγενείς τους και τι αντίκτυπο είχαν στον ελληνοκυπριακό πληθυσμό. *«Να μη στενοχωρείστε. Αποθνήσκω υπέρ της αυτοδιαθέσεως της πατρίδος»* έλεγε ο Ζάκος⁸⁸. *«Είμαι βέβαιος ότι θα κρατήσετε την αξιοπρέπεια σας ως Έλληνες και θα είσθε περήφανοι για τον υιό σας»* έγραφε ο Μιχαήλ στους γονείς του⁸⁹. Ο Κουτσόφτας έγραφε στη

⁸⁰ Ο Ανδρέας Ζάκος και ο Χαρίλαος Μιχαήλ συνελήφθησαν στην επίθεση στο Μερσινάκι, στις 15 Δεκεμβρίου 1955, όπου σκοτώθηκε ο Χαράλαμπος Μούσκος, ξάδελφος του Μακάριου.

⁸¹ Ο Ιάκωβος Πατάτσος συνελήφθη μετά από απόπειρα δολοφονίας Τουρκοκύπριου αστυνομικού.

⁸² Ο Στέλιος Μαυρομάτης συνελήφθη μετά από απόπειρα δολοφονίας Βρετανού αξιωματικού στο κέντρο της Λευκωσίας.

⁸³ Ο Ανδρέας Παναγίδης και ο Μιχαήλ Κουτσόφτας συνελήφθησαν ύστερα από το φόνο Βρετανού αξιωματικού στο αεροδρόμιο Λευκωσίας.

⁸⁴ Ο Ευαγόρας Παλληκαρίδης μέλος αντάρτικης ομάδας συνελήφθη γιατί είχε στη κατοχή του όπλο στην ηλικία των 17.

⁸⁵ Στις 9 Αυγούστου 33 κανονισμοί ανακλήθηκαν και στις 12 Σεπτεμβρίου οι κανονισμοί περί θανατικής ποινής. SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.8

⁸⁶ *Αγωγή των Νέων. Το παράνομο περιοδικό της ΕΟΚΑ για τους μαθητές των δημοτικών σχολείων ΑΝΕ (Άλκιμος Νεολαία ΕΟΚΑ)*, Φρίξος Δημητριάδης επιμ., Λεμεσός 1994, σελ.201

⁸⁷ *Φιλελεύθερος*, 8 Αυγούστου 1956

⁸⁸ *Φιλελεύθερος*, 9 Αυγούστου 1956

⁸⁹ *Φιλελεύθερος*, 9 Αυγούστου 1956

μητέρα του: «Μητέρα να είσαι περήφανη. Ο γιός σου δεν είναι εγκληματίας. Πεθαίνει δια την πατρίδα του» και ο Μαυρομμάτης στους γονείς και τα αδέρφια του: «Θέλω να είστε περήφανοι γιατί ο υιός και αδελφός σας θυσιάστηκε για την κοινήν ελευθερίαν.»⁹⁰

Οδυνηρότατη ήταν η απήχηση των εκτελέσεων, όχι μόνο στην Κύπρο, αλλά και στην Ελλάδα⁹¹. Ατμόσφαιρα βαρύτατου πένθους κάλυπτε όλη την Κύπρο, μετά τις θανατικές εκτελέσεις. Πραγματοποιούνταν διαδηλώσεις, απεργίες και δεήσεις στις εκκλησίες, σε όλη την Κύπρο. Για να αποφύγουν τις συνέπειες και τις εκδηλώσεις του κόσμου, στις κηδείες των αγωνιστών, οι απαγχονισθέντες θάβονταν σε τάφους που είχαν ανοιχτεί μέσα στις φυλακές. Εκείνο το διάστημα, με το έργο του «Φυλακισμένα Μνήματα», στο οποίο τα εννέα μνήματα των απαγχονισθέντων και ένα του Γρηγόρη Αυξεντίου βρίσκονται πίσω από συρματοπλέγματα, ο ζωγράφος Γεώργιος Πολυβίου Γεωργίου έκανε έκκληση για τη χριστιανική ταφή τους⁹². Με ένα άλλο έργο του «Κύπρια Έπη», που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα *Times of Cyprus* και συγκρίθηκε με τη «Γκερνίκα» του Πικάσσο και «Τις Συμφορές του Πολέμου» του Γκόγια, ο ζωγράφος αποτύπωσε τον αγώνα της ΕΟΚΑ χρησιμοποιώντας συμβολισμούς⁹³.

1.3.1 Η εκκλησία στον αγώνα

Με το πέρας των συνομιλιών Μακαρίου και Harding, το Μάρτιο του 1956, ανακοινώθηκε η απέλαση του Μακαρίου, του μητροπολίτη Κυρήνειας Κυπριανού, του γραμματέα της μητρόπολης Κυρήνειας Πολύκαρπου Ιωαννίδη και του ιερέα της Φανερωμένης Παπασταύρου Παπαγαθαγγέλου. Σύμφωνα με το επίσημο κυβερνητικό ανακοινωθέν⁹⁴, ο Μακάριος είχε άμεση σχέση με την ΕΟΚΑ, ως

⁹⁰ *Φιλελεύθερος*, 23 Σεπτεμβρίου 1956

⁹¹ Αιματηρές ήταν οι συγκρούσεις στην Ελλάδα. Επτά νεκροί και 300 τραυματίες σε διαδηλώσεις στην Αθήνα. *Φιλελεύθερος*, 10 Μαΐου 1956 και *Χαραυγή*, 10 Μαΐου 1956, σελ.4. Ενόσ λεπτού σιγή τηρήθηκε στα θέατρα της Αθήνας και κηρύχθηκε δίωρη στάση εργασίας, μετά τον απαγχονισμό του Παλληκαρίδη. *Ελευθερία*, 16 Μαρτίου 1957

⁹² *Times of Cyprus*, 18 Ιανουαρίου 1958

⁹³ *Times of Cyprus*, 19 Οκτωβρίου 1958,σελ. 3

⁹⁴ *Ελευθερία*, 10 Μαρτίου 1956

υποκινητής δε της τρομοκρατίας, κατάρτισε σχέδια που οδήγησαν σε οργανωμένη βία, προμήθευε χρήματα για όπλα και πυρομαχικά, είχε επαφές με το Ζαφείρη Βάλβη, συνεργάτη του Γρίβα, το Σάββα και το Σωκράτη Λοϊζίδη, τον Ανδρέα Αζίνα και τον Σταύρο Ποσκώτη οι οποίοι ήταν γνωστά μέλη της ΕΟΚΑ. Για τον μητροπολίτη Κυρήνειας αναφερόταν, ότι ανήκε στην πλέον φανατική και εξτρεμιστική πτέρυγα του ενωτικού κινήματος, υπέθαλπε τη βία και ενθάρρυνε τη νεολαία σε πράξεις βίας. Ο Πολύκαρπος Ιωαννίδης δημοσίευε άρθρα, που συνηγορούσαν υπέρ της χρήσης βίας στις εκδόσεις της *Εφημερίδας*. Ο δε Παπασταύρος Παπαγαθαγγέλου θεωρείτο, ότι ασκούσε ολέθρια επιρροή στη νεολαία και ότι χρησιμοποιούσε την ΟΧΕΝ για στρατολογία υπέρ της ΕΟΚΑ.

Οπωσδήποτε, η κυβερνητική ανακοίνωση δεν απείχε από την πραγματικότητα. Εκτός από την οικονομική ενίσχυση του αγώνα που παρείχαν μονές και εκκλησίες, οι ιερείς και οι μοναχοί διετέλεσαν στρατολόγοι, σύνδεσμοι και υπεύθυνοι της ΕΟΚΑ, της ΠΕΚΑ και της ΑΝΕ. Η μονή Κύκκου, στο Τρόδος, προσέφερε στο Γρίβα και στις αντάρτικες ομάδες τροφή, καταφύγιο και συνδέσμους ενώ η μονή Μαχαιρά φιλοξένησε για αρκετό διάστημα τον Γρηγόρη Αυξεντίου. Ο Αρχιμανδρίτης Κ. Λευκωσιάτης, ο οποίος ήταν γενικός οργανωτής της υπαίθρου, είχε εγκαταστήσει στην Ιερατική Σχολή, όπου ήταν διευθυντής, πολύγραφο για την έκδοση φυλλαδίων και διατηρούσε εργαστήρια για την κατασκευή βομβών⁹⁵. Η Ιερατική σχολή και το Μετόχι Κύκκου ερευνήθηκαν επανειλημμένα και το προσωπικό και οι κληρικοί υποβλήθηκαν σε πολύωρες ταλαιπωρίες⁹⁶.

Πολλά στοιχεία τα γνώριζαν οι Βρετανοί και για άλλα είχαν πληροφορίες. Υποχρέωσαν τα μοναστήρια να τηρούν μητρώα επισκεπτών, γιατί είχαν πληροφορίες, ότι παρείχαν καταφύγιο στους αγωνιστές της ΕΟΚΑ⁹⁷ και ανέκριναν επισκόπους και ιερείς όπως τον Άνθιμο Κιτίου, για τον οποίο είχαν πληροφορίες, ότι είχε συναντήσεις με το Γρίβα⁹⁸.

⁹⁵ Γεωργίου Γρίβα – Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ* ό.π., σελ. 41

⁹⁶ *Χαραυγή*, 25 Σεπτεμβρίου 1958

⁹⁷ *Έθνος*, 31 Αυγούστου 1956

⁹⁸ *Έθνος*, 28 Αυγούστου 1956

Κατά τη διάρκεια του 1956, οι δυνάμεις ασφαλείας έκαναν επιδρομές στην Αρχιεπισκοπή και σε μοναστήρια, όπου ανακάλυψαν διάφορα ενοχοποιητικά στοιχεία. Σύμφωνα με τη βρετανική αναφορά⁹⁹, στην Αρχιεπισκοπή ένας παπάς συνελήφθη για κατοχή αυτόματου όπλου και οι έρευνες αποκάλυψαν σημαίες και φυλλάδια της ΕΟΚΑ. Ανακαλύψεις πυρομαχικών και φυλλαδίων έγιναν σε εκκλησίες πόλεων, ενώ αναφέρθηκε ότι νέοι διένειμαν φυλλάδια σε όλες τις εκκλησίες της Λάρνακας. Μάλιστα στην εκκλησία του Αγίου Κασσιανού διανεμήθηκαν φυλλάδια κατά τη διάρκεια της λειτουργίας¹⁰⁰. Κατά τις σχεδόν άκαρπες έρευνες, που διεξήγαγαν χίλιοι περίπου Βρετανοί στρατιώτες, σε 25 μοναστήρια, ανακάλυψαν μερικές ράβδους δυναμίτιδας στη Μονή Κύκκου και δυο περιστροφά στη Μονή Σταυροβουνίου, μέσα σε κιβώτιο που έφερε την εικόνα του εσταυρωμένου¹⁰¹. Κάτω από τις πλάκες του προαυλίου της εκκλησίας του Αγίου Λαζάρου ανακαλύφθηκαν δυο βόμβες¹⁰². Στο μετόχι της Μονής Κύκκου, στη Λευκωσία, βρέθηκε πολύγγραφος κατόπιν εκσκαφής στο έδαφος, εκρηκτικές ύλες, κιάλια και πυξίδες και συνελήφθησαν επτά άτομα, μη μοναχοί¹⁰³. Στη Μονή Κύκκου, στο Τρόοδος, βρέθηκαν κουβέρτες με τα αρχικά της ΕΟΚΑ, ενώ σε διάφορες εκκλησίες της Πάφου ανακαλύφθηκαν φυλλάδια και σημαίες της ΕΟΚΑ και πυρομαχικά¹⁰⁴.

Μέσα στο ναό του Αγίου Ιωάννη στην Αρχιεπισκοπή ανακαλύφθηκε τεράστιο πανό της ΕΟΚΑ. Προσωπικό και κληρικοί υποβλήθηκαν σε σωματικές έρευνες και συνελήφθησαν ένας παπάς, ένας μαθητής του Παγκυπρίου, η 75χρονη νεωκόρος και δυο νυχτοφύλακες¹⁰⁵. Η *Times of Cyprus* δημοσίευσε αποκλειστικές φωτογραφίες με τον ιερέα και τρεις άνδρες στα γόνατα, με το πρόσωπο προς τον τοίχο και τα χέρια ψηλά και στη διπλανή φωτογραφία πανό της ΕΟΚΑ τοποθετημένο

⁹⁹ *Ελευθερία*, 10 Μαρτίου 1956

¹⁰⁰ Στοιχεία που ανακοινώνει το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών στο διευθυντή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Συμβούλιο της Ευρώπης, Π. Μοδινό, σε ανταπάντηση του ελληνικού μνημονίου. ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, 17 Οκτωβρίου 1956, Παράρτημα XV.

¹⁰¹ *Φιλελεύθερος*, 19 Δεκεμβρίου 1955

¹⁰² *Φιλελεύθερος*, 27 Ιουνίου 1956

¹⁰³ *Φιλελεύθερος*, 1 Απριλίου 1956, σελ.4

¹⁰⁴ Στοιχεία που ανακοινώνει το βρετανικό Υπουργείο Εξωτερικών στο διευθυντή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων στο Συμβούλιο της Ευρώπης, Π. Μοδινό, σε ανταπάντηση του ελληνικού μνημονίου. ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, 17 Οκτωβρίου 1956, Παράρτημα XV

¹⁰⁵ *Φιλελεύθερος*, 25 Μαΐου 1956, σελ.4

στην πρόσοψη ναού που έλεγε: «Η ΕΟΚΑ δεν διαλύεται αλλά διαλύει στρατούς και εξευτελίζει στρατάρχας.»¹⁰⁶

Πολλοί ιερείς υποβλήθηκαν ακόμη και σε σωματική έρευνα, όπως ο επίσκοπος Σαλαμίνας Γεννάδιος¹⁰⁷. Ένας 76χρονος τυφλός παπάς καταδικάστηκε γιατί είχε στην κατοχή του ένα περίστροφο¹⁰⁸. Ο εφημέριος της Φανερωμένης συνελήφθη και οδηγήθηκε στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας¹⁰⁹. Ο μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος, μετά τη σύλληψή του, υποχρεώθηκε να παραμείνει σε κατ' οίκον περιορισμό. Μετά τη σύλληψη του ηγούμενου της Μονής Μαχαιρά, ο οποίος κακοποιήθηκε κατά την ανάκριση, η μονή μεταβλήθηκε σε πραγματική φυλακή¹¹⁰. Δεν γινόταν καμία διάκριση κατά τις συλλήψεις και τις ανακρίσεις που τις ακολουθούσαν, όσο αφορούσε τους ιερείς. Συνολικά 35 κληρικοί κρατούνταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης.¹¹¹ Μεγάλος ήταν ο αντίκτυπος της δίωξης του κλήρου. Αντιπρόσωποι του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών ταξίδεψαν στην Κύπρο, έκαναν περιοδεία σε διάφορες περιοχές της Κύπρου και επισκέφτηκαν τους αρχιμανδρίτες που κρατούνταν στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας¹¹².

Στη Μονή Αχειροποιήτου καταστράφηκαν μάρμαρα, εικόνες άμφια, βιβλία και ένας σταυρός από ελεφαντοστό¹¹³. Ίσως ύστερα από πληροφορίες, αλλά και γιατί διάφορες κρυψώνες όπλων και πολεμοφοδίων είχαν ανακαλυφθεί σε εκκλησίες και μοναστήρια, οι δυνάμεις ασφαλείας διεξήγαγαν έρευνες και στο νεκροταφείο Λευκωσίας¹¹⁴. Για τη βεβήλωση των τάφων οι οποίοι ανοίχθηκαν και τους σταυρούς και τις επιτύμβιες πλάκες που έθραυσαν, έγραψαν οι εφημερίδες¹¹⁵. Συνολικά

¹⁰⁶ *Times of Cyprus*, 26 Μαΐου 1956

¹⁰⁷ *Έθνος*, 30 Νοεμβρίου 1956

¹⁰⁸ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία βρετανικού τύπου που διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, 14 Ιανουαρίου 1957, μηνιαίο περιοδικό *Contemporary Issues*, Φεβρουαρίου –Μαρτίου 1957

¹⁰⁹ *Φιλελεύθερος*, 13 Απριλίου 1956, σελ.4

¹¹⁰ Ο ηγούμενος είπε ότι τον έβρισαν, του τράβηξαν τα μαλλιά, τον έσυραν στο πάτωμα και τον τρύπησαν με καρφίτσες στο στήθος. ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 7, 3^{ος} υποφάκελος, σχέδιο υπομνήματος της κατατεθείσης προσφυγής στον ΟΗΕ, από τη μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, Δεκέμβριος 1957, 2^ο έγγραφο,σελ.6

¹¹¹ ΙΑΥΕ: 1957,Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής των Κοινοτήτων, 8 Μαρτίου 1957

¹¹² *Φιλελεύθερος*, 31 Ιανουαρίου 1959, σελ.4

¹¹³ *Έθνος*, 18 Οκτωβρίου 1956

¹¹⁴ *Φιλελεύθερος*, 3 Ιουλίου 1956

¹¹⁵ *Φιλελεύθερος*, 28 Ιουνίου 1956

καταστράφηκαν 79 σταυροί για να εξεταστούν οι χώροι στις βάσεις των σταυρών, αλλά ανακαλύφθηκαν μόνο 68 σφαίρες περιστρόφου σε τρεις διαφορετικούς κρυψώνες, κάτω από κάποιους θάμνους¹¹⁶.

Άλλη μια ασέβεια, που καταγγέλθηκε από τον Francis Noel-Baker στη Βουλή των Κοινοτήτων, ήταν η χρήση των Γραφών σε κυβερνητικό έντυπο. Για τους σκοπούς της κυβερνητικής προπαγάνδας, είχε εκδοθεί φυλλάδιο με τον τίτλο «Εκκλησία και τρομοκρατία» στην Κύπρο, στο οπισθόφυλλο του οποίου ήταν τυπωμένες οι δέκα εντολές. Ο Alan Lennox-Boyd διαβεβαίωσε ότι από τα πέντε χιλιάδες φυλλάδια που τυπώθηκαν και διανεμήθηκαν στην Κύπρο και στο εξωτερικό, οκτακόσια είχαν εκδοθεί με τις δέκα εντολές στο οπισθόφυλλο¹¹⁷.

Για τις διώξεις του κλήρου, ο οποίος εκπροσωπούσε την Ορθόδοξη Εκκλησία, πολιτική ηγεσία του αγώνα, αλλά και για την έλλειψη σεβασμού προς τους ιερούς χώρους, τις εικόνες και τα ιερά κειμήλια, η ΠΕΚΑ σε προκήρυξή της μίλησε για «ιερόσυλους»¹¹⁸.

1.3.2 Πόλεις και επανάσταση

Ένα ερώτημα, για την περίοδο που εξετάζουμε, είναι αν το αστικό περιβάλλον αντιπροσώπευε το εθνικό σύνολο και διασφάλιζε την εθνική ενότητα, δεδομένου ότι στις πόλεις διαδόθηκαν ιδέες και διαμορφώθηκε η εθνική ταυτότητα. Οι πόλεις σε αντιδιαστολή με τον αγροτικό χώρο, λειτούργησαν ως χώροι κοινωνικής επαφής, ως χώροι όπου τα άτομα αναζήτησαν την ταυτότητά τους και εκφράστηκε η κυρίαρχη κουλτούρα και ως χώροι, όπου επιτεύχθηκε η εθνική αλληλεγγύη. Και φυσικά σε μια πόλη δεν τίθενται μόνο θέματα ταυτοτήτων και εθνικής συνοχής, αλλά και θέματα εξουσίας, γιατί «Ο αγώνας για κυριαρχία κινείται γύρω από το

¹¹⁶ Φιλελεύθερος, 3 Ιουλίου 1956

¹¹⁷ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, Αποσπάσματα πρακτικών της Βουλής των Κοινοτήτων της 27^{ης} Μαρτίου 1957, που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 30 Μαρτίου 1957

¹¹⁸ Προκήρυξη της ΠΕΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον των Παράνομων Εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959*, Λευκωσία 1984, σελ.387

νόημα της πόλης. Τι αντιπροσωπεύει, τι θα μπορούσε να αντιπροσωπεύει και τι θα έπρεπε να αντιπροσωπεύει»¹¹⁹.

Οι βασικές λειτουργίες της πόλης, οι οποίες βοήθησαν στην κατασκευή της εθνικής ταυτότητας και μέσα από αυτές πραγματοποιήθηκε αντίσταση και πήρε μορφή το εθνικό κίνημα, ήταν η εκκλησιαστική, η εκπαιδευτική, η συνδικαλιστική, η οικονομική, και ο θεσμός των δήμων ¹²⁰. Πόλος έλξης αλλά και χώρος συνάθροισης ήταν πάντα η εκκλησία. Τα σχολεία στην Κύπρο συνέβαλλαν στην αναζωπύρωση της εθνικής ζωής και αποτέλεσαν τον ιδεολογικό μηχανισμό για τη μεταβίβαση της εθνικιστικής ιδεολογίας. Το αστικό περιβάλλον διευκόλυνε την οργάνωση σε συντεχνίες, λόγω του μεγάλου αριθμού εργατών που διαβιούσαν σε αυτές. Όσο αφορά δε την οικονομική ζωή της πόλης, η μαρξιστική άποψη ότι εκβιομηχάνιση και αστικοποίηση συμβαδίζουν, βρίσκει εδώ την εφαρμογή της. Μέσω λοιπόν αυτών των λειτουργιών ο πληθυσμός των πόλεων ήταν πιο εύκολο να οργανωθεί, να συνασπιστεί, να επικοινωνήσει και να συμβάλλει με τη συμμετοχή του και τις δράσεις του στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Μέσω των πυρήνων των πόλεων, ο αγωνιστικός παλμός διαδιδόταν σε μεγάλο μέρος του πληθυσμού και αν προσθέσουμε την ευκολία των συνδέσμων και την ευχέρεια κινήσεων που πρόσφεραν οι πόλεις, η οργανωτική εργασία, η προπαγάνδα και η διανομή φυλλαδίων γίνονταν με τον πιο αποτελεσματικό τρόπο.

Ένα άλλο θέμα που θα μας απασχολήσει, είναι πως επηρέασε η δομή των πόλεων την επιτυχία των εξεγέρσεων. Πως η οργάνωση των πόλεων βοήθησε στην ανάπτυξη κοινωνικών δραστηριοτήτων και δράσεων, όπως και ποιοί ήταν οι χώροι κινητοποίησης του πληθυσμού και οι χώροι μάχης. Η οργανωτική δομή της πόλης περιλαμβάνει κέντρα, χώρους συνάθροισης όπως πλατείες, εκκλησίες και σχολεία, χώρους σύμβολα, όρια, δρόμους, πλατείες, διαδρομές όπου τα μέσα μαζικής μεταφοράς παίζουν μεγάλο ρόλο καθώς και πολεοδομικό σχέδιο που καθορίζει τις δράσεις. Η αποτελεσματικότητα ταραχών και εξεγέρσεων εξαρτάται από την

¹¹⁹ John Rennie Short, *The Urban Order. An introduction to Cities, Culture and Power*, ΗΠΑ, 1996, σελ. 390

¹²⁰ Βλέπε σχετικά Σήλια Νικολαΐδου, *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*, Αθήνα, 1993.

πολεοδομία¹²¹. Οι πλατείες και τα σχολεία ήταν χώροι συγκέντρωσης, αλλά και ταραχών. Στις πόλεις κατά κύριο λόγο υπήρχαν τα γραφεία των χριστιανικών και συνδικαλιστικών οργανώσεων. Οι κεντρικοί δρόμοι ήταν πρόσφοροι για παρελάσεις, διαδηλώσεις ή πικετοφορίες, οι οποίες λάμβαναν μεγάλη δημοσιότητα λόγω των καταστημάτων και των πυκνοκατοικημένων συνοικιών.

Ο Γρίβας έριξε το βάρος της προσπάθειας στις πόλεις και κυρίως στη Λευκωσία. Ειδικά το 1957, στράφηκε από τον ανταρτοπόλεμο στις πόλεις με αποτέλεσμα δολοφονίες, πολλές φορές εκ του συστάδην στη Λευκωσία, αλλά και σε άλλες πόλεις, όπου τα θύματα μπορούσαν να προσεγγιστούν εύκολα στους στενούς δρόμους. Η εντός των τειχών Λευκωσία είναι μια μεσαιωνική πόλη, περιορισμένη σε μέγεθος, με ένα λαβύρινθο στενών δρόμων και με πολυκοσμία στον περικλειστο χώρο της αγοράς. Οι πυκνοκατοικημένες γειτονίες στις πόλεις προσέφεραν γρήγορη δράση, κρυψώνες και εύκολη διαφυγή. Η αφθονία ποδηλάτων προσέφερε γρήγορη και εύκολη μετακίνηση, αλλά και εξαφάνιση στα δαιδαλώδη στενά. Δεν υπήρχε καλύτερο μέσο διαφυγής για τους εν δυνάμει ταραξίες από το ποδήλατο¹²².

Σαφώς πρέπει ακόμη να εξεταστούν οι μέθοδοι καταστολής των εξεγέρσεων και οι επιπτώσεις της καταστολής στην πολεοδομία¹²³. Οπωσδήποτε η δομή των πόλεων επηρέασε την επιτυχία του κινήματος, αλλά και αντίστροφα η καταστολή του κινήματος είχε επιπτώσεις στην πολεοδομία. Η μεγαλύτερη απόδειξη γι αυτό είναι η Λευκωσία. Όταν οι αρχές αποφάσισαν την εκτροπή της κίνησης με συρματοπλέγματα, άλλαξαν και τη μορφή της πόλης.

Μετά τη δολοφονία του Τουρκοκύπριου αστυνομικού, το Μάιο του 1956, τοποθετήθηκε γραμμή διχοτόμησης της πόλης προς διευκόλυνση του έργου των

¹²¹ Ο Hobsbawm αναφέρει 3 πλευρές της πολεοδομίας από τις οποίες εξαρτάται η αποτελεσματικότητα των ταραχών και των εξεγέρσεων: πόσο εύκολα μπορεί να κινητοποιηθεί ο πληθυσμός, πόσο ευάλωτα είναι τα κέντρα εξουσίας και πόσο εύκολα μπορούν να κατασταλούν οι εξεγερμένοι. Eric Hobsbawm, *Επαναστάτες*, Αθήνα 2008, κεφάλαιο 23, «Πόλεις και Εξεγέρσεις», σελ.244.

¹²² Εκπληκτικός ήταν ο αριθμός των ποδηλάτων που κυκλοφορούσαν αλλά και όσων εισάγονταν. Το 1952 εισήχθησαν 8.304 ποδήλατα και το 1953, 11.707. ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 85, 1^{ος} υποφάκελος, Λογοδοσία του Γενικού Γραμματέα του Κυπριακού Εμπορικού Επιμελητηρίου που διαβιβάζει ο πρόξενος Α.Ι.Παππάς, 12 Ιουνίου 1954.

¹²³ Βλέπε σχετικά Eric Hobsbawm, *Επαναστάτες*, Αθήνα 2008, κεφάλαιο 23, «Πόλεις και Εξεγέρσεις», σελ.244

δυνάμεων ασφαλείας σε περίπτωση ανανέωσης των κοινοτικών ταραχών¹²⁴. Από την Πύλη της Πάφου, μέχρι την Πύλη της Αμμοχώστου, στρατιώτες τοποθέτησαν σιδερένιους πασσάλους και συρματοπλέγματα με αποτέλεσμα η Λευκωσία να κοπεί στα δυο από μόνιμο συρματοπλέγμα, το οποίο διαπερνούσαν πέντε πόρτες¹²⁵. Μια τέτοια γραμμή θα απομόνωνε τα δυο τμήματα της πόλης μέσα σε λίγα λεπτά, σε περίπτωση ταραχών, προκαλώντας ωστόσο προβλήματα στους Ελληνοκυπρίους, που θα βρίσκονταν αποκομμένοι στην τουρκική συνοικία και στους Τουρκοκύπριους, που θα εγκλωβίζονταν στην ελληνική συνοικία¹²⁶.

Οι *Times of Cyprus* συνέκριναν τη Λευκωσία με το Βερολίνο, μια πόλη «κομμένη στα δυο»¹²⁷. Τα συρματοπλέγματα κατέληξαν να είναι μόνιμα και μια «πράσινη γραμμή» (*a thin khaki line*)¹²⁸, γνωστή και ως «Μείσον- Ντίξον»¹²⁹, ή γραμμή Μαζινό¹³⁰, χώριζε στα δύο την παλιά πόλη της Λευκωσίας. Παρόμοια με άλλες μεσαιωνικές πόλεις, τη Λευκωσία διέσχιζε μια κύρια αρτηρία. Σε αυτήν την αρτηρία τοποθετήθηκε η πράσινη γραμμή. Η σημερινή κατάσταση και η δομή της διχοτομημένης πόλης αντανακλά τις διαιρέσεις που επέβαλλαν για την προστασία και την καταστολή οι αποικιακές δυνάμεις, επηρεάζοντας ριζικά το αστικό τοπίο. Ο διαχωρισμός επέφερε πόλωση ανάμεσα στις δυο κοινότητες και απόλυτη αποξένωση με τη δημιουργία του τείχους.

Τα συρματοπλέγματα, βρέθηκαν να αποτελούν απαραίτητο εξοπλισμό του στρατού, «που τα μετέφερε παντού σαν να ήταν το σκηνικό περιπλανώμενου θιάσου», σχολίασε ειρωνικά ο Charles Foley¹³¹. Τα συρματοπλέγματα, τοποθετούνταν σαν οδοφράγματα¹³², σε σημεία όπου ήθελαν να εμποδίσουν την κίνηση, ή τις διόδους, από και προς τις πόλεις. Ιδιαίτερα στις πόλεις, όπου οι δρόμοι

¹²⁴ *Ελευθερία*, 29 Μαΐου 1956.

¹²⁵ *Times of Cyprus*, 29 Μαΐου 1956.

¹²⁶ *Ελευθερία*, 29 Μαΐου 1956

¹²⁷ *Times of Cyprus*, 26 Απριλίου 1956. Ουσιαστικά η ίδια μορφή διαίρεσης διατηρείται και σήμερα. Ο χάρτης της διαιρεμένης πόλης, στην *Times of Cyprus*, είναι μια αποτύπωση του σημερινού. *Times of Cyprus*, 6 Ιουνίου 1956

¹²⁸ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *Daily Herald*, 11 Δεκεμβρίου 1957.

¹²⁹ *Χαραυγή*, 26 Ιουνίου 1956, σελ.4. Η γραμμή Mason Dixon ήταν γνωστή ως η διαχωριστική γραμμή ρύθμισης των συνόρων ανάμεσα στις βόρειες και τις νότιες Πολιτείες της Αμερικής.

¹³⁰ *Times of Cyprus*, 13 Ιουνίου 1958

¹³¹ Charles Foley, *Island in revolt*, Λονδίνο 1962, σελ.78

¹³² *Χαραυγή*, 3 Απριλίου 1956 και *Φιλελεύθερος*, 15 Απριλίου 1956

ήταν πολύ στενοί, η ρυμοτομία, επέτρεπε να πραγματοποιηθεί ένας τέτοιος διαχωρισμός.

Ο χωρισμός της πόλης της Λευκωσίας¹³³ και οι περιορισμοί της κίνησης οχημάτων διευκόλυναν τις έρευνες και περιόριζαν τις διαδηλώσεις και κάθε είδους ομαδικές εκδηλώσεις. Αυτή η πιο «περίεργη πρωτεύουσα»¹³⁴, όπως την περιέγραφε η *Χαραυγή*, με τη διχοτόμηση, υπέβαλλε σε ταλαιπωρίες εκατοντάδες κατοίκους. Οι συλλήψεις ήταν αθρόες και οι έρευνες σε σπίτια και καταστήματα εξονυχιστικές. Μεγάλες περιοχές αποκλείονταν ύστερα από εκρήξεις ή μετά από ρίψη φυλλαδίων, για ώρες ή μέρες και οι ευρισκόμενοι σε αυτές υποβάλλονταν σε σωματική έρευνα ή ανακρίνονταν¹³⁵. Για να εξασφαλίσουν την αποτελεσματικότητα των ερευνών, οι αρχές έβαζαν σφραγίδα στο αριστερό χέρι των ατόμων, στην περιοχή που ήλεγχαν¹³⁶.

Πριν την εξορία του Μακάριου, είχε απαγορευτεί η κυκλοφορία των διτρόχων τις νυχτερινές ώρες, από 6.30 μ.μ. έως τις 4π.μ.¹³⁷, απαγόρευση που δημιουργούσε προβλήματα στις μετακινήσεις από και προς την πόλη και που συχνά πλέον θα επιβαλλόταν ύστερα από εκρήξεις, δολοφονίες, διακοινοτικές ταραχές και απαγχονισμούς αγωνιστών. Μετά την εξορία του Μακάριου, η ένταση των ταραχών, οι φόνοι Βρετανών, αλλά κυρίως η τοποθέτηση της βόμβας κάτω από το κρεβάτι του Harding, είχαν σαν αποτέλεσμα την επιβολή κατ'οίκον περιορισμών σε διάφορες περιοχές της Λευκωσίας, περιορισμοί που επανελήφθησαν την 25^η Μαρτίου και στην επέτειο της έναρξης του αγώνα της ΕΟΚΑ. Καταστήματα και σπίτια εκκενώθηκαν, για να διεξαχθούν έρευνες¹³⁸, επιβλήθηκε πολυήμερος κατ'οίκον περιορισμός στην πλατεία Μεταξά¹³⁹, ενώ έρευνες έγιναν σε νυχτερινά

¹³³ Η Λευκωσία δεν ήταν η μοναδική πόλη που διχοτομήθηκε. Η Αμμόχωστος χωρίστηκε σε ελληνικό και τουρκικό τομέα. *Times of Cyprus*, 8 Ιουνίου 1956

¹³⁴ *Χαραυγή*, 22 Ιουνίου 1956

¹³⁵ *Φιλελεύθερος*, 11 Ιουλίου 1956, σελ.4

¹³⁶ 872 πολίτες σφραγίστηκαν στο αριστερό χέρι ύστερα από έκρηξη δυο βομβών στη Λευκωσία. *Χαραυγή*, 23 Νοεμβρίου 1956, σελ.4. Δεν γίνονταν διακρίσεις. Μέχρι και ο Θεμιστοκλής Δέρβης σφραγίστηκε. *Έθνος*, 2 Δεκεμβρίου 1956

¹³⁷ *Φιλελεύθερος*, 6 Μαρτίου 1956, σελ.4 και 1 Απριλίου 1956. *Έθνος*, 7 Αυγούστου 1956. Παρόμοιες απαγορεύσεις υπήρξαν σε Λεμεσό και Λάρνακα. *Έθνος*, 29 Αυγούστου 1956

¹³⁸ *Φιλελεύθερος*, 20 Μαρτίου 1956 και 26 Μαρτίου 1956, σελ.4

¹³⁹ *Φιλελεύθερος*, 20 Μαρτίου 1956

κέντρα σε ώρα λειτουργίας τους¹⁴⁰. Υπολογιζόταν δε, ότι περίπου δυο χιλιάδες οχήματα του στρατού διέσχιζαν καθημερινά τις κύριες οδούς της Λευκωσίας¹⁴¹.

Είχε γίνει φαινόμενο της καθημερινής ζωής να βλέπεις τους πολίτες με τα χέρια ψηλά¹⁴², σε δρόμους, πλατείες, καφενεία, κινηματογράφους. Τις εκρήξεις και τις δολοφονίες ακολουθούσε κατ'οίκον περιορισμός και μαζικές ανακρίσεις¹⁴³ ενώ αθρόες ήταν και οι συλλήψεις. Κατ'οίκον περιορισμοί επεβλήθηκαν σε αρκετές περιπτώσεις σε όλες τις πόλεις και τις κωμοπόλεις της Κύπρου¹⁴⁴. Εξαιτίας του μεγάλου πληθυσμού της Λευκωσίας και του πυκνοκατοικημένου κέντρου της πόλης οι κατ'οίκον περιορισμοί, που συχνά επαναλαμβάνονταν, αφορούσαν πάνω από 15.000 άτομα. Η Λευκωσία ήταν η πόλη με το μεγαλύτερο πληθυσμό και ακολουθούσαν η Λεμεσός, η Αμμόχωστος και η Λάρνακα¹⁴⁵. Αρκετά μεγάλο πληθυσμό είχαν και άλλες πόλεις και κωμοπόλεις, όπως το Κτήμα, η Κυρήνεια, η Λεύκα, η Μόρφου και το Λευκόνειο.

Οι απαγορεύσεις και οι κατ'οίκον περιορισμοί αφορούσαν κυρίως τα νεαρά πρόσωπα κάτω των 27¹⁴⁶. Όταν οι κατ'οίκον περιορισμοί ήταν πολυήμεροι, οι κάτοικοι αντιμετώπιζαν το δράμα της πείνας, εξαιτίας της έλλειψης τροφίμων, αλλά και χρημάτων, για να τα προμηθευτούν, κατά τις προσωρινές διακοπές του περιορισμού¹⁴⁷. Επιπλέον οι εργαζόμενοι αντιμετώπιζαν οικονομικό πρόβλημα, όπως στην περίπτωση του οκταήμερου κατ'οίκον περιορισμού στη Λευκωσία, τον Οκτώβριο του 1956, η έναρξη του οποίου συνέπεσε με την παραμονή της

¹⁴⁰ *Φιλελεύθερος*, 23 Μαρτίου 1956, σελ.4

¹⁴¹ *Ελευθερία*, 12 Ιανουαρίου 1957

¹⁴² Σχόλιο στο *Φιλελεύθερο*, 1 Απριλίου 1956

¹⁴³ *Φιλελεύθερος*, 15 Απριλίου 1956 «Ανακρίθηκαν δυο χιλιάδες Λευκωσιάτες». 300 περίπου καταστηματαρχες στην υπό περιορισμόν περιοχή της Λευκωσίας ανακρίθηκαν για τα επανειλημμένα επεισόδια βομβών. *Φιλελεύθερος*, 24 Μαΐου 1956. 3.000 ήταν οι Ελληνοκύπριοι 14 έως 40 ετών που ανακρίθηκαν κατά τη διάρκεια πολύωρης στρατιωτικής επιχείρησης. *Ελευθερία*, 16 Ιανουαρίου 1957

¹⁴⁴ *Χαραυγή*, 3 Απριλίου 1956, *Έθνος*, 4 Νοεμβρίου 1956

¹⁴⁵ Η Λευκωσία είχε 81.700 κατοίκους, η Λεμεσός 36.500, η Αμμόχωστος 26.800 και η Λάρνακα 17.900. SA1/1000/1956, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1956

¹⁴⁶ Ένας νέος περιορισμός στις κινήσεις της νεολαίας εφαρμόστηκε τα Σαββατοκύριακα το Νοέμβριο του 1956. *Χαραυγή*, 9 Νοεμβρίου 1956 και *Έθνος*, 25 Νοεμβρίου 1956. Το 1958 δραματικές επιπτώσεις είχαν οι συνεχιζόμενοι κατ'οίκον περιορισμοί σε Λευκωσία, Λεμεσό, και Αμμόχωστο, στη μόρφωση, στην υγεία και στην οικονομική κατάσταση των νέων. *Φιλελεύθερος*, 9 Οκτωβρίου 1958

¹⁴⁷ *Χαραυγή*, 26 Απριλίου 1956

πληρωμής τους¹⁴⁸. Άμεσα επηρεάζονταν και οι κάτοικοι προαστείων που εργάζονταν στη Λευκωσία και όσοι έχαναν τα μεροκάματά τους.

Υπήρξαν περιπτώσεις, κατά τις οποίες, οι εφημερίδες ανέστειλαν τη λειτουργία τους, ακόμη και για μια εβδομάδα, γιατί εξαιτίας των πολυήμερων κατ'οίκον περιορισμών οι δημοσιογράφοι και οι τυπογράφοι ήταν αποκλεισμένοι¹⁴⁹. Βιοποριστικό πρόβλημα αντιμετώπιζαν τα εργαστήρια ποδηλάτων¹⁵⁰ και οι ιδιοκτήτες ταξί¹⁵¹, εξαιτίας των απαγορεύσεων και των περιορισμών στις κινήσεις διτρόχων και αυτοκινήτων. Οι απαγορεύσεις στις κινήσεις των ποδηλάτων εφαρμόστηκαν σε όλες τις πόλεις της Κύπρου¹⁵². Επιπλέον κλείστηκαν καταστήματα¹⁵³, αθλητικοί σύλλογοι, μπαρ, εστιατόρια και κινηματογράφοι¹⁵⁴. Ακόμη και την εκκένωση ολόκληρου οικοδομικού τετραγώνου ύστερα από ταραχές και εκρήξεις αποφάσισαν οι αρχές. Σπίτια και καταστήματα σφραγίστηκαν και οι ιδιοκτήτες παρέδωσαν τα κλειδιά¹⁵⁵. Το μέτρο είχε αντίκτυπο στους καταστηματαρχες, σε γιατρούς, φαρμακοποιούς και σε πολλές οικογένειες που εκτοπίστηκαν.

Η δράση της ΕΟΚΑ μειώθηκε το 1957, αλλά η κατάσταση το 1958 ήταν και πάλι τεταμένη. Η έναρξη ενός κύκλου δολιοφθορών στην αρχή, κατά βρετανικών στόχων και δολοφονιών, στη συνέχεια, Βρετανών, άνοιξε ένα κύκλο επιθέσεων και αντεπιθέσεων. Τα μέτρα έκτακτης ανάγκης εντάθηκαν και τα αντίποινα των Βρετανών βάρυναν και τον πληθυσμό¹⁵⁶. Δυο ήταν οι ακραίες περιπτώσεις, κατά τις οποίες κάτοικοι της Αμμοχώστου γνώρισαν την πρωτοφανή αγριότητα των δυνάμεων ασφαλείας και οι οποίες καταγράφηκαν για το μέγεθος της βίας που χρησιμοποιήθηκε. 100 νέοι χτυπήθηκαν και τραυματίστηκαν σοβαρά κατά τη

¹⁴⁸ *Χαραυγή*, 7 Οκτωβρίου 1956

¹⁴⁹ *Έθνος*, 7 Οκτωβρίου 1956

¹⁵⁰ *Φιλελεύθερος*, 18 Μαΐου 1956

¹⁵¹ *Φιλελεύθερος*, 20 Μαΐου 1956

¹⁵² *Χαραυγή*, 4 Νοεμβρίου 1956, σελ.4

¹⁵³ 34 καταστήματα στη Λευκωσία κλείστηκαν για τρεις μήνες. *Times of Cyprus*, 25 Μαΐου 1956

¹⁵⁴ *Χαραυγή*, 26 Μαΐου 1956. Κλείσιμο μπαρ, εστιατορίων και κινηματογράφων Λευκωσίας μετά τον πυροβολισμό του δικαστή Bernard Shaw. *Times of Cyprus*, 26 Ιουνίου 1956. Η κυβέρνηση έκλεισε τον κινηματογράφο «Λουκούδι» γιατί μια φωνή φώναξε συνθήματα της ΕΟΚΑ κατά την παράσταση και το σύλλογο «Κεραυνό Στροβόλου». *Έθνος*, 4 Σεπτεμβρίου 1956

¹⁵⁵ *Χαραυγή*, 26 Μαΐου 1956, σελ.4

¹⁵⁶ Ο «Μαύρος Οκτώβριος» άφησε πίσω του 44 νεκρούς (16 Βρετανούς) και 370 τραυματίες (89 Βρετανούς). *Times of Cyprus*, 4 Νοεμβρίου 1958

διάρκεια ανάκρισης, μετά τους φόνους δυο Βρετανών αστυνομικών, το Μάιο¹⁵⁷. Ο φόνος δυο γυναικών, συζύγων Βρετανών αξιωματικών, ήταν η αφορμή για βιαιότερα αντίποινα, το θάνατο δύο και τον τραυματισμό τριακοσίων, κατά τη διάρκεια ανακρίσεων τον Οκτώβριο¹⁵⁸.

Αντιλαμβανόμαστε λοιπόν την έκταση της επίδρασης όλων αυτών των γεγονότων στις κοινωνίες των πόλεων και της απήχησης που είχαν στη συλλογική συνείδηση. Επιπλέον η εμβέλεια των δράσεων ήταν μεγάλη, στο βαθμό που αυτές αποτελούσαν έμπνευση για νέες δράσεις ή για εξάπλωση της αντίστασης.

1.3.3 Η συμβολή της νεολαίας

Σύμφωνα με απόφαση της Κ.Ε. του ΑΚΕΛ για τη σημασία του κινήματος της νεολαίας, πάνω από 90.000 ήταν οι νέοι και οι νέες της Κύπρου ηλικίας δεκαέξι έως τριάντα χρόνων, οι οποίοι βρίσκονταν στα χωριά και στις πόλεις¹⁵⁹. Αγρότες, εργάτες, υπάλληλοι σε ιδιωτικά και κυβερνητικά γραφεία, σε πολλές των περιπτώσεων, ήταν οργανωμένοι σε αγροτικούς και αθλητικούς συλλόγους, σε συντεχνίες, αλλά και στις οργανώσεις της Εθναρχίας. Το έργο της οργάνωσης των μαθητών της Μέσης Παιδείας, πριν την εμφάνιση της ΕΟΚΑ, είχαν αναλάβει η ΟΧΕΝ με υποκινητή τον Παπασταύρο Παπαγαθαγγέλου και η ΠΕΟΝ με αρχηγό τον Σταύρο Ποσκώτη, οργανώσεις οι οποίες στη συνέχεια προμήθευαν την ΕΟΚΑ με αγωνιστές. Με την έναρξη του αγώνα πολλοί μαθητές άρχισαν να οργανώνονται στην ΕΟΚΑ και διαδιδόταν ότι έδιναν μυστικούς όρκους¹⁶⁰. Η θρησκεία και η ελληνοκεντρική εκπαίδευση, όπως υποστήριζαν αγγλικές εφημερίδες, είχαν καταστεί τα κύρια εργαλεία του εθνικισμού¹⁶¹. Μέχρι την περίοδο που αναλαμβάνουν οι δυο αυτές οργανώσεις, η πλειοψηφία της νεολαίας παρέμενε

¹⁵⁷ *Times of Cyprus*, 6 Μαΐου 1958

¹⁵⁸ *Times of Cyprus*, 4 Οκτωβρίου 1958. Ο *Φιλελεύθερος* μιλά για 500 τραυματίες *Φιλελεύθερος*, 8 Οκτωβρίου 1958

¹⁵⁹ *Δημοκράτης*, Ιούλιος 1952, σελ.125

¹⁶⁰ *Ελευθερία και Έθνος*, 5 Απριλίου 1955

¹⁶¹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 86, τμήμα 4^ο, *Manchester Guardian* 15 Σεπτεμβρίου 1954 και Φάκελος 127, *The Spectator* 20 Αυγούστου 1954

ανοργάνωτη και η ΑΟΝ του ΑΚΕΛ υστερούσε πολύ στη μαζικοποίηση και καθοδήγηση των νέων.

Ο ρόλος που διαδραμάτισαν η νεολαία και οι μαθητές της μέσης εκπαίδευσης, κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ήταν πολύ σημαντικός. Η νεολαία αποτέλεσε το επαναστατικό δυναμικό, που αποδείχτηκε πρωταγωνιστής και σηματοδότησε με τη δυναμική της παρουσία τον αγώνα. «Στην Ελλάδα είναι παράδοσις από αρχαιοτάτων χρόνων η νεολαία να είναι πρωτοπόρος στους απελευθερωτικούς αγώνες» δήλωνε σε προκήρυξή του ο Γρίβας¹⁶². Και ο Μακάριος διακήρυττε ότι στους νέους «εναπόκειται η πλήρωσις των ιδανικών του Έθνους [...]. η οικοδόμησις του μεγαλείου της Φυλής»¹⁶³. Αποτελεί λοιπόν χαρακτηριστικό, αλλά και μοναδικό φαινόμενο της περιόδου του ανταποικιοκρατικού αγώνα, αυτή η γενιά, που κλήθηκε πρώιμα διανύοντας τη μέση εκπαίδευση να επωμισθεί το ρόλο του αγωνιστή. Το γεγονός, ότι ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας δεν διεξήχθη σε συγκεκριμένα πεδία μαχών, όπως στους συμβατικούς πολέμους, έφερε στο προσκήνιο κοινωνικές κατηγορίες, όπως τα παιδιά και τις γυναίκες των οποίων ο ρόλος ήταν πάντα στα μετόπισθεν¹⁶⁴.

Ο Γρίβας είχε ηρωοποιήσει τους νέους αποκαλώντας τους: «το άνθος της Κυπριακής νεότητας και ίνδαλμα της Κύπρου»¹⁶⁵. Τα σχολεία και κυρίως τα Γυμνάσια έγιναν κέντρα επικίνδυνων ταραχών¹⁶⁶. Σύμφωνα με υπόμνημα του Harding, περίπου τρία τέταρτα των μαθητών των τριών τελευταίων τάξεων κάθε

¹⁶² Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.96

¹⁶³ Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακάριου Γ', τόμος Γ' Μάιος 1957- Μάρτιος 1959, «Ομιλία του Εθνάρχου Μακάριου κατά την τελετή των εγκαινίων του οικήματος της Ε.Φ.Ε.Κ. Αθηνών», 1957

¹⁶⁴ Τασούλα Βερβενιώτη «Οι ανήλικοι μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού. Από τις φυλακές και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στις Βασιλικές Τεχνικές Σχολές της Λέρου», στο *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επ.), Αθήνα 2010,σελ.239. Η Τασούλα Βερβενιώτη υποστηρίζει ότι οι ανήλικοι εμφανίζονται στο ιστορικό προσκήνιο σε περιόδους κρίσης . «Όταν οι κοινωνικές κρίσεις εμπεριέχουν και ένοπλες συγκρούσεις στρατεύονται εθελοντικά ή με τη βία-και τα παιδιά.»

¹⁶⁵ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον των Παράνομων Εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959*, Λευκωσία 1984, σελ.108

¹⁶⁶ CO 926/155 στατιστικά στοιχεία του Τμήματος Εκπαίδευσης Κύπρου, για το σχολικό έτος 1954-1955. Συνολικά, ο αριθμός των εγγραφέντων Ελληνοκυπρίων μαθητών στη Μέση Εκπαίδευση, το 1955 ήταν 15.401 (10.661 αγόρια και 4.740 κορίτσια)

Γυμνασίου και ένα μεγάλο ποσοστό των υπόλοιπων τάξεων, ήταν μέλη σχολικών οργανώσεων τις οποίες καθοδηγούσε η ΕΟΚΑ¹⁶⁷.

Οι μαθητικές απεργίες, οι διαδηλώσεις και οι προκλήσεις ταραχών είχαν πρωταγωνιστές παιδιά μόλις 12 έως 15 χρονών αλλά και γενικά τη νεολαία, από την οποία έπρεπε, σύμφωνα με τις διαταγές του Γρίβα, να δημιουργηθεί «οχλοκρατία και έκρυθμος κατάστασις»¹⁶⁸. Πεντακόσιοι ή χίλιοι μαθητές βρίσκονταν πολλές φορές στου δρόμους άοπλοι, ή κρατώντας πέτρες και είχαν να αντιμετωπίσουν ισχυρές στρατιωτικές και αστυνομικές δυνάμεις, που τους χτυπούσαν με κλομπ, ή τους έριχναν δακρυγόνες βόμβες. Μέχρι το τέλος του 1955 καταγράφηκαν 68 σχολικές απεργίες, 53 από τις οποίες κατέληξαν σε διαδηλώσεις ενώ 500 νέοι καταδικάστηκαν σε διάφορες ποινές¹⁶⁹.

Αρκετές ήταν οι φορές που στην ταρατσα του Παγκύπριου, απέναντι ακριβώς από την Αρχιεπισκοπή, οι μαθητές πετούσαν πέτρες ή εκσφενδόνιζαν μπουκάλια γεμισμένα με χώμα κατά των αστυνομικών δυνάμεων. Πολλές ήταν οι φορές, που η αντίσταση αφορούσε την ελληνική σημαία, την οποία ανέβαζαν τη νύχτα στη θέση της αγγλικής. Στο Παγκύπριο, ο διευθυντής Κ. Σπυριδάκης μάταια προσπαθούσε να συνετίσει τους μαθητές που λιθοβολούσαν Βρετανούς στρατιώτες, από την ταρατσα του σχολείου¹⁷⁰. Διαταγές δέχονταν μόνο από την ΕΟΚΑ. Έντυπο της ΕΟΚΑ, που δημοσίευσε η βρετανική κυβέρνηση, αποδεικνύει την υποταγή στις προσταγές της οργάνωσης: «*Η σχολική πειθαρχία υποχωρεί μπροστά στο καθήκον της μαχόμενης Πατρίδας. Η ΚΥΠΡΟΣ ΠΡΟΣΤΑΖΕΙ και όχι το σχολείο. Η ΚΥΠΡΟΣ ΠΡΟΣΤΑΖΕΙ και όχι η οικογένεια.*»¹⁷¹

Ένα πολιτικό γεγονός, μια ανακοίνωση της βρετανικής κυβέρνησης, μια απογοητευτική απόφαση του ΟΗΕ, ήταν ικανά να κάνουν τους μαθητές των γυμνασίων να ξεχθούν στους δρόμους, να ζητωκραυγάζουν υπέρ της ένωσης και της ΕΟΚΑ και να εμπλέκονται σε συμπλοκές με τις δυνάμεις ασφαλείας. Οι μαθητικές διαδηλώσεις, οι αποχές από τα μαθήματα και οι απεργίες συχνά

¹⁶⁷ CO 926/166, υπόμνημα του Harding προς το Υπουργείο Αποικιών, 26 Μαρτίου 1956

¹⁶⁸ Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ* ό.π., σελ.4

¹⁶⁹ *Times of Cyprus*, 1 Ιανουαρίου 1956

¹⁷⁰ *Φιλελεύθερος*, 11 Δεκεμβρίου 1955

¹⁷¹ CO 926/166, υπόμνημα του Harding προς το Υπουργείο Αποικιών, 26 Μαρτίου 1956

κατέληγαν σε σκληρές οδομαχίες. Όταν άρχισαν οι δίκες των ατόμων που συνελήφθησαν κατά τη διάρκεια των γεγονότων της 18ης Δεκεμβρίου, μετά την αποτυχία της πρώτης προσφυγής στον ΟΗΕ, οι μαθητές σε όλες τις πόλεις οργάνωσαν παρελάσεις και συγκεντρώθηκαν έξω από τα δικαστήρια¹⁷².

Κατά κανόνα οι απεργίες των μαθητών, όπως δηλώθηκε από τον Γρίβα και καταγράφηκε στις μαρτυρίες αγωνιστών και συμμετεχόντων, υποκινούνταν από την ΕΟΚΑ και τον ίδιο το Γρίβα συνήθως για να καλυφθεί κάποια επίθεση μέσα στο πλήθος, που αποπροσανατόλιζε τις δυνάμεις ασφαλείας, αλλά και για να δίνεται το δυναμικό παρών στις διαμαρτυρίες¹⁷³. Οι μαθητές ειδοποιούνταν είτε μέσω μηνυμάτων, είτε από τα χτυπήματα της καμπάνας. Αυτές οι εκδηλώσεις επαναλαμβάνονταν στις κηδείες και στα μνημόσυνα των αγωνιστών. Η κηδεία του Μούσκου¹⁷⁴, εξαδέλφου του Μακάριου, πήρε τη μορφή λαϊκού προσκυνηματος, με τους μαθητές γονατιστούς για χιλιόμετρα, στις δύο πλευρές του δρόμου, απ' όπου περνούσε η νεκρική πομπή. Ιδιαίτερα ογκώδεις ήταν οι μαθητικές διαδηλώσεις στις περιπτώσεις της καταδίκης σε θάνατο αγωνιστών της ΕΟΚΑ¹⁷⁵.

Την αγωνιστική διάθεση όξυνε «μέχρις αφαντάστου φανατισμού η διαγωγή των Δυνάμεων Ασφαλείας»¹⁷⁶. Τα επεισόδια διαμαρτυρίας για τις συλλήψεις συμμαθητών ακολουθούνταν από άλλες συλλήψεις μαθητών, μετά από συμπλοκές με τις δυνάμεις ασφαλείας, οι οποίες συνήθως χρησιμοποιούσαν δακρυγόνα για να τους διαλύσουν¹⁷⁷. Οι μαθητές που συλλαμβάνονταν, τελούσαν υπό κράτηση για μέρες. Υπήρξαν περιπτώσεις που οι στρατιώτες πυροβολούσαν κατά μαθητών όπως στην περίπτωση του Πέτρου Γιάλλουρου στην Αμμόχωστο, ο οποίος φονεύθηκε από

¹⁷² Έθνος, 1 Φεβρουαρίου 1955

¹⁷³ Ο Κυριάκος Γρηγοράς μας αφηγήθηκε ότι κάθε φορά που θα γινόταν κάποια επίθεση και ο Γρίβας χρειαζόταν κάλυψη από τους μαθητές, το σύνθημα ήταν: «Κινήσατε μαρίδα». Συνέντευξη με τον Κυριάκο Γρηγορά, ομαδάρχη, 8 Σεπτεμβρίου 2011

¹⁷⁴ Ο Χαράλαμπος Μούσκος, μετά από πολυσήμαντη δράση, φονεύθηκε σε ενέδρα εναντίον Βρετανών στρατιωτών.

¹⁷⁵ Όπως στην περίπτωση της καταδίκης του Καραολή. *Ελευθερία*, 15 Νοεμβρίου 1955

¹⁷⁶ *Φιλελεύθερος*, 22 Μαρτίου 1959

¹⁷⁷ Σε μια τέτοια διαδήλωση πήραν μέρος 300 περίπου μαθητές του Παγκυπρίου. Από αυτούς συνελήφθησαν 29 και αφέθηκαν ελεύθεροι οι 14, ηλικίας κάτω των 15 ετών. *Φιλελεύθερος*, 11 Δεκεμβρίου 1955.

σφαίρα, που έριξαν οι δυνάμεις ασφαλείας, όταν τα στρατιωτικά αυτοκίνητα που επέβαιναν λιθοβολήθηκαν από μαθητές¹⁷⁸.

Οι πορείες ξεκινούσαν από το Παγκύπριο, ή τη Φανερωμένη, για να καταλήξουν στην προτομή του Διονυσίου Σολωμού και οι μαθητές έψαλλαν ύμνους, ή φώναζαν συνθήματα. Η δράση των μαθητριών δεν υστερούσε σε τίποτε, από τη δράση των μαθητών και διακρινόταν για τον ίδιο ενθουσιασμό¹⁷⁹. Ένα σημαντικό επεισόδιο σύγκρουσης μαθητών με τις δυνάμεις ασφαλείας που έχει καταγραφεί στη Λευκωσία και που αποτυπώνει το κλίμα που επικρατούσε αλλά και τη συμμετοχή μαθητών και μαθητριών ήταν μια διαδήλωση, κατά την οποία ενώ οι μαθητές παρήλαυναν ένας στρατιώτης κατάσχεσε μια μεγάλη ελληνική σημαία την οποία περιέφεραν με το κοντάρι της. Καθώς το αυτοκίνητο με τη σημαία περνούσε μπροστά από την Παγκύπρια Ακαδημία Θηλέων, υπέστη επίθεση με πέτρες και μια μαθήτρια όρμησε κατά του στρατιώτη και απέσπασε την σημαία¹⁸⁰. Συνήθως οι διαδηλώσεις ακολουθούνταν από εκρήξεις, οπότε ήταν συχνό φαινόμενο μια διαδήλωση να χρησιμοποιείται σαν κάλυψη, για τη ρίψη βομβών και την παγίδευση των δυνάμεων ασφαλείας¹⁸¹.

Άλλες δράσεις αφορούσαν τη ρίψη φυλλαδίων της ΕΟΚΑ. Συνήθως έριχναν φυλλάδια σε δεσμίδες των 20-100, τα οποία είχαν κρύψει επιμελώς κάτω από τα ρούχα τους ενώ ποδηλατούσαν, ή έτρεχαν και συνήθως ήταν πολλοί μαζί για να μην μπορούν να ξεχωρίσουν ποιος το έκανε. Πολλοί νέοι αλλά και μαθητές συνελήφθηκαν και καταδικάστηκαν σε φυλάκιση για διανομή και κατοχή φυλλαδίων της ΕΟΚΑ¹⁸². Στη νεολαία και στους μαθητές ανατίθεντο αποστολές που αφορούσαν αναζητήσεις πληροφοριών και παρακολουθήσεις ύποπτων ατόμων,

¹⁷⁸ Φιλελεύθερος, 8 Φεβρουαρίου 1956

¹⁷⁹ CO 926/166 Υπόμνημα του προς το Υπουργείο Αποικιών, 26 Μαρτίου 1956

¹⁸⁰ Φιλελεύθερος, 22 Μαΐου 1956

¹⁸¹ Η ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1956 αναφέρει την περίπτωση μιας διαδήλωσης μαθητριών που στήθηκε για να παρασύρει τις δυνάμεις ασφαλείας σε μια ενέδρα σε ένα στενό δρόμο της Λευκωσίας όπου από την έκρηξη βόμβας σκοτώθηκαν ένας στρατιώτης και ένας αστυνομικός. SA1/ 1000/1956, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1956

¹⁸² Απεργία τριάντα μαθητών της Αγγλικής σχολής για τη σύλληψη και κράτηση δυο συμμαθητών τους που διένειμαν φυλλάδια της ANE. *Times of Cyprus*, 20 Μαρτίου 1958

αλλά και επικίνδυνες επιχειρήσεις δολιοφθορών¹⁸³. Πολλοί μαθητές μόλις 16 χρόνων κατασκεύαζαν βόμβες, αναλάμβαναν ενέδρες, ακόμη και εκτελέσεις¹⁸⁴.

Στις δράσεις λάμβαναν μέρος και μικρά παιδιά. Οι *Times* κάνουν λόγο για παιδιά δημοτικού, έξι έως έντεκα χρόνων, που έσκισαν βρετανικές σημαίες και φώναζαν αντιβρετανικά συνθήματα σε Αμμόχωστο και Λεμεσό¹⁸⁵. Το αμερικανικό περιοδικό *Newsweek* δημοσίευσε φωτογραφία δωδεκάχρονου μαθητή να κρατάει σφεντόνα και να τον κυνηγούν οι δυνάμεις ασφαλείας¹⁸⁶. Η *Daily Express* δημοσίευσε επίσης φωτογραφία δωδεκάχρονου που κλαίει, καθώς ένας αστυνομικός τον έχει αρπάξει από το γιακά¹⁸⁷. Οι αγγλικές εφημερίδες κατέγραφαν τις φυλακίσεις και τα πρόστιμα σε παιδιά 15 και 16 ετών και έγραφαν για «πόλεμο» της κυβέρνησης με μαθητές¹⁸⁸ και για «σταυροφορίες κατά μικρών παιδιών»¹⁸⁹. Η Lena Jeger αναρωτήθηκε, πως περίμενε η κυβέρνηση να διατηρηθεί ο νόμος και η τάξη, με τα παιδιά να περιφέρονται εξαιτίας των κλειστών σχολείων¹⁹⁰.

Από τις περιπτώσεις που καταγράφηκαν το 1956 και αποδεικνύουν τη σύνδεση των μαθητών με την ΕΟΚΑ, ήταν η περίπτωση ενός δεκαεξάχρονου που μετέφερε πολυβόλο σε θήκη βιολιού, τριών μαθητών που συνελήφθησαν, ενώ τοποθετούσαν βόμβες στο δικαστήριο της Λευκωσίας, και διαφόρων μαθητών που πέταξαν βόμβες από τα σχολεία τους, προς τις δυνάμεις ασφαλείας κατά τη διάρκεια ταραχών¹⁹¹. Το

¹⁸³ Δυο μαθητές 16 και 17 χρόνων της Ανωτέρας Σχολής Αμμοχώστου δικάστηκαν, γιατί έρριξαν βόμβες κατά αεροπόρων. *Φιλελεύθερος*, 27 Απριλίου 1956. Ο δεκαπεντάχρονος Χαράλαμπος Κυριάκου καταδικάστηκε σε φυλάκιση επτά χρόνων για ρίψη βόμβας. *Χαραυγή*, 5 Ιουνίου 1956. Τέσσερα ανήλικα παιδιά 9 έως 14 ετών παραπέμφθηκαν στο κακουργοδικείο γιατί έρριξαν βόμβα. *Χαραυγή*, 12 Ιουνίου 1956, σελ.4. Μαθητής του Παγκύπριου καταδικάστηκε σε ισόβια για ρίψη βόμβας σε στρατιωτική περίπολο. *Χαραυγή*, 14 Οκτωβρίου 1956,σελ.4. Δυο ανήλικοι δικάστηκαν στο Κτήμα για ρίψη βόμβας. *Χαραυγή*, 28 Νοεμβρίου 1956,σελ.4. Δυο μαθητές του Κολλεγίου Πάφου καταδικάστηκαν σε φυλάκιση 10 ετών για ρίψη βομβών. *Χαραυγή*, 7 Δεκεμβρίου 1956,σελ.4. Δυο νεαροί 16 και 18 ετών στη Λεμεσό, καταδικάστηκαν σε φυλάκιση 15 χρόνων γιατί έρριξαν βόμβα εναντίον στρατιωτών. *Χαραυγή*, 21 Δεκεμβρίου 1956,σελ.4

¹⁸⁴ Συνέντευξη με τον Ανδρέα Ρούσο, ομαδόρχη, μαθητή της Σχολής Σαμουήλ, 27 Ιουνίου 2012

¹⁸⁵ ΙΑΥΕ: 1957,Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, *The Times*, 9 Φεβρουαρίου 1956

¹⁸⁶ ΙΑΥΕ: 1956,Φάκελος 6, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία αμερικανικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία της Ουάσινγκτον, 8 Φεβρουαρίου 1956

¹⁸⁷ ΙΑΥΕ: 1956,Φάκελος 69, 1^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία βρετανικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, 7 Ιουνίου 1956

¹⁸⁸ ΙΑΥΕ: 1957,Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία βρετανικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, άρθρο της *Tribune*, 8 Φεβρουαρίου 1957

¹⁸⁹ *Φιλελεύθερος*, 4 Φεβρουαρίου 1956, άρθρο της *Daily Worker*

¹⁹⁰ ΙΑΥΕ 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 1^{ης} Αυγούστου 1957, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 6 Αυγούστου 1957.

¹⁹¹ SA1/1000/1956 , Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956,σελ.48

1957 συνελήφθησαν η δεκαεξάχρονη Νίκη Μήτση και ο δεκαπεντάχρονος Μαρούδης Γεωργίου, ο οποίος είχε στην κατοχή του ένα γεμάτο περίστροφο¹⁹².

Οι *Sunday Times* σημείωναν, ότι οι Ελληνοκύπριοι αποκαλούσαν τους νέους αγωνιστές «μικρά λιοντάρια» και είχαν πληροφορίες ότι υπήρχαν μαθητές, δολοφόνοι της ΕΟΚΑ, πολλοί από αυτούς μόλις 15 ετών¹⁹³. Άλλοι μαθητές καταδικάστηκαν, γιατί μετέφεραν βόμβες ή γιατί πετούσαν πέτρες κατά τη διάρκεια των συγκρούσεων με τις δυνάμεις ασφαλείας. Ο Γρίβας προέτρεπε καθαρά τους μαθητές σε τέτοιου είδους δράσεις και προσέφερε ηθική νομιμοποίηση στις πράξεις τους όταν έλεγε: *Στους Έλληνες γονείς δίδουμε μια συμβουλή: Δόστε στα παιδιά σας το πιστόλι και τη χειροβομβίδα και πείτε τους: «Πάρτε αυτά παιδιά μου και πηγαίνετε στην ευχή μου όταν γυρίσετε, ελεύθεροι πλέον, θα σας ανοίξουμε καλύτερα σχολεία.»*¹⁹⁴

Απροσδιόριστος παραμένει ο αριθμός των νέων, στελεχών και μελών της ΕΟΚΑ, οι οποίοι υπήρξαν τομεάρχες ακόμη και σε ηλικία δεκαέξι χρόνων. Από τα καταγεγραμμένα ψευδώνυμα μαθητών και μαθητριών διαπιστώνουμε, ότι 256 μαθητές, εκ των οποίων 43 ήταν πολιτικοί κρατούμενοι και τέσσερις πολιτικοί κατάδικοι και 56 μαθήτριες, εκ των οποίων τρεις ήταν κρατούμενες, ήταν μέλη της ΕΟΚΑ¹⁹⁵. Οι φοιτητές, οι φοιτήτριες και κάποιοι ευέλπιδες ήταν 39. Κι αυτοί είναι κάποιοι αριθμοί, οι οποίοι δεν μπορούν να δώσουν την εικόνα του συνόλου των νέων και των μαθητών καθώς και της συμμετοχής τους στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Ο συνολικός αριθμός των κρατουμένων μαθητών που δόθηκε μετά το τέλος του αγώνα ήταν 95, 84 μαθητές και 11 μαθήτριες¹⁹⁶.

Ο αριθμός των μαθητών στους οποίους επεβλήθησαν ποινές ήταν πολύ μεγάλος, ενώ ανάμεσα στους νέους, που κρατούνταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, ήταν και πολλοί μαθητές. Ο υπουργός αποικιών Alan Lennox Boyd μίλησε για 875 μαθητές, οι οποίοι συνελήφθησαν, εκ των οποίων 12 τελούσαν υπό κράτηση και βρίσκονταν

¹⁹² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία βρετανικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, άρθρο της *Tribune*, 8 Φεβρουαρίου 1957

¹⁹³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, 27 Ιανουαρίου, *The Sunday Times*.

¹⁹⁴ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.97

¹⁹⁵ Κωνσταντίνος Κωνσταντινίδης, *Ψευδώνυμα και Κωδικοί ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ.139-405

¹⁹⁶ *Φιλελεύθερος*, 22 Μαρτίου 1959

σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και 82 που καταδικάστηκαν σε ραβδισμούς¹⁹⁷. Η Χαραυγή υπολόγιζε τους κρατούμενους και φυλακισμένους μαθητές στους 250¹⁹⁸. Η ποινή του ραβδισμού ενέπλεκε άμεσα το μαθητή και την οικογένειά του, είχε αντίκτυπο στις σχολικές κοινότητες και στην κοινωνία και ξεσήκωσε θύελλα διαμαρτυριών.

Η βρετανική κυβέρνηση δεν θεωρούσε τη ποινή αξιοκατάκριτη γιατί ήταν επιτρεπτή σαν τιμωρία στη Βρετανία και γενικά στην Ευρώπη και τις ΗΠΑ, όπου θεωρείτο μέσο πειθαρχίας¹⁹⁹. Σύμφωνα με το Foreign Office, σε περίπτωση που θα επιβαλλόταν αντί του ραβδισμού πρόστιμο, το οποίο θα πλήρωναν ασφαλώς οι γονείς, οι μαθητές δεν θα παραδειγματίζονταν. Επιπλέον αν τιμωρούνταν με φυλάκιση, οι φυλακές θα γέμιζαν με νέους, στους οποίους όλοι θα προσέδιδαν τον τίτλο του μάρτυρα²⁰⁰.

Πάντως η ποινή του ραβδισμού, όπως και τα βασανιστήρια εξετάστηκαν από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και έφεραν τους Βρετανούς σε απολογητική θέση²⁰¹. Η ελληνική πλευρά ήλπιζε στην καταδίκη της βρετανικής κυβέρνησης, βασιζόμενη στον διακεκριμένο Βέλγο διεθνολόγο M. Rolin, συνήγορο της ελληνικής κυβέρνησης και στους εύστοφους χειρισμούς του²⁰². Ο μόνιμος αντιπρόσωπος στο Συμβούλιο της Ευρώπης N. Καμπαλούρης και ο πολιτικός σύμβουλος Σταμάτης Μερκούρης δήλωσαν ότι κατάφεραν να εξασφαλίσουν την υποστήριξη 40 αντιπροσώπων²⁰³. Στις συνεδριάσεις της Υποεπιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Στρασβούργο ο Βρετανός συνήγορος Sir Harry Hylton Foster υποστήριξε ότι οι σωματικές ποινές στα σχολεία ήταν νόμιμες σύμφωνα με τους

¹⁹⁷ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής των Κοινοτήτων, 18 Μαρτίου 1957

¹⁹⁸ Χαραυγή, 20 Ιανουαρίου 1957

¹⁹⁹ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 4, 3^{ος} υποφάκελος, βρετανική απάντηση στο ελληνικό μνημόνιο σχετικά με τα ανθρώπινα δικαιώματα στην Κύπρο που αποστέλλει το Foreign Office προς τον Π. Μοδινό, αντιπρόσωπο στο Συμβούλιο της Ευρώπης στο Στρασβούργο, 17 Οκτωβρίου 1956, σελ.15

²⁰⁰ FO 371/117677, απάντηση του Foreign Office στον Charles Peake πρέσβη της Βρετανίας στην Αθήνα ύστερα από διαμαρτυρίες του Υπουργού Εξωτερικών Θεοτόκη, 19 Δεκεμβρίου 1955

²⁰¹ FO 371/1239/25 επιστολή του Foreign Office προς το βρετανικό Υπουργείο Παιδείας, 23 Νοεμβρίου 1956

²⁰² ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, επιστολή του Σταμάτη Μερκούρη, 8 Δεκεμβρίου 1956

²⁰³ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, επιστολή του Σταμάτη Μερκούρη, 29 Οκτωβρίου 1956

βρετανικούς νόμους, αλλά και νόμους άλλων χωρών όπως του Λουξεμβούργου και ορισμένων από τις Πολιτείες της Αμερικής και ότι λαμβάνονταν οι απαραίτητες προφυλάξεις ώστε να μην προξενούν τραυματισμούς²⁰⁴. Όταν ο Foster παρομοίασε την ΠΕΟΝ με τις οργανώσεις της χιτλερικής νεολαίας, ο Σταμάτης Μερκούρης έσπευσε να παρομοιάσει τον αγώνα των νέων με τον απελευθερωτικό αγώνα της ουγγρικής νεολαίας²⁰⁵. Τελικά η Υποεπιτροπή συνέστησε να γίνουν προσπάθειες για φιλικό διακανονισμό και δήλωσε ότι η κατάργηση των έκτακτων μέτρων εξαρτάτο από την κατάπαυση της βίας²⁰⁶.

Οι φοιτητές που επέστρεφαν στην Κύπρο, ή επισκέπτονταν τον τόπο τους κατά τους θερινούς μήνες τίθεντο υπό κράτηση, ανακρίνονταν και σε κάποιες περιπτώσεις τα διαβατήριά τους κρατούνταν, ενώ οι ίδιοι ήταν υποχρεωμένοι να παρουσιάζονται μια φορά την ημέρα στον αστυνομικό σταθμό της περιοχής τους και να παραμένουν περιορισμένοι στα σπίτια τους από τη δύση μέχρι την ανατολή του ήλιου²⁰⁷. Οι καθηγητές των γυμνασίων, οι οποίοι προέρχονταν από την Ελλάδα, ή είχαν σπουδάσει στα ελληνικά Πανεπιστήμια ήταν ύποπτοι ως υποκινητές εξεγέρσεων στα σχολεία. Η απέλασή τους ήταν ένα μέτρο που εφαρμοζόταν σε ορισμένες περιπτώσεις, όμως, κυρίως ένας τρόπος να απαλλαγεί η κυβέρνηση από αυτούς, ήταν η μη ανανέωση των αδειών εργασίας. Η κορύφωση των αναταραχών στο Σουέζ, αλλά και στο εσωτερικό της Κύπρου οδήγησαν την κυβέρνηση στην ομαδική απέλαση 130 καθηγητών από την Ελλάδα²⁰⁸, για τις οποίες υπήρξαν πολλές διαμαρτυρίες και από μαθητές²⁰⁹. Σε διωγμό βρίσκονταν διευθυντές και καθηγητές της Μέσης Παιδείας, αλλά και πρόεδροι σχολικών επιτροπών, εξαιτίας των

²⁰⁴ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, Πρακτικά συνεδριάσεων της Υποεπιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Στρασβούργο, 12- 22 Νοεμβρίου 1956

²⁰⁵ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, επιστολή του Σταμάτη Μερκούρη, 6 Δεκεμβρίου 1956

²⁰⁶ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, Πρακτικά συνεδριάσεων της Υποεπιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου στο Στρασβούργο, 31 Ιανουαρίου 1957

²⁰⁷ Χαραυγή, 4 Ιουλίου 1956

²⁰⁸ Έθνος, 3 Αυγούστου 1956. Συνολικά 577 ήταν οι καθηγητές Μέσης Παιδείας, 1.181 ήταν οι δάσκαλοι και 633 οι δασκάλες σύμφωνα με επίσημες στατιστικές για το σχολικό έτος 1954-1955. Χαραυγή, 17 Νοεμβρίου 1956,σελ.4

²⁰⁹ Έθνος, 7 Αυγούστου 1955

αναταραχών στα σχολεία. Πολλοί συνελήφθησαν και κρατήθηκαν για κάποιο διάστημα²¹⁰.

Εξαιτίας των διαδηλώσεων και των ταραχών από τις αρχές του 1956 πολλά σχολεία άρχισαν να κλείνουν, με αποτέλεσμα τα παιδιά να μείνουν χωρίς μαθήματα για μήνες²¹¹. Η κυβερνητική αναφορά του 1956 μιλά για αποκορύφωμα των ταραχών. Αποτέλεσμα ήταν τα 418 από τα 499 δημοτικά και σχεδόν τα μισά γυμνάσια να κλείσουν για διάφορα παραπτώματα, όπως μαθητικές διαδηλώσεις, επιθέσεις κατά των δυνάμεων ασφαλείας και ανάρτηση σημαιών με αποτέλεσμα 57.000 μαθητές επί συνόλου 72.000 να μείνουν εκτός σχολείων²¹². Σύμφωνα με στοιχεία που παρατίθενται στη Βουλή των Κοινοτήτων οι αριθμοί των μαθητών που παρακολούθησαν μαθήματα από τον Ιανουάριο του 1956 έως το Φεβρουάριο του 1957 ήταν οι εξής:

1 Ιανουαρίου 1956	73.500
1 Μαρτίου 1956	30.300
1 Ιουνίου 1956	45.800
1 Οκτωβρίου 1956	74.000
1 Δεκεμβρίου 1956	73.850
1 Φεβρουαρίου 1957	69.000 ²¹³

Πολλά δημοτικά σχολεία έκλεισαν εξαιτίας της ανάρτησης σημαιών η οποία είχε λάβει τη μορφή αντίστασης κατά της ξένης κυριαρχίας και των ξένων συμβόλων εν γένει και προβολή της ελληνικής σημαίας, συμβόλου του ελληνικού κράτους. Οι

²¹⁰ Η ΕΦΕΚΑ έστειλε προς το γραμματέα του Διεθνούς Φοιτητικού Συνεδρίου στην Ολλανδία τη λίστα των συλληφθέντων. Αναφέρει τον Κ. Σπυριδάκι, διευθυντή του Παγκυπρίου Γυμνασίου, τον Κλεάνθη Γεωργιάδη, διευθυντή του Γυμνασίου Κυρήνειας, το Μ. Μαραθευτή, φιλόλογο του Παγκυπρίου, την Ουρανία Κοκκίνου, θεολόγο του Παγκυπρίου και το Σάββα Χρίστη, πρόεδρο της σχολικής επιτροπής στην Κυρήνεια οι οποίοι συνελήφθησαν τον Ιούλιο του 1958. ΕΜΙΑΝ: Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα GR ΕΜΙΑΝ-1 (1950-1975), Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος. Την περίπτωση Έλληνα υπήκοου που καταδικάστηκε σε δεκαετή φυλάκιση μαζί με δυο μαθητές του Λυκείου Λάρνακας περιγράφει το Έθνος, 16 Οκτωβρίου 1956

²¹¹ Το αποκορύφωμα ήταν το 1958 όταν πολλά σχολεία έκλεισαν να δημιουργηθούν κρυφά σχολεία σε εκκλησίες. *Times of Cyprus*, 6 Φεβρουαρίου 1958

²¹² SA1/1000/1956, Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.46

²¹³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής των Κοινοτήτων, 7 Φεβρουαρίου 1957

σημαίες αναρτιόνταν στις στέγες των σχολείων, αλλά και σε ψηλά δέντρα, για να είναι δύσκολο στις δυνάμεις ασφαλείας να τις καταβιβάσουν²¹⁴. Όταν κατέφθαναν οι δυνάμεις ασφαλείας, μαθητές συγκεντρωμένοι έξω από τα σχολεία, τους υποδέχονταν με συνθήματα, ενώ κάποιοι μικροί μαθητές έμπαιναν στα κλειστά σχολεία και κατέστρεφαν αγγλικές σημαίες και φωτογραφίες της βασιλικής οικογένειας.²¹⁵ Υπήρξαν περιπτώσεις που ασκήθηκε βία και σε δασκάλους, από τις δυνάμεις ασφαλείας. Σε μια περίπτωση δυο δάσκαλοι αναγκάστηκαν να κατεβάσουν μια σημαία από τη σκεπή σχολείου υπό την απειλή όπλου²¹⁶ και σε μια άλλη στην Αστική σχολή του Αγίου Αντωνίου έδεσαν ένα δάσκαλο από το λαιμό και το άλλο άκρο από το σχοινί στον ιστό της σημαίας για να τη ρίξουν κάτω τραβώντας το²¹⁷.

Εξαιτίας των συχνών ταραχών, έξι από τα μεγαλύτερα σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης διεγράφησαν από το μητρώο σχολείων, άλλα για μικρότερο και άλλα για μεγαλύτερο διάστημα και επαναλειτούργησαν υπό όρους²¹⁸. Συγκεκριμένα το Παγκύπριο Γυμνάσιο, η Εμπορική Σχολή Σαμουήλ²¹⁹, το Εμπορικό Λύκειο Λάρνακας²²⁰, τα Γυμνάσια Αμμοχώστου, Λεμεσού και Λευκόνοικου έγιναν κέντρα ταραχών. Ακόμη και η Αμερικανική Ακαδημία Θηλέων έκλεισε για κάποιο διάστημα λόγω ανάρτησης σημαίας²²¹, ενώ στην Αγγλική Σχολή σημειώθηκαν αποχές από μαθητές, που διαμαρτυρήθηκαν για την αποβολή συμμαθητή τους, ο οποίος είχε επιστρέψει μετά από δίμηνη φυλάκιση, επειδή έγραφε συνθήματα της ΕΟΚΑ²²². Το κλείσιμο των Γυμνασίων ενέπλεκε 12.000 περίπου μαθητές από το σύνολο των περίπου 15.000 που φοιτούσαν στη Μέση Εκπαίδευση²²³.

²¹⁴ Σχεδόν καθημερινές ήταν οι περιπτώσεις που σχολεία έκλειναν εξαιτίας της ανάρτησης της ελληνικής σημαίας το Φεβρουάριο του 1956. *Φιλελεύθερος*, 4, 5, 8, 9, 18, 19, 22, 23, 25, 26 Φεβρουαρίου 1956

²¹⁵ *Φιλελεύθερος*, 9 Φεβρουαρίου 1956

²¹⁶ *Times of Cyprus*, 27 Οκτωβρίου 1957

²¹⁷ *Έθνος*, 26 Οκτωβρίου 1956

²¹⁸ Μιχαλάκη Μαραθευτή, *Το Κυπριακό Εκπαιδευτικό Σύστημα Σταθμοί και Θέματα*, Λευκωσία 1992, σελ.159.

²¹⁹ *Ελευθερία*, 16 Νοεμβρίου 1955

²²⁰ *Έθνος*, 8 Νοεμβρίου 1956

²²¹ *Φιλελεύθερος*, 18 Φεβρουαρίου 1956

²²² *Φιλελεύθερος*, 21 Ιανουαρίου 1956, σελ.4

²²³ CO 926/192, Harding προς Γραφείο Αποικιών, 25 Φεβρουαρίου 1956

Την επόμενη σχολική χρονιά, πολύ λιγότερα σχολεία έμειναν κλειστά, αλλά σημειώθηκαν απεργίες σε αρκετά σχολεία Μέσης Εκπαίδευσης. Το Σεπτέμβριο του 1958, πριν ακόμη αρχίσουν τα σχολεία, παραιτήθηκαν οι Ελληνοκύπριοι του διοικητικού συμβουλίου εκπαίδευσης. Ο λόγος γι αυτή τη διαμαρτυρία ήταν ένας νόμος, που απαγόρευε νέες εγγραφές και μετεγγραφές μαθητών στα σχολεία. 29 διευθυντές θα υπόκεινταν σε πρόστιμο 500 λιρών και εξάμηνη φυλάκιση, αν δέχονταν περισσότερους μαθητές από όσους είχαν την προηγούμενη χρονιά. Αυτό συνέβη γιατί πολλά σχολεία έκλεισαν το 1956 και όταν άνοιξαν τον Οκτώβριο είχαν λιγότερους μαθητές και η κυβέρνηση ήθελε να παραμείνουν σε αυτό τον αριθμό²²⁴.

Το πρόβλημα ήταν, ότι υπήρχε ραγδαία αύξηση στον αριθμό των μαθητών αλλά δεν κτίζονταν νέα σχολεία. Κατά το σχολικό έτος 1956- 1957, σύμφωνα με καταγγελία της ΠΟΕΔ, κτίστηκαν δύο σχολεία για τους Ελληνοκυπρίους σε αντίθεση με δέκα για τους Τουρκοκύπριους²²⁵. Στατιστικά στοιχεία αποκαλύπτουν ότι το 1957 οι μαθητές του δημοτικού είχαν αυξηθεί κατά δυο χιλιάδες, σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο και έτσι υπήρχαν 727 δημοτικά σχολεία με 79.133 μαθητές. Η εκπληκτική αύξηση ήταν στον αριθμό των μαθητών των 60 σχολείων της Μέσης Εκπαίδευσης, οι οποίοι ήταν 21.751, τέσσερις χιλιάδες περισσότεροι από το 1956²²⁶. Το πρόγραμμα ανάπτυξης προέβλεπε τη βελτίωση της τεχνικής εκπαίδευσης και γι αυτό η κυβέρνηση έδωσε βαρύτητα στην ολοκλήρωση του Τεχνικού Ινστιτούτου στη Λευκωσία και των Τεχνικών Σχολείων στη Λεμεσό και στη Λεύκα²²⁷. Οι διευθυντές κατάγγελλαν ότι με το μέτρο της απαγόρευσης νέων εγγραφών στα Γυμνάσια η κυβέρνηση επιχειρούσε να αναγκάσει τους μαθητές να φοιτήσουν στις κυβερνητικές σχολές²²⁸.

Διαπιστώσαμε ότι η πλούσια δράση των μαθητών, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι δράσεις διαδραματίζονταν στις πόλεις κυρίως, πολλαπλασίαζε τα αποτελέσματα της αντίστασης και αντίστοιχα αύξανε τις περιπτώσεις της καταστολής από τις αρχές.

²²⁴ *Times of Cyprus*, 15 Σεπτεμβρίου 1958

²²⁵ *Φιλελεύθερος*, 31 Ιανουαρίου 1959

²²⁶ SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.47

²²⁷ SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.47

²²⁸ *Φιλελεύθερος*, 14 Σεπτεμβρίου 1958

1.3.4 Η γυναικεία συμβολή

Στην Κύπρο, όπως και στην Ελλάδα, η γυναίκα είχε τον καθιερωμένο ρόλο της μητέρας, της συζύγου και της αδελφής. Η ρόλος της ως εργαζόμενης ήταν αρκετά υποτιμημένος. Ανισοτιμία υπήρχε σε σχέση με τους άνδρες εργαζόμενους στους μισθούς και τα μεροκάματα, οι πολιτικές ελευθερίες των γυναικών ήταν ασήμαντες, ο αναλφαριθμητισμός ήταν σε πολύ μεγάλα ποσοστά, ενώ η φτώχεια και η έλλειψη κοινωνικής πρόνοιας έφερνε σε απόγνωση πολλές εργάτριες και αγρότισσες. Στην κυπριακή κοινωνία ήταν κυρίως το ΑΚΕΛ που οργάνωσε και κινητοποίησε τις γυναίκες, μέσα από την Παγκύπρια Οργάνωση Δημοκρατικών Γυναικών (ΠΟΔΓ) και προώθησε με αυτόν τον τρόπο το γυναικείο κίνημα, σε μια κοινωνία, όπου η αμάθεια τις έκανε θύματα της προκατάληψης²²⁹.

Το παράδοξο ήταν, ότι στα σχέδια της βρετανικής κυβέρνησης, καθόσο χρόνο ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας της ΕΟΚΑ ήταν σε έξαρση, ήταν η προώθηση του δικαιώματος των γυναικών στη ψήφο. Οι λόγοι για τους οποίους επιζητούσαν τη λήψη ενός τόσο σημαντικού για τη γυναικεία χειραφέτηση μέτρου, δεν ήταν μόνο γιατί φρόντιζαν ώστε οι γυναίκες να μην έχουν κατώτερη θέση στην κοινωνία, αλλά για να καταστούν το συντηρητικό κομμάτι του κοινωνικού συνόλου, όπως έγινε στη Βρετανία. Όπως επεξηγούσε κυβερνητικό έγγραφο, αν δινόταν το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες της Κύπρου, η δημόσια ζωή θα μπορούσε να εξελιχθεί πιο ομαλά χωρίς τις πολιτικές εξάρσεις των εκλογικών περιόδων²³⁰. Τα μέτρα που έπαιρνε η κυβέρνηση όπως και τα σχέδια ανάπτυξης που προωθούσε, αποσκοπούσαν στο να κατευνάσουν τη δυσαρέσκεια του πληθυσμού και να μειώσουν τη συμμετοχή του στον αγώνα. Και οι γυναίκες ως σημαντικό κομμάτι του πληθυσμού είχαν και αυτές μερίδιο.

Ενεργό ρόλο διαδραμάτισαν οι γυναίκες στην υποστήριξη αντάρτικων ομάδων και αγωνιστών. Δραστηριοποιούνταν στην οργάνωση της ΕΟΚΑ διακινώντας φυλλάδια, όπλα και αλληλογραφία. Την απόκρυψη και τη μεταφορά των

²²⁹ Από το σύνολο του πληθυσμού 227.000 ήταν οι γυναίκες και από αυτές 40.000 περίπου ήταν Τουρκοκύπριες, *Δημοκράτης*, Ιούνιος 1952, σελ.101

²³⁰ SA1/1297/1954, Υπόμνημα του Α. Unwin, 10 Φεβρουαρίου 1956

φυλλαδίων αναλάμβαναν κατά κύριο λόγο οι γυναίκες και οι μαθήτριες. Έχουν καταγραφεί και πολλές περιπτώσεις μαθητριών, που συνελήφθησαν έχοντας στην κατοχή τους φυλλάδια της ΕΟΚΑ²³¹. Πολλές ήταν αυτές που συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε πρόστιμα, αλλά υπήρχαν και κάποιες που καταδικάστηκαν σε φυλάκιση²³². Μια 19χρονη με τριών εβδομάδων μωρό στην αγκαλιά καταδικάστηκε σε δωδεκαετή φυλάκιση για κατοχή βομβών²³³. Η περίπτωση της Αθηνάς Νικολάου από τη Λάπηθο, που καταδικάστηκε σε δωδεκαετή φυλάκιση για κατοχή 79 βομβών, ναρκών και εκρηκτικών υλών²³⁴, αποδεικνύει ότι πολλές γυναίκες είχαν καταστήσει τα σπίτια τους οπλοστάσια και είχαν δημιουργήσει μυστικούς κρυψώνες, τους οποίους αναζητούσαν οι δυνάμεις ασφαλείας με μια καταστροφική μανία. Υπήρχαν και μερικές γυναίκες, αλλά και ανήλικες κοπέλες, που σύρθηκαν στα κρατητήρια και κακοποιήθηκαν²³⁵. Οι γυναίκες, που κρατήθηκαν για μεγάλο χρονικό διάστημα στις Κεντρικές Φυλακές, ανήλθαν στις δεκαεπτά²³⁶.

Ο αριθμός των κρατουμένων γυναικών δεν μπορεί να αποκαλύψει το μέγεθος της προσφοράς των γυναικών στον αγώνα της ΕΟΚΑ. Πρωτοστάτησαν σε διαδηλώσεις και συγκεντρώσεις, παρείχαν καταφύγιο, τρόφιμα και ρούχα, μετέφεραν τα όπλα και τα φυλλάδια επιμελώς κρυμμένα στα ρούχα τους και στις τσάντες τους²³⁷, χρησιμοποιήθηκαν σαν σύνδεσμοι και αγγελιοφόροι²³⁸ και κινδύνευαν πολλές φορές να συλληφθούν. Αυτές που συνελήφθησαν κακοποιήθηκαν και εξευτελίστηκαν²³⁹ και αρκετές ήταν αυτές που κρατήθηκαν. Ήταν οι γυναίκες στους

²³¹ Τρεις μαθήτριες του Λανιτείου Γυμνασίου. *Χαραυγή*, 14 Ιουνίου 1956, σελ.4 Δυο μαθήτριες στη Λεμεσό, *Φιλελεύθερος*, 29 Ιουλίου 1956, σελ.6

²³² Δυο νεαρές συνελήφθησαν και καταδικάστηκαν σε φυλάκιση δυο ετών για κατοχή 2.500 φυλλαδίων της ΕΟΚΑ *Έθνος*, 12 Δεκεμβρίου 1956. Δυο δεκαοκτάχρονες η Κωνσταντίνου και η Ρίτα Ανθούλη καταδικάστηκαν για μεταφορά εκρηκτικών υλών. Μετέφεραν δυο βόμβες στο αυτοκίνητο της Ανθούλη *Χαραυγή*, 4 Δεκεμβρίου 1956, σελ.4. Η 17χρονη Μαρούλα Νεοφύτου καταδικάστηκε σε φυλάκιση τριών μηνών γιατί διένειμε φυλλάδια. *Times of Cyprus*, 11 Φεβρουαρίου 1958, σελ.5

²³³ *Times of Cyprus*, 24 Σεπτεμβρίου 1958, σελ.3

²³⁴ *Φιλελεύθερος*, 27 Ιανουαρίου 1959, σελ.6

²³⁵ Η 17χρονη Ελένη Μιχαηλίδη ήταν στη φυλακή για ένα μήνα γιατί διένειμε φυλλάδια. *Times of Cyprus*, 11 Φεβρουαρίου 1958

²³⁶ Οι αδελφές Ουρανία και Λούλα Κοκκίνου ήταν οι πρώτες που κρατήθηκαν στις Κεντρικές Φυλακές. *Φιλελεύθερος*, 29 Ιουνίου 1956

²³⁷ Συνέντευξη με τη Θέλμα Χριστοδουλίδου, 28 Ιουνίου 2012 και με την Ελένη Χριστοφορίδου, 8 Σεπτεμβρίου 2011

²³⁸ Η Δήμητρα Γρηγορά Κουρσουμπά ήταν μια από τις γυναίκες που συνελήφθη για τη δράση της. Μετέφερε αλληλογραφία, ρούχα και οπλισμό στο αυτοκίνητό της. Επιπλέον ήταν ο σύνδεσμος με τον πρόξενο Ρόδη Ρούφο. Συνέντευξη με τη Δήμητρα Γρηγορά Κουρσουμπά, 7 Σεπτεμβρίου 2011.

²³⁹ Συνέντευξη με την Ελένη Χριστοφορίδου, 8 Σεπτεμβρίου 2011

κατ'οίκον περιορισμούς, που έπρεπε να υπομείνουν πολλά προβλήματα με τις οικογένειές τους, δημιούργησαν πυρήνες αντίστασης και γαλούχησαν τα παιδιά τους κατά των αποικιοκρατών.

Την περίπτωση διαμαρτυρίας πεντακοσίων γυναικών στο Παραλίμνι περιγράφει ο *Φιλελεύθερος*. Εξαιτίας της έλλειψης τροφίμων, που είχε δημιουργηθεί λόγω του παρατεταμένου κατ'οίκον περιορισμού, πήγαν με βρέφη στα χέρια στον αστυνομικό σταθμό, ζητώντας να τους δοθεί ψωμί, αλεύρι και λάδι²⁴⁰. Οι γυναίκες της συνοικίας «Ακρόπολις» Λευκωσίας παρέλασαν στους δρόμους με τα παιδιά τους, κρατώντας πινακίδες, για να διαμαρτυρηθούν, γιατί παρά τα έντονα διαβήματά τους δεν τους παρεσχέθη ηλεκτρικό ρεύμα²⁴¹. Ο εκδότης της *Times of Cyprus*, Charles Foley περιγράφει τον αγώνα των γυναικών στη πόλη της Λευκωσίας για νερό στις δημόσιες βρύσες και για τρόφιμα, κατά τους αποκλεισμούς των στα σπίτια τους, σαν συνέπεια των κατ'οίκον περιορισμών²⁴². Στην εφημερίδα του περιγράφονταν οι διαμαρτυρίες μητέρων και συζύγων στους δρόμους της Λευκωσίας για την επιστροφή των κρατουμένων, από τα στρατόπεδα συγκέντρωσης²⁴³.

Μετά την κακοποίηση των ανδρών στα χωριά της Πάφου, οι γυναίκες του Χλώρακα, σε επιστολή τους προς τον κυβερνήτη, απείλησαν ότι δεν θα ανεχθούν ξανά παρόμοιες επιθέσεις και ότι θα αντιδρούσαν «ως νέες Σουλιώτισσες και νέες Σπαρτιάτισσες»²⁴⁴. Πράγματι, η αντίδραση ήρθε από 50 γυναίκες του χωριού Λετύμπου, Πάφου, οι οποίες λιθοβόλησαν Βρετανούς στρατιώτες όταν αυτοί άρχισαν να χτυπούν θαμώνες καφενείου, που αρνήθηκαν να σβήσουν συνθήματα από τους τοίχους²⁴⁵. Επιπλέον, γυναίκες του χωριού Αγγίδια στο Τρόοδος επιτέθηκαν με πέτρες στους στρατιώτες, που αναζητούσαν μαθητή για να τον συλλάβουν²⁴⁶. Παρόμοια και οι γυναίκες στο Καλό Χωριό Λεμεσού χρησιμοποίησαν

²⁴⁰ *Φιλελεύθερος*, 26 Ιουλίου 1956

²⁴¹ *Φιλελεύθερος*, 27 Ιανουαρίου 1959

²⁴² Charles Foley, *Island in Revolt*, Λονδίνο 1962, σελ.102

²⁴³ *Times of Cyprus*, 9 Φεβρουαρίου 1958

²⁴⁴ *Φιλελεύθερος*, 25 Σεπτεμβρίου 1958

²⁴⁵ *Φιλελεύθερος*, 20 Δεκεμβρίου 1958

²⁴⁶ *Times of Cyprus*, 23 Ιανουαρίου 1959

την πρακτική του λιθοβολισμού και εναντίον οχημάτων των δυνάμεων ασφαλείας και εναντίον στρατιωτικής περιπόλου²⁴⁷.

Πολλές ήταν οι γυναίκες, ή τα παιδιά τους, που φονεύθηκαν, ή τραυματίστηκαν από Βρετανούς στρατιώτες, σε συμπλοκές και κατά τη διάρκεια ερευνών, ή των κατ'οίκον περιορισμών²⁴⁸. Οι οδυνηρές εμπειρίες οδήγησαν τις γυναίκες στη στράτευση στον αγώνα της ΕΟΚΑ και στην προσφορά με οποιοδήποτε κόστος. Γιατί ο άμαχος πληθυσμός είναι αυτός που υποφέρει από τη βία που του επιβάλλεται, υπομένει τις συνέπειες από τους κανονισμούς και τις αυθαιρεσίες του κυρίαρχου και είναι αυτός που αντιστέκεται και μάχεται με όποια μέσα του παρέχονται για την απελευθέρωσή του.

1.3.5 Η οπισθοφυλακή. Ο αγροτικός κόσμος

Στους στόχους που είχε θέσει ο Γρίβας, ήταν η οργάνωση και η συμμετοχή του πληθυσμού της υπαίθρου. Αρχικά διόριζε ένα επαρχιακό αρχηγό με έδρα την πρωτεύουσα κάθε επαρχίας, στον οποίον υπάγονταν τοπικοί αρχηγοί, οι οποίοι με τη σειρά τους οργάνωναν τοπικούς πυρήνες. Στα καθήκοντα των μελών ήταν να λαμβάνουν μέρος σε μαζικές διαδηλώσεις και επιθέσεις, να αποκρύπτουν μέλη της ΕΟΚΑ και να συλλέγουν και να μεταβιβάζουν πληροφορίες²⁴⁹.

Η ανάγκη εύρεσης κρυψώνων και η μυστικότητα με την οποία έπρεπε να γίνονται μετακινήσεις μελών και οπλισμού, η τροφοδοσία και η διαβίβαση πληροφοριών, επέβαλλε την εμπλοκή μεγάλου μέρους του πληθυσμού της υπαίθρου. Μυστικές κρύπτες κατασκευάστηκαν σε τοίχους, ντουλάπια, νεροχύτες²⁵⁰, τζάκια²⁵¹, κάτω από πατώματα²⁵² ακόμη και μέσα σε πηγάδια²⁵³.

²⁴⁷ Φιλελεύθερος, 25 Ιανουαρίου 1959, σελ.6

²⁴⁸ Προκήρυξη της ΕΟΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.168

²⁴⁹ Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ό.π.*, σελ. 3

²⁵⁰ *Times of Cyprus*, 13 Δεκεμβρίου 1958

²⁵¹ *Times of Cyprus*, 25 Ιανουαρίου 1957

²⁵² Γεωργός από το Λευκόνειο καταδικάστηκε σε φυλάκιση τριών χρόνων γιατί βρέθηκαν εκρηκτικές ύλες κάτω από το δάπεδο της κουζίνας του. *Φιλελεύθερος*, 22 Ιανουαρίου 1959, σελ.4

²⁵³ Καταζητούμενος άνδρας της ΕΟΚΑ βρέθηκε σε πηγάδι στον Άγιο Γεώργιο Κυρήνειας. *Times of Cyprus*, 12 Νοεμβρίου 1958

Ωστόσο, ο ρόλος του πληθυσμού της υπαίθρου στην οπισθοφυλακή, ενισχύθηκε και από το δραματικό ρόλο που επιφυλάχθηκε να διαδραματίσει, κατά τη διάρκεια των κατόικον περιορισμών. Ο Harding, από τη στιγμή που ανέλαβε κυβερνήτης, επέβαλλε το μέτρο των κατόικον περιορισμών και το χρησιμοποίησε κατ'επανάληψη, στις μεγάλης έκτασης έρευνες που διεξήγαγε στην ύπαιθρο, για να ανακαλύψει τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ. Οι κατόικον περιορισμοί, ή όπως αποκαλούνταν από τους Βρετανούς, τα «κέρφια», ενέπλεκαν το σύνολο του πληθυσμού του χωριού. Μέχρι τον Αύγουστο του 1957, είχαν καταγραφεί 171 κέρφια σε πόλεις και χωριά της Κύπρου²⁵⁴.

Οι τιμωρίες, όπως και τα συλλογικά πρόστιμα βάρυναν όλο τον πληθυσμό. Οι ταλαιπωρίες, από τις έρευνες στα χωριά, ήταν αφάνταστες για τους κατοίκους και η συμπεριφορά των δυνάμεων ασφαλείας βίαιη. Οι έφοδοι στα χωριά, θα μπορούσαν να χαρακτηριστούν και επιδρομές, κατά τις οποίες δυνάμεις ασφαλείας, στρατιώτες και αλεξιπτωτιστές σάρωναν τα πάντα, στη μανία τους να ανακαλύψουν όπλα και αγωνιστές. Κακοποιήσεις και καταστροφές από τις δυνάμεις ασφαλείας αλλά και ζημιές σε καλλιέργειες εξαιτίας των κατόικον περιορισμών, πολλοί από τους οποίους διαρκούσαν μέρες, καταγράφηκαν στον τύπο. Ιδιαίτερα άσχημο αντίκτυπο είχε η κακοποίηση ηλικιωμένων²⁵⁵. Έλλειψη τροφίμων μάλιστα τα αποκλεισθέντα χωριά και η απαγόρευση μετάβασης των αγροτών στα χωράφια και στα ζώα τους δημιούργησε πολλά προβλήματα στην παραγωγή²⁵⁶.

Μεγάλης κλίμακας έρευνες πραγματοποιήθηκαν σε όλες τις πόλεις και τις κωμοπόλεις της Κύπρου²⁵⁷ και κυρίως έρευνες διεξάγονταν γύρω από τη Μονή Κύκκου, στο Μυλικούρι²⁵⁸ και στην Πάφο. Υπήρξαν περιπτώσεις πράγματι που πυρομαχικά και τρόφιμα ανακαλύφθηκαν σε σπήλαια στο Τρόδος, ύστερα από

²⁵⁴ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 7, 3^{ος} υποφάκελος, σχέδιο υπομνήματος της κατατεθείσης προσφυγής στον ΟΗΕ, από τη μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, Δεκέμβριος 1957, 2^ο έγγραφο,σελ.7

²⁵⁵ Tabitha Morgan, *Sweet and Bitter island. A History of the British in Cyprus*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη 2010, σελ.236

²⁵⁶ Έθνος, 11 Οκτωβρίου 1956

²⁵⁷ Φιλελεύθερος, 16 Φεβρουαρίου και 27 Μαρτίου 1956

²⁵⁸ Το κέρφιο στο Μυλικούρι ήταν το μεγαλύτερο και διήρκεσε 54 ημέρες και νύχτες. ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 7, 3^{ος} υποφάκελος, σχέδιο υπομνήματος της κατατεθείσης προσφυγής στον ΟΗΕ, από τη μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, Δεκέμβριος 1957, 2^ο έγγραφο,σελ.7

πληροφορίες²⁵⁹. Οι έρευνες στο Τρόοδος, για την ανακάλυψη του κρησφύγετου του Γρίβα, κατέληξαν σε τραγωδία, μετά από πυρκαγιά που ξέσπασε και στην οποία 19 στρατιώτες έχασαν τη ζωή τους²⁶⁰. Οι έρευνες διαρκούσαν από λίγες ώρες, μέχρι αρκετές μέρες και στις περισσότερες από αυτές ο ανδρικός πληθυσμός συγκεντρωνόταν σε ένα ανοιχτό χώρο, περιφραγμένο με συρματοπλέγματα. Ακολουθούσαν δε πολλές συλλήψεις.

Οι αφηγήσεις είναι πολλές²⁶¹. Σε εξονυχιστικές έρευνες, στις οποίες έλαβαν μέρος 1.200 άνδρες, ανάμεσα στους οποίους και κομμάντο με 60 αστυνομικούς, σε τέσσερα χωριά της Αμμοχώστου, βρέθηκαν μόνο κάποια κυνηγετικά όπλα²⁶². Την ακραία τιμωρία 36 κατοίκων χωριού της επαρχίας Κυρήνειας, οι οποίοι θάφτηκαν μέχρι το λαιμό σε χαντάκι κατήγγειλαν οι *Times*²⁶³. Ανάλογη μεταχείριση είχαν και οι συλληφθέντες στη Μονή Αχειροποιήτου²⁶⁴. Ο ανταποκριτής του αθηναϊκού πρακτορείου, ο οποίος μετέβη στο χωριό Φρέναρος νότια της Αμμοχώστου μετά από έφοδο των βρετανικών στρατευμάτων, πληροφορήθηκε από τους κατοίκους ότι χίλιοι άνδρες εισήλθαν με τη βία στα 300 περίπου σπίτια του χωριού, για να διεξάγουν έρευνες²⁶⁵. Εκτός από το ξυλοδαρμό τους και την καταστροφή σκευών και επίπλων, οι κάτοικοι κατήγγειλαν ότι οι άνδρες του χωριού υποχρεώθηκαν να

²⁵⁹ *Φιλελεύθερος*, 3 Μαΐου 1956 και *Χαραυγή*, 20 Μαΐου 1956, σελ.4

²⁶⁰ *Times of Cyprus*, 19 Ιουνίου 1956

²⁶¹ Στην εφημερίδα *Φιλελεύθερος*: 13 Δεκεμβρίου 1955, έρευνες στο Τρόοδος, στα Σπήλια και στην Κυπερούντα. 5 Ιανουαρίου 1956, στην Καντάρα. 19 Ιανουαρίου 1956, στο Κάρμι. 28 Ιανουαρίου 1956, στα Πάνω Ζώδια και στα Κάτω Ζώδια. 3 Φεβρουαρίου 1956, στην Κυθραία από 600 αλεξιπτωτιστές. 8 Φεβρουαρίου 1956, στην Πάχνα. 22 Μαρτίου 1956, σελ.4, στην Κοκκινотριμιθιά και σε τρία χωριά της Μαραθάσας. 29 Μαρτίου 1956, στον Υψώνα και στο Φρέναρος μετά το φόνο δυο αξιωματικών. 30 Μαρτίου 1956, σελ.4, στην Άχνα και στη Ξυλοφάγου. 14 Απριλίου 1956, στην Καλοψίδα μετά από φόνο μέλους των δυνάμεων ασφαλείας. 21 Απριλίου 1956, σε δώδεκα χωριά της οροσειράς του Πενταδάκτυλου και στη Ψημολόφου και στο Πολιτικό. 20 Αυγούστου 1956, στην περιοχή του Ακάμα. 9 Σεπτεμβρίου 1956 στη Χλώρακα. Στην εφημερίδα *Έθνος*: 22 Αυγούστου 1955, κατ'οίκον περιορισμός στον Αγρό για έξι συνεχόμενες νύχτες. 15 Σεπτεμβρίου 1956, κατ'οίκον περιορισμός σε τέσσερα χωριά της Καρπασίας. 18 Οκτωβρίου 1956, ζημιές και κακοποιήσεις κατά το κέρφιο σε Λάπηθο και Καραβά. 5 Δεκεμβρίου 1956, κατ'οίκον περιορισμός Σολέας και Μαραθάσας. 11 Δεκεμβρίου 1956, στην περιοχή πέριξ της Μονής Κύκκου.

²⁶² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία βρετανικού τύπου που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 14 Ιανουαρίου 1957, άρθρο των *The Times* της 16^{ης} Σεπτεμβρίου 1955, στο μηνιαίο περιοδικό *Contemporary Issues*, Φεβρουαρίου –Μαρτίου 1957

²⁶³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία βρετανικού τύπου που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 25 Ιουνίου 1957, *The Times*, 24 Ιουνίου 1957, «Κτηνωδία»

²⁶⁴ *Έθνος*, 18 Οκτωβρίου 1956

²⁶⁵ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 4, 2^{ος} υποφάκελος, από τον ανταποκριτή του αθηναϊκού πρακτορείου στη Λευκωσία, 2 Απριλίου 1956. Οι κάτοικοι του Φρέναρος διαμαρτυρήθηκαν και για το νυχτερινό κέρφιο που τους επιβλήθηκε και το Νοέμβριο του 1956. *Χαραυγή*, 9 Νοεμβρίου 1956, σελ.4

πέσουν με το πρόσωπο σε λασπωμένο έδαφος, σε χώρο περιφραγμένο με συρματοπλέγματα για δώδεκα ώρες, με αποτέλεσμα πολλοί από αυτούς να ασθενήσουν. Επιπλέον επεβλήθη πρόστιμο 1.500 λιρών στους 1.200 κατοίκους. Την κακομεταχείριση των κατοίκων του Αυγόρου, όπου οι άρρενες δεκατεσσάρων ετών και άνω υποχρεώθηκαν να παραμείνουν επί 29 ώρες σε περιφραγμένο με συρματοπλέγματα χώρο, χωρίς νερό και φαγητό, περιέγραφε η *Χαραυγή*²⁶⁶.

Οι φόντοι Βρετανών και οι δολιοφθορές από την ΕΟΚΑ, το 1958, προκάλεσαν συνεχείς κατ'οίκον περιορισμούς²⁶⁷, έρευνες και βίαια ξεσπάσματα των δυνάμεων ασφαλείας εναντίον των κατοίκων. Σε χωριά της Πάφου, οι άρρενες κάτοικοι έμειναν επί ώρες με τα χέρια ψηλά, ξυλοκοπήθηκαν άγρια και υπήρξε μια καταγγελία για βιασμό²⁶⁸. Το κύμα αντεπίθεσης από τους κατοίκους των χωριών ήταν πραγματικά θαρραλέο. Επί επτά ώρες λιθοβολείτο ο αστυνομικός σταθμός στον Αγρό²⁶⁹, παραμονές Χριστουγέννων του 1958 και ένα μήνα αργότερα κάτοικοι του Αγρού, των Χανδριών και της Κυπερούντας λιθοβόλησαν στρατιωτική περίπολο. Για να τους διαλύσουν, έρριξαν δακρυγόνες βόμβες από ελικόπτερο²⁷⁰. Η συνέχεια ήταν θλιβερή. Την επομένη, μαθητές άρχισαν να λιθοβολούν στρατιώτες που φρουρούσαν ένα ελικόπτερο στην αυλή του σχολείου τους και πλήθη κόσμου μαζεύτηκαν από τα γύρω χωριά. Οι στρατιώτες άνοιξαν πυρ εναντίον ομάδας γυναικών που τους λιθοβολούσε, με αποτέλεσμα να τραυματίσουν μια έγκυο γυναίκα, μητέρα τριών παιδιών²⁷¹. Ακολούθησε κατ'οίκον περιορισμός και βάνουσες κακοποιήσεις των κατοίκων, ακόμη και των γυναικών.

Επιπλέον συλλογικά πρόστιμα επεβλήθηκαν σε χωριά, σαν μέτρο τιμωρίας²⁷² και πολλές φορές το «κέρφιου» δεν ήρθε, αν δεν πληρωνόταν όλο το ποσό που είχε

²⁶⁶ *Χαραυγή*, 7 Ιουνίου 1956, σελ.4

²⁶⁷ Οι έρευνες ήταν όχι μόνο εξονυχιστικές αλλά οι καταστροφές που προκαλούσαν ήταν τεράστιες. Στην περιοχή Μαθηκολώνη βράχοι ανατινάχτηκαν, δέντρα ξεριζώθηκαν και σπίτια καταστράφηκαν. *Φιλελεύθερος*, 24 Μαΐου 1958 Ο αποκλεισμός και ο κατ'οίκον περιορισμός στη Μαθηκολώνη έληξε μετά από 35 ημέρες *Χαραυγή*, 20 Ιουνίου 1958, σελ.4

²⁶⁸ *Φιλελεύθερος*, 16 Σεπτεμβρίου 1958

²⁶⁹ *Φιλελεύθερος*, 23 Δεκεμβρίου 1958, σελ.4

²⁷⁰ *Φιλελεύθερος*, 23 Ιανουαρίου 1959, σελ.4

²⁷¹ *Φιλελεύθερος*, 24 Ιανουαρίου 1959

²⁷² Συλλογικό πρόστιμο επτά χιλιάδων λιρών επεβλήθη στη Λάπηθο γιατί οι κάτοικοι παρεμπόδισαν το έργο των δυνάμεων ασφαλείας και σκόπιμα πυρπόλησαν το Παρθεναγωγείο. *Φιλελεύθερος*, 20 Μαρτίου 1956, σελ.6

καθοριστεί. Παρά το γεγονός ότι το μέτρο των συλλογικών προστίμων απεδείχθη αναποτελεσματικό στη Μαλαισία²⁷³, εφαρμόστηκε και στην Κύπρο, όπως και άλλα μέτρα καταστολής στις εξεγερμένες αποικίες.

Τα συλλογικά πρόστιμα ήταν πολύ μεγάλα για τις οικονομικές δυνατότητες των κατοίκων. Κυμαίνονταν γύρω στις χίλιες με δέκα χιλιάδες λίρες²⁷⁴, ανάλογα με τον πληθυσμό και βέβαια στις πόλεις ήταν πολύ υψηλά²⁷⁵. Στην πόλη της Λεμεσού επεβλήθη το υπέρογκο ποσό των 35.000 λιρών²⁷⁶ και στην Αμμόχωστο το ποσό των 40.000²⁷⁷. Για την πληρωμή του συλλογικού προστίμου στη Λεμεσό, οι 7.500 κάτοικοι διαιρέθηκαν σε κατηγορίες, ανάλογα με το εισόδημά τους ενώ οι άποροι και όσοι ήταν άνω των 65 εξαιρέθηκαν²⁷⁸.

Παρά τις έρευνες και τους κατ'οίκον περιορισμούς, τις κακοποιήσεις, τις καταστροφές και τα πρόστιμα, ο πληθυσμός της υπαίθρου αντιστάθηκε στην αστυνομία και στο στρατό και βοήθησε με κάθε τρόπο τους αγωνιστές. Αν η συμμετοχή του πληθυσμού δεν ήταν καθολική, θα ήταν αδύνατη η ανάπτυξη των δραστηριοτήτων της ΕΟΚΑ σε τέτοιο βαθμό και σε τόσο μεγάλη κλίμακα. Η *Times of Cyprus* σχολίαζε ότι χωρίς τη συνεργασία του πληθυσμού ήταν πολύ δύσκολο να ανακαλυφθούν οι άνδρες της ΕΟΚΑ, που ήταν μόλις πενήντα, όπως υπολόγιζαν, αντιμέτωποι με «είκοσι χιλιάδες στρατιώτες και τρεις χιλιάδες αστυνομικούς»²⁷⁹.

²⁷³ FO 371/117677, πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων, 14 Δεκεμβρίου 1955, ερώτηση του Stephen Davies προς τον Alan Lennox- Boyd. Στη Μαλαισία η Βρετανία είχε να αντιμετωπίσει το εθνικιστικό κίνημα του κομμουνιστικού κόμματος.

²⁷⁴ Στην Καλοψίδα 1000 λίρες. *Χαραυγή*, 14 Απριλίου 1956. 2000 στον Πεδουλά. *Χαραυγή*, 22 Απριλίου 1956, σελ.4

²⁷⁵ 5.500 λίρες στην Πάφο *Χαραυγή*, 17 Μαΐου 1956, σελ.4

²⁷⁶ *Χαραυγή*, 23 Ιουνίου 1956, σελ.4

²⁷⁷ *Times of Cyprus*, 23 Ιουνίου 1956

²⁷⁸ *Χαραυγή*, 15 Νοεμβρίου 1956, σελ.4

²⁷⁹ *Times of Cyprus*, 19 Απριλίου 1956. Στην πραγματικότητα ο αριθμός των στρατιωτικών δυνάμεων και της αστυνομίας ήταν πολύ μεγαλύτερος (βλ. σελ.402 της μελέτης).

1.3.6 Παθητική αντίσταση

Η παθητική αντίσταση αποτελεί κατ'αρχάς άρνηση. Δεν αποτελεί παθητική μορφή αγώνα, αλλά σημαίνει άρνηση συμμετοχής και ανυπακοή. Για να είναι αποτελεσματική, χρειάζεται απόλυτη ενότητα και καθολική συμμετοχή. Εκδηλώνεται με την άρνηση της κυριαρχίας των αποικιοκρατών, σε τομείς που αυτοί επεβλήθηκαν. Στην Ινδία ο Γκάντι χρησιμοποίησε την παθητική αντίσταση σαν μέσο ενός ειρηνικού αγώνα, που πήρε τη μορφή αντίστασης, κατά του οικονομικού ιμπεριαλισμού των Βρετανών.

Παρόμοια, η παθητική αντίσταση που κήρυξε ο Γρίβας το 1958, προνοούσε το μποϊκοτάρισμα αγγλικών προϊόντων, συναλλαγή μόνο με ελληνικές τράπεζες, χρήση ελληνικών μέσων μεταφοράς, παύση εισαγωγών. Απαγορεύτηκαν σοκολάτες, ποτά και τσιγάρα, ρούχα και παπούτσια, ποδήλατα και αυτοκίνητα σαπούνια και οδοντόκρεμες που είχαν εισαχθεί από τη Βρετανία ή από χώρες της Κοινοπολιτείας²⁸⁰. Ακόμη και τα ραδιόφωνα και οι τηλεοράσεις, το κρατικό λαχείο και τα ποδοσφαιρικά στοιχήματα ήταν στη λίστα των απαγορευμένων. Αγγλικές πινακίδες ξηλώνονταν, ενώ συνιστούσαν στους καταστηματαρχες να μην προσλαμβάνουν αγγλίδες πωλήτριες. Το Μάιο, άρχισε η εκστρατεία αλλαγής αγγλικών πινακίδων σε μπαρ και εστιατόρια και αγγλικών ονομάτων σε δρόμους²⁸¹. Στα χωριά, συνθήματα υπέρ της παθητικής αντίστασης αναγράφονταν στους τοίχους και τοιχοκολλούνταν φυλλάδια της ΕΟΚΑ²⁸². Πρέπει να τονιστεί, ότι στο κλίμα των εκδικήσεων που επικρατούσε το 1958, ο Γρίβας προέτρεπε να τιμωρούνται και οι παραβάτες της παθητικής αντίστασης. Στην *Αγωγή των Νέων* τα παιδιά παρακινούνταν να σπάνε τα τζάμια των καταστημάτων, που είχαν αγγλικές πινακίδες²⁸³ και να καίνε τα αυτοκίνητα αυτών που παρέβαιναν τις οδηγίες της παθητικής αντίστασης²⁸⁴.

²⁸⁰ Ήβης Νησιώτου, *Ο Περιοδικός Τύπος της Ε.Ο.Κ.Α.* ό.π., σελ.70, 71

²⁸¹ *Times of Cyprus*, 4 και 16 Μαΐου 1958

²⁸² *Φιλελεύθερος*, 4 Ιουνίου 1958, σελ.4

²⁸³ *Αγωγή των Νέων. Το παράνομο περιοδικό της ΕΟΚΑ* ό.π. τεύχος 14

²⁸⁴ *Αγωγή των Νέων. Το παράνομο περιοδικό* ό.π., τεύχος 10

Ακόμη και το καθημερινό ντύσιμο το είχαν αναγάγει σε πολιτική πράξη γι αυτό και προωθήθηκαν τα κυπριακά ρούχα και υφάσματα. Στο φεστιβάλ «αλατζιάς» υφάνθηκαν περίπου είκοσι χιλιάδες πήχεις κυπριακού υφαντού, της «αλατζιάς» και δόθηκαν βραβεία στις γυναίκες, που με την παραδοσιακή χρήση του αργαλειού προσέφεραν και αυτές στον αγώνα²⁸⁵. Για αντιπερισπασμό, τα καταστήματα της ΝΑΑΦΙ πωλούσαν αφορολόγητα ενδύματα και βέβαια εύκολα με αυτή την τακτική θα κατέστρεφαν οικονομικά τις τοπικές βιοτεχνίες²⁸⁶.

Ο Γρίβας ισχυρίστηκε, ότι το οικονομικό μποϋκοτάρισμα προϊόντων δεν είχε σκοπό τη «χρεωκοπία» της βρετανικής αυτοκρατορίας, δεδομένου ότι το εμπόριο με την Κύπρο δεν αντιπροσώπευε παρά μόνο το 0,5% του συνόλου των εμπορικών συναλλαγών της. Βασική επιδίωξη του Γρίβα ήταν να προκαλέσει ηθικό αντίκτυπο στην βρετανική κοινή γνώμη και κάποιες οικονομικές δυσχέρειες στη κυβέρνηση της Κύπρου²⁸⁷. Θεωρήθηκε πάντως σημαντική επιτυχία, η μείωση που σημειώθηκε στις εισαγωγές και υπολογίστηκε στα οκτώμιση εκατομμύρια λίρες, σύμφωνα με επίσημες στατιστικές²⁸⁸.

Συσκευές όπως η τηλεόραση²⁸⁹, που σχετίζονταν με τον εκσυγχρονισμό και την πολυτέλεια και αποτελούσαν μέσο για τη βρετανική προπαγάνδα αποκηρύσσονταν²⁹⁰. Ίσως ο λόγος, για τον οποίο ηλεκτρικές συσκευές είχαν συμπεριληφθεί στα προϊόντα που θα έπρεπε να μην αγοράζονται, ήταν ότι η τεχνολογική ανάπτυξη είχε αρχίσει να εισέρχεται στην καταναλωτική συνείδηση των Ελληνοκυπρίων, μέσω των εισαγόμενων ειδών από τη μητρόπολη. Αιτία για την κατακόρυφη αύξηση των εισαγωγών ήταν οι οικιακές συσκευές, οι οποίες είχαν μεγάλη ζήτηση και όχι μόνο από τις οικογένειες των Βρετανών στρατιωτικών, μια αύξηση που αντανakλούσε μια επανάσταση στον τρόπο ζωής και στις συνήθειες

²⁸⁵ Φιλελεύθερος, 16 Δεκεμβρίου 1958

²⁸⁶ *Times of Cyprus*, 11 Ιανουαρίου 1959

²⁸⁷ Γεωργίου Γρίβα –Διγενή, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος ό.π.*, σελ.30

²⁸⁸ Ήβης Νησιώτου, *Ο Περιοδικός Τύπος της Ε.Ο.Κ.Α. ό.π.*, σελ.73

²⁸⁹ Τον Οκτώβριο του 1957 άρχισε η μετάδοση τηλεοπτικών εκπομπών πάνω σε δοκιμαστική βάση.

Βλ. Χρύσανθος Χρυσάνθου, *ΜΜΕ: Μάρτυρες και πρωταγωνιστές*, Λευκωσία 2008, σελ.26

²⁹⁰ Προκήρυξη της ΠΕΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον των Παράνομων Εγγράφων..ό.π.*, σελ.306

των ίδιων των Ελληνοκυπρίων²⁹¹. Για να καλυφθούν οι ανάγκες των αυξανόμενων εισαγωγών, όλο και περισσότερες εταιρείες εισαγωγών ιδρύθηκαν. Συνολικά είχαν συσταθεί 2.600 εταιρείες εισαγωγών.

Οι εισαγωγές, εξαιτίας του μποϊκοτάζ, παρουσίασαν πτωτική τάση. Ενώ είχαν φθάσει στο ρεκόρ των 45 εκατομμυρίων λιρών το 1957, μειώθηκαν στα 36 εκατομμύρια το 1958²⁹². Συγκεκριμένα, οι εισαγωγές μηχανημάτων και οχημάτων είχαν μειωθεί κατά ένα τρίτο, σε σύγκριση με την προηγούμενη χρονιά γεγονός που αποδεικνύει, όπως παραδέχεται και η κυβερνητική αναφορά του 1958, ότι η παθητική αντίσταση, που εφαρμόστηκε για να μποϊκοτάρει τον τομέα της τεχνολογικής ευημερίας, σημείωσε επιτυχία²⁹³. Ωστόσο το ΑΚΕΛ το οποίο δεν έπαψε να αντιπροσωπεύει τα συμφέροντα της εργατικής τάξης, εξέφρασε την καχυποψία ότι πίσω από την εκστρατεία κρυβόταν το «*μονοπωλιακό κεφάλαιο Μποδοσάκη – Μαγγλή*» και τα συμφέροντα της δεξιάς και της αστικής τάξης²⁹⁴.

Για να ενισχυθεί η προπαγάνδα της παθητικής αντίστασης, που είχε εξαγγείλει η Εθναρχία από τα τέλη του 1955, απαγορεύτηκε οποιαδήποτε συνεργασία με την κυβέρνηση. Μουχτάρηδες και αζάδες παραιτήθηκαν αρνούμενοι να συνεργαστούν με την κυβέρνηση²⁹⁵. Ο μουχτάρης ως πρόεδρος και οι αζάδες ως μέλη ήταν ένας θεσμός τοπικής αυτοδιοίκησης που υπήρχε στην Κύπρο από την εποχή της οθωμανικής κατάκτησης. Ήταν υπάλληλοι, αρεστοί στη βρετανική διοίκηση και ανάμεσα στα καθήκοντά τους ήταν η διοίκηση, οι ληξιαρχικές πράξεις, οι αγοραπωλησίες ακινήτων, η εκδίκαση χρεών, η εκτίμηση των καταστροφών στις αγροτικές περιουσίες από θεομηνίες και η επιτήρηση των αγροφυλάκων²⁹⁶. Βρετανική αναφορά υποστήριζε, ότι η παραίτηση μουχτάρηδων οφειλόταν στις

²⁹¹ Συγκεκριμένα η αξία των ηλεκτρικών ειδών που αγοράστηκαν το 1953 ήταν έξι χιλιάδες λίρες σε σύγκριση με 319.000 το 1957. SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.13. Η συνολική αξία των εισαγωγών το 1957 ήταν 45 εκατομμύρια λίρες, ενώ το 1956 ήταν 39 και το 1955 ήταν 30 εκατομμύρια.

²⁹² SA1/1000/1958, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1958, σελ.13

²⁹³ SA1/1000/1958, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1958, σελ.13

²⁹⁴ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/38, Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η θέση του ΑΚΕΛ, 12 Απριλίου 1958, σελ.10

²⁹⁵ Περίπου 350 παραιτήθηκαν στην Αμμόχωστο *Φιλελεύθερος*, 8 Φεβρουαρίου 1958. 244 στη Λευκωσία *Φιλελεύθερος*, 15 Φεβρουαρίου 1958. 350 στη Λεμεσό *Φιλελεύθερος*, 20 Φεβρουαρίου 1958

²⁹⁶ SA1/1000/1958, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1958, σελ.100

απειλές που δέχονταν για τη ζωή τους²⁹⁷, ωστόσο δεν θα ήταν τόσο μαζική όσο στις αρχές του 1958, όταν πάνω από τους μισούς παραιτήθηκαν.

Άλλη μια τακτική που εφαρμόστηκε από τις αρχές της δεκαετίας του 1950 και εντάχθηκε στα πλαίσια της παθητικής αντίστασης, ήταν η αποκήρυξη των αγγλικών σχολείων. 150 μαθητές της Αγγλικής Σχολής Λευκωσίας κατέβηκαν σε απεργία μετά από την άρνηση της κυβέρνησης να κάνει δεκτή την αποχώρησή τους από τη σχολή και διακήρυξαν την προσήλωσή τους στα «Ελληνοχριστιανικά ιδεώδη» τα οποία μόνο σε ελληνικές σχολές καλλιεργούνταν²⁹⁸. Το 1958, η αντίσταση επεκτάθηκε και στην άρνηση παρακολούθησης του μαθήματος της αγγλικής στα δημοτικά σχολεία. Η διδασκαλία της αγγλικής θεωρείτο ότι μείωνε την εθνική συνείδηση και επεδίωκε την αφομοίωση των κατακτημένων λαών²⁹⁹.

Οι κανόνες της παθητικής αντίστασης υπόκεινταν σε άλλου είδους στάση προς τον κατακτητή. Όπως εξηγούσε κείμενο στο *Εγερτήριο Σάλπισμα*, «Η Παθητική Αντίστασις δεν εκδηλώνεται με θετικές ενέργειες σαν κάνετε τούτο ή εκείνο αλλά με άρνησιν π.χ. Μην αγοράζετε αυτό ή εκείνο, μην συνεργάζεστε με τον εχθρό, μην συναλλάσσεσθε, μην συγχρονίζεσθε κ.λ.π.»³⁰⁰. Ήταν ένα όπλο, όπως δηλωνόταν στον περιοδικό τύπο της ΕΟΚΑ, για να γενικευτεί ο αγώνας και να συμπεριλάβει όλες τις τάξεις και όλες τις ηλικίες του πληθυσμού, που θα συνέδραμε ενεργά³⁰¹. Η παθητική αντίσταση μετατράπηκε σε αναίμακτο, πολιτικό γεγονός, το οποίο δεν απαιτούσε μαχητικούς αγώνες, αλλά ήταν ωστόσο ένα σύνολο ενεργειών που προσάρτησε υποστηρικτές και εξέφρασε την αντίσταση στους αποικιοκράτες.

²⁹⁷ SA1/1000/1958, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1958, σελ.100

²⁹⁸ *Φιλελεύθερος*, 16 Σεπτεμβρίου 1958, σελ.4

²⁹⁹ *Αγωγή των Νέων. Το παράνομο περιοδικό της ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ.184, 185

³⁰⁰ Ήβης Νησιώτου, *Ο Περιοδικός Τύπος της Ε.Ο.Κ.Α. ό.π.*, σελ.69

³⁰¹ Ορισμένες τάξεις εμπόρων πλήττονταν από το μέτρο αλλά αυτό δεν ήταν τίποτε μπροστά στις θυσίες των αγωνιστών. Ήβη Νησιώτου, *Ο Περιοδικός Τύπος της Ε.Ο.Κ.Α. ό.π.*, σελ.72

1.4 Κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα

Αν και η Κύπρος ευημερούσε, κατά τα λεγόμενα του Υπουργείου Αποικιών, το κόστος ζωής είχε ανέβει κατά 30% από το 1950³⁰². Σύμφωνα με την έκθεση της «Εμποροβιομηχανικής Ομοσπονδίας Κύπρου», η Κύπρος παρουσίαζε σοβαρά προβλήματα, όπως άνοδο του τιμαρίθμου, διαρκώς αυξανόμενο κόστος και έλλειψη προστασίας της γεωργικής και βιομηχανικής παραγωγής, βαριά φορολογία και αθρόα μετανάστευση³⁰³.

Τα στοιχεία που ανακοίνωσε ο υπουργός αποικιών Alan Lennox Boyd στη Βουλή των Κοινοτήτων παρουσίαζαν τη σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα μετανάστευση προς το Ηνωμένο Βασίλειο, η οποία βέβαια οφειλόταν στην ελεύθερη μετακίνηση προς τη Βρετανία, σε αντίθεση με τους περιορισμούς των ταξιδίων προς την Ελλάδα³⁰⁴:

Αυστραλία	590
Άλλες χώρες της Κοινοπολιτείας	104
Τουρκία	13
ΗΠΑ	122
Άλλες χώρες	101
Ελλάδα	72
Ηνωμένο Βασίλειο	4.548
σύνολο	5.550

Βασικό πρόβλημα όπως και κατά την πρώτη πενταετία του 1950 ήταν η τιμή του ψωμιού³⁰⁵ και η φορολογική «ασφυξία» του λαού.³⁰⁶ Λίγο πριν τις συμφωνίες Λονδίνου – Ζυρίχης, οι «επαχθείς» φορολογικές αυξήσεις ώθησαν τους

³⁰² ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 7, 3^{ος} υποφάκελος, άρθρο του *Economist*, 6 Μαρτίου 1954, που διαβιβάζει η Πρεσβεία του Λονδίνου

³⁰³ *Ελληνική Κύπρος*, Μάιος- Ιούνιος 1955, σελ.76

³⁰⁴ ΙΑΥΕ: 1957 Φάκελος 42, 1^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο, Αποσπάσματα πρακτικών της Βουλής των Κοινοτήτων που διαβιβάζει ο Γ. Σεφεριάδης από την πρεσβεία του Λονδίνου, 6 Αυγούστου 1957

³⁰⁵ *Ελευθερία*, 19 Μαΐου 1955

³⁰⁶ *Έθνος*, 13 Ιανουαρίου 1955

Ελληνοκυπρίους να συστήσουν ένα Ανώτατο Οικονομικό Συμβούλιο, το οποίο θα αποτελούνταν από 33 άτομα και θα επιλαμβανόταν όλων των σοβαρών οικονομικών ζητημάτων, υπό την αιγίδα της Εθναρχίας³⁰⁷. Στη σύσκεψη παρέστησαν δήμαρχοι, δημοτικοί σύμβουλοι, εκπρόσωποι του Εμπορικού Επιμελητηρίου, της Εμποροβιομηχανικής Ομοσπονδίας και των διαφόρων εργατικών ενώσεων καταλήγοντας να σχηματίσουν μια «ανεπίσημη Βουλή», σύμφωνα με το σχόλιο των *Times of Cyprus*³⁰⁸. Το Οικονομικό Συμβούλιο αναλάμβανε πλέον, ως μια πολιτική αρχή, τις διαμαρτυρίες και τις απεργίες. Οργάνωσε, στις 29 Ιανουαρίου 1959, μεγάλες διαμαρτυρίες σε όλη την Κύπρο ενάντια στις φορολογικές επιβαρύνσεις, αποχές από τις εργασίες και τα μαθήματα και η επιτυχία ήταν, ότι κανείς δεν αγόρασε ψωμί και βενζίνη όπως είχε αποφασιστεί³⁰⁹.

Να προσθέσουμε ότι το κυνηγητό που εξαπολύθηκε κατά της ΕΟΚΑ και η μάχη κατά των διαδηλώσεων και των αναταραχών, τα παρατεταμένα κέρφια, οι συνεχείς έφοδοι από τις δυνάμεις ασφαλείας και το στρατό είχαν αντίκτυπο στην αγροτική παραγωγή, στις εργασίες και στη λειτουργία των καταστημάτων. Στο πολιτικό αδιέξοδο ήρθαν να προστεθούν και οι διακοινοτικές ταραχές που υπονόμευαν την εμπιστοσύνη στον οικονομικό τομέα³¹⁰.

Οι εκπρόσωποι των δυο αγροτικών ενώσεων της ΠΕΚ και της ΕΑΚ διαμαρτυρήθηκαν προς τον Γεωργικό Σύμβουλο του Υπουργείου Αποικιών γιατί από τα 3.246.000 στρέμματα καλλιεργήσιμης γης αρδεύονταν μόνο 146.000 και δήλωσαν ότι οι γεωργοί δεν προστατεύονταν από θεομηνίες και φυτικές ασθένειες, αναγκάζονταν να διαθέτουν τα προϊόντα τους σε εξευτελιστικές τιμές με αποτέλεσμα τα χρέη να έχουν φτάσει τα εννέα εκατομμύρια³¹¹. Στη FAO καταγγέλθηκε από την ελληνική αντιπροσωπεία ότι η βρετανική κυβέρνηση συστηματικά κατέστρεψε 15.000 δέντρα εσπεριδοειδή και δάση από κέδρους³¹².

³⁰⁷ Φιλελεύθερος, 7 Ιανουαρίου 1959, σελ.6

³⁰⁸ *Times of Cyprus*, 5 Ιανουαρίου 1959

³⁰⁹ Φιλελεύθερος, 29 Ιανουαρίου 1959

³¹⁰ SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957,σελ.12

³¹¹ Ελληνική Κύπρος, Μάιος- Ιούνιος 1955, σελ.76

³¹² ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 6, 1^{ος} Υποφάκελος, τμήμα 2^ο, άρθρο των *New York Times*, 18 Σεπτεμβρίου 1956, που διαβιβάζει η πρεσβεία της Νέας Υόρκης

Στα οικονομικά αιτήματα ήρθαν να προστεθούν και τα πολιτικά αιτήματα. Η ΠΕΚ σε συνέδριό της ζήτησε την προστασία της αγροτικής παραγωγής, διαμαρτυρήθηκε για τις προσωποκρατήσεις, για τους κατ'οίκον περιορισμούς και τις ταλαιπωρίες του αγροτικού κόσμου και απαίτησε την επιστροφή του Μακάριου³¹³.

Ο αριθμός των εργαζόμενων που απασχολούνταν στη γεωργία συνέχισε να παραμένει σταθερά ο μεγαλύτερος. Από το συνολικό αριθμό των 267.900 εργαζομένων 137.156, δηλαδή το 51% ήταν αγρότες, 38.000 εργάζονταν σε βιοτεχνίες και βιομηχανίες, 6.329 στα ορυχεία, 20.000 στις οικοδομές και 63.000 στο εμπόριο, στη δημόσια διοίκηση, στις συγκοινωνίες και σε άλλες υπηρεσίες³¹⁴. Αύξηση του αριθμού των εργαζομένων σε σχέση με το πρώτο μισό της δεκαετίας του 1950 παρατηρείται στις οικοδομές και στις ποικίλες υπηρεσίες που δεν διευκρινίζονται, ενώ ο αριθμός των αγροτών και των μεταλλωρύχων δεν παρουσίαζε αυξητική τάση. Η μείωση στον αριθμό των μεταλλωρύχων που σημειώθηκε το 1959³¹⁵ οφείλεται στην πτώση της εξαγωγής ορυκτών, κυρίως του πυρίτη και στη μείωση της τιμής του χαλκού διεθνώς³¹⁶. Γεγονός πάντως είναι ότι παρατηρείται συνεχής αύξηση του αριθμού των εργατικών ενώσεων και αντιστοίχως του αριθμού των μελών τους. Ο αριθμός των οργανωμένων μελών από 42.928 το 1956, εκτοξεύτηκε στα 65.600 το 1959³¹⁷.

Αν και ο υπουργός αποικιών Alan Lennox Boyd είχε εγκρίνει 38 εκατομμύρια λίρες για προγράμματα ανάπτυξης³¹⁸, στα οποία είχε δώσει επαρκή δημοσιότητα³¹⁹, ο προϋπολογισμός για το 1957 προέβλεπε μόνο 2 εκατομμύρια να διατεθούν για τη γεωργία, την αγροτική ανάπτυξη και τη δασική υπηρεσία, ενώ για τα μέτρα εκτάκτου ανάγκης το κόστος εκτιμάτο στα 7.361.239, συν δυο περίπου εκατομμύρια

³¹³ *Χαραυγή*, 9 Αυγούστου 1956

³¹⁴ SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.16

³¹⁵ Ο αριθμός των μεταλλωρύχων μειώθηκε σημαντικά. Από 7.200 που ήταν το 1956 έφθασαν τους 4.778 το 1959. SA1/1000/1959, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1959, σελ.17

³¹⁶ SA1/1000/1958, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1958, σελ.14

³¹⁷ SA1/1000/1956, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.18 και SA1/1000/1959, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1959, σελ.19

³¹⁸ PREM 11/834 Αποσπάσματα από τα πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων, 16 Νοεμβρίου 1955

³¹⁹ FO 371/117677 Αποσπάσματα από τα πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων, 14 Δεκεμβρίου 1955

για τη διατήρηση του νόμου και της τάξης³²⁰. Επιπλέον η αύξηση των κυβερνητικών δαπανών, συνδυαζόμενη με την αύξηση των δαπανών για τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις που αφορούσαν δαπάνες για εισαγόμενα υλικά, μισθούς για τα στρατιωτικά έργα, δαπάνες για τις οικογένειες των στρατιωτικών και τα έξοδα των στρατιωτών, περνούσε απαρατήρητη³²¹.

Τον Ιούλιο του 1956 για να εξυπηρετηθεί το σχέδιο εξασφάλισης εργατών για τα στρατιωτικά και τα κυβερνητικά έργα, με διάταγμα περιορίστηκε η ανέγερση οικοδομών πάνω από 1.500 τετραγωνικά. Οι συντεχνίες οικοδόμων, ξυλουργών και γενικών εργατών ισχυρίζονταν ότι εξαιτίας του διατάγματος ζημιώνονταν πολλές από τις οικοδομικές εργασίες και εμφανιζόταν το φαινόμενο της ανεργίας³²². Παρουσιαζόταν ύφεση και στην ανέγερση ιδιωτικών οικιών σαν αποτέλεσμα της ανώμαλης κατάστασης που επικρατούσε, αλλά και της αύξησης των οικοδομικών υλικών. Η έλλειψη νέων οικοδομών δημιούργησε προβλήματα σε πόλεις όπως η Λεμεσός, όπου η εγκατάσταση ενός όλο και αυξανόμενου αριθμού ατόμων από όλες τις κοινωνικές τάξεις σχετιζόταν με τις στρατιωτικές εγκαταστάσεις στη γύρω περιοχή³²³.

Η ΠΕΟ και η ΣΕΚ επέδειξαν πνεύμα συνεργασίας, αντίθετα από τις αντιθέσεις και το ρήγμα που είχε δημιουργηθεί μεταξύ τους τα προηγούμενα χρόνια. Κοινό φυλλάδιο εξέδωσαν η ΠΕΟ και η ΣΕΚ με το οποίο καλούνταν οι εργάτες να υπερασπίσουν τα συνδικαλιστικά τους δικαιώματα και να καταδικάσουν τις συλλήψεις μελών των συντεχνιών τους.³²⁴ Επιπλέον επιδεικνύοντας πνεύμα αλληλεγγύης 1.500 Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι εργάτες και υπάλληλοι της ΕΜΕ κατέβηκαν σε 24ωρη απεργία τον Ιούλιο του 1956 ζητώντας αυξήσεις στα μεροκάματά τους³²⁵ και μετά τη κήρυξη lock out από τις εταιρείες αποφάσισαν

³²⁰ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ- Τσισίτσα, Φάκελος 98 Α, 3^{ος} υποφάκελος, έκδοση του βρετανικού προϋπολογισμού για το 1957, την οποία αποστέλλει ο Βρετανός πρέσβης στην Αθήνα Roger Allen προς τον Αβέρωφ, 29 Ιουλίου 1957

³²¹ *Φιλελεύθερος*, 5 Φεβρουαρίου 1956

³²² *Χαραυγή*, 15 Ιουλίου 1956. Οι οργανωμένοι εργάτες στις συντεχνίες ανέρχονταν στους 13.940. *Χαραυγή*, 11 Σεπτεμβρίου 1956, σελ.4

³²³ SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.52

³²⁴ *Φιλελεύθερος*, 12 Ιανουαρίου 1956, σελ.6

³²⁵ *Χαραυγή*, 31 Ιουλίου 1956

ενωμένοι να συνεχίσουν την απεργία τους³²⁶. Η απεργία στο Μιτσερό διήρκεσε 45 ημέρες³²⁷, μέχρι που επήλθε συμφωνία για την κάλυψη των βασικών αιτημάτων των μεταλλωρύχων που αφορούσαν αύξηση ημερομισθίων, και εργατική αποζημίωση σε περίπτωση ατυχήματος³²⁸. Η απεργία στον Καλαβασσό όμως συνεχίστηκε για 57 ολόκληρες ημέρες³²⁹.

Αξιοσημείωτη ήταν η ενότητα που επικράτησε στην 24ωρη απεργία των κυβερνητικών υπαλλήλων ανάμεσα στην ΠΕΟ, τη ΣΕΚ και τις τουρκικές συντεχνίες³³⁰. Η στάση της κυβέρνησης προς τους κυβερνητικούς υπαλλήλους ήταν αρκετά ευνοϊκή. Ωστόσο άρθρο στον *Φιλελεύθερο* υποστήριζε ότι οι κυβερνητικοί υπάλληλοι, 3.942 τον αριθμό, αν και περισσότερο ευνοημένοι από το υπόλοιπο εργατικό δυναμικό, έπαιρναν μισθούς χαμηλότερους από αυτούς σε άλλες αποικίες³³¹. Μετά από μια γενική απεργία, στις 29 Οκτωβρίου 1955, 464 κυβερνητικοί υπάλληλοι παραιτήθηκαν³³². Προφανώς, αποσκοπώντας στην ενίσχυση της κρατικής μηχανής, δυο χιλιάδες κυβερνητικοί υπάλληλοι μονιμοποιήθηκαν ομαδικώς τον Ιανουάριο του 1956³³³. Βέβαια δεν έλειψαν και οι απολύσεις ανάμεσα σε αυτούς τους υπαλλήλους, όπως συνέβη μετά την τοποθέτηση βόμβας κάτω από το κρεβάτι του Harding, όταν απολύθηκε ολόκληρο το προσωπικό του κυβερνείου³³⁴.

Χιλιάδες εργάτες στα στρατιωτικά έργα στο Ακρωτήρι, στην Επισκοπή και στα Πολεμίδια κατέβαιναν σε απεργίες³³⁵. Το 1956 έξι χιλιάδες εργάτες σε στρατιωτικά έργα κατέβηκαν σε 24ωρη απεργία για την πληρωμή των μέσων μεταφοράς τους στους τόπους εργασίας τους³³⁶. Άλλη μια 24ωρη απεργία των κυβερνητικών και στρατιωτικών εργατών στην Αμμόχωστο, στη Λεμεσό και στη Λάρνακα είχε σαν

³²⁶ *Χαραυγή*, 1 Αυγούστου 1956

³²⁷ *Χαραυγή*, 18 Σεπτεμβρίου 1956

³²⁸ *Χαραυγή*, 12 Σεπτεμβρίου 1956

³²⁹ *Χαραυγή*, 26 Σεπτεμβρίου 1956, σελ.4

³³⁰ *Χαραυγή*, 26 Ιουλίου 1956, σελ.4

³³¹ *Φιλελεύθερος*, 10 Ιανουαρίου 1956

³³² ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 7, 3^{ος} υποφάκελος, σχέδιο υπομνήματος της κατατεθείσης προσφυγής στον ΟΗΕ, από τη μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ, Δεκέμβριος 1957, 2^ο έγγραφο, σελ.7

³³³ *Φιλελεύθερος*, 14 Ιανουαρίου 1956

³³⁴ *Φιλελεύθερος*, 23 Μαρτίου 1956

³³⁵ *Φιλελεύθερος*, 4 Φεβρουαρίου 1956, σελ.4

³³⁶ *Φιλελεύθερος*, 12 Ιουλίου 1956

βασικά αιτήματα υψηλότερα μεροκάματα και κοινωνική ασφάλιση³³⁷. Εξαιτίας μιας γενικής απεργίας τριών χιλιάδων εργατών παρέλυσε η Δεκέλεια³³⁸. 750 περίπου υπάλληλοι της ΝΑΑΦΙ³³⁹ πραγματοποίησαν 24ωρες και 48ωρες απεργίες με αποτέλεσμα να μην γίνει κατ' οίκον διανομή τροφίμων οπότε πολλοί Βρετανοί αναγκάστηκαν να βγουν για να ψωνίσουν³⁴⁰. Το Μάρτιο του 1958 απήργησαν 1.300 εργαζόμενοι στο στρατό και στην ΡΑΦ απαιτώντας αυξήσεις στους μισθούς τους³⁴¹.

Ωστόσο, το 1956, ογδόντα περίπου εργάτριες στα στρατιωτικά έργα της επαρχίας Λεμεσού απολύθηκαν, για διάφορα σαμποτάζ που έγιναν³⁴² και πάνω από χίλιοι εργάτες που ασχολούνταν στο Ακρωτήρι³⁴³. Το 1957 για την προστασία των βρετανών εργαζομένων και των εγκαταστάσεων, ύστερα από το σαμποτάζ στο Ακρωτήρι στις 26 Νοεμβρίου και την ολοκληρωτική καταστροφή ενός βομβαρδιστικού και τεσσάρων αεροσκαφών, περίπου 5.000 Ελληνοκύπριοι, εργαζόμενοι στις στρατιωτικές εγκαταστάσεις, ως υπάλληλοι γραφείων, μηχανικοί, οδηγοί και μάγειρες κινδύνευαν με απόλυση.³⁴⁴ Το 1958 έγιναν κάποιες απολύσεις για λόγους ασφαλείας στη ΡΑΦ³⁴⁵. Επιπλέον μαζικές απολύσεις στη ΡΑΦ και στη ΝΑΑΦΙ έγιναν σαν αντίποινα για τις επιθέσεις της ΕΟΚΑ, κατά των βρετανικών δυνάμεων και των Βρετανών πολιτών και στρατιωτών³⁴⁶. Στις κενές πλέον θέσεις επιστρατεύτηκαν σύζυγοι και κόρες στρατιωτικών, μέχρι την άφιξη εργατών που είχαν αιτηθεί να εργαστούν στην Κύπρο³⁴⁷.

Εν τω μεταξύ, τον Ιανουάριο του 1956, δημοσιεύτηκε το Νομοσχέδιο περί Κοινωνικών Ασφαλίσεων, με το οποίο προβλεπόταν η υποχρεωτική ασφάλιση όλων

³³⁷ *Φιλελεύθερος*, 28 Ιουλίου 1956

³³⁸ *Χαραυγή*, 22 Δεκεμβρίου 1956

³³⁹ Τα ΝΑΑΦΙ ήταν εγκαταστάσεις και παροχές για το βρετανικό Ναυτικό, το Στρατό και την Πολεμική Αεροπορία. Υπήρχαν καταστήματα, καφετέριες, κυλικεία, εστιατόρια και μπαρ στις περισσότερες βρετανικές βάσεις, το προσωπικό των οποίων προσλαμβάνονταν από τον ντόπιο πληθυσμό.

³⁴⁰ *Φιλελεύθερος*, 7, 12 και 13 Ιανουαρίου 1956. Άλλη μια απεργία 1.200 υπαλλήλων στα ΝΑΑΦΙ έγινε το 1958. *Times of Cyprus*, 8 Μαρτίου 1958

³⁴¹ *Times of Cyprus*, 17 Μαρτίου 1958

³⁴² *Χαραυγή*, 25 Σεπτεμβρίου 1956, σελ. 4

³⁴³ *Χαραυγή*, 8 Νοεμβρίου 1956, σελ. 4

³⁴⁴ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *The Sunday Times*, 1 Δεκεμβρίου 1957

³⁴⁵ *Times of Cyprus*, 4 Μαρτίου και 23 Απριλίου 1958

³⁴⁶ «Γενική απεργία στην Κύπρο μετά από την απόλυση τεσσάρων χιλιάδων υπαλλήλων» *Times of Cyprus*, 11 Νοεμβρίου 1958. Οι απολύσεις έγιναν μετά από έκρηξη βόμβας στη ΝΑΑΦΙ της ΡΑΦ, που είχε σαν αποτέλεσμα δύο νεκρούς και επτά τραυματίες.

³⁴⁷ *Times of Cyprus*, 13 Νοεμβρίου 1958

των εργαζομένων και το οποίο προνοούσε για επιδόματα ανεργίας, χηρείας, θανάτου και συντάξεις γήρατος.³⁴⁸ Για το σκοπό αυτό, διορίστηκε δεκαμελής συμβουλευτική επιτροπή, για μια περίοδο δυο χρόνων.

Το νομοσχέδιο εκπονήθηκε βάσει του σχεδίου κοινωνικών ασφαλίσεων της Βρετανίας και δεν έλαβε υπόψη τις εισηγήσεις της ΠΕΟ, της ΣΕΚ και των δύο εμπορικών επιμελητηρίων³⁴⁹. Αρνητικά σχολιαζόταν το γεγονός, ότι εξαιρούνταν από το σχέδιο χιλιάδες εργάτες στη γεωργία, τη δασονομία και την αλιεία, καθώς και οι μικροεπαγγελματίες και οι αυτοαπασχολούμενοι και ότι οι παροχές ήταν περιορισμένες.³⁵⁰ Οι εβδομαδιαίες εισφορές των εργαζομένων θα αυξάνονταν, αλλά οι παροχές θα κάλυπταν μόνο παροχές ασθενείας και γήρατος, δικαιολογούσαν κάποια μικρά ποσά για χορηγήματα μητρότητας και γάμου, ενώ οι συντάξεις γήρατος, χήρων και ορφανών θα παρέχονταν από το 1960 και μετά, όταν θα είχαν αυξηθεί τα έσοδα από τις εισφορές³⁵¹.

Το αίτημα για Κοινωνικές Ασφαλίσεις αποτελούσε βασικό σύνθημα, για το οποίο διεξήχθησαν αγώνες από τις συντεχνίες, ήδη πριν τον Β Παγκόσμιο Πόλεμο³⁵². Η ΠΕΟ αποδίδοντας εξαιρετική σημασία στο ζήτημα είχε στείλει τον γραμματέα της Α. Ζιαρτίδη δυο φορές στο εξωτερικό, για να μελετήσει το ζήτημα στην Παγκόσμια Συνδικαλιστική Ομοσπονδία³⁵³ και με υπόμνημά της ζήτησε τη κάλυψη όλων των εργαζομένων και την παραχώρηση νοσοκομειακής και φαρμακευτικής περίθαλψης³⁵⁴. Στα σημαντικά επιτεύγματα της ΠΕΟ συγκαταλέγονται τα Συντεχνιακά Ταμεία Κοινωνικών Ασφαλίσεων (ΤΚΑ), τα οποία προσέφεραν σημαντικές υπηρεσίες σε χιλιάδες εργαζόμενους όπως ιατρική περίθαλψη, δωρεάν φάρμακα και γυαλιά, επιδόματα τοκετού, επιδόματα για εγχειρίσεις, ακτινογραφίες και αναλύσεις³⁵⁵. Τα ΤΚΑ δεν είχαν καμία κυβερνητική βοήθεια και στηρίζονταν σε

³⁴⁸ *Φιλελεύθερος*, 20 Ιανουαρίου 1956, σελ.4

³⁴⁹ *Χαραυγή*, 17 Οκτωβρίου 1956, σελ.4

³⁵⁰ *Χαραυγή*, 17 Οκτωβρίου 1956, σελ.4

³⁵¹ Αρχικά υπολογιζόταν ότι θα υπήρχαν εισφορές έως τις 7 Ιανουαρίου 1956 από 84.300 εργαζόμενους, 60.400 άνδρες και 23.900 γυναίκες. *Φιλελεύθερος*, 17 Οκτωβρίου 1956, σελ.4

³⁵² *Ιστορία ΠΣΕ-ΠΕΟ 1941-1991*, εκδ. ΠΕΟ, Λευκωσία 1991, σελ.224-237

³⁵³ *Νέος Δημοκράτης*, 20 Μαΐου 1954, σελ.4 και *Φιλελεύθερος*, 22 Ιανουαρίου 1956, σελ.8

³⁵⁴ *Χαραυγή*, 15 Μαΐου 1956

³⁵⁵ *Χαραυγή*, 21 Νοεμβρίου 1956

εθελοντικές συνδρομές, πρόσφεραν δε σημαντική ιατροφαρμακευτική περίθαλψη σε χιλιάδες εργαζόμενους από το 1948 όταν ξεκίνησε η λειτουργία τους.³⁵⁶

Οι εργατικοί αγώνες συνεχίστηκαν με αμείωτη ένταση, από το 1955 μέχρι την ανεξαρτησία³⁵⁷. Οι δήμαρχοι συνέχιζαν να προσφέρουν σημαντικό έργο στους δημότες, ελλείψει κυβερνητικής κοινωνικής πολιτικής³⁵⁸. Οι όποιες παροχές και παραχωρήσεις προς τους εργαζόμενους, όπως και το νομοσχέδιο Κοινωνικών Ασφαλίσεων αποτελούσαν δείγματα της γενικότερης βρετανικής κυβερνητικής στάσης προς το εργατικό κίνημα, αλλά και της πολιτικής που εφαρμοζόταν στο εσωτερικό της Βρετανίας. Μπορούμε βέβαια να υποθέσουμε ότι με κάποιες παροχές, η κυβέρνηση προσπαθούσε να κατευνάσει τις εντάσεις στο συντεχνιακό κίνημα και να κερδίσει την εύνοια του πληθυσμού, ικανοποιώντας τα κοινωνικά και οικονομικά αιτήματα, στην προσπάθεια να νικήσει την ΕΟΚΑ.

2. Η ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΤΗΣ ΔΡΑΣΗΣ

2.1 Απόψεις περί βίας. Οι επαναστάτες

Οι Ελληνοκύπριοι θεωρούσαν ότι διεξάγοντας τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα είχαν το δίκαιο με το μέρος τους: *«Αγωνιζόμενοι υπέρ της ελευθερίας ημών, αγωνιζόμεθα υπέρ της κατισχύσεως του δικαίου και των ηθικών αρχών, αίτινες αποτελούν το περιεχόμενο των διεθνών διακηρύξεων, την βάση διεθνών οργανισμών, και το μεγαλύτερο καύχημα του πολιτισμού μας.»*³⁵⁹ Ωστόσο οι Βρετανοί χαρακτήριζαν τον αγώνα ως «στάση». «*Ημείς τουναντίον*» δήλωσε ο Μακάριος *«πιστεύομεν ο αγών [...] δεν αποτελεί στασιαστικήν ενέργειαν αλλά υπόθεσιν ιεράν*

³⁵⁶ *Ιστορία ΠΣΕ-ΠΕΟ 1941-1991*, εκδ. ΠΕΟ, Λευκωσία 1991, σελ.226

³⁵⁷ Το συντεχνιακό κίνημα ήταν σε άνοδο κατά την έναρξη του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ. Σύμφωνα με επίσημη έκθεση για το 1955, η ΠΕΟ (Παλιές Συντεχνίες) είχε 22.925 μέλη, οι Νέες Συντεχνίες 5.374 μέλη και οι Τουρκικές Συντεχνίες 2.214 μέλη. *Χαραυγή*, 4 Ιουλίου 1956, σελ.4

³⁵⁸ «Έργο πολιτισμού ο νέος παιδοκομικός σταθμός Αμμοχώστου». *Χαραυγή*, 31 Αυγούστου 1956
Ο δήμαρχος Αμμοχώστου Α. Πούγιουρος εγκαίνιασε και εργατικές πολυκατοικίες το 1956. *Χαραυγή*, 10 Νοεμβρίου 1956

³⁵⁹ Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Γ' Μάιος 1957- Μάρτιος 1959, Μήνυμα του Μακαρίου, 4 Αυγούστου 1958

και καθήκον επιβαλλόμενον υπό του άγραφου ηθικού νόμου.»³⁶⁰ Αυτό λοιπόν που οι Βρετανοί θεωρούσαν βία, η ΕΟΚΑ αποκαλούσε «ΑΓΩΝ[Α] ΥΠΕΡ ΤΗΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ»³⁶¹, «ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΤΙΚΟΝ ΑΓΩΝΑ»,³⁶² «πατριωτικήν εξέγερσιν των Ελλήνων Κυπρίων προς αποτίναξιν της Αγγλικής τυραννίας».³⁶³

Ο Μακάριος, σε συνέντευξή του, διαμαρτυρήθηκε για τον όρο «τρομοκράτες», ο οποίος δεν θα μπορούσε να χαρακτηρίζει τους «μαχητές της ελευθερίας»³⁶⁴. «Τρομοκράτες είναι οι Άγγλοι» ήταν ο τίτλος άρθρου στην Αγωγή των Νέων, του περιοδικού της ΑΝΕ(Αλκίμου Νεολαίας ΕΟΚΑ) για μαθητές του Δημοτικού³⁶⁵. «Οι ιμπεριαλισταί του Λονδίνου μας ονομάζουν 'δολοφόνους' και 'τρομοκράτας' και εκπλήσσονται όταν άλλοι μας ονομάζουν 'πατριώτας'», έλεγε σε μια προκήρυξή του ο Γρίβας³⁶⁶. Από τη σκοπιά των Ελληνοκυπρίων και των Ελλαδιτών, οι νεαροί και οι αντάρτες ήταν «τολμηροί μαχητές» της απελευθέρωσης, των οποίων οι μέθοδοι και τα κίνητρα ήταν τα ίδια με τα κίνητρα και τις μεθόδους των κινημάτων αντίστασης, τα οποία έδρασαν κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο³⁶⁷.

Η ουγγρική επανάσταση, που συνέπεσε με τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα των Ελληνοκυπρίων, δεν μπορούσε παρά να αντιμετωπιστεί θετικά από τους Βρετανούς αφού ήταν εναντίον των Σοβιετικών. Αυτή τη διάκριση σε σχέση με το δικό τους αγώνα κατέκρινε το Εγερτήριο Σάλπισμα: «Αποκαλείτε κτηνώδη τρομοκρατία την γενναία πατριωτική αντίσταση του Κυπριακού λαού εναντίον της κτηνώδους βίας όταν βλέπετε παρόμοια μέτρα να εφαρμόζουν άλλοι βάρβαροι λαοί όπως οι συνάδελφοι σας Ρώσοι κομμουνιστές στην Ουγγαρία ξελαρυγγίζεσθε

³⁶⁰ Από ομιλία του Μακαρίου στη Φανερωμένη στις 22 Αυγούστου 1954, ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 19, τμήμα, 1^ο, 4/12/53 έως 13/12/54, από τον πρόξενο Λευκωσίας Ρόδη Κανακάρη Ρούφο προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 23 Αυγούστου 1954

³⁶¹ Προκήρυξη του Γρίβα προς τον Foot, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον των Παράνομων Εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959*, Λευκωσία 1984, σελ.106

³⁶² Προκήρυξη της ΕΟΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.171

³⁶³ *Εγερτήριο Σάλπισμα*, 15 Νοεμβρίου 1957, τεύχος 3^ο, σελ.13, Έκδοση του Ιδρύματος Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία 1999

³⁶⁴ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^ο υποφάκελος, *The Sunday Dispatch*, 15 Δεκεμβρίου 1957

³⁶⁵ *Αγωγή των Νέων. Το παράνομο περιοδικό της ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ.164

³⁶⁶ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον των Παράνομων Εγγράφων ό.π.*, σελ.77

³⁶⁷ Άρθρο του Francis Noel Baker, *Φιλελεύθερος*, 28 Ιουνίου 1956

και τους αποκαλείτε τυράννους... και όταν εφαρμόζετε τα ίδια και χειρότερα μέτρα τα αποκαλείτε αναιδώς μέτρα ασφαλείας»³⁶⁸.

Τη θέση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα στο πάνθεον των επαναστάσεων για την ελευθερία, των ανταποικιακών κινημάτων και των εθνικοαπελευθερωτικών κινημάτων εν γένει, διακήρυσσαν οι Ελληνοκύπριοι. Θεωρούσαν άδικο το χαρακτηρισμό τρομοκράτες, γιατί σαν αγωνιστές, μάχονταν υπέρ των αρχών της ελευθερίας και της δικαιοσύνης, υπέρ της νομιμότητας. Το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης θεωρούνταν ως προστατευόμενο από το ισχύον διεθνές δίκαιο, επομένως, ο μαχόμενος υπέρ του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης μαχόταν υπέρ της νομιμότητας.

Αναμφισβήτητα ο αγώνας της ΕΟΚΑ συγκαταλέγεται στα επαναστατικά, ανταποικιοκρατικά κινήματα. Όσο για το αν η βία θα βοηθούσε, ή θα έβλαπτε τον αγώνα, αυτό ήταν ένα ζήτημα που δεν μπορούσε να προβλεφθεί, αλλά αναμενόταν, ότι η ορθολογική χρήση της βίας θα οδηγούσε στο επιθυμητό αποτέλεσμα, δηλαδή την αποτίναξη του αποικιακού ζυγού. Στην *Αγωγή των Νέων*, οι μαθητές μάθαιναν, ότι από τη στιγμή που οι Βρετανοί παρέμεναν στην Κύπρο «*δια της βίας*», επικυρώνοντας με αυτόν τον τρόπο την παρουσία τους, ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας ήταν ένας αγώνας «*εναντίον της βίας*»³⁶⁹. Ο Μακάριος μιλώντας προς Έλληνες και ξένους δημοσιογράφους, διαβεβαίωσε ότι η Εθναρχία δεν θα κατέφευγε ποτέ σε βίαια μέτρα, αλλά ότι δεν θα μπορούσε να συγκρατήσει το λαό εφόσον η στάση της βρετανικής κυβέρνησης τον οδηγούσε σε πολιτική βίας³⁷⁰.

Γενικά στις δηλώσεις του δεν καταδίκασε την ΕΟΚΑ, ή τη βία που χρησιμοποιούσε. Μετά την έναρξη του αγώνα είχε ανακοινώσει ότι ήταν κατά της βίας, αλλά τα αυταρχικά μέτρα που υιοθετούσε η κυβέρνηση οδηγούσαν στη χρήση βίας³⁷¹. Σε συνέντευξή του στη *Daily Herald* δήλωσε ότι αδυνατούσε να καταδικάσει τη βία και

³⁶⁸ *Εγερτήριο Σάλπισμα*, 15 Νοεμβρίου 1957, τεύχος 3^ο, σελ.16, Έκδοση του Ιδρύματος Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία 1999

³⁶⁹ *Αγωγή των Νέων. Το παράνομο περιοδικό της ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ.166

³⁷⁰ Δηλώσεις του Μακαρίου προς αντιπροσώπους ελληνικού και ξένου τύπου, 11 Οκτωβρίου 1954, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Α' 1948-1954*, Λευκωσία 1991, σελ.381

³⁷¹ «Εάν όμως αντιτίθεται προς την βίαν αντιτίθεται πολύ περισσότερο προς το αυταρχικόν καθεστώς το οποίον οδηγεί εις την βίαν». Από ομιλία του Μακαρίου προς την ένωση ξένων ανταποκριτών στην Ελλάδα, 5 Μαΐου 1955, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.43

να χρησιμοποιήσει τους όρους «βία» και «τρομοκράτες», προκειμένου «δια τους Κύπριους αγωνιστάς της ελευθερίας [.....] που προθύμως θυσιάζουν την ζωή των υπέρ της πατρίδος των»³⁷².

Η χρήση βίας κατά των Βρετανών ενείχε και την έννοια της άμυνας. «Ουδέν ούτω μικρόν, ό μη ζήσεται τολμών αμύνεσθαι», ήταν η εισαγωγική του φράση σε ομιλία του στη Φανερωμένη. Και συνέχισε: «όσο κι αν είμεθα μικροί ενώπιον του κολοσσού της αγγλικής βίας θα τολμήσωμεν να αμυνθώμεν»³⁷³. Σε ερώτηση δημοσιογράφου σχετικά με το αν η τρομοκρατία και η αιματοχυσία βοήθησαν ή έβλαψαν την υπόθεση της αυτοδιάθεσης, απάντησε: « Τούτο είναι ζήτημα δια το οποίον η ιστορία μόνον δύναται να αποφανθή»³⁷⁴.

2.2 Τρομοκρατία ή αντίσταση. Η οπτική των Άγγλων

Τι γίνεται όμως όταν ένας εθνικισμός και ένας ιμπεριαλισμός βρίσκονται σε σύγκρουση; Ο Νεχρού³⁷⁵ αν και υπέρ της ελευθερίας της Κύπρου είχε δηλώσει: «το ζήτημα της Κύπρου περιπλέκεται από τη βία, την τρομοκρατία και τη βία ενάντια στη βία»³⁷⁶. Το εθνικό κίνημα στην Κύπρο δεν είχε ποτέ πριν προσφύγει στη βία, περιοριζόμενο σε ειρηνικές διεκδικήσεις, συχνές διαμαρτυρίες, συλλαλητήρια, υπομνήματα και αποστολές πρεσβειών.

Μετά την έναρξη του αγώνα και τις συνεχιζόμενες ταραχές, η *News Chronicle* παρομοίασε την κατάσταση στην Κύπρο, με αυτήν στην Παλαιστίνη και το Σουέζ πριν την αναχώρηση των Βρετανών, ενώ στην *Liverpool Daily Post* συντηρητικός βουλευτής έβλεπε την Κύπρο να μεταβάλλεται βαθμιαία σε «νέα Ιρλανδία»³⁷⁷. «Η

³⁷² Φιλελεύθερος, 28 Ιανουαρίου 1959

³⁷³ Από ομιλία του Μακάριου στη Φανερωμένη στις 22 Αυγούστου 1954, ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 19, τμήμα, 1^ο, 4/12/53 έως 13/12/54, από τον πρόξενο Λευκωσίας Ρόδη Κανακάρη Ρούφο προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 23 Αυγούστου 1954

³⁷⁴ Ελευθερία, 3 Δεκεμβρίου 1955, σελ.4

³⁷⁵ Ο Νεχρού ήταν πρωθυπουργός της Ινδίας και ιδρυτής του Κινήματος των Αδεσμεύτων

³⁷⁶ Χαραυγή, 15 Ιουλίου 1956, σελ.4

³⁷⁷ Έθνος, 24 Ιουνίου 1955

βρετανική κυβέρνηση θα έπρεπε να είχε πάρει το μάθημά της από την Ιρλανδία και την Ινδία», είπε η εργατική βουλευτής Lena Jeger³⁷⁸. Οι Βρετανοί δεν υποχώρησαν σε αυτές τις εξεγέρσεις, παρά μόνο όταν δεν μπορούσαν να αντιμετωπίσουν αποτελεσματικά την τρομοκρατία και οι απώλειες σε έμφυχο υλικό ήταν πολλές. Και βέβαια, δεν διαφαινόταν κάποια πιθανότητα, η Κύπρος να αποτελέσει εξαίρεση, σε αυτήν την πάγια πολιτική. Ο Βρετανός βουλευτής Micardo, μετά από την επίσκεψή του στην Κύπρο, προειδοποίησε κατά μιας βεβιασμένης υποχωρητικότητας, λέγοντας: Ένας συνάδελφος είπε: «Ένα πράγμα, το οποίο δεν πρέπει να κάμωμεν, είναι να δώσωμεν την εντύπωσιν, ότι αρκεί να ριφθούν ολίγαι βόμβαι δια να επιτύχουν οι ενδιαφερόμενοι οτιδήποτε.» Λυπούμαι να είπω, ότι είναι κάπως αργά να λέγωνται τοιαύτα πράγματα. Ήδη παρέσχομεν την εντύπωσιν ταύτην εις την Ιρλανδίαν, την Παλαιστίνην και το Σουέζ.³⁷⁹

Οι Βρετανοί θεωρούσαν ότι πολλοί Ελληνοκύπριοι ήταν υπέρ ενός φιλικού κλίματος, αλλά δεν μπορούσαν να αντιδράσουν, εξαιτίας της «τρομοκρατίας». Ο υπουργός εξωτερικών Selwyn Lloyd επέμεινε ότι: «Οι τρομοκράται βοηθούμενοι και υποδαυλιζόμενοι υπό της Ορθοδόξου Εκκλησίας της Κύπρου έχουν δημιουργήσει μια κατάσταση πραγμάτων, κατά την οποία απαιτείται μέγα θάρρος δι' οιονδήποτε Έλληνα Κύπριο να μην συντάσσεται με την ενωτικήν γραμμήν.»³⁸⁰

Το γνωστό σλόγκαν, ότι ο τρομοκράτης της μιας πλευράς είναι ο μαχητής της ελευθερίας της άλλης, είναι ένας απλός τρόπος για να καταδείξουμε τη χρήση της βίας και τη θέση αυτού που τη χρησιμοποιεί. Όπως ήταν επόμενο, οι Βρετανοί θεωρούσαν την ΕΟΚΑ μια τρομοκρατική οργάνωση, την οποία υποδαύλιζε η εκκλησία και θεωρούσαν τους νεαρούς που συλλάμβαναν, ως «εγκληματίες» και τον Γρίβα και τους αντάρτες, ως «συμμορίες γκάγκστερ»³⁸¹.

³⁷⁸ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, εφημερίδα *Irish Press*, 21 Ιανουαρίου 1957, που διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών

³⁷⁹ *Ελευθερία*, 29 Δεκεμβρίου 1955, σελ.4. Δημοσίευση των επίσημων πρακτικών συζήτησης του κυπριακού στην Βουλή των Κοινοτήτων.

³⁸⁰ *Έθνος*, 20 Ιουλίου 1956, δηλώσεις του Selwyn Lloyd

³⁸¹ Άρθρο του Francis Noel Baker, *Φιλελεύθερος*, 28 Ιουνίου 1956

2.3 Αξιωματική βία

Η επίσημη κυβέρνηση είχε το δικαίωμα να μονοπωλεί τη βία και να αντιπαραβάλλει την νόμιμη «λογική» βία με την παράνομη, παράλογη των τρομοκρατών, ανάμεσα στους οποίους υπήρχαν παιδιά, μαθητές Γυμνασίου. Το δικαίωμα στη βία προερχόταν από την αποπροσωποποίηση της εφαρμογής της βίας μέσα από διαδικασίες σχεδιασμού αποφάσεων και σωμάτων, που επέβαλλαν τους νόμους. Στη *Χαραυγή*, σε άρθρο με τίτλο «*Η 'Λογική βία' με το νομικό φακό*», εξηγείται το «νόμιμο» και το «λογικό» των κανονισμών εκτάκτου ανάγκης³⁸². Όσο αφορά το πρώτο, «το νόμιμο», οποιοδήποτε πρόσωπο υπό κράτηση, δυνάμει των κανονισμών εκτάκτου ανάγκης, θεωρείτο ως «*νομίμως κρατούμενον*» και όσο για το δεύτερο, «το λογικό», ανάλογο άρθρο του κανονισμού δεν επέτρεπε τη χρήση μεγαλύτερης βίας, η οποία ήταν «λογική», κάτω από τις περιστάσεις που χρησιμοποιήθηκε³⁸³.

Η επάνοδος των συντηρητικών στην εξουσία συνεπαγόταν και αυστηρότερα μέτρα, από αυτά που επιβλήθηκαν, μέχρι τις αρχές του 1955. Οι εξουσίες με τις οποίες περιεβλήθη ο κυβερνήτης ήταν όλο και περισσότερες, ενώ νέες εξουσίες δόθηκαν στο διευθυντή της αστυνομίας.³⁸⁴ Ο αντιπολιτευόμενος τύπος ασκούσε δριμύτατη κριτική κατά της πολιτικής της κυβέρνησης, γιατί θεωρούσε ότι με τα κατασταλτικά μέσα που χρησιμοποιούσε, επανερχόταν στις μεθόδους του 19^{ου} αιώνα, όταν οι αποικίες κυβερνώνταν «*δια κανονιοφόρων και της βίας*»³⁸⁵.

Ο κυβερνήτης Armitage είχε και τη νομοθετική και τη δικαστική και την εκτελεστική εξουσία και τη βοήθεια της αστυνομίας για να εφαρμόσει το «*Νόμο περί κρατήσεως προσώπων*» ή προσωποκράτησης. Σκοπός αυτού του νόμου, μέσω του οποίου θεσπιζόταν η σύλληψη και η κράτηση σε φυλακές, προσώπων που προέβαιναν σε πράξεις βίας, οι οποίες στόχο είχαν την ανατροπή της κυβέρνησης, ή την καταστροφή, ή βλάβη της περιουσίας «*του Στέμματος*», ήταν η «*συντριβή*» της

³⁸² *Χαραυγή*, 4 Αυγούστου 1956

³⁸³ *Χαραυγή*, 4 Αυγούστου 1956

³⁸⁴ *Έθνος*, 24 Ιουνίου 1955

³⁸⁵ *Φιλελεύθερος*, 24 Μαΐου 1956, σελ.4, άρθρο της *Manchester Guardian*

«τρομοκρατίας» στην Κύπρο³⁸⁶. Αθρόες ήταν οι διαμαρτυρίες κατά αυτού του νόμου, από ενώσεις και επιτροπές και οργανώθηκε μια μεγάλη απεργία, κατά την οποία δημιουργήθηκαν διάφορα επεισόδια³⁸⁷.

Ένας νέος περί αστυνομίας νόμος έδινε την εξουσία στο διοικητή της αστυνομίας, να εκδίδει διατάγματα, με τα οποία να απαγορεύεται, ή να περιορίζεται η κυκλοφορία οχημάτων, σε ορισμένες περιοχές και για ορισμένες ώρες³⁸⁸. Για τους παραβάτες, προβλεπόταν μέχρι έξι μηνών φυλάκιση, ή πρόστιμο μέχρι 25 λίρες. Στις πόλεις, στρατιώτες και αστυνομικοί εκτελούσαν από κοινού περιπολίες για τη διατήρηση της τάξης³⁸⁹, ενώ λίγο μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ ιδρύεται ειδικό τμήμα της αστυνομίας, γνωστό ως *Special Branch* και τον Αύγουστο του 1955, ιδρύθηκε σώμα «*Βοηθητικής Αστυνομίας*», για την ενίσχυση της φρούρησης των δημοσίων κτιρίων³⁹⁰. Το σώμα των «*Επικουρικών*», για την ενίσχυση της αστυνομικής δύναμης συγκροτείται και αυτό κατά το ίδιο διάστημα. Το 1957, από τους 1399 επικουρικούς, 46 μόνο ήταν οι Έλληνες³⁹¹, γεγονός που αποδεικνύει πόσο εύθραυστες ήταν πλέον οι ισορροπίες και τι ρόλο διαδραμάτισε αυτή η επιλογή των Βρετανών, στις μετέπειτα εξελίξεις. Επιπλέον οι περισσότεροι από τους Τουρκοκύπριους επικουρικούς, όπως έγινε γνωστό στην *Spectator*, ήταν ακατάλληλοι για αυτήν την εργασία, καθώς κάποιοι είχαν καταδικαστεί για διάφορα αδικήματα³⁹² και το κυριότερο περιπολούσαν στις ελληνικές συνοικίες, όποια αρνητικά επακόλουθα συνεπαγόταν αυτό.

³⁸⁶ *Έθνος*, 16 Ιουλίου 1955

³⁸⁷ Αναφέρθηκαν πυρκαγιές και λιθοβολισμοί αυτοκινήτων κατά την απεργία της 2 Αυγούστου 1955. *Ελευθερία*, 3 Αυγούστου 1955 και *Έθνος*, 4 Αυγούστου 1955

³⁸⁸ *Έθνος*, 24 Ιουνίου 1955

³⁸⁹ *Έθνος*, 7 Απριλίου 1955

³⁹⁰ *Έθνος*, 6 Αυγούστου 1955

³⁹¹ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, Πρακτικά Βουλής Κοινοτήτων, 17 Απριλίου 1957. Η *Spectator* έγραφε για 3.000 επικουρικούς οι οποίοι ήταν ακατάλληλοι και των οποίων το ποινικό μητρώο ήταν υπό αμφισβήτηση, στο ΙΑΥΕ 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2ο, αποσπάσματα των πρακτικών της Βουλής των Κοινοτήτων της 19^{ης} Φεβρουαρίου τα οποία διαβιβάζονται από την πρεσβεία του Λονδίνου 20 Φεβρουαρίου 1957, σελ.302. Το 1958 ο αριθμός των επικουρικών αυξήθηκε και έφθασε τους 1594 στο SA1/1000/1958, Ετήσια αναφορά για το 1958, σελ.67

³⁹² ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, Πρακτικά Βουλής Κοινοτήτων, 19 Φεβρουαρίου 1957 ερωτήσεις του Robinson προς τον Alan Lennox Boyd, σελ. 302

Από το σύνολο 2.511 τακτικών αστυνομικών 1.301 ήταν Τούρκοι και 792 Έλληνες³⁹³. Η «Κινητή Εφεδρεία», μια αστυνομική δύναμη με εθελοντικό χαρακτήρα που συγκροτήθηκε κατά το ίδιο διάστημα, με σκοπό την αποτελεσματική αντιμετώπιση διαδηλώσεων και συλλαλητηρίων³⁹⁴, αποτελούνταν από 32 ανώτερους αξιωματικούς και 551 άτομα από τους οποίους κανείς δεν ήταν Ελληνοκύπριος³⁹⁵. Βασική σταθερά, λοιπόν, της αστυνομικής δύναμης αποτελούσε το τουρκοκυπριακό δυναμικό της³⁹⁶. Σε ένα μικρό τόπο, όπου το σώμα της αστυνομίας και το σώμα των χωροφυλάκων στελεχωνόταν κατά το μεγαλύτερο του μέρος από Τουρκοκυπρίους, η χρήση βίας, οι συμπλοκές και οι δολοφονίες έφεραν συγκρούσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες.

Με την ίδρυση του σώματος 1.200 Ειδικών Χωροφυλάκων, η συνολική δύναμη της αστυνομίας έφθασε τις 5.000 και ενισχυόταν από 170 άτομα της Πυροσβεστικής, 95 άτομα της βοηθητικής Πυροσβεστικής³⁹⁷ και 202 άτομα που αποτελούσαν το πολιτικό προσωπικό της αστυνομίας³⁹⁸.

Οι Βρετανοί απέδιδαν τη μικρή αποτελεσματικότητα της αστυνομίας στο γεγονός, ότι για δεκαετίες ήταν ένα παραμελημένο σώμα, η διοίκηση παρουσίαζε μια απαράδεκτη άγνοια περί των καθηκόντων της και η εκπαίδευση των νεοσύλλεκτων ήταν κακή³⁹⁹. Όταν κυβερνήτης ανέλαβε ο Harding, οι αστυνομικές πρακτικές αναβαθμίστηκαν, με τη μεταφορά αστυνομικών από τη Βρετανία, τη δημιουργία τμήματος βαλλιστικής, ομάδων ανίχνευσης, ειδικού τμήματος ανιχνευτών σκύλων και την όλο και ευρύτερη χρησιμοποίηση δακτυλικών αποτυπωμάτων και φωτογραφιών⁴⁰⁰. Το χαμηλό ηθικό της αστυνομίας επέβαλλε την ενίσχυση με ειδικευμένους αξιωματικούς, οι οποίοι αν παρουσιαζόταν ανάγκη

³⁹³ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, Πρακτικά Βουλής Κοινοτήτων, 14 Μαΐου 1957

απαντήσεις του Alan Lennox Boyd στις ερωτήσεις του Francis Noel Baker

³⁹⁴ SA1/1000/1956 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.65

³⁹⁵ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2ο, Πρακτικά Βουλής Κοινοτήτων, 22 Φεβρουαρίου 1957, απαντήσεις του υφυπουργού αποικιών John Profumo στις ερωτήσεις του Francis Noel Baker

³⁹⁶ Σύμφωνα με κυβερνητική αναφορά οι Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν το 50% της αστυνομικής δύναμης, οι Ελληνοκύπριοι το 33%, το 1% διάφοροι άλλοι και το 16% ήταν από τη Βρετανία και τις αποικίες. SA1/1000/1957 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.62

³⁹⁷ SA1/1000/1956 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.65

³⁹⁸ SA1/1000/1957 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.62

³⁹⁹ ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία αγγλικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, *Time and Tide*, 22 Σεπτεμβρίου 1956

⁴⁰⁰ SA1/1000/1956 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.65

θα μπορούσαν να μετατεθούν από την Κένυα ή την Μαλαισία και την μεταφορά εκπαιδευτών, οχημάτων και εξοπλισμού⁴⁰¹. 355 αστυνομικοί επιστρατεύτηκαν από τη Βρετανία, συμπεριλαμβανομένων και 53 γυναικών και 42 ακόμη από άλλες αποικίες⁴⁰². Επιπλέον προσελήφθησαν, με υψηλό μισθό, δεκατρείς ανακριτές, για τη διεξαγωγή ανακρίσεων⁴⁰³.

Από την ετήσια αναφορά του 1958 πληροφορούμαστε, ότι συνολικά τα αστυνομικά οχήματα έφθασαν τα 538, εκ των οποίων τα 175 ήταν εξοπλισμένα με ασυρμάτους, ενώ για την διευκόλυνση της επικοινωνίας υπήρχαν 76 εγκατεστημένοι ραδιοσταθμοί ασυρμάτου και 310 κινητοί⁴⁰⁴. Στα πλαίσια της ενίσχυσης της αστυνομικής δύναμης, μια μελέτη ενός σχεδίου κατασκευής αστυνομικών εγκαταστάσεων, στην Αθαλάσσα, ανακοινώθηκε, το Μάρτιο του 1958⁴⁰⁵. Σε εκατό στρέμματα θα δημιουργούνταν αστυνομικά κτίρια και σπίτια για πεντακόσιους αστυνομικούς και τις οικογένειές τους.

Εν τω μεταξύ, εξαιτίας της ανεπάρκειας της αστυνομικής δύναμης, η άφιξη στρατιωτικών ενισχύσεων είχε σαν αποτέλεσμα την επάνδρωση των αστυνομικών σταθμών με τμήματα του στρατού. Άλλωστε με το διορισμό του στρατάρχη Harding, αρχηγό του γενικού επιτελείου στρατού, τον Οκτώβριο του 1955, η Βρετανία έθετε τη διακυβέρνηση της Κύπρου «εις στρατιωτικές χείρας»⁴⁰⁶. Με την κινητοποίηση στρατιωτικών δυνάμεων, στις επιχειρήσεις κατά της ΕΟΚΑ, μπορούμε να μιλάμε για μια «στρατιωτική» αντιμετώπιση του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα.

Υπάρχουν στοιχεία, ότι το 1954 η βρετανική κυβέρνηση μετέφερε από το Σουέζ 25.000 στρατού⁴⁰⁷, με σκοπό να στεγαστούν στην Επισκοπή⁴⁰⁸ οκτώ μίλια από το λιμάνι της Λεμεσού. Κατά τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ο αριθμός της στρατιωτικής δύναμης που στρατωνιζόταν στην Κύπρο ξεπέρασε τις 30

⁴⁰¹ PREM 11/834 Αναφορά των Επίγειων Δυνάμεων Μέσης Ανατολής προς το Υπουργείο Άμυνας, 25 Αυγούστου 1955

⁴⁰² ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Πρακτικά Βουλής Κοινοτήτων, 9 Ιουλίου 1957, δηλώσεις του John Profumo

⁴⁰³ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, Πρακτικά Βουλής Κοινοτήτων, 11 Μαρτίου 1957, δηλώσεις του John Profumo. Οι ανακριτές θα αμείβονταν με 1.450 έως 1.750 λίρες το χρόνο. Για 14 ανακριτές κάνει λόγο η *Times of Cyprus*, 14 Φεβρουαρίου 1957

⁴⁰⁴ SA1/1000/1958, Ετήσια βρετανική αναφορά για το 1958, σελ.67

⁴⁰⁵ *Times of Cyprus*, 4 Μαρτίου 1958

⁴⁰⁶ *Έθνος*, 5 Οκτωβρίου 1955

⁴⁰⁷ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 57, *New York Times*, 6 Δεκεμβρίου 1954.

⁴⁰⁸ *Νέος Δημοκράτης*, 4 Φεβρουαρίου 1954 «Τα στρατιωτικά έργα στην Επισκοπή»

χιλιάδες. Το 1956, η αύξηση του αριθμού των στρατευμάτων ήταν τεράστια. Από 20 έως 50 χιλιάδες, είναι ο αριθμός που καταμαρτυρείται⁴⁰⁹. Επιπλέον για την ενίσχυση της φρουράς, το Σεπτέμβριο του 1955, αφίχθηκαν 2.000 περίπου πεζοναύτες (Royal Marines)⁴¹⁰ και το καλοκαίρι του 1956 δυο τάγματα αλεξιπτωτιστών⁴¹¹. Κατά τη διάρκεια των επεισοδίων στο Σουέζ, το Σεπτέμβριο του 1956, μεταφέρθηκαν και Γάλλοι στρατιώτες στην Κύπρο⁴¹². Μέχρι το τέλος του χρόνου μια μοίρα ελικοπτέρων είχε οργανωθεί έτσι, ώστε να συνεισφέρει στη δραστικότητα του στρατού, μεταφέροντας ομάδες σε απομακρυσμένα ορεινά σημεία, εισάγοντας με αυτόν τον τρόπο το στοιχείο του αιφνιδιασμού⁴¹³. Το 1958 ανακοινώθηκε η άφιξη του πρώτου τάγματος, από το σύνταγμα των Argyll και Sutherland Highlanders, το οποίο είχε λάβει μέρος στις επιχειρήσεις στο Πορτ Σάιντ, κατά την κρίση στο Σουέζ⁴¹⁴.

Σύμφωνα με επίσημη αλληλογραφία, η έλλειψη μιας καλά οργανωμένης διοικητικής μηχανής οδήγησε στην εισαγωγή των στρατευμάτων, με αποτέλεσμα χιλιάδες στρατιώτες να είναι απαραίτητοι για να καταπνίξουν μια οργάνωση, η οποία αποτελείτο από λίγες εκατοντάδες επαναστάτες, τη στιγμή που στην Ινδία ένας νεαρός αξιωματικός και ένας νεαρός αστυνομικός, με ένα απόσπασμα ένοπλων αστυνομικών και έναν ειδικό κλάδο μπορούσαν να αντιμετωπίσουν πλήθος του ενός εκατομμυρίου⁴¹⁵.

Το 1955, ο στρατάρχης Harding εν όψει των εορτασμών της 28^{ης} Οκτωβρίου απαγόρευσε τη συγκρότηση παρελάσεων και συγκεντρώσεων, όπως και τελετών μη θρησκευτικού χαρακτήρα⁴¹⁶. Και δεν θα μπορούσε να χαρακτηριστεί χειρονομία

⁴⁰⁹ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *The Sunday Times*, 1 Δεκεμβρίου 1957 «50.000 περίπου αεροπόροι και στρατιώτες και 14 τάγματα πεζικού», *The World To-day*, 2 Νοεμβρίου 1957, σελ.425 «παρουσία 35.000 στρατιωτών», *The Birmingham Post and Gazette*, 18 Νοεμβρίου 1957 «30.000 στρατιώτες» και ΙΑΥΕ:1957 Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά Βουλής Κοινοτήτων, σελ. 271, 19 Φεβρουαρίου 1957, όπου ο Francis Noel Baker μιλά για 30.000.

⁴¹⁰ Francois Crouzet, *Η Κυπριακή Διένεξη 1946-1959*, τόμος Α', Αθήνα 2011, σελ.551

⁴¹¹ *Φιλελεύθερος*, 22 Ιουλίου 1956, σελ.6

⁴¹² *Έθνος*, 8,11 και 13 Σεπτεμβρίου 1956

⁴¹³ Απόσπασμα από άρθρο του Harding στην *Daily Herald*, τα οποία δημοσιεύονται στην *Times of Cyprus*, 15 Ιανουαρίου 1958.

⁴¹⁴ *Times of Cyprus*, 1 Φεβρουαρίου 1958

⁴¹⁵ FO 371/123882 από το πολιτικό γραφείο των Δυνάμεων Μέσης Ανατολής προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 9 Απριλίου 1956

⁴¹⁶ «Ο όρος «συγκέντρωσις» σημαίνει 1) συνάθροισιν πέντε ή περισσότερων προσώπων δια ν' ακούσουν ομιλίαν ή συζήτησιν επί παντός θέματος πολιτικού ενδιαφέροντος και 2) πάσαν αθλητικήν συνάθροισιν, εις την οποίαν γίνεται δεκτόν το κοινόν. Ο όρος «παρέλασις» σημαίνει 15 ή περισσότερα πρόσωπα, τα οποία προχωρούν μαζί ή συναθροίζονται προς τον σκοπόν να

καλής θέλησης, η προκήρυξη «κατάστασης έκτακτης ανάγκης» και η εισαγωγή και διαφόρων «*δυσάρεστων, αλλά απαραίτητων μέτρων*», όπως τα χαρακτήρισε ο Harding⁴¹⁷, άμα τη ενάρξει των συνομιλιών με τον Μακάριο. Συνεπαγόταν την ευχέρεια των βρετανικών αρχών να διενεργούν εκτεταμένες έρευνες, να συλλαμβάνουν χωρίς ένταλμα, να ανακρίνουν και να φυλακίζουν πολίτες χωρίς δίκη.

Το επίσημο ανακοινωθέν, σχετικά με την κατάσταση έκτακτης ανάγκης, ανέφερε διάφορες ποινές⁴¹⁸. Θεσπίστηκαν κανονισμοί, που προέβλεπαν την ποινή του θανάτου για άτομα που δολοφονούσαν, ή έριχναν βόμβες, ή μετέφεραν πυροβόλα όπλα, ή πυρομαχικά. Η κατοχή βομβών και διάφορες πράξεις δολιοφθοράς, όπως και η απόπειρα εκβιασμού ομάδας ενόπλων δυνάμεων, ή αστυνομικής δύναμης τιμωρούνταν με ισόβια κάθειρξη. Εισαγόταν η ποινή δημόσιου μαστιγώματος για άρρενες κάτω των 18, που παρέβαιναν τους νόμους. Επίσης προβλεπόταν φυλάκιση μέχρι επτά έτη για άτομα που βοηθούσαν, ή στέγαζαν άτομα, των οποίων η δράση ήταν επιβλαβής για τη δημόσια ασφάλεια, ενώ για τους προβαίνοντες σε ψευδείς καταθέσεις σε δίκες, η φυλάκιση ήταν μέχρι πέντε έτη. Σε αυτούς τους κανονισμούς προστίθενται διατάγματα απέλασης ανεπιθύμητων αλλοδαπών και ελέγχου των μέσων μεταφοράς, ελέγχου των λιμένων και των κινήσεων των πλοίων και των αεροπλάνων. Ο κυβερνήτης, ή εξουσιοδοτούμενο πρόσωπο θα μπορούσε να απαγορεύει ή να περιορίζει τη χρησιμοποίηση λιμανιού, ή δρόμου και να καθορίζει τις οδούς, που θα έπρεπε να ακολουθούν ορισμένες κατηγορίες οχημάτων, να απαγορεύει, ή να ρυθμίζει τη χρησιμοποίηση οχημάτων, να ελέγχει επιβάτες και εμπορεύματα. Επιπλέον απαιτούνταν άδεια εξόδου για κάθε ταξίδι από την Κύπρο.

Ειδικές εξουσίες παρέχονταν για τη λογοκρισία μέσων επικοινωνίας και των παντός τύπου εκδόσεων, αλλά και για τη λογοκρισία του ταχυδρομείου και των

προχωρήσουν μαζί από του ενός τόπου εις τον άλλον ανεξαρτήτως του αν πράγματι μετακινούνται ή όχι και ανεξαρτήτως του εάν τα τοιαύτα πρόσωπα είναι οργανωμένα ή όχι εις οιονδήποτε σχηματισμόν.» Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957, Λευκωσία 1992, σελ.617

⁴¹⁷ Αποσπάσματα από άρθρα του Harding στην *Daily Herald*, τα οποία δημοσιεύονται στην *Times of Cyprus*, 15 Ιανουαρίου 1958.

⁴¹⁸ Το επίσημο ανακοινωθέν του Γραφείου Δημοσίων Πληροφοριών δημοσιεύτηκε στις 26 Νοεμβρίου 1955 και παρατίθεται στο Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957, Λευκωσία 1992, σελ.622-628

ταχυδρομικών δεμάτων. Για την αποφυγή χρήσης των γραμματοκιβωτίων από την ΕΟΚΑ για τη μυστική διακίνηση πληροφοριών και μηνυμάτων, κατασκευάστηκαν γραμματοκιβώτια που να μπορούν να κλείνουν τη νύχτα⁴¹⁹. Το 1956, απαγορεύτηκαν οι τηλεφωνικές κλήσεις και τα τηλεγραφήματα από και προς την Κύπρο⁴²⁰.

Άλλος κανονισμός προνοούσε για την απαλλοτρίωση, ή κατάσχεση κινητής και ακίνητης περιουσίας και τη χρησιμοποίησή της προς το συμφέρον της δημόσιας τάξης και της ασφάλειας και το κλείσιμο καταστημάτων περιοχής αδικήματος και το άνοιγμά τους υπό όρους. Εισαγόταν η ποινή συλλογικών προστίμων και ο κατ' οίκον περιορισμός (κέρφιου), που επιβαλλόταν σε ολόκληρες πόλεις ή χωριά.

Ο κανονισμός όμως που έμελλε να μην τηρηθεί και να είναι μια μόνιμη παράβαση μεγάλης έκτασης, ήταν η απαγόρευση μεταφοράς, επίδειξης, ή ανάρτησης σε οποιοδήποτε τόπο, ή κτίριο κάθε σημαίας, λαβάρου, ή εμβλήματος, με εξαίρεση τις ένοπλες δυνάμεις, τα προξενεία, τα πλοία και τα αεροπλάνα. Ακόμη και ο Υπουργός Αποικιών προειδοποίησε το Harding για τις πιθανές εκτεταμένες παραβιάσεις των νόμων που επέβαλλε και ιδιαίτερα της αναγραφής συνθημάτων. Ο νόμος εφαρμόζοταν σε τόσες πολλές περιπτώσεις, ώστε όπως σχολίασε ο Alan Lennox-Boyd «θα καταστούσε παράνομες ακόμη και τις πινακίδες των δρόμων»⁴²¹. Η ποινή φυλάκισης για αναγραφή συνθημάτων ήταν μέχρι τρία χρόνια, ή 100 λίρες πρόστιμο. Στην ίδια ποινή υπόκεινται οι ιδιοκτήτες και οι ένοικοι κτιρίων, που υποχρεώνονταν να σβήσουν τα συνθήματα στους τοίχους των ιδιοκτησιών τους⁴²².

Το Μάιο του 1956, για αποτελεσματικότερο έλεγχο των κινήσεων του πληθυσμού και τη σύλληψη αγωνιστών, ο Harding διέταξε να εφοδιαστούν όλοι οι κάτοικοι άνω των δώδεκα ετών με δελτία ταυτότητας, ώστε να διευκολύνεται ο έλεγχος των αρχών. Αρχικά είχε ανακοινωθεί η υποχρεωτική κατοχή ταυτοτήτων για τους διαμένοντες, αλλά και τους μεταβαίνοντες στα 73 χωριά της περιοχής του

⁴¹⁹ Έθνος, 24 Ιουνίου 1955

⁴²⁰ Χαραυγή, 1 Νοεμβρίου 1956

⁴²¹ CO 926/192, από Alan Lennox-Boyd προς Harding, 7 Οκτωβρίου 1955

⁴²² Χαραυγή, 24 Μαΐου 1956, σελ.4

Τροόδους⁴²³, άντρο των ανταρτικών ομάδων του Γρίβα και θα ακολουθούσαν τα υπόλοιπα χωριά .

Τον Αύγουστο και το Σεπτέμβριο του 1956, διεξήχθη μεθοδικά και οργανωμένα η απογραφή του πληθυσμού, σε πόλεις και χωριά⁴²⁴. Η απογραφή προγραμματιζόταν ημέρες πριν και ανακοινωνόταν από το ραδιόφωνο και στον τύπο, αφορούσε συγκεκριμένες ημερομηνίες κατά τις οποίες θα διεξαγόταν, από ομάδες κυβερνητικών υπαλλήλων, σε κάθε πόλη, ή χωριό και ολοκληρώθηκε στις 9 Οκτωβρίου 1956⁴²⁵. Λαμβάνονταν δακτυλικά αποτυπώματα και δηλώνονταν το όνομα, ο τόπος και η ημερομηνία γέννησης, ο τόπος διαμονής, το επάγγελμα και το θρήσκευμα καθενός. Κάθε μόνιμος κάτοικος έπρεπε να προσκομίσει δύο φωτογραφίες διαβατηρίου οι οποίες θα λαμβάνονταν έτσι ώστε να δείχνουν ολόκληρο το πρόσωπο καθώς και το κεφάλι και τους ώμους, σε περίπτωση δε όπου θρησκευτικά, ή φυλετικά έθιμα επέβαλλαν κάλυμμα κεφαλής, αυτό έπρεπε να τοποθετείται έτσι, ώστε να μην αποκρύπτει τα χαρακτηριστικά του προσώπου⁴²⁶.

Η βελτίωση του οδικού δικτύου στις ορεινές περιοχές και η κατασκευή νέων δρόμων μήκους οκτώ μιλίων, προφανώς είχε σχέση με τον έλεγχο των κινήσεων των αντάρτικων ομάδων, όπως επίσης και η εγκατάσταση τηλεφωνικών γραμμών μήκους 67 μιλίων⁴²⁷. Επιπλέον, το καλοκαίρι του 1956 οι έλεγχοι και η απογραφή των κατοίκων δεν διευκόλυναν τις διακοπές στο Τρόοδο. Η περιοχή κηρύχθηκε ως «προστατευόμενη», από τις 8 Αυγούστου και οι παραθεριστές θα έπρεπε να αιτηθούν αδειών, γιατί οι αρχές υποπτεύονταν, ότι οι αντάρτες λάμβαναν οδηγίες, χρήματα και προμήθειες από επισκέπτες⁴²⁸.

Καταγράφηκαν και όλα τα μηχανοκίνητα οχήματα συμπεριλαμβανομένων και των μοτοσυκλετών και των τρακτέρ⁴²⁹. Πολλά αυτοκίνητα και μοτοσυκλέτες

⁴²³ Φιλελεύθερος, 24 Μαΐου 1956 και Χαραυγή 24 Μαΐου 1956

⁴²⁴ Ελευθερία, 26 και 29 Αυγούστου 1956 και Χαραυγή 3 Αυγούστου 1956

⁴²⁵ Έθνος, 10 Οκτωβρίου 1956

⁴²⁶ Φιλελεύθερος, 21 Ιουνίου 1956

⁴²⁷ SA1/1000/1957 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.12

⁴²⁸ SA1/1261/1956, από τον επίτροπο στις Πλάτρες προς τα κατά τόπους αστυνομικά τμήματα, 31 Ιουλίου 1956

⁴²⁹ Χαραυγή, 14 Σεπτεμβρίου 1956, σελ.4 Την 31^η Δεκεμβρίου βρίσκονταν σε κυκλοφορία 9.062 ιδιωτικά αυτοκίνητα, 1.128 ταξί και ενοικιαζόμενα, 6.016 φορτηγά, 1.887 τρακτέρ και 5.368 μοτοσυκλέτες. Χαραυγή, 16 Οκτωβρίου 1956

χρησιμοποιούνταν για τη μετακίνηση μελών της ΕΟΚΑ και οπλισμού και για τη φυγάδευση καταζητούμενων.

Η λογοκρισία που επιβλήθηκε στον τύπο, είχε σαν αποτέλεσμα, να ανασταλεί η έκδοση οκτώ εφημερίδων και τεσσάρων περιοδικών, καθώς και δυο βιβλίων που είχαν εκδοθεί στην Ελλάδα. Οι εκδότες προειδοποιούνταν, να μην δημοσιεύσουν «σχόλια πάνω σε ζητήματα, που πιθανόν να έχουν αντίκτυπο ανάμεσα στο κοινό και σε βάρος της ειρήνης και της τάξης»⁴³⁰. Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση δραστηριοποιήθηκε στην έκδοση προπαγανδιστικού υλικού κατά της εκκλησίας, για υπόθαλψη της ΕΟΚΑ και τύπωσε 5.000 φυλλάδια με τίτλο «Εκκλησία και Τρομοκρατία στην Κύπρο»⁴³¹.

Παρόλα τα καταπιεστικά μέτρα, τις συλλήψεις, και τη χρήση βίας αδιακρίτως, οι Βρετανοί πίστευαν ότι οι Ελληνοκύπριοι δεν φοβούνται την κυβέρνηση, αλλά την ΕΟΚΑ. Γι αυτό και ήταν υπέρ της σκλήρυνσης των μέτρων, θεωρώντας ότι μόνο αν οι Ελληνοκύπριοι άρχισαν να φοβούνται την κυβέρνηση, περισσότερο από την ΕΟΚΑ, τότε μόνο θα μπορούσε να εξαλειφθεί η «τρομοκρατία»⁴³².

Η Βρετανία είχε χρησιμοποιήσει παρόμοια μέτρα καταστολής στη Μαλαισία το 1948 και την Κένυα το 1952. Ένας μεγάλος αριθμός στρατευμάτων μεταφέρθηκε από τη Βρετανία και τις αποικίες για να καταπνίξει τα κινήματα και δημιουργήθηκαν στρατόπεδα συγκέντρωσης για να απομονωθούν χιλιάδες ύποπτοι, ακριβώς όπως έγινε και στην Κύπρο.

2.4 Παραβιάσεις ανθρωπίνων δικαιωμάτων

Η επιβολή νόμων που καταστρατηγούσαν τις ελευθερίες, καταργούσαν το Habeas Corpus και δημιουργούσαν «αστυνομικόν καθεστώς τρομοκρατίας και βίας»⁴³³ είχαν σαν αποτέλεσμα τη χρήση περισσότερης βίας από τους αγωνιστές της ΕΟΚΑ.

⁴³⁰ Χαραυγή, 9 Μαΐου 1956

⁴³¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, *The Economist*, 6 Απριλίου 1957

⁴³² FO 371/123882 Από το πολιτικό γραφείο των Δυνάμεων Μέσης Ανατολής προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 9 Απριλίου 1956

⁴³³ Δηλώσεις του Μακάριου για τα καταπιεστικά μέτρα των Βρετανών, 19 Ιουλίου 1955, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.252

«Η βία δεν γεννά ειμή την βίαν» δήλωνε σε έγγραφό του προς το Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών και ο μόνιμος εκπρόσωπος Ξανθόπουλος Παλαμάς⁴³⁴. Η παράνομη κράτηση σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, οι υπερβάσεις και οι βιαιότητες, καταγγέλλονταν ως υποθέσεις Habeas Corpus⁴³⁵. Ο Ε. Παπαϊωάννου, ο δήμαρχος της Λεμεσού Κ. Παρτασίδης, ο δήμαρχος Λάρνακας Γ. Χριστοδουλίδης και ο οργανωτικός γραμματέας της ΠΕΟ Ζ. Φιλιππίδης υπέβαλλαν αίτηση Habeas Corpus, κατά του διατάγματος περιορισμού τους αλλά το δικαστήριο τους την απέρριψε.⁴³⁶

Το πρόσφατο ναζιστικό παράδειγμα, νωπό στις μνήμες όλων για την ωμότητα και την απανθρωπιά, θεωρείτο ότι εφαρμοζόταν με ανάλογη σκληρότητα στην Κύπρο. Ήδη πριν την ανάληψη του αγώνα και την άσκηση μεγαλύτερης βίας από τους Βρετανούς εν όψει της πρώτης προσφυγής στον ΟΗΕ, ο Μακάριος τους αποκάλεσε Ναζί.⁴³⁷ Παρόμοιοι χαρακτηρισμοί, που παρέπεμπαν σε ναζιστικό καθεστώς, χρησιμοποιήθηκαν από το Γρίβα και την ΕΟΚΑ για τους κυβερνήτες Harding και Foot. Το Harding αποκαλούσαν «Φον Χάρντινγκ»⁴³⁸ και «Γκάουλαϊτερ»⁴³⁹ για τα πρωτοφανή σε σκληρότητα μέτρα που εφάρμοσε, τις ποινές και τα βασανιστήρια, όπως επίσης «δικτατορίσκο»⁴⁴⁰ και «σατραπίσκο»⁴⁴¹. Στοιχεία όμως αποκαλύπτουν μια ανατριχιαστική ομοιότητα του Harding με τους Ναζί, οι οποίοι πριν τα εγκλήματά τους επιδίδονταν σε πολιτιστικές ή αθλητικές δραστηριότητες. Η εφημερίδα *Daily Express*, σε εγκωμιαστικό άρθρο για την αποχώρησή του, αναφέρει ότι απεχθανόταν να είναι ο τελικός κριτής των θανατικών εκτελέσεων και γι αυτό πριν μια τέτοια απόφαση έβρισκε ηρεμία σε ένα παιχνίδι κρόκετ⁴⁴².

⁴³⁴ Έθνος, 10 Μαΐου 1955

⁴³⁵ Σύμφωνα με την αρχή Habeas Corpus ένας κρατούμενος δικαιούται να προσαχθεί σε δίκη και να απελευθερωθεί αν δεν υπάρχουν επαρκή στοιχεία εναντίον του.

⁴³⁶ Χαραυγή και Φιλελεύθερος, 19 Απριλίου 1956

⁴³⁷ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 127, Θέμα: Τύπος, τμήμα 7^ο, *Daily Mail* 23 Αυγούστου 1954

⁴³⁸ Προκήρυξη της ΠΕΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.346

⁴³⁹ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.81. Γκάουλαϊτερ ονομαζόταν ο επικεφαλής μιας διοικητικής περιφέρειας των Ναζί. Από αυτούς που έμειναν στην ιστορία για τη σκληρότητά τους ήταν ο Joseph Goebbels

⁴⁴⁰ Προκήρυξη της ΠΕΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.352

⁴⁴¹ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.95

⁴⁴² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28,4^ο υποφάκελος, αποστολή ξένου τύπου από την πρεσβεία του Λονδίνου, *Daily Express*, 31 Οκτωβρίου 1957. Φαίνεται ότι η ψυχραιμία του ήταν απaráμιλλη γιατί το βράδυ

Ο Foot αποκαλείτο και αυτός «Γκάουλαϊτερ»⁴⁴³ και οι βρετανικές δυνάμεις ασφαλείας «δυνάμεις κατοχής»⁴⁴⁴, «Ναζί Τόρηδες»⁴⁴⁵, «βάρβαροι»⁴⁴⁶ και «κτήνη»⁴⁴⁷ για τις βαναυσότητες στις οποίες προέβησαν. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης όπου κρατούνταν σύμφωνα με τα μέτρα έκτακτης ανάγκης, χωρίς δίκη εκατοντάδες άνθρωποι, ήταν τα νέα «Νταχάου»⁴⁴⁸ και οι στρατιώτες «αιμοδιψείς δολοφόνοι» που εφάρμοζαν τους «μεσαιωνικούς νόμους», λεηλατούσαν και ατίμωναν και διέπρατταν απάνθρωπα βασανιστήρια⁴⁴⁹.

Ο τύπος κατέκρινε τη «δικτατορία» και το «αστυνομικό καθεστώς»⁴⁵⁰ που είχε επιβληθεί στην Κύπρο με τον υποσκελισμό του θεσμού της δικαιοσύνης. Στη συνεδρία του Οικονομικού και Κοινωνικού Συμβουλίου του ΟΗΕ ο Έλληνας αντιπρόσωπος είπε ότι η Κύπρος μετατράπηκε σε «τεράστιο στρατόπεδο συγκέντρωσης»⁴⁵¹ όπου καταστρατηγούνταν τα ανθρώπινα δικαιώματα.

Τα αδικήματα που οφείλονταν στα μέτρα έκτακτης ανάγκης πολλαπλασιάστηκαν το 1956 και μαζί με αυτά αυξήθηκε και ο αριθμός κρατουμένων σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Σύμφωνα με τα στοιχεία της επίσημης αναφοράς του 1956 συνολικά 11.816 υποθέσεις εξετάστηκαν από το Ειδικό Δικαστήριο εκ των οποίων 357 ήταν υποθέσεις ανηλίκων⁴⁵². Οι καταδίκες είχαν ως εξής:

Για αδικήματα κατά τη διάρκεια κέρφιου	2.006 καταδίκες (30 ανήλικοι)
Για παράνομες απεργίες	2.257 καταδίκες (26 ανήλικοι)
Για αδικήματα κατά της τάξης	175 καταδίκες (40 ανήλικοι)
Για ταραχές και διαδηλώσεις	269 καταδίκες (41 ανήλικοι)

πριν τη μάχη του Ελ Αλαμίν το πέρασε διαβάζοντας ένα μυθιστόρημα. ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29,1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, *The Observer*, 31 Μαρτίου 1957

⁴⁴³ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ...ό.π.*, σελ.111

⁴⁴⁴ *Φιλελεύθερος*, 11 Φεβρουαρίου 1956

⁴⁴⁵ Προκήρυξη της ΕΟΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.174

⁴⁴⁶ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον..ό.π.*, σελ.122

⁴⁴⁷ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.94

⁴⁴⁸ Προκήρυξη της ΠΕΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.368

⁴⁴⁹ Προκήρυξη της ΠΕΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.387-389

⁴⁵⁰ *Έθνος*, 17 Ιουλίου 1955, «Ζαπτιοκρατία»

⁴⁵¹ *Έθνος*, 2 Αυγούστου 1956.

⁴⁵² SA1 1000/1956 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.63,64

Για αδικήματα που αφορούσαν τη χρήση, μεταφορά και κατοχή όπλων και πυρομαχικών 603 καταδίκες.

Από τους καταδικασθέντες 144 (2 ανήλικοι) καταδικάστηκαν σε φυλάκιση μέχρι τρία έτη, 154 (60 ανήλικοι) σε ραβδισμούς και 8.422 (103 ανήλικοι) σε διάφορα πρόστιμα. Εννέα άτομα καταδικάστηκαν σε θάνατο, ένας σε ισόβια και ένας σε δεκαετή φυλάκιση γιατί πυροβόλησαν και σκότωσαν. Ακόμη και για ρίψη βομβών ένας καταδικάστηκε σε θάνατο, δώδεκα σε φυλάκιση δέκα ετών και δυο ανήλικοι σε ραβδισμούς. Οι υπόλοιπες καταδίκες αφορούσαν κατοχή όπλων και εκρηκτικών και οι ποινές για αυτές ήταν ισόβια, φυλάκιση από ένα μέχρι δέκα έτη και επιβολή προστίμων⁴⁵³. Όπως προκύπτει από τον αριθμό των συλληφθέντων, ένα μεγάλο μέρος των Ελληνοκυπρίων εμπλεκόταν σε δράσεις, οπότε αντιλαμβανόμαστε πόσο μεγάλο μέρος του ελληνοκυπριακού πληθυσμού ήταν ενεργό.

Στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Κοκκινοτριμιθιάς και της Πύλας μεταφέρθηκαν και κρατούνταν χωρίς δικαστική απόφαση εκατοντάδες. Επιπλέον, σύμφωνα με την επίσημη κυβερνητική αναφορά του 1958⁴⁵⁴, συλληφθέντες κρατούνταν για αόριστο διάστημα στο φρούριο της Κυρήνειας, στις παλιές φυλακές της Αμμοχώστου, στις Κεντρικές Φυλακές Λευκωσίας και στο Πυρόι όπου δημιουργήθηκε στρατόπεδο συγκέντρωσης το 1957. Πολλοί κρατούνταν και στα στρατόπεδα στις Πλάτρες, στον Ξερό, στη Ξυλοτύμπου και στο Δασσούδι. Σύμφωνα με την ίδια αναφορά δύο νέα στρατόπεδα άνοιξαν το 1958 στο Πολέμι και στον Άγιο Λουκά, αλλά οι κρατούμενοι από το Πολέμι μεταφέρθηκαν στο Μάμμαρι και αυτοί του Αγίου Λουκά στην Πέργαμο. Σκοπός της μεταφοράς ήταν να οργανωθούν δύο ομάδες κρατούμενων. Οι κρατούμενοι στην Κοκκινοτριμιθιά και στο Μάμμαρι κατατάχθηκαν στην περιοχή Λευκωσίας και αυτοί της Πύλας και της Περγάμου στην περιοχή Λάρνακας. Επιπλέον ένα ανοιχτό στρατόπεδο βρισκόταν στην Αθαλάσσα, για νέους κάτω των 21. Περίπου 80 κρατούμενοι απασχολούνταν σε γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες στις κυβερνητικές καλλιέργειες⁴⁵⁵.

⁴⁵³ SA1 1000/1956 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.63,64

⁴⁵⁴ SA1 /1000/1958 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1958, σελ.69

⁴⁵⁵ SA1 1000/1956 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.68

Τα στρατόπεδα ήταν ερημικοί τόποι με τσίγκινες καμπυλωτές παράγκες για τους κρατούμενους. Το χειμώνα ήταν παγωμένες και το καλοκαίρι μετατρέπονταν σε φούρνους γιατί δεν είχαν επαρκή προστασία από τις καιρικές συνθήκες⁴⁵⁶. Οι κρατούμενοι στην Κοκκινοτριμιθιά υπέβαλλαν επανειλημμένα διαμαρτυρίες για κακομεταχείριση και για τις άσχημες συνθήκες διαβίωσής τους⁴⁵⁷. Διαμαρτυρία 254 πολιτικών κρατουμένων, ηλικίας δεκαπέντε έως εβδομήντα δυο ετών, απεστάλη προς τη βρετανική κυβέρνηση, τον ΟΗΕ και την Επιτροπή Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων⁴⁵⁸. Υπήρξαν περιπτώσεις που οι κρατούμενοι κήρυξαν απεργία πείνας, όπως στην Κοκκινοτριμιθιά⁴⁵⁹, στην Πύλα⁴⁶⁰ και στις Κεντρικές Φυλακές⁴⁶¹. Το Πάσχα του 1958 οι κρατούμενοι στην Κοκκινοτριμιθιά έβαλαν φωτιά στις παράγκες για να διαμαρτυρηθούν για τη συνεχιζόμενη κράτησή τους⁴⁶².

Εκτός από τις άσχημες συνθήκες κράτησης οι κρατούμενοι κακοποιούνταν συχνά⁴⁶³. Πολλοί κρατούμενοι δραπέτευαν από τα στρατόπεδα μέσα σε δοχεία σκουπιδιών, σε πάτους βαρελιών και με διάφορους άλλους τρόπους.⁴⁶⁴ Αρκετοί ήταν αυτοί που δραπέτευαν από το Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας όπου νοσηλεύονταν πολλές φορές με συμπτώματα που είχαν δημιουργήσει οι ίδιοι⁴⁶⁵. Μάλιστα μια από τις πιο αιματηρές αποδράσεις του Πολύκαρπου Γεωρκάτση έλαβε χώρα στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας⁴⁶⁶.

⁴⁵⁶ Χαραυγή, 3 Ιουνίου 1956

⁴⁵⁷ SA1 /1305/1956, Πρακτικά συνάντησης με τους κρατούμενους της Κοκκινοτριμιθιάς, 9 Οκτωβρίου 1956

⁴⁵⁸ Έθνος, 17 Ιουλίου 1956

⁴⁵⁹ Φιλελεύθερος, 26 Ιανουαρίου 1956

⁴⁶⁰ Χαραυγή, 13 Δεκεμβρίου 1956

⁴⁶¹ Φιλελεύθερος, 29 Φεβρουαρίου 1956

⁴⁶² Times of Cyprus, 12 Απριλίου 1958

⁴⁶³ Την περίπτωση κρατουμένων που ξυλοκοπήθηκαν άγρια μέσα στη νύχτα στις Κεντρικές Φυλακές περιέγραφε ο Φιλελεύθερος. Φιλελεύθερος, 12 Φεβρουαρίου 1956

⁴⁶⁴ Χαραυγή, 3 Ιουνίου 1956, σελ.4

⁴⁶⁵ Τέσσερις οπλοφόροι εσήλθαν στο Γενικό Νοσοκομείο Λευκωσίας και απήγαγαν δύο κατάδικους. Τον Αργύρη Καραδήμο ο οποίος ήταν ένας από τα μέλη του πλοιαρίου Άγιος Γεώργιος και τον Παναγιώτη Γεωργίου. Φιλελεύθερος, 16 Αυγούστου 1956. Τον Ιανουάριο του 1959 ο κρατούμενος Αργυρός Κυριάκου δραπέτευσε υποδυόμενος το νοσοκόμο. Φιλελεύθερος, 31 Ιανουαρίου 1959, σελ.4

⁴⁶⁶ «Χουντίνι» τον αποκάλεσε η Times of Cyprus. Είχε καταφέρει να δραπετεύσει τέσσερις φορές. Times of Cyprus, 3 Μαΐου 1958

Η κυβέρνηση χορηγούσε ημερήσια αποζημίωση στους κρατούμενους⁴⁶⁷, ανάλογα με τον αριθμό των μελών της οικογενείας τους, ώστε να μην υπάρξουν διαμαρτυρίες⁴⁶⁸. Εκτός από τα προβλήματα συντήρησης των οικογενειών, η κράτηση των αρρένων μελών στερούσε την οικογένεια από κάθε οικονομική στήριξη, δημιουργούσε προβλήματα σε καταστήματα και επιχειρήσεις, στην πληρωμή χρεών και στην αγροτική παραγωγή. Εξαιτίας της συνεχιζόμενης κράτησης πολλών τα οικονομικά αιτήματα έμπαιναν σε πρώτη μοίρα. Επιδόματα που δίνονταν στις οικογένειές τους ώστε να μπορούν να τους επισκεφτούν, κάλυψη των χρεών τους κατά 25%, αντί του 10% που καταβαλλόταν σε ορισμένες περιπτώσεις και αύξηση των οικογενειακών επιδομάτων, ήταν μερικά από τα αιτήματα⁴⁶⁹.

Στα τέλη του 1956 οι κρατούμενοι είχαν φθάσει τους 759, από τους οποίους εννέα ήταν γυναίκες⁴⁷⁰. Τον Ιούνιο του 1957 ο υπουργός αποικιών Alan Lennox-Boyd σε ερώτηση σχετικά με τον αριθμό των κρατουμένων απάντησε ότι μέχρι το τέλος Μαΐου ήταν 1.140⁴⁷¹. Στο τέλος του 1957 μίλησε στη Βουλή των Κοινοτήτων για 817 κρατούμενους χωρίς να γνωρίζει πόσοι από αυτούς ήταν μαθητές⁴⁷², δήλωση που επιβεβαιώνει το γεγονός ότι ήταν αρκετοί οι ανήλικοι που τελούσαν υπό κράτηση. Το Σεπτέμβριο του 1958, ο αριθμός των Ελληνοκύπριων κρατουμένων είχε εκτοξευτεί στους 1.972, αλλά μειώθηκε στο τέλος του χρόνου στους 1.407⁴⁷³. Αυτό συνέβη γιατί 130 κρατούμενοι, εκατό Ελληνοκύπριοι συμπεριλαμβανομένων

⁴⁶⁷ Σύμφωνα με επίσημα στοιχεία, το 1956, 100.000 δόθηκαν στις οικογένειες των κρατουμένων. *Times of Cyprus*, 14 Φεβρουαρίου 1957. Ορισμένοι κρατούμενοι αμείβονταν επιπλέον για την εργασία που αναλάμβαναν μέσα στα στρατόπεδα ως μάγειροι, ράφτες, κουρείς και καθαριστές. *Times of Cyprus*, 1 Φεβρουαρίου 1958

⁴⁶⁸ Το ποσό που προσφερόταν ήταν μεταξύ των τριών και των πέντε λιρών το μήνα για τους άγαμους. Σε οικογενειάρχες προσφέρονταν 10 λίρες για τη σύζυγο, 4 λίρες για το πρώτο παιδί και 3 για το δεύτερο. *Χαραυγή*, 23 Αυγούστου 1956

⁴⁶⁹ SA1 /1305/1956 Υπόμνημα των κρατουμένων στην Κοκκινοτριμιθιά, 29 Ιανουαρίου 1957

⁴⁷⁰ SA1 /1000/1956 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.70. Οι γυναίκες κρατούμενοι έφθασαν κάποια περίοδο τις δεκαεπτά, αλλά κάποιες απελευθερώθηκαν. SA1 /1000/1957 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.65

⁴⁷¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων σελ.142, της 6^{ης} Ιουνίου 1957, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 11 Ιουνίου 1957.

⁴⁷² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων σελ.996, της 26^{ης} Νοεμβρίου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 27 Νοεμβρίου 1957. Η εφημερίδα *The Birmingham Post and Gazette* έκανε αναφορά για 900. ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *The Birmingham Post and Gazette*, 16 Νοεμβρίου 1957

⁴⁷³ SA1 1000/1958 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1958, σελ.69

και 11 γυναικών και 30 Τουρκοκύπριοι, απελευθερώθηκαν το Σεπτέμβριο⁴⁷⁴ και άλλοι 500 τα Χριστούγεννα⁴⁷⁵. Ήταν μια χειρονομία καλής θέλησης του Foot, ο οποίος επανέλαβε τις απελευθερώσεις κρατουμένων, όπως είχε κάνει και ένα χρόνο πριν.

Συνολικά είκοσι κρατούμενοι με βαριές καταδίκες μεταφέρθηκαν στις φυλακές του Ηνωμένου Βασιλείου Wormwood Scrubs⁴⁷⁶. Από αυτούς τους πολιτικούς κρατούμενους δέκα είχαν υποβληθεί σε βασανιστήρια για περισσότερο από 36 ώρες και τα σημάδια ήταν εμφανή ακόμα και μετά τη μεταφορά τους. Τους είχαν κτυπήσει ανελέητα με ξύλα, σίδερα και δερμάτινες ζώνες στο πρόσωπο, στο σώμα και στα γεννητικά όργανα, τους είχαν τρυπήσει με βελόνες και υποχρεώσει να καταπιούν αλάτι και τους είχαν βυθίσει μέσα στο καταχείμωνο σε νερό με παγοκολόνες. Τα άτομα αυτά ήταν οι Χατζηλοΐζου Λοΐζος, Παπαντωνίου Επιφάνειος, Στυλιανού Πέτρος, Λουκά Γρηγόρης, Σκοτεινός Γιώργος, Σοφοκλέους Νίκος, Σάββας Ανδρέας, Χριστοφή Φώτης, Λοΐζου Νικόλας και Κυριακίδης Ρένος⁴⁷⁷.

Φρικτότερο όλων ήταν τα βασανιστήρια για απόσπαση ομολογιών που αφορούσαν την ΕΟΚΑ και τα οποία σε σωρεία των περιπτώσεων σημειώθηκαν σε κρατητήρια⁴⁷⁸. Υπήρξαν περιπτώσεις στις οποίες οι μέθοδοι ήταν τόσο αποτρόπαιες και οι κακώσεις τόσο εμφανείς ώστε και οι ίδιοι οι Βρετανοί υποχρεώθηκαν να καταγγείλουν τέτοια συμβάντα στις στρατιωτικές αρχές. Δύο ήταν μόνο οι στρατιώτες που απομακρύνθηκαν για τις ωμότητες που διαπράττονταν στα κρατητήρια και στα αστυνομικά τμήματα. Αυτοί ήταν οι Ο'Driscoll και Linzee οι οποίοι κατηγορήθηκαν ότι κακοποίησαν τους Ανδρέα Κορωνίδα και Χ. Κωνσταντίνου. Ο συνταγματάρχης Gallagher, ο οποίος είδε τον Linzee να χτυπά τον

⁴⁷⁴ *Times of Cyprus*, 23 Σεπτεμβρίου 1958

⁴⁷⁵ *Times of Cyprus*, 28 Δεκεμβρίου 1958

⁴⁷⁶ SA1 1000/1957 Επίσημη κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.66

⁴⁷⁷ GR. EMIAN-1 Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, 1950-1975, Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος, Διάφορα τεκμήρια που έστειλε η ΕΦΕΚΑ στην ΕΦΕΕ 1956-1958, 1 Δεκεμβρίου 1956

⁴⁷⁸ Όσοι ομολογούσαν και αποκάλυπταν μυστικά δολοφονούνταν από την ΕΟΚΑ. Τέτοια ήταν η περίπτωση ενός αμιαντωρύχου που δολοφονήθηκε από μασκοφόρους λίγο μετά την απελευθέρωσή του. Είχε πρόσφατα κρατηθεί στις Πλάτρες για ανάκριση επί δέκα ημέρες. *Ελευθερία*, 17 Αυγούστου 1956

Κωνσταντίνου με σιδερένια αλυσίδα, είπε, ότι δεν εισηγείτο ότι οι κατηγορούμενοι ήταν «σαδιστές», αλλά ότι έδειξαν «υπερβάλλοντα ζήλο»⁴⁷⁹.

Οι μαρτυρίες των βασανισθέντων που έχουν επίσημα καταγραφεί είναι δεκάδες. Η μαρτυρία του Ιωάννη Χριστοφόρου, ο οποίος κακοποιήθηκε στον αστυνομικό σταθμό Λευκωσίας, είναι ανατριχιαστική: « Με συνέλαβαν, μου έβγαλαν τα ρούχα και τα παπούτσια και με χτύπησαν με σιδερένιους ράβδους στο κεφάλι λες και χτυπούσαν τύμπανα. Δυο ή τρεις Τούρκοι με χτύπησαν στις πατούσες.»⁴⁸⁰ Ο Χριστόδουλος Κορωνίδης, ο Λουκάς Παιονίδης, μαθητής, ο Χαράλαμπος Κυριακίδης, αδελφός του Επισκόπου Κυρήνειας, ο Χρήστος Κωνσταντίνου, ο Κωνσταντίνος Καραϊσκος, μαθητής και ο Νικόλας Σιακάς ήταν μερικοί, μαρτυρίες των οποίων καταγγέλθηκαν από την Μόνιμη Επιτροπή στα Ηνωμένα Έθνη το 1956⁴⁸¹. Χτυπήθηκαν με αλυσίδες, τους έβαλαν μεταλλικό κράνος το οποίο χτυπούσαν μέχρι που το κεφάλι του βασανισθέντος μελάνιαζε ή παραμορφωνόταν και υποβλήθηκαν στο μαρτύριο της σταγόνας. Στα τεκμήρια που είχε συγκεντρώσει η ΕΦΕΚΑ, έχουν καταγραφεί οι περιπτώσεις του Νικόλα Λοΐζου, του Κώστα Σοφοκλέους, του Φώτη Χριστοφή και του Σάββα Μαρρή που κακοποιήθηκαν στον αστυνομικό σταθμό της Ομορφίτας και στο στρατόπεδο του Αγίου Αμβρόσιου από το τάγμα των αλεξιπτωτιστών⁴⁸². Σύμφωνα με την *Tribune* πάνω από εκατό περιπτώσεις κακοποιηθέντων κατατέθηκαν από δικηγόρους ενώ αποδεικτικά στοιχεία στο δικαστήριο παρουσιάστηκαν για τον Νίκο Σαμψών και τον Ιωάννη Χριστοφόρου που βασανίστηκαν φρικτά, τον Ανδρέα Παναγιώτου που πέθανε στη φυλακή, την Μαρία Λάμπρου, έγκυο δεκαεπτά ετών, που έχασε το παιδί της από τα χτυπήματα και τον Ευτύχιο Ιωάννου που υποχρεώθηκε να σβήσει σύνθημα στον τοίχο του σχολείου με τη γλώσσα του ώσπου μάτωσε⁴⁸³.

⁴⁷⁹ Χαραυγή, 8 Απριλίου 1956

⁴⁸⁰ Χαραυγή, 24 Νοεμβρίου 1956

⁴⁸¹ *Cyprus before the United Nation. Communications, press statements and memoranda on the Cyprus Question issued by the Greek Permanent Mission to the United Nations in the period between the Tenth and Eleventh Sessions of the General Assembly*. Πρεσβεία Ουάσινγκτον, Δεκέμβριος 1955-Φεβρουάριος 1957, σελ.19-24

⁴⁸² GR. EMIAN-1 Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, 1950-1975, Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος, Διάφορα τεκμήρια που έστειλε η ΕΦΕΚΑ στην ΕΦΕΕ, 1956-1958, 1 Δεκεμβρίου 1956

⁴⁸³ GR. EMIAN-1 Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάνα, 1950-1975, Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος, φυλλάδιο του γραφείου της Εθναρχίας του Λονδίνου με άρθρα από την *Tribune*, 31 Μαΐου 1957

Η Αρχιεπισκοπή Κύπρου ανακοίνωσε ότι εκτός από αυτές τις εκατό καταγγελίες, οι οποίες αποτελούσαν μέρος 317 ενυπόγραφων καταθέσεων, υπήρχαν πολλές άλλες περιπτώσεις κακοποιήσεων τις οποίες οι βασανισθέντες εκμυστηρεύτηκαν σε δικηγόρους και γιατρούς⁴⁸⁴. Αφορούσαν σωματικές βλάβες στο κεφάλι το σώμα και τα γεννητικά όργανα, που προκλήθηκαν από βασανιστήρια. Μερικά απεχθή και αποτρόπαια ήταν περιπτώσεις βιασμών, περίπτωση που έχυσαν στο στόμα κρατούμενου πετρέλαιο και ροκανίδια, κρατούμενου που του έκαψαν τις βλεφαρίδες, κρατουμένου εναντίον του οποίου εξαπέλυσαν λυκόσκυλα και δύο κρατουμένων που τους έβαλαν να σκάψουν τάφους και μετά τους έθαψαν μέχρι το λαιμό. Τα ονόματα αυτών που κατέθεσαν και περιέγραψαν τα βασανιστήρια στα οποία υποβλήθηκαν ήταν: Μαρία Λάμπρου, Νίκος Κόσσης, Ντίνος Ιωάννου, Ανδρέας Παπακωνσταντίνου, Παναγιώτης Φωτίου, Ανδρέας Πατσαλής, Κώστας Μιλτιάδου, Ανδρέας Σιόκουρος, Σώζος Πέτρου, Γεώργιος Σταυρινού, Στέφανος Πρωτοπαπάς, Ανδρέας Φιντικίδης, Ιωάννης Καμπούρης, Κυριάκος Κόκκινος, Νίκος Κωνσταντίνου, Κώστας Μελάς, Τομάζος Ιωάννου, Γεώργιος Ταραμίδης, Κώστας Αθηνόδωρος, Ευτύχιος Ιωάννου, Γεώργιος Τηλεμάχου, Τάκης Αναστασίου, Μιχαλάκης Μιχαηλίδης, Μενέλαος Δημοσθένους, Νίκος Σαμψών και Λούλα Κοκκίνου⁴⁸⁵.

Υπερβολικές χαρακτηρίστηκαν οι καταγγελίες για τα βασανιστήρια από τη βρετανική κυβέρνηση⁴⁸⁶, ενώ στην αγόρευσή του στα Ηνωμένα Έθνη ο Selwyn Lloyd είπε ότι οι κατηγορίες ήταν γελοίες και τα στοιχεία αναπόδεικτα, δίνοντας ένα μεμονωμένο παράδειγμα για την Λούλα Κοκκίνου, η οποία υποστήριξε ότι έχασε τα μπροστινά της δόντια από χτύπημα βασανιστή⁴⁸⁷. Ο Lloyd είπε ότι η οδοντιατρική εξέταση αποδείκνυε ότι είχε χάσει τα δόντια της πριν το 1955. Αλλά και ο υφυπουργός αποικιών John Profumo απαντώντας σε ερωτήσεις βουλευτών δήλωσε ότι οι μαρτυρίες δεν ευσταθούν και ανέφερε το Νίκο Σαμψών, για τον οποίο η

⁴⁸⁴ GR EMIAN-4 Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, Φάκελος 16, Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954-1958, 1962-1963, Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος, «Ανακοίνωση της Αρχιεπισκοπής Κύπρου περί των διαπραττομένων εν Κύπρω Βασανιστηρίων υπό των Βρετανικών Δυνάμεων Ασφαλείας», 19 Ιουνίου 1957

⁴⁸⁵ Ό.π.

⁴⁸⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 19^{ης} Φεβρουαρίου, σελ. 252, που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 20 Φεβρουαρίου 1957

⁴⁸⁷ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 7^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Αποσπάσματα από τις αγορεύσεις της Γενικής Συνέλευσης, 18 Σεπτεμβρίου 1957

ιατρική γνωμάτευση ανέφερε ότι δεν είχε υποστεί κακοποίηση⁴⁸⁸. Οι βουλευτές όμως Brockway και Lee, που επισκέφτηκαν τις φυλακές Wormwood Scrubs, είπαν στη Βουλή των Κοινοτήτων ότι είδαν κρατούμενους με σπασμένα χέρια, ουλές στο λαιμό και οιδήματα στο μέγεθος μπάλας του κρίκετ⁴⁸⁹. Η Lee μίλησε για το Ρένο Κυριακίδη και το Νίκο Λοΐζου και κατέθεσε στη Βουλή των Κοινοτήτων τις μαρτυρίες τους⁴⁹⁰. Ο James Callaghan ανέφερε την περίπτωση του ανεξήγητου θανάτου του Νίκου Γεωργίου, καταζητούμενου, ο οποίος πέθανε στις 27 Ιουνίου, αφού συνελήφθη στο Σαράντι. Ζήτησε εξηγήσεις από τον υφυπουργό αποικιών John Profumo, γιατί ενώ δεν υπήρχαν σημάδια τραυματισμού στο σώμα του, μια πετσέτα ήταν σφιχτά τυλιγμένη γύρω από το κεφάλι του⁴⁹¹.

Για τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και τα βασανιστήρια υπεβλήθη στις 4 Μαΐου 1957 καταγγελία από την Ελλάδα στην Επιτροπή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων του Συμβουλίου της Ευρώπης, η οποία συνοδευόταν από υπόμνημα με μαρτυρίες βασανισθέντων⁴⁹². Κατά τις εργασίες της Υποεπιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων καταγγέλλθηκαν από την ελληνική πλευρά ότι τα βασανιστήρια ωχριούσαν μπροστά στα βασανιστήρια της Ιεράς Εξέτασης και ζητήθηκε μετάβαση επιτροπής στην Κύπρο για διαπίστωση των γεγονότων⁴⁹³. Σημαντικό όφελος από την όλη διαδικασία ήταν η αναστολή των θανατικών εκτελέσεων και η αποστολή εξεταστικής επιτροπής στην Κύπρο⁴⁹⁴. Ακολούθησε δεύτερη καταγγελία το Μάρτιο

⁴⁸⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 5^{ης} Ιουνίου 1957, σελ. 101, που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 7 Ιουνίου 1957

⁴⁸⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 9^{ης} Ιουλίου 1957, που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 10 Ιουλίου 1957

⁴⁹⁰ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 15^{ης} Ιουλίου 1957, σελ. 807, 808, που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 16 Ιουλίου 1957

⁴⁹¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 15^{ης} Ιουλίου 1957, σελ. 784, που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 16 Ιουλίου 1957

⁴⁹² ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, Έκθεση εργασιών της Ευρωπαϊκής Συμβουλευτικής Συνέλευσης 28 Απριλίου έως 4 Μαΐου 1957

⁴⁹³ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, Συνεδρίαση Υποεπιτροπής Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, 3 Ιουλίου 1957

⁴⁹⁴ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, Επιστολή του Σταμάτη Μερκούρη, πολιτικού συμβούλου στο Συμβούλιο της Ευρώπης προς τον Αβέρωφ, 9 Ιουλίου 1957. Σύμφωνα με τις αποφάσεις της Υποεπιτροπής η βρετανική κυβέρνηση ήταν υποχρεωμένη να αναστείλει δοκιμαστικά και για περίοδο τριών μηνών την εφαρμογή όλων των έκτακτων μέτρων. Αν στη λήξη αυτής της περιόδου συνεχιζόταν η ήρεμη κατάσταση η Βρετανία ήταν υποχρεωμένη να άρει το σύνολο των έκτακτων μέτρων. Αν επαναλαμβάνονταν οι πράξεις βίας η βρετανική κυβέρνηση παρέμενε ελεύθερη να επανεξετάσει την κατάσταση. ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.5, Κυπριακό, Αναφορά του Ν. Καμπαλούρη, μόνιμου αντιπροσώπου στο Συμβούλιο της Ευρώπης, 4 Ιουλίου 1957

του 1958 και συνεδριάσεις των Υποεπιτροπών, κατά τις οποίες η βρετανική κυβέρνηση προσπάθησε να εμποδίσει τυχόν επιτόπια έρευνα⁴⁹⁵.

Απόλυτη μυστικότητα τηρήθηκε από την εξεταστική επιτροπή, η οποία επισκέφτηκε την Κύπρο, σχετικά με την έκθεση που υπέβαλε μετά το πέρας της έρευνας της. Ο επίσκοπος Κιτίου Άνθιμος ήταν ο πρώτος που κλήθηκε να καταθέσει στην επιτροπή που στάλθηκε από την Υποεπιτροπή των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων και συνάντησε τον εκπρόσωπό της, Sorensen, στο ξενοδοχείο Λήδρα Παλάς⁴⁹⁶. Η επιτροπή επισκέφθηκε το Μυλικούρι, όπου είχε επιβληθεί ο μεγαλύτερος κατ'οίκον περιορισμός πενήντα τεσσάρων ημερών και πολλοί άλλοι το Μάιο, τον Ιούνιο και το Δεκέμβριο του 1956⁴⁹⁷. Μετέβη και σε άλλα χωριά όπως στην Αφάνεια, στο Παραλίμνι και στο Φρέναρος όπου έτυχε ενθουσιώδους υποδοχής⁴⁹⁸.

Η Εθναρχία πριν την τέταρτη προσφυγή στον ΟΗΕ το 1957, δημοσίευσε βίβλο όπου γνωστοποιούσε τις βρετανικές ωμότητες, ενώ η συνέντευξη τύπου του Μακάριου αποτέλεσε και αυτή διεξοδική καταγγελία των βασανιστηρίων. Όσο αφορούσε την προβολή του ζητήματος στα Ηνωμένα Έθνη, όπου κατά την τέταρτη προσφυγή οι ενυπόγραφες καταγγελίες βασανισθέντων είχαν φθάσει τις 500, υπήρχε μια επιφύλαξη από την ελληνική πλευρά σχετικά με τη δημοσιοποίησή τους, γιατί μια τέτοια ενέργεια θα είχε αντιδυτικό χαρακτήρα και θα μπορούσε να την εκμεταλλευτεί η Σοβιετική Ένωση. Ο Ξ. Παλαμάς ήταν κατά της στηλίτευσης της Βρετανίας, η οποία θα δημιουργούσε οξύτητα στις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Βρετανίας⁴⁹⁹. Ίδια γνώμη είχαν ο πρέσβης Μελάς⁵⁰⁰ στην Ουάσινγκτον και ο Γ. Σεφεριάδης⁵⁰¹, πρέσβης τότε στο Λονδίνο, οι οποίοι επιπλέον πίστευαν ότι η

⁴⁹⁵ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.6, Κυπριακό-Διάφορα (1955-1959), Επιστολή Μερκούρη προς Αβέρωφ, 26 Φεβρουαρίου 1958. Το 1958 η βρετανική κυβέρνηση δεν αρνήθηκε τη μετάβαση της εξεταστικής επιτροπής για να μη δυσαρεστήσει την Υποεπιτροπή, αλλά επεδίωξε να την καθυστερήσει. Ένας από τους λόγους ήταν για να μην εξαφθούν οι Τουρκοκύπριοι, αφού πολλοί Τουρκοκύπριοι αστυνομικοί, που εμπλέκονταν στις κατηγορίες για βασανιστήρια, θα έπρεπε να καταθέσουν ως μάρτυρες. PREM 11/2258, Απόρρητο έγγραφο, 21 Οκτωβρίου 1958

⁴⁹⁶ *Times of Cyprus*, 14 Ιανουαρίου 1958

⁴⁹⁷ *Times of Cyprus*, 22 Ιανουαρίου 1958

⁴⁹⁸ *Times of Cyprus*, 24 Ιανουαρίου 1958

⁴⁹⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Παλαμά προς Αβέρωφ, 18 Νοεμβρίου 1957

⁵⁰⁰ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Μελά προς Αβέρωφ, 20 Νοεμβρίου 1957

⁵⁰¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Σεφεριάδη προς Αβέρωφ, 23 Νοεμβρίου 1957

ανακίνηση του ζητήματος των βασανιστηρίων θα τορπίλιζε τις διαπραγματεύσεις στο ΟΗΕ. Ο Αβέρωφ είχε την ίδια γνώμη, αλλά θεωρούσε ότι μη καταγγέλλοντας τα βασανιστήρια αφ' ενός δεν θα προστατεύονταν οι Ελληνοκύπριοι και αφ' ετέρου θα δινόταν η εντύπωση ότι η ελληνική κυβέρνηση δεν έχει σοβαρά στοιχεία.⁵⁰² Στη συνάντηση που είχε με το Lodge μόνιμο αντιπρόσωπο των ΗΠΑ στα Ηνωμένα Έθνη έδωσε την υπόσχεση να μην γίνει μνεία των βασανιστηρίων αν η Βρετανία προέβαινε σε δήλωση περί αυτοδιάθεσης⁵⁰³. Η αμερικανική πλευρά βέβαια δεν επρόκειτο να αντιδικήσει με τη Βρετανία. Ο Dulles στη συνάντηση που είχε με τον Παλαμά εξέφρασε την αντίθεσή του προς τη χρησιμοποίηση της καταγγελίας των βασανιστηρίων και ήταν κατά οποιασδήποτε εξέλιξης θα δυσχερανούσε την Τουρκία⁵⁰⁴.

3.Η ΑΝΤΙΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΙΚΗ ΧΡΟΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ

3.1 Η σχέση ΑΚΕΛ και ΕΟΚΑ

Στις συγκεντρώσεις του ΑΚΕΛ, αλλά και των συνδικάτων που πρόσκεινταν στο ΑΚΕΛ κυριαρχούσαν οι ελληνικές σημαίες, οι οποίες κυμάτιζαν παντού και κατάκλυζαν το χώρο μαζί με αντιβρετανικά συνθήματα και συνθήματα για ένωση. Ένας εξωτερικός παρατηρητής, που θα περίμενε το κόκκινο χρώμα να επικρατεί σε μια συνάθροιση κομμουνιστών, δεν θα μπορούσε εύκολα ξεχωρίσει μια συγκέντρωση δεξιών, από μια συγκέντρωση αριστερών⁵⁰⁵. Στις περισσότερες δε απεργίες, διαδηλώσεις ή συλλαλητήρια, αλλά και στις μεγάλες συγκεντρώσεις όπου ομιλητής ήταν ο Μακάριος, συμμετείχαν από κοινού δεξιοί και αριστεροί. Ο ίδιος ο Γρίβας παραδέχτηκε τη μαχητική στάση των αριστερών και είπε ότι «*ωρισμέναί ενέργειαι των ήσαν εθνικώς περισσότερον άξiai από εκείνας της εθνικόφρονος*

⁵⁰² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Αβέρωφ προς Υπουργείο Εξωτερικών, 21 Νοεμβρίου 1957

⁵⁰³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Αβέρωφ προς Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Νοεμβρίου 1957

⁵⁰⁴ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Παλαμά προς Αβέρωφ, 17 Σεπτεμβρίου 1957. Υποστήριξη προς την Τουρκία έδινε και ο Jones διευθυντής του τμήματος Ελλάδας, Τουρκίας και Ιράν στο State Department ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Παλαμά προς Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Νοεμβρίου 1957

⁵⁰⁵ Charles Foley, *Island in Revolt*, Λονδίνο 1962, σελ.34

παρατάξεως και εξυπηρετούν ουσιαστικώς τον Αγώνα»⁵⁰⁶. Ωστόσο ο Παπαϊωάννου παραπονέθηκε ότι η δράση του ΑΚΕΛ δεν γινόταν τόσο γνωστή όσο η δράση της ΕΟΚΑ⁵⁰⁷.

Η δεξιά υποστήριζε ότι αποτελούσε μέρος της βρετανικής προπαγάνδας να εμφανίζει τις διαδηλώσεις ως κομμουνιστικής εμπνεύσεως για να προβάλλει προσκόμματα στις συζητήσεις γύρω από το κυπριακό ζήτημα⁵⁰⁸. Κυκλοφορούσε μάλιστα και η φήμη ότι οι αριστεροί θα εγκατέλειπαν τον «παθητικό» ρόλο στον αγώνα για ένωση, ώστε η εξέγερση να μην παραμείνει «αποκλειστικό μονοπώλιο» της δεξιάς παράταξης⁵⁰⁹.

Το ΑΚΕΛ δεν σχεδίαζε να πάρει τα όπλα⁵¹⁰, αλλά σίγουρα ήταν πάντα μπροστά στις μαχητικές διαδηλώσεις και διοργάνωνε με επιτυχία τις απεργίες. Ίσως γι αυτό, αλλά και για άλλους λόγους οι οποίοι αναφέρθηκαν σε επεξηγηματικό υπόμνημα⁵¹¹, ο Harding, προέβη σε προγραφές του ΑΚΕΛ και των αριστερών οργανώσεων ΑΟΝ, ΕΑΚ και ΠΟΔΓ το Δεκέμβριο του 1955 και σε κατάσχεση της κινητής και της ακίνητης περιουσίας τους. Ταυτόχρονα συνελήφθησαν ο Γενικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ Ε. Παπαϊωάννου, οι δήμαρχοι Λεμεσού και Λάρνακας Κ. Παρτασίδης και Γ. Χριστοδουλίδης, ο αντιδήμαρχος Αμμοχώστου Χ. Σαββίδης και πολυάριθμα άλλα στελέχη του ΑΚΕΛ και της ΠΕΟ. Ο αριθμός των συλληφθέντων υπολογιζόταν σε 135. Εκτός νόμου τέθηκαν οι εφημερίδες *Νέος Δημοκράτης* και *Ανεξάρτητος* και το θεωρητικό όργανο του ΑΚΕΛ *Δημοκράτης* και έγιναν έρευνες στα τυπογραφεία τους, κατασχέθηκαν φυλλάδια και περιοδικά των οργανώσεων του ΑΚΕΛ. Η δεξιά υποστήριζε ότι το ΑΚΕΛ βρέθηκε στο στόχαστρο της

⁵⁰⁶ Σπύρου Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα*, Λευκωσία 1977, σελ.307

⁵⁰⁷ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ.372, Φ=20/22/40, Συνομιλία του Ε. Παπαϊωάννου με τον Πέτρο Ρούσο, 21 Ιουλίου 1958

⁵⁰⁸ Έθνος, 18 Δεκεμβρίου 1954

⁵⁰⁹ Σχόλιο του *Manchester Guardian* στην *Ελευθερία*, 13 Δεκεμβρίου 1955

⁵¹⁰ Ωστόσο υπάρχει επιστολή του Ε. Παπαϊωάννου σχετικά με την ανάληψη ένοπλης δράσης και τη διενέργεια σαμποτάζ σε περίπτωση που η Κύπρος θα καθίστατο, στις αρχές της δεκαετίας του 1950 σε περίπτωση πολέμου, βάση επιχειρήσεων των Βρετανών και των Αμερικάνων. Βλ. σχ. Πέτρος Παπαπολυβίου «Οι ελληνικές κυπριακές πολιτικές δυνάμεις και η εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων στο νησί, 1945-1955» Π. Παπαπολυβίου-Α. Συρίγος-Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974* ό.π. σελ. 56

⁵¹¹ FO 371/117677, από Harding προς Υπουργείο Εξωτερικών, 11 Δεκεμβρίου 1955

αντικομμουνιστικής εκστρατείας και χρησιμοποιήθηκε, για να παρουσιαστούν οι ταραχές στην Κύπρο ως οφειλόμενες σε κομμουνιστική υποκίνηση⁵¹².

Πράγματι στους λόγους των προγραφών που ανέπτυξε το κυβερνητικό φυλλάδιο⁵¹³ ήταν η μεγάλη αριθμητική δύναμη του ΑΚΕΛ, την οποία υπολόγιζαν ανάμεσα στο 20% και στο 55% των εκλογέων, επικαλούμενοι τη δήλωση του Μητροπολίτη Κυρήνειας, ο οποίος είπε ότι 40% των Ελληνοκυπρίων ήταν κομμουνιστές ή «*συμπαθούντες*». Στους σημαντικούς λόγους προγραφής του ΑΚΕΛ ήταν και ο «*μηχανισμός αγώνος κατά της καθεστηκυίας τάξης*», που υιοθετούσε το ΑΚΕΛ και περιελάμβανε μαζικές διαδηλώσεις, απεργίες, αναγραφή συνθημάτων και στασιαστική προπαγάνδα και στον οποίο οφείλονταν η βία και η αναταραχή. Επιπλέον υποστήριζαν ότι υπήρχαν πληροφορίες ότι «*επίλεκτοι Κομμουνισταί*» ζήτησαν να διεισδύσουν στην ΕΟΚΑ. Από τους βασικούς λόγους ήταν ακόμη ότι το ΑΚΕΛ διαφωνούσε με διαπραγματεύσεις που δεν θα οδηγούσαν σε αυτοδιάθεση και ότι είχε απώτερο σκοπό να εκδιωχθούν οι Βρετανοί από την Κύπρο και έτσι να μειωθεί η βρετανική επιρροή στη Μέση Ανατολή. Ο Harding ισχυριζόταν, ότι οι υποκινούμενες από την αριστερά απεργίες και διαδηλώσεις θα έκαναν άσχημη εντύπωση στον «*ελεύθερο κόσμο*», και διέκρινε μέσα από αυτές τις συμμετοχές του ΑΚΕΛ την εκμετάλλευση του εθνικιστικού αισθήματος⁵¹⁴.

Αντιδράσεις προήλθαν όχι μόνο από την ΠΕΟ, η οποία οργάνωσε μεγάλη συγκέντρωση κατά τη διάρκεια της οποίας οι δυνάμεις ασφαλείας έκαναν χρήση δακρυγόνων κατά των διαδηλωτών,⁵¹⁵ αλλά και από το δεξιό τύπο⁵¹⁶ και κυρίως από τον ίδιο το Μακάριο, ο οποίος δήλωσε τα εξής: «*Αποδοκιμάζωμεν ανεπιφυλάκτως την τοιαύτην ενέργειαν της Αγγλικής Κυβερνήσεως ανεξαρτήτως των θεμελιωδών διαφορών, αίτινες μας χωρίζουν από εκείνους εναντίον των οποίων αυτή στρέφεται. Έχομεν την γνώμην ότι μια ιδεολογία, μόνον δι' άλλης καλυτέρας ιδεολογίας πολεμείται και ουχί δια της βίας. Δικαιολογούντες οι Βρετανοί την τοιαύτην ενέργειάν των ισχυρίζονται μεταξύ άλλων ότι οι κομμουνισταί*

⁵¹² Φιλελεύθερος, 17 Δεκεμβρίου 1955

⁵¹³ Ελληνική Κύπρος, Νοεμβρίου –Δεκεμβρίου 1955, Ιανουαρίου –Φεβρουαρίου 1956, σελ.232,233

⁵¹⁴ FO 371/117677 υπόμνημα του Harding, 11 Δεκεμβρίου 1955

⁵¹⁵ Ελευθερία, 15 Δεκεμβρίου 1955

⁵¹⁶ Φιλελεύθερος, 16 Δεκεμβρίου 1955 «*Εδώ τίθεται ζήτημα σεβασμού των ιδεολογικών αντιλήψεων και των πολιτικών πεποιθήσεων των άλλων, οιοδήποτε κι αν είναι αυτοί.*»

απετέλουν εμπόδιον εις τας διεξαγομένας συνομιλίας προς λύσιν του ζητήματος».⁵¹⁷ Αλλά και κατά τις διαπραγματεύσεις του με το Harding ο Μακάριος ζητούσε γενική αμνηστία και απελευθέρωση όχι μόνο των δεξιών κρατουμένων αλλά και των αριστερών⁵¹⁸.

Ο λόγος που η ΠΕΟ κρατήθηκε μακριά από τις προγραφές ήταν για να μην υπάρξει κατακραυγή από την κοινή γνώμη στη Βρετανία και στις ΗΠΑ, αλλά και για να μην είναι έντονες οι αντιδράσεις από τις εργατικές ενώσεις⁵¹⁹. Από την άλλη η σύλληψη των ηγετικών της στελεχών θεωρείτο ότι θα στερούσε τη βάση από τον κομμουνιστικό της πυρήνα, έτσι ώστε το ΑΚΕΛ να συνεχίσει να υφίσταται ως μια μη κομμουνιστική ένωση, παρόμοια με το εργατικό κόμμα στη Βρετανία⁵²⁰. Επιθυμία άλλωστε και των εργατικών, όπως την εξέφρασε ο Tom Driberg στο δήμαρχο Αμμοχώστου Α. Πούγιουρο, ήταν να ιδρυθεί στην Κύπρο πολιτικό κόμμα κατά τα πρότυπα του βρετανικού εργατικού κόμματος⁵²¹.

Η δεξιά χαρακτήρισε τη στάση του απέναντι στον αγώνα της ΕΟΚΑ ως εθνοπροδοτική και χλεύασε τα υποτιμητικά σχόλια του ΑΚΕΛ περί «βαρελότων» και «ψευτοδιγενήδων». Η επίσημη άποψη του ΑΚΕΛ όπως προσδιορίστηκε σε άρθρο στο *Δημοκράτη* είχε ως εξής: «Απέναντι στους «Διγενήδες» και την «ΕΟΚΑ» που ξεφύτρωσε σαν συνέχεια της δημαγωγίας και κυπροκαπηλείας, η θέση μας είναι καθαρή: Τα πυροτεχνήματα και οι απειλές δεν είναι σοβαρά πράγματα. Εκείνοι που τα ενέπνευσαν παίζουν το παιχνίδι του ιμπεριαλισμού. Πάνε να σκεπάσουν την προδοσία και το ξεπούλημα της κυπριακής εθνικής μας υπόθεσης με τυχοδιωκτισμούς. Εκείνοι που παρασύρθηκαν από αγνό πατριωτισμό σε τέτοιες περιπέτειες γίνονται θύματα, και πολύ σύντομα θα αντιληφθούν την πλάνη τους»⁵²².

Η γραμμή λοιπόν του ΑΚΕΛ ήταν να απέχει από τον ένοπλο αγώνα και η πραγματικότητα ήταν ότι πριν την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, οι αριστεροί

⁵¹⁷ *Ελευθερία*, 15 Δεκεμβρίου 1955

⁵¹⁸ *Times of Cyprus*, 18 Φεβρουαρίου 1956

⁵¹⁹ FO 371/117677 υπόμνημα του Harding, 11 Δεκεμβρίου 1955

⁵²⁰ Ό.π.

⁵²¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 1^{ος} υποφάκελος, πληροφορίες που διαβιβάζει ο Α. Βλάχος, πρόξενος Λευκωσίας, προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 18 Δεκεμβρίου 1957

⁵²² *Δημοκράτης*, Απρίλης 1955, σελ.8

καλούνταν να μη συμμετάσχουν. Η προκήρυξη της ΕΜΑΚ, που βρέθηκε κατά τις συλλήψεις που έγιναν στο πλοιάριο Άγιος Γεώργιος, ζητούσε από τους κομμουνιστές να μην αναμιχθούν στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. «Δεν θα δεχθώμεν κομμουνιστάς εις το ΕΜΑΚ»⁵²³ ήταν η γραμμή που έδινε ο Σωκράτης Λοϊζίδης.

Αντίθετα όμως ο Γρίβας δεν έκανε διακρίσεις όσο αφορούσε τους συμμετέχοντες στον αγώνα και είναι χαρακτηριστικό ότι για προδοτική στάση των κομμουνιστών μίλησε στις προκηρύξεις του το 1958 και όχι κατά την έναρξη του αγώνα. «Όταν σήκωσα το λάβαρο του εθνικού μας κινήματος κάλεσα στον στίβο της παλαιίστρας ΟΛΟΥΣ ΑΝΕΞΑΙΡΕΤΩΣ κοινωνικών ή πολιτικών φρονημάτων. Ο Αγώνας ήτο κοινός και ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΟΛΩΝ. Την επομένην, όμως, ξαφνικά ακούσαμε μαζί με τη φωνή των Άγγλων και την φωνήν της αριστεράς παρατάξεως, η οποία μας απεκάλει «βαρελλότους» και «ψευτοδιγενήδες». Τους προδότας αυτούς τους περιφρονήσαμε και κοιτάξαμε να κτυπήσουμε τον κατακτητήν.»⁵²⁴ έλεγε σε μια προκήρυξή του.

Σε άλλη προκήρυξη πάλι ανέφερε ότι δεν είχε αποκλείσει τους αριστερούς από τον αγώνα, αλλά εξέφραζε την περιφρόνησή του ως προς την τακτική του αγώνα του ΑΚΕΛ: «Πολλές φορές διεκηρύξαμε ότι δεν κάμνουμε ούτε κομματικόν ούτε ταξικόν αγώνα, αλλά εθνικοαπελευθερωτικόν. Δεν μας ενδιαφέρει η κομματική ιδεολογία του καθενός. Μας ενδιαφέρει μόνον όλοι να είναι πατριώτες και να συνενώσουν μαζί μας τες δυνάμεις τους για να διώξουμε τον δυνάστην, πολεμώντας τον με όλα τα όπλα που έχουμε στη διάθεσι μας. Γιατί ο εχθρός δεν φεύγει από το νησί μας με τες ανοησίες που λέγει το ΑΚΕΛ, με αγώνα ειρηνικό..... ενιαίο.....παλλαϊκό.....δημοκρατικό και άλλα τέτοια κουρουφέξαλα και φυλλάδες που γεμίζουν από μελάνι.»⁵²⁵ Παρά τον αποκλεισμό του ΑΚΕΛ υπάρχουν μαρτυρίες ότι αριστεροί συμμετείχαν στον αγώνα της ΕΟΚΑ⁵²⁶ και ότι παρείχαν καταφύγιο σε αγωνιστές⁵²⁷. Οπαδοί του ΑΚΕΛ λάμβαναν μέρος στις διαδηλώσεις και στις

⁵²³ Έθνος, 18 Μαρτίου 1955

⁵²⁴ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.91

⁵²⁵ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.199

⁵²⁶ Συνέντευξη με τον Γρηγόρη Γρηγορά, προσωπικό φρουρό του Γρίβα και τομεάρχη Σολέας, 7 Σεπτεμβρίου 2011

⁵²⁷ Η Θέλμα Χριστοδουλίδου μας ανέφερε ότι ο σύζυγός της Μίκης Μιχαηλίδης βρήκε καταφύγιο στο σπίτι Ακελιστή στην Αγγλατζιά. Συνέντευξη με την Θέλμα Χριστοδουλίδου, 28 Ιουνίου 2012

μαθητικές διαμαρτυρίες. Το ΑΚΕΛ ίδρυσε μάλιστα μια νέα οργάνωση την ΠΕΟΜ (Παγκύπρια Ενιαία Οργάνωση Μαθητών) για να οργανώσει τους μαθητές των σχολείων.

Αυτό βέβαια που θεωρήθηκε μεγάλη προδοσία ήταν η αποκάλυψη της ταυτότητας του Γρίβα από τον Ζαχαριάδη και το ραδιοφωνικό σταθμό «Ελεύθερη Ελλάδα» λίγο μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ⁵²⁸. Ο Ζαχαριάδης εκφράστηκε υποτιμητικά για τον αγώνα της ΕΟΚΑ, μίλησε για τυχοδιωκτισμούς και για «πασχαλινά πυροτεχνήματα» και «τρακατρούκες». Αντίθετα η ΕΔΑ από την αρχή *«ασπαζόταν την ηρωική αντίσταση του Διγενή και των συναγωνιστών του»*⁵²⁹ και με αυτή τη γραμμή συντάχτηκε και το ΚΚΕ μετά τη διαγραφή του Ζαχαριάδη⁵³⁰. Ήταν μια από τις παλινωδίες του ΚΚΕ ένα χρόνο μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ να ταχθεί υπέρ της ένοπλης δράσης. Σύμφωνα με απόφαση του ΚΚΕ *«στον εθνικό αγώνα στην Κύπρο δεν πρέπει να αποκλείεται κι' ένα είδος ένοπλης μορφής πάλης που ν' ανταποκρίνεται στις δυνατότητες της Κύπρου»*⁵³¹, όπως συνέβαινε σε όλους τους απελευθερωτικούς αγώνες⁵³². Επιπλέον θεωρείτο ότι η στάση του ΑΚΕΛ διευκόλυνε την προσπάθεια της δεξιάς να μονοπωλήσει την ηγεσία του αγώνα και να απομονώσει από το λαό το ΑΚΕΛ⁵³³.

Το ΑΚΕΛ δεν τασσόταν υπέρ της ένοπλης, ανταρτικής δράσης, των σαμποτάζ και των εχθροπραξιών, που μόνο «ζημιά», όπως υποστήριζε, μπορούσαν να προκαλέσουν στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα και ήταν υπέρ του ενιαίου, μαζικού, ανοικτού αγώνα που θα προερχόταν από μαζική, λαϊκή κινητοποίηση⁵³⁴. Τακτική του ήταν *«η τακτική του ενιαίου, μαζικού, παλλαϊκού αγώνα που πρέπει να εφαρμόζεται στην πράξη με τις ενδεδειγμένες μορφές πάλης, που καθορίζονται με*

⁵²⁸ Σπύρου Παπαγεωργίου, *ΑΚΕΛ το άλλο ΚΚΕ*, Λευκωσία 1994, σελ.304

⁵²⁹ *Times of Cyprus*, 5 Απριλίου 1958

⁵³⁰ «Ανεξάρτητα από τη γνώμη που έχει το ΑΚΕΛ για την ΕΟΚΑ δεν είναι σωστό να καταδικάζει μια μορφή αγώνα που έχει απήχηση σε μεγάλη μερίδα του κυπριακού λαού». ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/55, Συνεδρίαση της ΚΕ του ΚΚΕ, 20 Οκτωβρίου 1958

⁵³¹ Απόφαση της ΚΕ του ΚΚΕ, 20 Νοεμβρίου 1956. ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/68, Νοέμβριος 1958

⁵³² Στην κριτική του ΚΚΕ αναφέρονταν οι εθνικοαπελευθερωτικοί αγώνες στην Ασία, την Αφρική και τη Λατινική Αμερική. ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/89, έκθεση χωρίς ημερομηνία

⁵³³ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/72, Οι απόψεις του ΚΚΕ σχετικά με τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα της Κύπρου και την πολιτική του ΑΚΕΛ, 24 Ιανουαρίου 1959

⁵³⁴ Διακήρυξη του Πολιτικού Γραφείου του ΑΚΕΛ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *ΑΚΕΛ το άλλο ΚΚΕ*, Λευκωσία 2004, σελ.289-291

βάση τις συγκεκριμένες συνθήκες»⁵³⁵. Ήταν της γνώμης ότι αν εφάρμοζε πιο μαχητικές μορφές πάλης και ερχόταν σε σύγκρουση με τους Βρετανούς αυτό θα ήταν «καταστρεπτικό» για το λαϊκό κίνημα⁵³⁶. Σε έκθεσή τους ο Ε. Παπαϊωάννου και ο Φάντης θεωρούσαν ότι στις αποικιακές συνθήκες «το να χρησιμοποιήσεις τέτοιες προχωρημένες μορφές πάλης, όπως είναι η ένοπλη δράση, το να τραβήξεις τις μάζες, κάτω απ'αυτές τις συνθήκες και με τέτοιο συσχετισμό δυνάμεων στην ένοπλη σύγκρουση δεν είναι τίποτε άλλο παρά δονκιχωτισμός, επαναστατικός ρωμαντισμός και τυχοδιωκτισμός που το αποτέλεσμα του θάνατι η συντριβή των λαϊκών πατριωτικών δυνάμεων»⁵³⁷. Επιπλέον από ένα σημείο και μετά, εξαιτίας των διακοινοτικών ταραχών, το ΑΚΕΛ θεωρούσε ότι ο ένοπλος αγώνας θα επέτεινε την απειλή της διχοτόμησης⁵³⁸.

Ένα χρόνο μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ ο γενικός γραμματέας του ΑΚΕΛ Εζεκίας Παπαϊωάννου, σε συνέντευξή του προς την *Times of Cyprus*, δεν απάντησε αν ήταν υπέρ ή κατά της ΕΟΚΑ⁵³⁹. Ήταν πάντως, όπως δήλωσε, υπέρ της εκχειρίδας της ΕΟΚΑ. Σύμφωνα με την *Times of Cyprus*, μετά την κήρυξη του ΑΚΕΛ στην παρανομία, υπήρξε διαφωνία σχετικά με τη γραμμή του κόμματος από στελέχη του ΑΚΕΛ τα οποία διαφωνούσαν με το Ζαχαριάδη, ως προς τη στάση του ΑΚΕΛ απέναντι στον αγώνα της ΕΟΚΑ. Απαιτώντας αναθεώρηση της γραμμής του κόμματος 100 συγκρατούμενοι του Παπαϊωάννου εξεγέρθηκαν εναντίον του, πριν τη δραπέτευσή του⁵⁴⁰. Ο Παπαϊωάννου φάνηκε να χάνει επιμένοντας σε ουδέτερη γραμμή και για να μην απομονωθεί από τη μάζα των οπαδών του, οι οποίοι τάσσονταν στο πλευρό των δεξιών και του Μακαρίου, ζήτησε ενότητα και απελευθέρωση του Μακαρίου, αναγνωρίζοντάς τον, ως τον μοναδικό εκπρόσωπο

⁵³⁵ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/29, Απόφαση της πλατειάς ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Μαΐος 1957, σελ.14

⁵³⁶ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ.372, Φ=20/22/29, Απόφαση της πλατειάς ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Μαΐος 1957, σελ.8

⁵³⁷ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ.372, Φ=20/20/94, Έκθεση των Παπαϊωάννου και Φάντη «Ο ρόλος του ΑΚΕΛ στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα του κυπριακού λαού», χωρίς ημερομηνία

⁵³⁸ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ.372, Φ=20/22/35, Απόψεις ΑΚΕΛ-Ζιαρτίδη, 28 Οκτωβρίου 1957

⁵³⁹ *Times of Cyprus*, 5 Ιουλίου 1956

⁵⁴⁰ *Times of Cyprus*, 22 Απριλίου 1956

των Ελληνοκυπρίων⁵⁴¹. Σε επιστολή του πάντως στην *Times of Cyprus* αρνήθηκε ότι υπήρξε διάσπαση στο κόμμα⁵⁴².

Σύγκρουση για τον αγώνα της ΕΟΚΑ είχε και ο Ζιαρτίδης με την ηγεσία της ΕΔΑ στην Αθήνα πριν την επιστροφή του στην Κύπρο⁵⁴³. Ο Ζιαρτίδης μετά από δεκαεπτάμηνη εξορία επέστρεψε στην Κύπρο το Μάιο του 1957. Ως νέος πρόεδρος του ΑΚΕΛ δήλωσε και αυτός ότι αναγνωρίζει το Μακάριο ως το μοναδικό εκπρόσωπο του ελληνοκυπριακού λαού και ζήτησε την επιστροφή του⁵⁴⁴. Όσο για την ΕΟΚΑ ο Ζιαρτίδης παραδέχτηκε ότι συνέτεινε στο να γίνει η μάζα του ελληνοκυπριακού λαού πιο μαχητική και να ενδυναμωθεί το αντιιμπεριαλιστικό κίνημα. Αλλά και ο Παπαϊωάννου και ο Φάντης αναγνώρισαν ότι ήταν σοβαρότατο λάθος να καταδικάσουν έναν αγώνα που είχε τη συμπάθεια και την υποστήριξη των μαζών⁵⁴⁵.

Σε διακήρυξή του, την ίδια περίοδο, το ΑΚΕΛ αναθεώρησε την πολιτική του απέναντι στην ΕΟΚΑ, παραδέχτηκε ότι το λάθος να υποτιμήσει τον αγώνα της ΕΟΚΑ και προπάντων να χρησιμοποιήσει προκλητικούς χαρακτηρισμούς για τους αγωνιστές οφειλόταν σε δογματισμό. Παρά την αυτοκριτική του δεν έπαυε να αντιμετωπίζει την ΕΟΚΑ σαν μια αντίπαλη οργάνωση της δεξιάς. Η απόφαση της ΚΕ επιτροπής του ΑΚΕΛ έλεγε: Στη στάση μας απέναντι στην ΕΟΚΑ διαπράξαμε μια σειρά λάθη, μερικά από τα οποία αρκετά σοβαρά. Πρώτα-πρώτα από την αρχή υποτιμήσαμε σοβαρά το κίνημα της ΕΟΚΑ θεωρώντας το σαν κίνημα μερικών δεκάδων φανατικών της δεξιάς, προορισμένο να σβήσει σε μερικούς μήνες και δεν μπορέσαμε να μάθουμε τις προετοιμασίες που γίνονται πάνω από τρία χρόνια. Δεύτερο, η ανακοίνωση του ΠΓ τον Απρίλη του 1955, ήταν μια πολύ βιαστική και αψυχολόγητη ενέργεια, που πρόδιδε σύγχυση και έλλειψη ψυχραιμίας και με τον τρόπο που έπιανε το θέμα θεωρητικολογώντας για ατομική τρομοκρατία με αποσπάσματα από τον Λένιν, δεν βοηθούσε καθόλου τις μάζες να δουν σωστά για ποιους λόγους το κόμμα μας διαφωνούσε με την τακτική του ένοπλου αγώνα. Τρίτο,

⁵⁴¹ *Times of Cyprus*, 27 Ιουνίου 1956

⁵⁴² *Times of Cyprus*, 11 Ιουλίου 1956

⁵⁴³ Όπως υποστηρίζει η εφημερίδα *Times of Cyprus*, ο Ζιαρτίδης ζήτησε από τον Ηλιού να αποκηρύξει την ΕΟΚΑ. *Times of Cyprus*, 5 Απριλίου 1958

⁵⁴⁴ *Times of Cyprus*, 14 Μαΐου 1957

⁵⁴⁵ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/68, 1958, Συνάντηση με αντιπροσωπεία του ΑΚΕΛ στη Μόσχα.

οι χαρακτηρισμοί που σε ανακοινώσεις και σε άρθρα μας δώσαμε για την ΕΟΚΑ και τους αγωνιστές της αποκαλώντας τους «Ψευτοδιγενήδες», «τραμπούκους», «βαρελλότα», «τρακατρούκες» κλπ. ήταν προκλητικοί και σεχταριστικοί, που ενώ δεν εξυπηρετούσαν καθόλου την εθνική μας υπόθεση και την ενότητα του λαού, οπλίζαμε την ΕΟΚΑ και τον μοναρχοφασισμό στην επίθεσή τους ενάντια στο κόμμα και το λαϊκό κίνημα και έριχναν νερό στο μύλο της διάσπασης και του κινδύνου εμφύλιου σπαραγμού⁵⁴⁶. Ιδιαίτερα εγκωμιαστικά εκφράστηκαν για τους αγωνιστές: «Για όλους αυτούς αξίζει κάθε εκτίμηση από μέρους μας για τον πατριωτισμό τους, τον ηρωισμό τους και την αυτοθυσία τους»⁵⁴⁷.

Απολογητικά εκφράστηκαν και για τη στάση του ΑΚΕΛ απέναντι στην αστική τάξη, η οποία αποτελούσε σύμμαχο στον αγώνα κατά της αποικιοκρατίας και της οποίας ο ρόλος δεν ήταν ο ίδιος με το ρόλο της αστικής τάξης στις καπιταλιστικές χώρες⁵⁴⁸. Μετά την αλλαγή της στάσης του, το ΑΚΕΛ έβλεπε δυνάμωμα της ενότητας μέσα σε όλα τα στρώματα του λαού και κυρίως ανάμεσα σε δεξιούς και αριστερούς. Ο Ανδρέας Φάντης, ως προσωρινός Γενικός Γραμματέας του ΑΚΕΛ, δήλωσε ότι ήταν «η πρώτη φορά στην ιστορία του κυπριακού απελευθερωτικού κινήματος που δεξιοί κι αριστεροί αγωνίζονται μ'ένα κοινό πρόγραμμα»⁵⁴⁹.

Στην αυτοκριτική του το ΑΚΕΛ κάκισε τα καθοδηγητικά όργανα γιατί δεν μπόρεσαν να κινητοποιήσουν το λαό ιδιαίτερα στην ύπαιθρο, κυρίως γιατί «έμειναν κολλημένοι σε παλιές και τυποποιημένες μορφές εκδήλωσης»⁵⁵⁰. Παρά το γεγονός ότι δεν πρότεινε νέες μορφές δράσης, δυο χρόνια μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, το ΑΚΕΛ σημείωνε σημαντικές επιτυχίες στην κινητοποίηση της εργατικής τάξης, των αγροτών και της νεολαίας αλλά θεωρούσε ότι η δράση του, η πολιτική

⁵⁴⁶ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/29, Απόφαση της πλατειάς ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Μαΐος 1957, σελ.8

⁵⁴⁷ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/29, Απόφαση της πλατειάς ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Μαΐος 1957, σελ.10

⁵⁴⁸ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/29, Απόφαση της πλατειάς ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Μαΐος 1957, σελ.9. Ο Παπαϊωάννου είπε σε συνομιλία του με τον Πέτρο Ρούσο ότι είχαν ανάγκη να διατηρούν επαφή με τη δεξιά και πως έπρεπε να ελίσσονται. ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/40, 21 Ιουλίου 1958

⁵⁴⁹ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/34, Σεπτέμβριος 1957, συνέντευξη του Φάντη που δημοσιεύτηκε στην *Αυγή*, 1 Αυγούστου 1957

⁵⁵⁰ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/29, Απόφαση της πλατειάς ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ, Μαΐος 1957, σελ.7

του επιρροή, η ενίσχυση του συντεχνιακού κινήματος και η ανάπτυξη της πολιτικής του δράσης στα χωριά ανησυχούσε την ηγεσία της δεξιάς, η οποία επιχειρούσε τον «πολιτικό αφανισμό» του με σκοπό να κυριαρχήσει στην πολιτική ζωή της Κύπρου⁵⁵¹.

3.2 Δολοφονίες αριστερών από την ΕΟΚΑ

Οι απειλές κατά του ΑΚΕΛ ξεκίνησαν λίγους μήνες μετά την έκδοση της *Χαραυγής*, της εφημερίδας που εκδόθηκε μετά την απαγόρευση της κυκλοφορίας του *Νέου Δημοκράτη*. Την απειλητική επιστολή του Γρίβα⁵⁵² προς τον διευθυντή της *Χαραυγής* ακολούθησε η τοποθέτηση βόμβας στο σπίτι του⁵⁵³. Αν εξαιρέσουμε αυτό το γεγονός, η ΕΟΚΑ δεν είχε στραφεί κατά των αριστερών ως παράταξη. Ωστόσο καταγγέλθηκαν δέκα με δώδεκα επιθέσεις μασκοφόρων σε χωριά κατά στελεχών του ΑΚΕΛ, τους οποίους ξυλοκόπησαν ή έβρισαν προδότες⁵⁵⁴. Προς το τέλος του αγώνα, ήταν ατυχής, η συνεχής κατασκευή εχθρών από το Γρίβα. Οι υποψίες για συνεργασία του ΑΚΕΛ με την Intelligence Service συνδέθηκαν με την απόλυση των περισσότερων από τα μέλη του, που κρατούνταν σε στρατόπεδα⁵⁵⁵. Οι υποψίες δεν ήταν αβάσιμες. Σύμφωνα με στοιχεία, οι Βρετανοί εκμεταλλευόμενοι την κατάσταση πλησίασαν στελέχη του ΑΚΕΛ για να ζητήσουν πληροφορίες για την ΕΟΚΑ και για να τους προτείνουν να τους δώσουν όπλα για την άμυνά τους⁵⁵⁶. Όπως ήταν φυσικό οι κινήσεις αυτές των Βρετανών αύξησαν τις υποψίες και όξυναν τα πνεύματα.

Το 1958 λοιπόν, η Κύπρος ταλανίστηκε όχι μόνο από διακοινοτικές ταραχές αλλά και από δολοφονίες αριστερών, οι οποίες έμοιαζε να οφείλονται σε εμφυλιοπολεμικές διαθέσεις από την πλευρά του Γρίβα. Αυτές οι διαθέσεις, που

⁵⁵¹ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/33, Απόφαση της κεντρικής ολομέλειας της ΚΕ του ΑΚΕΛ, 26 Αυγούστου 1957

⁵⁵² Η επιστολή άρχιζε ως εξής: «Ακολουθείτε την γραμμήν της Κ.Ε. ΑΚΕΛ, ήτις είναι προδοτική. Πρειδοποιείσθε όπως αποκηρύξετε την πολιτικήν αυτήν.» *Χαραυγή*, 22 Ιουλίου 1956

⁵⁵³ *Χαραυγή*, 17 Αυγούστου 1956

⁵⁵⁴ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/38, Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η θέση του ΑΚΕΛ, 12 Απριλίου 1958, σελ.4

⁵⁵⁵ Μέχρι το τέλος του 1956 είχαν μείνει 43 από τους 129 κρατούμενους μέλη του ΑΚΕΛ. SA1/1000/1956, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1956

⁵⁵⁶ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/38, Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η θέση του ΑΚΕΛ, 12 Απριλίου 1958, σελ.12

οφείλονται στο γεγονός ότι ο Γρίβας θεωρούσε το ΑΚΕΛ ως μια υπολογίσιμη δύναμη, ικανή να επηρεάσει μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού αποδεικνύονται σε επιστολή του προς τον Μητροπολίτη Κιτίου Άνθιμο όπου έγραφε: «Οι κομμουνιστάι είναι αντίπαλοί μας είτε το θέλουμε είτε όχι. Ενδείκνυται να τους εξοντώσωμεν ως πολιτική οντότητα, ώστε να μη είναι πλέον υπολογίσιμος και δυναμένη δια των αποφάσεων της να επηρεάσει το εθνικόν ζήτημα, όπως δηλαδή συνέβαινε μέχρι τούδε. Το τοιούτο θα το κατορθώσουμε εάν δια της προπαγάνδας καταδείξωμεν την προδοσίαν του Α.Κ.Ε.Λ. ώστε να το απογυμνώσωμεν των οπαδών του, οι οποίοι να αισθάνονται ντροπήν διότι ανήκουν εις προδοτικόν πολιτικόν κόμμα»⁵⁵⁷. Ο Έλληνας πρόξενος φαίνεται να είπε: «βλέπετε φοβούνται ότι ενώ αυτοί (εννοούσε την ΕΟΚΑ) έδωσαν τόσες θυσίες θαρθείτε τώρα εσείς να εκμεταλλευτείτε την κατάσταση»⁵⁵⁸.

Δυο φόνοι αριστερών από την ΕΟΚΑ στη Λύση και στο Κώμα του Γιαλού αποτέλεσαν την αρχή των εκατέρωθεν κατηγοριών. Η ΠΕΟ κήρυξε 48ωρη απεργία και τρεις χιλιάδες μέλη της διαδήλωσαν για διαμαρτυρία⁵⁵⁹ ενώ η ΕΟΚΑ εξαπέλυε απειλές. Κατηγορούσε τους οπαδούς του ΑΚΕΛ για προδοσία και το ίδιο το ΑΚΕΛ για υπόθαλψη προδοτών και για συνεργασία με τους Βρετανούς. Η ΕΟΚΑ από την πλευρά της δικαιολογούσε τους φόνους υποστηρίζοντας ότι προέκυψαν από αυτοάμυνα και διαμήνυε ότι θα κτυπούσε όποιον αντιδρούσε στο έργο της δεξιό ή αριστερό. Η διακήρυξη έλεγε: «Η Οργάνωσίς μας δεν στρέφεται εναντίον των αριστερών ως θέλει να την παρουσιάση η Ακελική ηγεσία, αλλά κατά συγκεκριμένων ατόμων της αριστεράς, καταστάντων ενόχων έναντι της εθνικής υποθέσεως. Δεν υπάρχει σχέδιον «εξοντώσεως της αριστεράς» εκ μέρους μας ως φωνάζει η ηγεσία του ΑΚΕΛ, αλλά σχέδιον εξοντώσεως των «εθνικώς αναξίων» είτε αριστεροί είναι ούτοι, είτε δεξιοί.»⁵⁶⁰

Μετά τις διαμαρτυρίες και την έκκληση του Ζιαρτίδη και των αριστερών δημάρχων προς το Μακάριο⁵⁶¹ τα πράγματα ηρέμησαν, αλλά όταν επετράπησαν

⁵⁵⁷ Σπύρου Παπαγεωργίου, ΑΚΕΛ το άλλο ΚΚΕ, Λευκωσία 2004, σελ.336,337

⁵⁵⁸ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/38, Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η θέση του ΑΚΕΛ, 12 Απριλίου 1958, σελ.6

⁵⁵⁹ *Times of Cyprus*, 23 Ιανουαρίου 1958

⁵⁶⁰ Προκήρυξη της ΕΟΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.201

⁵⁶¹ Ο Ζιαρτίδης επισκέφθηκε τον Μακάριο για να ζητήσει ενότητα. *Times of Cyprus*, 3 Φεβρουαρίου 1958

από τον Foot οι εορτασμοί της 25^{ης} Μαρτίου, οι οπαδοί του ΑΚΕΛ στη Λευκωσία παρήλασαν σε διαφορετική κατεύθυνση από το υπόλοιπο πλήθος των Ελληνοκυπρίων που έφθανε τις 30.000, σύμφωνα με τις επίσημες πηγές⁵⁶².

Οι επιθέσεις και οι δολοφονίες άρχισαν και πάλι στα τέλη Μαρτίου όταν τρεις μαχαιρώθηκαν έξω από το Αυγόρου και μια εβδομάδα αργότερα έγιναν άλλες τρεις απόπειρες στο Έξω Μετόχι⁵⁶³. Χιλιάδες εργαζόμενοι συγκεντρώθηκαν στο οίκημα των Παλαιών Συντεχνιών Λευκωσίας για να καταδικάσουν τις «αδελφοκτόνες» ενέργειες φανατισμένων στοιχείων⁵⁶⁴. Η ΠΕΟ προσπάθησε να ηρεμήσει τα πνεύματα και παρότρυνε τα μέλη της να επιδείξουν αυτοσυγκράτηση. Άσχημη τροπή πήρε η κατάσταση το Μάιο με τις άγριες δολοφονίες αριστερών στο Λευκόνοικο, στη Γύψου και στο Πέρα Χωριό⁵⁶⁵. Τον Αύγουστο μια αιματηρή μάχη μεταξύ αριστερών και δεξιών δόθηκε στο χωριό Μηλιά, με αφορμή βόμβες που ρίχτηκαν το προηγούμενο βράδυ σε αριστερούς, που περιπολούσαν για να προστατέψουν το χωριό από επιθέσεις Τουρκοκυπρίων. Στο επεισόδιο που δημιουργήθηκε αναμίχθηκαν γυναίκες και άντρες. Εξαιτίας των πυροβολισμών που έπεσαν, υπήρξαν δυο γυναίκες νεκρές και εννέα τραυματίες, επτά αριστεροί και δυο δεξιοί⁵⁶⁶. Αντεπιθέσεις από το ΑΚΕΛ δεν έγιναν γι αυτό και αποφεύχθηκε μια εμφύλια σύρραξη.

Άλλωστε ο Μακάριος αλλά και η ελληνοκυπριακή δεξιά αντέδρασαν έντονα με την τακτική του Γρίβα να εξαπολύσει κυνηγητό κατά των αριστερών. Το ΑΚΕΛ είχε επαφές με ηγέτες της δεξιάς, τον Μητροπολίτη Κιτίου και τον Χωροεπίσκοπο Σαλαμίνας⁵⁶⁷. Δυσμενής ήταν και η κριτική του ελληνικού τύπου, γεγονός που έστω και λίγο κλόνισε το Γρίβα⁵⁶⁸. Ο Γρίβας όμως, σε αυτήν την φάση του αγώνα ήταν ο απόλυτος αρχηγός, ο μόνος υπεύθυνος για τις αποφάσεις και τις ιδεολογικές κατευθύνσεις και ενεργούσε χωρίς να παίρνει διαταγές από κανένα. Και η απόφασή

⁵⁶² Οι οπαδοί του ΑΚΕΛ ήταν περίπου επτά χιλιάδες. *Times of Cyprus*, 27 Μαρτίου 1958

⁵⁶³ *Times of Cyprus*, 4 Απριλίου 1958

⁵⁶⁴ *Χαραυγή*, 5 Απριλίου 1958

⁵⁶⁵ *Times of Cyprus*, 24 και 26 Μαΐου 1958. Ο Σάββας Μενοίκου ξυλοκοπήθηκε και λιθοβολήθηκε μέχρι θανάτου και ο Γιώργος Γιασουμή δολοφονήθηκε αφού πρώτα του έβγαλαν τα μάτια. *Χαραυγή*, 25 Μαΐου 1958

⁵⁶⁶ *Χαραυγή*, 27 Αυγούστου 1958

⁵⁶⁷ ΑΣΚΙ Αρχείο ΚΚΕ, κ. 372, Φ=20/22/38, Η πολιτική κατάσταση στην Κύπρο και η θέση του ΑΚΕΛ, 12 Απριλίου 1958, σελ.5

⁵⁶⁸ Γεωργίου Γρίβα – Διγενή, *Απομνημονεύματα ό.π.*, σελ.275

του να περιορίσει ή ακόμη και να εκμηδενίσει τη δύναμη του πολιτικού του αντιπάλου, πήγαζε από το φόβο επικράτησης του ΑΚΕΛ στην πολιτική σκηνή της Κύπρου.

4. Η ΗΓΕΣΙΑ ΤΟΥ ΑΓΩΝΑ

4.1 Μακάριος και Γρίβας. Έχουμε έναν ή δυο αρχηγούς;

Αναμφισβήτητα ο Μακάριος, ως Εθνάρχης, ήταν ο θρησκευτικός και πολιτικός αρχηγός, ο οποίος έπαιρνε τις αποφάσεις και διεξήγαγε συζητήσεις και διαπραγματεύσεις με τους Βρετανούς. Μετά την έναρξη του αγώνα πραγματοποίησε ένα πολύ σημαντικό ταξίδι, το Πάσχα του 1955, στη Μπαντούγκ της Ινδονησίας, για μια συνάντηση με εκπροσώπους του Αφρικανοασιατικού κόσμου, η οποία έμεινε στην ιστορία σαν η πρώτη του Κινήματος των Αδεσμεύτων. Ο Μακάριος ήρθε σε επαφή με σημαντικούς υποστηρικτές όπως ο Νεχρού, ο Νάσσερ και ο Σοκάρνο. Έγκριση ψηφίσματος υπέρ της αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων όπως σχεδιαζόταν⁵⁶⁹ δεν επετεύχθη, όμως ιδιαίτερη σημασία είχε, ότι μια από τις βασικές αποφάσεις του συνεδρίου, ήταν η γενική καταδίκη του αποικισμού. Την υποστήριξη του αφρικανοασιατικού κόσμου αναζήτησε το 1952 και ξανά το 1958 μετά την επιστροφή του από την εξορία με επισκέψεις του στην Αίγυπτο.

Ως ο «*φύσει και θέσει*»⁵⁷⁰ εκπρόσωπος του ελληνοκυπριακού λαού ήταν ο μόνος ο οποίος θα μπορούσε να διεξάγει συνομιλίες ακόμη και μετά την απέλασή του. Ο Καραμανλής, κατά τις συνομιλίες που είχε με τον Eisenhower, έθεσε ως προϋπόθεση ενδεχόμενης επανάληψης διαπραγματεύσεων την απελευθέρωση του Μακάριου⁵⁷¹. Οι δήμαρχοι και οι εκπρόσωποι εργατικών ενώσεων αρνούνταν οποιοσδήποτε συνομιλίες ερήμην του Μακάριου⁵⁷². Τέτοια ήταν η προσήλωση στο πρόσωπό του ώστε παρατηρήθηκε το φαινόμενο Έλληνες ναυτικοί διερχόμενοι σε κοντινή απόσταση από τις Σεϋχέλλες να του στέλνουν επιστολές μέσα σε μπουκάλια

⁵⁶⁹ Έθνος, 14 Απριλίου 1955

⁵⁷⁰ Έθνος, 1 Ιουλίου 1956

⁵⁷¹ Ελευθερία, 2 Δεκεμβρίου 1956

⁵⁷² Ελευθερία, 15 Ιουλίου 1956 και Έθνος, 17 Ιουλίου 1956

τα οποία ρίχνονταν στη θάλασσα⁵⁷³. Η ελληνική κυβέρνηση εξέδωσε σειρά γραμματοσήμων με το πρόσωπό του, ενώ στην Κύπρο χτιζόταν το καινούργιο Αρχιεπισκοπικό Μέγαρο δίπλα στο παλιό⁵⁷⁴. Αν και εξόριστος, προτάθηκε ως υποψήφιος, για τις εκλογές που θα τον αναδείκνυαν πρύτανη στο Πανεπιστήμιο της Γλασκώβης, για το «θάρρος» του να διεξάγει αγώνα «*υπέρ της απελευθέρωσης του λαού του*»⁵⁷⁵.

Οι Βρετανοί φαίνεται ότι μελετούσαν την απέλασή του ήδη πριν τις συνομιλίες του με τον Harding⁵⁷⁶. Άλλωστε ο ίδιος ο Harding είχε ζητήσει την άδεια να απελάσει ιερωμένους στα υψηλά κλιμάκια. Όμως για τον ίδιο τον Μακάριο ο Eden επιφυλάχθηκε. «*Ο Αρχιεπίσκοπος μπορεί να αποδειχθεί χρήσιμος για επαφές. Μέχρι να αποδειχθεί το αντίθετο θα σας παρακαλούσα να μην τον απελάσετε*» έλεγε σε επιστολή του στον Harding⁵⁷⁷.

Αν και θεωρείτο ένας «*ανήσυχος κληρικός*» ο οποίος μετατράπηκε σε έναν «*αδίστακτο επαναστάτη*»⁵⁷⁸ οι εργατικοί βουλευτές ήταν υπέρ επανέναρξης συνομιλιών και της επιστροφής του από την εξορία και το ίδιο και αρκετές αγγλικές εφημερίδες⁵⁷⁹. Οι δε Αμερικανοί έβλεπαν τον Μακάριο, κατά τα λεγόμενα του Φιλελεύθερου, ως πρωθυπουργό της Ελλάδας, ως ένα «*νέο Δαμασκηνό*» για να σχηματίσει μια κυβέρνηση κατευνασμού⁵⁸⁰. Η βρετανική κυβέρνηση αποφάσισε την επιστροφή του γιατί το γεγονός ότι ήταν μακριά τον απάλλασσε από οποιαδήποτε ανάμιξη σε πράξεις βίας και του προσέδιδε το «*φωτοστέφανο του μάρτυρα*»⁵⁸¹.

Η απελευθέρωσή του από την εξορία γιορτάστηκε με πανηγυρισμούς στην Κύπρο. Κωδωνοκρουσίες, δοξολογίες και ζητωκραυγές ηχούσαν σε όλη την Κύπρο. Στις ενθουσιώδεις διαδηλώσεις φάνηκε και ένα πνεύμα συναδέλφωσης των

⁵⁷³ Έθνος, 6 Σεπτεμβρίου 1956

⁵⁷⁴ «Μέγαρο για τον εξόριστο» ήταν ο τίτλος της *Times of Cyprus*, 5 Μαΐου 1956

⁵⁷⁵ Φιλελεύθερος, 26 Ιανουαρίου 1956, σελ.4

⁵⁷⁶ Έθνος, 19 Φεβρουαρίου 1955, *Ελευθερία*, 13 Σεπτεμβρίου 1955 και Φιλελεύθερος, 5 Ιανουαρίου 1956

⁵⁷⁷ PREM 11/834 προσωπικό τηλεγράφημα του Eden προς το Harding, 12 Οκτωβρίου 1955

⁵⁷⁸ Έθνος, 29 Αυγούστου 1956, απόσπασμα από την *Daily Mirror*

⁵⁷⁹ Έθνος, 26 Οκτωβρίου 1956

⁵⁸⁰ Φιλελεύθερος, 14 Ιανουαρίου 1956

⁵⁸¹ PREM 11/2564 απόρρητο έγγραφο της 24^{ης} Ιουλίου 1958

Ελληνοκυπρίων με τους Βρετανούς στρατιώτες⁵⁸². Στην Αθήνα αποθεωτική ήταν η υποδοχή που του επιφυλάχθηκε από την πολιτική ηγεσία και το λαό. Χιλιάδες τον υποδέχτηκαν σε όλο το μήκος της διαδρομής από το αεροδρόμιο ως το ξενοδοχείο του και χιλιάδες συγκεντρώθηκαν στην πλατεία Συντάγματος για τον ακούσουν και να τον επευφημήσουν⁵⁸³. Ήταν και παρέμενε ο μόνος νόμιμος εκπρόσωπος των Ελληνοκυπρίων, ο μόνος που αναγνώριζαν ως ηγέτη και ο μόνος που θα μπορούσε να διαπραγματευτεί με τους Βρετανούς⁵⁸⁴. Στην Κύπρο, επιχειρώντας τη σύμπληξη «ενιαίου αρραγούς εθνικού μετώπου» σε πολλές αγροτικές περιοχές, υπογράφηκαν πρωτόκολλα τιμής, από οργανώσεις και σωματεία, με τα οποία ο Μακάριος αναγνωριζόταν ως ο μοναδικός εκπρόσωπος των Ελληνοκυπρίων⁵⁸⁵.

Ο Γρίβας πριν την τελευταία προσφυγή στον ΟΗΕ έκανε τη διάκριση του ίδιου ως στρατιωτικού αρχηγού και του Μακάριου ως Εθνάρχη, δηλαδή θρησκευτικού και πολιτικού αρχηγού λέγοντας: «Εμείς ο αγωνιζόμενος Κυπριακός λαός, εναπεθέσαμεν την διαχείρισι του Εθνικού μας ζητήματος, εις τον ΕΘΝΑΡΧΗΝ ΜΑΚΑΡΙΟΝ όστις και είναι ο ΜΟΝΟΣ εκπρόσωπός μας, ΟΥΔΕΙΣ δε άλλος δικαιούται να τον υποκαθιστά, ούτε να του αμφισβητή την ιδιότητά του αυτήν. Δηλούμε δε ότι, ουδεμία λύσις του Κυπριακού θα γίνη δεκτή υφ' ημών, παρά εκείνη την οποίαν ήθελε προτείνει ο ΕΘΝΑΡΧΗΣ ΜΑΚΑΡΙΟΣ».⁵⁸⁶ Με τον ίδιο τρόπο διαχώριζε το πολιτικό από το στρατιωτικό σκέλος του αγώνα, όταν έλεγε ότι δεν θα δεχθεί σύνταγμα το οποίον δεν ανταποκρίνεται προς τους όρους Μακαρίου και ότι θα συνεχίσει τον αγώνα μέχρι να ρίξει και την τελευταία σφαίρα⁵⁸⁷, αναγνωρίζοντας τον Μακάριο ως πολιτικό ηγέτη και δηλώνοντας ότι θα δράσει ανεξάρτητος στο στρατιωτικό κομμάτι του αγώνα. Δήλωσε δε ότι ανέλαβε τον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα όχι από προσωπική φιλοδοξία, αλλά με το «όραμα»

⁵⁸² Ελληνοκύπριοι και Βρετανοί στρατιώτες αντάλασαν μεταξύ τους χειραψίες και κάποιοι «ενθουσιώδεις νεαροί» σήκωσαν στους ώμους τους Βρετανούς στρατιώτες. *Ελευθερία*, 29 Μαρτίου 1957

⁵⁸³ *Ελευθερία*, 18 Απριλίου 1957

⁵⁸⁴ Ο Μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος και οι εφημερίδες από τις στήλες τους ζητούσαν να αρχίσουν οι διαπραγματεύσεις με τον Μακάριο. *Ελευθερία*, 29 Μαρτίου 1957

⁵⁸⁵ *Φιλελεύθερος*, 26 και 27 Φεβρουαρίου 1958

⁵⁸⁶ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.91

⁵⁸⁷ Σπύρου Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα*, ό.π., σελ.530

της ελεύθερης Κύπρου και με σκοπό να προωθήσει το «έργο», το οποίο ανέλαβε ο Μακάριος⁵⁸⁸.

Ο Γρίβας ήρθε να πληρώσει τη θέση του αρχηγού του στρατιωτικού σκέλους του αγώνα, κατά τον οποίο, ως εμπειροπόλεμος, επέδειξε έξοχες οργανωτικές ικανότητες. Δεν έλειψαν όμως μεταξύ αυτού και του Μακάριου οι διαφωνίες. Αρχικά διχογνωμία παρουσιάστηκε όσο αφορούσε το είδος του αγώνα που θα έπρεπε να διεξαχθεί. Όπως αποκαλύπτεται στις ανταλλαγείσες επιστολές μεταξύ Μακάριου και Γρίβα ο Μακάριος ήταν υπέρ ενός αγώνα δολιοφθορών και προσβολής άψυχων στόχων κατά των Βρετανών, ενώ ο Γρίβας υπέρ του ένοπλου αγώνα και της συγκρότησης αντάρτικων ομάδων⁵⁸⁹. Η συντήρηση των ανταρτών και των οικογενειών τους και γενικά η αποτελεσματικότητα της δράσης αντάρτικων ομάδων ήταν θέματα που προβλημάτιζαν τον Μακάριο. Συγχρόνως θεωρούσε ότι αντάρτικες ομάδες θα έπρεπε να οργανωθούν κατά τα τελευταία στάδια του αγώνα αφού θα είχαν εξαντλήσει όλα τα «ατού»⁵⁹⁰.

Παντελής έλλειψη επαφής, αλλά και έλλειψη ελέγχου χαρακτήριζε τη σχέση του Μακάριου με την ΕΟΚΑ και γενικά το στρατιωτικό σκέλος του αγώνα. Βέβαια ενημερωνόταν για τα τεκταινόμενα, χωρίς ωστόσο να του ζητείται η έγκριση των σχεδίων. Η βρετανική κυβέρνηση γνώριζε ότι διατηρούσε επαφές με τον Γρίβα και επηρέαζε τους Ελληνοκυπρίους ακόμη και στην εξορία⁵⁹¹. Όσο σεβασμό κι αν έτρεφαν όλοι στο πρόσωπο του Μακάριου τον οποίο αναγνώριζαν ως εκπρόσωπό τους, η ιδιοτυπία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ήταν ότι διαταγές έδινε ο Γρίβας και όλοι υπάκουαν μόνο τον Γρίβα. Ιδιαίτερα μετά την εκτόπιση του Μακάριου, ο Γρίβας θα διατηρούσε την αυτονομία του και θα επεδίωκε να διαμορφώσει και τους πολιτικούς στόχους και όχι μόνο τη στρατιωτική τακτική του αγώνα⁵⁹².

⁵⁸⁸ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον..ό.π.*, σελ.65

⁵⁸⁹ Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ. 16-19

⁵⁹⁰ Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ. 18

⁵⁹¹ PREM 11/2564 απόρρητο έγγραφο της 24^{ης} Ιουλίου 1958

⁵⁹² Ευάνθης Χατζηβασιλείου, « Ο ανορθόδοξος πόλεμος ως μοχλός πολιτικής στην ελληνική ιστορία, 1904-1959» στο Βασίλης Κ.Γούναρης, Στάθης Ν. Καλύβας, Ιωάννης Δ. Στεφανίδης (επ.), *Ανορθόδοξοι πόλεμοι: Μακεδονία, Εμφύλιος, Κύπρος*, Αθήνα 2010, σελ.30

Γενικά στις προκηρύξεις του ο Γρίβας μιλούσε στον πρώτο ενικό για να ανακοινώσει τις αποφάσεις του, ενώ με τον πρώτο πληθυντικό έδινε ένα προτρεπτικό τόνο, που συνοδευόταν από ιδεολογικές αναφορές και αντιβρετανικές εξάρσεις και έβαλλε κυρίως κατά των προδοτών⁵⁹³. Αγωνιστές και μέλη διατηρούσαν επαφή μέσω αλληλογραφίας με το «μυστικό» αρχηγό, τον Διγενή, του οποίου η πραγματική ταυτότητα δεν είχε να πει πολλά στη λαϊκή μάζα. Ως Διγενής υπέγραφε τις προκηρύξεις του, Διγενής αποκαλούνταν, Διγενής ήταν ένα από τα συνθήματα που είτε ακούγονταν είτε αναγράφονταν. «*Ήμην ο αόρατος αρχηγός*» ανέφερε σε μια διάλεξή του, και συνέχιζε «*εις τον οποίον άπαντες επειθάρχουν με εμπιστοσύνην αλλά και πάντοτε ησθάνοντο παντού την σκιάν μου. Είναι ίσως μοναδικόν παράδειγμα εις την Ιστορίαν, επιβολής αρχηγού προς ένα λαόν και πειθαρχίας ενός λαού προς αόρατον Αρχηγόν.*»⁵⁹⁴

Παρόλο που αρχικά η δράση θα περιοριζόταν χρονικά σε κάποιους μήνες, αλλά και τοπικά σε δολιοφθορές και σε άψυχους στόχους με σκοπό την πρόκληση φθορών στις κυβερνητικές δυνάμεις, η τελική έκβαση ήταν διαφορετική και οι πιέσεις του Γρίβα προς αυτήν την κατεύθυνση ήταν καθοριστικές. Ακόμη και η προκήρυξη της ΕΜΑΚ δεν προέτρεπε σε ανοικτό επαναστατικό αγώνα, ούτε ζητούσε έναν γενικό ξεσηκωμό, αλλά αγώνα μόνο από τους οργανωμένους αγωνιστές κι αυτό για να αποφευχθούν βαριές θυσίες⁵⁹⁵. Αντίθετα όμως οι επιταγές του Γρίβα και οι οργανωτικές δομές του αγώνα αποτελούσαν εκκλήσεις για καθολική συμμετοχή.

Ο Γρίβας δεν υποχωρούσε και δεν εγκατέλειπε το νησί εάν οι Βρετανοί δεν χορηγούσαν γενική αμνηστεία και δεν εξασφαλιζόταν η λύση της αυτοδιάθεσης. Σε

⁵⁹³ Σταχυολογημένα από το Αρχείο των Παράνομων Εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959, Σπύρου Παπαγεωργίου, Αρχείο .. ό.π : «Από σας απαιτώ ΕΜΜΟΝΗΝ εις τον αγώνα» σελ.64, «Καλώ τον κυπριακόν λαόν να είναι έτοιμος δια τους νέους αγώνες» σελ.89, «ΔΙΑΚΗΡΥΤΤΩ ότι ουδεμίαν προσωπικήν φιλοδοξίαν έχω» σελ.91, «ΟΛΑ ΓΙΑ ΟΛΑ. Ως αρχηγός όμως εννοώ να πειθαρχήσω εις την φωνήν της Κύπρου η οποία μου επιτάσσει: Να πέσω ή να την ελευθερώσω.» σελ.115 «Σας δίδω προθεσμίαν διήμερον από της κοινοποιήσεως της παρούσης να αρθούν άπαντα τα μέτρα κατά των πολιτικών κρατουμένων, άλλως θα κτυπήσω Άγγλους εις αντίποινα» σελ.110, «Με πίστην και με ΕΓΚΑΡΤΕΡΗΣΙΝ , να βαδίσωμεν προς το τέρμα» σελ.65, « Όχι δεν θα λυγίση η ψυχή μας» σελ.121, «Δεν θα επιτρέψουμε όμως σε κανένα να μας κόψη τον δρόμον. Αυτόν θα τον ΚΤΥΠΗΣΟΥΜΕ ΑΛΥΠΗΤΑ» σελ.94

⁵⁹⁴ Σπύρου Παπαγεωργίου, Κυπριακή Θύελλα...ό.π., σελ.112

⁵⁹⁵ Ελευθερία, 18 Μαρτίου 1955 και Έθνος, 18 Μαρτίου 1955

αυτές τις αποφάσεις οδηγούνταν μόνος του. Καθ'όσο χρόνο ο Μακάριος ήταν στην εξορία δρούσε χωρίς καμία καθοδήγηση και μόνος έπαιρνε τις αποφάσεις ακόμη και για εκχειρίδια. *«Ουδέποτε έστειλεν οϊανδήποτε οδηγίαν περί των θιγομένων ζητημάτων, τα οποία άλλως τε, ήσαν ιδική μου πρωτοβουλία»* δήλωνε για τον Μακάριο σε επιστολή του⁵⁹⁶. Όπως φαίνεται από την περίπτωση της παθητικής αντίστασης που περιγράφει στα απομνημονεύματά του δεν έλαβε καθόλου υπόψη τις αντιδράσεις του Μακαρίου, τον αμφισβήτησε και συνέχισε να ηγείται του αγώνα ως ο απόλυτος αρχηγός: *«Οπωσδήποτε, δεν έλαβον υπόψιν τας αντιδράσεις και επροχώρησα βάσει σχεδίου το οποίον είχαν ήδη καταρτίσει. Τα αποτελέσματα υπήρξαν σημαντικά και με εδικαίωσαν εις τας προβλέψεις μου πλήρως. Όμως η συμπεριφορά του Αρχιεπισκόπου, ο τρόπος επεμβάσεως του, τα ελατήρια, τα οποία, κατά την αντίληψιν μου τον ώθουν εις τα ανωτέρω διαθήματά του, μου εκλόνισαν την εμπιστοσύνην ως προς τον εκ μέρους του επιτυχή χειρισμόν του Κυπριακού. Εις τούτο συνετέλεσαν και άλλα γεγονότα. Συγχρόνως διέκοψα πάσαν μετ'αυτού επαφήν.»*⁵⁹⁷

Οι Ελληνοκύπριοι σίγουρα αναγνώριζαν και τους δύο Μακάριο και Γρίβα ως αρχηγούς⁵⁹⁸. Και οι δυο αποτέλεσαν σύμβολα του αγώνα, πόλους γύρω από τους οποίους συσπειρώθηκε ο ελληνοκυπριακός πληθυσμός και φορείς της ιδεολογίας της αντίστασης κατά των αποικιοκρατών.

4.2 Η υποκατάσταση του συνθήματος της Ένωσης

Σύμφωνα με την πρώτη προκήρυξη, ο αγώνας που αναλάμβανε η ΕΟΚΑ ήταν αγώνας *«δια την αποτίναξιν του αγγλικού ζυγού»*⁵⁹⁹. Αλλά και τα μέλη που μυσούνταν στην ΕΟΚΑ έδιναν όρκο, να αγωνιστούν *«δια την απελευθέρωσιν της Κύπρου από τον αγγλικόν ζυγόν»*. Στα φυλλάδια της ΕΟΚΑ συχνά αναφερόταν αυτός

⁵⁹⁶ Επιστολή προς τον πρόξενο Α. Φρυδά, 28 Απριλίου 1958. Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Απομνημονεύματα Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Αθήνα 1961, σελ. 274

⁵⁹⁷ Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Απομνημονεύματα ό.π.*, σελ. 274

⁵⁹⁸ Σε πλακάτ μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης Λονδίνου αναγραφόταν: « Ζήτω οι αρχηγοί μας Μακάριος-Διγενής» *Φιλελεύθερος*, 10 Μαρτίου 1959

⁵⁹⁹ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.59

ο στόχος, δηλαδή η αποτίναξη «της απεχθεστέρας τυραννίας του αιώνος μας»,⁶⁰⁰ ο αγώνας εναντίον της αποικιοκρατίας⁶⁰¹ και συνθήματα όπως «Άγγλοι! Φύγετε από την Κύπρον», «Το σύνθημά μας είναι να ρίψωμεν τους Άγγλους εις την θάλασσαν και θα τους ρίψωμεν»⁶⁰² «ΚΤΥΠΑΤΕ ΑΛΥΠΗΤΑ ΤΟΝ ΤΥΡΑΝΝΟΝ»⁶⁰³.

Το σύνθημα της ένωσης δεν αναφέρεται σε καμία από τις προκηρύξεις της ΕΟΚΑ, ή της ΠΕΚΑ (Πολιτικής Επιτροπής Κυπριακού Αγώνος), ούτε στον περιοδικό τύπο της ΑΝΕ (Αλκίμου Νεολαίας ΕΟΚΑ), *Εγερτήριο Σάλπισμα* και *Αγωγή των Νέων*. Αντί αυτού, επαναλαμβάνεται το σύνθημα του αγώνα για απελευθέρωση και δίνεται έμφαση στην ιδέα της ελευθερίας με συνθήματα όπως: «ΕΜΠΡΟΣ ΟΛΟΙ ΜΑΖΙ ΓΙΑ ΤΗ ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ ΜΑΣ»⁶⁰⁴ «ΖΗΤΩ Η ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ»⁶⁰⁵ «ΛΕΥΤΕΡΙΑ Η ΘΑΝΑΤΟΣ»⁶⁰⁶.

Ο μόνος που μιλούσε για ένωση ήταν ο μητροπολίτης Κυρήνειας⁶⁰⁷, γνωστός για τη διαμάχη του με το Μακάριο και υποστηρικτής της παράδοσης της αδιάλλακτης στάσης, την οποία εξέφραζε η Μητρόπολη της Κυρήνειας σε αντίθεση με τη διαλλακτική της Μητρόπολης Κιτίου⁶⁰⁸. Και μόνο ο Πολύκαρπος Ιωαννίδης, της Μητρόπολης Κυρήνειας, μετά την απελευθέρωσή του από την εξορία, έκανε δηλώσεις υπέρ της ένωσης: «Από των στηλών της ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΣ χαιρετίζω εγκαρδίως τον αντιλήψει Κυρίου μεγαλουργήσαντα αδάμαστον Κυπριακόν λαόν. Δια του επικού αυτού αγώνος της ευψύχου αντιμετώπισεως των μαρτυριών.....και δια της ομοθυμού εμμονής εις μόνην την Ένωσιν, πληρούται η προϋπόθεσις της ταχείας απελευθερώσεως της φιλτάτης Κύπρου»⁶⁰⁹. Οι δηλώσεις του Μακάριου και οι

⁶⁰⁰ Φυλλάδιο της 1^{ης} Απριλίου 1956, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.63

⁶⁰¹ Προκήρυξη της ΕΟΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.183

⁶⁰² Φυλλάδιο της 29^{ης} Σεπτεμβρίου 1955, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον των Παράνομων Εγγράφων του Κυπριακού Αγώνος 1955-1959*, Λευκωσία 1984, σελ.61

⁶⁰³ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον..ό.π.*, σελ.121

⁶⁰⁴ Η πρώτη προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον..ό.π.*, σελ.60

⁶⁰⁵ Φυλλάδιο της 18^{ης} Δεκεμβρίου 1956, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον..ό.π.*, σελ.77

⁶⁰⁶ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.121 και 139

⁶⁰⁷ *Φιλελεύθερος*, 3 και 11 Φεβρουαρίου 1956

⁶⁰⁸ Για την προέλευση των δυο αυτών αντίπαλων ομάδων στους κόλπους της εκκλησίας βλ. σχ. Σία Αναγνωστοπούλου, «Η Εκκλησία της Κύπρου..ό.π., σελ. 203, 204

⁶⁰⁹ *Ελευθερία*, 6 Απριλίου 1957

ομιλίες του μετά την επιστροφή του ήταν υπέρ της ελευθερίας και της αυτοδιάθεσης⁶¹⁰.

Το αίτημα της αυτοδιάθεσης, το οποίο υποκαθιστά πλέον το αίτημα της ένωσης, εκφράζεται από τον Μακάριο, τον Γρίβα και την ελληνική ηγεσία. Η μελέτη του Σάββα Λοιζίδη δεν αναφέρει την ένωση, αλλά έχει τον τίτλο «Η Κύπρος ζητεί αυτοδιάθεσιν». «Ο αγώνας μας έχει ένα σκοπόν την ΑΥΤΟΔΙΑΘΕΣΙΝ» κήρυττε ο Γρίβας⁶¹¹. Αυτοδιάθεση και όχι ένωση ζητούσαν οι προκηρύξεις της ΠΕΚΑ⁶¹². Για αυτοδιάθεση και όχι ένωση μιλούσε ο Μακάριος: «Ζητούμεν αυτοδιάθεσιν και τίποτε ολιγώτερον. Ζητούμεν ελευθερίαν και τίποτε περισσώτερον».⁶¹³ Είναι σημαντικό ότι ακόμη και το δημοψήφισμα του 1950 για ένωση, αποκτά άλλο στόχο από αυτόν για τον οποίο οργανώθηκε. Αναφερόμενος στο δημοψήφισμα ο Γρίβας, δεν είπε, ότι το δημοψήφισμα ήταν ένα δημοψήφισμα για ένωση, αλλά για ελευθερία. Συγκεκριμένα αφηγείται: «Παρήλθον οκτώ έτη αφ' ότου ο Κυπριακός λαός κατά τρόπον πανηγυρικών και ειρηνικών εφώναξε στην κατέχουσαν δύναμιν: Θέλω λευτεριά»⁶¹⁴.

Αιτία αυτής της μεταστροφής, θεωρείται η αποτυχία της πρώτης προσφυγής στον ΟΗΕ, κατά την οποία η υποστήριξη του αιτήματος των Ελληνοκυπρίων από την Ελλάδα ανάγεται σε Μεγάλη Ιδέα και εδαφική αξίωση. Η βρετανική πλευρά χρησιμοποίησε ισχυρές ομάδες πίεσης και κατόρθωσε να πείσει, ότι πίσω από το αίτημα της αυτοδιάθεσης, υπήρχε η προσπάθεια προσάρτησης της Κύπρου από την Ελλάδα⁶¹⁵. Ο Αβέρωφ από τις επαφές που είχε στις ΗΠΑ έβλεπε, ότι η έστω και κεκαλυμμένη υποστήριξη της ένωσης, καταδικαζόταν οξύτατα, ακόμα και από τους ένθερμους υποστηρικτές της κυπριακής υπόθεσης⁶¹⁶. Για να αποτραπεί οποιαδήποτε ενέργεια θα έβλαπτε το κυπριακό ζήτημα, κρίθηκε απαραίτητος ένας ελιγμός και η αλλαγή της «ονομασίας» της επιδίωξης, δηλαδή της ένωσης, σε

⁶¹⁰ *Ελευθερία*, 18 Απριλίου 1957

⁶¹¹ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον..ό.π.*, σελ.120

⁶¹² Προκήρυξη της ΠΕΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.314

⁶¹³ Απόσπασμα ομιλίας του Μακαρίου στον καθεδρικό ναό του Αγίου Ιωάννη, 7 Μαρτίου 1955, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.24,25

⁶¹⁴ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.136

⁶¹⁵ PREM 11/834, Pierson Dixon προς Macmillan, 4 Οκτωβρίου 1955

⁶¹⁶ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 36, 4^{ος} υποφάκελος, Αβέρωφ προς Υπουργείο Εξωτερικών, Νέα Υόρκη, 23 Φεβρουαρίου 1957

αίτημα για αυτοδιάθεση, ώστε να μην κατηγορείται η Ελλάδα για αλυτρωτισμό. Καταβλήθηκαν προσπάθειες ώστε το εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων να προσομοιάζει στα ανταποικιακά κινήματα. Άλλωστε ο Μακάριος λαμβάνοντας μέρος στη συνάντηση στην Μπαντούνγκ, έθεσε σαν στόχο την αυτοδιάθεση, αίτημα που θα γινόταν αποδεκτό διεθνώς και επιπλέον θα μπορούσε να οδηγήσει στον τελικό στόχο και επιθυμία, την ένωση. Ωστόσο το σύνθημα που επικρατούσε στους δρόμους και στους τοίχους, το σύνθημα που ήταν βαθιά χαραγμένο στη ψυχή των Ελληνοκυπρίων, σύνθημα το οποίο προσδιόριζε τον αγώνα και εξέφραζε το κοινό όραμα όλων, ήταν η ένωση.

5. ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΑ ΔΙΚΤΥΑ

Ο Μακάριος θεωρούσε ότι με τη διεθνοποίηση το κυπριακό ζήτημα είχε μεταφερθεί στη διεθνή σφαίρα και επετεύχθη η διαφώτιση της ξένης κοινής γνώμης και η διεθνής προβολή του ζητήματος, αλλά και η διεθνής αναγνώριση ύπαρξης κυπριακού ζητήματος⁶¹⁷. Η διαφώτιση της κοινής γνώμης δεν θα ήταν δυνατή, αν δεν υπήρχαν ποικίλης μορφής υποστηρικτικά δίκτυα, προεξάρχοντος του τύπου.

Στο εσωτερικό μέτωπο η υποστήριξη που προσέφερε ο τύπος στις ενέργειες ηγεσίας και λαού και η συνδρομή του στην προώθηση του κυπριακού ζητήματος ήταν σημαντικές. Ο Μακάριος εξήρε τη συνέπεια και τη συναίσθηση ευθύνης την οποία επέδειξε στις δύσκολες στιγμές της διάρκειας του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ο τύπος και τον σώφρονα τρόπο με τον οποίο διερμήνευσε την κοινή γνώμη και την κατεύθυνε, αλλά ήταν επιφυλακτικός ως προς τις εφημερίδες οι οποίες απέφευγαν τα πολιτικά σχόλια και δεν έπαιρναν συγκεκριμένη θέση⁶¹⁸. Ακριβώς αυτή την επιφυλακτικότητα δύο μεγάλης κυκλοφορίας δεξιών εφημερίδων, του *Έθνους* και της *Ελευθερίας*, οι οποίες περιορίζονταν σε προσεκτική και διακριτική αναδημοσίευση ορισμένων άρθρων του βρετανικού τύπου και απέφευγαν κάθε αντιβρετανική εκδήλωση, αντίθετα από τη «μαχητική» εμφάνιση του *Νέου Δημοκράτη*, ο οποίος χωρίς να παρανομεί κάνοντας απευθείας μνεία του ενωτικού

⁶¹⁷ *Έθνος*, 14 Ιουνίου 1955

⁶¹⁸ Ομιλία του Μακάριου προς το Εθναρχικό Συμβούλιο. *Έθνος*, 14 Ιουνίου 1955

αιτήματος, καλούσε το λαό σε αγωνιστικές διαμαρτυρίες, σχολίασε και ο πρόξενος Λευκωσίας Ρόδης Κανακάρης Ρούφος⁶¹⁹. Ο πρόξενος Παππάς απέδωσε τον μελίχιο τόνο της *Ελευθερίας* στο γεγονός, ότι ο διευθυντής της Σταυρινίδης, ως Έλληνας υπήκοος, φοβούνταν πιθανή απέλασή του⁶²⁰. Ο ίδιος ο Γρίβας κατακεραύνωνε τον εθνικόφρονα τύπο, για τη «*χλιαρά και ύποπτον*» στάση του τη στιγμή που ο *Δημοκράτης* «*ξεσπάθωνε*» και κέρδιζε έδαφος⁶²¹.

Ο τύπος, ανάμεσα σε άλλα, είχε τη σημαντική αποστολή να χρησιμοποιεί την τεράστια δύναμή του για να εκφράζεται ελεύθερα, να λαμβάνει θέση και να διατηρεί υψηλό το φρόνημα του λαού. Έτσι, με την πολιτική του δύναμη, ο τύπος στην Κύπρο, συγκροτείται στη βάση της αντίθεσης προς την αποικιοκρατία και συμβάλλει στην οικειοποίηση της πολιτικής κρίσης, από την κοινή γνώμη, παρεμβαίνοντας με «*την εκδοχή του γεγονότος που προτείνει*»⁶²².

Γενικά θα λέγαμε, ότι ο τύπος είναι το κύριο μέσο επαφής με το αόρατο περιβάλλον και αναμένεται να μας παρουσιάσει μια αληθινή εικόνα όλου του εξωτερικού κόσμου, για τον οποίο ενδιαφερόμαστε. Ανάλογα με το χειρισμό που κάνει ο τύπος στα γεγονότα που πραγματεύεται, το κοινό αποφασίζει τη συμπεριφορά και την ανάμιξη που θα έχει στις ειδήσεις. Θα πρέπει να λάβουμε υπ' όψιν, ότι το σώμα των ειδήσεων συντίθεται από νέα για τα οποία οι αναγνώστες έχουν πολύ καθορισμένες προκαταλήψεις. Οι ειδήσεις «*συμμορφώνονται στα στερεότυπά τους*», στερεότυπα φορτισμένα με αισθήματα στα οποία είναι προσκολλημένοι και μια εικόνα συγκεκριμένη στην οποία «*οποιαδήποτε διαταραχή μοιάζει σαν επίθεση στα θεμέλια του σύμπαντος*»⁶²³. Το στερεότυπο αποτελεί κληρονομιά, γίνεται πολιτική συνήθεια, διδάσκεται στα σχολεία, επιβάλλεται από την κοινωνία, την εκκλησία. Πάνω του παγιώνονται οι διαστάσεις της δράσης, γίνονται συμπαγείς οι απόψεις.

⁶¹⁹ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 45, τμήμα, 1^ο, θέμα: Κυπριακό Ζήτημα, από τον πρόξενο Λευκωσίας Ρόδη Κανακάρη Ρούφο προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 13 Αυγούστου 1954. Σε άλλο έγγραφο στις 23 Αυγούστου 1954, ο Ρούφος χαρακτηρίζει «θλιβερή και περιδεή» την εμφάνιση των δυο αυτών εφημερίδων.

⁶²⁰ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 45, τμήμα, 2^ο, θέμα: Κυπριακό Ζήτημα-Τύπος, από τον πρόξενο Λευκωσίας Παππά προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 10 Αυγούστου 1954.

⁶²¹ Προκήρυξη του Γρίβα 6 Μαΐου 1955, Σπύρος Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα*, σελ.312

⁶²² Νάση Μπάλτα, Δέσποινα Παπαδημητρίου, *Σημειώσεις για την ιστορία του τύπου: Η ελληνική και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Αθήνα 1993, σελ.44

⁶²³ Walter Lippmann, *Κοινή γνώμη*, Αθήνα 1988, σελ.322

Μια επιπλέον συμπαράσταση λάμβαναν οι Ελληνοκύπριοι από το εθνικό τους κέντρο, του οποίου η υποστήριξη ύστερα από την πρώτη προσφυγή, ήταν πλέον ολοκληρωτική. Δυναμικά υπέρ της ΕΟΚΑ τασσόταν ο ραδιοσταθμός Αθηνών. Τις εκπομπές του ανέμεναν με ενθουσιασμό στην Κύπρο⁶²⁴ για να πληροφορηθούν λεπτομέρειες για τον αγώνα της ΕΟΚΑ και ειδήσεις, που οι κυβερνητικές εκπομπές παρουσίαζαν μεροληπτικά υπέρ των Βρετανών. Εξαιτίας της προπαγάνδας που ασκούσε στον ελληνοκυπριακό πληθυσμό, τοποθετήθηκαν μηχανήματα, που δημιουργούσαν παράσιτα στις εκπομπές του⁶²⁵. Η βρετανική κυβέρνηση ισχυριζόταν, ότι οι εκπομπές του ραδιοσταθμού Αθηνών εξωθούσαν τους Ελληνοκύπριους στη βία και είχαν σαν αποτέλεσμα την αύξηση των τρομοκρατικών ενεργειών⁶²⁶.

Μια άλλη υποστήριξη προήλθε από μελέτες που εκδόθηκαν. Στην Αθήνα εκδόθηκαν διάφορες μελέτες για το Κυπριακό ζήτημα οι οποίες ανέλυαν τα δίκαια των Ελληνοκυπρίων, παρέθεταν την ιστορική εξέλιξη του ζητήματος και πρόσφεραν αποδείξεις ελληνικότητας⁶²⁷. Ο Σάββας Λοϊζίδης εξέδωσε το 1956 δύο μελέτες: *The international development of the Cyprus Question in 1955* και *Η Κύπρος ζητεί αυτοδιάθεσιν* το οποίο εκδόθηκε και στα αγγλικά *Cyprus demands self-determination*. Άλλες δυο μελέτες ήταν του Σ. Κυπριανού το 1956, *The Cyprus Question The British reply to the British* και του Ζ. Ρωσσίδη *The problem of Cyprus*, το 1957. Επιπλέον κυκλοφόρησε η μηνιαία επιθεώρηση του «Διεθνούς Αντιαποικιακού Συνεδρίου» και η επιθεώρηση της «Επιτροπής Ελληνικών Δικαίων» *Ελληνικά Δίκαια*⁶²⁸.

Κατά τη διάρκεια της πρώτης προσφυγής στον ΟΗΕ, είχαν αποσταλεί 250 αντίτυπα φωτογραφικού λευκώματος, με θέμα την Κύπρο, στο γραφείο τύπου της

⁶²⁴ Οι αναμεταδόσεις του ραδιοσταθμού Αθηνών αναμένονταν σαν «Holy hour (άγια ώρα)» αφηγείται στο βιβλίο του ο Κώστας Μόντης. Κώστας Μόντης, *Κλειστές πόρτες*, ΗΠΑ 1964, σελ.35

⁶²⁵ *Φιλελεύθερος*, 18 Μαΐου 1956

⁶²⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 31^{ης} Οκτωβρίου 1957, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 11 Νοεμβρίου 1957

⁶²⁷ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 36, 3^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο Εξωτερικών προς όλες τις διπλωματικές αρχές, 15 Ιουλίου 1957

⁶²⁸ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 36, 5^{ος} υποφάκελος, από την Επιτροπή Εθνικών Δικαίων προς τον υπουργό εξωτερικών Ε.Αβέρωφ, 3 Οκτωβρίου 1957

Ουάσιγκτον και άλλα 200 στάλθηκαν στη μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ⁶²⁹, ενώ σχεδιαζόταν η διενέργεια φωτογραφικής έκθεσης με φωτογραφίες που πρόβαλλαν την ελληνικότητα της Κύπρου στη Νέα Υόρκη, ύστερα από την επιτυχία που είχε η έκθεση στην Αθήνα⁶³⁰. Εκδόθηκαν και γραμματόσημα για την Κύπρο, τυπώθηκε μάλιστα γραμματόσημο με την εικόνα του Μακάριου, το οποίο όμως δεν κυκλοφόρησε ποτέ. Το γραμματόσημο τυπώθηκε σε πέντε διαφορετικούς χρωματισμούς και σε τρεις γλώσσες, ενώ κάτω από την εικόνα ήταν τυπωμένη η ρήση του Churchill, του 1907, για ένωση⁶³¹.

Υποστήριξη προήλθε και από πρέσβεις και διπλωμάτες, όπως και βουλευτές, οι οποίοι είχαν αναλάβει το έργο της προώθησης της κυπριακής υπόθεσης σε διάφορες χώρες της Ευρώπης, σε πολλές από τις Πολιτείες της Αμερικής, ενώ τις επισκέψεις συμπλήρωναν διαλέξεις, ραδιοφωνικές ομιλίες και τηλεοπτικές εμφανίσεις.⁶³² Κατά το διάστημα μεταξύ της δεύτερης και της τρίτης προσφυγής, ο μόνιμος αντιπρόσωπος στα Ηνωμένα Έθνη Ξ. Παλαμάς απευθυνόταν με επιστολές προς το Γενικό Γραμματέα Dag Hammarskjold και κατάγγελλε την αυθαίρετη αποικιακή διακυβέρνηση, τις παραβιάσεις των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, τα συλλογικά πρόστιμα και τα βασανιστήρια⁶³³.

Στην ενεργό όμως συμπράσταση ολόκληρου του ελληνισμού και στις παντός τύπου εκδηλώσεις υπέρ της ένωσης του λαού και του τύπου οφειλόταν η

⁶²⁹ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος, από τη διεύθυνση εξωτερικού τύπου προς το γραφείο τύπου στην Ουάσιγκτον, 10 Δεκεμβρίου 1954

⁶³⁰ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 85, Θέμα: Κύπρος, από τη διεύθυνση εξωτερικού τύπου προς το γραφείο τύπου στην Ουάσιγκτον, 7 Δεκεμβρίου 1954

⁶³¹ *Ελευθερία*, 26 Ιανουαρίου 1957

⁶³² ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 7, 3^{ος} υποφάκελος, επιστολή του Σάββα Λοϊζίδη προς τους Υπουργούς Εξωτερικών και Προεδρίας της Κυβέρνησης, 12 Οκτωβρίου 1956. Βλέπε ακόμη ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 6, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, έκθεση περιοδειών διαφώτισης επί του κυπριακού σε πολιτείες της Αμερικής μηνός Οκτωβρίου, του Α. Μιχαλόπουλου προς τον Γ. Μελά πρέσβη στην Ουάσιγκτον, 4 Νοεμβρίου 1956. Επιπλέον σχετικά με την αποστολή του διπλωματικού κόσμου σε Ευρώπη, Ασία, Σοβιετική Ένωση και Νότια Αμερική βλ. ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 36, 2^{ος} υποφάκελος, από τον Ξ. Παλαμά προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Φεβρουαρίου 1957. Για την αποστολή διαφώτισης της αμερικανικής κοινής γνώμης της μόνιμης αντιπροσωπείας στα Ηνωμένα Έθνη γράφει και ο Ξ. Παλαμάς. Χ. Ξανθόπουλου Παλαμά, *Διπλωματικό τρίπτυχο: Εξωτερική πολιτική- Ελληνική εξωτερική πολιτική-Τα πρόσωπα και τα πράγματα- Σημειώσεις από τα περασμένα- Στοιχεία από τη σύγχρονη ιστορία*, Αθήνα 1978, σελ.138

⁶³³ *Cyprus before the United Nation. Communications, press statements and memoranda on the Cyprus Question issued by the Greek Permanent Mission to the United Nations in the period between the Tenth and Eleventh Sessions of the General Assembly*. Βρετανική Πρεσβεία Ουάσιγκτον, Δεκέμβριος 1955-Φεβρουάριος 1957

προώθηση του κυπριακού ζητήματος. Το κυπριακό ζήτημα αποτέλεσε τον καταλύτη για την κινητοποίηση διαφόρων οργανώσεων, εργατικών ενώσεων και της νεολαίας. Μετά την έναρξη του αγώνα της ΕΟΚΑ, η ΓΣΕΕ οργάνωσε εκδηλώσεις σε όλη την Ελλάδα υπέρ της Κύπρου⁶³⁴. Πολιτιστικές εκδηλώσεις είχε αναλάβει η «Επιτροπή Πνευματικών και Καλλιτεχνικών Οργανώσεων» υπέρ του κυπριακού αγώνα, όπως αυτή που διοργανώθηκε στο Ηρώδειο το 1958 και περιλάμβανε ομιλία του Στρατή Μυριβήλη, τραγούδια και κυπριακούς χορούς⁶³⁵.

Η ΠΕΑΚ (Πανελλήνια Επιτροπή Αυτοδιαθέσεως Κύπρου), πρώην ΠΕΕΚ (Πανελλήνια Επιτροπή Ενώσεως Κύπρου), με πρόεδρο τον Αρχιεπίσκοπο Θεόκλητο και φοιτητικοί σύλλογοι, όπως η ΠΕΚΑ (Πανσπουδαστική Επιτροπή Κυπριακού Αγώνα), σε συνεργασία με την ΕΦΕΚ (Εθνική Φοιτητική Ένωση Κύπρου), δραστηριοποιούνταν στην προώθηση των δικαιών του κυπριακού λαού. Η ΔΕΣΠΑ (Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών) απέστειλε διαμαρτυρία προς το γενικό γραμματέα του ΟΗΕ, στην οποία κατάγγελλε τη χρήση βίας κατά των μαθητών, τις συλλήψεις και τα βασανιστήρια στην Κύπρο⁶³⁶. Το 1958, αντιμετωπίζοντας την κατάσταση εθνικής ανάγκης την οποία δημιούργησαν τα σχέδια διχοτόμησης, η ΔΕΣΠΑ διοργάνωσε πρόγραμμα εκδηλώσεων για να ενισχύσει τον αγώνα των Ελληνοκυπρίων. Οι εκδηλώσεις αφορούσαν συγκεντρώσεις, ψηφίσματα, μνημόσυνα υπέρ των αγωνιστών-μαρτύρων, ομιλίες και φωτογραφικές εκθέσεις περί της ιστορίας της Κύπρου και της βρετανικής καταπίεσης και κυκλοφορία έντυπου διαφωτιστικού υλικού⁶³⁷.

Κατά το πρώτο Πανελλήνιο Πανσπουδαστικό Συνέδριο της το 1957, η ΕΦΕΕ (Εθνική Φοιτητική Ένωση Ελλάδος) πρόσφερε την αμέριστη υποστήριξή της στον αγώνα των Ελληνοκυπρίων για αυτοδιάθεση, απαίτησε την επιστροφή του Μακάριου, την απελευθέρωση των κρατουμένων, το άνοιγμα των σχολείων και

⁶³⁴ Έθνος, 1 Μαΐου 1955

⁶³⁵ GR EMIAN-4 Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, Φάκελος 16, Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954-1958, 1962-1963

⁶³⁶ GR EMIAN-4 Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, Φάκελος 16, Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954-1958, 1962-1963

⁶³⁷ GR EMIAN-4 Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, Φάκελος 16, Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954-1958, 1962-1963, 14 Αυγούστου 1958

κάλεσε τους Έλληνες πολιτικούς να στηρίξουν το κυπριακό ζήτημα στον ΟΗΕ⁶³⁸. Κείμενο που αντέκρουε τα βρετανικά επιχειρήματα υπέρ της διατήρησης της Κύπρου και κατάγγελλε τις βρετανικές «ναζιστικές» μεθόδους, απέστειλε η Νεολαία της ΕΔΑ προς τις ξένες οργανώσεις νεολαίας το 1957⁶³⁹.

Οι φοιτητές πρωτοστατούσαν στις κινητοποιήσεις για το κυπριακό, το οποίο αποτελούσε έναν άξονα εθνικών διεκδικήσεων και το οποίο υπερασπίζονταν με ένταση σε όλη τη διάρκεια του 1950. Με αφορμή την ημέρα της επετείου της Διακήρυξης των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων η ΠΕΚΑ οργάνωσε φοιτητικές απεργίες σε Αθήνα και Θεσσαλονίκη⁶⁴⁰. Σοβαρές συγκρούσεις μεταξύ φοιτητών και αστυνομίας έγιναν το Δεκέμβριο του 1955 με αφορμή το κυπριακό⁶⁴¹ και το αντιβρετανικό ρεύμα ήταν τέτοιο ώστε έκρηξη σημειώθηκε στο Βρετανικό Ινστιτούτο στην Αθήνα⁶⁴².

Οι πολιτικές εξελίξεις δρομολογούσαν την ένταση των διαμαρτυριών, με αποτέλεσμα, το 1956, να οργανωθούν δύο πολύ μεγάλα συλλαλητήρια, το ένα στις 12 Μαρτίου όταν ανακοινώθηκε η εξορία του Μακάριου⁶⁴³ και το δεύτερο και αιματηρό στις 9 Μαΐου, την παραμονή του απαγχονισμού των Μιχαλάκη Καραολή και Ανδρέα Δημητρίου. Με το τέλος της συγκέντρωσης στην πλατεία Ομονοίας μεγάλος όγκος διαδηλωτών κατευθύνθηκε προς τη βρετανική πρεσβεία. Στην πορεία η σύγκρουση διαδηλωτών με τις αστυνομικές δυνάμεις είχε σαν αποτέλεσμα τέσσερις νεκρούς και εκατοντάδες τραυματίες⁶⁴⁴. Ακολούθησε μια μεγάλη συγκέντρωση το Δεκέμβριο του 1956 όταν ανακοινώθηκε το σχέδιο Radcliffe, αλλά έκτοτε και για δύο χρόνια δεν οργανώθηκαν συλλαλητήρια. Ψηφίσματα διαμαρτυρίας και προκηρύξεις εκδόθηκαν το 1958 από την ΕΦΕΚ, τους συλλόγους φοιτητών και σπουδαστών και τις οργανώσεις νεολαίας σε όλη την

⁶³⁸ GR EMIAN-4 Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, Φάκελος 16, Διοικούσα Επιτροπή Συλλόγων Πανεπιστημίου Αθηνών (ΔΕΣΠΑ), Κυπριακό, 1954-1958, 1962-1963

⁶³⁹ GR EMIAN-5 Συλλογή Γιάννη Παληού, Φάκελος 17, 3^{ος} υποφάκελος, 1953-1977

⁶⁴⁰ Οι απεργίες οργανώθηκαν στις 10 Δεκεμβρίου 1955. Γιώργου Γιάνναρη, *Φοιτητικά Κινήματα και Ελληνική Παιδεία*, Αθήνα 1993, σελ.180

⁶⁴¹ *Ελευθερία*, 20 Δεκεμβρίου 1955

⁶⁴² *Φιλελεύθερος*, 21 Δεκεμβρίου 1955

⁶⁴³ Αν και μετά από πιέσεις της κυβέρνησης το συλλαλητήριο ματαιώθηκε από τον αρχιεπίσκοπο Αθηνών ο οποίος ήταν επικεφαλής της ΠΕΚΑ, η Αθήνα μετετράπη σε πεδίο συνεχών διαδηλώσεων. Τάσος Τρίκκας, *ΕΔΑ 1951-1967 Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, Αθήνα 2009, σελ. 326,327

⁶⁴⁴ Τάσος Τρίκκας, *ΕΔΑ 1951-1967 Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, Αθήνα 2009, σελ. 328,329

Ελλάδα και οργανώθηκαν μια συγκέντρωση διαμαρτυρίας στις 3 Οκτωβρίου⁶⁴⁵ και ένα παμφοιτητικό συλλαλητήριο στις 26 Νοεμβρίου 1958⁶⁴⁶.

Διαμαρτυρίες υπήρξαν από τη Σύγκλητο του Πανεπιστημίου Αθηνών για τις απελάσεις καθηγητών από την Ελλάδα και τα μέτρα κατά της παιδείας⁶⁴⁷. Από τους σημαντικούς Έλληνες του πνεύματος ο Νίκος Καζαντζάκης εκφράστηκε υπέρ των δικαίων του Ελληνοκυπριακού λαού και δήλωσε ότι σαν Έλληνας υπέφερε για την «αιματηρή κατάπιξη της ελευθερίας στην Κύπρο»⁶⁴⁸.

Ο πρόεδρος του Ελληνικού Αντιαποικιακού Συνδέσμου, Νίκος Πουλιόπουλος, εξέδωσε φυλλάδιο στο οποίο ανέλυε την αποικιακή βρετανική πολιτική, κατέκρινε το σχέδιο Μακμίλλαν και υπενθύμιζε τον αγώνα των Επτανήσιων, οι οποίοι απέρριψαν τις συνταγματικές μεταρρυθμίσεις των Βρετανών και επέμειναν στο στόχο της ένωσης⁶⁴⁹.

Στο εξωτερικό, υποστηρικτικά δίκτυα δημιουργήθηκαν κυρίως στην Βρετανία, όπου υπήρχαν πολλοί Ελληνοκύπριοι μετανάστες, των οποίων οι διαδηλώσεις συνήθως κατέληγαν στο Γραφείο Αποικιών⁶⁵⁰. Η *Daily Mail* δημοσίευσε φωτογραφία από διαδήλωση Ελληνοκυπρίων του Λονδίνου με έξι κορίτσια, τα οποία ήταν ντυμένα με ελληνικές φορεσιές, δεμένα μεταξύ τους με αλυσίδες για να συμβολίσουν την υποδουλωμένη Κύπρο και τα οποία κρατούσαν από ένα πλακάτ, με ένα γράμμα η κάθε μια, σχηματίζοντας τη λέξη «ENOSIS» (Ένωση).⁶⁵¹ Η αριστερή οργάνωση «Επιτροπή Κυπριακών Υποθέσεων», η οποία λειτουργούσε από το 1936, εξέδωσε φυλλάδιο εξιστορώντας το κυπριακό πρόβλημα, με σκοπό να προβάλλει την ελληνικότητα της Κύπρου και να καταγγείλει το βρετανικό ιμπεριαλισμό⁶⁵².

⁶⁴⁵ GR EMIAN-2 Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, Φάκελος 29: Κυπριακό -ΕΦΕΚ 1956-1963

⁶⁴⁶ *Πανσπουδαστική*, 26 Νοεμβρίου 1958

⁶⁴⁷ *Έθνος*, 6 Αυγούστου 1955

⁶⁴⁸ *Έθνος*, 17 Νοεμβρίου 1956

⁶⁴⁹ Νίκου Δ. Πουλιόπουλου, «Εις την γραμμήν των Ριζοσπαστών της Επτανήσου. Η λύσις του Κυπριακού. Αυτοδιάθεσις και όχι Αυτοκυβέρνησις», Αθήνα 7 Αυγούστου 1958

⁶⁵⁰ ΙΑΥΕ: Φάκελος 127, Θέμα: Τύπος, τμήμα 7^ο, *Manchester Guardian* 23 Αυγούστου 1954

⁶⁵¹ ΙΑΥΕ: Φάκελος 127, Θέμα: Τύπος, τμήμα 7^ο, *Daily Mail* 23 Αυγούστου 1954

⁶⁵² ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 107, Θέμα: Κυπριακό Ζήτημα. Τύπος 28-8-54 έως 18-10-54, από την πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Οκτωβρίου 1954

Γενικά οι Ελληνοκύπριοι, οι διαβιούντες στη Βρετανία ήταν περίπου 45.000⁶⁵³. Γύρω στους 30.000 ζούσαν στο Λονδίνο, η πλειοψηφία των οποίων δεν ήταν οργανωμένη, αν εξαιρέσει κανείς τη δράση του Γραφείου της Κυπριακής Εθναρχίας, την αριστερή οργάνωση «Επιτροπή Κυπριακών Υποθέσεων» και τις δεξιές «Ελληνική Κυπριακή Αδελφότητα», η οποία αριθμούσε 200 μέλη και την ΕΦΕΚΑ⁶⁵⁴ (Εθνική Φοιτητική Ένωση Κυπρίων Αγγλίας) με 400 μέλη.⁶⁵⁵ Εκδιδόταν το αριστερό *Βήμα*, σε 2.000 αντίτυπα και η εφημερίδα *Ένωσις*⁶⁵⁶, ενώ ο πρόεδρος της «Ελληνικής Κυπριακής Αδελφότητας» Τάσος Παπαδόπουλος και ο Σπύρος Κυπριανού της ΕΦΕΚΑ είχαν εξασφαλίσει το περιοδικό *Canterbury Press* ως μέσο του διαφωτιστικού αγώνα⁶⁵⁷.

Σημαντική μερίδα του αγγλικού τύπου, αλλά και Βρετανοί βουλευτές συνηγορούσαν υπέρ των Ελληνοκυπρίων. Εφημερίδες όπως οι *Manchester Guardian*, *The Economist*, *Daily Mail* και *Daily Mirror*, κατέκριναν την εφαρμογή κατασταλτικής νομοθεσίας⁶⁵⁸. Η *Daily Herald* επέκρινε το χειρισμό της κατάστασης από τη βρετανική κυβέρνηση, ιδιαίτερα όσο αφορούσε τους όρους παράδοσης της ΕΟΚΑ⁶⁵⁹. Το συντηρητικό *Spectator* και το αντιπολιτευόμενο την κυβέρνηση *New Statesman and Nation* τόνισαν τη χρεωκοπία της αγγλικής πολιτικής στην Κύπρο⁶⁶⁰. Οι *Times* καταδίκασαν τα καταπιεστικά μέτρα και τις θανατικές ποινές που αποτελούσαν εμπόδιο για εξεύρεση λύσης⁶⁶¹.

⁶⁵³ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 17, 4^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, αγγλικό δελτίο επί του κυπριακού που διαβιβάζει η πρεσβεία της Νέας Υόρκης, 1 Μαρτίου 1957

⁶⁵⁴ Η ΕΦΕΚΑ ιδρύθηκε το 1953 και πρόεδρός της ήταν ο Σπύρος Κυπριανού. Ενίσχυσε τον αγώνα των Ελληνοκυπρίων μέσω της διαφώτισης της κοινής γνώμης και της οργάνωσης διαμαρτυριών.

⁶⁵⁵ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, από την πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 15 Ιουλίου 1957

⁶⁵⁶ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, αποστέλλεται η πλήρης σειρά της εφημερίδας από την πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 12 Φεβρουαρίου 1957

⁶⁵⁷ *Έθνος*, 15 Ιανουαρίου 1955

⁶⁵⁸ *Έθνος*, 10 Αυγούστου 1954

⁶⁵⁹ *Έθνος*, 23 και 24 Αυγούστου 1956

⁶⁶⁰ *Φιλελεύθερος*, 25 Μαΐου 1956, σελ.4

⁶⁶¹ ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 4, 2^{ος} υποφάκελος, από την πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 29 Νοεμβρίου 1956

Φωνές διαμαρτυρίες ήρθαν και από τους διανοούμενους. Το παρακάτω ποίημα του αριστερού συγγραφέα και πολέμιου του βρετανικού ιμπεριαλισμού στην Ινδία Reginald Reynolds, καταδίκασε τη βία κατά των μαχητών της ελευθερίας στην Κύπρο⁶⁶².

Τζέφρυ πρέπει τώρα ν' αποφασίσεις
Η Αγγλία σε χρειάζεται με το μαστίγιο και το όπλο σου
Η εποχή κυνηγιού των Κυπρίων θα έχει γούστο!
Κυλίστηκες σε τόσο αηδιαστική γλίτσα
Όμως η τιμή της Βρετανίας δεν αξίζει ούτε ένα σεντ
Ένας Έλληνας μπορεί και να απαγχονιστεί, επειδή έδωσε καταφύγιο στο γιο του
Ενώ οι κακοποιοί είναι ελεύθεροι, ότι κι αν έχουν κάνει
Αν νομίζουμε ότι μας πάει να συναινέσουμε στο έγκλημα.
Μας χρειάζονται τάλεντα, αλλά όχι τα εξαιρετικά
Στην αγορά, ποιος θα δεχόταν τα πενιχρά δώρα που θα πρόσφερε ο Lennox-Boyd
Ή οι όμοιοι του; Γιατί στα μάτια τους
Η ελευθερία, δεν είναι παρά απειλή για την κλίκα τους
Η δικαιοσύνη είναι κακούργημα στην Ασία τους

Σημαντική ήταν η υποστήριξη του αρχιεπισκόπου του Canterbury και του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών⁶⁶³. Ο γνωστός φιλέλληνας Compton Mackenzie επέκρινε τη βρετανική προπαγάνδα κατά της Ελλάδας⁶⁶⁴. Το συμφιλιοτικό ρόλο στις διαπραγματεύσεις Μακαρίου Harding, αλλά και κατά τη διάρκεια της εξορίας του Μακαρίου, είχε αναλάβει ο εργατικός βουλευτής Francis Noel Baker ως ειδικός και γνώστης της ελληνικής. Ο Baker δήλωνε «φανατικός οπαδός της ένωσης» και προσπαθούσε με επιχειρήματα να αποδείξει την ελληνικότητα των Ελληνοκυπρίων και να αντικρούσει τα επιχειρήματα αυτών που υποστήριζαν τη χρησιμότητα της Κύπρου και τη σημασία του τουρκικού παράγοντα⁶⁶⁵. Αρχικά δεν του επιτράπη να επισκεφθεί τον Μακάριο στην εξορία, συνάντηση η οποία είχε σκοπό να προλειάνει την απελευθέρωσή του⁶⁶⁶. Όμως παρότρυνε την κυβέρνηση να πράξει ότι έπραξε για την

⁶⁶² ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, περιοδικό *New Statesman and Nation* που διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 19 Δεκεμβρίου 1956

⁶⁶³ *Έθνος*, 19 Φεβρουαρίου 1955 και *Φιλελεύθερος*, 1 Μαΐου 1956

⁶⁶⁴ *Έθνος*, 11 Φεβρουαρίου 1955 και 13 Σεπτεμβρίου 1955

⁶⁶⁵ *Ελληνική Κύπρος*, Ιανουάριος 1955, σελ.276

⁶⁶⁶ *Έθνος*, 4 Αυγούστου 1956

Ιρλανδία το 1921 και να φέρει τον Μακάριο από την εξορία «του οποίου οι χείρες είναι λιγότερο βυθισμένες στο αίμα από τον Κόλλινς με τον οποίο συνήφθη ειρήνη»⁶⁶⁷. Και ο Atlee, αν και κατά της «τρομοκρατίας», συνέκρινε την κατάσταση στην Κύπρο, με την κατάσταση που η Βρετανία αντιμετώπισε στην Ιρλανδία και τάχθηκε υπέρ της επιστροφής του Μακάριου στη Βουλή των Λόρδων λέγοντας: «Κάποιοι υποστηρίζουν ότι είναι τρομερό να δίνεις τα χέρια με ένα δολοφόνο. Αλλά θα σας αναφέρω αυτό που ειπώθηκε για τον Michael Collins. Ότι στη σύγχρονη εποχή πρέπει να δίνεις τα χέρια όχι μόνο με απλούς δολοφόνους αλλά και με επαγγελματίες δολοφόνους.»⁶⁶⁸ Ο εργατικός βουλευτής James Callaghan τάχθηκε υπέρ της απελευθέρωσης του Μακάριου λέγοντας «γιατί να μπορούμε να χωνέψουμε το Νάσερ και δεν μπορούμε να τα καταφέρουμε με το Μακάριο»⁶⁶⁹.

Το εργατικό κόμμα, στην υποστήριξη του οποίου υπολόγιζε ο Μακάριος⁶⁷⁰, είχε εξαπολύσει επίθεση κατά της αποικιακής πολιτικής του συντηρητικού κόμματος⁶⁷¹. Οι εργατικοί βουλευτές τάσσονταν υπέρ μιας συμβιβαστικής λύσης, της επανέναρξης συνομιλιών με τον Μακάριο και της παύσης των κατασταλτικών μέτρων, των συλλογικών προστίμων και των τιμωριών που επιβάλλονταν στους μαθητές. Ανάμεσα σε αυτούς που επισκέφθηκαν την Κύπρο και είδαν από κοντά την κατάσταση ήταν ο Tom Driberg, ο Desmond Donnelly⁶⁷² και ο Ian Micardo, ο οποίος παρομοίασε την κατάσταση στην Κύπρο με αυτήν στην Παλαιστίνη το 1946⁶⁷³. Επανάληψη της ιστορίας της Παλαιστίνης διέβλεπε και ο εργατικός βουλευτής R. Crossman⁶⁷⁴. Ο Driberg σε άρθρο του καταδίκασε το «βάνανσο ολοκληρωτισμό» που χαρακτήριζε τη διακυβέρνηση του Foot και η οποία οδηγούσε σε αδιέξοδο⁶⁷⁵. Από τα έδρανα του

⁶⁶⁷ Έθνος, 15 Σεπτεμβρίου 1956

⁶⁶⁸ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, πρακτικά της Βουλής των Λόρδων, σελ.1251, που διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, 12 Απριλίου 1957. Ο Michael Collins ήταν από τις ηγετικές φυσιογνωμίες του πολέμου της Ανεξαρτησίας στην Ιρλανδία. Έλαβε μέρος στην εξέγερση του 1916 και έδωσε νέα διάσταση στον ανταρτοπόλεμο του IPA κατά των Βρετανών, αναγκάζοντας την κυβέρνηση να διαπραγματευτεί με τους Ιρλανδούς επαναστάτες.

⁶⁶⁹ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων, της 15^{ης} Ιουλίου 1957, σελ.777, που διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, 16 Ιουλίου 1957

⁶⁷⁰ Συνέντευξη του Μακάριου στην *Times of Cyprus*, *Ελευθερία*, 1 Δεκεμβρίου 1955

⁶⁷¹ Έθνος, 2 Φεβρουαρίου 1955

⁶⁷² ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *Observer*, 17 Νοεμβρίου 1957

⁶⁷³ *Ελευθερία*, 10 Νοεμβρίου 1955

⁶⁷⁴ *Φιλελεύθερος*, 20 Μαρτίου 1956, σελ.6

⁶⁷⁵ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *Raynolds News*, 1 Δεκεμβρίου 1957

Κοινοβουλίου η Lena Jeger⁶⁷⁶ επέκρινε τα συλλογικά πρόστιμα και τα καταπιεστικά μέτρα και τάχθηκε υπέρ του εθνικού κινήματος των Ελληνοκυπρίων: «Πόσους νεκρούς θα αναγκασθώμεν να θρηνήσωμεν πριν η κυβέρνηση αντληφθεί ότι η πολιτική της βιαίας καταστολής αδυνατεί να σβύση τας αντιλήψεις τας οποίας εσχημάτισεν ένας λαός περί του μέλλοντος το οποίον προσήκει εις την πατρίδα του.»⁶⁷⁷ Ο Aneurin Bevan, ηγέτης του αριστερού εργατικού κόμματος έβλεπε την Κύπρο να προσφέρεται «θυσία στο θωμό των καταρρεόντων θεών του βρετανικού αυτοκρατορικού συντηρητισμού»⁶⁷⁸.

Γενικά η πολιτική του εργατικού κόμματος για το ζήτημα της Κύπρου, όπως δήλωσε η Barbara Castle στο συνέδριο του εργατικού κόμματος στο Brighton, δήλωση η οποία έτυχε αρνητικών σχολίων από τους συντηρητικούς, ήταν να παραχωρηθεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, ύστερα από μια περίοδο αυτοκυβέρνησης⁶⁷⁹. Στο φυλλάδιο του εργατικού κόμματος *Labour's Colonial Policy*, η πλήρης φράση που αφορούσε την αυτοδιάθεση της Κύπρου είχε ως εξής: « Πρέπει να δοθεί στην Κύπρο το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης και μετά από κάποιο διάστημα ίσως να επιλέξει την Ελλάδα. Αλλά είναι πολύ πιθανόν όταν παραχωρηθεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης οι Κύπριοι να αποφασίσουν να παραμείνουν στην Κοινοπολιτεία»⁶⁸⁰. Ωστόσο αυτή η ανακοίνωση, με την οποία δηλωνόταν η πάγια πολιτική του εργατικού κόμματος περί διατήρησης της οικονομικής και στρατιωτικής δύναμης της Βρετανίας, οδήγησε τον C. M. Woodhouse⁶⁸¹ να σχολιάσει σε ομιλία του στο BBC, ότι η πολιτική του εργατικού κόμματος στο ζήτημα της Κύπρου ουσιαστικά δεν διέφερε από αυτήν του συντηρητικού κόμματος⁶⁸².

Από τις φιλελεύθερες φωνές του συντηρητικού κόμματος ήταν αυτή του βουλευτή William Yates, ο οποίος εξέφρασε την αγανάκτησή του για την κατάσταση στην

⁶⁷⁶ Χαραυγή, 21 Ιουλίου 1956, σελ.4

⁶⁷⁷ Απόσπασμα δηλώσεων της Jeger στην εφημερίδα *Sunday Times*. *Φιλελεύθερος*, 1 Μαΐου 1956

⁶⁷⁸ *Φιλελεύθερος*, 30 Μαρτίου 1956

⁶⁷⁹ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *Observer*, 10 και 24 Νοεμβρίου 1957

⁶⁸⁰ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 37, 1^{ος} υποφάκελος, από την πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 23 Οκτωβρίου 1957

⁶⁸¹ Ο C. M. Woodhouse ήταν επικεφαλής των βρετανικών δυνάμεων στην Αθήνα στην κατοχή. Τις δηλώσεις αυτές τις έκανε ως μέλος του Βασιλικού Ινστιτούτου Διεθνών Υποθέσεων και πριν την εκλογή του ως βουλευτής του συντηρητικού κόμματος το 1959.

⁶⁸² ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 37, 1^{ος} υποφάκελος, από την πρεσβεία του Λονδίνου προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 10 Οκτωβρίου 1957

Κύπρο⁶⁸³. Στη Βρετανία το «Κίνημα Αποικιακής Ελευθερίας» οργάνωσε συγκέντρωση συμπαράστασης για τη λύση του κυπριακού ζητήματος⁶⁸⁴. Στη *Χαραυγή*⁶⁸⁵ πληροφορούμαστε, ότι την πρωτοβουλία για την ίδρυση του κινήματος, τον Απρίλιο του 1954, πήραν τρεις οργανώσεις που υπήρχαν μέχρι τότε, για την υποστήριξη του αγώνα ορισμένων αποικιών: το Λαϊκό Κογκρέσο κατά του Ιμπεριαλισμού, το Συμβούλιο για την υπεράσπιση του Σερέτσε Κάμα, εξόριστου βασιλιά της Μπετσουαναλάνδης (Μποτσουάνα) και ο Σύνδεσμος για τη Βρετανική Γουιάνα. Ανάμεσα στα ιδρυτικά μέλη ήταν 70 βουλευτές όλων των κομμάτων, λόρδοι, δημοσιογράφοι, νομικοί, κληρικοί και συγγραφείς.

Στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής, η αποστολή την οποία αναλάμβαναν ο Μακάριος, οι υπουργοί, οι πρέσβεις, τα μέλη της μόνιμης αντιπροσωπείας στον Οργανισμό Ηνωμένων Εθνών, τα μέλη του Εθναρχικού Συμβουλίου κατά την παραμονή τους εκεί ήταν η επικοινωνία με τον ελληνισμό, η διαφώτιση της κοινής γνώμης και η δημιουργία ευμενούς κλίματος υπέρ του ζητήματος της αυτοδιάθεσης. Σε αρκετές περιπτώσεις γίνονταν πανηγυρικές συνεστιάσεις παρουσία Αμερικανών κυβερνητών και δημάρχων⁶⁸⁶, ενώ στις παρελάσεις που οργάνωνε η ομογένεια κατά τις εθνικές επετείους, οι οποίες ήταν μια ευκαιρία για εκδήλωση των εθνικών αισθημάτων, με σημαίες και συνθήματα υπέρ της Κύπρου⁶⁸⁷, η υποστήριξη δημάρχων και σημαινόντων προσώπων ήταν αμέριστη. Επιπλέον Αμερικανοί γερουσιαστές⁶⁸⁸, ο δήμαρχος της Νέας Υόρκης R. Wagner⁶⁸⁹, ο οποίος ήταν ελληνικής καταγωγής, ο κυβερνήτης του Michigan, Williams και άλλοι

⁶⁸³ *Έθνος*, 13 Οκτωβρίου 1956

⁶⁸⁴ *Χαραυγή*, 16 Μαΐου 1956

⁶⁸⁵ Το πρώτο ετήσιο συνέδριο του «Κινήματος Αποικιακής Ελευθερίας» έγινε στο Λονδίνο στις 30 Οκτωβρίου 1955. Μεταξύ των γνωστών εργατικών βουλευτών ήταν οι: Aneurin Bevan, Richard Crossman, Lena Jeger, Ian Micardo. *Χαραυγή*, 16 Μαΐου 1956

⁶⁸⁶ Σάββας Λοϊζίδης, *Άτυχη Κύπρος. Πως έζησα τους πόθους και τους καημούς της 1910-1980*, Αθήνα 1980, σελ. 64

⁶⁸⁷ *Έθνος*, 29 Μαρτίου 1955 και *Φιλελεύθερος*, 27 Μαρτίου 1956

⁶⁸⁸ Ανάμεσα τους ο ηγέτης των Ρεπουμπλικάνων και ο ηγέτης του Δημοκρατικού Κόμματος. *Έθνος*, 21 Αυγούστου 1955

⁶⁸⁹ FO 371/123882 από τη βρετανική πρεσβεία στην Ουάσινγκτον 5 Απριλίου 1956. Σύμφωνα με την *Daily Telegraph* ο Wagner με την ευκαιρία της άφιξης του Μακάριου στη Νέα Υόρκη οργάνωσε παρέλαση στην οποία στήθηκε ομοίωμα στρατοπέδου συγκέντρωσης που υπήρχε στην Κύπρο. *Daily Telegraph*, 12 Σεπτεμβρίου 1957 ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία βρετανικού τύπου που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου.

σημαίνοντες υποστήριζαν την ελληνοκυπριακή πλευρά⁶⁹⁰. Ο John F. Kennedy, ζήτησε να συμπεριληφθεί στα πρακτικά της συνεδρίασης της Γερουσίας, άρθρο της *Manchester Guardian* το οποίο κατέκρινε τη βρετανική πολιτική στην Κύπρο, τον εκτοπισμό του Μακάριου, τα καταπιεστικά μέτρα και τη χρήση της νόμιμης βίας κατά της παράνομης βίας της ΕΟΚΑ και παρομοίαζε του Ελληνοκύπριους αγωνιστές με τους αντιστασιακούς του Β Παγκοσμίου Πολέμου⁶⁹¹. Από τους αμερικανούς δημοσιογράφους ο C. L. Sulzberger ανταποκριτής των *New York Times*, του οποίου η σύζυγος ήταν ελληνικής καταγωγής, αρθρογραφούσε υπέρ της αυτοδιάθεσης των Ελληνοκυπρίων και κατά των Βρετανών⁶⁹².

Η «Κυπριακή Ομοσπονδία Αμερικής» και η ελληνοαμερικανική εκπαιδευτική ένωση ΑΧΕΠΑ έκαναν διαβήματα προς την αμερικανική κυβέρνηση⁶⁹³ και διαμαρτύρονταν για τις εκβάσεις των προσφυγών⁶⁹⁴. Εκτός από την ΑΧΕΠΑ υπήρχε και η ελληνοαμερικανική θρησκευτική οργάνωση ΓΚΑΠΑ, η οποία αποτάθηκε στο ίδιο το State Department⁶⁹⁵. Συχνές ήταν επιστολές της «Κυπριακής Ομοσπονδίας Αμερικής» προς τις αμερικανικές εφημερίδες στις οποίες κατάγγελλε τον αποικισμό, την οικονομική εκμετάλλευση και το βρετανικό ολοκληρωτισμό στην Κύπρο⁶⁹⁶.

6.ΟΙ ΤΟΥΡΚΟΚΥΠΡΙΟΙ

6.1 Οι Τουρκοκύπριοι και ο ρόλος της Τουρκίας

Αποδεδειγμένο είναι πλέον ιστορικά, ότι οι Βρετανοί υποδαύλισαν τις διαίρεσεις ανάμεσα στους λαούς που κυβέρνησαν και η Κύπρος δεν αποτέλεσε εξαίρεση. Όπως εξετάσαμε στο δεύτερο μέρος της μελέτης, η σημασία που απέδωσαν στη

⁶⁹⁰ Έθνος, 2 Φεβρουαρίου 1955

⁶⁹¹ *Congressional Record USA. Proceedings and debates of the 84th Congress, Second Session. Extention of remarks of Hon. John F. Kennedy of Massachusetts in the Senate of the United States*, Friday, July 27, 1956

⁶⁹² *New York Times*, 12 Φεβρουαρίου 1958 στο World opinion on Cyprus, George Vassiliades (επ.), Αθήνα 1958, σελ. 144

⁶⁹³ *Ελευθερία*, 9 Οκτωβρίου 1956

⁶⁹⁴ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 17, 3^{ος} υποφάκελος, τμήμα 4^ο, δημοσιεύσεις ανακοινώσεων στη *New York Times*, της Κυπριακής Ομοσπονδίας Αμερικής στις 30 Δεκεμβρίου 1957 και της ΑΧΕΠΑ στις 20 Ιανουαρίου 1957

⁶⁹⁵ Έθνος, 30 Ιανουαρίου 1955

⁶⁹⁶ ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 6, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, δημοσιεύσεις επιστολών στη *New York Times*, της Κυπριακής Ομοσπονδίας Αμερικής στις 19 Νοεμβρίου και στις 16 Δεκεμβρίου 1956

στρατηγική θέση της Τουρκίας, σαν ανάχωμα στη σοβιετική επέκταση, αποτέλεσε παράγοντα ρύθμισης και του κυπριακού ζητήματος. Το αποκορύφωμα της τουρκικής ανάμιξης πραγματοποιήθηκε με τη συμμετοχή της Τουρκίας στην τριμερή συνδιάσκεψη, ύστερα από βρετανική πρόσκληση.

Η βρετανική κυβέρνηση έδινε ιδιαίτερη έμφαση στο μεσανατολικό χαρακτήρα της Κύπρου, έμφαση η οποία χαρακτήριζε όλες τις επίσημες δηλώσεις και συνοδευόταν από την αναφορά της γεωγραφικής εγγύτητας με την Τουρκία. Η επικράτηση δυο κυρίως εθνοθρησκευτικών συνόλων, κληρονομιά της Οθωμανικής περιόδου συνοδευόταν από την επικράτηση δυο πολιτισμικών επιρροών, της ελληνικής -ορθόδοξης και της τουρκικής- μουσουλμανικής, γεγονός το οποίο εκμεταλλεύονταν οι Βρετανοί για να προβάλλουν τα επιχειρήματά τους. Παρά το γεγονός ότι οι Τουρκοκύπριοι πληθυσμιακά αποτελούσαν μια μειονότητα, αντιμετωπιζόνταν πλέον ως μια άλλη εθνική κοινότητα, που βρισκόταν στο ίδιο έδαφος με την ελληνική και έπρεπε να έχει δικαιώματα, όπως και η πλειοψηφία.

Οι Βρετανοί πριν την τριμερή υποστήριξαν παρασκηνιακά την τουρκοκυπριακή πλευρά κατά την πρώτη προσφυγή της Ελλάδας στον ΟΗΕ. Το βρετανικό Γραφείο Μέσης Ανατολής παρήγαγε φυλλάδιο στην Αραβική, το οποίο περιείχε το υπόμνημα της τουρκικής αντιπροσωπείας στα Ηνωμένα Έθνη και το οποίο διανεμήθη στα αραβικές εφημερίδες και σε ομάδες διαμόρφωσης της κοινής γνώμης⁶⁹⁷. Φρόντισε ακόμη την εκστρατεία ενημέρωσης των χωρών της Μέσης Ανατολής και ζήτησε να γίνει ένα αφιέρωμα στους *Times* σχετικά με την Ελλάδα, την Τουρκία και την Κύπρο, για να επηρεάσει την κοινή γνώμη στη Βρετανία. Η Τουρκία άρχισε πλέον να ενδιαφέρεται για την προβολή και της δικής της πλευράς στον ΟΗΕ, όπου ανέπτυξε πρωτοφανή δραστηριότητα. Με τις αποστολές κυρίως στα αραβικά κράτη, η Τουρκία επεκαλείτο την αλληλεγγύη που επέβαλλε η μεταξύ τους κοινή θρησκεία. Επιπλέον, παρόλο που αρχικά αντιτάχθηκε στην προσφυγή για το Αλγερινό,

⁶⁹⁷ FO 371/112874, από το Γραφείο Αποικιών Κύπρου προς το βρετανικό Foreign Office, 12 Νοεμβρίου 1954

αποφάσισε το 1958 να την υποστηρίξει μαζί με τους μουσουλμάνους του αραβικού κόσμου⁶⁹⁸.

Μετά την τριμερή οι προσπάθειες δημοσιοποίησης των επιχειρημάτων της τουρκικής πλευράς συνεχίστηκαν. Προγραμματίστηκε τηλεοπτική συνέντευξη με εκπρόσωπο της Τουρκίας, η οποία μέσω του τηλεοπτικού πρακτορείου της Columbia θα μεταδιδόταν σε όλες τις Ηνωμένες Πολιτείες⁶⁹⁹ και προτάθηκε στην Τουρκία να προωθήσει τη γνώμη της στο αμερικανικό κοινό. Στα πλαίσια της υποστήριξης προς την Τουρκία ήταν και η οικονομική αρωγή προς τη χώρα σύμμαχο στο NATO και στο Σύμφωνο της Βαγδάτης, χώρα που συνέδεε την Ευρώπη με το μουσουλμανικό κόσμο και ανέκοπτε την πρόσβαση της Σοβιετικής Ένωσης προς τη Μεσόγειο, χώρα που η Βρετανία ήθελε να μην έχει οικονομικά προβλήματα ώστε να μπορεί να αντιμετωπίσει τα προβλήματά της στην Κύπρο και τη Μέση Ανατολή⁷⁰⁰. Ο Οργανισμός Ευρωπαϊκής Οικονομικής Συνεργασίας και το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο είχαν αποφασίσει τη χορηγία εκατό εκατομμυρίων ενώ η βρετανική κυβέρνηση αποφάσισε να προσφέρει τέσσερα εκατομμύρια λίρες και επιπλέον να δεχθεί την επίβλεψη των τουρκικών χρεών ύστερα από αμερικανικές πιέσεις⁷⁰¹.

Το τουρκικό ενδιαφέρον προουπήρχε και εκφραζόταν και στην Κύπρο και στην Τουρκία, αλλά απέκτησε επίσημο χαρακτήρα πλέον. Ο πρόεδρος της Τουρκίας Τζελάλ Μπαγιάρ δήλωσε ότι η κυβέρνηση δεν θα άφηνε να διαφύγει η Κύπρος από τα χέρια της όπως τα Δωδεκάνησα⁷⁰². Συγκρίσεις της κατάστασης στην Κύπρο γίνονταν και με την Κρήτη και τη Δυτική Θράκη όπου, όπως υποστήριζε η *Χουριέτ*, ο τουρκικός πληθυσμός είχε εξοντωθεί⁷⁰³. Η ελληνική κυβέρνηση είχε πληροφορίες

⁶⁹⁸ «Το Κυπριακόν εις τον Οργανισμόν των Ηνωμένων Εθνών. Η τελευταία μάχη», Αθήνα 1961, σελ.19 εκδοθέν από την εν Μετσόβω Επιτροπή εκλογικού αγώνος Ηπείρου.

⁶⁹⁹ PREM 11/1693, από το κυβερνητικό γραφείο Κύπρου προς τον Υπουργό Αποικιών, 13 Ιουνίου 1956

⁷⁰⁰ PREM 11/2564, Απόρρητο έγγραφο του 1958 χωρίς ημερομηνία

⁷⁰¹ PREM 11/2564, Απόρρητο έγγραφο του 1958 χωρίς ημερομηνία

⁷⁰² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 40, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφημερίδα *Βατάν*, 15 Οκτωβρίου 1957

⁷⁰³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφημερίδα *Χουριέτ*, 18 Ιουλίου 1957

ότι οι Τούρκοι είχαν προετοιμάσει εισβολή στην Κύπρο και ότι γίνονταν συζητήσεις για το Πατριαρχείο και τα νησιά του Αιγαίου, αν και η ίδια δεν είχε προκαλέσει αντίποινα μετά τα γεγονότα του 1955 στην Κωνσταντινούπολη⁷⁰⁴.

Οι επαφές των Τουρκοκυπρίων με την Τουρκία πύκνωναν και αποκτούσαν εθνικιστικό περιεχόμενο. Τον Αύγουστο του 1957 η Εθνική Ομοσπονδία Τούρκων Φοιτητών προσέφερε 414 τουρκικές σημαίες και 858 φωτογραφίες του Κεμάλ στον ηγέτη των Τουρκοκυπρίων Κιουτσούκ⁷⁰⁵ και ένα μήνα αργότερα εστάλη τουρκική σημαία με αίμα Τούρκων φοιτητών, σε ανάμνηση της κατάκτησης της Κύπρου⁷⁰⁶. Οι τουρκικές εφημερίδες κατέκριναν την υπαγωγή 120.000 Τούρκων μουσουλμάνων «υπό το ζυγό των Ρωμιών»⁷⁰⁷, καθώς και την καταφανή επικράτηση του ελληνοκυπριακού στοιχείου σε διοικητικές θέσεις, δημαρχία και νοσοκομεία⁷⁰⁸. Η *Τζουμχουριέτ* προσπάθησε να συνδέσει τον Έλληνα επιχειρηματία Μποδοσάκη, ο οποίος ήταν ιδιοκτήτης μεταλλείων και της βιομηχανίας ΚΕΟ στην Κύπρο, με την ΕΟΚΑ. Υποστήριξε ότι ο Μποδοσάκης τροφοδοτούσε την ΕΟΚΑ με δυναμίτιδα από τα μεταλλεία του και ότι υποστήριζε την φίλα προσκείμενη προς τους Ελληνοκύπριους *Times of Cyprus*⁷⁰⁹. Σε άλλο άρθρο της η *Τζουμχουριέτ* κατήγγειλε ότι γινόταν συστηματικό μποϋκοτάζ των Ελληνοκυπρίων απέναντι στα τουρκοκυπριακά καταστήματα⁷¹⁰.

Οι επιθέσεις των Τουρκοκυπρίων κατά των Ελληνοκυπρίων υποκινούνταν από την ΒΟΛΚΑΝ, την τουρκοκυπριακή μυστική οργάνωση, που είχε ξεκινήσει

⁷⁰⁴ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 26Α, Πρακτικά συνομιλιών της 11^{ης} Φεβρουαρίου 1958 μεταξύ Αβέρωφ και Selwyn Lloyd, σελ.4

⁷⁰⁵ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, από την πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης προς το Υπουργείο Εξωτερικών, *Τζουμχουριέτ*, 28 Αυγούστου 1957

⁷⁰⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 17, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από την πρεσβεία της Κωνσταντινούπολης προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 10 Σεπτεμβρίου 1957

⁷⁰⁷ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφημερίδα *Σον Ποστά*, 26 Αυγούστου 1957. Ο αριθμός των 120.000 Τουρκοκυπρίων ήταν ανακριβής και υπερβολικός. Όπως υπολόγιζαν οι Βρετανοί οι Τουρκοκύπριοι ήταν περίπου 100.000.

⁷⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφημερίδα *Τζουμχουριέτ*, 19 Αυγούστου 1957

⁷⁰⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφημερίδα *Τζουμχουριέτ*, 17 Αυγούστου 1957

⁷¹⁰ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφημερίδα *Τζουμχουριέτ*, 14 Αυγούστου 1957

τρομοκρατική δράση και τις υπέθαλπε η Τουρκία. Άλλωστε και ο Κιουτσούκ παραδέχτηκε ότι οι Τουρκοκύπριοι είχαν αναθέσει στα χέρια της τουρκικής κυβέρνησης τον καθορισμό της τύχης τους⁷¹¹. Η ελληνική κυβέρνηση είχε πληροφορίες, τις οποίες διαβίβασε στον πρόεδρο της Πολιτικής Επιτροπής στα Ηνωμένα Έθνη, σχετικά με ένα τουρκικό καΐκι, το οποίο, δύο φορές μέσα στο 1956, έφυγε από ιταλικό λιμάνι με πολεμικό υλικό το οποίο ξεφόρτωσε στην Κύπρο, παρά τους ελέγχους των δυνάμεων ασφαλείας⁷¹².

6.2 Διακοινοτικές συγκρούσεις

Βασική παράμετρος, η οποία πρέπει να λαμβάνεται υπόψη στη μελέτη των διακοινοτικών συγκρούσεων και των σχεδίων που η βρετανική κυβέρνηση εκπονούσε, είναι ότι οι Τουρκοκύπριοι αποτελούσαν μια μειονότητα της τάξεως του 17,5%, σύμφωνα πάντα με βρετανικές αναφορές⁷¹³. Εκείνο ασφαλώς που είχε βαρύτητα δεν ήταν η ελληνική πλειοψηφία του 78,8%, αλλά το κύρος και η σπουδαιότητα που είχε αποκτήσει η Τουρκία, ως απόρροια των εξελίξεων στη Μέση Ανατολή, αλλά και εξαιτίας του Ψυχρού Πολέμου, ο οποίος αποτελούσε σημαντικό παράγοντα της διεθνούς πολιτικής.

Στην Κύπρο, όπου Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι ζούσαν χωρίς προβλήματα⁷¹⁴, η πολιτική των Βρετανών ενθάρρυνε το τουρκοκυπριακό στοιχείο, κυρίως με τη σύνθεση της αστυνομικής δύναμης που έφερνε τις δύο κοινότητες αντιμέτωπες. Οι Τουρκοκύπριοι αστυνομικοί διενεργούσαν έρευνες και συλλήψεις

⁷¹¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 16, 6^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφημερίδα *Τζουμχουριέτ*, 3 Απριλίου 1957

⁷¹² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 36, 4^{ος} υποφάκελος, επιστολή Αβέρωφ προς Victor Belaunde, 21 Ιανουαρίου 1957

⁷¹³ SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.15 και SA1/1000/1959, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1959, σελ.16. Το σύνολο του πληθυσμού ήταν 544.000 το 1957 και 561.000 το 1959. Ο φάκελος SA1/1295/1956 (Census 1956), της απογραφής του 1956, ήταν από τους απωλεσθέντες στα Κρατικά Αρχεία της Κύπρου.

⁷¹⁴ Κατά τη διάρκεια των διακοινοτικών ταραχών ο Μακάριος σε επιστολή του προς τον ελληνικό κυπριακό λαό έλεγε: «*Ουδεμίαν αντίθεσιν έχομεν προς την Τουρκικήν Κοινότητα, μετά της οποίας επί μακρά έτη εζήσαμεν εν ειρήνη και αρμονία.*» Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακάριου Γ', τόμος Γ', ό.π. 4 Αυγούστου 1958, σελ. 167

αλλά και επιθέσεις κατά των Ελληνοκυπρίων σε διαδηλώσεις⁷¹⁵. Υπήρξαν περιπτώσεις που πυροβολούσαν κατά ταραξιών⁷¹⁶ και αρκετές μαρτυρίες ότι κακοποιούσαν συλληφθέντες. Επιπλέον η ΒΟΛΚΑΝ δεν έτυχε της ίδιας αντιμετώπισης με την ΕΟΚΑ. Παρόλο που είχε καταγγεληθεί μετά από έκρηξη βόμβας στο σπίτι Τουρκοκύπριου αξιωματικού της αστυνομίας ότι εκεί κατασκευάζονταν βόμβες της ΒΟΛΚΑΝ ουδεμία έρευνα διεξήχθη. Ούτε όταν ένας Τουρκοκύπριος μεταφέρθηκε στο νοσοκομείο Πάφου, βαριά τραυματισμένος στα χέρια από έκρηξη βόμβας, έγινε ανάκριση, ενώ υπήρξαν ανάλογες περιπτώσεις Ελληνοκυπρίων που καταδικάστηκαν σε πολυετή φυλάκιση⁷¹⁷. Επιπλέον σύμφωνα με πληροφορίες που διαβίβαζε ο Άγγελος Βλάχος, ο ταγματάρχης Lingwood, ανώτερο στέλεχος των δυνάμεων ασφαλείας στην Κύπρο και ρυθμιστής συλλήψεων στην Αμμόχωστο, θεάθηκε αρκετές φορές στο φαρμακείο του Τουρκοκύπριου Νεβίλ Ναβί όπου, όπως φημολογείτο, γίνονταν συγκεντρώσεις της ΒΟΛΚΑΝ⁷¹⁸. Δεν γνωρίζουμε τι είδους επαφές είχαν, αλλά σύμφωνα με μαρτυρίες Βρετανών οι Τουρκοκύπριοι ήταν αυτοί στους οποίους στρέφονταν οι Βρετανοί στρατιώτες για να βρουν όπλα, όταν τα δικά τους αρπάζονταν από άνδρες της ΕΟΚΑ⁷¹⁹.

Η ΒΟΛΚΑΝ είχε ξεκινήσει παράνομα το έργο της και επιζητούσε τη δημιουργία επεισοδίων. Στις αρχές του 1956 κυκλοφορούσαν φυλλάδια της, που διανεμόνταν στις τουρκοκυπριακές συνοικίες των πόλεων⁷²⁰. Έρευνα που δημοσιεύτηκε στους *Times*⁷²¹ αποκάλυπτε ότι στη ΒΟΛΚΑΝ ήταν οργανωμένοι περίπου χίλιοι καλά οπλισμένοι και εκπαιδευμένοι άνδρες, ανάμεσα στους οποίους ήταν και πολλοί Τουρκοκύπριοι αστυνομικοί. Η θέση πολλών από αυτούς σε κυβερνητικές θέσεις

⁷¹⁵ Οι Βρετανοί αξιωματικοί με δυσκολία συγκρατούσαν τους Τουρκοκύπριους επικουρικούς ώστε να μην ασκούν υπερβολική βία κατά των Ελληνοκυπρίων διαδηλωτών. Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας 1954-1959*, Αθήνα 2001, σελ.386

⁷¹⁶ «Τούρκος στρατιώτης έριψε χθες έξι πυροβολισμούς εναντίον 9ετούς ανεψιού του Αρχιεπισκόπου, όταν μια πέτρα χτύπησε αυτοκίνητο Τούρκων». *Φιλελεύθερος*, 23 Δεκεμβρίου 1955

⁷¹⁷ Τις δύο αυτές περιπτώσεις αναφέρει σε συνέντευξη τύπου στα γραφεία της Ένωσης Συντακτών ο Μακάριος, 28 Αυγούστου 1958. Στο Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 26 Α', Κυπριακό 1958 Ιανουάριος-Αύγουστος

⁷¹⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 16, 6^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Α. Βλάχο πρόξενο στη Λευκωσία προς Υπουργείο Εξωτερικών, 2 Φεβρουαρίου 1957

⁷¹⁹ Προσπαθούσαν να τα αντικαταστήσουν για να μην περάσουν στρατοδικείο. Tabitha Morgan, *Sweet and Bitter island. A History of the British in Cyprus*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη 2010, σελ.233

⁷²⁰ *Φιλελεύθερος*, 1 και 18 Ιανουαρίου 1956

⁷²¹ Την έρευνα διεξήγαγε ο Fliegers, απεσταλμένος του αμερικανικού Διεθνούς Πρακτορείου Ειδήσεων. *Times of Cyprus*, 25 Ιουλίου 1958

και στις δυνάμεις ασφαλείας, τους παρείχε το πλεονέκτημα να γνωρίζουν πολλά στοιχεία και να έχουν πρόσβαση σε πληροφορίες σχετικά με τις κινήσεις των Βρετανών και της ΕΟΚΑ. Και όπως διαλαλούσαν, η ίδρυση της TMT έδωσε νέα ώθηση στη ΒΟΛΚΑΝ.

Ο φόνος ενός Τουρκοκύπριου αστυνομικού, τον Ιανουάριο του 1956, έδωσε αφορμή για την έναρξη των διακοινοτικών συγκρούσεων⁷²². Οι Τουρκοκύπριοι προέβησαν σε διαδηλώσεις, έρριξαν δυο βόμβες και έσπασαν παράθυρα καταστημάτων που ανήκαν σε Ελληνοκύπριους⁷²³. Για αντίποινα έγινε μπούκοτάζ κατά των τουρκοκυπριακών καταστημάτων⁷²⁴. Δεκαέξι Τουρκοκύπριοι και τρεις Ελληνοκύπριοι, πολλοί από τους οποίους βρέθηκαν μαχαιρωμένοι, κατέληξαν στο νοσοκομείο μετά από τη μεταξύ τους συμπλοκή, στο χωριό Βασίλεια⁷²⁵, ενώ στη Λευκωσία ομάδες Τουρκοκυπρίων προέβησαν σε βιαιοπραγίες κατά περιουσιών Ελληνοκυπρίων⁷²⁶.

Η επόμενη αφορμή για βίαια επεισόδια κατά των Ελληνοκυπρίων, δόθηκε με το φόνο ενός άλλου Τουρκοκύπριου αστυνομικού τον Απρίλιο. Σημειώθηκαν επιθέσεις και εμπρησμοί καταστημάτων και γραφείων στη Λευκωσία⁷²⁷. Τα επεισόδια επαναλαμβάνονταν μετά από κάθε δολοφονία Τουρκοκυπρίου και είχαν αντίκτυπο και σε άλλες περιοχές. Το Μάιο του 1956, εξαιτίας φόνων Τουρκοκυπρίων, οι εκδηλώσεις των Τουρκοκυπρίων ήταν βίαιες. Πλήθη Τουρκοκυπρίων με πέτρες και ράβδους κατέστρεψαν καταστήματα στη Λευκωσία αλλά και σε άλλες πόλεις της Κύπρου μετά το φόνο Τουρκοκύπριου αστυνομικού στην Πόλη της Χρυσοχούς⁷²⁸. Μετά από το θάνατο Τουρκοκυπρίου σε ενέδρα στα Βαρώσια, υπήρξαν συγκρούσεις με νεκρούς και τραυματίες στην Αφάνεια και στην Άσσια⁷²⁹. Μετά την

⁷²² Στις διακοινοτικές συγκρούσεις σκοτώθηκαν τρεις Ελληνοκύπριοι και τραυματίστηκαν 42 και από την άλλη πλευρά, δυο Τουρκοκύπριοι σκοτώθηκαν και 27 τραυματίστηκαν. SA1/1000/1956, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1956

⁷²³ *Φιλελεύθερος*, 12 Ιανουαρίου 1956, σελ.6

⁷²⁴ *Φιλελεύθερος*, 15 Ιανουαρίου 1956

⁷²⁵ *Times of Cyprus*, 20 Μαρτίου 1956

⁷²⁶ *Φιλελεύθερος*, 21 Μαρτίου 1956

⁷²⁷ *Φιλελεύθερος*, 26 Απριλίου 1956

⁷²⁸ *Φιλελεύθερος*, 25 Μαΐου 1956

⁷²⁹ Στην Αφάνεια ομάδα Ελληνοκυπρίων δέχθηκε πυροβολισμούς από Τουρκοκύπριους. Δυό πέθαναν και δέκα τραυματίστηκαν και οι συγκρούσεις συνεχίστηκαν στους δρόμους. *Ελευθερία*, 29 Μαΐου 1956. Στην Άσσια πυρπολήθηκαν φράκτες τουρκοκυπριακών σπιτιών και πολλοί Τουρκοκύπριοι εγκατέλειψαν το χωριό. *Χαραυγή*, 29 Μαΐου 1956

κηδεία ενός Τουρκοκύπριου αστυνομικού, όχλος Τουρκοκυπρίων επιτέθηκε εναντίον εργοστασίου στην Ομορφίτα, σκότωσε τον αρχιμηχανικό και τραυμάτισε πολλούς Ελληνοκύπριους⁷³⁰. Η τουρκοκυπριακή πλευρά φανατίστηκε περισσότερο μετά το φόνο ενός Τουρκοκύπριου επιθεωρητή της αστυνομίας το Νοέμβριο. Ταυτόχρονα τη θέση της ΒΟΛΚΑΝ θα έπαιρνε η ΤΜΤ (Τουρκική Αντιστασιακή Οργάνωση).

Το αποτέλεσμα των συγκρούσεων το 1956 ήταν τρεις Ελληνοκύπριοι νεκροί και 42 τραυματίες και δυο Τουρκοκύπριοι νεκροί και 27 τραυματίες⁷³¹. Σαφώς βέβαια, από τον Ιανουάριο του 1957 τα επεισόδια άρχισαν να παίρνουν πιο δραματική τροπή. Εμπρησμοί και λεηλασίες ελληνοκυπριακών καταστημάτων και επιθέσεις εναντίον σπιτιών και περιουσιών με πέτρες και ράβδους σε πόλεις της Κύπρου καταγράφονταν συχνά⁷³². Σοβαρά επεισόδια ξαναδημιουργήθηκαν όταν ανακοινώθηκε η επιστροφή του Μακάριου από την εξορία. Στις διακοινοτικές συγκρούσεις δολοφονήθηκαν δυο Ελληνοκύπριοι και τραυματίστηκαν 15, αλλά μόνο δυο Τουρκοκύπριοι αναφέρθηκαν ως τραυματίες⁷³³.

Όλη αυτήν την περίοδο κατά την οποία οι διακοινοτικές ταραχές ήταν σε έξαρση, ο ηγέτης των Τουρκοκυπρίων Φαζίλ Κιουτσούκ υποκινούσε τις εκδηλώσεις που τόνωναν το εθνικό αίσθημα των Τουρκοκυπρίων. Είχε στενές επαφές με την τουρκική οργάνωση «Η Κύπρος είναι τουρκική» και πραγματοποιούσε συχνές επισκέψεις στην Τουρκία. Το 1955 το κόμμα του μετονομάστηκε σε «Η Κύπρος είναι τουρκική» και ξεκίνησε η στρατολόγηση νέων στην ΒΟΛΚΑΝ. Το 1956 καθιερώθηκαν εορτασμοί για την ίδρυση της τουρκικής δημοκρατίας, με σημαιοστολισμούς και εκδηλώσεις που έλαβαν χώρα στο Τουρκικό Προξενείο και στο Τουρκικό Λύκειο της Λευκωσίας⁷³⁴. Όσο για τις διακοινοτικές ταραχές ο Κιουτσούκ καταφέρθηκε κατά

⁷³⁰ *Φιλελεύθερος*, 30 Μαΐου 1956

⁷³¹ SA1/1000/1956, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1956, σελ.8

⁷³² *Ελευθερία*, 23 Ιανουαρίου 1957 και 5 Φεβρουαρίου 1957

⁷³³ SA1/1000/1957, Ετήσια κυβερνητική αναφορά για το 1957, σελ.65

⁷³⁴ *Χαραυγή*, 30 Οκτωβρίου 1956

του Μακάριου και μίλησε για τις «ακρότητες» των Ελληνοκυπρίων και «το μίσος και την απέχθεια» που είχαν για τους Τουρκοκύπριους⁷³⁵.

Ο Κιουτσούκ και ο Ντενκτάς επίσημα πλέον το 1957 ξεκίνησαν την εκστρατεία κατά της αυτοδιάθεσης και υπέρ της διχοτόμησης. Επανειλημμένα διακήρυτταν ότι οι Τουρκοκύπριοι δεν ήταν μόνοι, αλλά ότι είχαν 26 εκατομμύρια Τούρκους που τους στήριζαν⁷³⁶. Μαθητές επιστρατεύτηκαν, κατά τα πρότυπα της ΕΟΚΑ και συχνές ήταν οι διαδηλώσεις με αίτημα τη διχοτόμηση⁷³⁷. Η πρώτη αντιβρετανική διαδήλωση Τουρκοκυπρίων στη Λευκωσία, η οποία τελείωσε με αιματοχυσίες, έγινε τον Ιανουάριο του 1958. Ένας νεκρός και εκατό τραυματίες Τουρκοκύπριοι ήταν ο απολογισμός, ενώ τραυματίστηκαν και σαράντα Βρετανοί στρατιώτες. Τουρκικές σημαίες είχαν αναρτηθεί στην πλατεία Ατατούρκ και χάρτης μιας διχοτομημένης Κύπρου είχε κρεμαστεί μπροστά από το σπίτι του Κιουτσούκ όπου και συγκεντρώθηκαν οι διαδηλωτές⁷³⁸. Το βόρειο τμήμα της Κύπρου, από την Αγία Νάπα ως τον Ακάμα είχε βαφτεί κόκκινο με μια σημαία τουρκική να κυματίζει⁷³⁹, ενώ ο Κιουτσούκ λίγες ημέρες αργότερα σημείωνε ότι η Κύπρος θα καταστεί μια «τουρκική επαρχία»⁷⁴⁰.

Τραγική συνέπεια ήταν η όξυνση της κατάστασης, με αποτέλεσμα ένα κύμα βιαιοπραγιών από τους Τουρκοκύπριους, που εξαπλώθηκε σε όλη την Κύπρο τον Ιούνιο και κορυφώθηκε στη σφαγή στο Κιόνελι. Η βάρβαρη επίθεση Τουρκοκυπρίων με τσεκούρια εναντίον Ελληνοκυπρίων κρατουμένων στο Κιόνελι, τους οποίους η βρετανική περίπολος είχε αφήσει να επιστρέψουν με τα πόδια στον Κοντεμένο, προκάλεσε οδυνηρή αίσθηση. Εννέα δολοφονήθηκαν, ένας από αυτούς μάλιστα αποκεφαλίστηκε και του έκοψαν χέρια και πόδια και πολλοί ήταν αυτοί που τραυματίστηκαν⁷⁴¹. Συγκλονισμένοι ήταν οι Βρετανοί με το θέαμα που αντίκρισαν αλλά και ο κυβερνήτης Foot, ο οποίος είχε εξοργιστεί με τις συνεχείς βιαιοπραγίες

⁷³⁵ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 16, 6^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, εφημερίδα *Τζουμχουριέτ*, 3 Απριλίου 1957

⁷³⁶ *Times of Cyprus*, 7 Ιουνίου 1958

⁷³⁷ Δυο χιλιάδες Τουρκοκύπριοι διαδηλωτές, οι περισσότεροι των οποίων ήταν μαθητές, διαδήλωσαν υπέρ της διχοτόμησης. *Times of Cyprus*, 11 Μαρτίου 1958

⁷³⁸ *Times of Cyprus*, 28 Ιανουαρίου 1958, «Ματωμένη Δευτέρα»

⁷³⁹ *Times of Cyprus*, 4 Φεβρουαρίου 1958

⁷⁴⁰ *Times of Cyprus*, 5 Φεβρουαρίου 1958

⁷⁴¹ Charles Foley, *Island in Revolt*, Λονδίνο 1962, σελ.194

των Τουρκοκυπρίων⁷⁴². Το κύμα διαμαρτυριών από δημάρχους και διάφορες οργανώσεις προς τον κυβερνήτη και τα Ηνωμένα Έθνη ήταν μεγάλο. Ζητούσαν την προστασία των κατοίκων την επιβολή κατάστασης έκτακτης ανάγκης και στους Τουρκοκύπριους, τη διενέργεια ερευνών στα σπίτια τους και τη διάλυση του σώματος των Επικουρικών⁷⁴³. Ωστόσο καμία κίνηση των Βρετανών δεν έγινε προς αυτή την κατεύθυνση. Ο υπουργός εξωτερικών Selwyn Lloyd είχε δηλώσει στην ελληνική κυβέρνηση, ότι ήταν δύσκολη η προστασία του πληθυσμού, γιατί σε κάθε πόλη και χωριό υπήρχαν δύο παρατάξεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων και η κυβέρνηση δεν ήταν δυνατόν να διατηρεί δυνάμεις σε κάθε πόλη και χωριό της Κύπρου⁷⁴⁴.

Η βία κλιμακώθηκε τους δύο επόμενους μήνες με αποτέλεσμα πολλά άτομα να χάσουν τη ζωή τους και πολλοί να τραυματιστούν. Οι Τουρκοκύπριοι έκαναν επιθέσεις, έκαιγαν και λεηλατούσαν σπίτια και καταστήματα σε όλο το νησί. Συνολικά από την έναρξη των ταραχών στις 7 Ιουνίου μέχρι το τέλος Ιουλίου υπήρχαν 55 νεκροί Ελληνοκύπριοι, 35 Τουρκοκύπριοι και 2 Βρετανοί⁷⁴⁵. Οι αντεκδικήσεις συνεχίστηκαν μέχρι τις αρχές Αυγούστου με την ΕΟΚΑ να απειλεί ότι «θα σταματήσει μόνο αν σταματήσουν»⁷⁴⁶. Ο Γρίβας είχε εκδόσει σχέδιο «αμυντικών μέτρων» κατά των επιθέσεων των Τουρκοκυπρίων αλλά και των επιθέσεων των Τουρκοκύπριων επικουρικών. Όριζε κατάληψη επίκαιρων σημείων σε πόλεις και χωριά για την αντιμετώπιση του «Τουρκικού όχλου και προσβολής των βανδάλων δια βομβών»⁷⁴⁷. Έπρόκειτο για μέτρα «αυτοάμυνας», όπως τα αποκάλεσε ο Μακάριος, ελλείπει προστασίας από τη βρετανική διοίκηση⁷⁴⁸.

Παρά τη σοβαρότητα της κατάστασης ο Foot έπαιρνε δραστικά μέτρα μόνο κατά της ΕΟΚΑ και των Ελληνοκυπρίων γιατί, όπως δήλωνε, δεν γνώριζαν πολλά για την

⁷⁴² Χάϊντς Α. Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου Τόμος Β΄: 1950-1959*, Αθήνα 2011, σελ.831

⁷⁴³ *Φιλελεύθερος*, 17 Ιουνίου 1958, σελ.4

⁷⁴⁴ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 26 Α΄, Πρακτικά συνομιλιών της 11^{ης} Φεβρουαρίου 1958 μεταξύ Αβέρωφ και Selwyn Lloyd, σελ.3

⁷⁴⁵ *Times of Cyprus*, 24 Ιουλίου 1958

⁷⁴⁶ *Times of Cyprus*, 3 Αυγούστου 1958

⁷⁴⁷ Γεωργίου Γρίβα-Διγενή, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ ό.π.*, παράρτημα, σελ.12,13

⁷⁴⁸ Δηλώσεις του Μακαρίου στα γραφεία της Ένωσης Συντακτών, 28 Αυγούστου 1958. Στο Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 26 Α΄, Κυπριακό 1958 Ιανουάριος-Αύγουστος

ΤΜΤ⁷⁴⁹. Η μεροληψία της κυβέρνησης αποδεικνύεται από το γεγονός, ότι κατά τη διάρκεια των επιχειρήσεων για κατευνασμό της κατάστασης, συνελήφθησαν 1.992 Ελληνοκύπριοι και μόνο 58 Τουρκοκύπριοι⁷⁵⁰. Μάλιστα όταν η *Ελευθερία* και η *Χαλκίν Σεσί* μηνύθηκαν για κείμενα με περιεχόμενο που έβλαπτε τη δημόσια γαλήνη, μόνο ο εκδότης της *Ελευθερίας* φυλακίστηκε για έξι μήνες. Ο Κιουτσούκ που έλειπε σε περιοδεία στην Τουρκία, απλά κλήθηκε στο Κυβερνείο κατά την επιστροφή του για να του γίνουν κάποιες συστάσεις⁷⁵¹. Άλλωστε ο Κιουτσούκ παραδέχτηκε ότι οι Τουρκοκύπριοι ήταν ευνοημένοι και ότι η τουρκοκυπριακή κοινότητα προήχθη σημαντικά από τότε που εφαρμόστηκε η «κατάσταση έκτακτης ανάγκης»⁷⁵². Την άνιση μεταχείριση Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων σχολίαζε και η ελληνική κυβέρνηση: «Ο Δρ. Κιουτσούκ μετακινείται ανενόχλητος μεταξύ Κύπρου και Τουρκίας, λαμβάνει τας οδηγίας των εν Άγκυρα προϊσταμένων του και τίθεται επιστρέφων επί κεφαλής προκλητικών ανθελληνικών διαδηλώσεων.»⁷⁵³

Ακόμη και χωριστά νοσοκομεία απαίτησαν οι Τουρκοκύπριοι ισχυριζόμενοι ότι φοβούνταν να επισκεφτούν τους Ελληνοκύπριους γιατρούς⁷⁵⁴. Η διαμαρτυρία ήταν έντονη για την προθυμία της βρετανικής κυβέρνησης να εξυπηρετήσει το διχοτομικό σχέδιο των Τουρκοκυπρίων ιδρύοντας «τουρκικό» νοσοκομείο και τροποποιώντας το νόμο περί εγγραφής γιατρών, επιτρέποντας έτσι την «κάθοδο των μυρίων εκ Τουρκίας»⁷⁵⁵. Έντονη ήταν η διαμαρτυρία των γιατρών οι οποίοι απείλησαν να κατέβουν σε απεργία διαρκείας. Ο Βάσος Λυσσαρίδης, γενικός γραμματέας της *Παγκύπριας Ιατρικής Επιτροπής Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων* απέστειλε διάβημα προς τον ΟΗΕ, καταγγέλλοντας τις κακοποιήσεις γιατρών κατά τη διάρκεια του καθήκοντός τους από τις δυνάμεις ασφαλείας και διαμαρτυρία για

⁷⁴⁹ *Times of Cyprus*, 24 Ιουλίου 1958

⁷⁵⁰ *Times of Cyprus*, 21 Αυγούστου 1958

⁷⁵¹ Charles Foley, *Island in Revolt*, Λονδίνο 1962, σελ.197

⁷⁵² *Times of Cyprus*, 25 Ιουλίου 1958

⁷⁵³ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ -Τοσίτσα, Φάκελος 98 Α, 3^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο Εξωτερικών προς την πρεσβεία Ουάσινγκτον, 24 Μαρτίου 1958.

⁷⁵⁴ *Times of Cyprus*, 1 Νοεμβρίου 1958. Ο Foot δήλωσε στον Κιουτσούκ ότι οι Δυνάμεις Ασφαλείας φρόντιζαν ώστε τα συμφέροντά τους να διαφυλάσσονται ικανοποιητικά. Ρόμπερτ Χόλλαντ, *Η Βρετανία και ο κυπριακός αγώνας 1954-1959*, Αθήνα 2001, σελ.390

⁷⁵⁵ *Φιλελεύθερος*, 1 Ιανουαρίου 1959, σελ.8

το νέο νόμο, που επέτρεπε σε Έλληνες και Τούρκους υπηκόους να υπηρετήσουν στην Κυβερνητική Ιατρική Υπηρεσία⁷⁵⁶.

Βασικό βήμα ωστόσο, για την προπαγάνδα της διχοτόμησης ήταν η προώθηση της ιδέας των χωριστών δήμων σε όλες τις πόλεις και τις κωμοπόλεις της Κύπρου. Τον Ιούνιο του 1957 παραιτήθηκαν οι Τουρκοκύπριοι δημοτικοί σύμβουλοι της Λευκωσίας⁷⁵⁷ γεγονός που θεωρήθηκε ως σημαντική πολιτική πράξη. Την απόφαση των δημοτικών συμβούλων και του κόμματος «Η Κύπρος είναι τουρκική», τον Απρίλιο του 1958 να ιδρύσουν χωριστούς δήμους για τους Τουρκοκύπριους, ακολούθησε η άρνηση πληρωμής φόρων στους «ελληνικούς» δήμους⁷⁵⁸. Παράλληλα ξεκίνησαν μάχη αλλαγής των ονομασιών των δρόμων που ανήκαν στον τουρκικό τομέα της Λευκωσίας⁷⁵⁹. Μετά την ανακοίνωση του σχεδίου σύστησαν τουρκικά δημοτικά συμβούλια σε διάφορες πόλεις της Κύπρου απαιτώντας ταυτόχρονα να τους δοθούν δημοτικά κτίρια για δική τους χρήση⁷⁶⁰.

Το έναυσμα για τη διχοτόμηση των δήμων δόθηκε μετά από μια μικρή έκρηξη έξω από το Τουρκικό Γραφείο Τύπου στη Λευκωσία⁷⁶¹. Οι Τουρκοκύπριοι ξέσπασαν σε βανδαλισμούς και οι φωτιές, οι καταστροφές, οι λεηλασίες, οι συμπλοκές και οι δολοφονίες επεκτάθηκαν και σε άλλες πόλεις⁷⁶². Το αποτέλεσμα ήταν οι δημοτικές αγορές στη Λευκωσία και στη Λεμεσό, που βρίσκονταν στα σύνορα του τουρκικού τομέα των πόλεων και οι οποίες αποτελούσαν σημαντική πηγή εισοδήματος για τους δήμους, να καταληφθούν από τους Τουρκοκύπριους⁷⁶³. Το επόμενο βήμα ήταν να ζητήσουν τη νομιμοποίηση του διαχωρισμού στα πλαίσια του σχεδίου Macmillan. Ίδρυσαν τουρκοκυπριακούς δήμους στους τουρκικούς τομείς των πόλεων και υπέβαλλαν ψήφισμα ζητώντας την αναγνώρισή τους. Απαίτησαν

⁷⁵⁶ Φιλελεύθερος, 9 Ιανουαρίου 1959

⁷⁵⁷ Το γεγονός της παραίτησης αιφνιδίασε το δήμαρχο Θεμιστοκλή Δέρβη ο οποίος κατηγόρησε την Τουρκία και τη Βρετανία ως υποκινητές. *Times of Cyprus*, 5 Ιουνίου 1957

⁷⁵⁸ Diana Weston Markides, *Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis The Key Role of the Municipal Issue*, Μιννεσότα 2001, σελ.20

⁷⁵⁹ *Times of Cyprus*, 12 Μαΐου 1958

⁷⁶⁰ Φιλελεύθερος, 24 Ιουνίου 1958

⁷⁶¹ *Times of Cyprus*, 8 Ιουνίου 1958

⁷⁶² *Times of Cyprus*, 9 Ιουνίου 1958. Στη Λευκωσία χρειάστηκαν δέκα χιλιάδες στρατιώτες για να αντιμετωπίσουν την κατάσταση. *Times of Cyprus*, 12 Ιουνίου 1958

⁷⁶³ Diana Weston Markides, *Cyprus 1957-1963: ό.π.*, σελ.22

μάλιστα τα χρήματα από τους φόρους που είχαν εισπραχθεί κατά το πρώτο εξάμηνο του 1958 και που ανήκαν στους Τουρκοκύπριους δημότες⁷⁶⁴.

Θα πρέπει να αναφέρουμε ότι η κυβέρνηση διευκόλυνε με το δικό της τρόπο το διαχωρισμό. Το Μάιο είχε ξεκινήσει την τοπογράφηση της εντός των τειχών Λευκωσίας, για την ακριβή εκτίμηση των ακινήτων και γι αυτό συντάχθηκαν αναθεωρημένοι πίνακες με αριθμούς οικοπέδων και στοιχεία για τα μερίδια γης στις διάφορες συνοικίες της πόλης. Τα στοιχεία αυτά θα ήταν στη διάθεση των κατοίκων για δύο μήνες από την έκδοσή τους, ώστε να διατυπώσουν τυχόν παράπονα για τα όρια των περιουσιών τους⁷⁶⁵. Επιπλέον είχε ανατεθεί σε μια επιτροπή υπό τον Surridge να υποβάλλει προτάσεις δημοτικού διαχωρισμού, στα πλαίσια του διχοτομικού σχεδίου Macmillan. Η έκθεση του Surridge, η οποία υποβλήθηκε τον Ιανουάριο του 1959, ήταν ένα σχέδιο για τη διχοτόμηση πέντε μεγάλων δήμων, της Λευκωσίας, της Λεμεσού, της Αμμοχώστου, της Λάρνακας και της Πάφου και το οποίο θα πυροδοτούσε νέες εντάσεις⁷⁶⁶.

Σταδιακά ξεκίνησε και η εκστρατεία εκδίωξης Ελληνοκυπρίων από τους τουρκικούς τομείς. «*Μαύρες μέρες*» βίαιου εκτοπισμού περίμεναν τους κατοίκους της Ομορφίτας, οι οποίοι διώχθηκαν από τον τουρκοκυπριακό όχλο που κατέλαβε τα σπίτια τους και τοποθέτησε παντού τουρκικές σημαίες⁷⁶⁷. Το ίδιο συνέβη σε ένα άλλο προάστιο της Λευκωσίας, στο Καϊμακλί και στη Λεμεσό. Ωστόσο η Ομορφίτα είχε γίνει το «*σύμβολο*» των καταλήψεων που συνεχίζονταν σε όλο το νησί⁷⁶⁸. Χίλιοι κάτοικοι της Λεύκας, παλαιού και νέου Μαυροβουνίου και Απλικίου είχαν μεταφερθεί υποχρεωτικά στη Μόρφου, στον Ξερό και σε άλλα χωριά⁷⁶⁹. Πρόσφυγες πλέον πολλοί κάτοικοι διωγμένοι από τα σπίτια τους, που ήταν στους τουρκικούς

⁷⁶⁴ Diana Weston Markides, *Cyprus 1957-1963: ό.π.*, σελ.24

⁷⁶⁵ SA1/ 1177/1958, Τοπογραφικά στοιχεία των ακινήτων περιουσιών της εντός των τειχών Λευκωσίας, εκδοθέντα από 23 Μαΐου 1958 έως 30 Ιουνίου 1959.

⁷⁶⁶ *Times of Cyprus*, 9 Ιανουαρίου 1959

⁷⁶⁷ *Times of Cyprus*, 4 Ιουλίου 1958 Όπως περιγράφει ο Foley η διαδικασία εκδίωξης κράτησε μέρες με τους έντρομους κατοίκους να προσπαθούν να σώσουν τα σπίτια τους από τις επιθέσεις Τουρκοκυπρίων με όποιο τρόπο μπορούσαν. Οι στρατιώτες όχι μόνο δεν περιπολούσαν όλες τις ώρες, αλλά συνελάμβαναν τους ιδιοκτήτες που φρουρούσαν τα σπίτια τους με ξύλα. Charles Foley, *Island in Revolt*, Λονδίνο 1962, σελ.195

⁷⁶⁸ Charles Foley, *Island in Revolt*, Λονδίνο 1962, σελ.196

⁷⁶⁹ *Φιλελεύθερος*, 13 Ιουνίου 1958

τομείς, περιφέρονταν ψάχνοντας καταφύγιο⁷⁷⁰. Άρχισαν και οι βεβηλώσεις ορθόδοξων ναών στους τουρκικούς τομείς των πόλεων, μια πρακτική που θα σημάδευε μετά την εισβολή την κατεχόμενη Κύπρο⁷⁷¹.

Ωστόσο παρά τις αντιρρήσεις της ελληνοκυπριακής πλευράς ο Macmillan αποφάσισε να κάνει παραχωρήσεις στην τουρκοκυπριακή πλευρά με σκοπό να ικανοποιήσει την Τουρκία⁷⁷². Και βέβαια συμπεριέλαβε το δικαίωμα των χωριστών δήμων, δικαίωμα το οποίο επέτρεπε τη διχοτόμηση των δήμων, στο ήδη διχοτομικό του σχέδιο.

7. ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΕΛΕΓΧΟΥ –ΦΙΛΕΛΕΥΘΕΡΟΠΟΙΗΣΗ

Ποιο θα ήταν λοιπόν το επόμενο στάδιο στις αποικίες της Βρετανικής Αυτοκρατορίας; Η απάντηση βρισκόταν στη συνταγματική αλλαγή ή σε φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος που αποτυπώνεται στη ρήση ενός μεγάλου Ρωμαίου: «IMPERIUM ET LIBERTAS»⁷⁷³. Συμπυκνώνει την ιμπεριαλιστική τακτική της Βρετανίας, ειπώθηκε από τον Disraeli και αποτέλεσε τον τίτλο ομιλίας του υπουργού αποικιών Alan Lennox-Boyd το 1958, αποδεικνύοντας έτσι τη διαχρονικότητα της πολιτικής μιας αποικιακής δύναμης. Ίσως η πιο πιθανή ερμηνεία του Βρετανικού ιμπεριαλισμού να βρίσκεται στην προσπάθεια της Βρετανίας να διατηρήσει την εξουσία της, τόσο έκδηλα στην Κύπρο τη δεκαετία του 1950. Άλλωστε η έννοια του ελέγχου και της εξουσίας εμπεριέχονται στην αυτοκρατορική επιβολή⁷⁷⁴.

Η βρετανική κυβέρνηση είχε πάντα την πρωτοβουλία για τα συνταγματικά σχέδια, την εκπόνησή τους και το περιεχόμενό τους. Έθετε στόχους και αρχές που κάλυπταν τις ανάγκες της αποικιοκρατικής Βρετανίας και των συμμάχων της. Η γεωπολιτική, ο

⁷⁷⁰ *Times of Cyprus*, 21 Ιουνίου 1958

⁷⁷¹ «Σταυρός και εικόνες καλύφθηκαν με μπογιά στην εκκλησία του Αγίου Ιακώβου». *Times of Cyprus*, 22 Ιουνίου 1958. Ο ναός τελικά καταστράφηκε από φωτιά *Times of Cyprus*, 30 Ιουνίου 1958

⁷⁷² Diana Weston Markides, *Cyprus 1957-1963: ό.π.*, σελ.25

⁷⁷³ SA1/2183/1950. Φυλλάδιο με τίτλο «IMPERIUM ET LIBERTAS» το οποίο περιέχει ομιλία του Alan Lennox-Boyd σε συνέδριο του Συντηρητικού Πολιτικού Κέντρου, στις 9 Οκτωβρίου 1958.

⁷⁷⁴ Βλέπε σχετικά, Bernard Porter, *The Absent-minded Imperialists. Empire, Society and Culture in Britain*, Oxford, 2004, σ.13.

Ψυχρός Πόλεμος, η επιδείνωση της κατάστασης στη Μέση Ανατολή και οι ιμπεριαλιστικές τάσεις καθόριζαν την πολιτική της. Επομένως, βασική παράμετρος της διαδικασίας επίλυσης του κυπριακού ζητήματος δεν ήταν οι ανάγκες και οι προτεραιότητες των Κυπρίων, αλλά εξωτερικοί παράγοντες και κυρίως οι συνθήκες που επικρατούσαν στο περιφερειακό και διεθνές περιβάλλον⁷⁷⁵.

7.1 Αλλαγή γεωστρατηγικής

Η αρχή του 1955 βρήκε την Κύπρο, στα σχέδια των Βρετανών, για μεταφορά εκεί, του Αρχηγείου της Μέσης Ανατολής⁷⁷⁶. Εξήραν τη στρατηγική της θέση και την ανάγκη να χρησιμοποιηθεί σαν βάση για αεροπορικές επιχειρήσεις⁷⁷⁷. Οι Αρχηγοί των Επιτελείων επέμεναν στη διατήρηση της Κύπρου ως βάσης και δεν ενέκριναν κενό κυριαρχίας στη νότια πτέρυγα του ΝΑΤΟ⁷⁷⁸. Η επίσημη αναφορά των Αρχηγών των Επιτελείων πριν την αναχώρηση από το Σουέζ ήταν ότι αν δεν υπάρξουν σημαντικές πολιτικές εξελίξεις, η Βρετανία δεν θα μπορούσε να εγκαταλείψει την Κύπρο για τουλάχιστον 10 ή 15 χρόνια⁷⁷⁹. Οι εξελίξεις στη Μέση Ανατολή δεν αφορούσαν βέβαια μόνο το Σουέζ, αλλά και την Ιορδανία, η οποία έκοψε τους δεσμούς με τη Βρετανία, όταν το 1956 αποπέμφθηκε ο βρετανός αρχηγός της Αραβικής Λεγεώνας Γκλαμπ Πασάς και το Ιράκ, όπου έλαβαν χώρα αντιδυτικού τύπου επαναστάσεις το 1958⁷⁸⁰.

Η αναταραχή στην Αίγυπτο και η εθνικοποίηση της διώρυγας του Σουέζ επέβαλλαν ένα νέο ουδέποτε στην βρετανική πολιτική αυτή τη φορά όπως υποστηρίζει ο αριστερός τύπος « *Το ουδέποτε με τη γλώσσα των πετρελαίων*»⁷⁸¹. Το

⁷⁷⁵ Νίκος Χριστοδουλίδης, *Τα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*, Αθήνα 2009, σελ.236

⁷⁷⁶ Θα μετέφεραν την ταξιαρχία πεζικού και τμήματα της μεραρχίας που βρίσκονταν στη Μέση Ανατολή. PREM 11/833, υπόμνημα του Eden, 30 Ιουνίου 1955

⁷⁷⁷ FO 371/112863 υπόμνημα του Υπουργείου Άμυνας, 18 Σεπτεμβρίου 1954

⁷⁷⁸ FO 371/112863, από το βρετανικό Υπουργείο εξωτερικών προς το Υπουργείο Εξωτερικών στην Ουάσιγκτον, 20 Σεπτεμβρίου 1954

⁷⁷⁹ CAB 21/2890, υπόμνημα του υπουργού αποικιών, 27 Μαρτίου 1957, σχετικά με την αναφορά των Αρχηγών των Επιτελείων της 14^{ης} Ιουνίου 1956

⁷⁸⁰ Τα επαναστατικά κινήματα στη Μέση Ανατολή είχαν εθνικό χαρακτήρα αλλά και σαφώς αντιδυτικό χαρακτήρα. Διαδραματίζονταν στο εσωτερικό των χωρών και εξέφραζαν τα αιτήματα της πλειοψηφίας και των πολιτικών κομμάτων.

⁷⁸¹ *Χαραυγή*, 8 Ιουλίου 1956, σελ.4

οικονομικό και στρατηγικό ιμπεριαλιστικό κίνητρο αποδεικνύεται στη διακήρυξη του Eden στο βρετανικό κοινοβούλιο το 1956:

*Η ευημερία και στην πραγματικότητα οι ζωές του λαού μας εξαρτώνται από την Κύπρο σαν ένα στρατιωτικό φύλακα και ακριτικό φυλάκιο που να φροντίζει για αυτά τα συμφέροντα, προπάντων το πετρέλαιο. Αυτό δεν είναι ιμπεριαλισμός. Θα πρέπει να είναι το φυσικό καθήκον οποιασδήποτε κυβερνήσεως.*⁷⁸²

Αλλά και οι δηλώσεις του υπουργού εξωτερικών Selwyn Lloyd σε συγκέντρωση συντηρητικών στο Cardiff ήταν παρόμοιες. Αφού απέρριψε την ιδέα για χρησιμοποίηση βάσεων του NATO στην Κύπρο είπε: «Δεν πρόκειται για το NATO. Η βιομηχανική δραστηριότητα της χώρας μας και πολλών άλλων δυτικοευρωπαϊκών χωρών εξαρτάται σήμερα και θα εξαρτάται για πολλά ακόμη χρόνια από τις πετρελαιοπρομήθειες μας στη Μέση Ανατολή. Η Βρετανία δεν μπορεί να δεχθεί καμία αμφιβολία ως προς τις ικανότητές της και τις διευκολύνσεις για να διατηρήσει τις πετρελαιοπρομήθειές της. Οποιαδήποτε πρόταση για την Κύπρο πρέπει να λαμβάνη αυτά υπόψη»⁷⁸³.

Η σπουδαία σημασία των πετρελαιοπηγών οφειλόταν στις αυξημένες ανάγκες εισαγωγών από την περιοχή αυτή. Σύμφωνα με πληροφορίες που είχε ο Νέος Δημοκράτης, ενώ το 1920 η Μέση Ανατολή αντιπροσώπευε το 2% της παγκόσμιας παραγωγής πετρελαίου, στις αρχές της δεκαετίας του 1950 αντιπροσώπευε το 17%.⁷⁸⁴ Η Ελευθερία παρατήρησε ότι το 1955 η συνολική παραγωγή πετρελαίων της Μέσης Ανατολής ανήλθε στους 161.550 τόνους, ήτοι 21% της παγκοσμίου παραγωγής και ότι τα βεβαιωθέντα αποθέματα της παραγωγής του προηγούμενου χρόνου υπολογίστηκαν στα 126 δισεκατομμύρια βαρέλια, ήτοι 66% της παγκόσμιας παραγωγής.⁷⁸⁵

Το πετρέλαιο ήταν ένας από τους βασικούς παράγοντες δημιουργίας της κρίσης στη Μέση Ανατολή. Η ανταρσία στο Ομάν και στην έρημο Μπουραϊμί συμπαρέσυρε και τις άλλες πετρελαιοπαραγωγές περιοχές το Κατάρ, το Μπαχρέϊν, το Κουβέιτ και

⁷⁸² Λεόντιος Ιεροδιακόνου, *Το Κυπριακό Πρόβλημα. (Πορεία προς την χρεωκοπία)*, Αθήνα, 1970, σελ. 108.

⁷⁸³ *Χαραυγή*, 8 Ιουλίου 1956, σελ.4

⁷⁸⁴ *Νέος Δημοκράτης*, 10 Ιουνίου 1951.

⁷⁸⁵ *Ελευθερία*, 8 Νοεμβρίου 1956.

το Ιράκ και τις διεθνείς κοινοπραξίες στις οποίες συμμετείχαν κύρια αμερικανικές και βρετανικές εταιρείες⁷⁸⁶. Η απώλεια ελέγχου της διώρυγας του Σουέζ δημιουργούσε προβλήματα στη μεταφορά του πετρελαίου⁷⁸⁷. Νέοι εναλλακτικοί δρόμοι τέθηκαν υπό συζήτηση, γιατί μετά την κρατικοποίηση ο Νάσερ κράτησε κλειστή τη διώρυγα μέχρι το 1957. Το κυπριακό ζήτημα συνδέθηκε με τα σχέδια για την κατασκευή πετρελαιοαγωγού που θα ξεκινούσε από τις πλούσιες πετρελαιοπηγές του Κιρκούκ μέχρι το λιμάνι της Χατάης. Οι προσπάθειες στο λιμάνι Ισκεντερούν της Χατάης θα ελέγχονταν, από αυτόν που κατείχε την Κύπρο, γνωστοποιούσε η *New York Herald Tribune*⁷⁸⁸.

Άλλωστε μετά την απώλεια του Σουέζ, ο Alan Lennox-Boyd ανακοίνωσε ότι δεν σκόπευε να υποχωρήσει στις ταραχές, που είχαν δημιουργηθεί στην Κύπρο. «*Η αποικιακή αυτοκρατορία δεν διαλύεται, αλλά αυξάνεται σταθερά*», είπε σε δηλώσεις του και συμπλήρωσε ότι οι συναλλαγές με τις αποικίες απέδιδαν εκατομμύρια από τις επενδύσεις⁷⁸⁹.

Ωστόσο, μετά την κρίση του Σουέζ, η Βρετανία βρέθηκε να μην χρειάζεται την Κύπρο σαν βάση, αλλά βάσεις στην Κύπρο⁷⁹⁰. Το 1954 οι εργασίες για την εγκατάσταση δύο μεγάλων επισταθμιών, ενός αεροδρομίου και κάποιων μικρότερων εγκαταστάσεων επισπεύθηκαν. Το σχέδιο θα στοίχιζε 30.000.000 λίρες και έμελλε να αποπερατωθεί σε πέντε χρόνια⁷⁹¹. Σύμφωνα με τα στοιχεία που δίνει η *Ελευθερία*⁷⁹² στη Δεκέλεια κτιζόταν μια στρατιωτική πόλη που θα στέγαζε στρατιώτες και τις οικογένειές τους καθώς και διοικητικά κτιριακά συγκροτήματα και στρατώνες. Το Ακρωτήρι προοριζόταν να καταστεί ένα από τα μεγαλύτερα

⁷⁸⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *Observer*, 28 Ιουλίου 1957

⁷⁸⁷ Το σύνολο των πλοίων που διήλθαν από τη διώρυγα το 1955 ήταν 14.666, κατά μέσο όρο 44 την ημέρα καταβάλλοντας αδρά τέλη διέλευσης. *Χαραυγή*, 16 Αυγούστου 1956

⁷⁸⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 17, 3^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, αποστολή αμερικανικού τύπου από την πρεσβεία της Νέας Υόρκης, 20 Φεβρουαρίου 1957

⁷⁸⁹ *Sunday Times*, 23 Σεπτεμβρίου 1956 ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 8, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία βρετανικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, 24 Σεπτεμβρίου 1956

⁷⁹⁰ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 15^{ης} Ιουλίου 1957, σελ.774 (αγόρευση του εργατικού βουλευτή James Callaghan) τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 16 Ιουλίου 1957 και ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *The Times* 22 Αυγούστου 1957

⁷⁹¹ ΙΑΥΕ:1954, Φάκελος 107, Θέμα: Κυπριακό Ζήτημα-Τύπος 28-8-54 έως 18-10-54, *Ελευθερία*, 2 Οκτωβρίου 1954

⁷⁹² Ό.π.

αεροδρόμια της Μέσης Ανατολής για την RAF, το οποίο θα χρησιμοποιούσαν και οι Αμερικανοί. Στην Επισκοπή οκτώ μίλια από το λιμένα της Λεμεσού επρόκειτο να εγκατασταθεί το αρχηγείο του στρατού και της αεροπορίας της Μέσης Ανατολής και να οικοδομηθούν γραφεία, στρατώνες, κατοικίες και λέσχες για τους στρατιώτες και τις οικογένειές τους. Μέχρι να περατωθούν οι εργασίες οι δυνάμεις από το Σουέζ έπρεπε να στρατωνισθούν στη Λευκωσία. Για το σκοπό αυτό είχαν νοικιαστεί εκατό περίπου οικίες για περίοδο ενός έως πέντε χρόνων μέχρις ότου στεγαστούν στην Επισκοπή. Στο Ακρωτήρι, όπου θα δημιουργείτο μια στρατιωτική πόλη τριών χιλιάδων ατόμων, στάλθηκαν από τη Βρετανία 400 φορητές οικίες για τη στέγαση του προσωπικού⁷⁹³. Η επισταθμία της Επισκοπής θα φιλοξενούσε 8.000 άτομα, της Δεκέλειας 5.000, ενώ οι εγκαταστάσεις θα περιελάμβαναν σχολεία, καταστήματα και εκκλησίες για τους στρατιώτες και τις οικογένειές τους⁷⁹⁴.

Τα έργα επισπεύδονταν καθ' όλη την περίοδο της κρίσης. «Πρέπει να πείσουμε το λαό της Κύπρου ότι σκοπεύουμε να μείνουμε και να κυβερνήσουμε διατηρώντας στρατιωτικές δυνάμεις και βελτιώνοντας την αστυνομική δύναμη» έλεγε σε αναφορά του για το μέλλον της Κύπρου ο Harding⁷⁹⁵. Στην αναφορά του αυτή, τον Απρίλιο του 1957, εκτιμούσε ότι θα χρειαζόταν πλήρης εδαφικός έλεγχος της νήσου και πλήρης χρήση της για στρατιωτικούς σκοπούς ώστε η Βρετανία να μπορεί να διατηρήσει τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής. Ίσως όχι τυχαία, εκείνη την περίοδο, κυκλοφόρησε στις μεγάλες πόλεις της Κύπρου, μια αγνώστου προέλευσης κάρτα, με χάρτη της Κύπρου, πάνω στον οποίο ήταν γραμμένο, με μεγάλα γράμματα που κάλυπταν σχεδόν όλη την επιφάνεια, το σλόγκαν «Η ΚΥΠΡΟΣ ΕΙΝΑΙ ΑΓΓΛΙΚΗ»⁷⁹⁶. Και η ομάδα του Σουέζ και οι συντηρητικοί βουλευτές υποστήριζαν τη διατήρηση ελέγχου της Κύπρου. «Αν πρέπει να κάνουμε κάτι στη Μέση Ανατολή, ένα πράγμα είναι σίγουρο. Πρέπει να κρατήσουμε την Κύπρο», δήλωσε ο συντηρητικός βουλευτής John Briggs Davison μετά την αποχώρηση των Βρετανών από το Σουέζ⁷⁹⁷.

⁷⁹³ Φιλελεύθερος, 10 Ιανουαρίου 1956

⁷⁹⁴ IAYE: 1957, Φάκελος 28,4^{ος} υποφάκελος, *Manchester Guardian*, 4 Οκτωβρίου 1957, άρθρο της Nancy Crawshaw

⁷⁹⁵ FO 371/123882 4 Απριλίου 1956

⁷⁹⁶ IAYE: 1957, Φάκελος 29,1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, *Daily Telegraph*, 27 Μαΐου 1957

⁷⁹⁷ IAYE 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων, της 8^{ης} Νοεμβρίου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 11 Νοεμβρίου 1957

Η αύξηση στρατιωτικών ενισχύσεων από τη Βρετανία, εξαιτίας της κρίσης στο Σουέζ οδήγησε τη βρετανική κυβέρνηση τον Αύγουστο του 1956 να επιτάξει ακόμη και σχολεία για τη φιλοξενία στρατιωτών⁷⁹⁸. Ένα από αυτά ήταν το Παγκύπριο Γυμνάσιο αλλά βέβαια επιτάχθηκαν και γυμνάσια της Λεμεσού και της Αμμοχώστου⁷⁹⁹. Μεγάλες εκτάσεις στη Δεκέλεια, στο Ακρωτήριο, στην Επισκοπή και στον Καραολό χρησιμοποιήθηκαν για να κτιστούν στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Η βρετανική κυβέρνηση κατηγορήθηκε από τους εργατικούς ότι ιδιοκτήτες γης στην Αμμόχωστο και τον Καραολό δεν αποζημιώθηκαν για την αφαίρεση της γης τους⁸⁰⁰. Το 1955-1956, όπως δήλωσε ο υφυπουργός αποικιών Profumo, αποκτήθηκαν 1.678 σκάλες στην Αμμόχωστο από τη βρετανική κυβέρνηση και από το Υπουργείο Πολέμου.⁸⁰¹ Κάποια ποσά καταβλήθηκαν από την κυβέρνηση μετά από διαπραγματεύσεις με τους ιδιοκτήτες, όπως ανέφερε, αλλά τα ποσά που προσφέρθηκαν από το Υπουργείο Πολέμου δεν έγιναν όλα δεκτά με αποτέλεσμα η πληρωμή τους να εκκρεμεί. Οι εκτάσεις που απαιτήθηκαν ήταν πολύ μεγαλύτερες και τα σχέδια είχαν σχεδόν ολοκληρωθεί, όταν ξαφνικά η βρετανική κυβέρνηση αποφάσισε αλλαγή της γεωστρατηγικής της.

Το 1957, μετά την απώλεια του Σουέζ, το αναβαθμισμένο ενδιαφέρον για την Κύπρο προέβλεπε αρχικά μεγάλη επέκταση του λιμανιού της Αμμοχώστου, που θα διπλασίαζε τη χωρητικότητα του⁸⁰² αλλά τα σχέδια ανέτρεψαν οι αποφάσεις σχετικά με το αρχηγείο της Μέσης Ανατολής. Ο Βρετανός υπουργός Άμυνας Duncan Sandys προχώρησε σε αναθεώρηση των σχεδίων διοίκησης της Μέσης Ανατολής γιατί θεωρείτο ότι οι βρετανικές δυνάμεις στην Αραβική Χερσόνησο και στην Ανατολική Αφρική θα μπορούσαν να ελέγχονται καλύτερα από το Λονδίνο παρά από την Κύπρο και γι αυτό θα τοποθετούνταν χωριστές διοικήσεις, μια στο Άντεν για τον έλεγχο της Αραβικής Χερσονήσου, του Περσικού Κόλπου και της Άπω

⁷⁹⁸ Έθνος και Ελευθερία, 3 Αυγούστου 1956

⁷⁹⁹ Ελευθερία, 4 Αυγούστου 1956

⁸⁰⁰ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 1^{ης} Αυγούστου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 6 Αυγούστου 1957.

⁸⁰¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 25^{ης} Ιουλίου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 22 Ιουλίου 1957.

⁸⁰² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Αγόρευση του Alan Lennox - Boyd υπουργού Αποικιών, από τα Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων σ. 193 της 17ης Απριλίου 1957, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 23 Απριλίου 1957.

Ανατολής και μια στην Κένυα για τον έλεγχο της Ανατολικής Αφρικής.⁸⁰³ Αποκόπτοντας τις δυνάμεις της Αραβικής Χερσονήσου και της Ανατολικής Αφρικής από τη διοίκηση της Μέσης Ανατολής θα ήταν πλέον δυνατόν να μειωθούν οι βάσεις και το προσωπικό τους στην Κύπρο. Από τη στιγμή που η απευθείας αεροπορική σύνδεση με το Άντεν και τον Περσικό Κόλπο διακόπηκε εξαιτίας της απαγόρευσης πτήσεων πάνω από την Αραβική Χερσόνησο, η υποχρεωτική παράκαμψη μέσω της Τουρκίας και του Ιράκ, μείωσε σημαντικά τη σημασία της Κύπρου.⁸⁰⁴

Ο ίδιος υπουργός τόνισε ότι η κύρια στρατιωτική χρησιμότητα της Κύπρου ήταν η χρήση της για αεροπορικές εγκαταστάσεις προς στήριξη του Συμφώνου της Βαγδάτης και ότι δεν ήταν ενδεδειγμένο να χρησιμοποιηθεί σαν ναυτική βάση ή βάση για διεξαγωγή στρατιωτικών επιχειρήσεων.⁸⁰⁵ Από στρατηγικής πλευράς η Κύπρος, όπως και η Λιβύη, απεδείχθη ότι δεν υπήρξε ποτέ χρήσιμη σαν κτήση, αλλά ότι αποτελούσε περισσότερο μια δυσάρεστη υπόθεση για την οποία έγιναν θυσίες⁸⁰⁶.

Οι βρετανικές εφημερίδες ισχυρίζονταν ότι σαν συνέπεια της έκλειψης της επιρροής της Βρετανίας στη Μέση Ανατολή και την κατάργηση της συνθήκης με την Ιορδανία, η Κύπρος ήταν ακατάλληλη ως βάση για τη Βρετανία, αλλά χρήσιμη για την άμυνα του NATO και για την εγκατάσταση αμερικανικών ατομικών βάσεων⁸⁰⁷. Πράγματι στη Βουλή των Κοινοτήτων ο υπουργός άμυνας Duncan Sandys είχε δηλώσει ότι η Κύπρος θα χρησιμοποιείτο ως βάση για αεροπλάνα που θα

⁸⁰³ ΙΑΥΕ 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων σελ.334-336, της 7^{ης} Νοεμβρίου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 11 Νοεμβρίου 1957.

⁸⁰⁴ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28,4^{ος} υποφάκελος, *Manchester Guardian*, 4 Οκτωβρίου 1957, άρθρο της Nancy Crawshaw

⁸⁰⁵ ΙΑΥΕ 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων σελ.367, της 20^{ης} Νοεμβρίου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 22 Νοεμβρίου 1957.

⁸⁰⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 7^{ης} Φεβρουαρίου 1957, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου. Λόγος του εργατικού βουλευτή και πρώην υπουργού στρατιωτικών Strachey.

⁸⁰⁷ *Ελευθερία*, 16 Φεβρουαρίου 1956

μετέφεραν ατομικά όπλα⁸⁰⁸. Ο Atlee χαρακτήρισε αναχρονιστικές κάποιες ιδέες περί στρατηγικής σημασίας, οι οποίες ανήκαν στην εποχή των θαλασσοπόρων και σχολίασε ότι η πρόθεση να χρησιμοποιηθεί η Κύπρος ως βάση για βομβιστικές επιθέσεις και εγκατάσταση ατομικών όπλων δεν θα γινόταν ευμενώς δεκτή από τους Κυπρίους⁸⁰⁹.

Οι αμφιταλαντεύσεις της βρετανικής πολιτικής, απόρροια της κατάστασης στη Μέση Ανατολή και η ευνοϊκή απέναντι στην Τουρκία στάση αντικατοπτρίζονταν στα σχέδια λύσης που προτάθηκαν, αρχής γενομένης από την Τριμερή Διάσκεψη του Λονδίνου. Σε όλες δε τις βρετανικές αναφορές πλέον, η γεωγραφική θέση της Κύπρου θα ήταν σχετική με την Τουρκία, την Αίγυπτο και τη Μέση Ανατολή, αλλά όχι με την Ελλάδα⁸¹⁰.

7.2 Αποικιακές «απόψεις» περί διαπραγματεύσεων. Η τριμερής

Στις 29 Αυγούστου 1955 ξεκίνησε η διάσκεψη μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας γνωστή ως Τριμερής. Η συνάντηση είχε εξαγγελθεί από τη βρετανική κυβέρνηση, έγινε αποδεκτή από τις κυβερνήσεις Ελλάδας και Τουρκίας και σκοπό είχε τη συζήτηση θεμάτων πολιτικού και αμυντικού περιεχομένου, ανάμεσα στα οποία θα ήταν και η Κύπρος. Η αμερικανική κυβέρνηση ενημερώθηκε πριν την επίσημη ανακοίνωση και της ασκήθηκε πίεση να την υποστηρίξει στην Αθήνα, αλλά είχε επιφυλάξεις σχετικά με τη συμμετοχή της Τουρκίας, συμμετοχή η οποία θα θορυβούσε την ελληνική κυβέρνηση⁸¹¹.

⁸⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων σ.368 της 7^{ης} Νοεμβρίου 1957 τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 11 Νοεμβρίου 1957.

⁸⁰⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Λόρδων σελ. 1249-1251, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 2 Απριλίου 1957.

⁸¹⁰ Στις βρετανικές αναφορές του 1956, του 1957 και του 1959 η Κύπρος αναφέρεται ότι βρίσκεται 40 μίλια νότια της Τουρκίας, 60 μίλια δυτικά της Συρίας και 240 μίλια βόρεια της Αιγύπτου. SA1/1000/1956, σελ.90, SA1/1000/1957, σελ.88 και SA1/1000/1959, σελ.88

⁸¹¹ PRM 11/833 Από την Ουάσιγκτον προς το Υπουργείο Εξωτερικών της Βρετανίας, 29 Ιουνίου 1955

Η σύγκληση της τριμερούς έδωσε τροφή στον αγγλικό τύπο για να ομιλεί περί τριπλής συγκυριαρχίας⁸¹², η οποία ήταν μια νέα επινόηση για λύση του κυπριακού ζητήματος. Κατά τη διάσκεψη καθεμία πλευρά ανέπτυξε τις απόψεις της και ο υπουργός εξωτερικών της Βρετανίας Harold Macmillan παρουσίασε συνταγματικές προτάσεις, οι οποίες έμελλε να μην συζητηθούν, εξαιτίας των τραγικών ανθελληνικών γεγονότων στην Κωνσταντινούπολη.

Ο Macmillan τόνισε την στρατηγική ανάγκη της διατήρησης της Κύπρου ως βάσης και όχι μιας βάσης στην Κύπρο, ανάγκη που επέβαλλε η εκπλήρωση των υποχρεώσεων της Βρετανίας στην Μέση Ανατολή. Η ελληνική θέση επί του ζητήματος, την οποία παρουσίασε ο υπουργός εξωτερικών Στεφανόπουλος, ήταν ότι η διατήρηση βάσεων στην Κύπρο θα ήταν αρκετή για την εκπλήρωση των βρετανικών υποχρεώσεων και ότι η επεξεργασία συντάγματος δεν θα μπορούσε να γίνει χωρίς τη συμμετοχή του άμεσα ενδιαφερόμενου κυπριακού λαού. Από την πλευρά της Τουρκίας ο Ζορλού τόνισε ότι γεωγραφικά η Κύπρος βρίσκεται εγγύτερα στην Τουρκία από ότι στην Ελλάδα και υπογράμμισε τη σημασία της Συνθήκης της Λωζάννης, η οποία σύμφωνα με τη δική του ερμηνεία, όριζε το κυπριακό ως ένα θέμα μεταξύ της Βρετανίας και της Τουρκίας⁸¹³.

Οι συνταγματικές προτάσεις του Macmillan ήταν αρκετά αόριστες γιατί δεν καθόριζαν αριθμό εδρών για το Νομοθετικό Σώμα. Προέβλεπαν μόνο αναλογικό αριθμό εδρών για τους Τουρκοκύπριους, έδιναν στον κυβερνήτη δικαιοδοσία σε θέματα εξωτερικής πολιτικής, άμυνας και εσωτερικής ασφάλειας, ενώ η επεξεργασία του συντάγματος θα ήταν έργο επιτροπής με αντιπροσώπους από τη Βρετανία την Ελλάδα και την Τουρκία⁸¹⁴. Η αυτοδιάθεση δεν αναφερόταν σαν προοπτική, αν και ο ίδιος ο Macmillan, σε προσωπικές επαφές που είχε με τον

⁸¹² Άρθρο της *Statesman and Nation* στην *Ελευθερία*, 9 Ιουλίου 1955

⁸¹³ Όπως σχολιάζει ο Σάββας Λοϊζίδης τόνισε τα ιστορικά δικαιώματα της Τουρκίας στην Κύπρο και όσο αφορούσε τη γεωγραφική εγγύτητα υπολόγιζε την απόσταση από τις ακτές της Μικράς Ασίας και όχι από την Άγκυρα. Αντίστοιχα υπολόγιζε την απόσταση από την Αθήνα και όχι από το Καστελλόριζο. Savvas Loizides, *The international development of the Cyprus Question in 1955*, Αθήνα 1956, σελ.5

⁸¹⁴ Σχετικά με την τριμερή βλέπε Λεόντιος Ιεροδιακόνου, *Το Κυπριακό Πρόβλημα Πορεία προς την χρεωκοπία*, Αθήνα 1970, σελ. 101-123

πολιτικό σύμβουλο στο Συμβούλιο της Ευρώπης Σταμάτη Μερκούρη, ανέφερε ότι το προτεινόμενο σύνταγμα θα ήταν φιλελεύθερο όπως της Μάλτας και του Σουδάν⁸¹⁵.

Με τη σύγκληση της Τριμερούς Διάσκεψης μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας, θεωρήθηκε ότι η Βρετανία παραπλανητικά μετατόπισε το κέντρο βάρους του κατ' εξοχήν υπό εξέταση θέματος, σε δευτερεύουσες συναρτήσεις αυτού και ότι τεχνηέντως διεύρυνε τον κύκλο των υπό συζήτηση θεμάτων για να συμπεριλάβει γενικότερα αμυντικά και πολιτικά προβλήματα της Ανατολικής Μεσογείου συμπεριλαμβανομένης και της Κύπρου⁸¹⁶. Υποστηρίχθηκε ακόμη ότι η Βρετανία προσπάθησε να χρησιμοποιήσει την Τουρκία σαν αντίρροπο προς την Ελλάδα παράγοντα και να δημιουργήσει «ρήγμα» μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας⁸¹⁷ αλλά και ότι η Τριμερής ήταν μια «παγίδα» για να καθυστερήσει η ελληνική κυβέρνηση την υποβολή της προσφυγής στον ΟΗΕ⁸¹⁸. Σε υπόμνημα του Υπουργείου Εξωτερικών (Foreign Office) πάντως φαίνεται η σχέση της Τριμερούς με τη συνέλευση του ΟΗΕ. Πρόθεση του Macmillan ήταν να διαρκέσουν οι συνομιλίες όσο το δυνατόν περισσότερο, έτσι ώστε να συμπίπτουν με τις συνεδριάσεις στον ΟΗΕ.⁸¹⁹

Ο Μακάριος διαφώνησε με την αποδοχή της Τριμερούς από την ελληνική κυβέρνηση και εξέφρασε τις επιφυλάξεις του για την ανάμιξη της Τουρκίας σαν παράγοντα ρύθμισης του κυπριακού ζητήματος ερήμην του άμεσα ενδιαφερόμενου κυπριακού λαού⁸²⁰ και κατέκρινε τη σύνθεση της Τριμερούς, η οποία έδινε την εντύπωση ότι η βρετανική κυβέρνηση έβλεπε την Κύπρο ως «*no man's land, δηλαδή νεκράν ζώνην, γην άνευ ανθρώπων*».⁸²¹ Μετά τη λήξη της Τριμερούς κατηγόρησε τη Βρετανία ότι αντικειμενικό σκοπό είχε να προβάλει διεθνώς τον τουρκικό παράγοντα και να παρουσιάσει το κυπριακό ζήτημα, ως μια υπόθεση που

⁸¹⁵ ΕΛΙΑ Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη, Φάκελος 1.1, Κυπριακό, Επιστολή του Μερκούρη προς τον Παπάγο, 18 Ιουλίου 1955. Να σημειώσουμε ότι το σύνταγμα του Σουδάν περιείχε τον όρο της αυτοδιάθεσης.

⁸¹⁶ *Ελληνική Κύπρος*, Ιούλιος-Αύγουστος 1955, σελ. 131

⁸¹⁷ *Έθνος*, 18 Αυγούστου 1955

⁸¹⁸ *Έθνος*, 13 Ιουλίου 1955

⁸¹⁹ PREM 11/833 Υπουργείο Εξωτερικών προς Eden, 13 Ιουλίου 1955

⁸²⁰ *Έθνος*, 2 Ιουλίου 1955

⁸²¹ Ομιλία του Μακάριου στη Γ' Παγκύπρια Εθνοσυνέλευση, 26 Αυγούστου 1955, *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.71

αφορούσε την άμυνα και ως ένα πρόβλημα μειονοτήτων, παρά ως υπόθεση αυτοδιάθεσης⁸²².

Το Έθνος μίλησε για «συμπαιγνία»⁸²³ εις βάρος της Ελλάδας και για «παγίδα»⁸²⁴ ώστε να μην κατατεθεί η προσφυγή στον ΟΗΕ και σχολίαζε δυσμενώς τη «λυσσαλέα» επίθεση του τουρκικού τύπου κατά της Ελλάδας⁸²⁵. Μετά το ναυάγιο της Τριμερούς, ο τύπος χαρακτήρισε την τριμερή «εμπαιγμό»⁸²⁶ και πολιτική η οποία πρόθεση είχε να προβάλλει τον τουρκικό παράγοντα και να παρουσιάσει την Τουρκία ως αντίδικο της Ελλάδας και τη Βρετανία σε ρόλο διαιτητού. Η εμπλοκή της Τουρκίας είχε υποκινηθεί από του Βρετανούς, αλλά το έντονο τουρκικό ενδιαφέρον για την Κύπρο υπήρχε και βρήκε πλέον τρόπο να εκφραστεί και συμμάχους να στηριχτεί.

Τα θλιβερά γεγονότα στην Κωνσταντινούπολη στον απόηχο της Τριμερούς σημάδεψαν όχι μόνο τους Έλληνες της Τουρκίας αλλά και όλον τον ελληνισμό⁸²⁷. Οι ανθελληνικές εκδηλώσεις στην Τουρκία είχαν ξεκινήσει πριν την Τριμερή. Επικρατούσε αναβρασμός που στρεφόταν κυρίως κατά του Οικουμενικού Πατριαρχείου από το οποίο ζητούσαν να πάρει θέση επί του κυπριακού. Η Χουριέτ υποστήριζε ότι δεν είχαν θέση στην Τουρκία όσοι παρέμεναν απαθείς έναντι των εχθρών της, αναφερόμενη στο Πατριαρχείο, ενώ η Βατάν κατηγορούσε την Ελλάδα και το όνειρο του «Πανελληνισμού»⁸²⁸. Η οργάνωση «Η Κύπρος είναι τουρκική» διέδιδε ότι οι Τουρκοκύπριοι κινδύνευαν να σφαγούν από τους Ελληνοκύπριους και ζητούσε από την τουρκική κυβέρνηση να επιτρέψει στους οπαδούς της να μεταβούν στην Κύπρο για να υπερασπίσουν τους απειλούμενους με εξόντωση «αδελφούς»⁸²⁹.

⁸²² Διάταγμα του Μακάριου, 14 Δεκεμβρίου 1955. Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957, Λευκωσία 1992, σελ.128

⁸²³ Έθνος, 3 Ιουλίου 1955

⁸²⁴ Έθνος, 24 Ιουλίου 1955

⁸²⁵ Έθνος, 23 Ιουλίου 1955

⁸²⁶ Ελληνική Κύπρος, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1955, σελ.163

⁸²⁷ Σύμφωνα με το *Reader's Digest*, στις 6 Σεπτεμβρίου μια από τις μεγαλύτερες εκρήξεις όχλου που σημειώθηκε ποτέ είχε σαν αποτέλεσμα την καταστροφή 2.000 σπιτιών, 4.000 καταστημάτων και 60 εκκλησιών μέσα σε έξι ώρες. ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, Υπουργείο Εξωτερικών, *Reader's Digest* 14 Μαΐου 1957

⁸²⁸ Έθνος, 9 Αυγούστου 1955

⁸²⁹ Έθνος, 23 Αυγούστου 1955

Καταδικαστέο θεωρήθηκε το μήνυμα του Dulles προς τον Παπάγο, στο οποίο, χωρίς να αναφερθεί στους τουρκικούς βανδαλισμούς, εξέφραζε την ανησυχία του για το μέλλον των ελληνοτουρκικών σχέσεων, βάζοντας σε ίση μοίρα τους θύτες και τα θύματα⁸³⁰. Οι πιέσεις από τη βρετανική κυβέρνηση προς την αμερικανική για την καταψήφιση της ελληνικής προσφυγής ήταν ασφυκτικές⁸³¹. Παρ' όλα αυτά η προσφυγή δεν απεσύρθη αλλά κατέληξε να καταψηφιστεί οπότε το κυπριακό ζήτημα δεν ενεγράφη για να συζητηθεί στη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ.

Ο ελληνοκυπριακός τύπος δημοσίευσε λεπτομέρειες των τραγικών ανθελληνικών γεγονότων στην Κωνσταντινούπολη και τη Σμύρνη και τα διαβήματα της ελληνικής κυβέρνησης προς την Τουρκία⁸³². Ο Μακάριος με θλίψη εκφράστηκε για τα γεγονότα και ζήτησε να μη μετατραπεί η διένεξη με τους Βρετανούς σε διένεξη με τους Τούρκους⁸³³ όπερ και είχε αρχίσει να γίνεται.

7.3 «Προσπάθειες» εξεύρεσης λύσης.

7.3.1 Συνομιλίες Μακαρίου-Harding

Ήταν γεγονός ότι μετά την έναρξη του αγώνα η Βρετανία είχε εγκαταλείψει την πολιτική του «ουδέποτε» με την πολιτική του «κάποτε»⁸³⁴ και με την εξεύρεση μιας κάποιας λύσης και πρότεινε την εισαγωγή φιλελεύθερου συντάγματος, χωρίς όμως να καθορίζει τον ακριβή χρόνο εφαρμογής της αυτοδιάθεσης⁸³⁵. Συγκεκριμένα ο υπουργός αποικιών Alan Lennox-Boyd, χρησιμοποιώντας μια διπλή άρνηση η οποία ισοδυναμούσε με κατάφαση, δήλωσε ότι «η Αγγλία δεν φρονεί ότι η αυτοδιάθεση ουδέποτε δύναται να εφαρμοσθή εις την Κύπρον»⁸³⁶. Ο υπουργός εξωτερικών

⁸³⁰ *Ελληνική Κύπρος*, Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1955, σελ.164

⁸³¹ Ο Dulles στις πιέσεις του Macmillan να καταψηφίσει την ελληνική πρόταση απαντά ότι κάτι τέτοιο θα ήταν αντίθετο προς την πολιτική της αμερικανικής κυβέρνησης. PREM 11/834, μήνυμα του Dulles προς τον Macmillan, 17 Σεπτεμβρίου 1955. Στις προσπάθειες να πειστεί η αμερικανική κυβέρνηση ώστε να αποφευχθεί η εγγραφή του κυπριακού ζητήματος στον ΟΗΕ και στην επιστολή του Macmillan προς τον Dulles, αναφέρεται και ο μόνιμος αντιπρόσωπος της Βρετανίας στα Ηνωμένα Έθνη Pierson Dixon. PREM 11/834, Pierson Dixon προς Macmillan, 4 Οκτωβρίου 1955

⁸³² *Έθνος*, 8 Σεπτεμβρίου 1955

⁸³³ *Έθνος*, 21 Σεπτεμβρίου 1955

⁸³⁴ *Φιλελεύθερος*, 17 Δεκεμβρίου 1955, σελ.6. Ένα «νεφελώδες κάποτε» το χαρακτηρίζει ο Σπύρος Παπαγεωργίου στο βιβλίο του *Κυπριακή Θύελλα*, σελ.434

⁸³⁵ *Φιλελεύθερος*, 8 Δεκεμβρίου 1955 και *Έθνος*, 13 Μαρτίου 1955

⁸³⁶ *Ελευθερία*, 7 Δεκεμβρίου 1955

Selwyn Lloyd απέκλεισε την προοπτική της αυτοδιάθεσης για χάρη διαπραγματεύσεων και εισαγωγή συντάγματος⁸³⁷. Γενικά τις προσπάθειες εξεύρεσης λύσης χαρακτήριζαν οι συνεχείς «δοκιμές», η υιοθέτηση δηλαδή κάποιου σχεδίου που φαινόταν κατάλληλο σε συγκεκριμένη χρονική στιγμή και η στροφή προς άλλη εναλλακτική πορεία ανάλογα με τις περιστάσεις⁸³⁸.

Ο τύπος υποστήριζε ότι οι συνταγματικές προτάσεις ήταν βρετανικά «τεχνάσματα»⁸³⁹ και ότι δεν υπήρχε «συνταγματική διέξοδος για τον κυπριακό εθνικισμό»⁸⁴⁰. Ο Μακάριος ως «εντολοδόχος του κυπριακού λαού» αποκήρυσε οποιαδήποτε «νόθο» λύση και συνταγματικές προτάσεις που δεν αναγνώριζαν το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση και την άμεση εφαρμογή του⁸⁴¹.

Οι συνομιλίες Μακαρίου Harding δεν έγιναν σε καθόλου καλό κλίμα και δεν υπήρξαν εκατέρωθεν χειρονομίες καλής θέλησης. Σε πολλές των περιπτώσεων ήταν τα ίδια τα γεγονότα στο νησί που υπερκέρασαν τις διαπραγματεύσεις⁸⁴². Η ΕΟΚΑ συνέχισε τη δράση της αμείωτα, οι ταραχές στα σχολεία συνεχίστηκαν, ενώ από την πλευρά του ο Harding συνέχισε να εφαρμόζει τα μέτρα καταστολής, τις έρευνες και τους κατόικον περιορισμούς, προχώρησε στην προγραφή του ΑΚΕΛ και στην καταδίκη του Καραολή και του Δημητρίου σε θάνατο. Οι συνομιλίες ξεκίνησαν αμέσως μετά την αντικατάσταση του Armitage από το Harding και λίγες μέρες μετά την ανακοίνωση της Εθναρχίας μέτρων παθητικής αντίστασης σύμφωνα με τα οποία θα εφαρμοζόταν κανόνας μη συνεργασίας με την κυβέρνηση⁸⁴³. Ο Μακάριος εισηγήθηκε την άμεση παραίτηση δημάρχων, μουχτάρηδων και αζάδων και των ελληνικών μελών διαφόρων συμβουλευτικών επιτροπών⁸⁴⁴.

Παρόλα αυτά οι συναντήσεις ξεκίνησαν την επομένη της άφιξης του

⁸³⁷ *Ελευθερία*, 20 Ιουλίου 1956

⁸³⁸ «Through trial and error» χαρακτηρίζει ο Reddaway τη βρετανική πολιτική πάνω στο θέμα της αυτοδιάθεσης. John Reddaway, *Burdened with Cyprus The British Connection*, Λονδίνο 1986, σελ.85

⁸³⁹ *Έθνος*, 13 Μαρτίου 1955

⁸⁴⁰ *Ελευθερία*, 7 Απριλίου 1955

⁸⁴¹ *Έθνος*, 14 Ιουνίου 1955

⁸⁴² Francis Noel- Baker, *My Cyprus file Φάκελλος Κύπρου Kibris Meselesi*, Λευκωσία 1985, σελ.24

⁸⁴³ *Έθνος*, 28 Σεπτεμβρίου 1955

⁸⁴⁴ Εισήγηση του Μακαρίου προς τα μέλη του Εθναρχικού Συμβουλίου στις 27 Σεπτεμβρίου 1955 Σπύρου Παπαγεωργίου, *Κυπριακή Θύελλα*, σελ.368,369

Harding⁸⁴⁵ για να συνεχιστούν και μέσω επιστολών. Συνολικά υπήρξαν επτά άκαρπες συναντήσεις Μακαρίου και Harding⁸⁴⁶ και μια τελευταία πριν το τέλος των διαπραγματεύσεων του Μακαρίου με τον υπουργό αποικιών Alan Lennox-Boyd από τον Οκτώβριο του 1955 έως το Φεβρουάριο του 1956. Στο ρόλο μεσολαβητή ο εργατικός βουλευτής Francis Noel Baker, ήταν ο μετριοπαθής πολιτικός⁸⁴⁷ που προσπάθησε να δημιουργήσει ένα καλό κλίμα στις συνομιλίες, κανόνισε μάλιστα μια ιδιωτική συνάντηση μεταξύ Μακαρίου και Harding η οποία ήταν απογοητευτική⁸⁴⁸. Ιδιωτικές συνομιλίες είχαν και ο γραμματέας της Εθναρχίας Νίκος Κρανιδιώτης με τον βοηθό διοικητικό γραμματέα John Reddaway ο οποίος έδωσε διαβεβαιώσεις ότι στο νομοθετικό σώμα οι δυο κοινότητες θα εκπροσωπούνταν ανάλογα με την αριθμητική τους δύναμη⁸⁴⁹.

Ο εργατικός βουλευτής Ian Micardo που επισκέφθηκε την Κύπρο, χαρακτήρισε και τον Μακάριο και το Harding ως «λογικούς» άνδρες, οι οποίοι αμφότεροι επιθυμούσαν διακαώς λύση για το «κυπριακό αδιέξοδο»⁸⁵⁰. Σίγουρα υπήρξε καλή θέληση και από τις δυο πλευρές για διεξαγωγή συνομιλιών, αλλά δεν μπορούμε να πούμε το ίδιο για τις προσπάθειες εξεύρεσης λύσης. Ο Μακάριος επέκρινε την αδιαλλαξία της βρετανικής κυβέρνησης η οποία όπως είπε «διετήρησε, ως προς την ουσίαν την ιδίαν πάντοτε θέσιν, υπό διαφορετικήν εκάστοτε φραστικήν εμφάνισιν.»⁸⁵¹ Πράγματι υπήρχαν πανομοιότυπες φράσεις, αλλά και αλλαγές στη διατύπωση των σχεδίων συμφωνίας, διαγραφή κάποιων σημείων και

⁸⁴⁵ Αφίχθη στις 3 Οκτωβρίου 1955 και η συνάντηση ορίστηκε για τις 4. Έθνος, 4 Οκτωβρίου 1955

⁸⁴⁶ Οι συναντήσεις αυτές ήταν στις 4,7 και 11 Οκτωβρίου, 21 Νοεμβρίου και 9, 13 και 27 Ιανουαρίου 1956. Οι επιστολές που ανταλλάχθηκαν ήταν τρεις, μια του Harding προς τον Μακάριο, 28 Ιανουαρίου 1956, μια του Μακαρίου προς τον Harding, 2 Φεβρουαρίου 1956 και μια του Harding προς τον Μακάριο, 14 Φεβρουαρίου 1956. Ακολούθησε ένα διευκρινιστικό έγγραφο του Harding, 24 Φεβρουαρίου 1956 και η απάντηση του Μακαρίου, 25 Φεβρουαρίου 1956. Βλ. σχ. Νίκος Χριστοδουλίδης, *Τα σχέδια...ό.π.*, σελ.49-69

⁸⁴⁷ Ο Francis Noel-Baker μεγαλωμένος στην Ελλάδα και γνώστης της ελληνικής, αποκαλούνταν «The Dove». Η λέξη έχει διπλή έννοια. Σημαίνει και περιστέρι και μετριοπαθή πολιτικό. Θαύμαζε τον Μακάριο και έδειχνε μεγάλο ενδιαφέρον για την ενωτική υπόθεση. Francis Noel- Baker, *My Cyprus* ..ό.π., σελ.23

⁸⁴⁸ Francis Noel- Baker, *My Cyprus file* ό.π., σελ.26

⁸⁴⁹ Νίκος Κρανιδιώτης, *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου – Χάρντιγκ (1955-1956)*, Αθήνα 1987, σελ.25

⁸⁵⁰ *Ελευθερία*, 10 Νοεμβρίου 1955

⁸⁵¹ Δηλώσεις του Μακαρίου σε διάσκεψη τύπου μετά την αποτυχία των συνομιλιών, 6 Μαρτίου 1956 *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.315.

τροποποιήσεις άλλων⁸⁵².

Βασική διαφορά ανάμεσα στα δυο μέρη αποτέλεσε η αναγνώριση της αρχής της αυτοδιάθεσης, την οποία ο Μακάριος θεωρούσε ως αναγκαία προϋπόθεση για οποιαδήποτε συνεργασία και η οποία αντιμετωπίστηκε με την αρχή της αντίφασης και τη διατύπωση διπλής άρνησης και στα τέσσερα σχέδια που προτάθηκαν και η οποία είχε ως εξής: *Η κυβέρνηση της Α. Μ. δηλώνει την εμμονή της στις αρχές που είναι ενσωματωμένες στον Καταστατικό Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών, το Χάρτη του Πότομακ και το Χάρτη του Ειρηνικού, τους οποίους έχει προσυπογράψει. Ως εκ τούτου δεν είναι η θέση της ότι η αρχή της αυτοδιάθεσης δεν μπορεί ποτέ να εφαρμοστεί στην Κύπρο*⁸⁵³. Μια άλλη βασική διαφωνία, η οποία δεν μπορούσε να γεφυρωθεί, ήταν το κρίσιμο ζήτημα της αμνηστίας, θέμα που εξόργιζε το Harding⁸⁵⁴. Η βρετανική κυβέρνηση ήθελε να την περιορίσει μόνο σε ελάχιστες κατηγορίες καταδικασθέντων, οι οποίοι είχαν διαπράξει ελάσσονα αδικήματα, ενώ θα εξαιρούνταν τα εγκλήματα βίας κατά προσώπων και η παράνομη κατοχή όπλων, πυρομαχικών και εκρηκτικών⁸⁵⁵.

Όσο αφορούσε το προτεινόμενο σύνταγμα αυτοκυβέρνησης δεν υπήρχε διαβεβαίωση από τη βρετανική πλευρά ότι θα υπήρχε ελληνική πλειοψηφία στο Νομοθετικό σώμα. Σύμφωνα με δηλώσεις του Μακάριου στο θέμα της δημόσιας ασφάλειας οι Βρετανοί ήθελαν να διατηρήσουν τη διοίκηση της αστυνομίας και τον τομέα της ποινικής δικαιοσύνης επ' άπειρον για να επεμβαίνουν υπό το πρόσχημα της προστασίας της δημόσιας ασφάλειας⁸⁵⁶.

Γενικά η συντηρητική κυβέρνηση είχε με πολύ υπομονή συνεχίσει τις διαπραγματεύσεις με αυτόν που θεωρούσε αντιπρόσωπο του συνόλου του κυπριακού λαού και όχι μόνο των Ελληνοκυπρίων, για πέντε μήνες⁸⁵⁷. Ο Μακάριος από την πλευρά του παρουσίασε μια υποχωρητικότητα σε σχέση με προηγούμενες

⁸⁵² Τις παραλλαγές των τεσσάρων σχεδίων συμφωνίας έχει παραθέσει ο Francois Crouzet επισημαίνοντας τις ομοιότητες, τις διαφορές και τις επαναλήψεις. Francois Crouzet, *Η Κυπριακή Διένεξη, 1946-1959*, τόμος Β', Αθήνα 2011, σελ.768

⁸⁵³ Νίκος Χριστοδουλίδης, *Τα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*, Αθήνα 2009, σελ.50 (Η υπογράμμιση δική μου).

⁸⁵⁴ Francis Noel Baker, *My Cyprus file* ό.π., σελ.24

⁸⁵⁵ Francois Crouzet, *Η Κυπριακή Διένεξη, 1946-1959*, τόμος Β', σελ.756

⁸⁵⁶ Δηλώσεις του Μακάριου σε διάσκεψη τύπου μετά την αποτυχία των συνομιλιών, 6 Μαρτίου 1956 *Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957*, Λευκωσία 1992, σελ.314

⁸⁵⁷ Ο ίδιος ο Μακάριος δήλωσε ότι ο Harding ήθελε πραγματικά να φθάσουν σε μια λύση. Νίκου Κρανιδιώτη, *Οι διαπραγματεύσεις* ό.π.,σελ.61

θέσεις και δηλώσεις του και κυρίως με τη γνωστή θέση για τη μη αποδοχή συνταγματικών προτάσεων. Οι προηγούμενες δηλώσεις πριν την έναρξη του αγώνα, περί ένωσης χωρίς συμβιβασμούς και χωρίς συμμετοχή σε συνταγματικά σχέδια είχαν αναιρεθεί αυτόματα, από τη στιγμή που δέχτηκε να συνομιλήσει με τον κυβερνήτη. Την υποχωρητικότητά του δήλωνε στην *Times of Cyprus*: «Δεν είμαι διπλωμάτης, αλλά όταν υπέβαλα το σχέδιον μου, προέβην εις την μεγίστην οπισθοχώρησιν που ημπορούσα να κάμω από την αρχικήν μου θέσιν. Εις την Βρετανικήν Κυβέρνησιν εναπόκειται τώρα ν' αποδεχθή το σχέδιον μου το οποίον αντιπροσωπεύει την τελευταίαν δυνατήν οπισθοχώρησίν μου »⁸⁵⁸.

7.3.2 Συνταγματικές προτάσεις Radcliffe

Σχέδιο, σύμφωνα με το οποίο θα δινόταν αυτοδιάθεση στον πληθυσμό της Κύπρου μετά από μια περίοδο δεκαετούς αυτοκυβέρνησης, μελετούσε η βρετανική κυβέρνηση, τον Ιούνιο του 1956. Η εφαρμογή ενός φιλελεύθερου συντάγματος αυτοκυβέρνησης και η αναγνώριση του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης αποτελούσαν τα θετικά σημεία του σχεδίου, το οποίο όμως δεν έμελλε να συζητηθεί, ακριβώς γιατί εκείνη την περίοδο κατελήφθη από το Νάσερ η διώρυγα του Σουέζ⁸⁵⁹. Ωστόσο νέα σχέδια ήταν στα σκαριά με την αποστολή του συνταγματολόγου λόρδου Radcliffe.

Η πρόθεση για το σχεδιασμό συνταγματικού χάρτη από τον λόρδο Radcliffe είχε ήδη ανακοινωθεί πριν την εξορία του Μακάριου⁸⁶⁰. Όταν ο διευθυντής της εφημερίδας *Times of Cyprus*, Charles Foley εξέφρασε την ελπίδα ότι το σύνταγμα που θα εκπονούσε ο Radcliffe θα ήταν φιλελεύθερο, ο Μακάριος του είπε: « Ίσως να έχεις δίκιο, αλλά δεν βλέπω το λόγο να συνεχίσουμε τις συνομιλίες. Οι Βρετανοί

⁸⁵⁸ Αναδημοσίευση στην *Ελευθερία*, 5 Ιανουαρίου 1956 συνέντευξης του Μακάριου στην *Times of Cyprus*, 4 Ιανουαρίου 1956.

⁸⁵⁹ Λεόντιος Ιεροδιακόνου, *Το Κυπριακό Πρόβλημα* ό.π., σελ.178,179

⁸⁶⁰ *Times of Cyprus*, 4 Μαρτίου 1956 *Ελευθερία*,

πάντα εμφανίζουν τις ίδιες θέσεις με διαφορετική φρασεολογία. Θέλουν να με κάνουν να δεσμευτώ, αλλά οι ίδιοι δεν θα δεσμευτούν ποτέ.»⁸⁶¹

Βέβαια ο Μακάριος πληροφορήθηκε στην εξορία πια τις λεπτομέρειες του σχεδίου από τον πρώην γενικό εισαγγελέα Κρίτωνα Τορναρίτη και το βρετανό αξιωματούχο του Υπουργείου Αποικιών Derek Pearson⁸⁶² αλλά αρνήθηκε να διαπραγματευτεί ένα σύνταγμα όσο ήταν εξόριστος. Η ανακοίνωση του Harding ότι η βρετανική κυβέρνηση ήταν πρόθυμη να διευκολύνει τη μετάβαση στις Σεϋχέλλες ελληνοκυπριακής αντιπροσωπείας για να συζητήσει με τον Μακάριο περί των συνταγματικών προτάσεων έπεσε στο κενό⁸⁶³. Αυτό που ζητούσαν αδιαπραγμάτευτα ήταν η απελευθέρωσή του.

Κατά την άφιξη του λόρδου Radcliffe οι δήμαρχοι αρνήθηκαν οποιεσδήποτε διαπραγματεύσεις ερήμην του Μακάριου⁸⁶⁴. Όταν στις 19 Δεκεμβρίου παρουσιάστηκε το σύνταγμα, θεωρήθηκε τόσο απαράδεκτο, ώστε ο τίτλος του Έθνους ήταν «Κύριε ελέησον my Lord»⁸⁶⁵. Το σύνταγμα, διαμαρτυρήθηκε ο Βίας Μαρκίδης, επειδή έδινε εξουσίες στον κυβερνήτη, δεν μπορούσε να θεωρηθεί σύνταγμα αυτοκυβέρνησης και σχολίαζε: *Ενώ τα λεξικά λένε αυτοκυβέρνηση σημαίνει κυβερνώ τον εαυτό μου, το λεξικό του Λόρδου Ράντκλιφ σημαίνει κυβερνά άλλος. «Αλλοκυβέρνηση» ή μάλλον «Αγγλοκυβέρνηση»*.⁸⁶⁶ Επιπλέον όπως υποστήριζε σε άλλο άρθρο του με τους όρους που τίθεντο στη σύνθεση της βουλής θυσιαζόταν η πλειοψηφία για χάρη της μειοψηφίας, αφού απαρτία ήταν δυνατόν να υπάρξει με 10 από τους 36 βουλευτές⁸⁶⁷.

⁸⁶¹ Charles Foley, *Island in Revolt*, Λονδίνο 1962, σελ.63

⁸⁶² *Ελευθερία*, 20 και 22 Δεκεμβρίου 1956

⁸⁶³ *Ελευθερία*, 20 Δεκεμβρίου 1956

⁸⁶⁴ Έθνος, 19 Ιουλίου 1956. Το Έθνος δημοσίευσε γελοιογραφία εφημερίδας του Λονδίνου, η οποία παρουσίαζε το Radcliffe ως πωλητή προϊόντος πάνω στο οποίο αναγράφεται: «Σύνταγμα αυτοκυβερνήσεως αλλά όχι αυτοδιάθεσης». Ο Radcliffe παρουσιάζεται να τηλεφωνεί με αγωνία στον Eden και να λέει «Αλλό, αλλό σερ Άντονι, φαίνεται αδύνατον πωλήσω τοιούτον εμπόρευμα εις κανένα»

⁸⁶⁵ Έθνος, 25 Δεκεμβρίου 1956

⁸⁶⁶ Έθνος, 27 Δεκεμβρίου 1956

⁸⁶⁷ Έθνος, 28 Δεκεμβρίου 1956. Η Βουλή θα απαρτιζόταν από 24 Ελληνοκύπριους 6 Τουρκοκύπριους και 6 διορισμένα από τον κυβερνήτη μέλη. Απαρτία αποτελούσαν τα δύο τρίτα των Τουρκοκύπριων βουλευτών, δηλαδή τέσσερις, οι οποίοι μαζί με τα έξι διορισμένα μέλη, δέκα στο σύνολο θα έπρεπε

Το σχέδιο του συντάγματος επιδόθηκε στον Καραμανλή από τον υπουργό αποικιών Alan Lennox- Boyd, για να απορριφθεί ομόφωνα από το υπουργικό συμβούλιο αλλά και από την αντιπολίτευση «ως μη παρέχον ούτε σκιάν πραγματικής αυτοκυβερνήσεως».⁸⁶⁸ Οι λόγοι για τους οποίους στην Ελλάδα κυβέρνηση και αντιπολίτευση απέρριψαν τις προτάσεις ήταν ότι το σύνταγμα δεν προέβλεπε την εφαρμογή αυτοδιάθεσης, δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί κοινοβουλευτικό από τη στιγμή που ο κυβερνήτης θα διορίζε τον πρωθυπουργό, περιόριζε τις εξουσίες του Νομοθετικού γιατί ο κυβερνήτης θα έπρεπε να δίνει τη συγκατάθεσή του για τους εκδιδόμενους νόμους, ενώ η Βουλή αποστερείτο κύρους επί των δημοσίων υπαλλήλων καθώς και επί θεμάτων άμυνας, εξωτερικών υποθέσεων και δημόσιας ασφάλειας⁸⁶⁹. Στην ουσία ήταν ένα σχέδιο δυαρχίας που εξασφάλιζε την τουρκοκυπριακή μειονότητα και έδινε τον έλεγχο των δικαιοδικών θεμάτων σε χωριστές επιτροπές που θα αποτελούνταν από ελληνοκυπριακά και τουρκοκυπριακά μέλη⁸⁷⁰.

Της απόρριψης του συντάγματος από την ελληνική κυβέρνηση είχε προηγηθεί η συζήτηση του κυπριακού στον ΟΗΕ και η απόφαση της Τουρκίας να επεκτείνει την αιγιαλίτιδα ζώνη από έξι στα 12 μίλια⁸⁷¹. Η απόφαση αυτή είχε επιπτώσεις επί της Κύπρου δεδομένου ότι η Κύπρος απέχει μόνο 45 μίλια από τα παράλια της Τουρκίας. Σαν αποτέλεσμα αυτής της απόφασης η απόσταση Κύπρου και Τουρκίας θα μειωνόταν σημαντικά. Ήταν φανερό ότι η ισχυροποίηση της Τουρκίας στην περιοχή και η σπουδαιότητα την οποία της προσέδιδε η Βρετανία ενδυνάμωσε και τις απαιτήσεις της. Οι διαβεβαιώσεις της Βρετανίας προς την Άγκυρα αποσκοπούσαν στη διατήρηση της τουρκικής συμμαχίας και οι δεσμεύσεις που είχε ο Radcliffe προς την τουρκοκυπριακή μειονότητα είχαν προκαθοριστεί στην εντολή που του δόθηκε, γεγονός που επηρέασε την τελική μορφή του συντάγματος.

να δώσουν τη συγκατάθεσή τους για τη ψήφιση οποιουδήποτε νόμου, που αφορούσε τις τουρκοκυπριακές υποθέσεις. Βλ. Νίκος Χριστοδουλίδης, *Τα σχέδια λύσης ό.π.*, σελ.274

⁸⁶⁸ *Ελευθερία*, 16 Δεκεμβρίου 1956

⁸⁶⁹ *Έθνος*, 21 Δεκεμβρίου 1956, σελ.1,4 και *Ελευθερία*, 21 Δεκεμβρίου 1956

⁸⁷⁰ SA1 1000/1956, Ανασκόπηση του 1956, σελ.9,10

⁸⁷¹ *Ελευθερία*, 2 Δεκεμβρίου 1956

Την τρίτη προσφυγή της Ελλάδας στα Ηνωμένα Έθνη το 1956⁸⁷², ακολούθησε η βρετανική αντιπροσφυγή περί της ενίσχυσης από την Ελλάδα της τρομοκρατίας στην Κύπρο (Support from Greece for Terrorism in Cyprus). Τους ισχυρισμούς της βρετανικής κυβέρνησης προσπάθησε να αντικρούσει στη Γενική Συνέλευση των Ηνωμένων Εθνών ο Παλαμάς, με στοιχεία τα οποία αποκάλυπταν ότι οι Βρετανοί είχαν ψευδείς αποδείξεις. Επρόκειτο για καταθέσεις Ελλήνων και Βρετανών οι οποίοι υποτίθεται ότι συνεργούσαν για την αποστολή όπλων και πυρομαχικών στην Κύπρο⁸⁷³.

Οι συνεδριάσεις της Γενικής Συνέλευσης στον ΟΗΕ πραγματοποιήθηκαν το Φεβρουάριο του 1957, δυο μήνες μετά την ανακοίνωση των συνταγματικών προτάσεων Radcliffe και η απόφαση που εγκρίθηκε δεν έδινε παρά μόνο ελπίδες για τη λύση του κυπριακού ζητήματος και την επανέναρξη συνομιλιών⁸⁷⁴. Η καθυστέρηση αυτή οφειλόταν στο γεγονός ότι η Γενική Συνέλευση ήταν απασχολημένη με την κατάσταση που επικρατούσε στην Ουγγαρία και την Αίγυπτο και γιατί τα αποικιακά θέματα όπως το Αλγερινό και το Κυπριακό απωθήθηκαν προς το τέλος των συνεδριάσεων⁸⁷⁵.

Πραγματικές λύσεις, όπως άρχισε να διαφαίνεται, δεν θα μπορούσαν να δοθούν από τον ΟΗΕ, όπου μια υπόθεση σύμφωνα με τον μόνιμο αντιπρόσωπο στα Ηνωμένα Έθνη Ξ. Παλαμά έπρεπε να έχει πολιτική υποστήριξη⁸⁷⁶, οπότε

⁸⁷² Στο κείμενο της προσφυγής, η ελληνική κυβέρνηση διαμαρτυρόταν για τα καταπιεστικά μέτρα, τις ποινές και τα βασανιστήρια, την ισχυρή στρατιωτική μηχανή που στήθηκε για την εξάρθρωση της ΕΟΚΑ, τη μετατροπή της Κύπρου σε στρατόπεδο με τα συνεχή κέρφια που επιβάλλονταν, τη λογοκρισία και τις παρεμβολές στις ραδιοφωνικές εκπομπές της Αθήνας. ΙΑΥΕ:1956, Φάκελος 4, 8^{ος} υποφάκελος, ανακοίνωση του Υπουργείου Εξωτερικών, 2 Ιουνίου 1956.

⁸⁷³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 40, 3^{ος} υποφάκελος, 19 Φεβρουαρίου 1957, συνημμένα στοιχεία που προσκομίζει ο Ξ. Παλαμάς στη Γενική Συνέλευση 19 Φεβρουαρίου 1957

⁸⁷⁴ «Η Γενική Συνέλευση εκφράζει την ειλικρινή επιθυμία ότι μια ειρηνική, δημοκρατική και δίκαιη λύση θα ευρεθεί, σύμφωνα με τις αρχές και τους σκοπούς του Καταστατικού Χάρτη των Ηνωμένων Εθνών και την ελπίδα ότι θα διεξαχθούν διαπραγματεύσεις και θα συνεχιστούν μέχρι τέλους.» ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 36, 2^{ος} υποφάκελος, από Παλαμά προς Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Φεβρουαρίου 1957, συνημμένο έντυπο

⁸⁷⁵ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 36, 2^{ος} υποφάκελος, από Παλαμά προς Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Φεβρουαρίου 1957, Συζήτηση Κυπριακού ενώπιον της ΙΑ' Συνόδου της Γενικής Συνέλευσης του ΟΗΕ, σελ. 19,20

⁸⁷⁶ «Ο ΟΗΕ δεν είναι δικαστήριο. Δεν απονέμει δικαιοσύνη. Αντιθέτως είναι μια αγορά πολιτικών συμφερόντων και επιδιώξεων.» ανέφερε ο Ξανθόπουλος Παλαμάς σε υπόμνημά του και συνέχισε λέγοντας, ότι μια υπόθεση για να σταθεί και να προσδεύσει στον ΟΗΕ έπρεπε να έχει πολιτική υποστήριξη. ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 36, 2^{ος} υποφάκελος, από τη μόνιμη αντιπροσωπεία στον ΟΗΕ προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Φεβρουαρίου 1957

αναζητήθηκαν αλλού. Η αμερικανική κυβέρνηση πίεζε για απόπειρες διευθέτησης μέσω του NATO⁸⁷⁷ τις οποίες ο Μακάριος απέρριπτε⁸⁷⁸ κι αυτό γιατί οι προτάσεις του Γενικού Γραμματέα του NATO λόρδου Ismay αποσκοπούσαν σε τριμερείς διαπραγματεύσεις, στις οποίες συμπεριλαμβανόταν η Τουρκία.

7.3.3 Μια μεταμφίεση της διχοτόμησης. Το σχέδιο Foot

Οι προσπάθειες λύσης πάγωσαν μετά την αποτυχία του σχεδίου Radcliffe και πριν την έλευση του κυβερνήτη Foot, ο οποίος αντικατέστησε τον Harding, τον Οκτώβριο του 1957. Οι επικείμενες εκλογές στην Τουρκία και η προοπτική της συζήτησης στον ΟΗΕ⁸⁷⁹, σε συνδυασμό με το ξέσπασμα βίας ανάμεσα στις δυο κοινότητες αποτελούσαν τροχοπέδη για οποιοδήποτε διακανονισμό.

Η «θλιβερά και ατυχής περίοδος»⁸⁸⁰ της διακυβέρνησης του Harding άφησε πίσω της βίαια επεισόδια καταστολής, εννέα απαγχονισμούς, εκατοντάδες κρατούμενους σε στρατόπεδα συγκέντρωσης και συγκρούσεις ανάμεσα στις δυο κοινότητες Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Ο Foot αφίχθη στην Κύπρο με συμφιλιωτικές διαθέσεις. Απελευθέρωσε κρατούμενους, επέτρεψε τους εορτασμούς της 25^{ης} Μαρτίου ύστερα από τρία χρόνια περιορισμών, επεδίωξε συνομιλίες με τις δυο κοινότητες. Παρ' όλα αυτά η βία συνεχιζόταν και δεν διαφαινόταν καμία βελτίωση

⁸⁷⁷ ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 12, 4^{ος} υποφάκελος, Από Ξ. Παλαμά προς Μολυβιάτη, 24 Απριλίου 1957. Θέση της αμερικανικής κυβέρνησης ήταν να μην αναμιχθεί ή να αναλάβει τη διαιτησία σε διεθνείς διαφορές και συνιστούσε ένας διεθνής οργανισμός όπως το NATO να επιληφθεί του ζητήματος. Το NATO και όχι τα Ηνωμένα Έθνη όπου μια ισχυρή μειοψηφία επεδίωκε αναταραχές που εξυπηρετούσαν το διεθνή κομμουνισμό. ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 44, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, άρθρο του Dulles στο αμερικανικό περιοδικό *Foreign Affairs*, που αποστέλλει η πρεσβεία της Ουάσινγκτον, 24 Οκτωβρίου 1957

⁸⁷⁸ *Ελευθερία*, 11 Απριλίου και 3 Μαΐου 1957

⁸⁷⁹ Το ψήφισμα, που υιοθετήθηκε από τη Γενική Συνέλευση, το Δεκέμβριο του 1957 και που τελικά απερρίφθη, εξέφραζε την ανησυχία ότι δεν είχε πραγματοποιηθεί κάποια πρόοδος στη λύση του προβλήματος, το οποίο ήταν αναγκαίο να διευθετηθεί για να διατηρηθεί η ειρήνη στην περιοχή. Εξέφραζε επιπλέον την ελπίδα ότι θα αναλαμβάνονταν νέες διαπραγματεύσεις με σκοπό την εφαρμογή του δικαιώματος της αυτοδιάθεσης στην περίπτωση του λαού της Κύπρου. Βλ. σχ. Λεόντιος Ιεροδιακόνου, *Το Κυπριακό Πρόβλημα ό.π.*, σελ.253

⁸⁸⁰ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28,4^{ος} υποφάκελος, *Manchester Guardian*, 22 Οκτωβρίου 1957

στην κατάσταση που επικρατούσε. Γι αυτό με κυνισμό σχολίασε η Barbara Castle: «Ούτε ο Foot ούτε ο Αρχάγγελος Γαβριήλ δεν μπορούν να κάνουν θαύματα»⁸⁸¹.

Οι εργατικοί βουλευτές Tom Driberg και Desmond Donnelly έπλεξαν το εγκώμιο του φιλελεύθερου κυβερνήτη που ήρθε να αντικαταστήσει το «σκληρό διοικητικό ολοκληρωτισμό»⁸⁸² του Harding και να εφαρμόσει φιλελεύθερη μορφή αυτοκυβέρνησης⁸⁸³. Αλλά και οι βρετανικές εφημερίδες εκθείασαν το φιλελεύθερο και δημοφιλή κυβερνήτη, ο οποίος διετέλεσε αποικιακός γραμματέας στην Κύπρο από το 1943 έως το 1945, πριν διοριστεί στη Νιγηρία και στη Τζαμάικα⁸⁸⁴.

Παρ' όλα αυτά η Γρίβας ήταν επιφυλακτικός απέναντι στο νέο κυβερνήτη, έβλεπε στο δημοκρατισμό του μια μεταμπίηση των βρετανικών προθέσεων και τον ίδιο τον παρομοίαζε με «Δούρειο ίππο»⁸⁸⁵. Τον κατηγορήσε για νέες βαναυσότητες και για συμφιλιωτικές διαθέσεις που περιορίστηκαν μόνο προς την τουρκοκυπριακή πλευρά με σκοπό τη σύσφιξη των αγγλοτουρκικών σχέσεων.

Ο νέος κυβερνήτης έγινε αποδεκτός από τους Τουρκοκύπριους, δεν έτυχε όμως της ίδιας υποδοχής από τους Ελληνοκύπριους, παρά τις επισκέψεις του στο κέντρο της Λευκωσίας και τις περιοδείες του σε χωριά, τις επαφές και της ανεπιτήδευτης, φαινομενικά έστω, φιλικής συμπεριφοράς προς τον κόσμο που συναντούσε έφιππος και με λιγοστή συνοδεία. Η καχυποψία και η περιφρόνηση, η έχθρα και η αντίδραση, τον ακολουθούσε σε κάθε του βήμα. Εισέπραξε μόνο δηκτικά σχόλια και υποδείξεις από ελάχιστους από τους Ελληνοκύπριους με τους οποίους ήρθε σε επαφή γιατί κανείς δεν δέχτηκε να συνομιλήσει μαζί του απόντος του Μακάριου⁸⁸⁶. Δήμαρχοι και δημοτικοί σύμβουλοι δήλωναν την αφοσίωσή τους προς τον Μακάριο. Για τους Τουρκοκύπριους πάντως είπε ότι έγιναν φίλοι του και ότι το ίδιο

⁸⁸¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28,4^{ος} υποφάκελος, κείμενο ραδιοφωνικής συνέντευξης της Barbara Castle, που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου προς τη μόνιμη αντιπροσωπεία στα Ηνωμένα Έθνη, 9 Δεκεμβρίου 1957

⁸⁸² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28,4^{ος} υποφάκελος, άρθρο του Driberg στην *Reynold News*, 1 Δεκεμβρίου 1957

⁸⁸³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28,4^{ος} υποφάκελος, επιστολή του Donnelly στην *Observer*, 24 Νοεμβρίου 1957

⁸⁸⁴ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28,4^{ος} υποφάκελος, *Reynold News*, 28 Οκτωβρίου 1957 και ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 44, 3^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, *Time Magazine*, 4 Νοεμβρίου 1957

⁸⁸⁵ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.101 και 104

⁸⁸⁶ Hugh Foot, *A start in freedom*, Λονδίνο 1964, σελ.149

ήλπιζε και για τους Ελληνοκύπριους⁸⁸⁷, έκανε μάλιστα και προσπάθειες να συναντήσει το Γρίβα.

Το σχέδιο αλλά και ο διορισμός του Foot συνέπεσαν με μια περίοδο κατά την οποία οι τεταμένες σχέσεις ανάμεσα σε Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκύπριους δεν άφηναν πολλά περιθώρια διαλλακτικότητας. Επιπλέον οι δυο πλευρές, παρά την ποσοστιαία πληθυσμιακά δυσαναλογία, αντιμετώπιζονταν επί ίσοις όροις στα σχέδια που επεξεργάζονταν οι Βρετανοί, με την Τουρκία να αποτελεί ρυθμιστή οποιασδήποτε λύσης, γεγονός που εξόργιζε τους Ελληνοκύπριους.

Ο νέος κυβερνήτης προέβη στην εισήγηση ορισμένων προτάσεων που έμειναν γνωστές ως σχέδιο Foot και οι οποίες συνοψίζονταν σε τέσσερα σημεία⁸⁸⁸. Πρώτον δεν θα λαμβανόταν καμία τελική απόφαση πριν το τέλος μιας μεταβατικής περιόδου, πέντε έως επτά χρόνων, που δεν θα ήταν αποδεκτή και από τις δυο κοινότητες. Επιπλέον το σχέδιο προνοούσε για την άρση της κατάστασης έκτακτης ανάγκης και επιστροφή του Μακάριου και για διαπραγματεύσεις ανάμεσα στις δύο κοινότητες για τη σύνταξη συντάγματος αυτοκυβέρνησης. Αν και εγκρίθηκε από τη βρετανική κυβέρνηση, δεν έγινε αποδεκτό από την τουρκική κυβέρνηση, με την υποκίνηση της οποίας σημειώθηκαν σοβαρά επεισόδια από τους Τουρκοκύπριους στη Λευκωσία. Στην Κύπρο ο Γρίβας αποκήρυξε το συνταγματικό «έκτρωμα»⁸⁸⁹ του Foot. Με προκήρυξή της η ΠΕΚΑ εξεγέρθηκε εναντίον του διχοτομικού «σατανικού»⁸⁹⁰ αγγλοτουρκικού σχεδίου και καταδίκασε την πρόθεση της βρετανικής κυβέρνησης να αναμίξει τον τουρκικό παράγοντα.

Η όλο και αυξανόμενη στρατηγική σημασία της Τουρκίας έθετε τον τουρκικό παράγοντα ως μια σημαντική παράμετρο στα συνταγματικά σχέδια των Βρετανών, με αποτέλεσμα να συμπεριληφθεί η διχοτομική αναφορά στις προτάσεις του Foot⁸⁹¹.

⁸⁸⁷ *Times of Cyprus*, 1 Ιανουαρίου 1958, σελ.7

⁸⁸⁸ Hugh Foot, *A start in freedom*, Λονδίνο 1964, σελ.159

⁸⁸⁹ Προκήρυξη του Γρίβα, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ό.π.*, σελ.104

⁸⁹⁰ Προκήρυξη της ΠΕΚΑ, Σπύρου Παπαγεωργίου, *Αρχείον ..ό.π.*, σελ.368

⁸⁹¹ Νίκος Χριστοδουλίδης, *Τα σχέδια λύσης του Κυπριακού ό.π.*, σελ.118,119

7.3.4 Το διχοτομικό σχέδιο Macmillan

Με τον τίτλο «*Ίδια πρόσωπα και γνωστά προβλήματα*» η *New Statesman and Nation* ειρωνικά περιέγραφε την κυβέρνηση Macmillan, η οποία αντικατέστησε την κυβέρνηση Eden⁸⁹². Η εφημερίδα υποστήριζε, ότι στην ουσία το αδιέξοδο στην Κύπρο θα παρέμενε, με τον Selwyn Lloyd ως υπουργό εξωτερικών και τον Alan Lennox-Boyd ως υπουργό αποικιών και πάλι.

Αρχικά το σχέδιο τριπλής συγκυριαρχίας (tridominium), που συζητήθηκε στο Υπουργείο Εξωτερικών το Μάρτιο του 1958, ήταν μια «*συμβιβαστική λύση*» και για τις τρεις χώρες, Βρετανία, Ελλάδα και Τουρκία, που θα μπορούσε να τεθεί σε εφαρμογή μόνο αν όλα τα μέρη ήταν έτοιμα να υποβληθούν σε «*θυσίες*»⁸⁹³. Η Βρετανία θα έπρεπε να απαρνηθεί την κυριαρχία της επί της νήσου, η Ελλάδα την απαίτηση για ένωση και η Τουρκία την αξίωση για διχοτόμηση. Είχαν σκοπό να εμφανίσουν αυτό το σχέδιο που μελετούσαν, στους Τουρκοκύπριους, σαν ένα σχέδιο που θα είχε όλα τα πλεονεκτήματα της διχοτόμησης χωρίς τα μειονεκτήματά της, ενώ όταν θα το παρουσίαζαν στους Ελληνοκύπριους, δεν θα απέκλειαν την προοπτική της αυτοδιάθεσης, μετά την πάροδο μιας εικοσαετίας.

Κύριο μέλημα της βρετανικής κυβέρνησης ήταν η παροχή εγγυήσεων προς την τουρκική πλευρά και η προώθηση των συμφερόντων της τουρκοκυπριακής μειονότητας. Και βέβαια δεν υπάρχει μεγαλύτερη απόδειξη γι αυτό, από το σχέδιο που παρουσιάστηκε από τον Macmillan τον Ιούνιο. Το παρουσίασε, σαν ένα συνεταιριστικό σχέδιο (partnership plan), που αποσκοπούσε στην αποκατάσταση της ειρήνης και της τάξης στην Κύπρο και αποτελούσε κοινή προσπάθεια συνεργασίας μεταξύ Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας. Οι κυβερνήσεις της Ελλάδας και της Τουρκίας θα καλούνταν να διορίσουν έναν αντιπρόσωπό τους, που θα συνεργαζόταν με τον κυβερνήτη ώστε να διαφυλάσσονται τα συμφέροντα και των δυο κοινοτήτων. Κάθε κοινότητα θα ήταν αυτόνομη και θα διαχειριζόταν τα θέματά της σε ξεχωριστή βουλή η κάθε μια. Ωστόσο ζητήματα εσωτερικής διακυβέρνησης,

⁸⁹² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία βρετανικού τύπου που διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, 22 Ιανουαρίου 1957, *New Statesman and Nation*, 19 Ιανουαρίου 1957

⁸⁹³ CAB 21/2891, από το Υπουργείο Εξωτερικών προς το Υπουργικό Συμβούλιο, 26 Μαρτίου 1958

ασφάλειας, άμυνας και εξωτερικών υποθέσεων επαφίονταν στο βρετανό κυβερνήτη⁸⁹⁴.

Στην ουσία επρόκειτο για συνεταιρισμό στην κυριαρχία της Κύπρου και αναγνώριση δικαιωμάτων στην ελληνική και τουρκική κυβέρνηση αντίστοιχα επί της νήσου. Με το πέρας των επτά χρόνων που το σχέδιο όριζε, η τελική λύση ή διευθέτηση θα έμενε ανοιχτή. Ωστόσο για οποιαδήποτε αλλαγή της συνταγματικής τάξης, η συγκατάθεση των τριών χωρών, Βρετανίας, Ελλάδας και Τουρκίας και βέβαια των δυο κοινοτήτων Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων, θα ήταν απαραίτητη⁸⁹⁵.

Ιδιαίτερη σημασία είχε για τη βρετανική κυβέρνηση η αποδοχή του σχεδίου από την Τουρκία. Στο Υπουργείο Εξωτερικών είχαν τη γνώμη, ότι το σχέδιο τριπλής συγκυριαρχίας που πρότειναν, «ήταν συμβατό με την ιδέα της διχοτόμησης που η Τουρκία θεωρούσε ως τελική λύση»⁸⁹⁶. Επιπλέον η κατάσταση στη Μέση Ανατολή υπέδειξε για άλλη μια φορά τη στρατηγική σημασία της Κύπρου. Δεδομένου ότι η Μέση Ανατολή αναμενόταν να είναι στόχος της Σοβιετικής Ένωσης, η αποκατάσταση της έκρυθμης κατάστασης στην Κύπρο αποτελούσε θέμα άμεσου ενδιαφέροντος, για τη Βρετανία αλλά και την Τουρκία⁸⁹⁷.

Η ελληνική κυβέρνηση εκδήλωσε τη δυσαρέσκειά της για τις χωριστές βουλές και τους χωριστούς δήμους, που το σχέδιο προέβλεπε και ζήτησε να αποφευχθεί η ανάμιξη τρίτων κυβερνήσεων γιατί θα δημιουργούσε διαφωνίες και ανταγωνισμούς, οι οποίοι θα μπορούσαν να επιδεινώσουν τις σχέσεις, όχι μόνο των δύο κοινοτήτων, αλλά και των δύο συμμάχων χωρών⁸⁹⁸. Ο Καραμανλής, σε συνάντηση που είχε στην Αθήνα με τον Macmillan, δήλωσε απερίφραστα, ότι το σχέδιο ήταν το χειρότερο όλων όσων είχε παρουσιάσει η βρετανική κυβέρνηση γιατί, όπως είπε, ακόμη και το 1955 είχε προσφέρει πλήρη αυτοκυβέρνηση και

⁸⁹⁴ PREM 11/2564, Επίσημη ανακοίνωση της πολιτικής για την Κύπρο στη Βουλή των Κοινοτήτων, Ιούνιος 1958

⁸⁹⁵ PREM 11/2564, Άκρως απόρρητο σημείωμα προς τον Macmillan, 28 Ιουλίου 1958

⁸⁹⁶ PREM 11/2564, από το Υπουργείο Εξωτερικών προς την Άγκυρα, 11 Ιουλίου 1958. Από το Υπουργείο Εξωτερικών είχαν συχνή αλληλογραφία με την Άγκυρα. Ανέλυαν το σχέδιο και προγραμματίζαν συνάντηση με τον Menderes. PREM 11/2564, 23 Ιουλίου 1958

⁸⁹⁷ PREM 11/2564, Άκρως απόρρητο σημείωμα προς τον Macmillan, 28 Ιουλίου 1958

⁸⁹⁸ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 26Α, Απάντηση του Κ. Καραμανλή στην επιστολή Macmillan της 14^{ης} Αυγούστου 1958

αναγνώριση της αρχής της αυτοδιάθεσης. Δεν δίστασε να κατηγορήσει την βρετανική κυβέρνηση ότι έκανε παραχωρήσεις στην Τουρκία καθιστώντας την ρυθμιστή της κατάστασης⁸⁹⁹.

Ο ελληνικός τύπος χαρακτήρισε το σχέδιο χειρότερο από τις προτάσεις Harding και Radcliffe. Απέκλειε την αυτοδιάθεση, εισήγαγε τη διχοτόμηση και έθετε την ελληνοκυπριακή πλειονότητα σε ίση βάση με την τουρκοκυπριακή μειονότητα⁹⁰⁰. Το ΑΚΕΛ μίλησε για τον απαράδεκτο διαμελισμό της Κύπρου που το σχέδιο επιχειρούσε⁹⁰¹. Η ΕΟΚΑ το χαρακτήρισε ως «επαίσχυντο» «σχέδιο συνεταιρισμού», που έδινε δικαιώματα στους Τουρκοκύπριους και επανέφερε τους «τίτλους των πασάδων σε Ελληνικό έδαφος»⁹⁰². Ο Μακάριος απέρριψε το σχέδιο και καταδίκασε την επιβολή του. «Οδηγεί εις την διάσπασιν της ιστορικής, πολιτικής και οικονομικής ενότητας του κυπριακού χώρου και αποπειράται να επιβάλη αυθαιρέτως την θέλησιν μιας μικράς μειονότητας επί της μεγάλης πλειοψηφίας του Κυπριακού λαού», δήλωσε σε διάγγελμά του⁹⁰³. Στις δηλώσεις του ζητούσε διαπραγματεύσεις μεταξύ των άμεσα ενδιαφερομένων, δηλαδή των Κυπρίων και της βρετανικής κυβέρνησης και επαναλάμβανε ότι το κυπριακό δεν αποτελούσε διένεξη μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας.

Βασικό πρόβλημα ήταν ότι η κυβέρνηση είχε σκοπό να επιβάλλει το σχέδιο μονομερώς, χωρίς τη συμμετοχή των Κυπρίων. Οι διαμαρτυρίες για το «συνεταιριστικό» σχέδιο Macmillan ήταν έντονες στην Κύπρο⁹⁰⁴. Ιδιαίτερα ο διορισμός ενός Τούρκου αντιπροσώπου, του Μπουρχάν Ισίν, στην Κύπρο από την κυβέρνηση προκάλεσε έντονες διαμαρτυρίες⁹⁰⁵. Ήταν η πρώτη κίνηση επιβολής ενός σχεδίου, που θα καθιστούσε την Τουρκία συγκυρίαρχο δύναμη και την οποία ακολούθησαν διαδηλώσεις, απεργίες και φόννοι Βρετανών.

⁸⁹⁹ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 26Α, Συνάντηση του Κ. Καραμανλή με τον Macmillan, 8 Αυγούστου 1958

⁹⁰⁰ *Φιλελεύθερος*, 21 Ιουνίου 1958

⁹⁰¹ *Χαραυγή*, 21 Ιουνίου 1958

⁹⁰² *Αγωγή των Νέων. Το παράνομο περιοδικό της ΕΟΚΑ ό.π.*, σελ.88

⁹⁰³ *Φιλελεύθερος*, 4 Οκτωβρίου 1958

⁹⁰⁴ *Χαραυγή*, 21 Σεπτεμβρίου 1958

⁹⁰⁵ *Φιλελεύθερος*, 1 Οκτωβρίου 1958, «1^η Οκτωβρίου 1958, αποφράς ημέρα»

Το εργατικό κόμμα, το Σεπτέμβριο, με απόφαση του ζήτησε από την κυβέρνηση να αναστείλει την απόπειρα επιβολής του σχεδίου και να λάβει υπόψη τις προτάσεις του Μακάριου για ανεξαρτησία⁹⁰⁶. Η βουλευτής του εργατικού κόμματος Barbara Castle, σε ρόλο μεσάζοντα, είχε ακριβώς εκείνη την περίοδο προσπαθήσει, μέσω της συνέντευξής της με τον Μακάριο, να δώσει μια άλλη τροπή στο κυπριακό ζήτημα.

7.4 Η ιστορία της διχοτόμησης

Κατ'αρχάς η ιδέα της διχοτόμησης και της προσάρτησης είχε καλλιεργηθεί από την Τουρκία όταν μεταπολεμικά αναπτύχθηκε ένα παντουρανιστικό κίνημα και δημιουργήθηκαν εθνικιστικοί σύλλογοι οι οποίοι οργάνωσαν ανθελληνικές εκδηλώσεις (βλ. Β. 4.4). Η ιδέα της διχοτόμησης από τη βρετανική κυβέρνηση είχε ριφθεί πολύ πριν την εμπλοκή της Τουρκίας και τη σύγκληση της Τριμερούς, αλλά δεν είχε επισήμως προταθεί ή συζητηθεί. Μετά την Τριμερή, ακόμη και για «τριχοτόμηση» είχαν γράψει οι αγγλικές εφημερίδες⁹⁰⁷. Ο Harding σε συνέντευξή του είπε ότι συζητούνταν από τη βρετανική κυβέρνηση τρία σχέδια: διχοτόμηση ή συγκυριαρχία, με συνδυασμό τριών διοικήσεων, βρετανικής, ελληνικής και τουρκικής και προσωρινό σχέδιο αυτοκυβέρνησης με προοπτική δημοψηφίσματος ύστερα από ένα ορισμένο χρονικό διάστημα⁹⁰⁸.

Οι σχέσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων είχαν αρκετά οξυνθεί μετά τη δολοφονία του πρώτου Τουρκοκύπριου αστυνομικού. Πριν την ανακοίνωση των συνταγματικών σχεδίων του Radcliffe η Τουρκία τάχθηκε υπέρ του τεμαχισμού της Κύπρου ή υπέρ της συγκυριαρχίας.⁹⁰⁹ Ο πρόεδρος της Τουρκίας Τζελάλ Μπαγιάρ απέρριψε τη λύση διοικητικής διαίρεσης τύπου ελβετικών καντονιών, γιατί με μια

⁹⁰⁶ *Φιλελεύθερος*, 28 Σεπτεμβρίου 1958

⁹⁰⁷ *Φιλελεύθερος*, 5 Φεβρουαρίου 1956 και *Ελευθερία*, 15 Δεκεμβρίου 1956. «Το μαχαίρι του Σολομώντα» ήταν ο τίτλος του *Economist*. ΙΑΥΕ:1957, Φάκελος 29,1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία βρετανικού τύπου που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 24 Απριλίου 1957

⁹⁰⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, συνέντευξη του Harding στην *Daily Mail* που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου, 28 Οκτωβρίου 1957

⁹⁰⁹ *Ελευθερία*, 14 Δεκεμβρίου 1956

τέτοια διαίρεση δεν θα εξασφαλιζόταν η τουρκοκυπριακή κοινότητα⁹¹⁰. Η λύση της διαίρεσης της Κύπρου σε βρετανικά, ελληνικά και τουρκικά καντόνια των οποίων εισηγούνταν την ομοσπονδιακή οργάνωση, είχε τεθεί σε συζήτηση στη Βουλή των Κοινοτήτων το Μάρτιο του 1958 πριν την υποβολή του σχεδίου Macmillan⁹¹¹.

Η τουρκική κυβέρνηση ισχυριζόταν ότι σε περίπτωση διχοτόμησης το 46% ανήκε στους Τουρκοκύπριους. Συγκεκριμένα ο ηγέτης των Τουρκοκυπρίων Κιουτσούκ είπε ότι η Τουρκία θα απαιτούσε όλο το τμήμα της Κύπρου βόρεια του 35^{ου} παράλληλου⁹¹², δηλαδή περίπου τη μισή νήσο έτσι ώστε να την καταστήσει μια «τουρκική επαρχία»⁹¹³. Και ο τουρκικός τύπος ετάχθη αναφανδόν υπέρ της ιδέας της διχοτόμησης και παρουσίασε τη διαίρεση με βάση τον 35^ο παράλληλο⁹¹⁴. Η εφημερίδα *Τερτζουμάν* δημοσίευσε χάρτη όπου ήταν σημειωμένες οι εκτάσεις γης που ανήκαν σε Ελληνοκυπρίους και Τουρκοκυπρίους⁹¹⁵ και η *Τζουμχουριέτ* διαμαρτυρήθηκε γιατί οι υπάλληλοι του κτηματολογίου ήταν Ελληνοκύπριοι και θα μπορούσαν να επωφεληθούν με νέες εγγραφές⁹¹⁶. Χάρτη μιας Κύπρου διαιρεμένης σε ελληνικό και τουρκικό τμήμα δημοσίευσε η εφημερίδα *Ταν*. Το μικρότερο νοτιοανατολικό τμήμα από τη Λεμεσό μέχρι την Πάφο ήταν το ελληνικό, ενώ το τουρκικό αποτελείτο νότια από την Λάρνακα και κατείχε όλη την ανατολική καθώς και όλη τη βόρεια πλευρά⁹¹⁷. Η *Χουριέτ* πρότεινε το ίδιο σχέδιο, με τη μόνη

⁹¹⁰ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από την πρεσβεία της Άγκυρας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 2 Μαΐου 1957

⁹¹¹ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα, Φάκελος 98 Α, από το Υπουργείο Εξωτερικών προς την πρεσβεία της Ουάσινγκτον, 3 Απριλίου 1958

⁹¹² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, μηνιαίο περιοδικό *The World To-day*, 2 Νοεμβρίου 1957, σελ.427, που αποστέλλει η πρεσβεία του Λονδίνου. Χάρτης της διχοτομημένης Κύπρου στον 35^ο παράλληλο και σημαίες τουρκικές είχαν αναρτηθεί στη Λευκωσία μετά τα αιματηρά επεισόδια του Ιανουαρίου 1958 μεταξύ Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. *Times of Cyprus*, 4 Φεβρουαρίου 1958

⁹¹³ *Times of Cyprus*, 5 Φεβρουαρίου 1958

⁹¹⁴ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Γενή Σαμπάχ* 24 Μαΐου 1957 και *Γενή Γκιούν*, 30 Μαΐου 1957

⁹¹⁵ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 16, 6^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Τερτζουμάν*, 3 Φεβρουαρίου 1957

⁹¹⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 16, 6^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Τζουμχουριέτ*, 21 Αυγούστου 1957

⁹¹⁷ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 16, 6^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Ταν*, 5 Ιανουαρίου 1957. Τουρκικό χάρτη του συγκεκριμένου σχεδίου δημοσίευσε και η *Times of Cyprus*, 21 Ιανουαρίου 1957

διαφορά ότι το ελληνικό τμήμα θα ήταν ακόμη πιο μικρό σε έκταση, γιατί η Λεμεσός θα ανήκε στους Βρετανούς και θα αποτελούσε το αγγλικό τμήμα⁹¹⁸.

Ωστόσο ορισμένοι θα ικανοποιούνταν μόνο με την προσάρτηση της Κύπρου από την Τουρκία και η διχοτόμηση δεν ήταν παρά μόνο μια παραχώρηση χάριν της ειρήνης⁹¹⁹. Ο Τούρκος πρωθυπουργός Μεντερές δήλωσε ότι «η Τουρκία δεχομένη την μισήν Κύπρον εκδηλώνει πνεύμα αυτοθυσίας»⁹²⁰. Εξεύρεση τρόπου προσάρτησης και επίλυση παρόμοια με του ζητήματος της Χατάης επιζητούσε το Δημοκρατικό και το Λαϊκό κόμμα της Τουρκίας⁹²¹. Η Κύπρος είχε καταστεί ο «θεμέλιος λίθος» της στρατηγικής της Τουρκίας, όχι μόνο λόγω της γεωγραφικής της θέσης και της εγγύτητας της προς τις ακτές της Τουρκίας, αλλά και λόγω των κυριαρχικών δικαιωμάτων που επικαλούνταν⁹²². Πολεμική είχε εξαπολυθεί εναντίον του «ελληνικού ιμπεριαλισμού» και του «κατακτητικού πόθου» των Ελλήνων, οι οποίοι είχαν στρέψει το βλέμμα τους και προς το «παλαιό Βυζάντιο» και τα εδάφη της Τουρκίας⁹²³. Η Εθνική Ομοσπονδία Φοιτητών στις 9 Σεπτεμβρίου 1957 οργάνωσε συγκεντρώσεις επ' ευκαιρία της 386^{ης} επετείου από την κατάκτηση της Κύπρου και της 35^{ης} επετείου από την ημέρα που ο τουρκικός στρατός στη Σμύρνη εκδίωξε τον ελληνικό⁹²⁴. Οι Τούρκοι είχαν αποφασίσει να μην αφήσουν την Κύπρο «να φύγει από τα χέρια τους» όπως έγινε με τα Δωδεκάνησα⁹²⁵ και την Κρήτη⁹²⁶ γι

⁹¹⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 38, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, 13 Μαΐου 1957

⁹¹⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 40, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου, εφ. *Τερτζουμάν*, 20 Σεπτεμβρίου 1957. Ως «ύστατη υποχώρηση» δεχόταν τη διχοτόμηση η Εθνική Ομοσπονδία Φοιτητών Τουρκίας. ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 38, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Χουριέτ*, 6 Μαΐου 1957

⁹²⁰ *Ελευθερία*, 30 Δεκεμβρίου 1956

⁹²¹ Εφ. *Τζούμχουριετ*, 13 Οκτωβρίου 1957 ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 40, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από την πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη προς το Υπουργείο Εξωτερικών

⁹²² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Τζούμχουριετ*, 20 Ιουνίου 1957

⁹²³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 39, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Μιλλιέτ*, 13 Ιουνίου 1957

⁹²⁴ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 40, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Χουριέτ*, 10 Σεπτεμβρίου 1957

⁹²⁵ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 40, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Βατάν*, 15 Οκτωβρίου 1957

⁹²⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 40, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, *Αξάμ*, 16 Σεπτεμβρίου 1957. Η

αυτό και έβγαλαν στην επιφάνεια τις εθνικιστικές τάσεις και το μίσος προς τους Έλληνες. «Το έθνος γνωρίζει τους Έλληνες» δήλωνε η Μιλλιέτ. Και συνέχιζε: «Αν η Κύπρος περιέλθει εις τας χείρας των θα έλθει η σειρά της Σμύρνης, της Αττάλειας, της Σταμπούλ»⁹²⁷.

Την «πατρότητα» της διχοτόμησης, σύμφωνα με τον Φιλελεύθερο, είχε η βρετανική συντηρητική κυβέρνηση, η οποία ηθελημένα ακολούθησε την πολιτική της διχοτόμησης. Την ιδέα είχε ο συντηρητικός βουλευτής Walter Elliot, ο οποίος σε επιστολή του στους *Times*, το 1956, εισηγήθηκε διαμελισμό της Κύπρου⁹²⁸, πρόταση που υποστήριξε και στη Βουλή των Κοινοτήτων. Αλλά και ο υπουργός αποικιών Alan Lennox-Boyd σχολιάζοντας τις προτάσεις Radcliffe στη Βουλή των Κοινοτήτων, ανακοίνωσε ότι η βρετανική κυβέρνηση ήταν διατεθειμένη να εισαγάγει σύνταγμα αυτοκυβέρνησης, σε σχέση δε με το τελικό καθεστώς της Κύπρου επιβεβαίωσε την αρχή της αυτοδιάθεσης, αλλά δεν απέκλεισε τη διχοτόμηση σε περίπτωση εφαρμογής της.⁹²⁹ Συγκεκριμένα είπε τα ακόλουθα: «ο σκοπός της κυβερνήσεως της Αυτής Μεγαλειότητος θα είναι να εξασφαλίση όπως η άσκηση της αυτοδιαθέσεως πραγματοποιηθή με τέτοιο τρόπο, ώστε στην τουρκοκυπριακή κοινότητα, όπως και στην ελληνοκυπριακή κοινότητα, να δοθή η ευκαιρία- ένεκα των ιδιόμορφων συνθηκών της Κύπρου- να αποφασίση μόνη της το μελλοντικό της καθεστώς. Με άλλα λόγια, η κυβέρνηση της Αυτής Μεγαλειότητος αναγνωρίζει ότι η άσκηση της αυτοδιαθέσεως σ' ένα τέτοιο ανάμεικτο πληθυσμό θα πρέπει να συμπεριλάβη και τη διχοτόμηση μεταξύ των πιθανών προϋποθέσεων.»⁹³⁰

Ο εργατικός βουλευτής Bevan, σε ανταπάντηση των λεχθέντων, είπε ότι η ιδέα της διχοτόμησης θα δηλητηρίαζε τις σχέσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων και θα υπονόμειε οποιοδήποτε διακανονισμό⁹³¹. Ο Tom Driberg παρομοίασε τη λύση που πρότεινε ο Alan Lennox-Boyd με ένα «παραπέτασμα» στην Κύπρο⁹³². Η Lena

Αξάμ αναφέρει ότι δεν είχε απομείνει τίποτε από τα πολλά τεμένη και τις κρήνες που υπήρχαν στις πόλεις της Κρήτης.

⁹²⁷ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 40, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, αρθρογραφία τουρκικού τύπου που αποστέλλει το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας στην Κωνσταντινούπολη, Μιλλιέτ, 16 Οκτωβρίου 1957

⁹²⁸ Φιλελεύθερος, 18 Ιουλίου 1956, σελ.4

⁹²⁹ Ελευθερία, 20 Δεκεμβρίου 1956

⁹³⁰ Λεόντιος Ιεροδιακόνου, Το Κυπριακό Πρόβλημα ό.π., σελ.190,191

⁹³¹ Ελευθερία, 20 Δεκεμβρίου 1956

⁹³² «Island Curtain» ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29, 2^{ος} υποφάκελος, Reynolds News, 24 Φεβρουαρίου 1957

Jeger χαρακτήρισε τη διχοτόμηση σαν ένα είδος «Φράνκενσταϊν»⁹³³. Βουλευτές όπως η Barbara Castle⁹³⁴ απέκρουσαν κατηγορηματικά τη διχοτόμηση ως καταστροφική, λύση «εφιάλτη» και για τις δυο κοινότητες⁹³⁵.

Όλη αυτήν την περίοδο μελετήθηκαν σχέδια διχοτόμησης. Το 1956 ανταποκριτής των *Times* της Νέας Υόρκης στο Λονδίνο μετέδωσε πληροφορίες για σχέδιο διχοτόμησης της Κύπρου σε ελληνικό και τουρκικό τομέα, το οποίο αν και δεν είχε μελετηθεί επισταμένως από τη βρετανική κυβέρνηση, ετέθη υπόψη των Αμερικανών⁹³⁶. Σύμφωνα με αυτό το σχέδιο, μια κάθετη γραμμή διαχωρισμού από τη Λεμεσό μέχρι το βορειότερο σημείο της Κύπρου, τη Λάπηθο, θα χώριζε τη Κύπρο στη μέση, σε τουρκικό –δυτικό τομέα και ανατολικό-ελληνικό τομέα⁹³⁷.

Πέντε, αρκετά λεπτομερή σχέδια και επεξηγηματικοί χάρτες, τα οποία περιγράφονταν με κυνικό υπηρεσιακό ύφος και στα οποία έμφαση και προτεραιότητα δινόταν στην τουρκοκυπριακή πλευρά, είχαν υποβληθεί από την Αρχιγραμματεία Κύπρου το 1956 και τα οποία θα παραθέσουμε στη συνέχεια⁹³⁸.

Το πρώτο σχέδιο (Plan A), στο οποίο μια κάθετη γραμμή διαχωρισμού θα ξεκινούσε από τη Λεύκα και θα έφτανε μέχρι το Ακρωτήρι και στο οποίο η τουρκική ζώνη θα ήταν η δυτική πλευρά της Κύπρου, το πιθανότερο ήταν, σύμφωνα με την αναφορά, να μη γινόταν δεκτό από την τουρκοκυπριακή πλευρά. Αν και εκεί βρισκόταν μεγάλο μέρος του ορυκτού πλούτου του νησιού δεν θα τους παρείχε καλλιεργήσιμη γη και κανένα προστατευμένο λιμάνι.

Στο δεύτερο σχέδιο (Plan B), η τουρκική ζώνη θα βρισκόταν στη δυτική Μεσαοριά, όπου η μόνη στρατιωτική εγκατάσταση θα ήταν το αεροδρόμιο Λευκωσίας και όπου υπήρχαν τεράστιες αγροτικές εκτάσεις με επαρκή υδατοπρομήθεια και τα ορυχεία

⁹³³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 1^{ος} υποφάκελος, πληροφορίες για την άφιξη των εργατικών βουλευτών Jeger και Driberg που διαβιβάζει ο πρόξενος Α. Βλάχος, 16 Σεπτεμβρίου 1957

⁹³⁴ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 1^{ος} υποφάκελος, πληροφορίες σχετικά με το συνέδριο των εργατικών που διαβιβάζει ο πρέσβης Γ. Σεφεριάδης, 23 Οκτωβρίου 1957

⁹³⁵ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 15^{ης} Ιουλίου 1957, σελ.880, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 16 Ιουλίου 1957. Αγόρευση του εργατικού βουλευτή F. Soscice

⁹³⁶ Έθνος, 14 Οκτωβρίου 1956

⁹³⁷ ΙΑΥΕ: 1956, Φάκελος 6, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 3^ο, αρθρογραφία αμερικανικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία της Ουάσιγκτον, *New York Times*, 13 Οκτωβρίου 1956

⁹³⁸ CAB 21/2889 Άκρως απόρρητο υπόμνημα από την Αρχιγραμματεία Κύπρου, 10 Νοεμβρίου 1956

στο Μιτσερό. Το πρόβλημα, εξηγούσαν, σε αυτή τη λύση ήταν ότι στη Μόρφου όπως και στην Κυρήνεια κυρίαρχο στοιχείο ήταν το ελληνοκυπριακό και ότι πρόσβαση στην Πόλη για τους Ελληνοκύπριους θα γινόταν μόνο από το νότο από το Κτήμα. Οι Τουρκοκύπριοι δε κατά πάσα πιθανότητα θα απέρριπταν αυτή τη λύση γιατί δεν θα είχαν πρόσβαση σε κάποιο μεγάλο λιμάνι με εξαίρεση το Καραβοστάσι.

Το τρίτο σχέδιο (Plan C), έδινε την περιοχή Λεμεσού και Λάρνακας, η οποία περιείχε τις περισσότερες στρατιωτικές εγκαταστάσεις και οι καλλιέργειες ήταν αμπελουργικές, στους Τουρκοκύπριους. Το πρόβλημα βέβαια που συνειδητοποιούσαν οι Βρετανοί ήταν, ότι η αμπελουργία ήταν άγνωστη στους Τουρκοκύπριους και ότι οι πόλεις και η περιοχή στους γύρω λόφους κατοικείτο κυρίως από Ελληνοκύπριους. Αλλά και το εναλλακτικό σχέδιο της τρίτης λύσης που άφηνε τις περιοχές της Πιτσιλλιάς και της Αθηαίνου στους Ελληνοκύπριους και κάποια εύφορα εδάφη στο Φασούρι, στο Κίτι, στην Αραδίππου και στη Λουρουτζίνα στους Τουρκοκύπριους ήταν προβληματικό. Οι μεν Ελληνοκύπριοι θα ήταν αποκομμένοι από το βασικό τους λιμάνι τη Λεμεσό, οι δε Τουρκοκύπριοι αγρότες θα είχαν στη διάθεσή τους μόνο ξερές εκτάσεις με χαρουπόδεντρα.

Το τέταρτο σχέδιο (Plan D), στο οποίο η τουρκική ζώνη θα κάλυπτε τις βόρειες ακτές της Κύπρου και την Καρπασία, είχε και αυτό δύο παραλλαγές. Στην πρώτη, το πρόβλημα, όπως το επεσήμαναν, ήταν ότι δεν υπήρχε πρόσβαση στην Καρπασία παρά μόνο από το Τρίκωμο, το οποίο δεν συμπεριλαμβανόταν στο σχέδιο. Με την δεύτερη παραλλαγή, στην οποία το βορειοδυτικό κομμάτι δυτικά της Κυρήνειας αποκλειόταν από την Τουρκική ζώνη και διευρυνόταν το βορειοδυτικό συμπεριλαμβάνοντας την Κυθραία, το Λευκόνοικο και το Τρίκωμο, το πρόβλημα με το οδικό δίκτυο της Καρπασίας αποκαθίστατο. Ωστόσο, σε αυτό το σχέδιο δεν συμπεριλαμβάνονταν βρετανικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις, ούτε και κάποιος κατάλληλος τόπος για να δημιουργηθούν και δεν υπήρχε λιμάνι για να χρησιμοποιηθεί από τους Τουρκοκύπριους.

Στο πέμπτο σχέδιο (Plan E), οι Τουρκοκύπριοι θα έπαιρναν τη χερσόνησο της Καρπασίας και τις πεδιάδες της ανατολικής Μεσαορίας μέχρι το λιμάνι της Αμμοχώστου και οι Ελληνοκύπριοι το υπόλοιπο νησί με εξαίρεση τους βρετανικούς

στρατιωτικούς θύλακες, έναν στη Δεκέλεια και στη Ξυλοφάγου, έναν δεύτερο στο Ακρωτήρι και ένα τρίτο στο αεροδρόμιο της Λευκωσίας. Βέβαια σε αυτό το ευνοϊκό, όπως το περιέγραφε το υπόμνημα, για την ελληνοκυπριακή πλευρά σχέδιο, στο οποίο τα περισσότερα λιμάνια, οι εύφορες πεδιάδες, οι υδάτινοι πόροι, τα ορυχεία και το βασικό οδικό δίκτυο θα ανήκαν στους Ελληνοκύπριους, θα υπήρχε, πρόβλημα ανταλλαγής πληθυσμών με τον ελληνοκυπριακό πληθυσμό της Αμμοχώστου και τον τουρκοκυπριακό στη Λευκωσία, τη Λεμεσό, τη Λάρνακα και το Κτήμα.

Σε κάθε μια από τις παραπάνω περιπτώσεις διχοτόμησης, εξηγούσε το υπόμνημα της Αρχιγραμματείας, η βρετανική κυβέρνηση θα διατηρούσε την ευθύνη για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής και θα διαφύλαγε την πρόσβαση προς όλους τους βρετανικούς θύλακες, είτε αυτοί βρίσκονταν στην ελληνοκυπριακή, είτε στην τουρκοκυπριακή ζώνη και βέβαια προς το αεροδρόμιο Λευκωσίας. Το απαντητικό υπόμνημα έδινε διευκρινίσεις σχετικά με τις ανταλλαγές πληθυσμών που θα ήταν απαραίτητες για να διαφυλαχτεί η πλειοψηφία του τουρκοκυπριακού πληθυσμού στις τουρκικές ζώνες, τονίζοντας ότι το ελληνικό στοιχείο δεν θα έπρεπε να ξεπερνάει το 10%, αλλά και για το οικονομικό και κοινωνικό κόστος των ανταλλαγών⁹³⁹. Από τα πέντε σχέδια που προαναφέραμε, δινόταν έμφαση στο τρίτο και στο πέμπτο, κυρίως γιατί σε αυτά οι βρετανικές στρατιωτικές εγκαταστάσεις «φιλοξενούνταν» στο ελληνοκυπριακό τμήμα. Εκεί λοιπόν, οι Ελληνοκύπριοι που βρίσκονταν στους βρετανικούς θύλακες και οι οποίοι ήταν η πλειοψηφία, θα έπρεπε να απομακρυνθούν και να αντικατασταθούν από Τουρκοκύπριους, Μαρωνίτες και Αρμένιους⁹⁴⁰.

Και το Foreign Office είχε μελετήσει όχι μόνο πιθανά σχέδια διχοτόμησης, αλλά και πιθανά σχέδια ανταλλαγής πληθυσμών τα οποία θα ήταν δύσκολο να εκπονηθούν χωρίς κάποια πρόσφατη απογραφή⁹⁴¹. Την ιδέα διχοτόμησης του

⁹³⁹ Στο τρίτο σχέδιο θα ήταν υποχρεωτική η μετακίνηση 69.000 Τουρκοκυπρίων και 97.000 Ελληνοκυπρίων, ενώ στο πέμπτο σχέδιο 70.000 Τουρκοκυπρίων και 89.000 Ελληνοκυπρίων. CAB 21/2890 από E. Melville προς τον υποδιοικητή Κύπρου G.E. Sinclair, 20 Φεβρουαρίου 1957

⁹⁴⁰ Στη Δεκέλεια οι Ελληνοκύπριοι ήταν 7.000 και οι Τουρκοκύπριοι 1.000, ενώ στην Επισκοπή οι Ελληνοκύπριοι ήταν 9.000 και οι Τουρκοκύπριοι 4.000. CAB 21/2890 από E. Melville προς τον υποδιοικητή Κύπρου G.E. Sinclair, 20 Φεβρουαρίου 1957

⁹⁴¹ FO 371/123941, άκρως απόρρητο υπόμνημα του Foreign Office, 14 Δεκεμβρίου 1956

Foreign Office παρουσίασε η *Times of Cyprus* δείχνοντας ένα χάρτη της Κύπρου, τον οποίο δυο χέρια σκίζουν στα δύο, ακριβώς στα σημεία που χωρίστηκε η Κύπρος μετά την εισβολή, περίπου στον 35^ο παράλληλο⁹⁴². Δε γνωρίζουμε αν εσκεμμένα προέβαλλε την τουρκοκυπριακή ιδέα της διχοτόμησης, αλλά σίγουρα ήταν προφητικό και είχε προκρίνει με αυτόν το στυγνό τρόπο το μέλλον της Κύπρου. Η συντηρητική εφημερίδα *Daily Telegraph* προέβαλλε τη διχοτόμηση ως τελική λύση μετά τον τερματισμό της βρετανικής κυριαρχίας⁹⁴³. Τόνιζε ότι θα έπρεπε να βρεθεί ικανοποιητική συνοριακή γραμμή, που θα παρείχε στην Τουρκία το ένα τρίτο της Κύπρου και θα περιελάμβανε το λιμάνι της Αμμοχώστου και τη βορειοανατολική χερσόνησο.

Ο εφιάλτης της διχοτόμησης άρχισε σταδιακά, το 1957, να κυριαρχεί σαν προοπτική λύσης του κυπριακού ζητήματος. Ο Macmillan έχοντας ήδη επεξεργαστεί τις προτάσεις των Αρχηγών των Επιτελείων για αλλαγή των σχεδίων στη Μέση Ανατολή και κατ' επέκταση την ανάγκη διατήρησης στην Κύπρο μόνο στρατιωτικών βάσεων, ήταν της γνώμης ότι θα έπρεπε να αφήσουν την Κύπρο και να οργανώσουν το «πιο καλό» σχέδιο διχοτόμησης⁹⁴⁴. Ο υφυπουργός αποικιών Profumo τόνισε και πάλι ότι αυτοδιάθεση θα έπρεπε να προβλέπεται και για τις δυο κοινότητες και ότι δεν θα μπορούσε να αποκλειστεί η λύση της διχοτόμησης⁹⁴⁵. Ο Selwyn Lloyd θεώρησε ότι η απειλή της διχοτόμησης θα μπορούσε να είναι αποτελεσματική και να λειτουργήσει «λυτρωτικά» φέρνοντας σαν παράδειγμα την αποτελεσματικότητα της σολομώντειας λύσης⁹⁴⁶. Και ο Harding σε αναφορά του θεωρούσε ότι η τουρκική απειλή θα ανέκοπτε τις ελληνικές απαιτήσεις⁹⁴⁷, ενώ σε συνέντευξή του δήλωσε ότι ανάμεσα στις πιθανές λύσεις διέβλεπε διχοτόμηση ή συγκυριαρχία⁹⁴⁸. Ο

⁹⁴² *Times of Cyprus*, 3 Φεβρουαρίου 1957

⁹⁴³ *Ελευθερία*, 17 Απριλίου 1957

⁹⁴⁴ PREM 11/1939, Macmillan προς Υπουργό Άμυνας, 3 Απριλίου 1957

⁹⁴⁵ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 15^{ης} Ιουλίου 1957, σελ.797, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 16 Ιουλίου 1957

⁹⁴⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Λόρδων, σελ.1274, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 12 Απριλίου 1957. Και ο *Economist* επέσειε την απειλή της «μάχαιρας του Σολομώντος» και έφερνε τους Ελληνοκύπριους αντιμέτωπους με το δίλημμα: διχοτόμηση ή αποδοχή συντάγματος αυτοκυβέρνησης. Σχολιασμός άρθρων του βρετανικού τύπου στην *Ελευθερία*, 19 Απριλίου 1957

⁹⁴⁷ FO 371/123882 Αναφορά του Harding με τίτλο «Το μέλλον της Κύπρου», 4 Απριλίου 1956

⁹⁴⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, συνέντευξη του Harding στη *Daily Mail*, 28 Οκτωβρίου 1957

πρώην κυβερνήτης της Κύπρου Lord Winster, αν και κατά της διχοτόμησης, ήταν υπέρ της προστασίας της μειονότητας των Τουρκοκυπρίων και υπέρ ανάθεσης της εποπτείας αυτής της προστασίας στον ΟΗΕ⁹⁴⁹. Πλήρης διάσταση απόψεων επικρατούσε ανάμεσα στο Υπουργείο Άμυνας και στους Αρχηγούς των Επιτελείων σχετικά με το σχέδιο της διχοτόμησης. Οι Αρχηγοί των Επιτελείων στις 21 Φεβρουαρίου τάχθηκαν κατά της διχοτόμησης, ενώ στις 18 Μαρτίου το Υπουργείο Άμυνας αποφάνθηκε ότι η διχοτόμηση θα μπορούσε να εξυπηρετήσει στην εκπλήρωση των βρετανικών στρατιωτικών υποχρεώσεων στην περιοχή⁹⁵⁰.

Για τη συντηρητική πλευρά οποιαδήποτε λύση θα έπρεπε να είναι σύμφωνη με τις επιθυμίες των δυο κοινοτήτων, αλλά και σύμφωνη με τα συμφέροντα της Βρετανίας και των συμμάχων της. Υποστηριζόταν ότι το ζήτημα της Κύπρου είχε γίνει πλέον διεθνές και αφορούσε πλέον όχι μόνο τη Βρετανία αλλά και τις δυο μεσογειακές δυνάμεις την Ελλάδα και την Τουρκία. Αναφέρονταν στο χωρισμό της Ινδίας και του Πακιστάν μετά την αποχώρηση των Βρετανών και συνέκριναν την Κύπρο με το Κασμίρ, όπου το ζήτημα δεν αφορούσε μόνο τον πληθυσμό του Κασμίρ αλλά και τις δύο γειτονικές χώρες, την Ινδία και το Πακιστάν⁹⁵¹. Συγκρίσεις γίνονταν και με την Ιρλανδία αλλά και με περιπτώσεις όπου οι αποφάσεις ήταν κατά της πλειοψηφίας. Ενδεικτικά αναφέρθηκαν οι νήσοι Άαλαντ, όπου παρά το γεγονός ότι ο σουηδικός πληθυσμός που ήταν η πλειοψηφία, ψήφισε την ένωση με τη Σουηδία, η Κοινωνία των Εθνών αποφάσισε την παραχώρηση των νήσων στη Φινλανδία⁹⁵².

Είτε προπαγανδιστικά, είτε γιατί οι συγκρίσεις με προηγούμενες περιπτώσεις, οι οποίες έμειναν στην ιστορία ήταν αναπόφευκτες, στο ζήτημα της Κύπρου, έπρεπε, από την συντηρητική κυβέρνηση, να ληφθεί υπόψη η θέληση και της τουρκοκυπριακής κοινότητας. Αντίθετα οι εργατικοί βουλευτές όπως ο John Parker υποστήριξαν το εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων και καταδίκασαν τη διχοτόμηση και την υποταγή της πλειοψηφίας στη μειοψηφία. *«Να δώσουμε μέρος της Σκωτίας*

⁹⁴⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Λόρδων, σελ.1266, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 12 Απριλίου 1957.

⁹⁵⁰ CAB 21/2890, υπόμνημα του υπουργού αποικιών Alan Lennox-Boyd, 27 Μαρτίου 1957

⁹⁵¹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Λόρδων σελ. 176,177 της 7^{ης} Νοεμβρίου 1957, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 13 Νοεμβρίου 1957.

⁹⁵² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1ο, Πρακτικά της Βουλής των Λόρδων, σελ.1293, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 12 Απριλίου 1957.

στην Ιρλανδία, αφού το 12% είναι Ιρλανδοί», είπε ο Parker επιχειρηματολογώντας κατά της διχοτόμησης⁹⁵³. Η Barbara Castle μετά την επίσκεψή της στην Κύπρο έδωσε ένα άλλο παράδειγμα μειονότητας στην Βρετανία. Η απάντησή της στους Τουρκοκύπριους, οι οποίοι της είπαν ότι φοβούνται την καταπίεση από την ελληνική πλειοψηφία, ήταν ότι αν και οι Ουαλοί αποτελούν μειονότητα στη Βρετανία, κανείς δεν θα μπορούσε να ισχυριστεί ότι ο Ουαλός εργατικός βουλευτής Bevan ανήκε σε καταπιεζόμενη μειονότητα⁹⁵⁴.

Ήταν αλήθεια λοιπόν ότι στη Βρετανία, όπως υποστήριξε ο εργατικός βουλευτής James Griffiths, η πολιτική της βρετανικής κυβέρνησης είχε μετατρέψει τους Βρετανούς σε φιλότουρκους και φιλέλληνες⁹⁵⁵. Αλλά και οι αποφάσεις της αμερικανικής πολιτικής παράπαιαν ανάμεσα στο φιλελληνικό State Department και στο τουρκόφιλο Πεντάγωνο⁹⁵⁶. Η *Daily Express* κατέκρινε την πολιτική της κυβέρνησης και της συνιστούσε να εγκαταλείψει τη νήσο, εφαρμόζοντας πλέον αντί της γνωστής βρετανικής τακτικής του «διαίρει και βασίλευε», την τακτική του «διαίρει και αποχώρησε»⁹⁵⁷.

⁹⁵³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 42, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2ο, Πρακτικά της Βουλής των Κοινοτήτων της 19^{ης} Φεβρουαρίου 1957, σελ.252, τα οποία διαβιβάζει η Ελληνική Πρεσβεία του Λονδίνου στις 20 Φεβρουαρίου 1957

⁹⁵⁴ *Χαραυγή*, 30 Σεπτεμβρίου 1958

⁹⁵⁵ *Φιλελεύθερος*, 26 Ιουλίου 1956

⁹⁵⁶ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *Observer*, 11 Αυγούστου 1957 αρθρογραφία αγγλικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου.

⁹⁵⁷ «Divide and run». *Daily Express*, 9 Ιουλίου 1957 ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία αγγλικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου.

8. 1960. Η ΣΤΡΟΦΗ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΑΝΕΞΑΡΤΗΣΙΑ

8.1 Από την πολυπόθητη ένωση στην Ανεξαρτησία

Η παραδοχή, ότι οι αποικιοκρατούμενοι λαοί της βρετανικής αυτοκρατορίας μάχονταν για την ανεξαρτησία τους και τα προβλήματα που ανέκυπταν προκαλούνταν από τις ιδέες για την ελευθερία, που οι ίδιοι οι Βρετανοί μεταλαμπάδευσαν στις αποικίες τους, ήλθε δια στόματος του ίδιου του υπουργού αποικιών Alan Lennox Boyd⁹⁵⁸. Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας ήταν ένας αγώνας αντιαποικιακός, σύγχρονος, ανατρεπτικός, με τη μόνη διαφορά, κι αυτό σε σχέση με άλλα αντιαποικιακά κινήματα, ότι είχε αλυτρωτική κατεύθυνση. Η ανεξαρτησία ήταν κεφαλαιώδους σημασίας και μοναδικό μέσον, κάτω από τις συνθήκες που διαμορφώθηκαν εκείνη την περίοδο, «εξουδετέρωσης» της αποικιοκρατίας και ανατροπής της προοπτικής της διχοτόμησης⁹⁵⁹.

Για τους Ελληνοκύπριους, το δίλημμα που τέθηκε ήδη από το 1957 και πρόσφερε μόνο δυο επιλογές, μέσα από το στενό πλαίσιο αυστηρά οριοθετημένων αποφάσεων, ήταν διχοτόμηση ή ανεξαρτησία⁹⁶⁰. Ανάμεσα στην επώδυνη επιλογή της διχοτόμησης και στην εναλλακτική, αλλά συγκαταβατική λύση της ανεξαρτησίας, ο τελικός σκοπός της αυτοδιάθεσης και της ένωσης έπρεπε να εγκαταλειφθεί.

Ως εμπνευστής της ιδέας της ανεξαρτησίας φέρεται ο Κρίσνα Μένον αντιπρόσωπος της Ινδίας στα Ηνωμένα Έθνη⁹⁶¹, κατά τη διάρκεια της τρίτης προσφυγής της Ελλάδας, η οποία κατατέθηκε το Σεπτέμβριο του 1956 και συζητήθηκε το Φεβρουάριο του 1957. Εκείνη την περίοδο ο Μένον είχε να εκπροσωπήσει τη χώρα του για την υπόθεση του Κασμίρ, την οποία και συνέκρινε με την Κύπρο. Αλλά και κατά την τέταρτη προσφυγή, ο Μένον, τάχθηκε υπέρ της

⁹⁵⁸ SA1/2183/1950. Φυλλάδιο με τίτλο «IMPERIUM ET LIBERTAS» το οποίο περιέχει ομιλία του Alan Lennox- Boyd σε συνέδριο του Συντηρητικού Πολιτικού Κέντρου, στις 9 Οκτωβρίου 1958, σελ. 9,10

⁹⁵⁹ Σία Αναγνωστοπούλου, Η Ιστορία μιας δύσκολης εποχής, 1958-1963: Κύπρος, χώρος σύγκρουσης δυο αντίπαλων ιστορικά εθνικών ιδεολογιών, Λευκωσία, 2003, σελ.10 και 12

⁹⁶⁰ «Νέο σχέδιο για την Κύπρο: Διαλέξτε Διχοτόμηση ή Ανεξαρτησία» *Daily Mail*, 1 Αυγούστου 1957 και *The Times*, 22 Αυγούστου 1957 ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, αρθρογραφία αγγλικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου.

⁹⁶¹ Ο Μένον μίλησε περί κυπριακής εθνικότητας και της ανεξαρτησίας του κυπριακού έθνους. ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 36, 2^{ος} υποφάκελος, από Παλαμά προς Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Φεβρουαρίου 1957, σελ.74

ανεξαρτησίας και κατά της αυτοδιάθεσης η οποία έκρυβε την επιδίωξη της ένωσης⁹⁶². Η Ελλάδα βρέθηκε μπροστά σε ένα σοβαρό δίλημμα στο χειρισμό του κυπριακού, η προβολή του οποίου τίθετο πλέον σε νέες βάσεις. Ο μόνιμος αντιπρόσωπος στα Ηνωμένα Έθνη Ξ. Παλαμάς σημείωνε, ότι η εξέλιξη του Κυπριακού απομακρυνόταν από την οδό της αυτοδιαθέσης –ένωσης και εισερχόταν στην οδό της αυτοδιάθεσης –ανεξαρτησίας⁹⁶³.

Σχέδιο ανεξαρτησίας, υπό την κηδεμονία του ΟΗΕ, άρχισε να αιωρείται και να συζητείται παρασκηνιακά μεταξύ του Αβέρωφ και του γενικού γραμματέα του NATO, Sraak από τον Μάιο του 1957⁹⁶⁴, προτάθηκε μάλιστα και από τον Dulles στην Τουρκία⁹⁶⁵. Ο Αβέρωφ σε συνομιλίες που είχε με τον Μακάριο ανέφερε ανάμεσα στις πιθανές λύσεις και το σχέδιο ανεξαρτησίας επί μια ορισμένη περίοδο μετά τη λήξη της οποίας θα μπορούσε να ασκηθεί το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης⁹⁶⁶. Ο Sraak πρότεινε σχέδιο ανεξαρτησίας με την εγγύηση των μελών του NATO, για μια περίοδο είκοσι χρόνων, το Σεπτέμβριο του 1957. Η πρόταση δεν εσήχθη ποτέ στα πλαίσια του NATO παρά τη μεσολάβηση του Sraak, όχι μόνο γιατί οι Ελληνοκύπριοι δεν θα δέχονταν ένα σχέδιο το οποίο δεν θα οδηγούσε στην αυτοδιάθεση, αλλά και γιατί Βρετανία και Τουρκία ήταν αντίθετες⁹⁶⁷. Μια νέα παρέμβαση του Sraak το Σεπτέμβριο του 1958 στέφθηκε με αποτυχία. Το σχέδιο του Sraak, το οποίο συζητήθηκε στο Συμβούλιο του NATO, προέβαλλε την ιδέα διαπραγματεύσεων μεταξύ Ελλάδας Τουρκίας και Βρετανίας με τη συμμετοχή αντιπροσώπων των δυο κοινοτήτων της Κύπρου. Η ελληνική κυβέρνηση συνετάχθη με την άποψη του Μακάριου και αρνήθηκε να λάβει μέρος στη διάσκεψη του NATO, χρεώνοντας την αποτυχία στη βρετανική αδιαλλαξία και στην τουρκική στάση⁹⁶⁸.

⁹⁶² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 7^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, από Παλαμά προς Υπουργείο Εξωτερικών, 8 Δεκεμβρίου 1957

⁹⁶³ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 36, 2^{ος} υποφάκελος, από Παλαμά προς Υπουργείο Εξωτερικών, 27 Φεβρουαρίου 1957, σελ.83

⁹⁶⁴ *Ελευθερία*, 3 και 4 Μαΐου 1957

⁹⁶⁵ *Times of Cyprus*, 3 Αυγούστου 1957

⁹⁶⁶ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ- Τοσίτσα, Φάκελος 55, Μνημόνια, Σημειώματα, Πρακτικά, 1956-1958, Σημείωμα συνομιλιών μεταξύ Αβέρωφ και Μακάριου, 5 Αυγούστου 1957

⁹⁶⁷ Francois Crouzet, *Η Κυπριακή Διένεξη 1946-1959, τόμος Β΄*, Αθήνα 2011, σελ.952, 953

⁹⁶⁸ *Φιλελεύθερος*, 26 Οκτωβρίου 1958

Υπέρ της λύσης «εγγυημένης» ανεξαρτησίας ήταν το State Department, με σκοπό να εξασφαλιστεί το διεθνές καθεστώς της Κύπρου και να αποφευχθεί η προοπτική της ένωσης, ακριβώς όπως είχε συμβεί στην περίπτωση της Αυστρίας⁹⁶⁹. Ως εγγυητές του ανεξάρτητου καθεστώτος θα ορίζονταν η Ελλάδα, η Τουρκία ή και κάποιος διεθνής οργανισμός. Τη λύση της ανεξαρτησίας που δεν θα απέκλειε την αυτοδιάθεση συζητούσαν τα περισσότερα κράτη πλην της Τουρκίας, όταν εξεταζόταν η τέταρτη προσφυγή της Ελλάδας στα Ηνωμένα Έθνη⁹⁷⁰. Η πέμπτη προσφυγή στον ΟΗΕ, το 1958, για πρώτη φορά δεν ανέφερε την αυτοδιάθεση, αλλά την ανεξαρτησία, ώστε να καταστήσει τη λύση «συμπαθή» και τις πιθανότητες επιτυχίας περισσότερες⁹⁷¹.

Για το ενδεχόμενο της λύσης της ανεξαρτησίας είχε μιλήσει ο Μακάριος μετά την επιστροφή του από την εξορία το 1957 στην αμερικανική τηλεόραση⁹⁷². Ο Αύγουστος του 1958 ήταν ένας μήνας με συνεχιζόμενες διακοινοτικές ταραχές και με το διχοτομικό σχέδιο Macmillan που αιωρείτο απειλητικά χωρίς να αποσυρθεί. Το Σεπτέμβριο ο Μακάριος σε συνέντευξή του στην Barbara Castle, αντιπρόεδρο του εργατικού κόμματος, είπε ότι θα αποδεχόταν σύνταγμα αυτοκυβέρνησης για μια ορισμένη περίοδο, μετά το πέρας της οποίας θα δινόταν στην Κύπρο καθεστώς ανεξαρτησίας, υπό την εγγύηση των Ηνωμένων Εθνών, με την προϋπόθεση ότι δεν θα υπάρξει αλλαγή σε αυτό το καθεστώς μέσω ένωσης ή διχοτόμησης.

Σκοπός του Μακάριου, όπως αποκαλύπτουν οι λεπτομέρειες της συνέντευξης⁹⁷³, ήταν να αποφευχθεί η μονομερής επιβολή του σχεδίου Macmillan και η άφιξη του Τούρκου αντιπροσώπου στην Κύπρο, άφιξη η οποία θα είχε επικίνδυνες συνέπειες όχι μόνο στην Κύπρο αλλά και στη συμμαχία του NATO και στην ασφάλεια της

⁹⁶⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *Observer*, 11 Αυγούστου 1957 αρθρογραφία αγγλικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου.

⁹⁷⁰ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 37, 2^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από Παλαμά προς Αβέρωφ, 12 Σεπτεμβρίου 1957

⁹⁷¹ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Κυπριακό 1949-1963, Φάκελος 27 Α', 1958 Β' Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος, σύσκεψη επί του κυπριακού υπό την προεδρία Καραμανλή στην οποία συμμετείχε και ο Μακάριος, 19 Σεπτεμβρίου 1958

⁹⁷² ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 28, 4^{ος} υποφάκελος, *Daily Express*, 16 Σεπτεμβρίου 1957 αρθρογραφία αγγλικού τύπου την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου.

⁹⁷³ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Κυπριακό 1949-1963, Φάκελος 27 Α', 1958 Β' Σεπτέμβριος-Δεκέμβριος, κείμενο της συνέντευξης του Μακάριου προς την Barbara Castle, 16 Σεπτεμβρίου 1958

ευρύτερης περιοχής. Στην ερώτηση της Castle γιατί οι Ελληνοκύπριοι αντιτίθενται στην άφιξη Τούρκου αντιπροσώπου, ο Μακάριος απάντησε ότι η Βρετανία, δίνοντας κυριαρχικά δικαιώματα στην τουρκική κυβέρνηση, δεν ευνοούσε τη λύση του κυπριακού ζητήματος, το οποίο μετέβαλλε σε διαφωνία ανάμεσα σε Ελλάδα και Τουρκία, στην οποία θα ενεργούσε ως μεσολαβητής. Όπως δήλωσε στο τέλος της συνέντευξης ο Μακάριος, το σύνταγμα της ανεξαρτησίας θα συζητείτο ανάμεσα στη βρετανική κυβέρνηση και τους αντιπροσώπους των Κυπρίων χωρίς την εμπλοκή τρίτων.

Η Castle υποστήριξε τις προτάσεις περί ανεξαρτησίας στο συνέδριο του εργατικού κόμματος. Στο συνέδριο το οποίο πραγματοποιήθηκε λίγες ημέρες μετά την περιβόητη συνέντευξη, οι προτάσεις του Μακάριου έγιναν αποδεκτές, ενώ αντίθετα καταδικάστηκε η επιβολή του σχεδίου Macmillan και συζητήθηκε η έναρξη συνομιλιών ανάμεσα στον κυπριακό λαό και τη βρετανική κυβέρνηση⁹⁷⁴.

Οι δήμαρχοι της Κύπρου, καθώς και οργανώσεις και σωματεία εκτιμώντας το αδιέξοδο στο οποίο είχε οδηγηθεί το κυπριακό, αποδέχθηκαν τις προτάσεις του Μακάριου για ανεξαρτησία⁹⁷⁵. Καθ' όλη τη διάρκεια του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα η γραμμή του ΑΚΕΛ ήταν αυτοδιάθεση, αδιαπραγμάτευτα, χωρίς όρους. Αν και βρισκόταν στην παρανομία κυκλοφορούσε παράνομα φυλλάδια και ζητούσε από το Μακάριο κατά τη διάρκεια των συνομιλιών του με το Harding να απορρίψει οποιαδήποτε λύση που δεν θα οδηγούσε στην αυτοδιάθεση⁹⁷⁶. Οι προτάσεις για ανεξαρτησία έφεραν τα μέλη του ΑΚΕΛ μπροστά στο δίλημμα: να ακολουθήσουν τη γραμμή του Μακάριου ή να συγκρουστούν με την ΕΔΑ, που ήταν αντίθετη με τη λύση της ανεξαρτησίας. Ο γενικός γραμματέας του ΑΚΕΛ Ε. Παπαϊωάννου υποστήριξε το σχέδιο της ανεξαρτησίας, το οποίο αναγνώριζε σαν μια προσπάθεια ματαίωσης του σχεδίου Macmillan, με την προϋπόθεση βέβαια ότι δεν αποτελούσε απεμπόληση ή αποκήρυξη της επιδίωξης της αυτοδιάθεσης⁹⁷⁷. Έκρινε το σχέδιο της

⁹⁷⁴ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ- Τοσίτσα, Φάκελος 3, 11^{ος} υποφάκελος, έκθεση του εκπροσώπου της εθναρχίας Σπύρου Κυπριανού προς τον Μακάριο σχετικά με το ετήσιο συνέδριο του εργατικού κόμματος, την οποία διαβιβάζει ο πρέσβης στο Λονδίνο Γ. Σεφεριάδης, 10 Οκτωβρίου 1958

⁹⁷⁵ *Φιλελεύθερος*, 28 Σεπτεμβρίου 1958

⁹⁷⁶ *Times of Cyprus*, 1 Ιανουαρίου και 4 Φεβρουαρίου 1956

⁹⁷⁷ *Χαραυγή*, 27 Σεπτεμβρίου 1958

ανεξαρτησίας σαν μια αναπόφευκτη και αναγκαία λύση μπροστά στην απειλή της «συνταγματικής» διχοτόμησης, η οποία θα οδηγούσε στην εδαφική διχοτόμηση. Και ο Ζιαρτίδης δήλωσε ότι η λύση της ανεξαρτησίας ήταν μια σημαντική υποχώρηση, αλλά ωστόσο αναπόφευκτη⁹⁷⁸.

Μόνο που η ανεξαρτησία, η οποία φάνταζε σαν μια ελπίδα δημιουργίας ενός κράτους απαλλαγμένου από το αποικιακό καθεστώς και ενός λαού ενοποιημένου στο πλαίσιο των κοινών θεσμών, αποδείχτηκε μια «εγγυημένη» ανεξαρτησία, η οποία είχε οικοδομηθεί πάνω στο δικοινοτισμό και το συγκρουσιακό κλίμα δυο αντίπαλων εθνικισμών.

8.1.1 Η αποδοχή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου

Μετά τη συμφωνία της Ζυρίχης οι υπουργοί εξωτερικών Ελλάδας και Τουρκίας, Αβέρωφ και Ζορλού, υπέβαλλαν τα κείμενα των μεταξύ τους συμφωνιών, τα οποία έθεσαν τις βάσεις για τις συμφωνίες του Λονδίνου. Για τις συνομιλίες και τις διαπραγματεύσεις της Ζυρίχης, στις οποίες έλαβαν μέρος και οι πρωθυπουργοί, Καραμανλής και Μεντερές δεν υπάρχουν καταγεγραμμένα στοιχεία⁹⁷⁹. Πάντως είναι γεγονός ότι η ελληνική κυβέρνηση, ως «εντολοδόχος»⁹⁸⁰ των Ελληνοκυπρίων, είχε ξεκινήσει διαπραγματεύσεις με την τουρκική κυβέρνηση το Δεκέμβριο του 1958, στη σύσκεψη του ΝΑΤΟ στο Παρίσι και κατέληξε στις ελληνοτουρκικές συμφωνίες της Ζυρίχης στις 11 Φεβρουαρίου 1959, κρατώντας ενήμερο τον Μακάριο⁹⁸¹. Είναι γεγονός ότι ο Μακάριος στις δηλώσεις του δεν είχε αποκλείσει την Ελλάδα και την Τουρκία από τις συζητήσεις. Συγκεκριμένα είχε πει: «*Την συμμετοχήν της Ελλάδος, της Τουρκίας και άλλων χωρών επί ίσοις όροις, ευχαρίστως την αποδεχόμεθα,*

⁹⁷⁸ *Times of Cyprus*, 28 Σεπτεμβρίου 1958

⁹⁷⁹ Για μια πλήρη εξιστόρηση των συμφωνιών Ζυρίχης –Λονδίνου βλέπε Χάιντς Ρίχτερ, *Ιστορία της Κύπρου 1950-1959*, τόμος 2^{ος} και Francois Crouzet, *Η Κυπριακή Διένεξη 1946-1959*, τόμος Β΄

⁹⁸⁰ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1060: Η συνταγματική πτυχή*, Αθήνα 1998, σελ.129

⁹⁸¹ Με την ένωση από τη μια μεριά και τη διχοτόμηση από την άλλη ο ελληνοτουρκικός συμβιβασμός αποτελούσε το μοναδικό μέσον για «τη δημοκρατικοποίηση και αποαποικιοποίηση του κοινοτικού διαχωρισμού». Βλ. Σία Αναγνωστοπούλου, *Η ιστορία μιας δύσκολης εποχής, 1958-1963: Κύπρος, χώρος σύγκρουσης δυο αντίπαλων ιστορικά εθνικών ιδεολογιών*, Λευκωσία 2003, σελ.23

πιστεύοντες ότι αυτή θα απέβαινε εποικοδομητική εις την προσπάθειαν επιλύσεως του ζητήματος»⁹⁸².

Σύμφωνα με απόρρητο σημείωμα⁹⁸³, αρχικά ο Μακάριος πριν τη μετάβασή του στο Λονδίνο, στις 11 Φεβρουαρίου, ενημερώθηκε προφορικά για τις συμφωνίες και τις ενέκρινε, αλλά όταν μελέτησε τα κείμενα είχε επιφυλάξεις και δύο ημέρες αργότερα ρώτησε αν ενδεχομένως θα μπορούσε να συζητήσει με τους Τουρκοκύπριους για τη βελτίωση ορισμένων σημείων. Ο Καραμανλής απάντησε, ότι τίποτε δεν τον εμπόδιζε να επιδιώξει συνεννόηση «*παρασκηνιακώς*», αλλά ότι «*εάν αι συνεννοήσεις του δεν απέδιδον αποτέλεσμα έπρεπε να έχη υπ' όψιν του ο Αρχιεπίσκοπος ότι τα σχετικά θέματα δεν θα ηδύναντο να εγερθούν επισήμως εν τη διασκέψει*». Ο Μακάριος αφού εξέφρασε τους ενδοιασμούς του, κυρίως όσο αφορούσε το δικαίωμα που παρείχετο στις εγγυήτριες δυνάμεις να παρεμβαίνουν σε περίπτωση που κάποιες δραστηριότητες απειλούσαν την ανεξαρτησία, ζήτησε να συμβουλευθεί διάφορους κυπριακούς παράγοντες πριν λάβει αποφάσεις. Τελικά πήρε την απόφαση να δώσει τη συγκατάθεσή του ύστερα από τις πιέσεις του Μπίτσιου και του Βλάχου, οι οποίοι του διεμήνυσαν ότι ο Καραμανλής ήταν αποφασισμένος να τερματίσει το ρόλο της ελληνικής κυβέρνησης με τις συμφωνίες της Ζυρίχης, στις οποίες εξαντλούνταν το περιθώριο περαιτέρω βοήθειας.

Εικάζουμε ότι ο Μακάριος δεν είχε θεωρήσει τις συμφωνίες της Ζυρίχης τελεσίδικες και ήλπιζε αυτές να διαμορφωθούν στο Λονδίνο. Βασική του δε επιδίωξη ήταν, να διαπραγματευθεί με τη βρετανική κυβέρνηση. Άλλωστε οι μέχρι τότε διαπραγματεύσεις και τα συνταγματικά σχέδια που προτάθηκαν, δεν είχαν χαρακτήρα δεσμευτικό, με εξαίρεση το σχέδιο Macmillan, το οποίο έχε αρχίσει σχεδόν να επιβάλλεται. Την υπόθεση αυτή αποδεικνύουν και οι συνομιλίες της διάσκεψης του Λονδίνου, στις 17 Φεβρουαρίου, όπου ο Μακάριος διατύπωσε τις επιφυλάξεις που είχε⁹⁸⁴. Εκεί εξέφρασε την άποψη ότι οι δυο κοινότητες θα μπορούσαν να συνεργαστούν και να εκπονήσουν το σύνταγμα τους και έθιξε πέντε

⁹⁸² Φιλελεύθερος, 27 Δεκεμβρίου 1958

⁹⁸³ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 28 Α, Κυπριακό 1959, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, απόρρητο σημείωμα, 14 Φεβρουαρίου 1959

⁹⁸⁴ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 28 Α, Κυπριακό 1959, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, απόρρητο σημείωμα, 17 Φεβρουαρίου 1959, 1^η Συνεδρίαση της Διάσκεψης του Λονδίνου

σημεία των συμφωνιών της Ζυρίχης τα οποία και ζήτησε να ληφθούν σοβαρά υπόψη. Αυτά αφορούσαν την πληρωμή φόρων και το πρόβλημα που θα δημιουργείτο στην κρατική μηχανή αν σχετικά νομοσχέδια δεν ψηφίζονταν από την πλειοψηφία και των δύο κοινοτήτων, το δικαίωμα του βέτο που είχαν ο πρόεδρος και ο αντιπρόεδρος για ζητήματα εξωτερικής πολιτικής, το δυσανάλογο ποσοστό του 30% που είχαν οι Τουρκοκύπριοι στην Κυπριακή Βουλή, τη συνθήκη Συμμαχίας, σύμφωνα με την οποία Κύπρος, Ελλάδα και Τουρκία θα αναλάμβαναν την κοινή άμυνα και η οποία εμφάνιζε την Κύπρο σαν μια ανεξάρτητη χώρα υπό κατοχή και τέλος τη συνθήκη Εγγυήσεως που έδινε το δικαίωμα σε κάθε συμβαλλόμενο μέρος Ελλάδα, Τουρκία και Βρετανία να αναμιχθεί στα εσωτερικά ζητήματα της Κύπρου⁹⁸⁵. Στις δηλώσεις του επέμεινε ότι η συμφωνία της Ζυρίχης απαιτούσε ουσιώδεις αλλαγές και ότι αποτελούσε βάση συνομιλιών και όχι τελικό κείμενο το οποίο οι Κύπριοι έπρεπε να δεχτούν «ασυζητητί»⁹⁸⁶.

Ωστόσο ο Μακάριος φάνηκε κατά τη δεύτερη συνεδρίαση της διάσκεψης στις 18 Φεβρουαρίου, να έχει απέναντί του όχι μόνο τον Selwyn Lloyd, τον Ζορλού και τον Κιουτσούκ, αλλά και τον Αβέρωφ⁹⁸⁷ ο οποίος επέμεινε στα κείμενα των συμφωνιών της Ζυρίχης, για τα οποία όπως είπε, ο Μακάριος δεσμεύτηκε και τα οποία αποτελούσαν βάση για τη διάσκεψη του Λονδίνου. Η απάντηση του Μακαρίου είχε ως εξής: *«Παρουσιάζομαι σαν να αρνούμαι τη συμφωνία της Ζυρίχης. Νομίζω ότι έχω κληθεί σε μια συνδιάσκεψη. Συνδιάσκεψη σημαίνει ότι μπορώ να εκφράσω τη γνώμη μου για τις συμφωνίες και όχι ότι θα πρέπει να αντιμετωπίσω μια προσφορά, που πρέπει ή να τη δεχτώ ή να την απορρίψω. [.....]Πρέπει, ότι έχει προετοιμαστεί από τις τρεις κυβερνήσεις να γίνει αποδεχτό λέξη προς λέξη, χωρίς συζήτηση ή διόρθωση, την οποία εμείς θεωρούμε*

⁹⁸⁵ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 28 Α, Κυπριακό 1959, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, απόρρητο σημείωμα, 18 Φεβρουαρίου 1959, 2^η Συνεδρίαση της Διάσκεψης του Λονδίνου

⁹⁸⁶ Φιλελεύθερος, 18 Φεβρουαρίου 1959

⁹⁸⁷ Ο Αβέρωφ είχε δηλώσει κατά τη διάρκεια των συνομιλιών στη Ζυρίχη ότι «το κλειδί της κατοικίας την οποίαν κτίζουν θα παραδοθή εις τον κυπριακόν λαόν», προφανώς εννοώντας ότι Ελλάδα και Τουρκία θα εκπονούσαν ένα σχέδιο το οποίο θα δινόταν έτοιμο στους Κυπρίους. Φιλελεύθερος, 11 Φεβρουαρίου 1959

απαραίτητη;»⁹⁸⁸. Σε αυτό το σημείο αφού κανείς, ούτε ο Αβέρωφ δεν υπαναχωρούσε από τις συμφωνίες της Ζυρίχης, ο Μακάριος δεν δέχτηκε να υπογράψει τις συμφωνίες «χωρίς να αλλάξει ούτε μια λέξη» και χωρίς να διαβουλευτεί με τους εκπροσώπους των Ελληνοκυπρίων.

Η αντιπροσωπεία, η οποία είχε μεταβεί στο Λονδίνο ύστερα από πρόσκληση του Μακαρίου, αποτελούνταν από δημάρχους, εκπαιδευτικούς, νομικούς, εκπροσώπους του ελληνοκυπριακού τύπου⁹⁸⁹ και το γενικό γραμματέα της ΠΕΟ Α. Ζιαρτίδη. Τον Μακάριο συνόδευαν ο μητροπολίτης Κιτίου Άνθιμος και ο ηγούμενος Κύκκου Χρυσόστομος, ενώ στη διάσκεψη παρευρίσκονταν ο Ζήνων Ρωσσίδης, ο Νίκος Κρανιδιώτης, ο Π. Πασχαλίδης, ο Μ. Πισσάς και ο Σπύρος Κυπριανού⁹⁹⁰. Τη στάση της αντιπροσωπείας, η οποία θεωρούσε ότι γίνονταν πολλές παραχωρήσεις προς τους Τουρκοκύπριους και διαφώνησε στην πλειοψηφία της με τις συμφωνίες της Ζυρίχης, επέκριναν οι επίσημοι κυβερνητικοί παράγοντες⁹⁹¹.

Τελικά, όπως περιέγραφε η *Χαραυγή*, ο Μακάριος, ύστερα από ασφυκτικές πιέσεις, απειλές και τελεσίγραφα υποχρεώθηκε κατά την τρίτη συνεδρίαση να επικυρώσει τις συμφωνίες της Ζυρίχης με τις συμφωνίες του Λονδίνου και είχε να αντιμετωπίσει την πίεση, αν όχι την εχθρότητα της ελληνικής αντιπροσωπείας⁹⁹². Η *Χαραυγή* μίλησε για τις «δραματικές στιγμές» που έζησε ο Μακάριος όταν έμεινε «μόνος» να υποστηρίζει την τροποποίηση των βασικών σημείων, ενώ ο Αβέρωφ τον καλούσε να αποδεχτεί όλους τους όρους και δήλωνε ότι η ελληνική κυβέρνηση θα τηρούσε τις υπογραφές της. Για μια «δραματική» τελευταία συνεδρία και περί

⁹⁸⁸ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 28 Α, Κυπριακό 1959, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, απόρρητο σημείωμα, 18 Φεβρουαρίου 1959, 2^η Συνεδρίαση της Διάσκεψης του Λονδίνου

⁹⁸⁹ Αυτοί ήταν οι: Θ. Δέρβης, δήμαρχος Λευκωσίας, Κ. Παρτασίδης, δήμαρχος Λεμεσού, Γ. Χριστοδουλίδης, δήμαρχος Λάρνακας, Α. Πούγιουρος, δήμαρχος Αμμοχώστου, Χ. Δημητριάδης, δήμαρχος Κυρήνειας, Ι. Ιακωβίδης, δήμαρχος Πάφου, Π. Νικολόπουλος, δήμαρχος Μόρφου, ο Κ. Σπυριδάκης, γυμνασιάρχης του Παγκυπρίου, Κ. Χατζηϊωάννου γυμνασιάρχης Αμμοχώστου, Κλεάνθης Γεωργιάδης, γυμνασιάρχης Κυρήνειας, Π. Παυλίδης, γυμνασιάρχης Πάφου, ο Π. Πασχαλίδης, γραμματέας της Εθναρχίας, οι εθναρχικοί σύμβουλοι Γ. Χρυσαφίνης, Ι. Φαέθωνος, Σ. Χρίστης, οι δικηγόροι, Α. Αιμιλιανίδης, Τ. Παπαδόπουλος, Γ. Κληρίδης, ο Η. Νικολαΐδης, γιατρός, ο Γ. Χατζηνικολάου διευθυντής της *Ελευθερίας*, ο Γ. Χρίστης αντιπρόσωπος του διευθυντή της εφημερίδας *Έθνος* και ο Μ. Κωνσταντινίδης αντιπρόσωπος του διευθυντή της εφημερίδας *Φιλελεύθερος*. *Φιλελεύθερος*, 15 Φεβρουαρίου 1959

⁹⁹⁰ *Χαραυγή*, 18 Φεβρουαρίου 1959

⁹⁹¹ *Χαραυγή*, 19 Φεβρουαρίου 1959

⁹⁹² *Χαραυγή*, 20 Φεβρουαρίου 1959

στιγμών «αγωνιωδών δια την ηγεσίαν την χειριζομένην την τύχην της μεγαλονήσου», έκανε λόγο ο Φιλελεύθερος⁹⁹³. Το «αγωνιώδες δίλημμα» του Μακάριου μετά το «τελεσίγραφο» που του έδωσαν οι τρεις δυνάμεις περιέγραφε και η *Times of Cyprus*⁹⁹⁴.

Ομολογουμένως ο Μακάριος, άσχετα από τις αμφιταλαντεύσεις και τα σενάρια που έχουν μέχρι τώρα προβληθεί για το αν πείστηκε ή ήθελε να φανεί ότι πείστηκε, υποχρεώθηκε να δεχτεί τις έτοιμες και απαραβίαστες συμφωνίες της Ζυρίχης, οι οποίες υπεγράφησαν ερήμην των Ελληνοκυπρίων αλλά και των Τουρκοκυπρίων και στις οποίες δεν είχε τον τελικό λόγο⁹⁹⁵. Αντίθετα η βρετανική κυβέρνηση, ως κατέχουσα δύναμη, διαφύλαξε το δικαίωμα να προσθέσει στις συμφωνίες και συγκεκριμένα στη συνθήκη Εγγυήσεως ένα άρθρο, που της έδινε το δικαίωμα να διατηρήσει στρατιωτικές βάσεις στο Ακρωτήριο και στη Ξυλοφάγου. Επιπλέον στις συμφωνίες προστέθηκε το «Συμπεφωνημένο Πρακτικό», το οποίο υπέγραψαν Ελλάδα, Τουρκία και Βρετανία για την προετοιμασία των νέων διακανονισμών στην Κύπρο, που αφορούσαν τρία θέματα τα οποία ανέλαβαν τρεις επιτροπές: τη σύνταξη των τελικών κειμένων των συνθηκών, το είδος μιας οιονεί κυβέρνησης, που θα επέβλεπε τη μεταβίβαση της εξουσίας στο νέο κράτος και την κατάρτιση του κυπριακού συντάγματος⁹⁹⁶. Ουσιαστικά όμως καμία αλλαγή δεν έγινε στις συμφωνίες της Ζυρίχης αν εξαιρέσουμε αυτές τις προσθήκες.

Για τη συμφωνία ο Μακάριος δήλωσε, ότι πραγματοποιήθηκε το «προαιώνιο όνειρο» των Ελληνοκυπρίων, με την απόκτηση της ελευθερίας, χωρίς να αναφέρει την ένωση ή την αυτοδιάθεση⁹⁹⁷. Στο λόγο που εκφώνησε⁹⁹⁸, όταν επέστρεψε στη Λευκωσία, δεν χρησιμοποίησε τη λέξη «ανεξαρτησία», παρά μόνο στο τέλος της ομιλίας του όταν είπε: «Ζήτω η ελευθέρα και ανεξάρτητος Κύπρος». Στην αρχή της ομιλίας του μίλησε για ελευθερία και με τη φράση «Νενικήκαμεν» θέλησε να δώσει έμφαση στο γεγονός, ότι οι αγώνες απέδωσαν και ότι επετεύχθη ο στόχος της

⁹⁹³ Φιλελεύθερος, 20 Φεβρουαρίου 1959

⁹⁹⁴ *Times of Cyprus*, 21 Φεβρουαρίου 1959

⁹⁹⁵ Λεόντιος Ιεροδιακόνου, *Το Κυπριακό Πρόβλημα (Πορεία προς τη χρεωκοπία)*, Αθήνα 1970, σελ.317

⁹⁹⁶ Ευάνθης Χατζηβασιλείου, *Το Κυπριακό Ζήτημα, 1878-1960...ό.π.*, σελ.125

⁹⁹⁷ Φιλελεύθερος, 22 Φεβρουαρίου 1959

⁹⁹⁸ Βλ.Χαραυγή, 3 Μαρτίου 1959

απελευθέρωσης της Κύπρου από τα δεσμά της δουλείας. Κάλεσε το λαό να πανηγυρίσει υπερήφανος για την απελευθέρωσή του. Συγκεκριμένα είπε: *«Τα νέφη της δουλείας διελύθησαν και ήλιος ελευθερίας φωτίζει τους κυπριακούς ουρανούς. Νύξ αιώνων παραχωρεί την θέσιν της εις το γλυκό φως της ημέρας και αθάνατον από τα βάθη της ιστορίας μας, αναδύεται το πνεύμα των προγόνων μας, δια να μεταφέρει παντού το μέγα μήνυμα «ΝΕΝΙΚΗΚΑΜΕΝ». Η Κύπρος είναι ελευθέρα. Πανηγυρίσατε αδελφοί. Υψώσατε υπερήφανον το μέτωπον. Παρήλθεν οριστικώς το δούλειον ήμαρ»*. Η ένωση ανήκε στο παρελθόν και ο σκοπός της αυτοδιάθεσης, για τον οποίο τόσος λόγος είχε γίνει, είχε απομακρυνθεί. Η υπόλοιπη ομιλία περιστράφηκε γύρω από τις θυσίες που έγιναν για την ελευθερία της Κύπρου, για τους ήρωες και τους μάρτυρες. Στη συνέχεια τόνισε το πνεύμα συνεργασίας και φιλίας που θα έπρεπε να διέπει τις σχέσεις των Ελληνοκυπρίων με τους Τουρκοκύπριους. Τελείωσε την ομιλία του με στοιχεία του ρόλου της Κυπριακής Δημοκρατίας που θα ιδρυόταν και τα οποία αφορούσαν τον πνευματικό πολιτισμό της Κύπρου και το ρόλο της ως αρτηρία που θα ένωνε *«πνευματικώς και υλικώς τον Βορράν και τον Νότον, την Δύσιν και την Ανατολήν»* αφήνοντας να εννοηθεί ο ρόλος κλειδί της Κύπρου στη Μέση Ανατολή και η θέση της σε κοντινή ακτίνα από τη Σοβιετική Ένωση.

8.1.2 Οι αντιδράσεις στις συμφωνίες

Πάντως έξι μήνες μετά τις συμφωνίες Ζυρίχης -Λονδίνου, όταν είχαν αρχίσει να αμφισβητούνται ανοιχτά τα άρθρα της συμφωνίας ο Μακάριος τόνισε ότι ήταν ο ίδιος υπεύθυνος για την υπογραφή των συμφωνιών και ότι ο Γρίβας δεν γνώριζε το περιεχόμενό τους. Ο λόγος γι αυτήν τη δήλωση ήταν η ρήξη που δημιουργήθηκε στη σχέση του με το Γρίβα, ο οποίος επέκρινε τον ίδιο και την ελληνική κυβέρνηση για τις συμφωνίες. Σε συνέντευξη τύπου δήλωσε: *«Ως επανειλημμένως εδήλωσα φέρω από ελληνικής κυπριακής πλευράς ακεραίαν την ευθύνην δια τας συμφωνίας Ζυρίχης και Λονδίνου. Ουδέποτε επεδίωξα να επωμισθούν άλλοι έστω και μέρος της ευθύνης ταύτης. Υπέγραψα τας συμφωνίας με την πλήρη βεβαιότητα ότι τούτο*

επέβαλλεν υπό τας δεδομένας συνθήκας το εθνικόν συμφέρον του Κυπριακού λαού.»⁹⁹⁹

Ο Γρίβας αρχικά δήλωσε ότι αποδέχεται τις συμφωνίες για να μη διχάσει το λαό και ότι ήταν προτιμότερη η λύση που δόθηκε, αν και δεν ήταν αυτή που ανέμεναν και δεν ικανοποιούσε τους πόθους του λαού, παρά ο εθνικός διχασμός¹⁰⁰⁰. Δεν γνωρίζουμε τι διειμήφθη μεταξύ αυτού και του Μακάριου, γιατί δεν αποκαλύφθηκε το περιεχόμενο των μεταξύ τους συνομιλιών, πριν την αναχώρησή του για την Ελλάδα, αλλά ήταν γεγονός ότι κάλεσε το λαό να στηρίξει «το οικοδόμημα της Κυπριακής Πολιτείας» και να συσπειρωθεί γύρω από τον Μακάριο αναγνωρίζοντάς τον ως αρχηγό¹⁰⁰¹. Ωστόσο λίγο καιρό μετά διαχώρισε τις ευθύνες του «απέναντι της ιστορίας και του έθνους επί των συμφωνιών» γιατί υπογράφηκαν, όπως είπε, χωρίς να ερωτηθεί και διακήρυξε με μια φράση, η οποία αποδείκνυε την επιμονή του, «θα βαδίσω τον δρόμον μου και σας βεβαιώ ότι θα εξέλθω νικητής»¹⁰⁰². Δήλωσε ότι βρέθηκε προ τετελεσμένου γεγονότος¹⁰⁰³, ότι οι πόθοι του λαού δεν εκπληρώθηκαν και ότι οι αγώνες και οι θυσίες του δεν δικαιώθηκαν¹⁰⁰⁴.

Ήρθε σε ανοικτή ρήξη με την ελληνική κυβέρνηση, την οποία κατηγορήσε για τις συμφωνίες¹⁰⁰⁵ και επέκρινε έντονα τον Μακάριο. Ο τύπος ασχολήθηκε με τη διένεξη που είχαν Μακάριος και Γρίβας σχετικά με θέματα που αφορούσαν τις βρετανικές βάσεις, τους δήμους και την ιθαγένεια και για τα οποία είχαν τελικά μια συνάντηση στη Ρόδο¹⁰⁰⁶. Σε ερώτηση δημοσιογράφου σε ποιον αποδίδει ευθύνες για τις συμφωνίες ο Γρίβας είπε: «Εις αυτούς εις τας Αθήνας, οι οποίοι

⁹⁹⁹ Φιλελεύθερος, 31 Ιουλίου 1959

¹⁰⁰⁰ Φιλελεύθερος, 14 Μαρτίου 1959

¹⁰⁰¹ Προκηρύξεις του Γρίβα προς τους μαχητές της ΕΟΚΑ και την ΑΝΕ. Γεωργίου Γρίβα –Διγενή, Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959, Αθήνα 1961, σελ. 405

¹⁰⁰² Φιλελεύθερος, 30 Ιουλίου 1959

¹⁰⁰³ Φιλελεύθερος, 13 Οκτωβρίου 1959

¹⁰⁰⁴ Διάλεξη του Γρίβα στο Ντύσσεντολφ, 31 Μαΐου 1960 στο Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 29 Α', Κυπριακό 1959, Μάρτιος και εξής

¹⁰⁰⁵ Έντονη ήταν και η κριτική της αντιπολίτευσης στην Ελλάδα. Τη στάση της αντιπολίτευσης κατά τις συνεδριάσεις της βουλής περιγράφει αναλυτικά ο Πανταζής Τερλεξής. Πανταζής Τερλεξής, Διπλωματία και πολιτική του Κυπριακού. Ανατομία ενός λάθους, Αθήνα 1971, σελ.376-394. Παρόμοια ο ελληνικός τύπος τάχθηκε κατά της λύσης της ανεξαρτησίας. Το παράδοξο ήταν ότι ο εθνικιστικός, αντιαποικιακός λόγος των δεξιών εφημερίδων δεν διέφερε από των αριστερών. Βλ. Δέσποινα Παπαδημητρίου, «Ο εθνικισμός των «εθνικοφρόνων» και το κυπριακό 1950-1959», Σύγχρονα Θέματα, τεύχος 68-69-70, Ιούλιος 1998-Μάρτιος 1999, σελ.231,232

¹⁰⁰⁶ Φιλελεύθερος, 9 Οκτωβρίου 1959

κατεπρόδωσαν τον Κυπριακό αγώνα , αλλά πολύ σύντομα θα τους συντρίψω. Εγώ δεν εφοβήθην μιαν Αγγλικήν Αυτοκρατορίαν [.....] Εις την Κύπρον πρέπει να κυματίζει μόνον η ελληνική σημαία»¹⁰⁰⁷. Προς τους Τουρκοκύπριους ο Γρίβας φάνηκε να επιδεικνύει πνεύμα συνεργασίας και ενότητας, αφού δήλωσε στην τουρκική εφημερίδα Χουριέτ: «ας δώσωμεν τα χέρια»¹⁰⁰⁸.

Στην Κύπρο ανεξάρτητα αν δεν είχαν ψευδαισθήσεις ότι το σχέδιο ανεξαρτησίας επεβλήθη «άνωθεν»¹⁰⁰⁹, όπως και ότι καταργήθηκε για πάντα το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης¹⁰¹⁰ και ότι επρόκειτο περί θεωρητικής και όχι πραγματικής ανεξαρτησίας, σύμφωνα με τους διπλωματικούς κύκλους του ΟΗΕ¹⁰¹¹, θεωρήθηκε ότι η ανεξαρτησία άνοιγε ένα «νέο κεφάλαιο»¹⁰¹² της κυπριακής ιστορίας και ήταν η αρχή του αγώνα για τη δημιουργία μιας «ευνομούμενης και ευημερούσας νέας κυπριακής πολιτείας»¹⁰¹³. Στον τύπο επικρατούσαν μηνύματα περί δημοκρατίας, ελευθερίας και ενότητας, ενώ η λέξη «ανεξαρτησία» περνούσε στα ψιλά γράμματα των εφημερίδων, περιοριζόμενη σε μια φράση ολόκληρου πρωτοσέλιδου. Η χαρά και ο ενθουσιασμός αφορούσαν την απελευθέρωση των κρατουμένων, την υποδοχή του Μακάριου, την παρέλαση των ανδρών της ΕΟΚΑ και την παρασημοφόρηση του Γρίβα. Οι δεξιές εφημερίδες έπλεκαν το εγκώμιο του Γρίβα, τον οποίο χαρακτήριζαν ως ικανότατο αρχηγό ενός ανταποικιακού κινήματος¹⁰¹⁴ και οι αριστερή *Χαραυγή* δημοσίευε πρωτοσέλιδα αφιερωμένα στην υποδοχή που του επιφυλάχθηκε στην Αθήνα¹⁰¹⁵ και στους εορτασμούς της έναρξης του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ¹⁰¹⁶.

Για την ΠΕΟ, με τις συμφωνίες, άνοιγε μια νέα περίοδος της κυπριακής ιστορίας¹⁰¹⁷. Ο Ε. Παπαϊωάννου δήλωσε ότι το ΑΚΕΛ θα αγωνιστεί για την ολοκλήρωση της ανεξαρτησίας και της ελευθερίας της Κύπρου και αναγνώρισε τα

¹⁰⁰⁷ *Φιλελεύθερος*, 11 Αυγούστου 1959

¹⁰⁰⁸ *Φιλελεύθερος*, 14 Οκτωβρίου 1959

¹⁰⁰⁹ *Φιλελεύθερος*, 21 Φεβρουαρίου 1959

¹⁰¹⁰ *Χαραυγή*, 24 Φεβρουαρίου 1959

¹⁰¹¹ *Χαραυγή*, 6 Μαρτίου 1959

¹⁰¹² *Χαραυγή*, 22 Φεβρουαρίου 1959

¹⁰¹³ *Φιλελεύθερος*, 4 Μαρτίου 1959

¹⁰¹⁴ *Φιλελεύθερος*, 25 Φεβρουαρίου 1959

¹⁰¹⁵ *Χαραυγή*, 18 Μαρτίου 1959

¹⁰¹⁶ *Χαραυγή*, 1 Απριλίου 1959

¹⁰¹⁷ *Χαραυγή*, 4 Μαρτίου 1959

θετικά αλλά και τα αρνητικά στοιχεία των συμφωνιών¹⁰¹⁸. Στα θετικά ήταν ο τερματισμός της κατοχής της Κύπρου, ενώ αρνητικά έβλεπε το γεγονός ότι αποκλειόταν το δικαίωμα της αυτοδιάθεσης, ότι παραχωρείτο δικαίωμα στρατιωτικής επέμβασης στις τρεις εγγυήτριες δυνάμεις και ότι παρέμεναν βρετανικές βάσεις στο έδαφος της Κύπρου. Γεγονός είναι ότι όσο αφορούσε τις στρατιωτικές βάσεις, το ΑΚΕΛ, συνεπές στην αντιιμπεριαλιστική πολιτική του, θα συνέχιζε να υποστηρίζει την «αποστρατικοποίηση» της νήσου¹⁰¹⁹. Σε άλλες δηλώσεις του ο Παπαϊωάννου αρνητικά έβλεπε το γεγονός ότι οι συμφωνίες δεν ικανοποιούσαν «τους προαιώνιους εθνικούς πόθους του λαού», δεν ανταποκρίνονταν «προς τους σκληρούς μακροχρόνιους απελευθερωτικούς αγώνες και τις θυσίες του» και ότι με την ανεξαρτησία αποκλειόταν οριστικά η ένωση «το ιδανικό με το οποίο γαλουχήθηκαν γενναιές γενναιών Ελλήνων Κυπρίων»¹⁰²⁰.

Το ΑΚΕΛ σαν πρώτο μέτρο ζήτησε την έξοδό του από την παρανομία, αίτημα που υποστήριξε και ο Μακάριος¹⁰²¹. Οργάνωσε την ΕΔΟΝ (Ενιαία Δημοκρατική Οργάνωση Νεολαίας)¹⁰²² και κλήθηκε να συμμετάσχει στο Συμβουλευτικό Σώμα που ίδρυσε ο Μακάριος με δυο αντιπροσώπους του¹⁰²³. Αντιτάχθηκε στη διοικητική και εδαφική διχοτόμηση των πέντε μεγάλων δήμων της Κύπρου, την οποία η ελληνική κυβέρνηση ήθελε να γίνει αποδεκτή¹⁰²⁴. Ωστόσο οι επιθέσεις που έγιναν κατά των μελών του απείλησαν την ενότητα για την οποία τόσο είχε μιλήσει ο Μακάριος και ήταν δείγμα μιας τάσης της δεξιάς να επαναφέρει τις διαιρέσεις της προηγούμενης περιόδου. Τον Απρίλιο δολοφονήθηκε ένας 19χρονος στα Λειβάδια Λάρνακας¹⁰²⁵, τον Ιούνιο πυρπολήθηκε σύνθημα της ΕΔΟΝ, έγιναν επιθέσεις σε συντεχνιακό παράρτημα στην Άχνα¹⁰²⁶ και μέλη του ΑΚΕΛ κακοποιήθηκαν στον

¹⁰¹⁸ Χαραυγή, 8 Μαρτίου 1959. Ο Ε. Παπαϊωάννου σχολιάζοντας τα αρνητικά στοιχεία των συμφωνιών είπε ότι αποτελούσαν ουσιαστικά «ακρωτηριασμό» της ανεξαρτησίας της Κύπρου. ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, Κ.372, φ=20/22/77, Νέος Δημοκράτης, Απρίλιος 1960

¹⁰¹⁹ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, Κ.372, φ=20/22/78, Πολιτική απόφαση της Β' τακτικής ολομέλειας της ΚΕ και της Κ.Κ.Ε. του ΑΚΕΛ, 3 Ιουνίου 1960

¹⁰²⁰ ΑΣΚΙ, Αρχείο ΚΚΕ, Κ.372, φ=20/22/88, δηλώσεις του Παπαϊωάννου, χωρίς ημερομηνία

¹⁰²¹ Φιλελεύθερος, 4 Απριλίου 1959

¹⁰²² Χαραυγή, 14 Απριλίου 1959

¹⁰²³ Χαραυγή, 8 Απριλίου 1959

¹⁰²⁴ Χαραυγή, 17 Απριλίου 1959

¹⁰²⁵ Χαραυγή, 25 Απριλίου 1959

¹⁰²⁶ Χαραυγή, 16 Ιουνίου 1959

Πύργο Λεμεσού¹⁰²⁷. Πριν τις προεδρικές εκλογές καταγγέλλθηκαν «τραμπουκισμοί»¹⁰²⁸ εναντίον αριστερών, ενώ υπήρξαν αιματηρά επεισόδια στην Άχνα και πάλι, κατά μελών της συντεχνίας της ΠΕΟ¹⁰²⁹. Η εκκλησία κομματικοποιήθηκε για άλλη μια φορά μέσα στο ψυχροπολεμικό σκηνικό που επικρατούσε όλη αυτήν την περίοδο. Κάτοικοι του Αγίου Μέμονα διαμαρτυρήθηκαν γιατί ο ιερέας του χωριού αρνήθηκε να μεταλάβει οπαδούς της αριστεράς¹⁰³⁰.

Ο Μακάριος ίδρυσε το ΕΔΜΑ (Ενιαίο Δημοκρατικό Μέτωπο Αναδημιουργίας)¹⁰³¹ στο οποίο προσχώρησαν όλες οι δεξιές οργανώσεις και οι πρώην πολιτικοί κρατούμενοι, ένα οιονεί κόμμα υπό την αιγίδα του και για το οποίο κατηγορήθηκε από τον Δέρβη και τους αριστερούς δημάρχους¹⁰³². Τα μέλη του Υπουργικού Συμβουλίου της Μεταβατικής Κυβέρνησης, που ανακοινώθηκαν ταυτόχρονα με την ίδρυση του ΕΔΜΑ, ήταν μέλη του ΕΔΜΑ, τρεις μάλιστα υπουργοί προέρχονταν από την ΕΟΚΑ¹⁰³³. Παρόλο που η επιθυμία του ήταν η ενότητα δεξιών και αριστερών δυνάμεων, διάσπαση προήλθε ακόμη και στους κόλπους του ΕΔΜΑ, ταυτόχρονα με τη ρήξη ανάμεσα στον ίδιο και το Γρίβα¹⁰³⁴. Φημολογήθηκε τότε, όχι χωρίς αντίκρισμα, ότι υπήρχε ένα συνωμοτικό κίνημα που θα διενεργούσε πραξικόπημα για να τον αντικαταστήσει και να ακυρώσει τις συμφωνίες Ζυρίχης -Λονδίνου¹⁰³⁵. Οι διάφορες δεξιές οργανώσεις έσπευσαν να διακηρύξουν την αφοσίωσή τους στον

¹⁰²⁷ *Χαραυγή*, 20 Ιουνίου 1959

¹⁰²⁸ *Χαραυγή*, 1 και 3 Δεκεμβρίου 1959

¹⁰²⁹ Η επίθεση εκατό περίπου «μακαριακών» εναντίον 25 συντεχνιακών είχε σαν αποτέλεσμα οκτώ άτομα να τραυματιστούν σοβαρά. *Χαραυγή*, 8 Δεκεμβρίου 1959, σελ.6

¹⁰³⁰ *Χαραυγή*, 30 Δεκεμβρίου 1959

¹⁰³¹ *Φιλελεύθερος*, 3 Απριλίου 1959

¹⁰³² Ο Μακάριος κατηγορήθηκε ότι η επιλογή των μελών του υπουργικού συμβουλίου έγινε από το ΕΔΜΑ. Το ΑΚΕΛ κατηγορήσε το κόμμα για πολιτική τρομοκρατία. *Φιλελεύθερος*, 3 Νοεμβρίου 1959

¹⁰³³ Οι επτά υπουργοί της Μεταβατικής Κυβέρνησης ήταν ο Πασχάλης Πασχαλίδης, υπουργός εμπορίου και βιομηχανίας, ο Γλαύκος Κληρίδης, υπουργός δικαιοσύνης, ο Αντώνης Γεωργιάδης, υπουργός συγκοινωνιών και δημοσίων έργων, ο Πολύκαρπος Γεωρκάτζης, υπουργός εργασίας και κοινωνικών υπηρεσιών, ο Τάσος Παπαδόπουλος, υπουργός εσωτερικών, ο Ανδρέας Αζίνας, υφυπουργός Γεωργίας και ο Ρηγίνος Θεοχάρους, υπουργός οικονομικών. Από τους Τουρκοκύπριους διορίστηκαν ο Φ. Πλουμέρ υπουργός γεωργίας, ο Οσμάν Ορέκ, υπουργός άμυνας, ο Νιαζή Μανιέρα υπουργός υγείας και ο Μ. Ναζίμ υφυπουργός οικονομικών. *Φιλελεύθερος*, 7 Απριλίου 1959.

¹⁰³⁴ Ο Γρίβας τότε διέψευσε τη φήμη ότι οπαδοί του έστελναν όπλα στην Κύπρο. *Φιλελεύθερος*, 21 Αυγούστου 1959. Τον Ιανουάριο του 1960 συνελήφθη στην Αθήνα ο Ρένος Κυριακίδης και άλλοι δυο φοιτητές έχοντας στην κατοχή τους παράνομο οπλισμό, που προοριζόταν για την Κύπρο. *Φιλελεύθερος*, 29 Ιανουαρίου 1960

¹⁰³⁵ *Φιλελεύθερος*, 17 Σεπτεμβρίου 1959

Μακάριο, δεδομένου ότι διάσπαση των Ελληνοκυπρίων θα σήμαινε επικράτηση των αγγλοτουρκικών απόψεων¹⁰³⁶. Τελικά οι σχέσεις μεταξύ Μακαρίου και Γρίβα εξομαλύνθηκαν¹⁰³⁷ και αποτράπηκε ένας εθνικός διχασμός.

Ο Δέρβης, ο οποίος είχε ταχθεί καθαρά κατά του Μακαρίου, κατήγγειλε τις συμφωνίες, ως συμφωνίες «εθνικής υποταγής», οι οποίες υπογράφηκαν παρά τη θέληση, εναντίον των συμφερόντων και ερήμην του Κυπριακού λαού¹⁰³⁸. Συνέπραξε με τον Ι. Κληρίδη και ίδρυσαν ένα πολιτικό κόμμα με το όνομα «Δημοκρατική Ένωση»¹⁰³⁹, με το οποίο ο Κληρίδης ήταν υποψήφιος κατά τις προεδρικές εκλογές της 13^{ης} Δεκεμβρίου. Αν και υποστηρίχτηκε από το ΑΚΕΛ, το οποίο ήταν ακόμη στην παρανομία¹⁰⁴⁰, δεν κατάφερε φυσικά να κερδίσει τον Μακάριο ο οποίος για άλλη μια φορά αποδείχτηκε ο αδιαμφισβήτητος ηγέτης¹⁰⁴¹. Η σύμπραξη του ΑΚΕΛ με τη δεξιά και την αστική τάξη απέδειξε για μια άλλη φορά ότι το ΑΚΕΛ ήταν ένα αριστερό κόμμα, προτεραιότητα του οποίου ήταν το εθνικό θέμα. Επενεργούσε στην εσωτερική πολιτική και ταυτόχρονα επηρεαζόταν από αυτήν χωρίς να κατευθύνεται διεθνιστικά.

Το ΑΚΕΛ, μετά τη νίκη του Μακαρίου, αποφάσισε να συνεργαστεί μαζί του στις βουλευτικές εκλογές με την προοπτική να καταλάβει πέντε έδρες στην Βουλή των Αντιπροσώπων και πέντε στην Κοινοτική Βουλή¹⁰⁴², ενώ η «Δημοκρατική Ένωση» αποφάσισε να απόσχει των εκλογών. Αυτή ήταν μια συμμαχία μεταξύ του ΑΚΕΛ και του «πατριωτικού μετώπου» υπό τον Μακάριο, στα πλαίσια της ενότητας, που Μακάριος και ΑΚΕΛ διακήρυτταν. Το ΕΔΜΑ θα παρέμενε ένας πολιτικός σχηματισμός ο οποίος θα ήταν μακαριακός, αν και στους κόλπους του είχε και φιλογριβικά στοιχεία και αριστερούς.

¹⁰³⁶ *Φιλελεύθερος*, 18 Σεπτεμβρίου 1959, σελ.6

¹⁰³⁷ Μακάριος και Γρίβας είχαν μια συνάντηση στη Ρόδο, ύστερα από πολλές αναβολές, όπου προσπάθησαν να συμβιβάσουν τις απόψεις τους. *Φιλελεύθερος*, 9 Οκτωβρίου 1959

¹⁰³⁸ *Φιλελεύθερος*, 20 Μαΐου 1959

¹⁰³⁹ *Χαραυγή*, 17 Νοεμβρίου 1959

¹⁰⁴⁰ Στις αρχές Δεκεμβρίου το ΑΚΕΛ έμπαινε στο στίβο της νόμιμης δράσης ύστερα από τέσσερα χρόνια στην παρανομία. *Χαραυγή*, 4 Δεκεμβρίου 1959

¹⁰⁴¹ Ο Μακάριος πήρε 144.501 ψήφους έναντι 71.753 του Ι. Κληρίδη. *Φιλελεύθερος*, 15 Δεκεμβρίου 1959

¹⁰⁴² *Χαραυγή*, 1 Ιανουαρίου 1960

Μέσα σε όλα αυτά τα εσωτερικά προβλήματα της ελληνοκυπριακής πλευράς, πρέπει να προσθέσουμε και τα προβλήματα που δημιουργούνταν από την τουρκοκυπριακή πλευρά. Οι διαφορετικές στρατηγικές των δυο κοινοτήτων οδήγησαν σε διαφωνίες. Η ελληνοκυπριακή πλευρά ανησυχούσε κυρίως για θέματα που αφορούσαν τα μη αναθεωρητέα άρθρα των συμφωνιών Ζυρίχης –Λονδίνου και τα οποία έδιναν υπέρμετρα προνόμια στην τουρκοκυπριακή πλευρά¹⁰⁴³. Οι Τουρκοκύπριοι απολάμβαναν πλέον θέσεις στη Μεταβατική Κυβέρνηση και στη Μεικτή Επιτροπή, που είχε αναλάβει την προετοιμασία του σχεδίου συντάγματος. Στην επιβολή μιας τρόπον τινά διχοτόμησης ο ρόλος των δήμων ήταν καθοριστικός. Οι Τουρκοκύπριοι επέμεναν όχι μόνο στο διοικητικό αλλά και στον εδαφικό διαχωρισμό των δήμων, θέμα για το οποίο διαφώνησαν έντονα οι Ελληνοκύπριοι δήμαρχοι¹⁰⁴⁴. Στο κρίσιμο πρόβλημα των δήμων και στα σχέδια του συντάγματος, που οι Τουρκοκύπριοι ήθελαν να κλίνουν προς την πλευρά τους¹⁰⁴⁵, ήρθαν να προστεθούν και οι εισαγωγές όπλων και πυρομαχικών από την Τουρκία, που φανέρωναν μια ανασύνταξη της ΤΜΤ. Η σύλληψη του πληρώματος του πλοίου «Ντενίς» για εισαγωγή όπλων και πυρομαχικών ήταν η δεύτερη απόπειρα εισαγωγής όπλων από την Τουρκία¹⁰⁴⁶. Στην πραγματικότητα υπήρχαν και άλλες περιπτώσεις λαθραίας εισαγωγής όπλων και πυρομαχικών για τις οποίες η ελληνική κυβέρνηση ενημερωνόταν¹⁰⁴⁷. Ο Κιουτσούκ βέβαια καταδίκασε τις εισαγωγές όπλων και προέβη σε κοινή έκκληση με τον Μακάριο για την παράδοση παράνομου

¹⁰⁴³ Σπύρος Σακελλαρόπουλος «Το Κυπριακό Ζήτημα και η ελληνική κοινωνία» Α. Μωυσίδης-Σ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), στο *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα 2010, σελ.444,445

¹⁰⁴⁴ *Χαραυγή*, 21 Μαΐου 1959

¹⁰⁴⁵ Ο τίτλος του *Φιλελεύθερου* ήταν «Έλληνες γρηγορήτε». Στο άρθρο τονιζόταν ότι από τις πρώτες συνεδριάσεις της συνταγματικής επιτροπής οι Τουρκοκύπριοι προσπαθούσαν να μετατρέψουν τους Ελληνοκύπριους σε μειονότητα. *Φιλελεύθερος*, 23 Οκτωβρίου 1959

¹⁰⁴⁶ *Φιλελεύθερος*, 21 Οκτωβρίου 1959

¹⁰⁴⁷ Μέσα στον Ιούλιο μόνο καταγράφηκαν τρεις περιπτώσεις. Η πρώτη ανέφερε ότι πλοiάριο από την Τουρκία ξεφόρτωσε δυο κιβώτια, τα οποία μεταφέρθηκαν μέσω Ξερού στη Λεύκα και από εκεί μέσω Λευκωσίας στην Αμμόχωστο. Η δεύτερη περίπτωση ήταν η εισαγωγή όπλων στην περιοχή της Καρπασίας κοντά στο Ακρωτήρι του Αποστόλου Ανδρέα. Και στην τρίτη περίπτωση αναφέρθηκε ότι όταν περνούσε ένα πλοiάριο στο λιμάνι της Κυρήνειας, Τουρκοκύπριοι άναβαν φωτιές στην ακτή, προφανώς για να συνεννοηθούν. Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 29 Α', Κυπριακό 1959, Μάρτιος και εξής, Απόρρητο πληροφοριακό σημείωμα περιοχής Κύπρου προς τον πρόεδρο της κυβέρνησης, 13 Αυγούστου 1959

οπλισμού¹⁰⁴⁸. Διάχυτη ωστόσο στην ατμόσφαιρα ήταν όχι μόνο η τόνωση των εθνικιστικών αισθημάτων των δυο κοινοτήτων, αλλά και η μεταξύ τους καχυποψία. Καμία από τις δυο κοινότητες δεν είχε παραδώσει τον οπλισμό της, γεγονός που αποδείκνυε ότι οι διακοινοτικές ταραχές της προηγούμενης περιόδου σοβούσαν.

Το παράδοξο ήταν ότι η τουρκοκυπριακή πλευρά ταύτιζε τις απόψεις της με την ελληνοκυπριακή, όσο αφορούσε την εδαφική έκταση των βρετανικών βάσεων¹⁰⁴⁹. Οι πενταμερείς διασκέψεις, οι οποίες απέβησαν άκαρπες στο Λονδίνο τον Ιανουάριο του 1960, συνεχίστηκαν στην Κύπρο για πέντε μήνες και η κατάληξη ήταν, να υπογραφούν συμφωνίες, ύστερα από την υποχώρηση των Βρετανών στο επίμαχο θέμα των βάσεων¹⁰⁵⁰. Η ανακήρυξη της ανεξάρτητης Δημοκρατίας της Κύπρου η οποία είχε αναβληθεί τον Ιανουάριο, πραγματοποιήθηκε πλέον στην αίθουσα της Βουλής των αντιπροσώπων, στις 16 Αυγούστου 1960, ύστερα από τη διεξαγωγή βουλευτικών εκλογών¹⁰⁵¹.

Οι εκλεγμένοι 35 Ελληνοκύπριοι και 15 Τουρκοκύπριοι βουλευτές αποτέλεσαν απόδοση των προνομίων των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου, για την τουρκοκυπριακή πλευρά και την αρχή των σοβαρών προβλημάτων που θα αντιμετώπιζε η «νεαρή» Δημοκρατία της Κύπρου. Η απόδοση αφορούσε το ποσοστό του 70% -30% για τους Ελληνοκυπρίους και τους Τουρκοκυπρίους αντίστοιχα, που επέβαλλαν οι συμφωνίες Ζυρίχης -Λονδίνου στη Βουλή των Αντιπροσώπων, στις δημόσιες υπηρεσίες και στην αστυνομία. Αν και αποτελούσαν περίπου το 18% του πληθυσμού οι Τουρκοκύπριοι αποτελώντας μια μειονότητα, έχαιραν «υπερβολικών» προνομίων, που απειλούσαν να υπερκεράσουν την πλειοψηφία. Ιδιαίτερα στη σύνθεση του στρατιωτικού σώματος η αναλογία ήταν άνιση: 60-40. Τα ελληνικά και τα τουρκικά στρατεύματα τα οποία αφίχθησαν στην Κύπρο την επομένη της διακήρυξης της ανεξαρτησίας¹⁰⁵², ήρθαν να συμπληρώσουν

¹⁰⁴⁸ *Χαραυγή*, 22 Οκτωβρίου 1959. Λέγεται ότι πίσω από την κίνηση εφοδιασμού των Τουρκοκυπρίων με όπλα ήταν ο Ντενκτάς, ο οποίος αρνήθηκε μια θέση στο Υπουργικό Συμβούλιο και ενεργούσε μυστικά στην προσπάθεια φανατισμού των Τουρκοκυπρίων.

¹⁰⁴⁹ *Φιλελεύθερος*, 20 Ιανουαρίου 1960

¹⁰⁵⁰ Η έκταση των βάσεων ορίστηκε στα 99 τετραγωνικά μίλια, αντί στα 200, που επέμεναν οι Βρετανοί. Ο Μακάριος είχε ορίσει τα 80. *Χαραυγή*, 8 Ιουλίου 1960

¹⁰⁵¹ Οι εκλογές διεξήχθησαν στις 31 Ιουλίου. Το πατριωτικό μέτωπο υπό τον Μακάριο έλαβε το 60,84 % των ψήφων. *Φιλελεύθερος*, 2 Αυγούστου 1960

¹⁰⁵² *Φιλελεύθερος*, 17 Αυγούστου 1960

ένα παράξενο σκηνικό, για ένα, κατά τα λεγόμενα, ανεξάρτητο κράτος. Δυο τρίτες χώρες, η Ελλάδα και η Τουρκία θα αναλάμβαναν μαζί με την Κύπρο την άμυνα της νεοσύστατης δημοκρατίας. Επιπλέον η ανάμιξη άλλων χωρών δεν καθιστούσε την Κύπρο μια πραγματικά ανεξάρτητη χώρα. Ελλάδα, Βρετανία και Τουρκία, σύμφωνα με τη συνθήκη Εγγυήσεως, μπορούσαν να επέμβουν, αν η ανεξαρτησία της Κύπρου κινδύνευε και να εμποδίσουν οποιαδήποτε απόπειρα ένωσης ή διχοτόμησης. Αλλά και η πολιτική των Ηνωμένων Πολιτειών στο κυπριακό ζήτημα κατά τα πρώτα χρόνια της κυπριακής δημοκρατίας θα απέβαινε καθοριστική¹⁰⁵³.

Στα αρνητικά στοιχεία, που συνεισέφεραν στη συνέχιση των διαιρέσεων της προηγούμενης περιόδου ήταν και η ύπαρξη δυο κοινοτικών βουλών, στις οποίες θα εντάσσονταν οι δυο πλέον ισότιμες κοινότητες, ελληνοκυπριακή και τουρκοκυπριακή¹⁰⁵⁴. Κάθε μια βουλή θα λάμβανε αποφάσεις για θέματα που αφορούσαν θρησκευτικά, εκπαιδευτικά και πολιτιστικά θέματα της κοινότητάς της αλλά και θέματα των χωριστών δήμων. Η αυτονομία που προβλεπόταν για κάθε μια από τις δυο βουλές, νομιμοποιούσε το δικοινοτισμό και την εξάρτηση από τις δυο «μητέρες –πατρίδες» και άνοιγε το δρόμο για ανοιχτή επέμβαση από Ελλάδα και Τουρκία στα εσωτερικά θέματα της Κυπριακής Δημοκρατίας. Ιδιαίτερα το τουρκοκυπριακό σχέδιο του γεωγραφικού διαχωρισμού των δήμων αποτελούσε μια απειλή υλοποίησης της διχοτόμησης πόλεων με μεγάλο αριθμό πληθυσμού, η οποία μοιραία θα οδηγούσε σε διχοτόμηση του κράτους. Παρά τη δήλωση που κυκλοφορούσε σε τουρκικές εφημερίδες ότι η ένωση και η διχοτόμηση «ετάφησαν εις την ιστορίαν»¹⁰⁵⁵, η διχοτόμηση θα επιβαλλόταν σε μια μελλοντική ιστορική στιγμή.

¹⁰⁵³ Μετά τη διακήρυξη της ανεξαρτησίας οι Ηνωμένες Πολιτείες θα αναμειγνύονταν στα ζητήματα που προέκυψαν και στις λύσεις που προτάθηκαν. Οι Αμερικανοί έδιναν βαρύτητα στην ανάγκη διαφύλαξης των ισορροπιών στην Ανατολική Μεσόγειο και στην αποτροπή της κομμουνιστικής επιρροής στην Κύπρο. Αν και δεν ήθελαν να προκαλέσουν την Τουρκία, όπως άλλωστε και οι Βρετανοί, επενέβησαν για να αποτρέψουν μια πιθανή τουρκική εισβολή κατά την κρίση του 1963. Για μια ανάλυση της αμερικανικής πολιτικής βλ. Σωτήρης Ριζάς, *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία: Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό 1963-1967*, Αθήνα 2000

¹⁰⁵⁴ «Η κυπριακότητα των πολιτών απορρέει από την ένταξή τους σε μια από τις δυο πολιτικά αναγνωρισμένες κοινότητες - ελληνική και τουρκική». Βλ. Σία Αναγνωστοπούλου, *Η ιστορία μιας δύσκολης εποχής, 1958-1963: ό.π.*, σελ.26

¹⁰⁵⁵ Ίδρυμα Κωνσταντίνος Γ. Καραμανλής, Αρχείο Κωνσταντίνου Καραμανλή, Φάκελος 28 Α, Κυπριακό 1959, Ιανουάριος-Φεβρουάριος, αρθρογραφία τουρκικού τύπου από την πρεσβεία της Τουρκίας, 13 Φεβρουαρίου 1959

Ασφαλώς η ύπαρξη του Μακάριου στην προεδρία της Κυπριακής Δημοκρατίας, του οποίου ο εθναρχικός ρόλος εγγυάτο την ελληνικότητα του κράτους¹⁰⁵⁶ και η πλειοψηφία στη βουλή, έδινε το προβάδισμα στην ελληνοκυπριακή κοινότητα και τον επίσημο χώρο για την ανάπτυξη του εθνικισμού της. Αν και ο Μακάριος είχε δηλώσει ότι επιθυμούσε την ανασυγκρότηση της Κύπρου ως «ενιαίου συνόλου»¹⁰⁵⁷, ωστόσο, κατά την αποαποικιοποίηση και την απόκτηση της ανεξαρτησίας δεν κυριάρχησε ένα και μόνο έθνος. Η ελληνοκυπριακή κοινότητα βρισκόταν αντιμέτωπη με μια ισότιμη κοινότητα και όχι μειονότητα, που συσπειρωνόταν και οχυρωνόταν γύρω από τον εαυτό της και με έναν αντίπαλο εθνικισμό, που ενισχυόταν από την Τουρκία. Το ίδιο το κυπριακό σύνταγμα αποτέλεσε πηγή έντασης και καχυποψίας, όταν ανέκυψαν προβλήματα, σε περιπτώσεις όπως η εφαρμογή του δικαιώματος του βέτο για τον Τουρκοκύπριο αντιπρόεδρο, η σύσταση ενιαίου στρατεύματος, το νομοσχέδιο για την επιβολή φόρων, το ποσοστό των Ελληνοκυπρίων και των Τουρκοκυπρίων στις δημόσιες υπηρεσίες και η νομοθεσία για χωριστά δημαρχεία, θέματα για τα οποία οι δυο κοινότητες συγκρούστηκαν ανοιχτά¹⁰⁵⁸. Η νέα περίοδος αγώνων «ειρηνικών» για την «κατοχύρωση των κεκτημένων» και την «αξιοποίησή» τους¹⁰⁵⁹, που είχε εξαγγείλει ο Μακάριος, θα δημιουργούσε αντιπαραθέσεις ανάμεσα στις δυο κοινότητες, θα οδηγούσε στην αναθεώρηση του συντάγματος και στην κρίση του 1963.

¹⁰⁵⁶ Σία Αναγνωστοπούλου, *Η ιστορία μιας δύσκολης εποχής*, ό.π., σελ.40

¹⁰⁵⁷ Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Δ' Απρίλιος 1959-Δεκέμβριος 1960, Λευκωσία 1993, Ο Μακάριος προσφωνεί την πρώτη συνεδρία της ολομέλειας της Μεταβατικής Επιτροπής, 6 Απριλίου 1959, σελ.22

¹⁰⁵⁸ Λεόντιος Ιεροδιακόνου, *Το Κυπριακό Πρόβλημα* ό.π., σελ.353-361

¹⁰⁵⁹ Στο λόγο που εκφώνησε στη Λευκωσία την 1^η Μαρτίου 1959, ο Μακάριος είχε δηλώσει ότι η ανεξαρτησία αποτελούσε αφετηρία «προς νέους μακρούς ειρηνικούς αγώνες δια την κατοχύρωσιν των κεκτημένων και την αξιοποίησίν των, αγώνες δια την εξασφάλισιν της λαϊκής ευημερίας και προόδου και ανάδειξιν της χώρας μας εις χώραν ευνομούμενην και ευημερούσαν». Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Γ' Μάιος 1957-Μάρτιος 1959, Λευκωσία 1993, σελ.233-235

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Εξετάζοντας την πορεία του εθνικού κινήματος των Ελληνοκυπρίων, παρατηρούμε ότι το κίνημα διήλθε διάφορα στάδια, σαν αποτέλεσμα σημαντικών γεγονότων στο διεθνές σκηνικό, αλλά και στο εσωτερικό της Κύπρου. Επομένως οι όροι που επηρέασαν την ανάπτυξή του και καθόρισαν τη συλλογική ταυτότητα των Ελληνοκυπρίων βρίσκονταν υπό διαρκή διαμόρφωση. Συνακόλουθα η εξέλιξη του ελληνικού εθνικισμού βασίστηκε στις νέες πραγματικότητες που δημιουργήθηκαν, σαν συνάρτηση νέων ιστορικών συνθηκών, μεταπολεμικά και στην ενίσχυση του εθνικού αισθήματος από φορείς, όπως η εκκλησία, τα κόμματα, οι εργατικές ενώσεις και οι θρησκευτικές οργανώσεις. Το εθνικό κίνημα δεν είχε ούτε την ίδια ένταση, ούτε την ίδια μαζικότητα και ασφαλώς δεν διακρινόταν σε όλες τις χρονικές περιόδους από την ίδια μαχητικότητα.

Όπως δείξαμε στο πρώτο μέρος της μελέτης, το οποίο περιελάμβανε την περίοδο 1945-1949, η κρίση νομιμότητας της βρετανικής εξουσίας, η οποία οφειλόταν στην αμφισβήτηση των αποικιακών καθεστώτων, συνέπιπτε με μια μετάβαση στην αποφασιστική φάση της έξαρσης του εθνικισμού στην Κύπρο. Αιτία διάδοσης των εθνικιστικών ιδεών ήταν κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές ανάγκες οι οποίες δημιουργήθηκαν κατά την μεταπολεμική περίοδο στην Κύπρο. Χάρη στη φιλελευθεροποίηση του καθεστώτος, το αριστερό ΑΚΕΛ, το οποίο πρωτοστατούσε στον ανταποικιακό, αντιιμπεριαλιστικό αγώνα και η δεξιά μαζί με την Εκκλησία απέκτησαν τον έλεγχο του εκλογικού σώματος. Κοινωνικές και πολιτικές αλλαγές σχημάτισαν έναν ορίζοντα από πιθανές μελλοντικές πραγματοποιήσεις των προσδοκιών του ελληνοκυπριακού λαού. Η μετάβαση από τον αστικό εθνικισμό της προηγούμενης περιόδου σε έναν πιο μαζικό εθνικισμό πραγματοποιήθηκε μέσα από την άνοδο του εργατικού κινήματος και τις ανταποικιακές εκδηλώσεις, οι οποίες ωστόσο σηματοδεύτηκαν από την αντιπαράθεση δεξιάς και αριστεράς, κάτω από την επήρεια της εμφύλιας σύγκρουσης στην Ελλάδα.

Είδαμε πως η στροφή του ΑΚΕΛ προς ένα εθνικιστικό λόγο είχε σαν αποτέλεσμα δεξιά και αριστερά να απευθύνονται στον εθνικισμό του λαού με τη μορφή της παράδοσης, της πνευματικότητας, της εθνικής ταυτότητας, δηλαδή με μία

πολιτισμική προσέγγιση. Ο λόγος που υιοθέτησαν ήταν περιβεβλημένος με ένα σύνολο από εθνικές αναφορές, ενώ η αυτοδιάθεση δεν είχε πολιτική αναφορά¹, αλλά αλυτρωτική. Ο εθνικοαπελευθερωτικός, αντιαποικιοκρατικός αγώνας ταυτιζόταν με τον εθνικό σκοπό της Ένωσης. Η Ένωση συμβόλιζε το έθνος, την μεγάλη οικογένεια στην οποία η Κύπρος ανήκε, σύμφωνα με γεωγραφικά, πολιτικά και ιστορικά κριτήρια. Η Ένωση, ήταν αγώνας για μία Μεγάλη Ιδέα, με αδιάλλακτη επικέντρωση στα εθνοπολιτισμικά² χαρακτηριστικά του έθνους.

Κατά την περίοδο 1950 -1954, η αύξηση της μαζικότητας που χαρακτηρίζει το κίνημα, δεν οφείλεται μόνο στην ενεργοποίηση του ελληνοκυπριακού πληθυσμού για το ενωτικό δημοψήφισμα, αλλά και στην ανάληψη της ηγεσίας από τον Μακάριο και σε νέες οργανωτικές δομές, στις οποίες στηρίχτηκε ο εθνικισμός, για να διαφοροποιηθεί πλέον ως προς το περιεχόμενο και την τακτική των διεκδικήσεων του. Αυτή την περίοδο παρατηρήσαμε ότι η δεξιά και η Εθναρχία ακολούθησαν το παράδειγμα του ΑΚΕΛ, υιοθέτησαν ένα αντιιμπεριαλιστικό λόγο και έδωσαν έμφαση σε οικονομικά και κοινωνικά αιτήματα. Ωστόσο, παρά την αναχαίτισή του από τη δεξιά και τον αποκλεισμό του από τον «εθνικό αγώνα», το ΑΚΕΛ είχε καταφέρει να διεισδύσει στη συντηρητική κοινωνία της Κύπρου και είχε αποκτήσει μεγάλη επιρροή. Έτσι ένα αντιιμπεριαλιστικό, αντιαποικιακό, ενωτικό μέτωπο σχηματίστηκε από τη δεξιά και παράλληλα από το ΑΚΕΛ για να καταγγελθεί η ιμπεριαλιστική τακτική και η άσχημη οικονομική κατάσταση του αγροτικού και εργατικού πληθυσμού. Επιπλέον εξετάσαμε την παραγωγή της εθνικιστικής ρητορικής και το λεξιλόγιο της κουλτούρας που χρησιμοποιήθηκε για την δικαίωση και την υπεράσπιση του κύρους του ελληνικού πολιτισμού.

Κατ' επέκταση παρατηρήσαμε ότι πολιτικοί και θεσμικοί παράγοντες πρόβαλαν τις εθνικιστικές ιδέες σε κοινωνικά, οικονομικά και πολιτικά προγράμματα, τα οποία προώθησαν στην κοινωνία μέσω των θεσμών που μπορούσαν να ελέγξουν. Πιο

¹«Περισσότερο από πολιτική μέθοδος και θεωρία, ο εθνικισμός είναι μια μορφή κουλτούρας(ιδεολογία, γλώσσα, μυθολογία, συμβολική και συνείδηση)και το έθνος είναι ένας τύπος ταυτότητας της οποίας τη σημασία και την πρωτοκαθεδρία προϋποθέτει η συγκεκριμένη μορφή κουλτούρας», Anthony Smith, ό.π., σελ. 130.

²Είναι χαρακτηριστικό ότι ο εθνικισμός είναι φαινόμενο μικρών εθνών που δεν έχουν μεγάλο διεθνές βάρος στα οποία παρουσιάζεται ως εθνοπολιτισμικός εθνικισμός. Miroslav Hroch, *Εθνικό κίνημα*. ό.π., σελ. 51.

έντονες κινητοποιήσεις και με μεγαλύτερη συμμετοχή λάμβαναν χώρα σε σύγκριση με την προηγούμενη περίοδο, ενώ όλο και περισσότερες ομάδες κυρίως νεολαίας και μαθητών δραστηριοποιήθηκαν σε έναν ανταποικιακό, εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα. Εθνικές, κοινωνικές και οικονομικές διεκδικήσεις εκφράζονταν με διαμαρτυρίες, απεργίες αγροτών και εργατών, ενωτικά συλλαλητήρια, που υποστηρίζονταν από δεξιά και αριστερά, έκδοση ενημερωτικών φυλλαδίων, εκστρατείες διαφώτισης της κοινής γνώμης στο εξωτερικό.

Η τελευταία περίοδος 1955-1960, αποδείχτηκε η πλέον σημαντική, εξαιτίας της κορύφωσης των γεγονότων και της εμπλοκής σε αυτά του μεγαλύτερου μέρους του ελληνοκυπριακού πληθυσμού. Η διαπίστωση ότι ο ελληνοκυπριακός πληθυσμός συσπειρώθηκε, συμμορφούμενος προς ένα σύστημα αξιών και κανόνων και συμμετείχε μαζικά στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα και ότι στον αγώνα συμπεριελήφθησαν οι ευρύτερες λαϊκές μάζες, επιβεβαίωσε τη βασική θέση της μελέτης μας. Ο εθνικισμός, πριν επιτεθεί στους αποικιοκράτες, προσπαθεί να δημιουργήσει τη δική του πολιτική, αλλά και πολιτισμική κυριαρχία μέσα στην αποικιακή κοινωνία.

Πρέπει να επισημανθεί, ότι η δράση της ΕΟΚΑ και τα πλήγματα που επέφερε σε βρετανικούς στόχους, οδήγησαν στην έξαρση των εθνικών αισθημάτων και στην ανάπτυξη ενός αντιστασιακού πνεύματος στον πληθυσμό. Βέβαια ο αποκλεισμός του ΑΚΕΛ από τις κλειστές ομάδες του Γρίβα και η αποκήρυξη από την ηγεσία του, του αγώνα της ΕΟΚΑ δεν δημιούργησε εξαρχής συνοχή. Ωστόσο αν και η ηγεσία του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα ανήκε σε έναν φανατικό αντικομμουνιστή τον Γρίβα και στην Εθναρχία, σταδιακά βελτιώθηκε η θέση της ΕΟΚΑ ακόμη και μέσα στο ΑΚΕΛ, το οποίο αρχικά την είχε αμφισβητήσει, ενώ η επιρροή της συνεχώς διευρυνόταν. Η οργάνωση και η συμμετοχή σε δράσεις ήταν μια διαδικασία πολιτικοποίησης ευρέων κοινωνικών κατηγοριών και σχηματισμού μιας εθνικής συλλογικής ταυτότητας. Γι' αυτό το λόγο τονίσαμε τον ορθολογικό τρόπο οργάνωσης του αγώνα με απόλυτο σχεδιασμό και σύστημα, από έναν στρατιωτικό, τον Γρίβα, δημιούργημα του οποίου ήταν η ΕΟΚΑ, μια οργάνωση της οποίας η συγκρότηση και οι στόχοι βασίστηκαν στις προϋπάρχουσες δομές της ελληνοκυπριακής κοινωνίας.

Με τη στρατολόγηση των μαθητών και της νεολαίας και την κινητοποίηση του πληθυσμού των πόλεων, αλλά και του αγροτικού πληθυσμού ολοκληρώθηκε η συμμετοχική διαδικασία και η δημιουργία μιας συλλογικής δυναμικής που οδήγησε όχι μόνο στην αμφισβήτηση της εξουσίας, αλλά και σε βίαιες συγκρούσεις. Η πολυάριθμη παρουσία των συμμετεχόντων σε διαδηλώσεις, απεργίες και συγκεντρώσεις συμπληρωνόταν από την ενότητα που επεδεικνυόταν σε περιπτώσεις βίαιης καταστολής, ή συλλήψεων, αλλά και το αίσθημα της αυτοθυσίας που καλλιεργήθηκε.

Οι θυσίες για το έθνος ήταν κοινό σημείο αναφοράς των εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων. Έβρισκαν απήχηση στο ανταποικιακό περιβάλλον, όπου οι εθνικιστές επικαλούνταν από την ελληνική ιστορία την ιδέα λαμπρών θριάμβων κατά κατακτητών, ή και άλλων ανταποικιακών εξεγέρσεων. Προπάντων η συμμετοχή μικρών μαθητών, γυναικών και ηλικιωμένων και η αντίσταση τους κατά των αρχών απέδειξε την αφοσίωση στο σκοπό του αγώνα και το αίσθημα της αλληλεγγύης που αναπτύχθηκε ανάμεσα στον πληθυσμό. Η γενίκευση αυτή, της συμμετοχής του άοπλου κυρίως πληθυσμού αποδεικνύει, ότι το εθνικό κίνημα έλαβε διαστάσεις ενός αντιστασιακού κινήματος αντίστοιχου με τα αντιστασιακά κινήματα του Β Παγκοσμίου Πολέμου.

Χωρίς αμφιβολία, η στροφή από το σύνθημα της ένωσης στο σύνθημα της αυτοδιάθεσης το 1955, δεν μετέτρεψε και την αλυτρωτική ερμηνεία του σκοπού, που δεν ήταν άλλος από την Ένωση. Ωστόσο, ο αλυτρωτισμός και η ταύτιση με το ελληνικό κράτος δεν άλλαζε τίποτε από τον ανταποικιακό χαρακτήρα του εθνικοαπελευθερωτικού αγώνα, ενός αγώνα για την επίτευξη της αυτονομίας, αγώνα για την απόδειξη της εθνικής ταυτότητας του ελληνοκυπριακού πληθυσμού. Οι Ελληνοκύπριοι, διεκδίκησαν την πολιτική τους αυτοδιάθεση και άντλησαν δύναμη και νομιμοποίηση από το δίκαιο του αγώνα τους. Ο εθνικοαπελευθερωτικός αγώνας έδινε υπόσταση στην ύπαρξη του έθνους και είχε στόχο την απαλλαγή από πολιτική και οικονομική καταπίεση. Ακόμη και οι εργατικοί αγώνες, οι μαχητικές αντιδράσεις και όλες οι κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές διαμαρτυρίες μετατράπηκαν σε εθνικιστικά ζητήματα και αποτέλεσαν

μορφές αντίστασης, μέσω των οποίων εκφράστηκε το εθνικό κίνημα των Ελληνοκυπρίων.

Χρειάστηκε να επισημανθεί η επιβολή της αποικιακής εξουσίας η οποία επέφερε έντονες εθνικές διεκδικήσεις. Παραθέσαμε αναλυτικά τα σκληρά μέτρα που χρησιμοποίησε η βρετανική κυβέρνηση για τη βίαιη καταστολή του εθνικού κινήματος, τις βιαιότητες και τα βασανιστήρια. Εστιάσαμε στην ιμπεριαλιστική λογική της άσκησης της βρετανικής αποικιακής εξουσίας και αναδείξαμε τα στοιχεία εκείνα του ιμπεριαλισμού, που καθόρισαν το χαρακτήρα και την ένταση της εθνικιστικής κινητοποίησης. Κρίθηκε απαραίτητη μια ιστορική αναφορά της θέσης και στάσης της Βρετανίας για την κατανόηση του ιστορικού υπόβαθρου και των παραγόντων που συνέβαλαν στη διαμόρφωση του εθνικού κινήματος. Παρουσιάσαμε τα διάφορα επιχειρήματα που χρησιμοποιήθηκαν για να υποστηριχτεί η στρατηγική θέση της Κύπρου και ο ρόλος της για την άμυνα των βρετανικών συμφερόντων στη Μέση Ανατολή, καθώς και η στρατηγική σημασία των βρετανικών βάσεων στη νήσο. Όπως συμπεράναμε, η αμφιταλάντευση της Βρετανίας σχετικά με την αξία της Κύπρου, ιδιαίτερα μετά την απώλεια του Σουέζ οφειλόταν σε οικονομικούς και στρατηγικούς λόγους, που σίγουρα δεν σχετίζονταν μόνο με το πετρέλαιο, αλλά αφορούσαν τον έλεγχο της Μέσης Ανατολής και την αναχαίτιση του κομμουνιστικού κινδύνου.

Στη μελέτη αναλύθηκαν διάφοροι μετασχηματισμοί στο εσωτερικό της Κύπρου αλλά και στο διεθνές περιβάλλον, οι οποίοι παρείχαν νέες συνθήκες αλλά και δυνατότητες κοινωνικής και πολιτικής δράσης. Στις προσφυγές στα Ηνωμένα Έθνη σίγουρα, όπως διαπιστώσαμε, κυριάρχησε η διπλωματία και η πειθώ των αποικιακών δυνάμεων, κατά τη διάρκεια μιας δεκαετίας που συγκλονιζόταν από εθνικοαπελευθερωτικά κινήματα. Τα συμφέροντα των Ελληνοκυπρίων δεν προωθήθηκαν, ωστόσο, ο λόγος που απασχόλησε η αναφορά στα Ηνωμένα Έθνη μέρος της μελέτης, ήταν η απαίτηση της εφαρμογής του δικαιώματος αυτοδιάθεσης σε ένα νέο χώρο δράσης και ο εκσυγχρονισμός των τρόπων διεκδίκησης. Επιπλέον η διεθνοποίηση του κυπριακού ζητήματος απέδειξε πόσο καθοριστικοί θα καθίσταντο οι εξωτερικοί παράγοντες κατά τη δεκαετία του 1950.

Από τη στιγμή, βέβαια, που το εθνικό κίνημα επηρεάστηκε άμεσα από την εμπλοκή εξωτερικών παραγόντων, όπως η διπλωματία και η πολιτική των ελληνικών κυβερνήσεων, η βρετανική εξωτερική πολιτική και το αμερικανικό και τουρκικό ενδιαφέρον για το κυπριακό ζήτημα, αποτέλεσμα ήταν η ενδυνάμωση του εθνικισμού. Ο αμερικανικός ιμπεριαλισμός που έκανε δυναμικά την εμφάνισή του στο προσκήνιο μεταπολεμικά, δημιούργησε ένα ψυχροπολεμικό σκηνικό και μια μανιχαϊστική αντίληψη του κόσμου, με αποτέλεσμα η αντικομμουνιστική υστερία να απλωθεί σε Ελλάδα και Κύπρο.

Γεγονός ήταν, ότι τα σχέδια λύσης του κυπριακού ζητήματος, που πρότεινε κατά καιρούς η βρετανική κυβέρνηση και τα οποία οι Ελληνοκύπριοι απέρριπταν, ήταν αποτέλεσμα των διεθνών συνθηκών και των βρετανικών συμφερόντων. Αν για τους Βρετανούς μια ελεγχόμενη συνταγματική ζωή ήταν εφικτός και δημοκρατικός στόχος, για τους Ελληνοκυπρίους δεν μπορούσε να αποτελέσει ρεαλιστική λύση χωρίς να προκαλέσει αντιδράσεις, ιδιαίτερα με τη διάδοση των φιλελεύθερων ιδεών, που πυροδοτούσαν αιτήματα για εθνική και πολιτική ελευθερία και οι οποίες έδιναν τη δυνατότητα να αναβαθμίσουν τις απαιτήσεις τους και να θέσουν τον όρο της αυτοδιάθεσης ως απαραίτητη προϋπόθεση της λύσης του κυπριακού ζητήματος.

Ένας βασικός παράγοντας στον οποίο δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη μελέτη ήταν η ανάμιξη της Τουρκίας και η υποστήριξη της τουρκοκυπριακής πλευράς από τους Βρετανούς, η οποία ενέτεινε τις διαφορές Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Χωρίς αμφιβολία, η Βρετανία υποκίνησε τον τουρκικό παράγοντα, του οποίου η εμπλοκή γιγάντωσε τον τουρκικό εθνικισμό και οδήγησε στις αιματηρές συγκρούσεις Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων. Η μεταβολή των γεωπολιτικών δεδομένων στη Μέση Ανατολή έδωσε το προβάδισμα στην Τουρκία και το πλεονέκτημα να αποτελέσει ισχυρό δείκτη διαμόρφωσης των λύσεων που προτάθηκαν, πάντα εις όφελος της τουρκοκυπριακής μειονότητας. Τα σχέδια ευνοούσαν τόσο κραυγαλέα τους Τουρκοκυπρίους, ώστε το πεδίο διευθέτησης και ειρηνικής συμβίωσης Ελληνοκυπρίων και Τουρκοκυπρίων διαφαινόταν θολό. Ωστόσο, αποτέλεσε θλιβερό χαρακτηριστικό των ανταποικιακών αγώνων ότι οι εξεγερμένοι χρησιμοποίησαν βία κατά αντίπαλων ομάδων του εθνικού σώματος, ή

και ενάντια σε άλλες εθνοτικές ομάδες. Αυτές οι διαιρέσεις επέτρεψαν στην αποικιακή δύναμη να αναμιχθεί στα τοπικά θέματα και στις συγκρούσεις. Αποφασίζοντας με ποιον θα διαπραγματευόταν ή ποια θα ήταν η πιο συμφέρουσα συνεργασία και με ποια διαδικασία θα μετέφερε την εξουσία, επηρέασε την πορεία της αποαποικιοποίησης³. Και η πραγματικότητα είναι, ότι η συμμαχία της Βρετανίας με την Τουρκία, η συνεργασία με τους Τουρκοκυπρίους και η υπόθαλψη της ΤΜΤ ενέτεινε την εχθρότητα των Ελληνοκυπρίων προς τους Τουρκοκυπρίους. Ο ανταποικιακός αγώνας θα εκφραζόταν μέσα από την κοινοτική βία, με αποτέλεσμα η βία του εθνικού κινήματος να μετατοπιστεί από τον ανταποικιακό της στόχο.

Η βία της ΕΟΚΑ και κατά των αριστερών, η οποία προήλθε κυρίως από το φόβο του Γρίβα για την αυξανόμενη δύναμη του ΑΚΕΛ, επανέφερε το εμφυλιοπολεμικό κλίμα στην ελληνοκυπριακή κοινωνία. Οι κατηγορίες κατά των αριστερών για προδοσία στόχευαν στην περιθωριοποίηση του ΑΚΕΛ, το οποίο κατά τον Γρίβα θα μπορούσε να αποδειχθεί σημαντικός αντίπαλος σε περίπτωση κάποιας πολιτικής διεύθετης. Με την ενεργητική υποστήριξη του αγώνα της ΕΟΚΑ μέσα από μαζικές κινητοποιήσεις, διαδηλώσεις και απεργίες, το ΑΚΕΛ απομακρύνθηκε από το πνεύμα της συνεργασίας που χαρακτήριζε τις επαφές του με την τουρκοκυπριακή μειονότητα, κυρίως όσο αφορούσε τις συνδικαλιστικές δράσεις, με αποτέλεσμα η τακτική του να λειτουργήσει διασπαστικά στα εργατικά στρώματα. Η κοινή βάση πάνω στην οποία θα μπορούσαν να συνεργαστούν Ελληνοκύπριοι και Τουρκοκύπριοι δεν υπήρχε πια και το ρήγμα ανάμεσα στις δυο κοινότητες ενισχύθηκε.

Συμπερασματικά, θα λέγαμε ότι η αφήγηση αυτής της περιόδου αποδεικνύει, ότι η άνοδος των εθνικιστικών κινήματων στη δεκαετία του 1950 αντικατόπτριζε τρεις δυνάμεις: την αποαποικιοποίηση, την επανάσταση και την επέμβαση ξένων παραγόντων⁴. Και στην Κύπρο, η πραγματικότητα ήταν, ότι οι τρεις αυτές δυνάμεις ήταν σε ισχύ ανατρέποντας τα δεδομένα και τις ισορροπίες. Η Βρετανία, ακολουθώντας μια πολιτική την οποία υπαγόρευαν τα συμφέροντά της, είχε να

³ Tony Smith, *The pattern of imperialism. The United States, Great Britain and the late industrializing world since 1815*, Κέμπριτζ, 1981, σελ.133.

⁴ Eric Hobsbawm, *Έθνη και εθνικισμός...ό.π.*, σελ. 248.

αντιμετωπίσει ένα εθνικό κίνημα, που γιγαντώθηκε και ήταν δύσκολο να καταστείλει, παρά τις ενισχυμένες δυνάμεις που είχε επιστρατεύσει. Οι Ελληνοκύπριοι διεξήγαγαν έναν ανταποικιακό, εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα, που εξελίχτηκε σε ένα μαζικό κίνημα. Και τέλος οι ξένοι παράγοντες (Βρετανία, Ελλάδα, Τουρκία, NATO) καθόρισαν τις εξελίξεις σε τοπικό και διεθνές επίπεδο, επεμβαίνοντας με τις αποφάσεις τους και την πολιτική τους.

Πράγματι ο εθνικισμός των Τουρκοκυπρίων δύσκολα μπορεί να κατανοηθεί χωρίς την υποστήριξη της Τουρκίας. Παρόμοια οι συμφωνίες Ζυρίχης – Λονδίνου θα πρέπει να γίνουν αντιληπτές στο πλαίσιο προώθησης μιας ελληνοτουρκικής συμμαχίας. Ο καθαρά διχοτομικός τους χαρακτήρας και η εύνοια προς την τουρκοκυπριακή μειονότητα, μια μειονότητα της τάξεως του 17,8%, η οποία είχε μετατραπεί πλέον σε ισότιμη κοινότητα, είχαν σαν αποτέλεσμα να υπονομευθεί η συνεργασία ανάμεσα στις δυο κοινότητες και να παρουσιαστούν προβλήματα στη λειτουργία του νέου ανεξάρτητου κράτους αμέσως μετά την ανακήρυξή του. Η τουρκοκυπριακή πλευρά επιζητούσε τη διχοτόμηση που θα εξασφάλιζε τη νομιμοποίηση της τουρκικότητάς της και όχι την ενσωμάτωσή της στον κυπριακό λαό⁵. Επιπλέον ο γεωγραφικός διαχωρισμός των δήμων, αρχικά, θεσμοθετούσε τη βάση για την απαίτηση διχοτόμησης από την τουρκοκυπριακή πλευρά. Ακολουθώντας τη δημιουργία τουρκοκυπριακών θυλάκων, μετά τις διακοινοτικές συγκρούσεις το 1963, είχε σαν αποτέλεσμα μια πρώτη διχοτόμηση, την κοινωνική και οικονομική απομόνωση των Τουρκοκυπρίων και την εξάρτησή τους από την Άγκυρα, η οποία θα επεμβαίνει πλέον ανοιχτά, μέχρι να επιβάλλει τη οριστική διχοτόμηση της Κύπρου με την εισβολή του 1974.

Από την άλλη, μια μεγάλη μερίδα της ελληνοκυπριακής πλευράς δεν είχε εγκαταλείψει το όραμα της Ένωσης και σε αυτήν την επιδίωξη θα υπήρχε η ανάμιξη του ελληνικού κράτους. Η ίδρυση του ανεξάρτητου κυπριακού κράτους δεν είχε δημιουργήσει μια «κυπριακότητα», αλλά έναν λαό που είχε ή ελληνική ή τουρκική εθνική ταυτότητα και ένα κράτος, όπου δυο εθνοπολιτισμικά διαφορετικές κοινότητες αποκτούσαν και επίσημα εξάρτηση από τις «μητέρες πατρίδες» τους. Αν και η δημιουργία της ανεξάρτητης δημοκρατίας της Κύπρου σήμανε και το τέλος της

⁵ Σία Αναγνωστοπούλου, *Η ιστορία μιας δύσκολης εποχής*, ό.π., σελ. 59,60

αποικιοκρατίας και μπορούμε να πούμε ότι επετεύχθη ο στόχος της απελευθέρωσης, οι Ελληνοκύπριοι δεν ικανοποίησαν τον στόχο της αυτοδιάθεσης και της Ένωσης με την Ελλάδα. Ωστόσο με την ανεξαρτησία ο Μακάριος, ως πρόεδρος της κυπριακής Δημοκρατίας, εγγυόταν την ελληνικότητα του κράτους και το Ελληνικό κράτος, ως εγγυήτρια δύναμη, είχε υπό την ευθύνη του τους Ελληνοκυπρίους. Σαν αποτέλεσμα αυτής της εξάρτησης αλλά και της συναισθηματικής απήχησης που είχε η Ένωση, ο ελληνικός εθνικισμός ακολούθησε της ενωτική πορεία της προηγούμενης δεκαετίας, συνέχισε να συγκρούεται με τον τουρκικό εθνικισμό αγνοώντας εν μέρει τη δυναμική του και απέτυχε να προσαρμοστεί στα νέα δεδομένα που δημιουργήθηκαν με την ανεξαρτησία⁶, η οποία αρχικά ήταν ξένη προς τα συνθήματα και τις προσδοκίες των Ελληνοκυπρίων και θα ανέμενε να αποκτήσει νόημα σταδιακά στα χρόνια που ακολούθησαν.

Καταλήγοντας, σημειώνουμε ότι πέρα από τις οποιεσδήποτε εξελίξεις, οι επιδιώξεις των Ελληνοκυπρίων και το μέλλον στο οποίο προσέβλεπαν μέσα από τον εθνικοαπελευθερωτικό, ανταποικιακό αγώνα καθόριζε τις πράξεις τους και τις αποφάσεις τους. Τώρα έχουμε το πλεονέκτημα, να βλέπουμε στο δικό μας παρελθόν, το δικό τους μέλλον, ή αυτό που ο Koselleck ονομάζει «*Futures Past*»⁷. Κι αυτό γιατί η ηχώ από τα γεγονότα έχει μείνει τώρα και σχηματίζει τους επαναστατικούς χώρους του εθνικού κινήματος, όπου δόθηκαν οι μάχες για την ικανοποίηση των αιτημάτων του ελληνοκυπριακού πληθυσμού. Ο δικός τους ορίζοντας προσδοκιών αποτελεί την απτή πραγματικότητα, μέσα από την οποία εξετάζουμε τα γεγονότα και αποκρυσταλλώνει το περιεχόμενο της μεταποικιακής εποχής.

⁶ Και το πρόβλημα ήταν ότι «Η ανεξαρτησία δεν νομιμοποιήθηκε ποτέ ιδεολογικά». Καίσαρ Μαυράτσας, *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο. Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974-1996*, Αθήνα 1998, σελ.50

⁷ David Scott, *Conscripts of modernity. The tragedy of colonial enlightenment*, London, 2004, σελ. 31. Ο Koselleck διακρίνει τον «χώρο των εμπειριών» από τον «ορίζοντα των προσδοκιών» των υποκειμένων και προτρέπει να οργανώσουμε μια διακριτή σύνδεση ανάμεσα στο παρελθόν που θέλουν να ξεπεράσουν, στο παρόν που ζουν και στο μέλλον που προσδοκούν, για να αναλύσουμε το δικό μας παρόν.

ΧΑΡΤΕΣ

1. Χάρτης των αποικιών της Βρετανίας⁸
2. Χάρτης στον οποίο υποδεικνύεται η απόσταση της Κύπρου και του Σουέζ από τη Σοβιετική Ένωση⁹
3. Η κίνηση της διώρυγας του Σουέζ¹⁰
4. Χάρτης της Μέσης Ανατολής με τα σημεία όπου υπήρχαν πετρελαιοπηγές¹¹
5. Χάρτης της Μέσης Ανατολής με την Τουρκία στο επίκεντρο¹²
6. Χάρτης με την Κύπρο σε ρόλο «κλειδί»¹³
7. Η διχοτόμηση γίνεται, σκίζοντας ένα χάρτη στα δυο¹⁴
8. Χάρτης, όπου η γραμμή της διχοτόμησης χαράχτηκε στον 35^ο παράλληλο¹⁵
9. Χάρτης μιας διχοτομημένης Κύπρου σε πανό Τουρκοκυπρίων¹⁶
10. Χάρτης της διχοτομημένης Λευκωσίας¹⁷
11. Χάρτης της διχοτομημένης Κύπρου στην εφημερίδα *Ταν*¹⁸
12. Χάρτης με το σύνθημα «Η Κύπρος είναι Αγγλική»¹⁹
13. Η διχοτόμηση σύμφωνα με το δεύτερο σχέδιο (Plan B) της Αρχιγραμματείας Κύπρου²⁰
14. Η διχοτόμηση σύμφωνα με το τρίτο σχέδιο (Plan C) της Αρχιγραμματείας Κύπρου²¹
15. Η διχοτόμηση σύμφωνα με το τέταρτο σχέδιο (Plan D) της Αρχιγραμματείας Κύπρου²²

⁸ ΙΑΥΕ: 1952, Φάκελος 30, 6^{ος} υποφάκελος, 1^η Δεκεμβρίου 1952. Το φυλλάδιο *Introducing the Colonies* το οποίο διαβιβάζει το τμήμα πληροφοριών της πρεσβείας του Λονδίνου.

⁹ ΙΑΥΕ: 1954, Φάκελος 97, τμήμα 3^ο, Θέμα: Τύπος για Κυπριακό, εφημερίδα *Reynolds News*, την οποία διαβιβάζει η πρεσβεία του Λονδίνου, 29 Αυγούστου 1954

¹⁰ *Χαραυγή*, 16 Αυγούστου 1956

¹¹ *Times of Cyprus*, 16 Δεκεμβρίου 1956

¹² *Times of Cyprus*, 10 Φεβρουαρίου 1958

¹³ *Times of Cyprus*, 9 Φεβρουαρίου 1959

¹⁴ *Times of Cyprus*, 3 Φεβρουαρίου 1957

¹⁵ *Times of Cyprus*, 25 Ιουλίου 1957

¹⁶ *Times of Cyprus*, 4 Φεβρουαρίου 1958

¹⁷ *Times of Cyprus*, 6 Ιουνίου 1956

¹⁸ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 16, 6^{ος} υποφάκελος, τμήμα 2^ο, από το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας της Κωνσταντινούπολης, 5 Ιανουαρίου 1957

¹⁹ ΙΑΥΕ: 1957, Φάκελος 29, 1^{ος} υποφάκελος, τμήμα 1^ο, από το Γραφείο Τύπου της Πρεσβείας του Λονδίνου, *Daily Telegraph*, 27 Μαΐου 1957

²⁰ CAB 21/2889 Άκρως απόρρητο υπόμνημα από την Αρχιγραμματεία Κύπρου, 10 Νοεμβρίου 1956, Βλ. σελ. 492 της παρούσας εργασίας

²¹ CAB 21/2889, ό.π. Βλ. σελ. 492 της παρούσας εργασίας

16. Η διχοτόμηση σύμφωνα με το πέμπτο σχέδιο (Plan E) της Αρχιγραμματείας Κύπρου²³
17. Η διχοτόμηση σύμφωνα με το πέμπτο σχέδιο (Plan E) της Αρχιγραμματείας Κύπρου²⁴
18. Χάρτης με τα αποτελέσματα των εκλογών του 1946²⁵
19. Χάρτης με τα αποτελέσματα των εκλογών του 1949²⁶
20. Χάρτης με τα σχολεία της Μέσης Εκπαίδευσης, τις Τεχνικές Σχολές και τα Διδασκαλικά Κολλέγια²⁷

²² CAB 21/2889, ό.π. Βλ. σελ. 492 της παρούσας εργασίας

²³ CAB 21/2889, ό.π. Βλ. σελ. 493 της παρούσας εργασίας

²⁴ CAB 21/2889, ό.π. Βλ. σελ. 493 της παρούσας εργασίας

²⁵ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Κύπρου από τον Αλέξη Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 31 Μαΐου 1949.

²⁶ ΙΑΥΕ: 1949, Φάκελος 11, 4^{ος} υποφάκελος, αποτελέσματα δημοτικών εκλογών Κύπρου από τον Αλέξη Λιάτη πρόξενο Λευκωσίας προς το Υπουργείο Εξωτερικών, 31 Μαΐου 1949

²⁷ CO 926/155, Στατιστικά στοιχεία του τμήματος Εκπαίδευσης για το σχολικό έτος 1954-1955, 15 Σεπτεμβρίου 1956

Χάρτης 1.

Χάρτης 2.

But it must not be taken that the views expressed are necessarily those of the Times of Cyprus.

1,193,144,299 TONS EXTRACTED UP TO MID 1956
1954 CRUDE OIL PRODUCTION
Approx. 147,000,000 TONS

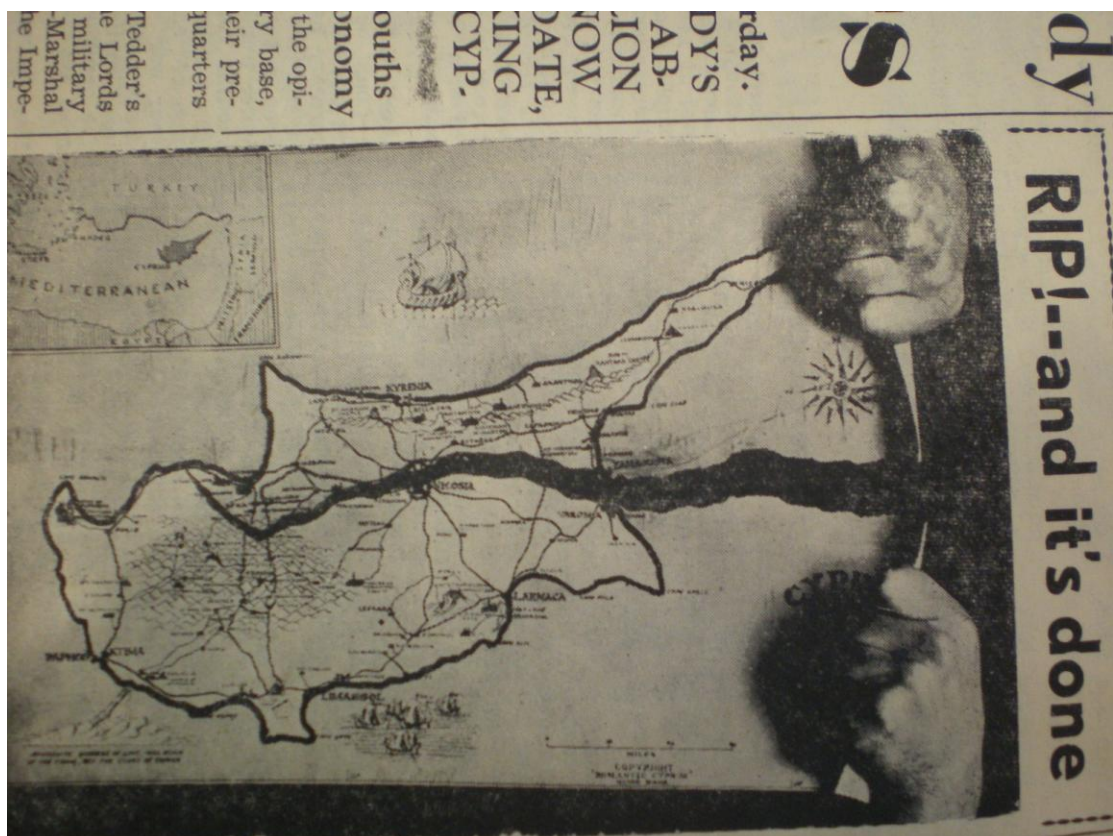
Χάρτης4.

Χάρτης 5.

Χάρτης 6.

Χάρτης 7.

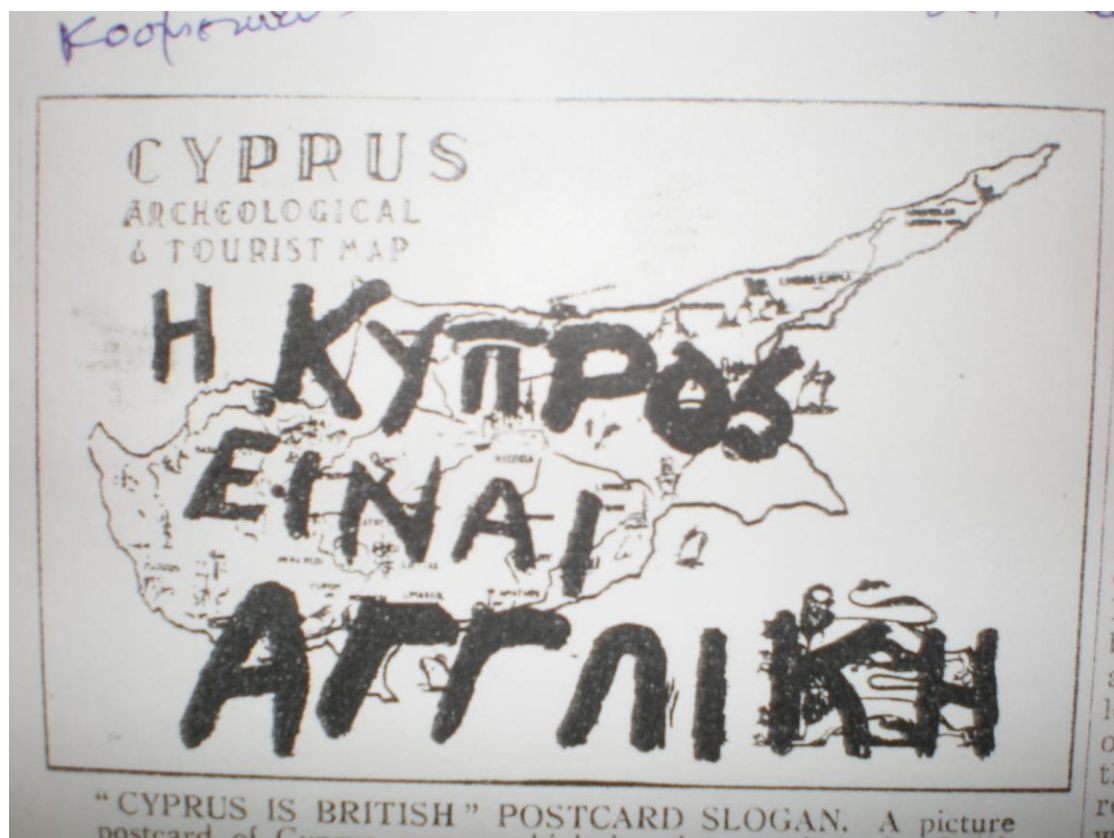
Χάρτης 8.

Χάρτης 9.

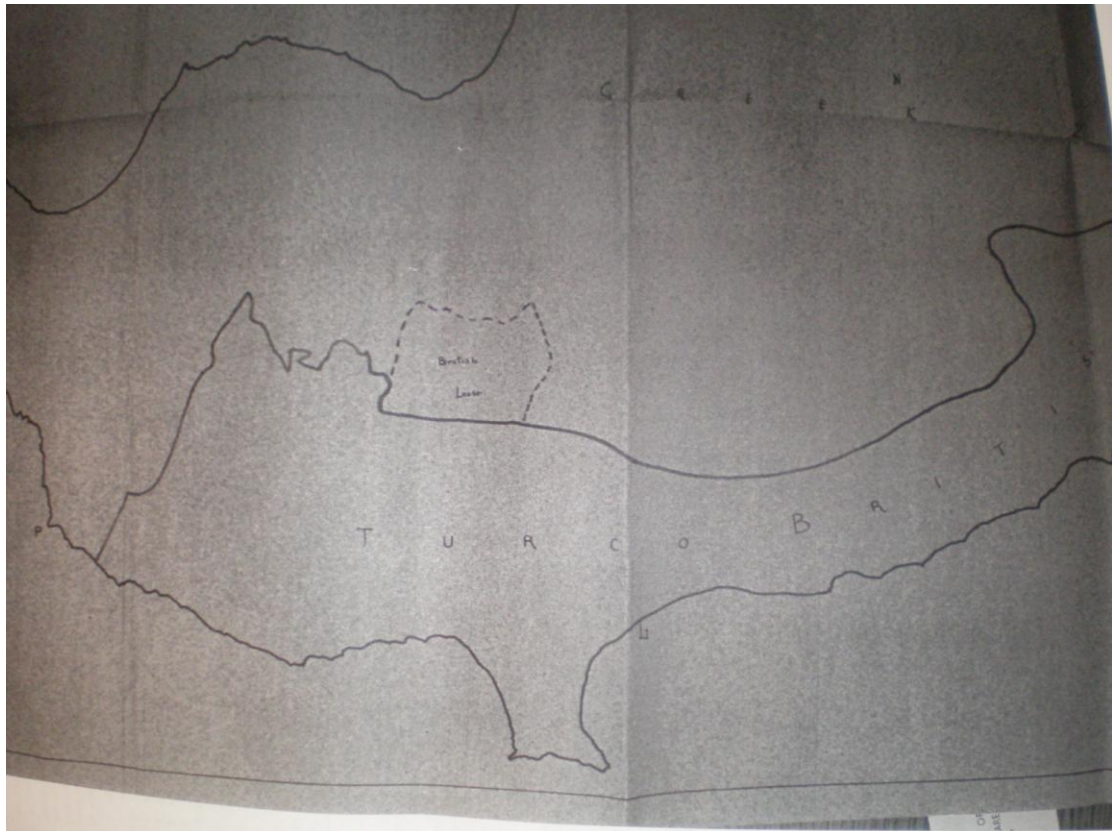
Χάρτης 11.

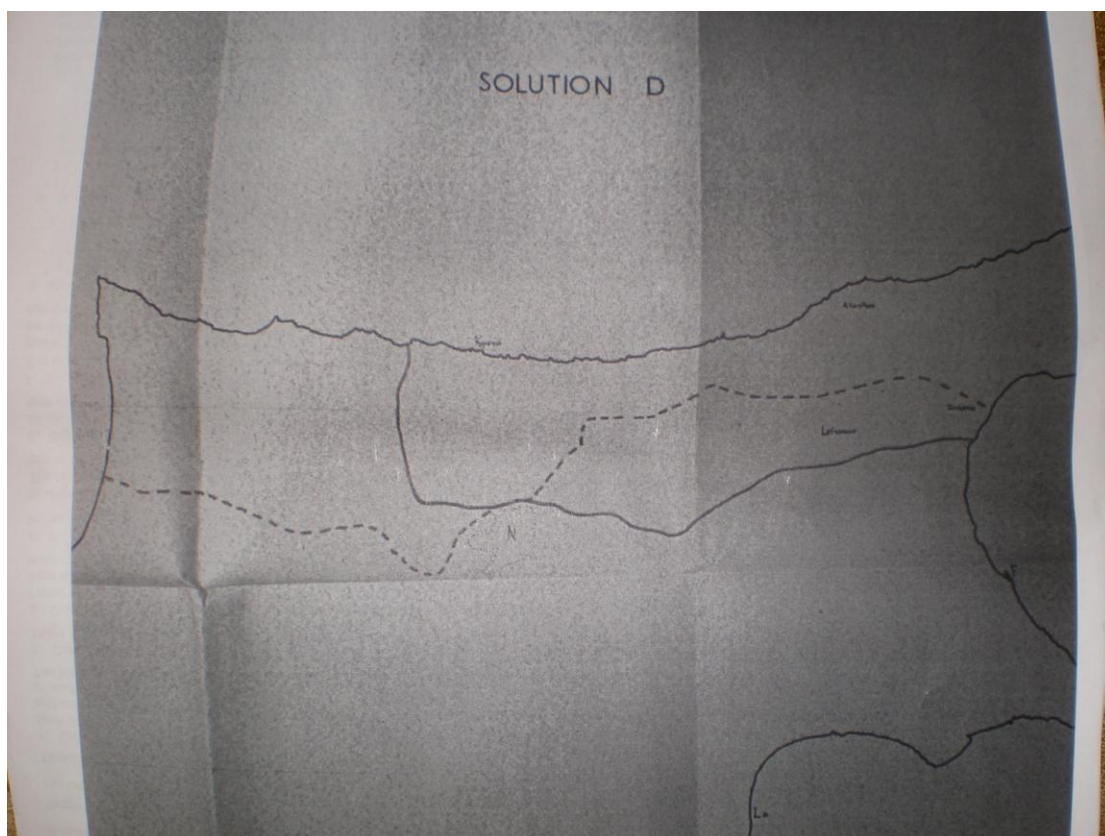
Χάρτης 12.

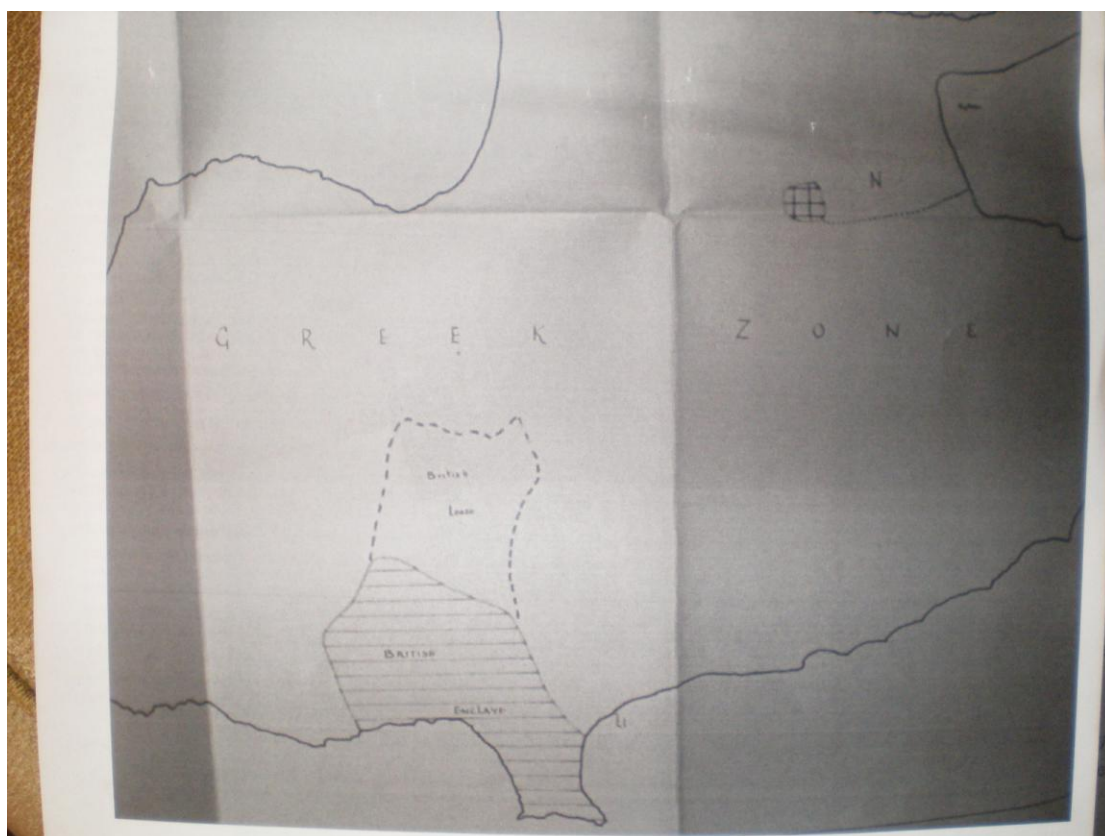
Χάρτης 13.

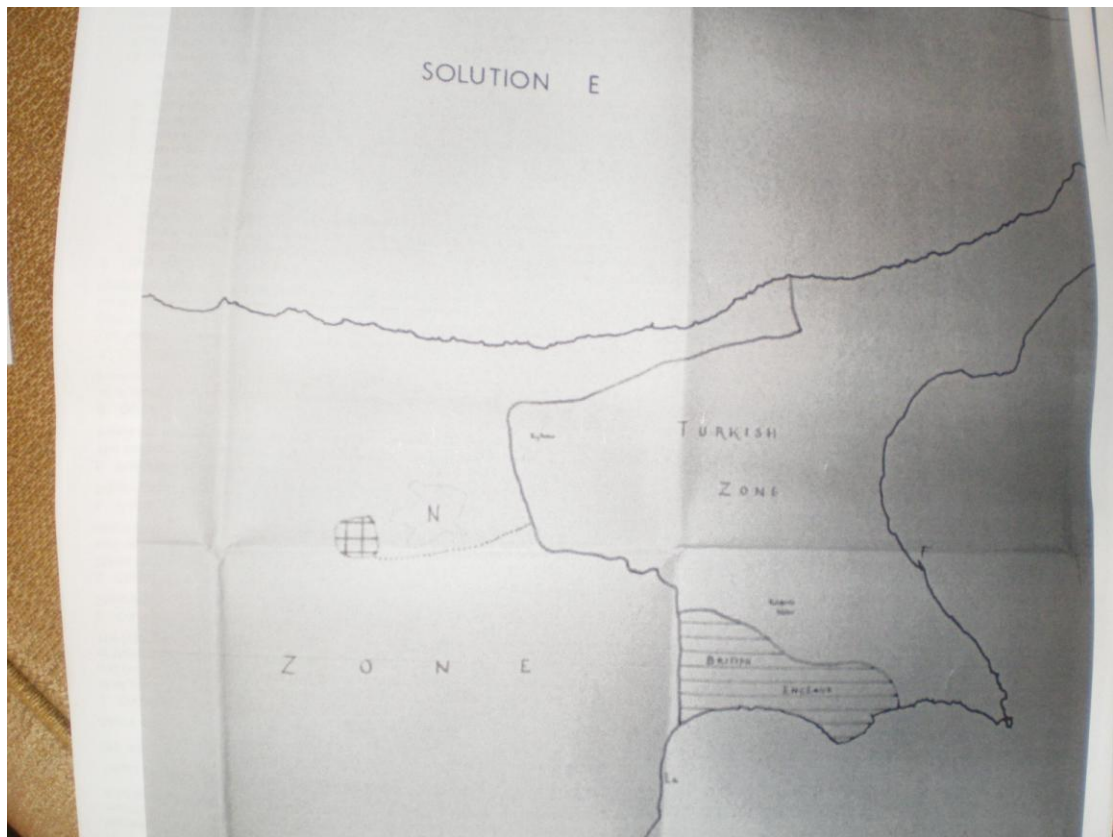
Χάρτης 14.

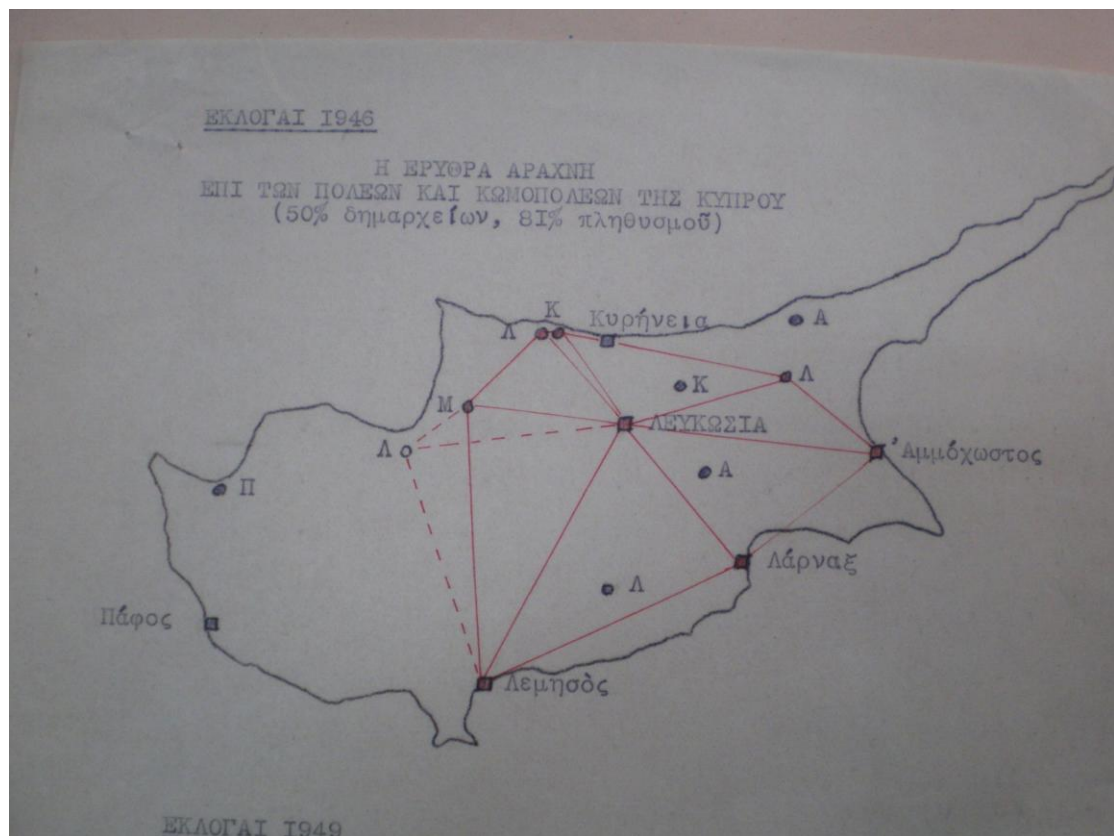
Χάρτης 15.

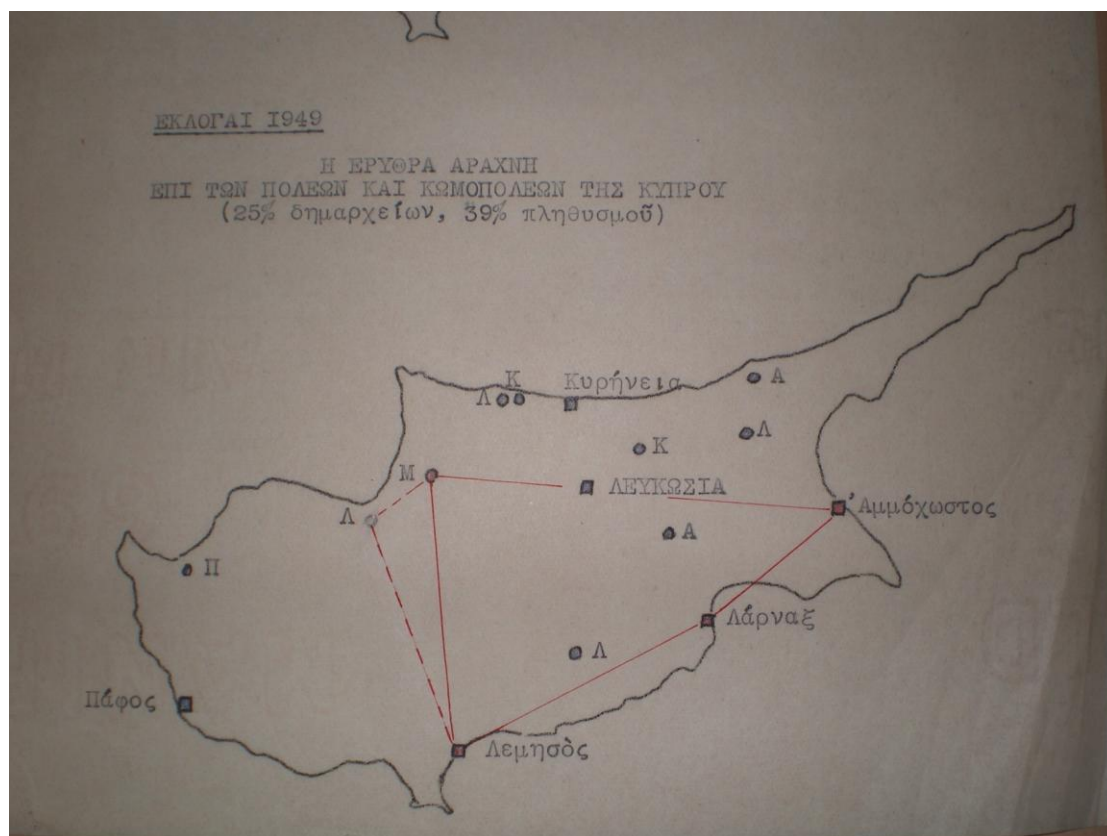
Χάρτης 16.

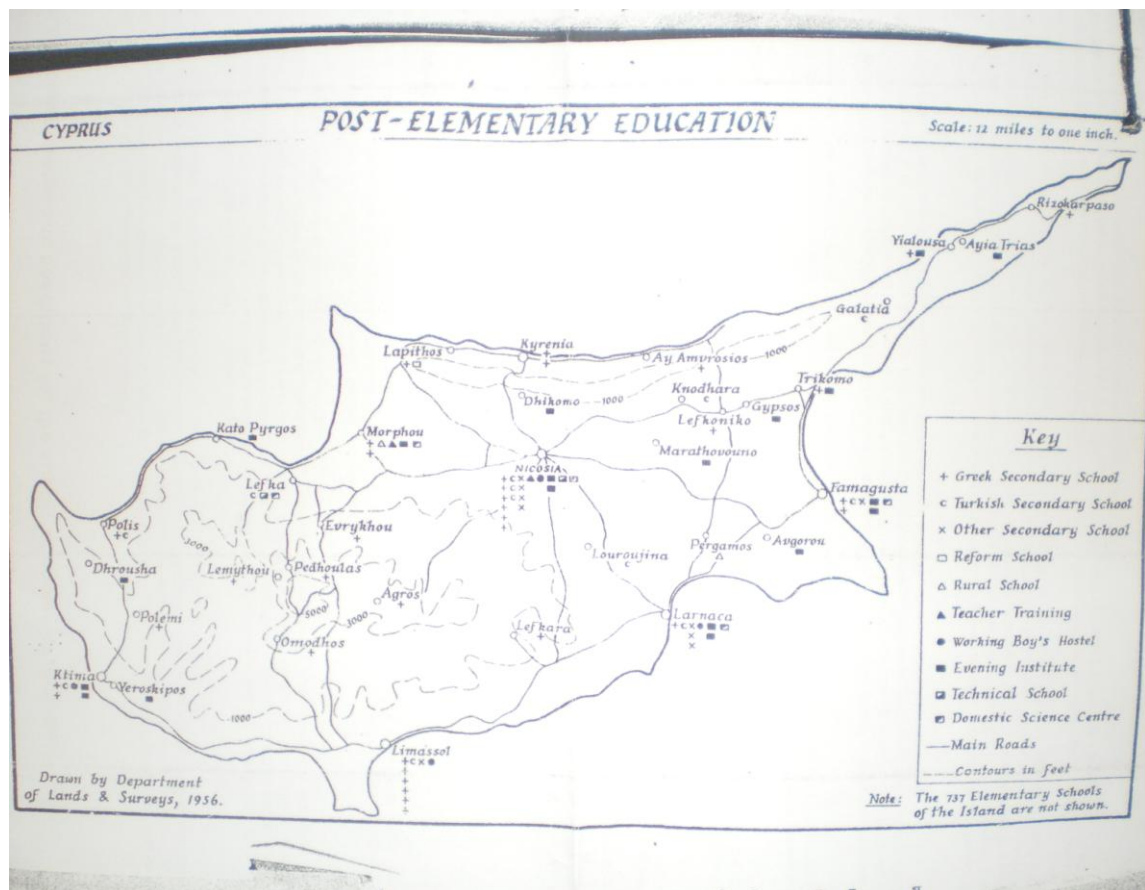
Χάρτης 17.

Χάρτης 18.

Χάρτης 19.

Χάρτης 20

ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

Α δημοσίευτες

ΚΥΠΡΙΑΚΕΣ

Κρατικό Αρχείο Κύπρου

Αρχείο Αρχιγραμματείας Κύπρου (SA1):

1623/1949,1321/1950/1,1321/1950/2,2183/1950,1132/1954,1262/1954,1297/1954
1447/1954,1778/1954,1580/1955,1649/1955,1000/1956,1261/1956,1295/1956,
1305/1956,1000/1957, 1000/1958, 1177/1958, 1000/1959

ΕΛΛΗΝΙΚΕΣ

1.Υπηρεσία Διπλωματικού και Ιστορικού Αρχείου του Υπουργείου Εξωτερικών (ΙΑΥΕ):

1945: Φάκελος 55

1946: Φάκελοι 17,32, 126

1947: Φάκελοι 32.1,32.2, 33.1, 33.2, 17.4, 126

1948: Φάκελοι 1, 17, 42, 48, 60, 88

1949: Φάκελοι 11, 17, 69, 79, 92, 95, 120, 129

1950: Φάκελοι 48, 49, 50, 51

1951: Φάκελοι 68, 71, 72,125, 127

1952: Φάκελοι 26, 29, 30, 32, 82, 106, 160, 191, 192

1953: Φάκελοι 17, 22, 104, 150, 198, 213

1954: Φάκελοι 19, 45, 54, 57, 68, 76, 85, 86, 100, 103, 127

1956: Φάκελοι 4, 5, 6,

1957: Φάκελοι 11, 12, 16, 28, 29, 36, 37, 40, 42, 44, 97, 100, 107, 127

Αρχείο Πολίτη: Φάκελοι 49, 50, 51, 52

2.ΕΜΙΑΝ (Εταιρεία Μελέτης της Ιστορίας της Αριστερής Νεολαίας):

GR ΕΜΙΑΝ-1 (1950-1975) Συλλογή Ξενοφώντα Γιαταγάννα, Φάκελος 8

GR ΕΜΙΑΝ-4 Συλλογή Γιάννη Γιανουλόπουλου, Φάκελος 16

GR ΕΜΙΑΝ-2 Συλλογή Αριστείδη Μανωλάκου, Φάκελος 29

3. Αρχεία Σύγχρονης Κοινωνικής Ιστορίας (ΑΣΚΙ):

Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 371, Φ=20/21/18, Φ=20/21/34, Φ=20/21/35, Φ=20/21/40, Φ=20/21/49

Αρχείο ΚΚΕ, κουτί 372, Φ=20/22/29, Φ=20/22/33, Φ=20/22/34, Φ=20/22/35, Φ=20/22/36, Φ=20/22/38, Φ=20/22/40, Φ=20/22/49, Φ=20/22/50, Φ=20/22/54, Φ=20/22/55, Φ=20/22/68, Φ=20/22/69, Φ=20/22/72, Φ=20/22/77, Φ=20/22/78, Φ=20/22/88, Φ=20/22/89, Φ=20/22/94

4. Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ):

Αρχείο Σταμάτη Μερκούρη

5.Ίδρυμα Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή

Αρχείο Κωνσταντίνου Γ. Καραμανλή: Φάκελοι 26 Α, 27 Α, 28 Α, 29 Α

Αρχείο Ευάγγελου Αβέρωφ-Τοσίτσα: Φάκελοι 55, 98 Α

Αρχείο Κωνσταντίνου Τσαλδάρη: Φάκελοι 11 και 47

ΒΡΕΤΑΝΙΚΕΣ

National Archives, Λονδίνο

Αρχεία του Υπουργείου Αποικιών (CO): 926/12, 926/19, 926/115, 926/155, 926/166, 926/180, 926/192, 926/400, 926/410

Πρωθυπουργικά αρχεία (PREM): 8/740, 11/1, 11/605, 11/833, 11/834, 11/1693, 11/1694, 11/1939, 11/2258, 11/2564, 11/2927

Αρχεία του Υπουργικού Συμβουλίου (CAB): 21/2889, 21/2890, 21/2891

Αρχεία του Υπουργείου Εξωτερικών (FO): 371/112863, 371/112874, 371/112885
371/11755, 371/117655, 371/117677, 371/123882, 371/123925, 371/123941,
371/1239/25

ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ ΤΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

Δεξιές Εφημερίδες:

Έθνος: 1947-1955

Ελευθερία: 1947-1957

Νέος Κυπριακός Φύλαξ: 1946-1949

Φιλελεύθερος: 1955-1960

Φωνή της Κύπρου: 1930, 1931 και 1936

Αριστερές Εφημερίδες:

Δημοκράτης: 1947-1949

Νέος Δημοκράτης: 1950-1954

Χαραυγή: 1956-1960

Αγγλόφωνες:

Times of Cyprus: 1956-1959

Cyprus Mail: 7/7/48, 7/8/49, 9/12/49, 22/3/50, 23/11/51, 3/6/52, 6/6/52, 23/9/54

Περιοδικός Τύπος

Δεξιός: Αγωνιστής: 1944-1947

Ελληνική Κύπρος: 1949-1955

Κυπριακά Γράμματα: 1949-1954

Μαθητική Εστία: 1950-1953

Αριστερός: *Δημοκράτης: 1949-1954*

ΔΗΜΟΣΙΕΥΜΕΝΕΣ ΠΗΓΕΣ

Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Α' 1948-1954, Λευκωσία, 1991

Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Β' 1955-Απρίλιος 1957, Λευκωσία 1992

Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Γ' Μάιος 1957-Μάρτιος 1959, Λευκωσία 1993

Άπαντα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου Γ', τόμος Δ' Απρίλιος 1959-Δεκέμβριος 1960, Λευκωσία 1993

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

Συνέντευξη με τον Γρηγόρη Γρηγορά, προσωπικό φρουρό του Γρίβα και τομεάρχη Σολέας, 7 Σεπτεμβρίου 2011

Συνέντευξη με τον Κυριάκο Γρηγορά, ομαδάρχη, 8 Σεπτεμβρίου 2011

Συνέντευξη με την Δήμητρα Γρηγορά -Κουρσουμπά, 7 Σεπτεμβρίου 2011

Συνέντευξη με τον Νίκο Κόσση, τομεάρχη Λευκωσίας και Μόρφου, 4 Δεκεμβρίου 2009

Συνέντευξη με τον Χαράλαμπο Μπαταριά, μέλος αντάρτικης ομάδας που περιστοίχιζε το Γρίβα, 8 Σεπτεμβρίου 2011

Συνέντευξη με τον Κώστα Μουσίδη, 26 Ιουνίου 2012

Συνέντευξη με την Θέλμα Χριστοδουλίδου, 28 Ιουνίου 2012

Συνέντευξη με την Ελένη Χριστοφορίδου, 8 Σεπτεμβρίου 2011

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΕΛΛΗΝΟΓΛΩΣΣΗ

Αβέρωφ Τοσίτσας Ευάγγελος, *Ιστορία Χαμένων Ευκαιριών. Κυπριακό 1950-1963*, τ.Α, Β, Αθήνα 1982

Αγγελίδου Κλαίρη, *Κωδικός: Αταλάντη*, Αθήνα 2011

Αναγνωστοπούλου Σία, *Μικρά Ασία, 19^{ος} αι. -1919. Οι ελληνορθόδοξες Κοινότητες. Από το Μιλλέτ των Ρωμιών στο Ελληνικό Έθνος*, Αθήνα, 1998

Αναγνωστοπούλου Σία, «Η Εκκλησία της Κύπρου και ο Εθναρχικός της ρόλος:1878-1960» *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 68-69-70, Ιούλιος 1998-Μάρτιος 1999

Αναγνωστοπούλου Σία, *Η ιστορία μιας δύσκολης εποχής, 1958-1963: Κύπρος, χώρος σύγκρουσης δυο αντίπαλων ιστορικά εθνικών ιδεολογιών*, Λευκωσία 2003

Αναγνωστοπούλου Σία, *Τουρκικός Εκσυγχρονισμός. Ισλάμ και Τουρκοκύπριοι στη δαιδαλώδη διαδρομή του Κεμαλισμού*, Αθήνα 2004

Anderson Benedict, *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, Αθήνα 1997

Ατταλίδης Μιχάλης, «Οι σχέσεις των Ελληνοκυπρίων με τους Τουρκοκυπρίους» στο *Κύπρος, Ιστορία, Προβλήματα και Αγώνες του Λαού της επιμ. Γιώργος Τενεκίδης, Γιάννος Κρανιδιώτης*, Αθήνα, 1981

Adas Michael, *Ανδρών μέτρον μηχανή. Επιστήμη, τεχνολογία και ιδεολογίες δυτικής κυριαρχίας*, Αθήνα 2003

Arendt Hannah, *Περί βίας*, Αθήνα, 1970

Βαρνάβα Αντρέας, *Ιστορία του απελευθερωτικού αγώνα της ΕΟΚΑ(1955-1959)*, Λευκωσία 2000

Βέϊκος Θεόφιλος, *Εθνικισμός και εθνική ταυτότητα*, Αθήνα 1999

Βερβενιώτη Τασούλα «Οι ανήλικοι μαχητές του Δημοκρατικού Στρατού. Από τις φυλακές και τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στις Βασιλικές Τεχνικές Σχολές της Λέρου», στο *Η ελληνική νεολαία στον 20^ο αιώνα Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Βαγγέλης Καραμανωλάκης, Εύη Ολυμπίτου, Ιωάννα Παπαθανασίου (επ.), Αθήνα 2010

Βερέμης Θάνος, *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, 1999

Bennett Alvin LeRoy - Oliver James K., *Διεθνείς Οργανισμοί: αρχές και προβλήματα*, Αθήνα 2006

Weber Max , *Βασικές έννοιες κοινωνιολογίας*, Αθήνα, 1993

Γεωργαλλίδης Γ.Σ., «Ο ιστορικός Arnold J. Toynbee και η Κύπρος», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XVIII, Λευκωσία, 1991

Γιάνναρης Γιώργος, *Φοιτητικά Κινήματα και Ελληνική Παιδεία*, Αθήνα 1993

Γιανουλόπουλος Γιάννης, *Ο μεταπολεμικός κόσμος. Ελληνική και Ευρωπαϊκή ιστορία, 1945-1963*, Αθήνα 1992

Γκιζέλης Γρηγόρης, *Το πολιτισμικό σύστημα και ο σημειωτικός χαρακτήρας του*, Αθήνα 1980

Γρίβας-Διγενής Γεώργιος, *Απομνημονεύματα αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Αθήνα 1961

Γρίβας –Διγενής Γεώργιος, *Αγών ΕΟΚΑ και ανταρτοπόλεμος (Πολιτικοστρατιωτική μελέτη)*, Αθήνα 1962

Γρίβας – Διγενής Γεώργιος, *Χρονικόν Αγώνος ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 1972

Cassen Bernard, «Η αγγλική γλώσσα, φορέας του πολιτιστικού ιμπεριαλισμού», Γιάγκος Ανδρεάδης (επ.), *Ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός*, Αθήνα, 1987

Cerroni Umberto, *Η Πολιτική σκέψη από τις απαρχές ως τις μέρες μας*, Αθήνα 1972

Close David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Αθήνα 2006

Craib Ian, *Σύγχρονη κοινωνική θεωρία. Από τον Πάρσονς στον Χάμπερμας*, Αθήνα 1998,

Crouzet Francois, *Η Κυπριακή Διένεξη, 1946-1959*, τ.Α', τ.Β', Αθήνα 2011

Δεμερτζής Νίκος, *Ο λόγος του Εθνικισμού. Αμφίσημο σημασιολογικό πεδίο και σύγχρονες τάσεις*, Αθήνα 1996

Δεμερτζής Νίκος, « Εννέα θέσεις για τον εθνικισμό», *Διαβάζω*, 322, 1993

Δρουσιώτης Μακάριος, *ΕΟΚΑ η σκοτεινή όψη*, Αθήνα 1998

Εγγλεζάκης Βενέδικτος, «Η Εκκλησία της Κύπρου από το 1878 μέχρι το 1955», *Κυπριακά 1878-1955, Διαλέξεις Λαϊκού Πανεπιστημίου*, Λευκωσία 1986

Εγερτήριο Σάλπισμα, 15 Νοεμβρίου 1957, Έκδοση του Ιδρύματος Απελευθερωτικού Αγώνα ΕΟΚΑ 1955-1959, Λευκωσία 1999

Eder Klaus, «Από την κοινή αγορά στην πολιτική ένωση. Η μεταβαλλόμενη δομή ευκαιριών στη συγκρουσιακή πολιτική της Ευρώπης» στο Μαρία Κούση- Charles

Tilly, επιμ., *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις σε συγκριτική προοπτική*, Θεσσαλονίκη 2008

Ζαβού, Σούλα, *Τα πολιτικά κόμματα της Κύπρου στον 20^ο αιώνα*, Αθήνα 2002

Ζαννέτου Φίλιου, *Ιστορία της νήσου Κύπρου από της Αγγλικής Κατοχής μέχρι σήμερα*, τόμος Γ'

Ηρακλείδης Αλέξης, *Το Κυπριακό πρόβλημα 1947-2004: από την Ένωση στη Διχοτόμηση*, Αθήνα 2006

Gellner Ernest, *Έθνη και Εθνικισμός*, Αθήνα 1992

Girardi Giulio, «Η απελευθέρωση των λαών και η πολιτιστική ταυτότητα», *Ο πολιτιστικός ιμπεριαλισμός*, Γιάγκος Ανδρεάδης (επ.), Αθήνα, 1987

Haggard Rider H, *Ταξίδι στην Κύπρο το 1900*, Αθήνα 1994

Hardt Michael - Negri Antonio, *Αυτοκρατορία*, Αθήνα, 2002

Hobsbawm, Eric J., *Έθνη και εθνικισμός από το 1780 μέχρι σήμερα: πρόγραμμα, μύθος πραγματικότητα*, Αθήνα 1994

Hobsbawm Eric J., *Η εποχή του κεφαλαίου 1848-1875*, Αθήνα 2006

Hobsbawm Eric, *Η εποχή των άκρων. Ο σύντομος εικοστός αιώνας 1914-1991*, Αθήνα 2006

Hobsbawm Eric J, *Η εποχή των Αυτοκρατοριών 1875-1914*, Αθήνα, 2007

Hobsbawm Eric, *Παγκοσμιοποίηση, Δημοκρατία και Τρομοκρατία*, Λονδίνο 2007

Holland Robert - Markides Diana, *Οι Βρετανοί και οι Έλληνες. Αγώνες εξουσίας στην Ανατολική Μεσόγειο, 1850-1960*, Αθήνα, 2007

Hroch Miroslav, «Από το εθνικό κίνημα στην εθνική ολοκλήρωση. Τα Βαλκάνια από την ανακάλυψή τους στην «κατασκευή» τους» Miroslav Hroch, Maria Todorova, *Εθνικό Κίνημα και Βαλκάνια*, Αθήνα 1996

Ιεροδιακόνου Λεόντιος, *Το Κυπριακό Πρόβλημα (Πορεία προς την χρεωκοπία)*, Αθήνα, 1970

Ιεροδιακόνου, Λεόντιος, «Το κυπριακό από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο ως την Ανεξαρτησία», στο Γ.Κρανιδιώτης-Γ. Τενεκίδης (επ.) *Κύπρος. Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Αθήνα 2000, 169-189

Ιορδάνογλου Χρυσάφης, *Μετεμφυλιακή Οικονομική Ιστορία της Ελλάδας*

Ιστορία ΠΣΕ-ΠΕΟ, εκ. ΠΕΟ, Λευκωσία 1991

Ιωάννου, Φιφής, *Έτσι άρχισε το Κυπριακό. Στα χνάρια μιας δεκαετίας (1940-50)*, Αθήνα 2005

Κατσιαούνης Ρολάνδος, «Οι Ελληνοβρετανικές σχέσεις, ο αντιβασιλέας Δαμασκηνός και η Κύπρος, Οκτώβριος 1944 – Σεπτέμβριος 1945», *Επετηρίς ΧΙΧ του Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, Λευκωσία 1992

Κατσιαούνης Ρολάνδος, «Εκλέγειν και εκλέγεσθαι στις πρώτες βουλευτικές εκλογές της Αγγλοκρατίας το 1883», *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, ΧΧ, Λευκωσία 1994

Κατσιαούνης Ρολάνδος, *Η Διασκεπτική 1946-1948 με ανασκόπηση της περιόδου 1878-1945*, Λευκωσία 2008

Καλογερόπουλος –Στράτης Σπύρος, *Το δικαίωμα των λαών στην αυτοδιάθεση. Η παραβίασή του στην Κύπρο*, Αθήνα 1977

Κατσικίδης Σ.Α. «Εργατικό κίνημα και εργασιακές σχέσεις στην Κύπρο 1910-1982», *Σύγχρονα θέματα*, 68-69-70

Κιζιλγιουρέκ Νιαζί, *Κύπρος: το αδιέξοδο των εθνικισμών*, Αθήνα 1999

Kizilyurek Niyazi, *Κεμαλισμός Η γένεση και η εξέλιξη της επίσημης ιδεολογίας της σύγχρονης Τουρκίας*, Αθήνα 2006

Kizilyurek Niyazi, *Οι Τουρκοκύπριοι, η Τουρκία και το Κυπριακό*, Αθήνα 2009

Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Κύπρος: η φύση της διακοινοτικής διαμάχης», Θεόδωρος Α. Κουλουμπής - Sallie M. Hicks (επ.) *Η αμερικανική πολιτική στην Ελλάδα και την Κύπρο*, Αθήνα 1976, 194-229

Κιτρομηλίδης Πασχάλης, «Νοερές κοινότητες και οι απαρχές του εθνικού ζητήματος στα Βαλκάνια», στο Θάνος Βερέμης, *Εθνική ταυτότητα και εθνικισμός στη νεότερη Ελλάδα*, Αθήνα, 1999

Κιτρομηλίδης, Πασχάλης, «Το ιδεολογικό πλαίσιο της πολιτικής ζωής της Κύπρου: Κριτική θεώρηση» στο Γ.Κρανιδιώτης-Γ. Τενεκίδης (επ.) *Κύπρος. Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Αθήνα 2000, 449-471

Κούση Μαρία- Tilly Charles, (επ.), *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις σε συγκριτική προοπτική*, Θεσσαλονίκη 2008

Κρανιδιώτης Νίκος, *Δύσκολα Χρόνια –Κύπρος 1950-1960*, Αθήνα 1981

Κρανιδιώτης Νίκος, *Οι διαπραγματεύσεις Μακαρίου – Χάρντιγκ (1955-1956)*, Αθήνα 1987

Κυριάκου Αντρέας, *Αυτόπτης Μάρτυρας*, τ. 1, τ.2, Λευκωσία 2001

- Κύρου Αλέξης Αδ., *Ελληνική Εξωτερική Πολιτική*, Αθήνα 1955
- Κωνσταντινίδης Κωνσταντίνος, *Ψευδώνυμα και κωδικοί ΕΟΚΑ 1955-1959*, Λευκωσία 2011
- Λέκκας Παντελής, *Η εθνικιστική ιδεολογία*, Αθήνα 1996
- Λίποβατς Θάνος - Δεμερτζής Νίκος, *Δοκίμιο για την ιδεολογία: ένας διάλογος της κοινωνικής θεωρίας με την ψυχανάλυση*, Αθήνα 1988
- Λοϊζίδης Σάββας, *Η Κύπρος. Μεγάλη Ιδέα του Ελληνισμού σήμερα*, Διάλεξις γενομένη εις Λευκωσίαν (Ένωσις Νέων) την 19 Σεπτεμβρίου 1948, Λευκωσία 1949
- Λυμπεράτος Μιχάλης, «Νεανικοί αγώνες στις απαρχές της μετεμφυλιακής περιόδου (1950-1953)» στο *Η ελληνική νεολαία στον 20 αιώνα Πολιτικές διαδρομές, κοινωνικές πρακτικές και πολιτιστικές εκφράσεις*, Β. Καραμανωλάκης, Ε. Ολυμπίτου, Ι. Παπαθανασίου (επ.), Αθήνα 2010
- Lagroye Jacques, *Πολιτική κοινωνιολογία*, Αθήνα 2002
- Lippmann Walter, *Κοινή γνώμη*, Αθήνα 1988
- Μαργαρίτης Γιώργος, «Από τον Μεταξά στον Εμφύλιο- Τα σύμβολα της πατρίδας», *Η Ελλάδα '36-49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, επιμ. Χ.Φλάισερ, Αθήνα 2003
- Μαρκέττος Σπύρος, «1931: Ο Ελευθέριος Βενιζέλος και η κυπριακή εξέγερση», *Σύγχρονα Θέματα* 68-69-70, (Ιούλιος 1998-Μάρτιος 1999), 248-261
- Μαυράτσας Καίσαρ, *Όψεις του ελληνικού εθνικισμού στην Κύπρο Ιδεολογικές αντιπαραθέσεις και η κοινωνική κατασκευή της ελληνοκυπριακής ταυτότητας 1974-1996*, Αθήνα 1998
- Μιχαήλ Μιχάλης, Ν., «Εθνοθηρησκευτική ελληνική και τουρκική παιδεία στην Κύπρο», *Ιστορικά* 46, (Ιούνιος 2007), 43-64
- Μιχαλόπουλος Δημήτρης, *Ελλάδα και Τουρκία 1950-1959. Η χαμένη προσέγγιση*, Αθήνα 1989
- Μόντης Κώστας, *Κλειστές πόρτες*, ΗΠΑ 1964
- Μπίρκετς Σβεν, *Οι ελεγείες του Γουτεμβέργιου: η μοίρα της ανάγνωσης στην ηλεκτρονική εποχή*, Αθήνα 1997
- Μπάλτα Νάση, Παπαδημητρίου Δέσποινα, *Σημειώσεις για την ιστορία του τύπου: Η ελληνική και η ευρωπαϊκή διάσταση*, Αθήνα 1993

Μπουλετή Ελένη, *Η αγγλική πολιτική απέναντι στην τουρκοκυπριακή κοινότητα 1878-1950. Η πορεία προς την εθνοποίηση της μουσουλμανικής-κυπριακής κοινότητας*, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή

Μουστακά Σωτηρούλα, *Το Εργατικό Κίνημα στην Κύπρο την περίοδο της Αγγλοκρατίας 1878-1955*, Αθήνα 2010, ανέκδοτη διδακτορική διατριβή

Muller Pierre - Surel Yves, *Η Ανάλυση των Πολιτικών του Κράτους. Ανάλυση των Δημόσιων Πολιτικών*, Αθήνα 2002

Μυριανθόπουλος Κ. Ι., *Η Παιδεία εν Κύπρω επί Αγγλοκρατίας, 1878-1946*, Λεμεσός 1946

McCarthy John D. - Zald Mayer N., «Social Movement Organisations», στο Jeff Goodwin and James M. Jasper (επιμ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, Malden, Μασαχουσέτη 2003

Νησιώτου Ήβη, *Ο περιοδικός τύπος της Ε.Ο.Κ.Α.. Εγερτήριοι Σάλπισμα και Αγωγή των Νέων. Μελέτη*, Λευκωσία, 1999

Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η καχεκτική δημοκρατία, κόμματα και εκλογές, 1946-1967*, Αθήνα 2001

Ντάρρελ Λώρενς, *Πικρολέμονα*, Αθήνα 1959

Ο αγώνας της ΕΟΚΑ μέσα από τον κυπριακό τύπο, Έκδοση Γραφείου Τύπου και Πληροφοριών, Λευκωσία

Οι απεργιακοί αγώνες των μεταλλωρύχων και των αμιαντωρύχων του 1948. Ιστορικός σταθμός στην πορεία του Κυπριακού συνδικαλιστικού κινήματος, Λευκωσία 1979

Οι Ηρωομάρτυρες της ΕΟΚΑ, έρευνα –συγγραφή Παναγιώτας Ψιλλίτα- Ιωάννου, Συμβούλιο Ιστορικής Μνήμης της ΕΟΚΑ 1955-59, Λευκωσία 1996

Παλαμά Ξανθόπουλου Χ., *Διπλωματικό τρίπτυχο: Εξωτερική πολιτική- Ελληνική εξωτερική πολιτική-Τα πρόσωπα και τα πράγματα- Σημειώσεις από τα περασμένα- Στοιχεία από τη σύγχρονη ιστορία*, Αθήνα 1978

Παπαγαθαγγέλου Παπασταύρος, *Η μαρτυρία μου. Πως έζησα την προπαρασκευή και τον αγώνα της ΕΟΚΑ*, Λευκωσία 1995

Παπαγεωργίου Σπύρος, *Κυπριακή θύελλα 1955-1959*, Λευκωσία 1977

Παπαγεωργίου Σπύρος, *Αρχείον των παράνομων εγγράφων του κυπριακού αγώνος 1955-1959*, Λευκωσία 1984

Παπαγεωργίου Σπύρος, *ΑΚΕΛ το άλλο ΚΚΕ*, Λευκωσία 1984

Παπαγεωργίου Στέφανος, Π. *Η πρώτη περίοδος της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο (1878-1914): πολιτικός εκσυγχρονισμός και κοινωνικές αδράνειες*, Αθήνα 1996

Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Ο εθνικισμός των «εθνικοφρόνων» και το κυπριακό 1950-1959», *Σύγχρονα Θέματα*, τεύχος 68-69-70, Ιούλιος 1998-Μάρτιος 1999

Παπαδημητρίου Δέσποινα, «Το ακροδεξιό κίνημα στην Ελλάδα, 1936-1949-Καταβολές, συνέχειες και ασυνέχειες», στο Χάγκεν Φλάισερ (επιμ.), *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, Αθήνα 2003

Παπαδημητρίου Δέσποινα, *Από το λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα. 1922-1967*, Αθήνα, 2006

Παπακώστας Άλκης, *Ο Οργανισμός των Ηνωμένων Εθνών*, Αθήνα 1985

Παπαπολυβίου Πέτρος, *Η Κύπρος και οι Βαλκανικοί Πόλεμοι: συμβολή στην ιστορία του κυπριακού εθελοντισμού*, Λευκωσία, 1997

Παπαπολυβίου Πέτρος, *Φαεινόν Σημείον Ατυχούς Πολέμου: η συμμετοχή της Κύπρου στον Ελληνοτουρκικό Πόλεμο του 1897*, Λευκωσία 2002

Παπαπολυβίου Πέτρος, *Αναζητώντας την Ελευθερία. Ένας Κύπριος στρατιώτης του βρετανικού στρατού στην κατοχική Θεσσαλονίκη και Χαλκιδική, 1941-1942*, Αθήνα 2009

Παπαπολυβίου Πέτρος, «Ο αγώνας της ΕΟΚΑ και η ταυτότητα «προδότης»: η χρήση της λέξης, η προϊστορία, το έγκλημα και η τιμωρία», στο Βασίλης Κ.Γούναρης, Στάθης Ν. Καλύβας, Ιωάννης Δ. Στεφανίδης (επ.), *Ανορθόδοξοι πόλεμοι: Μακεδονία, Εμφύλιος, Κύπρος*, Αθήνα 2010

Παπαπολυβίου Πέτρος, «Οι ελληνικές κυπριακές πολιτικές δυνάμεις και η εγκατάσταση στρατιωτικών βάσεων στο νησί, 1945-1955», Π. Παπαπολυβίου-Α. Συρίγος-Ε. Χατζηβασιλείου (επιμ.), *Το Κυπριακό και το Διεθνές Σύστημα, 1945-1974: Αναζητώντας θέση στον κόσμο*, Λευκωσία 2013

Παυλίδης Άντρος, *Ιστορία της Νήσου Κύπρου*, τόμος 4, Λευκωσία 1991-1993

Πεσμαζόγλου Στέφανος, *Ευρώπη-Τουρκία. Αντανακλάσεις και Διαθλάσεις. Η στρατηγική των κειμένων*, Αθήνα 1993

Πουλιόπουλος Νίκος Δ., «Εις την γραμμή των Ριζοσπαστών της Επτανήσου. Η λύσις του Κυπριακού. Αυτοδιάθεσις και όχι Αυτοκυβέρνησις», Αθήνα 7 Αυγούστου 1958

Πρωτοπαπάς Βασίλης, *Εκλογική Ιστορία της Κύπρου. Πολιτευτές, Κόμματα και εκλογές στην Αγγλοκρατία 1878-1960*, Αθήνα 2012

Parker Geoffrey, *Γεωπολιτική: παρελθόν παρόν και μέλλον*, Αθήνα, 2002

- Pistoì Paolo, *Εθνική ταυτότητα και πολιτική κινητοποίηση*, Αθήνα 1991
- Ριζάς Σωτήρης, *Ένωση, διχοτόμηση, ανεξαρτησία: οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Βρετανία στην αναζήτηση λύσης για το Κυπριακό*, Αθήνα 2000
- Ρίχτερ Χάιντς Α., *Ιστορία της Κύπρου Τόμος Α': 1878 – 1949*, Αθήνα 2007
- Ρίχτερ Χάιντς Α., *Ιστορία της Κύπρου Τόμος Β': 1950-1959*, Αθήνα 2011
- Ροζάκης Χ., *Η Ελλάδα στο διεθνή χώρο*, σ. 107 στο Δ.Γ. Τσαούση (επ.), *Ελληνισμός – Ελληνικότητα. Ιδεολογικοί και βιωματικοί άξονες της νεοελληνικής κοινωνίας*, Αθήνα, 1983
- Renan Ernest, «Τι είναι Έθνος;» (Διάλεξη στη Σορβόνη, 11 Μαρτίου 1882), *Πολίτης*, 121 (Ιανουάριος – Μάρτιος 1993)
- Σακελλαρόπουλος Σπύρος, «Το Κυπριακό Ζήτημα και η ελληνική κοινωνία» Α. Μωυσίδης-Σ. Σακελλαρόπουλος (επιμ.), *Η Ελλάδα στον 19^ο και 20^ο αιώνα. Εισαγωγή στην Ελληνική Κοινωνία*, Αθήνα 2010
- Σεφεριάδης Σεραφείμ, «Συγκρουσιακή πολιτική, συλλογική δράση, κοινωνικά κινήματα. Μια αποτύπωση» *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 27 (Μάιος 2006)
- Σέρβας Πλουτής, *Κυπριακό. Ευθύνες*, Αθήνα 1985
- Σοφοκλέους, Ανδρέας Κλ., *Οι πρώτες κυπριακές εφημερίδες και τα ανθρώπινα δικαιώματα των Ελλήνων της Κύπρου*, Λευκωσία, 1994
- Στεφανίδης Ιωάννης, *Ασύμμετροι εταίροι. Οι Ηνωμένες Πολιτείες και η Ελλάδα στο Ψυχρό Πόλεμο, 1953-1961*, Αθήνα, 2002
- Στεφανίδης Ιωάννης, *Από τον Εμφύλιο στον Ψυχρό Πόλεμο. Η Αθήνα και ο συμμαχικός παράγοντας (1949-1952)*, Αθήνα 1999
- Σφήκας Θανάσης, «Από τις κυβερνήσεις ανδρεικέλων στην αντι-ιμπεριαλιστική, μη επεμβατική ευπρέπεια-Η ελληνική πολιτική της Βρετανίας, 1936-1949», Χάγκεν Φλάισερ, (επ.) *Η Ελλάδα το '36-49. Από τη δικτατορία στον εμφύλιο*, Αθήνα 2003
- Said Edward, *Κουλτούρα και Ιμπεριαλισμός*, Αθήνα, 1996
- Sartori Giovanni, *Σημασιολογία, έννοιες, συγκριτική μέθοδος*, (επιμέλεια- εισαγωγή: Σεραφείμ Σεφεριάδης) Αθήνα 2004
- Smith Anthony, *Εθνική Ταυτότητα*, Αθήνα, 2000
- Steinberg, Marc W. «Καπιταλιστικός νόμος, σχέσεις παραγωγής και εκμετάλλευσης και δομημένες δυνατότητες για σύγκρουση, ή, χρησιμοποιώντας τρεις Tilly για να

διατυπώσουμε ένα επιχείρημα.» στο Μαρία Κούση- Charles Tilly, (επ.), *Οικονομικές και πολιτικές συγκρούσεις σε συγκριτική προοπτική*, Θεσσαλονίκη 2008

Τενεκίδης, Γ., «Διεθνοποίηση και αποδιεθνοποίηση του Κυπριακού πριν και μετά την τουρκική εισβολή», στο Γ.Τενεκίδης-Γ. Κρανιδιώτης (επ.), *Κύπρος: Ιστορία, προβλήματα και αγώνες του λαού της*, Αθήνα 2000.

Τερλεξής Πανταζής, *Διπλωματία και Πολιτική του Κυπριακού, Ανατομία ενός λάθους*, Αθήνα 1971

Τάσος Τρίκκας, *ΕΔΑ 1951-1967 Το νέο πρόσωπο της Αριστεράς*, Αθήνα 2009

Tilly Charles, *Κοινωνικά κινήματα 1768-2004*, μτφρ. Θανάσης Τσακίρης, Αθήνα 2007

Φλάισερ Χάγκεν, «Στρατηγικές πολιτισμικής διείσδυσης των μεγάλων δυνάμεων» στο *Η Ελλάδα '36-'49. Από τη Δικτατορία στον Εμφύλιο. Τομές και συνέχειες*, (επ.) Χ.Φλάισερ, Αθήνα 2003

Faustmann Hubert, «Οι πελατειακές σχέσεις στην Ελληνοκυπριακή κοινότητα κατά τη διάρκεια της βρετανικής αποικιοκρατίας», Ανδρέας Στεργίου- Heinz Richter (επ.), *Το κυπριακό με το βλέμμα των ξένων*, Αθήνα 2006

Ferrajoli Luigi, *Βία και Πολιτική*, Αθήνα 1985

Flusser Vilem, *Η γραφή: έχει μέλλον το γράφειν*, Αθήνα 2003

Χατζηβασιλείου, Ευάνθης, *Το κυπριακό ζήτημα, 1878-1960: Η συνταγματική πτυχή*, Αθήνα 1998

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Εισαγωγή στην ιστορία του μεταπολεμικού κόσμου*, Αθήνα 2001

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, *Στρατηγικές του Κυπριακού: Η δεκαετία του 1950*, Αθήνα, 2004

Χατζηβασιλείου Ευάνθης, « Ο ανορθόδοξος πόλεμος ως μοχλός πολιτικής στην ελληνική ιστορία, 1904-1959» στο Βασίλης Κ.Γούναρης, Στάθης Ν. Καλύβας, Ιωάννης Δ. Στεφανίδης (επ.), *Ανορθόδοξοι πόλεμοι: Μακεδονία, Εμφύλιος, Κύπρος*, Αθήνα 2010

Χατζηλύρας Αλέξανδρος Μιχαήλ, *Ο Κυπριακός Κυβερνητικός Σιδηρόδρομος 1905-1951*, Λευκωσία 2006

Χόλλαντ Ρόμπερτ, *Η Βρετανία και ο Κυπριακός Αγώνας 1954-1959*, Αθήνα 2001

Χριστοδουλίδης Νίκος, *Τα σχέδια λύσης του Κυπριακού (1948-1978)*, Αθήνα 2009

Χρυσάνθου Χρύσανθος, *ΜΜΕ: Μάρτυρες και πρωταγωνιστές*, Λευκωσία 2008

Ψύλλα Μαριάννα, *Η Πολιτική ως Δράση και Λόγος*, Αθήνα 2003

Woolf Stuart, *Ο εθνικισμός στην Ευρώπη*, μτφρ. Έφη Γαζή, Αθήνα 1995

Young Robert, *Μεταποικιακή θεωρία. Μια ιστορική εισαγωγή*, Αθήνα, 2007

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ

Adams T.W., *The Communist Party of Cyprus*, Καλιφόρνια 1972

Alastos Doros, *Cyprus Guerilla, Grivas, Makarios and the British*, Λονδίνο, 1960

Attalides Michael A., *Cyprus: nationalism and international politics*, Εδιμβούργο 1979

Bailey Sydney D., *The United Nations. A Short Political Guide*, Λομδίνο 1963

Bhabha Homi, *The location of culture*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη, 1994

Beissinger Mark, *Nationalist Mobilization and the Collapse of the Soviet State*, Κέμπριτζ, 2002

Bell David V.J., *Resistance and Revolution*, Βοστώνη 1973

Brewer Anthony, *Marxist Theories of Imperialism. A critical survey*, Λονδίνο, 1980

Buechler Steven M., *Social Movements in Advanced Capitalism. The Political Economy and Cultural Construction of Social Activism*, Οξφόρδη, 2000

Cain P. J. and Hopkins A. G., *British Imperialism: Innovation and expansion 1688-1914*, Λονδίνο, 1993

Calhoun Craig, «“New Social Movements” of the Early Nineteenth Century», στο Mark Traugott (επ.), *Repertoires and Cycles of Collective Action*, Λονδίνο, 1995

Calvert Peter, *Revolution and Counter-Revolution*, Milton Keynes, 1990

Christophoros Christoforou, *The Emergence of Modern Politics in Cyprus (1940-1959)* στο Hubert Faustmann and Nicos Peristianis (επ.), *Britain in Cyprus. Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006*, Mannheim and Mohnsee 2006

Cohen Benjamin J., *The question of Imperialism. The Political Economy of Dominance and Dependence*, Νέα Υόρκη, 1973

Congressional Record USA. Proceedings and debates of the 84th Congress, Second Session. Extention of remarks of Hon. John F. Kennedy of Massachusetts in the Senate of the United States, Friday, July 27, 1956

Cyprus before the United Nation. Communications, press statements and memoranda on the Cyprus Question issued by the Greek Permanent Mission to the

United Nations in the period between the Tenth and Eleventh Sessions of the General Assembly. Πρεσβεία Ουάσινγκτον, Δεκέμβριος 1955-Φεβρουάριος 1957

Defty Andrew, *Britain, America and anti – communist propaganda 1945-1953: the Information Research Department*, Λονδίνο 2004

Diani Mario, «Building civic networks: Logics of tie formation. Why alliances matter» στο διαδικτυακό τόπο www.scribd.com/doc/116578837/Diani-Alliance-Building

Dodds Klaus, *Geopolitics. A Very Short Introduction*, Οξφόρδη 2007

Doyle Michael W., *Empires*, Λονδίνο, 1986

Dulles Foster Rhea, *America's rise to world power, 1898-1954*, Νέα Υόρκη 1955

Dumett Raymond, «Exploring the Cain/Hopkins paradigm: issues for debate; critique and topics for new research», Raymond Dumett (επ.), *Gentlemanly Capitalism and British Imperialism. The new debate on Empire*, Λονδίνο, 1999

Ethnic Conflict and International Politics: Explaining Diffusion and Escalation, στο Steven E. Lobell and Philip Mauceri, (επ.), Νέα Υόρκη, 2004

Fieldhouse D.K., *The Labour Governments and the Empire-Commonwealth*, Ritchie Owendale (επ.), *The Foreign Policy of the British Labour Governments, 1945-1951*, Leicester 1984

Foley Charles, *Island in Revolt*, Λονδίνο 1962

Foot Hugh, *A start in freedom*, Λονδίνο 1964

Georghallides G.S., *A Political and Administrative History of Cyprus 1918-1926 with a survey of the foundations of British rule*, Λευκωσία 1979

Georghallides G.S., *Cyprus and the governorship of Sir Ronald Storrs: The causes of the 1931 crisis*, Λευκωσία , 1985

Goldstone Jack A., *Revolution and Rebellion in the early Modern World*, ΗΠΑ, 1991

Goodwin Jeff and Jasper James M. (επ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, Malden Μασαχουσέτη 2003

Green E.H.H., «Gentlemanly capitalism and British economic policy, 1880-1914: the debate over bimetallism and protectionism», *Gentlemanly Capitalism and British Imperialism. The new debate on Empire*, Raymond Dumett (επ.), Λονδίνο, 1999

Hall H. Duncan, *Commonwealth: A History of the British Commonwealth of Nations*, Λονδίνο 1971,

Hammond Paul Y., *Cold War and détente: the American foreign policy process since 1945*, Νέα Υόρκη 1975

Hill Sir George, *A History of Cyprus*, volume IV, Κέμπριτζ, 1952

Hirsch Eric L. «Generating Commitment among Students», στο Jeff Goodwin and James M. Jasper (επ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, Malden 2003

Hirst Francis W., «Imperialism and Finance», στο *The Empire and its Critics, 1899-1939: Classics of Imperialism*, volume 2, Peter Cain (επ.), Λονδίνο, 1998, reprint of 1900 edition

Hobson J.A.: *A Collection of Economic Works*, Peter Cain (επ.), Μεγάλη Βρετανία, 1992, article 2

Hobson J.A.: *A Collection of Economic Works*, Peter Cain (επ.), Μεγάλη Βρετανία, 1992, article 3

Hroch Miroslav, *Comparative studies in modern European History: nation, nationalism, social change*, Aldershot 2007

Huntington Samuel, *Political order in changing societies*, New Haven 1968

Hutchinson John, *The dynamics of cultural nationalism: the Gaelic revival and the creation of the Irish nation state*, Λονδίνο 1987

Hyam Ronald, «Churchill and the British Empire» στο *Churchill*, Robert Blake and Wm. Roger Louis (επ.), Οξφόρδη, 1996

Hyam Ronald, *Understanding the British Empire*, Κέμπριτζ 2010

Johnson Edward , *British strategic interests and Enosis in colonial Cyprus*, στο Michalis S. Michael and Anastasios M. Tamis (επ.). *Cyprus in the modern world*, Θεσσαλονίκη 2005

Katsiaounis Rolandos, «Social and Political Change in Cyprus: 1878-1924» *Επετηρίς Κέντρου Επιστημονικών Ερευνών*, XXI, Λευκωσία, 1995

Katsiaounis Rolandos, *Labour, Society and Politics in Cyprus during the second half of the nineteenth century*, Λευκωσία, 1996

Kelling George, *Countdown to Rebellion. British policy in Cyprus 1939-1955*, Νέα Υόρκη 1990

Kennedy Paul, *The Rise and Fall of the Great Powers. Economic change and military conflict from 1500 to 2000*, London 1988.

- Kent John, *British Imperial Strategy and the origins of the Cold War 1944-1949*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη, 1993
- Kurzman Charles, «The Iranian Revolution», στο Jeff Goodwin and James M. Jasper (επιμ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, Malden Μασαχουσέτη 2003
- Leventis Yiorgchos, «Self-Government- Enosis or immediate Enosis: The Influence of Zakhariadis on the shift in AKEL's Strategy (November 1948-January 1949)» *The Cyprus Review*, 2001
- Loizides Savvas, *The international development of the Cyprus Question in 1955*, Αθήνα 1956
- Loomba Ania, *Colonialism, Post colonialism*, Λονδίνο 2005
- Lukacs John, *George Kennan. A study of character*, Νέα Υόρκη, 2007
- Markides Diana Weston, *Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis The Key Role of the Municipal Issue*, Μιννεσότα 2001
- McAdam Doug, Tarrow Sidney, Tilly Charles, *Dynamics of Contention*, Κέμπριτζ 2001
- McCarthy John D. and Zald Mayer N., «Social Movement Organisations», στο Jeff Goodwin and James M. Jasper (επιμ.), *The social Movements Reader, Cases and concepts*, Malden, Μασαχουσέτη 2003
- Melucci Alberto, *Nomads of the Present. Social Movements and Individual Needs in Contemporary Society*, στο John Keane and Paul Mier (επιμ.), Philadelphia 1989
- Mommsen Wolfgang, «The end of Empire and the Continuity of Imperialism», Wolfgang Mommsen, Jurgen Osterhammel, (επιμ.), *Imperialism and after. Continuities and Discontinuities*, Λονδίνο, 1986
- Moore-Gilbert Bart, *Postcolonial Theory. Contexts, Practices, Politics*, Λονδίνο-Νέα Υόρκη, 1997
- Morgan Tabitha, *Sweet and Bitter island. A History of the British in Cyprus*, Λονδίνο, Νέα Υόρκη 2010
- Musgrave Thomas D., *Self-Determination and National Minorities*, Οξφόρδη, 1997,
- Nairn Tom, *The Break-Up of Britain*, Λονδίνο, 1977
- Nairn Tom, «Cyprus and the theory of nationalism», στο Peter Worsley-Paschalis Kitromilides (επιμ.) *Small States in the Modern World. The conditions of survival*, Λευκωσία 1979

- Nevzat Altay, *Nationalism Amongst the Turks of Cyprus: The First Wave*, Oulu, 2005
- Noel- Baker Francis, *My Cyprus file* Φάκελλος Κύπρου *Kibris Meselesi*, Λευκωσία 1985
- Orde Anne, *The Eclipse oh Great Britain. The United States and British Imperial Decline, 1895-1956*, Λονδίνο, 1996
- Orr C.W.J., *Cyprus under British Rule*, Λονδίνο, 1972
- Persianis Panayotis K., *Church and State in Cyprus Education, The Contribution of the Greek Orthodox Church of Cyprus to Cyprus Education during the British Administration (1878-1960)* Λευκωσία, 1978
- Politics in Transitional Societies. The Challenge of Change in Asia, Africa, and Latin America*, Harvey Kebschull, (επ.), Νέα Υόρκη, 1968
- Porter Bernard, *The Absent-minded Imperialists. Empire, Society and Culture in Britain*, Oxford, 2004
- Postcolonial Criticism*, Bart Moore-Gilbert, Careth Stanton και Willy Maley(επ.), Λονδίνο, Νέα Υόρκη 1997
- Protopapas Vassilis, *The Rise of a Bi-Polar Party System, Municipal Elections 1940-1955*, στο Hubert Faustmann and Nicos Peristianis (επ.), *Britain in Cyprus. Colonialism and Post-Colonialism 1878-2006*, Mannheim and Mohnsee 2006
- Reddaway John, *Burdened with Cyprus The British Connection*, Λονδίνο 1986
- Repertoires and Cycles of Collective Action*, Mark Traugott (επ.), Durham, 1995
- Roberts Frank K., «Ernest Bevin as Foreign Secretary», στο Ritchie Ovendale (επ.) *The Foreign Policy of the British Labour Governments, 1945-1951*, Leicester 1984
- Sanders David, *Losing an Empire, finding a Role. British Foreign Policy since 1945*, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 1990
- Sau Ranjit, *Unequal Exchange, Imperialism and Underdevelopment. An Essay on the Political Economy of World Capitalism*, Καλκούτα 1978
- Scott David, *Conscripts of modernity. The tragedy of colonial enlightenment*, Λονδίνο 2004
- Smith Tony, *The pattern of imperialism. The United States, Great Britain and the late industrializing world since 1815*, Κέμπριτζ , 1981
- Spivak Gayatri , *A critique of postcolonial reason. Toward a history of the vanishing present*, Κέμπριτζ, 1999

Stephens Robert, *Cyprus A place of Arms. Power Politics and Ethnic Conflict in the Eastern Mediterranean*, Λονδίνο, 1966

Storrs Ronald, *Orientations*, Λονδίνο, 1943

Taylor Peter, *Britain and the Cold War. 1945 as Geopolitical Transition*, Λονδίνο, 1990

Tilly Charles, *Regimes and Repertoires*, Σικάγο, 2006,

The dependent Empire, 1900-1948 Colonies, Protectorates, and Mandates Select Documents on the Constitutional History of the British Empire and Commonwealth, volume VII, Frederick Madden and John Darwin, (επ.) ,Westport, Connecticut, Λονδίνο 1994

Varnava Andrekos «Recreating Rural Britain and maintaining Britishness in the Mediterranean» *The Cyprus Review* , volume 17 n.2, 2005

Varnava Andrekos, *British Imperialism in Cyprus, 1878-1915 The Inconsequential possession*, Μάντσεστερ 2009

Viroli Maurizio, *For love of country. An essay on patriotism and nationalism*, Οξφόρδη 1995

Watson Hugh Seton, *The new Imperialism*, Λονδίνο, 1961

Wesseling H.L.«Imperialism and Empire: An introduction», στο *Imperialism and after. Continuities and Discontinuities*, Wolfgang Mommsen, Jurgen Osterhammel (επ.), Λονδίνο, 1986

Markides Diana Weston, *Cyprus 1957-1963: From Colonial Conflict to Constitutional Crisis The Key Role of the Municipal Issue*, Μιννεσότα 2001

Willoughby John, *Capitalist Imperialism, Crisis and the State*, Λονδίνο, 1986

«World opinion on Cyprus», George Vassiliades (επ.), Αθήνα 1958

Worsley Peter, «Communalism and Nationalism in small countries. The case of Cyprus», Paschalis Kitromilides, Peter Worsley (επ.) *Small States in the Modern World. The conditions of survival*, Λευκωσία 1979

Yangou Anastasia, *Cyprus in World War II, Politics and Conflict in the Eastern Mediterranean*, Λονδίνο, 2010

Young Robert J.C., *Colonial desire: Hybridity in Theory, Culture and Race*, Λονδίνο, 1996

